NEMZETI KÖNYVTÁR

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR
A MAGYAR TÁRSADALOM ÉLETÉBEN
1849-TŐL 1945-IG

GONDOLAT KIADÓ

BUDAPEST

A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR A MAGYAR TÁRSADALOM ÉLETÉBEN

1849-TŐL 1945-IG

Összeállította
KOVÁCS MÁTÉ

GONDOLAT KIADÓ

1970

Ezt a kiadványt a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének munkaközössége készítette

Összeállította, a bevezetést és a tanulmányokat írta, a szemelvényeket válogatta

KOVÁCS MÁTÉ

A szemelvényeket sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta

BABICZKY BÉLA — KOVÁCS MÁTÉ
DÉR MÁRIA — KOVÁCS ILONA
VOIT KRISZTINA

A bibliográfiát összeállította

FÜLÖP GÉZA és SZELLE BÉLA

A képeket válogatta és fényképezte

BABICZKY BÉLA

Lektorálta

SIMON PÉTER
FÜLÖP GÉZA
KISS ISTVÁN

A bibliográfiát lektorálta

SZENTMIHÁLYI JÁNOS és V. KOVÁCS SÁNDOR

BEVEZETÉS

Ez a gyűjtemény az írásbeli közlés rendszerének magyarországi fejlődését igyekszik bemutatni az 1848 – 1849-es forradalom és szabadságharc bukásától 1945-ig, a népi demokratikus átalakulás kezdetéig. A kötetből tehát a hazai írás- és olvasási, könyv- és könyvtári kultúra közel egy évszázadnyi szakasza ismerhető meg az egykorú dokumentumok és a tárgykörre vonatkozó bibliográfiai adatok, valamint a korszerű szakkutatás szemléletével készült tanulmányok és jegyzetek együttes tükrében. A fejlődés korábbi, feudális korszakairól a már előzőleg megjelent kötet nyújt tájékoztatást (A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében, Bp. 1963. 760 l.). Az 1945-től kezdődő legújabb időszak: a népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének korszaka pedig külön feldolgozást igényel.

E csaknem száz évnyi időszak írás- és olvasási, könyv- és könyvtári kultúrájáról csak úgy nyerhetünk pontosabb képet, ha azt egyszerre két összefüggésben szemléljük és értékeljük, egyfelől a korábbi hazai állapotokhoz, másfelől pedig az egykorú világszínvonalhoz viszonyítjuk.

Kétségtelen, hogy a *hazai* feudális társadalom viszonyaihoz képest a fejlődés szembetűnő volt. Mindenekelőtt növekedett a népesség körében az írni-olvasni tudók aránya: a korszak kezdetén az iskoláskorú, ill. azon felüli népességnek csak 44,5%-a, a végén ennek csaknem kétszerese: 87,2% tudott írni-olvasni. Gyarapodott a könyvvásárlók és könyvgyűjtők, továbbá a hírlap- és folyóirat-előfizetők tábora. A közkönyvtári olvasók száma pl. a korszak első részében (1885) 200 000-re, a vége felé pedig 1 millióra becsülhető. Az olvasók számának és igényeinek emelkedésével párhuzamosan nőtt a kiadott könyvek, hírlapok, folyóiratok száma és példány-

száma is. A könyvek száma 1853-tól 1942-ig évi 336-ról 5659-re növekedett. A hírlapok és folyóiratok száma 1848 – 1849-ben, és átmeneti csökkenés után 1867-ben is, még csak 80, 1942-ben pedig már 1379 volt. A hírlapokból 1875-ben 18,9 millió, 1942-ben pedig már 192,2 millió példány készült. Az emelkedés valójában még nagyobb arányú volt, mint ahogy azt a számok jelzik. Közben az első világháború végén bekövetkezett területi változások során a szomszédos államokba, sőt távolabbi országokba is, számottevő magyar népesség került. Az itteni magyar olvasóközönség és a magyar könyv-, lap- és folyóiratkiadás adatait hozzá kell számítani az ország mai területén az időszak végére elért eredményekhez.

A fejlődés említett eredményei azonban messze elmaradtak az *egykorú világszínvonalhoz* képest. A hazai kulturális élet, ezen belül az olvasási kultúra részben a török hódoltság és Habsburg gyarmati politika, részben a nálunk évtizedekkel hosszabbra nyúlt feudális viszonyok miatt a XIX. század közepén is jóval szűkebb körű és alacsonyabb színvonalú volt, mint a kapitalista fejlődés élvonalában haladó országoké. Fékezte a felzárkózás ütemét, hogy az 1848 – 1849-es polgári forradalom bukása miatt a feudális hagyományok felszámolása és a kapitalista életviszonyok kialakulása aránylag lassabban haladt előre, mint ahogy az a különbségek kiküszöböléséhez szükséges lett volna. Amíg pl. a XIX. század derekától a XX. század közepéig az iskolás korú lakosság körében Magyarországon az írni-olvasni tudók száma 87%-ra emelkedett, addig ez az arány Angliában (már az első világháború előtt) 100%-ra, Nyugat-Európa más országaiban, pl. Franciaországban, Németországban, Belgiumban, ill. Hollandiában 1940 körül 96 – 98%-ra nőtt. Az arányok számszerű összevetése mellett figyelembe kell venni, az iskolázás minőségében mutatkozó különbségeket is, ami az olvasóközönség körének alakulását befolyásolta.

Mint később a tények és adatok egész sorából látni fogjuk, ennél is nagyobb mérvű volt a különbség a könyv- és lapkiadás és a könyvtárügy terén. A vezető tőkés országok jóval több könyvet, hírlapot és folyóiratot adtak ki, s viszonylag is nagyobb példányszámban és jobb minőségben. A hazai kiadói tevékenység adatai a fejlett kisebb tőkés országok, pl. Belgium, Hollandia, Svájc, Dánia vagy a kevésbé fejlett nagyobb országok, pl. Spanyolország hasonló adatait közelítették meg. Ezeket is csak inkább számszerűségükben. A hazai kiadványok a tartalom színvonalát illetően, valamint a felhasznált anyagok, az alkalmazott technika és művészi megoldások minősége tekintetében többnyire elmaradtak ezeknek az országoknak a nyomdatermékeihez képest. Még ennél is szembetűnőbb a hazai könyvtárügy elmaradása az egykorú nyugati polgári élvonalhoz viszonyítva. Többszörösen kevesebb olvasónak viszonylag is kevesebb és kisebb könyvtár, jóval kevesebb és alacsonyabb színvonalú szolgáltatást nyújtott, mint a fejlettebb nagy és kis országok korszerű könyvtárai.

Egészében tehát a magyar írás- és olvasási, könyv- és könyvtári kultúra jelentős előrehaladása ellenére sem jutott az egykorú világszínvonal közelébe. Sőt, ennek a közelítésnek, a Magyar Tanácsköztársaság forradalmi kezdeményezéseit leszámítva, még a reménye sem volt s nem is lehetett meg az adott viszonyok között.

E két alapvető viszonyításon túl azonban világosan kell látnunk azt is, hogy a hazai írás- és olvasási, könyv- és könyvtári kultúra *nem volt egységes jellegű.* Három ellentétes irányzat került egymással szembe. Kétségtelen, hogy az írásbeli közlés rendszerének legnagyobb része az időszak egészében *polgári* jellegű volt. De ha kisebb mértékben is, jelen voltak egyfelől a *korábbi feudális* múlt maradványai, másfelől megjelentek benne a jövő kezdetei: az írásbeli közlés rendszerének *szocialista* alapelemei. A polgári fő rész s a mellette fokozatosan csökkenő feudális maradványok, valamint a vele szemben erősödő s előremutató szocialista kezdetek együtt adják meg az időszak írásbeli közlési rendszerének azt a sajátos arculatot, amely a fejlődés e szakaszát élesen megkülönbözteti és elhatárolja a megelőző és az utána következő korszakoktól. Éppen e többféle réteg aránya és kölcsönös viszonya teszi ezt az időszakot különálló korszakká. Olyan korszakká, amelyet pontosan ezek a belső ellentmondások, eltérő irányzatok, éles fordulatok, elkülönülő s mégis egymáshoz kapcsolódó szakaszok, tartós összefonódások, ill. szívós szembenállások és küzdelmek jellemeznek. Éppen ezért ezt a korszakot e rétegeken keresztül ezek arányainak és viszonyulásának feltárásával lehet közelebbről megismerni.

Az időszak zömében *polgári* jellegű írás- és olvasási, könyv- és könyvtári kultúrája célkitűzéseivel, szemléletével, tartalmával és hatásaival az egyéni és közösségi tudatban a kapitalista társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális rendszert igyekezett szolgálni.

Az *olvasótábor* nagyságának, összetételének és színvonalának egyik legfontosabb meghatározó tényezőjét: az *iskolázást* pl. úgy építették ki, hogy az tagolódásával, területi elhelyezésével az uralkodó földbirtokos és tőkés polgári osztályok, rétegek társadalmi helyzetét erősítse. A dolgozó nép széles tömegei számára gazdasági okokból és a települési viszonyok következtében általában csak a népiskola volt elérhető. Az is többnyire a legalacsonyabb szinten: egy- vagy kéttanítós formájában, amely a hivatalos értékelés szerint

is legfeljebb az írás-olvasás elemeinek az ismeretét nyújthatta. A magasabb felkészültséget adó közép- és felsőfokú általános, illetve szakképzésben társadalmi és gazdasági helyzetüknél fogva elsősorban az uralkodó osztályok és rétegek vehettek részt, így szükségképpen közülük kerültek ki az olvasók nagyobb és igényesebb rétegei is.

A könyv- és sajtókiadás és kereskedelem gazdasági, szervezeti viszonyait és módszereit elsősorban a befektetett tőke üzleti érdekei szabályozták. Ezek az üzleti érdekek háttérbe szorították az irodalmi, művészi, tudományos követelményeket. A kiadványok között növekedtek a közepes és gyenge színvonalú művek: a bestseller és a ponyva különféle változatai, valamint a silány szenzációhajhászó vagy pletykalapok. A könyv- és sajtókiadásban, de a kereskedelemben is megindult és fokozatosan erősödött a tőkekoncentráció. Ez először társulások formájában, pl. Landerer és Heckenast, a kiegyezés után pedig több nagy kiadói részvénytársaság, ill. nyomdavállalat, pl. Athenaeum, Franklin, Révai, Singer és Wolfner stb. megalakításában, ill. nagykereskedelmi vállalat pl. a Révai létrehozásában valósult meg. A nagyvállalatok mellett azonban számos közepes, még több kis és törpe kiadó, nyomda és kereskedés is működött. A kiadói, nyomdai és kereskedelmi szervezet tehát *vegyes* jellegű volt, s az egyes vállalkozások egyre élesebb versenyben állottak egymással, hogy az elérhető haszonból minél többet megszerezhessenek maguknak.

A *közkönyvtárak* fejlesztéséről és működési feltételeiről az állam és más közületek (megyék, városok, társulatok, egyletek stb.) az egész időszakban csak szűkösen gondoskodtak. Addig a mértékig, ameddig azt a hatalmon levő osztályok, rétegek érdekei megkívánták, amennyivel a saját, viszonylag fejletlen igényeiket kielégíthették, vagy azt a többi társadalmi osztály, réteg befolyásolása szükségessé tenne. De még a viszonylag kevés, gyengén fejlesztett, hivatalosan fenntartott közkönyvtár nagyobb része is inkább könyvmúzeum (sőt nemritkán csak könyvhalmaz) volt, s nem korszerű, világszinten működő, hatékony közművelődési intézmény, amit a társadalom széles rétegei használhattak volna általános művelődésük fejlesztéséhez vagy szakmai műveltségük és munkájuk segítéséhez.

A *feudális viszonyok* maradványai tovább éltek és érvényesítették a hatásukat az írásbeli közlés egész területén. Mindenekelőtt azzal, hogy a világi és egyházi nagy- és középbirtokok akadályozták az ország fejlődését, különösen a parasztság széles tömegeinek gazdasági és kulturális előhaladását, egyebek között iskolázását, önművelését, politikai szervezkedését és tudatosulását. A volt feudális osztályok képviselői részt vettek a kulturális élet irányításában és ellenőrzésében. Szerepet vállaltak a könyv- és sajtókiadás jelentős vállalkozásainak vezető testületeiben, pl. a kiadói és nyomdai részvénytársaságok igazgatóságában. Megőrizték befolyásukat mint az alapítók utódai némely nagy könyvtárunk, pl. az Országos Széchényi Könyvtár vagy az Akadémiai Könyvtár ügyeire. A közvetlen befolyásnál is nagyobb jelentőségű volt azonban a főrangúak, s más nagy- és középbirtokosok, egyházi vezető személyek láthatatlan, de mindenütt érezhető hatalma, társadalmi súlya, ami konkrét beavatkozás nélkül is lehetővé tette az érdekeik és felfogásuk érvényesülését.

Az írásbeli közlés rendszerének *szocialista elemei* egyrészt a forradalmi munkás- és parasztmozgalmak körében, másrészt *Szabó Ervin* és munkatársai életművében kezdtek kialakulni, és a *Magyar Tanácsköztársaság* könyvkiadási és könyvtári politikájában ezek egybefogásával formálódtak ki. A szocialista kezdeményezések a fejlődést gyökeresen új irányba indították el. Legfőbb céljuk a széles dolgozó tömegek általános és szakműveltségének bővítése, politikai tudatának, szocialista világnézetének erősítése volt. A forradalmi munkás- és parasztmozgalmak támogatására, a haladó, ill. forradalmi értelmiség nevelésére készült könyvek, hírlapok és folyóiratok kiadásában és terjesztésében az üzleti haszon háttérbe szorult. Sőt a közlendő közérdekű tartalom hozzáférhetővé tételéért és társadalmi hatásának fokozásáért még más forrásokból (pl. tagdíjakból, adományokból stb.) anyagi segítséget és szellemi támogatást is igyekeztek biztosítani. Külön mozgalmi könyv- és lapkiadást és terjesztést létesítettek, olykor hivatásos kiadókat és terjesztőket is megnyertek. Szakszervezeti, pártszervezeti könyvtárakat, agrárszocialista olvasóköröket, városi nyilvános könyvtárat és könyvtári fiókokat szerveztek.

A Tanácsköztársaság idején pedig mindezek országos méretű általánosításával és továbbfejlesztésével kialakult az írásbeli közlés egységes országos rendszere. Ennek egymással szorosan kapcsolódó szervei a tőkés anarchiával szemben biztosították a szellemi alkotó tevékenységek államilag fedezett anyagi alapjait s a szellemi termelés mennyiségének és minőségének központi irányítását. Egyben megteremtették a könyv- és lapkiadás, nyomdászat és a terjesztés államosításával és központi összefogásával, a könyvtárakköztulajdonbavételével és a könyvtárügy országos szervezetének létrehozásával megvalósíthatóvá tették a közérdekű szellemi termékek tervszerű társadalmi felhasználását.

Ezzel megvetették az alapjait annak, hogy az írásbeli közlés új szocialista rendszere az új társadalom viszonyai között a maga

egészében a társadalmi közlés *tömegméretű* formájává fejlődjék, s ez egyben magában hordta a lehetőséget arra is, hogy a magyar írás- és olvasási, könyv- és könyvtári, valamint tájékoztatási (bibliográfiai és dokumentációs) kultúra a létrehozó társadalommal együtt a magyar nép történetében először az emberiség *egyetemes fejlődésének élvonalát* is megközelítse.

Az írásbeli közlés rendszerének három rétege azonban nem a közlésmódból magából adódott. Az ok mélyebben, magában a *társadalomban* volt. Annak a három társadalmi *osztálynak*, pontosabban *osztályszövetségnek* az erőviszonyaiból következett, amelyek az írásbeli közlés ekkori formáit a maguk szükségleteinek és igényeinek megfelelően kialakították, és azokat a maguk érdekében felhasználták.

Természetesen a társadalom egymással szemben álló három főereje, éspedig egyfelől a földbirtokosok, nagytőkések és támogatóik, másfelől a polgárság különböző rétegei, végül a munkásság és szegényparasztság tömegei nem egymástól függetlenül, hanem egymással többé-kevésbé éles küzdelemben, ill. lazább-szorosabb együttműködésben élték az életüket. Az osztályok közötti harc, ill. szövetség az élet más, fontos tartományai mellett az írás-olvasási, könyv- és könyvtári kultúra területére is kihatott. Sőt valójában ennél jóval több történt. Az írásbeli közlés egyes formái: az írásmű, könyv, sajtó, könyvtár és bibliográfia maguk is az osztályharc fontos eszközévé váltak. Ez az oka és magyarázata annak a sokrétű és bonyolult szerves összefüggésnek, amely az írásbeli közlés adott rendszerét elválaszthatatlanul összefűzi az azt létrehozó és felhasználó társadalommal, ill. társadalmi osztállyal vagy réteggel.

Ezek az összefüggések idézték elő, hogy az írásművek, kiadványok így vagy úgy állást foglaltak, s a könyvtárak is részt vettek a társadalmi osztályok küzdelmeiben. Ez magyarázza azt is, hogy a közölt *dokumentumok* jelentős része vitairatként keletkezett, s hogy a bevezető tanulmányok is az osztályok érdekellentéteiről, harcairól adnak számot. Ebből következik az is, hogy a szemelvényekben és jegyzetekben, a bevezető tanulmányokban, sőt még a bibliográfiai adatokban is elevenen lüktet az egykori történelem. Rajtuk keresztül a mai olvasó is tanúja, sőt részese lehet az egykori vitáknak, küzdelmeknek, s maga is nyomon követheti az egykori események nemritkán máig ható következményeit. S ez az a legfőbb eredmény, amit mai életünk közvetlen előzményeinek tanulmányozása a számunkra nyújthat.

Végül rá kell világítani arra is, hogy időnként az osztályerők arányaiban és küzdelmeiben lényeges változások, sőt gyökeres fordulatok állottak be, így az írásbeli közlés rendszerének alakulásában

is szükségképpen különböző hosszabb-rövidebb szakaszok váltották egymást attól függően, hogy az adott szakaszban melyik társadalmi osztály vagy osztályszövetség céljai, szükségletei és törekvései lettek meghatározó tényezőkké benne. S minthogy e századnyi korszak fejlődésében lényeges változást, ill. fordulatot az 1848–1849-es polgári foradalom és szabadságharc bukása, a kiegyezés létrejötte, az 1918–1919-es forradalmak időszaka és a szocializmus alapozásának megindulása hozott, az írásbeli közlés alakulásának egyes szakaszait is ugyanezek az események határolják el egymástól. Ezek tagolják e korszakot négy szakaszra, s ennek megfelelően a dokumentum- és ismeretanyagot is négy fejezetre: az önkényuralom csaknem két évtizedére, a dualizmus fél évszázadára, az 1918–1919-es forradalmak rövid, de jelentős időszakára és a két világháború közötti ellenforradalom negyed századára. A négy szakasz és a négy fejezet azonban csak elhatárolódik, de nem válik el egymástól. Éppen ellenkezőleg, az írásbeli közlés e korbeli rendszerének hazai fejlődési folyamatát e négy szakasz és fejezet csak együtt, egymással szoros összefüggésben mutathatja be úgy, ahogy az annak idején a valóságban végbement.

Kovács Máté

A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR A KAPITALIZMUS KORÁBAN

I. AZ ÖNKÉNYURALOM KORA
(1849 – 1867)

Válogatta
KOVÁCS MÁTÉ

A bevezetést és a jegyzeteket írta
BABICZKY BÉLA

A KÖNYVKIADÁS, A SAJTÓ ÉS A KÖNYVTÁRAK AZ ÖNKÉNYURALOM KORÁBAN

1. Politikai, társadalmi viszonyok

A szabadságharc bukása után Magyarországon Haynau rémuralma és a Bach-korszak következett. A nemzet legjobbjait tömegesen végezték ki, vetették börtönbe vagy sorozták be közkatonának az osztrák hadseregbe. A hazafiak ezrei bujdostak szerte az országban, vagy menekültek külföldre. Az otthonmaradtak sem érezhették magukat biztonságban. A legkisebb gyanú is elég volt ahhoz, hogy valakit meghurcoljanak. Hazafias tartalmú levél, egy Kossuth-bankó, Kossuth-kép vagy a szabadságharcról szóló újságszám ok lehetett arra, hogy valakit elfogjanak, haditörvényszék elé állítsanak és elítéljenek.

Az osztrákok Magyarországon ismét abszolút kormányzásra, nemzetiségi elnyomásra törekedtek, s ebben a reakciós magyar nagy- és középbirtokosok voltak a segítségükre. Az uralkodó osztályok azonban már nem tudták az 1848 előtti helyzetet teljes egészében visszaállítani. Érvényben maradt például az általános közteherviselés és a jobbágyfelszabadítás. Bár az osztrákok hazánk polgári fejlődését minden eszközzel fékezni igyekeztek, folytatódott az *iparosodás*, és megkezdődött a *munkásság* osztállyá szerveződése. A forradalom és a szabadságharc alatt gazdaságilag és szellemileg erősödni kezdő paraszti rétegek is egyre öntudatosabbak lettek. A hatóságok még a legkisebb szervezett megmozdulást is elfojtották. Bach belügyminiszter minden lehetőt elkövetett, hogy a külföldi szocialista mozgalmak és a magyarországi munkások közötti kapcsolatot megakadályozza. Mindennek ellenére a magyar munkásság kivette a részét a nemzeti függetlenségi mozgalmakból.

Az elnyomó rendszer a népeket mindenütt politikai jogfosztottságra kárhoztatta, és megbénította a szellemi életet. Ezt a célt szolgálta az osztrákok magyarországi művelődéspolitikája is. Ennek egyik eszköze az iskolák központosítása volt. Ekkoriban jött létre az uralkodó osztályt kiszolgáló hivatalnokréteg utánpótlását biztosító nyolcosztályos humanisztikus gimnázium. De több reáliskolát, „műtanodát" is szerveztek a természettudományi ismeretek fokozottabb elsajátítására. Ezeket az ipari fejlődés tette szükségessé. Az egyetemeket is osztrák mintára szervezték át. A népiskoláztatást azonban elhanyagolták. Az új iskolarendszer fő célkitűzése a társadalmi ellentétek kibékítése és a németesítés volt.

A politikai rabság, a gazdasági elmaradottság, a kulturális élet gúzsbakötése gátolta a nemzet teremtőerejének kibontakozását. A legjobbak a politikai, irodalmi, tudományos élet területén üldözöttekké váltak. Főként azok, akik hangot adtak a szabadságharc előtt és alatt a magyar nép igazi törekvéseinek.[1] A reformkorszak teremtette kulturális intézmények működése jó időre megbénult. Így a Magyar Tudományos Akadémiát, a Kisfaludy Társaságot 1849-ben betiltották, és éveken át nem működhettek.

2. *Sajtóügy és könyvkiadás*

Az abszolút hatalom a napisajtót és a könyvkiadást is gúzsba kötötte. A forradalom és a szabadságharc alatt virágzásnak indult szabad sajtót üldözőbe vették.[2] Az újságokat, könyveket elsősorban szigorú utólagos cenzúrának vetették alá, de gyakran alkalmazták az előzetes cenzúrát is; ha pedig egy szabadabb gondolatot felvető írásmű valahogy mégis megjelenhetett, azt lefoglalták, és az írót, szerkesztőt felelősségre vonták. Így pl. Tompa Mihályt A gólyához c. költeménye miatt. Nagy szerepük volt tehát az abszolutizmus idején a hazafias szellemű magyar költőknek és íróknak, akik bátran felvették a harcot, és a toll fegyverével erősítették a nemzet ellenálló erejét. Minthogy nem volt lehetőség arra, hogy a nemzet súlyos helyzetét, fájdalmát nyíltan feltárják, burkolt formában írtak róla. E korszak allegorikus politikai költészetének a legkiemelkedőbb példái Arany János Nagyidai cigányok c. elbeszélő költeménye és A walesi bárdok c. balladája, továbbá Tompa Mihály már említett A gólyához és A madár fiaihoz c. költeményei. Íróink egy része arra kényszerült, hogy műveit külföldön adja ki (Jósika, Eötvös, Pulszky stb.).

A szabadságharc idején megjelent *újságok* nagy részét megszüntették, és az osztrák kormány Magyarországon olyan magyar és német nyelvű lapokat indított, melyeknek szellemi irányítását kezében tartotta. A lapok szerkesztését konzervatív szerkesztőkre bízták, de még ezeknek is sok bajuk akadt a cenzúrával és a rendőrhatóságokkal. Ennek a korszaknak nagy befolyású magyar nyelvű napilapja, a Pesti Napló is csak úgy indulhatott meg (1850), ha a fennálló rendszerrel szemben lojális volt. A lap szerkesztői sorában 1855-től ott találjuk Kemény Zsigmondot, a neves regényírót és publicistát. Kemény a szabadságharc alatt a békepárt híve volt, és Világos után nyíltan szembefordult a forradalom eszméivel. Forradalom után c. munkájában (1850) élesen támadta Kossuthot, elítélte a forradalmi törekvéseket.

Kossuth és a többi emigráns igen jelentős újságírói és irodalmi tevékenységet fejtett ki. Ezzel nemcsak a magyar forradalomról kívántak helyes képet adni, de igyekeztek szövetségeseket szerezni a magyar függetlenség ügyének a megváltozott politikai viszonyok között. Az angol és az amerikai burzsoá kormány és III. Napóleon fel is akarta használni Kossuth működését Ausztria ellen, bár Magyarország függetlenségét nem kívánták. Az *emigráns irodalomnak* nagy hatása volt nemcsak külföldön, hanem itthon is. Azokat a röpiratokat, melyeket külföldön nyomtattak az emigránsok, a legkülönfélébb fortélyokkal juttatták el hazánkba, és a hatalmon levők félelmét mutatják a szabadságharccal és az emigrációval foglalkozó kiadványok ellen hozott rendelkezések.[3]

Érdekes jelenség, hogy az elnyomatás ellenére hamarosan megnőtt hazánkban a *könyvkiadás*, és emelkedett a könyvvásárlók száma is. De az olvasóközönség megváltozott. Az arisztokrácia nem pártolja a magyar irodalmat úgy, mint régen tette. Az olvasók új társadalmi rétegekből kerülnek ki. Egyre többen olvasnak a kispolgárság, a gyarapodó értelmiségi rétegek, a parasztság és a munkásság köréből.[4] A magyar könyvkiadásnak ebben a szakaszában fokozottan előtérbe kerül az író és az olvasóközönség kölcsönhatásának kérdése.

Nagy hatásuk volt egyes könyveknek is, így például Széchenyi István névtelenül megjelent Ein Blickjének (1859), melyet Bach 1857-ben kiadott Rückblick c. röpiratára írt válaszul, s melyben maró gúnnyal leplezte le a Bach-rendszert. Ugyancsak nagy hatásúak voltak Táncsics Mihály írásai is. Táncsics 1857-ben az egyik amnesztiarendelet megjelenése után elhagyta rejtekhelyét, és szabad mozgási lehetőségét arra használta föl, hogy forradalmi írásokat terjesztett a nép között. Ebben az időben kézről kézre adták a Forradalmi katekizmust, melyben a Habsburgok elleni szabadságharc feltétlen jogosultságát fejtette ki. A hét nemzetiség szövetsége c. írásában a magyarság és a környező népek szövetségét szorgalmazta a reakciós hatalmak ellen. Írásaiért és az 1860. március 15-i

tüntetés előkészítésében való részvételéért törvényszék elé állították, és börtönbe vetették.

A szabadságharc bukása után egy időre nagyon megcsappant a *nyomdák* munkája.[5] A korszak egyik legnagyobb nyomdája, a Landerer és Heckenast-féle is jó ideig kalendáriumok és más kisebb kiadványok nyomtatásából tengődött. A nyomda 1854-től kezdve ismét fellendült. Itt nyomtatták Pákh Albert szerkesztésében a gazdagon illusztrált Vasárnapi Újságot. Egy évvel később Vas Gereben szerkesztésében a nép számára Falusi Esték, majd Vasárnapi Könyvtár címmel ismeretterjesztő képes folyóiratot adott ki. Itt készült Jókai Nagy Tükör c. humorisztikus újsága, melyből később a Kakas Márton Albuma, majd az Üstökös lett. Sok száz kiadványa között szépirodalmi, történeti és más tudományos folyóiratok egész sora található, mint a Képes Újság (1864–67), a Hazánk (1857–60), Arany János Szépirodalmi Figyelője (1860–62) stb.

A kor másik nagy nyomdatulajdonosa és könyvkiadója Emich Gusztáv. Emich eredetileg könyvkereskedő volt, de a szabadságharc után Eisenfels kis nyomdájával társult. Ez a nyomdavállalat gyorsan nőtt, gyorssajtókat szerzett be, és a hatvanas esztendők elején már Magyarország legnagyobb sokszorosító műhelyévé vált. Több mint kétszáz alkalmazottal dolgozott. Egész sor újságot, szépirodalmi és tudományos folyóiratot adott ki (Magyar Hírlap, később Budapesti Hírlap, Pesti Napló, Jókai szerkesztésében a Hon, Arany János Koszorúja, Gyulai Pál – Pákh Albert szerkesztésében a Szépirodalmi Lapok, Vahot Imre szerkesztésében a Budapesti Képes Újság, az Akadémiai Értesítő, az Új Magyar Múzeum stb.).

Ebben a korban kezdi meg könyvkereskedői működését Ráth Mór, aki a század második felének egyik legjelentősebb kiadója lesz. Említést érdemel Kozma Vazul nyomdája is. Ő nyomtatta a szabadságharc alatt a Márczius Tizenötödikét, Kossuth Hírlapját, a Nép Barátját és a Munkások Újságának több számát. A szabadságharc után a magyar irodalom életre keltése érdekében önzetlenül támogatta az írók egész sorát műveik kiadásában. Irodalompártolása végül is 1863-ban csődbe juttatta.

Az Egyetemi Nyomda a szabadságharc alatt mint „Állami nyomda" működött, és felszerelésével együtt követte a kormányt a világosi fegyverletételig. A szabadságharc után a nyomda megbízottja hosszas kutatás után találta meg a gépeket, szétszedett állapotban Lippán, Világoson, Aradon és Lugoson, ahol a császári katonaság tartotta azokat lefoglalva. Csak 1850 márciusában adták vissza az Egyetemi Nyomdának, de még ezután is hosszú utánjárásba került a hiányzó alkatrészek beszerzése és a gépek újbóli üzembe helyezése. Az abszolutizmus korában királyi biztost állítottak a

nyomda élére. Szabadalmait mind megszüntették. Különösen a tankönyvkiadási szabadalom elvesztése érintette súlyosan, mert ez volt korábban fő jövedelmi forrása. Az országot Bécsből látták el tankönyvekkel. A nyomdának elsősorban hivatalos nyomtatványok özönét kellett elkészíteni. 1861-ben hat kézisajtón kívül hat gyorssajtója is volt már.

A nyomdák száma az ismét növekedő könyvkiadás szolgálatában újra szaporodott. 1867-ben Pestnek már 15 könyvnyomdája volt. A sajtó és a könyvkiadás helyzete természetesen hatással volt a *nyomdai munkásság* szociális viszonyaira is. A szabadságharc elfojtása után meggyérültek a nyomdai munkák. Az 1848–49-ben még ritka gyorssajtók száma gyorsan megnövekedett, s emiatt a pesti nyomdák személyzete negyedére csökkent. Sok nyomdász a munkanélküliség elől külföldre ment, azok pedig, akik valamilyen módon részt vettek a forradalomban, bujdosni kényszerültek. Mindez hozzájárult a nyomdai munkásság szervezkedésének meggyorsulásához.[6] Jelentős megmozdulás volt a pesti nyomdászok sztrájkja 1861-ben. Lépéseket tettek az 1853-ban feloszlatott segélyegyletük engedélyeztetésére is.[7] Kérésüket először elutasították, de 1862-ben a pesti főpolgármester már javasolta, és 1863-ban az alapszabályokat a helytartótanács jóváhagyta. Akkoriban a pest-budai nyomdászsegédek száma 295 volt, s ugyanannyian lehettek vidéken is. Ezek a tisztán a segélyezést célzó egyesületek azonban már nem elégítették ki a nyomdászokat. 1866-ban megalakították művelődési egyesületüket, a Budapesti Nyomdászok Önképző Egyletét. Az egylet könyvtárának állománya adakozásból néhány hét alatt ötszáz kötetre emelkedett, s húsz politikai, szépirodalmi és tudományos lap, valamint folyóirat állt a tagok rendelkezésére. Az Önképző Egyletben rendszeres előadásokat tartottak. 1865-ben felvetődött egy magyar nyomdász folyóirat megindításának terve. Az első sikertelen kísérlet után még ez év őszén megindult Tóth István egri nyomdász Gutenberg című, havonta kétszer megjelenő lapja, mely kétévi fönnállása alatt sokat tett a nyomdászok szakképzéséért.

3. *Könyvtárak*

Nagy könyvtáraink az abszolutizmus korában erősen elmaradottak voltak. Helyzetükre jellemző Kubinyi Ágostonnak, a Nemzeti Múzeum igazgatójának felhívása az 1861. évi országgyűléshez a múzeum és a könyvtár érdekében.[8] Ebben tulajdonképpen az 1848. évi országgyűléshez intézett felhívását ismételte meg, kiegészítve azzal, hogy a közben eltelt 12 válságos év alatt a múzeum és a könyvtár viszonyaiban semmi javulás sem történt, és működé-

séhez nincsenek meg a szükséges feltételek. Számottevő fejlődés egyedül a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának helyzetében következett be. Az 1860-as években nemzeti közadakozásból felépítették az Akadémia új palotáját, és benne jelentős helyet kapott a könyvtár.[9]

Míg nagy könyvtáraink általában alig fejlődtek, újabb könyvtárak keletkeztek új igények kielégítésére, régebbi alapításúak pedig átalakultak és tovább fejlődtek. 1851-ben keletkezett a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára, 1866-ban az Országos Erdészeti Egyesület könyvtára s a Kereskedő Ifjak Társulatának könyvtára Budapesten.

Az Európa-szerte kibontakozó *népkönyvtári mozgalommal* párhuzamosan hazánkban is hallatszanak olyan hangok, melyek gazdasági, községi és megyei könyvtárak felállítását sürgetik a széles néprétegek művelődése érdekében.[10] Az abszolutizmus viszonyai között érthető, hogy a kormány a kölcsönkönyvtárakat, olvasókabineteket, falusi olvasóköröket és munkáskönyvtárakat gyanakvó szemmel nézte és működésüket igyekezett megakadályozni.[11] A rendőrhatóságok írásbeli jelentéseket küldenek és kimutatásokat készítenek az olvasókörökről. Egy 1862-ből származó kimutatás például Békés városában 5 olvasókört sorol fel, melyeknek összesen 422 tagja volt, és céljuknak az önképzést és a földművelő osztály fölvilágosítását tartották. Más jelentések szerint az olvasókörökben rendszerint 1861-es radikális szellemű volt hivatalnokok olvasták föl a jelenlevőknek az újságokat, és állítólag helyiségeikben a forradalom főszereplőinek arcképei voltak kifüggesztve. Ilyen olvasóegyletek működtek Kiskőrösön, Dunapatajon, Kecskeméten is. Az olvasókörök célja általában hírlapok olvasása és a napi politikai hírek megvitatása. Legtöbbjük alapszabállyal, de érvényes engedély nélkül működött, s bár tevékenységük nem mindig esett politikailag kifogás alá, mégis betiltották őket. Ennek ellenére 1864-ben a helytartótanács felterjesztést intézett az uralkodóhoz „a Magyarországban fennálló egyletek tevékenysége s a közönségrei hatása ügyében". Hivatkozik az 1852. évi ún. egyleti törvényre, mely igyekszik meggátolni alakításukat, de különbséget tesz az „önmagában jó ügy szolgálatában állók" és azok közt, melyeknek politikai célkitűzéseik vannak. Kívánatosnak tekinti az egyházak által fenntartott egyesületek működését.[12] Megállapítja, hogy a művelődési egyleteket a vagyonos és mívelt polgári rend irányítja, vidéken főleg a birtokos osztály, és bennük az iparűző és földmívelő osztály igen gyéren van képviselve, az egyletek körében kifejtett tevékenység az azokban képviselt osztályok korlátai között marad. A haladó kezdeményezéseket tehát sikerült már lefékezni, illetve

velük szemben olyan intézmények megteremtését kezdeményezni, melyek hasonló eszközökkel, az olvasás és művelődés eszközeivel igyekeztek biztosítani a fennálló társadalmi rendet.

Új helyzet állt elő a művelődés terén, midőn Deák Ferenc húsvéti cikkében felvetette a kiegyezés lehetőségét, engedményeket téve a 48-as álláspontból. A porosz—osztrák háború kedvezőtlen kimenetele és Ausztria válságos helyzete lehetőséget nyújthatott volna a magyar függetlenség kivívására, a magyar birtokos osztály azonban nem ragadta meg ezt az alkalmat, hanem uralma biztosítása és az agrárproletariátus és a munkásosztály további kizsákmányolása érdekében kiegyezett Ausztriával. A kiegyezéssel társadalmi, politikai, gazdasági és művelődési téren egyaránt a hazai kapitalizmus kibontakozásának új szakasza kezdődött el.

---

1. *Horváth Sándor:* Miért szegények többnyire a magyar írók? Vasárnapi Ujság, 1855. 45. sz. – Memorandum a magyar írók segélyegylete ügyében. Magyar Sajtó, 1862. 294. sz. – *Eötvös József* beszéde a magyar írói segélyegylet első közgyűlésén. Vasárnapi Ujság, 1861. 48. sz. – *Gyulai Pál:* A magyar írók segélyegylete. Pesti Napló, 1862. 224., 242. sz.
2. *Ferenczy József:* A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. Bp. 1887. 488–506. l.
3. *Reizner János:* Adalékok a szabadságharc és az emigráció könyvészetéhez. Magyar Könyvszemle, 1882. 114–121. l.
4. *Friebeisz István:* A magyar könyvek kelendőségének akadályairól. Pesti Napló, 1856. 486. sz. – *Zlinszky István:* Az irodalom terjesztése ügyében. Pesti Napló, 1856. 495. sz.
5. *Novák László:* A nyomdászat története. V. 1801–1867. Bp. 1928. – *Firtinger Károly:* Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. Bp. 1900. – *Ballagi Aladár:* A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472–1877. Bp. 1878.
6. *–n és Imreh Sándor:* A vándor és beteg könyvnyomdászokat segélyező egylet Pesten. Gutenberg, 1866. 1–2., 11. sz., 1867. 9. sz. – *Novitzky N. László:* Egyesült erővel. A magyar könyvnyomdászat ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története. Bp. 1912.
7. *Novák László:* id. mű. 93–96. l.
8. *Kubinyi Ágoston:* A magyar nemzeti múzeum. Pest 1861.
9. Emlékkönyv a Magyar Akadémia palotájának megnyitási ünnepélyére. Pest, 1865. 17 l. – *Angyal Dávid:* A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom. Budapesti Szemle, 1903. 1–33. l. – *Fráter Jánosné:* „Nemzeti részvét emelte". 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. Magyar Tudomány, 1962. 450–59. l. (Klny. is.)
10. *Török János:* Községi könyvtárak. Pesti Napló, 1853. június 22. – *Szeberényi Lajos:* Községi könyvtárak. Vasárnapi Ujság, 1855. 1. sz. – *Boros Miklós:* Községi könyvtárak. Vasárnapi Ujság, 1856. 82., 92. l. – *Török János:* Községi könyvtárak. Magyar Sajtó, 1857. 55. sz. – Megyei könyvtárak. Magyar Sajtó, 1864. 197. sz.

11. Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon 1849–1867. Szerk. Sashegyi Oszkár. Bp. 1959.
12. Szociális tevékenység, casinók, községi könyvtárak. Magyar Sajtó, 1856. 40, 41, 43. sz. (A cikk a kaszinók politikai ellenőrzését, a népkönyvtárak lelkészi irányítás alatti működését szorgalmazza.)

Sajtóviszonyok

1

AZ 1852. ÉVI SAJTÓRENDTARTÁSRÓL

Pest, 1852. június 5.

(Részlet)

Az 1852. május 27-ről kelt császári nyílt parancs által kihirdetetett az új sajtórendtartás, melynek érvényessége a birodalom minden részeire, a katonai határőrvidék kivételével, egyiránt kiterjed, s mely 1852. szeptember 1-vel lépend életbe. Egyszersmind érvényen kívül helyeztetett a birodalom több részeiben fennállott 1849. március 13-i sajtótörvény.

Az új sajtótörvény határozatai, egybevonva, következők:

Az első szakaszban általános határozatok foglaltatnak. Minden nyomtatvány ellátandó a nyomtató, kiadótulajdonos (Verleger), s ha külön kiadó (Herausgeber) van, ennek is nevével, továbbá megjelölendő a nyomtatás helye, s szokott módon a megjelenés ideje. Ugyanez áll az időszaki nyomtatványok minden számára, azon hozzáadással, hogy itt még a szerkesztő neve is megkívántató. Ha nem volna, vagy hamisan volna a kiadó megnevezve, az erre rótt kötelezettségekért a nyomtató felelős. Az időszaki nyomtatvány minden számából egy példány – a felelős szerkesztő aláírásával ellátva –, legalább egy órával a megjelenés helyéni kiadás vagy szétküldés előtt, a közbátorsági hatóságnál, s hol állodalmi ügyész létezik, ennél is leteendő. A sajtót elhagyó minden más nyomtatványokból a nyomtató által, kiadása vagy szétküldése előtt legalább három nappal, ugyanott leteendő. S az említett időhatárok eltelte előtt minden kiosztás, kiadás vagy szétküldés tiltatik. A kiadó köteles minden nyomtatványból meghatározott kötelességi példányokat – a belügyminisztériumhoz, a legfőbb rendőrhatósághoz, a cs[ászári] k[irályi] udvari könyvtárhoz s egy különösen meghatározandó egyetemi nagy országos könyvtárhoz – ingyen küldeni; azonban nagyon költséges kiállítású műveknél a bolti ár – illendő levonás mellett – megtéríttetik.

A második szakasza nyomtatványok készítéséről s az azokkali forgalomról szól. Az ipartörvények határozzák meg, kinek van joga nyomtatványok készítésére, kiadására s árulására; ugyanezen szabály áll az időszaki iratokat illetőleg is. Nyomtatványok terjesztése (árulása) csak nyomtatványokkali kereskedésre törvény szerint feljogosítottak által, csupán rendes eladási helyökön (boltjokban) történhetik. Nyomtatványokkali házalás, azoknak eladás végetti kínálása, kikiáltása s kiosztása az eladási helyen kívül – tiltatik. Plakátok kiragasztása a közbátorsági hatóság engedelme nélkül – tiltatik. E tilalom nem terjed ki azonban csupán helyi érdekkel bíró közzétételekre, pl. színlapokra, előadások, bérbeadások, mulatságok stb. hirdetésére. Előfizetők vagy aláírások gyűjtése oly személyek által, kik nincsenek engedéllyel a közbátorsági hatóság részéről ellátva, nyomtatványokkali házalással egyenlőnek vétetik. Bizonyos feltételek alatt egyes helyek s nyomtatványokra nézve a helytartó vagy a különös rendőrhatóságok részéről 6 hónapra árulási szabadékok adathatnak.

A harmadik szakasz az időszaki nyomtatványok iránt foglal magában határozatokat. Ilyenek kiadhatására különös engedély (koncesszió) kívántatik. Ezen engedélyek adásának joga biztosítékpénz letételére kötelezett időszaki nyomtatványoknál a legfőbb rendőrhatóságot, másoknál a helytartót illeti. A koncessziók határozatlan időre is adhatók, de az engedélyező hatóság engedelme nélkül másnak át nem engedhetők. Az időszaki nyomtatványok felelős szerkesztőiben megkívántató törvényes tulajdonságok: hogy a megjelenés helyén lakjék, legalább 24 éves és ausztriai állampolgár legyen; azonkívül rendelkezés jogával kell bírnia saját személye s vagyona felett, valamint bírnia feddhetlen erkölcsiséggel s egy irodalmi vállalat vezetésére megkívántató tudományos képzettséggel. Állodalmi hivatalnokok a szerkesztésben csak úgy vehetnek részt, ha erre [az] elöljáró hatóságoktól előlegesen engedelmet kaptak. Vizsgálati vagy büntetési fogságban létező személyek ennek tartási ideje alatt időszaki nyomtatványok kiadása s szerkesztéséből ki vannak zárva. Minden időszaki nyomtatványért, mely a politikai napitörténettel foglalkozik, s politikai, vallási vagy társodalmi kérdéseket vitat, vagy általában politikai természetű, a kiszabott biztosítékpénz leteendő. Ez pedig tesz oly helyeken, melyek 60 000-nél nagyobb népességgel bírnak, vagy ezeknek környékében két mértföldnyire, 10 000 pengő forint, 30 000-nél nagyobb népességgel bíró helyeken 7000 pft-ot, minden más helyeken 5000 pft-ot. Oly időszaki iratokért, melyek hetenkint háromszornál kevesebbszer

jelennek, a kiszabott illető biztosítékpénz fele leteendő. E biztosítékpénz áll jót minden büntetési pénzbírságok s vizsgálati költségekért, tekintet nélkül az elítélt személyére. Az időszaki iratokba a közlött tények hivatalos helyreigazítása ingyen felveendő. Érdekeltek részéről más helyreigazítások hasonlóképpen, de csak annyiban ingyen felveendők, mennyiben a viszonzás kiterjedése nem múlja felül kétszeresen azon cikk kiterjedését, melyre vonatkozik. Midőn valamely időszaki nyomtatvány ellen büntető eljárás kezdetik, az ennek folytán kiadott rendeletek – a hatóság meghagyásából – teljesen s változatlanul felveendők, s a felvetteket nem szabad semminemű megjegyzésekkel, sem azon, sem későbbi számokban, kísérni. Ha valamely időszaki nyomtatványnál állhatatosan a trón, a monarchiai kormányformára, a birodalom álladalmi egysége s épségére, a monarchiai elvre, a vallásra, közerkölcsiségre vagy általában az álladalom s társadalom alapjaira nézve ellenséges, vagy általában a közcsend és rend fenntartásával egybeférhetlen irány követtetik, úgy az kétszeri megintés után a helytartó által 3 hónapra betiltathatik. Hosszabb időre vagy végképpeni betiltás csak a legfőbb rendőrhatóság által mondathatik ki.

A negyedik szakasz külföldi nyomtatványokról szól. Ezek a legfőbb rendőrhatóság által a birodalom egész területére nézve eltilthatók.

Az ötödik szakasz meghatározza a nyomtatványoknak büntetés alá eső terjesztését.

A hatodik szakasz a lefoglalásról szól. A közbátorsági hatóságnak joga van minden tiltott vagy a sajtórendtartás határozatai figyelembe nem vételével kiadott, vagy tartalmára nézve büntetés alá eső nyomtatványt lefoglalni. S a lefoglalás megszüntetése csak politikai úton eszközölhető.

A hetedik szakasz a sajtórend áthágásaira szab büntetéseket, miután egyéb sajtóvétségek büntetését a közönséges büntető törvénykönyv határozza meg.

A nyolcadik szakasz a nyomtatványok büntetés alá eső tartalmáérti felelősséget határozza meg, mely természetesen elsőrendben a szerzőt, s időszaki nyomtatványoknál a felelős szerkesztőt illeti. S különösen óvások és nyilatkozatok a szerkesztőség részéről felvett igtatványok tartalma ellen vagy más személyek által elvállalt jótállás ama törvényes felelősséget meg nem szünteti.

Kilencedik szakasz: a hatóságok illetőségéről sajtóügyekben. A sajtó-fegyelmi áthágások ügyében az eljárás, végzés és végrehajtás a közbátorsági hatóságokat illeti.

A tizedik szakasz az iparjogosítvány visszavételét határozza oly iparűző ellen, ki kétszer elítéltetett a sajtóvisszaélés elleni törvény áthágása miatt.

A tizenegyedik szakasz végre az elévülésről szól.

Ez egybevonva, tartalma ezen, a birodalom minden részeire egyiránt kiterjedő, s határozataiban valóban célszerűnek elismerendő törvénynek, mely a sajtóviszonyokat végre állandón rendezi.

A szövegközlés alapja: Pesti Napló, 1852. június 5.

2

AZ ÚJ HÍRLAPI BÉLYEGADÓ[1]

Pest, 1857. november 2.

(Részlet)

A magyar nemzeti hírlapirodalom sorsa új fázisba lépett.

A tisztelt közönség már lapunk tegnapi számában olvasta azon legfőbb rendeletet, melynek folytán jövő évi január első napjától kezdve mindazok a lapok, melyeknek megindíthatására a fennálló sajtótörvény szerint kezességi tőke letétele kívántatik – tehát mindenekelőtt a politikai hírlapok –, új bélyegadó alá vettetnek, s minden számért, minden példány után, egy pengő krajcárt fizetni tartoznak.

Ugyanezen bélyegadó alá esnek mindazon nem politikai tartalmú, tehát akár szépirodalmi, akár tudományos lapok, melyek hirdetéseket vesznek fel.

Szintén bélyegadót fizetnek a pusztán hirdetésre szánt nyomtatványok.

Végre a fennálló császári taksa minden egyes hirdetmény után 10 krajcárról 15 krajcárra emeltetik.

Az előleges hírek tehát, melyek a bélyegadó felől már havak óta keringtek, valósulván és bevégzett tény gyanánt állván előttünk a legfelsőbb rendeletben – valamint meddő munkának tartanók ez intézkedésnek indokait s alapját most már fejtegetni, úgy nagy hibát követnénk el, ha elmulasztanók az olvasóközönséget ezen eseménynél fogva figyelmeztetni, hogy nemzetiségünk egyik lényeges tényezőjének, a magyar politikai hírlapirodalomnak sorsa most már inkább, mint valaha, a közönség politikai érettségétől s áldozatra kész hazafiúságától függ...

A megyei és parlamentáris élet okozta azt, hogy 1848 előtt a magyar politikai hírlapoknak ötször-hatszor több előfizetője volt hazánkban, mint a bécsi lapoknak.

Ez a politikai és társadalmi fejlettség magasb fokának eredménye volt,

A nagy megrendülésből feleszmélve, 1852 után ismét feléledt az olvasási kedv, s egypár évig a politikai hírlapirodalom, habár többé nem a régi, megszokott téren mozgott, mégis előfizetőkben tűrhető gyarapodásnak örvendett.

De a folyó év eleje óta (valljuk meg őszintén) a politikai hírlapirodalom iránti részvét érezhető hanyatlásnak indult, s évnegyedről évnegyedre fogytak az előfizetők.

S ismerve a magyar közönség géniuszát, bízvást állíthatjuk, hogy az olvasók számának ez apadása sokkal kevésbé a remények szétfoszlása után beállott politikai apátiának, mint inkább a napról napra érezhető *elszegényedésnek* tulajdonítható.

Nem természetes-e tehát aggodalmunk, hogy most, miután a naponta megjelenő politikai lapok az új bélyegadó miatt szükségképp öt pengő forinttal drágábbak lesznek évenkint – azon esetre, ha politikai érettség és hazafiság a nagyközönséget erőmegfeszítésre és kitűrésre nem ösztönzi –, oly csekély számra le fog olvadni az előfizetők száma, hogy lehetetlen leend a politikai hírlapokat a kiadóknak fenntartani?...

Természetesen, a hivatalos politikai lapokat mindezen intézkedések nem terhelik. Azok nem fizetnek bélyegadót, nem postabért, nem hirdetési taksát, vagy ha fizetnek is, az állam magamagának fizeti, míg viszont a nem hivatalos lapok, ha a hivatalossal egyenlő árra, például 21 pengő forintra szabják is ezentúl előfizetéseiket – körülbelől 9 pengő forintot, vagyis több mint 40%-ot kénytelenek a bruttó jövedelemből az aeráriumnak [kincstárnak] átengedni, aminő adót, mint a bécsi Ostdeutsche Post még pontosabban kiszámítja, semminémű iparüzlet a birodalomban nem visel, s csak úgy magyarázható meg, hogy e magas adó a *szellemi tőkének* az anyagi és pénz feletti hasonlíthatatlan értékét akarja megközelítőleg kifejezni, s annak óvatos és takarékos használatát biztosítani.

Anélkül, hogy ezúttal azon nehézségek és rövidségek fejtegetésére kiterjeszkednénk, melyekkel csekély véleményünk szerint a jelen törvény *gyakorlati* alkalmazása, ha a végrehajtás részleteiben változtatás nem történik, múlhatlanul járni fog, most egyedül azt akarjuk kimondani, hogy a bécsi lapok nagy kapóssága mellett hazánkban a nem hivatalos nagy politikai lapjaink további fenntarthatása a lehető legnehezebb próbára van téve, mit ha óhajtásunk s reményünk szerint diadalmasan kiállunk – nemzeti életerőnk s politikai érettségünk gyarapodásának ismét újabb záloga gyanánt fogunk üdvözölni.

A szövegközlés alapja: Magyar Sajtó, 1857. november 2.

---

1. *Bélyegadó* – a sajtótermékek megadóztatása a postai terjesztés során azzal, hogy a postai díjszabáson felül hírlapbélyegek felragasztását is előírták. A postai szállítás költségeit a lapkiadók az előfizetési díj megemelésével ellensúlyozták.

3

FALK MIKSA[1] A SZABAD SAJTÓRÓL

Pest, 1860. október 31.

(Részlet)

Akik azt állítják, miszerint Magyarországnak oka van „teljesen megelégedve" lenni, és hogy a „hálátlanság" szemrehányását vonná magára, ha még többet várna vagy – horribile dictu [kimondani is szörnyű]! – még kívánna is, azok elé egy kérdést bátorkodnánk terjeszteni.

Honnan van az, hogy a hazai sajtóban, mely a politikai életnek hévmérője, még nyoma sem látszik a megváltozott helyzetnek, hogy még árnyéka sem tért vissza azon elevenségnek, mely hajdan e téren uralkodott, hogy még mindig csak hárman-négyen vagyunk, kik fölszólalunk, míg ki-ki tudja, hogy hazánkban egy kis ármádiát lehetne összeállítani azokból, akik ügyesen forgatják a tollat, és a kellő ismeretekkel is bírnak közügyeink vitatására?! Honnan van az, hogy még az a kevés író is, ki a letelt évtized alatt sem riadt vissza a hírlapírás sziszifuszi munkájától, hogy ezek még most is a régi óvatosságot folytatják, a tojástáncot, és tíz szó közől kilencet visszafojtanak, a tizediket pedig csakis oly halkan merik kimondani, mintha azt akarnák, hogy mennél kevesebben hallják?!

Az ok igen egyszerűen az, hogy – a sajtó még mindig a régi törvény alatt, vagy helyesebben a törvényen *kívül* áll.

Ezen mostani sajtótörvényt[2], nevezetesen annak famózus 22. cikkét[3] már a minap volt szerencsénk jellemezni, és ezen Damoklészkard még most is úgy lóg fejünk fölött, mint néhány héttel ezelőtt.

Az igaz, hogy ennek a sajtótörvénynek is volt a maga jó oldala, ti., hogy mind az író, mind az olvasó ügyességét fokoztatta.

Az író megtanulta azt a mesterséget: ángyomasszonyomról szólni akként, hogy ki-ki megértette, miszerint tulajdonképpen húgomasszonyomról volt szó; az olvasó pedig megtanulta a sorok közt olvasni, és a látszólag legártatlanabb megjegyzésre mosolyra nyíltak ajkai, az ajkak közt pedig – elébb óvatosan körülpillantva – azt mormogta: aha, értem, értem!

A legközelebb fekvő ügyekről egyenesen soha nem szólni, azonban – távolabbak fölötti vita ürügye alatt – közvetve mindig

amazokat is bolygatni, ez azon mesterség, melyet tíz év óta gyakorolnunk kellett.

Hanem ennek a mesterségnek is vannak ám határai. Ezen mesterséggel valamely ügyet népszerűtleníthetni, ezzel le lehet rontani, de építeni és egy új rendszert népszerűsíteni – nem!

Hypositio-hatásra [alapvető hatásra], az alkotásra és népszerűsítésre mindenekelőtt *szabadság* kell, tökéletes szabadság, mely legföllebb egy szabatos, világos törvény által korlátoltatik.

A kérdés ármost az: kívánják-e azon férfiak, kik most az ügyek élére álltak, a sajtó pozitív gyámolítását, vagy azt hiszik-e, hogy enélkül is ellehetni?

Az utóbbi esetben nincs mit mondanunk; ez esetben újra el fogunk némulni, vagy ismét azon félszavakra szorítkozni, mikkel báró Bach őexcellenciájának kormányát kísértük.

Ha pedig tettleges gyámolításunkról van szó, ebbeli működésünkre szilárd alapot, szabatos törvényt kívánunk, oly törvényt, mely nemcsak azt teszi lehetségessé, hogy a kormány minden intézkedését diadali himnuszokkal fogadjuk, és a bölcsesség netovábbjának hirdessük, hanem mely arra is képesít, hogy eltérő nézeteinket teljesen, őszintén és a lap lételének kockáztatása nélkül mondhassuk ki, hogy ne legyünk kénytelenek mindig szordínókat [hangfogókat] föltenni, valahányszor a kormány valamely intézkedését megtámadjuk, míg fortisszimót játszhatunk, ha – dicsérjük.

Milyen legyen ezen törvény? erről alig lehet kétség.

A magyar író, ha általában valamit kívánnia szabad, ha nem kell némán megnyugodnia a lett dolgokban, csak azt kívánhatja, ami az anyatéjjel beszívott alkotmányos gondolkozásmóddal megfér, tehát csak oly törvényt, mely a koronás fejedelem jóváhagyásával, országgyűlés útján hozatott.

A sajtó azon szerencsés helyzetben van, hogy ily törvény máris készen létezik – az 1847–48-i sajtótörvény.

Ennek visszaállítása az, amit az összes magyar irodalom egyhangúlag sürget, ez az, melynek új országgyűlés életbelépteig, illetőleg az alkotmányos útoni revízióig hatályba kell lépnie...

A szövegközlés alapja: Pesti Napló, 1860. november 1.

1. *Falk Miksa* (1828–1908) – politikus, a Tudományos Akadémia tagja, konzervatív polgári publicista. A Schmerling-korszakban ennek ellenére sajtópert indítottak ellene, és elítélték. Írásaival részt vett a kiegyezés előkészítésében.
2. Sajtójog tekintetében Magyarországon az abszolutizmus korában az osztrák császári rendeletek voltak érvényben. Az említett 1852. évi sajtórendtartás (vö. az 1. szemelvényt) szoros értelemben véve nem nevezhető törvénynek. Ez az 1852. május 27-én kelt császári nyílt parancs 1852. szeptember 1-én lépett életbe. A hivatalos lapok a sajtórendtartás szövegét nem tették közzé, hanem azt külön kis kiadványban küldték meg az érdekelteknek. Az 1852. évi sajtórendtartáshoz később több kiegészítő rendelkezést adtak ki (vö. a 2. szemelvényt). Az első magyar sajtótörvény az 1848. évi XVIII. törvénycikk volt, amelyet a szabadságharc leverésekor osztrák császári paranccsal érvénytelenítettek. Újból az 1867. évi kiegyezés léptette életbe. Magyarországon új sajtótörvény csak az 1914. évi XIV. tc.-ben jött létre.
3. Az 1852. évi sajtórendtartás említett 22. cikke a trón, a monarchiai uralkodóforma, a közerkölcs stb. iránt ellenséges irány követése esetén kétszeri figyelmeztetés után az időszaki kiadványok 3 hónapra való betiltását tette lehetővé. E döntést az illető koronaország császári helytartója hozhatta meg, de a legfőbb rendőri hatóság ennél hosszabb időre is betilthatta az időszaki sajtóterméket. A legfőbb rendőri hatóság a nem időszaki kiadványokat is betilthatta, sürgető esetben azonban erre a koronaország helytartójának is joga volt. Ez a rendelkezés a sajtó munkásai számára egzisztenciális veszélyt jelentett. (L. az 1. szemelvény 3. szakaszát.)

4

GREGUSS ÁGOST[1]

SZERKESZTŐI ÉLMÉNYEK A PROVIZÓRIUM ALATT

1865. szeptember 11.

(Részlet)

...Midőn a provizórium [átmeneti állapot] – 1861. évi november elején – beköszöntött, az akkor Pompéry János[2] szerkesztette Magyarországban a belügyi rovatot vezettem, éppen azt a rovatot, mely a bekövetkezett szigornál fogva legtöbb zaklatásnak és nyomásnak volt kitéve. S irigylésre nem méltó helyzetem még kevésbé irigylendővé változott, midőn, Pompéry elítéltetése s kénytelen átköltözése után a budavári József-kaszárnyába, 1862. évi májusban magát a lap szerkesztését kellett átvennem. Ez azonban szerencsére nem tartott sokáig, mert a kiadóval fejlődött egyenetlenség folytán június végével az összes szerkesztőség visszalépett, hogy az őszi évnegyedben új és nagyobb politikai napilap körül csoportosuljon ismét...

A Magyarországtól június végén váltunk el, az Országot október elején kellett megindítanunk: így háromhavi zsurnalisztikai szünidőnk jutott, s ennek egy részét arra fordítottam, hogy rokonim látogatására egy alföldi városba rándultam. Több heti ottmulatás után Pestre visszatérvén, megtudtam, hogy míg én Árká-

diában üdültem, Budán egy prezidiális [elnöki] körlevél tárgya lettem. A rendelet aug. 30-án 16 828. elnöki szám alatt kelt, és azt tartalmazta, hogy mivel „Greguss Ágost a megyékben utazik avégett, hogy az Ország iránt figyelmet költsön, és neki pártolókat szerezzen, fölhívatik az illető terület kormányzója, hogy nevezett Greguss Ágostot, ha ott meg találna jelenni, figyelemmel kísérni, és azon esetben, ha ott izgatásokat követne el, letartóztatni és a katonai törvényszéknek átadni szíveskedjék"...

Megvallom, ily bizalmatlansági szavazat után nem vártam felülről semmi engedékenységet az általam szerkesztendő lap iránt. Eleinte mégis elnézőbbek voltak, mint hittem: talán mert némelyek – bár alaptalanul – az Országot gr. Apponyi György[3] közlönyének híresztelték, ki akkoriban még nem tette volt le országbírói méltóságát. Később azonban mindinkább növekedett irántunk a hatalom szigora. Nem volt ritkaság, hogy egész nagy cikkeket kitörültek, még olyanokat is, melyeket bécsi, kolozsvári, zágrábi lapokból vettünk át, s melyek egyik-másik pesti lapban is megjelenhettek.

Hosszas és unalmas volna a preventív [előzetes] cenzúra egyes tényeit elősorolnom, példaképpen csak egy esetet hozok föl: éppen olyat, melyben politika sincs, és amely merőben társadalmi természetű. 1863 márciusában a M[agyar] S a j t ó irodalmi feleseléseinek tisztességtelen hangja s a sértett hiúságnak utcai jelenetté fajult nyilatkozatai[4] arra indítottak, hogy egy régóta táplált eszmét, a hírlapírói asszociáció [egyesülés] ügyét megpendítsem. A hírlapíróknak – tekintet nélkül politikai irányukra – össze kellene állaniok, s a fölmerülő nagyobb, társadalmi és irodalmi kérdések fölött időnkint tanácskozniok, hogy amely tárgyban szükségesnek látandják, egyhangúlag lépjenek föl, bizonyos üdvös indítványokat egyhangúlag pártoljanak, bizonyos visszaéléseket egyhangúlag kárhoztassanak. A hírlapírók tanácskozmányai elejét vennék oly összeütközéseknek is, hol nem elvi, csak személyes kérdések forognak fönn, s átalában őrködnének az irodalmi tisztesség fölött. Minthogy az egész dologról régebben különösen b[áró] Kemény Zsigmonddal[5] értekeztem, ki meg is ígérte, hogy az ügy élére fog állani; az indokolt indítványt b[áró] Kemény Zsigmondhoz intézett nyílt levél alakjában akartam közrebocsátani. De szerkesztő határoz, rendőrség kormányoz. Az egész nyílt levelet szépen kivették a lapból, s még azt sem engedték meg, hogy a dolog legalább röviden meg lehessen említve. A nyílt levél Bécsbe vándorolt, s a Wanderer[6] hasábjain akadálytalanul megjelent.

Hogy cikkek egyes szakaszainak, vagy éppen csak egyes kifejezéseinek eltiltása még gyakrabban fordult elő, természetes; és nemigen volt nap, hogy reggel, a szerkesztőségbe menve, ne találtam

volna asztalomon a főszedő jegyzékét azon hasábokról vagy hasábrészekről, melyeket a sajtóhatóság éjjel a lapból kivettetett. E jegyzék neve szedői műnyelven: *cenzúra-törlés.*

Ezek a cenzúra-törlések korántsem forogtak mindig a magas politika köreiben, s néha igen ártatlan kis tudósításokat is sújtottak. Így például nem lehetett a közönség mulattatására kiírnunk, hogy Kun-Szent-Mártonban a körösi halászok a zsidóknak nem akartak halat adni, sem azt, hogy Debrecenben egy ismeretlen köcsögkalapban és frakkban járt föl-alá a piacon, s nagyon megbámulták, sem azt, hogy az 1863-i farsang alkalmával a zágrábi Dvoranában több álarcos 1860 előtti hivatalnokokat ábrázolt stb.

Történt egyszer tömeges laplefoglalás is. Az 1861-i országgyűlés tagjai Deák Ferencet arcképeik albumával tisztelték meg, s az albumot 1863. évi március 28-án fényes küldöttség nyújtotta át neki. A küldöttség nevében b[áró] Eötvös József üdvözölte Deákot, aki válaszolt. A szabadelvű nagy lapok, a Hon, P[ester] Lloyd, P[esti] Napló és Ország megegyeztek, hogy másnap mind Eötvös üdvözletét, mind Deák válaszát kinyomatják. Másnap mind a négy lap le volt foglalva...

A szövegközlés alapja: Politikai Hetilap, 1865. szeptember 11.

---

1. *Greguss Ágost* (1825–1882) – hírlapíró, irodalomesztéta és műfordító. A szabadságharcban való részvétele miatt bujkálnia kellett, majd 10 hónapi börtönt szenvedett. Kiszabadulása után vidéken húzta meg magát, és a fővárosi lapoknak, főként az Új Magyar Múzeumnak küldte tanulmányait. 1853-ban Pestre költözött, és Toldy Ferenc pártfogásával a Pesti Napló szerkesztőségében kapott állást. 1853–1864 között a Pesti Napló munkatársa, 1865–1870 között az Országgyűlési Napló szerkesztője. 1860–1879 között a Kisfaludy Társaság titkára, 1870-től a pesti egyetemen az esztétika tanára. A korszaknak – Gyulai Pál és Erdélyi János után – egyik jelentős kritikusa.
2. *Pompéry János* (1819–1884) – újságíró. 1853-tól a Pesti Napló munkatársa, 1857-től szerkesztője. 1861-ben alapította a Magyarország c. lapot, de az abban közölt cikkei miatt bebörtönözték. Politikailag a hatvanas években Deákot és Keményt követte, később Tisza Kálmán mellé állt. Eredményesen működött az írók segélypénztára érdekében.
3. *Apponyi György gróf* (1808–1899) – nagybirtokos, a rendi országgyűléseken a konzervatívok vezére, 1844–1848 között magyar udvari kancellár. Az ország polgári átalakulására irányuló reformok ádáz ellensége. Királyi biztosként ő nyitotta meg az 1861. évi országgyűlést. 1861–1863 között országbíró. Részt vett a kiegyezés előkészítésében.
4. A *Magyar Sajtó* néhány héten belül az említett „feleselések"-ben több személyeskedő, sértő hangú rövid közleményben intézett támadást (valótlan hírek terjesztése, tárgyi tévedések stb. miatt) egyes

szerkesztők és újságírók ellen, mely az érintett lapok felháborodását váltotta ki.

5. *Kemény Zsigmond* (1814–1875) – a korszak legfontosabb politikai napilapjának, a Pesti Naplónak irányadó politikusa volt. 1855. június 7-től 1856. december 9-ig, majd 1857. december 1-től 1873. június 30-ig – szerkesztő, főszerkesztő, főmunkatárs elnevezések alatt.

6. *Wanderer* – 1809-ben indult liberális bécsi napilap. Számos magyar vonatkozású írást közölt. Munkatársai között ismert magyar publicisták is voltak, mint pl. Falk Miksa.

Könyvkiadás és könyvkereskedelem

5

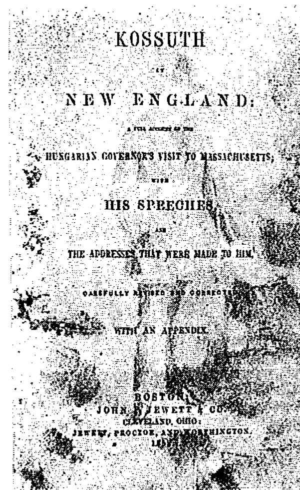
MADÁCH IMRE[1] LEVELE SZONTÁGH PÁLHOZ[2]

Alsó-Sztregován, 1861. szeptember 19.

Kedves Palim!

Neked köszönhetek ismét egy nagy örömet. Ez ugyan mindennapos dolog, mert minden találkozás veled nekem öröm, most azonban szokatlanabb örömről szólok, és sietek téged annak részesévé tenni. Tegnapelőtt Arany Jánostól levelet kaptam, melyet szórúl szóra ide írok, az eredetit megtartván:

Tisztelt Hazafi! Miután kegyed, elutazása előtt, engem föl nem keresett, engedje, hogy én látogassam meg e néhány sorral. Az Ember Tragédiája úgy koncepcióban, mint kompozícióban igen jeles mű. Csak itt-ott a verselésben – meg a nyelvben találok némi nehézkességet, különösen a lírai részek nem eléggé zengők. De így is, amint van, egy kevés külsimítással irodalmunk legjelesb termékei közt foglalhat helyet. Nem tudom, mi szándéka van kegyednek a kiadásra nézve: én óhajtanám azt a Kisfaludy Társaság[3] útján eszközölni, ami, remélem sikerülne is. – Ha óhajtásom a kegyed akaratjával találkoznék, akkor sorról sorra kijelelném a helyeket, hol – semmiesetre sem lényeges – változtatást gondolnék célszerűnek; vagy belenyugvása esetében magam tenném rajta egy két tollvonást, aztán bemutatnám a Társaságnak. Ezt bizton merném tenni visszautasítás félelme nélkül. – Becses válaszát elvárom. Fogadja leghőbb üdvözletemet a gyönyörért, melyet nekem műve által okozott, a fényért, melyre költészetünket deríteni hívatva van. Pest, szept. 12. 1861, rokon érzelmű pályatársa, Arany János. –

KOSSUTH

IN

NEW ENGLAND:

HUNGARIAN GOVERNOR'S VISIT TO MASSACHUSETTS;

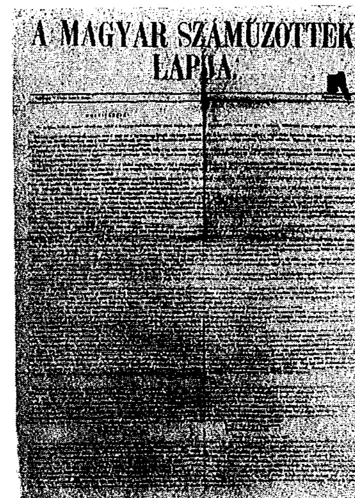
HIS SPEECHES,

THE ADDRESSES THAT WERE MADE TO HIM.

WITH AN APPENDIX.

BOSTON:

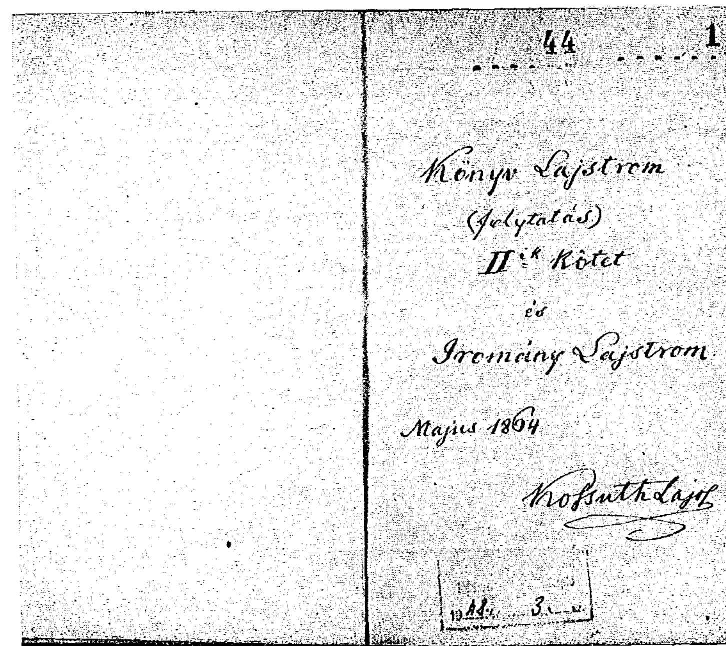
CLEVELAND, OHIO:

A MAGYAR SZÁMŰZÖTTEK LAPJA.

KIADVÁNYOK KOSSUTH EMIGRÁCIÓJÁBÓL

KOSSUTH KÖNYVLAJSTROMA 1864-BŐL

44 1

Könyv Lajstrom

(folytatás)

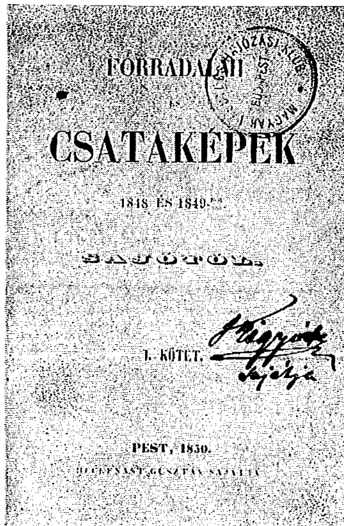
II ik Kötet

és

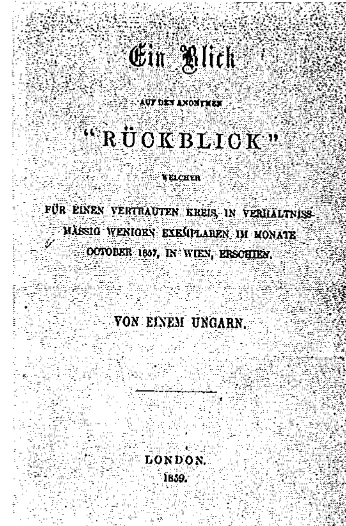
Irományi Lajstrom

Majus 1864

Kossuth Lajos

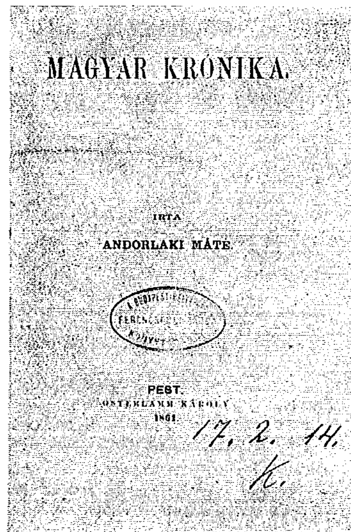

FORRADALMI
CSATAKÉPEK
1848 ÉS 1849-BŐL.
SAJÓTÓL.
I. KÖTET.
PEST, 1850.

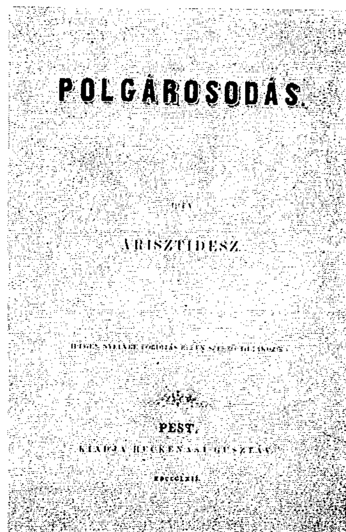

Ein Blick
AUF DEN ANONYMEN
"RÜCKBLICK"
WELCHER
FÜR EINEN VERTRAUTEN KREIS, IN VERHÄLTNISSMÄSSIG WENIGEN EXEMPLAREN IM MONATE OCTOBER 1857, IN WIEN, ERSCHIEN.
VON EINEM UNGARN.
LONDON.
1859.

ÁLNÉVEN VAGY NÉVTELENÜL MEGJELENT KIADVÁNYOK.
JÓKAI, SZÉCHENYI, TÁNCSICS ÉS VAJDA JÁNOS MŰVEI

MAGYAR KRÓNIKA.
IRTA
ANDORLAKI MÁTÉ.
PEST.
OSTERLAMM KÁROLY
1861.

POLGÁROSODÁS.
ARISZTIDESZ.
PEST.
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Eddig az írás. Még nem feleltem, s rendkívül óhajtanék feleletem előtt veled lenni... Ölel

A szövegközlés alapja: Madách Imre Összes Művei II. Bp. 1942. 994–995. l.

---

1. Madách Imre Ember tragédiáját Arany János javította és rendezte sajtó alá, s ő is mutatta be 1861. október 30-án a Kisfaludy Társaságban. A Kisfaludy Társaság 1862 januárjában Madáchot levelező tagjává, a Tudományos Akadémia 1863-ban tagjává választotta.
2. *SzontághPál* (1820–1904)– Nógrádban jegyző, majd szolgabíró, utána követ a pozsonyi országgyűlésen. A szabadságharc miatt két évi várfogságot szenvedett Olmützben. Hazatérése után Nógrád megyében horpácsi birtokán gazdálkodott. Madách legbizalmasabb barátja volt. Később országgyűlési képviselő, a szabadelvű párt elnöke, majd főrendiházi tag.
3. *Kisfaludy Társaság* (1836–1952) – Kisfaludy Károly tiszteletére alapított irodalmi társaság. Felolvasó ülései és kiadványai az irodalom központi szervévé tették. A szabadságharc után működését szüneteltetni kényszerült, és csak 1862-ben kezdte újra Eötvös József elnökletével és Arany János igazgatásával. Kiadványai között igen jelentősek vannak, így az 1872-ben elindított Magyar Népköltési Gyűjtemény.

6

EMELKEDŐ KÖNYVKIADÁS ÉS KÖNYVFOGYASZTÁS

Pest, 1854. március 7.

(Részlet)

Most nálunk, magyaroknál, több könyv jelenik évenként meg, mint a forradalom előtt, és több könyv kel el.

Európában alig van irodalom, mely ily ténnyel dicsekedhessék; pedig alig van nemzet, mely véresebb és rombolóbb krízisen ment volna keresztül, mint mi. S mégis, a szellemi téren másutt a romok, nálunk leginkább az építkezések szembetűnők. De ne ünnepeljük cifra és dagályos szavakkal ezen előnyünket, s annál kevésbé, mert a megragadó mellett rejlik benne valami visszadöbbentő is.

Kimagyarázom, mit értek alatta.

Tehát, mint mondám, az eddiginél számosabb magyar művet vásárolnak most meg. Ha a falunként szerteszét keringő előfizetési íveket a könyvárusi boltok jegyzékeivel összevetjük, legalább hatvan procent előnyben vagyunk. Hasonló tény nem áll a napi, s főként a politikai lapokra nézve; különösen pedig az utóbbiakat illetőleg, az előfizetők számának kevesbedése éppen nem jelenti azt, mintha azok, kik a magyar lapok rendes olvasói megszűntek lenni, szintén megszűntek volna a dolgok folyama, az események fejlődése

s a naponkénti politikai újdonságok által érdekeltetni. Csökkent a magyar hírlapokat vevők száma, de nem általában a hírlapokat vevőké. Ily futólagos érintés után haladjunk tovább.

Könyvkelendőségünk a mélyebben nem vizsgálót könnyen ragadhatja ily exclamatiókra [felkiáltásokra]: ej! be derék, hogy volt honatyáink, kik a felsőházban és az alsóházban ültek, hogy volt táblabíráink, kik követeket, tisztviselőket és bírákat választottak, hogy volt szónokaink, kik szünetlen propagálták eszméiket a zöldasztal mellett és egyebütt, egyszóval, ej!, be derék, hogy arisztokráciánk, hogy az egykor, kötelességeinél fogva, mindig nyilvános téren mozgó osztály most hőn és a réginél hőbben pártolja irodalmunkat, melynek fölvirágzásához van majdnem egyedül kötve nevünk dicsősége s fönnmaradásunk.

E sorok írója őszintén megvallja, miként az ilynemű örömkitöréseket természeteseknek találja, mert maga is osztá, s kész volna most is hasonlót tenni. De fájdalom! a statisztikai adatok közbeszólnak, s az egész kérdést más térre viszik át, mint amelyen állani hittük.

Akinek módja volt szorosabban utánjárni, hogy könyvkelendőségünk emelkedése mi módon történik, kénytelen belátni, miként több magyar mű vásároltatik nálunk meg, mint eddig, de azon osztályokból, melyek a forradalom előtt pártolták az irodalmat, aránylag most kevesebb olvasónk van.

Új elemek léptek elő, s karolák szellemi terményeinket részvétökkel föl. A polgárzat, legalsóbb osztályaig, mindenütt ébredez, és terjed bizonyos olvasási vágy, s pótolja azon zsibbadást, azon közönyt, mely a magasabb rétegekben néha igen érezhetően mutatkozik.

Aki kíváncsiságból összehasonlítja pártolóink polgári állását a forradalom előtti irodalompártolókéval, hamar észreveendi e tény jelentőségét.

Közönségünk népiesedik.

S itt nem érzületről, de helyzetről szólok.

Korántsem azt akarom állítani, hogy lázasabb hangulat, követelőbb szellem éledez olvasóinkban; korántsem politikai rokon- vagy ellenszenvekre célzok: de egyedül egy hideg, s magában még elvet vagy irányt nem is okvetlenül foglaló adatot constatirozok [állapítok meg]: azt ti., hogy az arisztokrácia – értve a mágnásokat és a birtokos nemeseket – minden áldozati készsége mellett is, melyet a haladás és nemzetiség kérdéseiben folytonosan tanúsít, jelenleg kevesebb magyar könyvet veszen meg, mint a forradalom előtt; míg ellenben a tulajdonképpeni arisztokrácián kívül eső egyének oly növekvő buzgóságot tanúsítanak, hogy valamint most már

alig tarthatná egy munka is magát fönn csak az arisztokratikus osztályok részvéte által, szintoly ellenkezőleg a népiesb helyzetekbőli olvasóközönség kizáró pártolása is teljesen elégséges arra, hogy a könyvárus sokat nyerjen, és az író szépen díjaztassék.

Az ily változás örvendeztető és leverő egyszersmind.

A serkedő erők lelkesítenek, a fogyatkozni kezdők méla hangulattal borítják kedélyünket el.

Nem élvezhetjük a gyarapodásérti kéjt a lassú visszaesés jelenségei mellett.

Egyik hatása zavarja a másikat.

De ezen disszonancia nem volna lényeges dolog, ha egy kártékony irodalmi, s egy még sokkal kártékonyabb politikai eredményt nem nemzene.

Mert új közönségünk, e demokratikus helyzetű közönség részint a tan vagy legalább a kitűzött hivatás egyéneiből áll, kik értelmiség és ízlés tekintetében nem alakítanak visszahatást a tudományosabb irányú vagy míveltebb modorú irodalmi művek ellenében; de nem tagadható, miként van közöttük egy más tetemesb rész, mely népszerűségen kívül – mi magában jó – egyszersmind nyerseségre, póriasságra, sőt tartalmatlanságra és könnyelmű fölszínességre inkább szoktatja íróinkat, mint azon táblabírói publikum tevé, melynek sorai olvasóink közt igen kezdenek gyérülni. Innen van, miként máris gyakran hallunk oly panaszt, hogy a gyarló könyvek aránylag több kelendőségnek örvendenek, mint az átgondoltak és a művészi formával bírók.

Mi, ha még tovább és nagyobb mértékben tartana, könnyen támaszthatna irodalmunkban egy ideiglenes – bár rövid – visszahanyatlást, s könnyen folyhatna irályunk [stílusunk] degradációjára be.

Még fontosabb a politikai eredmény, mely a felsőbb osztályok olvasási vágyának megcsökkenéséből, s ugyanakkor az állam többi rétegeiben jelentkező ellenkező irányból foly.

De erről, mely az osztályok közti szakadás elemeit is rejtheti magában, a közelebbi alkalomkor szólhatok csak.

Pest, 1854. március 9.

Az író és az olvasóközönség kölcsönösen hatnak egymásra.

Nincs oly büszke talentum, ki meg ne gondolja, hogy minő szellemi fokon állanak, s minő szenvedélyekkel, világnézettel, sőt megszokásokkal is bírnak azok, kiknek számára munkát ír. S e figyelembevétele az idegen észjárásnak, az idegen sajátságoknak, az idegen vágyaknak, okvetlenül és szünetlen fog hatni a szellemi termelésre. A közönség gyakran szabályozza az írót véleményei, helyes-

lései s visszatetszései által. Befolyásának a legfüggetlenebb elmék sem szegülhetnek teljesen ellene; de vigasztalásukra fönnmarad azon elégtét, hogy míg ők olvasóiknak szellemi nyomása alatt állanak, ezek is kénytelenek tőlük sokban függeni, nekik akaratlanul bókolni, s érettök, rokonszenveiktől kezdve rögeszméikig, mindenben lassanként szintén alakulni és változni.

A hangulat, mely a közönségé, végre megszállja az írót is, s viszont az író hangulata előbb-utóbb magával ragadja a közönséget. Néha egyik fél a kezdeményező, máskor a másik, de alig van eset, hogy a nyert lendületet akár az olvasó, akár az író visszautasíthassa.

S ahol a nyilvánosságnak többi eszközei hiányzanak, igen degradált helyzetben kellene lenni a sajtónak, hogy kétszeresen ne hasson.

Ezek tények.

Már vonjunk következményeket.

Ha igaz – mit bátran állítok –, hogy olvasóközönségünk régi aránya tetemesen változott, s hogy e változás az arisztokráciai elemek részére üt kedvezőtlenül ki, akkor önként értetik, miképp a literatúra előbb külső ökonomiáját, utóbb szellemét ahhoz szabja. Hasztalan törekvék Széchenyi a felső körök kedvéért csinos kiadásokat hozni divatba; ahelyett most olcsó kiadások fognak napirendre jönni. Hasztalan igyekeznek néhány tekintélyes írók a nyelvet tisztán, csínnal, eleganciával kezelni; mert ahelyett a könnyenérthetőség kedveért irályunk pongyolává, a népiességért érdessé, s tájszavakkal és táji szólásformákkal terhelltté válandik. A szellem pedig szintén bókolni fog – mert kell hogy tegye – a kényszerűségnek. Előbb ignorálni fogja azok érdekeit, kik az irodalom iránt kevésbé érdekeltetnek, s védeni azokéit, akik növekvő buzgóságot mutatnak. Utóbb hamarébb veszi észre nevetséges oldalait vagy tévedését azoknak, kikkel érdekben meghasonlott, s könnyelműbben hódol azok gyöngeségeinek, sőt bűneinek is, kikre bizton támaszkodhatik. S valóban, nem nehéz ezen lépcsőkön mindig alább menni, le ama homályos rétegekig, hol a gyűlölet, a rágalom, a gyanúsítás lakik, mégpedig oly démoni erők körében, melyek mostani polgáriasodásunknak szülöttei és ellenségei, eredményei és átkai együtt. – De kár volna hosszasan rajzolni oly helyzetet, miben még, istennek hála, nem vagyunk...

A szövegközlés alapja: Pesti Napló, 1854. március 8. és 10.

7

A MAGYAR IRODALOM TERJEDÉSÉNEK AKADÁLYAIRÓL[1]

1857. január 10.

(Részlet)

Sokkal fontosabbnak nézem irodalmunk ügyét, mint hogy ennek terjedése érdekében bármely oldalról nyilvánuló nézetet is feleslegesnek tartanék. Legyen tehát megengedve nekem is azon becses közleményhez, melyet t. Friebeisz István úr e lapokban a magyar irodalmi termékek gyér kelendősége felől, annyi szakismerettel elmondott[2] – kizárólag vidékünkre vonatkozólag –, néhány igénytelen szót toldanom.

Sajnos, de kénytelen vagyok a kiadók, könyvárusok s általában könyvkereskedési rendszerünk ellen emelt súlyos vádat, méltányolva, helyeselni.

Ha már a szellemi termék is kereskedelmi cikké vált, ennek eladása körül szigorúan ugyanazon elvek alkalmazandók, mik másnemű kereskedelmi cikkeknél. Vevőt, piacot és összeköttetést kell az illetőknek az egész hazában előteremteni; mivel azonban hazai könyvkereskedelmünk egyáltalában nem bír.

A jó bor cégér nélkül is elkél, ezt megengedem, de fájdalom, ez a legjobb könyvre sem alkalmazható. – Tokajban, közel két éve már, hogy egy kisebbszerű könyvkereskedés megnyílt, melyről a helybeliek is felette keveset, a vidékiek pedig éppen semmit sem tudnak.

A fűszerkereskedő nagy betűkkel írott ajánlatokkal figyelmezteti a közönséget friss bikszádi vize, sardinesje [szardíniája] vagy szekérkenőcse felől, míg említett könyvkereskedésünk egy árva címtáblával sincsen megjelölve, s az ember nem tudja, ha kaviár- vagy könyvkereskedés-e.

Nézetem szerint mindaddig, míg az illetők könyvkereskedésünk ügyét több eréllyel és akarattal, nagy széttekintés és eszéllyel nem kezelik, haszonról s az írók illőbb díjazásáról szó sem lehet.

E tekintetben tanulnunk kellene a „fogpaszta” és „növényszappan” gyártóitól; ezen cikkek általános elterjedése eléggé igazolja, mit képes szilárd törekvés, életrevalóság és erős akarat kivinni.

Ily általában szomorú kereskedelmi rendszerünk mellett felette nagy hátrányára van a magyar könyvek kelendőségének a kaszinók, társaskörök és olvasóegyletek nemléte. – Hacsak minden 6000 lakosságú helység bírna is ily egylettel, és ezen egyleteknek csak fele vásárolna is egy példányt, a koronkint megjelenő magyar köny-

vekből számtalan példány elfogyna. – Efféle testületek többnyire minden jelesebb művet megszereznének, mit egyesek csak ritkán tehetnek.

Ennélfogva óhajtandó volna, miszerint kis helységekben községi könyvtárak, nagyobb városokban pedig olvasó s művelődést terjesztő társulatok alakuljanak, hol pedig ez nem lehet, családok lépjenek össze. Némi buzgóság mellett a kedvező siker el nem maradhat.

Vidéken felette nagy befolyással van az új művek elterjedésére, ha azt az illető szerző személyes ismerősei felkarolják és terjesztik. Számos vidéki jóakaratú ügynök, mint minden üzletnél, a könyv kelendősége körül is felette sokat tehet.

Mi bizton hisszük, miszerint kevés helység van hazánk területén, hol egy irodalombarát s néhány olvasni szerető egyéniség nem volna. Ezek közrehatása által okvetlenül nagy mennyiségű könyv jönne forgalomba, míg most saját magok szükségét is kénytelenek a központtól sok alkalmatlansággal és tetemes költséggel fedezni. – Ezen kezelés által megmarad ugyan a központi könyvárusnak a vidéki részére járuló százalék, de aránylag sokkal kevesebb könyv kelvén el, a látszólagos haszon elenyészik.

Ha könnyűszerivel és illő áron kapható az irodalmi termék, örömmel veszik az emberek; de hosszadalmas irkálás és utánjárás által nem örömest hozatják.

Közlekedési eszközeink már úgyis annyira javulvák; s a szállítás vasúton és gőzhajón oly kevés költséggel és még kevesebb bajjal jár, miszerint a szállítási költség bizományosok vagy testületek részére, több példányért, alig teszen 1%-ot, s a csomag egész a házhoz vitetik.

Egyesek részére, egyes példányok azonban felette sokba kerülnek...

Hozzánk, hol annyi az intelligens és olvasni szerető egyén, a Vasárnapi Újság[3] több példányán kívül alig érkezik négy nagyobb politikai magyar lap. – Egy-két irodalombarát s minél kevesebb vagyonosabb egyéneken kívül – az anyagilag képesebb osztály sem gondol nemzetiségünk ezen fontos tényezőjével; ha tesznek is néha valamit, nem annyit, mennyire képesítvék, s sohasem pedig állásukhoz illő arányban.

A pénz szűke nem mindig helyes mentség, kevesebb fény a női ruhatárban s egy kissé több jóakarat – az irodalomra is juttathat valamit, csak erősen akarnunk és tudnunk kell, hogy az ember nemcsak kenyérrel él.

A szövegközlés alapja: Pesti Napló, 1857. január 10.

1. A Pesti Napló névtelenül közölt cikkének írója az újság zempléni levelezője.
2. *Friebeisz István* (1822–1890) – ügyvéd, újságíró. A szabadságharcban honvédtisztként vett részt, 1849-ben Klapka mellett Komáromban teljesített szolgálatot, és szerkesztette a Komáromi Lapokat. Egyszersmind megírta a hadjárat történetét. Később Pestre költözött, és irodalommal foglalkozott. – Említett cikke: A magyar könyvek kelendőségének akadályairól (Pesti Napló, 1856. 486. sz.). Ebben adatokkal bizonyítja, hogy az igen magas szállítási költségek sokszorosan felülmúlják a könyvek árát. Ez akadályozza a könyvek vidéki terjesztését, és kihat az egész irodalomra.
3. *Vasárnapi Újság* (1854–1921) – a dualizmus korának legnépszerűbb, metszetekkel gazdagon illusztrált hetilapja. Szerkesztői Pákh Albert (1854–1867), Nagy Miklós (1867–1905), Hoitsy Pál és Schöpflin Aladár (1905–1921) voltak. Népszerűsége a századforduló után gyorsan csökkent. Képanyaga és számos tanulmánya forrásértékű.

8.

RÁTH MÓR[1]

IRODALMUNK TERJESZTÉSE ESZKÖZEIRŐL

Bécs, 1857. január 12.

A magyar lapok gyakran és legújabban is több vagy kevesebb szakavatottsággal írt, de tagadhatatlanul őszinte hazafiságból eredő cikkeket hozott irodalmunk általánosabb terjesztése érdekében. Engedje meg, szerkesztő úr, hogy én is, ki életem legnagyobb részét honn és külföldön könyvek között töltöttem, ki az idevágó magyarországi viszonyokat megismertem úgy, mint tán kevés más, míg Németország elsőrangú könyvkereskedéseiben is nem csekély tapasztalásokat szerezhettem, ki mindenesetre nézeteimet gyakorlatilag is életbe fogom léptetni, miután a magas kormány által engedményeztetve, fővárosunkban *rövid idő* múlva *könyvkereskedést fogok nyitni*, engedje meg, mondom, hogy én is pár szerény szót szólhassak ezen irodalmi életkérdéssé vált vagy válandó tárgyról.

Éppen nem célom pro domo [haza] beszélni. Meg is engedem, hogy nekünk, könyvárusoknak, sem árt, ha mint már rendes szokássá lett, időről időre a lapokban kissé megcibáltatunk. De bocsánatot kérek, ha én, bár könyvárus vagyok, az irodalommali üzletet mégis kissé magasabb szempontból szeretném nézetni, és ha semmiképp sem örvendhetek némely *kiadó-író* nagyon is erélyes és mindenesetre az európai irodalomban nem éppen szokásos eljárásának kiadásaik hirdetése s terjesztése körül. Az igaz, mióta némely íróink elhagyták azon, egyedül a szellemi küzdésnek szentelt magányt, hol klasszikusaink, hol egy Kölcsey, egy Vörösmarty távol a világ

zajától, szerzették halhatatlan műveiket, mióta magok léptek ki az irodalmi üzlet zajos vásárába, pár ezer művel többet olvasott a közönség, de mi lett ezen hazafiúi, de túlbuzgó fáradozásoknak morális eredménye? Nemigen régen volt az, mikor a magyar ember míg kalapját emelte és kegyelettel volt eltelve, midőn irodalma bajnokairól volt említés. És most! Nemegyszer kellett ilynemű elnevezéseket, mint tolakodó, firkász stb. hallanom, melyek ugyan azoknak, kik így szólnának, nem nagy míveltségét árulják el, de nem tagadható, hogy ezt leginkább azoknak köszönhetjük, kik a sarlatánkodó és az irodalom méltóságával össze nem férő, számtalan előfizetési fölszólításokat szórták a világba, kik újabb meg újabb halhatatlan munkáik fennhangú kürtölésében kifáradni nem tudnak.

Máskint van a Német-, Francia-, Angolországban. Világért sem ajánlaná ott oly író, ki nem a vásári munkák előre megrendelt gyártásával foglalkozik, saját művét; előfizetési hirdetések csak akkor küldetnek szét, midőn csakugyan nagyobbszerű és előfizetők nélkül, magánvállalkozó által ki nem adható munkáról van szó. Más esetben a munka megjelenik, megveszi a közönség, ha tetszik neki; nem veszi, ha nem tetszik; a kiadó-könyvárus hirdetheti azt fennhangon, amint akarja, hisz a kereskedőtől már megszokták, hogy saját cikkét fölülmúlhatatlannak mondja; de aztán nem is juthat senkinek eszébe tolakodásról vagy pláne arról panaszkodnia, hogy más művet kapott, mint aminőről az előleges hirdetésben szó volt.

Erre azt fogják önök mondani: kénytelen az író előfizetési fölszólításhoz folyamodni, kénytelen egyes lelkesebb és ismertebb irodalmi barátot ilyenekkel elárasztani, mert kevés a vállalkozó könyvárus, és kevés a vidéki könyvárus is, ki az irodalom terményeit terjessze. Ebben tökéletesen igazuk van, de addig is, míg ezen bajon segíthetünk – és meg fogom mondani, miképp segíthetünk rajta –, ne kedvetlenítsék el, uraim, a közönséget és azon lelkeseinket, kik apostolai lettek a vidéken szellemi műveltségünk mostanában egyetlen eszközeinek. – Szerényen és hivatásuk egész méltóságához illően álljanak azok elé, kik örvendenek, ha saját műveltségük okát az írókban kereshetik, és ne veszítsék el soha szem elől, hogy ha csakugyan az irodalmat is úgy tekintjük, mint ezt egy zempléni érdemes levelező[2] akarja, azaz mint a „fogpasztát" és a „növényszappant", a közönség is egy kategóriába fog tenni bennünket az ilynemű hirdetések zseniális szerzőjével, a berlini Goldberger úrral, ki tagadhatatlanul egyike Barnum[3] legérdemesebb kollégáinak.

Én részemről, bár csak könyvárus vagyok, azt mondom: inkább éppen ne vegyen a magyar közönség könyvet, mint rossz könyvet; inkább meg se ismerje a magyar közönség az írót, mint

hogy úgy ismerje meg, miként egyike-másika eléje szokott állni, levett kalappal és égre földre kérve, hogy fizessen elő munkájára, mert ettől függ a hon üdve, a nemzet jövője. Én azt szeretném, ha a magyar író oly büszke lenne, aminő büszke nemzete, melynek öntudatát annyi század vészei sem voltak képesek megalázni soha. Mert biz nálunk még nem annyi az író, még nem oly nagy az irodalom, hogy ott a spekuláns, itt a rossz mű elveszne a nagy tömegben úgy, mint elvész az Német- vagy más óriási irodalommal bíró országban.

Addig is, még hosszabban elmondanám, mint lehetne a vállalkozók és a vidéki könyvárusok hiányán előlegesen is segíteni, szeretném az írókat a Szent István Társulat példájára figyelmeztetni, mely egyesült erővel oly szép eredményeket hozott létre. Alapítsunk kiadási egyletet; ha egyik munkán vesztettünk, nyerünk a másikon, díjazzuk illően a legdicsőbb, a szellemi munkát; de aztán csak jó, erkölcsös, hasznos munkával lépjünk a magyar közönség elé, és a világért se engedjük meg, hogy az író mint kéregető tűnjék föl: ez teszi tönkre a kegyeletet, mellyel minden nemzetnek irodalma irányában viseltetnie kell, ha akarjuk, hogy ez szívében gyökeret verjen.

A vidéki könyvárusok hiányán csak akkor lesz valódilag segítve, ha lelkes és művelt magyar fiúk tanulják meg a könyvkereskedést; én részemről előlegesen is két ily ifjú kiművelését vállalom magamra. De ne kívánják tőlünk, hogy az első jöttment kalmárnak vagy sajtárusnak adjuk bizományba kiadásainkat; ezekbe mi sem bízhatunk, míg az irodalomnak sem válnak becsületére. A vidékre is hazafiúi érzetű, de az európai műveltség színvonalán álló, tanult könyvárusok szükségesek. Egyes lelkeseink fáradozása, melyet én, amennyiben csekély erőmben áll, a legnagyobb készséggel és örömmel fogok előmozdítani, a bajon gyökeresen nem segíthet. Ha szerkesztő úr megengedi, jövő cikkemben gyakorlati részletekbe fogok bocsátkozni.

A szövegközlés alapja: Magyar Sajtó, 1857. január 29.

---

1. *Ráth Mór* (1829–1903) – könyvkiadó és könyvkereskedő. 1846-tól a pesti Geibel-féle könyvkereskedés alkalmazottja. 1857-ben a Váci utcában saját könyvkereskedést nyitott, mely találkozó helye volt a 48-as eszmékhez hű íróknak és politikusoknak. Szép kiadásokban jelentette meg többek között Arany, Jókai és Vörösmarty műveit és Szász Károly műfordításait a világirodalom klasszikusaitól. Az íróknak magas tiszteletdíjat fizetett. Kiadványainak jogát 1904-től a Franklin-Társulat vette át.
2. L. előző szemelvényünket.
3. *Barnum* – világhírű német cirkusz.

Nyomdák és nyomdászok

9

VADNAI KÁROLY

AZ EMICH-NYOMDA[1]

1865. augusztus 2.

(Részlet)

...Nagy örömünkre szolgálhat, hogy ma már a sok kisebb nyomda mellett két oly nagy könyv- és lapgyárral bírunk, melyek Lipcsében is – e par excellence könyvgyártó városban – az elsők közé tartoznának. Ezek az *Emich*[2] és *Heckenast-féle*[3] *nyomdák*. Ez utóbbi kívülről díszesebbnek látszik, a homlokzaton büszke aranybetűkkel viseli tulajdonosa nevét, több emeletre épült – de a második, súlyára, horderejére, jótékony hatására s maga a nyomdai helyiség sajátszerűségére nézve is, jobban megérdemli a közfigyelmet.

A Barátok terén 7. sz. a. [Ferenciek tere, ma Károlyi Mihály utca] fekszik ama kissé régies szabású, de igen terjedelmes, négyszögletre épített emeletes épület, melyben az Emich-nyomda üzleti helyiségei, a kiadóhivatalok, kőnyomda, szerkesztőségi és nyomdai irodák léteznek. Maga a nyomda az udvarról bemenet jobbra, egy külön épületet foglal el (Emich tulajdona), homlokzatával az iskola utcára. Egészen újszabású, csinos és könnyűd épület, nagy ablakokkal és üvegtetőzettel. Nagyságára nézve sok kisvárosi templommal vetekedik, s ami benne legérdekesebb, az, hogy az egészben egy belső fal sincsen, hanem karcsú bronzoszlopok tartják az emelet négyoldalú, széles karzatát, amelyen egész légió betűszedő foglalkozik, míg a földszinten a gépek nagy csoportja mozog, s egy elvasrácsozott helyiségben a könyvfűző személyzet dolgozik.

A belépő egyszerre láthatja különféle működéseiben az egész nagy üzlet-telepet, hol másfél száz férfi, nő, fiú és leány foglalkozik szüntelen a világ legnemesebb iparával.

Mindenesetre érdekes látvány e szüntelen zúgó, forgó, zakatoló gépek munkája, melyeket alólról egy mindig fűtött nagy gép mozgat, míg körültök fiatal lányok sürögnek, az egyik betéve a tiszta íveket, amelyeket a másik már azonnal telinyomva szed ki.

Hét különféle szerkezetű gyorssajtó (némelyik már hazai gyártmány) működik itten. Türelmetlen Astarótok,[4] akiket száz meg száz író munkás keze töm örökösen – kéziratokkal. Zörögve, bár

egykedvűen működnek, akár Kemény Zsigmond magvas cikkeit vagy Jókai szikrázó élceit, akár egy vidéki levelező panaszos sorait, vagy éppen egy zsönge poéta fűzfavirágait őrlik le. Mogorva, zsémbes és egyhangú gépek, dacára, hogy annyi különböző szellemmel jönnek a legközvetlenebb érintkezésbe, és sötét méhükből a legszebb könyveket, élclapokat, tarka újdonságokat szórják szerteszét a világba.

Van azonban közöttük egy egészen új gép, melyet – ha élne még – König Frigyes,[5] az eislebeni német, a gyorssajtók feltalálója is nagyon megbámulna. Ha nézi az ember, egyszer csak elmosolyodik ez értelmes gép gyors és okos munkáján. Ez nemcsak hogy óránkint 1800 lenyomatot végez, s pedig oly tisztán, aminő más gépeknél csak lassú, óránkint nyolc-kilencszáz nyomás mellett érhető el, hanem egyszersmind sokágú s mindig járó lemezkezével maga is rakja ki az íveket. Ez a gép, mely Bajorországból való, megszégyeníti a fiatal lányok kézi munkáját. Pontosabban dolgozik nálok. – Maga e gép, mely több ezerbe kerül, megérdemli a megtekintést.

Van aztán öt kézisajtó, melyen a finomabb, színezett nyomásokat eszközlik. Épp most a Hazánk gyönyörű színes mellékletét és a jövő évi képes naptár borítékját készítik rajtok. – E komor, de mindig nyugtalanul járó ércgépek körül egész élénk üzleti élet foly, tarkítva a tisztán öltözött nyomdászleányok által, kik körültök foglalkoznak.

Fölmenve a karzatra, ott három hosszú oldalon két sorban, hosszú és széles betűládák előtt foglalkoznak a – betűszedők, kik közt a metrompánzsok (mettre en page, hasábozók)[6] többnyire mind oly derék kinézésű és az irodalommal való folytonos foglalkozás által értelmessé vált emberek, kikkel akárki sem röstelhet kezet szorítani. Tisztelet nekik, miután éppoly nehéz, mint üdvös munkát teljesítenek, s szárnyaik alatt mindig egy csomó apró fickót tanítanak a betűszedés tisztes mesterségére.*

Itt szedik a kéziratokat egész gépies kitartással és sebességgel, akár Arany János szép nagy gömbölyű betűi, akár Jókai apró kis vékony tollvonásai, akár Remellay Gusztáv[7] pongyola hieroglifjei kerüljenek szemeik elé.

Mily roppant és folytonos munka foly itt, mutatja a megjelenő lapok és könyvek száma. Több mint a fél irodalom kerül ki innen. A Pesti Napló, Hon, Pesti Hírnök és Fővárosi Lapok min-

* E szedőszemélyzet társszellemére igen szép bizonyság az, hogy e szedők személyenkint tíz krajcárt fizetve heti keresetükből – öt év óta négy özvegyet és több árvát tartanak.

dennap, a P[ester] Local Blatt hetenkint háromszor, a Hazánk és Külföld, Bolond Miska, Üstökös, Kertész Gazda, Katholikus Néplap, Der Katholische Christ képes heti közlönyök, aztán a Magyar Gazdasszonyok Lapja, Ifjúság Lapja, Politikai Heti Lap, Vadász és Versenylap. Meglehet, ki is feledtük valamelyiket, ami nekünk hibánk lehet ugyan, de a nyomdának érdeme, miután annyit ád ki, hogy valóban nehéz összeszámolni.

Itt jelennek meg továbbá az *Akadémia* könyvei (e jó könyvek, melyeket oly kevesen vesznek), s a *Kisfaludy-társaság*[8], *Szent István*[9] és Sz[ent] László társulatok kiadványai, a *földhitelintézet*, pesti biztosító intézet „Hungária" és pesti iparbank minden nyomtatványa.

Továbbá az Emich által kiadott könyvek hosszú sora, a magánosok munkái, évenkint *négy-ötszáz darab könyv.* Majdnem hihetlen a mai korban, midőn a lapokat csak gyéren pártolják, s a könyveket meg alig veszik.

S mily díszes kiállítások vannak közöttük, *Vámbéry*[10] utazása vetélkedik bármily angol kiadással, „Julius Caesar élete"[11] ízlésesebb, mint a francia nyomás, s a most sajtó alatt levő *Xantus* utazási könyve[12] oly szép leend, hogy bármely díszterem asztalára odaillik.

E könyvek, hírlapok és másnemű nyomtatványok halmaza évenkint 25–30 000 rizma[13] papírt emészt el, tehát 500 ívvel számítva 15 millió ívet, mely 150–160 000 forintnyi érték; ezenkívül nyolc-tízezer forint árú öntött betűt, hét-nyolcezer forintnyi fametszvényt (képeslapok és könyvekben) s ezernyolcszáz forint árú festéket. – A betűszedők, nyomók, gépészek, nyomdászfiúk és leányok *heti fizetése ezerszáz forintra* megy; a hírlapok bélyegezése, postajegyek és hirdetésdíjak évenkint *nyolcvan-kilencvenezerre*; a szerkesztőségi díjak, tisztviselők s írói tiszteletdíjak szintén *hetven-nyolcvanezer* forintra sat[öbbi]. E számok legjobban beszélnek. Látható belőlük, hogy ez üzlet mily terjedt és tevékeny, mennyi iparágat mozdít elő, s a művelődés ügyére mily fontos; de egyszersmind látható az is, hogy e nemes téren az anyag szintén többet vesz igénybe, mint a szellem, s az írók sat[öbbi] díjazása jóval kevesebb, mint amit ez intézet a bélyegekre és postajegyekre az államnak adni köteles. E teher nélkül mennyivel könnyebben, szabadabban és kihatóbban lehetne működni!

Egy évtizede csak, mióta Emich Gusztáv tevékenysége, tapintata és áldozatkészségei e szép ipartelepet ily virágzásra emelték. S a javítás folyton foly, s mióta fia – ifj. Emich Gusztáv[14] – szintén egyik jobb keze lett, sok üdvös terv lépett életbe. E szorgalmas, művelt és világlátott ifjú vezetése alatt épp most készítik a *tömböntészeti* (stereotyp) műhelyt, miáltal az öntött betűk kímél-

tetvén, a kiadások jutányosabbak lesznek. E találmány, melyet a hollandi van der Mey[15] s a skót Ged[16] födöztek föl, és a párisi Firmin Didot[17] tett általánossá, abból áll, hogy egész betűtáblákat öntenek, melyekben a számok és betűk nem mozdulhatnak ki helyeikből. Magyarországban nem volt eddig, s itt honosítják meg először. Újabban a főnök irodája s az igen terjedt helyiségek közti gyors érintkezésekre egy *házi távírdát* is rendeztek be.

Szóval ez ipartelep nagyon méltó a közfigyelemre. – Ha valaki oda megy, igen udvarias bánásmódban részesül, s a nyomda tevékeny és derék munkavezetője, Urschitz úr, vagy az egyik irodatiszt, Sárkány úr – bokros és szakadatlan munkáik közt is – mindig szívesen megnyitják a nyomda ajtait az idegenek előtt.

A szövegközlés alapja: V[adnai] K[ároly]: Az Emich-nyomda. Fővárosi Lapok, 1865. augusztus 8.

---

1. *Vadnai Károly* (1832–1902) – a század második felének jeles tárcaírója.
2. *Emich Gusztáv* (1814–1869) – nyomdász, könyvkiadó és könyvkereskedő. Könyvkereskedését 1841-ben nyitotta meg Pesten, nyomdáját 1848-ban. Számos kiváló tudós, valamint hazai és külföldi szépíró, Petőfi, Jókai, Kemény, Madách stb. kiadója. Több lap kiadótulajdonosa. A szabadságharc idején jelentős szerepet vállalt, ezért Világos után számos kiadványát elkobozták. Az általa alapított vállalatból jött létre 1868-ban az Athenaeum rt.
3. *Heckenast Gusztáv* (1811–1878) – könyvkereskedő és kiadó. 1840-ben betársult Landerer nyomdájába; innen kerültek ki 1848-ban a szabad sajtó első termékei. Landerer halála után (1854) az üzemet egyedül vezette, majd 1873-ban ebből alakult meg a Franklin-Társulat.
4. *Astarót* (másként Astarte vagy Astóret) – az egyik föníciai főistennő, a Hold és a szerelem istennője.
5. *König, Friedrich* (1774–1833) – 1810-ben feltalálta a gyorssajtót.
6. *metrompánzsok* – hasábozók, tördelők, akik a kiszedett nyomdai szöveget hasábokban, oldalakon összeállítják.
7. *Remellay Gusztáv* (1819–1866) – jogász, író és publicista. A szabadságharcban mint ezredes-hadbíró vett részt, ezért hatévi várfogságot szenvedett Kufsteinban. 1856-ban kegyelmet kapott. Ezután a Magyar Sajtó és a Magyar Néplap munkatársaként dolgozott.
8. *Kisfaludy Társaság* – l. 5. szemelvény 3. jegyzetét.
9. *Szent István Társulat* – a legrégibb magyar katolikus irodalmi könyvkiadó vállalat. Elődje a Jó és olcsó könyvkiadó-társulat nevű vállalkozás 1848 májusában alakult. Új nevét 1852-ben vette fel, és 1869-től egyedüli kiadója lett a katolikus egyházi iskolák tankönyveinek. Könyvkiadói és nyomdaüzemi tevékenységét később Stephaneum RT. néven folytatta.
10. *Vámbéry Ármin* (1832–1913) – híres utazó, orientalista, egyetemi tanár, sok jeles útleírás szerzője. Itt említett műve a Középázsiai utazás (1865), mely tíz nyelven jelent meg.
11. Julius Caesar élete a francia Lamartine műve (Pest, 1865).
12. *Xantus János* (1825–1894) – természetkutató, utazó, a Tudomá-

nyos Akadémia levelező tagja. A szabadságharcban a császári csapatok fogságába esett. Kiszabadulása után Habsburg-ellenessége miatt újból elfogták; ezúttal megszökött és Londonba menekült. Ott kapcsolatba került a szocialista mozgalommal. Csakhamar az USA-ba ment. Utazásai során néprajzi és zoológiai anyagot gyűjtött. Említett munkája sem a nemzeti bibliográfiákban (Szinnyei, Petrik), sem a Széchényi Könyvtár katalógusában nem szerepel.

13. *rizsma* – papír-mértékegység: 1 rizsma = 500 ív, 10 rizsma = 1 bála.
14. *Emich Gusztáv ifj.* (1843–1911) – külföldi tanulmányai után az 1860-as években modernizálta a nyomdát. Az Athenaeum megalakulása után a társulat igazgatósági tagja, majd elnökigazgatója. Nyomdászattörténeti kutatásokkal is foglalkozott.
15. *van der Mey* – hollandiai (leideni) aranyműves. Első ízben ő készített 1700–1710 között szedett nyomóformáról sztereotípiai nyomólemezt gipsz segítségével.
16. *Ged, William* (1690–1749) – angol technikus, a tömöntés feltalálója. Később Londonban nyomdaalapításba társult be.
17. *Didot, Firmin* (1764–1836) – a francia Didot nyomdászcsalád tagja. Ő rögzítette a XIX. század elején táblázatos rendszerben a nyomdai betűfokozatok elnevezését és mértékeit.

10

A PEST-BUDAI NYOMDÁSZOK ÖNKÉPZŐ EGYLETE

Felhívás az egylet megalakítására[1]

1865. október 1.

(Részlet)

Ügytársak! Itt az ideje, hogy felébredjünk végre azon tespedésből, mely évek óta nyomasztólag súlyosodik reánk; azon tespedésből, mely hozzánk méltatlan; hogy hivatásunknak tudatára jussunk, mely az iparűző osztály élére állít bennünket, hogy méltó példaadás által testvéreinket a valódi szabadságra és műveltségre vezessük. Az iparososztály nagy jelentősége mai időben már félre nem ismerhető, és midőn művelődés utáni törekvést tanúsít, akkor a valódi, az emberi nemesség állapotába lép. Tekintsük csak a külföldet, mi szép bizonyítékokat tud az nekünk e tekintetben felmutatni! Azért, pályatársak, ne hagyjuk magunkat külföldi ügytársainktól megszégyeníteni; igyekezzünk hozzájuk hasonlókká lenni; igyekezzünk arra, hogy a magyar iparos az őt megérdemlő helyet elérhesse. Tanuljunk! Egyesüljünk, hogy a különben egyenként szétforgácsolt erők egyetlenegy nagy működő erővé váljanak! Mutassuk meg, hogy Gutenberg szelleme nem idegen előttünk, hogy szakadatlan előrehaladás, művelődés által szabadulni akarunk immár azon szemrehányástól, melyet tétlenségünk és mulasztásunk által méltán magunkra vontunk. Minden egyesnek szent kötelessége, hogy a birtokában levő erőt a nagy munkára szentelje, s áldozatkészség és kitartás által azt biztosítsa; mert ha magunk nem segítünk szükségeinken, akkor elveszhetünk, és valóban érdemetlenek is lennénk akkor a jobb érzelműek szánalmára, ha nem tudnánk és nem akarnánk magunk segíteni bajainkon! Hogy segélyre nagymértékben szükségünk van, abban a szomorú valóság nem enged kételkedni, mert a képzetlenebb műtársak nagy száma, kiket fővárosunk kebelébe fogad, rákfekélyként fenyeget romboló terjedésével; s azok a munkaadók, kik ezt előidézték, tehát ezen veszedelmes eredmény okozói, többé-kevésbé – lelkiismeret szerint – maguk viselik az önmaguknak okozott terhet. A valódi fő teher azonban mégis reánk nehezül, miként azt a tapasztalat megmutatta; mivel a munkaerő túlsokasága a helybeli intézetekben mindig jobban előtérbe lép, és mindez abban találja természetes magyarázatát, hogy földieink közül sokan e hazán kívül nem találnak alkalmaztatást, míg ellenkezőleg, a külföldről nagy számmal működnek nálunk, és ezen aránytalanság fő oka nyomasztó helyzetünknek. Segítsünk tehát magunkon! Fogjunk össze egy önképző egylet alakítására, hol az idősebb az ifjabbat oktatja, segíti; hol a gyenge erőssé válik! Használjuk fel azon szerencsét, hogy hazánkban oly érdemdús nagy férfiakkal bírunk, kik bizonyára örömmel fognak kezet nyújtani tudományukkal egy önképző egylet felvirágoztatásához! Hallgassunk népgazdászati, államismei és mindenekelőtt nyelvtudományi előadásokat! Nyelvtudomány, igen, ez legyen fő feladatunk, mert ennek ismeretével leszünk világpolgárokká, mert ez leghatalmasabb emeltyűje a kozmopolitikus fejlődésnek! ...

Az alakuló közgyűlés megnyitója[2]

1866. július 22.

A művelődés egyletünk célja. A művelődés az embert nemesíti; ez följogosítja őt az emberi társadalomban azon állást elfoglalni, melyre méltó, melyre hivatva van. A külföldön több város mutatott nekünk szép példát hasonló egyletek alakításával, és hazánkban – erre büszkék lehetünk, ez az első ilyszerű egylet. Annál inkább tegyünk meg tehát mindent, mi tehetségünkben áll, hogy törekvéseinkkel a munkásosztálynak használhassunk; mutassuk meg, hogy mint nyomdászok és a nagy Gutenberg követői – méltók vagyunk hivatásunkhoz, mert művészetünk, mely úgyszólván világa a többi iparágaknak, leginkább van hivatva azon nemes magvak elhintésére, melyeknek gyümölcse mind magunkra, mind pedig a köz óra nézve áldásos hatással leend.

A szellemi művelődés az, mely különösen szívünkön fekszik, mely egyedüli eszközül szolgál önmagunk és hivatásunk emelésére; mert fájdalom, sokan vannak közöttünk – nyíltan merem bevallani –, kik a legszükségesebb iskolakellékekkel is alig lévén ellátva, a nyomdába lépnek, hol azután a szellemi továbbképzés megszűnik, mert hiszen ekkor kenyérkeresetre vannak az illetők utalva, és az ifjú, alig hagyván el a zsenge gyermekkort, szellemileg és testileg elnyomorodva, romlásnak indul; művelődése, tudománya soha, vagy csak igen ritkán haladja túl műhelyeinknek, fájdalom, ma még igenis korlátolt határait. – Ámde – elég szomorú, hogy ezt így be kell vallanunk, eddig nem is lehetett ez másként; az intézmények így hozták magukkal; a munkás ma csak gépnek tekintetik, de végre is meg kell szűnnie azon tévhitnek, mintha a munkás csakis a gépszerű dolgozásra volna hivatva: kell hogy őt is a világ mint művelt, értelmes embert tisztelje és becsülje.

A munkás helyzete napról napra szomorúbbá válik, és szükséges, hogy különösen a nyomdász, ki csakis kezei keresményére van utalva, és a súlyos viszonyok folytán alig képes kenyerét és mindennapi élelmét megkeresni, szükséges, mondom, hogy a nyomdász maga igyekezzék a folyvást növekedő bajnak megszüntetésére eszközről gondoskodni és minden lehető erejével és határozottsággal annak továbbterjedése ellen működni. Avagy a tanult munkás, ki gyermekkorától fogva egész életét, erejét és egészségét a munkának áldozza, és éppen művészetünknél vajmi ritkán juthat önállóságra, a tanult nyomdász tehát ne igyekezzék szomorú sorsát némileg enyhítőbbé, elviselhetőbbé tenni? A munkás, illetőleg a nyomdász is nem csupán puszta eszköz a munkára, ő ember is! és mint ilyen, szellemmel bír, melynek az idő és művészetünk haladásával lépést kell tartania, mert ha ez nem történik, a munkásnak a szépművészettel együtt koldusbotra kell jutnia. Hogy pedig attól megóvjuk mind magunkat, mind művészetünket, sorakozzunk egyetértéssel, ügytárs-szeretettel és kitartással egymáshoz, folyvást szem előtt tartván jelszavunkat: „Műveltséggel szabadságra!"

Minden társunk fel fogja ismerni az önképző egylet horderejét, és bizonyára legszentebb kötelességének tartandja minden igyekezetét az egylet érdekének szentelni.

A szövegközlés alapja: Novitzky N. László: Egyesült erővel. A magyar könyvnyomdászok ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története. Bp. 1912, Világosság könyvnyomda rt. 74–75, 77–78. l.

---

1. A pest-budai könyvnyomdászok segélyező egyesületét, melyet 1848-ban alapítottak, 1853-ban mint jóváhagyott alapszabály nélkül működő egyletet a helytartótanács feloszlatta. 1860-ban a politikai vi-

JÓKAI MÓR
DOLGOZÓSZOBÁJÁBAN (1893)

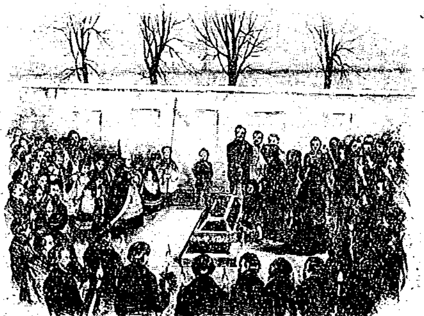

JÓKAI MÓR
NÉPSZERŰ FÜZETES
VÁLLALKOZÁSA (1858)

A KORSZAK LEGNÉPSZERŰBB KÉPES ÚJSÁGA: A VASÁRNAPI ÚJSÁG SZÁMAI VÖRÖSMARTY MIHÁLYRÓL (1855)

szonyok enyhültével, újra szervezkedni kezdtek. 1862-ben előkészített alapszabály-tervezetüket 1863. július 17-én látta el a helytartótanács jóváhagyási záradékkal. A segélyező egyesület célja a vándorló, a munka nélküli s a beteg nyomdászok és hozzátartozóik megsegítése volt (útipénzzel, segéllyel, gyógyszerrel stb.). Az egylet a dolgozó nyomdászok által befizetett tagdíjakból és a nyomdatulajdonosok által felajánlott összegekből tartotta fenn magát. A segélyező egyesület mellett már 1860 óta történtek kísérletek egy önképző egylet megalakítására is, de ez csak 1866-ban valósult meg. Hirsch Lipót nyomdász, aki a segélyező egyesületben hosszú időn át több tisztséget viselt, és később a Franklin-Társulat igazgatója lett, memorandumban fejtette ki az önképző egylet céljait. Ezt 1865. október 1-én Buschmann Ferenc, a nyomdász segélyező egyesület későbbi pénztárosa, majd alelnöke olvasta fel.

2. A pest-budai könyvnyomdászok önképző egylete 1866. július 22-én tartotta alakuló közgyűlését. Ezen Buschmann Ferenc mondott megnyitó beszédet. A részlet ebből való.

Tudományos könyvtárak

11

NEMZETI MÚZEUMUNK ÉRDEKÉBEN[1]

1851. április 17.

(Részlet)

Panasz és kárhoztatás minden oldalról, ha Nemzeti Múzeumunk könyvtáráról szól valaki. Hogy e panaszok és kárhoztatások oka minő alapon fekszik, csak az tudhatja, ki a múzeum könyvtárába bepillantott.

Nemrégiben szerencsés valék, a Pesti Napló majd minden számában olvasható hirdetés nyomán, egy idegen literátorral a könyvtárba juthatni. Különféle elmélkedést szült bennünk az épület minősége, de erről szólani nincs szándékom, különbenis az egész országban tudvalevő dolog, hogy e roppant költséggel fölépített kazamata [erődítmény] – a botrányig céliránytalan, mint Pollack[2] minden épületei; én csupán az érdekelt tárgyról akarok néhány szót emelni.

A tudományok templomába belépvén, az első terem szép, magas és széles polcokon a könyvek 3–4 sorával rendezvék. Szakértő azonnal meggyőződhetik afelől, hogy a bécsi egyetemi, s valóban igen célszerű rend szerint munkálkodik az őr. Egy másik szobácska üvegházzá alakíttatott az olvasóközönség fölügyelésére leendő könyvtári személyzetnek. Egy harmadik s negyedik terem-

4

ben láttunk régi, privát könyvtárakhoz készült, de már roskadófélben levő, rongyos polcokat (melyeket a szolga szegezett össze), szinte zsúfoltig tömve könyvekkel, a legszebb rendben. A többi termekben éppen semmi polc sem lévén, a könyvek csupán a padlóra vannak halmozva (mit az előbbi termekben is lehete látnunk) – vagy éppen ládákba zárva.

Csináltasson a Múzeum igazgatósága minden terembe kellő polcokat, s adjon az őr mellé az egy létező szolgán kívül még többeket, mint a természeti osztálynál is van, hogy hamarább föl lehessen állítni a könyvtárt, mert jegyezve s lajstromozva sincsenek a könyvek; adjon télen fát is, s merem állítani, hogy rövid idő múlva élvezhetendjük a múzeumba zárt szellemi kincseket. . .

Szintén megütődve láttunk a Múzeum könyvtárában egy roppant halmaz kötetlen könyvet is, mely az országgyűlés azon cikkelye következtében, mely minden könyvnyomót kötelez nyomtatványainak egy példányát a Múzeum részére beszolgáltatni – gyűlt össze. Ezek, a többszöri hordozkodás által, avatlan kezek alatt nagy részben hiányossá, sőt haszonvehetlenné váltak – s szintén pénz és ismét pénz kívántatik arra, hogy a használható egész munkák beköttethessenek. Kötésre várnak továbbá még azon munkák is, melyek roncsolt állapotban lévén, a közönség kezébe veszélyeztetés nélkül, használatra nem adhatók. Számtalan sok drágább munkák ismét az árvízben úgyszólván szétmállottak – ezek szinte újra kötendők volnának. Mindez pénzt igényel, hiszem, hogy az ország a maga javára áldozhatand még valamit, különösen akkor, midőn a cél betöltése oly közel.

A könyvnyomó urakat említém imént. Évek óta – az egy Landerer és Heckenast könyvnyomó intézetet[3] kivéve – egy darabot sem küldenek be. Oly roppant áldozatba kerülne-e egypár példánnyal többet nyomtatni, s a Múzeum által a hazát ezekkel megajándékozni? Ezen egypár példány nyereségüket nem emésztené föl. Annál is inkább tenniök kellene ezt, mert erre az országgyűlés fönt említett cikke által kötelezve vannak, s őket bármely bíróság a törvény értelmében rövid úton elmarasztalhatja ezért. Egy kis erély, s a múzeumi könyvtárnak sok ezrei, melyekből idővel az ily elmaradt munkákat meg kellend venniök, másra leend fordítható.

Célszerű volna, ha a custos [könyvtárőr] úr mindazt, mit beküldenek, lapokban nyilvánosság elé bocsátná, hadd látnók, könyvnyomóink közől kik nem szégyenlik ily kis kötelesség ellenében a hazafiatlanság vádját.

Végül még egyet. Hát a híres H o r v á t István[4]-féle könyvtárral mi fog történni? Ezt is láttuk egy zárt szobaajtó kulcslyukán keresztül, mert habár boldogult J ó z s e f nádorunk[5] azt az ország majd minden megyéinek kívánatára megvenni szándékozván, azonnal a Múzeumba vitetni is rendelé, mégis öt év óta bizonytalanságban hevernek ott a könyvek, mert nincs miből kifizetni! Nagyon valószínű, hogy, mint hallám, e megbecsülhetlen kincs közprédára külföldön fog árverés alá kerülni. Ki leend, ki H. I. szellemét fölfogván, oly fáradhatlan buzgósággal teremt ismét egy ily, különösen Magyarország használatára alkalmas gyűjteményt? hozzátevén még, hogy egy R é v a i[6] és H o r v á t hátrahagyott kézirati munkái is benn legyenek! – Uraim, hazafiak, ne feledkezzünk meg ennyire magunkról!

A szövegközlés alapja: Magyar Hírlap, 1851. április 17.

---

1. A Magyar Hírlapban . . . r jelzéssel jelent meg a fenti cikk. Szerzőjének személyét nem sikerült megállapítanunk.
2. *Pollack Mihály* (1773–1855) – a Nemzeti Múzeum és több más ismert klasszicista műemlékünk építésze.
3. *Heckenast Gusztáv* – l. a 9. szemelvény 3. jegyzetét.
4. *Horvát István* (1784–1846) – történész, a pesti egyetem tanára, a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának őre (1823–1846). Nagy magánkönyvtára halála évében (1846) a múzeum könyvtárába került. A könyvtár vételárát az örökösökkel később rendezték.
5. *József nádor* (1776–1847) – Magyarországnak 1796-tól haláláig volt nádora. Számos reformkori magyar gazdasági és kulturális törekvést támogatott. Horvát István könyvtárát 1847-ben a nádor intézkedésére szállították be a múzeumba.
6. *Révai Miklós* (1749–1807) – piarista tanár, jeles nyelvész és költő. 1802-től a pesti egyetem magyar nyelv- és irodalom tanára. Kéziratai Horvát István könyvtárával együtt kerültek a Nemzeti Múzeum könyvtárába.

12

THALY KÁLMÁN[1]

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMRÓL

1864. november 11.

(Részlet)

A Magyar Nemzeti Múzeum ügyeiről e lapok hasábjain legújabban ismételt ízben folyt a szóváltás[2]. Helyesen; a magyar nemzet ezen egyik legelső és legnagyobb fontosságú országos intézete minden tekintetben méltó arra, hogy hírlapjaink minél gyakrabban foglalkozzanak vele, s így iránta a gyakori felemlegetés által a közönség figyelmét folytonosan ébren tartsák.

A Nemzeti Múzeum állapotával némileg ismerős lévén, talán remélhetem, hogy a már elmondottakhoz legalább még valamelyes

tájékozással én is járulhatok; – engedje meg azért, szerkesztő úr, hogy rövidre összefoglalt észrevételeimet, illetőleg felvilágosításaimat e tárgyban elmondhassam.

Először is azon, tapasztalatból merített meggyőződésemet kell kijelentenem, hogy a Nemzeti Múzeum igazgatóságának akár erélyén, akár tevékenységén semmi sem múlik, ami ez intézet emelését előmozdíthatná.

Miután napjainkban a sajtó közbenjárásának igénybevétele nélkül úgyszólván semmi nagyobbszerű közügy és közintézet nem létesülhet, vagy a már létezők tetemesen nem gyarapodhatnak: lássuk először is a Nemzeti Múzeum igazgatóságának állapotát a napisajtóval szemben.

Az igazgatóság évnegyedenként közli a Múzeum egyes osztályainak szaporodási tárgyjegyzékét, maga költségén leíratván azt több példányban, s a tekintélyesebb lapok szerkesztőségeinek beküldvén, hogy ezek egész kényelemmel hozzájuthassanak, s csak éppen a nyomdába kelljen adniok.

Úgyde – azt vetik ellen – ez nem elég; „szükséges, hogy a Nemzeti Múzeum igazgatósága évnegyedenként ne csak a beküldött tárgyak jegyzékét közölje, mint eddig tevé, hanem egyszermásszor figyelmeztetne a nagyobb hiányokra, melyeknek pótlása az intézet világos károsodása nélkül nem halasztható messze jövőre; ki kellene mutatnia, mi van eddig javítva vagy beszerezve a hazafias adományok árán, és mik azok, mikről elsősorban kellene gondoskodni".

Én pedig, részemről, ez ellenvetésre azt felelem: hogy az igazgatóság mint ilyen, többet annál, mint amit eddig tett és tesz – ezután sem tehet, már csak hivatalos állásánál fogva sem. Magánúton eddig is szívesen szolgált adatokkal a napisajtó képviselőinek az intézet állapotáról, hiányairól avagy gyarapodásáról stb., sőt a nevezetesebb tárgyakat, melyekkel gyűjteményei koronként gazdagulnának, újdonságilag, az évnegyedi rendes kimutatásoktól külön és azoknál előbb szokta közöltetni – csak legyen, aki a sajtó részéről az intézet iránt érdekkel viseltessék...

A Nemzeti Múzeumnak kiváltképp az írók mindig szívesen látott vendégei; a 60 000 kötetből álló országos Széchényi Könyvtár s a 10–12 000 darabra menő kézirattár már rendezve van, s teljesen használható állapotban; s bár a közolvasótermek, e célra szánt személyzet és bútorok hiánya miatt, még megnyitva nincsenek: az írók számára öt-hat üres asztal folyvást készen áll, s az érdemekben gazdag könyvtárőr, t. Mátray Gábor úr[3], oly előzékenységgel szolgáltatja kinek-kinek kezéhez a kívánt adatokat, hogy e tekintetben bárki is megtiszteltetve érezheti magát. – És mégis,

a könyvtár vajmi kevéssé látogatott. Alólírott évek óta szerzett tapasztalatból mondhatja ezt. A Múzeum kézirattárában jegyezgetvén, volt idő, hogy hetekszámra sem láthattam ott más írót, mint azt az általam még hamvaiban is szent kegyelettel tisztelt nagy embert – Szalay Lászlót[4]. Az ő asztala rendszerint halmozva vala fóliánsokkal, búvárkodásainak kútfőivel. Midőn elhunyta után először azon terembe léptem: amint a pusztán maradt asztalára esett tekintetem – ki írhatná le azt a fájó érzést, mely szívemen átnyilallott?! Szemeimbe könnyek tolulának...

Bocsánat, szerkesztő úr, e kis kitérésért, mellyel ama dicső férfiú emlékének áldozám. Vajh ki fogja pótolni őt!

Tehát a könyvtárat az írók gyéren látogatják. Pedig e könyvtár a maga nemében egyetlen, pedig e könyvtár hazánknak egyedüli országos, azaz specifice magyar könyvtára. Benne találhatjuk fel legjobban mindazt, ami *a)* magyarul, *b)* magyarok által, *c)* Magyarországon vagy *d)* Magyarországot érdeklőleg – habár külföldön – íratott és adatott ki.

Volt alkalmam a Pesti Napló hasábjain ezelőtt vagy másfél évvel e könyvtárt körülményesebben ismertetnem[5]: mily részekből áll? mennyi van már rendezve? mik kellenek még teljes rendezéséhez? stb. Cikkemet akkor a többi hazai lapok többnyire egész terjedelműleg átvették, vagy kivonatot közöltek belőle – de azóta ismét hallgat a krónika.

Nem találkoznék a zsurnalisztika képviselői közül csak egy sem, akinek eszébe jutott volna személyesen meggyőződni vagy utánatudakozódni: mi történt ez idő alatt a Nemzeti Múzeum könyvtárában? mennyire haladt a rendezés? Pedig azóta már a díszterem teljesen elkészült, a Batsányi-könyvtár[6] rendezve van, s a Horvát István-féle[7] rendezés alatt.

Mert Mátray úr, habár az óriási munkához – 150 000 kötet mindenféle könyv osztályozása, lajstromozása – csak egyetlen őrsegéd és egyetlen szolga áll rendelkezésére: valóban nyilvános elismerésre méltó szorgalmat fejt ki. Annyira, hogy rendes szekrényeknek immár hiányában – a létezők rendezett könyvekkel kétsorosan is meg levén rakva – a régiségtárból kölcsönzött szekrényekbe rendezi a nemzeti irodalom termékeit...

A szövegközlés alapja: Pesti Napló, 1864. november 11.

1. *Thaly Kálmán* (1839–1909) – író, szerkesztő, történetíró. A szabadságharcban honvédhadnagy. Költeményei, színdarabjai sikert arattak. 1860-ban a Bolond Miskát, 1864-ben a Fővárosi Lapokat alapította. Oklevelek ezreit gyűjtötte össze, és adta ki a kuruc időkből. Az eredeti kuruc költészet feltárása mellett jelentősek nagy bele-

élést mutató saját kuruc költeményei is. A Magyar Történelmi Társulat alapító tagja, a Századok c. történettudományi folyóirat első szerkesztője. Az 1860-as években állott népszerűsége tetőfokán, a hetvenes évektől, lapvállalatait másnak adta át.
2. Az említett cikkek: Xantus indítványa egy természetrajzi könyvtár felállítása érdekében (Pesti Napló, 1864. szeptember 17), Xantus János: A magyar nemzeti múzeum érdekében (Pesti Napló, 1864. október 24).
3. *Mátray Gábor* (1797–1875) – zeneszerző és zenetörténész, a magyar népdalkutatás egyik kezdeményezője. 1837-ben a Nemzeti Színház zeneigazgatója, 1840-ben az első zeneiskola vezetője volt. 1846-ban a Nemzeti Múzeum könyvtárába könyvtárosnak nevezték ki.
4. *Szalay László* (1817–1864) – jogász, történész. 1848-ban az első felelős kormány igazságügyi minisztériumának osztályfőnöke. Világos után emigrációban írja meg Magyarország története című munkáját, melyben alapos forráskritikával foglalja össze a régi magyar történelmet 1711-ig. 1855-ben hazajön, és a Tudományos Akadémia titkára lesz, 1861-ben képviselővé választják. Élete utolsó szakaszában a Magyar Történeti Emlékek köteteinek sajtó alá rendezésével és közrebocsátásával nagy szolgálatot tesz történetírásunknak.
5. A jelzett cikket a Pesti Naplóban nem találtuk.
6. *Batsányi János* (1763–1845) – a franciákkal való együttműködése miatt Linzbe internálták, itt írt végrendeletében könyvtárát a Múzeumra hagyta. Hátrahagyott kéziratai később az Akadémia könyvtárába kerültek.
7. *Horvát István* – l. a 11. szemelvény 4. jegyzetét.

13

TOLDY FERENC[1]

KÉRELEM A HAZAFIAKHOZ, RÉGI MAGYAR KÉZIRATOK ÉS KÖNYVEK BEKÜLDÉSE ÜGYÉBEN

1850. június 24.

Az imént lefolyt szerencsétlen két év sokat emésztett meg azon irodalmi írott és nyomtatott emlékek közől, melyek a múlt századok viszontagságai közt az enyészettől szerencsésen megmenekültek; de fennmaradhatott, s kétségkívül fenn is maradt egyeseknél sok, ami magánkézben egy ideig fenntartathatik ugyan, de tűz, víz, hűtelen kezek s a birtokos elhalta által új veszedelmeknek kitéve, a jövendőségre s a nemzetre nézve biztosítva nincs. Amenynyire régi irodalmunk ismérete terjed, belőle azon meggyőződést meríthetjük, hogy a régi kor nem volt oly szegény írott magyar munkákban, mint tán közönségesen hiszik, noha alig negyven kézirat kerülte el az enyészetet, vagy legalább a köztudomást; még a XVI. században új virulásnak indult irodalom sajtóművei is jó-

részt e sorsban osztoztak. A nemzeti becsület óhajtja tehát minden hazafival, bár mindaz, mit a kor az elvesztéstől megóvott, s jelenleg magányosok birtokában van, homályából kivonassék, s valamely közintézet birtokába juttatva, az irodalom történetének s a nemzetnek örökre biztosíttassék.

Az Akadémia tehát a hazafiakba helyhezett teljes bizodalomból felszólítja mindazokat, kik régi magyar kéziratokat s nyomtatványokat vagy ilyeknek magánkéznél léteztéről ismeretet bírnak: engednék azokat által vagy magok, vagy igyekeznének az illetőket azok átengedésére bírni, vagy értesítenék ilyekről az Akadémia titoknoki hivatalát, hogy ez ügyben a szükséges lépések megtörténhessenek. Az Akadémia az ily küldeményekről köszönettel fogja a közönséget értesíteni, azokat könyvtárába iktatni s híven megőrzeni a maradék számára is; használni maga, s használtatni engedni, mint azt eddig is teszi folyvást; a kódexeket (barátbetűkkel készült magyar kéziratokat) azok nevével fogja örök emlékezetre s elismerése jeléül elkeresztelni, kiknek érdeme által azok birtokába jutand; oly esetben, ahol az ajándékozás a magánbirtokosnak áldozatába kerülne, kész azt kölcsönösen meghatározandó becsáron magához váltani. Semmi, ami régi, habár csonka vagy egyébként rossz állapotban volna, vagy tartalma szerint fontosság és becs nélkülinek látszanék: nem oly érdektelen, hogy beküldésre vagy róla adandó tudósításra méltó ne volna. Megjegyeztetik még, hogy vannak a XVII., sőt a XVIII. század elejéről is oly magyar nyomtatványok, melyeket az Akadémiai Könyvtár nem bír: s azért ilyekről is a tudósíttatás köszönettel fog vétetni. Végre oly esetben, hol a birtokos bármely okból a nála levő ilyes tárgyaktól megválni nem akarna, legalább azok részletes leírását e nemzeti intézettől sajnálni nem fogja.

Az Akadémia e felszólítását annál nagyobb reményével teszi a sükernek, mennél inkább van meggyőződve afelől, hogy nemigen van magyar, ki ne érezné, miszerint éppen most van ideje a mindenképpi közremunkálásnak, még önmegtagadással is, hol a nemzet becsülete van szóban, melynek egyik fő tényezőjét tagadhatatlanul azon adatok teszik, mik a rég lefolyt idők műveltségi s értelmiségi állapotait új díszben feltüntetnünk képesítenek.

A szövegközlés alapja: Pesti Napló, 1850. június 26.

1. *Toldy Ferenc* (1805–1875) – irodalomtörténetíró, egyetemi tanár, 1830-tól a Tudományos Akadémia tagja, 1835–1861 között az Akadémia titkára (titoknoka). Ebbeli minőségében fordult 1850-ben felhívással a sajtóban a közvéleményhez.

14

HUNFALVY PÁL[1]
JELENTÉSE A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁRÓL

Pest, 1868. január 2.

Tekintetes Akadémia!

A magyar akadémiai könyvtárt az 1865. év tavaszán nagy sietséggel kellett a régi helyiségeiből az új épületbe átszállítani.[2] Ez magában is lehetetlenné tette volna megtartani és folytatni a felállítás azon rendjét, amelyben a könyvtár amott volt, s amelyben, ha ide át nem szállíttatott volna, használata talán félbe sem szakad. De a baj felette nagyobbodék még azáltal, hogy itt, az új épületben sem voltak még elkészítve a szekrények. A könyveket tehát kazlakba kellett rakni az udvari terembe, a leendő olvasóterembe s a leendő kézirattárba. Szerencsére a könyvek nem szenvedtek kárt a kazlakban, mitől nagyon lehetett tartani. Mert esős, olvadó időben történék az átszállítás, mely mintegy tíz napig tartott; azután a termek és szobák, amelyekben ideiglenes padlózatra rakattak a könyvek, a téli levegőtől nyersek, sőt a falak nedvesek is voltak még. De kár ezért nem történt egy könyvben vagy könyvcsomóban sem – mert nagy része, jelesen az új kötésűeké, csomókba volt göngyölve.

Amint a Duna felé néző könyvtári helyiségek elkészültek, a szétszedési és felállítási munka kezdődék, s tartott az 1865-i nyáron, sőt, amennyire lehetséges volt, a téli időn keresztül is, úgyhogy 1866 nyaráig a könyvtár fel volt állítva, s a részletes munka elkezdődve.

Fel van állítva a könyvtár s ami hozzá tartozik, azon rendszer szerint, amelyet a T. Akadémia még 1863. április 27-én elfogadott, s melyet az akadémiai jegyzőkönyvek első kötetének 78–83. lapjain lehet olvasni.

Maga a részletes munka, mely összekeresésből és állításból, jegyzésbe vevésből, cédulázásból és számozásból áll, lassan foly, s nyaranta a vidéki látogatók által is hátráltatott – kiket pedig nem szabad volt kitiltani, mert ki-ki, az országosan folyt adakozások után, érdekelve van nézni az akadémiai épületet, s látni, mi van benne. A rendező munka pedig legkényelmesebben magokban a könyvtári szobákban esik meg. Hozzájárul még, hogy 1867 eleje óta nemcsak akadémiai tagok, hanem egyéb olvasók is járnak bele olvasni, mi hasonlóképpen s néha sok időt is igényel magának. A könyvtárnoki rendes dolog, mely a járulékok elfogadása és rendezése, a kiadott könyvek bejegyzése és visszavétele s a könyvkötésre adandó könyvek körül forog leginkább, úgysem szünetelhet soha, s szinte állandóan veszen igénybe egy embert. Azért is az eddigi rendezési munka csak úgy haladhatott némileg, hogy ft. [főtisztelendő] Rómer kézirattárőr[3] szíves volt folytonosan segíteni.

Az eddigi rendezés következő eredményt mutat a *szakok és a gyűjtőcímek meg az egyes munkák száma szerint:*

I. Akadémiák és Társulatok kiadásai	192 szám
II. Magyar Akadémia kiadásai	108 szám
III. Régi magyar irodalom	466 szám
IV. Újabb magyar irodalom	802 szám
V. Magyar történelem	1524 szám
VI. Magyar politika	195 szám
VII. Magyar jog	562 szám
VIII. Nem magyar történelem	1150 szám
IX. Nem magyar politika	1050 szám
X. Nem magyar jog	360 szám
XI. Növénytan	178 szám
XII. Ásvány- és földtan	231 szám
XIII. Állattan	176 szám
XIV. Természetrajz	148 szám
XV. Ó-régiségtan	311 szám
XVI. Középkori régiségtan	127 szám
XVII. Éremtan	130 szám
XVIII. Vegytan	251 szám
Összesen	7961 szám

Legyen itt mindjárt megjegyezve, hogy a nem magyar történelemből az 1150 szám alig teszi ki a meglevők egyharmadát; s hogy a biográfiai, geográfiai és utazási szakok szintén gazdagok. Távolról sem lehet még tehát a közlött adatokból az egész könyvtár létszámára következtetni.

De a kézirattár és éremgyűjtemény összes létszáma a következő:

A kézirattár áll 1867. év végén 1838 kötetből, miből még 938 darab kötetlen.

Az éremtár állapotja 1867 végén:

	arany	ezüst	réz	ólom
Római és görög érem	14	1492	2592	–
Magyar és erdélyi	53	1803	130	–
Külföldi államoké	32	1516	840	3
tehát	99	4811	3562	3

Összesen 8475 darab.

Az idei szaporodás a Pulszky Ferenc[4] tiszteleti tag ajándékozta nagybecsű könyvei által jelesedik, melyek közt sok van olyan, mely egyik pesti könyvtárban sem találtatott, p. o. a mexikói régiségeket tárgyaló nagy munka[5]. A nyelvtudományi, történeti és politikai tartalmú munkák száma 388 volt; a régiségeket tartalmazó munkák száma pedig 378, 592 kötetben.

A vételek és az Akadémiának csereviszonyai által beérkezett könyvek, valamint magánosok ajándékai és a kötelmi példányok[6] összesen 693 számot tettek az elmúlt 1867-ben. Nagy panaszunk van azonban a kötelmi példányokra nézve. Igen keveset kap az akadémiai könyvtár azokból a kiadásokból, melyek a folyó magyar irodalom díszét teszik, úgyhogy kénytelen megvenni az Akadémia a magyar irodalom munkáit, amelyek nélkül könyvtára nem lehet el.

A szövegközlés alapja: Tudósítás a magyar Akadémia könyvtáráról (1356/1868. sz.). Akadémiai Értesítő, 1868. 33–35. l.

---

1. *Hunfalvy Pál* (1810–1891) – nyelvész és néprajztudós. Az 1850-es évektől a magyar nyelvtudomány fő irányítója, a Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka.
2. A Tudományos Akadémia Könyvtára alapítása után a pesti Dunasoron, a mai Grasham-palota helyén levő Deron-házban volt bérelt helyiségben (1826–1836). Majd az Uri utca 612 (ma Petőfi Sándor u. 3.) alatti Trattner–Károlyi-ház első emeletén kapott helyet (1836–1865). E régi otthont az Akadémia új épületének elkészülte után a bérlemény határidejének lejárta miatt kellett gyorsan elhagyni, és az épp elkészült palota helyiségeibe sietséggel beköltözni.
3. *Rómer (Ferenc) Flóris* (1815–1889) – bencés szerzetes-tanár, archeológus. Utászkapitányként részt vett a szabadságharcban, ezért börtönre ítélték. Kiszabadulása után nevelősködött, majd tanárkodott. 1860-tól az Akadémia levelező tagja. 1861-ben a Tudományos Akadémia kézirattárának őre, 1868-ban a pesti egyetemen az archeológia tanára, 1869-ben a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre, 1877-től nagyváradi apátkanonok.
4. *Pulszky Ferenc* (1814–1897) – földbirtokos, politikus és közíró, 1869-től a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, a Tudományos Akadémia tiszteleti tagja. A szabadságharc idején a nemzeti kormány megbízásából Angliában diplomáciai szolgálatot teljesített, az emigrációban Kossuthtal működött együtt. 1866-ban tért haza, és a Deák-párt tagja lett.
5. Valószínűleg Charnay: Le Mexique et ses monuments (Paris, 1864) c. műről van szó.
6. *kötelmi példányok* – köteles példányok, melyeket a nyomdák az Akadémiai Könyvtárnak 1840-től szolgáltattak.

15

TOLDY FERENC[1]

EGY ORSZÁGOS INTÉZET VESZEDELMÉNEK NYÍLT ÉS TITKOS, ÉRDEKES TÖRTÉNETE

1866

(Részlet)

... Az egyetemi könyvtár[2] udvarát a dél felé megszűkülő Ferenci tér felé egy emeletmagasságú puszta fal kóríti; ennek sarkától be a Reál[tanoda] utcába egy magasabb földszinti ház vonul, melyet Á-nak nevezünk, s melyben két könyvtári hivatalnokok szállása van; beljebb azon utcában, ugyanennek közvetlen szomszédságában, egy alacsonyabb s minden mérveiben kisebb és silányabb építésű *más* házikó áll, szintén egy tiszti s egy szolgai lakással: ez legyen B. Ezek fedelei az udvarra néznek, melyeket kifelé ama Ferenc téri tűzifal alakú falnak mintegy folytatása rejtett el. 1866-i márc. harmadik hetében egy éjszak felől dúló orkán, rést találva a Hatvani [a mai Kossuth Lajos] utca felől a magas baráttemplom és szintén magas Horvát-ház[3] közti földszinti és tetőtlen boltosház felett, a vele dél felé szemközt fekvő említett B. ház födelét rengette oly hatalmas rohamokkal, hogy ennek a Reál utcára néző s a fedelet elrejtő silány és rozzant homlok- vagy csúcsfala, melyre a gyenge fedélszék támaszkodott, két öl hosszában az utcai járdára kidőlt, szerencsére nem sértvén meg senkit. Jegyezzük meg, e B. háznak a széltől szenvedett része az 1855-beli jogtalan átadás óta a barátok birtokában volt.

Elé kellett ez unalmas és aprólékos leírást bocsátanom, hogy egy, *a civilizált világban s a XIX. században* (forradalmakat s régi magyar restaurációkat kivévén) *kétségkívül hallatlan attentátumot* [merényletet] kellőleg méltányolhasson a türelmes olvasó.

1866. április 3-án, húsvét keddjén, reggeli 6 órakor, a könyvtárudvar mindkét, ti. A. ház és a B. házrész lakói (két hivatalnok és egy szolga) egy városi fegyveres (azaz puskás) hajdúcsapat s egy csoport kőműves, cserepész és napszámos által felverettek nyugalmokból. A támadók élén a város vitéz főkapitánya, Thaisz Elek úr, kinek stábját két városi biztos és két városi mérnök képezték. A gyengélkedő Cs. custos, [könyvtárőr] álmából felriasztva, első percben a Bakonyban vélte magát (talán álmodott); de csakhamar fölismervén, hogy az élet- és vagyonbiztonságunkról oly gyengéden gondoskodó hatóság fegyverei villogtak kétfelől, az utcai és udvari ablakokon át, feléje, természetesen megnyugodott, s boldog volt

hallani, miszerint *csak a házat fogják demolírozni* [lerombolni], melyben lakik, s őt is, ha ellenkezni mer, csupán „bevinni". Ily barátságos intésre a felijedt lakókkal egyetemben megadván magát, azaz szépen elhallgatván, az egyetem rektora távollétében a prorektor és a könyvtár igazgatója után küldött. A *műsereg* egy része ezalatt ama homlokfal lerombolásához látott, míg mások, anélkül hogy a lakóknak időt engedtek volna padlásaikon levő holmiok lehozatalára, a padlásoknak estek, azok deszka válaszfalait átverték, a sérelmes homlokfalra dőlő fedelet, sőt a *másik háznak*, ti. a könyvtár A. házának homlokfalát is bontani kezdték. Megjelenvén most a prorektor, tiltakozott az erőszakos birtok- és házicsend-háborítás ellen; azon fenyegetésre pedig, hogy aki ellenkezik, bevitetik, offerálta [felajánlotta] magát e szóval: „Tessék!". Azonban nem vezetvén fegyveres hadat a fegyveres had ellen, méltóztattak fenyegetésöket kegyesen be nem váltani. Éppen visszavonult volt a hadsereg, midőn a könyvtár igazgatója is megjelent, s már csak a generálstáb főnöke, ti. a főmérnök előtt fejezhette ki bámulatát azon, hogy az egyetem előre fel nem szólíttatott, hogy maga intézkedjék, s hogy minden válasz bevárása nélkül ily erőszakhoz nyúl a város: de felelet csupán a *főpolgármesterre hivatkozás lett*, s a Reáltanoda utcán elmenők életbiztonsága!! „Igaz, de uram, ha a másik, a szomszéd háznak baja van, ezt a mienket ne bántsák!" – „*Hja, a főpolgármester úr parancsa.*" – Ekkor sült ki az is, hogy a határozat március 24-én hozatott! Természetesen, ha az egyetem tudósíttatik s felszólíttatik, akkor vizsgálatot eszközöl, a kormányt értesíti stb., és akkor nem lehet épületeket *rommá tenni*, s azokat a fait accompli [kész helyzet] után A BARÁTOK KEZÉRE JÁTSZANI. A „per cuniculos" [aknamunka] eljárás hőseit ismerve, az első gondolat érdemét tőlök el nem akarjuk vitázni; a közvetítő szerepre is kitűnően alkalmas a furfangos confráter-syndicus [papokkal szövetségben levő személy], a zsenialitásáról ismeretes *Ságody Sándor* alpolgármester: de a *teljes dicsőség* kétségtelenül a *kivívőé* (ha tán csak vak eszköz volt volna is), a gyors és törhetetlen erélyű főpolgármesteré, ki ezentúl mint rettenthetetlen FALTÖRŐ fog Pest évkönyveiben ragyogni. Neve a nagy embernek: ROTTENBILLER LIPÓT[4]. Adjuk át a halhatatlanságnak!

S ím, ezalatt a prorektor jelentést tett a helytartótanácsnak. De ennek is imponált (nemcsak Cs. úrnak) a bátor Faltörő erélye, s hiába vártuk a teljesen jogosult hatalomszót. Jelent ugyan meg másnap egy helytartótanácsi szakbizottmány a tiszti (A) ház állapotának megvizsgálására, s konstatálta is az épület erős és biztos voltát: de tilalom nem jött. A rombolás tehát kedélyesen folytattatott. Megérkezett a rektor is, megtette ő is lépéseit mind az ala-

pítványi ügyigazgatóságnál, mind a helytartótanácsnál: Pestnek basája csak *nevette;* sem tiltakozás, sem tilalom nem jött, s a rombolás folytattatott, bár ugyan kemény dió volt. Mert a ráfogás szerint roskatag fal nemcsak vastagnak, hanem nagy kaliberű, tömött kövekből állónak találtatott, melyek a mésszel gazdagon vegyített vakolat által szinte sziklává nőttek össze. És folyt a fárasztó munka kedden, szerdán, csütörtökön, még mindig városi asszisztencia mellett, azontúl enélkül (hisz nem mutatta magát ellenség), és április 9-én a ház homlokfal és fedélszék nélkül állván – most már a főfalak vaskapcsait kezdték kifeszíteni, s így világosan magokra a lakosztályokra került a sor.

Nem volt egyéb mentség! A könyvtár igazgatója egy telegramot indított Bécsbe:

„Mailáth[5] Udvari Kancellár Úr Őexcellenciájának, Bécsben. Pest, április 9-én, 1 óra 50 perc.

A városi hatóságok április 3-án hajnali 6 órakor erőszakkal behatoltak kőművesekkel és ácsokkal az Egyetemi Könyvtár azon részébe, ahol hivatalnokaink laknak, és lerombolták azt. Panasz tétetett az állami helytartóságon és a gazdasági ügyvivőnél. Ma már isten szabad ege alatt vagyunk, ha Excellenciád a középkori erőszak folytatását táviratilag nem állítja le. Toldy prefektus. Látta a rektor."[6]

E sorok írója, ki a könyvtár naplóját használhatta fel az épületes történetecskéhez, nem tudja, intézkedett-e a főkancellár, de tény az, hogy 9-én este a FALTÖRŐnek sziklarepesztői, eszközeikkel együtt, szépen elsunnyogtak, és félben hagyva az irtómunkát, *többé meg sem jelentek*. Április 10-én csend volt az eddig oly nyüzsgő életet mutatott udvartéren, de ennél telibb volt az a lerombolt falak kőtömegeivel, kőmorzsa-halmazokkal; itt a tetőzet cserepei ölbe rakva, a hosszú fedélszék gerendái, a padlások lécezetei s deszkái egymásra tornyosulva, ott a fedelétől megfosztott ház, pusztán felnyúló kéményeivel, amott a klastrom egy-egy ablakán egy kerek, de búsuló barátfej kikandikálva, hogy hát csak nem roskad-e össze az áldozat?

Végre április 12-én a barát-guardián [rendházfőnök] barátságos részvéte tágított a nagy kényelmetlenségen: elhordatta szépen a lépteinket mindenütt gátló gerendák és lécek nagy részét. (Persze, eladta.)

Végre, post festa [elkésve] összegyűlt a könyvtárban egy vegyes bizottság is, melyben a helytartótanács, a város, a könyvtár s a barátklastrom voltak képviselve, s jegyzőkönyvet vett fel az eseményről. A vitéz kapitány, a szent atya (ti. a gerendák és lécek elhordatója), mindketten amaz *esprit superieur*re [irányító szellem-

re], a nagy Faltörőre tolták a dolgot. A per cuniculos [földalatti utakon] működött szent atya vagy inkább a Faltörő a város kasszájából fizette-e meg azután a hét nap költségeit meg „az új *nyeregtetőt*", melyet, miután a lakók szobáikban néhányszor jól megázták, megrendeltek: az ugyan a helytartótanácsnak május 2-án, 25 108. sz. alatti intézvényéből nem derül ki: de azt csakugyan elrendelte, hogy a megkárosított ház nyeregtetőt kapjon, valamint „a könyvtári személyzetnek előbbi lakhelyén leendő megtartását": s így vég vettetett a barátok azon, április 17-én képzelhetetlen naivsággal, s most már *nyíltan* tett posztulátumának [követelményének], hogy az egyetem engedje át a fél romokat (egy ház építésére!): ők majd a kertjökben adnak ahelyett egypár lakszobát a könyvtár-személyzetnek rendelkezése alá.

S így a nagy stratagéma [hadicsel] – melyben a márciusi orkán alkalmi okul, a nagy faltörő Rottenbiller Lipót az egyesült korlátoltság és furfangnak dupejéül [kárvallottjául] szolgált – vizzé vált, de fájdalom! oly eseménnyel gazdagította történetünket, melyhez hasonlót ám keressetek az újkori mívelt népek élményei közt – ha találtok! Mutassatok példát, hogy nyugodt időkben, egy policiális [közigazgatási] rendszabály ÜRÜGYE alatt – mert hiszen nem az egyetem A. háza, hanem annak szomszédja, B. dőlt ki – egy ember, hatóságával takarózva, titokban szőtt támadó s romboló terv szerint, nyílt erőszakkal megrohanjon egy országos, közhasznú intézetet, hogy másnak kezére játssza annak királytól nyert birtokát, pártját fogva az alattomosságnak a nyílt jog, a sötétségnek a világosság ellenében: s mindezt egy kormány szemei előtt, és – *büntetlenül!*

Pest, 1870. (Különlenyomat a Reformból.)

---

1. *Toldy Ferenc* (1805–1875) – 1843-tól haláláig volt az Egyetemi Könyvtár vezetője. L. még róla a 13. szemelvény 1. jegyzetét.
2. Az Egyetemi Könyvtár 1783-ban költözött be a pesti ferences rend kolostorába. Elhelyezése azonban nem volt megfelelő. Az új épület felépítése érdekében a könyvtár hosszas ingatlan-pert folytatott a ferences barátokkal 1807-től 1872-ig, kisebb-nagyobb megszakításokkal. Végül is felépült az új épület, amelybe 1876. február 4-én költöztek át. Az Egyetemi Könyvtár ma is ebben az épületben (Károlyi utca 10.) működik.
3. *Horvát-ház* a mai Kossuth Lajos és Szép utca sarkán álló épület. Ebben működött a Landerer és Heckenast-féle nyomda, valamint számos lap és folyóirat szerkesztősége.
4. *Rottenbiller Lipót* (1806–1870) – 1843-tól alpolgármester, 1848-tól főpolgármester. Az abszolutizmus alatt elmozdították hivatalából, 1861-ben azonban ismét megválasztották.
5. *Mailáth György* (III.) (1818–1883) – a szabadságharc előtt Széchenyi híveként kapcsolódott bele a reformkor politikájába. A szabadságharc alatt visszavonult, később a független konzervatív párttal részt vett a bécsi tanácskozásokon. 1865-ben mint udvari főkancellár a kormány élére lépett. A Tudományos Akadémia igazgatósági tagja volt.
6. Eredetileg németül.

16

EÖRY ANDOR[1]

SZERÉNY INDÍTVÁNY HAZAI M[EZŐ] GAZDASÁGI KÖNYVTÁRAK ÜGYÉBEN

1859. július 12.

(Részlet)

Nem a kótából való gazdálkodás érdekében emelek szót, annak is megvolt az ideje, mikor az empíria a könyvet búvó gazdát szerencsével választotta élcei tárgyául, szerencsével, mondom, mert a nevetők az élceskedő részén állottak, s csakis ez volt a néha nagyon is szögletes gunyor célja.

Ha nem is éppen nagy idő óta, de elvégre mégis, mint a szalmába fészkelt vackor, megpuhultunk, a betű hatalma nagy hódítást tett a gazdavilágban, s ez nem is lehetett másképp, az ép észjárású magyar gazda belátta, hogy az ő gazdai üzletének érdekében jól írott gazdasági könyvek és folyóiratok a legjobb barátjai, e tekintetben sem akarok tehát izgatni, mert – s ezt igen jól esik mondanom – erre nemigen van szükség.

Talán nem cselekszem helytelenül, ha elmondom, mi bírt indítványom közzétételére – az indítvány aztán magától előálland.

Mindenekelőtt nyílt vallomást teszek arra nézve, hogy a kótából való gazdálkodásnak – a betűnek, bizony, magam sem voltam nagy embere; e gyarlóságomat nem szégyenlem bevallani, csak azt sajnálom, hogy legalább tíz évvel előbb nem jutottam azon meggyőződésre, hogy a betű irányábani egykedvűségem csakugyan gyarlóság; de megnyugtat az, hogy egészen oka nem éppen én vagyok, ugyanis mezőgazdasági irodalmunk, folyvást, lehetőségig keveset törődött gazdasági íróink és irodalmunk történetével, ezen az úton tehát nemigen volt alkalmunk szétnézni a hazai gazdasági irodalom terén, továbbá az újabb idők, ha nem csalatkozom, talán nagyon is méltatlanul horzsolták le a régi iránt fennvolt kegyelet virágporát vagy zománcát, minek természetes következése az lőn, hogy igen könnyedén pálcát törtünk a régi, mint állítólag silány, vagy legalábbis már elévült felett.

Nagyon tisztelem az önállóságot, de csak úgy, ha öntudatos alapon veti meg lábát – gazdasági irodalmunk iránt, úgy látszik, ily öntudatos elvetési joggal nem bírtunk, mert amennyire ez idő szerint tájékozva vagyok, hazai m. gazdasági irodalmunk jobb, mint aminőnek a nagyobb rész tartotta, de már az is szép, hogy van oly gazdasági irodalmunk, mely szégyenünkre nem válik, melyet tehát már mint művelődési eljárásunk egyik tényezőjét is ismernünk kell.

De hogyan kössünk vele alapos ismeretséget?

Állítsunk lehetőségig tökéletes tárt a hazai írók által szerzett gazdasági, bármi nyelven írt könyvekből és folyóiratokból; állítsuk azonban e gazd. könyvtárakat mindenekelőtt a gazdasági egyesületeknél, s ha például az országos és vidéki gazdasági egyesületek ily könyvtárakat állítnak, akkor a tagok kényök-kedvök szerint használhatnák azokat...

A szövegközlés alapja: Magyar Gazda, 1859. július 12.

---

1. *Sárvári Eöry Andor* – Nógrád megyei földbirtokos. Írásai a Magyar Gazdában és a Vasárnapi Újságban jelentek meg. E cikke a magyar könyvtárügy fejlesztésének kérdésében új szempontot hangsúlyoz: a mezőgazdasági művelődés szükségességét.

Tervek közkönyvtárakról. Olvasókörök

17

TÖRÖK JÁNOS[1]

KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK

Pest, 1857. március 7.

Ötödik éve már, hogy e sorok írója a községi könyvtárak mellett először felszólalt, s az indítvány minden értelmes magyar embernél szíves visszhangra talált.[2]

Azóta az eszmét több ízben emlékezetbe hoztuk, s nevezetesen koszorús Vörösmartynk kora halála alkalmából kifejtettük, miképp lehetne a nemzeti mívelődés eszközét s szellemi nagyjaink emlékének kegyeletes megőrzését összekötni azáltal, ha minden jóravaló magyar község községi könyvtárt alapítana, s legjelesb íróink műveit azokban összegyűjtené.[3]

Mert semmi sem tünteti ki annyira a kellően kifejlett, mívelt községi élet s a polgári emelkedettség s öntudatosság jeleit, mintha

a szellemi ösztönök kezdenek nyilatkozni, s a tudás és ismeret szükségeinek kielégítésére az anyagok egyesült erővel szereztetnek meg.

A községi könyvtárak a nevelési s mívelési intézkedések nélkülözhetetlenül kiegészítő részét képezik, s összekötő láncszem gyanánt szolgálnak az ifjúság tanintézetei s az élet iskolája között.

A községi könyvtárak igen becses segédeszközül és szellemi forrásul szolgálnak egyrészről mind a helybeli tanulóknak, mind a tanítóknak, másrészről pedig egyedül azok tehetik lehetségessé, hogy olvasókörök és kaszinók valóban községi intézményekké váljanak, s azok a szellemi foglalkozás és művelt szórakozás minden jobb és újabb anyagával ellátva lehessenek.

Mi azonban a községi könyvtárakat a magyar emberre nézve rendkívül fontosakká teszi, az: irodalmunk s nemzeti művelődésünk kellő ápolása.

Mi, akik a nemzeti irodalom sorsával egyedül fajunkra, s mondhatni, csupán hazánk határaira vagyunk szorítva, csupán azáltal biztosíthatjuk jelesb szellemi műveink közrebocsáttatását s ezzel jobb tehetségű hazánkfiainál a magyar tudományos munkásság ösztönét – ha a megjelent vagy megjelenendő munka legalábbis bizonyos mennyiségű keletre számíthat.

Odáig még nem jutottunk, hogy a magyar arisztokrácia minden hazafiúi indulata dacára, kivétel nélküli nemzeti elv gyanánt tűzte volna ki, hogy háza elrendezésében egy teljes magyar könyvtár képezze életszükségeinek egyik alkatrészét, s munka- és társalgási legkedvesb teremét.

A nemzeti logika ezen axiómája eddig még aránylag kevés főúri házban győzött, mert az erőknek e megfeszített egyesülését a nemzeti irodalom ápolása és sohasem eléggé buzgó felkarolása körül nemzeti állapotunk új fejleményei s a legújabb kor tették – nemzeti közös életszükséggé, s mindenekfelett a nemzet nagyjai kiváló kötelességeül.

Szerintünk egyébiránt sokszorta fontosabbak a községi könyvtárak, mint a legnagyobb magángyűjtemények.

Lehetnek egyes nagy és költséges irodalmi és művészeti vállalatok és munkák, melyeknek megszerzését csak gazdag dinasztiák győzik meg: de a nemzeti irodalom egyetemes hatását és terjedését egyedül a hasznos könyvek keletének nagy száma eszközölheti.

A községi könyvtárak ugyanazon szerepet vannak hivatva a nemzeti irodalom összessége irányában vinni, mely szerep a községeket az országgal szemközt illeti.

Valamint községekből áll az egész haza, s valamint ha az egyes községek józan munkásságuk s helyes belrendezetük folytán gyarapodnak, az egyetemes haza is virágzik – éppen úgy fog virulni a

nemzeti irodalom, ha minden községben a nyilvános nemzeti könyvtárak alapítása által tevékeny ápolásra támaszkodhatik.

S csak egyetlenegy ember és hazafi találkozzék valamely községben, ki e könyvtárak horderejét felfogja, s egyszersmind a község bizalmát bírja, akkor nem képzelhető eset, hogy ily községben lehetetlen legyen e közös könyvtár állításának legbiztosb s legildomosb módjait kitalálni még ott is, hol talán ily célra a község közjövedelme nem terjedne.

Azon, hogy ily emberek helyenkint találkozzanak, kik ez eszme fonalát s kivitelét kezükbe vegyék, nem aggódunk, nem aggódhatunk anélkül, hogy e nemzet józan eszén kételkednénk.

A községi könyvtárak célszerű és sikeres létrejöttének van egy egészen más, félreismerhetlen nehézsége; s ez: a megvásárlandó könyveknek helyes kiválasztása.

Kétséget sem szenved, hogy valamely községi könyvtár helyes könyvlajstromát szükségképpen nemcsak a község vagyonossága s anyagi ereje, hanem egyszersmind míveltségi állapota s különböző helybeli viszonyai s túlnyomó foglalkozásának természete dönti el.

Más könyvtár illik falusi községnek, más ismét nagyobb városnak, más választást kíván az iparos, mást a mezőgazdasági irány.

Vannak irodalmi szakok (s ilyenek például a szépirodalom, főleg remekíróink: Berzsenyi, Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Bajza, azután Jósika, Eötvös, Jókai stb.; a történelem: Virág Benedek, Teleki, Szalay, Horvát, Péczeli stb.; s végre a természettudományok), melyeknek mag és velő gyanánt minden könyvtárban otthon kell lenniök.

De valamint e szakokra nézve a kiterjeszkedés és könyvek száma a község pénzbeli tehetsége által szabályoztatik — úgy egyéb gyakorlati szakokra nézve a községek szükségei s kívántatosságai tetemesen eltérnek egymástól.

Mármost ki adja a községnek (de még magánosoknak is) az irányt a legjobb könyvek megválasztására, jóravaló könyvtárak alkotására?

A közelebbi napokban bocsátott közre e lapok érdemes kiadója ily könyvjegyzéket, vonatkozva a községi könyvtárak szükségére. Mi e gondoskodást igen dicséretesnek tartjuk; s más kiadók is igen jól tennék, ha kiadói vagy bizományos körükben eső magyar irodalmi termékeiket hasonló gonddal állítanák össze, és hirdetnék.

Minden nyomtatott magyar betű egy-egy fövenyszeme a nemzetiség szent és örök hajlékának!

Mindazonáltal mi mélyen érezzük oly sémának hiányát, mely a községek különböző viszonyaira figyelemmel, minden részrehajlás nélkül irányt adjon a közös és nyilvános könyvtárba illő könyveknek helyes megválasztása körül.

Ezt pedig csak oly szakavatott testület teheti, mely minden magánérdeken s minden magán írói tekintélyen fölül áll.

Valamint maga az összes nemzeti irodalom bibliográfiájának szerkesztése, így az ily speciális könyvjegyzékek készítése is a magyar Akadémia tüzetes feladata.

Egy lehetőleg teljes magyar bibliográfia készítése, mely tartalmával a magyar irodalom mohos bölcsőjéig visszamenjen, csak hosszú évek munkája lehet; de a községi könyvtárak osztályozott lajstromának készítése sürgős, égető szükség.

Nem kételkedünk, hogy ez igénytelen nyilatkozatunk a Magyar Tudós Társaság teremeig elhat, s annálfogva némi reményt is táplálunk, hogy az Akadémia ez indítványt tanácskozásra méltatandja.

Mert azon meggyőződésben vagyunk, hogy a magyar Akadémia teendőinek mai napon nem legkisebbike az: a burjánzó irodalom vetései között, a magvas és szemteljes termények megválasztása körül az olvasóközönségnek szakavatott vezetőül, bizalomra méltó kalauzul szolgálni.

A szövegközlés alapja: Magyar Sajtó, 1857. március 8.

---

1. *Török János* (1809–1874) — közgazdasági szakíró, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Mint a Pesti Napló, majd a Magyar Sajtó szerkesztője egyike a polgári közművelődési könyvtárügy első hazai propagálóinak.
2. Az említett írás hasonló címmel a Pesti Napló 1853. június 22-i számában jelent meg, és benne a községek vezetőit könyvtárak létesítésére szólítja fel.
3. Előzzük meg a temetést! (Magyar Sajtó, 1855. november 25.): „Mily hatást tehetne az irodalomra, s mily befolyást gyakorolna a nemzetre, ha csak kétezer a vagyonosb magyar községek közül legjelesb magyar könyveinkből nyilvános könyvtárat állítana! Azt tartjuk, alig van községi kiadás, melyhez minden polgár illetékesebben járulhatna; s nincs község, mely annak terhét meg nem bírná — s legyen szabad feltennünk, hogy nem létezhetik honszerte oly hely, hol ne találkoznék egy férfiú legalább, kinek nemcsak elegendő belátása, de egyszersmind hazafiúi ösztöne és tekintélye nem lenne e községi könyvtárak eszméjét sikerre emelni."

18

A GYŐRI OLVASÓ TÁRSASÁG ÜGYEI[1]

Memorandum az Olvasó Társaság érdekében

Győr, 1852. január 30.

(Részlet)

...Az itteni polgármesteri hivatal által 1852. január 3-án 4. sz. a[latt]kiállított és nekem január 6-án kézbesített felszólításra, hogy ti. a Győri Olvasó Társaság további fennállhatása érdekében írásban tegyek lépéseket, és alapszabályait felsőbb jóváhagyás végett küldjem be, a következőket válaszolom:

A Győri Olvasó Társaság 1839-ben több tag társulásából keletkezett, és az 1848. évig, a mellékelt alapszabályok szerint – melyeket ismételten felsőbb hely elé terjesztettünk, de felsőbb jóváhagyást nem nyertek –, állt fenn, míg azután 1849 január hónapjában az akkori királyi komisszárius, Zichy Félix gróf úr parancsára bezáratott és megszüntettetett, és minden további gyűléstől eltiltatott, úgyhogy az összes, akkor még a Ferencváros 1. szám alatti Szűcs-féle ház első emeletén levő egyleti helyiségeknek kulcsa is az említett komisszárius úr által bekéretett. Ebben az időben éppen rám került a sor, hogy mint elnök fungáljak, mert az alapszabályok értelmében minden hónapban a 12 tagú bizottságnak egy más-más tagja látja el az elnöki tisztet az üléseken.

1849. április 17-én átnyújtottam a királyi biztosnak, Zichy gróf úrnak egy olyan kérelmet, hogy engedje meg egy aláírási ív kibocsátását a helybeli publikum számára egy évenként fizetendő hozzájárulás megajánlására, hogy a könyvtárat könyvek kikölcsönzése és lakásaikban való olvasása révén használatba vehessék, és a befolyó, megajánlott pénzekből a hátralékos házbért kiegyenlíthessük; ehhez meg is kaptuk a hozzájárulást.

Így 1849. május 1-től az egykori Olvasó Társaság könyvtárát több, a lakásán olvasó tag évenként fizetett 4 pengő forint ellenében mint kölcsönkönyvtárt használja. A befolyó pénzek a házbér fizetésére, a könyvtáros díjazására és szépirodalmi művek vásárlására fordíttatnak.

Ettől az időtől fogva mind a mai napig, az olvasóközönség kívánságára, én bonyolítom le ezt az egész ügyet, és kezeskedhetem arról, hogy az egykori olvasótermi helyiségek bezárása és a Társaság feloszlatása óta semmiféle gyűlés nem volt, kivéve az 1850. év végén, amikor az 1849. és 1850. év folyamán kapott pénzekről elszámoltam, amely ülésen az előzetes bejelentés alapján Bugli városkapitány úr mint kiküldött biztos is jelen volt.

Egy második ülés is volt folyó év január 12-én, a kir. biztos és Dorner Ede megyefőnök urak által, írásbeli kérelmemre, kiküldött Lehner alkapitány úr elnöklete alatt, amiről az ez alkalommal felvett jegyzőkönyvet hitelesített másolatban mellékelem.

Végül is: a jelenleg társult olvasópublikumnak az a legalázatosabb kérése, hogy a továbbiakban engedtessék meg: ezt a könyvtárat mint kölcsönkönyvtárat használhassuk addig is, míg később az Olvasó Társaság, a fennálló statútumok szerint, kegyelmes engedélyezés folytán, életre kelhet.

Ecker János sk.

A szövegközlés alapja: Szabó Imre Flóris Olvasói társulások Győrött a múlt század közepén c. szakdolgozatából. 40–41. l.

A Könyvvizsgáló Hivatal jelentése az Olvasó Társaság könyvjegyzékéről[2]

1853. május 30.

(Részlet)

...A folyó hó 25-én kelt nagybecsű felterjesztése értelmében van szerencsém Nagyságodat tisztelettel értesíteni, hogy a leküldött könyvjegyzéket ismételten átvizsgáltam, és a tiltott nyomdatermékek listáival összevetettem. A Grenzboten című folyóirat kivételével – amelyre vonatkozólag a tilalom a volt cs[ászári] kir[ályi] Ministerial Commissariat [miniszteri biztosság] részéről 1850. október 13-án 3831/MD sz. alatt jelent meg, s ezért ezt a folyóiratot foglaltassa le azonnal – nem találtam a kérdéses katalógusban egyetlen könyvet sem, amelyre direkt tilalom vonatkoznék.

Éppoly kevéssé találtam tartalma szerint ismert könyvet, amely feltétlenül, további vizsgálat nélkül az általános és nyilvános használat alól kivonandó volna.

Azonban a megküldött katalógus tartalmaz jelentős számban olyan könyveket, amelyek címük, a tárgyalt téma, a megjelenés ideje vagy a szerző ismert felfogása miatt kérdésesnek tűnnek fel; éppen ezért kötelességemnek tartom Nagyságodat megkérni: kegyeskedjék odahatni, hogy ezek a könyvek a Könyvvizsgáló Hivatalhoz átnézésre beküldessenek. E könyvek címét méltóztassék Nagyságod mellékletben átvenni.

1. A szabadságharc után minden egyesületnek újra kellett kérnie alapszabályai jóváhagyását.
2. Az Olvasó Társaság könyvtárának kezelője ez idő tájt Kucharszky

Antal könyvkötő. Az egész könyvtár saját lakásán volt. Az Olvasó Társaság 1853. február 28-án kérvényt adott be a városhoz, hogy a könyvtárat áthelyezhesse Schwaiger Philibert könyvkereskedő boltjába, és annak kölcsönkönyvtárával együtt kezeltethesse. A polgármester utasítja az alkapitányt, hogy a társaság könyvtárát vegye jegyzékbe. Ez a könyvjegyzék került a Könyvvizsgáló Hivatal elé.

19
SCHWARCZ GYULA[1]
LEVÉL A MEGYEI KÖNYVTÁRAKRÓL
1864
(Részlet)

Uram!

Ön tájékoztatást kért a magyar műveltségi állapotok körül, s egyúttal komolyan súlyt látszott fektetni azon párhuzamra, melyet publicistáink Anglia és hazánk politikai intézményei közt véltek egy időben fölfedezhetni. A tájékoztatást megadtam már; de ama párhuzamot sehogy sem vonnám közvetlen oktani összefüggésbe nemzeti haladásunk netáni örvendetes tüneményeivel. Ön tudniillik azt hiszi, hogy e haladást csak úgy láthatjuk maradandólag biztosítva, ha egyszer s mindenkorra megszűnünk az állami háztartás költségvetésétől követelni azt, amit magánegyesülések, magánvállalatok segélyével – mint ön állítja – sokkal könnyebben, sokkal hamarább létrehozhatnánk. E nézetet én egyáltalán nem oszthatom, mert sokkal jobban ismerem azon tényezők valódi jelentőségét, melyekkel az angol nép, alkotmányos szabadságának jótékony oltalma alatt, ily célokra tulajdonképp rendelkezik, hogysem e félreértést a maga elemeire egész őszinteséggel vissza ne vezethetném. Londonban könnyűszerrel jöhetett létre annyi tudós társaság és tanoda, oly nagyszerű könyvtár s múzeum, annyi színház és oly jelentékeny állatkert magánerők segélyével is; de annak, hogy mind e dolgok annyira sikerülhettek, annak okát csakis az angol nép hasonlíthatatlanul nagyobb, egyenletesebb gazdagságának – s ami szintén lényeges –, az angol nép szintén hasonlíthatatlanul nagyobb egyöntetűségű műveltségének tulajdoníthatom. Közcélokra hazafias lelkesedés sehol nem hozott tán aránylag oly lélekemelő áldozatokat, mint Magyarországon: mostoha évek, magas adó s egyéb szerencsétlenségek dacára közel kétmillió gyűlt össze pár hó alatt a tudományos akadémia palotájának fölépítésére s másnemű szükségeinek fedezésére, s közel kétszázezer forint a nemzet dalnokának [Vörösmartynak] árváira. Ez megtörtént, valamint magánadakozások erejéből egyéb ünnepélyes vindikációk [felajánlások] is szerencsésen létrejöttek. Igen, de nem költekezték-e ki magukat máris teljesen azon kevesek, kiktől nálunk, jelen műveltségi állapotaink mellett várni kizárólag lehet, elanynyira, hogy tőlök még a könyvtárakra is koldulni annyit tenne, mint őket kenyeröktől megfosztani?

Pedig vajmi sok van hátra, ami nélkül a kor vívmányaival, igényeivel szemben többé meg nem élhetünk, hanem legföllebb nyomoroghatunk. Mellőzöm a nagy hazánkfia, Deák Ferenc által indítványba hozott új országházát, miután ez minden kétségen kívül az állam költségén lenne építendő; mellőzöm egy, a magyar fővároshoz méltó egyetem, csillagda, állatkert, opera, dráma s lovarkör kérdéseit; csak egyről kívánok jelenleg szólni, a közkönyvtárakról. Angliában majd minden faluban van ily könyvtár, melyből magának a gyármunkás éppúgy merítheti a mindennapi szellemi táplálékot, mint a mezőgazda, katona vagy hivatalnok, vagy irodalmár, kik maguknak különben tán a kívánt olvasmányt meg sem szerezhetnék, vagy ha megszerezhetnék is, mégsem szereznék meg azt, mert restellenének a könyvárusoknál utánakeresgélni. Angliában, mondom, majd minden faluban van ily Mechanic Institute, ily közkönyvtár, jóllehet a kormány azokra egy fillért sem áldozik. Kik hozzák létre, kik tartják fönn azokat? Egyesek, fogja ön felelni, magánvállalkozók: igen, csakhogy ezen egyesek, kik önöknél a városi közkönyvtárakat alapítják, először nem oly szegények, mint azok, kikben nálunk legalább az akarat megvolna ilyesmire adakozni, vállalkozni; másodszor meg nincsenek annyi oldalról igénybe véve hazafias zsebeik, mint jelen viszonyaink között a mi szabadalmozott mecénásainkéi. Nálunk azok száma, kik az önök társulási szellemét beszíva, saját polgári lényök tönkretétele nélkül képesek lennének megyéjök korszerű szükségeit fedezni, nagyon csekély...

A magyar társadalom ily vállalatokban, adakozásokban eddigelé meddő rétegeit – ugyanis – nálunk egyedül a népnevelésnek szerencsésebb korszaka tehetné kamatozókká; ezen most meddő erők sokkal nagyobbak és sokkal kevésbé fáradtak még, mint amazok, melyek az ötvenes évek alatt és azóta a sok jótékonyságban szinte elbágyadtak; de azon nemzedékek, melyeknek szavai mostanság még döntenek, a magyar társadalom ama rétegeiben tanulni többé nem akarnak, következésképp önként, puszta meggyőződésből, jóindulatból az előkészítő munkában részt venni nem fognak. Sőt, azok ifjúságát is féltenünk lehetne, ha a dolgok jelen menete eddigi arányait tartaná meg még pár évtizeden át saját természetes fejlődésének. Röviden, a megye oly fogalom, mely míg

csak magyar él e földön, halhatatlan; mért nem állítanak hát föl, kérdezi ön, magántársulatok megyénként kellő közkönyvtárakat? A felelet erre röviden ez: nincs pénz; azaz azok, kik ezen eszméért lelkesülni képesek lennének, mint előbb is mondtam, már annyi mindenfélére adakoztak, hogy a magas adó mellett csaknem koldusbotra jutottak. Ezen kevesek ilyesmire nem is igen vállalkozhatnak, mert a megyei népesség legnagyobb részének merev részvétlensége annyira nyilvánvaló, hogy előre látná mindenki a bukást, melynek egy ily vállalat eléje nézne. Másrészről, a kereskedő-, iparos- és földmívesosztály embereit hiába vasárnapi-iskoláznók: ők ugyan nem emelnek nálunk közkönyvtárt még egy ideig. De ha emelne a magyar kormány ugyancsak megyénként fényes palotákat, ha megtöltené azok termeit érdekes, ékes kötésű könyvekkel, kényelmes zsöllyeszékekkel, készletteljes, díszes íróasztalokkal és szekrényekkel, akkor meg lehet ön győződve, Uram, – hogy idegen ajkú kalmáraink, furfangos iparosaink s épelméjű vagyonos földmíveseink annak szép homlokzatát mise után, hazajövet nemcsak megmegbámulnák, de egyszeri ottlét után ingert is éreznének azon zsöllyeszékekbe beleereszkedni, azon ékes kötésű könyveket fölnyitni, tartalmaikon elgondolkodni, s ha egyszer már annyira jöttek, tán arra is elhatároznák magukat, hogy gyermekeiket nem fogják ezentúl az iskolától visszatartani.

Csak így lehetne, jelen műveltségi állapotaink mellett, a lappangó erőkre termékenyítőleg hatni. Iskola, könyvtár, akadémia egymásra kölcsönös befolyást gyakorolnak; csakhogy minálunk nem annyira ezért égető szükség könyvtárak fölállítása, hogy azok a már tanuló nemzedéknek segédforrásokat nyissanak, mint inkább azért, hogy azok a még szendergő rétegekben kíváncsiságot, tudományos részvétet gerjesszenek. Hány rendkívüli tehetség mentethetett volna meg a haza, az emberiség ügyének, ha körnégyszögítő és örök-mozdony-indító rögeszméiket egy tisztes, kényelmes olvasóterem könyvállványai előtt, a fogékony bennsejök előtt minden pillanatban föltáruló más és más ötletekért, eszmékért cserébe adhatták volna? Hány oly nemes lelket nyerhettek volna meg már e szóban forgó megyei közkönyvtárak a jövőnek, kiknek nagyra törő gondolkodásmódja mostanság, az események tragikumától megtörve, a világfájdalom és honsiratás egyezményes ürügye alatt, a borkancsó és kártyaasztal mellett megannyi átkaivá testesült e szegény hazának! A magyar ember nagyon szeret olvasni, csak venni restell, inkább kölcsönkéri. Önök nevetni fognak Angliában, ha meghallják, hogy nálunk egy-egy közérdekű könyv harmincnegyven tehetős birtokosnak meg szokott előbb kezén fordulni, mielőtt közülök hárman-négyen magukat annak megvételére elhatározzák. Önök nevetni fognak, s mégis úgy van. Emeljen az állam közkönyvtárakat, s nemcsak az irodalom fog jótékony lendületet nyerni, hanem a közművelődés is hihetetlen ösztönzeteket rövid idő alatt...

A szövegközlés alapja: Magyar Sajtó, 1864. augusztus 30.

---

1. *Schwarcz Gyula* (1839–1900) – közoktatásügyi politikus, államtudományi és ókortörténeti szakíró, 1894-től egyetemi tanár. A megyei közkönyvtárak ügyében Jacob Hunthoz, a londoni Anthropological Society elnökéhez intézett levele előzőleg a Székesfehérvári Évkönyv címen 1865-re kiadott naptárban jelent meg.

II. A DUALIZMUS FÉL ÉVSZÁZADA
(1867 – 1918)

Válogatta és a bevezetést írta
KOVÁCS MÁTÉ

A jegyzeteket készítette
BABICZKY BÉLA, DÉR MÁRIA, VOIT KRISZTINA

AZ OLVASÓKÖZÖNSÉG, KÖNYVKIADÁS, KÖNYVTÁRAK A DUALIZMUS KORÁBAN

1. *Társadalmi, művelődési viszonyok, olvasóközönség*

A dualizmus fél évszázada viszonylag hosszú korszak, 1867-től 1918-ig, a kiegyezéstől az őszirózsás polgári forradalom kitöréséig tartott. A kiegyezéssel vége szakadt a csaknem két évtizedes császári önkényuralomnak. Az újból kísértő Habsburg összbirodalom helyébe az Osztrák—Magyar Monarchia kettős hatalmi rendszere lépett, amelyben Magyarország viszonylagos önállósághoz jutott. Az új államrendszer kétségtelenül reálisabb talajra épült, mint a császári összbirodalom, mégis ingatagnak bizonyult, mert megalkotói múlthoz tapadó konzervatív szemléletűek voltak, s nem vetettek számot az egykorú alapvető társadalmi és nemzetiségi fejlődési tendenciákkal. Ezért mind a társadalmi, gazdasági, politikai viszonyok, mind pedig az államkeretben élő sokféle nép és népcsoport helyzetének rendezésében félmegoldásokkal kísérleteztek, sőt több fontos problémakört teljesen megoldatlanul hagytak.[1]

Magyarországon a kiegyezéssel a politikai, gazdasági hatalom és a kulturális élet irányítása azoknak a *konzervatív társadalmi osztályoknak*, ill. *rétegeknek* a kezébe került, amelyek az 1848 – 1849-es polgári forradalommal és a szabadságharccal szemben állottak, ill. akkor mérsékeltek, békepártiak voltak, vagy azóta a forradalom céljaiból kiábrándultak. A hatalmat birtokoló és gyakorló társadalmi osztályok és rétegek szövetsége, amely a nagy- és középbirtokosokból, egyháziakból, a nagy- és középpolgárságból, gazdag parasztokból, valamint a főhivatalnokokból és katonatisztekből tevődött össze, külföldi, főként osztrák tőke segítségével utat nyitott a hazai kapitalista fejlődés meggyorsulásának. A közigazgatás

és a termelés átszervezésével, a tőkés viszonyoknak kedvező jogszabályok alkotásával előrelendítette az ország gazdasági életét, és ennek nyomában előremozdult az ország társadalmi, politikai és kulturális élete is. Erősen fékezte azonban a fejlődést, hogy az uralomra jutott osztályok és rétegek csak addig támogatták az átalakulást, ameddig az nem veszélyeztette az érdekeiket. Ezért következetesen korlátozták, sőt a monarchia államszervezetére és karhatalmi erejére támaszkodva elnyomták a fejlődés minden olyan irányát, amely a hatalmukat csorbította volna.

Ez az önző, konzervatív osztályuralom azonban az ország akkori társadalmi helyzetében: nemzetiségi és osztályviszonyai között szükségképpen olyan súlyos ellentétekre: osztályok közötti harcokra és nemzetiségi küzdelmekre vezetett, amelyek végül is előbb a konzervatív uralkodó osztályok helyzetét és hatalmát megrendítették, majd pedig a bukását is előidézték.

Az *osztályellentétek* részben már korábban is megvoltak, különösen a földbirtokok urai és a föld jobbágy sorban élő megmunkálói között, de a nemesek és a polgárság haladó rétegei, valamint az ipari, kereskedelmi üzemek tulajdonosai és munkásai között is. Az 1848 – 1849-es polgári forradalom bukása, továbbá a kiegyezés hatalmi rendszere és a kapitalista fejlődés viszonyai ezeket az ellentéteket továbbmélyítették és azok jelentőségét megnövelték. Egyfelől a parasztság túlnyomó többsége előtt bezárult a fejlődés útja. A kisparasztság és az agrárproletariátus nem juthatott elegendő földhöz, de az iparban sem talált kellő foglalkoztatást. Kénytelen volt a falvakban maradni és a földbirtokosoknál gazdasági cselédként, napszámosként, summásként vagy tőkés vállalkozóknál kubikosként olcsó bérért robotolni. Másfelől a tőkés fejlődés következményeként évtizedről évtizedre gyorsan emelkedett az iparban, közlekedésben, kereskedelemben a fizikai dolgozók száma s ezzel szükségszerűen nőtt a munkásság gazdasági és politikai súlya is. A mostoha életkörülmények között tengődő, elégedetlen munkásság és parasztság politikai, gazdasági szervezkedéssel, politikai, kulturális önképzéssel, pl. munkásegyletek, agrárszocialista olvasókörök, üzemi és aratósztrájkok szervezésével igyekezett helyzetét a társadalmi harcban megerősíteni, érdekeit megvédeni, amit a hatalom birtokosai politikai perekkel, erőszakkal próbáltak elnyomni. Lényegében sikertelenül. A dolgozó osztályok és a haladó, ill. forradalmi értelmiség küzdelmei fokozatosan erősödtek s az 1918 – 1919-es forradalmakba torkollottak.[2]

A *nemzetiségi törekvések és küzdelmek* is régebbi eredetűek.[3] A monarchia dualista hatalmi szervezete azonban még fokozta a nemzetiségek elégedetlenségét, minthogy a hatalomnak ez az új

elosztása politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt jelentős előnyöket biztosított az osztrák tartományokban a németségnek, Magyarországon pedig a magyarságnak, s elvágta a nemzetiségi törekvések útját. A monarchia más nemzetei, ill. népcsoportjai még olyan elemi jogokkal is csak korlátozottan rendelkezhettek, mint az anyanyelv szabad használata, az önigazgatáshoz és a népképviselethez való jog. Sőt nemritkán a nemzetiségi elnyomás az osztályelnyomással is párosult, az egyes nemzetiségekhez tartozó ipari és paraszti dolgozó rétegekre kettős hátrány nehezedett. Az ellentétek kölcsönös bizalmatlanságot és szembenállást szültek, s a nemzetiségek erősödő ellenállása politikai, gazdasági, kulturális szervezkedésekben öltött testet, amit a hatalom hasonlóan politikai perekkel, hatósági elnyomással próbált letörni. Ugyancsak eredménytelenül. A nemzetiségekben érlelődött és terjedt az elhatározás az elszakadásra, s csak alkalom kellett a megvalósításához, ami az első világháború végén, a monarchia felbomlásakor be is következett.

Ez volt az a társadalom, az a politikai és gazdasági helyzet, amelyben a dualizmus korának hazai: magyar és más nemzetiségű *olvasóközönsége*, valamint *könyv-* és *sajtó-*, *olvasási* és *könyvtári kultúrája* kialakult. Az olvasóközönség a század nemzetiségi és osztályviszonyai között szükségképpen a népesség különböző osztályaiból és nemzetiségeiből tevődött össze. De nem az egyes társadalmi osztályok és nemzetiségek puszta számaránya szerint, nem az összlakosság arányosan kicsinyített másaként. Az összetétele attól függött, hogy az egyes osztályok és nemzetiségek mennyiben rendelkeztek azokkal az alapvető előfeltételekkel, amelyek az írásbeli közlés rendszerének kifejlesztéséhez és az abban való részvételhez nélkülözhetetlenek voltak. A könyv- és lapkiadás, ill. terjesztés mennyisége és minősége, a köz- és magánkönyvtárak száma, színvonala és használata pedig aszerint alakult, hogy az olvasóközönség egyes rétegei és csoportjai milyen igényeket támasztottak vele szemben, mint „fogyasztók és felhasználók" mit, mennyit és milyen színvonalon kívántak és tudtak igénybe venni az írásbeli közlés lehetőségeiből. Ennek egyenes következményeként a könyv- és lapkiadás, ill. terjesztés, valamint a köz- és magánkönyvtárak is osztály-, ill. nemzetiségi jellegűekké lettek. Sőt itt ez még erőteljesebben is jelentkezett, mert az írásbeli közlés a társadalmi küzdelmek egyik legfőbb harci eszközévé vált, így e közlési rendszer fő formái: az írásmű, kiadvány és könyvtár tartalmában és tárgyi megjelenésében olyanokká lettek, amilyet a létrehozók és felhasználók céljai és módszerei megkívántak.

Az *olvasótábor nagysága, összetétele és színvonala*, mint min-

denkor és mindenhol, aszerint alakult, hogy az össznépességben mennyiben voltak meg az olvasási folyamat létrejöttéhez nélkülözhetetlen előfeltételek: az írás- és olvasás bizonyos mérvű ismerete, a szükséges kiadványok az olvasók anyanyelvén vagy olyan más nyelven, amit az olvasók ismertek, a köz-és magánkönyvtárak, amelyekben az olvasó hozzájuthatott a kívánt olvasmányokhoz. Ezek mellett döntően befolyásolták az olvasóközönség nagyságát és összetételét: az osztályhelyzet és a közönség művelődési szokásai, a foglalkozási és kereseti viszonyok, a munkaidő és szabad idő aránya, a települési és családi körülmények s nem utolsósorban a kulturális helyzet, különösen az iskolázás színvonala. Ezek az alapvető előfeltételek és tényezők együttesen, kölcsönös egymásrahatásukkal határozták meg, hogy a népesség egyes osztályai, rétegei, ill. egyes nemzetiségei milyen arányban és milyen szinten fejlődhettek olvasókká, lehettek részesei és alakítói az olvasási kultúrának.

Ha nem is egészen pontosan, de az egykori hozzávetőleges becslések és adatok alapján megközelítően megállapítható, hogy a dualizmus korának kezdetén az o l v a s ó k ö z ö n s é g viszonylagosan szűk körű és kisigényű volt. A könyvvásárlók számát a XIX. század negyvenes éveit illetően 60 000-re,[4] 1870 körül 100 000-re[5] becsülték. Másfél évtized múlva a könyvtárak 1884–1885-ös országos összeírásakor az összes közkönyvtárakban 176 000 olvasót tartottak számon. Ugyanakkor 1001 magánkönyvtárat írtak össze.[6] 1875-ben a posta összesen 26 millió folyóirat- és hírlappéldányt kézbesített.[7] Később a viszonyok javulásával az olvasók száma is emelkedett. Alátámasztják ezt az iskolázás, továbbá a könyv- és lapkiadás, valamint a könyvtárak adatai egyaránt. Az ország iskolás korú népességéből 1870-ben 44,5%,[8] 1910-ben már 68,7%[9] tudott írni-olvasni, s az írni-olvasni tudók közül 1910-ben a középiskola 4. osztályát 332 000, a 8. osztályt pedig csak 250 000 fő végezte el. Ez már eleve meghatározta az olvasók körét és igényeit. Az igényesebb könyvolvasók aránya csak kisebb mértékben, az újságolvasók száma jóval nagyobb arányban nőtt. Tanúsítja ezt, hogy a kiadott könyvek száma 1876-tól 1913-ig csak mintegy 100%-kal emelkedett. A hírlapok és folyóiratok száma viszont 80-ról 1600-ra,[10] vagyis hússzorosára ugrott fel, s a példányszámuk is 1911–1917 között 203 és 259 millió között ingadozott, vagyis mintegy 8–10-szeresére növekedett, így a példányszám naponta 800–900 000 között lehetett. Az újság könnyebben és gyorsabban vált a széles tömegek tájékoztató és önképző eszközévé, mert kevesebb kulturális felkészültség is elegendő volt hozzá. A könyvolvasás lassabban terjedt, mert az igénytelen, alacsony színvonalú kiadványokat le-

számítva, többnyire magasabb felkészültség vagy több önálló tehetség vagy a kettő együtt volt szükséges hozzá.

Ám az olvasók e viszonylag szűk körén belül is a zöm az *uralkodó osztályokból és rétegekből* került ki. Ezek rendelkeztek leginkább azokkal az előfeltételekkel és éltek olyan körülmények között, amelyek lehetővé, sőt bizonyos mértékig szükségessé tették, hogy olvassanak. Általában iskolázottabbak voltak, mint a népesség más osztályai, többnyire a gazdasági és kulturális központokban: a fővárosban és vidéki városokban éltek. A rendszeresebb és igényesebb tájékozódást s az önművelés bizonyos fokát a munkájuk, életvitelük és környezetük is megkívánta. Anyagi helyzetük és szabad idejük módot adott arra, hogy olvasási igényeiket részben egyéni könyvgyűjtéssel, hírlap, ill. folyóirat előfizetéssel, részben többé-kevésbé zártkörű kaszinói, egyleti, társulati könyvtárakkal elégítsék ki.[11] Természetesen a családtagok számára szükséges olvasnivalók jelentős részét is innen kölcsönözték.

Az osztálytársadalom belső megosztottságára jellemző, hogy a társas érintkezés, szórakozás és művelődés e lehetőségeit nem együttesen, hanem az egyes rétegek a maguk számára külön-külön igyekeztek biztosítani. A *nagy- és középbirtokosok*, *nemesi származású* s magasabb beosztású *tisztviselők*, *katonatisztek* a létszámuktól függően rétegenként külön vagy együttesen különféle *úrikaszinókat* szerveztek, benne igényeiknek megfelelő könyvtárakat létesítettek, s oda hírlapokat, folyóiratokat járattak. Az egykorú értékelések szerint ezek a rétegek korábban, de még a dualizmus korának elején is eleven érdeklődést tanúsítottak a közügyek iránt. A kaszinók és könyvtáraik is a közélet fontos fórumai voltak. A korszak második felében az egykori nemesi úri rétegek második, harmadik nemzedéke egyre jobban elmaradt és elszakadt az élettől. Ez idő tájt már kevesebbet és kevésbé igényesen olvastak. Ezzel bekövetkezett a kaszinói könyvtárak és e rétegek családi könyvtárainak a hanyatlása is. Egyre inkább csak a fontosabb politikai hírlapok és képes hetilapok, valamint a családtagok által igényelt szépirodalmi művek beszerzésére szorítkoztak.

A *polgárság* éppen úgy különböző rétegekből tevődött össze, és e rétegek éppen úgy különbözőképpen viszonyultak a művelődéshez, ezen belül az olvasáshoz, mint a földbirtokosok rétegei. A gazdasági életben egyre nagyobb szerephez jutó tőkés nagypolgárság eleinte inkább a vagyona és vállalkozása ügyeivel foglalkozott, s kevés figyelmet fordított a közélet kérdéseire, a politikai és kulturális tájékozódásra. A magánkönyvtárak tulajdonosai között még csak kevés (3%) bankár, gyáros, nagykereskedő akadt. Rendszeres olvasóvá és könyvgyűjtővé inkább csak a második, harmadik nemzedék vált. Ezzel szemben a polgárság legműveltebb, értelmiségi foglalkozásokat folytató rétegei (pl. ügyvédek, bírák, orvosok, tanárok, mérnökök, írók, újságírók, művészek stb.) hamarosan vezető szerephez jutottak az irodalomban, művészetekben, tudományban, újságírásban, a könyv- és lapszerkesztésben, kiadásban, terjesztésben. A polgárság e rétegeiből kerültek ki a kulturális intézmények látogatói, a közkönyvtárak olvasói, az irodalmi, művészeti, múzeumi egyesületek tagjai. Sajátos olvasási igényeiknek kielégítését a kávéházak,[12] polgári kaszinók és klubok és a családi könyvgyűjtemények biztosították. E korszakban már a magánkönyvgyűjtemények nagyobb része, csaknem kétharmada, főként értelmiségi foglalkozásúak tulajdonában van.[13] A közép- és kispolgárság nagyobb része ekkor még megelégszik az újságok s a közepes vagy alacsony színvonalú kiadványok olvasásával. Jelentősebb házi könyvgyűjteményt csak kevesen hoztak létre.

A *munkásságnak* és *szegényparasztságnak* csak kisebb rétegei válhattak rendszeres olvasóvá, különösen a korszak elején, de még a végén is. Az egyik legnagyobb akadály az iskolázottság hiánya vagy alacsony színvonala volt. Közülük került ki az írástudatlanok legnagyobb része. De akik eljutottak az iskolába, azok sem szerezhettek alapos felkészültséget. Az 1868: XXXVIII. törvénycikkel kötelezővé tett népiskola, még ha jól működött is, a műveltségnek s az írás-olvasásnak csak az elemeit nyújtotta. Tehetség és kitartó erőfeszítés kellett ahhoz, hogy ezeket a hiányokat pótolni lehessen, s erre csak egy kisebb rétegnek volt meg a képessége és módja.

Komolyan akadályozták az olvasóvá fejlődést a munkások és szegényparasztok kedvezőtlen élet- és munkakörülményei, mindenekelőtt a 12–14 órás napi munkaidő és a fárasztó fizikai munka, továbbá az alacsony kereset és életszínvonal, s nem utolsósorban a kedvezőtlen lakóhely és a többnyire zsúfolt lakás. A parasztság túlnyomó többsége kis falvakban, szétszórtan és elszigetelten, művelődési intézmények nélkül tengődött. A falusi lakosság feudális viszonyok között kialakult életformáinak, művelődési szokásainak felbomlása és korszerűsítése még akkor is lassan és sok erőfeszítés árán valósulhatott volna meg, ha ehhez erős ösztönzést adtak volna az új gazdasági viszonyok, az iskolázás magasabb színvonala és a korszerű művelődési intézmények. A munkásság zömét a magas lakbérek a városok külső kerületeibe kényszerítették, s ugyancsak zsúfolt lakásokban, művelődési intézmények nélkül élt. A könyvek, újságok vásárlása, vagy a városok belterületén levő művelődési intézmények, így a közkönyvtárak és a kölcsönkönyvtárak is, túlságosan költségesek voltak a keresetéhez képest.

A munkásság és a parasztság történelmi hivatását bizonyítja,

hogy ebből a reménytelennek tűnő elzártságból forradalmi mozgalmaival ki tudott törni, erről az alacsony színvonalról szívós önműveléssel, nem utolsósorban olvasmányai segítségével a társadalom vezető erejévé tudott emelkedni. A munkásság és a parasztság sajátos olvasási kultúráját támogatták a mozgalmak könyvei, lapjai, a szakszervezetek, pártszervezetek könyvtárai és az agrárszocialista olvasókörök. Már csak azért is, mert ezeknek nemcsak a dolgozók művelődési igényeit kellett kielégíteniök, hanem egyben ellensúlyozniuk kellett az uralkodó osztályok népkönyveinek, népújságainak és népkönyvtárainak, valamint az egyházak különféle népies kiadványainak, legény-, leány- és nőegyleteinek a hatását is, amelyeket a nép befolyásolása céljából adtak ki, ill. szerveztek.

Az olvasóközönség összetétele nemcsak a társadalmi osztályok, hanem az állam keretében élő *nemzetiségek* és *nyelvek* szerint sem alakult arányosan. A magyarság az ország népességének mintegy felét tette ki, a kiadott műveknek pedig 80%-a, a hírlapoknak és folyóiratoknak pedig kb. 85%-a jelent meg magyarul. A német nemzetiségűek aránya általában 10% körül mozgott. A németül itthon megjelent kb. 8–10%-nyi, és külföldről behozott könyvek és sajtókiadványok jóval túlhaladták ezt az arányt. A többi nemzetiség: románok, szlovákok, rutének, szerbek, horvátok a lakosság mintegy 40%-át tették ki, de a könyveknek, hírlapoknak csak kis töredéke jelent meg a nyelvükön. Együtt is csak mintegy 4–5%-nyi. Az ország magyar és német nemzetiségű, ill. magyarul és németül tudó népessége tehát jóval kedvezőbb feltételek mellett művelhette magát, mint a más nemzetiségűek, akik között még a könyv- és folyóiratbehozatallal sem, vagy csak igen kis mértékben lehetett a hiányokat pótolni. Kétségtelen, hogy ezek az aránytalanságok jórészt a megelőző korszak mulasztásaiból adódtak. Ezek előidézésében egyebek között szerepe volt a dolgozók kizsákmányolásának és alacsony életszínvonalának, a nemzetiségi, többnyire egyházi iskolázás hiányainak is. De az is kétségtelen, hogy a hatalomra került osztályok nemzetiségi politikája nem, vagy csak igen kis mértékben segítette elő e hiányok felszámolását. Nyilván azért, mert ugyanúgy, mint a társadalompolitikájuk, nem az együtt élő népek egyenlőségét, hanem a földbirtokos és tőkés osztályok hatalmának biztosítását szolgálta.

A vázolt politikai és társadalmi viszonyok és ennek következménye: az olvasóközönségnek az össznépesség nemzetiségi és osztálytagozódásától erősen eltérő összetétele szükségképpen maga után vonta, hogy e kor könyv-, sajtó-, olvasási és könyvtári kultúrája zömében az uralkodó osztályok igényei szerint alakult, de

ezek mellett létrejöttek benne az elnyomott dolgozó osztályok és itt élő nemzetiségek számára szükséges alapvető és később továbbfejlődő kezdetek is. A könyv- és lapkiadás, valamint a bibliográfia és a könyvtárak fejlődését a továbbiakban ennek az alapvető ténynek az ismeretében szabad és kell vizsgálni.

2. *Könyv- és lapkiadás és kereskedelem*

A könyv- és lapkiadás, illetve kereskedelem tőkés fejlődése a dualizmus korában nagy lendületet vett. A terület kapitalizálódása már a *feudalizmus* idején megindult, jórészt akkor jöttek létre azok a kiadói és nyomdavállalatok, amelyek később a magyarországi kapitalista könyv- és lapkiadás nagyvállalataivá váltak. Pl. Trattner, Landerer, Emich, Heckenast stb. Sőt nemcsak az egyéni, családi vállalatok növekedtek gyors ütemben, hanem a Landerer és Heckenast cég egyesülésével megindult a kiadói és nyomdavállalatok összevonása is.

A *kiegyezés után* az új politikai, gazdasági és kulturális viszonyok között a hazai kapitalista kiadói és terjesztői tevékenység előtt új, minden korábbit meghaladó fejlődési lehetőség nyílt meg. A szakterület általános fellendülésén túl két alapvető változás félreérthetetlenül tanúsítja ezt. Az egyik: a kiadás és terjesztés új, magasabb formájának, a *nagy részvénytársaságoknak* gyors kialakulása. A másik: a kiadás és a nyomdászat szabad iparrá válása után (1872) sok új, többnyire közepes, kis és törpe kiadó, nyomda, könyv- és lapkereskedés keletkezése a fővárosban és az ország egész területén. Mindössze néhány év alatt létrejön a dualizmus korának új, a korábbinál sokkal kiterjedtebb, de *vegyes jellegű* kiadói és terjesztői szervezete, amelyben egyszerre van jelen és egymással kíméletlen versenyben áll a néhány tőkeerős óriási részvénytársaság, amelyek döntő tényezőkké erősödnek, számos egyéni vagy családi közepes vállalat, és rendkívül sok kis, ill. törpe kiadó (valójában nyomda, papírkereskedés). De a kapitalista formák mellett a kiadásban is, a terjesztésben is mindvégig tovább élnek egyes korábbi formák: közületi (intézményi) és magánkiadás, ill. előfizetésgyűjtés ismerősök körében.

Ebben a vegyes jellegű szervezetben tehát mindenfajta forma létrejöhetett, amely a maga *gazdasági alapjait* a korlátlan szabadverseny közepette valamilyen módon biztosítani tudta. Lényegében a tőkés termelés gazdasági törvényei itt is ugyanúgy érvényesültek, mint az ipar és kereskedelem bármely más területén. Ez az oka és magyarázata, hogy a kiadói és kereskedői gyakorlatban a gazdasági alaptényező, vagyis a kiadás, nyomdászati előállítás és terjesztés

gazdasági eredményessége mellett minden más szempont vagy követelmény háttérbe szorult, így a társadalmi rendszer kulturális célkitűzései is. A kiadvány elsősorban *árunak* számított, s az általa elérhető nyereség szerint értékelték.[14]

Kapitalista kiadói és kereskedelmi szervezetek

Nem véletlen, hogy a kiegyezést követő évtizedekben sorra megalakultak a *kiadói nagy részvénytársaságok*, és magukhoz ragadták a vezető szerepet a könyv- és lapkiadás, illetve kereskedelem területén. Gyors egymásutánban nőtt nagyra az Athenaeum, a Franklin-Társulat, a Pallas Rt., a Révai Rt., a Légrády, a Singer és Wolfner Rt., a Szent István Társulat. Létrejöttüket a gazdasági, politikai és személyi okok egész sora szükségszerűen idézte elő. A kiadói részvénytársaságoknak nagyobb tőkebefektetésre volt lehetőségük, mint az egyéni vagy családi vállalatnak. Több és korszerűbb felszerelést szerezhettek be, több munkaerőt állíthattak munkába. A kiadói, nyomdai és terjesztői feladatok összekapcsolása egy-egy nagyvállalat keretén belül nemcsak szervezettebbé, de gazdaságosabbá is tehette a vállalati tervek megvalósítását. Az előnyök sokszoros érvényesülését mutatja, hogy a nagyvállalatok mindvégig szilárdan fennmaradtak, sőt növekedtek. Míg a közepes és kis vállalkozások számottevő része nehézségek elé került, sőt némelyik többször is gazdát cserélt, beleolvadt valamelyik nagyvállalatba vagy megszűnt.

A nagyvállalatok közül legelsőnek az *Athenaeum* Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat alakult meg (1868).[15] Emich Gusztáv és családja akkor már tekintélyes kiadói vállalatát (készletével, lapjaival és a kiadói jogokkal), nyomdáját és házát vásárolták meg összesen 610 000 forintért. A részvénytársaság alaptőkéjét 700 000 forintban határozták meg. A részvénytulajdonosok elsősorban bankárok és más üzletemberek voltak. Közülük került ki a vezetőség is. Mellettük azonban tagja lett a vezetőségnek néhány közismert közéleti ember is, pl. Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Kandó Kálmán. A vállalat igen sikeresen dolgozott. A befektetett tőke után eleinte évi 30% körüli jövedelmet is biztosított. A század végén a kiadót új épületbe helyezik el, bővítik és korszerűsítik a nyomda felszerelését. Növelte a részvénytársaságot több kisebb vállalat, pl. az egykori Eggenberger könyvkereskedés, a Wolf betűöntöde, a Grafikai Intézet Rt., az Újságüzem Rt., a Riegler könyvkereskedés bekebelezése is. Így az Athenaeum a kor legnagyobb kiadóvállalatává és nyomdaüzemévé fejlődött.

Kiadványai közül kiemelkedik: Petőfi Sándor összes művei különféle díszes és olcsó kiadásokban (ez utóbbiból 1898 és 1899 során 50 000 példány kelt el), Madách: Az ember tragédiája Zichy Mihály híres illusztrációival és több különféle olcsó formában, a Képes Magyar Irodalomtörténet (Beöthy Zsolt és Badics Ferenc szerkesztésében), a Magyar Nemzet Története (Szilágyi Sándor szerkesztésében), Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból, Jókai 55 kötete, Acsády Ignác: A Magyar Birodalom története, a Műveltség Könyvtára, Athenaeum könyvtár stb. Hírlapjai közül a legismertebb a Pesti Napló (szerkesztő: Kemény Zsigmond), a Hon (szerkesztő: Jókai Mór), Budapesti Közlöny (szerkesztő: Salamon Ferenc), a Nemzet, a Fővárosi Lapok (szerkesztő: Vadnai Károly), Borsszem Jankó, Bolond Miska stb. volt.

Az Athenaeum sikerén felbátorodva és felbuzdulva, a nagy kiadói és nyomdai részvénytársaságok egész sora alakul meg. A *Franklin-Társulat*[16] a másik nagy egyéni, ill. családi vállalatot, a Landerer és Heckenast céget vásárolja meg, ami már a társulásig (1841) is számos nyomdát, kiadót, kereskedést olvasztott magába. A tőkeerős nagy részvénytársaság még céltudatosabban folytatta a bekebelezést. Tulajdonába került a Lampel, a Wodianer, a Mehner Vilmos cég, a Werbőczi nyomda stb. Az alapító tőkések mellett ott volt Eötvös Loránd, Ballagi Mór és Hunfalvy János, Arany László, Gyulai Pál. A kiadványok tartalmát illetően és a kiadói módszerekben mindvégig konzervatívabb volt a többi nagy kiadónál. Fontos könyvkiadványai: az Olcsó Könyvtár sorozata (1876-tól 1922-ig több mint 2000 mű, jó három évtizeden át Gyulai Pál szerkesztésében), a Magyar Remekírók (1902–1906, 55 kötet), a Corpus Juris Hungarici (magyar fordításban, jegyzetekkel), a Nagy Képes Világtörténet (12 díszes kötete 7000 példányban kelt el), továbbá Arany János, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Tompa Mihály, Szigligeti Ede, Vas Gereben, Vajda János stb. számos munkája. Nevezetesebb folyóiratai: Budapest Szemle (1873-tól, szerkesztő: Gyulai Pál), Vasárnapi Újság (1854–1921, szerkesztő: Pákh Albert, Nagy Miklós).

A *Pallas* kiadó tíz évvel később (1884) alakult meg a Wilkens nyomda megvásárlásával. Kiadói tevékenységében legjelentősebb a lexikonok kiadása. Pl. a Magyar Lexikon (17 kötet), a Magyar Jogi Lexikon (6 kötet), a Közgazdasági Lexikon (3 kötet) stb. Itt készült a kor legszínvonalasabb magyar lexikona, a Pallas Nagy Lexikona is (1892–1896), Gerő Lajos kiadó és Bokor József szerkesztő irányításával a kor legkiválóbb szakembereinek a közreműködésével. A későbbiekben kiadói tevékenysége szűkebb keretekben folyt Palladis Rt. néven, a nyomda azonban az ország egyik legnagyobb nyomdaüzemévé fejlődött. Lapjai: Egyetértés, Magyar Föld, Magyar Hírlap, Friss Ujság.

A *Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt.* (1895)[17] rövidebb múltra tekinthet vissza, és később is indult, de néhány sikeres vállalkozással mégis hamarosan a legnagyobb kiadói részvénytársaságok egyikévé fejlődött. Eredetileg Révai Sámuel és Leó könyvkereskedése volt, amelyet Révay Mór János fejlesztett nagy kiadói vállalattá. Nyomdát csak viszonylag későn (1918) szerzett. Viszont a könyvkereskedelmet és könyvügynöki szervezetet korán kifejlesztette. Jelentős vállalkozása volt a Regényvilág c., regényeket folytatásokban közlő folyóirata; az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben (1885–1901), Jókai Mór és Nagy Miklós szerkesztésében; a Révai Nagy Lexikona (1911–1935). De valamennyi között is legkiemelkedőbb a magyar könyvkiadás egyik legnagyobb teljesítménye: Jókai összes műveinek jubileumi díszkiadása (1894–1898, 100 kötet). A jelentős eredmények mellett azonban a tőkés üzletvitel árnyoldalai sem hiányoztak tevékenységéből. Ha alkalma volt rá, gátlástalanul érvényesítette a tőkés üzleti sakkhúzásokat, sőt fondorlatokat.[18] Így kaparintotta meg a Pallas Nagy Lexikont. Miután az első 5000 példányt lekötötte, s azokat ügynökei hálózatával az iskoláknál, hivataloknál és jómódú magánosoknál elhelyezte, a terjesztéssel leállott, s mikor a Pallas csődbe jutott, az egész készletet megvette, s nagy haszonnal eladta.

A nagy kiadói részvénytársaságok közé tartozott a *Singer és Wolfner Rt.* (1885). Kiadványait újabb olvasórétegeknek, elsősorban a polgárságnak és kispolgárságnak szánta. Sikeresek voltak regénysorozatai: Egyetemes Regénytár, Milliók Könyve, Filléres Könyvtár. Folyóiratai közül elterjedt volt az Új Idők (1895–1949, az első három évtizedben Herczeg Ferenc szerkesztésében), Az én újságom (Pósa Lajos szerkesztésében). Később itt jelent meg a jó színvonalú Új Idők Lexikona is (1936–42, 24 kötet).

Az előző korok legnagyobb hazai kiadója és nyomdája: az *Egyetemi Nyomda*[19] a kapitalizmus új viszonyai között nehezen találta meg helyét és szerepét. Az állami számvevőségi módszerekkel irányított intézmény nehezen tudott versenyezni a vállalkozó kedvű részvénytársaságokkal. Trefort Ágoston és Eötvös Loránd tudományos kiadóvá és mintanyomdává akarta fejleszteni, de ez a terv csak később, a két világháború között valósulhatott meg. Fő kiadványai: tudományos művek, pl. Fraknói Vilmos, Thaly Kálmán, Pauler Gyula stb. könyvei, továbbá elemi iskolai tankönyvek magyar és nemzetiségi nyelveken, középiskolai tankönyvek. Itt készült a Néptanítók Lapja is, sok más hivatalos kiadvánnyal együtt.

A *közepes kiadók* többnyire egyéni vagy családi vállalkozások voltak, de akadt közöttük több is, amelyik részvénytársasági

vagy más tőkés társulás formájában működött. Egy részük csupán kiadói tevékenységet folytatott. Más részüknek emellett nyomdája, ill. könyvkereskedése is volt. Sőt olyan is akadt, amelyik a kiadói, nyomdai és kereskedelmi tevékenységet éppen úgy egyesítette magában, mint a nagyvállalatok. A közepes vállalatok üzletköre általában nem volt egyetemes jellegű, hanem valamely szűkebb körben tevékenykedtek.

A jó írók szép kiadásával szerzett elismerést és ért el anyagi sikert pl. *Ráth Mór* kiadóvállalata és könyvkereskedése (1857–1903). Mintegy 1500 kötetet adott ki az akkori legszínvonalasabb kiállításban. Itt láttak napvilágot az ismert és ma is keresett szép díszkiadásban pl. Vörösmarty Mihály, Arany János (12 kötet), Eötvös József (14 kötet), Toldy Ferenc, Gyulai Pál művei. A széles körben terjeszthetőnek ítélt műveket krajcáros füzetekben is kiadta. Arany János művei pl. 71 különféle kiadásban jelentek meg nála.

A jó felkészültségű, igényes kiadók közé tartozott *Aigner* (írói nevén: Abafi) *Lajos*, akinek a könyvkiadói vállalata és könyvkereskedése (1868–1896) egész sor fontos irodalmi művet segített a közönség elé, pl. a Magyar Könyvesház (140 füzet) és a Nemzeti Könyvtár (42 kötet). Ő adta ki az első magyar irodalomtörténeti folyóiratot, a Figyelőt (1876–89). Közreműködött a magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének a megszervezésében, és egy ideig szerkesztette az egyesület szaklapját, a Corvinát (1878–).

A tudományos művek jó része a *Tudományos Akadémia* erkölcsi és anyagi támogatásával jelenhetett meg. Az Akadémia alapításától az ezredévi ünnepségekig (1831–1896) 1083 kötetet adott ki. Később vagyonának elértéktelenedése és a vezetőség konzervatív szelleme miatt erősen csökkent a kiadói tevékenysége.

A nyomdászat viszonyai

A kapitalista kiadói szervezet fejlődésének felvázolása jórészt a nyomdászat kapitalista alakulását is megvilágította. Legalábbis fő mozzanataiban, hiszen a nyomdászat fejlődése szükségképpen párhuzamosan haladt, sőt többnyire szervezetileg is szoros összefüggésben állott a könyvkiadással és a könyvkereskedelemmel.

Magyarországon a kiegyezés idején közel 100 nyomda működött mintegy 600 munkással. A nyomdák száma és teljesítőképessége az önkényuralom két évtizedében csak lassan növekedett, a dualizmus szabadabb viszonyai között a fejlődés üteme erőteljesen meggyorsult. 1900-ban már 680 nyomdát tartottak számon 4150 munkással, 1914-ben pedig 1261 nyomdát 7172 munkással.[20]

A nyomdák területi eloszlása is jelentős mértékben megváltozott. A dualizmus fél évszázada folyamán az élet minden területén erős központosítás ment végbe. A kiegyezés körül a fővárosban 15 nyomda volt 295 nyomdásszal. 1914-ig a nyomdák száma a fővárosban 287-re (tizenkilencszeresére!), a nyomdászmunkásoké pedig 4038-ra (több mint tizenháromszorosára) ugrott fel. A 100 munkásnál többet foglalkoztató nyomdák 1910-ben a fővárosban dolgoztak. Pl. a Franklin (302 munkással), az Athenaeum (241 munkással), a Pallas (233 munkással), a Globus (163 munkással), a Pesti Könyvnyomda Rt. (137 munkással) stb. Ezzel szemben vidéken csak közepes és kis nyomdák alakulhattak ki. A nagyobb vidéki városokban egymás mellett több is. Számos kis nyomda működött egészen kis városban vagy nagyobb községben. 1914-ben 974 vidéki nyomda csak 3134 munkást foglalkoztatott, tehát 900 dolgozóval kevesebbet, mint a fővárosi nyomdák. Szükségszerű következménye ez annak, hogy a legjelentősebb kiadványokat (sorozatokat), országos nagy lapokat és folyóiratokat a fővárosi nagy kiadók adták ki. A vidéki városok közül legjelentősebb Kolozsvár, Szeged, Debrecen, továbbá Győr, Miskolc, Pécs, Sopron nyomdászata. Ekkor vetették meg Gyoma (Kner nyomda, 1881) és Békéscsaba, (Tevan nyomda) kiemelkedő műszaki és művészeti teljesítményű nyomdáinak alapjait is.

A számszerű növekedés mellett figyelmet érdemel *a nyomdászati technika forradalmi megújulása,* valamint számos *új nyomdászati anyag és munkamódszer* bevezetése is. A nyomdászat nagyipari technikája valójában ekkor honosult meg nálunk, részben külipari technikája... részben külföldi gépek behozatalával, részben a gépek itthoni előállításával. Gépesítették a betűöntést, előbb a nagy nyomdák háziöntödéinek a fejlesztésével, majd az Első Magyar Betűöntöde Rt. létrehozásával (1889). A nagyobb nyomdákban szaporodtak a gyorssajtó különféle újabb változatai. Megjelentek a körforgó (rotációs) nyomdagépek is. Az elsőt nálunk a Pester Lloyd előállításánál alkalmazták (1873). A sorszedőgépet (linotype) külföldön 1886-ban, nálunk 1900-ban kezdték használni a Budapesti Hírlap nyomdájában. Az egyes betűk szedésének gépesítése (monotype) külföldön 1894-ben, nálunk 1904-ben valósult meg, elsőnek az Athenaeum nyomdában.

Gépesítették továbbá a papírberakást, a hajtogatást, a fűzést, sőt a kötést is. Bevezették azokat a megoldásokat, amelyek lehetővé teszik az illusztrációkat nyomó felületek kémiai úton való elkészítését (galvanoplasztika, kemigráfia, fototípia, autotípia stb.). A hagyományos magasnyomás mellett sor került a sík-, ill. mélynyomó eljárások hazai alkalmazására és továbbfejlesztésére.

A nyomdászatban felhasznált *anyagok: papír, festék, kötésanyag* gyártását is gyökeresen újjá kellett alakítani. A szükséglet olyan mértékben növekedett, hogy azokat már nem lehetett a korábbi forrásokból és módokon kielégíteni. A papírgyártáshoz rongy helyett egyre több másféle alapanyagot kellett felhasználni. Így lépett a rongypapír helyébe a fenyőből és más fából, ill. növényi rostból készült papír, ami óriási tömegekben volt készíthető. A nyomdafestékek gyártásában is érvényesíteni kellett a festékkémia eredményeit. A fekete mellett egyre jobb minőségben készültek a színes festékek. A kötésanyagok között nagyobb teret kaptak az olcsóbb és nagy mennyiségben előállítható anyagok: a papír és vászon.

Lényegében tehát néhány évtized alatt a nyomdászat egész folyamata nagyipari színvonalra emelkedett. De a termelés nagyipari feltételeit csak a nagy nyomdák tudták megteremteni. A kis és törpe nyomdák tőke hiányában kénytelenek voltak megmaradni a korábbi kézműipari fokon. Vagyis a nyomdászatunk éppen úgy, mint a könyvkiadás és kereskedelem, vegyes jellegű volt. Akadt benne néhány korszerű felkészültségű nagyüzem, számos középüzem, de a túlnyomó többség kézműipari műhelyként működött.

A nyomdászmunkásság helyzete és törekvései

A nyomdászat gazdasági fejlődését és nagyipari technikai forradalmát természetesen nyomon követte a *nyomdászmunkásság* létszámának gyors emelkedése és összetételének gyökeres megváltozása is. A munkáltatók és a nevükben eljáró különféle vezetők kis csoportjához képest erősen megnőtt a bérmunkás dolgozók száma. A nagy nyomdaüzemek létrejöttével a nyomdászmunkásságon belül is túlsúlyba kerültek a nagyipari dolgozók, akik társadalmi, gazdasági helyzetüknél és viszonylag magasabb műveltségi színvonaluknál fogva egyre inkább vezető szerephez jutottak a nyomdászmunkásság körében, sőt a munkásmozgalom általános fejlődésében is.

A kapitalizmus viszonyai között megerősödött a nyomdászmunkásság szervezkedése. A korábbi önsegélyező és temetkezési egyesületek, amelyeket eleinte még csak nagyobb vállalatoknál, később pedig a jelentősebb városokban, többnyire egymástól függetlenül alapítottak meg (pl. Buda és Pest 1848, ill. 1866, Temesvár 1850, Kolozsvár 1861), egyre inkább gazdasági érdekvédelmi és kulturális, politikai szervekké váltak. 1868-tól kiadják a Typographia c. szak- és mozgalmi lapot. 1876-ban egyesült a budapesti Önképző és Segélyező Egyesület, s így a nyomdászság jelentős központi szervévé válhatott. További nagy előrehaladás volt, hogy 1885-ben megindították a különböző nyomdászegyesületek egyet-

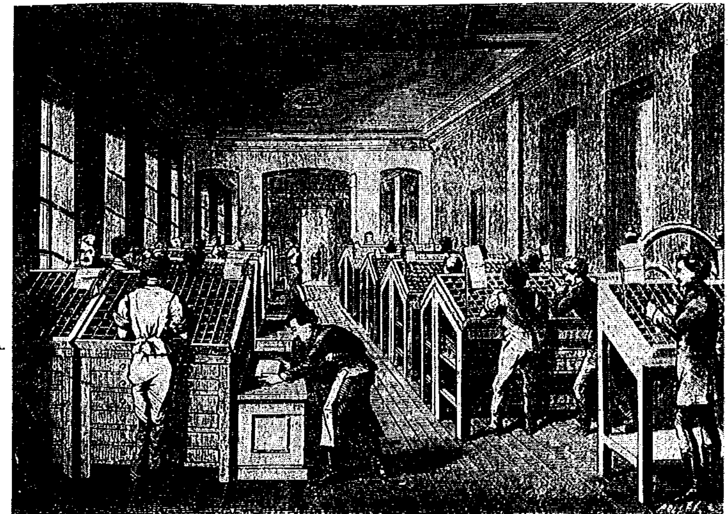
len országos szervezetbe való tömörítését. A század végéig valamennyi egyesület tagja lett a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyező Egyesületének. Az egyesület fenntartásában a munkaadók is részt vettek, sőt 1918-ig az elnökök is a munkaadók közül kerültek ki. Ez az összefogás mégis igen nagy társadalmi erővé fejlődött, és sokat tett a nyomdászok műveltségi színvonalának emelkedéséért, a munkásság élet- és munkakörülményeinek megjavításáért.

A nyomdászmunkásság és a főnökök között az érdekellentétek időnként oly élessé váltak, hogy hosszabb-rövidebb sztrájkok robbantak ki (1870, 1880, 1885, 1890 stb.). E harcokban jelentős szerepet játszott a nyomdászszakszervezet: a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete. Ha a szervező munka és a sztrájkmozgalmak nem is voltak egyformán sikeresek, a nyomdászok mégis jelentős eredményeket küzdöttek ki. Sikerült csökkenteni a 11–12 órás vagy még ennél is hosszabb munkaidőt 8–9 órára és számottevő mértékben emelni a munkabért. 1901-ben létrehozták, majd 1910-ben továbbfejlesztették a kollektív szerződést, amely általános érvénnyel rendezte a nyomdászat munkafeltételeit és bérviszonyait, a munkaidőt, a fizetett szabadságot, a nyomdásztanulók alkalmazásának feltételeit, munkaidejét, szabadságát. Nagy érdeme a szakszervezeti mozgalomnak, hogy a nyomdászok szervezésével és mozgósításával, politikai és kulturális nevelésével sikerült a munkaviszonyokat jelentős mértékben megjavítani, és a nyomdászmunkásságot a forradalmi munkásmozgalom legöntudatosabb rétegévé nevelni.

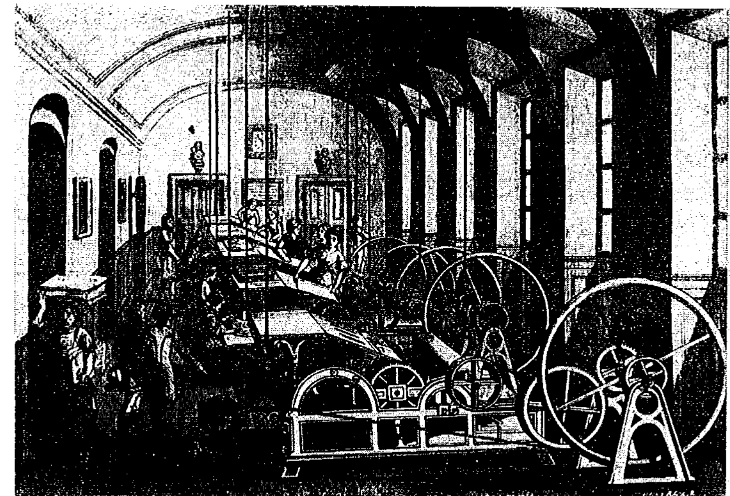
A kiadványok összetétele

A korszak könyvtermésének egészéről számszerű áttekintést csak a fennmaradt adatok összevetésével, értékelésével és kiegészítésével lehet adni. Annál is inkább, mert az első évekről nincsenek adataink, csak megközelítő becslésekre vagyunk utalva. A hetvenes évek közepétől viszont, részben egymással párhuzamosan, három adatsor is készült, éspedig a Magyar Könyvszemle bibliográfiája és statisztikája 15 év könyvterméséről (1876–1891),[21] Gerő Lajos könyvstatisztikája 10 év könyvkiadásáról (1889–1898)[22] és a Corvina bibliográfiája, valamint a könyvészeti közleményei alapján készült statisztikai feldolgozás.[23]

Az adatok e három csoportja számottevő mértékben eltér egymástól. A könyvtárosok szakfolyóirata: a Könyvszemle az Országos Széchényi Könyvtárba beérkező könyvtári kötelespéldányokból azokat közölte bibliográfiájában, amelyek a tudományos kutatás szempontjából dokumentumértékűeknek tekinthetők. Gerő Lajos,

A VASÁRNAPI ÚJSÁG ELŐÁLLÍTÁSA
SZEDŐTEREM ÉS NYOMDAI GÉPTEREM
(Zombori G. rajzai után, 1863)

A VASÁRNAPI ÚJSÁG SZERKESZTÉSE ÉS TERJESZTÉSE
SZÁLLÍTÁSI TEREM ÉS SZERKESZTŐSÉGI SZOBA
(Zombori G. rajzai után, 1863)

MAGYAR FOLYÓIRATOK AZ 1850–1860-AS ÉVEKBŐL ▶

SZÉPIRODALMI
FIGYELŐ.
AESTHETIKAI, KRITIKAI
és
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRAT.
SZERKESZTI
ARANY JÁNOS.
KIADJA
HECKENAST GUSZTÁV.

HAZÁNK
S A KÜLFÖLD
Első évi folyam. Mutatványlap. Decemb. hó 1864.

KOSZORÚ.
SZÉPIRODALMI
S ÁTALÁNOS MIVELTSÉG TERJESZTŐ
HETILAP.
SZERKESZTI
ARANY JÁNOS.

BUDAPESTI SZEMLE.
SZERKESZTI ÉS KIADJA
CSENGERY ANTAL.
ELSŐ KÖTET.
PEST 1857.

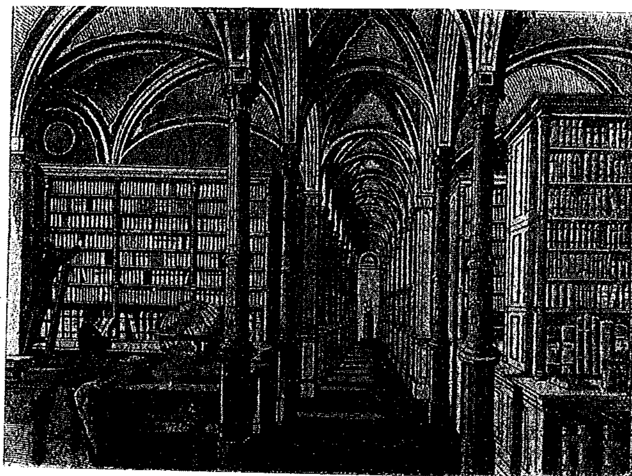
ÚJ
MAGYAR MUZEUM.
KIADJÁK
A MAGYAR AKADEMIA TÖBB TAGJAI
FELELŐS SZERKESZTŐ
TOLDY FERENC.
ELSŐ FOLYAM: 1850 – I.
ELSŐ KÖTET.
PEST
EMICH GUSZTÁV KIADÁSA.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA EMLÉKKÖNYVÉNEK CÍMLAPJA ÉS EGYIK OLDALA (1865)

AZ AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK RÉSZLETE
(Egykorú metszet)

a Pallas kiadó igazgatója egy évtized könyvkiadási eredményeit a külföldiek tájékoztatására szánta. A könyvkereskedők szaklapja: a Corvina viszont elsősorban azoknak a kiadványoknak a bibliográfiáját közölte folyamatosan, amelyeket a kiadó és a kereskedelem forgalomba hozhatónak tartott. Ez a magyarázata annak, hogy Gerő Lajos és a Könyvszemle cím- és adatanyaga általában mindig bővebb, a Corvináé pedig szűkebb.

A három adatsor összevetése alapján a dualizmus korában az önálló kiadványok száma hozzávetőlegesen a következőképpen alakult:

Év	Művek száma		
	Könyvszemle	Gerő Lajos	Corvina, ill. Elekes Dezső
	adatai szerint		
1876	1716	–	–
1880	1975	–	976
1885	2169	–	1531
1890	2398	2517	1420
1892	–	2666	1435
1895	–	3795	1615
1898	–	5665	1658
1900	–	–	1718
1905	–	–	1672
1910	–	–	2059
1913	–	–	2111
1915	–	–	1091
1918	–	–	1623

A könyvek száma a kiegyezéstől az első világháború kitöréséig fokozatosan emelkedett: négy évtized alatt megkétszereződött. Számottevő visszaesés csak a háborús években következett be.

Meg kell jegyeznünk, hogy a kiadott művek száma a külföldhöz képest alacsony volt. A fejlett nagyhatalmak többszörösen túlhaladják, közvetlenül az első világháború előtt pedig a fejlett európai kis országok is elérik a magyarországi könyvkiadást mennyiségben, minőségben pedig még inkább, mint ahogy azt a következő néhány adat is tanúsítja:[24]

Ország	A kiadott művek száma	
	1896	1913
Franciaország	12 738	11 460
Anglia	6 573	12 379
Hollandia (1897)	2 880	3 872
Dánia	1 128	3 635

Sőt, a magyarországi könyvkiadás elmaradása e másfél évtized során még növekedett is. Amíg pl. Magyarországon csak mintegy harmadával nőtt a kiadott művek száma, addig Angliában ez a szám megkétszereződött, Dániában pedig egyenesen megháromszorozódott.

A kiadványok *összetételéről*, főként *tartalom* és *nyelv* szerinti megoszlásáról is jó áttekintést szerezhetünk a Gerő Lajos adatai alapján készült szemközti táblázatból:

A *tudományos*, *ismeretterjesztő* és *szakmai* művek száma a könyvkiadás többi csoportjához képest viszonylag magas. Az összes kiadványok mintegy kétharmada ide tartozik. A csoporton belül pedig a vallásos kiadványok száma volt a legmagasabb, átlagosan évenként 304. Ezt követte 200 körüli történelmi mű. Évente átlagban 150 – 200 mű került kiadásra a társadalomtudomány, a jog, az ipar, a kereskedelem s a művészetek, 100 – 150 a természettudományok, orvostudományok, a mező- és erdőgazdaság köréből. A többi területen 100 alatt volt a kiadott művek száma. Külön ki kell emelnünk a lexikonok, enciklopédiák és szótárak kiadását. Közülük a kortársak és az utókor véleménye szerint a Pallas Nagy Lexikona (1892 – 1906) és Czuczor—Fogarasi: A magyar nyelv szótára (1862 – 1874) emelkedett ki. Az alacsony számok a tudományos élet és az ismeretterjesztés alacsony színvonalára utalnak. Különösen a matematikai, a természettudományi, műszaki és mezőgazdasági könyvek száma látszik kevésnek még akkor is, ha éppen ezeken a területeken a könyvtermelés a korszak végéig megkétszereződött.

A *szépirodalmi* művek mennyisége a könyvkiadás egészében viszonylag alacsony volt, bár a művek száma is, aránya is fokozatosan emelkedett. A korszak elején, 1876-ban még csak 176 magyar nyelvű szépirodalmi művet vettek számba, ami a könyvkiadásnak mindössze 10%-át tette ki. A kilencvenes években átlagosan mintegy 400 mű (12%), 1913-ban pedig 419 mű (17%) jelent meg. A szépirodalmi művek száma tehát néhány évtized alatt csaknem háromszorosára, aránya pedig közel kétszeresére növekedett, s ez az

	Tíz év együtt 1889 – 1898	1889-ben	1898-ban
MŰVEK ÖSSZESEN	34 416	2376	5665
Ezek közül: 1. TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ és SZAKMAI MŰ			
Enciklopédia	55	3	4
Évkönyv, címtár	2352	209	276
Vegyes mű	1457	71	323
Filozófiai mű	171	6	20
Vallásos mű	3039	178	531
Társadalomtudományi, politikai, közgazdasági, statisztikai mű	1814	90	287
Jogi, közigazgatási mű	1544	149	217
Nyelvtudományi mű	714	72	89
Irodalomtudományi mű	922	48	183
Művészeti mű	1677	67	400
Történelmi, életrajzi mű	2132	159	323
Földrajzi mű, térkép	958	47	211
Hadászati mű	359	26	38
Matematikai mű	368	36	53
Természettudományi mű	1153	90	266
Orvostudományi mű	1139	56	357
Mező- és erdőgazdasági mű	1229	66	216
Ipari, kereskedelmi mű	1586	58	190
2. SZÉPIRODALOM	4186	299	633
3. IFJÚSÁGI KÖNYVEK	473	23	47
4. NEVELÉS, TANKÖNYV	7088	632	1001

irányzat később a háború alatt és a következő korszakban tovább erősödött.

A számszerű növekedés nem járt együtt a minőség fokozottabb érvényesülésével. A néhány kiemelkedő költő, író: Arany János, Vajda János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes munkái mellett egyre több olyan író művei jelentek meg, s egyre nagyobb példányszámban, akiket a könnyű tömegsiker és az anyagi érvényesülés elérése vezetett. Sőt, egyre tömegesebben kerültek ki a nyomdákból a ponyvák és más „népszerű" olvasmányok különféle rétegei: a betyárregények hosszú sora, az idegborzoló vadromantikus történetek kiapadhatatlan füzetei, s jelentkeztek a nagyvárosi ponyva első hírnökei: a különféle bűnügyi és detektívregények gyorsan szaporodó serege hazai és külföldi szerzők (pl. Tatár Péter és mások) jóvoltából.

Az irodalmi *műfajok* közül egyre nagyobb tért hódított a széppróza, főként a regény. 1913-ban pl. a szépirodalmi kiadványok között 109 regény, 154 novelláskötet, 69 verseskötet és 87 színdarab jelent meg. Az arányok olykor ingadoznak, de továbbra is inkább a szépprózai művek, pontosabban a regények száma és aránya gyarapszik.

A szépirodalmi művek számottevő része, mintegy harmada *fordítás*. 1876-ban 75, 1880-ban 56, 1885-ben 58, 1890-ben 56, 1913-ban pedig már 106 más nyelvből fordított mű jelent meg. A fordított művek között a világirodalmi remekek éppen úgy megtalálhatók, mint közepes színvonalú munkák vagy selejtes fércművek. A fordított művek arányának növekedése ekkor még alig okoz gondot; nagyobb arányú beözönlése idején, a két világháború között azonban már válságtüneteket és éles vitákat idéz elő.

A *gyermek- és ifjúsági* könyvek csoportja meglehetősen szegényes volt. Magyar nyelven pl. 1876-ban mindössze 23, 1890-ben még mindig csak 27 mű jelent meg, ami a könyvkiadás egészében alig több 1%-nál. Csak a korszak vége felé emelkedett fel a számuk. 1913-ban pl. 65-re. Pedig a szorosan vett gyermek- és ifjúsági könyveken kívül a népszerű írások is itt kaptak helyet.

A *tankönyvek* a könyvkiadás egészében mintegy 20%-ot tettek ki. A számukat és arányukat pontosan azonban csak ritkán lehet megállapítani, mert többnyire ebbe a csoportba sorolták a pedagógiai műveket, sőt az iskolai értesítőket is. Az arányokra nézve némi tájékoztatást nyújt, hogy 1913-ban az e csoportba sorolt 294 műből 242 volt tankönyv: 147 középiskolai és 95 népiskolai, s 52 (17%) a más jellegű kiadvány. Mindenesetre az iskolázás bővülésé-

vel emelkedett a tankönyvek száma, annál is inkább, mert az állami, magán- és egyházi kiadók igyekeztek e biztos üzlet előnyeit kihasználni.

A kiadványok *nyelv* szerinti megoszlása eléggé pontosan megállapítható. A kiadványok túlnyomó többsége magyar nyelven jelent meg. A magyar nyelvű kiadványok aránya az első évtizedekben 82–83% körül ingadozott, később még valamivel emelkedett is. Nemzetiségi nyelveken pedig csak 17–18% készült. Ez nem felelt meg a nemzetiségi arányoknak. 1900-ban az ország népessége Horvátország nélkül nemzetiségi, ill. anyanyelvi hovatartozás szerint így oszlott meg: magyar volt 51,4, román 16,7, német 11,8, szlovák 11,9, szerb 2,6, kárpátukrán 2,5, horvát 1,1, egyéb 2,0%. Ugyanakkor az ország területén (ugyancsak Horvátország nélkül) készült kiadványok nyelv szerinti megoszlása a következő volt:

Művek	1876	1890		1898
	A MKSzle	A MKSzle	Gerő Lajos	Gerő Lajos
	adatai szerint			
Magyar nyelvű	1170	1965	2002	4633
Más nyelvű	243	443	515	1032
Ebből:				
Német	134	165	240	552
Román	12	42	45	142
Szlovák	34	53	52	128
Szerb	15	24	27	47
Horvát	12	122	91	12
Orosz	—	—	—	4
Latin	29	27	31	55
Görög	—	—	2	1
Olasz	2	—	1	14
Francia	5	8	8	56
Angol	—	—	1	5
Finn	—	2	—	—
Egyéb, ill. vegyes nyelvű	—	10	7	16

A Magyarországon kiadott idegen nyelvű könyvek között kevés az olyan, amely *külföldiek* tájékoztatására készült. A német nyelvűek között még csak akad több magyar irodalmi mű és néhány magyar tudományos munka fordítása. Egyéb világnyelven, így

angolul, franciául azonban csak egy-két könyv jelent meg, az is jobbára alkalmi kiadvány volt.

A külföldön készült, egészében vagy jelentős részében magyar tárgyú idegen nyelvű könyvek száma viszont fokozatosan növekszik. A Könyvszemle pl. 1876-ban 104, 1880-ban 128, 1885-ben 167 magyar vonatkozású külföldi könyv adatait közli.

Köztük az egyik legértékesebb csoport a *magyar szépirodalmi művek idegen nyelvű fordítása.* Ezek jegyzékét a korszak vége felé Gulyás Pál állította össze és adta közre.[25] A jegyzék, amely nem tekinthető teljesnek, összesen 770 önálló fordítást, ill. antológiát ismertet. A fordítások zöme a szabadságharc után készült. Ekkor terelődött rá a magyarságra és irodalmára a világ figyelme. Ugyanekkor az emigrációban élő magyarok közül sokan tapasztalták, milyen keveset tud a világ közvéleménye Magyarországról és népéről, s igyekeztek közreműködni a tájékoztatásukban.

A fordítások közül legrégibb a Szigeti veszedelem horvát átdolgozása (1660). Ezt követően 1790-től a szabadságharc végéig mindössze 32 fordítás jelent meg. A többi 737 1850 és 1915 között került kiadásra. A legtöbbször fordított szerző Jókai 238 és Petőfi 116 fordítással. Viszonylag sok fordítással szerepel: Vörösmarty (55), Arany (50), Mikszáth (45), Eötvös József (35), Kölcsey (28), Madách (21). Sőt, a klasszikusok mellett a Nyugat-nemzedék több íróját és költőjét is korán fordították.

A fordítások túlnyomó többsége, pontosan kétharmada egyetlen nyelven: németül készült. Ez újabb ténybeli bizonyíték e korszak egyoldalú tájékozódására és tájékoztatására. Az angol, francia és olasz fordítások száma együtt is csak 123. Feltűnő, hogy a nemzetiségek és a szomszéd népek nyelvére milyen keveset fordítottak (83). S még kevesebbet a távolabb élő népek nyelvére.

Végül záradékként megemlíthető az is, hogy ebben az időszakban a *külföldön* kiadott magyar könyvek száma is kezdett emelkedni. A magyar népesség zöme ekkor ugyan még az államhatáron belül élt, de a szabadságharc emigránsai, valamint a kivándorlók több helyen már próbát tettek magyar könyvek kiadásával, részben az ott élők szükségleteire, részben pedig az itthoniak tájékoztatására.[26]

Hírlapok és folyóiratok

Az írásbeli közlés nem egyszerre és nem is minden formájában alakult át tömegközlési rendszerré. A könyveket, különösen a tartalmában színvonalas, anyagában és kiállításában igényes, tehát többnyire drága műveket csak kevesen szerezhették meg. Annál inkább az olcsó füzetes kiadványokat, amelyeket csaknem min-

denki fillérekért megvásárolhatott, ha igénye volt rá. A nagyipari nyomdászat lehetővé tette az ilyen tömeges kiadványok létrehozását, nagy számban és roppant példányszámban. A társadalom legszélesebb köreihez azonban még ezeknél is sokkal nagyobb tömegben jutottak el az újságok, mégpedig előbb a politikai röplapok, később hetilapok és napilapok, majd a filléres hírközlő bulvárlapok és az olcsó képeslapok. Az olvasni megtanulók széles tömegeinek jelentős része akkor még az újságok információinál többet és jobbat nem is kívánt. Nem művelődni, hanem elsősorban gyorsan és több irányban is tájékozódni akart a bel- és külföldi eseményekről, politikáról, gazdaságról, irodalomról, művészetről, tudományról, divatról, szóval mindenről, viszonylag kevés szellemi erőfeszítés árán, rövid, színes, szórakoztató vagy legalábbis olvasmányos szövegek és változatos képek segítségével. A munkásság és a parasztság szegény tömegei azonban még az olcsó újságokat sem tudták megvásárolni.

Az időszaki lapok 1910-ben a következőképpen oszlottak meg:

	HÍRLAPOK			FOLYÓIRATOK		
	Összesen	Ebből Bp.-en	Ebből Vidéken	Összesen	Ebből Bp.-en	Ebből Vidéken
Magyar nyelvű	1143	518	625	460	295	165
Más nyelvű	202	64	138	77	26	51
Ebből:						
Német	126	47	79	24	16	8
Román	27	2	25	14	2	12
Szlovák	16	6	10	28	5	23
Szerb	15	2	13	3	—	3
Horvát	6	3	3	1	—	1
Orosz	2	1	1	—	—	—
Vend	—	—	—	1	—	1
Bunyevác	—	—	—	1	—	1
Olasz	5	—	5	2	—	2
Francia	1	1	—	1	1	—
Angol	1	1	—	—	—	—
Héber	2	—	2	1	1	—
Latin	1	1	—	1	1	—

Az önkényuralom első évében még mindössze 9 magyar nyelvű újságot adtak ki, s azok is a császári hatalom szigorú ellenőrzése

alatt állottak. A kiegyezés évében a magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok száma 80 körül mozgott, de a következő évben csaknem megkétszereződött, 140-re ugrott, s azután is fokozatosan tovább emelkedett. 1877 elején már összesen 414 hírlapot és folyóiratot adtak ki.[27] Közülük 268 magyar nyelvűt. Ebből 128 a fővárosban, 139 vidéken, 1 pedig külföldön jelent meg; nem magyar nyelven pedig 146, ebből 85 németül, 42 szlovák és más szláv nyelven, 13 románul, a többi olasz, francia és héber nyelven. A legnagyobb lapok és folyóiratok Budapesten készültek. Jelentős volt azonban a vidéki lapok száma és szerepe is. Ezek a helyi területi, nemzetiségi lakosság, ill. felekezet híveinek tájékoztatását végezték. A korszak vége felé, 1910-ben összesen már mintegy 1600 hírlapot és folyóiratot, vagyis hússzor annyit adtak ki magyar nyelven, mint a kiegyezéskor.[28]

A hírlapok száma tehát két és félszer annyi, mint a folyóiratoké. A folyóiratkiadás jóval nagyobb mértékben összpontosult a fővárosban, mint a hírlapoké. A hírlapoknak több mint felét, a folyóiratoknak azonban csak mintegy harmadát adták ki vidéken. A hazai nem magyar nyelvű időszaki lapok között továbbra is a német nyelvűek száma a legmagasabb. Más nyelveken már jóval kevesebb jelent meg.

A *magyar nyelven* kiadott hírlapok és folyóiratok *tartalom* és *kiadási* hely szerinti megoszlása is jellemző a korra. Nézzük meg az 1910. év adatait:

Tartalom szerint	Összesen	Ebből		Tartalom szerint	Összesen	Ebből	
		Bp.-en	Vidéken			Bp.-en	Vidéken
Politikai napilap	107	27	80	Irodalmi lap	12	6	6
Politikai hetilap	105	36	69	Humoros lap	34	23	11
Képeslap	10	10	—	Szaklap	367	286	81
Vallásos, tanügyi, ifjúsági lap	59	29	30	Vegyes lap	267	9	258
				Hivatalos lap	83	25	58
				Hirdetési lap	5	4	1
				Melléklap	62	53	9
				Alkalmi lap	32	10	22
				Együttesen	1143	518	625

A korábban indult fontosabb napilapok közül a dualizmus idején is tovább élt a Pesti Napló (1850–1939), A Hon (1863–1882), a Fővárosi Lapok (1864–1903). Új lapként indult a Magyar Állam

(1868–1908), az Ellenőr (1869–1882), az Egyetértés (1874–1913), a Népszava (1877–), a Pesti Hírlap (1878–1944), a Budapesti Hírlap (1881–1939), a Kis Újság (1887–1932), a Budapesti Napló (1896–1918), az Újság (1903–1944), a Világ (1910–1926), Az Est (1910–1939).

A *folyóiratok* közül nevezetesebbek: Vasárnapi Újság (1854–1921), Magyarország és a Nagyvilág (1865–1884), Budapesti Szemle (1873–1944), Figyelő (1876–1889), Magyar Könyvszemle (1876–), Corvina (1878–1951), A Hét (1890–1924), az Új Idők (1895–1947), Huszadik Század (1900–1919), Szocializmus (1903–1948), Nyugat (1908–1941) stb.

A hosszabb életű, nagyobb hatású hírlapok és folyóiratok mellett azonban sok volt a sikertelen próbálkozás. Sok újság néhány heti, havi, esetleg 1–2 évi fennállás után megszűnt. 1910-ben pl. 199 magyar nyelvű és 15 más nyelvű hírlap szűnt meg. Ugyanakkor valamivel több: 221 magyar és 21 más nyelvű hírlapot indítottak meg. Többet közülük eleve valamely alkalomra, pl. választás vagy nyaralás idejére létesítettek.

A régebbi típusú, komoly, tekintélyes politikai lapok vagy tudományos folyóiratok még kis példányszámban jelentek meg. A Pesti Napló példányszáma eleinte pl. kisebb volt, mint Kossuth Pesti Hírlapjáé a negyvenes években. A kevésbé igényes, eleve szélesebb közönségnek szánt „népszerű" újságok és folyóiratok viszont nemegyszer nagy példányszámot értek el. Különösen utcai terjesztéssel. Volt idő, amikor pl. a Pesti Hírlap több mint 100 000, Az Est több mint 400 000 példányban jelent meg. A Nyugat csak 2–3000, de az Új Idők 40 000 példányban is elkelt.

A dualizmus fél százada alatt a sajtó egészében véve még az akkori, viszonylag kedvezőtlen viszonyok között is óriási tudatformáló és mozgósító erővé fejlődött. A politika és közgazdaság mellett a hírek és hirdetések, az irodalom, a művészetek, a tudomány, a divat és a sport egyre nagyobb helyet kapott bennük. A sokrétű tartalom egyre nagyobb érdeklődést keltett, s tömeghatása a társadalom egyre szélesebb köreiben, egyre hatékonyabban érvényesült. Valójában ez a fél század volt a sajtó virágkora nálunk is, külföldön is, amikor későbbi nagy versenytársai: a rádió és a televízió még nem léptek színre, és a sajtó egyedüli közvélemény formáló tényezőnek számított világszerte és Magyarországon is.

Könyvművészet és bibliofília

A kapitalista könyvkiadás új, megváltozott gazdasági és jogi viszonyai, a kiadványkészítés új anyagai és új, fokozatosan nagyipari jellegűvé fejlődő technikája, valamint a kor sajátos művészi

törekvései alapvetően megváltoztatták a könyvművészet alakulását, de az új körülmények jelentős mértékben módosították a könyvgyűjtés célját, irányát és arányait is.

A megelőző korszakokban a kiadványokat általában kézműipari szinten, nagy gonddal, magas szakmai igénnyel és tudással állították elő. Az évszázadokon át tökéletesített technikát és kiforrott művészi megoldásokat alkalmazták. A könyveket általában kis példányszámban, főként a vagyonosabb gyűjtők és olvasók számára, többnyire jó minőségben készítették, és viszonylag jó áron adhatták el. A könyvek alkotói közül Bikfalvi Falka Sámuel újszerű törekvései, Riedl Károlynak és tanítványainak fametszetei, a nyomdaműhelyek közül az ország akkori legnagyobb és legjobb üzeme, az Egyetemi Nyomda, a Trattner—Károlyi- a Landerer—Heckenast-, a Kozma Vazul- és az Emich Gusztáv-féle nyomda, a könyvkötők közül a debreceni, pesti és kolozsvári mesterek váltak nevezetesebbé.

A gyűjtők a tehetősebb és műveltebb osztályokból, az egyháziak, a földbirtokosok és a polgárok vagyonos rétegei közül kerültek ki, akiknek nemcsak igényük volt a szép könyvre, a szép és jó könyvgyűjteményre, de megvolt az anyagi fedezetük is megvásárlásukra. Ezek a házi, családi gyűjtemények a katalógusok, könyvjegyzékek, hagyatéki leltárok tanúsága szerint többnyire enciklopédikus jellegűek voltak: a tudományos és szakmai, irodalmi és művészeti kiadványok – hazaiak és külföldiek – színe-javát foglalták egybe. A gyűjtők közül közismertek voltak a Rádayak, Telekiek, Széchényi Ferenc, Festetics György, Batthyány Ignác, Esterházy Károly, Klimó György, Szepesy Ignác, később Jankovich Miklós, Horvát István, Frank Ignác és sokan mások.

A dualizmus korának kiadói és nyomdái, különösen a nagyobbak és szakképzett vezetőkkel, munkásokkal dolgozók, tevékenységük egészében arra törekedtek, hogy nemcsak tartalmában, hanem anyagában, technikai és művészi kivitelében is általában jó minőségű kiadványokat, nemegyszer különleges vagy éppen díszkiadásokat készítsenek. A gyűjtők tábora is kibővült. A vezető szerepet az egyházfőktől és főnemesektől a főhivatalnokok, jól kereső szabadfoglalkozásúak és a vagyonos polgárság képviselői vették át fokozatosan.

A fáradozások mégsem bizonyultak elegendőknek, mert a kiadványkészítés minősége a kapitalizmus viszonyai között mindvégig rendkívül egyenetlen volt. A könyvek és más kiadványok kis része jó anyagok felhasználásával, gondos kivitelben készült, túlnyomó többsége azonban igénytelen, sőt rendkívül silány termék volt.[29]

A színvonal általános hanyatlásában nagy szerepet játszottak a kapitalista könyvkiadás sajátos *jogi és gazdasági* viszonyai. Mint már említettük, a könyvkiadást és a nyomdászatot az ipari termelés feudális szervezete: a céhrendszer megszüntetésekor (1872) szintén szabad iparrá nyilvánították. Ezáltal számos olyan vállalkozó került be a szakmába, aki szakképzetlen volt, tehát nem kötötték a kiadványkészítés szakmai hagyományai, beidegzett minőségi követelményei, és döntései egyedüli, jobb esetben egyik legfőbb meghatározójának az üzleti hasznot tekintette.

Hosszú ideig a kiadványkészítés fokozatosan kialakuló új, *nagyipari technikája* és számos *új anyaga* is többé-kevésbé akadályozta a minőségi javulást. Az új technikai megoldások és az új anyagok, különösen eleinte, csupán tömeggyártásra voltak alkalmasak. Csak évtizedek szívós erőfeszítéseivel lehetett megoldani, hogy magasabb minőségi követelményeket is kielégíthessenek. A kiadványkészítés színvonalának általános emelkedése azonban a kapitalizmus viszonyai között sem az új nagyipari, sem a továbbélő kézműipari technikával nem volt elérhető. Ezt csak a szocializmus új, kedvezőbb gazdasági viszonyai, technikai és művészi adottságai tették lehetővé.

Végül, de nem utolsósorban a *kor művészi ízlése* és *törekvései* sem kedveztek a könyvművészet fejlődésének. Ismeretes, hogy a XIX. század és a XX. század eleje számos új művészi irányt indított el: pl. a festészetben, szobrászatban, grafikában a romantikát, a realizmust, a naturalizmust, az impresszionizmust, az expresszionizmust stb. Ugyanakkor azonban más művészi ágakban, pl. az építészetben az eklekticizmus uralkodott. Felújították, újra fogalmazták az európai történeti stílusok: a román, a gót, a reneszánsz, a barokk formáit. Sőt kísérletet tettek térben és időben távolabbi stílusok, pl. az egyiptomi, asszír—babiloni, indiai, kínai, japán stb. építészet és iparművészet formáinak a meghonosítására. Végül az építőművészetben és a díszítőművészetben jelentős helyet kapott a szecesszió. Ezek az irányzatok természetszerűen a könyvművészetben is szükségképpen nyomot hagytak, s az illusztrációkban egymást váltogatták. A különböző könyvdíszekben: díszbetűk, kezdő és záródíszek, kötésdíszek, gyakran a történeti stílusok motívumai, s igen sokszor a szecesszió törekvései jutnak szerephez. Megesett, hogy egy-egy kiadványon belül a különböző művészeti stílusok elemei egymás mellett vagy egymással keveredve fordultak elő. A könyvtörténeti stíluselemek felelevenítését a könyvtörténeti kiállítások is elősegítették.[30]

A kiadványok minőségük szerint két élesen különböző csoportra oszlottak. Az egyikbe a kevés, könyvművészeti igénnyel

készült könyv, a másikba az igénytelen kivitelű kiadványok nagy tömege tartozott. De az ún. szép könyvek egy része is inkább díszes és drága, mintsem igazán művészi értékű volt. Többnyire olyan műveket adtak ki díszesebb kiadásban, amelyek tárgyuknál vagy a különleges alkalomnál fogva szélesebb közönség érdeklődésére és kivételes áldozatvállalására számíthattak. Ilyenek voltak pl. a nemzeti múlt, ill. a nemzeti kultúra jelentős alkotásai, pl. a Képes Krónika hasonmás kiadása, a Magyar Remekírók 55 kötete, vagy a millennium idején a Magyar Nemzet Története, a Képes Magyar Irodalomtörténet. Ilyen különleges esemény volt Petőfi, Arany, Vörösmarty, Eötvös összes műveinek színvonalas, szép kiadása, vagy Jókai műveinek 100 kötetes jubileumi díszkiadása, hasonlóképpen az Ember tragédiájának vagy Arany balladáinak Zichy-féle illusztrált díszkiadása. A nagy és drága könyvek vagy könyvsorozatok mellett meglehetősen kevés volt az egyszerű, de igényesen és gondosan megtervezett művészi és technikai szempontból jó minőségben megvalósított könyv, pedig a szerényebb gyűjtők inkább ezeket keresték és vásárolták volna.

A könyvek alkotói közül először a mesterszedő (akcidens) nyomdászok jutottak szerephez, akik az új betűtípusok, a különböző művészi stílusok díszítőelemeiből újszerű szedéstükröket állítottak elő. De ezek csak részeredményekre vezettek, egyre erősödött az igény, hogy az egész kiadványt korszerű technikai, művészi szemlélettel és követelmények alapján tervezzék meg. Az angol William Morris (1834–1896) Kelmscott Pressének (1891) példája, a német könyvművészet megújulásának eredményei (Insel Verlag, 1899; a Janus Presse, 1907; Paul Renner, 1878–1956), valamint a lipcsei nemzetközi könyvművészeti kiállítás (1914) nálunk is felkeltették az érdeklődést a könyvművészet elméleti és gyakorlati problémái iránt. Kner Imre gyakorlati kísérletezése és elméleti tevékenysége, Czakó Elemér és mások elméleti tanulmányai[31] külföldi példák és eredmények felhasználásával hozzájárultak a könyvművészet szerepének a tisztázásához. Ugyanakkor buzdításaival elősegítette, hogy a legtehetségesebb nyomdászok számára iparművészeti iskolát és nyomdászati tanműhelyt létesítsenek. Itt mintegy 30 kiváló tipográfus fejlesztette magasabb fokra a tudását, de az első világháború nehézségei megakasztották a biztató fejlődést. A Nyugat kiadó, a Kner és Tevan nyomda úttörő kezdeményezése nyomán a *kiadók* közül az Egyetemi Nyomda, az Athenaeum, a Franklin, a Révai, a Hungária a kiadványok minőségi és művészi követelményeire nagy gondot fordítottak.

Az *illusztrálók* között a legjelentősebb Zichy Mihály. Ismert illusztrálók és könyvdíszítők voltak: Goró Lajos, Hegedüs László,

Mühlbeck Károly, Neogrády László, Pataky László, Kozma Lajos, Divéky Adorján. A könyvkötés tervezői közül Horti Pál, Márkus Géza, Rinter Géza, Helbing Ferenc és Kner Erzsébet emelkedett ki.

A könyvtártulajdonosok közül több mint 1000 név szerint ismeretes.[32] Sok köztük inkább csak örökölte a családi gyűjteményt. De szép számmal vannak olyanok is, akik személyesen gyűjtötték könyvtárukat. Nagy értékű gyűjteményével Apponyi Sándor, Todoreszku Gyula, Ráth György a nemzeti kiadványkincset egészítette ki. A gyűjtemények jelentős része már szakkönyvtár, tulajdonosának munkaeszköze, pl. a történelem, jog, földrajz, irodalomtörténet, természettudományok köréből.

3. *A bibliográfia nagy alkotásai és hiányai*

A bibliográfia a megelőző másfél évszázad kísérletei után nagyarányúan, magas igénnyel és jó színvonalon bontakozott ki. Czvittinger Dávid, Sándor István, Jankovich Miklós és mások alapozó kezdeményezései után megteremtette a maga nagy alkotásait. Szabó Károly három kötetes munkája, csaknem két és fél század kiadványtermését tárja fel és rendszerezi 1473-tól 1711-ig (Régi Magyar Könyvtár, I–III. kötet, Bp. 1879–1898). Ezt folytatták Petrik Géza művei, amelyek több mint két évszázad kiadványtermését gyűjtötték és foglalták össze 1712-től 1920-ig (Magyarország bibliográphiája, 1712–1860, 1788–1829; Magyar Könyvészet, 1860–1875, ezután Kiszlingstein Sándor munkája az 1876–1885. évekről, majd újból Petrik művei az 1886–1900., az 1901–1910. és az 1911–1920. évekről). Harmadikként szorosan csatlakozott ezekhez Szinnyei József nagy életrajzi lexikona és bibliográfiája, amely csaknem 30 000 magyarországi író életrajzának és műveinek adatait tartalmazza a kezdetektől a megjelenéséig (Magyar írók élete és munkái, I–XIV. kötet, Bp. 1890–1914). E munkák minden korábbinál teljesebb áttekintést nyújtanak a magyarországi, ill. részben a külföldi magyar vonatkozású kiadványtermésről, s ha a további gyűjtő és feltáró munkák során nem is bizonyultak hiánytalanoknak, a maga nemében mindegyik alapvető jelentőségű.[33]

A három nagy életművet részben megalapozta, részben kiegészítette több más bibliográfiai munka, így Kertbeny Károly négy kötetre tervezett s a Magyarországra vonatkozó külföldi irodalom bibliográfiáját tartalmazó művének elkészült és megjelent első kötete (Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok, 1454–1600, Bp. 1880), Stripszky Hiador kiegészítő kötete (Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II.

kötetéhez, Bp. 1912). A Magyarországra vonatkozó külföldi irodalom egyik jelentős részét: a francia nyelvűt dolgozta fel Kont Ignác (Biblographie française de la Hongrie 1521–1910, Paris 1913). Előkészületben volt Apponyi Sándor nagy értékű gyűjtésének a katalógusa a magyar vonatkozású külföldi irodalomról a XVIII. század végéig, de ez csak a következő korszakban jelent meg.

A könyvek mellett a kiadványok másik, egyre nagyobb jelentőségűvé váló fajtájára: a *hírlapokra és folyóiratokra* is fokozatosan ráirányult a bibliográfusok figyelme. Petrik Géza az önálló kiadványok mellett a hírlapok és folyóiratok és a közleményeik adatait is felvette munkáiba. De külön sajtóbibliográfiák is készültek. Ilyennek vehető Szaládi Antal munkája (A magyar hírlapirodalom statisztikája, 1780–1880, Bp. 1884), ill. Kereszty István műve (A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése, 1705–1867. Bp. 1916).

A magyar bibliográfia alapvető eredményeinek létrejöttéhez ösztönzést nyújtott a nemzeti önérzet, amely a nemzeti múlt értékeinek minél teljesebb feltárására, valamint a hazai és külföldi közvélemény alapos, megbízható tájékoztatására sarkallta a kor kutatóit minden területen. Támogatta e törekvéseket a kor tudományos irányzata: a pozitivizmus is, amely a tények és adatok minél teljesebb összegyűjtését és közreadását tartotta a tudományos kutató munka legfontosabb feladatának. Elősegítették a gyorsan bővülő tudományos kutatás, elsősorban az úgynevezett nemzeti tudományok: a történelem, irodalomtörténet, művészettörténet, nyelvtudomány, föld- és néprajz növekvő tájékozódási szükségletei, bibliográfiai igényei is. Mégpedig e tudományok akkori irányzatainak és sajátos követelményeinek megfelelően, elsősorban a múlt dokumentumainak, kéziratos és nyomtatott forrásainak feltárására volt szükség. E három indítóok más, viszonylag kedvező körülményekkel, pl. a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával, a könyvkiadás és kereskedelem segítségével együtt tette lehetővé, hogy a magyar bibliográfia nagy alkotásai és az ezeket kiegészítő művek néhány évtized alatt elkészüljenek, és ha kisebb-nagyobb késéssel is, de rendre megjelenjenek.

Hozzá kell azonban tennünk, hogy a hazai bibliográfia nagy alkotásai kivétel nélkül rendkívüli áldozatos egyéni teljesítményként készültek el, s a közületi intézmények, szervek, pl. a Magyar Tudományos Akadémia, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, legfeljebb szellemi támogatást nyújtottak a mű tervének kialakításához és kéziratának elkészítéséhez, esetleg előzetes bírálásához. Anyagi segítséget csak egyes művek, pl. Szabó Károly, Kertbeny Károly munkájának a

megjelentetéséhez biztosítottak. Egyébként a kiadás is a szerző gondja volt.

A múlt kiadványtermését összefoglaló kiemelkedő bibliográfiák mellett azonban nem sikerült rendszeresen biztosítani az egykorú hazai kiadványtermés bibliográfiájának folyamatos, évenkénti elkészítését és kiadását. Az önálló kiadványok kurrens bibliográfiáját a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára külön e célra létesített folyóiratában: a Magyar Könyvszemlében, ha késéssel is, de megkezdte, azonban csak másfél évtizeden át (1876–1891) folytatta. Kedvezőbb volt a helyzet a hírlapok és folyóiratok kurrens bibliográfiájával. Szinnyei József ezt 1871–1894 között a Vasárnapi Újságban adta közre, 1897–1914 között pedig a Könyvszemle közölte.

Még kevésbé sikerült megoldani az egyes tudományágak szakbibliográfiájának,[34] valamint az egyes folyóiratcikkek repertóriumának az elkészítését. Ilyen szükségletek ugyan már viszonylag korán felmerültek, pl. a magyar irodalom általános mutatójának a terve Rómer Flóris indítványa alapján, vagy a történeti szakbibliográfia terve a korszak végén, de csak néhány kísérlet valósult meg belőlük. A legjelentékenyebb Szinnyei József munkája: a Hazai és külföldi folyóiratok tudományos repertóriuma, 1874–1885, amely egy évtized tudományos szempontból jelentős cikkeit igyekezett rendszerezni a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával, de a 3. kötet megjelenése után a kiadás abbamaradt.

4. *A könyvtárügy és a könyvtárak*

A kiegyezés után a könyvtárak fejlődése is meggyorsult. György Aladár kitűnő összeállítása, amely az 1884–85. évi állapot szerint készült,[35] az országban összesen 2401 könyvtárt vett számba. Ebből 1867–1885 között 712 keletkezett, míg 1831–1867 között 664. A korábbi korszakokból még kevesebb könyvtár maradt fenn: az 1711–1830 közötti 120 évből 234, az 1711 előtti időkből pedig csak 63. Nem volt ismeretes 728 könyvtár alapításának az ideje. Ezek nagyobb része valószínűleg az újabb alapításúak közé tartozott. A fejlődés a korszak későbbi évtizedeiben is folytatódott: a Magyar Minerva 1912–13. évi V. kötete[36] már 7502, tehát háromszor több könyvtár adatait tartalmazza.

A könyvtárak számának növekedése azonban egymagában nem mutatja a fejlődés irányát. Az 1884–85-i országos összeírás 1001 magánkönyvtár és 77 kölcsönkönyvtár adatait is magában foglalja. A közkönyvtárak száma akkor a kölcsönkönyvtárakkal együtt mindössze 1400 volt. A Minerva csak a közkönyvtárak ada-

tait veszi számba, de azok közül a legkisebbekét is. A számszerű növekedés nagy részét az akkor létrehozott két új könyvtártípus: a 2026 népkönyvtár és a 3815 gazdasági könyvtár, tehát 5841 új típusú kiskönyvtár teszi ki. A nagyobb közkönyvtárak száma összesen 1661, vagyis csak 260-nal több, mint 3 évtizeddel korábban.

Ez a néhány összesítő adat már jelzi is a korszak könyvtári kultúrájának helyzetét és problémáit. Még pontosabb képet kaphatunk róla, ha az összefoglaló adatokon túl a dualizmus *könyvtárpolitikájának, könyvtárügyének* és főbb *könyvtártípusainak* a helyzetét külön-külön is szemügyre vesszük.

A korszak első felében az *állami felügyelet* még teljesen kialakulatlan, s később is csak részleges volt. A központi irányításra és ellenőrzésre leginkább illetékes szervnek: a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak általában csak ajánlások megtételére nyílt lehetősége. Pl. Eötvös József is, Trefort Ágoston is felhívást adott ki népoktatási, népnevelési körök létesítésére, felügyeleti hatásköre azonban legfeljebb csak a közvetlenül rendelkezése alatt álló könyvtárak ügyében volt, de abban sem egységesen.

Súlyosbította a helyzetet, hogy a könyvtárakat fenntartó szervek sem voltak járatosak a könyvtárügy korszerű kérdéseiben. Nem, vagy alig ismerték a külföldi könyvtárak törekvéseit és eredményeit. Így a könyvtárak működése teljesen a könyvtárostól függött.

Legelsőnek Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter igyekezett jogalapot teremteni 1874-ben a felügyeleti jogkör gyakorlására, az egyházak várható ellenállása miatt azonban nem törvénnyel, az országgyűlés útján, hanem királyi elhatározás formájában. Az elhatározásban foglaltakat azonban nem sikerült megvalósítani. Két évtized múlva a könyvtárak irányítását *társadalmi szervek* létrehozásával próbálták biztosítani. 1894-ben Országos Múzeumi és Könyvtárbizottságot szerveztek, és ennek keretében igyekeztek az együttműködést létrehozni. Ez a laza együttműködés nem hozta meg a remélt eredményt, ezért a következő években összekapcsolták a társadalmi, intézményi együttműködést és az állami, hivatali irányítást. Előbb 1897-ben megalakították a társadalmi szervet: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát, amelyben a közművelődési, irodalmi és művészeti egyesületek választott képviselői, továbbá az országos múzeumok és könyvtárak vezetői, minisztériumok és más érdekelt főhivatalok kiküldöttei vettek részt. Ezt követően, 1901-ben megszervezték a hivatalt: az Országos Főfelügyelőséget is.[37] Ettől kezdve megszűntéig (1924) a Főfelügyelőség és a Tanács együtt látta el az állami felügyelet feladatait.

Ez a felügyelet azonban nem terjedt ki az összes könyvtárra, csak azokra, amelyek azt önként elfogadták, amelyek államsegélyben, köteles példányban részesültek, amelyek állami gyűjteményekből letétet kaptak stb. Közvetlenül az első világháború előtt a Főfelügyelőség a népkönyvtárakon kívül mintegy 78 könyvtár felett gyakorolta a felügyeletet, tehát a túlnyomó többség nem tartozott a felügyelete alá.[38]

Ilyen körülmények között a könyvtárak *színvonala és teljesítőképessége* az eredmények ellenére is szükségképpen alacsony volt. Mennyiségileg ugyan gyarapodtak a könyvtárak, a minőség azonban nem, vagy csak kevéssé fejlődött. Állományuk többnyire igen vegyes és jórészt rendezetlen. A muzeális értékek mellett sok bennük a felhalmozódott értéktelen lom, kevés az új könyv és folyóirat. A legtöbb könyvtárban nincs olvasóterem, kevés ideig tart nyitva, s olyan időben, amikor a lakosság jelentős része munkája miatt nem látogathatja. Az előítéletek és a települési viszonyok miatt a társadalom széles rétegei, pl. a nők és a fiatalok, vagy a munkások, parasztok egyébként sem vehetik igénybe. A hiányosságok egyik előidézője, hogy a könyvtárosok képzetlenek, s a könyvtári gyakorlat elmélete sem áll olyan szinten, amilyenre szükség volna. A bajok másik forrása azonban az, hogy Magyarországon, a külföldhöz viszonyítva is, és az ország gazdasági szívonalához képest is az állam, a közületek és a magánosok egyaránt aránytalanul kevés anyagi támogatást biztosítanak a könyvtárak számára.

Külön gondot okozott a könyvtárak elhelyezkedése az ország *települési rendszerében*. A főváros és a nagyobb városok lakossága jóval előnyösebb helyzetben volt, mint a kisebb városoké vagy éppen a falvaké. Budapesten és 25 törvényhatósági jogú (megyékkel azonos jogállású) városban, ahol az ország népességének alig 10%-a lakott, volt a könyvtáraknak csaknem harmada és az állománynak több mint a fele. Ugyanakkor a 63 megye területén, ahol a lakosság mintegy 90%-a élt, a könyvtáraknak csak mintegy kétharmada, az összállománynak pedig nem egészen a fele volt található. Ez az aránytalan megoszlás azt hozta magával, hogy a nagyobb városokban 1000 lakosra 3397 mű (ezen belül Budapesten 5758 mű), a megyékben pedig mindössze 249 mű jutott. Sőt, a lakosság nagy részére, a falvak népére még annyi sem.

Tudományos és szakkönyvtárak

A könyvtárak e csoportjába soroltak 1884–85-ben 44 nyilvános közkönyvtárt 1,2 milliós állománnyal, 76 hatósági (hivatali) könyvtárt 180 000 művel, 45 egyetemi és főiskolai könyvtárt 432 000 művel és 313 egyházi könyvtárt 1,2 milliós állománnyal,

összesen 478 könyvtárt, vagyis a közkönyvtáraknak mintegy harmadát, kb. 3 millió művel. Jelentőségük tehát igen nagy volt, mert köztük találhatók az ország legnagyobb közkönyvtárai az összállomány 60%-ával. Állományuk nagy értékű muzeális-történeti részeivel és modern tudományos vagy gyakorlati jellegű dokumentumaival a hazai tudományos kutatást, a felsőfokú szakemberképzést, a termelő- és más gyakorlati munkát, pl. a közigazgatást, igazságszolgáltatást, közegészségügyet, pénzügyet stb. támogatták. A társadalom időszerű kutatási és gyakorlati szükségleteit elsősorban a nyilvános közkönyvtárak, az egyetemi és főiskolai, továbbá a hivatali könyvtárak szolgálták. Az egyházi könyvtárak a szorosan vett egyházi feladatokon túl, állományuk összetételének megfelelően, főként a történeti jellegű búvárkodásokat segítették.

A korszak későbbi évtizedeiben a tudományos és szakkönyvtárak, ha nem is minden csoportban egyformán, további számottevő fejlődést értek el. Tanúsítják ezt az alábbi adatok az állomány fejlődéséről, a látogatók számának és a forgalomnak emelkedéséről.[39]

Könyvtár	Év	Állomány (egység)	Látogatás	Használt könyv	Személyzet
Országos Széchényi Könyvtár	1884 1900 1912	264 494 675 000 2 500 000?	22 542 19 805 34 633	53 104 47 464 186 207?	15 28 33
Budapesti Egyetemi Könyvtár	1884 1900 1912	275 000 271 060 485 981	43 857 59 649 87 060	47 372 69 401 113 189	17 18 31
Akadémiai Könyvtár	1884 1900 1912	179 248 180 242 191 232	9 899 5 838 4 521	13 520 8 116 4 812	6 9 8
Műegyetemi Könyvtár	1884 1900 1912	40 302 60 442 90 395	11 440 14 535 14 641	18 403 37 456 31 555	4 6 12
Szegedi Somogyi Könyvtár	1884 1900 1912	45 697 58 061 79 547	3 437 10 815 14 329	5 173 11 554 16 915	3 4 7

Az állomány megoszlásának arányait jól érzékeltetik a 10 000 kötetet meghaladó könyvtárak adatai:[40]

Tárgykör	Kötet	%
Bölcselet (teológia is)	814 582	22,0
Történelem	542 767	14,7
Államtudomány	284 444	7,7
Nyelvészet	352 397	9,5
Szépirodalom	404 550	10,9
Természettudományok	344 547	9,3
Enciklopédia	163 876	4,4
Tankönyv és ifjúsági irodalom	246 366	6,7
Vegyes	471 671	12,7
Hírlap	78 089	2,1
Együtt:	3 703 289	100,0

Az állomány összetétele egyszeriben megvilágítja, hogy a könyvtárak hatása, viszonylag jelentős állományuk ellenére is, miért érvényesülhetett szűk körben. Csaknem félezer könyvtárat mindössze 110 000 látogató keresett fel, és ott csak 231 000 művet, vagyis az állomány 7,1%-át használta. Ez a szám igen alacsony, különösen a fejlett országok könyvtári forgalmához viszonyítva, ahol a tudományos és szakkönyvtárak igénybevétele többszörösen felülmúlta a hazai használat mértékét.

Könyvtár és közművelődés

Nálunk a könyvtár viszonylag későn lett a társadalom szélesebb rétegeinek művelődési intézményévé. Akkor is a népességnek csak kis része vette igénybe, és egy-egy olvasó kevés művet használt. A közkönyvtárak művelő-nevelő hatása a társadalom életében tehát viszonylag csak szűk körben érvényesülhetett, és mélyebbé is csak a viszonylag kevés rendszeres olvasóban válhatott.

A fejlettebb külföldi országokban a közkönyvtár már évtizedekkel korábban, a polgárság hatalomra kerülésével a társadalom tömegművelődési intézményévé fejlődött. A könyvtárak új típusát: a *nyilvános*, ill. *közkönyvtárakat* (librairie publique) Franciaországban a polgári forradalom teremtette meg a városokban a korábbi, ill. egykorú, többé-kevésbé korlátozott nyilvánosságú könyvtárak

mellett, majd később a falvakban ún. népkönyvtárakat létesítettek. A XIX. század derekán a közművelődési könyvtárak fejlettebb változata (public library) jött létre az *angolszász* országokban. A század második felében Angliából és az Amerikai Egyesült Államokból átterjedt a világ más részeibe, többek között a skandináv, a Benelux államokba és Svájcba. Ezt vette alapul és fejlesztette tovább Lenin útmutatásai nyomán a Szovjetunió is a szocialista közművelődési könyvtári rendszer kialakításában. Ennek a meghonosítását szorgalmazták a dualizmus korának haladó magyar művelődés- és könyvtárpolitikusai: György Aladár és Szabó Ervin is.

Nyilván azért fordult a társadalmi és kulturális haladás híveinek figyelme, itthon és külföldön egyaránt, az angol—amerikai közművelődési könyvtárak felé, mert ezek célkitűzéseikben és működésükben jóval demokratikusabbak voltak – a működési területükön élő lakosság egészének könyvtári szükségleteit egységesen, megkülönböztetés nélkül, az állományuk egészének hozzáférhetővé tételével igyekeztek kielégíteni –, s ugyanakkor szakmailag jóval fejlettebbek, szolgáltatásaikkal jóval eredményesebbek voltak, mint a francia—német változat városi, ill. népkönyvtárai.

A dualizmus korában a társadalom szélesebb köreinek művelődését szolgáló különböző könyvtárak: a városi közművelődési, továbbá kaszinói, egyesületi, polgári olvasóköri, ipartestületi, kereskedőegyleti, legény- és leányegyleti, továbbá a munkás szakegyleti, ill. szegényparaszti stb. könyvtárak nem minden előzmény nélkül jöttek létre. Néhányat közülük már a feudalizmus utolsó évtizedeiben, ill. az önkényuralom időszakában megalapítottak. Egyesek valamely magánkönyvtár közhasználatra való felajánlásával keletkeztek, pl. a Kulcsár-könyvtár (Komárom, 1827), a Csaplovics-könyvtár (Alsókubin, 1839); a Zala megyei közkönyvtárat Kisfaludy Sándor, Skublics Károly és mások adományából létesítették (1826–1831). Másutt a megyék vezető rétegei, ill. a városok vezetői és polgárai szervezték megyei, városi, kaszinói, ill. más egyleti könyvtárt, pl. Kőszegen (1810), az Olvasó Társaság Somogy megyében (1828), Esztergomban (1842), Losoncon (1851), Békés megyében Gyulán (1865). A nagyobb fürdőhelyeken az üdülőközönség számára létesítettek könyvtárakat, pl. Tátrafüreden (1857), Herkulesfürdőn (1860) és Új-Tátrafüreden (1868). Az iskolák egy részében ifjúsági olvasóköröket és könyvtárakat hoztak létre. A nagyobb könyvkereskedések, sőt a munkásság szakegyletei is már akkor megalapították az első könyvtáraikat, pl. a nyomdászokét (1865). Ugyanakkor néhány falusi könyvtár is létrejött lelkes egyéni kezdeményezésből vagy pedig közös gondoskodásból.

Ezek közül több később is évtizedeken át működött, pl. Kiskéren (1850), Bánkúton (1864) stb.

A kiegyezés utáni szabadabb légkörben a népesség legkülönbözőbb rétegei nagy számban szervezték újjá vagy alapították meg igényeik és érdekeik szerint a különféle művelődési egyesületeket, egyleteket, társulatokat, társaságokat, társasköröket, kaszinókat, polgári köröket, olvasóköröket, gazdaköröket, népköröket, szakegyleteket. Úgyhogy az 1878. évi országos összeírás szerint[41] 964 különféle egyesület volt az országban 89 730 taggal, s ezek évi kiadásai együttesen 657 865 forintot tettek ki. Úgy látszik, nem volt valamennyinek könyvtára, mert 1884–85-ben összesen 328 egyesületi, társulati, köri könyvtárt írtak össze, s ezekben 396 617 kötet állomány volt található, amiből abban az évben 25 022 olvasó 131 825 kötetet olvasott. Tehát a tagoknak alig több mint negyede vált csak olvasóvá, és az állománynak mintegy harmadát vették kézbe. A világháború kezdetéig a könyvtárak száma 506-ra, állományuk pedig 779 675 kötetre emelkedett. Ami azt mutatja, hogy a fejlődés üteme több mint negyedszázadon át nem változott, az évi gyarapodás 14 000 kötet körül mozgott.

Az idő múlásával azonban kitűnt, hogy egyfelől a már létrejött könyvtárak magukra hagyatva nem fejlődnek kellő mértékben, és nem működnek elég hatékonyan, másfelől pedig a társadalom különböző osztályaiban, ill. rétegeiben más jellegű és mértékű az igény a könyvtári olvasmányokra, s erősen különböző a helyzetük a könyvtárak létrehozásához szükséges gazdasági erő és az olvasáshoz nélkülözhetetlen szabad idő tekintetében is. Ezért hamar szükségét érezték, hogy a társadalom kulturális tevékenységének felső irányítására országosan és törvényhatóságonként központi szervet létesítsenek. Előbb a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hívta fel a községek vezetőinek a figyelmét a népkönyvtárakra (1882). A közművelődési egyesületek is programjukba iktatták a népkönyvtárak létesítését, elsőnek az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE, 1885), amely pl. 1888-ban 13 népkönyvtárat ajándékozott a falvaknak, majd csatlakozott a Dunántúli, a Délmagyarországi és a Felsőmagyarországi Közművelődési Egyesület is. Az eredmény azonban mindaddig meglehetősen szerény volt, amíg a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége kézbe nem vette a népkönyvtárak szervezésének ügyét, és az állami költségkeret számottevő mértékben nem emelkedett.[42] Ez 1900-ban 4000, 1901-ben 19 000, 1912-ben pedig 52 200 koronát tett ki. A Tanács, ill. a Felügyelőség 12 év alatt 644 népkönyvtárat állított össze és küldött szét, 573 312

korona összköltséggel. Más forrásból is létesültek népkönyvtárak, így 1912-ben már összesen 2026 népkönyvtárt tartottak számon, amelyben 606 363 kötet volt. Az olvasók és a kölcsönzések száma évről évre emelkedett. 1910-ben 726 népkönyvtár 673 091 kötetet, 1911-ben pedig 872 népkönyvtár 725 210 kötetet kölcsönzött. A kölcsönzések zöme a fővárosra és a nagyobb vidéki városokra esett. A használt műveknek 55%-a szépirodalmi jellegű volt. Az olvasott írók közül 1909-ben az élen Jókai állt. Utána Mikszáth Kálmán, Benedek Elek, Verne, Gárdonyi Géza, majd Beniczkyné Bajza Lenke, Vas Gereben, Rákosi Jenő és Viktor, ill. Herczeg Ferenc következett. Az ismeretterjesztő olvasmányokból legfeljebb néhány népszerű történeti mű emelkedett ki.

A Közoktatásügyi Minisztérium népkönyvtárain kívül nagyszámú *gazdasági népkönyvtárat* telepített szét az országban a Földművelésügyi Minisztérium 1904-től. A számuk 1912-ben 3815 volt, s az állományuk 447 708 kötetből állott. Kezdetben csak gazdasági szakmunkák kaptak bennük helyet, később könyvtáranként 30–40 szépirodalmi kötettel is kiegészítették egy részüket.

A népkönyvtárakkal kapcsolatos tapasztalatok felhasználásával szervezte meg a Honvédelmi Minisztérium a *legénységi könyvtárakat*. 1907–1909 során 94 gyalogsági és 20 lovassági alakulat kapott könyvtárat, ugyanakkor a tiszti olvasóköröket is fejlesztették.

A *városi* közművelődési könyvtárak túlnyomó többsége a XIX. század két utolsó és a XX. század első évtizedében létesült. A kiegyezés előtt mindössze 5 városi könyvtár volt, a korszak vége felé 55 működött. A legkisebbek állománya 1912-ben csak néhány száz kötetből állott, a nagyobbaké (pl. Kassán, Komáromban) 30–50 000 között mozgott. Sőt, a két legnagyobb közül a szegedié felül volt 80 000-en, a budapestié pedig 120 000 körül járt. A közművelődési könyvtárak fejlődése szempontjából a legjelentősebb a Fővárosi Nyilvános Könyvtár volt. Itt Szabó Ervin és munkatársai az angol public library mintájára, ha szerény formában is, de lényegében megvalósították az új közművelődési könyvtártípust, amely egyetlen intézményi keretben egyesítette az általános tudományos és népművelési funkciókat, sőt összekapcsolt ezekkel bizonyos szakkönyvtári feladatokat, így a szociológiai, az urbanisztikai szakirodalom gyűjtését és nagyszabású helytörténeti gyűjtemény létesítését. Ezzel a fővárosi új közművelődési könyvtár nemcsak a saját fejlesztési problémáit oldotta meg, hanem egyben példát mutatott a vidéki közművelődési könyvtárak korszerű továbbfejlesztéséhez is.

A városi lakosság olvasmányokkal való ellátását szolgálták

a *kölcsönkönyvtárak* is,[43] amelyeket könyvkereskedők és más magánszemélyek tartottak fenn. Ezek száma, állománya és forgalma a korábbi időszakokhoz képest erősen megnövekedett. 1884–85-ben az országban 77 kölcsönkönyvtárat vettek számba. A 77 kölcsönkönyvtárban 112 404 mű volt 419 967 kötetben. Az állomány túlnyomó többségét szépirodalom (86,7%), főként regények alkották. A művek 60%-a német, 22,5%-a magyar, 13%-a francia, 2,7%-a angol nyelvű volt. Az olvasók száma 5189, az olvasott műveké pedig 75 843 volt. A kölcsönkönyvtárak jelentőségét mutatja, hogy az összes közkönyvtári olvasmányok 12%-a a kölcsönkönyvtárakból került az olvasók kezébe.

Közép- és népiskolai könyvtárak

A népiskola, majd a középiskola gyökeres reformja ráterelte a figyelmet az iskolai könyvtárakra is. A buzdító felhívásokon túl a Közoktatásügyi Minisztérium rendelkezése (1877) legalább a községi iskolák könyvtárai számára, ha szerény keretek között is, megteremtette az anyagi alapot azzal, hogy az elemi iskolai tanulóktól 25, a felső népiskolásoktól pedig 50 krajcár felvételi díjat szedett az iskola könyvtára javára.[44] Ez egyben ösztönzést adott az egyházi iskoláknak is.

A népiskolai könyvtárak fejlődését tanúsítja, hogy amíg 1869-ben mindössze 870 iskolában volt könyvtár, addig az 1907–1908. tanévi összeírás során 4873 iskolai ifjúsági könyvtárat találtak 662 303 kötet állománnyal, amit 276 199 tanuló és 64 392 más olvasó (tanító, iskolaegyesületi tag stb.) használt. Ugyanekkor 3687 tanítói könyvtárat írtak össze 488 595 kötettel és 23 776 használóval. Az állami és községi népiskolák csaknem mindegyikében volt könyvtár. A felekezeti népiskolák jóval rosszabbul álltak.

A *polgári iskolák és felsőbb népiskolák* könyvtárai az új iskolatípussal együtt fejlődtek. Mintegy 86,8 százalékukban volt ifjúsági könyvtár, 207 000 kötetnyi állománnyal, és 80 százalékukban tanári könyvtárt is létesítettek, 212 000 kötet állománnyal. Egy-egy iskolában átlagban a tanári könyvtárra 607, az ifjúsági könyvtárra 552 kötet jutott.

A *középiskolák* kedvezőbb helyzetben voltak. 1884–85-ben 263 középiskolai ifjúsági és tanári könyvtárt vettek számba, amelyekben az állomány együttesen 986 713 kötetet tett ki, s amiből 21 102 olvasó 122 718 kötetet vett kölcsön. A Magyar Minerva 1912–13. évi adatai szerint összesen 327 középiskolában volt könyvtár, együttesen 2 486 916 kötettel.

Minthogy csaknem valamennyi középiskolának külön tanári

és ifjúsági könyvtára volt, a középiskolai könyvtárak száma ekkor már 600 körül járt, s az összállomány közel két és fél millió kötetet tett ki. Sőt ennél valamivel több lehetett, mert néhány nagy múltú középiskola könyvtárát több mint 200 000 kötettel az állomány történeti értékei miatt a tudományos könyvtárak közé sorolták.

Magánkönyvtárak

A házi, családi könyvtárak mindenkor nagy szerepet töltöttek be az olvasási kultúra alakulásában, hiszen az olvasók legfejlettebb rétegei rendszerint ide gyűjtik és innen veszik kézbe a legkönnyebben és leggyakrabban az olvasmányaikat. Az 1884–85. évi országos összeírás – mint már említettük – összesen 1001 magánkönyvtár adatait dolgozza fel.[45] Elsősorban a régi, nagy értékű családi könyvtárakat, de szép számban szerepelnek benne az újabb keletű s kisebb gyűjtemények is. Valószínű, hogy ezek száma még több is lett volna, ha induláskor nem állapítják meg indokolatlanul túl magasan, legalább 1000 kötetben a felvétel feltételét.

Az 1001 magánkönyvtár közül 1830 előtti időből való 51, 1830 és 1867 között jött létre 299, a többi 1867 után keletkezett, ill. nem tüntették fel a keletkezés időpontját.

A magánkönyvtárak állományának összetétele bizonyos mértékig különbözött a közkönyvtárakétól. Szembetűnő, hogy jóval kevesebb bennük a filozófia, pontosabban a teológia részesedése (22%-kal szemben csak 12,4%), valamint a tankönyv és ifjúsági irodalom (6,7%-kal szemben csak 3,3). Ezzel szemben jóval nagyobb a szépirodalom (10,9%-kal szemben 19,1%) és az államtudomány részesedése. Valamivel magasabb a történelem, a nyelvészet és a természettudomány aránya is. A magánkönyvtárak állománya tehát közelebb áll a társadalom akkori szükségleteihez, mint a közkönyvtáraké.

A magánkönyvtárak tulajdonosai és gyűjtőinek mintegy harmada a volt feudális osztályok tagjai: földbirtokos (182), főpap (85), főtisztviselő (69), összesen 336. Közel kétharmada különféle polgári rétegekhez, értelmiségi foglalkozásúak vagy gazdasági vezetők közé tartozott, pl. tanár (187), ügyvéd, bíró (97), orvos (68), tisztviselő (51), bankár, gyáros (29), író, újságíró (25), könyvtáros, muzeológus (14), mérnök (14) stb., összesen 639. A társadalom szerényebb helyzetben élő és dolgozó tagjai, pl, tanítók, kistisztviselők, munkások, parasztok, alig szerepelnek a gyűjtők között.

5. A szocialista olvasási, könyv- és könyvtári kultúra kezdetei

Az osztálytársadalom viszonyai között a társadalom minden osztálya, illetőleg rétege, így a munkásság és parasztság is, arra törekedett, hogy saját politikai, gazdasági és kulturális szervezeteket alakítson ki magának, amelyek keretében politikai és gazdasági érdekeit megvédheti s kulturális szükségleteit, ezen belül sajátos olvasási szükségleteit kielégítheti. A szakegyletek, szakszervezetek, földmunkásszervezetek, olvasókörök, munkás- és parasztpártok egyebek mellett szervezték és támogatták a szóbeli ismeretterjesztést, a műkedvelő mozgalmakat: az énekkarok, szavalókórusok, színjátszó csoportok működését és az olvasást is. A munkás- és parasztmozgalmak már a kezdeti időszaktól nagy gondot fordítottak az írás-olvasás ismeretére és a szükséges *kiadványok* és *könyvtárak létrehozására*. A saját kiadványok tartalmát, a könyvtárak állományának összetételét alapvetően a forradalmi mozgalmak célkitűzései szabták meg. Így az írásbeli közlés és olvasás szorosan együttfejlődött a mozgalommal. A sok évtizedes mozgalmi gyakorlat során tartalomban és formában olyan új megoldások alakultak ki, amelyek különböztek az írásbeliség polgári, kapitalista rendszerétől. Ezek voltak azok az új elemek, amelyek később a szocialista kulturális forradalom folyamán az írásbeli közlés új szocialista rendszerébe beépültek, a szocialista olvasási, könyv- és könyvtárkultúra gyors kibontakozását elősegítették.

A munkás- és parasztmozgalmak *kiadványai*, elsősorban a mozgalom céljait, az ipari munkásság, ill. a földmunkásság politikai, világnézeti tudatosulását, osztállyá szerveződését szolgálták. Így a saját újságok, folyóiratok állásfoglalásai a bel- és külföldi eseményekről, a külföldi baloldali és marxista írások magyar fordításai folyamatos útbaigazításokat nyújtottak a munkásság érdeklődő seregeinek. Ezek mellett jelentős szerepet kaptak a társadalomtudományok, a műszaki és természettudományok legújabb eredményei, a magyar és külföldi szépirodalom sok becses alkotása. A munkásmozgalmi kiadványokról készült két bibliográfia[46] jó áttekintést nyújt azokról az eredményekről, amelyeket száz esztendő alatt a mozgalom bátor úttörői: szerzők, fordítók, kiadók, nyomdászok, terjesztők e téren elértek.

Az *újságok* és *folyóiratok* puszta címanyaga tanúsítja a mozgalom szerveinek százados, szívós erőfeszítését, amit a dolgozók tájékoztatása és nevelése érdekében kifejtettek. Táncsics Mihály két lapja: a Munkások Újsága és az Arany Trombita, a magyarul és németül megjelenő Általános Munkásújság, a Munkás Heti

Krónika s utódja, a Népszava, amely századunk elején már 26–28 000 példányban jelent meg, a Nőmunkás, amely 1905-től került kiadásra, az Ifjúmunkás, továbbá az egyes szakszervezetek lapjai (a század elején 24, köztük pl. a Typographia, a nyomdászok lapja) és a szociáldemokrata párt elméleti folyóirata: a Szocializmus. A parasztság lapja közül a Világszabadságot, a Paraszt Újságot, a Szabad Szót, a Földművelőt és a Földművelők Szaklapját kell megemlítenünk.

A munkáskönyvtár mindig fontos kiegészítő része volt a mozgalmi szervezetnek: szakszervezetnek, pártszervezetnek. A szegényparasztság *olvasóköre* viszont maga volt a mozgalmi szervezeti keret. Az olvasókörben folyt az agrárszocialista földmunkásság politikai és társas élete, ez volt művelődésének egyik legfőbb, majdnem egyetlen intézménye. Mindkét könyvtártípus megegyezik azonban abban, hogy mindegyik igazi népi művelődési intézmény volt. A munkások, ill. szegényparasztok maguk létesítették, a saját mozgalmi és művelődési célkitűzéseik és igényeik támogatására, a saját anyagi erőfeszítéseik árán, legjobb tudásuk szerint.

A *munkásság első könyvtárai* a szakegyletek keretében alakultak meg, s a munkásság legszélesebb tömegeit ellátó közművelődési könyvtárakként működtek. A legelső munkáskönyvtárat a munkásmozgalomban élenjáró nyomdászok szervezték meg önképző egyletükben 1865-ben.[47] A másodikat a hazai munkásság legelső országos szerve: az Általános Munkásegylet létesítette.[48] 1906-ban 28 országos szakszervezet működik, mintegy 130 000 taggal. A legtöbbnek már az első világháború előtt volt könyvtára. 1904-ben 346 gyűjteményről vannak adatok. Ezek egyenként havonta átlagosan 80–100 kötetet kölcsönöztek. Szabó Ervin adatai szerint pl. 1907-ben a nyomdászok központi könyvtárában egymagában 6400 kötet volt.

Tömeghatásukban a szakszervezeti könyvtárak mellett a legjelentősebbek az *agrárszocialista olvasókörök* voltak.[49] A falvakban a parasztság erős rétegeződése miatt, különösen a nagyobb községekben, több kör is működött, pl. a gazdag, ill. középparasztok gazdakörei, Kossuth-körei, függetlenségi körei, a gazdálkodó ifjak körei. Ezek a polgárosuló, tőkés útra tért parasztság politikai vagy társaskörei voltak. A másik út felé, a munkásság szocialista társadalmi rendje felé csak a szegényparasztság földmívelőegyletei, földmunkásegyletei, agrárszocialista olvasókörei tekintettek. Ezek nagyobb számban a XIX. század utolsó évtizedeiben keletkeztek. A századfordulón már az agrárszocialista mozgalmak központjaivá váltak.

A könyvtárak állományában a fennmaradt katalógusok tanúsága szerint az olvasmányos regények (Jókai, Jósika, Dumas, Dickens, Cervantes, Zola, Tolsztoj stb.) mellett szép számmal szerepelnek az ún. felvilágosító könyvek (Táncsics munkái, Szokoly Viktor: A pápák bűnei, Csernisevszkij: Mit tegyünk?, Kossuth iratai, Darwin: Az emberi faj története, Engels, Kautsky egyes írásai). Rendszeresen járnak újságok és folyóiratok, pl. a Népszava, Világszabadság, Világ, Magyar Köztársaság. Csupa olyan könyv vagy folyóirat, amely a társadalmi és történelmi valóság megismerését, a politikai tudatosulást segítette.

Éppen az olvasmányok tudatosabb és igényesebb megválasztása emeli a munkás- és agrárszocialista könyvtárat a népkönyvtárak fölé, és avatja a munkásság és szegényparasztság nevelőjévé.

Szabó Ervin és munkatársai

Az ipari és mezőgazdasági munkásság nagy tömegei mellett *az értelmiségiek* különböző csoportjai is felismerték a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális elmaradottság súlyos hátrányait, és harcot indítottak ezek felszámolásáért. A politika területén a polgári radikálisok, a szociáldemokraták és a szakszervezetiek balszárnya, az irodalomban a Nyugat első nemzedéke, a zenében Bartók, Kodály és követői, a képzőművészetben a modern irányzatok hazai megalapítói és hívei, a tudományban a Társadalomtudományi Társaság, a Galilei Kör s a Huszadik Század történészei és szociológusai egyre tudatosabban foglaltak állást a múlttal szemben, és szálltak síkra az újért, különösen a századforduló után.

Ennek a „második reformnemzedéknek"[50] a munkássága, így Ady harcos forradalmi cikkei, Szende Pál radikális történeti tanulmányai, Pulszky Ágost, Pikler Gyula és Jászi Oszkár jogi és társadalomtudományi munkái megingatták, sőt nem egy esetben szétfoszlatták a dualizmuskori hivatalos történelmi, társadalmi illúziókat. A Népszava, a Világ, Az Újság, a Pesti Napló, a Nyugat és a Huszadik Század, valamint a haladó szellemű könyvek, röpiratok egész sora fokozatosan új közvéleményt formált ki.

Ez a polgári radikális, ill. részben marxista forradalmi front kisebb vagy nagyobb vitákban szükségképpen szembekerült a dualizmus uralkodó osztályaival és hivatalos védelmezőivel – országosan feltűnést keltő módon a pécsi szabadoktatási kongresszuson (1907), amelyet a közművelődés állami irányításának és ellenőrzésének a megerősítésére hívtak össze, de amely az egykorú megállapítás szerint „a világnézetek csatájává" vált. Itt a haladás hívei: Pikler Gyula, Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond és

különösképpen a fiatal Szabó Ervin határozottan szembefordultak a hivatalos művelődéspolitikával, amelyet pedig olyan országos tekintélyek képviseltek, mint Beöthy Zsolt, Berzeviczy Albert, Herczeg Ferenc, Prohászka Ottokár, Rákosi Jenő. Nyilvánvalóvá vált, hogy az ország társadalma immár a kultúra területén is, s azon belül a könyv- és lapkiadás mellett a könyvtárügy területén is két táborra oszlott. Sőt az is bebizonyosodott, hogy a munkásság és parasztság, valamint a városi dolgozó rétegek érdekeinek felkészült és határozott védelmezője akadt Szabó Ervinben.

Szabó Ervin (1877–1918) ekkor már évek óta a Fővárosi Könyvtár szervezését végezte. Száznál több történelmi, szociológiai, politikai, közgazdasági, művelődéspolitikai és könyvtártudományi tanulmányt, cikket és könyvismertetést publikált. A fiatalabb nemzedék egyik legtehetségesebb, legfelkészültebb tagjának számított. Éppen ezért ekkor is, később is élesen bírálták, sőt támadták a hivatalos művelődés- és könyvtárpolitika hívei. Annál is inkább, mert jó érzékkel többnyire a művelődés- és a könyvtárügy eleven problémáit vetette fel.

Szabó Ervin munkatársai, Dienes László, Braun Róbert, Kőhalmi Béla, Pikler Blanka, Várady Irma, Szigeti Gabriella és mások segítségével teljesen új utat nyitott a hazai könyvtárügy fejlődésében. Könyvtárpolitikai terveiben és eredményeiben az volt a forradalmian új, hogy a dolgozó tömegek: munkások, parasztok és értelmiségiek művelődési szükségleteit és igényeit felismerte, ezeket következetesen képviselte, és szervesen összekapcsolta gazdasági-politikai érdekeikkel. Ezeknek a társadalmi érdekeknek a támogatására az egykorú kezdetleges népkönyvtárakkal szemben a hazai munkás- és parasztmozgalmak könyvtári hagyományaira s az akkori legjobb külföldi (angolszász) megoldásokra támaszkodott. Egyik legfőbb alkotása a Fővárosi Nyilvános Könyvtár, amelyben megteremtette a legkorszerűbb könyvtártípus: a nyilvános könyvtár itthoni változatát. Ebben a központi könyvtárat a korszerű szociológiai, várospolitikai kutatás jól használható munkaeszközévé tette. Ugyanakkor a kerületi közművelődési fiókok létrehozásával megkezdte egy új tömeghatású könyvtári rendszer kialakítását, amely messze felülmúlta az állami népkönyvtárak színvonalát. Egyben példát adott vidéki városaink és nagyobb községeink könyvtárai számára is.

Elméleti kutatásaival, elvi állásfoglalásával, tanácsaival, gyakorlati példáival további jelentős segítséget adott az ország többi könyvtárának is, pl. a tájékoztatás területén az időszerű bibliográfiák készítésével, az akkor újszerű tizedes osztályozás bevezetésével, a fiókkönyvtári címjegyzék összeállításával stb. Munkásságának egyik legfőbb eredménye, hogy munkatársai közül kerültek ki a Tanácsköztársaság könyvtárügyének vezetői, leglelkesebb segítői: az első szocialista forradalom könyv- és lapkiadásának és könyvtári politikájának elvi megalapozói és a gyakorlati megvalósítás megindítói.

Szabó Ervin kiemelkedő jelentőségét a kortársak és az utókor is felismerte és helyesen értékelte. A Magyar Tanácsköztársaság pl. összes műveinek kiadását határozta el, s egyik legfontosabb alkotását: a Fővárosi Nyilvános Könyvtárat róla nevezte el. A moszkvai Szocialista Akadémia pedig tagjául választotta, egyedül magyar kortársai közül. A történelem mérlegén – az értékelésével kapcsolatos viták után is – a magyar szocialista könyv- és könyvtári kultúra legnagyobb hatású alapozójának bizonyult.[51]

Javában állt a harc a haladás és a hagyomány hívei között, amikor kitört az *első világháború*, és súlyos válságba sodorta az országot és népét. A négyéves háborús hanyatlás természetszerűen alapvetően befolyásolta az olvasási, könyv- és könyvtári kultúrát is. Bizonyos mértékig kedvezően azzal, hogy a népesség jóval nagyobb része kezdett érdeklődésből vagy időtöltésből hírlapokat, képeslapokat, könyveket olvasni. De kedvezőtlenül azzal, hogy csökkent az olvasnivaló. Anyag- és munkaerőhiány miatt zsugorodott a könyvkiadás, sőt nehézségekkel küzdött a lapkiadás is. A közkönyvtárakat alig fejlesztették. Nem jöhetett be a külföldi könyvek, folyóiratok, lapok jelentős része. A hírlapok és képeslapok gyors, felszínes és a szigorú cenzúra miatt egyre hiányosabb tájékoztatásain kívül egyre nehezebbé vált mind az általános művelődési, mind a tudományos kutatási igények kielégítése.

A gazdasági, politikai és kulturális élet sok évtizedes ellentmondásait csak a társadalom viszonyainak új alapokon való újrarendezésével lehetett volna megoldani. Erre tettek sok reménnyel biztató kísérletet az 1918–19-es forradalmak az életviszonyok, ezen belül a könyv- és könyvtári kultúra alapvető viszonyainak gyökeres megváltoztatásával.

---

1. Magyarország története. Szerk.: Molnár Erik, Pamlényi Ervin és Székely György. Bp. 1964. II. kötet 77–279. l.
2. A magyar forradalmi munkásmozgalom története. 1. köt. Bp. 1966. 9–93. l.
3. *Keleti Károly:* Hazánk és népe. Pest, 1871. 57–76. l.
4. *György Aladár:* Olvasóközönségünk. Figyelő, 1875. V. évf. 505–507. l.
5. *Keleti Károly:* Id. m. 387–388. l.

6. *György Aladár:* Magyarország köz- és magánkönyvtárai. Bp. 1886. 602–603. l.
7. *Fraknói Vilmos:* Vázlatok Magyarország műveltségi állapotáról. 1877. 44. l.
8. *Keleti Károly:* Id. m. 365–366. l.
9. A magyar Szent-korona országainak 1910. évi népszámlálása. VI. rész Bp. 1920. 233–317. l.
10. *Kereszty István:* A hazai időszaki sajtó 1910-ben. Magyar Könyvszemle, 1911. II. melléklet 9–91. l.
11. Magyarország Egyletei és Társulásai 1878-ban. Szerk.: Vargha Gyula Bp. 1880. XVII. 571. l.
12. *Szabó Ervin:* Kávéházak és könyvtárak. Világ, 1910. április 10. Sz. E. Könyvtártudományi cikkei és tanulmányai Bp. 1959. 99–104. l.
13. *György Aladár:* Magyarország köz- és magánkönyvtárai. 462–563.l.
14. *Elek Artur:* A magyar író és kiadója. Nyugat, 1913. I. 43–52.l.
15. *Bánáti Ágnes – Sándor Dénes:* A százesztendős Athenaeum. Bp. 1968. 270 l. + 48 l. kép.
16. *Révai József – Schöpflin Aladár:* Egy magyar könyvkiadó regénye. Bp. 1938. 216 l.
17. *Révai Mór János:* Írók, könyvek, kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. 1–2. köt. Bp. 1920. 396, 458 l.
18. A Révai–Franklin-per Bp. 1912. 235 l.
19. *Iványi Béla – Gárdonyi Albert:* A királyi magyar Egyetemi Nyomda. Bp. 1927. 202 l.
20. *Novák László:* A nyomdászat története. 1868–1900. 136 l.
21. MKSzle 1878–1891. évf.
22. *Gerő, Louis:* La littérature hongroise en chiffres. Bp. 1900. 46 l.
23. *Elekes Dezső:* A magyar könyvtermelés statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle, 1930. 7. sz. 629–644. l.
24. *Elekes Dezső:* A könyvtermelés nemzetközi statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle, 1930. 6. sz. 550–565. l.
25. *Gulyás Pál:* Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában. Magyar Könyvszemle, 1913. 303–320., 1914. 54–67., 131–160., 240–255., 302–332., 1915. 27–46., 171–213., 1916. 19–76., 160–176. és 1917. 23–93., 151–200. l.
26. *Könnyű, Leslie:* A history of American hungarian literature. New York 1962. 124 l.
27. *Fraknói Vilmos:* Vázlatok Magyarország műveltségi állapotáról. Bp. 1877. 44. l.
28. *Kereszty István:* A hazai időszaki sajtó 1910-ben. MKSzle, 1911. II. melléklet. 9–91. l.
29. L. pl. Radnai Mihály és Kner Izidor írásait e kötetben, ill. *Kner Imre:* A magyar könyv jelenéről és jövőjéről. Könyvtári Szemle, 1916. 105–112. l.
30. *Csontosi János:* A budapesti országos könyvkiállítás. Magyar Könyvszemle, 1882. 142–174, és 357–370. l. (A megelőző külföldi és magyarországi könyvkiállításokról is tájékoztatást ad.)
31. *Czakó Elemér:* A könyvnyomtatás és könyvdíszítés iparművészete. Magyar Könyvszemle, 1901. 126–149., 225–255. és 349–363. l.
32. *György Aladár:* id. m. 403–563. l.
33. *Kőhalmi Béla:* Bibliográfia. Bp. 1957. 3. kiad. 60 l. (Egyetemi jegyzet.) *Szentmihályi János:* Magyar nemzeti bibliográfia. Bp. 1961. 37 l.
34. A magyar történeti és irodalomtörténeti szakbibliográfia kérdéseiről tanulságos vita folyt a Könyvtári Szemle 1914. évfolyamában. Lukinich Imre tervezetéhez pl. Hóman Bálint, Szabó Ervin, ill. Király György szólt hozzá.
35. *György Aladár:* Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Bp. 1886. 566–567. l.
36. Magyar Minerva. Magyarországi Múzeumok és Könyvtárak címkönyve. V. köt. 1912–1913. Bp. 1915. 1127 l.
37. *Gulyás Pál:* A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Bp. 1913. 2. kiad. 27–28. l.
38. Magyar Minerva, V. köt. 1035–1098. l.
39. *György Aladár* nagy műve és a Magyar Minerva V. kötet; l. még: *Szabó András Endre:* Könyvtári adatok. 1884–1962. Bp. 1966. 230 l.
40. *Szabó András Endre:* id. m. 14. l.
41. Magyarország egyletei és társulásai 1878-ban. 1880. XVII. 571. l.
42. *Gulyás Pál:* A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Bp. 1913. 2. kiad. 308 l. (1. kiad. 1909.)
43. *György Aladár:* id. m. 389–401. l.
44. *Szabó András Endre:* id. m. 58–62. l.
45. *György Aladár:* id. m. 403–563. l.
46. A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája. 1848–1948. I–IV. 1951–1959. – A magyar munkásmozgalmi bibliográfia, 1848–1948. I–II. 1949.
47. *Nyilas Márta:* A budapesti nyomdászkönyvtár. MKSzle. 1959. 162–179. l.
48. *Nemes Dezső:* Az Általános Munkásegylet története 1868–1873. Bp. 1952. 283 l.
49. *Kiss Jenő:* Az agrárszocialista olvasókörök történetéből. MKSzle. 1959. 180–193. l. – *Simon Péter:* A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmai. Bp. 1953. 275 l.
50. *Horváth Zoltán:* Magyar századforduló. A Második Reformnemzedék története (1896–1914). Bp. 1961. 648 l.
51. Szabó Ervin és munkatársai munkásságáról az alábbi források adnak tájékoztatást: Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete: Szabó Ervin, 1877–1918. Szabó Ervin válogatott írásai. Bp. 1958. 508 l. – Szabó Ervin Magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900–1918. (*Kőhalmi Béla:* Szabó Ervin, a könyvtáros c. tanulmányával.) Bp. 1955. 508 l. – *Kőhalmi Béla:* A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959. 259 l. – *Remete László:* A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár története. Bp. 1966. 324 l., 26 t. – *Kovács Máté:* Szabó Ervin a magyar szocialista művelődéspolitikában és könyvtári kultúrában. Könyvtáros, 1968. 9. sz. 507–514. l. – *Soós Pál:* Szabó Ervin művelődéstörténeti és művelődéspolitikai törekvéseiről. Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményei, V. Debrecen, 1968. 231–245. l.

A) OLVASÁSI KULTÚRA ÉS TÁRSADALOM

Művelődéspolitika és olvasás

20

EÖTVÖS JÓZSEF[1] FELHÍVÁSA NÉPNEVELÉSI EGYLETEK ALAKÍTÁSÁRA

Budapest, 1867. július 3.

(Részlet)

Báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter a mult év augusztus havában számos magán- és közhivatalt viselő hazafiakhoz egy felhívást küldött szét, melyben indítványozza, hogy az ország minden vármegyéjében, minden vidékén, sőt minden népesebb városában „népnevelési egylet" címmel alakítsanak a honpolgárok társulatokat a népiskolai oktatás gyámolítására.

Nagyobb fontosságú közügyeink között nincsen tán egy sem, melyre nézve a reformok szüksége oly általánosan elismertetnék, mint a közoktatás. És ha meggondoljuk, hogy századunkban, midőn a nyers erő nagy részben gépek által pótoltatik, s az emberi munkának becse minden téren a munkás értelmességétől s ügyességétől függ, az iparnak kifejlődése is az iparos osztályok műveltségétől feltételeztetik; ha meggondoljuk, hogy a jogegyenlőség elve, melyet utolsó törvényeink kimondottak, mindaddig puszta szó, sőt bizonyos körülmények között csak egy nagy veszély marad, mely az államot fenyegeti, még a nemzet azon osztályai, melyek politikai jogokkal ruháztattak fel, az azoknak gyakorlására megkívántató míveltséggel nem bírnak; ha tekintetbe vesszük jelen állapotainkat s azt, mily hosszú idő szükséges arra, még ezen ügyre fordított törekvéseinknek eredményét láthatjuk: igen természetesnek kell találnunk a türelmetlenséget, mellyel a népnevelés ügye minden alkalommal szóba jön.

Senki a buzgóságot, mellyel egyes lapok s egyesek ezen ügyet felkarolták, senki a követelést, hogy a kormány mindenekfelett arra fordítsa figyelmét, nem fogja rosszallani.

Mindezen sürgetésekben csak egy tévedést látok, s ez azon igen

elterjedt meggyőződés, hogy a kormány még azon esetben is, ha egész hatalmát és befolyását kizárólag erre fordítaná, a *közoktatás ügyében mindent* vagy akár csak legtöbbet tehetne.

Nem szándékszom azon kérdés bővebb tárgyalásába ereszkedni, mennyiben célszerű s helyes az, hogy alkotmányos országban az egész népoktatás kizárólag a kormány befolyásának engedtessék által. Annyit azonban ki kell mondanom, hogy nézetem szerint a nevelésnek szabadsága alkotmányos országban éppoly lényeges, mint a sajtószabadság, ugyanazon okból s ugyanazon feltételek alatt. E szabadság nélkül a polgárok szellemi kifejlődése erőszakosan egy bizonyos irányba szoríttatnék. És ha a kormánynak főfelügyelési jogát senki sem vonhatja is kétségbe, s ha annak legfőbb kötelességei közé számítható őrködni afelett, hogy az oktatás jótéteményeiben az ország minden polgárai részesüljenek, de a jog és kötelesség nem terjedhet annyira, hogy az egyeseknek s testületeknek szabadságát e téren korlátolja. Az állam nem mondhat le befolyásáról a közoktatásra; de e befolyást nem rendeletek, hanem azáltal gyakorolja a legsikeresebben, ha az oktatást egy bizonyos irányba vezetve, a siker által, melyet előmutathat, másokat is azon irány követésére kényszerít.

Ha van feladat, melynek megoldására az állam minden hatalma elégtelen – ez a *népnevelés*. Oly feladat ez, melyet csak a nép maga oldhat meg.

Az egyes ember, de még inkább egy nemzet nem élettelen anyag, melyet a leghatalmasabb művész is tetszése szerint faraghatna képzeletében előtte lebegő ideáljának megfelelővé; az emberi szellem úgy egyéni létében, mint társadalmi közösségében oly önálló hatalom, mely egyedül önmunkásságával fejtheti ki erőit és képességeit.

A népnek csak magának lehet önmagát művelnie. Egyedül ott fejlődhetik ki életrevaló, önálló, maradandó és az emberi polgáriasodásra valóban gyümölcsöző műveltség, hol a művelődés szükségének érzete a nemzet lelkületében felébredvén, a polgárok minden osztályainak vállvetett közreműködése által, magából az összes nép életéből képződik ki. És éppannyira az állami közhatalom csak segélyezni és gyámolítani képes az egyeseknek és testületeknek idevonatkozó törekvéseit, mint viszont a kormánynak minden legüdvösebb intézkedései is óhajtott siker nélkül maradnak, ha a társadalom közreműködése által nem támogattatik.

Annyival inkább áll ez pedig nálunk, hol a népnevelés jelenleg csaknem kizárólag hitfelekezetek kezében van, s onnét a közérzület sértése nélkül ki sem vétethetik; és ahol jelen financiális helyzetünkben semmi kilátásunk sem lehet arra, hogy a törvényhozás

a kormányt a népnevelés által szükségelt pénzösszegekkel oly bőven láthassa el, minőt ez ügynek tisztán állami kezelése igényelne.

Az itt kifejtett okok által indíttatva, szükségesnek tartanám a levelemhez mellékelt előleges tervrajz szerint való „népnevelési egyletek" alakítását. Ez nem ugyan hivatalos állásomnál fogva, hanem mint a népnevelés ügyével éveken át tüzetesen foglalkozó s azt mindenekfelett szívemen hordozó polgára hazámnak, nagyon tisztelt kegyed hazafiúi buzgalmához fordulok, s felkérem, szíveskedjék vidékén és megyéjében egy ilyen egylet minél elébbi megalakulását eszközölni.

E mellékelt tervrajzban a világért sem változhatatlan szabályokat akarok adni, melyeket egyedül el vagy el nem fogadni lehetne, hanem csupán tájékozást szándékozom abban nyújtani ez egyletek iránti nézeteim és javaslataim felől. Ez oka, hogy abban lehetőleg csak általános alapvonásokat igyekeztem kiemelni; szervezetét és szabályait úgyis mindegyik alakulandó egylet a helyi viszonyok szerint önmaga fogja részletesen megállapítani...

Meggyőződésem szerint a népnevelés mezején gyors és biztos haladásunk csak így eszközölhető, s talán nem csalódom, midőn azon reményemet fejezem ki, hogy miután e hazában gondolkodó ember nem lehet, ki a népnevelés ügyének fontosságát át nem látná — a nemzet jobbjai pártkülönbség nélkül ezen ügy előmozdítására velem kezet fognak.

A szövegközlés alapja: Néptanítók Lapja, 1868. február 6. 6–7. l.

---

1. *Eötvös József* (1813–1871) – író, államférfi. Részt vett a reformkor politikai küzdelmeiben. 1848-ban az első felelős magyar minisztérium vallás- és nevelésügyi minisztere. 1848 őszén elhagyta az országot, és csak 1853-ban jött vissza. Hazatérése után fontos szerepet játszott a közéletben; az MTA másodelnöke, majd elnöke lett, 1867-től 1871-ben bekövetkezett haláláig pedig vallás- és közoktatásügyi miniszter. Intézkedéseivel éppúgy, mint írásaiban, a nemzet kulturális felemelkedéséért küzdött. Nevéhez fűződik az általános és kötelező népoktatásról szóló törvény megalkotása. Tevékeny részt vállalt az iskolán kívüli oktatás biztosítását szolgáló népoktatási körök megszervezésében is. Regényei a magyar kritikai realizmus kiemelkedő alkotásai.

21

KELETI KÁROLY[1]

MÍVELTSÉGI ÁLLAPOTAINK

1871

(Részlet)

Bármely társadalmi kérdést pendítsünk meg hazánkban, melynek kielégítő megoldása nem akar sikerülni, a sok tapogatózás után osztogatott tanács utóvégre is abban összpontosul, hogy a nép műveltségi állapotán kell segíteni.

S ha komolyan megfontoljuk a megelőzött fejezetekben tapasztaltakat, csakugyan azt kell konstatálnunk, hogy őstermelésünk és iparunk, kereskedelmünk és üzleti életünk mind abban sínylik, hogy népünk műveltebbjeinek száma nem áll helyes arányban a milliókkal, melyek e számot kiadják, és hogy e milliók éppen nagyon is műveletlenek.

A népben a legelemibb műveltség azon foka, mely magasabbnak megszerzésére képesítene, az olvasni-írni tudás hiányzik; a középosztályban hiányzik nagyrészt a műveltség azon foka, mely a szükséges ismeretek megszerzése iránt fogékonnyá s így fokozottabb keresetre képessé tehetné; a középen is kiváló osztályoknál végül szintén hiányzik vagy azon általános műveltség, melyet európainak nevezünk, s amely egyedül képes oly magaslatra emelni, hogy elfogultság nélkül tanulmányozhassuk saját nemzeti viszonyainkat, s iparkodjunk rajtuk javítani; vagy ha ez európai műveltség mai alakjában megvan, akkor hiányzik ismét a nemzeti nézőpont, a hazai ismeretek azon nélkülözhetetlen mennyisége, mely nélkül Európa civilizált polgárai nagy tömegében ellehetünk s mozoghatunk ugyan botrányos feltűnés nélkül, de európai műveltségű magyar ember számában soha sort nem foghatunk...

A szövegközlés alapja: Keleti Károly: Hazánk és népe. Pest 1871. 356. l.

---

1. *Keleti Károly* (1833–1892) – statisztikus, akadémikus, a Magyar Statisztikai Hivatal szervezője és vezetője. A fenti szemelvény fő művéből való. Az első hivatalos magyar népszámlálás (1870) adatait magas tudományos színvonalon dolgozta fel, és ebben az akkori hazai társadalom minden lényeges kérdésére – így a művelődés főbb problémáira is – kitért.

22

EÖTVÖS LORÁND[1]
ELNÖKI SZÉKFOGLALÓ BESZÉD A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖZÜLÉSÉN

1889. június 24.

(Részlet)

...Az Akadémia alapszabályaiban azt olvassuk, hogy célja a tudomány és irodalom magyar nyelven művelése és terjesztése, történetének szelleme pedig ezt súgja: törekedjünk arra, hogy nemzetünk magyar, de nemcsak magyar, művelt is legyen, s mint ilyen, megállja helyét a számban nagyobb, hatalomban erősebb európai nemzetek között. Nagyot haladtunk az utolsó évtizedekben e célunk felé, bátran mondhatjuk, hogy vagyunk olyan jó magyarok, mint amilyen jó német a német, jó francia a francia és jó angol az angol; európai műveltség tekintetében is magasabban állunk ma, mint ötven éve, de azért ne feledjük egy pillanatig sem, hogy ez irányban az említett nagy nemzeteket még el nem értük. Azért éppen most, mikor nemzeti létünk jobban biztosítva látszik, mint bármikor volt, egész erőnket arra kell fordítanunk, hogy az előttünk haladókkal egy vonalba jussunk. Ezt téve, jobb hazafiak leszünk, mintha a történetünkben és köznépünk életében megőrzött ősi szokásokat túlmagasztalva, azoknak erőltetett felelevenítése által törekednénk nemzeti létünket biztosítani, mert bizony, e szokások között van rossz szokás is elég, nem Európába, és nem a mai korba illő pedig még több...

Nem különböző tudományokon dolgoznak e nemzetek; egy az épület, melynek építésén mindannyian közreműködnek. De mivel ez az épület annyira terjedelmes, hogy elkészülni soha nem fog, és az idő múltával már-már befejezettnek látszó részei is lényeges átalakulásokra szorulnak: van ez egy épületen elég tér mindannyinak tevékenységére. Amit az egyik kezd, a másik folytatja, s végül az eredményt magáénak mondhatja mindaz, aki annak létesítésén közreműködött. Így a tudományt magáénak mondhatja a német, a francia, az angol, az olasz stb.; és magáénak fogja mondhatni a magyar is, ha Árpád fiaiból mindinkább a tudományok építőmesterei lettek.

Hogy ez így legyen, éspedig minél előbb így legyen, ez Akadémiánknak is magasztos feladata...

A tudomány művelése mellett Akadémiánknak nem kevésbé fontos feladata arról gondoskodni, hogy az irodalom legkülönbözőbb ágait a magyar talajon is felvirágoztassa. Mondhatjuk, hogy Akadémiánk a magyar nemzet első kiadója;[2] mint ilyen, nem kél versenyre a magánkiadókkal, majdnem kivétel nélkül csak rossz kiadói üzletekbe bocsátkozik, s a kiadandó mű megítélésével nem azt kérdezi, kelendő lesz-e, hanem azt, jó-e és szükséges-e irodalmunkban? Félreismeri azért az Akadémia hivatását az, ki kiadói tevékenységét annak jövedelmezősége után ítéli meg. Regényeket, verseket, iskolai könyveket nem vesz fel kiadványai sorába, mivel azok kiadót úgyis találnak, de áldozatokat hoz olyan tudományos munkák kiadására, melyeknek megjelenése, támogatása nélkül, nálunk lehető nem volna.

A tudománnyal foglalkozó irodalomnak több faja van. Ilyenek: 1. az egyes tudós önálló búvárlatának eredményeit magukban foglaló értekezések és munkák; 2. egyes tudományszakoknak tudósok használatára írt kézikönyvei; 3. az iskolai könyvek; 4. a tudományt népszerűsítő munkák. A szoros értelemben vett iskolai könyveken kívül nálunk a többi majdnem kizárólag csak anyagi támogatással létesülhet.

Az Akadémia e tekintetben már eddig is megtette, amit tehetett. A tudományos értekezések tekintélyes gyűjteménye fekszik már előttünk, a művelt közönség kezébe már nem egy, tudományos jellege dacára is kedves olvasmányul szolgáló könyvet adtunk; leghátrább állunk a tudományos kézikönyvek dolgában. A tudományszakok legnagyobb részében elemi tankönyveknél magasabb fokú magyar könyvvel nemigen rendelkezünk, és érezhető baj az, hogy középiskolai tanáraink nagy része ugyanabból a könyvből tanul, amelyet tanít. Ezen hiány pótlása, nézetem szerint, a jelen pillanatban Akadémiánknak egyik fontos és elodázhatatlan teendője. Különösen fontos, éspedig éppen azon szakokban, melyek magyar hazánkra vonatkoznak, kell hogy Magyarország földrajzának, a magyar történetnek, a magyar nyelvtannak mai ismereteink magaslatán álló kézikönyvei legyenek. Amikor Akadémiánk negyven évvel ezelőtt magyar nyelvtanát kiadta, nem teljesítette végleg ez irányban elvállalt kötelességét. Az olyan rohamos haladásban s fejlődésben levő nemzetnek, mint mi vagyunk, nyelve és nyelvtudománya is rohamosan fejlődik, és ezért nem negyven, de tíz évnek sem szabadna elmúlni anélkül, hogy az Akadémia, mint a nyelvnek hivatott őre, annak rendszerére és szabályaira vonatkozó megállapodásait a művelt közönségnek, sőt az egész nemzetnek is hozzáférhetőkké ne tegye...

A szövegközlés alapja: Eötvös Loránd, a tudós és művelődéspolitikus írásaiból. Sajtó alá rendezte: Környei Elek. Bp. 1964, Gondolat Kiadó. 193–197. l

1. *Eötvös Loránd* (1848–1919) – fizikus, egyetemi tanár, az MTA tagja, 1889–1905 között elnöke. 1894–95-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1895-ben létrehozta a bölcsészkari hallgatók számára az édesapjáról, Eötvös Józsefről elnevezett kollégiumot. A közoktatás, a nevelés hatékonyságának a fokozásában, a művelődési szint emelésében, a korszerű tudósképzésben és a nemzetközi kapcsolatok kiszélesítésében látta a korszerű tudomány fejlődését.
2. Már az alapszabályban kötelezték a Tudományos Akadémiát kiadványok megjelentetésére. A reformkorban kiadott, többnyire haladó törekvéseket tükröző művek után az akadémiai kiadványok mind konzervatívabb jellegűekké váltak. Az Akadémia különböző kiadóknál, nyomdáknál jelentette meg ezeket a műveket (Emich, Landerer és Heckenast stb.). Csak 1950-ben alakult meg önálló kiadója, az Akadémiai Kiadó.

Könyvet a népnek

23

DOLINAY GYULA[1]

KÖNYVET A NÉPNEK!

1879

E jelszóban összpontosul minden igaz népbarátnak legforróbb óhajtása.

Ha megtanítottuk a népet az olvasás szeretésére, ha életszükségletévé tudtuk tenni a könyveket, és ha képesek vagyunk őt jó, alkalmas olvasnivalókkal mindenkor ellátni: ezen intézkedéseink által oly kincsnek juttattuk birtokába, mellyel az élet minden körülményei közt meg fogja szerezni boldogulhatásának alapföltételeit.

Az olvasás semmi nem egyéb, mint mívelt, tanult emberekkel való társalgás. Ki tehát folytonosan olvas, azaz mívelt társaságban él, végre maga is míveltté, tanulttá lesz.

A könyvek a legjobb tanítómesterek, mivelhogy legfőbb bizalmunkat helyezzük beléjük, tudván, hogy változhatlanok, soha meg nem csalnak, igaz barátaink maradnak mindig. A könyvekben foglaltakat saját gondolataival veti egybe az olvasó, az olvasottak nyomán érleli, tisztázza a maga nézeteit, mintegy megemészti, önnön lényével azonosítja az olvasottakat. Így a könyvek tanácsai, oktatásai sokkal mélyebben hatolnak a lélekbe, mint a hallott beszédek vagy oktató tanítások. A könyv előtt nem pirulunk el tudatlanságunk vagy valamely dologban való hiányos ismereteink miatt, s az olvasott tapasztalatok értékesítését nincs okunk restellni.

Ekként a nép a kellő tervszerűséggel írott könyvekből könnyebben hasznára fordítja a saját életkörülményeire behatással levő üdvös utasításokat, mint például a tanítómesterek tanácsait. Egy jó könyvvel, feltéve mindig, hogy a népnek van érzéke az olvasás iránt, s tud és szeret olvasni, könnyebb fölkelteni a népben a háziipar, méh- vagy selyemtenyésztés iránti érdekeltséget, mint utasító rendeletek vagy magyarázó tanítások által. És olvasmányokkal, megrendítő példákkal, vesékig ható következtetésekkel könnyebb a szívekbe elplántálni az erkölcsöt, a hitet és szeretetet, mint törvények vagy szónoklatok által.

E kettő által ti., hogyha olvasni szerető, könyv iránt érdeklődő néppel van dolgunk, végtelenül meg van könnyítve a népnek *anyagi és erkölcsi* jólétben való gyarapítására közreműködhetni, hangosan szól amellett, hogy: könyvet a népnek! – azaz, hozzuk oly helyzetbe őt, hogy könyvek által taníthassuk, befolyást gyakorolhassunk szellemi életére, gondolkodására, érző-, ítélőtehetségeinek fejlesztésére.

De ha a rohamosan terjedő civilizáció, a percenként növekvő kenyérharc s a zablátlanul dühöngő erkölcsi romlottság nem tenné is égetően szükségessé, hogy legyen egy út, melyen az emberszeretet, az ország jólétéért buzgó hazafiság szólhasson a néphez, még több okok követelik az *olvasás általánosítását,* a nép szellemi szükségletének hasznos könyvek általi kielégítését.

Minden találmány, minden felfedezés között a legüdvösebb, az emberiségre legáldásosabb a könyvnyomtatás feltalálása. Azok a piciny betűk, melyek a sajtók alul milliárdnyi számban kerülnek napfényre, új világot varázsolnak az ember elé. Azok a piciny betűk megelevenítik a képzeletet, felszabadítják az érzést, a gondolkozást, világot gyújtanak a sötétségben, karon fogva vezetnek az igazság, a tökélyesbülés keresésében. Azok a piciny betűk töltik be teljességében Isten rendelését: legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei atyátok tökéletes az égben. A betűk tárják elibünk a nagy elmék, a fennkölt szellemek örökszép gondolatait, istenemberek vigasztaló, boldogító tanait. A könyvek intenek boldogságunkban, megvigasztalnak szenvedéseinkben; tanítanak, oktatnak és nemesítenek. Egy jó könyv többet ér száz ember üres beszédénél. Egy jó könyv holtig való, igaz, megvesztegethetlen barátunk, mely szüntelenül serkenthet a jóra, táplálhatja erőnket, vagy visszatarthat bűntől, hibás lépéstől. Ki érti a néma betűk beszédét, soha nincs egyedül. A kietlen magányban, a földi szenvedések, a nyomor és ínség között is vele vannak tántoríthatlan hű barátai, kedvelt könyvei, melyeknek társaságában elszáll a gond, megenyhül a fájdalom, s felújul a csüggedő erő.

És vajon jogunkban áll-e ettől a boldogságtól, az olvashatástól eltiltani a népet? Nem a legvastagabb önzés-e saját monopóliumunkul tekinteni az olvasást?

De ez képtelenség is a betűk roppant elterjedtségének korában, mikor nincs zugoly, hova a nyomtatvány el nem hatolhasson. S hogy ezen képtelenség mégis elkövettetik nálunk, annak szörnyű mértékben való visszahatását borzadva szemlélhetjük. A betűt, a nyomtatást szabaddá tette sajtótörvényünk. És hogy nem volt gondunk arra, hogy e szabaddá lett forrás éltető italt csörgedeztessen a néphez, ma már megfertőztetett piszkos folyamként száguldja annak nép táplálására szánt ágazata hazánk téreit. Csupán könynyelmű közönyösségünk miatt, óriásilag felburjánzott *a ponyvairodalom.*

Az okszerű neveléstan szabályozza azért a nép szellemi szükségletének olvasmányok általi kielégítését. Nem szabad engednünk, hogy a fékeveszett gazság szólhasson a betűk által népünkhöz, mert ekkor inkább kellene óhajtani, hogy ne legyen szabad az írás, a könyvnyomtatás. A ponyvairodalom oly métely, oly undok fekély a nép testén, hogy azt már-már *erőszakkal* kellene letépni. A neveléstudomány szemüvegén nézve a kérdést, kimondhatjuk, hogy mindaz, mi bűn, mindaz, mi erkölcstelenség, haza, törvény, vallás, embertárs iránti közöny, vétség található népünk között, a ponyvairodalom terjesztette el. És szerencsének kell mondanunk, hogy a nép nagyobb része, mint minden olvasmány, úgy a ponyva termékei iránt is közönyös, s ilyképpen talán még nincsen erkölcse megvesztegetve, ami különben csakis feltevés, mert a ponyvairodalmi métely nemcsak azokat rontja meg, akik beszívják, hanem azokat is, kik az ily megmételyezettekkel érülköznek.

Irodalmi szempontból is a legfőbb kívánnivaló, hogy a nép olvassa a tisztességes sajtó termékeit.

Mindennapi példa nálunk, hogy 80–100 hold föld birtokosai irodalmi termékre egy fillért sem adnak, s hogy a százezer forintos gazdag megelégszik egy német divatlap járatásával családja részére, a maga szellemi szükségletének fedezéseül pedig állítja a kaszinót, melynek tagja, de melynek lapjait nem olvassa.

Nevelni kell tehát a magyar olvasóközönséget, így biztosíthatjuk irodalmunk virágzását, mely egyedüli élő bizonyítványa lehet életképes voltunknak.

Egybevetve népoktatási viszonyainkat a világot uraló korkívánalmakkal, ki fog tűnni, hogy népünknek haladásra, felvilágosodásra, a szellemi és anyagi erők egyesítésére a *jelenleginél sokkal nagyobb mértékben* van szüksége, mi végből *múlhatlanul szükséges az elemi népoktatást továbbképző s úgyszólván az egész életen át húzódó oktatással egybekapcsolni.*

Ezen továbbképzésnek adott körülményeink közt egyetlen eszköze az *olvasás*, tehát arra kell képesíteni a népet, hogy *szeressen* olvasni, kedvvel s haszonnal foglalkozzék a könyvekkel, s *alkalmat kell nyújtani*, hogy mindenkor jó és hasznos könyveket olvashasson merőben ingyen vagy elenyésző csekély díjért.

Kivihető-é ez a létező viszonyok keretén belül?

Feleletünk: *igen.*

A szövegközlés alapja: Dolinay Gyula: Könyvet a népnek! (Az iskolai és népkönyvtárak kérdése.) Bp. 1879. (I. Általános elvek.) 12–16. l.

---

1. *Dolinay Gyula* (1850–1918) – újságíró, lapszerkesztő, ifjúsági író és pedagógus. 1878–79-ben az Iskolai és Népkönyvtár c. folyóirat szerkesztője. Korábban a Hasznos Mulattató és a Lányok Lapja szerkesztője. Legfontosabb munkája Könyvet a népnek! címen jelent meg. L. még a 74. szemelvény 1. jegyzetét.

24

KOSSUTH LAJOS LEVELE A NÉP OLVASMÁNYAIRÓL[1]

Collegno (al Baraccone), 1879. február 28.

Tisztelt Uram!

Igen nemes célt tűzött ön ki maga elé, midőn népies irányú hetilapjával az úgynevezett ponyvairodalom mételyének ellensúlyozására vállalkozott.

Örvendetes dolog, hogy a mostoha viszonyok dacára máris szép számú olvasót sikerült lapja körül csoportosítania; bár, amint ön írja, e csoportosulás mégsem oly terjedelmű, mint aminőt a cél üdvös voltánál s a vállalat megindítását kísért biztató jelenségeknél fogva várni lehetett volna.

Ön ennek okát abban keresi, hogy a ponyvairodalom mételye már annyira beette magát népünk lelkébe, miszerint megrongált ízlését nemesebb szellemi táplálékhoz átterelni nem könnyű feladat.

Nekem igen nehezemre esnék hinni, hogy e métely nagy elterjedését a magyar nép ízlésének romlottsága magyarázza. Én hajlandóbb vagyok hinni, hogy népünk nem azért kap annyira a ponyvairodalom kárhozatos termékein, mert ízlése romlott, hanem mert azokhoz pár krajcár árán és igen könnyűszerrel hozzáfér.

És e hozzáférési könnyűség az a „vibrió" [baktérium], amely „járványt" okoz.

Magában abban, hogy a nép veszi amaz undokságokat, melyeket ön programjában oly méltán megostoroz, én annak jelét látom, hogy a nép vágyik valami szellemi táplálkozás után. Ez ösztön ingerénél fogva ahhoz kap, amit talál, ami könnyűszerrel, megerőltetés, áldozat nélkül keze ügyébe esik.

Én nem kételkedem afelől, hogy amely körbe az ön Mulattató Újsága eljut, onnan a ponyvairodalom kikopik, s csak szerencsét kívánhatok önnek azon nemes elhatározáshoz, hogy az akadályokkal el van tökélve megküzdeni.

Afelől sincs kétségem, hogy a Mulattató Újság ízlésnemesítő hatásának köre mindinkább és inkább tágulni fog, különösen ha a lelkészkar, a néptanítók, jegyzők, községi bírák s földbirtokosok szívökre veszik az ön felszólítását, s oly tevékenyen érdeklődni fognak a vállalat terjesztése körül, mint azt a nép értelmi emelkedésének nagy érdeke meg is kívánja, meg is érdemli.

Ez az érdeklődés olyan, mint a harmat a természetben. Zajtalanul, észrevétlenül, tömérdek áldást hagy maga után. Ez a harmatszerep nagyon szép szerep a népies társadalom mezején.

Hanem azt ne várja ön, hogy egyedül hírlappal – forintos hírlappal – a ponyvairodalmat – a krajcárost – a nép köréből egészen kiűzheti.

Szerintem a dolog nyitja abban van, hogy bemegyen a falusi nép az országos meg hetivásárra. Elad valamit. Ellátja szükségeit; s még érez maga körül pár forintot vagy egy kis aprópénzt. – Ott látja maga előtt a ponyván a 3–4 krajcáros füzetkéket. Felébred lelkében a szellemi táplálék ingere. – Nem arról van szó, hogy forintokat adjon ki, mire nehezen adná reá magát; – 3–4 krajcárról van szó, és nem kell hivatalt keresnie, hogy előfizethessen; nem kell útjából kitérnie; lehajlik a ponyvára, felkap egy füzetkét, melynek címén vagy durva fametszetén megakad, levágja a 3–4 krajcárt, s viszi a mételyt haza. – Olvasmány után vágyott; nála nem az a kérdés elsősorban, hogy minő olvasmányt kapott, hanem hogy mennyibe kerül. 3–4 krajcár! ez csábít; ez dönt. Nem mert ízlése rossz, hanem mert olcsó a portéka.

Ezzel a 3–4 krajcáros árral, ezzel a hozzáférhetési könnyűség csábjával hírlapnak bajos dolog megküzdeni. Ahhoz már forintok kellenek, legalább forint kell. S ami fődolog: egyszerre kell. Vannak, akiktől ez az „egyszerre" is kitelik, s azért a hírlapnak meg is lesz a maga közönsége, de azoktól, akik csak pár tucat tojást, pár font vajat, pár csibét stb. visznek eladni a hetivásárra, ez nem telik; pedig ezek képezik a ponyvairodalom nagyközönségét; nem azok, akik „körül delelés közben simára hízott saját igásjószágaik kérődzenek".

Aztán a hírlapra előfizetés végett nem lehet csak úgy lehajolni a ponyvára, ahhoz utánjárás kell, s a lejárat észben tartása kell, miről még magamforma emberen is megesik a megfeledkezés. – Mindez megannyi nehézség.

Miért írom mindezeket? Azért, mert kifejezést akarok adni azon nézetemnek, hogy az újság nagyon jó, nagyon szükséges; de magában mégsem elég a kárhozatos ponyvairodalom legyőzésére. – Szeget szeggel. A hasonszenvi gyógymód e járványos betegségnél is a legsikeresebb. A ponyvairodalom nem azért kárhozatos, mert ponyvairodalom, hanem mert rossz. Hogy a siker teljes legyen, a rossz ponyvairodalmat jó ponyvairodalommal is meg kellene támadni, nemcsak újságra szorítkozni.

Mondja ön talán, hogy a Mulattató Újság egyes számonként is kapható, és ez pótolja azt, mit én mondok. Nem gondolom, hogy pótolhatná. Nem az árkülönbség miatt mondom ezt; bár ez is valami, de elvégre is csekélység; hanem mondom azért, mert az újság egyes számainak elárusításával megbízott ügyvivőségek nem viszik azokat a hetivásárokra, a falusi nép keze ügyébe, s önök nem is nyomathatnak bizonytalan fejében annyi példányt, hogy velök a hetivásárokat eláraszthatnák, miként a ponyvairodalom elárasztja. Aztán az újság eszméje időhöz kapcsolás eszméjével jár; újságszám nem marad mindenkorra újság, mint az álmoskönyv, melyben az áll, hogy nyomatott „ebben az esztendőben". Újság januári számát nem veszik az emberek márciusban. Elavult óságnak nézik, és végre az is akadály, hogy az újság nem minden egyes száma bevégzett egész, mint a ponyvairodalom minden egyes füzete az. Többször egy-egy tárgy több számon húzódik keresztül. Amit nézetem szerint az egyes számok elárusítása tekintetéből a lehetségig kerülni is kellene.

Hát én azt mondom: az ön újsága nagyon üdvös vállalat, sok jót tehet, de épp azért, mert újság, a ponyvairodalom mételyét nem fogja kiirtani. Szeget szeggel. A jó máslásnak megvan a maga közönsége, mely megadja érte a forintot. De biz a 4 krajcáros rossz bort forintos máslással nem, hanem csak 4 krajcáros jó borral lehet a vásárról kiszorítani.

Bocsánatot kérek e megjegyzésekért. Nem tanácsot akartam adni. Ez itt nem volna helyén. Mert a dolog végre is üzlet dolga; a kiadók kalkulusára tartozik. De miután tény, hogy a rossz ponyvairodalomra bőven akadnak kiadók, mert nyereséges üzletnek tapasztalják, nem azért mert rossz, hanem mert ponyván árultatik a vásáron: hát én valóban csodálkozom, hogy nem akad kiadó, kinek

a jó irányhoz annyi bizalma lenne, mint a rosszhoz sokaknak van, s némelyik meg is gazdagszik vele.

A szövegközlés alapja: Kossuth Lajos Bodon Józsefnek. Kossuth Lajos iratai. 9. köt. Bp. 1902. 306–309. l.

---

1. Kossuth Bodonhoz írott levelének – amely a Vasárnapi Újságban (1880. 12. sz.) jelent meg – igen nagy volt a korabeli hatása. Révai Mór János például szintén neki küldte el a „Jó könyvek" első füzetét, mint a ponyva elleni küzdelem eszközét. – *Bodon József* (1845–1908) – ügyvéd, író. 1878. szept. 15-től 1879. febr. 2-ig szerkesztette a Mulattató Újság c. képes néplapot.

25

TREFORT ÁGOSTON[1]
A MAGYAR IRODALMI MŰVEKRŐL
NYÍLT LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Buda–Pest, 1887. március 31.

Tisztelt Szerkesztő Úr![2] Néhány eszmét vetek papírra, amelyeket nem lehet eléggé szívökre kötni íróknak és olvasóknak egyaránt. Kérem közlésöket, talán így odavetve is, gondolkodásra ébresztik az olvasót.

Ha a tudásnak általában értéke van, úgy az iskolának is értékének kell lennie. Az iskola pedig a tanító és a tankönyv.

A rossz tankönyv igazi veszedelem; e bajt valami módon orvosolni kell. Épp azért csak jóakaratból kifolyó tanács, hogy a kiadók a tankönyvek kiadásánál óvatosak legyenek, vagy e spekulációval egy időre hagyjanak föl, míg a kérdés el nem döntetik. De a kiadók állítólag azt mondják, hogy csak a tankönyveken lehet nyerni, mert csak azokat veszik. A magyar könyvnek kevés a vevője.

Megengedve, hogy az így van, nyomozzuk az okokat, miért oly kevés a vevője a magyar könyvnek.

Az első ok az, hogy a magyar írók legnagyobbrészt nem tudják vagy nem akarják elsajátítani a franciáktól a könyvcsinálás mesterségét – l'art de faire un livre –, s igen sok esetben a nyersanyagot tárják az olvasó elé. Ily könyvek élvezhetetlenek, főleg azok előtt, kik jobb irodalmi étkezéshez vannak szokva.

E bajban szenvednek főleg a magyar történetírók, kik az anyagot általában földolgozni vagy nem tudják, vagy nem akarják.

A második ok, mert a magyar könyvek nem hirdettetnek eléggé, nem bíráltatnak, nem ismertetnek. Párt- és személyérdekek döntenek a magyar könyvek sorsa fölött.

A harmadik ok: a romlott fantázia, melynek a hazai készítmény nem tetszik. Említettem már más alkalommal, hogy a hazai ipar és a hazai irodalom s művészet közt szoros benső összeköttetés létezik; kinek a magyarországi lámpa vagy edény, kalap nem tetszik, annak a magyar könyv sem fog tetszeni. De a magyar írók ez igazságot nem akarják érteni.

A negyedik ok szegénységünk, nem tudunk sok könyvet vásárolni. Valóban, szegénységünk minden kulturális előhaladásnak útját állja. Azonban e téren is csak lamentálni tudunk, de cselekedni nem. Nem akarjuk megérteni, hogy nyersanyagok kivitelével boldogulni nem fogunk. Nincs érzékünk az ipar iránt, és nem tudunk erős, tekintélyes polgári osztályt teremteni, mert mindenki, ki vagyonra tett szert, professzióját elhagyja, polgári foglalatosságát szégyenli, nemességet keres, s birtokot szerez, hogy tekintélyes polgárból törpe nemeske legyen, s ahelyett, hogy egypár nemzedéken át folytatván polgári hivatását, nagy házak keletkezzenek, ilyen új családok a második, harmadik nemzedéken címes proletárokká válnak.

Végre nincs vevője a magyar könyvnek, mert általában nem szeretünk olvasni; jobban szeretünk kártyázni, s valóban szomorító látvány, ha fiatal emberek már déli órákban kártyáznak.

Javítsuk meg szokásainkat, s lesz vagyon, s lesz a magyar könyvnek is vevője.

A szövegközlés alapja: Budapesti Szemle, 1887. 305–306. l.

---

1. *Trefort Ágoston* (1817–1888) – liberális politikus, 1872–1888 között közoktatásügyi miniszter; 1879-ben a népiskolai törvény módosításával bevezette a magyar nyelv kötelező oktatását. 1883-ban kiadott középiskolai törvénye a középiskolai oktatás 1944-ig fennálló rendszerét alapozta meg. L. még a 73. szemelvény 1. jegyzetét.
2. Gyulai Pálhoz szólt a levél.

26

GYÖRGY ALADÁR[1]
OLVASÓKÖZÖNSÉGÜNK

1875. október 24.

(Részlet)

Egyik legjelentékenyebb napilapunk nemrég érdekes statisztikai kimutatást közölt előfizetőinek társadalmi állásáról. Ezen kimutatás után láttuk, hogy az olvasóegyletek, kávéházak stb. kivételével, melyek az előfizetőknek közel egyharmadát teszik, minden egyes társadalmi osztály viszonyszáma oly csekély, miszerint csak-

nem jogosítva vagyunk elmondani, hogy a magyar irodalom jelenleg főképp társulati úton ápoltatik.

Ezen jelentéktelennek látszó körülmény fontos lett azáltal, ha a hazánkban létező 166 város s 711 mezőváros számát (mert hiszen falukon az egyesülés még csak kivételes) szembeállítjuk az évenként megjelenő mintegy kétezer kötet könyvvel s 250 lappal, folyóirattal. Ezen összeállítás megdöbbentően tanúsítja azt, hogy a jelen viszonyok további fennállása esetében irodalmunk felvirágzására számítanunk alig lehetséges. S valóban, Magyarország közel 14 millió lakosa, melyből 8 millió ért magyarul, sokkal csekélyebb irodalmat tud felmutatni, mint Hollandia, melynek lakossága negyedfélmillió, vagy Svédország az ő 4 1/4 millió népével. Hírlapjaink előfizetői száma nem éri el az 5000-et, míg a német lapok közül több túlhaladja; vannak s igen nagy számmal tudományos folyóiratok, melyeknek bevétele a nyomtatási költséget sem fedezi. A negyvenes években – midőn olvasókörök s más testületek még sokkal csekélyebb számmal léteztek – már 60 000-re tették az olvasó- s előfizetőközönség számát, míg most, dacára a nagy szellemi haladásnak, statisztikusaink alig mernek százezer magyarról beszélni, ki hírlapokat is járat, s a naptárakon s iskolai könyveken kívül más műveket is vásárol.

Felesleges bizonyítanunk, hogy e kedvezőtlen arány jelentékenyen megváltozhat, sőt kell hogy megváltozzék. E lap hasábjain több ízben szóltunk is már a népkönyvtárakról s a népszerű tudományos előadásokról, melyek azon bajon elsősorban vannak hivatva segíteni – fájdalom! csaknem eredmény nélkül. Mindkét intézmény szükségességét sokkal gyakrabban hangsúlyozzák nálunk, mint amennyi a kísérletek száma, hogy azokat gyakorlatilag is életbe léptessék. Részben ugyanezen okból fölszólaltunk a valódi népies irodalom érdekében, mely nálunk dacára a százával megjelenő népies iratoknak, nagyon is parlagon hever, s egyes kevésbé sikerült törekvések dacára még mindig csak a középosztályra, az úgynevezett polgárságra szorítkozik. Felszólaltunk a vidéki múzeumok érdekében, melyek közvetve szintén az olvasóközönség számának szaporítását eszközlik. Mindhiába! A valódi buzgalom e tekintetben igen csekély, s vajmi kevés azoknak száma, kik az olvasás hasznát s gyönyörét az avatatlanoknak is igyekeznének megszerezni. Bucsánszky[2] s társai kiadványai ma is a legnagyobb közönséggel dicsekedhetnek, ha az iskolai könyvjutalmak divatba nem jöttek volna, ha minden keletkező vidéki lap nem nyerne meg egy-egy embert az irodalomnak, a magánosok irodalompártolásáról még szomorúbban kellene nyilatkoznunk...

A valódi baj a terjesztés módjában áll. Tudvalevő dolog, hogy

a legcsekélyebb, de éppen legbosszantóbb bajjal kezdjük, miszerint a fővárosban a magyar lapok sokkal rendetlenebbül s későbben hordatnak szét, mint a németek, s hogy a magyar művek egy nagy része nem jelenik meg a kellő időben, s könyvkereskedőink jó nagy része nem ügyes üzletember. Az is ismeretes, hogy a tankönyveken kívül, s ezeknél sem minden esetben, egyetlen műből sem küldenek mutatványíveket azokhoz, kiket az közelebbről érdekel, vagy ahol tömeges megrendelésre lehet számítani. Prospektusok csak a kivételek közé tartoznak. A művekre nézve már el is lehet mondanunk, hogy az előfizetési korszak végső napjait éli: de jött-e helyére egy más terjesztési mód? A lapok ajánlgatása ér valamit, de a pár száz előfizetővel nyomorgó Budapesti Szemle[3] példája – különösen az ötödfélezer taggal bíró természettudományi társulat közlönyével[4] szemben – eléggé tanúsítja, hogy keveset. Még nagyobb a baj a lapokra nézve, hol az előfizetési korszak még teljes épségében áll fenn, s hol éppen azért gyakran megtörténik, hogy a mutatványszámok kiállítása s a hirdetések az első évnegyed egész jövedelmét igénybe veszik. A szépirodalmi s más lapok mellékletei, könyvilletményei s olykor az irodalom valódi szégyenére fennálló teljesen üzleti fogásai eléggé tanúsítják, mily nagy kínnal kell a kiadóknak átvergődniök a kezdeten s a konkurrencia között még akkor is, ha a lap szellemi része valóban megérdemelné a pártolást.

Kétségtelennek látszik azonban előttünk, miszerint e bajnak a jelen rendszer fenntartása mellett tovább is meg kell maradnia. Az előfizetési felhívás az olvasóközönség testületi részén túl mindenkor nagy nehézséggel fog elhatolni az óhajtott helyre, s még nehezebben képes oly téren is apostolt szerezni, hol az irodalom még nem vert gyökeret. Az előfizetőgyűjtők hajdani világában is nem a nyomtatott, hanem az élőszó tudott valódi sikert felmutatni. A kiadóknak el kell fogadni a kolportázs-rendszert[5] úgy a könyvekre, mint a hírlapokra nézve, ha azt akarják, hogy zöldágra jussanak, s évről évre szaporítsák az irodalompártolók számát. Bucsánszkyék hatása csaknem kizárólag innen ered. Az ő ágenseik ellepik a vásárokat, ünnepélyeket, csaknem minden egyes egyént felkeresnek, a többieknél ellenben nem elég az, hogy az irodalmi viszonyokkal teljesen ismeretlen embernek bizalmát mintegy előlegezni kell az előfizetők által, mely bizalom előlegezés különösen a gyanakvó földmívelőknél általában sohasem honosítható meg, hanem ezen előfizetésnél is megkövetelik, hogy az illető pénzét egyenesen a kiadó lakására küldje, melynek kikeresése rég elhányt lapok s előfizetési felhívásokból gyakran sok időt s nagy fáradságot igényelnek.

A franciák s angoloknál különösen a nagyobb városokban már teljesen gyökeret vert a kolportázs-rendszer. A Daily Telegraph s Standard százezernél több példányban elfogyó lapokra alig akad más előfizető, mint ami külföldről jő. De emellett a legutolsó trafik s szatócs is árulja azokat, a csizmatisztító gyermekek mellékkeresetet űznek vele, s a hordárok élő hirdetőként járnak fel s alá a városban, minden újonnan megjelent szám tartalomjegyzékét hirdetve. Nálunk a fővárosi szivar-szatócsok s nehány vidéki vasúti őr részesül legfellebb a napilapoknál ily jogokban, azonban ezek is rendesen oly feltételek alatt, melyek őket előbb-utóbb elkeserítik. A Corvina-társulat[6] bukásának ügynökei ezen korlátoltsága volt egyik oka. Azon elvet, hogy a lapot példányszámra árultassák vidéken, még a valóban népies irányú Képes Néplap[7] sem merte elfogadni, annyival kevésbé azt, hogy utazó ügynököket alkalmazzon. A hirdetésekben már kissé előbb vagyunk, bár a képes hirdetések nálunk még mindig a kivételek közé tartoznak.

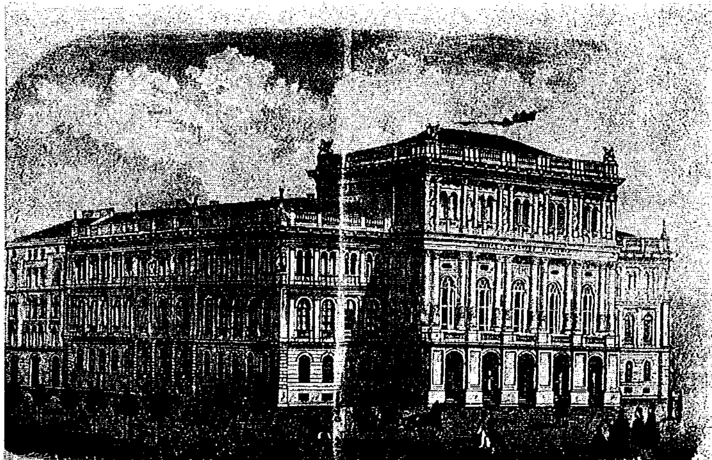
Azonban ne folytassuk tovább. Látható ennyiből is, hogy mind az írók, mind a közönség, mind végre a kiadók részéről sok a baj. Igaztalan eljárás volna, ha egyiket vagy másikat kizárólag tennénk felelőssé ezen hiányok miatt. Az emelkedés kölcsönös leend. Kétségtelenül vannak egyes eszközök, pl. a népkönyvtárak s népszerű tudományos előadások rendezése, melyek létrejötte a legfőbb tényezőül tekinthetők, azonban olvasóközönségük számának tetemes szaporodása még a szaktanodák felvirágzása esetében is csak akkor reményelhető, ha az elősorolt teendők mindegyike felkaroltatik . . .

A szövegközlés alapja: Figyelő, 1875. október 24. 505–507. l.

---

1. *György Aladár* – l. a 49. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Bucsánszky Alajos* (1802–1883) – könyvkiadó és nyomdász. Elsősorban ponyvairodalmi termékeket adott ki.
3. *Budapesti Szemle* (1857–1944) – szépirodalmi és kritikai folyóirat. Csengery Antal, Gyulai Pál, Vojnovich Géza stb. szerkesztésében a konzervatív, akadémikus irodalom irányítója.
4. *Természettudományi Közlöny* – 1869-től jelent meg. 1968-tól Természet világa címen kerül kiadásra.
5. *kolportázs rendszer* – utcai árusítás, illetve ügynöki hálózaton alapuló, részletfizetéses terjesztési mód; füzetenként megjelenő kiadványok terjesztését is jelentheti.
6. *Corvina-társulat* – olcsó könyvek terjesztésére alakult közhasznú társulat, amelyet a kiegyezés után az ország műveltebb körei részvények kibocsátásával azért alapították, hogy a népnek való olvasmányokat adjanak ki. Kiadványaik nem keltek eléggé, és a társulat hamarosan megszűnt. (Dolinay Könyvet a népnek! című munkájában számolt be róla.)

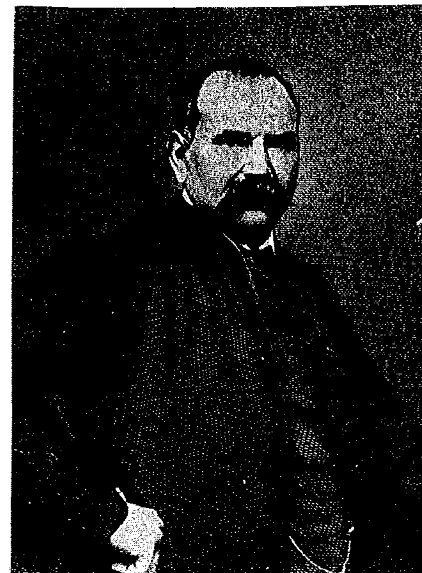
AZ AKADÉMIA PALOTÁJÁNAK ÉPÍTÉSÉN DOLGOZÓ MUNKÁSOK LEVELE AZ UTÓKORHOZ

AZ AKADÉMIA PALOTÁJA
(Egykorú metszet, 1865)

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉPÜLETE
(Elekes Lajos egykorú metszete, 1875)

TOLDY FERENC

SZILÁGYI SÁNDOR

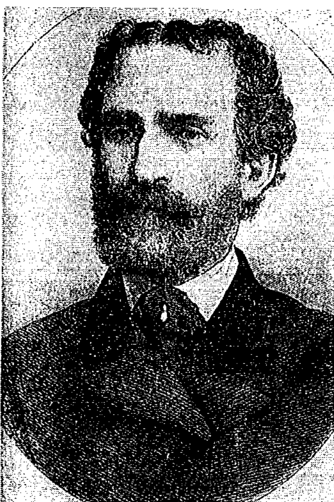
KUBINYI ÁGOSTON

AZ EMICH-NYOMDA 1862-BEN

RÁTH MÓR

KNER IMRE

A XIX. SZ. MÁSODIK FELÉNEK MUNKÁSSAJTÓJÁBÓL ▸

NÉPSZAVA
határozott szabadelvű politikai ujság.
Előszó az olvasóhoz.

ARANY TROMBITA.
MUNKÁSOK UJSÁGA

TESTVÉRISÉG.
A magyarországi munkások közlönye.
Törekvéseink.

Általános Munkás-Ujság.

Munkás-Heti-Krónika.
Társadalmi s gazdászati néplap.

NÉPSZAVA
Szociáldemokratikus közlöny.

NÉPSZAVA
Engels Frigyes

NÉPSZABADSÁG

AZ ÜSTÖKÖS.

Humoristico-belletristicus hetilap.

PROLOG.

LUDAS MATYI

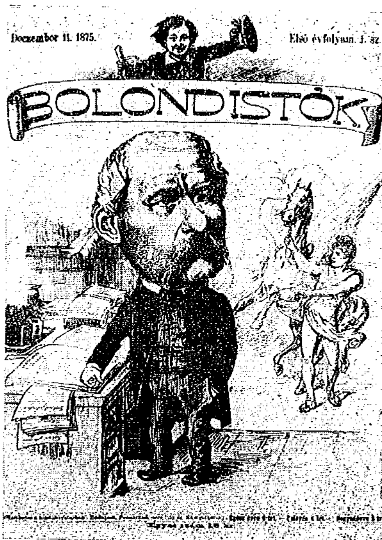
a magyar nép mulattató képes ujsága.

Egy honvéd szózata.

ÉLCLAPOK

MÁTYÁS DEÁK

APRÓ PÉNZEN FIZETŐ KÉPES UJSÁG.

December 11. 1875.

Első évfolyam 1. sz.

BOLONDISTÓK

7. *Képes Néplap* – Heckenast Gusztáv, majd utóda a Franklin-Társulat gondozásában 1873. január 1-től december 31-ig jelent meg. Nagy Miklós szerkesztette.

27

GULYÁS PÁL[1]

KIK A LEGNÉPSZERŰBB ÍRÓK?

1911

Kik a legnépszerűbb írók? A múzeumok és könyvtárak tanácsa legutóbb kérdőíveket küldött szét a felügyelete alá tartozó ötszázötvenkét könyvtár vezetőihez, hogy *mely szerzőket olvas legszívesebben az ország olvasóközönsége*. A könyvtárak közül kétszázhatvanhárom csupán általánosságban mozgó választ adott, csak a legkedveltebb írókat sorolta föl, míg száznyolcvanöt könyvtár minden név mellé odajegyezte a kölcsönzések számát. A beérkezett adatok alapján *Gulyás* Pál dr. tanár most állította össze a statisztikát, melynek érdekes adatai közül a főbbeket itt közöljük:

Kétszázhatvanhárom könyvtár közül kétszázharminckettő *Jókai* Mórt vallja legkedveltebb írójának, míg *Mikszáth* Kálmán száznegyvenöt szavazattal a második lett. A harmadik *Benedek* Elek, akire százharmincnégy szó esett, utána *Verne* Gyula következik, akire száznégy könyvtár szavazott. Száznál kevesebb szavazatot kapott *Gárdonyi* Géza (nyolcvannégy), *Gaál* Mózes[2] (hetvenhét), *Vas* Gereben[3] (hatvanhat), *Rákosi* Viktor és Jenő (ötven), *Herczeg* Ferenc (harminckilenc), *Eötvös* József és Károly (harmincöt) és *Jósika* (harminckettő). Örvendetes jelenség *Marlitt*[4], *May* Károly[5] és *Ohnet*[6] háttérbe szorulása, ami ezeknek az íróknak fokozatos kiküszöbölésében leli magyarázatát. Annál elszomorítóbb jelenség, hogy költőinket alig olvassák. *Arany* tizenkilenc, *Petőfi* tizenhat, *Tompa* pedig csak öt könyvtár kimutatásában szerepel. A kérdésnek egy más oldalát világítja meg az a száznyolcvanöt könyvtár, amely az egyes írókra vonatkozó kikölcsönzések számát feltüntette a kérdőíveken. A legolvasottabb író ebben a csoportban is Jókai, akinek műveiből abban a százhatvanegy könyvtárban, amely őt a közönség kedveltjének említi, 19 937 kötetet olvastak. Vannak olyan könyvtárak, ahol a szépirodalmi olvasmányok forgalmának több mint a fele írható Jókai javára. Mikszáth 111 könyvtárban szerepel, de a kölcsönzések végső összege csupán 6176 kötetre rúg. Benedek Elek csak 91 könyvtár jegyzékében szerepel, de az olvasott kötetek számát tekintve túltesz Mikszáthon, s így voltaképpen Jókai után ő következik. Az ő

művei 8662 kötettel szerepelnek e 91 könyvtár forgalmában. Az ismeretterjesztő olvasmányokat illetőleg a kérdőívek igen szűkszavúak. Az a néhány adat, amely ebbe a körbe vág, azt a feltevést igazolja, hogy elsősorban a hazai történelem (s ebből is főképp két korszak: a kuruckor és a szabadságharc), azután meg az útleírások érdeklik a mi népünket. Sajnos, hogy egyes színmagyar vidéken a helyes gazdálkodásra vonatkozó könyvek legtöbbjét egyetlenegyszer sem vették igénybe.

A szövegközlés alapja: Corvina, 1911. 138. l.

---

1. *Gulyás Pál* (1881–1963) – irodalomtörténész, bibliográfus, egyetemi magántanár. 1908-tól az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosa, majd főkönyvtárosa, 1934-ben rövid ideig igazgatója. 1916-tól a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának előadója volt. 1912-től 1924-ig a Magyar Könyvszemle szerkesztője. Állami könyvtárak létrehozásán fáradozott. Könyvtári szakirodalmi tevékenysége főleg a könyvtártan és a bibliográfia területén jelentős, de számos könyv- és könyvtártörténeti írása is megjelent. Munkái közül kiemelkedik a Bibliográfia kézikönyve és Szinnyei József Magyar írók élete és munkái c. bibliográfiájának 6 kötetes folytatása. – A hivatalos művelődéspolitika álláspontjáról mindvégig élesen támadta Szabó Ervin könyvtárpolitikai törekvéseit; több ízben intézett támadást a Fővárosi Könyvtár ellen. 1921-ben kiadott Kommunista könyvtárpolitika c. művében a Tanácsköztársaság könyvtári vonatkozású tevékenységét támadta és rágalmazta.
2. *Gaál Mózes* (1894–1929) – ifjúsági író és pedagógus.
3. *Vas Gereben* (1823–1868) – korában Jókai mellett a legolvasottabb regényíró, a Nemzet napszámosai stb. szerzője.
4. *Marlitt, Eugénie* (1825–1887) – népszerű német regényíró, elsősorban a kispolgári rétegek kedveltje.
5. *May, Karl* (1842–1912) – német ifjúsági és kalandregény író.
6. *Ohnet, Georges* (1848–1918) – a kispolgári rétegek népszerű francia regényírója, a Vasgyáros szerzője.

28

POGÁNY JÓZSEF[1]

KÖNYVDEMOKRATIZÁLÁS

1910

A magyar irodalom a legújabb időkig díszművekből állott. Nemcsak tartalmi, a gondolati részre igaz ez, mely szalonok vagy várkastélyok, háborúk vagy állami akciók, nemesi kúriák vagy haditátrak irodalma volt, hanem igaz a könyvbeli részre is, az irodalomnak könyvekben való külső megjelenésére is. Nagy díszmunkákban jelent meg a magyar irodalom. Százkötetes össze-

gyűjtött munkák, roppant fóliánsok bőrbe, selyembe kötve, ezüstös veretekkel, drága rajzokkal, pompázó papiroson.

Voltak ugyan szerény egyes kötetek is, de azok csak alig-alig száz példányokban ha fogytak. A könyvkiadók igazi üzleti vállalkozása mégiscsak a díszműkiadás volt: a száz-, a kétszáz-, a háromszázkoronás „összes művek” és minden „műveltséget” összefoglaló gyűjtemények, a magyar „klasszikusok” egy halomba hordása, a tömérdek kötetű magyar és világtörténelmek. Megvannak ezek ma is. Egész ügynökhad verejtékezik az eladásukkal még most is. Részletfizető jobbágyaikká tették a fél országot ezek a „hazafiúi” vagy „kegyeletes” célt szolgáló, „nemzeti ajándék” kedvéért megveendő, kultuszminiszteri „ajánlással” árusított díszművek.

Megvannak ezek ma is, de íme, már más is van mellettük. Ez: arisztokrata könyvek és könyvarisztokraták mellett kisarjadt egy másik irodalom és másfajta könyvek is. Ez a másik irodalom az új polgárság és az ifjú proletárság irodalma.

Ahogy gazdaságban és politikában egyre nagyobb számmal és egyre növekvőbb erővel követel tágasabb helyet, magasabb polcot magának a magyar polgárság és proletárság, akként foglal el egyre nagyobb helyet a szellemi életben is. A hatvanhét után egyre inkább bontakozó kapitalizmus lassan-lassan nálunk is fölszántotta az elméket. A táblabíró literatúra mellett már szárnyra kapott a polgári élettel, polgári szempontokkal foglalkozó irodalom is. Mikszáth, Herczeg mellett népszerű írókká lesznek Bródy és Kóbor[2] is. A régi Magyarország irodalmának vadásztörténetei és dzsentrikalandjai helyén megszólal az új Magyarország újszavú költészete, és hatalmas erővel pattan ki a proletárság irodalma, költészetben Csizmadiával[3], novellában Révész Bélával[4], drámában Garami Ernővel[5].

Új osztályok kerültek be a magyar közéletbe, és új irodalmat hoztak magukkal. A régi, arisztokrata érzésű és életű osztályokkal szemben demokrata érzésű és életmódú osztályok. És ez az új demokratikus irodalom egy csapásra átalakította az egész könyvpiacot. Új típusa jelenik meg a könyveknek: az olcsó könyv. Nem népies, nem népszerűsítő könyvek, nem miniszteri kiadványok parasztfogó olcsósága ez, hanem jó, becsületes, modern szépirodalmi és tudományos munkák olcsó kiadása. Nem roppant díszművek, csak apró füzetek, szürkék vagy tarkák, sokfajta a címük: Magyar könyvtár[6], Modern könyvtár[7], Nyugat könyvtár[8], Ébresztő[9], de egyben megegyeznek: abban, hogy olcsók, és nagy tömegekhez szólnak. Száz koronák helyett csak fillérek az áraik, de a néhány ezrek helyett a sok tízezrekhez fordulnak.

Vagy a könyvdemokratizálás másik formája: a füzetekké aprózás, ahogy a Népszava-könyvkereskedés[10] csinálta a Francia forradalommal és a Szent Skarabäusszal. A súlyos forintlábak helyett így könnyű fillérlépésekkel haladhat el a könyv a proletárságig is.

Új közönség támadt, és a könyvkereskedők és könyvírók ezt az új közönséget akarják kielégíteni. Ez az új közönség sokkalta alkalmasabb komoly kultúrcélokat szolgáló irodalom befogadására, mint a régi, és ebben van a legmélyebb oka a magyar irodalom legújabb nekilendülésének.

Hogy ez az új közönség megvan, és hatalmas erővel szól bele az irodalompolitikába, annak érdekes bizonyságát adja egy ankét, amit a Világ rendezett arról, hogy „Mit olvas Budapest és Magyarország?" Az egyik kiadótársaság vezetősége azt mondja: „Az olvasóközönségben általában észre lehet venni egy alulról fölfelé törekvő áramlatot: a gazdaságilag szegényebb néprétegek ma többet olvasnak, mint a jómódúak." Egy másik nagy kiadóvállalat irodalmi titkára: „Egy új elemmel bővült a magyar olvasóközönség a legújabb időben: a munkássággal. Ma már a munkásság is olvas, éspedig elsősorban ismeretterjesztő könyveket. Már átment a tudatába az, hogy az olvasás útján szerzett ismeretek előmozdítják boldogulását... Anyagi tehetősége persze megtiltja neki a drágább könyvek vásárlását, s ezért főleg az olyan olcsó könyvek találnak nála jó piacra, mint a Magyar könyvtár, de azért nagyobb terjedelmű és drágább könyvek is, ha neki való, jó publikuma a munkásember. A magyar munkásság kulturális haladásának roppant örvendetes jele ez, s a munkások érdekében fönnálló szervezetek és testületek legfontosabb feladatai közé kell hogy tartozzék ennek az olvasókedvnek az ápolása és fejlesztése."

Hogy mennyire erős éppen a szervezett munkásság befolyása ma már a könyvpiac alakulásaira, mutatja, hogy a szocialista propagandától távol eső vidéken 5 – 25 000 példányokban fogynak a Szent István Társulat[11] kiadványai, míg itt Budapesten, a munkásmozgalom fő- és székvárosában csak 300 – 400-ra megy a klerikális könyveket fogyasztók száma.

Még nemrégen is minden magyar kultúrtörekvés kiindulópontja a magyar értelmiség volt, éltek a régi márciusi tradíciók a magyar diákságban, és lángoló demonstrációk, tüzes felbuzdulások, kultúrtettek az ő mozgalmaikban csíráztak. Ők jártak színházba, de nemcsak a primadonna lovait fogták ki, hanem ők vásároltak könyvet is, ők jártak hangversenyre, ők tartottak fölolvasásokat, ők vitték el a vidék lemaradottságába a városi kultúrát.

Ma mindez megváltozott. A munkásság nemcsak az utcáról szorította ki a diákságot, hanem a könyvtárakból is. Érdekes összevetni a könyvtárak vezetőinek a nyilatkozatait.

Az Egyetemi Könyvtár igazgatója írja: „Ki olvas az egyetemi könyvtárban? Az egyetemi hallgatók egy része. És mit olvas ez a közönség? Túlnyomólag azokat a tankönyveket, amelyekre a vizsgai készülés szempontjából szüksége van. Ez a magyarázata annak, hogy itt áll ez a hatalmas könyvtár sok százezernyi kötet anyagával, és a legtöbbet olvasott könyvek ebből a sok százezerből azok, amelyekből a hallgatóknak vizsgázniok kell ... A használat túlnyomó részben a humánus tudományokat keresi: a filológiát, irodalomtörténet és történetet." Ugyanazt kell megállapítania a Múzeumi Könyvtár vezetőségének is: „A múzeum olvasótermét leginkább ifjúság veszi igénybe, mely kilenctized részben a legközönségesebb tankönyveket és lexikont használja."

Íme, így áll a helyzet azokban a könyvtárakban, amelyeknek a közönsége a polgári osztály olvasásra legszomjasabb rétegéből, a diákságból kerül ki. A legközönségesebb tankönyvek kielégítik minden igényüket. Egyetlen céljuk van csak: le akarnak vizsgázni. Tudománnyal, kultúrával egyáltalán nem törődnek. Elvesztették az eleven, a mai élethez való kapcsolatukat, az érdeklődésük középpontjában a filológia és a hivatalos, lélektelen irodalomtörténetírás áll.

Milyen más a képe az olyan könyvtárnak, amelybe a munkásság is eljár, amelynek a közönsége a proletárságból és a proletárság törekvéseihez közel álló entellektüelekből kerül ki. A Fővárosi Könyvtár vezetősége így ír: „Az a hullám, amely a tudományos fejlődésben észlelhető, megnyilatkozik a mi közönségünkben is, amelyet mindinkább érdekelnek azok a nagy kérdések, amelyek a modern tudomány fejlődését mozgatják. Jog, irodalomtörténet, filológia háttérbe szorulnak, és a helyükbe lép az érdeklődés középpontjába a közgazdaság és a diadalmasan előrenyomuló társadalomtudomány... Mindennek megítélésénél természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy milyen közönség az, mely a Fővárosi Könyvtárt fölkeresi. Az erre vonatkozó adatok rendkívül érdekesek: fővárosi bizottsági tag egy év alatt három látogatta a könyvtárt, ellenben bérmunkás százhetvenkilenc."

Íme, ide nem tankönyvek bemagolása kedvéért jártak el, hanem tudománymegismerés és tudományfejlesztés volt az olvasás célja. A diákság csak azért járt el a maga nagy könyvtáraiba, hogy ne kellessen megvennie a tankönyveit, ahogy csak azért vizsgázik, hogy diplomát kaphasson. A munkásság hátat fordított a filológiai betűbolhászásnak, és a ma legnagyobb kérdéseire keres megoldást és feleletet a közgazdaság és a társadalomtudomány mun-

káiban. A kultúra útján a munkásság halad. Tudjuk, hogy még csak a munkásság legfelső rétege, hogy még százezrek élnek teljes kultúrálatlanságban. De a nagy munka mégis megkezdődött már. A nagy szociális forradalom első pozitív lépését látjuk az irodalom, a könyv demokratizálásában, ahogy a reformáció forradalmának is előfutárja a nyomtatás sokszorosításával demokratizált betű volt, ahogy a nagy francia forradalom előestéje az irodalom gyönyörű bontakozása volt, ahogy a negyvennyolcas magyar forradalmat megelőzte egy hatalmas irodalmi megújhodás. Az irodalom demokratizálását követni fogja a politikai élet népivé válása és végső, de meg nem állítható soron a társadalom szociális demokráciája.

A szövegközlés alapja: Pogány József: Kultúra, álkultúra. Bp. Magvető, 1962. 25–30. l.

---

1. *Pogány József* (1886–1938) – tanár, kommunista politikus és újságíró. Több szociáldemokrata, majd kommunista lap szerkesztője. A Tanácsköztársaság idején népbiztos. Bécsbe, majd a Szovjetunióba emigrált és ott is halt meg.
2. *Kóbor Tamás* (1867–1942) – író, publicista.
3. *Csizmadia Sándor* (1871–1929) – szociáldemokrata vezető, költő, újságíró.
4. *Révész Béla* (1876–1944) – szocialista író, újságíró, 1906-tól évtizedekig a Népszava munkatársa. 1919-ben az Írói Direktórium tagja.
5. *Garami Ernő* (1876–1935) – szociáldemokrata politikus és publicista. 1898-tól 1919-ig a Népszava főszerkesztője.
6. *Magyar könyvtár* – 1897-től külföldi és magyar művek egyaránt megjelentek a sorozatban. A Franklin-Társulat adta ki az 1930-as évekig. Radó Antal szerkesztette.
7. *Modern könyvtár* – az Athenaeum adta ki 1910–1922 között, szerkesztette Gömöri Jenő. A tudomány, a művészet és az irodalom legaktuálisabb problémáival foglalkozó művek sorozata volt, közel 500 kötete jelent meg.
8. *Nyugat könyvtár* – Fenyő Miksa és Hatvany Lajos szerkesztésében jelent meg 1911–12-ben. Főként a haladó polgári értelmiség irodalmi folyóirata, a Nyugat írói csoportjának műveit és az európai irodalom jelentős kortársainak írásait adta közre, a kor színvonalán álló modern külsőben.
9. *Ébresztő* – a Népszava-könyvkereskedés sorozata, amely 1905 és 1907 között jelent meg a „Magyar Munkás Könyvtár"-ral és a „Munkás-színpad"-dal együtt.
10. *Népszava-könyvkereskedés* – a szociáldemokrata párt könyvkiadó és terjesztő vállalata.
11. *Szent István Társulat* – l. a 9. szemelvény 9. jegyzetét.

B) KÖNYVKIADÁS, SAJTÓ, KÖNYVKERESKEDELEM

Szerzők és kiadók a tőkés viszonyok között

29

ELEK ARTÚR[1]
A MAGYAR ÍRÓ ÉS KIADÓJA
1913

(Részlet)

I

Régi pernek megíratlan iratait szándékozom szellőztetni. Nesztelenül folyik a per évtizedek óta, nem a bíróság előtt, csak az írók köztudatában. Az anyaga megfogalmazatlan keserűség. Ezt a keserűséget kísérlem meg szavakba foglalni és egyben megmagyarázni annak alkalmából, hogy kéziratnak minősítve olyan könyv jelent meg a minap, amilyen még minálunk soha. (*A Révai—Franklin*-per.[2] A Révai irodalmi intézet kiadása.) Két hatalmas magyar könyvkiadó cég vad birkózásának jeleneteit rögzíti meg benne az ellenfelek egyike, hogy csúffá tegye és kipellengérezze velük ellenesét. Közben pőrére levetkőzteti az egész magyar könyvkiadói üzletet, kitakarja titkos rugóit, kerekeit, és megismerteti a világot azokkal a fogásokkal és praktikákkal, melyekkel a mi könyvkiadóink a magyar kultúrát „csinálják".

A nem mindennapi könyv két üzleti ellenfél párviadala. (Majd harmadfélszáz lap a terjedelme, és kiadója ingyen küldözgeti szét. Hány magyar író zörgethetett volna jóval értékesebb kéziratával hiába ugyanannál az áldozatra kész kiadónál!) Alapjában véve magánügy, bár valamikor kultúrtörténeti kútforrásnak fogják megbecsülni. Én csak egynémely adatát szándékozom felhasználni ott, ahol szükségét érzem; az ügynek magántermészetű részéhez hozzá nem szólok.

A magyar írói céh múltja félszázados is alig van. Addig csupán műkedvelő íróink voltak, olyanok, akik csak a napi foglalatosságuk

után megmaradt idejüket szánták az irodalomnak. Kazinczy persze kivétel; az írásnak mint céhbeli foglalkozásnak kora Petőfivel kezdődik.

A közönség olvasási kedvének fölébredése mindenesetre megelőzte ezt a kort. Erre vall az a sajátságos körülmény, hogy a tizenkilencedik század első magyarországi könyvkiadóinak gyér magyar kiadványai között túlnyomó számmal szerepelnek a fordított munkák. A magyar írók még akkor nem tudták kielégíteni az olvasóközönség szükségletét. Kevesen is voltak, szinte kevesebben, mint könyvkiadóink, kik a század elejétől fogva mindjobban szaporodnak. Az elsők Németországból származtak el hozzánk, Hartleben Konrád Adolf[3] Mainzból, Wigand Ottó[4] Göttingából. Még az utánok következő nemzedékek is jó ideig német földről jöttek. Wigand sógora és utóda, Heckenast[5] ugyan kassai volt, de Lampel Róbertnek[6] és Juranynak,[7] a Franklin első igazgatójának bölcsőjét szintén Németországban ringatták. Határszéli német lakosságú városainkban pedig azontúl is sokáig német volt a könyvkereskedés.

Hogy újabb irodalmunk e korszakában íróinknak kiadóikhoz való viszonya milyen volt, arra – hiteles adatok híján – legföllebb következtetni lehet. Hartleben adta ki Petőfi regényfordításait, meg a Hóhér kötelét, Nagy Ignác[8] ajánlására Jókai Hétköznapjait s az akkor még teljesen ismeretlen, huszonkét éves fiatalembernek ezért az első munkájáért 360 forintot fizetett! Ami Wigandot illeti, ő volt a kiadója az első magyar lexikonnak, az irodalomtörténeti nevezetességű Közhasznú Esmeretek Tárának, továbbá Kisfaludy Sándor munkáinak; Széchenyi István könyveit németre fordítva szintén ő adta ki. Ennek a kemény üzletembernek idealizmusára nézve jellemző, hogy miután az osztrák hatalom elől hazamenekült, és Lipcsében megalapította azóta világszerte ismert üzletét, a magyar írók munkáinak kiadását ott kinn is folytatta, és akárhányszor puszta kegyeletből meg a magyar ügy iránt való szeretetből bocsátotta közre írásaikat.

A szabadságharc után kezdődő korszakban Heckenast, Emich és Ráth Mór kerültek kiadóink élére. Róluk és hozzájuk való viszonyukról sokat tudnának mondani öregeink. Érdemes is lenne kifaggatni őket, és amennyire még lehetséges, összegyűjteni a kiadóikkal való érintkezés adatait. Ennek híján itt is csak következtetni lehet. Heckenast Gusztávnak rideg és kapzsi üzletember-híre maradt. Emich is kiváló üzleti érzékű kiadó volt, de az írókkal méltányosabban bánt. A három között Ráth Mór volt a gentleman-kiadó. Eötvös báró, Arany, Tompa, Vörösmarty, Gyulai, Toldy Ferenc műveit mind ő vitte a közönség közé. Ezek a férfiak barátságukra is méltatták a szokatlanul művelt és tájékozott kiadót. Ráth vi-

szont tisztességesen honorálta íróit, nemcsak az elismerteket és ünnepelteket, de az ismeretleneket is.

Még egy elmúlt kiadó nevét érdemes a feledésből kimenteni: Abafi-Aigner Lajosét, aki az egész magyar könyvkiadó iparnak egyetlen idealistája volt, az egyetlen, ki teljes önzetlenséggel, sőt önfeláldozóan szolgálta a kultúrát. Két gyűjteményes vállalatának, a Magyar Könyvesháznak meg a Nemzeti Könyvtárnak nagyon sok tanulságot köszönhetnek az akkori nemzedékek. Ezt a derék férfit, aki maga is kutató volt, maga is írt, lassanként fölemésztették vállalkozásai. Még sokan emlékezünk Városház utcai üzletére, mely azután összezsugorodva a Haris bazár egyik udvarában vonult meg. Aigner Lajos volt *egyetlen* tönkrement jelentősebb könyvkiadónk.

Azóta sokszor hallottuk a könyvkiadói panaszt, hogy a magyar közönség könyvet nem olvas, könyvet nem vásárol, hogy a könyvkiadó üzlet nálunk tisztára nyomorúság: de bukott könyvkiadót azóta sem láttunk.

II

A kis kiadók azután eltűntek, elnyelték őket a nagyok. Megkezdődött a részvénytársaságok kora. Heckenast üzletéből lett a Franklin-Társulat, mely utóbb Lampel Róbert hajdani kiadói üzletét is magába szívta. Emich üzletéből lett az Athenaeum, a Révai Testvérek Haris bazári kiadó üzletéből lett a Révai Irodalmi Intézet.[9] A kisipar nagyiparrá nőtt, s a kiadók meg az írók egyre távolodtak egymástól. A nagy részvénytársaságok teljesen az üzlet álláspontjára helyezkedtek, és a kíméletlen pénzcsinálásra adták magukat. Kapóra jött nekik Jókai írói jubileuma és a vele összefüggő nemzeti díszkiadás ügye. Ez a száz kötetes hatalmas vállalkozás lett a megindítója annak az egyiptomi csapásnak, melynek részletüzlet a neve. Derűre-borúra megindultak a sok kötetes gyűjtemények. És azok a kiadók, akik évtizedeken át húzódoztak verseskötetek kiadásától, mivel, úgymond, verset nálunk senki sem olvas s még kevésbé vásárol, a közönség nyakába varrták az egész régi magyar irodalmat, azokat a mindig is jelentéktelen és rég beporosodott költőinket, kik iránt mai nap már csak a specialisták érdeklődnek.

Egyszerre kapósak lettek mindazok az íróink, kiknek munkássága sok kötetre rúgott. Egész jelentéktelen, majd azt mondanám, feledésnél egyebet meg sem érdemlő íróink jutottak ily módon ahhoz a kitüntetéshez, hogy gyűjteményes kiadásban került munkásságuk a közönség elé. S hogy a közönség elé kerüljön, vagyis hogy a terjedelmes gyűjtemények megvásároltassanak, arra volt gondjuk a kiadóknak. A mi szegény olvasóközönségünknek csodálatosan

imponál a nagy tömeg könyv, amit egyszerre kaphat meg, és csak apránként, hosszú évekre elosztva kell megfizetnie. És az ügynökök sáskaserege, mely a kiadók vezényszavára elárasztotta a vidéket, értette módját a „könyvterjesztés"-nek. Hogy micsoda tatárjárás, hogy micsoda irodalmi rablógazdálkodás a könyvkiadóknak ez a részletüzlete, arról rövid néhány sorban alig lehet fogalmat adni. Ahhoz el kell olvasni a „Révai – Franklin-per" aktáit. Egy helyén azt olvasom, hogy a Franklin-Társulat tevékenysége „a magyar közönséget az utóbbi években egyenesen fanatikus ellenségévé tette a könyvnek". Hozzátehetném, hogy nem is csak a Franklin-Társulat, és talán nem is annyira a könyvnek, mint inkább a részletüzletnek, melynek mai gyakorlata ellen a törvényhozás is szükségesnek érezte a föllépést.

Míg a kiadók ilyformán pazarabbnál pazarabb gyűjteményeket, sokszor feleslegés, akárhányszor haszontalan, nemegyszer értéktelen könyvsorozatokat „terjesztettek", az olyan írók előtt, kiknek nem voltak gyűjteményre menő könyveik, és náluk is inkább azok előtt, kiket még nem ismert a közönség, mert újonjöttek, mert fiatalok voltak, ridegen becsapták az ajtót. Még soha annyi könyvet Magyarországon nem vásároltak, mint az elmúlt tíz esztendő során. És még soha oly kevés igazán érdemes író könyvét a magyar kiadók közre nem bocsátották, mint az elmúlt tíz esztendőben, amely pedig egy új és rendkívül tehetséges nemzedék lábraállásának időszaka volt. Legirgalmatlanabbul költőinkkel bántak a kiadók. Ha egy-egy országos hírű emberünk versgyűjteményének kiadására nagy néha rá is szánták magukat, azt is sírva cselekedték, és mindenféle biztosítás fejében. A költemény nem üzleti portéka, a költemény csak kultúrai portéka, tehát nem kértek belőle. Holott azóta kiderült, hogy verset is olvas a magyar közönség, ha olyan, hogy fel tudja kavarni a lelkét, hogy meg tudja rázni, vagy meg tudja indítani. Egymás után bújtak elő az ismeretlenségből fiatal elbeszélő tehetségeink, de imádságra sem nyitottak ajtót nekik a kiadók. Sőt, mikor egy kiadónak az a szerencsés ötlete támadt, hogy élő és kevésbé ismert írók elbeszélő munkáiból indít meg részletüzleti alapon egy sorozatot, a többi nagy kiadó meg akarta fojtani az egész tervet. Pedig abban a sorozatban két olyan fiatal írónknak első kötete jelent meg, aki büszkesége újabb irodalmunknak, s aki másfél lusztrumon [ötéves időszakon] át hiába keresett tömeggé szaporodott alkotásainak kiadót. Jó Cholnoky Viktornak[10] még náluk is tovább kellett várnia első kötetére, holott ha előbb jut része az irodalmi sikerben, talán ki tud szabadulni az újságírásból, és egész erejével, egész nagy tehetségével az irodalomnak tudja szentelni magát.

Éveken át azzal utasították el minden kopogtatót a kiadók, hogy könyveik nem kelnek, mert nálunk aki olvas, az is kölcsönkért könyvet olvas. Éveken át sommázó adatokkal vették el az érdeklődők kedvét a tudakozódástól, értésére adták, hogy ennek vagy annak a kiváló és elismert írónak legújabb kötetéből mindössze száz vagy két-, vagy háromszáz példányon sikerült túladniok, a többi nyakukon maradt. Sokáig hallottuk ezt a nótát, sohasem hittünk benne. Végre a Nyugat kiadványai eldöntötték a kérdést. A Nyugat könyvkiadványainak sikere nyomán nyilvánvaló lett, hogy a közönség nagyon is vásárolja nemcsak a prózai újdonságokat, hanem az új versesköteteket is. Annyira vásárolja, hogy a Nyugat példájára hirteleniben a nagy könyvkiadóknak is kedve kerekedett az új, de immár nem ismeretlen írók felkarolására, s a modernek könyvei után kapkodott az egész kiadói tábor.

Ennél is beszédesebben tanúskodik a magyar olvasóközönség „fogyasztóképességéről" néhány szám, melyet a Révai – Franklin-per aktáiból írok ki. Mikor a Révai cég „Klasszikus Regénytár"-át megindítandó volt, a Franklin ellenvállalattal készült felelni reá. Hogy szándékát egy évvel későbbre halassza, vagyis hogy a Révai-vállalat a legválságosabb időszakra megszabaduljon a veszedelmes konkurrenciától, 1904-ben arra a megállapodásra lépett a két cég, hogy az egy évvel később megindítandó gyűjteményből a Révai cég 225 000 kötetet vásárol meg. Ilyen tömegét a köteteknek azután, hogy a maga hasonló gyűjteményének köteteit már felszívatta a közönséggel! Igaz, hogy a következő évben módosult ez a megállapodás. A Franklin végleg letett arról a szándékáról, hogy ő is külföldi regények sorozatát bocsássa ki. Ennek fejében Révaiék a „Magyar Regényírók" című gyűjteményből, mely a Franklin kiadása, 90 000 kötetet, a Magyar Nép Művészete című díszmunkából pedig 16 000 korona ára kötetet vállalt el. De még ez nem minden. Más kiadóink is ontják a hatalmas könyvsorozatokat. Az Athenaeum Irodalmi Hírmondójának 1912-i, ötödik számában a vállalat azzal dicsekszik, hogy a „Műveltség Könyvtára" című könyvsorozatból eddig 120 000 kötetet adott el (kötetének bolti ára 24 korona), „melyhez hasonló sikere Magyarországon soha semminemű könyvkiadványnak nem volt". Szédítő számok. De nem az írók képzeletében születtek, hanem ugyancsak gyakorlati érzékű kereskedők mutatják ki őket. Ilyennek kénytelenek elismerni nagy kiadóink annak a közönségnek befogadóképességét, melytől egyáltalán el akarják vitatni a vásárlás meg az olvasás szándékát.

Magától jelentkezik a kérdés, mi értelem volt hát abban a csaknem ellenséges indulatban, mellyel kiadóink majd két évtized óta minden értékesebb tehetségünk megjelenését fogadták? Egyszerű

a válasz: értelmetlenség. A magyar kiadó sokkal rosszabb ítéletű értékelője az irodalomnak, mint külföldi szaktársa; azonfelül kicsinyes és végül pedig rideg üzletember, a szónak már szinte nem is kalmári értelmében. Új írókra – a kultúra új értékeire – nincsen szüksége, mert ő már megalkudott a régiekkel; mert annál nyereségesebb az üzlet, mennél kevesebbféle árucikkel lehet a forgalmat lebonyolítani. A közönség, melynek ehhez az okoskodáshoz szintén szava volna, úgy látszik, kezes áldozata a „könyterjesztők"-nek. A Révai – Franklin-per keresetében Révaiék egyebek közt tisztességtelen konkurrenciával vádolják Franklinékat, mert már megjelent könyvekből összeállították az „Újabb Írók Könyvtára" című sorozatot, s vádjukat ily cinikus módon okolják meg: „... tudvalevő, hogy nálunk az irodalmi érzék és műveltség alacsony színvonala mellett a hasonfajú olcsóbb mű, tekintet nélkül tartalmára, mindig előnyben részesül s könnyebben terjeszthető". Tehát még le is becsülik azt a közönséget, melynek irodalmi érdeklődését és vásárlókedvét ők maguk bizonyították sokatmondó számaikkal. Ám ha igaz, hogy a magyar közönségnek a sok, de olcsó könyv a kedves, még ha selejtes is tartalma szerint, akkor látnivaló, hogy kiadóink éppen erre a gyöngéjére számítanak olvasóiknak, és valósággal az alantas ösztöneik kielégítésére törekszenek. Sajnos, nem tagadható, hogy kiadóink jól ismerik közönségüket, de éppen mivel igazuk van ebben, küzdeni lehet és küzdeni kell ez ellen az állapot ellen. S ha igazuk van, akkor éppen ez az, amiért írókra és éppen újabb meg újabb írókra, a kortárs-írókra, kik kontaktust tartanak a jelennek, kik a mából sarjadtak és a jelen élet jelenségeit, az idővel módosuló emberi lelket magyarázzák, a kor törekvései iránt lelkesítenek – amiért fiatal és új írókra szüksége van a kultúrának.

Az olyan közvetítő szervezet, mely ebben a munkában nem segítője, hanem akadályozója az íróknak, nem számít ott, ahol kultúráról van szó; az olyan közvetítő szervezet ellensége a kultúrának. Az üzlet üzletelvének kíméletlen érvényesítése ezen a területen antihumanitárius törekvés, amely ellen végre tiltakozniok kell elsősorban az íróknak. Tiltakozniok, sőt védekezniök, nemcsak a maguk, hanem a magyar közönség és az egész magyar művelődés nevében. Hogy milyen veszedelemmel fenyegetheti ezeket a kiadók elszabadult üzleti szelleme, arról megdöbbentő indiszkréciót szalajtanak ki vádló iratukban Révaiék. A Franklin-Társulat programja szerintök az, hogy tönkretegye a magyar könyvkiadói vállalatokat, és „romjaikon az egész irodalmi produkciót a maga kezében összpontosítva ... az irodalmi termelést a legszűkebb korlátok közé szorítva, mindenekelőtt eladhassa értéktelen fércműveit, azután pedig az írók honorálását és a terjesztést egyaránt kezében tartva,

az írókat és a közönséget egyenlő mértékben kizsákmányolhassa".

Fantasztikus szörnyűségnek tetszhetnék ez a terv, ha nem szakmabeli ember fogalmazná meg így. De bár le kell vonni belőle ezt a részt, ami benne az üzleti ellenfél elkeseredése és vádló indulata, a Révai – Franklin-pertől egész független jelenségek is arra vallanak, hogy ilyesféle fojtogató szándékok csakugyan készülődnek kiadóinkban. Ki nem vette észre például, hogy mióta a Nyugat folyóirat, meg a Nyugat könyvkiadó-társaság kettévált, és az utóbbi fölfüggesztette könyvei kiadását, az a nagy könyvkiadói tevékenység, melyet éppen a Nyugat indított meg, egyszerre megakadt.

De az új könyvek elmaradása csak egyik tünete a nagy könyvkiadók fojtogató akciójának. Másik és amazzal egyidejű szimptomája az írói honoráriumok leszorítása. A Nyugat könyvkiadói buzgólkodása ebben a tekintetben is nagyon hasznos volt; nem egy fiatal és felkapott írónkért valóságos árverezés támadt a nagy kiadók között. Hogy a Nyugat konkurrenciájának vége, igazi kalmári észjárással az írói tiszteletdíjak megnyirbálása lett első dolga a kiadóknak. Ez a kicsinyes és kapzsi észjárás a bizonysága annak, hogy a mi milliós részvénytársaságaink a mögöttük álló milliomos bankokkal együtt milyen mesquin [kicsinyes] intézmények. Az író a könyvkiadók érdekeit szolgáló tényezők között az egyetlen, amely védekezni nem tud, mert szervezet nem őrzi érdekeit, és mert tarifák körül nem bástyázzák. Hogy a papírgyárat, a nyomdászt vagy a könyvkötőt kopassza meg, hogy a könyvkereskedő százalékát szorítsa le, az eszébe sem jut a kiadónak. A részletüzlet oszlopait, az ügynök urakat meg éppen becézgeti, ha kell, ölre megy értük, és úgy megfizeti őket, mint ahogy az íróit kivételesen sem. (A Révai – Franklin-per irataiban olvasom, hogy egy nagy kiadócégünk az előfizetett könyv bolti árának 26 százalékát engedte át jutalékul ügynökeinek. Az író jó, ha tíz százalékát megkapja.) Az író a prédájuk. Az író, aki nélkül könyvkiadás és részletüzlet és könyvügynök nem volna. Az író, ki amíg él, nem kelendő részletüzleti portéka, és akit ezért bátran el lehet hanyagolni. Aki, mire munkái az ügynökök kezére kerülnek, úgyis halott, tehát kevésbé alkalmatlan, kevésbé igényes üzletfél lesz.

III

Nem akarom elvetni a sulykot: a könyvkiadás, természeténél fogva, üzlet is. Kell hogy az legyen mai társadalmi berendezkedésünkben, mely a kultúra termeléséről, az íróról és művészről nem gondoskodik, és melyben az olvasás nem magától értetődő szükséglete az embereknek; melyben a könyvet az olvasókra többé-ke-

vésbé rá kell tukmálni. De ha van az üzleti tevékenységnek területe, melyen az üzleti ridegség jogtalanság, visszaélés, sőt bűn, akkor a könyvkiadás az.

A könyvtermelésnek, vagyis az irodalomnak iránya az idealizmus. Voltak korok, melyekben a könyv egyáltalán nem volt árucikk. Az első könyvek betűit maguk az íróik metszették, szedték ki, nyomtatták és árulták. Az írónép mindig a legszegényebb rend volt. Ma is az. És ha arra kerülne a sor, az igazi íróember ma is elfogadná a régi korok nyomorúságát, az örökös szegénységet. Mert az író, mint emberegyén lehet materialista, de a föld minden javánál becsesebb neki a művészete. Annyira így van ez, hogy a társadalom valósággal erre számítva rendezkedett be; az osztályból mindenütt kihagyta az írókat. Ha elfogadjuk is ezt az igazságtalanságot: akinek legkevésbé van joga ahhoz, hogy a nagy Zeusz méltánytalanságának hasznát vegye, az a könyvkiadó. A könyvkiadónak száz jogos módja van arra, hogy előnyét keresse, jogtalan csak az az egy, mely az író rovására megy.

Az embereket az idealizmus, az önzetlenség irányában nevelik a kiadók számára. A társadalom intézményesen, az állam egész apparátusával dolgozik a kiadók elébe. Az ember parány korától fogva hallja az iskolában a könyv dicséretét. Olvasni, olvasni, olvasni, mert az a műveltség, az a kultúra, az az élet megszépítése. Nincsen az a silány termésű, nincsen az a nyomorult közgazdasági helyzetű esztendő, melyben karácsony és újesztendő táján ezrivel ne vásárolnák az emberek az ifjúsági könyveket. Még az olyan apa is, ki maga soha könyvet a kezébe nem vesz, gyermekét ünnepre könyvvel lepi meg. Halálosan bizonyos jövedelme jut ebből a kiadónak még a legszűkebb esztendőben is. (Viszont meg kell adni, hogy a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom a leghitványabbak közé tartozik nemcsak tartalom dolgában, hanem a könyvek kiállítása tekintetében is. S az ilyen rossz papirosra nyomtatott, selejtesen megillusztrált, ízléstelen táblájú könyvek ára páratlanul drága. Minthogy itt valóságos, évről évre megújuló és állandó természetű szükségletről van szó, ezt a konjunktúrát alaposan ki kell aknázni. Rosszat és csúnyát adni, de drágán, mert úgyis megveszik!) Az újságok, bennük és rajtok kívül az írók, mind az olvasásnak, a könyvfogyasztásnak verik a dobot. Az állam ennél is többet tesz érdekében: tömegével vásárolja a könyvet mindenfajta könyvtára számára. Sőt könyvkiadási alkalmakat szerez a kiadóknak, könyvkiadási monopóliumokat ád nekik – a tankönyvekét. A tankönyvkereskedés a legvirágzóbb és a legbiztosabban jövedelmező üzletág. Tankönyvet minden iskolás fiú vásárolni köteles, árát pedig a könyvkiadó szinte kénye-kedve szerint szabja meg. Legalábbis módjában van jó drágára szabnia. A művelődés nevében a könyvkiadó szekerét tolja számos egyéb intézményünk is. És mindez – az író idealizmusa, a társadalom önzetlensége – azért, hogy a kiadó kizsákmányolja ezt az idealizmust? Nem kötelessége lenne minden kiadónak ennyi szolgálat fejében némi áldozatkészség? Például az, hogy üzlete hatalmas fölöslegének bizonyos részét annak a kultúrának szolgálatára fordítsa, melynek mindenét köszöni? Hogy évenként, ha mégoly reménytelenül is, kiadja nehány új vagy ismeretlen, vagy meg nem értett író munkáját, még olyanokét is, kiken az ő kalmári szimata megérzi, hogy nem kap majd rajtok a közönség?

Ha megszorulnak, olyankor maguk a kiadók is jól tudják, hogy a könyvkiadás nem csupán üzlet. El kell olvasni prospektusaikat, melyekkel egy-egy új kiadásukat a közönség figyelmébe ajánlják: minden második mondatuk a kultúrára hivatkozik. Révaiék a bíróság előtt hangsúlyozzák, hogy a „könyvkereskedelem és a könyvkiadóság a mai modern fejlett forgalmi és műveltségi viszonyoknál fogva egy sajátszerű komplikált szervezet, melynek a pénzszerzésen kívül a kultúra termelése is feladata". A kultúra termelése? Az ugyan nem. A kultúrát az írók termelik, a könyvkiadók csak közvetítik. De mindenesetre a kultúrát szolgálják vele, ha becsületesen közvetítik. A becsületes közvetítésnek pedig az a módja, hogy a termelőket, az írókat segítsék munkájukban. Ebben a tekintetben óriási fontosságú feladatokat mulasztanak el a magyar kiadók. Az ő kötelességük volna, hogy kiszabadítsák az írókat az újságírás kazamatáiból. Nekik, akik oly hatalmas mennyiségű könyvet tudnak a közönséggel elfogyasztatni, módjuk is meglenne ahhoz, hogy kihúzzák az írókból a lélekzetet, melyet az újságírás fölapróz bennök, hogy világosabban: megteremtsék a magyar regényt, amely valamikor volt, nemegyszer újra megpróbált lenni, de végül még sincsen, mert íróinkat az újság igényeihez való alkalmazkodás elszoktatta az elmélkedéstől, a készülődéstől, a hosszabb gondolatmenetek végiggondolásától. Ami nélkül pedig igazi regényt írni nem lehet.

Mindez csupa olyan kötelessége volna a kiadónak, amik törvénykönyvekbe foglalva nincsenek, de amiknek teljesítésére esetleg rá kellene kényszeríteni őket. Ugyanaz a társadalom, amely oly magától értetődő önzetlenséggel szolgálja közvetve a könyvkiadókat, kötelességeire is nyomatékosan figyelmeztetheti őket. Ott van elsősorban az állam. Csak állami monopóliummá kellene tennie az iskolai könyvek kiadási jogát. Ha az állam kivenné a kiadók kezéből az oly busás kamatot hajtó tankönyvüzletet, és maga látná el könyvvel az iskolákat, tömérdek szennyet takarítana ki vele az egész magyar pedagógiából. Ismeretes, hogy a magyar iskolai köny-

vek ,nehánynak kivételével, csapnivalóan rosszak. A kiadóknak az az érdekük, hogy a szerzők személye mentől gyakrabban változzék, mert a tanuló ifjakat csupán így lehetséges vadonatúj könyvek vásárlására kényszeríteni. Így azután akárhány esetben a kitűnőnek bizonyult tankönyv helyett újabb keletűt, de értéktelent tukmálnak az iskolákra. A tankönyvkorrupció szörnyűségeivel hasábokat lehetne teleírni. Az állam gazdálkodása egyszeriben véget vethetne minden bajnak, és jóra fordíthatna minden rosszat: jobbá, olcsóbbá tehetné a tankönyvet, s még tisztes jövedelme is maradna rajta. Ezt a jövedelmet, amely különben a kiadóknak jutna, a kultúra céljaira, akár az irodalom támogatására is fordíthatná. Másik módja volna a kiadók megrendszabályozásának és az irodalom megvédelmezésének a szerzői jog kérdésének új rendezése. Egyszerűen örökössé kellene tenni a szerző jogát, mégpedig olyképpen, hogy a szokásos negyven vagy ötven esztendei védelmi időn túl a szerző joga az államra, az állam révén pedig kulturális alapítványokra vagy intézményekre szálljon. Egyszeriben vége lenne akkor annak a hazug jelszónak, melynek értelmében a mai nap érvényes szerzői törvényt meghozták, s amely azt mondja, hogy a szerzői jogtól felszabadult mű közkincccsé válik. Holott valójában a kiadók prédájává lesz. Könnyű elképzelni például, hogy negyven-egynehány esztendő múltán, mikor Jókai műveit szerzői jog védeni nem fogja már, ahány kiadónk csak lesz, mind Jókaira veti majd magát. Jókai regényei a ponyvára kerülnek, nemcsak a városbeliek, a falvak és puszták népe is olvassa majd. Örök olvasmánya lesz a magyar népnek Jókai, s könyveinek kiadói száz meg száz év múlva is vagyonokat fognak rajtuk keresni. Holott maga Jókai egész életében anyagi gondokkal viaskodott. Hiába bizonygatják a kiadók, hogy Jókainak ekkora meg akkora summákat fizettek, hogy Jókainál többet soha magyar író nem keresett, a fellázító valóság mégiscsak az, hogy nem Jókai gazdagodott meg, hanem kiadói meggazdagodtak abból, aminek híján Jókait gondok nyomták.

Az államnál is többet tehetnének azonban a maguk érdekében az írók. Csak függetleníteniök kellene magukat valamennyire a kiadóktól. Meg kellene alakítaniok mindenekelőtt a magyar írók grémiumát [testületét], amely elvégezné a szervezés munkáját, és közös cselekvésre csoportosítaná az írókat. Serao Matilda[11] tervezte valamikor, hogy szövetkezetbe gyűjti a kiválóbb olasz írókat, és szerény tőkével kezdve a vállalkozást, olcsó áron adna ki velük jó könyveket. Olaszországban akkoriban – a kilencvenes évek elején – az íróknak szintén nagy volt a panasza a kiadókra. A szövetkezés azonban ott nem sikerült, mivel az írók túlságosan széjjel vannak szórva a félszigeten. Ahány nagyobb olasz város, annyi irodalmi középpont.

Nekünk, velük szemben, megvan az a nagy előnyünk, hogy Budapest az ország irodalmi középpontja.

Fölvetem az ötletet, örülnék, ha valóra váltaná valaki. Kiadóink ellen körülbelül ez az egyetlen fegyverünk. Ha ezen sem kapunk, akkor végül is kénytelenek leszünk a magyar kiadó elől a német kiadóhoz menekülni.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1913. I. köt. 43–52. l.

---

1. *Elek Artur* (1876–1944) – író, művészettörténész, kritikus. A Nyugat köréhez tartozott. Több írásában bírálta a feudal-kapitalista társadalom kulturális és irodalmi viszonyait. A Tanácsköztársaság idején az irodalom szerepéről írt a kommunista társadalomban.
2. *Révai–Franklin-per* – A „Klasszikus Regénytár" kiadásakor a Révai szerződést kötött a Franklin-Társulattal, hogy elállva eredeti szándékától nem ad ki hasonló sorozatot. A megállapodás értelmében Révaiék a Franklin kiadványait terjesztették volna. Az egyezséget azonban nem tartották meg, s az ügy a tőzsdei bíróság elé került, de végül is döntetlenül végződött. A per tipikus példája a kapitalista cégek közötti konkurrenciaharcnak. Történetét 1912-ben Révai meg is jelentette.
3. *Hartleben Konrád Adolf* (1778–1863) – pesti könyvüzletét 1803-ban alapította, 1844-ben pedig Bécsbe helyezte át. Főleg tudomány-népszerűsítő sorozatokat adott ki.
4. *Wigand Ottó* (1795–1870) – 1826-ban Kassán alapított könyvüzletét 1827-ben Pestre helyezte át. Számos radikális szellemű művet adott ki. Boltja a haladó írók találkozóhelye volt.
5. *Heckenast Gusztáv* – l. a 9. szemelvény 3. jegyzetét.
6. *Lampel Róbert* (1821–1874) – könyvkereskedő és kiadó. Tankönyveket és ifjúsági műveket adott ki előszeretettel. 1874-ben Wodianer Fülöp vette meg vállalatát, majd a Franklin-Társulat mindkettőt bekebelezte.
7. *Jurany Vilmos* († 1893) – lipcsei könyvkiadó, aki a német forradalmakban való részvétele miatt jött Pestre. 27 éves korában került a Heckenast-céghez, amelynek hamarosan irodai és technikai vezetője lett, majd az alakuló Franklin-Társulat első vezérigazgatója lett s 1873–1893 között töltötte be e tisztét.
8. *Nagy Ignác* (1810–1854) – író, korának egyik legkiválóbb újságírója és szerkesztője, az első modern értelemben vett újságíró. Szatirikus vígjátékait nagy sikerrel mutatták be.
9. Emich Gusztáv, Ráth Mór, Abafi-Aigner Lajos, Franklin-Társulat, Athenaeum, Révai kiadókról lásd a bevezető fejezetet.
10. *Cholnoky Viktor* (1888–1912) – író, újságíró, a Pesti Napló segédszerkesztője.
11. *Serao, Matilda* (1856–1927) – olasz regényírónő.

30

SZABÓ LÁSZLÓ[1]

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT MEGALAPÍTÁSA

1918

Magyarországon ez volt az első nagyszabású irodalmi vállalat, mely a hatvanas évek végén már oly nagyra nőtt, hogy fenntartása és irányítása már meghaladta egy embernek az erejét. A zseniális Emich Gusztáv betegeskedett is. Fiát szintén a könyvkiadó és könyvárus pályára nevelte ugyan, de látnia kellett, hogy vállalatának sorsát csak úgy biztosíthatja, ha egyéni cégből részvénytársasággá változtatja.

1868 nyarának elején közölte ezt a tervét legbizalmasabb embereivel, báró Kemény Zsigmonddal és Jókaival, akik mindenben kezére jártak, hogy ez az akkor még szokatlan tranzakció a legjobban sikerüljön. A kereskedővilágban is igen nagy volt a bizalom Emich vállalatának a sorsa iránt, s a legelső pesti cégek jelentkeztek az új részvénytársulatban való részesedésre. Nem egészen négy hét alatt meg is történt az átalakulás, pedig több mint félmillió forint (1868-ban óriási összeg!) volt szükséges hozzá.

Az új részvénytársulat alapítói 1868. június 28-án tartották alakuló gyűlésüket, melyen a vita még német nyelven folyt; német nyelvű a „Gründerversammlung" [alapítógyűlés] jegyzőkönyve is. Hosszas viták mellőzésével Cséry Lajos ügyvéd elnöklete alatt hamarosan elhatározták, hogy megvásárolják az idősb és az ifjabb Emich Gusztáv üzleteit és ingatlanait... Az alapítás, illetve az Emich féle vállalat megvételének lebonyolítására nyolctagú bizottságot választottak, amelynek tagjai lettek: Cséry Lajos, Berger Alajos, Lampel Róbert, Jókai Mór, báró Kemény Zsigmond, Pirnitzer Jakab, Deutsch Jakab és Posner K. Lajos. Az alapítógyűlés jegyzőkönyvének aláírói között ott látjuk még az említett nyolc néven kívül a következőket: dr. Reich Ármin, Holitscher Testvérek, Lövényi Lajos, Fenyvessy Adolf, August Pontzen, Carl Linzer, S. Deutsch tsa. Bruder, Jos. Kunig, Anton Mandl, Gyapay Miklós, Kandó Kálmán.

Az alapítók június 30-án ismét gyűlést tartottak; ez alkalommal Berger Alajos bejelentette a két Emich nevében, hogy bizonyos számú részvényt ők is jegyeznek, és részvényeiket a társulatnál letétbe helyezik. Ezután nagy vita folyt arról, hogy mi legyen az új társulat címe, de egyelőre nem tudtak megfelelő nevet találni. Tudomására adták az alapítóknak, hogy miután az adásvételi szerződést július 4-én megkötik, és e napon a vételárból Emichéknek meg kell kapniok 80 000 forintot, a részvénytőke 15%-a addig a napig befizetendő a Pirnitzer Testvérek bankcégénél.

A szerződés megkötése előtt való napon, július 3-án a délután 3 órakor tartott gyűlésen az alapítók jóváhagyták az Emichékkel kötött szerződés összes pontjait. Tudomásul veszik, hogy Emichék 30 000 forint névértékű részvényt hajlandók vásárolni, és részvényeiket leteszik a társulat pénztáránál. Majd elhatározzák, hogy az új részvénytársaságnak „*Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat*" legyen a neve.

1868. július 4-én délelőtt 11 órakor Cséry Lajos ügyvéd irodájában jelen van a nyolctagú végrehajtóbizottság s az idősb és az ifjabb Emich Gusztáv, továbbá a két Emich felesége: Anderl Josefa és Tormay Etelka. Felolvassák az adásvételi szerződést, s ezalatt vendégek is érkeznek: érdeklődő részvényesek, akik nem tagjai ugyan a végrehajtó bizottságnak, de jelen akarnak lenni a nagy aktusnál, és ha már itt vannak: alá akarják írni az adásvételi szerződést. Mivel vannak, akik nem értenek magyarul, németül olvassák fel a „Kaufvertrag"-ot.

A szerződés értelmében idősb Emich Gusztáv és ifjabb Emich Gusztáv nejeikkel mint társtulajdonosokkal eladják a belvárosi 412. számú háznak kétharmad részét 80 000 forintért, a 297. számú iskolautcai házat pedig 60 000 forintért. Egyszersmind eladják minden üzletüket és jogaikat, a nyomdaberendezést az ott levő gépekkel, felszereléssel és készletekkel, könyvkiadóvállalatukat a kiadói tulajdonjogokkal, továbbá összes lapjaik tulajdonjogát és kiadói jogát, valamint újságszerződéseiket, úgy a meglevőket, mint azokat, amelyeket 1868. október 1-ig kötni fognak, leltár szerint, 470 000 forintért. A tényleges átadás 1868. október 1-én történik; a könyvüzletben az elszámolást az 1869. év húsvétján ejtik meg; az 1868-i üzleti év bevételéből háromnegyed rész az eladókat, egynegyed rész a vevőket illeti meg. Az átadás passzíva és aktíva nélkül történik; a papírkészletet mint aktívát a vevők számlaértékben kapják. Az ingatlanokra betáblázott terheket – kivéve a Pesti Napló 10 500 forint óvadékát – kötelesek az eladók 1869. szeptember 30-ig töröltetni. A vevők kötelesek a lapokért a biztosítékot letenni, és e tekintetben Emich Gusztávot tehermentesíteni...

A házak telekkönyvi átírása a teljes vételár kifizetése után történik meg. Az eladók tíz éven belül se könyvnyomdát, se kiadói üzletet, se hasonló vállalatot nem kezdhetnek, s ily üzletben vagy vállalatban részesek sem lehetnek.

A szerződés aláírása után ifjabb Emich Gusztáv kezébe lefi-

zettek a vételár első részlete gyanánt 80 000 forintot. Az ifjabb Emich bejelentette, hogy családja 40 000 forint névértékű részvényt jegyez, és részvényeit egy évre elhelyezi a társulat pénztárában, s ezzel biztosítékot nyújt arra, hogy a részvények piacra dobásával nem fogja az árfolyamot lenyomni.

A szövegközlés alapja: Szabó László: Athenaeum. Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből. Bp. 1918. 6–9. l.

---

1. *Szabó László, Tápay* (1877–1941) – újságíró, publicista. Egy ideig az Est segédszerkesztője. Az Athenaeumról l. még a bevezető fejezetet.

A Jókai díszkiadás előkészítése

31

RÉVAI MÓR JÁNOS[1]

ÍRÓK, KÖNYVEK, KIADÓK

1920

Természetes, hogy engem is felette érdekelt a Jókai ünneplés terve, de nem vettem részt semmiféle gyűlésben, semmiféle előkészítésben, mert nem hívtak meg sehová...

Néhány nap múlva édesatyám [Révai Sámuel] reklamálta, miért nem teszek valamit ez ügyben. Hivatkoztam elkedvetlenedésemre, de közben, úgy látszik, őket, társaimat is megragadta, megfogta és nem engedte pihenni a fölvetett gondolat.[2] Most már ők sürgettek és nógattak. Újra és újra átgondoltam az egészet, és egy szép napon kimentem Jókaihoz, hogy beavassam tervembe, és tőle az engedélyt kikérjem az előmunkálatok, tanulmányok megtételére. Előadtam neki az egész tervet, a keresztülvitel módozatait lehető részletesen – ő nyugodtan meghallgatott, néha elmosolyodott, mikor pedig befejeztem, azzal a lakonikus kérdéssel főzött le:

– Hát meg van maga bolondulva, öcsém. Hiszen az én munkáim több kiadó kezében örökre le vannak kötve, azok csak nem fognak lemondani jogaikról, azután meg hol vesz maga ezer embert Magyarországon, aki annyi pénzt ad munkáimért, mikor úgyis sok példányban el vannak azok terjedve.

És azzal elővette azokat a kimutatásokat, amelyeket kiadói

minden évben rendelkezésére bocsátottak a népszerű kiadások kelendőségéről, és tételről tételre kimutatva, hogy minden egyes művéből évenként hány példány kel el – azzal bocsátott el, hogy „ezt a bolond ideát verjem ki a fejemből".

Ezt a jó tanácsot, persze, azért kaptam, hogy meg ne fogadjam. És ezt annál kevésbé tettem, mert azok a kimutatások nekem mást mutattak, mint a szerénységében túlságig menő szerzőnek. És akkor aztán én készítettem összehasonlító kimutatásokat mindenféle műveiről Jókainak, és egy legközelebbi alkalommal azokat felmutatva neki, odaallegáltam [azzal érveltem], hogy most már még inkább hiszem, hogy művei összkiadására nemcsak megvan a talaj a magyar közönségben, sőt kötelesség is azt közrebocsátani, mégpedig ötvenéves írói működése fordulópontján és az ő közreműködésével, mert az összevissza kuszált kiadói tulajdonjogi kérdéseket az ő segítsége nélkül valóban nem lehetne sikerrel megoldani.

Okoskodásom, úgy látszik, ezúttal már kevésbé tetszett bolondnak, és ettől fogva meg-megfontoltuk az ügyet, mely mindjobban kidomborodott Jókai előtt is, úgyhogy az eszmét mindjobban megszerette, és a nehézségek elhárítását nem tekintette többé oly lehetetlennek.

Most már mindkettőnk titka volt a terv, és midőn a *Petőfi Társaság*[3] kezdeményezésére megalakult az a fényes kör, amely Jókai ötvenéves írói jubileumának megünneplését határozta el – elmentem a költőhöz engedélyét kikérni, hogy tervemet a jubileumra alakult bizottság elé terjeszthessem. Ez engedélyre annál is inkább szükségem volt, mivel a szerző műveiről csakis ő, illetőleg kiadója volt jogosítva rendelkezni, és ily irányú felhatalmazás híján, az eszme egyáltalán nem lett volna megpendíthető. Beleegyezését a terv nyilvánosságra hozatalára készséggel megadta ugyan, de mivel előadtam, hogy a dolgot úgy tervezem, hogy a kiadás előfizetés útján legyen biztosítva, és hogy ő honoráriumképpen az ezer aláíró után befolyó előfizetési összegek felét, azaz százezer forintot kapjon, ebbe semmiképpen sem akart beleegyezni.

– Ily nagy honorárium nem dukál, ezzel lehetetlenné van téve a kiadás – ilyen és hasonló ellenvetésekkel akart engemet megcáfolni, míg végre licitálni kezdett lefelé, hogy neki honoráriumképpen elég ötvenezer forint, de sőt negyvenezer is, ha ez akadály volna a kiadásra nézve, még ennél is kevesebb, ő anyagi hasznot a kiadásból nem óhajt magának, és megelégszik azzal, sőt annak örül csak, ha egyáltalán létrejön műveinek összkiadása, és ezt ő maga rendezheti sajtó alá.

Minden ellenkezés dacára én nem tágítottam, megmagyaráz-

tam, hogy voltaképpen joga sincs elhárítani magától a neki természetszerűleg járó írói tiszteletdíjat, hogy ez önzetlensége senkit le nem kötelez, sőt, hogy ezáltal az összkiadás létrejövetelét kockáztatja, mert nem volna a magyar nemzethez méltó, és a közönség körében rokonszenvre nem számíthatna oly akció, mely a költő anyagi érdekei rovására akarná a mindnyájunk által óhajtott célt, az összkiadás létesítését elérni.

Nagy nehezen meggyőztem a költőt, végre megengedte, hogy az akkor alakult jubileumi bizottság előtt tervemet így előadhassam.

Voltaképpen nem is a bizottság előtt adtam elő tervemet, hanem *báró Eötvös Loránd*[4] előtt, aki ennek az ügynek az élén állott. És ez volt a szerencse, mert a bizottság talán eltemette volna, *báró Eötvös Loránd* pedig lelkesedéssel felkapta a tervet, szinte úgy vettem észre, megváltásként fogadja, hogy oly módon oldhatja meg a reá háruló feladatot, amely az ő egyéniségének jobban felel meg, mint az a sok-sok külsőséges, pompázó efemer tervezgetés, mely már veszélyes arányokat öltött. *Báró Eötvös Loránd* nélkül aligha valósíthattam volna meg a tervemet, és aligha küzdhettem volna le azokat a nehézségeket, amelyeknek legyőzése eleinte szinte lehetetlennek látszott. Az ő nevének fényes tradíciója, a tudományos és irodalmi életben elfoglalt előkelő pozíciója és egyéniségének különös varázsa tette őt alkalmassá arra, hogy sikerre vigye ezt az ügyet...

A Jókai Mór nemzeti díszkiadásának terjesztési akcióját egészen más alapokra kellett fektetni, mint az eddigieket. Itt nem lehetett ahhoz a nagy nyilvánossághoz fordulni, mint az *Osztrák–Magyar Monarchiá*nál[5], sem azokat a terjesztési eszközöket nem lehetett alkalmazni, mint a *Pallas Lexikon*nál[6]. Itt egészen más objektummal, egészen más közönséggel, egészen más körülményekkel kell számolnunk, és ezekhez kellett az egész propagandát alkalmaznunk.

Az volt a cél, hogy mindennemű felhívásainkkal ezúttal csak az ország elit közönségét keressük fel, hiszen tetemes összegnek egyszerre való lefizetésére akartuk felszólítani, és az, hogy a társadalom vezető elemeit az ügynek megnyerve, egyúttal általuk tovább propagáltassuk a Jókai-jubileum egyéb céljait és programpontjait, azokat, amelyek ezt a nevezetes évfordulót a szó teljes értelmében országossá tegyék.

A nyári előkészítő munkának az volt a célja, hogy ősszel, amikor majd a nagy bizottság végleg dönt a jubileum időpontjáról, mintegy karikacsapásra, egyszerre szétküldessenek a jubileum érdekében kibocsátandó mindennemű felhívások, értesítések, meg-

hívások – társulatokhoz, testületekhez, törvényhatóságokhoz, magánosokhoz.

Negyvennyolc különböző felhívás készült el, a társadalom különböző rétegeihez, egyéniségeihez, szervezeteihez alkalmazva, mind az ügyhöz méltó, előkelő hangon tartva, és elegáns kiállításban elkészítve. Mindezeket az általam elkészített felhívásokat a *Beöthy Zsolt*[7] finom stílusa cizellálta és simítgatta, mert ő, aki mint a nagybizottság főtitkára, *báró Eötvös Loránd*dal együtt névaláírásával látta el az összes nyomtatványokat...

A szövegközlés alapja: Révai Mór János: Írók, könyvek, kiadók. Bp. 1920. 244–250. l.

---

1. *Révai Mór János* (1860–1926) – az 1895-ben alakult Révai Testvérek Irodalmi Intézet (Révai rt.) vezérigazgatója. Lipcsében tanult. Képviselő. 1880–1885 között a Regényvilág c. folyóiratot szerkeszti, majd a saját kiadásában megjelenő Révai Nagy Lexikona főszerkesztője. Emlékirata, az Írók, könyvek, kiadók (1920) a korszak könyvkultúrájának és irodalmi életének érdekes dokumentuma.
2. Ráth Mór könyvkereskedő és kiadó vetette fel azt a javaslatot, hogy „szólíttassanak fel az összes könyvkereskedők, hogy mindazoknak a Jókai-könyveknek az árából, amelyeket ebben az esztendőben fognak árusítani, 10%-ot tegyenek félre" és rendezzenek országos gyűjtést a szerzőnek. Ez is közrejátszott abban, hogy Révai elhatározta az összkiadás megjelentetését.
3. *Petőfi Társaság* – 1876-ban alakult Petőfi emlékének ápolására. Jókai volt az elnöke.
4. *Eötvös Loránd* – l. a 22. szemelvény 1. jegyzetét.
5. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Bp. 1887–1901. 12 kötet. Szerk.: Jókai Mór, Nagy Miklós, Révai kiadás.
6. *Pallas Lexikon* – a Révai kiadó átvette 5000 példány terjesztését, majd megvette az egész lexikon-vállalkozást, és a teljes hasznot egymaga élvezte. Később felhasználta az anyagát saját lexikonának, a Révai Nagy Lexikonának kiadásához.
7. *Beöthy Zsolt* (1848–1922) – irodalomtörténész, esztéta, író, egyetemi tanár, az MTA tagja.

32

A JÓKAI MÓR ÖTVENÉVES ÍRÓI JUBILEUMA ALKALMÁBÓL ÖSSZES MŰVEIBŐL KIADANDÓ NEMZETI DÍSZKIADÁS PROGRAMJA

1893

A Jókai-jubileum alkalmából kiadandó nemzeti díszkiadás Jókai Mórnak összes eddig megírt műveit fogja tartalmazni. Nemcsak azokat, melyek már eddig is könyv alakban megjelentek, hanem eddig megírt, de könyvalakban meg nem jelent műveit,

továbbá azokat, amelyeket Jókai Mór a kiadás megjelenése közben még meg fog írni.

Az összkiadás megszerkesztését, rendezését, szakszerű beosztását maga *Jókai Mór*, a jubiláns szerző volt szíves magára vállalni. A nagyobb és kiválóbb művek elé ő maga ír előszót, amelyben elmondja, hogy keletkezett benne egy-egy regénytárgy, kik azok az alakok, amelyeket mintázott, mennyi bennük a históriai igazság; azonkívül irodalomtörténeti és a kort megvilágosító jegyzetekkel maga fogja a köteteket kísérni. Így tehát az összkiadás érdekes adatokkal fog szolgálni úgy az irodalomtörténet búvárainak, mint a gourmand olvasóknak.

A nemzeti díszkiadás nagy 8-rét alakban, *finom famentes* papíron, szép, könnyen olvasható garmond betűkkel nyomtatva fog megjelenni.

Terjedelme 2000 ív, mely mintegy 100 húsz-húsz íves kötetben lesz arányosan felosztva.

A közrebocsátás úgy van tervezve, hogy évenként 20 kötet jelenik meg, mely félévenkint, 10–10 kötetenként fog az előfizetőknek megküldetni, úgyhogy az egész kiadás öt év alatt teljesen meg fog jelenni.

Az első 10 kötet közrebocsátása 1894 tavaszára van tervbe véve; azontúl rendesen félévenként, tavasszal és ősszel fog 10–10 kötet megjelenni.

A nemzeti díszkiadás minden példánya *számozva lesz, és az első köteten az előfizető nevével ellátva.* Minden példányhoz a szerző fénymetszetű arcképe, Jókai Mór *saját kezű névaláírásával* fog csatoltatni.

A nemzeti díszkiadás *egy példányának előfizetési ára 200 frt-ban* van megállapítva, mely összeg fele a szerző írói tiszteletdíja lesz, míg másik fele a művek előállítására fog fordíttatni.

A nemzeti díszkiadásból csak annyi példány fog nyomatni, ahány előfizetője lesz. Könyvárusi forgalomba ezen kiadás egyáltalában nem fog bocsáttatni, és az előfizetési határidő alkalmas időben bezáratván – többé e kiadás nem lesz beszerezhető.

Díszes és jutányos bekötési táblákról a közrebocsátással megbízott kiadó cég annak idején gondoskodni fog, és a t. előfizetőket azokra nézve értesíteni fogja.

Az előfizetési összegek a Belvárosi Takarékpénztár Részvénytársasághoz Budapestre (Koronaherceg utca [Petőfi Sándor u.] 3. sz.) küldendők.

A nemzeti díszkiadás kezelésével és a példányok szétküldésével a *Révai Testvérek* könyvkiadói cége van megbízva (Budapest, Váczi utca 1. sz.).

Az aláírási ívek a Jókai-jubileum bizottsághoz címezve, Budapestre, Koronaherceg utca 3. sz. alá küldendők.

A kiadásra beérkező előfizetések nyilvánosan fognak nyugtáztatni a hazai lapokban; azonfelül a kiadás egyik közelebb megjelenő kötete az összes aláírók névjegyzékét fogja közölni.

Minden esetleges kérdésre készséggel nyújt felvilágosítást a Jókai-jubileum végrehajtó bizottsága (Budapest, Koronaherceg utca 3. szám) vagy Révai Testvérek könyvkereskedése (Budapest, Váci utca 1. sz.).

AMATŐR DÍSZKIADÁS

Minthogy ily nagyszabású vállalatnál úgy könyvészeti, mint irodalomtörténeti és nyomdászati szempontból egyaránt kívánatos, hogy abból *néhány példány kiváló díszes amatőr kiadásban készüljön el* – mindazon irodalombarátok számára, kik azt megrendelik, rendkívül fényesen kiállított, különleges finom papíron nyomatott *amatőr példányok* fognak készülni, annyi példányban, ahány megrendelés érkezik azokra. *Ily amatőr díszpéldány ára 500 frt-ban van megállapítva.* Megjelenési és szétküldési módozatai azonosak a fentiekkel.

A szövegközlés alapja: A jubileum alkalmából készült nyomtatott felhívások egyike, amelyekből Révai Mór tudósítása szerint 48 féle különböző változat készült.

33

A JÓKAI-JUBILEUM ÉS A NEMZETI DÍSZKIADÁS TÖRTÉNETE

1894–1898

...Pár nap múlva, november hetedikén az első díszpéldányt Erzsébet királyné rendelte meg. Ugyancsak az amatőr kiadásból rendelt meg egy példányt magánkönyvtára számára Őfelsége, a *király* is. Legnagyobb megrendelések voltak: a közoktatásügyi miniszteré (100 példány) és a székesfővárosé (25 példány).

Az eredmény felülmúlta a legnagyobb várakozást, de egyszersmind másra is figyelmessé tette a bizottságot. Az ország minden részéből s a társadalom minden osztályából százszámra érkeztek a levelek úgy a jubileum rendezőihez, mint a lapok szerkesztőségeihez, hogy Jókai összes műveinek kiadása ne legyen a kiváltságos osztály privilégiuma, hanem könnyen törleszthető havi részlet-

fizetések mellett kerüljön a nagyközönség kezébe is, mert ebből az irodalmi ünnepből ki akarja venni részét minden művelt tagja a magyar társadalomnak. Jókai Mór az egész nemzeté, műveiben szegények és gazdagok egyaránt gyönyörűséget találnak: fogyatékos volna tehát az ünnep, ha csak a társadalomnak dúsgazdag tagjai szerezhetnék meg a költészet e kincstárát. Egyhangú véleménye volt az egész nemzetnek, hogy a bizottság, az előfizetés módozatait megkönnyítve, lehetővé tegye mindenkinek a jubileumban való részvételt.

A végrehajtó bizottság, amikor az első négyszáz aláírás beérkezte után nagy felelősséggel járó vállalkozását félig-meddig biztosítottnak látta: örömmel és teljes készséggel állapította meg november 25-i ülésében az előfizetés módozatait akképp, hogy a munka évi ötven forintos törlesztéssel a közönség tágabb köreire nézve is hozzáférhetővé váljék. Az erre vonatkozó felhívást újra 15 000 példányban küldötte szét a bizottság.

Az aláírások ezután még nagyobb számmal érkeztek. A begyűlt összegek kezelésével a bizottság a „Belvárosi Takarékpénztár Részvénytársaság"-ot bízta meg, és a Jókai írói tiszteletdíján felül befolyó összegek kiutalványozási jogát olyformán biztosította magának, hogy a kiadók mindenkor csak tíz-tíz kötetnek nyomdai elkészülte és az aláíróknak történt szétküldése után vehetik fel az előállítási költségek címén rájok eső részt. A számadatokat és a pontos és szabályszerű megjelenés ellenőrzését egy háromtagú ellenőrző bizottság végezte, melynek tagjai az irodalmi bizottság részéről annak elnöke: *dr. Falk Miksa*[1], a pénzügyi bizottság részéről: *Brázay Kálmán*[2], és Jókai érdekei szempontjából: *Hegedüs Sándor*[3]. E bizottság feladata volt az egész vállalat vitelét gondozni és mindmáig ellenőrizni.

A legtöbb napilap állandóan közölte az előfizetők és megrendelők névsorát, valamint általában külön rovatot nyitott a Jókai-ünnepre. Valóban szükség is volt ily külön rovatra a nemzeti közérzület kifejezéseképp, mert november és december hónapokban nem volt egyetlen nap sem, melyen az országnak valamely vidékén ne foglalkoztak volna a jubileummal. Csaknem minden törvényhatóság, tömérdek egyes község, számos társulat és egyesület foglalkozott a kérdéssel, miképp vegyenek részt az ünnepben, nem egy helyen társas mulatságokat, gyűléseket, sőt sorsolásokat is rendeztek, hogy azok jövedelmeiből Jókai műveit megrendeljék.

Jóval a hivatalos ünnep előtt tehát már megünnepelte a nemzet Jókait úgy, ahogy csak nagy nemzet ünnepelheti meg nagy költőjét. A világtörténelemben nincs példa hasonló vállalkozásra, amelynek sikere: az egész magyar nemzet dicsősége.

A kiadást ígéretükhöz képest bonyolították le a vállalat végrehajtásával megbízott kiadók. Minden évben kétszer megjelent egy tíz kötetből álló sorozat a kiadásból, amelynek végső revízióját maga Jókai végezte, majd egy új előhanggal, majd több érdekes kor- és irodalomtörténeti jegyzettel gyarapítva a monumentális kiadás értékét.

Mint azóta mindenki meggyőződött, e vállalat nemcsak a magyar társadalom áldozatkészségének emlékezetes szimbóluma, hanem egyszersmind bámulatra méltó eredménye a nyomdaiparnak, amely talán most birkózott meg először ilyen óriási munka kiállításának technikájával. Száz húsz íves kötetnek, vagy összesen kétezer ívnek kiszedése, kikorrigálása, nyomása és fűzése még csak néhány évtizeddel ezelőtt is tíz-tizenöt emberöltőnek adott volna munkát; míg ma a nyomással megbízott *Franklin-Társulat* egymaga végezte ezt a rengeteg munkát, amelyhez hasonló kevés volt még a világliteratúrában. Mégpedig mesébe illő gyorsasággal, mintha a betűk csak úgy maguktól futnának össze sorokká, a sorok oldalokká, az oldalok kötetekké, úgyhogy az 1898. esztendő karácsonyára pontosan együtt is van a hatalmas Jókai-könyvtár...

A szövegközlés alapja: A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Bp. 1898. Révai Testvérek. 24–26. l.

---

1. *Falk Miksa* – l. a 3. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Brázay Kálmán* (1839–1925) – nagykereskedő, képviselő.
3. *Hegedüs Sándor* (1847–1906) – konzervatív politikus, miniszter, az MTA tagja. Felesége, Jókai Jolán révén Jókai rokonságához tartozott.

Könyvkereskedelem

34

BLAHÁNÉ[1] AZ IRODALOMÉRT

1902

Az elmúlt héten a napilapokat a következő érdekes hír járta be:

Blaha Lujza asszony, jó szíve sugallatát követve, örömet akart szerezni azoknak a szegény embereknek, akik nélkülöznek és éheznek. Elhatározta ezért, hogy beáll a magyar irodalom terjesztőjének, s ezáltal szolgálja a jótékony célt is. Rövid idő múlva fog tudvalevőleg megjelenni a Magyar Remekírók[2] című könyvsorozat, a

magyar irodalom főbb műveinek egyöntetű díszes kiadása, ötvenöt kötetben. A megszerzési mód könnyűvé van téve azáltal, hogy ez a nagyszabású munka háromkoronás havi részletre is megszerezhető. Aki ezt a művet meg akarja szerezni, forduljon egyenesen Blahánéhoz (Erzsébet körút 2. sz.), ezáltal nemcsak önmagának szerezte meg a Magyar Remekírókat, hanem szolgálta a jótékony célt is, mert Blaháné a közvetítésért járó jutalékot – a Könyves Kálmán irodalmi és könyvkereskedési részvénytársaság kérése folytán – jótékony célra szánta: ingyentejre és ingyenkenyérre. Aki nemcsak maga akar előfizetni, hanem segíteni is akarja Blahánét ebben a szép akcióban, forduljon hozzá, és szívesen küld mindenkinek gyűjtőívet.

Természetesen, mi is örömmel veszünk tudomást a nemzet csalogányának nemes elhatározásáról, amellyel nemcsak a sínylődőkön kíván segíteni, de egyszersmind beáll a nemzeti literatúra buzgó terjesztői közé. Az elsővel sok pillanatnyi nyomort enyhít, számos könnyet szárít föl, a másikkal beláthatatlan időre tesz hasznos szolgálatot a nemzeti kultúrának.

Ebből az alkalomból nem mulaszthatjuk el, hogy annak a meleg kívánságnak kifejezést ne adjunk, vajha minél többen követnék a nagy művésznő szép példaadását.

Nálunk könyvekre előfizetőket gyűjteni nem nagyon szokásos. Csak olyankor tesznek, főképp a társaságbeli emberek, kivételt, ha egy-egy barátjuk, ismerősük vagy rokonuk „versfüzérre" vagy apró novellácskákra hirdet előfizetést. Ezeknek a gyűjtéseknek rendesen sikerük is szokott lenni, pedig csak a legritkább esetben érdemlik meg az elért sikert. Fiatal poéták, kezdő legénykék szárnypróbálgatásai rendszerint ezek a könyvek, amelyeknek nem akadtak kiadójuk, mert még nem egészen érettek a nyomdafestékre.

Nem arról akarunk szólni, hogy az ilyen gyűjtés nem helyes és nem okos dolog. Világért se. Csak csinálják vidáman, mert ha száz közül csak egy jövendő nagyságot szereznek ilyen módon az irodalomnak, szívesen megbocsátjuk a kilencvenkilenc kontárt.

De ha már a gyűjtés ilyen módon szokásos, mindenki bölcsen és hazafiasan cselekszik, ha Blaháné példáját követi, s olyan műre gyűjt előfizetőket, amely hatásában kiterjed az egész nemzetre. Ily módon akárki szolgálhatja a jótékonyságot, vagy pedig (tíz gyűjtött előfizető után) magának szerezheti meg azt a nélkülözhetetlen könyvtárat, amelyre minden művelt embernek szüksége van. S a nemzeti kultúra harcosa is lesz ilyenformán a gyűjtő. Mert így érhető el az a cél, hogy a remekírók művei eljussanak mindenhova, még olyan kis községekbe, falvakra, pusztákra is, ahol könyvtár egyáltalán nincsen.

Kövessék minél számosabban és főképp a magyar hölgyek Blaha Lujza asszony nemes példáját.

A szövegközlés alapja: A könyv, 1902. 2. sz. 7. l.

---

1. *Blaha Lujza* (1850–1926) – népszerű színésznő, a múlt század végén divatos népszínművek egyik legkedveltebb primadonnája volt.
2. *Magyar Remekírók* – 1902–1909 között 55 kötetben jelent meg a Franklin-Társulat gondozásában.

35

RANSCHBURG VIKTOR[1]

A MAGYAR KÖNYVKERESKEDELEM HELYZETE ÉS SZEREPE

1899–1900

(Részlet)

...Nem régi időben, vagy 15–20 évvel ezelőtt, amikor még tisztán a német könyvkereskedelmi szervezet képére formálódott a magyar könyvüzlet, még nem ismertünk egyebet, mint szortimenter [bizományi könyvkereskedés] és kolportázs[2] üzletágat. Az antikváriátus akkor 2–3 cég kezében volt, amelyek kizárólag a becses régiségek, különösen hungaricáknak[3] összevásárlásával és elárusításával foglalkoztak; a többi antikvárius a legprimitívebb viszonyok között, pincékben és nyílt vásáron folytatta nem is annyira üzleti, mint zsibvásárját. Az új rend a nyolcvanas évek elején kezdődik, amikor a kultúrélet és a városok, különösen a főváros magyarságának rohamos fejlődésével és a könyvszükségletnek ezzel kapcsolatban álló óriási emelkedésével egyszerre nagy fellendülést észlelünk. Ez a fellendülés különösen az antikvárius üzleteknek kedvezett, amelyek már ezen időben kezdik lefoglalni a főváros akkori *külső* perifériáját – és ugyanezen időben, mint egy deus ex machina, hódító útjára lép a részletüzlet, mely mintegy fölszántott, előkészített talajra akadt, és rohamosan meghódította a közönség nagy rétegeit. A szortiment kezdetben észre sem vette, mint nyújtja ki karját az antikvárius és a részletüzlet, és mikor a nyolcvanas évek végén felocsúdott és körültekintett, egészen megváltozott szituációt talált maga körül: új tényezőket, melyek ereje és hatása azóta sem fogyott, sőt megfordítva, előre nem látott, váratlan fejlődést mutat.

Nézzük most, miben rejlik a két üzletág nagy sikerének a titka.

Az antikváriátus azon alakjában, amint nálunk ma létezik, a közönség szempontjából – valljuk meg – valóságos szükségletnek felel meg. A szortiment ugyanis, a maga előkelő szervezete mellett, képtelen volt arra, hogy a közönség egész széles rétegeinek irodalmi szükségletét felkeltse és ellássa. A magasabb állású tudományos világnak és a vagyonosabb közönségre nézve a szortiment üzlet valósággal ideális intézmény, mert német szervezete folytán képes ezen köröknek irodalmi szükségleteit – főképpen az újdonságok megküldése által – teljesen kielégíteni.

De másképp áll a dolog az úgynevezett kisemberrel, vagyis – a mi viszonyaink közt – a nagyközönség százezreivel szemben. Már a fiatal filozopternek, aki kevés garasaival zsebében és nagy tudomány szomjával lelkében a könyvpiacon először körültekint, sokkalta ingerlőbb az a bármennyire is elrejtett antikvárius üzlet, amelyben a véletlenek szerint ráakad egyik-másik reá nézve használható irodalmi termékre, melyet aránylag potom áron magához válthat. A józsefvárosi mama meg a lipótvárosi bakfis, szóval a közönség egyéb rétegei pedig szintén szívesebben keresik fel az antikvár üzletet, már csak azért is, mert itt a képeskönyvtől kezdve egészen a verskötetig *bolti áron alul* vásárolhatnak, ami – hiába tagadjuk – nagyon ingerlő hatású a mai közönségünkre. A közönségnek voltaképpen nincsen mérőfoka arra nézve, hogy valamely könyv tényleg drága-e vagy olcsó. De miután a megállapított bolti árakban hisz, és tudja, hogy ily áron mindenki mindenütt megveheti a könyvet: ránézve éppen az csábító, hogy ezen a bolti áron alul juthat hozzá, szóval, a mi közönségünk nem olcsón, hanem *olcsóbban* akar vásárolni. Erre az antikvárium alkalmat nyújt, és innen ered az a meglepő tapasztalás, hogy a vevőközönség túlnyomó része ma már hozzászokott ezen üzletekhez.

Ennek viszont volt egy másik következménye, amely mint egy circulus vitiosus, az erősödő antikváriátus további erősödésére és a sortiment további károsodására vezetett. A kiadók ugyanis, akikben – mint láttuk – óriási vállalkozó kedv lüktet, mindinkább belátták azt, hogy önmaguk és a kezükben lévő irodalmi termékek ellen vétenének, ha ezen termékeket elzárnák éppazon üzletág elől, mely rövid idő́n belül a közönség oly nagy részét magához hódította. Nem akarom eldönteni, vajon helyesen cselekedtek-e vagy nem, de amidőn könyvkereskedelmünk jelen viszonyait rajzolom, nem zárkózhatom el ezen tényállás konstatálása elől. Lehet, hogy egyes kiadókat nemcsak kiadványaik piacának bővítése, hanem némelyeket a tőkehiány, másokat az irodalmi túlprodukció és a többieket a természetes verseny vitte bele eme akcióba, de tisztába kell lennünk azzal, hogy az antikvárium ma a szortiment kárára

– de talán az irodalmi produkció hasznára – lényeges szerepet tölt be és egyik hatásos közege a könyvek eladásának.

A *részletüzlet* sikerének okát szintén sajátos hazai viszonyainkban találjuk, mely viszonyokat azon örvendetes jelzéssel akarom jellemezni, hogy *a magyar ember könyvvásárló kedve és szeretete az irodalom iránt nagyobb, mint anyagi ereje.* Míg egy oldalról azt látjuk, mint tódul a közönség széles árja az olcsóbb könyvforráshoz, másrészt azt tudjuk, hogy amikor a részletüzlet működését megkezdte, a közönség ezen üzletág utazóit – mint a kultúra bajnokát – tárt karokkal fogadta, szívesen tárta ki előtte irodalmi szükségletét, és hálás volt azon nagy előnyökért, melyeket a részletüzlet fizetési módszerei nyújtanak.

Így történhetett, hogy a részletüzlet nemcsak hogy a könyvszükséglet tekintélyes hányadát magához ragadta, hanem nagy munkák eladására irányuló tevékenysége folytán közvetlen hatást gyakorolt a kiadó üzletre, és így az irodalmi produkcióra is, mert oly munkák terve, mint a Nagy Lexikon, a Magyar Nemzet Története, a Jókai összkiadás stb. tán meg sem fogamzik kiadóink agyában, ha nem áll mögöttük a részletüzlet...

Igen, a szortiment, amelyben – dacára ezen új üzletágak rohamos fejlődésének – még mindig a könyvkereskedelem voltaképpeni törzsét kell látnunk, kezdetben úgy vélte, hogy ezen új üzletágak csakis az ő kárára erősödnek, az ő vevőkörét foglalják le, és az ő egzisztenciáját ássák alá.

Én más véleményen vagyok, és meggyőződésem az, hogy amennyit az antikvárium és a részletüzlet a szortimenttől elvont, ugyanannyi megtérült egyrészt a könyvszükséglet természetes növekedése következtében, másrészt pedig éppen ezen üzletágaknak a közönség könyvvásárló kedvére és a kiadók fokozottabb tevékenységére irányuló hatása következtében. A részletüzletek által szított nagy vállalatoknak a szortiment üzlet is látta hasznát, mert megvolt az az ereje és intelligenciája, hogy voltaképpeni vevőkörét *nagyjában* magának megtartsa, sőt a részletüzletek tevékenysége buzdítólag is hatott rá, hogy igyekezzék vevőkörét ki is bővíteni ...

A szövegközlés alapja: Magyar Kritika, 1899/1900. 8. sz. 106–108. l. (Felolvasás a „Csak Szorosan" Magyar Könyvkereskedősegédek egyletében.)

---

1. *Ranschburg Viktor* (1862–1930) – könyvkereskedő, majd az Athenaeum egyik osztályának vezetője, illetve igazgatója; később a Pantheon Irodalmi Vállalat igazgatója.
2. *kolportázs* – l. a 26. szemelvény 5. jegyzetét.
3. *hungarica* – magyar vonatkozású nyomtatványok.

36
IVÁN EDE[1]
MAGYAR KÖNYVEK KARRIERJE
1911

(Részlet)

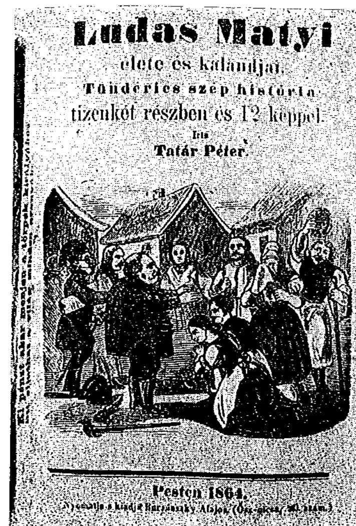
...A magyar irodalomnak vagy általánosabban a magyar kultúrának fokmérőjéül odaállítani a magyar könyvek sorsát éppolyan próbálkozás volna, mintha ama százezer példányos – természetesen részletüzletes – sikert, vagy ama 50–60 példányos eredményt állítanók fel a magyar irodalom kritériumául. Még azt sem mondhatjuk, hogy a két szélsőség között – valahol középütt – van az igazság. Az a tény, hogy Ábrányi Emilnek[2] 1903-ban a Singer és Wolfner kiadásában megjelent költeményeire, noha 40% engedményt kínált a szortimentereknek [bizományi könyvkereskedőknek], s a könyv ára sem volt nagyobb 3 koronánál – 4, azaz *négy* rendelés érkezett, éppen úgy nem bizonyítéka annak, hogy Magyarországon a költő és a sorsharag egy gyékényen árulnak (4 példányt!), mint ahogy nem lehet – hozzávetőleg sem lehet – a magyar közönség kultúrszükségletére, irodalompártfogására, de még magának a *könyvnek* l'art pout l'art szeretetére sem következtetni abból a körülményből, hogy a Göre Gáborból[3] 60–70 000, az Athenaeum „Műveltség könyvtárá"-ból[4] (9 kötet) körülbelül 120 000 példány kelt el – *részletüzlet útján*!...

Budapesten van körülbelül 10 nagyobb részletüzlet, akik az egész ország területén „dolgoznak", s mintegy 300 000 számlájuk van. „Előkelő" könyvkereskedő van ugyanennyi, s ennek a tíz könyvárusnak a számlás vevője összesen néhány ezer: magánosok, intézetek, könyvtárak és a vidék!

Tessék elmélkedni!

Csak az utóbbi években beszélhetünk úgynevezett „irodalmi" könyvsikerről. Par excellence irodalmi sikere volt és még tart is *Molnár* Ferenc Ördögének. Ez a könyv körülbelül négy év alatt tíz kiadást ért meg, az első két évre nyolc kiadás esik.

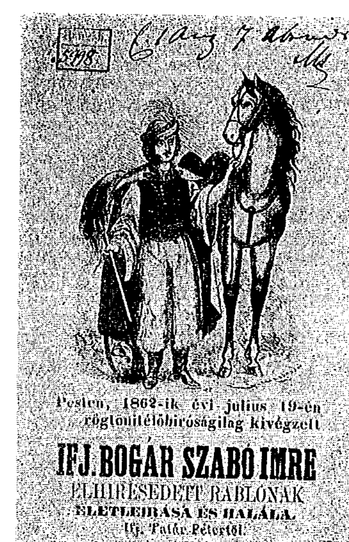
Ebben a sikerben elsősorban Molnár Ferenc írói egyéniségének van döntő szerepe, de a páratlan színpadi siker is nagyban hozzájárult – a könyvsikerhez! Molnár Ferencnek különben minden könyve roppantul fogy. A Pál utcai fiúkból a kiadó a „felnőttek"-nek és a gyermekeknek külön-külön (csak külső megjelenésben eltérő) kiadást hozott forgalomba. A szépirodalmi könyvek közül *Ady* Endre verseskönyvei értek el „rapszodikus" sikert. A regényírók közül talán *Szomaházy* István[5] művei a legkelendőbbek. Érde-

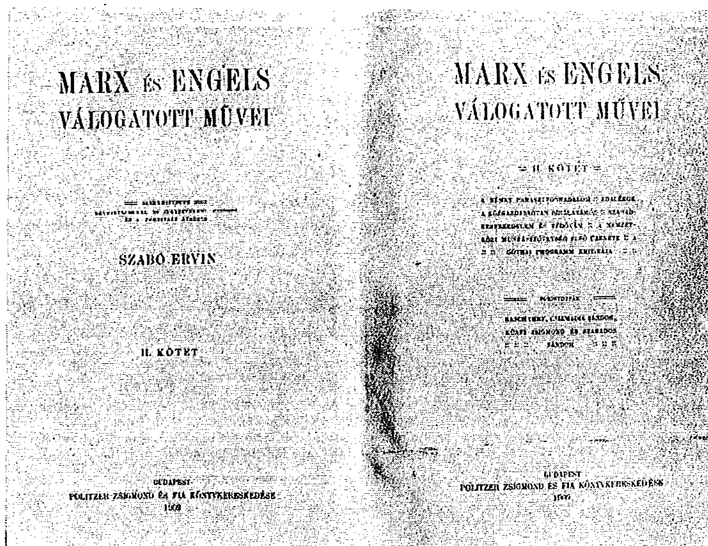

A XIX. SZ. MÁSODIK FELÉNEK PONYVÁJÁBÓL

MARX ÉS ENGELS
VÁLOGATOTT MŰVEI

SZABÓ ERVIN

II. KÖTET

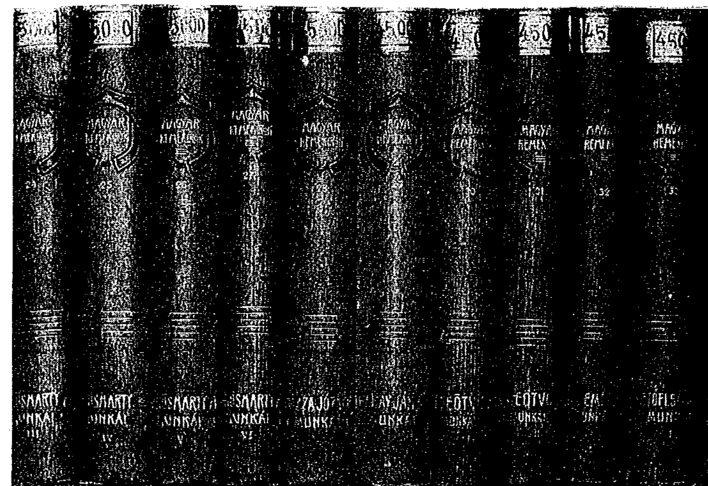
BUDAPEST
POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE

MARX ÉS ENGELS
VÁLOGATOTT MŰVEI

II. KÖTET

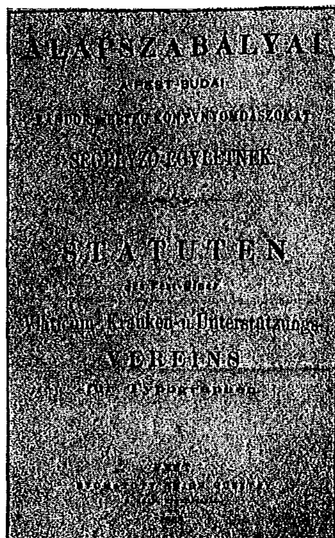
BUDAPEST
POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE

MARX ÉS ENGELS VÁLOGATOTT MŰVEINEK
SZABÓ ERVIN-FÉLE KIADÁSA

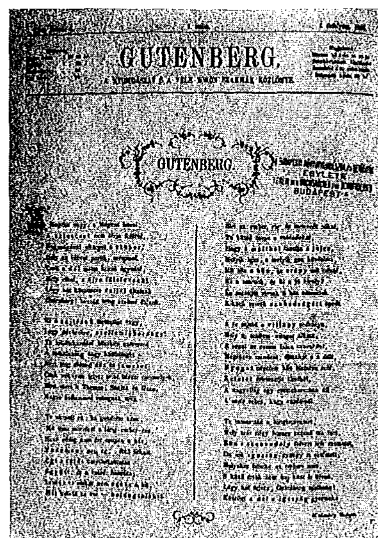
REPREZENTATÍV ÉS OLCSÓ KÖNYVSOROZATOK

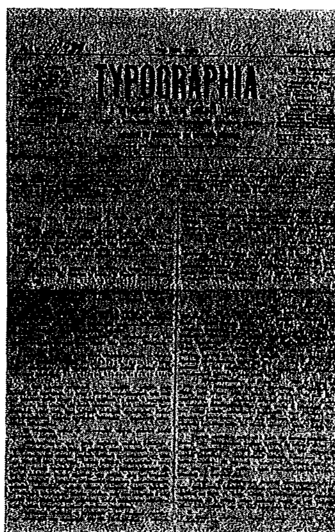

ALAPSZABÁLYAI

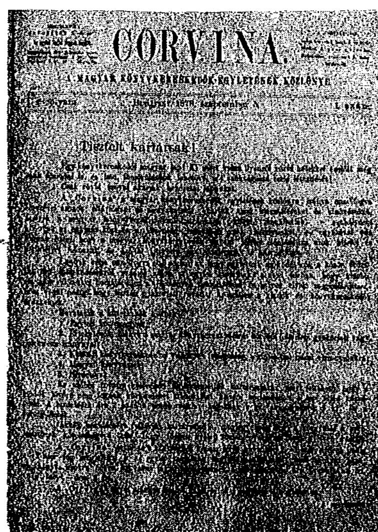
STATUTEN

VEREINS

GUTENBERG.

NYOMDÁSZATI ÉS KÖNYVKERESKEDŐI SZAKKIADVÁNYOK: A NYOMDÁSZEGYLET ELSŐ ALAPSZABÁLYA, AZ ELSŐ NYOMDÁSZATI ÉS KÖNYVKERESKEDŐI SZAKLAPOK

TYPOGRAPHIA

CORVINA.

kes jelenség, hogy *Beniczkyné*[6] népszerűsége, amely egykor országszerte ismert volt, halála után egyszerre megszűnt, s ma már alig vásárolják a könyveit, holott a német *Marlitt*[7] magyarra fordított műveinek még ma is óriási olvasóközönsége van.

Szinte magában álló exkluzív jelenség az a siker, amely a „Klasszikus Regénytár"[8] külön kiadásában is megjelent Raszkolnyikovot kísérte. *Dosztojevszkij* híres művéből körülbelül tízezer példány fogyott el. *Jókai* még mindig vonz új olvasóközönséget, összes műveinek nemzeti díszkiadásából minden 10 kötetes sorozat körülbelül 12 000 példányszámban fogyott el – részletüzlet útján. Külön, egyes műveit azonban már meglepően kevesen vásárolják.

Herczeg Ferenc, *Mikszáth* Kálmán, *Gárdonyi* Géza még ma is a legolvasottabb írók. Herczeg Ferenc művei közül a Gyurkovics leányoknak, Mikszáthé közül Szent Péter esernyőjének volt a legnagyobb könyvsikere. *Kiss* József a legolvasottabb magyar költők egyike. Verseinek – egyik kiadó véleménye szerint – sokkal nagyobb volt a könyvsikere, mint a maga idejében Aranynak vagy Petőfinek. *Eötvös* Károly műveiből kötetenként átlag 10 000 példány kelt el.

Ambrus Zoltán, ez a kiválóan finom stílusművésze az írásnak – sajátságos – nehezen tud könyveivel a közönség kegyébe jutni. „Nemhogy nem veszik, de még *eladni* sem lehet" – így jellemezte őt az egyik kiadó vezető embere. *Ignotusnak* különösen Olvasás közben című könyvének volt nagy irodalmi sikere. *Rákosi* Viktor összes műveinek négy kötetes sorozatai átlag 9000 példányban fogytak.

A vallásos könyvek évről évre jobban kelnek! Az angol bibliai társaság bibliából Magyarországon (a Pallas[9] adja ki) évente körülbelül százezer kel el, háromszor annyi, mint tíz év előtt.

A tudományos és ismeretterjesztő művekből – úgy az egyes, mint a gyűjteményes kiadásokból – évről évre nagyobb mennyiség kerül piacra, és el is fogy, ami részben az utóbbi évek szociológiai munkáinak intenzív megjelenésére vezethető vissza.

A lexikonoknak mint az enciklopédikus tudományok gyűjteményének hatalmas „olvasóközönsége" támadt újabban. Amíg például az első nagy lexikonból, a Pallasból körülbelül 20 000 fogyott el összesen, a Révai nagylexikon első kötetéből nem is egy fél év alatt 8000 példány kelt el – részletüzlet útján.

(Több még nem jelent meg.) A Franklin-féle 3 kötetes kislexikonból pedig már a megjelenése előtt körülbelül *tíz* kiadásnak megfelelő példányszám fogyott el! Az Athenaeum „Műveltség könyvtárá"-nak első kötetéből 18 000, másodikból 16 000 fogyott el, a 9 kötetből összesen mintegy 120 000, ami 3 millió korona ér-

téknek felel meg! A *Tolnai*-féle *Világtörténelem*[10] a maga százezer főnyi törzsközönsége körében terjedt el!...

A szövegközlés alapja: Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja. Bp. 1911. 186., 188–189. l.

1. *Iván Ede* (eredeti néven Grünwald, 1876–1931) – hírlapíró, később a Tolnai kiadóvállalat belső munkatársa. Tárcákat, műkritikákat írt, szinte valamennyi korabeli lapnak dolgozott. Fordításai közül Verne fordításai a legismertebbek.
2. *Ábrányi Emil* (1850–1920) – költő, újságíró, műfordító. Említett kötete Á. E. Költeményei címen jelent meg, 1903-ban.
3. *Göre Gábor* – Gárdonyi Géza népies hangú regénysorozata.
4. *Műveltség Könyvtára* – a korabeli ismeretanyagot enciklopédikusan dolgozta fel 9 kötetben.
5. *Szomaházy István* (1864–1925) – író, újságíró. Szórakoztató, könnyed írásai a középrétegek körében voltak népszerűek.
6. *Beniczkyné, Bajza Lenke* (1839–1905) – romantikus, szentimentális, csekély értékű regények szerzője.
7. *Marlitt* – l. a 27. szemelvény 4. jegyzetét.
8. *Klasszikus Regénytár* – Ambrus Zoltán és Vojnovich Géza szerkesztésében 1904-től, több kiadásban, új sorozatokkal bővülve jelent meg majdnem fél évszázadon keresztül. A hazai és a külföldi irodalom legjelentősebb termékeit adta közre.
9. *Pallas Irodalmi és Nyomdai rt.* – 1884-ben alakult a régi Wilckens és Waidl nyomdából. Egyik legnagyobb és legkorszerűbben felszerelt nyomda és kiadó volt a XIX. század végén. Itt készült az első nyomdai szaklapok egyike, a Magyar Nyomdászat is (1888–1914, 1921–1924).
10. *Tolnai világtörténelem* – Mangold Lajos és Horváth Cyrill szerkesztésében 1908-ban indult; új kiadását Ballagi Aladár szerkesztette 1926–1931 között, összesen 20 kötetben.

Sajtóviszonyok, sajtóerkölcsök

37

SZEMERE MIKLÓS[1] SÜRGŐS INTERPELLÁCIÓJA SAJTÓÜGYBEN A MINISZTERELNÖKHÖZ

1906. október 10.

(Részlet)

T. Képviselőház! A közvélemény és annak hangolása, irányítása modern államokban fő fontosságú dolog. Erre szolgál mint legelső tényező a sajtó. A sajtóval itt a t. Házban is volt már egy-

szer szerencsém foglalkozni 1902. április 19-én. Akkor a magyar kultúra emelésére újságíróiskola felállítását sürgettem...

T. Képviselőház! 1830-ban volt nálunk körülbelül 10 újság, ma megjelenik Budapesten egyedül 30 magyar és 9 német napilap. Több napilapunk van, mint Berlinnek, ahol csak 36 jelenik meg, több, mint Rómának, ahol nincs csak 14, Londonban 25, Bécsben 24, Madridban 12. Ha az ország boldogulása és a magyar kultúra arányban állana lapjaink számával, akkor a legboldogabb nemzet lennénk, Eldorádó volna hazánk, és legelöl állnánk közvetlenül Franciaország után – Párizsban 46 lap jelenik meg. Ámde a kultúra igenis egyenes viszonyban áll a lapok kvalitásával, de semmi köze azok számához.

T. Képviselőház! Első tekintetre tisztában kell lennünk, hogy hírlapok tekintetében nagy nálunk a túltengés, óriási a túltermelés. A lapok fenntartása, természetesen, temérdek pénzt nyel el. Maguk a hírlapírók, e kiváltságos újkori félistenek, akiknek az Olümposzon minden szabad: honoráriumaikat jórészt csak előjogaikban bírják, mert fizetést oly keveset, mint nálunk, sehol sem kapnak. (Úgy van! Úgy van!)

Hiszi a t. Képviselőház, hogy az újságok nálunk a nagyközönség bizalmából állanak fenn (derültség) és vannak ily szép számmal? Azaz magyarul mondva: képzelik-e, hogy a hírlapok a rendes előfizetőkből és a rendes hirdetésekből élnek? Ezt a gyengéd és bizalmas kérdést kénytelen vagyok felvetni – mert ha egy újság nem a rendes előfizető és hirdető közönségből él, de máshonnan, akkor mindenféle nemzetellenes, államellenes, avagy tisztán egyéni önös célokat szabadon szolgálhat. (Élénk helyeslés.)

A felvetett kérdésre röviden felelek. Nagy tisztelet a kivételeknek, a lapokat nálunk nem az előfizetők tartják fenn, de tartják őket az állam, a kincstár, a bankok, a nyilvános társulatok hirdetései és hirdetés címén juttatott pausáléi [átalányai] és más jövedelmei. (Úgy van!)

Ha ez mind nyíltan történnék, nem is szólnék talán, de mert az egész szép csendben, sub rosa [titokban] esik meg, érdekel a rendszer, és szólásra főképp ez késztet. Az állami pausálék és hirdetések el vannak egyszerűen változatos címeken és lapokon könyvelve, úgyhogy a költségvetésben rá sem lehet akadni. Kaphat egy laptulajdonos az államtól ezrekre menő állami pausálét, azért nem lesz inkompatibilis [összeférhetetlen], lehet bátran képviselő. (Mozgás.)

Halász Lajos: Tessék megnevezni őket! (Helyeslés.)

Szemere Miklós: Nem a rendelkezési alapról szólok én, arról rendelkezzék a kormányelnök szabadon, és legyen is annyi, amennyi szükséges, elégséggel a kasszájában. Egyebekben azonban azt

kívánom, azt követelem, hogy a szegény adófizető polgárok pénzét az utolsó fillérig à jour [napra készen] tüntessék ki, tartsák nyilván és számolják el (zajos helyeslés és taps), és ne könyveljük el a kiadásokat leplezve. Nem bizalom kérdése ez, de pénztárnál a bizalom az elszámolás. (Élénk helyeslés.) ...

T. Képviselőház! Bevallom bűnöm, rövid idő előtt még fogalmam sem volt arról, mi az a pausálé-rendszer, akadhat t. képviselőtársaim között hozzám hasonló naiv ember más is; szolgálok tehát egy kis élethű képpel, illusztráció kedvéért.

Az adatok az Egyetértés[2] című lap feltétlen hiteles dátumai az 1895. évből. – Csávolszky Lajos volt laptulajdonos, szerkesztő és országgyűlési képviselő bizonyára nem fogja azokat meghazudtolhatni.

Adott az Egyetértésnek 1895-ben pausáléképpen a Magyar Ipar- és Kereskedelmi Bank évi 1200 frt-ot (felkiáltások bal felől: Tisza!), Hollandi életbiztosítási részvénytársaság 300 frt-ot, Phőnix biztosítótársaság 300 frt-ot, Adria biztosítótársaság 500 frt-ot, Anker biztosítótársaság 120 frt-ot, Nemzeti balesetbiztosító társaság 200 frt-ot, Hazai első takarékpénztár 600 frt-ot, Pesti magyar kereskedelmi bank 1200 frt-ot, Salgótarjáni kőszénbánya részvénytársaság 500 frt-ot, M. kir. államvasutak 4500 frt-ot, Közúti vaspálya részvénytársaság 800 frt-ot, New-York biztosítótársaság 1200, Gresham 600, Dunagőzhajózási részvénytársaság 1200, Adria tengerhajózási részvénytársaság 800, Mutual biztosítótársaság 600, Első magyar általános biztosítótársaság 800, Magyar-Francia biztosítótársaság 300, Trieszti általános biztosítótársaság 580, Légszeszgyár 1200, Villamos városi vaspálya 600 frt-ot, Foncière biztosítótársaság 250, Déli vaspálya 500, Budapesti takarékpénztár 300, Hazai bankrészvénytársaság 500, Magyar villamossági részvénytársaság 600, Budapesti bankegyesület 600, Magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság 600, Osztálysorsjáték 2000, Leszámítoló bank 700, Agrárbank 800, Jelzáloghitelbank 500 forintot.

Ezek csak a nagyobb tételek, mert vannak kisebbek is, „Kleine Fische, gute Fische" [sok kicsi sokra megy]. (Derültség.)

1895 óta a pausálék összege természetesen csak felfelé szállott a lapoknál. Ez életkérdés nálunk. Mindig tisztelet a kivételeknek.

Önkéntelenül az a kérdés jön az ember ajkára, vajon kibírja-e az ország azokat a nehéz terheket, melyeket a hatalmas sajtóóriás ilyformán a közéletre kivet. (Úgy van!)

Másrészt, vajon gyakorolhatják-e ezek a lapok a kellő nyilvános ellenőrzés kritikáját a közintézetek felett, ha mindeniktől le vannak pausálézva. (Élénk helyeslés.) A közgazdasági rovat ilyformán inkább csak megrendelt statisztikája, nem kritikája is a bankoknak és vállalatoknak. (Egy hang jobb felől: Reklám!)

Végre pedig kit szolgálnak vajon ezek a pénzzel, vagy ha jobb tetszik, pausáléval duggatott újságok, a közügyet-e, amelynek felszentelt papjai, vagy talán más érdekeket? (Élénk helyeslés.)

De haladjunk csak még tovább szaporán a tények mezején.

Pénzintézetek, vállalatok hirdetéseiket busásan kénytelenek megfizetni, a nagy pausálék a lapok kezét is szépen lekötik.

Hatalmas, világhírű és mintaszerű intézetünk, a Ganz-gyár részvénytársaság pl. évenként nem egészen 100 000 koronát, de 90 000 K-n mindig felül fizet hírlapi költségekre. (Mozgás.)...

T. Képviselőház! Hets Ödön hírneves védőügyvéd úr hozzám intézett elrémítő pozitív adatokat tartalmazó leveléből – mivel személyeket belekeverni lehetőleg nem akarok – csak ennyit közlök (olvassa): Hosszú ügyvédi gyakorlatomból állíthatom, hogy a bűnügyi tárgyalásokon majdnem minden lap képviselve van. Ha valamely nagykereskedő, nagyiparos, bankár vagy valamely előkelő állású ember – egyszóval pénzes ember – a büntető igazságszolgáltatással összeütközésbe kerül, s a laptudósítóknak nem áll azonnal rendelkezésére, akkor a vád alá helyezéstől kezdve a jogerős ítélet kihirdetéséig egész kálváriát járatnak vele. (Úgy van! Úgy van!) De ha kötélnek áll és fizet, akkor mentve van a meghurcoltatástól. (Igaz! Úgy van!)...

T. Képviselőház! Megvallom, adataim hiányosak és fogyatékosak, ha azonban a t. Képviselőház ebben az óriási fontos országos kérdésben tisztán akar látni, és a nagy bajon hazafiasan és kötelességhíven segíteni óhajt, módjában áll a t. Háznak ennek a közérdekű tárgynak az alapos kikutatására egy parlamenti vizsgáló bizottságot kiküldeni. (Élénk helyeslés és taps.) Ezeknek elmondását sürgősen parancsolta a lelkiismeretem: „dixi et salvavi animam meam" [megmondtam és könnyítettem a lelkemen] – és most a következő sürgős interpellációt van szerencsém az igen t. miniszterelnök úrhoz intézni (olvassa):

Sürgős interpelláció a miniszterelnök úrhoz:

1. Van-e tudomása t. miniszterelnök úrnak a sajtóátalány-rendszerről?

2. És ha van, akar-e a t. miniszterelnök úr a régi, titokzatos, leplezett pausálés úton tovább haladni, vagy pedig az új érában a sajtóviszonyokat is szanálva, a nyilvánosság tiszta fényénél kormányozni? (Élénk helyeslés, a szónokot számosan üdvözlik.)

A szövegközlés alapja: Szemere Miklós sürgős interpellációja sajtóügyben a miniszterelnökhöz. Bp. 1906. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 29 l.

1. *Szemere Miklós* (1856–1919) – politikus, író, képviselő. A századforduló jellegzetes közéleti alakja. Hosszú interpellációjában a felsoroltakon kívül számos más példát említ a közélet, a vasút stb. területéről. A közéleti tisztaságot és a sajtóetikát annyira fontosnak tartotta, hogy felszólalását külön is kiadta. Az országgyűlésen a „miniszterelnök által nyomban megadott választ mind az interpelláló, mind a Ház tudomásul vette". (Az 1906. évi május hó 19-ére meghirdetett Országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyvei. 1. köt. Bp. 1907.)
2. *Egyetértés* (1874–1913) – függetlenségi párti népszerű napilap. 1899-ig Csávolszky Lajos szerkesztette. Gyakran bírálta a kormány politikáját.

38

SZINI GYULA[1]

IRODALOM ÉS ÚJSÁGÍRÁS

1905

(Részlet)

Milyen hatással volt a sajtó fejlődése az irodalomra? Ez a kérdés, amelyre érdekes hacsak keresni is a feleletet. A vasút, a távíró, a telefon, a tenger alatti kábel és a XIX. század egyéb szellemi diadalainak hosszú sora nemcsak a hírszolgáltatást tették tüneményessé, hanem nyilván az egész világon az irodalomra is mély hatással voltak. De a sajtó fejlődése és az irodalom közt való összefüggés a mi viszonyaink közt egészen speciális és jelentős.

Ez a részletekből fog főként kitűnni. Általánosságban is annyit lehet mondani, hogy nálunk, ahol a kultúra nem zavartalanul fejlődő múltra tekinthet vissza, sem a jelenben az ország anyagi helyzetére egész biztosra nem támaszkodhatik, sajtó és irodalom közt sokkal inkább összefolynak a határok, mint ott, ahol nagyobb a gazdagság és az irodalom pártolását az újságolvasás nem meríti ki javarészt...

Az újságból először is úttörés helyett intézmény lett. Pontos hivatalnokokra lett szüksége, akik az értesüléseket mentül pontosabban és szabatosabban szerezzék be, a helyi, országos és külföldi események híreit mennél hamarabb dolgozzák fel, a nyomtatógéppel együtt hajnalig működjenek. A régi kényelmes és meggondolt újságírásnak egyszerre vége volt. Ezek a pontos hivatalnokok azonban terhes örökségképp átvették elődeiktől a művészi becsvágyat, a bohém tónust és érintkezést, azonkívül az irodalmat, sőt egész szabatosan: az írókat. Egy országban, ahol sem a könyv, sem a színdarab nem ad elég módot a megélhetésre, az írók az újsághoz szegődtek nemcsak kenyérkeresetre, hanem a nyilvánosság okából is.

Az írókból újságírók lettek, később pedig, akik írók akartak

lenni, többnyire előbb újságírók lettek. Az újabb irodalomnak csaknem valamennyi protagonistája az újságíróműhelyből nőtt ki, sőt a legtöbbje ma is zsurnaliszta. Bátran azt lehet mondani, hogy az újságírás szinte abszorbeálta az irodalmat, sőt mentül inkább fejlődik, annál inkább abszorbeálja.

És ez már ma veszedelmesnek látszik.

Az újság csak részben szolgálhatja az irodalmat, nagy részben árt neki. Mert egészen mások az újságírás feltételei, mint az irodalomé.

Az újságnak gyorsan kell készülnie, az írónak ellenben otiumra van szüksége. Otium est pulvinar litteraturae [a nyugalom az irodalom megszentelője].

Az újságírás efemer művészet, az írás a halhatatlanságé. Az újságíró inkább színész, mint író, mert babérja néhány huszonnégy óra alatt szárad meg. Inkább alakítania, mint alkotnia kell.

Szó sincs róla, a külföldön sem vált még ketté a két művészet, de már mutatkoznak annak a jelei, hogy az újságból kikapcsolják lassanként azokat az irodalmi elemeket, amelyeknek gyors és tömeges készülése ellen a művészet emel vétót. Háromszázhatvan napja van körülbelül az újságnak. És csaknem mindennap beállít az olvasóhoz egy-egy novellett-tel [novellával]. Nyilvánvaló, hogy az ilyen termelés nem lehet művészi, holott a novellett mégis művészetnek, a szépirodalomnak az édes gyermeke. Az újság csak a „természetes" apja. Az újságtárca, a „feuilleton" eredetileg az apjára, az újságra hasonlított, a napi vagy érdekes eseményekhez való hozzászólás volt. Később az anyjára kezdett ütni, és szépirodalmi műfaj lett belőle, amelynek külföldön, de nálunk is briliáns művészei támadtak. De mindennap novellett, mindennap akasztás: ez az, ami ezt a műfajt gyökerében megtámadja. Először azért, mert elkoptatja az olvasók érdeklődését, másodszor pedig azért, mert rászabadítja a szépirodalomra a gyors termelés szörnyszülötteit. A nagy angol újságok nem is ismerik ezt a műfajt, a franciák már kezdik abbahagyni, a német lapok közül a legtöbb a tárcarovatában csak ritkán ad helyet az elbeszélésnek, szóval a jelek azt mutatják, hogy a novellett divatja hanyatlik. Haláláról azonban alig lehet szó, mert már a változatosság okából is tarkítani fogja az újság vonal alatt levő részét. Jövő fejlődése nyilván az lesz, hogy nem fogja elárasztani az újságot, hanem a művészethez illő nyugodtabb, limitáltabb számban fog megjelenni.

A másik ilyen kétlaki műfaj, amely az irodalom és újságírás affinitásából [rokonságából] származott és tehát korcs gyermekük: a színházi kritika. Jelentősebb színházi eseményeknél úgy siet maga a színház az újságíró kritikus segítségére, hogy főpróbát ren-

dez a sajtó számára. Így is kétszer huszonnégy órája van a bírálónak, hogy a véleményét megalkossa, átgondolja, megírja. Több mint kevés ahhoz, hogy a kritika alapos legyen, amilyennek kell lennie. Francia írók néha úgy segítenek magukon, hogy a hét egy napját tűzik ki a bírálat számára, még akkor is, ha a közönségnek egy hétig kell várnia a véleményükre. A kérdés legalkalmatosabb megoldása nyilván az volna, hogy az újság, mint mindenről gyorsan értesülő orgánum, az előadásról csak referádát [referátumot] hozna, és kritikusa csak akkor szólalna meg, ha a darab és az előadás méltó ahhoz, hogy komoly és alapos bírálat tárgyává tegye. Ennek a megoldásnak csak az a baja, hogy a referáda sem kerülheti el, hogy a közönségnek arra a kérdésére feleljen, hogy sikerült-e az előadás, és ezzel már a kritika terére lép. A művészi szándékú bírálatnak így is megmaradna azonban a joga, hogy jelentős színirodalmi eseményről megfontolt véleményével utólag álljon elő. És a színházi kritika valószínűleg ebben az irányban fog tovább fejlődni.

Az újságregény szintén a művészietlenül gyors produkciót szolgálja, és a művészibb törekvésű könyvregénynek csinál illojális konkurrenciát. Ez szintén olyan elem, amely lassanként ki fog hullni az újságból.

Egyáltalában mindaz, ami művészibb jelleménél fogva az újság zaklatott életmódjával nem fér meg, kénytelen lesz visszatérni régi keretébe, a könyvbe vagy a színpadra.

Ma, különösen nálunk, az újság nemcsak a híradás feladatát teljesíti, hanem pótolja, szurrogálja, és ezért kiszorítja a lassabb lüktetésű folyóiratot és a még lassúbb könyvet. Az újság ma mindennap ad egy novellettet, sűrűn egy-egy kurta-furcsa esszét, egy regényfolytatást és egy költeményt. Nincs az a csipegető verébfiók, aki el ne zenghetné a maga két-három strófáját egy csomó napilap mindennapi versrovatában, és mivel ilyen módon nagy a szükség rímekre, a verébfiókok ontják az ő kis csipogásukat, sőt, kis haszontalanságaikkal a nevük sűrűbb és könnyebb fogása következtében olyan hírnévre tesznek szert, amit az, aki keserves éveket töltött el egy könyvön, sohasem remélhet. A novellett terén is ez az anomália van. Ilyen módon az irodalmi hírnév gyakran méltatlanul is, pusztán a közönség emlékezetébe való gépies begyakorlás révén támadhat, és támad is. Mindez concurrance déloyale [méltánytalan konkurrencia] az irodalommal szemben.

Mindeddig az író otiumával foglalkoztunk. Vagyis azt mondottuk, hogy mivel az író művészember, tehát időre, meggondolásra van szüksége, a folyóirat, a könyv, a színház az igazi terrénuma, és az újság a maga mohó termelésével, zaklatott életmódjával a művészete rovására sürgeti őt, sőt lassúbb és megfontoltabb termelésének a boldogulását is megakasztja.

De figyelmen kívül hagytuk a közönség otiumát. A legtöbb ember szakíthat magának annyi időt, hogy az újságját több-kevesebb figyelemmel elolvassa. Az újságnak tehát sokkal nagyobb közönsége van, mint a könyvnek vagy a színháznak. És ez nemcsak az író, hanem a közönség szempontjából is fontos. Az újság már beilleszkedett nagyon sok olyan ember időrendjébe, akinek nincs ideje könyvre, színházra. És beilleszkedett sok olyan ember anyagi helyzetébe is, akinek nincs pénze rá, hogy könyvet vegyen vagy színházba menjen. Az újság olcsón és könnyen jut mindenkihez, és már csaknem mindenkihez. Nevelő és kulturális eszköz. Ezt pedig művészember sem vetheti meg.

Épp ezért az irodalom nem is fog egyhamar elszakadni az újságírástól, amint magának az újságnak is szüksége van rá, hogy a merő híradáson kívül egy-egy szebb, művészibb sugarat is lopjon olvasója asztalára. De így is igaz az, hogy a napról napra való erőltetett irodalmi csemege végül is elrontja az olvasó gyomrát. Tehát az újság maga fog diétát szabni, mentül műveltebbek és mennél művésziebbek lesznek az olvasói.

Az újság egyáltalában örökölt valamit Kronosz sorsából, falánkságából. A saját gyermekeit falja fel nagy mohóságában. Gyors eszű, gyors ítéletű, nagy tudású, művelt, szellemes emberekre van szüksége, akik főként írni tudjanak – mert a híradás, elmondás művészete nem közönséges művészet –, és mégis gyorsan megőrli őket és a tehetségüket.

A szövegközlés alapja: Figyelő, 1905. 1. sz. 3–6. l.

1. *Szini Gyula* (1876–1932) – író, újságíró. A Nyugat-nemzedék egyik kiváló novellistája. Újságíró tevékenysége elsősorban irodalmi és művészeti kérdésekre terjedt ki.

39

BÍRÓ LAJOS[1]

A SAJTÓ

Budapest, 1911

(Részlet)

...Felfelé való harcát az újságírónak magának kell végigküzdenie. Ez a harc semmiképpen nem reménytelen. Igaz, kemény munkával, de férfikorra a legtöbb újságíró eléri a polgári jólétnek egy

bizonyos fokát. A húsz-, huszonnégy, harmincezer koronás fizetésű írók, publicisták és szerkesztők a budapesti sajtóban nincsenek sokan. De vannak egypáran. És a tízezer koronás jövedelem a férfikorban levő újságírók között szinte a létminimum.

Ezt az összeget nem mindig egy munkaadó fizeti; az újságíró-jövedelem sokszor több helyről szűrődik össze. Így például egy harmincéves, ügyes politikai riporternek, egy nagy budapesti napilap munkatársának (államtudományi doktor, az ügyvédi pályát hagyta ott) a következő jövedelmei vannak. A lapjától kap rendes – fix – fizetés gyanánt 500 koronát. Minthogy mindennap be kell járnia a képviselőházba, ott tudósítást csinál egy esti lap számára is; ettől kap 200 koronát. Politikai tudósítással lát el két külföldi lapot, ez jövedelmez minden hónapban 400 koronát. Összesen 1100 korona egy hónapban, 13 200 korona, 6600 forint egy évben. Az államtitkárok fizetése.

Egy másik politikai riporter, egy kisebb lap munkatársa, huszonhét éves, építésznek készült, keres egy hónapban a lapjától 300 koronát, vidéki laptudósítással 300 koronát, különböző cikkekkel 100 koronát, összesen 700 koronát.

Egy huszonhárom éves rendőri riporter kap havonként a lapjától 240 koronát, egy esti laptól 160 koronát, cikkekkel keres 40 koronát, összesen 440 koronát.

Ezekért a jövedelmekért azonban keservesen, verejtékesen meg kell dolgozni: reggeltől hajnalig. Tíz órakor délelőtt kezdődik a munka és éjfél után ér véget.

Kevesebb munkával kevesebb jövedelem jár. Újságírók, írók, publicisták, akik csak egy lapnak dolgoznak, kényelmesebben élnek, de kevesebbet keresnek. Van huszonnégyezer koronás fizetés, de van kétezer koronás is.

A tisztességesebb és nagyobb budapesti lapoknál a minimális fizetés egészen fiatal emberek számára 100–160–200 korona. Vannak munkauzsorások, nagy hazafiak és közéleti erkölcsösök, akik negyven-ötven koronás toll-rabszolgákkal íratják össze az újságjukat. De ki fogja a maga ezer koronáját kockára tenni azért, hogy a képviselő úr a rabszolgáinak húsz koronával többet fizessen havonként?

A szövegközlés alapja Bíró Lajos: A sajtó, Bp. 1911. 36–37. l.

---

1. *Bíró Lajos* (1880–1948) – radikális polgári író, újságíró. Drámái, filmjei is igen kedveltek voltak. Korábban megjelentetett könyvecskéjében – A sajtó lélektana (1908) – szintén a modern újságírás problémáival foglalkozik.

Nyomdák

40
A FŐVÁROSI RÉSZVÉNYNYOMDÁK[1] 1891-BEN
(Részlet)

...Az első, Magyarországnak legnagyobb gyára az Athenaeum. Ez a részvénytársaság az idén is ki fog tenni magáért. Előreláthatólag 20–25 frt osztalékot fizet majd részvényenként. Az Athenaeum, melynek részvényei az intézet alapításakor 100 forintért bocsátattak áruba, és a múlt év december 31-i árkelet szerint 410 frt-on állanak, 1890-ben 27 frt-ot fizetett minden részvény után! Talán ezt az évet kvalifikálják „rossz üzletévnek"? Az Athenaeum részvényesei egy csöppet sem panaszkodhatnak, de annál többet a munkásai. Az Athenaeum a legjövedelmezőbb nyomdai vállalat, de egyszersmind, in puncto tipográfiai haladás [nyomdai haladás tekintetében], a legkonzervatívabb. Az onnan kikerülő munkák sok kívánnivalót hagynak hátra. A modern kor követelte csínt meg stílszerűséget az Athenaeum nem ismeri; munkái – dacára annak, hogy a nyomda kitűnő munkaerők fölött rendelkezik – úgy néznek ki, mintha 30 évvel ezelőtt hagyták volna el a sajtót. Ez nem túlzás. Ki-ki meggyőződhetik róla!

A Franklin nyomda 1890-ben 15 frt-ot fizetett minden részvény után. A Franklin alapításakor egy részvény 150 frt-ba került, és 1891. december 31-én 255-ön jegyeztettek. Az 1891. üzletév az intézetre nézve szintén kedvező lefolyású volt, és ennek következtében a részvényesek bizonyára annyi osztalékot fognak kapni, mint 1890-ben. Lehet, hogy többet, mert az intézet a főnökilletéket sem fizeti, és így az elvont hatosokat is föl lehet használni az osztalék öregbítésére.

A Pesti Könyvnyomda részvénytársaság[2], melynek igazgatója Falk Zsigmond[3] úr, a múlt évben, mint beszélik, Baross Gábor miniszter[4] határozott kívánságára az intézetben meghonosította a nálunk még teljesen ismeretlen hangjegynyomást, és e téren való versenyképességét be is bizonyította részvényeseinek – miután egyéb üzleti működése szintén, mint halljuk, kielégítő volt, legalábbis akkora osztalékot fog fizetni, mint 1890-ben fizetett, tehát éppen annyit, hogy a szegény részvényeseknek nem fog fájni a fejük azért, hogy a vállalatba fektetett tőkék még a törvényes százalékot sem jövedelmezik. A részvénytársaság nyomda, melynek részvényeit az alapításkor 500 forintjával árulták, és ma, az 1891. decem-

ber 31-i árkelet értelmében 1200 forinton állnak, 1890-ben nyolc-van, mondd: 80 frt dividendát [osztalékot] fizetett minden részvény után. Úgy hisszük, ez sem nevezhető rossz üzletmenetnek.

Hátra van még a legifjabb irodalmi és nyomdai részvénytár-saság-vállalat, a Pallas[5].

Ez az intézet, dacára annak, hogy többrendbeli munkát elveszített, így az Egyetértést[6] is, 1891-re 15–20 frt dividendát fog fizetni részvényenkint, és az oly intézetnél, amelynél körülbelül több hivatalnok, mint munkás van alkalmazva, elég fényes eredmény. 1890-ben a Pallas 15 frt-ot fizetett részvényenkint. Részvényei 200 frt-on bocsáttattak ki, és jelenleg 223-on állnak.

Ebből látható, hogy a részvénynyomdáknak nincs okuk a panaszra; mire való tehát az a sok lamentáció akkor, ha 1–2 krajcár bér fölemelésről van szó 1000 n után!

A szövegközlés alapja: Typographia, 1892. január 15.

1. *részvénynyomda* – valamely részvénytársaság kezelésében, tulajdonában levő nyomda. A kiadói részvénytársaságok ugyanis igyekeztek egyesíteni a könyv előállításához szükséges összes iparágat a nagyobb profit érdekében, s így rendszerint nyomdával is rendelkeztek.
2. *Pesti könyvnyomda rt.* – 1868-ban alapította Falk Miksa és Klapka György honvédtábornok. 1931-ben szűnt meg.
3. *Falk Zsigmond* (1831–1913) – az Egyetemi nyomdában tanult. 1869–70 és 1882–1900 között a nyomdászegyesület elnöke volt.
4. *Baross Gábor* (1848–1892) – kiemelkedő gazdaságpolitikus, 1886–1889 között közmunka- és közlekedésügyi miniszter, majd 1892-ig kereskedelmi miniszter.
5. *Pallas* – l. a 36. szemelvény 9. jegyzetét.
6. *Egyetértés* – l. a 37. szemelvény 2. jegyzetét.

Könyvművészet és bibliofília

41

RADNAI MIHÁLY[1]

MŰVÉSZET ÉS STÍLIRÁNYOK

1900

(Részlet)

... Vegyük csak kezeinkbe a nevesebb öntödék által forgalomba hozott mintalapokat és könyveket, látni fogjuk, hogy mily óriási mérvben hódít az új művészies irány, és hogy mennyire

letűnt a különböző stílfajok kora a nyomdászatban. Látni fogjuk, hogy úgyszólván teljesen a növényi díszítmény uralja a teret, mint amely legjobban felel meg a művészies kivitelnek. Különösen figyelemre méltó a Schelter und Giesecke, Julius Klinkhardt, Bauer und Comp., Meyer és Schleicher, Gronau Vilmos, Numrich, Weiser Ottó, valamint a Poppelbaum cég termelő és alkotó tevékenysége. Mindegyik füzetben hoznak új és újabb és szebbnél szebb dolgokat...

Nem kételkedem abban, hogy jórészben a régi stílfajok szolgáltak alapul a jelen irányzat megszületésére nézve, de hát ezektől is túlnyomó részben csak azokat a díszítményeket vették át, amelyek beilleszthetők a jelen kor ízlésébe. A régi stílfajok díszítőanyagában csak néhány növény- és virágdíszítmény szerepelt, mint a búzakalász, szőlő, akantusz és lótusz. Ezek változatait látjuk a fokonkint fejlődő, különböző stílfajokon, ezeket stilizálták úgy és addig, hogy végül rá sem lehet ismerni. Ha figyelemmel kísérjük a stílfajok változatait, akkor a legjobban láthatjuk az átmenetet az egyik korból a másikba, de a díszítésnél csak a fentebb említett növénydíszítmény szegényes változatait látjuk. Ma már az egész világ növény- és virágdíszítménye szerepel díszítőanyagul a nyomdászatban, mégpedig oly művészies kivitelben, hogy bízvást állíthatjuk, miszerint könnyed kivitele messze felülhaladja a különféle stílfajok nehézkes tömkelegét, mely igaz ugyan, hogy komoly és hatásos kivitelével lebilincseli a szemlélő figyelmét, de azért ez minden egyéb iparágnál jobban érvényesül a jelenlegi irányzat felett, mint a nyomdászatban.

Vegyük példának azt, hogy kényes ízlésű és díszes kiállítású meghívót vagy ehhez hasonló nyomtatványt kell előállítanunk. Ha mármost ezt a stílfajok egyik lelkes bajnokának kell végeznie, úgy esetleg előállíthat valami zárt határok közt mozgó szedést, melynek technikai kivitele talán helyes lehet, de tekintve azt, hogy az ily modorban előállított munkákon bizonyos nehézkesség vonul végig, nem nyeri meg sem a megrendelő, sem a magunk tetszését, mert hiányzik róla ama könnyedség, mely a jelenlegi irányzat munkáit jellemzi.

Az ókori és görög ornamentika, a római, olasz, német, francia stb. reneszánsz fajok ugyan szép és hatásos kivitelűek a megfelelő színezésben, de azért manapság máshol mégsem igen találkozunk velök, mint csak homlokdíszek alkalmazásánál, ott is akkor, ha valamely komoly irányú vagy tudományos jellegű munka kiállításáról van szó, mely nemigen tűr meg másfajta díszítést...

A művészies iránynál különösen szembeötlő a naturalisztikus és stilizált növény- és virágdísz alkalmazása. Míg az előbbi fel-

dolgozása – mint már neve is mutatja – könnyebb, addig az utóbbihoz nem elégséges a közönséges szakismeret és a stílfajok ismerete, oda már bizonyos alkotó tehetség is kívántatik, melyet csak tág ismeretek és hosszabb gyakorlat útján lehet kellőképp elsajátítani.

A szövegközlés alapja: Magyar Nyomdászat, 1900. 5. sz. 77–79. l.

---

1. *Radnai Mihály* (1868–1934) – nyomdászati szakíró, a Pallas rt. igazgatója.

42

KNER IZIDOR[1]
MŰVÉSZETI TÖREKVÉSEK

(Részlet)

...Megunva a sok idegen anyagból szedett, nem stílszerű díszítésű meghívókat, az elutasítások után más módot kerestem terveim megvalósítására. Bécsben volt Európa egyik legkitűnőbb cinkográfusa, tehát ehhez fordultam rajzokért. Vállalta szívesen, és segédjei készítették az első művészi meghívó-illusztrációimat: utasításaim pontos betartásával; mire vigalmi nyomtatványaimnak a nagyközönséggel egészen széles rétegben való megösmertetése végett képes folyóiratot adtam ki, ugyancsak Röpke Lapok[2] címmel, s hogy ez is szellemi termék jelleget kapjon és portókedvezményben részesüljön, nagy cikk magyarázta a báli meghívók és hasonló nyomtatványok szépségének a mulatságokra való jótékony kihatását: ízlésfejlesztő, valamint kulturális szolgálatát.

A régebbi, szedett keretű meghívókat kilenc új, tetszetős rajzú minta tarkította, és ugyancsak osztrák származású volt a fedőlap egész oldalas képe, amelyen egy szép, termetes, begyes asszony, a címhez szabottan, üres papírlapokat szór szerte a világba.

Új voltánál fogva nem firtatták a művészeti hiányosságot, sőt tetszett a munka, amelynek ízléstelenségétől csakhamar megszabadított egy, a Vasárnapi Újság[3] hasábjain szárnyat bontó fiatal illusztrátor: Goró Lajos[4], kinek rajzai egyre-másra jelentek meg külföldi neves, szépirodalmi lapokban, folyóiratokban is.

Összeköttetésbe léptem vele, és 1904-ben bekövetkezett kora elhunytáig sok, igen tetszetős képe tette értékesebbé kollekciómat, és keresettebbé propagandafüzetemet. Az év elején szállított tizen-

három illusztrációja még az 1905-ben szétküldött Röpke Lapokban is újdonságként szerepelt, és összes mintái soká voltak kapósak. De csak meg kellett újra kezdeni a rajzok utáni futkosást. Benyitottam tehát az Országos Képzőművészeti Társulathoz,[5] ahol sétálva pipázgató öregúr, Telepy Károly[6] fogadott.

Jövetelem okát előadva, legyet elhessegető kézmozdulat kapcsán lemondó hangon szólt:

– Lusták vagyunk mi, magyar piktorok, az ilyeshez, de van egy lelkes emberünk, Lyka Károly[7], azt keresse fel a Művészet szerkesztőségében, és ha ő nem hajlandó a kezére járni, egy lépést se tegyen a tervezett dologban.

Hírlapi cikkek tömege, buzdító episztolák garmadája és az eredmény igazolta Telepynek Lykához fűzött féltevését, száz százalékig.

Hatszáz koronás pályázat meghirdetésében állapodtunk meg Lykával, aki testtel-lélekkel karolta fel ezt a kis ügyet, saját szavai szerint azért, mert maga is éveken keresztül fáradozott azon, hogy a magyar művészetet az illusztrálás terén is kapcsolatba hozza az élettel.

Rengeteg pályamunka futott be, és akadt közte sok értékes, és a cég szempontjából használható még több. A bíráló bizottság azonban nem javasolta a letétben levő hatszáz korona pályadíj kiadását, s így azt vásárlásra fordítottuk. Valamennyi megvett rajzot nemcsak reprodukáltuk, de pár éven át újra, meg újra nyomtattuk.

1907-ben frissíteni kellett az anyagot, és ezer koronával új pályázatot hirdettünk, hatszáz koronás első díjjal.

Lyka belevonta a dologba a Képzőművészeti Társulatot, valamint az Iparművészetit[8] is. Kéthasábos cikket adott le az Új Időkben[9], erős kifakadásokkal illetvén, hogy ily csekély feladattal Bécsbe szoruljon magyar kiadó, és eleve képtelenségnek minősítette, hogy ne akadjon magyar művész, aki „hatszáz koronáért egy tenyérnyi papírt báli meghívónak alkalmas figurával körülrajzoljon"! Írt erről a Művészetbe is, és felhívásunkat különlenyomatban megküldte minden nagy napilapnak, folyóiratnak, amelyek irodalmi és művészeti rovataikban foglalkoztak vele. De száz festőnek és iparművésznek is kezéhez juttatta, legtöbbjének privát levél kapcsán.

A Művészet szerkesztőségéből alakult bíráló bizottságot általában nem elégítette ki az elért eredmény, azonban Muhits Sándor[10] pályaművét igen méltónak találta a hatszáz koronás első díjra, és a második és harmadik díjat is kellő érdemre ítélték oda.

A mi szempontjaink mások voltak, mert mi a nagyközönség

igényeihez alkalmazkodtunk, ami nagyszerűen sikerült, mert abban az esztendőben kiadott Röpke Lapok nyolcvan gyönyörű meghívót hozott, mi túlságos válogatással lehetetlenség lett volna, de fölös gondosság is, mert egytől-egyig kapóssá váltak a tetszetős minták. Basch Árpád[11], Kiss Vilmos[12], Gerhardtné[13], Nagy Zsigmond[14] és mások igen változatos technikájú rajzairól, akvarelljeiről, olajfestményeiről olyan három-négy színnyomatú meg dombornyomású műlapokat mutattunk be, amelyek – az először ily kivitelben előállított táncrendjeinkkel együtt – országos feltűnést keltettek...

A szövegközlés alapja: Kner Izidor: Félévszázad mesgyéjén. 1882–1932. Gyoma, 1931. 97–100. l.

---

1. *Kner Izidor* (1860–1935) – kiemelkedő nyomdász, könyvkötő és kiadó. 1882-ben Gyomán alapított nyomdája a magyar könyvművészet példamutató, nagy hírű műhelye volt.
2. *Röpke Lapok* címen adta ki már korábban báli meghívóinak mintakönyvét is, amelyekkel az 1914-es lipcsei kiállításon aranyérmet nyert.
3. *Vasárnapi Ujság* – l. a 7. szemelvény 3. jegyzetét.
4. *Goró Lajos* (1865–1904) – festő és illusztrátor.
5. *Magyar Országos Képzőművészeti Társulat* – 1859-ben alakult az irodalom és művészet pártolására, később mind konzervatívabb jellegűvé vált. 1945-ben szűnt meg.
6. *Telepy Károly* (1828–1906) – tájképfestő. A képzőművészeti Társulat elnöke.
7. *Lyka Károly* (1869–1965) – festő, művészettörténész, tanár. A század egyik legkitűnőbb képzőművészeti kritikusa és szervezője. A Művészet (1902–1918) című, igen jelentős képzőművészeti folyóirat szerkesztője.
8. *Iparművészeti Társulat* – 1885-ben Trefort Ágost segítségével alakult, ma a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat szakosztályaként működik.
9. *Új Idők* (1894–1944) – népszerű, könnyű színvonalú családi lap, Herczeg Ferenc szerkesztette.
10. *Muhits Sándor* (1882–1944) – festő, 1923–1925 között a miskolci művésztelep vezetője.
11. *Basch Árpád* (1873–1944) – festő, grafikus, Hollósy Simon növendéke. 1898–1902 között a Magyar Géniusz című folyóirat szerkesztője.
12. *Kiss Vilmos* (szül. 1893) – grafikus.
13. *Gerhardt Alajosné* (1866–1904) – képzőművész.
14. *Nagy Zsigmond* (1872–1932) – festő. 1914 után hosszú ideig külföldön élt.

43

SZABÓ ERVIN[1]
A SZOCIALISTA KÖNYVBARÁTSÁGRÓL

1916

(Részlet)

E szemle 2. kötetében ismertették dr. Krejcsi Rezső[2] gazdag könyvtárát. Az övén kívül még dr. Pap Dávid ügyvéd[3] és talán e sorok írójának magánkönyvtára jön számba. Tudtunkkal ezzel ki is merítettük a szocialista irodalom jelentékenyebb magyar gyűjtőinek sorát (de nagyon örülnénk, ha e cikk kapcsán mások is bejelentenék igényüket, hogy ide soroztassanak).

Ezekben a magyar szocialista könyvtárakban is viszonylag igen kevés a szocializmus magyar nyelvű vagy eredetű terméke. Nem azért, mintha ilyesmi nem volna. Hisz idestova egy emberöltő óta tucatjával jelennek meg évről évre a különböző szocialista párt- és szaklapok, jegyzőkönyvek, jelentések, naptárak, almanachok, évkönyvek, ünnepi lapok és plakátok, és természetesen könyvek és füzetek. De mindez nagyon újsütetű, szinte még nyomdafestékszagú irodalom; és a könyvkedvelőnek – még a szocialistának is – szinte természetrajzához tartozik, hogy jobban vonzódik a régihez, mint az újhoz.

Márpedig régi – viszonylag régi, mondjuk: harminc-negyven év előtti – magyar szocialista irodalom mennyi van!? A Népszava és Volksstimme[4] elődeinek sorozatai; Táncsics, Külföldi[5], Csorba[6] stb. néhány röpirata; néhány nagyobb pör tárgyalása; néhány röplap stb. efféle. Egy polcon elfér valamennyi.

S ez is majdnem föltalálhatlan. Hisz mennyi üldözés, hány rendőri házkutatás tizedelte ezt az anyagot! A munkásegyesületeket és a Népszava szerkesztőségét is, melyek könyvtáraiban sok helyt gondosan gyűjtötték, hányszor oszlatták fel, ugrasztották szét! Erről az irodalomról is áll az, amit a szabadságharc irodalmának gyűjtői keservesen panaszolnak: amit a kortársak kegyelettel megóvtak, azt az egyebekben konzervatív fensőbbség pusztította el. A magyar forradalmi kormánynak volt gondja arra is, hogy napjai története megírhatásához az adatokat összegyűjtesse, és 1849 márciusában az egyes hadvezérek táboraiba is küldött történeti jegyzőket. De mi maradt meg ebből! „Nemzeti hírlapjainkat pedig – írja Szeremlei Samu[7] Krónikájában (4. l.) – a ránk nehezült abszolút osztrák kormány olyannyira elpusztította azon időről, hogy azok ritkábbak az ezeréves kódexnél, és megszerzésök

annyira hihetetlen nehézségekkel jár, hogy a történetírás érdekében kívánnunk kell, vajha a becsesebbek (például a Közlöny[8]) újra nyomattatnának."

Természetesen, nemcsak a hírlapokkal bánt így az osztrák rendőrség, hanem a röpiratokkal, könyvekkel, falragaszokkal és egyéb forradalmi emlékekkel is. De mióta Szeremlei e sorokat írta, a földerült szabadság e kincsekből sokat napfényre csalt féltékeny rejtekhelyeikből. Ha az öreg Szinnyei új kiadását készíthetné érdemes könyvészetének a forradalom hírlapjairól, sok új adattal bővíthetné azt.

S ez a bővített könyvészet a magyar szocialista irodalom kedvelőjének is fontos segédeszköze volna. Mily kevesen tudják még ezek közül is, hogy a magyar szocializmus kezdetei 48-ba, sőt a negyvenes évekbe nyúlnak vissza. Igaz, a szabadságharc és a reformkorszak közkeletű történeteiben kevés szó esik erről; nem is jelentettek sokat e dércsípte hajtások. Mégis, a magyar szocialista könyvkedvelésnek idáig kell visszamennie. Helyesebben: joga van idáig visszamennie. Mennyire kibővül ezzel anyaga! ...

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1916. 36–46. l.

---

1. *Szabó Ervin* – l. a 63. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Krejcsi Rezső* (1859–1937) – jogász, szociáldemokrata publicista, a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara titkára, a Kommunista Kiáltvány fordítója.
3. *Pap Dávid* (1868–1919) – jogi, kereskedelmi cikkeket írt.
4. A *Népszava* német kiadása *Volksstimme* néven jelent meg ebben az időben.
5. *Külföldi Viktor* (1844–1894) – szocialista politikus, a Magyarországi Munkáspárt alapítója, a Népszava megindítója (1877). Fő műve: A szocialisták politikai, társadalmi és gazdasági programja. Bp. 1878.
6. *Csorba Géza* (1849–1908) – a Nemválasztók Pártjának egyik vezetője; 1879–80 között a Népszava szerkesztője.
7. *Szeremlei Samu* (1837–1924) – történész, egyházi író. Idézett műve: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. 1–2 köt. Pest, 1867, Emich kiadás.
8. *Közlöny* – 1848-ban a kormány hivatalos lapja, amelyben közleményei, rendeletei jelentek meg 1849-ig. 165 száma ismert.

Olcsó kiadások, olcsó sorozatok

44

ADY ENDRE
IRODALOM HÍRLAPFORMÁBAN
1910

Néhány újságlap fekszik előttem: formájuk a Temps-é[1] vagy a Matiné[2], vagy valamelyik londoni lapé, vagy amerikaié. Különös újságok: ugyanegy lap s minden számának más címe van, s egyetlenegyben sincs egy sornyi eseménye se a napnak. Ilyen címeket hord a lap: Eugènie Grandet[3], Les vacances d'un jeune homme sage, Les Cosaques[4] stb. Minden lapszámnak más a riportere, például az előttem fekvőé: Honoré de Balzac, Alfred de Musset, Léon Tolstoj, Henri de Régnier[5], Brieux[6]. Íme az első írói élelmesség, mely egyenesen az újságoktól vesz példát, sőt az újságok ellen tör.

Brüsszelben nyomatják a lapot, talán mert ott olcsóbb a papír és a munkabér, s hozzák Párizsba. A vállalat, a „La Feuille Littéraire" talán maga is megijedt már a sikertől, mely kevés munkálással rászakadt. Van már olyan száma, melyből 500 000-nél, félmilliónál több fogyott el. Tíz centimes-ért, alig öt krajcárért egy-egy nagy, híres, igaz regényt vagy drámát vásárolhat akárki. S a terjesztés módja egészen a bulvárlapoké, s a címek a lapszámokról nagyszerűen, hangosan ordítanak. De valóságos irodalmat ordítanak, s megállítják azt is, aki ponyvaregényen s olcsó hírlapon kívül sohase olvasott egyebet. Hiába a kiadók prüszkölése, mert végre is ez hírlap a maga módja szerint s ráadásul nagyon jól meg is fizeti az írót. Följegyeznivalóm nincs is több az egészről, csak a következő két mondat. A hírlap nem taposhatta minden visszarúgás nélkül az irodalmat, s egyébként is, így is példát és hasznot szerzett neki. Nem utolsó dolog irodalmat csinálni olyan nyelven, mely egy hét alatt esetleg millió számban viszi szét az író írását.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1910. I. köt. 204–205. l.

---

1. *Temps* – 1829-ben indult tekintélyes párizsi napilap.
2. *Matin* – napilap, 1884-ben indult Párizsban, Alfred Edwards szerkesztésében.
3. *Eugènie Grandet* – Balzac regénye.
4. *Les Cosaques* – Kozákok, Lev Tolsztoj regénye.

5. *Régnier, Henri de* (1864–1935) – francia költő, író. 1903-ban írt műve a Les vacances d'un jeune homme sage (Egy okos fiatalember vakációja).
6. *Brieux, Eugène* (1858–1932) – francia drámaíró.

45

BABITS MIHÁLY

OLCSÓ JÓKAI

1912

Megnéztem a Herczeg Éva boszorkányát és most Jókaira gondolok. Mitől van az, hogy e romantikus mesék, melyek másnál csupa irodalom, csupa kiszámított szimbólum és mesterség: Jókainál olyan frissek, olyan természetesek, olyan ragadóak? Úgy fakad fel a mese Jókainál, mint a líra: buzog és árad. Jókait olvasni: a röpülés érzése. Mintha szilárd kötelek felszakadtak volna: a légi-szabadság!

Olvastam a világ legnagyobbnak ismert mesélői közül egypárat: egy sem olyan, mint Jókai. Egyiknél sem olyan legbensőbb líra a mesélés. Egyiknek sem villog úgy a szeme minden új csodára, egyiknek sem hevül úgy át a hangja önnön csodáin. Pompás világ! mesevilág! meseviràga kelet népének, hogyan kihajtottál Nyugaton!

Otthon, ha otthon vagyok, abban a házban, ahol születtem, ahol a nagyapám élt: otthon csak Jókait szeretem olvasni. Ó gyönyörűsége a könyvben utazásnak: de édes vagy otthon! De hol az az édesség, amelyet gyermekkorunkban éreztünk egy Jókai-könyv felett? Jókai még most is gyermekké tesz, könnyelmű, szabad Robinzonná. Mit tett hajdan a gyermekből! Egy vidám kis mindenhatót, egy vidám kis istent!

Olcsó Jókai: gyermekek kezében, a szegény emberek kezében. Milyen jó ez, milyen jótétemény! A szegényeknek nyitni egy gazdag világot.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1912. I. köt. 832. l.

C) A MAGYAR BIBLIOGRÁFIA NAGY ALKOTÁSAI

46

SZABÓ KÁROLY[1]

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

BUDAPEST, 1879.

Előszó

A magyar irodalom történetének megírásában CZVITTINGER DÁVID[2] 1711-ben megjelent úttörő kísérlete után, a múlt században több tekintélyes tudósunk, mint BOD PÉTER[3], BENKŐ JÓZSEF[4], HORÁNYI ELEK[5], WESZPRÉMI ISTVÁN[6], HANER GYÖRGY JEREMIÁS[7], SEIVERT JÁNOS[8], MOLNÁR JÁNOS[9], WALLASZKY PÁL[10] dicséretes buzgósággal s irodalmunk akkori állásához képest nevezetes sikerrel fáradozott.

Az ő munkáikban található könyvészeti adatokat, valamint a Cornides Dániel[11], gr. Teleki Sámuel[12] és gr. Széchényi Ferenc[13] könyvtárainak egészben vagy részben megjelent s némely más könyvtárak kéziratban levő címtárait használva szerkesztette s adta ki Győrött 1803-ban SÁNDOR ISTVÁN „Magyar könyvesház" című munkáját, melyben a magyar nyelvű nyomtatványokat 1533-tól bezárólag 1800-ig időszaki rendben röviden elsorolja. Ez volt első s ez maradt máig egyetlenegy magyar könyvészeti kézikönyvünk, mely az újabb időben annyira megritkult s oly keresetté vált, hogy többszörös áron is nehezen lehetett megszerezni.

Ha méltó elismeréssel tartozunk is SÁNDOR ISTVÁNnak, ki akkori irodalmi viszonyaink közt annyi nehézséggel küzdve megalkotta a magyar könyvészet ez alapmunkáját, mégis, anélkül hogy a valódi értelmet kisebbítnők, ki kell mondanunk, hogy e munkában sok a hiány, sok a pontatlanság, föltűnő tévedések is találhatók, s ennélfogva az a tudomány mai álláspontjának és követeléseinek nem felel meg. Vannak ugyanis abban fölhozva oly munkák, melyek nyomtatásban soha nem jelentek meg, néhány latin könyv magyar nyomtatványnak van kiadva, több, kivált XVI. századi munkánál az íratás éve hibásan nyomtatási évnek van fölvéve, azon egy munka két különböző cím alatt van leírva, a nyomtatási években gyakran találkozunk egy századnyi, több vagy kevesebb évtizednyi s még inkább évszámbeli vétséggel, még a

szerzők neveiben is fordul elő néhány tévedés, a nyomtatási hely néhol mellőzve, néhol hamisan van adva, a hely és év nélkül megjelent könyvek meghatározása meg sincs kísértve stb. Mind e hiányok s tévedések menthetők ugyan azzal, hogy SÁNDOR ISTVÁNnak akkor még, midőn hazai könyvtáraink legnagyobb részében a búvárkodás oly nehéz és csaknem lehetetlen volt, kivált a ritka régibb nyomtatványokból igen kevés foroghatott kezében, és így ő régibb íróink s különösen a kéziratban használt hibás és pontatlan címtárak botlásait, ha a példányokat nem láthatta, ki nem kerülhette: de minél inkább gyarapodott irodalomtörténeti ismeretünk, minél több új meg új adat került napfényre, minél több tévedést lehetett kimutatni és helyreigazítani, annál föltűnőbbekké válván az előbb észre sem vett hiányok és botlások, annál élénkebbé kellett lenni az óhajtásnak, bár valahára mutathatnánk föl a tudomány mai színvonalán álló, nemzeti irodalmunk méltóságának megfelelő magyar könyvészeti kézikönyvet.

A legújabb korban, midőn TOLDY FERENC[14] magyar irodalomtörténeti nagybecsű munkái és tanulmányai, s mások, mint LUGOSSY JÓZSEF[15], gr. KEMÉNY JÓZSEF[16], RÉVÉSZ IMRE[17], FRAKNÓI VILMOS[18], EÖTVÖS LAJOS[19] többnyire folyóiratokban szétszórt könyvészeti közleményei mind több ismeretlen adattal s számos kétes kérdés eldöntésével gazdagították e szakbeli irodalmunkat, midőn könyvtáraink rendezésére s azok kincseinek használhatókká tételére országszerte oly örvendetes mozgalom indult meg, elérkezettnek mondhatjuk az időt, hogy avatott szakembereink nemzeti irodalmunk egyes ágainak tudományos vizsgálatát, régi nagy íróink munkáinak, szellemi irányának és hatásának bírálati tanulmányozását tegyék föladatukká, és így nemzeti míveltődésünk múltját teljes valóságában s igazi világításban állítsák a nagyközönség elébe. E cél elérhetésének pedig egyik fő feltétele, egyik legfontosabb segédeszköze a lelkiismeretes pontossággal szerkesztett, lehetőleg teljes és hibátlan magyar könyvészeti kézikönyv, melynek szüksége úgy a tudományos irodalom művelőire, mint a könyvtárak kezelőire nézve ma már igazán égető.

Régen éreztem magam is egy ilyen megbízható kézikönyv hiányát, midőn az 1859 végén alakult erdélyi múzeumegyesület könyvtárnokának megválasztván, a gróf Kemény József nagybecsű hagyatékából és az erdélyi hazafiak tömeges adományaiból alakult s csakhamar 20 000 kötetre szaporodott, s ma már mintegy 40 000 kötetből álló erdélyi múzeumi könyvtár címtározásával és rendezésével foglalkoztam. Az ezen munka közben szerzett tapasztalatok ébresztették föl bennem a gondolatot, hogy magyar könyvészeti irodalmunk hiányait pótolni, tévedéseit kijavítani igyekezzem, s

evégre minden általam megkapható magyar könyvről teljes betűhív címmást vegyek, kimerítő könyvészeti leírást szerkesszek, és azt a szükséges tudományos jegyzetekkel kísérjem.

Azonban mindjárt a munka kezdetén be kellett látnom, hogy ily modorban szerkesztett magyar könyvészeti kézikönyv megírása, a legújabb korig lehozva, egyes ember erejét fölülmúló vállalat. Azért csak irodalmunk régibb korszakára szorítkoztam, csak a bezárólag 1711. évig megjelent magyar könyvekre terjesztettem ki kutatásaimat, nehogy, a közpéldabeszéd szerint, sokat akarva markolni, keveset szorítsak. Elégnek tartottam, ha a magam elébe tűzött föladatot szerencsésen végrehajtottam: különben is meg voltam győződve, hogy ifjabb írói nemzedékünk tehetséges tagjai közül akadni fognak, kik a megkezdett munka folytatására erőt és kedvet éreznek magokban, s kik kitartó szorgalmának sikerülni fog megkezdett munkámat befejezni; s egy teljes magyar könyvészeti kézikönyvvel az európai tudományos világ figyelmét nemzeti szellemünk legigazabb kifejezője, a magyar irodalom iránt felkölteni s annak részére a megillető elismerést kivívni.

Már 1860-ban megkezdett címmás-gyűjteményem szaporítása s illetőleg az erdélyi múzeumi könyvtár számos régi magyar csonka példányának meghatározása végett legelső gondomnak tartottam a kolozsvári róm. katolikus, református és unitárius főiskolák, valamint néhai gr. Mikó Imre, néhai b. Radák Istvánné s néhai Mike Sándor régi magyar könyvek ritka példányaiban gazdag, sőt egyetlen példányokkal is dicsekedhető könyvtárait átvizsgálni s célomra felhasználni. Amint ezzel készen voltam, kiterjesztettem kutatásaimat az erdélyi közkönyvtárakra, a marosvásárhelyi Teleki-, a gyulafehérvári Batthyány- s a szebeni Bruckenthal-könyvtárra; utóbb Erdélyt, a régi magyar könyveknek annyi dúlás után is gazdag kincsházát, minden irányban beutazva, átkutattam kevés kivétellel a különböző felekezeti iskolák és gimnáziumok, a kolostorok és egyes főúri családok könyvtárait. E munka közben, míg címmásaimat újabb meg újabb fölfedezésekkel reményem fölött szaporodni láttam, egyszersmind a legnagyobb örömmel tapasztaltam, hogy a hazafiak mily előzékenységgel támogatnak fáradozásomban, s mily szíves készséggel járulnak legbecsesebb és legritkább darabjaik fölajánlásával az erdélyi múzeumi könyvtár gyarapításához.

Címmásaimat, melyek közt nem egy általam fölfedezett egyetlen példány leírása fordult elő, siettem időnként közölni TOLDY FERENCcel, kinek hatása ébresztette s ápolta lelkemben a nemzeti irodalom iránti lelkesedést és könyvbúvárlati szenvedélyt, óhajtva, hogy adataimat általa fölhasználva s a tudomány előviteléré munkáimban minél előbb közforgalomba hozva láthassam;

közöltem LUGOSSY JÓZSEFfel, a széles ismeretű könyvésszel s szenvedélyes gyűjtővel, ki ritkaságokban gazdag könyvtár birtokosa; közöltem a legszívesebben az irodalom minden emberével, ki törekvésemről s gyűjteményeimről értesülve lévén, egy vagy más régi magyar könyvet vagy valamely egyes író összes munkáit illetőleg adatokért s fölvilágosításért hozzám fordult.

TOLDY, LUGOSSY, s több tekintélyes tudósunk, munkám értékét akkor bizonyosan túlbecsülve, már korán kezdettek buzdítani és ösztönözni, hogy jegyzeteimet sajtó alá rendezzem és közzétegyem; én azonban, minél inkább nőtt kezem alatt az anyaghalmaz, annál inkább éreztem, mennyire távol vagyok még a teendőimtől. Szabad szünidőmet, az erdélyi ref. tanárok évenkénti vidéki értekezleteit, a magyar történelmi társulat kirándulásait, olykor az orvosok és természettudósok közgyűléseit is alkalmul használva, hogy egy-egy vidék könyvtárait célom szempontjából átvizsgálhassam. A legközelebbi években pedig, a fővárosban olykor hetekig időzve, teljesen bevégeztem hazánk leggazdagabb három könyvtárának, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tud. Akadémia és a Magyar Kir. Egyetem könyvtárainak éveken át folytatgatott átbúvárlását. S csak 17 évi fáradozás után, midőn már Kolozsvártól Szebenig, Szegedig hazánk néhány száz könyvtárában nem a címtárakat, hanem magokat a könyveket gondosan átforgattam – mi nélkül több eddig ismeretlen példány tovább is homályban lappangva maradt volna –, határoztam el magamat, hogy az illetékes körökből annyiszor megújított sürgetésnek eleget tegyek, s munkámat a Magyar Tudományos Akadémiának fölajánljam.

A szövegközlés alapja: Szabó Károly: Régi magyar könytár. Bp. 1879. V–XIV. l.

---

1. *Szabó Károly* (1824–1890) – bibliográfus, történetíró, műfordító. Az MTA tagja. Legjelentősebb munkája Régi Magyar Könyvtár c. bibliográfiája.
2. *Czvittinger Dávid* (1676–1743) – nevéhez fűződik a magyar írók és tudósok életrajzának első gyűjteménye, a Specimen Hungariae Literatae (A tudós Magyarország tükre, Lipcse, Frankfurt, 1711).
3. *Bod Péter* (1712–1769) – erdélyi református lelkész, több egyháztörténeti és egyházjogi mű szerzője. A Magyar Athenas... c. munkájában (Nagyszeben, 1766), az első magyar nyelvű írói életrajzi lexikonban közel 500 magyar írót sorol fel műveikkel és műveik rövid ismertetésével együtt.
4. *Benkő József* (1740–1814) – református lelkész, erdélyi polihisztor. Történeti és irodalmi munkákat is írt. Transsilvania c. (Bécs, 1778) kétkötetes művének második kötetében felsorolta az előtte élő erdélyi írókat.
5. *Horányi Elek* (1736–1809) – piarista szerzetes, a magyar irodalomtörténetírás és bibliográfia egyik úttörője. Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum... (Bécs–Pozsony, 1775–

1777) c. 3 kötetes latin nyelvű munkájában betűrendben közli 1145 író életrajzát, felsorolja műveiket, s röviden ismerteti ezek tartalmát.
6. *Weszprémi István* (1723–1799) – orvosdoktor, Debrecen város főorvosa, kiváló tudós. Műve: Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. Lipcse, 1774–1781.
7. *Haner György Jeremiás* (1707–1777) – történész, irodalomtörténész. Műve: De scriptoribus rerum Hungaricarum et Transylvanicarum. 1–3. köt. 1774–1798.
8. *Seivert János* (1735–1785) – irodalomtörténész, történetíró. Műve: Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften. Pozsony, 1785.
9. *Molnár János* (1728–1804) – író, bibliográfus. Műve: Magyar Könyv-Ház. Pozsony, 1783, Pest, 1793–1804.
10. *Wallaszky Pál* (1742–1824) – irodalomtörténész. Műve: Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initiis Regni usque ad nostra tempora delineatus. Pozsony – Lipcse, 1785.
11. Bibliotheca Hungarica. Pest, 1792.
12. Bibliothecar Samuelis Teleki de Szék pars I–IV. Bécs, 1796–1819.
13. Catalogus bibliothecae hung. comitis Francisci Széchényi, 4 partes et indices. Pozsony, Sopron, 1799–1803.
14. *Toldy Ferenc* – l. a 13. szemelvény 1. jegyzetét.
15. *Lugossy József* (1812–1884) – nyelvész, bibliográfus, könyvtáros.
16. *Kemény József* (1795–1855) – történész.
17. *Révész Imre* (1826–1881) – egyházi író, történész.
18. *Fraknói Vilmos* (1843–1924) – arbei püspök, történész, az Akadémia főtitkára, majd alelnöke. A Nemzeti Múzeum Könyvtárának őre. 1876–1879 között a Magyar Könyvszemle szerkesztője.
19. *Eötvös Lajos* (1848–1872) – könyvtáros, irodalomtörténész.

47

PETRIK GÉZA

MAGYARORSZÁG BIBLIOGRAPHIÁJA

1712–1860

Budapest, 1888

Szilágyi Sándor[1] *bevezetése*

Szabó Károly „Régi magyar könyvtárának" megjelenése (1872) bibliográfiai irodalmunkban fordulópontot képez. Bármily becsesek voltak is az előmunkálatok, melyek e téren azelőtt világot láttak, azok nem nyújtanak biztos alapot egyes fölmerült kétes esetek eldöntésére sem a könyvkedvelőknek, sem a tudományos kutatónak, sem a nyilvános könyvtárak tisztviselőinek. Azonban irodalmunknak legalább egy szakaszára és ágára nézve megvolt a biztos alapvető munka e könyvvel, melynek azóta II. kötete is világot látott. Az örvendetes mozgalomnak, mely e téren beállott, legpregnánsabb kifejezése volt a Könyvszemlének megindulása 1876-ban, mely

azóta állandó találkozási helye mindazoknak, kik bibliográfiai irodalmunkkal foglalkoznak, s fennállása óta tartalomban és magvasságban folytonosan nevekedve, állandóan sikerrel szolgálja az ügyet, melynek apostolává szegődött. S bizonnyal sok és jelentékeny része van a Könyvszemlének abban a fényes sikerben, mellyel az 1882-i könyvkiállítás s az 1886-i történelmi kiállítás könyvészeti csoportja meglepte még a legvérmesebb reményű szakembereket is.

De mennél meglepőbb eredményeket tud az „új élet" felmutatni irodalomtörténetünkben és bibliográfiánkban, annál kiterjedtebb mérveket öltenek az új kutatások e téren, s mennél nagyobb lendületet vett a nyilvános és hivatalos könyvtárak rendezésének ügye hazánkban, annál sajnosabban kell tapasztalnunk, hogy tudományos bibliográfiánk ott, hol Szabó Károly Régi magyar könyvtára véget ért, 1711-gyel megszakadt.

Az országos statisztikai hivatal a múlt évben Magyarország köz- és magánkönyvtárairól a hivatalos apparátus felhasználásával egy nagy és terjedelmes munkát adott ki,[2] melyben konstatálta, hogy hazánkban 1400 köz- és 1000 magánkönyvtár van. Bizonnyal nehezen nélkülözi e könyvtárak jelentékeny része, hogy Szabó Károly bibliográfiájának nincs folytatása egész 1860-ig, mely éven kezdve Petrik Géza „Magyar könyvészet" biztos kalauzul szolgál, s ha valami korábbi dátumú, de 1711-en innen való bibliográfiai kérdés vár eldöntésre, a régi segédforrásokra van utalva.

Sándor István Magyar könyvesháza[3] 1800-ban megszakad, de ez különben is csak a magyar munkákra terjed ki – a *Kertbeny–Petrik*-féle Magyarországi német könyvészet[4] ennek különben sem képezte folytatását. A Denis által a Széchényi-könyvtárról készített katalógus[5] bármily kitűnő s berendezés tekintetében példányszerű is a maga nemében, valamint a gróf Teleki-könyvtár katalógusa[6] már e század derekán megszakadnak, s ezek éppen úgy, mint Cornides[7], Bél[8] és Schmeizel[9] katalógusai csak egyes magános emberek könyvtárait képezik. Bod Péter[10], Wallaszky[11], Weszprémi[12] Horányi[13], Haner[14], Csevapovich[15] a korábbi időkből, Magyar Mihály[16], Eggenberger[17] és Heckenast[18] újabb katalógusai sok becses anyagot tartalmaznak ugyan, de ma már hozzáférhetetlenek, nehezen kezelhetők, valamint a koronként megjelenő egyes szakkatalógusokkal: Szinnyeitől a Természettudományi és matematikai könyvészet[19], a Seivert[20] és Trausch-féle Lexikon[21] együttvéve sem pótolják egy rendszeres s az újabb tudományos igényeknek megfelelő bibliográfiai szervek munkahiányát, s nem képeznek mást, mint becses előmunkálati anyagot, már csak azért sem, mert különböző s egymástól eltérő rendszer szerint vannak készítve.

Talán felesleges is mondanom, hogy az eredmény, melyet az

országos statisztikai hivatal által kiadott munka hazai könyvtáraink létszámát illetőleg konstatált, mindenkire nézve egyaránt meglepő volt. Jelentékeny része az e munkákban felsorolt könyvtáraknak nem új keletű: megvoltak azok már a múlt században is, sőt nem egy régibb időre is visszavihető. S ha ezekben a könyvtárakban gazdagon van képviselve a külföld irodalma, feltalálhatók azokban a hazai könyvsajtó termékei is. Vajon nem fényesen bizonyít ez amellett, hogy az a folytonosság, mely az első magyar munka megjelenése óta megvolt az irodalomban, feltalálható a könyvolvasó világban is?

De hát amint idők folyamán alakul, fejlődik az irodalom, változik a közönség ízlése is. A korábbi idők sok közkedvességű munkáját elévültté teszik az újabban megjelentek. Így lesznek egyes könyvek keresett irodalmi ritkaságokká, sőt azok közül nem egy el is kallódik, úgyhogy utóbb az irodalomtörténet írójának olykor-olykor mondhatni fel kell fedezni a régibb idők olvasóinak nem egy kedvenc munkáját.

A bibliográfiai irodalom mai fejlettsége mellett ez már lehetetlenség. Hogy ilyesmi többé ne történhessék, arról gondoskodnak az évenként megjelenő könyvészeti katalógusok. De irodalmunk másfél századára nézve teljesen hiányzik a régibb és újabb időt összekötő rendszeres és kimerítő katalógus.

Pedig egy ilyen munkára irodalmunknak égető szüksége van. Íróknak és könyvtárosoknak egyaránt. Vajon felmentheti-e magát író – legyen az történész vagy természettudós – attól a kötelezettségtől, hogy a tárgynak, melyet tollára vett, irodalmi előzményeit ne ismerje? Vajon nélkülözheti-e a könyvtárnok azt az alapvető munkát, mely neki lehetővé teszi, hogy az irodalmi tudakozásokra gyors és kimerítő választ adjon?

Kétségtelenül hazánk könyvészetének ilyetén kiegészítése lebegett Trefort Ágoston[22] vallás- és közoktatási miniszter úr őexcellenciája szemei előtt, midőn Kertbeny Károlynak megbízást adott egyes bibliográfiai munkák elkészítésére. Kertbeny egészen csak egy munkával készült el: *a XVI. századi magyarországi vonatkozású német röpiratok* összeállításával. Másik idevágó munkájának elkészítése előtt meghalt – s a kultuszminiszter a félbemaradt munka kiegészítésével *Petrik Géza* urat bízta meg, hogy bír a szükséges előismeretekkel e munka befejezésére s kiegészítésére. Feladatát Petrik úr oly jól oldotta meg, hogy a miniszter úr őexcellenciája benne vélte feltalálhatni azt az embert, ki előismereteinél fogva is legalkalmasb megoldani azt a másik nagy feladatot: hazánk 1712–1860 közti könyvészetét összeállítani.

Így történt aztán, hogy Petrik úr e nagy munkának elkészíté-

sére is megkapta a megbízatást. Ugyanakkor őexcellenciája hivatalos állásom következtében engem tartott megbízhatónak a szükséges utasítások elkészítésével s az ellenőrzés vezetésével. Azon időtől fogva összeköttetésben levén Petrik úrral, tanúja voltam annak a lelkiismeretes buzgalomnak s fáradhatatlan szorgalomnak, melylyel Petrik úr feladatát mennél jobban megoldani igyekezett. A hivatalos támogatás megkönnyítette munkáját, s lehetővé tette, hogy azon forrásokhoz, ahonnan szükségképp meríteníe kellett, hozzájuthasson.

A munka ma már készen van. *Dobrowsky* úrban áldozatra kész kiadóra talált. Irodalmunknak s tudományos életünknek minden barátja kész örömmel fogja azt fogadni, mint pregnáns bizonyítványát annak az igazságnak, hogy a tudományos és irodalmi élet hazánkban sohasem szünetelt.

A szövegközlés alapja: Magyarország bibliographiája. 1712–1860. I. köt. Bp. 1888. I–IV. l.

---

1. *Szilágyi Sándor* (1827–1899) – történész, 1878-tól az Egyetemi Könyvtár igazgatója.
2. *György Aladár:* Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Bp. 1886. Statisztikai Hivatal. 615 l.
3. Győr, 1803.
4. 1801–1860. Bp. 1886.
5. L. az előző szemelvény 13. jegyzetét.
6. L. az előző szemelvény 12. jegyzetét.
7. L. az előző szemelvény 11. jegyzetét.
8. *Bél:* Catalogus librorum Caroli Andreae Bel. Lipcse, 1784.
9. *Catalogus* scriptorum, qui res Hungariae, Transilvaniae, Valahiae, Moldaviae, Croatiae, Dalmatiae, vicinarumque regionum et provinciarum illustrant et in biblioth. Martini Schmeizel adservantur. Halle, 1744.
10. L. az előző szemelvény 3. jegyzetét.
11. *Wallaszky, Paul:* Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria. 2. kiad. Buda, 1808.
12. L. az előző szemelvény 6. jegyzetét.
13. L. az előző szemelvény 5. jegyzetét.
14. L. az előző szemelvény 7. jegyzetét.
15. *Csevapovich, Greg.:* Synoptico-memorialis catalogus Observantis Minorum Prov. S. Joannis a Capistrano, olim Bosnae Argenitnae. Buda, 1823.
16. *Magyar Mihály:* Az 1849–1857. évi magyar könyvészet. Tudom. szaksorozattal kiadja Demjén József, Pest, 1862.
17. *Eggenberger:* Honi irodalmi hirdető. 1842–1848.
18. *Heckenast Gusztáv:* Bibliographiai értesítő. Magyarország és Erdély számára. 2. évfolyam. Pest, 1840–41.
19. *Szinnyei József:* Magyarország természettudományi és mathematikai könyvészete. 1472–1875. Bp. 1876.
20. L. az előző szemelvény 8. jegyzetét.
21. *Trausch, Josef:* Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen. 3 köt. Brassó, 1868–1871.
22. L. a 25. szemelvény 1. jegyzetét.

48

SZINNYEI JÓZSEF[1]
MAGYAR ÍRÓK ÉLETE ÉS MUNKÁI
Budapest, 1891

Előszó
(Részlet)

. . . Midőn 1860-ban egy ily munka írásához fogtam, ismertem föladatom nehézségeit; tudtam, hogy csaknem egy század mulasztását kell pótolnom oly időben, mikor közkönyvtáraink még rendezetlenek voltak és hírlapjaink igen mostoha sorsban részesültek.

Irodalmunkkal és különösen hírlapjainkkal kellett tüzetesen megismerkednem; erre törekedtem tehát és harminc éven át szakadatlanul ezzel foglalkoztam. Azonfelül, hogy a hírlapok hasznosságáról a nagyközönséget is meggyőzzem, és megóvásukat eszközöljem, a hírlapkönyvtárak fölállítását sürgettem. Ezen törekvésem nem volt hiú munka; mert a magas kormány meggyőződött a hírlapok fontosságáról, és létesítette az országos hírlapkönyvtárt, mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának immár egyik külön osztályát teszi.

Midőn 1869-ben Pozsonyból a fővárosba költöztem, legfőbb törekvésem oda irányult, hogy az addig gyűjtött anyagot (mely akkor közel félmillió följegyzésből állott) közhasználatúvá tehessem.

E célból elsősorban a hírlapcikkek repertóriumának kinyomatását sürgettem. Így létesült Rómer Flóris[2], Toldy Ferenc[3] és Fraknói Vilmos[4] közbenjárásával a M. Tudom. Akadémia kiadásában megjelent három kötet Repertórium, melyekben összesen 84 720 cím foglaltatik. Ezzel a hírlapok használhatóságát is előmozdítottam.

Ezután a kir. m. Természettudományi Társulat kiadásában jelent meg a fiammal együtt szerkesztett pályamunkánk, a Természettudományi és mathematikai könyvészet, melyben 4978 írónak 8912 könyve és 2834 külföldi cikke van fölsorolva. Ide tartozik még a Figyelőben[5] 14 évig közölt irodalomtörténeti repertórium 10 560 címmel és a Hazánkban[6] megjelent 2300 hírlapi cikknek címeiből álló történelmi repertórium.

Az Egyetemi Könyvtárhoz jutva, a könyvtár rendezésének vezetésével bízattam meg, és így munkám elkészítéséhez mind szilárdabb alapot nyertem. Felhasználtam minden fontos adatot, melyet a kezembe került könyvekből meríthettem; így különösen az

oly bejegyzéseket is, melyeket a szerzők, ajándékozók, gyűjtők vagy Kaprinay[7] és Toldy Ferenc, a buzgó könyvtárigazgató a munkák magyarázatára vagy a névtelen szerző nevének földerítésére tettek. Ilyeneket találtam a N. Múzeum könyvtárában is Jankovich Miklós[8], Mátray Gábor[9] és mások által bejegyezve.

Az anyag annyira fölgyűlt már, hogy földolgozásához kezdhettem. Még 1877-ben tettem közzé Egy „Magyar Írók Névtárának" Terve c. dolgozatomat a M. Könyv-Szemlében, és egyúttal beterjesztettem ajánlatomat, a munka kiadása végett a M. Tudom. Akadémiához. Az I. osztály bizottságot küldött ki, mely tervrajzomról indokolt véleményt adjon; a bizottság pártolólag terjeszté tervemet az I. osztály elé, melynek okt. 19-i értekezleti jegyzőkönyvéből szükségesnek látom magyarázatul és saját igazolásom végett a következőket ideiktatni: „A bizottság a munkának mutatványcikkek kíséretében benyújtott tervét helyesli s némi bővítéssel elfogadandónak tartja. Egy ily munka szüksége annál inkább érezhető, mivel naponként arról kell meggyőződni, hogy az ilynemű munkák, melyekkel az idő szerint rendelkezünk, se nem elég teljesek, se nem elég megbízhatók... A bizottság azt a módosítást, illetőleg bővítést javasolja, hogy necsak az önállóan kiadásban megjelent művek szerzői, hanem amennyire lehet, a folyóiratokban szétszórva található értekezések s egyéb érdemes művek írói is fölvétessenek a névtárba. Emiatt újabb kutatásokra nincs szükség, csupán a felveendő anyag és a szerkesztési munka szaporodik. A 6–8 kötetre tervezett mű talán egy kötettel több, de egyszersmind teljesebb lesz. A névtár kiadására a bizottság szintén helyesli a füzetenként való (5 íves füzetekben) megjelenést oly formán, hogy az Akadémia 8-rétű kiadásai alakjában kéthasábos lapon történjék. Az életrajzi adatok nagyobb, a repertórium, kútfők stb. kisebb betűvel szedve... A mű általános érdekeinél fogva kiadási költségei ne valamely egyes osztály költségvetését, hanem az összes Akadémiát terheljék..."

A bizottság ezen véleménye az összes ülés elébe terjesztetett. Ez nov. 28-án az I. osztály javaslatát minden pontjában elfogadta, és felkérte az Igazgató Tanácsot, hogy a munka megindítására már az 1882. évi akadémiai költségvetésbe vegyen fel bizonyos összeget.

A munka kiadása fedezet hiánya miatt elhalasztatott ugyan, de én az előírt terv szerint, évről évre növekvő irodalmunkat szem előtt tartva, haladtam előre munkám megírásában.

Hogy a már létező életrajzi adatokat pontosabban meghatározhassam, sőt új életrajzokat nyerhessek, ezen idő alatt 54 000 gyászjelentést és 28 000 színlapot gyűjtöttem.

1885. nov. 17-én és 1886. nov. 20-án ismételten a M. Tudom. Akadémiához fordultam munkám kiadása végett; ezen utóbbi

folyamodásomhoz egy nyomtatott mutatvány-ívet is mellékeltem. Ekkor az életrajzok terjedelmeseknek találtatván, azokat összevontabban kellett írnom.

Az önéletrajzok gyűjtésére blankettákat nyomattam, és 3220-at küldtem szét; beérkezett eddig 1415 önéletrajz. Itt meg kell jegyeznem, hogy ez önéletrajzok t. beküldői a hírlapokat többnyire nem helyesen idézik, és a könyvek címeit nem az illető címlapokról írják le. Ezek revíziója csak növeli a munkát; azért jövőre nagyobb figyelmet és pontosságot kérnék.

Végre az 1889. okt. 21-én beterjesztett kérvényem célhoz vezetett; a M. Tudom. Akadémia késznek nyilatkozott az írói tiszteletdíjat fizetni; azonban kiadóról én gondoskodjam.

A munka kiadására Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése vállalkozott úgy, hogy azt csinosan, lehetőleg tömötten és olcsón állítja ki.

Az első füzet 1890. jan. 12-én, a kilencedik f. évi máj. 21-én jelent meg, és ezzel be van fejezve az első kötet, melyben összesen 2544 életrajz foglaltatik.

Munkám tartalmáról kell még egyet-mást elmondanom. Célom: az egész hazai irodalmat életrajzokban úgy összefoglalni, hogy annak minden ága lehetőleg teljesen legyen abban képviselve.

Miként a hadviselésnél nem egyedül a hadvezérek nyerik meg a csatát, úgy az irodalomban is minden közmunkás figyelmet érdemel a kutató részéről. Ez lebegett szemem előtt munkám megírásánál.

Nagy feladat volt a megjelent összes könyvek íróiról életrajzot szereznem, vagy legalább azt megjelölnöm, hogy mily állást foglaltak el a társadalomban. Ez nagy nehézséggel járt, és hogy mennyire sikerült, arról a munka átvizsgálásánál mindenki meggyőződhetik.

Miután számolnom kellett a térrel és idővel, összes íróinkat, ti. mindenkit, aki valaha valamit kinyomatott, nem vehettem föl munkámba; igyekeztem, hogy csupán olyanokat hagyjak el, kik mint kezdők, később említendők, vagy kik eddigelé még egészen jelentéktelenek; azonban a múlt századokból még az ilyeneket sem mellőztem. Így történt, hogy az A betűbe való 1112 íróról vannak jegyzeteim és csak 527-et vettem föl munkámba. Amennyiben hibáztam és itt-ott hiányok mutatkoznának könyvemben, igyekezni fogok azokat a Pótlék-kötetben helyrehozni.

Az életrajzoknál az író életének minden fő mozzanatát igyekeztem lehetőleg összevontan adni; azután a hírlapokban, folyóiratokban és egyebütt megjelent dolgozatait időrendben jelezve úgy, hogy azok könnyen föltalálhatók legyenek; az önállóan meg-

jelent munkák címét, szintén megtartva az időrendet, pontosan, de röviden írtam, és itt-ott megjegyzésekkel kísértem; a névtelenül megjelent munkákat igyekeztem az illető szerző alá sorolni; kiterjeszkedtem a kéziratban maradt munkákra is, hogy ebben is megkönnyítsem a kutatást; különösen fölhasználtam a M. N. Múzeum gazdag kézirattárát; az álnevekre s azok fölfejtésére, sőt az önállóan megjelent arcképekre s azok készítőjére is kiterjeszkedtem.

Miután bő életrajzot és a munkák teljes címét nem adhattam, mindezt a repertóriummal igyekeztem pótolni; ennek segítségével az illető életrajzot ki-ki maga igen könnyen kibővítheti.

Az eltérő életrajzi adatoknál kritikával jártam el, és lehetőleg a megbízhatóbbakat fogadtam el.

Midőn ezen munkámat a nagyközönség figyelmébe és pártfogásába ajánlom, fölkérem egyúttal t. olvasóimat, hogy a családjukhoz vagy ismeretkörükhöz tartozó íróknak, különösen a már elhaltaknak, kikről irodalmunk megfeledkezett vagy kiknek életrajza nehezen hozzáférhető, szíveskedjenek nekem életrajzi adatokkal szolgálni s az eddig megjelentekhez pótlékokat adni.

Elsősorban köszönetet kell mondanom a M. Tudom. Akadémiának, mely áldozatkészségével lehetővé tette a munka megjelenését; azután az egyeseknek, kik munkámhoz hozzájárultak, s kiknek neveit az illető életrajzoknál fölemlítettem; végre tisztelt barátomnak, dr. Heinrich Gusztáv[10] egyetemi tanárnak, kit a M. Tud. Akadémia munkám fölülvizsgálásával bízott meg, és ki önzetlen buzgalmával valóban nagy segítségemre volt mind a kéziratnak, mind a kiszedett íveknek revíziójánál.

A szövegközlés alapja: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1891. III—VIII. 1.

---

1. *Szinnyei József, id.* (1830–1913) – bibliográfus, irodalomtörténész, az MTA tagja. Az Egyetemi Könyvtár, majd az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosa, az OSZK Hírlaptárának megszervezője. A magyar írók élete és munkái című művén kívül másik legjelentősebb munkája a Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma (1874–1885).
2. *Rómer Flóris* – l. a 14. szemelvény 3. jegyzetét.
3. *Toldy Ferenc* – l. a 13. szemelvény 1. jegyzetét.
4. *Fraknói Vilmos* – l. a 46. szemelvény 18. jegyzetét.
5. *Figyelő* – Abafi (Aigner) Lajos irodalomtörténeti folyóirata, 1876–1889 között Pesten jelent meg.
6. *Hazánk* – történelmi közlöny, Aigner Lajos szerkesztésében Pesten jelent meg 1884–1889 között. Szinnyei Történeti repertórium címen közli benne adatait.

7. *Kaprinay István* (1714–1785) – jezsuita történész. Gyűjteménye az Egyetemi Könyvtárban található.
8. *Jankovich Miklós* (1773–1846) – műgyűjtő, történész, bibliográfus. Nagy értékű könyvtárát 1846-ban a Széchényi Könyvtár vette meg.
9. *Mátray Gábor* – l. a 12. szemelvény 3. jegyzetét.
10. *Heinrich Gusztáv* (1845–1922) – irodalomtörténész, egyetemi tanár.

D) KÖNYVTÁRAK A KAPITALIZMUS VISZONYAI KÖZÖTT

Köz- és magánkönyvtáraink az első országos felmérés tükrében

49

GYÖRGY ALADÁR[1]

MAGYARORSZÁG KÖZ- ÉS MAGÁNKÖNYVTÁRAI 1885-BEN

(Részlet)

A magyar társadalomban még nagyon kevéssé gyökerezett meg az a tudat, hogy a könyvtárak nem egyszerűen szellemi élvezetet nyújtó áruk raktárai s gyűjteményei, hanem valóságos nevelő eszközök, melyeknek gyűjtése, berendezése s kezelése nem tisztán a véletlen dolga, s nemcsak általános rendezési elvektől van függővé téve, hanem amelyek eszményi céloknak szolgálnak s így a gyűjtés, berendezés s kezelés a különböző célok szerint módosítandó.

Könyvtáraink ismertetésénél nem egy eklatáns példát láttunk az ily kezdetleges felfogásmódot tanúsító eljárásról. Említettünk társulatot, egyletet s szakköröket, melyek csaknem kizárólag szépirodalmi műveket gyűjtöttek össze, utaltunk a nagy könyvtáraknál azok csekély használatára, kimutattuk, hogy az egyházi könyvtárak nagyobb része tisztán véletlenül gyűlt s rendezetlen könyvekből áll, sőt láttuk azt is, hogy néhány szakiskolát kivéve, még a tanintézeti könyvtárak züménél is inkább csak arra tekintenek, hogy minél több könyv gyűljön össze, de a könyvtár tartalma nagyrészt esetlegességektől függ, s a legtöbb helyen még a véletlenül összegyűlt kincsek is holt tőkét képeznek a tanulóifjúságra nézve. Valóban nem lehet elhallgatnunk, hogy éppen a

számra s olykor még a beltartalomra nézve is legbecsesebb könyvtáraink legnagyobb része egyszerű könyvraktár, s bizony, kelleténél nagyobb az oly könyvtárak száma, melyek jelenleg alig használhatók.

De nemcsak a gyakorlat, maga az elmélet is tanúbizonysága primitív állapotainknak. Egyetlen szakfolyóiratunk, a Magyar Könyvszemle[2] nem kevesebb, mint tíz terjedelmes évfolyamának körülbelül háromnegyed részét irodalomtörténeti s könyvészeti ritkaságok ismertetésére fordította, s így, magasabb látókör hiányában, nem vezető és tanácsadó, csak szolgája annak az uralkodó divatnak, mely különösen Szabó Károly nagy művének megjelenése óta a hazai gyűjtők fő törekvésének irányt adott. Nem akarjuk a félreértést. A hungaricák [magyar vonatkozású kiadványok] gyűjtése kétségkívül a legfontosabb könyvgyűjtések közé tartozik, s a magyar irodalomtörténet búvárlása különösen nagy hálával fog tartozni mindenkor a jelen divatnak; egyenesen hiba is volna, ha egy könyvészeti szemle nemcsak e fontos s határozottan körébe tartozó, de bármely más könyvészeti áramlatot is nem igyekeznék kellően pártolni. Hiba azonban az egyoldalúság, s különösen hiba akkor, midőn az elvégre is csak egy alsóbbrendű tevékenységet, a ritkaságok gyűjtését kultiválja. S e hibába esett a Magyar Könyvszemle. A régibb évfolyamokban még akadt itt-ott egy-egy tanulmány a könyvtárak berendezéséről s kezeléséről is, de oly fontos kérdésekről, minők a cédulajegyzékek helyes elkészítése, a könyvtárnokok képzése, a könyvtári helyiségek berendezése, a kisebb nyomtatványok kezelése, az olvasótermek minél használhatóbbá tétele stb., csak elvétve találunk egyes részben nagyon felületes megjegyzéseket, s ez a szakfolyóirat a tíz év alatt egyetlenegyszer sem talált alkalmat s helyet, hogy hathatósabban felszólaljon a nagy fontosságú nyilvános könyvtárak érdekében, avagy figyelmessé téve olvasóit a különféle könyvtárak önálló feladataira, azok különböző gyűjtésmódját s kezelését vitára bocsátotta volna. A Magyar Könyvszemle hosszú pályafutása alatt Mátyás király, Vitéz János[3] s még egypár más középkori könyvtár emlékein kívül csak elvétve közölt magyar könyvtárak történetére vonatkozó adatokat, a külföldi nagy könyvtárak ismertetésénél általában megelégedett azok magyar eredetű vagy magyar vonatkozású darabjainak felsorolásával, ami kétségkívül szintén hasznos dolog, de nem karolta fel eléggé a feladatához közelebb álló dolgokat, hogy ti. e nagy külföldi könyvtárak belső berendezését a hazaiakkal összehasonlítsa, s még kevésbé emelkedett fel ama magaslatra, hogy példákban s kritikai szigorral mutassa meg a magyar könyvgyűjtőknek, hogyan kell a könyveket öntudatosan s maga-

sabb célt tűzve ki, gyűjteni, s a meglevő gyűjteményeket kiegészíteni. A folyóirat évről évre közölt egy-egy szakirodalmunkban kétségkívül legbecsesebb könyvészeti jegyzéket, de csaknem teljesen elhanyagolta a könyvészeti irodalom termékeinek bírálatát, nem adott irányt a könyvüzletnek, sőt jóformán nem is figyelt reá, s nem támogatta a tanférfiakat, az olvasóköröket s más könyvgyűjtő testületeket tanácsaival. Egyszóval a Magyar Könyvszemle is túlnyomólag még csak könyvek raktárainak nézi a könyvtárakat, s a könyvgyűjtés s könyvtárfejlesztés megítélésében irodalomtörténeti, de nem könyvészeti eszmék vezérlik.

Könyvészetünknek e most vázolt állapota mindamellett nagy haladás a közelmúlthoz képest is. Hiszen nem oly régi dolog az, hogy nemcsak a könyvtárak, de a magánosok gyűjteménye is csaknem egészen véletlenül összehalmozódott darabok voltak, melyeket a könyvek nagysága vagy vastagsága szerint állítottak sorrendbe, s gyakorlatilag egészen hasznavehetetlen beszerzési lajstrom volt egyes búvárok emlékezetén kívül az egyedüli tanácsadója azoknak a közvélemény által kigúnyolt könyvmolyoknak, kik nem ismereteik öntudatos gyarapítása végett, mert hiszen erre a rendezetlen s hiányos könyvtár nem nyújtott támaszt, de ösztönszerűleg s megszokásból szerették a könyveket. Nem oly régi dolog, hogy a könyvészet tudománya egyszerű irodalomtörténeti nomenclatura [névjegyzék] volt, a könyvtárnokság gyakorlati mesterség, melyet egy kis pedantériával minden írni s olvasni tudó elvégezhet, s midőn a cédulajegyzéket, a modern könyvtárak berendezéseinek s fejlesztésének ez elengedhetetlen feltételét felesleges s nagyon fáradságos lomnak tartották, s midőn nem érezték még azt, hogy a legbecsesebb könyvtárak is külön olvasószoba nélkül többé-kevésbé holt kincsek...

A könyvtárak alapítása s könyvek beszerzése tekintetében tehát a jelen kor az, mely a hazai közművelődés általános fellendülésének is megfelelően, a legtöbb érzéket s áldozatkészséget tanúsítja, mely sokkal nagyobb s mindenekfelett sokkal általánosabb, mint a múlt század második felében uralkodott s már fentebb ismertetett könyvgyűjtési hajlam. Mindamellett kénytelenek vagyunk elismerni, hogy e tekintetben több művelt nemzettel szemben – még csekély számunkat tekintetbe véve is – nagy hátrányban vagyunk, s az a vád, hogy a magyar művelt közönség könyvvásárlásokra nem áldoz eleget, bár túlzott, de nem egészen alaptalan... Kimutatásunkban az összes könyvtárakra 1884-ben fordított összeg 451 195 forinttal, a magyar művek vásárlására fordított összeg pedig 101 020 forinttal szerepel. Nem akarunk összehasonlításokat tenni, hiszen elég volna utalnunk arra, hogy

az egy British múzeum évi kiadása s a Newberry könyvtár[4] tőkéjének kamatja felülmúlja ez egész országra szóló s a magánosok kiadásait is felölelő összegeket; elég volna felhoznunk azt, hogy Texasban 1874-ben, midőn még félig vadon terület volt, maga az állam 273 861 dollárt költött könyvtárakra, s ma az Egyesült Államok hatóságai évenként mintegy 15 millió dollárt fordítanak könyvtárakra, bár sehol sem oly nagy a társadalmi tevékenység s áldozatkészség; nem akarunk összehasonlításokat tenni, készséggel elismerjük azt is, hogy kimutatásunk e tekintetben is hiányos, s a való adatok bizonnyal jelentékenyen kedvezőbbek; mindamellett oly országban, melynek évi állami költségvetése a 300 milliót meghaladja, s külkereskedelmi forgalma a másfél milliárdot megközelíti, ily fontos kulturális eszközre kiadott összeg aránylag csekély, nagyon csekély!...

Több más tényezőn kívül különösen nagy hátrányunk nekünk e tekintetben, hogy a művelt társadalom nagyobb s bizonyos tekintetben fogékonyabb felerésze, a *nők*, a könytárak legnagyobb részétől csaknem teljesen el vannak zárva. Anglia s az Egyesült Államok nagy könyvtárainak olvasótermeiben napról napra egymás mellett tanulmányoznak a férfiak és nők, s számos élénk megfigyelőtehetséggel bíró kultúrhistorikus ismerte fel már a közkönyvtárak e nemi különbségeket nem tekintő kezelésének jelentékeny hatását az erkölcsök szelídülésére; nálunk a közvéleményben uralkodó középkorias előítélet, mely a középosztály művelt hölgyeit erkölcsi önállóságának megvédésére még mindig képtelennek tartja, s társadalmi kiskorúságot kényszerít reájuk, nálunk ez az előítélet, többszörös kísérletek dacára, még azt sem engedte megvalósulni, hogy a nők számára külön kaszinók vagy a könytárakban s hírlapolvasó helyiségekben külön szobák legyenek, s még messze van az az idő, midőn komolyan gondolkozhatunk arról, amit az Egyesült Államokban már sok helyen sikerrel s általános elismerés mellett valósítottak meg, hogy ti. a könyvtárak tisztjei ... főképp nők legyenek, s így a jelen létküzdelem folytán folyvást növekvő számmal szaporodó, családtalan, művelt nők számára új, teljesen hozzájuk illő keresetág biztosíttassék. Közoktatásügyünk s humanisztikus törekvéseink egyaránt élő tanúságtételei, mennyire fellendül a közügy, ahol képesek vagyunk a női munkát s női tapintatot segédül megnyerni, s mindamellett a lenyűgöző előítéletek nálunk még a kutatás s önművelődés lehetőségét is megnehezítik nekik.

A könyvtárak számának szaporodásával s külső gyarapodásával mindamellett aránylag meg lehetünk elégedve. Az a tény, mit fentebb kimutattunk, hogy a magyarországi könyvtárak alapítása s gyarapítása a múlt század óta fokozott arányokban halad előre, elég biztosíték a szebb jövőre, midőn ez az előretörő nemzet nem lesz már kénytelen többé a századok mulasztásait pótolni s anyagi és szellemi céljainak közvetlenebb előmozdítására nagyobb gondot s több költséget fordíthat. Kevésbé biztató a jelen helyzet, ha a könyvtárak külső körülményeiről azok benső életére s gyakorlati jelentőségére fordítjuk figyelmünket.

Nem egy helyen, de jóformán az összes közkönyvtárak csoportjaihoz írt bevezetésekben számos lényeges hiányt s hibát emeltünk ki. Nyilvános könyvtáraink nagy részében (valóságos lucus a non lucendo [fonákság]!) nincsenek olvasótermek, a legtöbb hatósági könyvtárt nem gyarapítja s nem gondozza rendszeresen senki, az egyházi, sőt részben még a nagyobb iskolai könyvtárak is használatlanul hevernek, a kaszinói s kölcsönkönyvtárak végre egészen tervszerűtlenül, legtöbb esetben a közművelődés, jó ízlés, sőt az erkölcs kárára gyarapíttatnak. Most, midőn az összes könyvtárak felett tartunk e tekintetben szemlét, e nagy fontosságú hibákhoz és hiányokhoz még egyet, azok kútforrását kell hozzá adnunk: a *könyvtárkezelés nálunk csak tradicionális mesterség*, mely éppen ezért nem nyújt tekintélyt a könyvtárnokoknak mint ilyeneknek, s nem erősíti a vágyat a könyvtárak kincseinek kiaknázására.

Teljesen lehetetlen s egy ily műben helytelen is volna minden egyes kérdésre kiterjeszkednünk, különben valódi bibliotekonómiát [könyvtártant] kellene közölnünk, de egypár legfontosabb kérdésről a kimutatásainkban közölt adatok alapján lehetetlen hallgatnunk.

Mindenekelőtt fel kell említenünk *a könyvtárnokok képesítését*. Tudvalevő dolog, hogy nálunk ilyesmiről szó sincs. A legutóbbi időkig nagyobb közkönyvtárainknál e helyet érdemes tudósok, a magánkönyvtáraknál pedig a nevelők töltötték be, jelenleg már itt-ott tekintettel vannak arra is, hogy az illetők némi kis gyakorlatot szerezzenek a fővárosi nagy könyvtárakban, de arról, hogy, miként főképp Angliában egészen rendszeresen történik, a könyvtártisztek rendszeres szóbeli, írásbeli vizsgákat tegyenek le, nálunk szó sincs. A művelt külföldön már általában vannak könyvtárnokok egyletei, sőt az American Library Association 1886. júliusban Milwaukeeban tartott ülésén lépéseket tettek egy nemzetközi szövetkezet létesítésére, melynek különösen a katalógok szerkesztésére, a duplumok kicserélésére s más gyakorlati tárgyakra nézve igen nagy fontossága lenne. Az olasz egyetemeken s még más helyen is külön szemináriumok vagy tanfolyamok vannak könyvtárnokok számára, sőt még az e téren sem kiváló Spanyolországban a kormány évenként külön jutalmakat hirdet közöttük bibliográfiai pályakérdésekre, s már a florenci statisztikai kongresszus

bibliográfiai tanács alkotását látta szükségesnek. Az olasz kormány terjedelmes szabályrendeletben állapította meg az állami s más közkönyvtárak személyzetének viszonyait, nálunk alig egypár tucatra megy azok száma, kik nem mellékmunka gyanánt, hanem hivatásszerűen foglalkoznak könyvtárakban, s pedig mindenkor főképp ezek közül kell kikerülnie azoknak a férfiaknak, kik a könyvtári ügyekkel elméletileg is foglalkozzanak.

A könyvtárnokok ily primitív szakképessége magától érthetővé teszi, hogy a legtöbb magyarországi könyvtárnok homályos sejtelemmel is alig bír feladatának fontosságáról. Jóformán csak főiskolai szakkönyvtáraink vezetői képesek a könyvtárakat tervszerűen s céljaiknak megfelelőleg gyarapítani, s ők is inkább csak azért, mert itt a szaktudós s a könyvtárnok feladata közel rokon. Pedig a *könyvtárak tervszerű gyarapítása,* alig szükséges indokolnunk, a könyvtárnok legfontosabb feladata. Irodalmi segédeszközeink e tekintetben elég fejlettek. Évenként használható bibliográfiai jegyzékek jelennek meg, Szinnyei repertóriumai[5] s könyvészeti s irodalomtörténeti közlönyeink is nyújtanak támogatást, nagyobb baj az, különösen a szűkebb látkörű kaszinók s kisebb közkönyvtárak kezelőire nézve, hogy a válogatott könyvekről bírálatilag készült jegyzékek nem adatnak ki. A külföldi irodalomra nézve minden nagyobb könyvtárban van már egypár tájékoztató enciklopédia, lexikon s irodalomtörténet, a könyvészeti folyóiratokon s nagy könyvtárak nyomtatott jegyzékein kívül speciális művek is nagy számmal vannak, így Weller 32 000 nevet magában foglaló óriási jegyzéke az írói álnevekről[6]. S mindennek dacára még a fővárosi nagy könyvtárakban is azt tapasztaljuk, hogy a könyvbeszerzés egészen terv nélkül, főképp a szállító könyvkereskedő cégek által alkotott véletlentől függ, három legnagyobb könyvtárunkban[7] sok drága s egy példányban elégséges gyűjteményes mű mindenütt megvan s más standardművek sehol, egyik sem respektálja a másik törekvését, s – talán az egy természettudományi társulat könyvtárának kivételével – sehol sem bíráltatnak szigorúan a megrendelések.

...Mind e hiányok mellett is már fentebb örömmel emelhettük ki az iskolai s egyes szakkönyvtárak jelentékeny fokú fejlődését. A könyvtáraknak az a csoportja, melyet *tudományos* jellegűnek lehet nevezni, Magyarországon sem áll nagyon hátul. Sőt bizonyos fokig hasonló dicsérettel kell szólanunk a Nemzeti Múzeum nagy könyvtáráról is, mely buzgalommal igyekszik megvalósítani a *nemzeti jellegű* nagy könyvtár eszméjét, bár nem hallgathatjuk el, hogy a köteles példányok megsürgetésénél nagyobb pedánsság volna szükséges. Az oly fontos *népies* könyvtárak, miként azt fent

bővebben fejtegettük, a kezdetlegesség fokán túlhaladtak, s fejlődésük biztosítottnak látszik, különösen ha az olvasószobák berendezése az ily könyvtáraknál is jobban elterjed. Leghátrább állunk a *gyakorlati irányú* [szak] könyvtárak tekintetében. Az udvari könyvtár, mely más országokban a gyakorlati irányú könyvtárak élén áll, éppen úgy, mint az egyetemi a tudományos irányúaknak, sajátságos közjogi viszonyainknál fogva nálunk nem létesült. De nem létesültek elenyésző csekély kivétellel, mint annak helyén kimutattuk, a hivatalos könyvtárak sem. S még nagyobb sajnálattal kell felemlítenünk a technikai jellegű gyakorlati könyvtárak csaknem teljes hiányát. Százakra menő mezőgazdasági s iparegyesületeink nagyobbrészt éppen nem gyűjtenek könyveket, részben pedig túlnyomólag szépirodalmi műveket, nagy gyáraink mellett sehol sincs olvasószoba és könyvtár, az iparossegédek s munkásképző egyesületek alig gondolnak reá, s az iparkamarák, melyek között különösen a württembergiek oly áldásosan tudják a könyvtárakat felhasználni, nálunk a szakismeret ily módon terjesztésének szükségét sem érzik. Manchester nyilvános könyvtáraiban leggyakrabban használt könyvek – a találmányok leírásai. Berlinben, hol külön városi hatósági bizottság kezeli a népkönyvtárakat, a technikai ismeretek élőszóval s folyóiratok vagy könyvek által terjesztése az előírt fő cél, a Kensington múzeum éjjeli órákban is nyitva tartja könyvtárát a nappal elfoglalt gyármunkások érdekében; Magyarországban, még a nagyobb városokban is, a valódi kézműves előtt tényleg bezártak a könyvtárak ajtói, de ha megnyílnának is, alig-alig akadna ott valami, amit használhatnának, oly segédeszköz, mely a sokat emlegetett fejlődés előbbrevitelét valóban eszközölhetné...

A szövegközlés alapja: György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Bp. 1886. 564–574. l.

---

1. *György Aladár* (1844–1906) – író, újságíró, művelődéspolitikus, az Országos Statisztikai Hivatal tisztviselője, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és Főfelügyelőségének első főelőadója. Külföldi tanulmányai idején kapcsolatba került a munkásmozgalommal. A marxizmus első hazai ismertetői közé tartozik. A közműveltség emelése érdekében fontosnak tartotta a közoktatás és a könyvtárügy fejlesztését, különösen a közművelődési könyvtárak létesítését. A Statisztikai Hivatal megbízásából készített felmérése az első, teljesség igényével készült beszámoló a magyar könyvtárak helyzetéről, s mint ilyen, értékes forrás a XIX. századi magyar művelődés- és könyvtártörténet tanulmányozásához.
2. *Magyar Könyvszemle* – a magyar könyv- és könyvtárügy nagy múltú, ma is élő folyóirata. 1876 óta jelenik meg, eleinte az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában. 1936–1938 és 1945–1954 között

szünetelt. Szerkesztői voltak: Fraknói Vilmos, Csontosi János, Schönherr Gyula, Gulyás Pál, Kollányi Ferenc, Kőhalmi Béla.
3. *Vitéz János* (1408–1472) nagy műveltségű humanista főpap, esztergomi érsek, Mátyás király nevelője, majd kancellárja. A tudományok és művészetek bőkezű pártfogója volt. Európai hírű könyvtárának értékes kódexállománya szétszóródott, nagyobbrészt külföldre került.
4. *Newberry könyvtár* – Dél-Karolina állam (USA) székhelyének könyvtára.
5. Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma. I. osztály. Történelem és annak segédtudományai. 1. köt.: Hazai folyóiratok, évkönyvek, naptárak és iskolai értesítvények repertóriumai, 1778–1873. 2. köt.: Hírlapok, 1731–1880; I. rész, II. osztály. Természettudomány és matematika. 1. köt.: Hazai folyóiratok, évkönyvek és iskolai értesítvények repertóriuma, 1778–1874. Bp. 1874–1885. – 1861 és 1894 között a Vasárnapi Ujság közölte folytatásokban a XIX. századi magyar sajtó bibliográfiáját Szinnyei összeállításában.
6. *Weller, Emil:* Lexicon pseudonymorum. Wörterbuch der Pseudonymen aller Zeiter und Völker. Regensburg, 1856 és 1886.
7. Három legnagyobb könyvtárunk a Széchényi, az Egyetemi Könyvtár, és az Akadémiai Könyvtár. Eötvös minisztersége alatt történtek kísérletek működésük összehangolására és országos nagykönyvtár létrehozására. L. az 50. szemelvényt.

Tudományos nagykönyvtáraink

50

SZÁSZ KÁROLY[1]

KÖZKÖNYVTÁRAINK S AZ EGY ORSZÁGOS KÖNYVTÁR

Pest, 1871

I

A jelenleg folyamatban levő országos költségvetési tárgyalásoknál ismételve utasíttatott a kormány, hogy a jövő évi költségvetés előterjesztését megelőzőleg részletes javaslatot terjesszen elő az iránt, miképp lehetne az egyes miniszterek által a könyvtárak gyarapítására igénybe venni szokott összegeket *egy országos könyvtár* létesítésére fordítani úgy, hogy emellett mind az egyes minisztériumok szükségleteinek elég tétessék, *mind a közönség az így létrejött könyvtárnak hasznát vehesse;* – s a beszerzendő könyvek – *a létesítendő országos könyvtár* első alapját képezhessék.

E határozat, mely most csak megújíttatik, mert már a múlt

évi költségvetési tárgyalás alkalmával hozatott vala, azt látszik hallgatag involválni [magában foglalni], hogy jelenleg létező s országosaknak tekinthető közkönyvtáraink (az akadémiai, egyetemi és múzeumi) mellett *s azokon kívül* szándékoltatik egy országos könyvtár létesítése, mert hisz az utolsó pontban arról van szó, hogy az egyes miniszterek által beszerzendő könyvek a létesítendő országos könyvtárnak *első* alapját képezzék.

Valóban ez volna az egyik mód egy teljes és a közművelődés minden igényét kielégítő egyetemes országos könyvtár létrehozására. S ha módunk volna benne, ki ne örülne annak, hogy bár első alapjai megvettessenek egy oly könyvtárnak, minők, hogy többeket ne említsünk, a londoni British Museumé, vagy a párizsi s müncheni nagy könyvtárak![2]

De ki nem látja egy ily egyetemes könyvtár létrehozásának óriási nehézségeit, a roppant költséget, melyet az igényel, s mely oly kiáltó ellentétben áll szegénységünkkel s azon aránylag parányi összegekkel, melyeket mi közművelődési célokra általában s azoknak csak egyikére, könyvtárakra, különösen fordíthatunk.

Azt hiszem, itt az *első alapról* szólani csak formulázási hiba; s első alapul a meglevő három közkönyvtár tekintendő inkább, melyeket csak kiegészíteni kellend. Azokban egyenkint s összesen oly nagy kincse van máris az országnak, hogy annak minden igényt kielégítővé kiegészítése nemcsak óhajtandó, de lehetséges is; s míg korlátolt erőnkkel elérhetőt el nem érve látunk magunk előtt, miért tűznénk elérhetetlen távolban lebegő ábrándos célokat magunk elé?

Másik mód a közművelődés és tudományosság könyvtárszükségletén segíteni az lehetne, hogy mint eddig jóformán történt, egymástól egészen külön, önálló könyvtáraknak tekintetvén a fentebb említett (egyetemi, múzeumi s akadémiai) közkönyvtárak s tekintetvén egyetemes könyvtáraknak mind a hárman, amik *kisebb-nagyobb mértékben* valóban is, az ország igyekezzék mindeniknek hézagait pótolni, s lehetőleg teljes egyetemes könyvtárrá tenni mind a hármat.

Felállítottam e lehetőséget is, nem mintha valósítását komolyan indítványozni csak egy percig is akarhatnám. De felállítottam, mert eddig jóformán ez irányban (igaz, hogy a cél elérésére a szükségesnél sokkal kisebb mértékben) történt, ami történt, e három könyvtár irányában. Mindenik egészen külön, önállóan kezeltetett s igazgattatott, azon országos intézetek, illetőleg testületekhez képest, melyeknek tulajdonait képezik.

Mindeniknek külön alapjai s azokból eredő segélyforrásai vannak; az állam, az utóbbi években legalább, mindeniknek adott

bizonyos országos segélyt évi költségvetésében, melyből a három könyvtár, egyik a másiktól függetlenül, a segélyforrások, illetőleg az országos segélyezés erejéig gyarapíttatott. De éppen e segélyforrások nagyon is korlátolt voltából következett, hogy nemcsak teljessé s igazán egyetemessé egyik sem válhatott a három könyvtár közül (hisz abszolút teljesség nem is létezhetik), de a legszükségesebbeket sem szerezhette be egyik is mind, s a tudomány óriási haladásával lépést nem tarthatott. – Tarthatna-e ezentúl, s pótolhatná-e amellett még eddigi hézagait s hátramaradottságát? Szegényebbek vagyunk, mintsem ezt komolyan remélhetnők; s ha *egy* teljes és egyetemes könyvtárt első alapjaitól kezdve létre nem hozhatunk, bizony *hármat*, bár a már létező alapokon, szintoly kevéssé. S ha ennek lehetetlensége felől tisztában vagyunk, engedhetjük-e, hogy a három könyvtár kezelése s igazgatása, többi közt az országos segélyekből történő beszerzések, továbbra is oly elkülönzötten, egymástól teljesen függetlenül, még kölcsönös tudomást sem adva történjenek, mint eddig? Akarhatjuk-e, hogy pl. 10 könyv közül, melyek mindenikének legalább egy példányban megléte kívánatos, sőt szükséges volna, talán négy, két vagy három példányban is beszereztessék, kettő vagy három egy-egy példányban, három vagy négy pedig egyben sem? S pedig, hogy évenkint ez történik, s az eddigi eljárás szerint folyvást ennek kell történnie: első tekintetre átlátható, nem is történhetik másképp.

Ha tehát sem egészen új egyetemes könyvtárt, első alapjától fogva, úgyszólván semmiből létre hozni, sem mind a három meglevő könyvtárt egyenként némi teljességre kiegészíteni képesek nem vagyunk; s ha közművelődésünk s tudományosságunk kiáltó szükségletét egy lehetőleg teljes egyetemes országos könyvtár iránt mégis elevenen érezzük, s azon segíteni is óhajtunk – logikai következés, hogy nem marad fönn egyéb, mint szorosabb vagy tágabb összeköttetést hozni létre a három könyvtár között, s egyöntetűen és tervszerűleg eszközölni gyarapíttatásukat.

Szorosabb vagy tágabb összeköttetést, mondom. Mert lehetséges volna, vagy legalább gondolható, hogy a három könyvtár egybe, egy egyetemes országos könyvtárrá egyesíttessék, s mint ilyen, egészen egységesen kezeltessék és igazgattassék, részesüljön országos segélyben s gyarapításban. Sietek kimondani, hogy bár e módot legalább gondolhatónak tartom, éppoly kevéssé ajánlhatnám, mint nem az előbbieket, melyekről már szólék. Mind a három könyvtárra eredete, eddigi rendeltetése, jelenlegi tényleges állása s ehhez képesti természete bizonyos külön jellem saját bélyegét nyomja, melyet ignorálni éppoly kevéssé lehet, mint letörülni rólok sem könnyű, sem célszerű nem volna.

Mind a három részben, éspedig tetemes – s kettő legnagyobb részben, magánalapítványoknak köszöni létrejöttét, melyek sok tekintetben megkötik az ország kezét a felőlök való korlátlan rendelkezésben, jelesen teljes összeolvasztásukban, mint pl. a nemzeti múzeumi Széchényi- és az akadémiai Teleki-könyvtárak külön s önálló kezelése, bizonyos részben legalább, alapítványilag van kimondva s követelve, mit nem tisztelni vagy éppen megszegni az ország bizonyosan nem akarhat, még ha ezáltal az illető családok jogos ellenmondásainak (vagy többnek is) magát kitenni nem akarná is.[3] Különben is, ha a három könyvtár teljes egyesítésén s összeolvasztásán azt értjük, hogy azok *egy helyt*, *egy* országos könyvtárépületben állíttassanak fel (másképp, mint *egy* könyvtárt, rendezni s használni sem lehetne), hol vesszük arra a szükséges épületet? s miért is költenénk reá, mikor a múzeum s akadémia könyvtárai saját palotáikban el vannak helyezve, s csak az egyeteméről kell gondoskodni.

Átmenve így minden lehetőségen, fennmarad az utolsó, mely abban áll: külön tartva a három könyvtárt, megőrizve egyediségöket, oly összeköttetést hozni köztük létre mégis, mely míg egyfelől tervszerű s összhangzatos gyarapíttatásukat teszi lehetővé, mindeniket saját természetéből kifolyó jellemében gyarapítván tovább, s emelvén a maga nemében lehető teljességre, ezáltal végre azt eredményezze, hogy a három könyvtár, ha részben fedezi is egymást, ami már most is megvan, de hézagaiban ki is egészítse egymást, illetőleg az egyetemes tudományosság kívánalmaival szemben hézagokat többé ne engedjen, s így, *bár három külön helyen felállítva* (Pest végre is sokkal kisebb város még most, terjedelem s népesség s könyvtárszomj tekintetében egyaránt, mintsem ez lényeges nehézséget képezzen!), *együttvéve mégis egy teljes, egyetemes országos könyvtárt képezzen.*

E ponton, hova fejtegetéseimmel érkeztem, két teendőt látok magam előtt: először, körvonalozni a három könyvtár eredetéből, rendeltetéséből és jelenlegi tényleges állásából s ehhez képesti természetéből kifolyó saját jellemét, s megjelölni lehetőleg azon irányt, sőt részletesen azon tudományszakokat, melyek egyik, másik és harmadik könyvtárnak körébe esnek, s további kiegészíttetésök és folytonos gyarapításuknál szem előtt tartandók; és másodszor, körvonalozni az egyöntetű és tervszerű kezelés s igazgatás keretét, jelesen az országos segélyezés és gyarapítás eszközlésének módját, hogy a kitűzött cél lehetőleg eléressék.

A szövegközlés alapja: Szász Károly: Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár. Pest, 1871. 1–9. l.

1. *Szász Károly* (1829–1905) – költő, műfordító, egyházi író, 1867-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsosa volt. Eötvös József megbízásából tanulmányozta a hazai nagyobb könyvtárak (Akadémiai, Széchényi és Egyetemi Könyvtár) helyzetét azzal a céllal, hogy javaslatot tegyen egy összevont országos közkönyvtár létrehozására. Magyarországon ugyanis nem alakult ki olyan általános gyűjtőkörű tudományos könyvtár, amely a nemzeti irodalom mellett a legfontosabb külföldi műveket is gyűjtötte volna, mint pl. a British Museum Könyvtára vagy a párizsi Bibliothèque Nationale. Szász Károly az itt közölt jelentéssel tett eleget a megbízásnak.
2. L. az 52. szemelvény 3., 4. és 5. jegyzetét.
3. Magánalapítványból jött létre a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára és az Akadémiai Könyvtár gyűjteménye. A két könyvtár alapítói – Széchényi Ferenc és Teleki József – a könyvtár alapítólevelében kifejezték kívánságukat, hogy könyvtáruk gyűjteményét a későbbiekben is tartsák együtt: az állomány sem el nem adható, sem más könyvtár anyagával nem elegyíthető.

51

ORSZÁGOS HÍRLAPKÖNYVTÁR

1884

Egy országos hírlapkönyvtár létesítésének eszméjével foglalkozik *Trefort Ágoston*[1] vallás- és közoktatás m. kir. miniszter úr, kinek a hazai könyvtárügy és bibliográfia annyit köszön. Ez ügyben az ő elnöklete alatt f. évi június havában szakértői értekezlet volt, melyen Pulszky Ferenc[2], Majláth Béla[3], Hunfalvy Pál[4], Fraknói Vilmos[5], Szilágyi Sándor[6], Sztoczek József[7], Szabó József[8], Szily Kálmán[9], Szász Károly[10] és Szalay Imre[11] vettek részt. Ez értekezleten abban történt megállapodás, hogy fővárosi közkönyvtárak közt a Nemzeti Múzeum könyvtárának hírlapgyűjteménye a leggazdagabb és legrendezettebb lévén, ennek kiegészítése és rendezése a fővárosi két közkönyvtár [Akadémiai és Egyetemi] hírlapgyűjteményéből és az ország egyéb hozzáférhető gyűjteményeiből elhatároztatott, s az előmunkálatok végrehajtásával id. Szinnyei József, az egyetemi könyvtár első őre, ismert hírlapstatisztikus akképpen bízatott meg, hogy megtartva mostani állását, a múzeumi könyvtárba délelőtti szolgálatra ideiglenesen beosztatott, melléje két napidíjnok rendeltetett, s a múzeumi könyvtár hírlapgyűjteményének rendezése, lajstromozása és kiegészítése, tekintettel a főváros többi gyűjteményeire, tétetett feladatául. Szinnyei ezen minőségben a Nemzeti Múzeum igazgatójának van alárendelve, a hatóságokkal való levelezéseket és *reklamációkat* a múzeumi könyvtárőr nevében és aláírásával intézi, s

jelentéseit a múzeumi Igazgatóság útján terjeszti fel a minisztériumhoz. A vallás- és közoktatási miniszter az előmunkálatok keresztülvitelére 2000 forintot vesz fel a jövő évi költségvetésbe, s azoknak végrehajtása után fönntartja magának a végleges elhatározást. Az előmunkálatok ez irányban már megkezdődtek; előhaladásukról és befejezésükről annak idejében értesíteni fogjuk olvasóinkat.

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1884. 321. l.

1. *Trefort Ágost* – l. a 25. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Pulszky Ferenc* – l. a 14. szemelvény 4. jegyzetét.
3. *Majláth Béla* (1831–1900) – a Széchényi Könyvtár őre 1879–1894 között. Történeti tárgyú cikkei a Magyar Könyvszemlében jelentek meg.
4. *Hunfalvy Pál* – l. a 14. szemelvény 1. jegyzetét.
5. *Fraknói Vilmos* – l. a 46. szemelvény 18. jegyzetét.
6. *Szilágyi Sándor* – l. a 47. szemelvény 1. jegyzetét.
7. *Sztoczek József* (1819–1890) – fizikus, egyetemi tanár, 1856–1872 között a Műegyetem igazgatói tisztét viselte. A Természettudományi Társulat elnöke és újjászervezője.
8. *Szabó József* (1822–1894) – geológus és mineralógus. A budapesti egyetem ásvány- és kőzettani tanszékének tanára.
9. *Szily Kálmán* (1838–1924) – fizikus, természettudós. 1879–1884 között a Műegyetem rektora. A Természettudományi Társulat elnöke, a Természettudományi Közlöny alapítója és szerkesztője. Az MTA főkönyvtárosa.
10. *Szász Károly* – l. az 50. szemelvény 1. jegyzetét.
11. *Szalay Imre* (1846–1917) – 1894-től a Nemzeti Múzeum igazgatója. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjének helyettese volt.

52

JANKOVICH BÉLA[1]

MAGYAR NEMZETI KÖNYVTÁR

1895

...Fővárosunk tudvalevőleg 3 nagy nyilvános jellegű könyvtárral dicsekszik; ezek: az egyetemi könyvtár 210 000, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára körülbelül 300 000, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára 50 000 kötettel. Ezzel szemben a párizsi nemzeti könyvtár legalábbis 2,2 millió kötetet számlál; ugyanitt hét oly könyvtár létezik, melynek állománya a 60 000-et meghaladja. A londoni brit múzeum könyvtára 1½ millió kötetre becsülhető, de kapcsolatban vannak ezzel más régebbi könyvgyűjtemények, melyek a fenti összegbe nincsenek beszámítva. E városban még 30 kerületi nyilvános könyvtár található. A szentpéter-

vári udvari könyvtárt[2] 1½ millió kötetre becsülik. A müncheni udvari könyvtár 900 000, a berlini királyi könyvtár 800 000 kötetet tartalmaz. Németországban még hat város bír 400 000 kötetnél nagyobb könyvtárral. A bostoni nyilvános könyvtár és a washingtoni kongresszus könyvtára[3] egyenként körülbelül 600 000 kötetre becsülhetők. Mindkettő számára új épület nyílik meg; ezek egyikében 3 millió kötet lesz elhelyezhető. Koppenhágában és Bécsben az udvari könyvtárban fél millió, a bécsi egyetem könyvtárában 416 000 kötetet számlálnak.

Már ezen összehasonlításból láthatjuk, saját intézeteink menynyire elmaradnak a külföldiek mögött. Ha azonban fővárosunkban nemcsak a könyvek számát, de egyszersmind azok minőségét, hozzáférhetőségét vizsgáljuk, továbbá, ha kérdjük, mennyiben tart lépést azok gyarapodása a hazai és világirodalom fejlődésével, úgy e tekintetben még kevésbé kedvező képet nyerünk...

Hogy ezen hiányokat az egyesek önmaguk pótolják, arra gondolni sem lehet. Legfeljebb egyik-másik külföldi könyvtár szívessége segíthet bajunkon, de az elért eredmény így sincs arányban fáradságunkkal. Aminek az a következménye, hogy látva, mint fecséreljük el erőnket és időnket az eszközök beszerzésére anélkül, hogy valamikor végleges eredmény elérésére számíthatnánk, lassanként minden önálló és szélesebb keretű munkáról lemondunk.

Ha tehát áll az, hogy nagy, nyilvános könyvtáraink állapota legkevésbé sem kielégítő, ha igaz az, hogy kiadásaink ezen a téren nincsenek arányban más kultúrállamok költségvetésével, ha előre láthatjuk azt, hogy ezen hiányok évről évre súlyosbodni fognak, és így olvasóközönségünk igénye aránylag még kevésbé lesz kielégítve, mint ahogy most van – talán eljött az idő, hogy azon módozatokra és eszközökre gondoljunk, melyek segítségével a jövőben e hátrányokat elháríthatjuk, világosabban szólva, elérkezett az idő arra, hogy a párizsi Bibliothèque Nationale,[4] a londoni brit múzeum könyvtára[5] s a külföld többi nyilvános könyvtárai mintájára a magyar és nemzetközi jelleget egyesítő nagy nyilvános könyvtár létesítésével pótoljuk az előző nemzedékek mulasztásait.

Önként érthető, hogy e nagy célt úgy érjük el legkönnyebben, ha meglevő könyvtáraink egyikét szélesebb alapra fektetjük, és azt valódi *nemzeti könyvtárrá* alakítjuk át.

Erre a célra két könyvtár között lehet választanunk; ezek: a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára és az egyetemi könyvtár.

Első pillanatra talán az utóbbira mint legmodernebb könyvtárunkra esik választásunk. Ha azonban meggondoljuk azt, hogy az egyetemnek külön könyvtárra mindig szüksége lesz, akár van nagy nemzeti könyvtárunk, akár nincs, ha látjuk azt, hogy ennek

helyisége már ma is alig elégséges, és állományának szaporítása az épület nagymérvű kibővítését vonná maga után, ami a belvárosban nehezen volna eszközölhető, ha meggondoljuk azt, hogy ilyképp a nemzeti irodalom a külfölditől teljesen el volna választva, nemcsak azt fogjuk találni, hogy nemzeti könyvtárunk ily módon tökéletlen lesz, de azt is, hogy egyetemi könyvtárunk mint olyan, megszűnik létezni, s helyette idővel újat kell alapítanunk.

Másképp áll az eset a múzeumi könyvtárral szemközt.

A Magyar Nemzeti Múzeum ma kétségkívül legnagyobb magyar jellegű könyvtárunk. A hazai irodalom termékeinek gyűjteménye itt van meg legteljesebben, és ha a gyűjtemény ma még nagy hiányokat tüntet fel, a köteles példányok ügyének rendezése ezen a jövőre teljesen segíthet, s akkor csak a régi művek utólagos beszerzéséről kell gondoskodnunk. S mi a világirodalom termékeit illeti, a könyvtár független lévén minden más testülettől, azok beszerzésénél figyelmét főleg a nagyközönség, az irodalmi, művészi és tudományos körök igényeinek lehetőleg teljes kielégítésére fordíthatja, ami az egyetemi könyvtár keretében nem volna könnyen keresztül vihető.

Természetes, hogy e kérdés megoldásánál elsősorban a helyiség kérdésével kell tisztába jönni. A múzeumi könyvtár a Magyar Nemzeti Múzeum első emeletén van elhelyezve, de a régiségtárral kényszerülvén osztozkodni az emelet tágas és világos termein, már ma is nagy helyszűkében szenved, melynek hátrányos következményei felől évről évre olvashatjuk a panaszokat a könyvtár hivatalos jelentéseiben. Szerencse, hogy a baj orvoslásához a múzeum többi osztályainak túltömöttsége megadja a módot és lehetőséget. A Magyar Nemzeti Múzeum kezdetben elég nagy volt arra, hogy a legkülönbözőbb gyűjteményeket egy fedél alá egyesítse. Ma az osztályok megnőttek, nem férnek meg egymás mellett. Az utolsó három év alatt két osztály: a füvészeti és néprajzi gyűjtemények, melyek ez épületben találták meg első otthonukat, helyszűke miatt kényszerülve voltak onnét kivándorolni. A közeljövőben a képtári osztály, egyesítve az országos képtárral, egy új képzőművészeti múzeumban nyer elhelyezést. A természettudományi gyűjtemény kitelepítése és egy külön természettudományi múzeumban való egyesítése szintén csak idők kérdése lehet. A múzeumépületben így nem maradna más gyűjtemény, mint a könyvtár és régiségtár. E kettő pedig a belátható jövőben ott jól el fog férni; a régiségtár elfoglalja a második emeletet, s így a két osztály megosztozik az épület két szárnyán, s a könyvtár az időközben szintén megüresedő főrendiházi ülésteremben [a múzeum dísztermében] alkalmas olvasóteremre is találva, akkora helyiségekkel fog rendelkezni, amelyek nagyon

hosszú időre teljesen megfelelhetnek egy nagy nemzeti könyvtárhoz kötött igényeknek.

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle. 1895. 2., 10–12. l.

---

1. *Jankovich Béla* (1865–1939) – közgazdász, 1913–1917 között vallás- és közoktatásügyi miniszter volt.
2. *szentpétervári udvari könyvtár* – 1795-ben alapították. Ma a Szovjetunió egyik jelentős könyvtára: Leningrádban működik Szaltükov-Scsedrin Könyvtár néven.
3. *müncheni udvari könyvtár, berlini királyi könyvtár, washingtoni kongresszusi könyvtár* stb. – nagy múltú, gazdag gyűjteménnyel rendelkező könyvtárak. A világ legjelentősebb könyvtárai közé tartoznak.
4. *Bibliothèque Nationale* – a francia nemzeti könyvtár. A francia forradalom idején hozták létre a Királyi Könyvtár (Bibliothèque Royale) államosítása révén, majd számos más könyvtár állományát (feloszlatott szerzetesrendek, emigráns nemesek könyvtárait) is beleolvasztották.
5. *British Museum* – London 1753-ban alapított nagy múzeumcsoportja. Könyvtára a világ legnagyobbjai közé tartozik; angol nemzeti könyvtár, de nem angol nyelvű könyvállománya is rendkívül jelentékeny. Magyar könyvanyaga gazdag.

Társadalmi megmozdulások népkönyvtárak szervezésére

53

TÜRR ISTVÁN[1]
ELSŐ SZÓZAT A NÉPOKTATÁSI KÖRÖK ÉRDEKÉBEN

Baja, 1868. szeptember 30.

(Részlet)

Ipar, kereskedelem, művészet, földmívelés folytonosan gyarapszik. Ezen feladatok megoldásában a nemzetek élén az észak-amerikai államokat látjuk. Pedig ők nem dicsekszenek ezredéves alkotmánnyal, életök csak 92 éves, s mégis szabadságuk pajzsa egy területet fedez, mely felér kiterjedésében Európa kétharmadával, s hajóik a kerek föld minden tengerét hasítják. E csodát művelte egyetlen szócska, melyet cselekvésük jelszavának választották: „Go ahead", menj előre. De átlátták, hogy tudatlanok éppúgy, mint a vakok, nem mehetnek előre, s azért az ismeretek terjesztését az állam s társadalom feladatai közt legelsősorba helyezték.

Ezen elvhez képest bárhol a rengetegben, ha csak öt család megtelepszik, első gondjuk fakunyhóik közepette egy iskolát fölépíteni, s a tanító sohasem hiányzik, mert a tanítási buzgalom annyira vérében van e népnek, hogy ezerenként vállalkoznak önkéntes tanítók, s különösen fiatal nők, sokszor jómódú, sőt gazdag családokból, kik nem haboznak elhagyni a kényelmes szülői házat; és ezer, de kétezer angol mérföldnyi távolságra is a pusztaságokban elhinteni a tudomány cseppjeit.

Azért is lett oly hamar nagykorúvá a nemzet.

Hasonló példákat kisebb-nagyobb mérvben láthatunk, Európában is: csak nevét kell említeni Svájcnak, Hollandiának, Belgiumnak, Skandináviának, s minden művelt ember tudja, mennyivel csekélyebb ott az ellentét a lakosság közt, mintsem azon országokban, hol kevesen bírják a tudományt. Ezen példák elégségesek annak bebizonyítására, hogy terjeszteni kell minden eszközökkel s fáradhatatlanul az ismereteket, a tudományt...

...szövetség alakítására szólítom most fel azon polgártársaimat, kiknek a népnevelés nem puszta szó vagy jámbor óhajtás, kik ellenkezőleg, készek a munka terére állani és a nemes célt vagy némi időáldozattal, vagy filléreikkel, vagy némi tevékenységgel előmozdítani. Ne ijedjen meg senki e szavaktól: az áldozat nem oly nagy, mert az egyesített erő csodákat mível anélkül, hogy az egyes tag az erőfeszítést megérezné.

A „népnevelési szövetség" előrajza egyszerűen ez volna: azok, kik tagokul be akarnának a szövetségbe állani, vallás-, osztály- s rangkülönbség nélkül e sorokat írnák alá:

„Alólírtak kijelentik, hogy személyesen kívánnak hozzájárulni a népoktatás terjesztéséhez, miért is pártolják a népnevelési szövetség létrehozását, melynek kebelében semminemű vallási vagy politikai vélemény külön érdekei nem pártoltatnak."

Kitűzött céljához képest a szövetség e következőkben körvonalozná működését.

Községenként népoktatási körök alakulnak, melyek függetlenül szervezkednek saját belátásuk s a helyi körülmények szerint, egyedül a fennebb idézett program képezi a külön körök szellemi egységét. E program oly széles, hogy egy födél alatt egyesíthet minden véleményt, bármily eltérők legyenek azok egymástól az eszközök megválasztásában.

A népoktatási körökből ki legyen zárva nemcsak minden vallási és politikai kérdés feszegetése, de általában minden vitatkozás, mely a néptanítási körön kívül esik, mert ez csak meghasonlást szül, s egyenest a Babilon-torony zavarához vezet az ismeretterjesztés minden haszna nélkül.

Egy központi bizottmány alakítása, mely arra szorítkoznék, hogy a szövetség előmenetelét evidenciában tartsa, s a hozzá befolyt nevelési eszközöket, könyveket, műszereket, térképeket oda, hol leginkább szükségeltetnek, elosztogassa, s egy központi orgánumot létrehozzon, ami egyik nélkülözhetetlen emeltyűje a sikernek.

Időszakonkint a társaság összejöveteleket tart, melyben az ügyhaladásról számot adnak, kívánataikat előadják, hiányaikat felfedezik, jeles működő tagokat jeleznek.

A szövetség céljai kivitelére minden tag egy csekély évi adományra kötelezi magát, mely nem lehet kevesebb egy forintnál.

Emlékezzünk Batthyány Lajos[2] nagy hazánkfia 1847-i országgyűlésben mondott szavaira: *a tudományt be kell vinni a cigány kunyhójába is.*

Munkára tehát! mert csak úgy fog Magyarország élni, haladni és gyarapodni![3]

A szövegközlés alapja: Gyulai Gyulay Béla: A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története. Bp. 1895. 3–8. l.

---

1. *Türr István* (1825–1908) – a magyar szabadságharc tábornoka, az 1849-es piemonti Magyar Légió megszervezője. A forradalom leverése után különböző európai harctereken küzdött, 1860-ban Garibaldi vezérkari főnöke volt. A kiegyezés után hazatért, és tevékeny részt vállalt a közéletben. A népoktatási körök szervezésének egyik elindítója. Több felhívást intézett a nemzethez ilyenek alapítására.
2. *Batthyány Lajos* (1806–1849) – politikus, az első független magyar minisztérium elnöke. 1849. október 6-án kivégezték.
3. L. Eötvös József egy évvel korábban, 1867. július 3-án kelt körlevelét, amelyben a városok és megyék vezetőit népnevelési egyletek alapítására hívta fel, és amelynek országos visszhangja támadt. (20. szemelvényünk.)

54

MAÁR PÉTER PÁL[1] INDÍTVÁNYA NÉPKÖNYVTÁRAK SZERVEZÉSÉRE

Pest, 1871. november 28.

A népművelődésnek az írás-, olvasás- és számolásra való oktatáson kívül ennél sokkal magasztosb s hathatósb eszköze népszerű, közhasznú ismereteket terjesztő könyvek kiadatása s az emberi társadalom alsó és közép köreiben való lehető legnagyobb elterjesztése lévén, alulírott ezennel bátorkodik a Népoktatási Kör[2] által felállítandó könyvtár létesítését indítványozni.

E könyvtár előre látható kettős célja:

a) hogy szegényebb sorsú, tudományos vagy hivatalnoki pályára készülő egyéneknek igen olcsó kölcsönkönyvtárul szolgáljon;

b) hogy a kör céljainak megfelelő, népszerű s közhasznú könyvek szerkesztésénél a legnagyobb választékú anyagot nyújtsa.

Pesten mindeddig létező könyvtáraink jobbára elavult vagy oly művekkel telvék, melyek a népművelődés céljaira alig használhatók fel.

Kubinyi Ágoston[3] őméltósága Losoncon alapított közhasznú könyvtárt, melynek művei száma ma már a 20 000-et meghaladja.

Pest városának pedig birtokában levő Frank-féle könyvtárnak[4] mindeddig nem vehette hasznát senki, rendezetlenül heverve valamely poros tárban.

Végre indítványozó egy 9000 kötetnyi, a tudományok és ismeretek minden ágából való német, francia és magyar nyelven írt műveket tartalmazó könyvtár megszerzésére szolgálhatna utat, módot.

Ez utóbbi könyvtár megvásárlása után a Népoktatási Kör Pest városa hatóságával tehetné magát érintkezésbe a Frank-féle könyvek felhasználhatása és egy „városi nyilvános könyvtár" felállítása iránt.

A hazánkban való tudományosság általánosítása és népszerűsítése céljából tett ezen indítványom támogatására talán nem is szükséges említenem, miszerint Nyugat-Európa legkisebb városaiban is léteznek már hasonló célú könyvtárak, melyek a népmívelődést máris nagymértékben előmozdították.

A szövegközlés alapja: Gyulai Gyulay Béla: A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története. Bp. 1895. 66–67. l.

---

1. *Maár Péter Pál* – a Nemzeti Múzeum Könyvtárának írnoka, majd a pesti Kereskedelmi Akadémia tanára. A Budapesti Népoktatási Kör

ideiglenes jegyzőjeként terjesztette be indítványát, de terve nem valósult meg.

2. *Budapesti Népoktatási Kör* – Magyarország egyik legrégibb közművelődési intézménye. A népoktatás megszervezésére alakult Népoktatási Központi Kör hozta létre 1870-ben. Első elnöke Türr István volt. Feladatának tekintette a felnőttek elemi oktatását, az iparosodás elősegítését, a vasárnapi oktatás megszervezését. 1893-ban megkapta a feloszlatott Népoktatási Központi Kör vagyonát.
3. *Kubinyi Ágoston* (1799–1873) – természettudós, régész. 1843-tól 1869-ig a Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Losoncon az 1830-as évek végén egyházi könyvtárat alapítottak, amely az 1849-es orosz támadás idején elpusztult. Ennek pótlására könyv- és pénzadományokból 1851-ben városi könyvtárat létesített mintegy 15 000 kötettel.
4. *Frank Ignác* (1788–1850) – jogtudós, pesti egyetemi tanár kb. 14 000 kötetes könyvgyűjteményét 1850-ben Pest városára hagyományozta azzal a szándékkal, hogy megvesse egy városi könyvtár alapját. Tervét nem valósították meg. A könyvanyag nagyobb részét az Egyetemi Könyvtárnak ajándékozták, kisebb része pedig a Fővárosi Statisztikai Hivatal Könyvtárába, majd ennek anyagával együtt 1904-ben az új Fővárosi Könyvtárba került.

55

MOCSÁRY LAJOS[1]

A KÖZMŰVELŐDÉSI EGYLETEK BÍRÁLATA

1886 január

Bátortalanságot tanúsítottak a közművelődési egyletek, midőn nem vallották be igazi céljokat, s második szavuk az volt minden alkalommal, beszédekben és hírlapi cikkekben, hogy a világért sem akarnak támadólag fellépni a nem magyar nemzetiségek ellen. Ezzel elárulták annak érzetét, hogy tilosba léptek. Az őszinteség hiánya nyilatkozik egész sorozatában a szólásformáknak, melyek az egyletek alakulásának alkalmával használatba vétettek.

Hamis maga az elnevezés: „*közművelődési*” egylet. A közművelődés a maga egyetemében nem képezheti tárgyát egyleti működésnek; egyes ágai, egyes eszközei alkalmasak lehetnek arra, hogy egyleti működés által karoltassanak fel, de a közművelődés általánosságban véve oly terjedelmes valami, annyira igénybe veszi a társadalom s az állam egész tevékenységét és erejét, hogy egyleti munka speciális tárgyát éppoly kevéssé képezheti, mint egy más dolog, melyre szintén egylet van keletkezőben, az erkölcsnemesítés.

Kapunk is erre némi magyarázatot azzal, hogy az egyletek célja „*magyar kultúrát*” terjeszteni a nem magyar nemzetiségek között. Magyar kultúra! Van-e a kultúrának nemzetisége?...

Beszélhetünk a kultúra állapotáról a különféle országokban, de német, francia, angol, magyar kultúra – ezek nem tiszta, határozott fogalmak, s kivált azt, hogy a speciális magyar kultúra [mi], bajos volna megmondani. Ha tehát az egyletek a magyar kultúrát akarják a nem magyar nemzetiségek közt terjeszteni, ez nem jelenthet egyebet annál, hogy a magyar nyelvet akarják köztük terjeszteni, s őket oda terelni, hogy művelődésben – amennyiben ez a nyelv közvetítésével történik – csakis a magyar nyelv útján haladhassanak elő...

De menjünk tovább a mozgalomnál forgalomba jött szólásformák jellemzésében, nem fogunk találni egyetlen őszinte szót. Azt mondják, az egyletek célja *hazafias szellemet* ébreszteni a nemzetiségeknél. Egyleti úton hazafiságra tanítani az embereket – nagyon különös vállalkozás.

Az egyletek főképpen az iskolák útján szándékoznak működni, de iskolában tanítani a hazafiságot nem lehet, mert a hazafiság nem diszciplína, hogy tantárggyá lehessen tenni, mint a számtant vagy akár a vallást is. A hazafiságnál legfőbb tényező a szülőföldhöz való ragaszkodás: ez természetes ösztönérzelem, melyre nem kell senkit mint kötelességre tanítani... Amennyiben pedig a hazafiság alatt az államhoz való ragaszkodás értendő, ennek fenntartása és fokozására egészen más eszközöket kell alkalmazni, mint amilyenek az egyletek programjában foglaltatnak. Ha azt akarjuk, hogy a mai nemzetiségek ehhez az államhoz ragaszkodjanak, biztosítani kell őket afelől, hogy a magyar állam nem exkluzív természetű, s minden itt élő nemzetiségnek készséggel megadja a biztosítékokat, hogy itt fennmaradhassanak s szabadon fejlődhessenek. Biztosítani kell számukra azt, hogy magukat a hazában otthon érezhessék. Biztosítani kell számukra szabadságot és jólétet...

Nincs egyetlen ember a nemzetiségek körében, ki előtt frázisokkal az egyletek irányát, célját beburkolni sikerült volna. Nem magyar emberhez való az efféle színeskedés, nem csoda, ha a szerepből csakhamar kiestek némelyek... [mint ahogy] Szatmárnak tősgyökeres magyar fiai félretették a diplomatizáló erdélyi álarcot, s a testvérmegyékhez intézett körlevelüket egyenesen ezen mindent megmondó szentenciával kezdik: „*magyarnak lenni* és az ezen fogalommal egybekötött hivatást minden irányban betölteni *a haza minden egyes* fiának szent kötelessége”. Ez aztán meg van mondva magyarán, ez nem frázis, hanem ki van mondva a szándék, ki van tűzve a cél...

Állapodjunk meg a szatmári körlevél bevezető mondatánál, mert benne van egész gondolata annak a felfogásnak, mely legújabban a közművelődési egyletek alapításában nyert konkrét ki-

fejezést. Hol veszi Szatmár a jogalapot, hogy a haza minden fiát kötelezze arra, hogy magyar legyen?

Hol van az az isteni és emberi törvény, melynek alapján ezt a kötelességet megállapítani lehetne? Vajon erkölcsileg vétkes dolog-e tótnak vagy románnak lenni? Az a tót vagy román ember tehet-e róla, hogy a nemzetiségéhez való ragaszkodást az anyatejjel szívta be?

Tette ezt bona fide [jóhiszeműen] tán húsz ivadék egymás után, s most arra ébred fel, hogy a hazafiság elleni bűnben leledzik, ebben született és fogantatott. Így egyszerűen tehát magyar lételre kötelezni senkit nem lehet, s ha okát kérdi az a nemzetiségbeli ember, hogy miért kötelessége neki magyarrá lenni, nem tudunk egyebet mondani, mint azt, hogy mi azt úgy szeretnők. Még jobb így megmondani, mint érvül azt hozni fel, hogy a haza minden fiának azért kötelessége magyarrá lenni, mert Magyarországban jó hazafi csak magyar ember lehet. Ezzel az érvvel nem tanácsos előállni, mert hát ezzel elismerjük, hogy a dolog természetében fekszik az, hogy a más nemzetiségbeli jó hazafi nem lehet, s akkor ő magát a hazafiasság kötelessége alól felmentettnek tekintheti. De nem is igaz az állítás, mert békés időkben sohasem tapasztaltunk a nemzetiségek részéről renitenciát a haza, vagyis az állam iránti kötelességek teljesítésében, az 1848-i példák pedig örvendetes jelenségeket mutatnak, hogy más nemzetiségbeliek lelkesen szolgálták a magyar ügyet éppen akkor, mikor valamennyiöket erősen bújtogatta ellenünk a hatalom...

Mindenesetre nagyon sajátságosan jellemzi az egyleti mozgalmat, hogy minden tisztán körvonalazott terv és program nélkül indult meg... Akarnak valamit, de maguk sem tudják mit. Mintha csak tüntetés akart volna lenni az egész dolog. Magyarosítani mindenáron, mindegy akárminként. Mintha csak arról lenne szó, hogy lendület adassék az egész társadalomnak, hogy úton-útfélen, minden lehető eszközzel meginduljon országszerte a magyarosítás művelete. S erre meg is van e percben a társadalomban a hajlandóság, de a pozitív eredmény alig lesz más, mint a nemzetiségek alarmírozása...

Maguk is akarnak az egyletek népiskolákat állítani; ez alig lesz lehetséges, legalább egyelőre, mert ehhez nincs pénzök. Joguk van hozzá a népiskolai törvény szerint a társulatoknak, de sok nehézségbe ütköznének, ha iskolák állításában a felekezetekkel vagy községekkel konkurrálni akarnának. Magyarosítás céljából azonban felesleges is volna az egyleteknek új iskolákat állítaniok, melyekben azután a fősúly a magyar nyelv tanítására fektettetnék, mert hogy az minden iskolában taníttassék, arról már gondoskodott az 1879: XVIII. tc. A népiskoláknál tehát alig marad más szerep az egyletek számára, mint az államnak való segédkezés.

Ennek a népiskolai, illetőleg óvodai eljárásnak úgy az állam, mint a nemzetiségek részéről a legtöbb esetben csakis magyarosító célja lehet, és nem az, hogy minden honpolgár részére megkönnyíttessék a közpályákon való boldogulás. Minden honpolgár nem akar közpályán boldogulni; a falusi iskolák növendékeinek alig egy-két százaléka van szülői által arra szánva, hogy „úri" pályára lépjen; ennek az egy-két százaléknak a magyar nyelven való előmeneteléről tud gondoskodni a szülő maga, más módon nem szükség, hogy otthon, a maga falujában tanuljon meg magyarul, mit úgysem érhet el tiszta tót vagy román környezetben... Ha nem akarják az egyletek csattanósan meghazudtolni a „közművelődési" elnevezést, ily műveletekhez segédkezet nyújtaniok nem szabad. Sajnos, hogy az állam az 1879:XVIII. tc. meghozatalával erre az ösvényre lépett, ne kövesse a tévúton a társadalom...

A szövegközlés alapja: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I. 1867–1892. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta: Kemény G. Gábor. Bp. 1952. 704–706. l.

---

1. *Mocsáry Lajos* (1826–1916) – politikus, a magyarországi nemzetiségi kérdéssel foglalkozott. 1874-ben a Függetlenségi Párt elnöke. A nemzetiségek jogos érdekeit védő magatartása miatt 1887-ben kizárták a pártból. Élete végén radikális polgári lapok publicistájaként működött.

56

VÖRÖSVÁRY FERENC[1] FŐTITKÁR ÉVI JELENTÉSE AZ ERZSÉBET NÉPAKADÉMIA[2] MŰKÖDÉSÉRŐL

1913. május 31.

(Részlet)

6. *Könyvtárunk forgalma érte el a legnagyobb emelkedést.* Ennek oka részben a könyvanyag gyarapodása, részben pedig az új könyvtári katalógus. *A könyvtárban olvasott ez idén 2720 tag 9308 kötetet, s kölcsön vett 1166 tag 23 414 kötetet, összesen tehát 3886 tag 32 722 kötetet olvasott.* Tavaly összesen 3425 tag olvasott 17 429 kötetet s így *ezidén 461 taggal és 15 293 kötettel gyarapodott könyvtárunk forgalma.*

Nem hagyhatom itt megjegyzés nélkül azt a szembeszökő je-

lenséget, hogy a *32 722 kötet közül 23 497 kötet volt szépirodalmi és 9225 kötet tudományos, vagyis: 71,81%-át teszi az egész könyvtári forgalomnak a szépirodalom, 28,19%-át pedig a tudományos művek...*

A könyvtár állapota ma 9611 mű 8144 kötetben, 24 197 korona 94 fillér értékben, s így az *ez idei szaporulat 576 mű 931 kötetben 2393 korona 25 fillér értékben.*

7. Állandó tagjaink száma ez idén

Pártfogó tag		35
Törzstag		21
Működő: *a)* alapító	336	
b) előadó	198	534
Rendes tag: *a)* 20 koronás	24	
b) 3 koronás	49	73
Összesen	663	tavaly 636

Ez idei szaporulat ....27 állandó tag

8. *A havonként 25 fillért fizető rendes tagok* – akiknek száma hónapról hónapra változik, mert alapszabályaink értelmében csak arra a hónapra váltják meg tagsági jegyüket, amely hónapban előadást hallgatnak vagy a könyvtárt használják – *alkotják az Erzsébet Népakadémia tagjainak zömét,* ők adják hallgatóságunk túlnyomóan nagy részét, s ők használják legnagyobb mértékben könyvtárunkat is. *Ezeknek a száma volt ez idén 6787, szemben a tavalyi 5724-gyel,* s ennek folytán *ez idén 1063 ilyen, 25 fillért fizető rendes taggal volt több...*

Szinte csonka volna e jelentésünk, ha nem számolnánk be arról, hogy *ez a 6787 tag a társadalom mely rétegeiből kereste föl az Erzsébet Népakadémia tudományt, műveltséget és gyakorlati ösmereteket nyújtó előadásait és könyvtárát?*

Volt közöttük:	168 önálló iparos	tavaly	138
	2184 ipari munkás	tavaly	1818
	754 tanonc	tavaly	627
	59 önálló kereskedő	tavaly	41
	851 kereskedősegéd	tavaly	716
	854 köz- és magántisztviselő	tavaly	709
	248 értelmiségi	tavaly	206
	38 katona	tavaly	29
	170 tanító, tanítónő	tavaly	141
	408 szak- és felső iskolai hallgató	tavaly	338
	1053 foglalkozást be nem mondó nő (nagyrészt családtagok)	tavaly	961

Összesen tehát 6787 rendes, 25 filléres tag, tavaly 5724.

Mit tanúsítanak ezek a számadatok? Azt, hogy az Erzsébet Népakadémiának most lezárt tizenegyedik esztendejében a tagok száma, a könyvtár forgalma, az előadások, tanfolyamok, kurzusok száma és hallgatói, valamint a kirándulások sűrűsége és résztvevőinek száma a *legnagyobb volt a Népakadémia fönnállása óta...*

A szövegközlés alapja: Jelentés az „Erzsébet Népakadémia, a Magyar Népművelődés Csarnoka" tizenegyedik évi működéséről. Bp. 1913. 14–16. l.

---

1. *Vörösváry Ferenc* (szül. 1870) – az Erzsébet Népakadémia főtitkára volt. A szabadtanítás Pécsett 1907-ben tartott országos kongresszusának ügyvivő titkára. Sajtó alá rendezte és kiadta a nagy jelentőségű kongresszus naplóját (Bp. 1908).
2. *Erzsébet Népakadémia* – 1903-ban Budapesten alapított, magasabb szintű népművelési egyesület. Tudományos előadásokat, tanfolyamokat, zenei és irodalmi esteket szervezett. Könyvtára a főváros egyik legjelentékenyebb közművelődési könyvtára volt a XX. század elején.

A könyvtárak központi irányítása

57

MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS SZERVEZÉSE

1894. április 27

A hazai közművelődési és tudományos egyesületek f. évi április 27-én az új városháza tanácstermében tartották meg második országos értekezletüket, melynek célját a vidéki múzeumok és könyvtárak szervezését előkészítő Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság megalakítása és a szervezkedési akció munkaprogramjának megállapítása képezte. Az értekezleten közéletünk számos kitűnősége megjelent, s az országnak majdnem valamennyi közművelődési és tudományos egyesületei képviselve voltak. Az országos bizottság megalakulván, annak elnökévé *Széll Kálmán*[1], társelnökeivé gróf Andrássy Tivadar[2], Thaly Kálmán[3], Gerlóczy Károly[4], Pulszky Ferenc[5], gróf Bethlen Gábor[6], gróf Károlyi István[7] és dr. Kuncz Adolf[8] választattak meg. A bizottság azóta már megkezdte működését, s *Széll Kálmán* elnök és *Porzsolt Kálmán*[9] titkár emlékiratot intéztek a képviselőházhoz, melyben kérik, utasítsa a Ház a kor-

mányt, hogy úgy a régészeti leletek, mint a nyomtatványok kötelező példányai ügyének törvény útján rendezése tárgyában még ez év folyamán tegyen az országgyűlésnek előterjesztést. A nyomtatványokra nézve különösen azt javasolta a bizottság, hogy minden vármegye területén megjelenő nyomtatvány egy köteles példánya a Magyar Nemzeti Múzeumon kívül küldessék be a vármegye székhelyére s ott az esetleg már létező hatósági, egyesületi vagy iskolai könyvtár gyarapítására fordíttassék vagy egy később létesítendő közkönyvtár alapja gyanánt a levéltárban helyeztessék el. A vidéki múzeumok és könyvtárak szervezése érdekében megindított üdvös mozgalom már eddig is szép eredményeket tüntet fel. Turóc vármegye 20 000 frt-ot szavazott meg egy megyei múzeum és könyvtár alapítására; az eperjesi közkönyvtár létesítését az ottani Széchenyi-kör fogja megvalósítani. Sopron, Fejér és Esztergom vármegyékben a már létező történelmi társulatok fáradoznak ez irányban, s példájukra a többi vármegyékben is megindult az akció, hogy tudományos és kulturális társulatok létesítésével biztosítsák az országos mozgalom sikerét. Az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság mindent elkövet, hogy e mozgalom egyetemessé váljék, s az általános lelkesedés, mely működését az ország minden részében üdvözli, reménylhetővé teszi, hogy rövid idő alatt tényleges eredményekkel járulhat hozzá a hazai közművelődés fejlesztéséhez.

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle. Bp. 1894. 208. l.

---

1. *Széll Kálmán* (1845–1915) – politikus. 1867 után országgyűlési képviselő, pénzügyminiszter, majd miniszterelnök. A közművelődési egyesületek szervezésének egyik vezetője. A Dunántúli Közművelődési Egyesület alapítói közé tartozott.
2. *Andrássy Tivadar* (1857–1905) – politikus, festő. A Képzőművészeti Társulatnak, valamint a Vígszínház igazgatóságának elnöke volt.
3. *Thaly Kálmán* – l. a 12. szemelvény 1. jegyzetét.
4. *Gerlóczy Károly* (1853–1900) – az egyesített Buda és Pest első alpolgármestere. Közművelődési intézmények létesítésén fáradozott.
5. *Pulszky Ferenc* – l. a 14. szemelvény 4. jegyzetét.
6. *Bethlen Gábor* (1837–1897) – országgyűlési képviselő. Az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület elnöke.
7. *Károlyi István* (1845–1907) – országgyűlési képviselő, a Felső-Magyarországi Közművelődési Egyesület elnöke.
8. *Kuncz Adolf* (1841–1905) – a magyar premontrei kanonokrend főnöki tisztét töltötte be.
9. *Porzsolt Kálmán* (1860–1940) – író, publicista. Nevéhez fűződik a Fővárosi Múzeum- és Könyvtáregyesület létrehozása. Részt vett a Dunántúli Közművelődési Egyesület megalapításában is.

58
A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS FŐFELÜGYELETE[1]

Bécs, 1897. december 10.

A hazai könyvtárak fejlődésének ügyében nagy fontosságú intézkedésekkel zárult le az 1897. év, melynek folyamán a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter[2] a törvényhatósági, községi, felekezeti és egyesületi múzeumok és könyvtárak országos felügyeletére, szervezésére és gyarapítására vonatkozó részletes szabályzatot terjesztett ő cs. és apostoli királyi felsége jóváhagyása elé.

E szabályzat a törvényhatósági, községi, felekezeti és egyesületi múzeumok és könyvtárak felett az állami felügyelet gyakorlásán országos főfelügyelőséget, ez intézetek ügyének társadalmi úton leendő támogatására országos tanácsot létesít, melyben részben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Bizottsága által három évre megválasztott és a miniszter által megerősített 15 tagon kívül az országos főfelügyelőség tagjai a belügyminisztérium kiküldötte, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója és osztályvezetői, az Országos Levéltár, a budapesti Egyetemi Könyvtár, az Országos Képtár és az Országos Iparművészeti Múzeum igazgatói foglalnak helyet.

Őfelsége a szabályzatot 1897. december 10-én kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyván, *Fraknói Vilmos*[3] püspököt kinevezte a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőjévé. E legfelsőbb elhatározással kapcsolatban a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter az országos főfelügyelő helyettesévé, három év tartamára, *Szalay Imre*[4] min. tanácsost, és felügyelőkké, szintén három év tartamára, *dr. Krenner József*[5], *dr. Hampel József*[6], *dr. Fejérpataki László*[7] egyetemi tanárokat és *dr. Horváth Gézát*[8], a Magyar Nemzeti Múzeum igazgató-őreit, *Radisics Jenőt*, az Orsz. Iparművészeti Múzeum igazgatóját és *Kammerer Ernő*[9] orsz. képviselőt, az Országos Képtár kormánybiztosát nevezte ki; s egyidejűleg megerősítette az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság közgyűlésének határozatát, mellyel a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának[10] elnökévé, három évi megbízással, *Széll Kálmán*[11], előadó-titkárává *Porzsolt Kálmán*[12] választattak meg...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1898. 83–84. l.

---

1. *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelete* – létrejötte igen nagy jelentőségű a könyvtárak működésének összehangolása szempontjából. A főfelügyelet 1907-ben új szervezeti szabályzatot fogadott el. 1900-tól 1913-ig közreadta a múzeumok és könyvtárak

címjegyzékét és adatait tartalmazó *Magyar Minerva* 5 kötetét. Szaklapja, a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 1906-tól kezdődően jelent meg. A gyűjtemények szervezésére és kezelésére több szakmai kiadványt jelentetett meg (pl. Gulyás Pál A népkönyvtárak szervezése, kezelése és fenntartása c. művét 1909-ben).

2. *Wlassics Gyula* (1853–1937) – vallás- és közoktatásügyi miniszter volt 1895-től. Nevéhez fűződik a múzeumok és könyvtárak egységes szervezetének létrehozása, s a kötelespéldány-szolgáltatásra vonatkozó új törvény (1897). A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának elnöke volt.
3. *Fraknói Vilmos* – l. a 46. szemelvény 18. jegyzetét.
4. *Szalay Imre* – l. az 51. szemelvény 11. jegyzetét.
5. *Krenner József* (1839–1920) – mineralógus, egyetemi tanár. A Nemzeti Múzeum ásványtárának vezetőjeként a gyűjteményt világhírűvé fejlesztette. Több ásvány leírása fűződik nevéhez.
6. *Hampel József* (1849–1913) – archeológus, a Nemzeti Múzeum régiségtárának vezetője, az Archeológiai Értesítő szerkesztője. Sokat tett hazai régészeti emlékeink feltárása és külföldi megismertetése érdekében.
7. *Fejérpataki László* (1857–1922) – történész, egyetemi tanár. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának igazgatója.
8. *Horváth Géza* (1847–1937) – zoológus, a Nemzeti Múzeum állattárának igazgatója. Széles körű tudományos munkásságot fejtett ki.
9. *Kammerer Ernő* (1856–1920) – 1896–1901 között a Szépművészeti Múzeum igazgatója volt.
10. *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* – a könyvtárügy országos szerve. Feladata a népkönyvtárügy állami segélyezése volt; ennek érdekében anyagi és szakmai támogatást nyújtott a könyvtáraknak. Számos népkönyvtárat is alapított. 1902-ben elkészítette a népkönyvtárak számára ajánlott könyvek jegyzékét; 1903-ban Ferenczy Zoltán és György Aladár munkálatai alapján összeállította a népkönyvtári szabályzatot. A Tanács elnöki tisztét többek között Széll Kálmán, Berzeviczy Albert és Wlassics Gyula viselte.
11. *Széll Kálmán* – l. az 57. szemelvény 1. jegyzetét.
12. *Porzsolt Kálmán* – l. az 57. szemelvény 9. jegyzetét.

Világnézetek csatája a népkönyvtárak körül

59

SZABÓ ERVIN

ÁLTALÁNOS IRÁNYELVEK NÉPKÖNYVTÁRAK KÖNYVEINEK MEGVÁLOGATÁSÁRA[1]

1907

(Részlet)

A társadalom jelenségeinek kauzális nézése követeli, hogy minden intézménynek „célját" azokból az *okokból* igyekezzünk megállapítani, amelyek keletkezésére és létezésére vezettek. Azon a

nézeten vagyunk, hogy semmiféle társadalmi intézményt nem lehet tartósan fönntartani, amely nem a tömegeknek, helyesebben a társadalom egy vagy esetleg több rétege, osztálya szükségleteiből, tehát érdekéből fakad, és annak tovább is megfelel. Bizonyos, hogy minden intézményt, amely akár eredeti céljától eltért, akár azon tömegek szükségletei változtak, amelyeket kielégíteni hivatva volt, csakis kényszerrel – a politikai és jogi hatalom esetleg szelídebb, a fegyveres hatalom durvább kényszerével – lehet fönntartani.

Amikor a népkönyvtárakról van szó a *szabad* tanításnak szentelt kongresszuson, természetszerűleg eleve ki kell zárnunk a népkönyvtárak szervezésének, irányításának, fönntartásának minden oly alakját és módját, amely előreláthatólag egyedül a fizikai hatalom kényszerével, vagy politikai, vagy erkölcsi nyomás alatt volna képes létezni. Azért, hogy ezt az intézményt azzá tehessük, aminek lennie kell: élő valósággá, szerves alkotórészévé az olvasók és használók mindennapi életének, ahhoz vizsgálnunk kell és megállapítanunk, hogy a nép mely rétegeinek szükségleteit hivatott kielégíteni, milyenek azok a szükségletek, és hogyan közelíthetjük meg a legkönnyebben azoknak teljes kielégítését?

A népkönyvtárak történetéből tudjuk, hogy azok – elenyésző kivétellel – a városokban jöttek létre, vagy pedig oly helyeken, amelyek a városi életnek jellegzetes tüneményét: ipari munkásságnak agglomerációját [tömörülését] – mutatták, ha nem is régi falak és emeletes házak között: nagy gyártelepeken. Azt is tudjuk, hogy ezek a könyvtárak eleinte azzal a bevallott, tendenciával létesültek, hogy a *tudásnak* és a *műveltségnek* félelmetes különbségeit a vagyonos osztályok és a proletárság között áthidalják, be nem vallott, de összeállításuk elveiből igen sokszor kétségbevonhatatlanul kitűnő föladatuk ellenben az, hogy ún. hazafias, erkölcsös, vallásos irodalommal nem *tudásukat*, hanem *erkölcsüket* hozzák közelebb a vagyonos osztályokéhoz, vagyis a „lázadás" szellemét öljék ki belőle. Azt is tudjuk, hogy ez a törekvés csütörtököt mondott, hogy a munkásosztály gazdasági és politikai szervezkedése és harca – amit régen „lázadásnak" neveztek – országonként és időnként több vagy kevesebb hevességgel, hol szelídebb, hol erőszakosabb formák közt, de mindenütt megindult és csak balga önámítás tagadhatja, hogy a munkásosztály mind szélesebb rétegeit vonja körébe. És azt is tudjuk végül, hogy a népkönyvtárak ennek dacára nemcsak hogy fönnmaradtak, hanem szerte a világon elterjedtek, hatalmasan megnövekedtek, sőt már-már – lehet mondani – minden tekintetben háttérbe szorítják a régi, tudományos könyvtárak jelentőségét is.

Mi következik ezekből a történeti tényezőkből?

Két megállapítás.

Az első az, hogy a népkönyvtárak a népéi, a munkásságéi. Ez a kijelentés mindenesetre közhelyként hangzik, annyira magától értetődőnek látszik. Valóban az is. Mégis nem fölösleges hangsúlyozni. Mert nemcsak a múltban igyekeztek a népkönyvtárakat művelő hivatásuktól eltéríteni, és az alapítók és fönntartók, gyárosok, az egyház stb. szolgálatába szegődtetni; ez a törekvés hellyel-közzel ma is érvényesül. És minél kezdetlegesebb valamely ország népkönyvtárügye, annál erősebben tör érvényre. Ezt látjuk Magyarországon is. Ezért nem fölösleges hangsúlyoznunk, hogy a népkönyvtárak a népéi, nem pedig azon osztályokéi, amelyek sokszor igen dicséretes buzgalmukkal a népkönyvtárügy fejlesztése iránt gazdasági és politikai törekvéseket lepleznek.

A másik megállapítás ennek logikus folyománya. A nép könyvtárainak nem lehet más céljuk, minthogy a nép szükségleteit művelődés és szórakozás iránt szolgálják. Vagyis a tudomány köréből azt kell nyújtaniok, ami a munkásság gazdasági, társadalmi és politikai törekvéseivel és harcaival közvetlen vagy közvetett vonatkozásban van, azok eredetét, történetét megvilágítja, elméleti alapjukat szélesíti és tudományos perspektívát nyit a jövőre. Szóval mindazt, ami az egészségesebb, teljesebb, tisztább, tudatosabb, egyszóval: emberiesebb létért való törekvéshez fegyvereket szolgáltat. A szórakoztató irodalom, a szépirodalom és a művészeti irodalom köréből pedig nyújtaniok kell azt, amit a tömegek *tényleg* élvezettel olvasnak.

Szillabusomban bővebben vázoltam azokat az *általános* irányelveket, amelyek az imént mondottak alapján népkönyvtárak könyveinek megválogatására kínálkoznak. Itten most a külföldi népkönyvtárak történetéről és a szakemberek ítéleteiből vett néhány adattal szeretném bizonyítani, hogy úgy a tudományos, mint a szépirodalmi anyag olyan összeállítása, amely a szillabusomban kifejtett általános elvekkel ellenkezik, teljesen sikertelen maradt.

Általános irányelvek népkönyvtár könyveinek megválogatásában.

1. A népkönyvtár célja, hogy olvasóinak ismereteit a jelen és a múlt idők természeti, társadalmi és tudományos eseményeiről, nézeteiről és törekvéseiről gyarapítsa, és hogy a szépirodalom és a művészet kiváló termékei útján szórakoztatásukról és érzelemviláguk differenciálásáról gondoskodjék.

2. Ezen céljai követésében csak az igazság és a szépség elvei vezethetik.

3. Minthogy azonban ezek az elvek igen változók, és az osztályok és pártok folytonos harcának reflexeként minden korban és minden osztály és párt számára más-más tartalommal bírnak, senki sincs, aki az objektív igazság ismeretével dicsekedhetnék; ezért *a népkönyvtár is eltéveszti hivatását,* ha egyetlen társadalmi, politikai vagy tudományos irányzat szolgálatába szegődik.

4. Nem tartozhatik ennek folytán a népkönyvtár föladatai közé, hogy a „hazafiságot", a „vallást", a „nemzeti eszmét" stb. védelmezze, terjessze. *Hazafisága, vallása, nemzeti eszméje minden osztálynak van s mindenkié más.* A legkevésbé azok a könyvek fejezik ki, amelyek irányzatosan egy általános, a nép minden osztályát és rétegét egyformán felölelő hazafias eszményt konstruálnak. Mert szülőföldje, kedves helyei és emberei, ősei és hősei, eszményei és vágyai minden lelkében művelt embernek (legyen az „úr" vagy „paraszt") vannak; de hogy mi az, amit szeret, mi az, amire vágyik, mi az, amire törekszik, az főként társadalmi helyzetétől és műveltségétől függ, és ezek a tényezők határozzák meg kényszerűséggel; ezért minden népkönyvtár, amely *egy* ilyen irányzatot akar olvasóira reá erőszakolni, reménytelen és haszontalan munkát végez.

5. Az egyetlen irányelv: öntudatos, igaz és bátor embereket nevelni. Hogy *minden ember ismerje helyét és szerepét a természetben és a társadalomban,* hogy meggyőződéseit leplezetlen őszinteséggel képviselje és bátran törekedjék azon irányban, amelytől a társadalomnak, amelynek ő is része, jobb berendezését reméli: ezt tartsa mindenki, akinek népkönyvtárak intézésével dolga van, legfőbb vezető elvének.

6. A népkönyvtár ezt azzal segíti elő, hogy a múlt és a jelen összes világmozgató problémáit legjobb képviselői útján ismerteti: akár kedvesek azok valakinek, akár nem. Csakis a vélemények harcából alakul öntudatos lét, egyéni nézés, szellemi önállóság; csak az így nevelt emberek látják világosan a társadalmi és politikai problémákat és harcokat, mint a természetes fejlődés láncszemeit, és mozdítják elő tudatosan ezt a fejlődést, melynek hátráltatása vagy megakasztása csak igen kisszámú rétegnek az érdeke.

7. Az egyetlen követelmény, amelyet minden irány és minden párt irodalmi képviselete iránt támasztani kell, az, hogy *tudománya színvonalán álló becsületes munka legyen.*

8. Ugyanezekből folyik, hogy a szépirodalmi rész megválogatásában is csak a legfejlettebb esztétikai ítéletek vezethetnek. Nem „hazafias" irodalom, sem „erkölcsös" irodalom, sem a régi íróknak sokszor csak irodalomtörténeti érdekkel bíró munkái, hanem *szép* irodalom. Nem régi, nem „hasznos" könyvek, hanem csak szép könyvek.

A szövegközlés alapja: Népmívelés, 1907. 270–278. l.

1. Szabó Ervinnek ez az előadása első ízben a Pécsett, 1907. október 2—6-án megtartott országos szabadtanítási kongresszuson hangzott el, a könyvtári és múzeumi szakosztály ülésén. Szabó Ervinről l. a 63. szemelvény 1. jegyzetét.

60

GULYÁS PÁL[1]

A NÉPKÖNYVTÁRAK SZERVEZÉSE, FENNTARTÁSA ÉS KEZELÉSE

1909

(Részlet)

...Hazánkban az első egyesület, mely az ország egy részében népkönyvtáraknak társadalmi eszközökkel való felállítását programjába vette, az *Erdélyrészi Magyar Közmivelődési Egyesület*[2] volt, mely még alakulásának évében, 1885-ben, Szabó Sámuel főgimnáziumi tanár elnöklete alatt külön népkönyvtári albizottságot küldött ki a kérdés előkészítésére. Ez albizottság, melynek tagjai dr. Hegedűs István, Kozma Ferenc és Sándor József voltak, a következő irányelveket dolgozta ki:

„1. Legyenek népkönyvtárak, melyek nem zárják ki sem az erotikai elemet, sem a komolyabb gondolkozáshoz illő tárgyakat; annyival inkább, mert az ifjúsági könyvtárakat maga a kultuszminisztérium is gondjába vette, és ez irányban a szűkös viszonyok mellett is megteszi a lehetőt. Természetesen az érettebb ifjak számára írott némely olvasmány bizonyára lesz az ilyen könyvtárakban is, melyeknek használatára nézve a lelkész és néptanító urak felügyeletet gyakorolhatnak az ifjabb nemzedék felett.

2. Az irányra nézve hazafias, erkölcs- és ízlésnemesítő ismereteket terjesztő művekből alkotandók össze e könyvtárak. Az EMKE munkaprogramjában kimondott elvekre tekintettel a bizottság óvakodik a vallásos érzületet netán sértő művektől.

3. A netalán ajándékba kapott könyvekből csak a fennebbi elveknek megfelelő és föltétlenül érdemes műveket veszi föl a bizottság jegyzékébe.

4. A könyvek erős, illő kötésben, kész katalógussal bocsátandók használatba, illetve küldendők meg az illető községbe. Az ifjúságnak szánt művek pedig külső jegy által lesznek megkülönböztetve."

Miután ez alapelveket az EMKE választmánya is magáévá tette, a bizottság gondosan átnézte a hazai irodalmat, s egy mint-

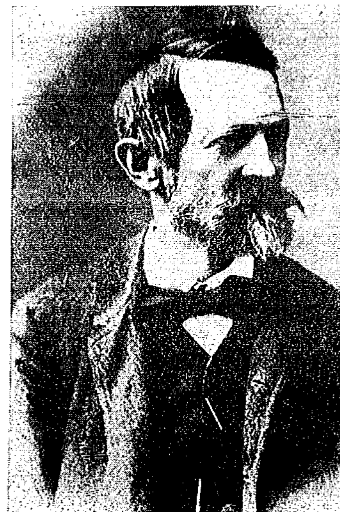

SZABÓ KÁROLY

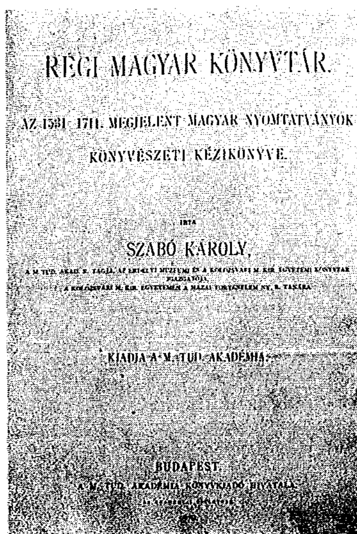
KERTBENY KÁROLY

ID. SZINNYEI JÓZSEF

GYÖRGY ALADÁR

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR.

AZ 1531–1711. MEGJELENT MAGYAR NYOMTATVÁNYOK

KÖNYVÉSZETI KÉZIKÖNYVE.

IRTA

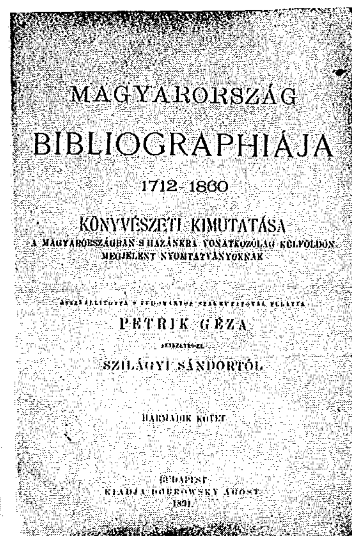
SZABÓ KÁROLY,

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

1879.

MAGYARORSZÁG

BIBLIOGRAPHIÁJA

1712–1860

KÖNYVÉSZETI KIMUTATÁSA

A MAGYARORSZÁGBAN S HAZÁNKRA VONATKOZÓLAG KÜLFÖLDÖN MEGJELENT NYOMTATVÁNYOKNAK

PETRIK GÉZA

SZILÁGYI SÁNDORTÓL

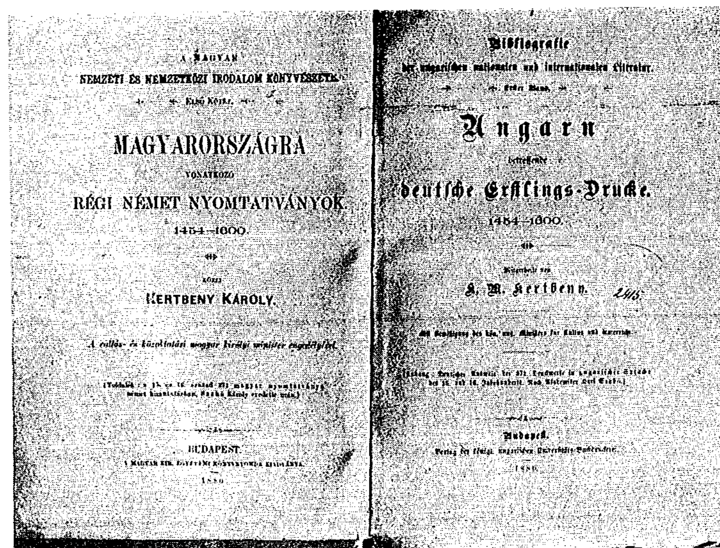
HARMADIK KÖTET

BUDAPEST

KIADJA DOBROWSKY ÁGOST

1891.

A MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIA NAGY MŰVEI

A MAGYAR

NEMZETI ÉS NEMZETKÖZI IRODALOM KÖNYVÉSZETE

ELSŐ KÖTET.

MAGYARORSZÁGRA

VONATKOZÓ

RÉGI NÉMET NYOMTATVÁNYOK

1454–1600.

KÖZLI

KERTBENY KÁROLY.

BUDAPEST.

1880.

Bibliografie der ungarischen nationalen und internationalen Literatur.

Erster Band.

Ungarn

betreffende

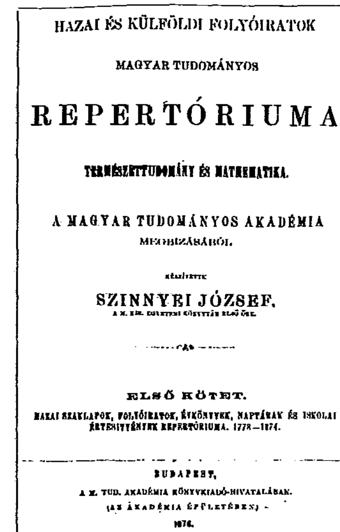
deutsche Erstlings-Drucke.

1454–1600.

K. M. Kertbeny.

Budapest.

1880.

HAZAI ÉS KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK

MAGYAR TUDOMÁNYOS

REPERTÓRIUMA.

TERMÉSZETTUDOMÁNY ÉS MATHEMATIKA.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

MEGBIZÁSÁBÓL

KÉSZÍTETTE

SZINNYEI JÓZSEF,

A M. KIR. EGYETEMI KÖNYVTÁR ELSŐ ŐRE.

ELSŐ KÖTET.

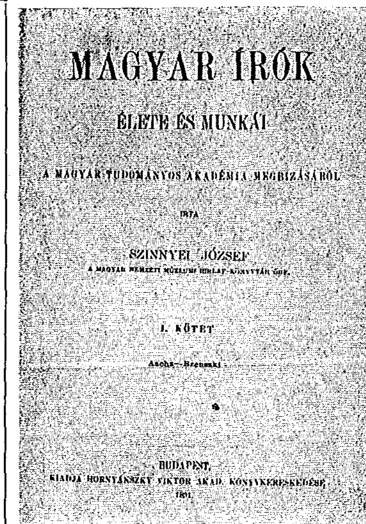
HAZAI SZAKLAPOK, FOLYÓIRATOK, ÉVKÖNYVEK, NAPTÁRAK ÉS ISKOLAI ÉRTESITŐK REPERTÓRIUMA. 1778–1874.

BUDAPEST,

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN)

1876.

MAGYAR ÍRÓK

ÉLETE ÉS MUNKÁI

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

SZINNYEI JÓZSEF

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM HIRLAP-KÖNYVTÁR ŐRE.

I. KÖTET

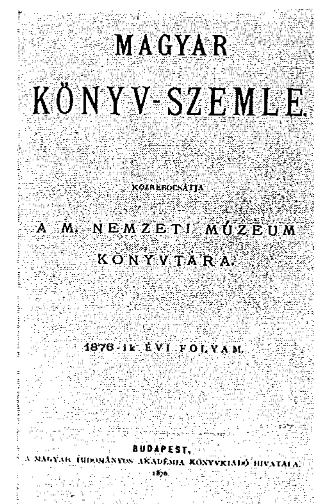
BUDAPEST.

KIADJA HORNYÁNSZKY VIKTOR AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSE.

1891.

A MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIA KIEGÉSZÍTÉSEI

KÖNYVTÁRI SZAKFOLYÓIRATOK

MAGYAR

KÖNYV-SZEMLE.

KÖZREBOCSÁTJA

A M. NEMZETI MÚZEUM

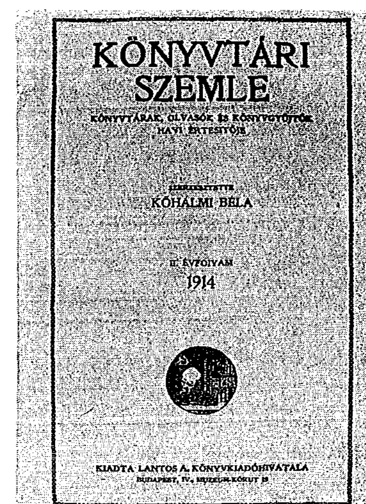
KÖNYVTÁRA.

1876-IK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

1876.

KÖNYVTÁRI

SZEMLE

KÖNYVTÁRAK, OLVASÓK ÉS KÖNYVGYŰJTŐK HAVI ÉRTESITŐJE

SZERKESZTETTE

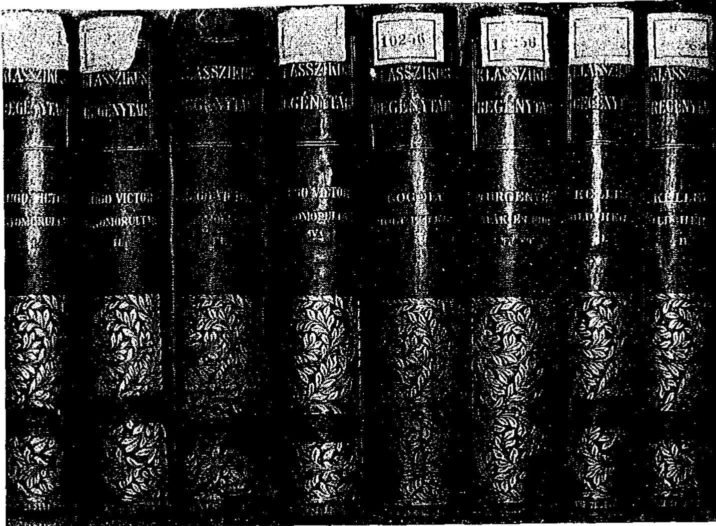
KŐHALMI BÉLA

II. ÉVFOLYAM

1914

KIADTA LANTOS A. KÖNYVKIADÓHIVATALA

BUDAPEST, IV., MUZEUM-KÖRUT 15

KLASSZIKUSOK MŰVEINEK SOROZATA

egy 130 kötetből álló mintajegyzéket állított össze, mely külön-külön csoportosította a szépirodalmi, történeti és gazdasági anyagot.

Az egyesület az első évi népkönyvtári költségekre 1000 frt-ot, a további évekre pedig 600 frt-ot irányzott elő. Az első könyvtárak 1888 őszén kerültek szétosztásra; összesen 13 könyvtár, melyek ára 80 – 100 frt közt ingadozott. 1908 végéig a Múzeumi és Könyvtári Értesítőben[3] közölt hivatalos kimutatás szerint összesen 219 könyvtárat létesített az egyesület, melyek közül 62 államsegélyből, a többi viszont kizárólag az egyesület társadalmi úton befolyt jövedelméből, illetve a földmívelésügyi kormány támogatásával állíttatott fel.

Az EMKE eredményes munkásságát a kilencvenes évek végén a *Felvidéki, Délmagyarországi és Dunántúli Magyar Közmívelődési Egyesületek* is utánozták a saját működési területükön. Ez egyesületek közül azonban csupán az EMKE volt abban a helyzetben, hogy 20 könyvtárat részben a maga anyagi forrásaiból alapítson, a többi egyesület kizárólag államsegélyből fedezhette népkönyvtári tevékenységének költségeit.

Egy-egy nagyvárosra szorítkozó helyi egyesületek közül szép eredményeket értek el hazánkban a *Budapesti Könyvtáregyesület*[4], melynek II. kerületi népkönyvtára 1907-ben 3627 művet 6855 kötetben tartalmazott, s 20 465 kötetes forgalmat ért el; a kassai *Kazinczy-kör*, mely 1678 kötetes népkönyvtárával 1907-ben 12 073 kötetnyi forgalmat fejtett ki; a Pécsi *Ingyenes Népkönyvtáregyesület*, mely 1831 kötetes népkönyvtárával ugyanez évben 10 193 kötetes forgalmat bonyolított le; a pozsonyi *Toldy-kör*, mely 5061 kötetes könyvtárával 1907-ben 6000 kötetnyi forgalmat mutatott ki, s a forgalom szempontjából valamennyit túlszárnyaló Temesvár-józsefvárosi *Polgári Olvasóegylet*, mely 7088 kötetnyi anyagával 50 388 kötetes forgalmat ért el 1907-ben. Ez egyesületek azonban, nagy forgalmuk dacára, igen szűkös anyagi eszközökkel rendelkeznek, s állami támogatás nélkül aligha volnának képesek ekkora eredményt kifejteni. Felszerelésük meg elhelyezésük pedig messze mögötte marad a külföldi, egyesületi alapon működő könyvtárak mögött, minők pl. a bécsi *Zentralbibliothekverein*, a hamburgi *Patriotische Gesellschaft* vagy a stockholmi *munkásegyesület* könyvtárai...

Hazánkban ... olyan mérvű áldozatkészséget, aminővel Németország néhány nagy városában találkozunk, egyetlen városunk sem tanúsított. Maga a főváros egyáltalán semmit sem áldoz népkönyvtárakra, mert azt csak nem tekinthetjük áldozatnak, hogy egyik-másik egyesületi alapon keletkezett népkönyvtárat megtűr középületeiben, s néha-néha egypár száz korona segélyt adományoz. Községi

népkönyvtárak felállítására s fenntartására még csak nem is gondol. Szomorú tünet, hogy a közelmúltban, amikor a főváros új, 200 milliós kölcsön felvételével akart lendíteni szükségletein, s a kerületek egymással vetélkedve dolgozták ki a közgyűlés elé terjesztendő szükségletek lajstromát – szó sem esett arról, hogy ideje volna kerületenkint külön községi népkönyvtárakat felállítani, melyek kielégítenék a lakosság szellemi szükségleteit.

Ha már maga a főváros, melynek pedig e mozgalomban elöl kellene járnia, ekkora részvétlenséget tanúsít, nem lehet csodálnunk, hogy a vidéki városok és községek is csak igen elvétve áldoznak valamit a népkönyvtári ügyre. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa hatáskörébe tartozó népkönyvtárak közül e sorok írásakor mintegy 500 terjesztette be 1908. évi jelentését. Átnézve e jelentéseket, arra a szomorú tapasztalatra jutottunk, hogy 500 könyvtár közül csupán 29, tehát az egésznek alig 6%-a részesül némi községi segélyben . . .

Ahol a népkönyvtári ügy a magánosok, a társadalmi egyesületek s a községek részéről egyformán mostoha elbánásban részesül, ott e fontos népművelési eszközről szinte kizárólag az állam tartozik gondoskodni. . .

Hazánkban a népkönyvtári ügy állami segélyezése igen fejlett fokon áll, s ha a mozgalom mégsem ölt nagyobb arányokat, ez annak a már említett sajnálatos ténynek tulajdonítandó, hogy úgy a társadalom, mint a községek áldozatkészsége csak igen csekély, szinte elenyésző mértékben nyilvánul. A népkönyvtárak állami segélyezését, illetve szervezését[5] a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Főfelügyelősége hajtják végre, melyeket Őfelsége 1897. dec. hó 10-én kelt legfelsőbb rendeletével léptetett életbe. E szervezetek megteremtése két férfiú nevéhez fűződik: Széll Kálmánéhoz[6], aki mint a Dunántúli Közmívelődési Egyesület elnöke megindította a mozgalmat az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság létesítésére, mely 1894-ben tartotta meg alakuló közgyűlését, és több évi eredményes munkásságával előkészítette az Orsz. Tanács és Főfelügyelőség megalakítását, s Wlassics Gyuláéhoz[7], az Országos Tanács jelenlegi elnökééhez, aki mint az akkori vallás- és közoktatásügyi kormány feje, a nagy fontosságú intézmény megalkotását a magyar törvényhozásnál keresztülvitte. Hogy ez intézmények a m. kir. közoktatásügyi kormányaink által dicséretes előzékenységgel rendelkezésükre bocsátott tőkéket a nemzeti kultúra javára oly bőségesen kamatoztatták, azt ama férfiaknak köszönhetjük, akik az Országos Tanács és Országos Főfelügyelőség élén állva, az ügyek intézésére döntő befolyással voltak. Az Országos Tanácsnak az Orsz. Múzeumi és Könyvtári Bizottság, majd az ezt 1902-

ben felváltó Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége választja meg ötévenkint az elnökét. Az első elnök az intézmény megalapítója, Széll Kálmán volt, akit Őfelsége bizalma a m. kir. kormány élére szólítván, 1901-ben Berzeviczy Albert[8] váltott fel. Miután az Orsz. Tanács második elnöke 1903-ban a vallás- és közoktatásügyi tárcát átvette, helyére a szövetség december 6-án tartott ülésén Wlassics Gyulát választotta meg, aki jelenleg is elnöke az Orsz. Tanácsnak. . .

Az Orsz. Tanács és Orsz. Felügyelőség munkásságának népkönyvtári részét a következőkben vázoljuk.

Fennállása első éveiben az Orsz. Tanács maga közvetlenül nem állított fel népkönyvtárakat, hanem a föntebb említett kulturális egyesületek útján létesített új népkönyvtárakat, illetve a mai létezők gyarapítására fordított kisebb-nagyobb pénzbeli segélyeket. Az első segély 1897/98. évi javadalma terhére 6000 K-t tett, mely az EMKE, FMKE és DKE közt oszlott meg; az 1899. évben két egyesületnek együtt 2000 K-t, 1900-ban öt egyesületnek 4000 K-t, 1901-ben tizenegy egyesületnek és könyvtárnak 19 000 K-t, 1902-ben 17 egyesületnek és könyvtárnak 25 700 K-t, 1903-ban ugyanennyi intézetnek 24 900 K-t, 1904-ben 18-nak 28 000 K-t, 1905-ben 23-nak 32 940 K-t, 1906-ban 32-nek 38 000 K-t, 1907-ben 68-nak 44 250 K-t, 1908-ban 48-nak 44 200 K-t folyósított, s az 1909. évben 29 intézetnek 41 300 K folyósítását irányozta elő. Az Országos Tanács tehát fennállása első tizenkét esztendejében 310 290 koronát fordított népkönyvtárak pénzbeli segélyezésére. . .

Az Orsz. Tanács hatáskörébe az általa létesített 408 könyvtáron kívül még az EMKE-könyvtárak közül 62, a FMKE-könyvtárak közül 115, a DMKE-könyvtárak közül 38 s a DKE-könyvtárak közül 32, végül egyéb egyesületi könyvtárak közül 47 könyvtár, összesen tehát 702 könyvtár tartozik. Ha ehhez hozzávesszük még az EMKE által társadalmi úton létesített 157, s a FMKE által ugyanígy létesített 20 könyvtárat, továbbá a m. kir. földmívelésügyi minisztérium által 1898. óta létesített gazdasági népkönyvtárakat, melyek száma 1907-ben 1874-re rúgott, de azóta közel harmadfélezerre emelkedett, s a Magyar Minerva[9] utolsó (1904. évi) folyamában kimutatott 350 községi s egyesületi népkönyvtárat, melyek a Tanács hatáskörébe nem tartoznak, kiderül, hogy Magyarország 16 000 községében jelenleg közel négyezer népkönyvtár működik. . .

A szövegközlés alapja: Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Gyakorlati kézikönyv népkönyvtárak és kisebb könyvtárak kezelői számára. Bp. 1909, Athenaeum. 11–24. l.

---

1. *Gulyás Pál* – l. a 27. szemelvény 1. jegyzetét.
2. Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) (1885), Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (1883), Dunántúli Közművelődési Egyesület (1892), Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület (1904) – a közműveltség terjesztésére alakult szervezetek. Fő céljuk a magyar nyelv és a magyar nemzeti szellem terjesztése volt a nemzetiségi területeken; emellett az ipar és kereskedelem fellendítésén is fáradoztak. Számos népkönyvtár felállítása fűződik tevékenységükhöz.
3. *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* – l. az 58. szemelvény 1. jegyzetében.
4. *Budapesti Könyvtáregyesület, Kazinczy-kör, Pécsi Könyvtáregyesület* stb. – a XIX. század végén létrehozott közművelődési egyesületek, amelyek egy-egy terület kulturális vezetését kívánták ellátni. A műveltség terjesztése érdekében könyvtárakat létesítettek.
5. A közművelődés terjesztésére szervezett mozgalmak keretében számos népkönyvtár jött létre a XIX. század utolsó harmadában. Működésük összehangolására és a szervezési feladatok ellátására első ízben az EMKE hozott létre külön szervezetet 1885-ben, népkönyvtári albizottság címén. A század végén a könyvtárak és a múzeumok száma és jelentősége indokolttá tette országos szervezet létesítését. Így jött létre 1894-ben az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság (l. az 57. szemelvényt), amelynek feladata a népkönyvtári akció állami támogatása volt. 1902-ben ez a szervezet Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége címen alakult újjá. Számos iskolai és népkönyvtár felállítását kezdeményezte. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsáról és Főfelügyeletéről l. még az 58. szemelvényt.
6. *Széll Kálmán* – l. az 57. szemelvény 1. jegyzetét.
7. *Wlassics Gyula* – l. az 58. szemelvény 2. jegyzetét.
8. *Berzeviczy Albert* (1853–1936) – politikus, történetíró. 1903–1905 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1905-ben az Akadémia elnökévé választották.
9. *Magyar Minerva* – l. az 58. szemelvény 1. jegyzetében.

Elgondolások a fővárosi könyvtárról

61

TOLDY FERENC[1] JAVASLATA A PESTI VÁROSI KÖZKÖNYVTÁR LÉTESÍTÉSÉRE

1868 január vagy február

(Részlet)

...Midőn a Tanügyi Bizottság a Tekintetes Közgyűlés azon kérdésére: „Mi történjék a közvádlótól a hatósághoz visszaérkező nyomtatványokkal?” – véleményét előterjesztené: a Tekintetes Tanács augusztus 27-i végzése folytán úgy hitte, hogy elébb a vá-

rosi Frank-könyvtár[2] mikénti felállítása és kezelése iránt leszen célszerű nyilatkoznia, mert e kérdés a hivatalos példányok kérdését is magában foglalja.

Kérdést nem szenved, hogy egy városi könyvtár felállítása városunknak nemcsak díszére, hanem a városi lakosság szellemi műveltsége, közvetve pedig annak anyagi jóléte előmozdítására is szolgálna.

E kettős célnak pedig úgy felelne meg egy városi könyvtár, ha: 1. az új irodalomnak, s főleg az angol, francia, német és magyar irodalomnak, történeti és földrajzi, utazási és természettudományi s más tudományos, de népszerű, valamint költői és széptani jeles munkáit (az angol és franciákat fordításban is), továbbá a szükséges nyelvkönyveket, szótárakat és enciklopédiai felütő munkákat magában foglalná; 2. ha a kereskedelem, gyári, kézműves és művészi ipar szakai, kézikönyvek, egyediratok (monográfiák), felütő munkák és folyóiratokban minél gazdagabban képviselve volnának.

Így szabva meg a városi könyvtár körét, az, a városban levő főkönyvtárak, úgymint a múzeum, akadémia és egyetem könyvtárai mellett korántsem lesz luxuscikk, de sőt azoknak szükséges kiegészítője, s különösen a kereskedő és iparos közönségre nézve, mely Pest városa lakosságának legnagyobb részét s e város virágzása legfőbb tényezőjét teszi, valódi mívelő és kiképző fő intézetévé válnék. Ti. az elemi, a polgári, vasárnapi, a kereskedelmi s műipari tanodák nevendékei az iskola által csak arra képesíttetnek, hogy majd a gyakorlati életben, különféle szakjaik folytonos haladásait sikeresen követhessék; de hogy azokat maguknak elsajátíthassák és a képesebbek maguk is a haladás tovább fejlő tényezőivé lehessenek, arra az irodalom rájok nézve múlhatatlanul szükséges. Igaz, hogy az irodalom rájok nézve létezik ily könyvtár nélkül is, de hányan jutnak ily könyvtár nélkül annak ismeretébe? hányan szerezhetnek magoknak ily munkákat, mégpedig nem egyszer-kétszer az életben, hanem folyvást?

És azért nagyobb jótéteményt alig gyakorolhatna a városi hatóság a szorgalmas iparűző osztállyal, mintha oly könyvtárt állít számára, mely a feljebb, különösen 2.*d* pont alatt megnevezett szakoknak minden ágaira, minden különszerű (speciális) jó könyvet megszerezvén, azok polgárainak használatára e könyvtárban készen állanának. Csak egy nemzedék alatt is mennyire emelkednék ily intézet által a közműveltség, s a technikai szakbeli ismeretek elterjedése által az ipari képzettség! Ennek folytán pedig az előállító erő, a külfölddel való versenyezhetés, s így végre a közjólét.

Nem lehet tehát legbuzgóbb örömmel nem üdvezelni a Tan-

bizottmány azon kijelentését, mely szerint egy városi könyvtár felállítását a város legfontosabb szükségei közé sorolta.

S némi alapja egy ily intézetnek máris van. Ott van ti. a 14 000 kötetből álló Frank-könyvtár, mely nagyobb részben ugyan szorosan tudományos tartalmú, mégpedig előkelő tekintettel a jogtudomány minden ágaira – de nem kevés, a közmíveltségre tartozó jeles munkákkal is el van látva.

Másodszor ott lesz a pesti esküdtszéki kerületben megjelent minden könyv, folyóirat és hírlap, mik nélkülözhetetlen részei bármely hazai könyvtárnak.

Harmadszor nevelni fogják e könyvtárt számos ügybarátok és írók ajándékaikkal, s nem lehet kételkedni, hogy Pestnek nem kevés polgára végintézetileg [végrendeletileg] is meg fog róla emlékezni.

Negyedszer összeköttetésbe hozatván a mindinkább szaporodó főreáltanodai könyvtárral, egyik a másik kiegészítésére fog szolgálni.

De valódi megteremtését ez intézet mégis a közgyűlés buzgó ügyszeretétől várja. E részben nem szabad fösvénykednünk, nem szabad elfelejtenünk azon horderőt, mellyel ily intézet éppen a közjólét és anyagi felvirágzás emelkedésére is csalhatatlanul bír. S ezért az intézet éppen létesítése első évtizedében követel nagyobbszerű áldozatokat, sőt nem is áldozatokat, hanem inkább oly tőkebefektetését, mely az összes lakosságnak a legdúsabb kamatozást biztosítja...[3]

A szövegközlés alapja: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve, 1958–59. Bp. 1961. 105–107. l.

---

1. Toldy Ferenc 1867-ben mint a Tanügyi Bizottság könyvtári albizottságának elnöke javaslatot dolgozott ki egy városi közkönyvtár létrehozására. A könyvtár alapját Frank Ignác jogtudós Pest városára hagyományozott könyvtára képezte volna. Toldyról l. még a 13. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Frank-féle hagyaték* – l. az 54. szemelvény 4. jegyzetét.
3. Toldy Ferenc jól átgondolt javaslatát elvben helyeslik, megvalósításáról éveken át tárgyalásokat folytatnak, de eredmény nélkül. A tervezett nyilvános könyvtár létrehozása csak a századforduló éveiben kerül újból napirendre.

62

BÁRCZY ISTVÁN[1]

BIZOTTMÁNYI ÉS TANÁCSI ELŐTERJESZTÉS A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR SZERVEZÉSE ÉS KEZELÉSE KÉRDÉSÉBEN[2]

1902

...A Tanács javaslata ez:

A Közoktatásügyi Osztálynak a Múzeumi és Könyvtári Bizottság által is pártolt abbeli előterjesztéséhez, hogy a Statisztikai Hivatal szakkönyvtára egyesíttetvén az 1899. évi 637. sz. közgyűlési határozattal fölállítani rendelt Fővárosi Könyvtárral, nyilvános közkönyvtárra alakíttassék át, s annak vezetése s Statisztikai Hivatal igazgatójára bízassék: a Tanács a maga részéről hozzá nem járul, hanem javasolja a közgyűlésnek, hogy a Fővárosi Könyvtárra nézve a status quót egyenlőre fönntartani, illetőleg annak végleges szervezése iránti elhatározását egyelőre függőben tartani méltóztassék.

A Tanács ugyanis, figyelemmel főleg ama körülményre, hogy úgy a Statisztikai Hivatal szakkönyvtárában, valamint a dr. Toldy László[3] főlevéltárnok kezelése alatt álló Fővárosi Könyvtárban jelenleg még igen csekély könyvanyag áll rendelkezésre: idő előttinek tartja, hogy a könyvtárnak bármilyen irányban leendő végleges szervezésére vonatkozólag már most elhatározó lépés tétessék.

De eltekintve ettől, a Tanács egyebekben sem tartja elfogadhatónak az ügyosztály, illetőleg a Múzeumi és Könyvtári Bizottság előterjesztését; nempedig azért, mert a két könyvtárnak tervezett egyesítése a leghatározottabban ellenkeznék egyrészt magának a Statisztikai Hivatalnak, másrészt a könyvtárra szoruló nagyközönség érdekeivel, amennyiben kölcsönösen korlátoznák és akadályoznák egymást annak rendszeres használatában.

Igaz ugyan, hogy a két könyvtár berendezése és használata a jelenlegi szervezet mellett is fölötte hiányos, s különösen alapos kifogás alá eshetik az a körülmény, hogy számos egységes egészet képező munka – mint pl. a külföldi városok költségvetései, zárszámadásai és egyéb hivatalos kiadványai részben a Statisztikai Hivatal szakkönyvtárában, részben pedig a Toldy László főlevéltárnok kezelése alatt álló könyvtárban vannak elhelyezve; e hiányon azonban a Tanács nézete szerint nem a két könyvtár egyesítésével, hanem sokkal egyszerűbben akként lehet segíteni, ha pontosan megszabjuk, hogy mely munkák tartoznak a Statisztikai

Hivatal szakkönyvtárába, s melyek a Fővárosi Könyvtárba, ha ezen megállapodáshoz képest mind a két könyvtárból az oda nem tartozó munkákat kölcsönösen áthelyeztetjük, s végül gondoskodnánk arról is, hogy a fenti megállapodás a jövőben is a legszigorúbban betartassék. A Tanács nézete szerint ez annál kevésbé ütközik nehézségbe, mert hisz a két könyvtárnak más-más a célja és rendeltetése; a Statisztikai Hivatal szakkönyvtárának kizárólag a Statisztikai Hivatal érdekeit kell szolgálnia, a Fővárosi Könyvtárnak pedig nyilvános közkönyvtár jellegével kell bírnia, figyelmet fordítva természetesen elsősorban az olyan könyvek és folyóiratok stb. beszerzésére, melyek a fővárosra bármi tekintetben vonatkozással bírnak, s amelyekre a székesfőváros hivatalainak és intézeteinek szükségük van.

Végül nem hagyhatja említés nélkül a Tanács azt sem, hogy a Múzeumi és Könyvtári Bizottság javaslatának elfogadása esetén a könyvtár nagyon is szűk korlátok közé szoríttatnék, amennyiben fő célja volna a közigazgatás menetét elősegíteni, s csak mellékesen gyűjtetnének azok az irodalmi termékek, melyek a fővárosra bármi tekintetben vonatkozással bírnak, s így ez a könyvtár inkább csak a Statisztikai Hivatal, a hivatali személyzet s legfeljebb még a közigazgatással mint tudománnyal foglalkozók érdekeit szolgálná, a nagyközönség részéről azonban alig használtattatnék. A Tanács nézete szerint ez annál is inkább kifogásolható, mert egészben ellenkezik a közgyűlés intenciójával, s mert ezzel előreláthatólag beláthatatlan időre elodáznók egy nyilvános s a nagyközönség részéről is mindenkor könnyen hozzáférhető közkönyvtár létesítését.

A máris szép fejlődésnek indult s a nagyközönség részéről is mindinkább sűrűn látogatott Fővárosi Könyvtár minden nehézség és minden nagyobb anyagi áldozat nélkül lesz a megkezdett alapon nyilvános közkönyvtárrá fejleszthető, ami kívánatos volna nemcsak azért, hogy ezzel amúgy is csekély számú intézményeinket szaporítanók, nemcsak azért, hogy pótoljuk ama hiányt, amely ma – nyilvános közkönyvtáraink hiányos berendezése s főleg könyvtári idő helytelen beosztása folytán nagyon is érezhető, hanem azért is, hogy a könyvtár iránt a nagyközönségben figyelmet és érdeklődést keltve alkalmat adjunk arra is, hogy azt a főváros és a nagyközönség érdekeit mindenkor szívükön viselő polgárok adományaikkal és hagyományaikkal gyarapíthassák, s ne jusson a főváros olyan kínos kényszerhelyzetbe, mint 1850-ben, mikor a Frank Ignác[4] egyetemi tanár által a fővárosnak hagyományozott rendkívül értékes és több mint 13 000 kötetre rúgó könyvtárat kénytelen volt elajándékozni.

Mindezek alapján újból is azon előterjesztéssel járul a Tanács

a közgyűlés elé, hogy a Múzeumi és Könyvtári Bizottság javaslatának mellőzésével a Fővárosi Könyvtárra nézve a status quót fönntartani s a szervezésre vonatkozó elhatározását egyenlőre függőben tartani méltóztassék.

A Tanács ezen határozata ellen dr. Bárczy István tanácsnok különvéleményt jelentett be, melyben a maga részéről a bizottsági előterjesztés elfogadását ajánlja.

A szövegközlés alapja: Fővárosi Közlöny, 1902. 5. sz. 62. l.

1. *Bárczy István* (1866–1934) – Budapest város Tanácsa Közoktatásügyi Osztályának vezetője, majd a főváros polgármestere (1906–1918), ezután rövid ideig igazságügyminiszter. Budapest szociális és kulturális felemelkedéséért, főként iskolaügyéért sokat tett. A Fővárosi Könyvtár létrehozásában jelentős szerepet játszott. Később is támogatója volt a fővárosi könyvtárügynek.
2. Bárczy tanácsnok előterjesztését a Fővárosi Levéltári Könyvtár és a Statisztikai Könyvtár egyesítése ügyében 1903. január 21-én tárgyalta a városi Tanács. Az előterjesztés Toldy Lászlónak, a Fővárosi Könyvtár vezetőjének és Kőrösy Józsefnek (1844–1906), a Statisztikai Könyvtár igazgatójának, valamint a Múzeumi és Könyvtári Bizottságnak a két könyvtár összevonását célzó javaslataihoz kapcsolódik. Ez a tárgyalás fontos mozzanata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár előtörténetének, mivel egy nyilvános városi könyvtár létrehozásában ez volt az első gyakorlati lépés.
3. *Toldy László* (1846–1919) – a főváros főlevéltárnoka volt. A levéltári „fővárosi könyvtár" megszervezője és vezetője 1892–1903 között. Ezt a gyűjteményt egyesítették a Kőrösy József által vezetett Fővárosi Statisztikai Könyvtár anyagával. Az egyesített gyűjtemény képezte alapját a későbbi Fővárosi (ma Szabó Ervin) Könyvtárnak.
4. *Frank-hagyaték* – l. az 54. szemelvény 4. jegyzetét.

63

SZABÓ ERVIN[1]

EMLÉKIRAT

KÖZSÉGI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR LÉTESÍTÉSÉRŐL BUDAPESTEN

1910

(Részlet)

I

A könyvtár a közoktatásügy része

Valóban a modern nyilvános könyvtár funkcióját csak úgy ismerhetjük meg helyesen, ha az új intézményt a modern társadalmak közoktatási és közművelési politikája keretébe helyezzük.

Pedagógusok és a közoktatásügy történetének kutatói közt kevesen vannak ma olyanok, akik ne ismerték volna föl, hogy az iskolai oktatásban az ismeretek közlése nem öncél, hanem kiváltképpen „politikai ügy", a gazdasági és politikai életre képesítő „hasznos" ismeretek közlése. Napjainkban is a géptechnikán alapuló nagyiparnak és intenzív mezőgazdaságnak éppen úgy, mint a törvényhozás ezzel járó demokratizálásának az általános iskolakötelezettség nemcsak következménye, hanem sokkal inkább előföltétele. Műveltebb emberanyagra van szükség. Amikor sokan arról panaszkodnak, hogy kivész a munkásból mesterségének ismerete, nem veszik észre, hogy az egyetlen mesterségben jártas és tanult, de más kézfogásokra vagy cselekvésekre képtelen, elnyomorodott, egyoldalú munkáselem helyét lassankint olyanok foglalják el, kik talán nem tudnak egy egész ruhát vagy cipőt megvarrni, nem tudják egy iroda vagy áruház üzemének minden ágát ellátni, de önmívelés által elevenen tartott természetes értelmességükkel igenis képesek ma ilyen, holnap olyan munkát végezni, bármilyen gépet kezelni, bármilyen áru termelésének és egyéb gazdasági vagy sokak munkájából összetett cselekvésnek folyamatát megérteni. És a kereteiben és tartalmában folyton változó kapitalista gazdaságnak éppen úgy, mint összes politikai és közművelődési szerveinek ilyen, szellemében ruganyos tisztviselő- és munkáselemre van szüksége: természetes eszüket megóvott, jó judíciumú és új ismeretek befogadására mindig képes emberekre. Szellemi individualitásokra. Kulikkal és írástudatlan muzsikokkal nem lehet gépet építeni, sem fűkaszálógépet kezeltetni vagy a nemzetközi közlekedést fenntartani.

Nyilvánvaló, hogy ezeknek a képességeknek megszerzésére a népiskola vagy akár szakiskolák elvégzése nem elég. Mert amit az iskola nyújt, az éppen az ismeretek és tehetségek uniformálása, a legjobb esetben az utak és módok megismertetése, amelyeken egyéni ismereteket szerezni lehet. Nekünk pedig éppen arra van szükségünk, hogy az egyéni képességek ébrentartásának, az egyéni hajlamok ápolásának eszközeit nyújtsuk. Olyan művelő intézményre van tehát szükség, amelyben mindenki megkapja, ami egyéni ízlésének megfelel, ahol mindenki számára egyformán előírt oktatási renddel és kötelező tankönyvekkel nem szegik szárnyát az egyénekben ezerféleképp rügyező és bontakozó szellemi érdeklődéseknek, ahol nem kell azzal törődni, hogy egy bizonyos penzumot valamennyien: tehetségesebbek és tehetségtelenebbek, élénkebbek és lustábbak, frissebbek és törődöttek egyenlő idő alatt végezzenek el, amelyben ezért mindenki kedvére vesz részt, *con amore* [szívesen] olvashat nehezebbet vagy könnyebbet, lassan

vagy gyorsan, regényt vagy gépszerkezettant, mert hiszen minden kedvvel űzött olvasmány – némely káros könyvektől eltekintve, melyek éppúgy megárthatnak, mint megárthat a szesz is vagy egyéb közkedvelt fizikai mérgek – az egyéniséget fejlesztő olvasmány. Ha nem felelne meg a természetes hajlamoknak, nem olvasnák kedvvel.

Ilyen intézmény az angol-amerikai *public library* [nyilvános könyvtár]. Azok a társadalmak, amelyekben a legkorábban vert gyökeret a nagyipar és a legexpanzívabb a kapitalista szellem a közgazdaság összes terein, tehát a mezőgazdaságban is, teremtették meg a legteljesebben azokat a helyeket, „ahová legelsőbb megy mindenki, aki szakmájában vagy hivatásában, tanulmány céljából vagy kedve töltésére valamit tudni akarna".

S azon mértékben, amint egy ország iparosodik és mezőgazdasága belterjesebbé válik, kezd szintén gondoskodni hasonló helyekről. Míg Angliában és az Egyesült Államokban már a múlt század ötvenes éveiben kezdeményezték az intenzív közkönyvtári politikát, addig Németországban csak a nyolcvanas években kezdtek alakulni modern városi közkönyvtárak. De akárcsak a közgazdaságában, úgy közoktatásügye terén is ide s tova tizenöt éve lázasan törekszik angolszász versenytársai nyomába s már 1902-ben körülbelül hetven német városban volt modern közművelődési könyvtár vagy arra irányuló kezdeményezés. Ma bizonyára messze túl vannak a százon.

II

Budapest könyvtárügye

Közismert tény, hogy Magyarország városi közművelődési könyvtárak dolgában szinte a kezdet kezdetén áll még. Két-három iparosabb vidéki városban van általános jellegű és közhasználatra szánt városi könyvtár, de egyiknek sincs olyan szervezete és akkora forgalma, hogy a külföldi modern könyvtárakkal össze lehetne mérni. Az ország fővárosa, Budapest pedig egyáltalán nem tart fönn általános könyvtárt.

Pedig Budapest népességének társadalmi rétegződése gyökeresen eltolódott az utolsó évtizedek folyamán. A kiegyezés idejében körülbelül negyedmilliós városban 1890-re már félmillió lelket számláltak, és valószínű, hogy az 1910. évi népszámlálás nem fog 800 000-nél kevesebb lakóról beszámolni. Már 1900-ban 25 000-re rúgott az iparban, kereskedelemben és közlekedésben alkalmazott hivatalnokok, körülbelül 160 000-re a bérmunkások száma. Az 1910-i nép-

számlálás előreláthatólag legalább 40 000 magánhivatalnokot és 240 000 munkást fog találni. A közszolgálatban álló vagy szabad szellemi foglalkozást űző egyének száma is majd 22 000-et tett ki 1900-ban; most bizonyára 30 000-nél jóval több él Budapesten, köztük 8 – 10 000 tanár és tanító. A budapesti iskolákban az 1896/7. tanévben 96 000 tanuló volt; 1905/6-ban 135 000; ma bizonyára legalább 150 000, köztük talán 10 000 főiskolai hallgató. Ha ezekhez hozzávesszük az önálló keresetet nem űző nőket: legalább 600 000-re kell tennünk már ma azoknak a számát, akik Budapesten közkönyvtár olvasóiként számba jöhetnek.

Hogyan gondoskodik a főváros közönsége ezeknek a tömegeknek művelődési szükségleteiről?

Iskolai oktatásukról elég jól. Míg 1896/7-ben 355 tanintézet működött Budapesten és a tanszemélyzet 3800 tagot számlált, addig tíz évvel később, az 1905/6. tanévben 527 iskolát és 5600 tanítót találunk. Maga a község 1873/4-ben 100 iskolát tartott fenn 612 000 K költséggel, 1909/10-ben 375 iskolát 12 430 000 K kiadással. S míg 1873-ban 27 K 60 f-t költött egy elemi népiskolai tanulóra, s egy lakóra átlag 1 K 57 f iskolaköltség esett, 1909/10-ben egy tanuló 116 K 14 fillérbe került, s egy-egy lakó átlag 13 K 79 f-rel járult hozzá az iskolák fenntartásához.

Ezek mindenesetre imponáló számok.

Ennek a következetesen emelkedő iskolapolitikának meg is volt az eredménye. Míg 1869-ben a hat éven felüli lakosságnak nem kevesebb, mint 27,8%-a nem tudott sem írni, sem olvasni, addig 1900-ban, bár Budapest népességének majd kétharmada bevándorolt, csak 10,7% analfabétát számláltak. Az országos átlag ugyanakkor, mint tudjuk, 41%.

De míg ilyképp az iskolafenntartási költségek mind nagyobb hányadát teszik ki a székesfőváros kiadásainak, és a főváros e tekintetben mind bátrabban állhatja ki az összehasonlítást nyugati Európa nagyvárosaival, addig a közművelődésügy másik, és fejlett viszonyaink közt nem kevésbé fontos ága, a könyvtárügy, kevés figyelemben részesült.

Összehasonlításra alkalmas és rendelkezésünkre álló adatok szerint a főváros 1906-ban kb. 50 000 koronát költött könyvtáraira, ha a különböző iskolai könyvtárakra kiadott 30 000 koronányi összeget is könyvtári kiadásnak tekintjük. Ez, mivel az iskolai könyvtárak költségei már az iskolafenntartási költségekbe be vannak számítva, összes rendes kiadásainak alig 1/20 százaléka (0,05%); ma, 1910-ben, négy év múltával, még nem egészen 1/10 százalék (0,09%). Alig ismerünk nyugat-európai várost, amelyben a könyvtári kiadások ily csekély hányaddal szerepelnek...

Budapest tudományos könyvszükséglete és tudományos könyvtárai

Vajon Budapest városa felhozhatja-e még elmaradottsága mentségéül az állami, intézeti, egyesületi és egyéb könyvtárak nagy számát?

Ez a kérdés annak a megállapítását követeli meg, hogy Budapest könyvtárai a lakosság olvasószükségletét mennyiben elégíthetik ki...

Ha Budapest valamennyi, különösebb nehézségek nélkül hozzáférhető tudományos könyvtárának statisztikáját vizsgáljuk, az eredmény akkor sem kedvezőbb. Ennek a kilenc könyvtárnak igen egyenlőtlen értékű állománya ma is alig tesz ki egymillió kötetnél többet, és könyvek vásárlására alig költöttek 1907-ben 100 000 koronánál többet. Vagyis még mindig kevesebbet, mint a bécsi egyetemi könyvtár egymaga.[2] Minthogy pedig ennyi könyvtárnál, ha nincs közöttük tervszerű munkamegosztás, elkerülhetetlen, hogy sok könyvet többen is meg ne szerezzenek, ellenben a bécsi egyetemi könyvtárban ez bizonyára nem történik meg: meg kell állapítanunk, hogy Budapest *összes* hozzáférhető tudományos könyvtárai együtt még annyira sem követhetik nyomon a világ tudományos könyvtermését, mint a bécsi egyetemi könyvtár *egymagában*. Amint-hogy együttvéve alig gyarapodnak évenkint több kötettel, mint az *Universitätsbibliothek* egymaga.

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy ez az egymillió tudományos könyv Budapesten kilenc helyiségben, a városnak nem kevesebb, mint öt különböző kerületében van szétszórva, hogy kilenc különböző szerkezetű katalógusban van lajstromozva, hogy a bécsi egyetemi könyvtár majd az egész éven át reggel 9 órától esti 8-ig, tehát 11 órán át van nyitva, ellenben Budapesten a kilenc könyvtár napi olvasóóráinak átlaga aligha több 6 – 7-nél, akkor azon sem fogunk csodálkozni, hogy tudományos könyvtáraink használata is oly kevéssé intenzív, hogy 3 kötetre alig esik 1 használat évenkint, mialatt a bécsi egyetemi könyvtár 3 kötetet 2-szer forgat meg. S mennyi még a többi bécsi tudományos közkönyvtár forgalma! Csak természetes ilyen körülmények közt, hogy Budapest drágábban dolgozik mint Bécs: míg az *Universitätsbibliothek*ban a használat egy-egy esete átlag 55 fillérbe kerül, addig Budapest tudományos könyvtárai kb. 110 fillért adnak ki esetenkint, vagyis kétszer annyit...

A laikus közönség könyvszükséglete
és a budapesti „népkönyvtárak"

Még szomorúbb képet nyerünk Budapest könyvtári viszonyairól, ha azokat a laikus nagyközönség és különösen az ún. nép, vagyis a keze munkájából élő népesség könyvszükséglete szempontjából vizsgáljuk.

Ezt a szükségletet – amely tudvalevőleg túlnyomórészt szépirodalmi olvasmány iránt élénk – Budapesten ma a könyvtáraknak öt kategóriájával igyekeznek kielégíteni.

Kaszinói és egyéb polgáregyleti könyvtárak látják el a középosztályt olvasmánnyal. Ezek mellett néhány, magánvállalkozáson alapuló kölcsönkönyvtár is mind nagyobb szerepet játszik e téren.

Külföldi mintákra létesült ún. népkönyvtárak, valamint szakegyleti könyvtárak a munkásosztályhoz fordulnak.

Iskolai és intézeti könyvtárakkal közelítik meg a tanuló ifjúságot.

Vizsgálatunk köréből teljesen ki kell kapcsolnunk a kaszinói és a magán kölcsönkönyvtárakat; más helyen kell foglalkoznunk az iskolai könyvtárakkal.

A kaszinói könyvtárakat azért, mert csak a klubtagok kis és zárt köre számára hozzáférhetők, tehát a nyilvánosság azon csekély attribútumait is nélkülözik, amelyekkel némely tudományos egyesületek szakkönyvtárai is bírnak. De – köztudomás szerint – még a klubtagok is alig használják a többnyire régi ajándékkönyvekből szedett-vedett gyűjteményeket. Irodalmi színvonalon álló klubkönyvtár tudomásunk szerint Budapesten nincsen, s ha van: úri klubok hozzáférhetetlen tulajdona.

A magán kölcsönkönyvtárak közt újabban több jól fölszerelt vállalat virágzott föl. Bár egyik sem vetekedhetik a nyugat-európai nagyvárosok, például a londoni *Mudie-* vagy a bécsi *Leist*-féle kölcsönkönyvtárral: térfoglalásuk bizonyára egyik jele annak a szükségletnek modern irodalom iránt, amely a budapesti középosztályban s különösen annak asszonyaiban és leányaiban mind erősebben érvényesül. De ezek a kölcsönkönyvtárak aránylag magas kölcsöndíjakat szednek (a bécsi *Zentralbibliothek*ban a legmagasabb kölcsöndíj 1 K, Budapesten a legalacsonyabb 2 K), és így szintén csak keveseknek hozzáférhetők; azonkívül – a dolog természete szerint – forgalmi adataikat titokban tartják.

Az iskolai könyvtárakról későbbi összefüggésben fogunk szólni. Itten csak annyit bocsátunk előre, hogy a népiskolai és középiskolai könyvtárakat – a főváros legújabban bevezetett iskolai olvasótermeitől eltekintve, amelyek egyelőre jól funkcionálnak – alig

használják, és sokszor értékes könyvanyaguk szinte teljesen parlagon hever.

Ilyformán vizsgálatunk tárgyául csupán az ún. népkönyvtárak, valamint a szakegyeleti könyvtárak kategóriája marad meg.

Sajnos, a könyvtárak ezen két kategóriája is majdnem kicsúszik a vizsgálat alól. Nagyobb részük sokkal kisebb, semhogy működésük statisztikai földolgozást vagy leírást megérdemelt volna. S a nagyobbak közt is alig van kettő-három, amelyet külön meg kellene említeni. A legnagyobb a *Budapesti Könyvtáregyesület*, központjában és hat fiókjában összesen 32 000 kötetet adott ki 1907-ben. Valamennyi többi könyvtárnak kölcsönforgalma ennél csekélyebb. Ezért csak az összesített eredményeket elemezzük.

Azt látjuk mindenekelőtt, hogy az összes budapesti népkönyvtárak állománya 1907-ben alig lehetett több 55 000 kötetnél, s mivel az évi gyarapodás kb. 5000 kötet, máig is alig haladta meg a 65 000-et. Kitűnik továbbá, hogy mindezek a könyvtárak mintegy 115 000 kötetnyi forgalmat, ebből 92 000 kikölcsönzést értek el. Végül azt látjuk, hogy mintegy 10 000 koronát költöttek könyvekre, 5000-et személyzetre, és összesen kb. 20 000 koronát adtak ki.

Ezek az adatok magukban véve semmit sem mondanak. Értelmüket csak úgy ismerhetjük meg, ha hasonló adatokkal összevetjük.

Ezúttal megint nem megyünk messzire. Megint megállunk Bécsnél, amelynek népkönyvtárügye még alkalmasabb a mienkkel való összehasonlításra, mint tudományos könyvtárügye. Bécs városa éppoly keveset költ nyilvános könyvtárakra, mint Budapest, s így azok ott is majdnem kizárólag a társadalom áldozatkészségén épültek föl; az állam és község támogatása aránylag ugyanolyan méretű, mint Budapesten, sőt talán valamivel kisebb.

Bécs népességének olvasószükségletét ma nagyjából négy egyesület látja el, amelyek az 1909. évben 3,4 millió kötetnyi kikölcsönzést értek el. Ez azt jelenti, hogy Bécs egy-egy lakójára átlag 1,7 kölcsönzés esett. Budapesten ellenben az összes népkönyvtárak kölcsönforgalma ugyanakkor körülbelül 100 000 kötet, tehát fejenkint 0,12-t tesz ki. Ez a bécsi hányadnak 1/14-része. Vagyis, mialatt Budapesten 10 ember 1 kötetet, addig Bécsben ugyanannyi ember 15 kötetet olvas el.

A négy bécsi könyvtáregyesület közt a legjelentékenyebb a *Verein Zentralbibliothek*.

Ez az egy könyvtár 1908-ban központjában és 23 fiókjában 46 alkalmazottat foglalkoztatott, akiknek 56 000 koronát fizetett, új könyvek beszerzésére 40 000 koronát fordított, és 358 000 köte-

tével 2 000 000 kötetnyi forgalmat csinált. Egy-egy kötetét tehát 5,6-szer forgatta meg. Ugyanakkor a jellegére hozzá legközelebb álló, egyúttal legnagyobb budapesti népkönyvtár, a *Budapesti Könyvtáregyesület*, központján kívül 6 fiókot tartott fenn, tiszteletbeli alkalmazottainak 1980 koronát juttatott, és 30 000 kötetét 38 500 esetben használták; vagyis egy kötete 1,3-szer forgott: tehát nem is negyedrész annyiszor.

Ugyanabban az évben a *Zentralbibliothek* összes kiadásai 168 000 koronára rúgtak, a Könyvtáregyesületéi 6300 koronára. Bécsben tehát a forgalom egy esetének költsége 8,4 fillér, Budapesten 16,3 fillér. Ne higgyük azonban, hogy Bécs olcsósága ezúttal a szolgáltatások minőségének rovására ment. Mert mialatt Budapesten, ahol amellett a használók kilenctizede középiskolai tanuló, 11 000 tudományos könyvet adtak ki, addig a bécsi központ 406 000-et kölcsönzött el.

Szóval, akár az összes számokat nézzük, akár egyes könyvtárakat hasonlítunk össze, az eredmény mindenképp lesújtó. Budapest népkönyvtárai abszolute 1/34-ét, relative 1/14-ét is alig érik el Bécs népkönyvtárai forgalmának. Pedig – ezt itt is meg kell mondanunk – csakúgy, mint tudományos könyvtárak dolgában, Bécs a nyilvános könyvtárügy terén is sok tekintetben igen elmaradt Anglia vagy Amerika mögött.

A szakegyleti könyvtárak

Nem sokkal válik kedvezőbbé Budapest népkönyvtárügyének képe, ha a szakegyleti könyvtárakat is bevonjuk vizsgálódásunk körébe.

Nehéz megállapítani, hogy mennyi a különböző munkásegyletek könyvállománya. A Szakszervezeti Tanács kötelékébe tartozó szakegyletek közül a főváros statisztikai évkönyvében csak egyet találunk, a nyomdászokét, 6400 kötettel, holott köztudomású, hogy sok külföldi országgal szemben is kitűnő tulajdonságuk a magyar szakszervezeteknek, hogy kisebb-nagyobb könyvtárral valamennyi fel van szerelve. A Magyar Minerva[3] utolsó kötete, amelynek adatai 1902-ről szólnak, a nyomdászokén kívül még öt szakegyleti könyvtárt ismertet, és egyéb munkásegyleti könyvtárt is hatot, összesen kb. 10 000 kötetnyi könyvet. A Szakszervezeti Tanács 1904. évi kimutatása a kötelékébe tartozó budapesti szakegyletek könyvállományát 28 000 kötetre teszi. Az egyéb munkás- és magánhivatalnok-szervezetek könyveivel együtt ez kb. 40 000 kötet.

Általában elmondhatjuk – és nyomtatott katalógusaiknak összehasonlítása mindenkit meggyőzhet arról –, hogy a szakegyletek

könyvtáranyaga jobb, mint a népkönyvtáraké, és hogy használatuk intenzívebb. A nyomdász szakegylet 1907-ben például egymaga 4000 koronát költött könyvekre, és 27 000 kötetet kölcsönzött ki, tehát kötetjét 4,3-szor forgatta. Ugyanakkor az összes budapesti népkönyvtárak 10 000 koronán vásároltak könyvet, összesen 90 000 kötetnyi forgalmat értek el és kötetenkint 1,7 kölcsönzést. Mindazonáltal ezek az eredmények is alig lendítenek valamit az összesített arányszámokon. A végeredmény mégiscsak az, hogy Budapest 800 000 főnyi népességének könyvszükségletét kb. 100 000, nagyrészt silány, szegényesen gyarapított, szegényesen elhelyezett, ötvenféle szétforgácsolt kötettel kell kielégíteni, minek folytán, mialatt Bécsben 1 család átlag 8 – 9 kötetet olvas egy évben, Budapesten 4 családra egész éven át alig jut összesen 3 kötet! Ez majdnem annyi, mint semmi!

Így a könyvtárak mindkét, Budapest, tehát egész Magyarország kultúrája számára oly fontos típusáról: a tudományosakról és az úgynevezett népkönyvtárakról meg kellett állapítanunk, hogy a reánk lehetőleg legkedvezőbb összehasonlítás világításában is, úgy a könyvanyag, mint annak racionális kihasználása tekintetében, igen kezdetleges igényeket sem elégítenek ki. Ha a nálunk méltán sokkal népszerűbb angol-amerikai mintákkal mértük volna össze könyvtárainkat, az ítélet sokszorosan súlyosabb volna: egyenesen megsemmisítő...

A könyvtárügy a községi politika tárgya

Ilyen körülmények közt a kérdés egyedül lehetséges megoldásának útját egyengetik azok a kezdeményezések, amelyek Budapest községi politikájának körét legújabban a nyilvános könyvtárügyre is kiterjeszteni kívánják. Mindenki, aki a nyilvános könyvtárak kulturális fontosságát nagyra becsüli, csak örömmel fogadhatja ezeket.

Valóban, a kérdésnek nálunk sincs más helyes megoldása, mint az angolszász országok városaiban, de a művelt külföldön ma egyformán mindenütt. *A könyvtárügy a községi politika tárgya.* Ugyanolyan része a községi közoktatási és közművelődési föladatoknak, mint a nép- és szakiskolaügy, mint a múzeumok és a modern képtárak, sőt ez utóbbiaknál mindenesetre százszorta előbbre való.

Nem szükséges ennél a kérdésnél soká időznünk. Akiket az angol-amerikai könyvtári adó intézménye[4], az összes kultúrországok nagy- és kisvárosainak áldozatai esetleg még meg nem győztek, azoknak is meg kell hajolniok, ha Budapest könyvtári viszonyainak fent megkísérelt kritikáját olvasták. Ha egyáltalán hiszi valaki,

hogy általános nyilvános könyvtárakra Budapesten éppen úgy van szükség, mint minden más kultúrás városban, akkor nem zárkózhatik el az elől a megismerés elől sem, hogy ezt a szükségletet Budapesten is csak a község láthatja el kielégítően.

És aki ezt az új szükségletet logikusan a közoktatási feladatok körébe utalja, az az új kiadásoktól sem ijed meg. Ugyan mit jelent egy tizenkétmilliós tanügyi kiadással dolgozó költségvetésben 200 000 korona! Budapest nettó tanügyi kiadásai az utolsó 20 évben évenkint átlag félmillió koronával emelkedtek. Egy lakóra 1890-ben 5 korona, 1906-ban 11 korona közoktatási költség esett; ma 13 korona 79 fillér. Megérzi-e majd Budapest népessége, ha ez a költség 30 fillérrel meggyarapszik, 13 korona 80 fillérről 14 korona 10 fillérre emelkedik? A főváros összes kiadásaiból egy lakóra eső hányadot ez alig 1/2%-kal növeli.

III

A községi nyilvános könyvtár föladata

Az új községi nyilvános könyvtár föladata tisztán és világosan áll előttünk: a főváros anyagi képességének lehető kímélésével jó olvasmánnyal kell ellátni azokat, akik maguk gyönyörűségére vagy okulás céljából máris olvasnak; és föl kell kelteni az olvasás és önművelés vágyát azokban, és bele kell vinni a könyvet azoknak körébe is, akik ezt a szükségletet még nem ismerik. „A legjobb könyveket a lehetőleg legtöbb olvasónak, a legolcsóbb úton" – mint az amerikai könyvtárak jelszava szól.

Az olvasók köre

A legelső követelmény az olvasók körének legtágabb kiterjesztése. Akik különböző nyilvános könyvtárainkat ma leginkább használják: a tanulóifjúság különböző kategóriái, a kispolgárság asszonyai és lányai és a munkásosztály némely keskeny rétegei, kell hogy az új nyilvános könyvtár híveiül is megmaradjanak; de ezenkívül be kell vonnunk az ipari munkásságnak azon százezres seregét, amely ma tudatosan távol tartja magát a legtöbb, nem az ő kezdeményezéséből fakadt továbbképző intézménytől; meg kell nyernünk az iparban és kereskedelemben alkalmazott hivatalnokokat, és – amennyire lehet – magukat az iparosokat és kereskedőket is; meg végül az értelmiségi középosztályt, a tanítók és tanárok, írók, művészek és egyéb entellektüelek ezreit. Szóval: Budapest egész írni és olvasni tudó népességét, talán azoknak a kivételével, akiket gazdasági helyzetük végső nyomorúsága minden nagyvárosban minden egyéb kultúrközösségből is kizár, a menthetetlen paupereknek, sajnos, minálunk is nagyszámú fekete tömegét, a *lumpenproletariat*ot. És az sem baj, ha a ritkaságok kedvelői, a *book-hunter*ek [könyvgyűjtők], akiknek költséges amatőrkedvtelései a tudományos könyvtárak szellemét is sokhelyt megmételyezték, és azokat igazi hivatásuktól eltérítették, szintén távol maradnak az új könyvtártól. Csak ha az összes *dolgozó* elemek szellemi élvezeteinek közös forrása lesz, teljesítheti az új intézmény majd tökéletesen hivatását.

Több okból is kell arra törekednünk, hogy a népességnek minél nagyobb részét egyesítsük a könyvtár használatában. A legelső ok anyagi. Rendszerint minden jól szervezett intézmény általános kezelési költségei aránylag annál kisebbek, minél nagyobb annak üzeme. Bármennyire eltérők is sok tekintetben a népesség különböző osztályainak szellemi szükségletei: éppen a könyvszükséglet terén igen sűrűn találkoznak, és ugyanazok a könyvek a legkülönbözőbb társadalmi és műveltségi osztályoknak egyformán szolgálnak. Valószínű ezért, hogy könyvtár, amely az olvasók valamennyi osztályát akarja kiszolgálni, s ezért nagyobb üzemet kénytelen fenntartani, a koncentrációnak összes előnyeit élvezheti, mert nagyrészt ugyanazokkal a könyvekkel, ugyanazokkal a helyiségekkel és ugyanazzal a személyzettel valamennyi olvasóját kiszolgálhatja.

A második ok könyvtárpolitikai. Általános tapasztalat, hogy a munkásosztálynak kétségkívül legfejlettebb rétegét, a szervezett munkásokat, akikben pedig a tudásvágy a legerősebb, és akik önművelésükért legtöbbet tesznek, nem lehet olyan könyvtárba becsalogatni, amelyre már előre rásütötték a jótékonyság bélyegét, amely már előre abban a színben jelentkezik, hogy azt a gazdagok és jómódúak csak a szegényeknek csinálták. Ugyanaz a szellem, amely egyéb tereken is perhorreszkál [elutasít] minden jótékonyságot – s amely különben ma már nemcsak a szervezett munkások, hanem a legtöbb szociálpolitikus szelleme is –, idegenkedik minden olyan kultúrintézménytől, amelyet csak a szegény osztályok számára csináltak, amely ezért menthetetlenül lesüllyed a szegény osztályok konvencionális kultúrnívójára, arra, amelyből haladottabb rétegei annyi véres áldozattal éppen kiszabadulni, fölemelkedni akarnak. Alig lehet kétséges, hogy már meglevő népkönyvtárainktól is ez az irodalmi népkonyhajellegük riasztja el a szervezett munkásokat. Őket megnyerni csak olyan könyvtárral lehet, amely, mert a népesség intellektuális elemeivel is számol, kénytelen magát ezeknek színvonalán tartani. És a tapasztalat azt mutatja, hogy a munkásosztály elitjének könyvszükséglete semmivel sem alacsonyabb rendű, mint az ún. művelt osztályoké.

De maguk a mi művelt osztályaink is örömmel kell hogy kapjanak egy új könyvtáron, amely az ő szükségleteikkel is törődik. Feljebb kimutattuk, hogy csupán a tudományos könyvszükségletet is tudományos könyvtáraink igen hiányosan elégítik ki. Amellett az esti órákban nyitva tartott könyvtárunk egyáltalán nincs, holott a nappal dolga után járó entellektüel is csak az esti órákat szentelheti olvasásnak. Nincs továbbá egyetlen nagyobb szabású folyóirat-olvasótermünk sem. És végül: még jó szépirodalomhoz is csak oly áron juthatnak hozzá, amely a művelt középosztály szegényebb, tehát nagyobb rétegének is túl magas. Bízvást elmondhatjuk, hogy a művelt középosztály éppen úgy rá van szorulva a nyilvános könyvtár intézményére, mint a munkások vagy a tanulóifjúság. Vajon nem nagyon jellemző adat-e, hogy amikor Budapest egyetlen általános *tudományos* könyvtárában összesen 174, az értelmiséghez tartozó olvasó fordul meg, Liverpool nyilvános „*nép*"-könyvtárában 4 700-at számlálnak ilyet? Budapesten az olvasók 6%-át, Liverpoolban 11%-át. Tudományos és „nép"-könyvtárról lévén szó: fordított arányt várnánk.

Végül még egy nézőpontot kell említenünk, amelyből kívánatos, hogy az új könyvtár szolgáltatásai a népesség minden osztályára kiterjedjenek. Némely kultúrpolitikusok és pedagógusok sokat beszélnek egységes, az összes osztályokban egyforma nemzeti műveltségről mint az egész közoktatásügy céljáról. Mi nem hisszük, hogy ez a törekvés valóra válhatnék. A pedagógusok és politikusok, akik a nemzeti műveltség egységéről beszélnek, célt látnak ott, ahol csak eszköz van. Nem egységes *műveltség* csinálódik, hanem „*csak*" egységes *művelődési intézmények*. Ezek pedig csinálódnak ugyanolyan okból, amiért például az egységes népiskola létrejött. Mert egész társadalmi fejlődésünk arra visz, hogy nem a létért való harc eredményei ugyan, de igenis annak előfeltételei, *alapjai* a társadalom mind több tagja számára kedvezőbbek, tehát egyenlőbbek lesznek. Ami azelőtt csupán a leggazdagabbak és legműveltebbek kis csoportjának kiváltsága, tehát harci fegyvere volt: az írás-olvasás tudománya, az ma a népiskola által a műveltebb országokban minden embernek fegyvertárához tartozik. A könyvtárak sem jelentenek mást, mint hogy ezekben az országokban a műveltség közös alapja, a fegyverek egyenlősége magasabb fokú; hogy ezek a fejlett társadalmak már ott tartanak, hogy az életért való harcra *minden* tagjukat egy fokkal különb fegyverekkel szerelik fel, mint azok a szegényebb társadalmak, amelyekben ezek a különb fegyverek még mindig egy kisebbség kiváltsága, miként egykor az írás-olvasás fegyvere. Örülnünk kell majd ezért nekünk is, ha sikerül egyszer elérnünk, hogy elmondhatjuk: a szegény Magyarország fővárosa, Budapest is olyan fegyverekkel szereli föl *minden* polgárát az életért való harcra, mint a gazdag, a hatalmas angol és amerikai községek.

A könyvanyag

Így mindenképpen elvitázhatlan a követelés, hogy az új nyilvános könyvtárnak Budapest népességének minden osztályát és rétegét meg kell nyernie. Nem lehet az sem kétséges, hogy ezt a célt másként, mint *jó könyvanyag készentartása és hozzáértő kiszolgáltatása* által nem lehet elérni.

A régimódi népkönyvtárak eredménytelenségének egyik legfőbb oka könyvanyaguk silánysága. Tudjuk mindnyájan, hogyan létesülnek és gyarapodnak ezek a könyvtárak. Nagyrészt ajándékokból. De ki ajándékoz el minálunk hasznavehető könyveket!? Azután olcsó („nagyon olcsó") alkalmi vásárlásokból. De hol lehet jó könyveket olcsón („nagyon olcsón!") kapni!? Itt-ott az állam, a község adományoz kisebb-nagyobb gyűjteményt. De minálunk a hivatalos népkönyvtár politikában még mindig érvényesülnek idegen tendenciák, és az ajándékgyűjtemény is tendenciózusan van összeválogatva. Csoda-e, hogy ezek a könyvtárak alig tudtak mást csábítani, mint a tanulóifjúságot és a kispolgárság asszonyait és lányait.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy akik az új könyvtárt használni fogják, azok az összes osztályok legjobbjai lesznek. És „a nép minden rétegének elitjét csak elitkönyvtárral lehet meghódítani". Ne higgyük tehát, hogy amikor Budapest népességét könyvekkel akarjuk ellátni, alapjában nincs egyébről szó, minthogy a mostani könyvállományt gyarapítsuk, 100 000 kötet helyett talán 300 000-et tartsunk készen, hogy a könyvtárakat tovább tartsuk nyitva, s több efféle külsőségről. Mindezt természetesen szintén meg kell csinálni. De itt egyébről van szó: a népkönyvtár feladatának más *elvi* fölfogásáról. Arról az elvről, hogy a nyilvános könyvtáraknak csak egy feladatuk van: a legtöbb embernek a legjobb könyveket közvetíteni, s hogy minden egyéb tendencia, amelyet némelyek a népkönyvtárak működésébe bevinni próbáltak, csak ezen első és fő hivatásuk teljesítését hátráltatta vagy éppen lehetetlenné tette. S ha még néhány év előtt minálunk szakemberek is azt vitatták, hogy a népkönyvtáraknak nem egyszerűen műveltség terjesztése a céljuk, hanem más feladataik is vannak: politikai hivatást is kell teljesíteniök s több effélét – ma a legfelsőbb állami könyvtári fórum, a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa*[5] is teljesen a legmodernebb külföldi szakemberek álláspontjára helyezkedik,

akik közt nincs egy sem, aki azt tartaná, hogy a népkönyvtár föladatai közé tartoznék, hogy a népesség bármely osztálya fölött gyámságot gyakorolván, azt bizonyos „káros" irányokkal és tanokkal való érintkezéstől megóvja. „Valójában" – olvassuk az Orsz. Tanács megbízásából kiadott népkönyvtári kézikönyvben – „ez irányzatok egyikének sincs igaza: mert valamennyi egyoldalúságra vezet. A népkönyvtárnak csupán egy célja, egyetlen természetes föladata van: jó, minden irányzatosság nélkül összeválogatott könyvanyaggal a nép minden rétegét nemesen elszórakoztatni s magasabb művelődésre vezetni."

Ebből a két alapelvből: hogy minden irányzatosságot és gyámkodást mellőzni kell, és hogy a nép minden rétegét be kell vonni a könyvtárba, szükségképpen következik a könyvanyag összeállítására az az irányelv, hogy annak egyaránt ki kell elégítenie a különböző társadalmi helyzetű, különböző intelligenciájú, műveltségű, hajlamú, pártállású olvasórétegeket. A könyvanyagnak változatosnak kell lennie minden irányban. Elsősorban az anyag tekintetében: az irodalomnak minden ága képviselve kell hogy legyen: tudomány és szépirodalom, művészet és természettudomány, ifjúsági irodalom és bölcsészet. Másodszor a tartalom tekintetében: az irodalom minden ágában minden jelentékenyebb vélemény, irányzat, iskola, párt kell hogy szóhoz jusson. Harmadszor a forma tekintetében: ugyanazon tárgynak az intelligencia különböző fokára szabott különböző előadásai kell hogy meglegyenek...

A szövegközlés alapja: Fővárosi Könyvtár Közleményei, 6. sz. Bp. 1910. 1–30. l.

---

1. *Szabó Ervin* (1877–1918) – a szocialista magyar művelődés- és könyvtárpolitika megalapozója, egy új közkönyvtártípus: a városi nyilvános könyvtár meghonosítója és kialakítója, elvekben és gyakorlatban egyaránt. Jogi és közgazdasági tanulmányokat folytatott a budapesti és bécsi tudományegyetemen. Könyvtárosként dolgozott az Országgyűlés Könyvtárában (1899). Újjászervezte a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtárát (1900–1904). Ezt követően haláláig a Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója volt. Munkásmozgalmi tevékenységén, marxista igényű történeti kutatásain kívül elsősorban a könyvtárügy, a szocialista alapozású olvasási és könyvtári kultúra kialakításán fáradozott.

   Itt közölt, nagy tanulmányának szánta azt a feladatot, hogy a főváros vezetőségét és képviselőtestületét meggyőzze egy új, korszerű központi könyvtár és kerületi könyvtári hálózat létrehozásának a szükségességéről. Elgondolása a főváros irányító rétegeinek művelődéspolitikai elmaradottsága és szűkkeblű politikai elzárkózása miatt akkor nem valósulhatott meg. Ez a tanulmánya és sok más írása máig példát ad arra, hogy a fejlesztési terveket mekkora felelősségérzettel, politikai tudatossággal és a társadalmi valóság helyes érzékelésével és elemzésével, az egykorú világszínvonal alapos ismeretében kell és lehet tudományos módszerekkel kidolgozni. Szabó Ervin szellemi hagyatéka a magyar szocialista művelődés- és könyvtárpolitika alapjává és vezérfonalává vált, először a Magyar Tanácsköztársaság idején, másodszor a szocializmus alapjainak lerakásakor. Művei az alábbi kötetekben találhatók meg: Szabó Ervin válogatott írásai. Bp. 1958. 508 l. és Szabó Ervin könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. Bp. 1959. 746 l. – Munkásságáról részletes ismertetés és értékelés található Remete László A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története (Bp. 1966. 324 l.) c. munkájában.
2. A bécsi Egyetemi Könyvtár 104 000 koronát fordít évenként könyvvásárlásra.
3. *Magyar Minerva* – l. az 58. szemelvény 1. jegyzetében.
4. *angol-amerikai könyvtári adó* – az USA-ban 1847-től, Angliában 1850-től érvényben lévő rendelet szerint mindenki köteles jövedelme arányában adót fizetni könyvtáralapítási és fenntartási célokra. Ebből a közadóból hozták létre 1852-ben pl. a manchesteri nyilvános könyvtárat. 1878-ban a Pest megyei Közigazgatási Bizottság is elrendelte ilyen jellegű adó fizetését, de eredménytelenül.
5. *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* – l. az 58. szemelvény 10. jegyzetét.

Vita a fővárosi fiókkönyvtárak körül

64

MADZSAR JÓZSEF[1]

AZ ELSŐ FŐVÁROSI FIÓKKÖNYVTÁR

A Fővárosi Könyvtárnak nyilvános könyvtárrá való átalakításában a múlt év [1913] utolsó napján történt az első lépés a nyilvánosság előtt, amikor megnyílt az első fiók, a Deák Ferenc Könyvtár. A főváros könyvtári programja értelmében a könyvtár központja megmarad továbbra is szakkönyvtárnak, amelyben megtalálható lesz a városi életre és igazgatásra vonatkozó irodalom, s ezenkívül a szociológia, közgazdaságtan, politika, történelem és ezek segédtudományai. Ez a rész tehát tudományos könyvtár marad a kutató számára. A nagy nyilvánosság számára pedig a könyvtár angol-amerikai mintára fiókokat állít fel a város minden részében, amelyekben a könyvanyag általános jellegű lesz, vagyis úgy felnőttek, mint gyermekek számára mindennemű ismeretterjesztő és szépirodalmi művek, a szorosan vett szakkönyvek kizárásával.

Ilyen fiókkönyvtár jelenleg öt van készülőben a főváros áldozatkészségéből, de az első, amely csakugyan meg is nyílt, a Deák Ferenc szabadkőműves páholynak köszönheti létezését,[2] amely

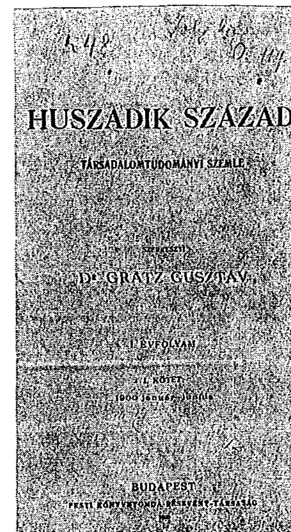
20 000 koronát ajánlott fel könyvtári célokra. Ebből a pénzből épült az Almássy téren egy kis pavilon, a Városi Nyilvános Könyvtár első fióképülete.[3] Múlt év dec. hó 27-én vette át Bárczy[4] polgármester az épületet, és 29-én du. 3 órakor nyílt meg a közönség számára.

Az egész épület voltaképpen egy teremből áll, amelynek egyik része a gyermekek, másik része a felnőttek olvasója, egyúttal könyvraktár, és kölcsönző is. Olvasóhelyet terveztünk felnőttek számára húszat, gyermekeknek huszonötöt. Ez a tervezés a könyvtárépítés elveinek pontos betartásával, a négyszög- és köbméterek kiszámítása alapján történt, a gyakorlat azonban újabb és újabb pótszékek alkalmazására kényszerített, úgyhogy most már hetvennél többen is olvasnak egyszerre.

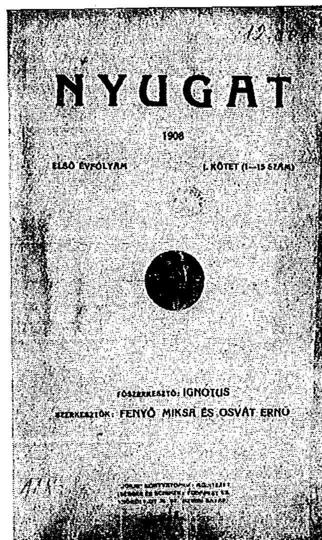
Az első hét nagy tapasztalatai meggyőztek mindenkit, aki a nyitvatartás óráiban (du. 3 – 9, vasár- és ünnepnapokon 3 – 6) meglátogatta ezt a könyvtárat, hogy helyes volt az az irány, amerre a könyvtár megindult. A forgalom állandóan maximális, a gyermekeket csak turnusokban lehet bebocsátani, bármennyire is sajnáljuk azokat, akik fagyban és szélben kiskabátban dideregnek órák hosszat az ajtó előtt, míg egy-egy hely megürül. Az első héten a könyvtárban olvasott 996 gyermek és felnőtt, nem számítva azokat, akik csak a kézikönyvtárt használták, vagy csak folyóiratokat vagy újságokat olvastak, mert ezekről nem készül statisztika. Kölcsönzőjegyet váltottak 250-en, s ezeknek névsora mutatja legszemléltetőbben, hogy a nyilvános könyvtár valóban mindenki számára való, mert íme, a foglalkozások így következnek: sajtgyáros, iskolaigazgató, cipőfelsőrész-készítő, szigorló orvos, mérnök, díjnok, iparművész növendék stb. A „mindenki" szó persze csak a foglalkozás szempontjából értendő, s nem mennyiségileg; ha volt eddig panasz, az mindig csak úgy szólt: mért nem csinálták ezt legalább még egyszer akkorára! Az első héten, amikor még a közönség nem tudta, hogyan kell igazolnia magát, hogyan lehet jótállót szerezni, mégis kiadtunk 551 művet, ezek között 285 szépirodalmi, 139 ismeretterjesztő és 127 ifjúsági mű.

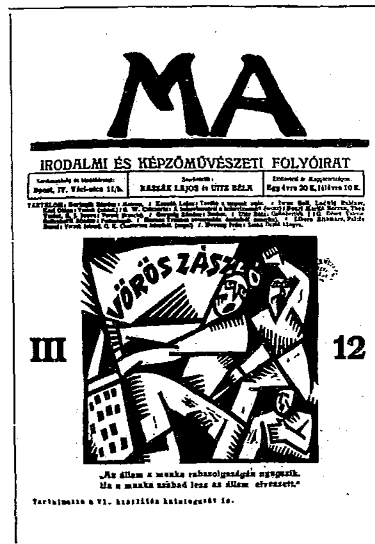
Nagyon szerettem volna elhozni a könyvtárba valamelyik este azokat az aggódókat, akik ilyen kérdésekkel próbálták építés közben lehűteni a mi lelkesedésünket: „Mit gondolnak az urak, lesz majd, aki itt olvasni akar?" Ezeket megnyugtathatják a fenti számok, hogy nem kidobott pénz, amibe ez a könyvtár került. A másik azt mondotta: „Ez a legrosszabb vidék! Nem fognak bírni evvel a sok jasszal és csirkefogóval." Nos, ezek a kis „csirkefogók" második nap már maguk figyelmeztették az újonnan jövőket, hogy mossák meg a kezüket, mielőtt könyvet vesznek kézbe. És nem

JELENTŐS FOLYÓIRATOK 1890 – 1918 KÖZÖTT

NŐMUNKÁS

MÁJUS 1-I SZÁM

TÁRSADALMI FORRADALOM

A MAGYARORSZÁGI FORRADALMI SZOCIALISTÁK LAPJA

Munkástestvérek!

Éljen a forradalmi általános sztrájk!

A XX. SZ. ELSŐ ÉVTIZEDEINEK MUNKÁSSAJTÓJÁBÓL

AZ IFJUMUNKÁS

A MAGYARORSZÁGI IFJUMUNKÁSOK KÖZPONTI LAPJA

„Ki a napfényes, nyilt mezőkre,

PROLETÁR

A csepeli és környéki szociáldemokrata párt- és szakszervezetek közlönye.

1919.

A PROLETÁR

hiszem, hogy nagyobb csend volna az iskolában, pedig itt mindig van valami mutatnivaló kép a szomszédnak, és meg kell beszélni az asztal közepén álló földgömbön kutatva, hogy hol keresik most éppen Grant kapitányt gyermekei.

A Deák Ferenc Könyvtár első hetének benyomásai ilyenformán igazolják, hogy a könyvtár Budapesten is szükséglet, és hogy az angol-amerikai nyilvános könyvtár típusa beválik nálunk csakúgy, mint az egész világon.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1914. 1. sz. 19–22. l.

1. *Madzsar József* (1876–1944) – orvos, polgári demokrata, majd kommunista író és politikus. Szabó Ervin munkatársa. Az első világháborút megelőzően mint a Fővárosi Könyvtár igazgatóhelyettese részt vett a munkáskerületek könyvtárhálózatának a megszervezésében. A Tanácsköztársaság idején a közegészségügy egyik irányítója, 1920-ban emigrált. Hazatérése után 1924-től a szociáldemokrata párt baloldali szárnyának vezető egyénisége, majd a kommunista párt tagja. 1928-ban kiadta a Társadalmi Lexikont, mely tényanyagában és szemléletében haladó baloldali álláspontot tükröz. A Társadalmi Szemle egyik szerkesztője volt. Több politikai pert indítottak ellene. 1935-ben Csehszlovákián keresztül a Szovjetunióba emigrált, ahol a Sarló és Kalapácsban, az Új Hangban, a csehszlovákiai Magyar Napban több cikket írt. 1938-ban alaptalanul pert indítottak ellene, és 1944-ben büntetőtáborban halt meg.
2. A Deák Ferenc szabadkőműves páholy fennállásának 25. évfordulójára ingyenes népkönyvtárat kívánt létesíteni. Szabó Ervin tanácsára azonban az alapításra szánt összeget felajánlotta a Fővárosi Könyvtárnak egy fiókkönyvtár létesítésére. Ez a „Deák Ferenc Könyvtár" volt a fiókhálózat első könyvtára.
3. A Fővárosi Könyvtár első fiókkönyvtára ma a 2. sz. kerületi könyvtárként működik.
4. *Bárczy István* – l. a 62. szemelvény 1. jegyzetét.

65

HIVATALOS HANG A FŐVÁROS ELSŐ FIÓKKÖNYVTÁRÁRÓL[1]

1914

A Magyar Könyvszemle vegyes közleményei között a Fővárosi Könyvtár Almássy téri fiókjának megnyitásáról egyebek közt a következőket olvassuk: „...elrendezés és felszerelés tekintetében a kisebb amerikai típus hű utánzata, és az utánzásban annyira megy, hogy a kézikönyvtárba a lexikonok és egyéb kézikönyvek mellé a Szentírást is beállította. Aki az Almássy tér környékének felekezeti térképét ismeri, e különben dicséretes intézkedést aligha

tartja éppen szükségesnek, s ismét tanulságos példát lát benne arra nézve, mennyire rabja a Fővárosi Könyvtár vezetősége a külföldi mintának. Egyébként a könyvtár felszerelése és könyvkészlete teljesen megfelelne, ha arányban állna azon feladatok nagyságával, amelyek betöltésére hivatott. Jelenlegi méretei mellett inkább játékszer, amolyan kiállítási mintafaluba való látványosság, semmint komoly eszköze a modern könyvtári politikának. Ilyen mértékben egy közel milliós városban legalábbis annyi fiókot kellene létesíteni, amennyi azoknak az egyéb közrendeltetésű épületkéknek a száma, amelyekhez a nem éppen válogatós pesti humor e házikót hasonlította."

Ez a Nemzeti Múzeum hangja? *Ez* a Nemzeti Múzeum modora? Csodálkozunk, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, melynek annyi érdemes, kitűnő tisztviselője van, hogy nem talál *hivatalos* közlönye számára európai modorú szerkesztőt?

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1914. 4. sz. 119–120. l.

---

1. A cikk válasz a Magyar Könyvszemle tudósítására (1914. 1. sz. 95–96. l.), amely az Almássy téri fiókkönyvtár állapotát és működését bírálja. A fiókkönyvtárról l. az előző szemelvényt.

66

SZABÓ ERVIN

NÉPKÖNYVTÁR ÉS NYILVÁNOS KÖNYVTÁR[1]

1914. december 30.

Nehezen vonulnak be új elnevezések a mindennapi élet szótárába. Különösen nehezen akkor, ha az új intézmény, mely a maga új nevét követeli a köztudat előtt, egy régi intézménynek a regenerált alakja. Még nem csukták be az utolsó népkönyvtár ajtaját, és alighogy megnyitották az első nyilvános könyvtárat, és ha a közönség a főváros könyvtári törekvései kapcsán esett nem kisszám ú újságcikkekből meg nem alkotta magának az új könyvtártípus képét, a gyakorlatból ugyan még meg nem tanulhatta. Így esett meg aztán, hogy egyik legmodernebb napilapunk az Almássy téri Deák Ferenc Könyvtárat a megnyitásról írt tudósításban egyszerűen lenépkönyvtárazta. Erre a tudósításra küldte el dr. Szabó Ervin, a Fővárosi Könyvtár igazgatója, helyreigazító levelét, melyből közöljük a következőket:

A Deák Ferenc Könyvtár nem az első népkönyvtár Budapesten. Nem tudom, mióta, de bizonyára legalább ötven esztendeje vannak itt népkönyvtárak. S van, nem akarok sokat mondani, legalább ötven. De lehet, hogy száz. Ha csak azért végeztük volna

munkánkat, hogy még egyet csináljunk: igazán szót sem érdemelne az egész.

Munkánk jelentőségét mi éppen abban látjuk, hogy a Magyarországon és Budapesten is népkönyvtár néven ismert könyvtártípust másikkal próbáljuk kiszorítani, amelyet angol-amerikai mintára nyilvános könyvtárnak nevezünk. Hogy miért van erre szükség, s miben különbözik ez a népkönyvtártól, arról itt terjedelmesen nem írhatok. Annyi írásomban megmondtam már, hogy szinte röstellem megismételni. De valamit mégis föl kell említenem megvilágításul.

A magyarországi népkönyvtárakról szóló hivatalos évi jelentés, az állam folyton fokozódó anyagi támogatása ellenére, legújabban is e könyvtárak forgalmának lényeges csökkenéséről ad számot. Mi ennek az oka? Nézetünk szerint legfőként az, hogy e gyűjtemények könyvanyaga túlnyomórészt úgy van összeválogatva, mintha az olvasók valamifajta szellemi kiskorúak, a művelt embernek szép dolgokra éretlenek és az élő világból kikapcsolt alvajárók volnának. Népies könyvek, a nép számára lepárolt irodalom, a gazdasági, társadalmi, politikai, vallási küzdelmek „kényes" kérdéseivel szemben a pártatlanság hazug mezébe öltözködött és elavult tudomány – szóval, amolyan szellemi gyámság alatt állóknak szánt szegényházi koszt: ez a régimódi népkönyvtárak anyaga – és programja. A magyar tapasztalat is bizonyítja, hogy ez a koszt senkinek sem kell – hisz az összes magyar népkönyvtárak együttvéve sem forgatnak még egy évben annyi könyvet, mint egy közepes angol város, pl. Bristol, vagy Salford egymagában; a nyugat-európai és amerikai viszont megmutatja: mi kell? Kellenek, éspedig szegénynek és jómódúnak, munkásnak és iparosnak és hivatalnoknak, „műveletlennek" és „műveltnek" egyaránt: *a)* a régi irodalomból némely jó könyvek, *b)* új könyvek, *c)* praktikus, az élet problémáira őszintén megfelelő könyvek. Egyaránt, egyformán. A könyvtár ne gyámkodjék tehát. Adjon jó könyveket, adjon új könyveket és adjon az élet kérdéseire minden szempontból megfelelő könyveket. Akkor aztán olvasni fogják százezerszám, milliószám, mint Bécsben, Berlinben, Liverpoolban, Chicagóban, s olvasni fogják munkások és munkáltatók, gyerekek és egyetemi hallgatók, utcaseprők és tisztviselők – egyformán. S ha ezenkívül újságokat és folyóiratokat is tart, nyitva van mindennap, éspedig este, a gyermekekkel is törődik, és ami a fő: anyagát folyton fölfrissíti – akkor nyilvános könyvtár lesz valóban; public library és nem „nép"-könyvtár, amely épp a „nép"-nek nem kell.

Hogy ehhez az új könyvtárpolitikához – és nem könyvtárhoz – segített az alapokat lerakni a Deák Ferenc-páholy: ez a

kezdeményezésének nagy érdeme. Vagyis éppen az, hogy népkönyvtárat nem alapított, hanem a népkönyvtári eszmét temetni segített.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1914. 1. sz. 23–24. l.

---

1. Szabó Ervin a Világ c. lap 1913. december 28-án megjelent cikkére válaszolva tisztázza a népkönyvtár és a nyilvános könyvtár fogalmát. Az Almássy téri fiókkönyvtár megnyitásáról szóló tudósítás ugyanis tévesen nevezi népkönyvtárnak a Deák Ferenc Könyvtárat. A helyreigazító cikk megjelent a Világ 1913. december 30-i számában is. Szabó Ervinről l. még a 63. szemelvény 1. jegyzetét.

67

VÁRADY IRMA[1]

EGY VÁROSI FIÓKKÖNYVTÁR KEZDETEI

(A Százados úti fiókkönyvtár[2] működése 1914. május 7-től július 30-ig)

Három hónap elegendő volt ahhoz, hogy leszögezzük: a könyvtár működése a gyermekkönyvtár szempontjából eredményesebb volt, mint a felnőttek szempontjából. Augusztus elsején volt a könyvtárnak 767 olvasója, ezek közül 644 gyermek, 123 felnőtt.

A felnőttek egy kb. 2000 kötetből álló könyvanyagból összesen 1736 kötetet olvastak. Ebből 933 kötet az utolsó három hónapra esik, ami jelentékeny emelkedést mutat, és joggal vezet arra a föltevésre, hogy ha a háború folytán nem állott volna be a házi kölcsönzés megszüntetésének szükségessége, ez a forgalom mindinkább növekedett volna.

Igaz ugyan, hogy ezek az adatok felülmúlják az angol és amerikai könyvtárak forgalmát (mert míg Angliában és Amerikában átlag 4–5 kölcsönzés esik évenkint egy kötetre, addig a Százados úti könyvtár ennél nagyobb átlagot ért el kisebb könyvanyaggal), ezzel szemben azonban meg kell gondolnunk azt, hogy a könyvtárak hazájában minden városrésznek megvan a maga könyvtára, míg egész Budapestnek csak három fiókkönyvtára van mindössze. Figyelembe kell vennünk ezeknek az adatoknak az értékelésénél azt a körülményt is, hogy ezek az adatok az Almássy téri Deák Ferenc Könyvtár[3] meglepő, erejét felülhaladó forgalma adatai mögött messze elmaradnak.

Ez korántsem jelenti azt, hogy a Százados úton kevésbé volna szükség könyvtárra, mint az Almássy téren, hanem éppen az ellenkezőjét. Ahol a könyv nem kultúrszükséglet, ott a könyvtár kötelessége hogy azzá tegye. De ez csak ott lehetséges, ahol az eszközök megvannak ahhoz, hogy könyvtári akciót kifejthessünk. A Százados

úti miniatűr könyvtár szűk helyiségével és szerény katalógusával semmi esetre sem bírt volna meg könyvtári propagandát...

Ha vizsgáljuk, hogy mi volt az ok, hogy a nagy könyvtárhiány dacára sem haladta meg a Százados úti könyvtár forgalma a könyvtár méreteit, megtaláljuk a magyarázatot abban, hogy a könyvtár vidékének a lakossága rossz olvasóanyag...

A lakosság egyik része alsó rangú közigazgatási alkalmazottakból áll, postásokból, rendőrökből, hivatalszolgákból és altisztekből. Kultúrpolitika számára nehezebben megközelíthető emberanyagból. A lakosság zömének másik része kisipari alkalmazottakból áll. Kultúrpolitika számára ez is kevéssé értékes emberanyag. Életüket elkerülik a nagy válságok, a megelégedettség egy bizonyos fokát érzik, úgy találják, hogy az elemi iskola nyújtotta műveltség, mely számukra is elegendő volt, gyermekeiknek is elégséges lesz. Ezért a könyvtárt felesleges intézménynek tartják. Ott lakó emberek szájából nemegyszer hallottam erre vonatkozó érdekes kijelentéseket. És nemcsak hogy a felnőttek nem olvastak, hanem még gyermekeiknek is megnehezítették a könyvtár használatát. Augusztus elsején 42 intésdíj-hátralék miatt visszatartott zöld kölcsönzőjegy volt, mindegyik egy hétnél tovább hevert már ott, tehát nem valószínű, hogy a gyerek egyhamar kiválthatná a jegyét, mert szüleitől erre a célra pénzt nem kap. Egyes szülők megtiltották gyerekeiknek, hogy a könyvtárba járjanak, mert „hátha nem viszi vissza időben a könyvet, és akkor fizetni kell". A felnőttek egy része a legnagyobb idegenkedéssel fogadta, hogy igazolnia kell magát. Volt olyan is, aki kereken kijelentette, hogy „nem érdemes neki a bejelentőlapot elhozni". A Deák Ferenc Könyvtárt jellemezte az, hogy semmiféle korlátozás, kényszerűségből alkalmazott ridegség sem bírta visszatartani a könyvtártól a közönséget. A Százados úton ellenben a legkisebb formalitás is elegendő volt ahhoz, hogy az olvasót elijessze...

A legtávolabbi kerületekből, sőt a főváros területén már kívül eső részekből keresték fel a könyvtárat, ami eléggé bizonyítja a nagy könyvéhséget. Hogy mennyire könyvéhesek nálunk az emberek, erre vonatkozólag a fiókkönyvtárosnak lehet leginkább tapasztalata. A tudományos és egyéb nagykönyvtárak miliője és egyéb adminisztrációja egyrészt nem alkalmas arra, hogy felbátorítsa az olvasót, hogy panaszaival és kívánságaival előálljon, másrészt azzal, hogy a könyvtárba bejutott, már meg is szűnt nagyrészt panaszainak tárgya. A budapesti könyvtárak zártkörű működésének nagyon gyakran egy szegény fiókkönyvtár issza meg a levét. Nemegyszer történt meg, hogy a legspeciálisabb tudományos könyveket a Százados úti fiókkönyvtárban keresték, és amikor nem talál-

ták, teljes megvetésükkel fordultak a könyvtár ellen, amelyben „semmit sem lehet találni", amíg meg nem értettem velük, hogy egy 2000 kötetes könyvtárban igazán nem tarthatunk szakmunkákat.

Amíg a budapesti köz- és szakkönyvtárak a nyitvatartás alkalmatlan idejének és egyéb nehézségeknek a reformálásával nem állanak az intelligens nagyközönség szolgálatába, míg minden egyes városrésznek nem lesz meg a maga fiókkönyvtára, addig persze minden fiókkönyvtár ki van téve annak, hogy „zaj és tülekedés legyen benne" (ezt hozta fel egy újságtámadás a Deák Ferenc Könyvtár ellen[4], ahelyett, hogy a magyar könyvtárügyet vádolta volna érte), addig igazán nívós működést nem fejthet ki. Ha valamely fiókkönyvtár működésében zavaró elem van, az rendszerint nem az illető könyvtár, hanem az egész könyvtárügy bűne!

A fiókkönyvtár működésének milyenségét a könyvtárügy összessége determinálja, és ennek fejlesztése és javítása az, amire mindnyájunknak törekednünk kell.

A szövegközlés alapja: Városi Közlöny, 1914 december. 829–837. l.

---

1. *Várady Irma, Poórné* – Szabó Ervin egyik munkatársa a Fővárosi Könyvtárban. A Tanácsköztársaság idején a központi feldolgozás megszervezésén dolgozott. Az ellenforradalom idején állásától megfosztották, és börtönbüntetésre ítélték.
2. *Százados úti fiókkönyvtár* – a Fővárosi Könyvtár 1914. május 7-én megnyitott, 3. sz. fiókkönyvtára. Vezetője Várady Irma. A könyvtár mint 3. sz. kerületi könyvtár ma is működik.
3. *Almássy téri Deák Ferenc Könyvtár* – l. a 64. szemelvényt.
4. A Budapesti Hírlap 1914. február 20-i száma támadó hangú cikket közölt a Deák Ferenc Könyvtár viszonyairól. (L. a következő szemelvényt.)

Támadások Szabó Ervin könyvtárpolitikája ellen

68

KÖNYVTÁRI ZAVAROK[1]

1914. február 20.

A főváros tegnapi közgyűlésén interpellációk alakjában mutattak rá arra, hogy a főváros nagy költséggel fenntartott könyvtárában tarthatatlan az állapot. A könyvtár kilenc hónap óta be van zárva az új, de ezúttal is ideiglenes helyiségbe való átköltözés

címén, vagyis ilyen hosszú időn át egy nagy költséget igénylő városi kulturális intézmény nem bírt megfelelni rendeltetésének, s a beléfoglalt szellemi és anyagi tartalom holt kincset jelentett csupán. Olyan forrásból, mely a könyvtári viszonyokkal ismerős, erre nézve ma figyelmeztetést kaptunk, melynek az a része a legmeglepőbb, ahol a fővárosi könyvtár tevékenységét a külföldi könyvtárakéval hasonlítja össze. Az a megállapítása is szomorú, ahol a könyvtárt látogató közönség egy részének kulturális éretlenségére mutat. Végül az illetékes körök figyelmét követeli az a megállapítása, hogy a nemrég épített és használatba vett Deák Ferenc Fiókkönyvtár épülete el van hibázva, és nagy tévedése lenne a fővárosnak, ha a megindult könyvtári decentralizálást ilyen helytelen irányban folytatnák tovább.

A velünk közlöttek szerint a főváros könyvtára évek óta Európa legjobban dotált könyvtárai közé tartozott, mert 290 000 koronás költségvetéssel, mint amilyen az idei, a berlini, bécsi, hamburgi, brüsszeli és párizsi városi könyvtárak egyike sem dicsekedhetik. Budapest bőkezűen költ évente pénzt könyvszerzésre. Mióta a fiókkönyvtárak létesítésének terve napirendre került, könyvszerzésre évi 40–50 000 koronát költ el a főváros, és egyre szaporítja a személyzet létszámát, bár a könyvtár 46 alkalmazottjával máris nagyobb személyzettel bír, mint a többi budapesti könyvtár együttvéve, beleértve a Nemzeti Múzeum, az Egyetem és az Akadémia könyvtárát is. A decentralizáló folyamat első lépése a Deák Könyvtár megnyitása volt, melyet 130 000 koronára kikerekített húszezer koronás adományból létesített a főváros, s nagy megütődést keltett, mikor alig néhány heti működés után az új intézmény fölmondta a szolgálatot. Azt mondják: kevés a személyzet és nincs könyv a könyvtárban! Hogyan lehetséges ez? Hiszen 1913-ban könyvszerzésre összesen 63 000 koronát áldozott a főváros, és a fiókkönyvtárra ebből 20 000 koronát szavazott meg a tanács. Még sincsen könyv, s ami van, az részben selejtes és piszkos. Ez onnan van, mert a könyvtárigazgató, mikor a fiók megnyitását már nem lehetett tovább halogatni, sebtében hozzávásárolt 2–3000 könyvet. Építettek ezeknek egy csinos kis házikót, az élelmiszerárusító bódék mintájára, körülbelül 3 m magasságban, kevés ablakkal, sok kályhával, ventillátor és más egyéb efféle fölösleges dolgok nélkül. Így a zsúfolt olvasószobában 6 órai tartózkodás alatt hihetetlen bűz terjeng. Való igaz hát, hogy nincs könyv –, mert nem vásárolt a könyvtárigazgató, és hiába reménykedünk is abban, hogy ha a könyvtár a kezdet nehézségein túl lesz, kedvünk szerint kapunk majd könyvet. Február 1-én megnyílt ugyan a kölcsönzés újra, de alig múlt el két hét, és a könyvtárigazgató a köny-

vek kiadását újra kénytelen megszüntetni. A személyzet hiányról szóló panasz mindenki előtt, aki egy cseppet is jártas a könyvtár kezelésben, teljesen érthetetlen. Hiszen a főváros könyvtárának 46 alkalmazottja van, és csak egyetlenegy fiókja. A nagy könyvtár már majdnem egy év óta zárva. Más könyvtárak sokkal kisebb személyzettel, sokkal nagyobb forgalmat bonyolítanak le minden zökkenés és fennakadás nélkül. A berlini városi könyvtár központja például 1911-ben 24 alkalmazottal 233 610 könyvet adott ki. A hamburgi Öffentliche Lesehalle [nyilvános olvasóterem] központja és 4 fiókja összesen 47 alkalmazottal 1 687 731 könyvet. A jénai Lesehalle 16 alkalmazottal 134 867 könyv kölcsönzését intézte. Ezzel szemben a főváros könyvtára 1912-ben 33 alkalmazottal rendelkezett, és csak 20 960 könyvet adott ki. Jelenleg 46 alkalmazottal nem képes egy körülbelül havi 5000 könyves kölcsönzőforgalmat lebonyolítani! De még ez a szám is alaposan megcsappan, ha tekintetbe vesszük, hogy sok gyermekolvasó van, aki naponta 5–6 könyvet kér, mert csak a képeket nézi. Komoly számba menő olvasója a könyvtárnak alig van. A jelenlegi állapotok ezt teljesen kizárják. A fiókkönyvtárban például zaj, tülekedés, rendetlenség van állandóan, mint egy cigányvásáron. Nem múlik el nap, hogy ne kellene rendőri beavatkozással rendet csinálni a verekedő suhancok között. Egy másik ok, ami a neveletlen kamaszok fegyelmezetlenségét előmozdítja az, hogy a könyvtár vezetése nőtisztviselőkre van bízva, a nők a külföldi fegyelmezett közönséggel szemben beváltak, és lehetséges, hogy később a mi közönségünk is megszokja a könyvtári rendet. Eleinte azonban már csak a komolyabb olvasókra és a rendtartásra való tekintettel is energikus férfivezetésre volna szükség.

A szövegközlés alapja: Budapesti Hírlap, 1914. február 20.

1. Az Almássy téri Deák Ferenc Könyvtár elleni rosszindulatú támadás voltaképpen egy Szabó Ervin elmozdítására irányuló, nagyobb szabású szervezett akció nyitánya. A támadó nem fedte fel magát. Szabó Ervin válaszát a következő szemelvényünkben közöljük.

69

A FŐVÁROS KÖNYVTÁRA[1]

1914. febráur 21.

A Fővárosi Könyvtárról megjelent közlemény a Fővárosi Könyvtár teljesítésének elégtelenségét a berlini, hamburgi, jénai könyvtárakén méri. Hogy ezek a könyvtárak nyilvános (nép)-

könyvtárak, szépirodalommal és népszerű tudományos irodalommal dolgoznak, s hogy a Fővárosi Könyvtár egész 1913. dec. 29-éig kizáróan tudományos szakkönyvtár volt, azt elhallgatja. A külföldi nagy városoknak is vannak ilyen tudományos szakkönyvtáraik, s ezek adatai egész mást mutatnak. Például: a hamburgi költségvetése 218 000 korona, összes forgalma 86 000 kötet; a frankfurti költségvetése 167 000 korona, forgalma 53 000 kötet. Ezekkel az adatokkal kellett volna a Fővárosi Könyvtáréit összevetni. Hogy a Fővárosi Könyvtár miért van zárva kilenc hónapja? A Budapesti Hírlap megírta 1913. évi április 24-i számában: mert a főváros „a megfeszített munkát oly helyiségben végezteti el velük, ahol a tüdővész csíráját szívják magukba és az elhanyagoltság és mellőzés érzését keltik fel bennük". S mikor végre a Gróf Károlyi utcai régi iskolát jelölték ki új helyiségül, három hónapra bezártuk a könyvtárt, de akkor hónapról hónapra húzódott az átköltözés, mert a Papnövelde utcai iskolapalota, amelynek 1912 végére kellett volna elkészülnie, még ma, 1914 februárjában sem kész. A személyzet számára vonatkozóan: a könyvtárnak 1912-ben nem volt 33 alkalmazottja, hanem 24, és ma sincs 46, hanem van: 35. Ezek között 9 gyakornok és 4 szolga. Ezzel szemben a múzeumi könyvtárnak és az egyeteminek már 1911-ben volt 57 alkalmazottja. Hol van még az Akadémia, az Iparművészeti Múzeum, a Statisztikai Hivatal, a Műegyetem stb. stb. személyzete? A könyvbeszerzést illetően: javadalmunk valóban nagyon szép. Nem volt ugyan 1913-ban 63 000 korona, csak 58 000. Ami a fiókkönyvtárak könyveit illeti, ezek háromnegyedét még 1913 nyarán vettük meg, nem egy fiókét, hanem egyszerre ötét. A Deák Ferenc Könyvtárra 20 000 korona volt előirányozva, s annyiból épült is meg. Csakugyan nem palota, de a 20 000 koronából nem is telhetett mindenre. Hogy a szellőzőkészüléke rossz, az hiba, de én ismerek milliókat nyelt középületeket, amelyeknek jó szellőzés hiánya miatt a tisztifőorvos nem akarta megadni a lakhatási engedelmet. Bármilyen hibái volnának is azonban az Almássy téri kispavilonnak, a Deák Könyvtár egy órára sem mondta föl a szolgálatot; egy pillanatra sem volt a könyvek kiadása megszüntetve; nincs zaj és tülekedés, és 51 nap alatt egyetlenegyszer esett meg, hogy rendőrt hívtak, hogy egy tetten ért könyvtolvajt letartóztassunk. A könyvtár nem havi 5000 kötetet forgatott, mint a cikkíró írja, hanem 8200-at.

A szövegközlés alapja: Budapesti Hírlap, 1914. február 21.

1. Szabó Ervinnek ez az írása válasz a Fővárosi Könyvtár ellen irányuló támadásra (Budapesti Hírlap, 1914. február 20). A támadás a Nagy

Budapest 1914. február 23-i számában folytatódott. Szabó Ervin, akit panamázással vádoltak, ekkor rágalmazás címén feljelentést tett Bárczy polgármesternél az ismeretlen támadó ellen. A cikk szerzője – Hegedüs Gyula, a Pesti Napló belső munkatársa – visszavonta állításait.

Vidéki könyvtárak

70

SOMOGYI KÁROLY[1] ESZTERGOMI KANONOK KÖNYVTÁRADOMÁNYA

Szeged, 1880. április 27.

(Részlet)

SZEGED VÁROS T. KÖZTÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁGÁNAK

A romjaiból új életre kelő Szegedre nagy nemzeti misszió vár. A város újraépítésénél ehhez képest az országos intézkedések vezérelvét azon föladat képezi, hogy Szeged mindazon eszközökkel elláttassék, amelyek birtokában fokozott hatékonysággal és erővel képes lesz misszióját betölteni. Szeged város föld-irati helyzeténél, népének tiszta magyarságánál s életrevalóságánál fogva oly fontos központot képez hazánk déli részén, amelynek messze ható rendeltetése úgy a közgazdasági haladás forgalmi emporiumául [gócául] szolgálni, mint a nemzeties irányú közmívelődést és tudományosságot az ország nagy terjedelmű déli vidékén terjeszteni.

Ezen meggyőződéstől áthatva részemről is szolgálatot tenni kívánok a közmívelődés és magyar nemzetiség ügyének, és évtizedek hosszú során át gonddal, fáradságosan és nagy áldozatokkal gyűjtött könyvtáramat Szeged városának ajándékképpen, örök tulajdonul fölajánlom.

A könyvtárak az emberi mívelődéstörténelem tanúsága szerint mindenütt és minden időben leghathatósabb emeltyűi voltak az erkölcsi és tudományos tökélyesbülésnek. Könyvtáram, melynek gyűjtésénél tisztán ezen szempontok szolgáltak irányadóul, a benne foglaltató művek száma s különösen azok valódi tudományos és erkölcsi becsénél fogva egészen meg fog felelni azon rendeltetésnek, hogy mint „szegedi könyvtár" a mívelődésnek s a társadalmi fejlődésnek egyik hathatós eszközéül szolgáljon.

Midőn Szeged t. közönségével közlöm föntebbi elhatározásomat, egyúttal hangsúlyozni kívánom azon, a könyvtár adományozásához kötött célzatot, hogy én e könyvtárral akképpen kívánok rendelkezni, hogy az valóban gyümölcsözővé válhassék a közmívelődésre nézve. S midőn részemről Szegeden találom e közmívelődési intézmény legalkalmasabb helyét: viszont biztosítékokat kívánok szerezni afelől, hogy a könyvtár úgy a jelenben, mint a jövőben teljesen meg fog felelhetni rendeltetésének. E célzatból bizonyos, a dolog természetéből folyó föltételeket kötök ki, amelyek együttjárnak a könyvtár tulajdonjogával. E föltételeknek Szeged város köztörvényhatósági bizottsága által leendő elfogadásához kötöm az örök adományt.

Föltételeim, melyeket szerződésileg megállapíttatni kívánok, a következők:

I. Minthogy én Szeged közmívelődési missziójának biztosítékát a város egyetemében találom: akaratom az, hogy a könyvtár Szeged városnak, mint erkölcsi testületnek, egységében oszthatatlan és elidegeníthetetlen örök tulajdonát képezze, és annak tulajdonjoga másra soha át nem ruházható.

Magyar nemzeti érdekből kívánatosnak tartom, hogy Szegeden tudományegyetem létesíttessék, aminek a könyvtárral egyúttal egyik előföltételét kívánom megalapítani.[2] A könyvtár szabályszerű használatával hatályosan támogatva leend a felsőbb tudományos képzés; azonban kívánom, hogy a könyvtár még ez esetben is Szeged város tulajdona maradjon, és annak tulajdonjoga se a tudományegyetemre, se egyéb tudományos intézetre vagy társulatra soha átruházható ne legyen.

II. Hogy a könyvtár rendeltetésének megfeleljen, elengedhetetlenül szükséges, hogy kellő gond fordíttassék annak fönntartására és megőrzésére, és hogy újabb művek beszerzésével folyton gyarapíttassék, mert csak így tarthat lépést a tudományosság és korszellem haladásával.

Ezek folytán kötelezze magát Szeged város, hogy a könyvtár fenntartását, megőrzését és gyarapítását elvállalja, s illetőleg az ahhoz szükséges eszközöket előállítja, s viselni fogja az erre megkívántató költségeket, amelyeket eddig magam viseltem...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1880. 157–163. l.

---

1. *Somogyi Károly* (1811–1888) – esztergomi prépost és apátkanonok, egyházi író és szerkesztő. 60 000 kötetből álló értékes könyvgyűjteményét az 1879-es árviz idején romba dőlt város megsegítésére irányuló nagy nemzeti akció keretében Szeged városának ajándékozta. A város tanácsa 1880. aprilis 30-i ülésén fogadta el az adományt, de a könyvtár csak 1883. október 16-án nyílt meg. A könyvtárnak a későbbiek során olyan kiváló könyvtárosai, illetve vezetői voltak, mint

Tömörkény István és Móra Ferenc. Ez a gyűjtemény képezi alapját a mai Városi Somogyi Könyvtárnak, egyik legjelentékenyebb vidéki városi könyvtárunknak.

2. Somogyi Károlynak ez a szándéka nem vált valóra. Az 1921-ben Kolozsvárról áttelepült Tudományegyetem könyvtára nem Somogyi gyűjteményéből, hanem más könyvtárak és tudományos intézetek adományaiból jött létre.

71

CSÜRÖS FERENC[1] KÖZMŰVELŐDÉSI TANÁCSNOK ELŐTERJESZTÉSE A VÁROSI TANÁCSHOZ

1915

Tekintetes Tanács!

Tudvalevő dolog a tekintetes Tanács előtt, hogy a város könyvtára, mely a kis tanácsterem könyvszekrényeiben van elhelyezve, jelenlegi állapotában holt tőkének tekinthető. A szekrények elzárva rejtik magukba a könyvek tömegét, melyek közhasználatba alig-alig kerülnek. Szép számú folyóirataink sem szolgálják azt a célt, melyre szánva vannak, hogy ti. minél több kézen megfordulva terjesszék a hasábjukon felhalmozott ismereteket: nem szolgálhatják, mert nincs megfelelő hely, ahol közkincsé lehessenek. Van tehát könyvtárunk, szép számmal vannak folyóirataink, csakhogy nem lehet hozzájutni a megfelelő berendezés hiánya miatt. Így a városi könyvtár holt tőke marad mindaddig, míg valami úton-módon a közhasználat számára hozzáférhetővé nem tesszük.

Arra természetesen nem gondolhatunk, hogy olyan nagyszabású intézménnyé fejlesszük a városi könyvtárat, mint amilyen pl. a főváros nagyszerűen berendezett könyvtára vagy a szegedi városi könyvtár[2]. De erre nincs is szükség Debrecenben. Debrecennek megvan a maga megfelelő könyvtára: a kollégiumi nagykönyvtár[3], amely egyetemi könyvtárrá fejlesztve az egyetemi ifjúság és a tudományokkal foglalkozó szakférfiak igényeit kielégíti, és még jobban ki fogja elégíteni a jövőben.

Ámde szerény keretekben a városi könyvtár is nagyon hasznos és értékes szolgálatot tehet Debrecen közművelődésének – éspedig úgyszólván a város anyagi megterhelése nélkül –, ha bizonyos változtatásokkal és újításokkal azt használhatóvá és hozzáférhetővé tesszük.

Idevonatkozó nézeteimet a következőkben van szerencsém kifejteni, a sorrendet úgy állapítva meg, hogy először azt veszem tárgyalás alá, minő célt szolgálna, minő szükségleteket elégítene ki a

városi könyvtár, azután: minő eszközökkel érhetnénk el azt, hogy a könyvtár a közhasználatnak átadható legyen.

A városi könyvtár elsőrendű célja adva van magában az intézmény jellegében. Egy ilyen könyvtárnak elsősorban a *város tisztviselőinek önművelődését kell szolgálnia...* Mivel a közigazgatási tisztviselők továbbképzéséhez elsőrenden közigazgatási és társadalomtudományi munkák szükségesek, a városi könyvtárnak főleg közigazgatási, és társadalomtudományi szakmunkákat és folyóiratokat kell tartalmaznia.

Mivel Debrecen város könyvtáráról van szó, nem pedig általánosságban a városi könyvtárról, nagyon természetesen a debreceni viszonyokat kell vizsgálat alá vennünk, s ebből a szempontból vizsgálnunk, hogy az előbb említett szükséglet mellett minő más szükséglet az, melynek kielégítése szintén a városi könyvtár feladata lenne. Debrecenben a kollégiumi nagy- és kézikönyvtáron kívül vannak szemináriumi könyvtárak az egyetemi hallgatók számára, tanári és ifjúsági könyvtárak a középfokú intézetek, iskolai könyvtárak az elemi iskolák számára. Ebben az irányban pótolnivaló nincsen. A kereskedelmi és ipari köröknek is megvan a maguk szakkönyvtára a kereskedelmi és ipari kamaránál. Van azonban Debrecen lakosságának egy rétege, amely nincsen ellátva az önművelődés eszközeivel. Értem a *debreceni gazdaközönséget.* Nagyon csodálom, de tényleg így áll a dolog, hogy Debrecen törzslakosságának továbbmívelésével eddigelé senki sem törődött...

Nézetem szerint a városi könyvtárnak másodrendű, nem kevésbé fontos feladata lenne *gazdasági szakmunkák és folyóiratokkal a debreceni gazdaközönség továbbművelésének ügyét szolgálni.*

Ezekben adva van az a szükséglet, melynek kielégítésére volna hivatva – nézetem szerint – a városi könyvtár.

Eszerint a könyvtár anyaga közigazgatási, társadalomtudományi és gazdasági szakmunkákból és folyóiratokból állna, s a fejlesztés céltudatosan történnék a jövőben...

A szövegközlés alapja: Debreceni Közlöny, 1915. július 10.

---

1. *Csürös Ferenc* – Debrecen kulturális életének kifejlesztésében jelentős szerepet játszott. Megírta a debreceni nyomda történetét.
2. *szegedi városi könyvtár* – Városi Somogyi Könyvtár, l. a 70. szemelvényt.
3. *kollégiumi könyvtár* – a debreceni Református Kollégium XVI. században alapított könyvtára. Hazánk legrégibb és legértékesebb könyvtári gyűjteményei közé tartozik.

72

ÚJ VÁROSI KÖNYVTÁR DEBRECENBEN

Szabó Ervin levele Debrecen közművelődési tanácsnokához[1]

1915

(Részlet)

...Hát mi is azt hittük itt, Budapesten, úgy tizenkét esztendeje, hogyha megcsináljuk a Fővárosi Könyvtárat, akkor a városnak egyéb föladata a könyvtárügy terén majd nincsen. Az is közigazgatási, szociálpolitikai és közigazgatási könyvtárnak szerveződött, és így hittük jónak. Hisz itt a Múzeum és az Egyetemi Könyvtár és a sok szakkönyvtár, a számtalan iskolai és intézeti könyvtár, népkönyvtárak tucatszám és egyleti és kölcsönkönyvtár százszám. Elég az, sok is.

Ma már másképp tudjuk. Tudjuk, hogy mindenekelőtt két dologra van szükség, hogy az a körülbelül kétmillió kötet, ami Budapest könyvtáraiban rejtőzik, valóban hatékony legyen, valóban könyvtár legyen, ha „une bibliothèque, c'est des livres qu'on lit" [a könyvtár olyan könyvekből áll, amelyeket olvasnak]. Az *első:* a meglevő erők racionális, gazdaságos megszervezése, okos összeegyeztetése, célszerű megosztása – kooperáció és centralizáció; a *másik:* a régiek mellett, amelyek korábban volt társadalmi szükségleteknek és rétegeződéseknek feleltek meg, a modern városi népesség szükségleteivel, lelkével és szellemével számoló új könyvtártípus – a nyilvános könyvtár: a public library, az öffentliche Bibliothek. Ami nem egyenlő a népkönyvtárral.

Debrecenben, ebben a pompásan lendülő, gazdaságilag és szellemileg oly erővel előretörtető városban sincs másképp.

Pedig talán nem is tudják Debrecen jó polgárai, mennyi töméntelen könyv van a hajdúk városában. Mert ha tudnák, még a városi könyvtárt sem szavaznák meg.

A Magyar Minerva utolsó kötete szerint Debrecen különböző könyvtáraiban együtt valami 237 232 kötet van! És ezek az adatok három-négy esztendősek. Bátran mondhatjuk ma: egy negyedmillió kötet!

Ki hitte volna! Majd három kötet egy lélekre. Budapesten sincs ennyi.

De ha azt nézzük, hogy ennek a sok könyvnek hogyan vették hasznát, hogyan forgatták, akkor ugyancsak más képet látunk. Mert egy egész évben összesen 31 780 kölcsönzést számolnak.

Ha föltesszük, hogy a tökéletlen adatszolgáltatás ennek a számnak felét ejtette el, akkor sem kapunk többet 45–50 000-nél. Vagyis, a régi főiskolájáról híres, sok iskolával, egylettel és egyéb kultúrintézménnyel bővelkedő városban egy-egy polgárra évenkint átlag csak fél kölcsönzés esik. Évenkint csak minden ötödik könyvet forgatnak meg.

Milyen pazarlás parlagon heverő kultúrmezőkkel! Angol és német nagy- és középvárosokban ma ott tartanak, hogy a városban levő könyvanyagot évenkint átlag háromszor, négyszer, ötször forgatják meg. Hogy akkora német várost vegyek például, mint Debrecen: Lübeckben a nyilvános könyvtár 14 000 kötetével már 1909-ben 120 000 kölcsönzést ért el, kötetenként átlag 8–9-et, 16–18-szor annyit, mint Debrecen.

Mi ennek az oka? Bizonyára az alacsonyabb átlagos műveltség is. De minden bizonnyal nem utoljára az is, hogy az a negyedmillió kötet nem kevesebb, mint 44 helyen van szétszórva, hogy aki egy helyről tud is, nem tud a másik negyvenháromról, s ha tud is, nem tudja, mit találhat azokban, s ha ezt is tudná, nem férhet hozzájuk, mert vagy nincsenek lajstromozva, vagy féltékeny kapzsisággal őrzik...

Mit kell tenni? Amit akkora pénzzel, 100–120 000 koronával okos terv és takarékos fölhasználás mellett tényleg ki lehet termelni, azt ki kell hozni Debrecen könyvtárából is. Mi célt szolgál a sok csip-csup könyvtár, valóságos könyvtári törpe parcella? 12 népkönyvtár együtt 2461 kötettel! Egyenkint 200-zal. (S még ezek a legjobbak!) Ifjúsági könyvtárak 500 és 1000 diák számára 100–200–500 kötettel? Tanári könyvtárak huszadrész annyi használattal, ahány könyvük stb. stb.

Nem bocsátkozhatom e helyütt a megoldás részleteibe. Rájöttök arra magatok is, miként rájöttek Zürichben, Brüsszelben, Lübeckben, hogy szörnyű pazarlás ennyi kicsi könyvtár külön kezelése, külön lajstromozása, külön helyisége stb. stb., s egyesítitek majd az önálló életre képteleneket, közös katalógust készíttek egész Debrecen számára, hogy a kutató ne kényszerüljön tízben keresni, míg egy könyvet megtalál, gondos munkamegosztást állapíttok meg, hogy a kevés pénzen ne vegye meg tíz könyvtár ugyanazt a könyvet, míg más, éppen olyan fontos, egyikben sem található. Amint azt különben jól kifejtette már évekkel ezelőtt éppen várostok fia, egyik hivatalnokom, Dienes László dr. Centralizáció a könyvtárügy terén címen, a Népművelés 1911. évi 2. számában.

Persze, a megvalósítás nem oly könnyű, mint a terv egyszerű. S hogy egyáltalán meg lehessen csinálni, annak is van egy nélkülözhetetlen szervezeti és lelki előföltétele. Az, hogy a városi könyv-

tárügynek legyen megfelelő szerve, s ez valóban szellemi központja is legyen a város művelődési törekvéseinek.

Így jutunk el a másik föladathoz, a városi nyilvános könyvtárhoz. Mely nélkül, ha centralizáltok is, igazi könyvtári életetek még sem lesz.

Mert a városi könyvtár mai keretében, mert a sok egységesítendő kis könyvtár, mert a népkönyvtárak is mind valamennyi a népességnek csak egy-egy rétegét szolgálja. A centralizáció ezen sokat változtatna. De az, ami a modern városokban mindenütt parancsoló szükségként lépett föl: az Einheitsbibliothek [egységes könyvtár], a könyvtár, amely a városi népesség minden rétegét és valamennyinek mindennemű olvasószükségletét elégíti ki, a szoros szaktudomány kivételével, az tovább is hiányozni fog. Pedig erre van szükség, hogy a német és angol átlagokat érjük el, 2–3–4 kölcsönzést fejenként, és kölcsönzését nem 2 és 3 korona, de 20 és 30 fillér átlagos költséggel.

Csak figyelmeztetni akartalak: ne higgyétek, hogy a városi könyvtár megszervezésével a város könyvtári föladatai teljesedtek. Mi is így hittük, s csináltunk elég jó szakkönyvtárt. S ma nyilvános könyvtárt csinálunk, s azt látjuk, hogy a kezdet kezdetén vagyunk.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1915. 9–12. sz. 188–191. l.

1. Csürös Ferenc debreceni közművelődési tanácsnok közművelődési könyvtár létesítése ügyében tett előterjesztése (l. az előző szemelvényt) szakmai körökben élénk érdeklődést váltott ki. Szabó Ervin javaslata és hozzászólása elvi fontosságú, mert itt fejti ki, milyen legyen a korszerű vidéki közművelődési könyvtár.

Iskolai és népkönyvtárak

73

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTÉRIUM INTÉZKEDÉSEI AZ ISKOLAI ÉS NÉPKÖNYVTÁR-ÜGYBEN

Budapest, 1877. január 17.

1239. szám. Tapasztalván, hogy a míveltségnek a nép közötti terjesztésére egyik legbiztosabb eszköz és mód a helyesen szervezett nép- s illetőleg iskolai könyvtárak fölállítása és gyarapítása

AZ EST
Politikai napilap
DÉLUTÁNI HÍREK
Nincsenek
ESTI UJSÁG
8 ÓRAI UJSÁG
Vége Szerbiának
A balkán-háború után új célok felé
VILÁG
SZERDA
AZ UJSÁG

A SZÁZADFORDULÓ KORÁNAK NAPI SAJTÓJÁBÓL

SZABÓ ERVIN

e célból én minden oly törekvést, mely a ponyvairodalom kiszorítását és jobb irányú népies olvasmányok megkedvelését és meghonosítását célozza, mindenkor a legmelegebben pártolok. Ennélfogva fölhívom [címedet], hogy a gondozására bízott tankerületben a nép- s különösen az iskolai könyvtárak létrehozását lehetőleg mozdítsa elő, az elért eredményt pedig annak idején az iskolai állapotokat előtüntető statisztikai jelentésben pontosan jegyezze fel.

Trefort[1]

A szövegközlés alapja: Iskolai és Népkönyvtár, 1878. 2. sz. 19–20. hasáb.

1. Trefort Ágost mint vallás- és közoktatásügyi miniszter folytatta Eötvösnek a közműveltség emelése érdekében elkezdett tevékenységét. A könyvtárak szervezésére tett intézkedései ezt a célt szolgálták. Számos rendelkezést hozott az iskolai oktatás megreformálására is. Trefortról l. még a 25. szemelvény 1. jegyzetét.

74

DOLINAY GYULA[1]

AZ ISKOLAI ÉS NÉPKÖNYVTÁR C. FOLYÓIRAT PROGRAMJA

1878

A neveléstanok iskolai és népkönyvtárakról[2] mit sem tudnak. A pedagógiai írók, a nevelés és tanítás ezen eszközéről említést sem tesznek, a legújabb munkában is csak futólag érintetik ott, hol az iskolai oktatás utolsó szakáról van szó, s az iskolából kilépő gyermekeknek ajánltatik a hasznos könyvek olvasása.

Az iskolai és népkönyvtárak eszméje haladó korunk legújabb *követelménye*. Igen, aláhúztuk e szót, mert valóban, a korban, a társadalmi és kultúrai fejlődésben rejlik a népnevelés ügyével foglalkozók abbeli kötelessége, hogy legyenek figyelemmel arra, mit *olvas a nép*, vagy egyáltalában olvas-e valamit.

A sajtó, az irodalom az utolsó huszonöt év alatt világszerte óriási, csaknem képzelhetetlen hódítást tett. Mindenhol, a legutolsó zugolyban, a legelhagyatottabb helyen is a sajtó polipkarjával találkozunk; a nyomtatvány, a betű áradatként elborítja a világot, nem lehet képzelni embert, ki ezen ár elől magát elrejthetné. Az írás, a nyomott betű, hirdeti, eljuttatja tanait oda is, hol a nép nem tud olvasni. Elég egy ember, hogy az olvasottak elterjesztője legyen.

Ily körülmények közt lehet-e behunyni szemünket, szabad-e összefont karokkal állani azon kérdés mellett: miképpen viselkedik a föld népe, az ország millióinak tömege az újkor e leghatalmasabb tényezője, a sajtó iránt?

Az eszély, az óvatosság sem engedi ezt, mert ki állhat jót arról, hogy a figyelembe nem részesített nép nem olvas-e oly nyomtatványt, mi megrontja lelkét, megfertőzteti erkölcsét, aláássa anyagi jólétét, vagy éppen a társadalom ellen lázítja.

A nemzet, a nép iránti kötelesség pedig megkívánja, hogy ha a középosztályú, az irodalmi míveltségű olvasóközönség szellemi táplálékkal való ellátására gondunk van, sajtótörvényt állítunk, az irodalom fejlesztésére akadémiát, irodalmi egyleteket szervezünk, pályadíjakat létesítünk: úgy terjesszük ki figyelmünket a nép szellemi ellátására is. Mert a visszahatás borzasztó, és éppen nem szabad csodálkozni, ha felakasztott gonosztevők hagyatékában ponyvairodalmi termékeket, mintaképül választott rabló „históriákat" találnak, s a legotrombább babonaság, a legsötétebb vakság eredő okozójául a betű, a nyomtatás, a ponyvairodalom termékei tűnnek ki. Idevonatkozó rovatunkban megtalálja az olvasó a részletes és minden jó érzésű lelket mélyen elszomorító adatokat.

Ki meri helyeselni, hogy a nép ily irányú olvasmányokat olvasson?

Aki elég erős, ám facsarja ki a nép kezéből az ily, lelkét, szívét vérpadra hurcoló olvasmányokat, és zárja el úgy a népet a vasúttól, a hemzsegő világtól, hogy semmiféle nyomtatott betű hozzá ne juthasson. Ez esetben én nem fogom kívánni, hogy engedtessék meg nekem jó könyveim bevitele. Megnyugszom, és beleegyezem abba, hogy inkább semmit se olvasson a nép, mintsem romlását okozó olvasmányokat is. Ámde merő képtelenség és lehetetlenség az, hogy a népet elzárhassuk az olvasmányoktól; nincs erő, hatalom, mely a haladásban való ezen visszaesést keresztül tudná vinni. Azért tehát nincs más mód, mint résen állani, és *odahatni, hogy a nép csak jó olvasmányokat olvashasson, és csak ilyenek olvasásában teljék öröme.*

De másrészről, eltekintve minden egyébtől, az ország jóléte, a nemzeti közvagyonosodás követeli, hogy tegyünk valamit a nép olvasásvágyának felköltésére. Népünk munkától ment üres idejét arra szokta fordítani, hogy a munkálkodás szakában szerzett vagyont vagy kocsmában, vagy otthon eltékozolja. És miért, őrületes butaságból s kretén együgyűségből, vagy pedig fékezhetlen szenvedélyből? Nem! *Unalomból.*

Tanítsd meg a népet az olvasás iránti vágyra, kösd le érdeklődését, figyelmét a jó olvasmányokhoz: akkor a nép munkamentes idejét olvasással tölti el, mert a magyar nép okos, értelmes és józan. Az unalom űzi őt kocsmába, s ez az eredete annyi sok társadalmi bajnak, a családi élet szétzüllésének, a vagyon pusztulásának.

Ha a néppel megkedveltetjük a jó olvasmányokat, ha a nép olvasásvágyával *rendelkezünk:* úgy mi könnyebb, mint kezébe adni azon iratokat, melyekből megtanul helyesen gondolkozni, megtanul szívben, lélekben vallásos lenni; megtanulja imádatos ragaszkodással szeretni honát, alkotmányát, és különösen megtanulja okszerűen mívelni földjét, tenyészteni barmát s fejleszteni háziiparát.

Nyelvében, irodalmában él a nemzet, s mi oly nehéz körülmények közt élünk, s oly csekély az irodalompártolás! Az összes magyar könyvek olvasóit kétszázötvenezerre, a könyvvásárlókat alig százötvenezerre, és az újságelőfizetőket százezerre tehetjük. Minő arány ez!...

Terjesszétek az irodalmat, növeljétek az irodalompártoló közönséget, mert a nemzet fennmaradása kívánja ezt!

De ha a felhozottakat merőben mellőzzük is, és nem hallgatunk meg semminemű argumentumot, ha csak a legkisebb mértékben is következetesek kívánunk lenni magunkhoz, okvetlenül oda kell törekedni, hogy az iskolázás után a nép a szerzett alapokon magát *tovább képezhesse,* hogyha megtanult olvasni, ebbeli ismeretét megőrizze, sőt annak *hasznát* vegye. Hazai népoktatásügyünk jelenlegi állása mellett ott vagyunk, hogy gyermekeink a pár évi iskolázáson túl egészen magukra hagyatnak, s úgy tűnik fel népoktatásügyünk, mint a sziszifuszi munka, mely folyton halad, s a kő, a tudatlanság, mégis mindig a hegy tövében vesztegel; az általános népmívelődés alig fejlődött valamit, sőt ki merjük mondani, hanyatlott.

Előáll tehát a kérdés, hogy vajon akkor, amikor évenként közel százmillió forint fordíttatik a hazai népiskolák fenntartására, s midőn a népoktatás ügye közvetve és közvetetten annyi intézményt, annyi elmét foglalkoztat: szabad-e a négy- vagy hatévi oktatással beérni, s nem a dolog természetéből folyik-e a képzést *tovább* is folytatni, sőt, az egész életen keresztül állandósítani. A törvény ugyan tartalmaz ez irányban némi intézkedést, amennyiben elrendeli az ismétlő és vasárnapi iskoláztatást, de hogy ezen intézkedés a fővárostól kezdve le az utolsó pusztai iskoláig ki nem vihető, s tizenegy évi vajúdás után, általánosságban szólva, a kivitel meg sem kíséreltetett: azt e hazában mindenki igen jól tudja, s az intézők azt is tudják, hogy a törvény betűinek megvalósítása, a mi viszonyaink mellett soha nem eszközölhető.

Azért tehát könyvet a népnek! Eszközt az intézők kezébe, mellyel a nép olvasásvágyát felkölthessék, ébren tarthassák, az iskolai képzést keresztülvihessék.

Ez a valódi megoldás!

Eszközt a néptanító kezébe, hogy a népet olvasásszeretetre taníthassa, s az olvasási vágyat hasznos könyvek által kielégíthesse s a népet mindenkor elláthassa jó olvasmányokkal.

Mi legyen ezen eszköz?

Az iskolai és népkönyvtár.

Ezen intézményt fel kell venni a népiskolai oktatás keretébe. Az iskolai és népkönyvtár használatát be kell illeszteni a tantervbe.

Ez programunk, ez célunk!

A szövegközlés alapja: Iskolai- és Népkönyvtár, 1878. 1. sz. 2–3. hasáb.

1. Dolinay Gyula a népoktatás megszervezésén, iskolai és népkönyvtárak létrehozásán fáradozott, s ezért indította lapját is: Iskolai és Népkönyvtár címen. Törekvéseit a lap 1. számában közzétett Programjában foglalta össze. Dolinayról l. még a 23. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *iskolai és népkönyvtár* – ezt a könyvtártípust Eötvös József elképzelései szerint alakították ki. A műveltségi színvonal emelésére minden helység iskolájában könyvtár felállítását tervezték. Ez a könyvtár a népkönyvtár és az iskolai könyvtár funkcióját egyaránt hivatott lett volna ellátni.

Szakszervezeti könyvtáraink

75

ZAKA LAJOS[1]

A SZAKEGYESÜLETI KÖNYVTÁR

1899. október 6.

...Tudják azt a szaktársak, hogy a szakegyesület könyvtára[2] ugyanaz, amely az anyaegyesületé volt, így tehát tudják azt is, hogy közel 6000 kötet áll rendelkezésükre, amelyben képviselve van a régebbi és legújabb magyar szépirodalom, a tudományos irodalom pedig a történelmi, földrajzi, útleírási és egyéb művekkel, végre a szak- és szociális irodalom, ez utóbbi különösen német nyelven, ami másképp nem is lehet. Mindenki olvashatja tehát azt, amit akár szórakozási, akár tudományos igényei kielégítésére megkíván.

Olyan testületi könyvtár ez, amely Magyarországban nagyon számottevő, s nemcsak a kötetek száma, hanem a munkák becse következtében is olyan, hogy a fővárosi munkásegyesületek könyvtárai összesen nem állhatják ki vele a versenyt.

És ezt a könyvtárt a szaktársak kizárólag saját áldozatkészségöknek köszönhetik: a szakegyesület pár éves fönnállása alatt annyira megerősödött, hogy nemcsak célszerű, 1000 forintos egyleti helyiséget tarthat, hanem emellé – szintén anyagi áldozatokkal – fönntart dalárdát és zenekart is, s legutóbb megvette 1000 forintért e könyvtárt. És mindez a múlt év végén megvolt 3000 forint tőke megcsorbítása nélkül történt...

A könyvtár október 4-én nyílt meg; használhatja tehát már mindenki. A használati módokat a könyvtárnokok teszik közzé. Én végezetül csak arra akarom fölhívni a szaktársak figyelmét, hogy mit olvassanak.

Aki szereti az irodalmat, annak ott vannak azok a korábbi művek, amelyek nem a napilapokban gyárilag jelentek meg, hanem mint önálló regények. Megvan Vas Gereben, Jókai, Jósika, Eötvös, Kemény stb.; a humort kedvelőknek ajánlom (ámbár ez gyér) Beöthy Lászlót[3], Balázs Sándort[4], Frankenburgot[5], Aszalayt[6], Németh Ignácot[7], mint régieket és az újabb ismert humoristákat. – Kinek ne kellene történelem? A magyar történelmi munkák közül kitűnőek a Szilágyi-féle „Történelmi Könyvtár"-füzetek[8], és emellé még több mint 100 kötet magyar történelmi munka. Az idegen történelem is dúsan van képviselve. Emellé vegyék a szaktársak – különösen azok, akik németül tudnak – a bő szak- és szocialista irodalmat, s ezzel azt hiszem, ki van elégítve a tudás bármely ága iránt nyilvánuló igény.

Ne olvassanak értéktelen vagy ismeretlen íróktól származó műveket, mert ezek csak az irodalmi kutatók számára valók, hanem csak olyanokat, aminők minden hozzánk hasonló műveltségű, de tovább művelődni akaró embereknek szükségesek.

Megnyílt a könyvtár; ezzel bebizonyítottuk ellenségeinknek és a közönyösöknek, hogy a szakegyesület folyton, lépésről lépésre előrehalad, és így ha az ellenségeket nem is, de legalább az eddig közönyösöket megnyerjük ügyünknek: tagok lesznek ezek is, mégpedig éppoly jók, mint a küzdő úttörők.

A szövegközlés alapja: Typographia, 1899. október 6.

1. *Zaka Lajos* (1851–1919) – nyomdász, szakíró. A nyomdai munkásság bér- és munkaviszonyainak javításán fáradozott. A művelődést is a politikai és gazdasági harc szolgálatába kívánta állítani. A Typographia c. szaklap egyik szerkesztője, a szakegyesület könyvtárának vezetője volt.

2. *nyomdász szakegyesületi könyvtár* – 1866-ban, a Nyomdász Önképző Egylettel együtt alapították. A legjelentősebb szakszervezeti könyvtárak közé tartozott.
3. *Beöthy László* (1826–1857) – a múlt század második felében kedvelt humorista író.
4. *Balázs Sándor* (1830–1887) – humorista. Műfordítói munkásságot is folytatott.
5. *Frankenburg Adolf* (1811–1884) – lapszerkesztő, tárcaíró, korának neves humoristája. Az Életképek c. lapnak és elődjének, a Magyar Életképeknek szerkesztője volt.
6. *Aszalay János* (1769–1796) – író, elsősorban vígjátékok szerzője. A jakobinus per egyik vádlottja.
7. *Németh Ignác* (1844–1908) – író, hírlapíró. Humoros írásai többek között az Üstökös c. lapban jelentek meg.
8. *Szilágyi-féle „Történelmi Könyvtár"* – Szilágyi Sándor (1827 – 1899) történetíró Magyar Történelmi Életrajzok c. sorozatának kötetei Báthory Gábor, Bethlen Gábor s a Rákócziak koráról.

Szakképzés

76

JELENTÉS A MÁSODIK KÖNYVTÁRNOKI TANFOLYAM LEFOLYÁSÁRÓL[1]

1900

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége által f. évi július hó második felében rendezett második könyvtári szaktanfolyam a fővárosi és vidéki szakemberek élénk részvételével folyt le.

Mint annak idején már jelentettük, az országos főfelügyelőség 14 vidéki könyvtár fenntartóit szólította fel a tanfolyamban való részvételre. A résztvevők sora előzetes megfontolás után oly módon állapíttatott meg, hogy elsősorban azon könyvtári szakférfiak kaptak meghívót, kik hatósági vagy a társadalom által létesített és létesítendő, nyilvános, vagy nyilvánossá tételre törekvő könyvtárak élén állanak, vagy a jövőben azok vezetésére hivatva lesznek. Emellett azonban a főfelügyelőség készséggel nyitott másoknak is, akik magukat a könyvtári szakismeretekben tökéletesíteni óhajtották, szabad tért a jelentkezésre...

Az előadások tárgyai a következők voltak:

I. Paleográfia és a kéziratok kezelése; előadta 12 órában dr. Fejérpataki László[2] egyetemi ny. r. tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának igazgató-őre, múzeumi és könyvtári országos felügyelő.

1. A paleográfia a könyvtári szolgálatban. Az írás anyaga. 2–3. Az írás fejlődése. 4–6. A szórövidítések elméletileg és gyakorlatilag. 7–8. Kortani alapismeretek elméletileg és gyakorlatilag. 9. Középkori kéziratok. A Corvina, magyar vonatkozású kódexek. 10. Középkori kéziratok leírása. Nyomtatott katalógusok bemutatása. 11. Újkori kéziratok és oklevelek lajstromozása. 12. Kéziratok és oklevelek kezelésének és megóvásának módjai.

II. Könyvismerettan (bibliológia); előadta 12 órában Varjú Elemér[3] nemz. múzeumi asszisztens.

1. A könyvnyomtatás eredete. Első kísérletek, fatábla nyomatok. Nyomtatás szétszedhető betűkkel. Gutenberg. 2. A könyvnyomtatás elterjedése. A legelső nyomtatóműhelyek és termékeik. 3. Az ősnyomtatványok könyvtári szempontból. Könyvészetük, feldolgozásuk, katalogizálásuk. 4. A könyvnyomtatás kezdete hazánkban. Hess András. A zenggi nyomda. A mohácsi vész előtti magyar könyvkiadók és könyvkereskedők. 5. A könyvnyomtatás elterjedése Magyarországon. A XVI. század nyomdái és nyomtatványai. 6. A hazai nyomdászat és termékei 1600-tól 1711-ig. 7. Az 1711 előtti magyar nyomtatványok könyvészete és feldolgozása. 8. A magyar nyomdászat a XVIII. és XIX. században. 9. Könyvészeti különlegességek. Unikumok, ritka és becses könyvek, hártyanyomatok, röpiratok, különösségek s az ilyenekkel foglalkozó könyvészeti irodalom. 10. A könyvillusztráció. A fa- és rézmetszés, a niello-, a chiaroscuro, a karc és a kőnyomás. Metszetgyűjtemények mint a könyvtárak kiegészítő részei. Metszetes munkák, kezelésük, katalogizálásuk. 11. A könyvkötés. Rövid története külföldön és hazánkban. A könyvkötés a jelenkorban. Könyvjavítás és tisztítás. 12. A könyvgyűjtés hajdan és most. Könyvkereskedés, árlejtések, árak. Híres gyűjtők külföldön és hazánkban. Ex-librisek, címeres és jelvényes kötések.

III. Könyvtártan (bibliotekonómia); előadta 14 órában Ferenczi Zoltán[4], a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója.

1. A könyvtárügy és a könyvtárépítkezés áttekintése. 2. A régibb rendszerű, nevezetesebb könyvtárak ismertetése. Berendezésük. 3. Újabb könyvtári építészet és alapelvei. 4. Újabb rendszerű nevezetesebb könyvtári épületek és berendezésük ismertetése. 5. A raktár (magazin)-rendszer részletes ismertetése, s a hazai viszonyok szerinti könyvtárépítészet. 6–7. A könyvtári berendezés; olvasótermek, hivatalok, bútorzat a különböző könyvtári anyaghoz, beosztás. 8. A könyvanyag beszerzése. Növedéknapló, cédulakatalógus. 9. Szak- és helykatalógus. Könyvek felállítása. Néhány jobb szakrendszer ismertetése. 10. Egyéb katalógusok. Nyomtatott katalógus. Kézi könyvtár és katalógusa. 11. Folyó-

iratok katalógusa és kezelése. Apróbb nyomtatványok. 12. A könyvtár használata az olvasóteremben s más külön helyiségekben. Felügyelet. Kérőlapok. Szabályzat. Néhány könyvtár eljárásának ismertetése. 13–14. Könyvkölcsönzés; naplók, térítvények. A könyvtárvezetés egyéb feladatai; jelentések, statisztikák, revíziók.

IV. Bibliográfia; előadta 10 órában dr. Esztegár László nemz. múzeumi asszisztens.

1. Bevezetés. A bibliográfia elmélete, története, felosztása. 2. Általános bibliográfiai szakmunkák és folyóiratok. 3. Egyetemes külföldi repertóriumok. 4. Külföldi szakrepertóriumok. 5. A magyar bibliográfiai irodalom történeti ismertetése; az első kísérletek a bibliográfia és irodalomtörténet terén. 6. Folytatás; a bibliográfia önálló rendszere s művelése napjainkig. 7. A köteles példányokról szóló törvény és végrehajtása. 8. Modern nemzetközi bibliográfiai mozgalmak; a tizedes bibliográfiai rendszer és a brüsszeli bibliográfiai intézet. 9. Egyéb bibliográfiai vállalatok és tervek. 10. Bibliográfiai teendők Magyarországon.

Az előadások július 15-én kezdődtek és 28-án értek véget. Befejezésül, mint az első tanfolyamnál is történt, a hallgatók dr. Fejérpataki László és dr. Ferenczi Zoltán előadók vezetése alatt megtekintették az Egyetemi és Műegyetemi Könyvtárat és az Országos Levéltárat; a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a nyári szünet miatt nem volt megtekinthető.

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1900. 406–409. l.

1. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége a hazai könyvtárosok szakképzettségének biztosítására 1898 és 1913 között 7 ízben rendezett tanfolyamot. Az előadások tematikája – amelyet itt a második tanfolyam anyaga szemléltet – csekély változtatásokkal azonos volt. E tanfolyamok jelentik az első szervezett képzési formát Magyarországon.
2. *Fejérpataki László* – l. az 58. szemelvény 7. jegyzetét.
3. *Varjú Elemér* (1873–1944?) – művészettörténész, művelődéstörténeti, régészeti szakíró. A Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának vezetője volt.
4. *Ferenczi Zoltán* (1857–1927) – irodalomtörténész, könyvtári szakíró. 1903–1925 között az Egyetemi Könyvtár igazgatója, majd az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárosa volt. A könyvtártan alapvonalai c. írása a magyar könyvtártani irodalom úttörő művei közé tartozik. Nyomdászattörténeti kutatásokat is végzett.
5. *Esztegár László* (1870–1905) – a Széchényi Könyvtár könyvtárőre, a Könyvszemle segédszerkesztője. Részt vett az 1897-es brüsszeli és az 1898-as párizsi bibliográfiai kongresszuson. Jelentős könyvtárelméleti és irodalomtörténeti munkásságot folytatott. A könyvtárosképzés külföldi helyzetének és hazai megszervezésének kérdésével A bibliográfiai szakismeretek megszerzése c. hosszabb tanulmányában foglalkozott (MKSzle 1898. 212–225. és 357–371. l.).

77

A KÖNYVTÁRI TUDOMÁNYOK A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEMEN

1901

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr őméltósága *dr. Gyalui Farkas*[1] kolozsvári egyetemi könyvtárőrnek a kolozsvári egyetemen a könyvtártudományokból történt magántanári képesítését jóváhagyta s nevezettet ezen állásában megerősíttette. E miniszteri intézkedés újabb elismerése a könyvtári tudományok fontosságának s bizonyára nagymértékben hozzá fog járulni a különböző könyvtári szakmák intenzívebb és rendszeresebb műveléséhez. Különös jelentőséget ad egyébként ez eseménynek az a körülmény, hogy a bibliográfia először foglal helyet általa magyar főiskolán a tudományos kollégiumok sorában. S a kolozsvári egyetem kétség nélkül büszke lehet arra, hogy ebben a tekintetben megelőzte az ország első egyetemét. A Magyar Könyvszemle, amely több ízben fejtegette annak szükségét, hogy az egyetemeken kellene a könyvtárnoki szakképzés problémáját megoldani, szívesen gratulál Gyalui Farkasnak, mint aki magyar egyetemen első képviselője a bibliográfiai stúdiumoknak.

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1901. 417. l.

1. *Gyalui Farkas* (1866–1952) – irodalomtörténész, író, könyvtáros. 1891-től a kolozsvári egyetem könyvtárának tisztviselője, majd 1919–1926 között igazgatója. 1901-től a kolozsvári egyetemen a könyvtári tudományok magántanára. A könyvtárosképzés intézményes megszervezésének, valamint a közművelődési könyvtári rendszer kiépítésének első hazai úttörői közé tartozott.

A könyvtárak és a háború

78

SZABÓ ERVIN
A VÁROSI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR 1917. ÉVI JELENTÉSÉRŐL
1918

A könyvtár szerves része a környező társadalomnak; a társadalom egészét érintő változások nem hagyhatják érintetlenül a könyvtárat sem. Ha kimenekedtünk volna a báborúból, talán új eredményekről és új fejlődésekről számolhatnánk be. Így, sajnos, csak a régi háborús irányzatok továbbélését állapíthatjuk meg.

Ezek pedig hovatovább végzetes helyzetbe sodorják a magyar könyvtárügyet. Az 1916. év végére a könyvek átlagos drágulását 45%-ra becsültük. De már jeleztük, hogy az igazi drágulás a könyvkiadó- és a könyvkötőiparban tulajdonképp csak azután indult meg. Ezt ma, sajnos, számszerű adatok igazolják. 1914 óta 1917-ig, vagyis három év alatt a magyar szépirodalmi könyv közel 70%-kal, a magyar tudományos kereken 200%-kal drágult meg. A német ipar e téren is inkább tartott mértéket, csakúgy, mint a termelés más ágaiban: mégis, az átlagos drágulás úgy a szépirodalomban, mint a tudományos irodalom terén ott is körülbelül 60–70%. Hasonló az arány az angol és a francia könyvpiacon. Számítsuk ehhez a rendkívüli árfolyamkülönbözeteket és a szokásos könyvkereskedő engedmények megkurtítását, s akkor elmondhatjuk, hogy csak a nyers könyvek drágulása átlagosan legalább 100%.

Ehhez kell vennünk a könyvkötés drágulását. 1914-ben egy félvászonkötés átlagos ára 3,60 K volt; 1917 második felében 7,55 K; ez 110%-os emelkedést jelent. A félbőrkötés megfelelő árai 7,34, illetve 20,30 K; ez 176%. A granitol kötés 188%-kal drágult. 1914-ben az új gyarapodásnak még 53%-át tudtuk kötött állapotban beszerezni; 1916-ban még 38%-át; 1917-ben már oly kevés könyv került kötött állapotban piacra, hogy hányaduk gyarapodásunkban 29%-ra esett. Azelőtt beszerzéseink kisebbik felét, most már 70%-át kellett magunknak köttetnünk. Helyesebben: kellett volna; mert a múlt évben már felét is alig tudtuk a mestereknél elhelyezni, és értékes és aktuális könyvek ezreit nem bocsáthattuk forgalomba.

Ezekkel a nehézségekkel és ezzel az ilyenformán legalább

200%-ra becsülhető drágulással hogyan birkózhattunk volna meg! Hisz összes könyvbeszerzési és könyvkötési hitelünk 1914 óta mindössze 17%-kal emelkedett.

Hasonlóképpen tovább is érvényben voltak a múlt évi jelentésünkben megállapított egyéb háborús bajok: a személyzet hullámzása, a könyvbeszerzés nehézségei stb. Ezekhez számszerűleg is megállapíthatóan újabbak járultak. A háború egyik újabb tünete gyarapodásunk nyelvek szerinti megoszlásában nyilatkozik meg: abban, hogy míg egészen 1915-ig a magyar nyelvű gyarapodás évről évre fogyó tendenciát mutatott, azóta ez az irányzat megfordult. A fogyó irányzat magyarázata azelőtt sem az volt – amint azt egy idevágó nyilvános bírálat alkalmából kétségbevonhatatlan számadatokkal bebizonyítottuk –, mintha bármiképpen előnybe helyeztük volna az idegen nyelvű irodalmat; kimutattuk, hogy a Könyvtár sokszorosan nagyobb arányban gyarapszik magyar könyvek által, mint amilyen a magyar könyvtermelés aránya a külföldihez; a könyvtár telítve volt magyar könyvvel, és valósággal erőlködtünk, hogy antikváriusok ajánlataiból és katalógusokból kihalásszuk azt a kevés, szakmánkba vágó magyar könyvet, amely könyvtárunkban nincs meg. A háború ezt a helyzetet gyökeresen megváltoztatta. Nem ugyan a magyar könyvtermelés arányainak eltolása által, hanem a nemzetközi tudományos és kereskedelmi kapcsolatoknak mind erősebb meglazításával. 1915-ben beszerzéseink 55,8%-a volt magyar nyelvű; 1917-ben már 77,5%-a. Alig hisszük, hogy ebben valaki is, aki a kultúra és a tudomány fejlődési törvényeit ismeri, örvendetes hatását állapítaná meg a háborúnak. A magyar kultúra azokban a korszakokban volt a legvirágzóbb és legtermékenyebb, amikor önálló életereje tudatában nem zárkózott el a külföldi kultúrkapcsolatok elől; példa rá Mátyás korszaka, a reformáció ideje, az irodalmi megújhodás, a múlt század reformkorszaka. Félő, hogy ezeknek a kulturális kapcsolatoknak a meglazulása senyvesztő hatással lesz a most felnövő nemzedék kulturális és tudományos állapotára és alkotóerejére.

Annál inkább lehet ettől tartani, mert a forgalomnak nyelvi megoszlása még fokozza ezt az irányzatot. A Központi Könyvtárban 1916-ban a magyar nyelvű olvasmányok aránya 41,3% volt; 1917-ben már 48,4%. Ebben a háború egy másik hatásának tünetét is kell látnunk, amelyet az itthon maradt polgári népesség megoszlására gyakorolt. Minél tovább tart, annál erősebben tizedeli meg az értelmiség katonaköteles korosztályát. 1914-ben Központi Könyvtárunk kölcsönzőinek két legerősebb kontingensét a szabadfoglalkozásúak és a főiskolai hallgatók szolgáltatták; azok 19, ezek 21%-kal. Ez természetes volt, és megfelelt könyvtárunk anyagá-

nak és hivatásának. Azóta mindkét kategória aránya évről évre csökkent, míg végül 1917-re a liberális foglalkozások fokozatosan lesüllyedtek 11%-ra, a főiskolai diákok 12%-ra. Helyükbe nyomult a középiskolai tanulók tábora. Bár a Központi Könyvtár csak 16. évüket betöltött ifjakat vesz föl kölcsönzői sorába, arányuk 7,8%-ról fokozatosan 24,2%-ra emelkedett, s így ma ők alkotják a Könyvtár használóinak legerősebb rétegét. Nyilván ezeknek csekélyebb nyelvismerete okozza a használatban is a magyar nyelv előrenyomulását. Bizonyára örülnünk kell annak, ha ily nagyszámú fiatalember foglalkozik már ebben a korban komoly tanulmányokkal; hiszen a Központi Könyvtár anyaga eleve csakis komolyabb stúdium eszközéül szolgálhat. Mégis nem lehet elnyomni azt az aggodalmat, hogy az értelmiségi foglalkozásúaknak és az értelmiségi pályára készülő főiskolai hallgatóknak oly jelentékeny hányada szakította meg kapcsolatát a tudománnyal, hogy ez a háború befejezése után is kulturális életünk folytonosságának oly mélyreható megszakítását, akkora hézagot fog teremteni, amelyet csak évek múltával fog kitölteni a háború által intellektuális útjairól le nem térített legifjabb nemzedék szellemi termelő munkára megérése.

Minden jól szervezett, a tudományos és a gyakorlati életet egyforma gonddal szolgáló könyvtár működése és különösen forgalma valóságos mikrokozmosza a környező szellemi világnak. Ezért hisszük, hogy a Könyvtárunk életéből levont, ezek a tapasztalatok nagyjából érvényesek Magyarország egész szellemi életére, de mindenesetre a szellemi tudományok körére. És ezért merjük mondani: ha egyáltalán volt hatásuk tudományos és kulturális intézményeinknek, egész értelmi és műveltségi emelkedésünknek az ország és a nemzet minden egyéb területen való fejlődésére, és ha ebben az értelmi emelkedésben volt valamelyes része a magyar könyvtárügynek – akkor nem szabad e tapasztalatok után, hogy a közösségeink sorsát intézők számára a háború után következő súlyos gazdasági bajok okul vagy mentségül szolgáljanak a kulturális feladatok oly fokú elhanyagolására, amint az a háborúban történik. Nem lehet elhinni, hogy ha a javított népoktatás és a továbbképzés intézményei: a szakiskolák, szabadiskolák és könyvtárak a háború előtt is nem fényűzési berendezés, hanem a mai ipari és mezőgazdasági szervezet által kikényszerített szükségesség, gazdasági életünk valamennyi ága legnagyobb hatékonyságának nélkülözhetetlen előfeltételei és eszközei voltak, hogy akkor a háború után, amikor éppen minden testi és szellemi erőknek teljes megfeszítésére lesz szükség, inkább legyenek nélkülözhetők. Azt tartjuk, hogy a háború után még inkább kell, hogy minden átgondolt gazdasági és kultúrpolitika legelsősorban az értelmi továbbfejlődés – sőt sajnos nem is továbbfejlődés, hanem csak színvonalon maradás – eszközeiről megfelelően gondoskodjék. Ezek között ma, a géptechnika és a világgazdaság korszakában, a könyvtárak a legelső sorban állanak. S ezért semmiféle pénzügyi nehézségekre való hivatkozással nem lehet elhallgattatni a magyar könyvtárügy vezetőinek remélhetően majd hangosan megnyilatkozó igényét, hogy megfelelő anyagi eszközök rendelkezésre bocsátásával kompenzálják azt a viszonylagos visszafejlődést, melybe a háború sodorta őket...

A szövegközlés alapja: Részletek a Városi Nyilvános Könyvtár 11., 1917. évi jelentéséből. 1–3., 13. l.

III. A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA
(1919)

Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta

KOVÁCS MÁTÉ

A KIADVÁNY- ÉS KÖNYVTÁRPOLITIKA AZ 1918–19. ÉVI FORRADALMAK IDEJÉN

1. *Társadalmi, politikai viszonyok, olvasóközönség*

Az 1918–1919-es forradalmak időszaka együttesen sem tesz ki egy egész esztendőt. A forradalom első polgári demokratikus szakasza október 31-től március 20-ig, 142 napig, a második szakasz: a Magyar Tanácsköztársaság időszaka még valamivel rövidebb ideig, március 21-től augusztus 1-ig, mindössze 133 napig tartott. A forradalmak történelmi jelentőségét, különösen a Tanácsköztársaságét azonban nem az időtartam, hanem a társadalom fejlődésében betöltött, messze kiható jelentősége adja meg.[1]

Az *őszirózsás polgári demokratikus forradalom* leglényegesebb követelményei azokat a politikai, gazdasági és kulturális adósságokat foglalják magukban, amelyeket a dualizmus kora megoldatlanul hagyott. Legfőbb feladatai között a nemzeti függetlenség, a köztársaság megteremtése, továbbá gyülekezési és egyesülési jog, demokratikus választójog, földbirtokreform, amnesztia, végül a sajtószabadság szerepelt. Támogatták a társadalom mindama osztályai és rétegei, amelyek a dualizmus rendszerével elégedetlenek voltak, a háborúba belefáradtak, békére vágytak, a változásoktól helyzetük lényeges javulását remélték. Irányító ereje a Károlyi-párt, a radikális párt és a szociáldemokrata párt szövetsége és az általuk létrehozott Nemzeti Tanács volt. A program azonban az adott körülmények között kevésnek bizonyult. Sem a dolgozó tömegek, sem pedig a nemzetiségek törekvéseit nem elégítette ki.[2]

A *Tanácsköztársaság* éppen a történelmileg-társadalmilag szükséges többlet elérésére teremtette meg a lehetőségeket és feltételeket. Az első magyar *szocialista forradalom* a társadalom jövendő új szocialista életrendjének megalapozását tűzte ki feladatául. A társadalom életének minden folyamatában, így az írásbeliség rendszeré-

nek továbbfejlesztésében is, messze előre mutatott.[3] Vele, történelmünkben először, országunk és népe egyszerre az emberiség fejlődésének élvonalába ugrott, alig másfél évvel a szovjet októberi forradalom kezdete után az új szocialista társadalom világát, gyökeresen új politikai, gazdasági és kulturális rendjét igyekezett elvben átgondolni és körvonalazni, s forradalmi bátorsággal az élet minden területén ezt akarta gyakorlatban is megvalósítani. E gyökeresen új, céltudatos forradalmi program avatja a Tanácsköztársaságot olyan nagy jelentőségűvé a magyar dolgozó nép fejlődésében. Betetőzte a hazai forradalmi munkás- és parasztmozgalmak több mint félévszázados erőfeszítéseit, és megnyitotta a továbbfejlődés sokat ígérő távlatait. Ez tette biztató erőforrássá az ellenforradalmi elnyomás negyed századában, és ezért vált 1945 után a szocializmus hazai alapozásának egyik fontos előzményévé és építő elemévé.

Az a társadalmi erő, amelyre a Magyar Tanácsköztársaság támaszkodott, a munkások, szegényparasztok, haladó értelmiségiek és fiatalok hatalmas tömege volt. Társadalmi helyzete szerint már a háború előtt is az ország népességének közel 60%-a tartozott azok közé, akiknek életviszonyait a forradalmi átalakulás lényegesen megjavíthatta. Már 1910-ben az ipari munkások száma több mint 1 millió, családtagokkal együtt mintegy 3,5 millió. Az agrárproletárok, napszámosok, uradalmi cselédek s a félproletár kis- és törpebirtokosok száma 3,5 millió, családtagokkal együtt pedig 6 millió körül járt.

A háború ezt a társadalmi alapot még jobban kiszélesítette. A viszonyok romlása olyanokat is nagy számmal a forradalom táborába sodort, akik korábbi helyzetükben nem tartoztak volna oda. Ugyanakkor a háborús nehézségek meg is gyorsították a dolgozó tömegek forradalmasítását, elősegítették a forradalmi tudat erősödését is. Fontos szerepet vittek a frontkatonák, különösen pedig az oroszországi hadifoglyok, akik tömegesen a szocialista forradalom befolyása alá kerültek. Közülük ott több mint 100 000 fegyverrel kelt a forradalom védelmére, s hazakerülve itthon is sokan a forradalom híveivé, katonáivá váltak, sőt irányítóivá fejlődtek.

A Magyar Tanácsköztársaság a dolgozó nép hatalmas tömegeinek nemcsak politikai jogokat és a korábbiaknál jobb gazdasági feltételeket kívánt biztosítani, hanem olyan *szocialista műveltséget* is, amely megadja a lehetőséget a politikai jogok tudatos gyakorlására, a munka jobb, termelékenyebb végzésére. A műveltséget az emberré való fejlődés lényegének tekintették. Természetesen úgy, hogy azt elsősorban a társadalom számára közérdekű termelő és más munkát végző dolgozó tömegek érhessék el. Ezt fejezi ki a

Proletárdiktatúra és kultúra című szöveges plakát[4], tehát a legszélesebb nyilvánosság számára készült közlemény, amely szerint a szocialista forradalom „két föladat előtt áll, ha a kultúra területén elő akarja késziteni egy osztály nélküli társadalom új rendjét. Egy a kapitalista kultúrszervezetek megsemmisítése, *gondos megválogatásával annak, hogy a kapitalizmust megelőzően és azzal magával létrehozott alkotások közül mit érdemes a teljesedett kommunista társadalom számára megóvni.* Másrészt az immár fölszabaduló proletariátusnak megadni a külső és belső lehetőségeket arra, hogy az átmenet után új életét megkezdhesse." Ez az élet tartalomban és formában új szocialista kultúrát kíván. Mégpedig nem mellékesen a megélhetéshez, az emberhez méltó élethez szükséges anyagi feltételek biztosítása mellett, hanem oly módon, hogy „mindenki életének középpontjában az álljon, ami igazán oda való: az emberi magasabbrendűségre való törekvés...". E célok érdekében „a munkások, katonák, földművesek tanácsainak köztársasága" a politikai és gazdasági átalakulással egyidőben megindította az első *szocialista kulturális forradalmat* is, hogy a dolgozó tömegek kulturális elmaradottságát mielőbb felszámolhassák, a kultúra kapitalista tartalmát és formáit szocialista tartalommal és formákkal helyettesíthessék, és a művelődés intézményeit a szocialista ember és társadalom nevelésének, művelésének szolgálatába állíthassák.

Mindenekelőtt a társadalmi közlés akkori legszélesebb tömeghatású formáját: *az olvasást* és ennek társadalmi alapját: *az olvasók táborát* igyekeztek fejleszteni. Ezért központi feladatnak tekintették az *írástudatlanság* csökkentését és a gyengén olvasók rendszeres olvasókká nevelését. Ez annál is fontosabb és sürgősebb volt, mert az ország akkori területén a 6 éven felüli lakosság mintegy harmada teljesen írástudatlan volt, és az iskolát jártak között is viszonylag kevés olvasó akadt. Az új szocialista alkotmány kimondta, hogy: „A Tanácsköztársaság megszünteti a burzsoázia műveltségi kiváltságait, és megnyitja a dolgozók előtt a műveltség tényleges megszerzésének lehetőségét. Ezért a munkások és földművesek számára ingyenes és a műveltség magas fokát nyújtó tanítást biztosít."[5] Ennek elősegítése céljából államosították az iskolákat és az iskolán kívüli szabadoktatást, hogy azok mielőbb egységesen a szocialista forradalom nevelő intézményeivé fejlődhessenek. Az iskolai nevelés-oktatás gyökeres reformja mellett megszervezték a felnőttek szabadoktatását, s ennek keretében az analfabéta- és továbbképző tanfolyamokat is.

Hogy az olvasók tábora minél nagyobb lehessen, az *írásbeli közlés rendszerét* megkülönböztetett gondossággal igyekeztek fejleszteni. A gondolatközlést minden korábbi tőkés polgári kötöttségtől igyekeztek megszabadítani és a szocialista művelődéspolitika irányítása alá helyezni. Az írásbeli közlés és olvasás jelentőségét mi sem emeli ki jobban, mint hogy az alkotmány külön rendelkezik róla. E szerint: „A Tanácsköztársaságban a dolgozók véleményüket írásban és szóban szabadon nyilváníthatják, de megszűnt a tőkésnek az a hatalma, amellyel a sajtót a kapitalista gondolkodásmód terjesztésének és a proletáröntudat elhomályosításának eszközévé alacsonyította. Megszűnt a sajtónak a tőkétől való függése is. Minden nyomtatvány kiadásának a joga a munkásságé, és a Tanácsköztársaság gondoskodik arról, hogy a szocialista eszme az egész országban szabadon terjedjen." Ennek megfelelően államosították a kiadványelőállítást és terjesztést és valamennyi intézményét: a nyomdákat, kiadóvállalatokat, a könyv- és lapterjesztést, valamint a könyvtárakat is. Korszerű fejlesztésüket és működésüket az új művelődéspolitika egyik fő feladatának tekintették. Ehhez a szükséges anyagi kereteket és a kiváló munkatársak egész sorát biztosították. Létrehozták azokat az országos központi szerveket is, amelyek az írásbeli közlés szocialista rendszerének megtervezését és kialakítását irányították és ellenőrizték. Így lényegében minden előfeltétel együtt volt ahhoz, hogy az új társadalmi rend és kifejlődése során az olvasóközönség a művelődésre vágyó dolgozó tömegekből addig soha nem tapasztalt mértékben kialakuljon, és az új közönség szükségleteit az új könyv- és lapkiadás és terjesztés, valamint a könyvtárak új rendszere minden korábbinál nagyobb mértékben és magasabb szinten kielégíthesse.

Kedvező körülménynek bizonyult, hogy a Tanácsköztársaság művelődési, kiadási és könyvtárpolitikája kipróbált *előzményekre* támaszkodhatott. A hazai forradalmi munkás- és parasztmozgalmak, valamint a századforduló haladó értelmiségének *öröksége*, elsősorban *Szabó Ervin* példája és életműve, szilárd alapot és útmutatást adott az új szocialista könyv- és könyvtári kultúra megteremtéséhez. A mozgalmi örökség a forradalom fő társadalmi erőinek az igényeit jelezte. *Szabó Ervin* életműve pedig a hazai szükségletek és az akkori világszínvonal szerves egybekapcsolására adott követhető és követendő példát.

Hogy ez a művelődési, kiadási és könyvtári politika mennyire az *egyetemes fejlődés élvonalát* képviselte, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy céljai, alapelvei és módszerei lényegük szerint jórészt egybeestek a *lenini* művelődési, kiadási és könyvtári politikával,[6] vagy legalábbis közel állottak ahhoz, pedig eddig a közvetlen kapcsolatoknak nincs nyoma. Az egyezések nyilván a hasonló jellegű társadalmi-forradalmi fejlődésből fakadtak. De tisztán látó forradalmárok és tájékozott szakemberek kellettek ahhoz, hogy a forra-

dalmi jelen adott lehetőségeit és követelményeit felismerjék, helyesen értékeljék s a programot ezeknek megfelelően reálisan fogalmazzák meg.

2. *Kiadványpolitika, fontosabb kiadványok*

A legfőbb eredmény annak felismerése, hogy a szocializmus viszonyai között az írásbeli közlés egységes rendszerére van szükség és lehetőség. A kapitalizmus üzletiességével szemben a könyv-, hírlap- és folyóiratkiadás és terjesztés terén a *kulturális feladatokat* helyezték előtérbe. A munkaerő- és papírhiány következtében szűk kiadási viszonyok miatt a közintézmények: könyvtárak, iskolák szükségleteit elébe helyezték a magánkeresletnek. Az új művelődéspolitikai célok kielégítése és az ehhez szükséges kulturális tervgazdálkodás biztosítása érdekében a könyvkiadást, a nyomda- és papíripart, a könyvkötészetet, a könyvterjesztést és a könyvtárakat teljes egészében egyetlen szervezetbe fogták össze, és a Szellemi Termékek Országos Tanácsa, ill. Bizottsága irányítása alá helyezték. Így egyetlen rendszerbe épült össze az írásbeli közlés minden tartománya a szerzői-alkotói tevékenységtől a kiadványok társadalmi felhasználásáig.[7]

Az egyes *területek viszonylagos önállósággal* munkálkodtak. Így jött létre az írói szakszervezet 550 taggal, négy szakosztállyal (írók, tudósok és szakírók, újságírók, színpadi szerzők). Az államosított mintegy 100 kiadót, több mint 1100 nyomdát és csaknem 50 könyvkötészetet, ill. papírfeldolgozó üzemet a kiadványféleségek, ill. az egyes munkanemek szerint szakosították megközelítően úgy, mint később az 1948. évi államosítás után. A könyvkiadás fontosabb osztályai a következők voltak: tankönyvkiadás, propagandairatok, szépirodalom, tudományos művek, sajtótermékek, állami nyomtatványok, szabadtermelés (magánosok nyomtatványszükségletei), könyvtári kiadványok és nyomtatványok, technikai (műszaki) nyomtatványok. A nyomdászati direktóriumokat pedig így szervezték meg: iparművészeti, könyvnyomdai, kőnyomdai, könyvkötészeti, reprodukáló, sajtói, tanszer-konfekciós, könyvkereskedői és papírfeldolgozói direktórium. Hasonlóképpen összefogták a mintegy 300 könyv- és papírkereskedést is.

Ezzel létrejött az új szocialista *könyvkultúra* szervezete és mindama intézménye, amely a kiadványok tartalmi és technikai előállításához szükséges volt. Az írói szerződések és tiszteletdíjak újrarendezése és az elszámolandó rendszeres havi előlegek folyósítása megszabadította a szerzőket a kiadói érdekektől és a megélhetés napi gondjaitól. Az állami szerződések és az elbírálás új módja

egyben biztosította, hogy csak olyan művek kerülnek kiadásra, amelyek támogatják a szocialista forradalmat, vagy legalábbis nem fordulnak azzal szembe. A kiadás, nyomdászat, papíripar és könyvkereskedelem egységes nagyüzemi szervezete egyfelől lehetővé tette, hogy a kiadványok elsősorban a leendő szocialista társadalom művelődési szükségleteit szolgálják, de azt is, hogy előállításuk és terjesztésük gazdaságosabb legyen, a szükséges példányszámokat a közkönyvtári és egyéni szükségletek egyeztetésével állapítsák meg. Különösen nagy jelentőségűnek ígérkezett az egységes tankönyvkiadás megszervezése oktatási-nevelési szempontból éppen úgy, mint gazdaságossági szempontból. Az egységes állami tankönyvek lehetővé tették a marxista világnézet és a legkorszerűbb tudományos eredmények széles körű terjesztését a felekezeti felfogásokkal és többnyire elmaradott tudatszinttel szemben. Ugyanakkor a nagyobb példányszám csökkenthette az állam és szülők költségeit.

A Tanácsköztársaság kiadványairól, valamint a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásával és az első szocialista forradalomért folyó küzdelemmel kapcsolatos kiadványokról úgyszólván teljes áttekintést lehet szerezni az Országgyűlési Könyvtár külön katalógusából, amely a kommunista párt megalakulásának 40. évfordulójára készült el és jelent meg.[8] Képet kaphatunk belőle Marx, Engels és Lenin, továbbá Gorkij, valamint Alpári Gyula, Kun Béla, Lukács György, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos és mások műveinek ekkori kiadásairól, a hazai és oroszországi kommunista párt tevékenységéről, a forradalom fontosabb kérdéseiről és eseményeiről. A fővárosi és vidéki időszaki kiadványok közül kiemelkedik a Vörös Újság, Fáklya, Népszava, Az Ifjú Proletár. Sok harcos röpirat, nagy hatású plakát igyekezett a forradalom mellett mozgósítani az ország népét.

3. *Könyvtárpolitika, könyvtárak*

A Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájában szerencsésen és szorosan összefonódtak a szocialista forradalom általános politikai, gazdasági célkitűzései, művelődéspolitikai alapelvei és a könyvtárügyi örökség említett rétegei. De ez nem egyszerű összegződéssel, hanem olyan szerves egységbe olvadással jött létre, amelyben *Szabó Ervin* öröksége, valamint a munkás- és parasztmozgalmi hagyományok országos szinten általánosan alkalmazható és alkalmazandó megoldásokká váltak. A forradalom általános alapelvei pedig az olvasási, könyv-, sajtó- és könyvtári kultúra területére konkretizálódtak. Éppen ez az országos jelleg és új magasabb minőség emeli a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikáját messze a koráb-

bi tőkés-polgári könyvtárpolitika fölé, és teszi eleven erőforrássá az utókor számára is.

Pontosan tanúsítja ezt a fejlődési folyamatot az a három dokumentum, amelyben a *könyvtárpolitikai alapelveket* rögzítették[9]. Az első, a „Könyvtárügyi program" még jóval a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt készült azoknak a megbeszéléseknek az eredményeként, amelyeket *Dienes László* a Kommunisták Magyarországi Pártjának művelődéspolitikai irányítóival folytatott. A másik kettő ezt fejlesztette tovább. Az egyik a könyvtárügy „rendszerének általános alapelveit", a másik a könyvtárügy új szervezetét határozta meg.

Az új könyvtárpolitikai alapelvek közül első helyen a *társadalmi alapok* körvonalazása, az *olvasóközönség* és a *közkönyvtárak* kapcsolata szerepel. A társadalmi bázist a proletár állam művelődéspolitikai elveinek megfelelően, szélesen értelmezte. E szerint: „A könyvtárügy olyan széles bázison építendő ki, mint a népiskola." A fő alapelv ezt tovább részletezi, amikor kimondja, biztosítani kell, hogy „mindenki az egész ország területén lehetőleg könnyen és gyorsan hozzájuthasson ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van". A közkönyvtárak tehát minden ember, ill. minden kutató számára nyitva állanak. Természetesen aligha férhet kétség ahhoz, hogy a forradalom könyvtárai mindenekelőtt és fölött a munkások, a katonák és a földművesek művelődését és a tanácsrendszert támogató értelmiségiek szakmunkáját, valamint az ifjúság tanulását kívánták támogatni. Éppen ezért azonnal megkezdték a forradalmi osztályok, rétegek számára szükséges sajátos könyvtártípusok: a gyári munkáskönyvtárak, a falusi, az ifjúsági és katonakönyvtárak szervezését.

Ez a nagyvonalúan, az ország és nép egészében gondolkodó könyvtárpolitika a könyvtárügyet olyan *egységes országos rendszerbe* kívánta fejleszteni, amelyben egyfelől minden olyan könyvtár megvan, amely a társadalom számára szükséges, másfelől pedig mindazok a központi könyvtári szervek is mielőbb létrejönnek, amelyek a könyvtárak működéséhez nélkülözhetetlenek.

Az újjászervezést a központi szervekkel indították el. A Közoktatási Népbiztosság már március 30-án kinevezte a könyvtárügyi politikai megbízottait, akik az alapelvek alapján nyomban megkezdték a tervek kidolgozását és azoknak a *központi könyvtári szerveknek és intézményeknek* létrehozását, amelyek a szakmai irányításhoz szükségesek voltak. A megbízottak hivatalán kívül, amely kormányzati szinten irányította a könyvtárügyet, tervbe vették az Országos Könyvtárügyi Tanács mint szakmai önigazgatási csúcsszerv, valamint az ehhez kapcsolódó szakmai irányító

központ: az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet megszervezését. E szervek által központilag ellátandó feladatnak minősült:

„1. az egész ország könyvtárügyének egységes terv alapján történő organizációja, azaz a meglevő könyvtárak ésszerű átszervezése és továbbfejlesztése, új könyvtárak alapítása, feleslegesek megszüntetése;

2. a könyvtári szervezet és könyvtári munka ésszerűvé és egységessé tétele (pl. egységes könyvbeszerzés, egységes katalogizáló, klasszifikáló szabályok, egységes katalógusok, egységes üzemi szabályok stb.);

3. a tudományos kutatás könyvtári segédeszközei, bibliográfiák, stb. előállításának egységes irányelvek szerint való vezetése (pl. a magyar nyelvterület teljes bibliográfiája);

4. könyvtárosképzés;

5. könyvtári ismeretek fejlesztése és terjesztése."

Ennek megfelelően központilag kell létrehozni és fenntartani: egy könyvtártudományi és bibliográfiai szakkönyvtárat, egy könyvtárosiskolát, egy-egy tudományos és közművelődési mintakönyvtárat, egy könyvtárügyi és egy bibliográfiai hivatalos szaklapot.

Csupa olyan feladat és intézmény, amelyre valóban szükség volt, amelynek a felismerését és előirányzását igazolta a történelmi fejlődés, s amelyek azóta egy sor fejlett országban – és nálunk is – valóban létrejöttek. Egy részük megvalósítását már akkor megkezdték, s azóta beigazolódott, hogy fejlett könyvtári kultúra e feladatok vállalása és az ezeket ellátó intézmények eredményes működése nélkül nem valósítható meg.

A könyvtárak országos rendszerén belül „az általános művelődés és az irodalmi műélvezet kielégítésére" előirányozták a *közművelődési könyvtárak* rendszerének kiépítését a fővárosban, a városokban, valamint a járásokban (esetleg csak a megyékben). Mindenhol olyan hálózatot terveztek, amelyben az „anyakönyvtárak" és a hozzájuk kapcsolt fiókkönyvtárak együtt gondoskodnak az olvasókról. A terv érthetően egyik legfőbb feladatnak, már csak Szabó Ervin emlékének megbecsülése és a fővárosi művelődésügy fontossága miatt is, a Fővárosi Könyvtár fejlesztését tekintette. Ezt egyben mintának szánták a többi városi, ill. járási (megyei) könyvtár számára is.[10]

A *Fővárosi Nyilvános Könyvtárat*, amelyet Szabó Ervinről neveztek el, az ő elgondolásait követve nagy társadalomtudományi könyvtárrá – a tudományos szocializmus szakkönyvtárává – és

egyben Nagy-Budapest közművelődési könyvtári hálózatának központjává kívánták fejleszteni. Elhelyezésére a Hazai Bank épületét szemelték ki. A főváros új vezetősége nyomatékosan támogatta ezt az elgondolást, s úgy rendelkezett, hogy „Budapest könyvtárügyét teljesen a proletárművelődés szolgálatába akarjuk állítani. Be kell hálózni az egész várost közművelődési könyvtárakkal és szakkönyvtárakkal úgy, hogy a város dolgozó népe mindenütt ráakadjon a tanulás centrumaira." Az új kerületi könyvtárakat főként munkáslakta kerületekbe tervezték. A szükségletektől függően minden kerületbe és peremvárosba 1 – 2 könyvtár, összesen 30 – 40 könyvtár került volna, egyenként 15 – 20 000 kötettel. A helyiségek (volt polgári klubok, kávéházak) kiutalása, valamint a kerületi könyvtárak állományának összeállítása meg is kezdődött.

A *vidéki városokba* hasonló jellegű könyvtárakat kezdtek szervezni. Elkészült a ceglédi, kecskeméti, nagykőrösi, győri, pápai, kiskunhalasi, körmendi, soproni, zalaegerszegi könyvtár terve. Előkészületben volt a kalocsai, gödöllői, kunszentmiklósi és szentendrei könyvtár terve is. Így a városainkban mindenütt az akkori legkorszerűbb könyvtártípus alakult volna ki. A mai megyei könyvtárak eredményei mutatják, milyen lehetett volna a korszerű városi könyvtárak munkájának hatása városaink kulturális életében, különösen ha negyedszázaddal korábban valósulhatnak meg.

Megindult a *gyári munkáskönyvtárak* szervezése is. Ezeket a szakszervezeti könyvtárak tapasztalatainak alapulvételével, de azokat nem a szakszervezetek központjaiban, hanem a munkássághoz közelebb, az üzemekben akarták felállítani. Az volt a jelszó: „Ne legyen gyár könyvtár nélkül", s a megvalósításhoz nyomban hozzá is láttak. Mintegy 80 nagyobb üzembe terveztek új könyvtárt, vagy fejlesztették volna tovább azt, ami már volt. Több gyári munkáskönyvtár megnyitását is kitűzték, de az már elmaradt, mert közben a Tanácsköztársaság megdőlt.

A falusi, főként mezőgazdasági lakosság művelődése érdekében a *népkönyvtárak* újjászervezését is elindították, néhány községi könyvtár tervét (Győrszentmárton, Ráckeve, Tét, Abony) elkészítették, de a népkönyvtárügy helyzetének felmérésére, az agrárszocialista hagyományok értékelésére és a fejlesztési terv kidolgozására a háborús nehézségek miatt már nem jutott idő.

Külön könyvtárakat létesítettek egyes rétegek, így a *katonák, az ifjúmunkások, egyetemi diákság és vakok* könyvtári igényeinek kielégítésére. A Vörös Őrség számára pl. 14 mozgókönyvtárat szerveztek. Ezek közül több meg is kezdte a működését.

A *szakkönyvtárak* rendszerét a feladatkörök és gyűjtőkörök megosztásával és elhatárolásával, továbbá az azonos jellegű könyvtárak nagyszabású összevonásával kívánták fejleszteni. Hangsúlyozták: „Szakkönyvtári rendszerünk felépítésének alapelve, hogy mindenfajta könyvtár legyen, amire szükség van, de ne legyen egy felesleges sem." A tervezetben szerepelt pl. egy-egy szellemi (humán) tudományi, társadalomtudományi, technikai és technológiai, orvostudományi, agronómiai (mezőgazdasági) stb. központi könyvtár. Törvényben kívánták kötelezni a városokat, egyesületeket, intézményeket, hogy könyvtáraikat nyilvános könyvtárakká fejlesszék. A kihasználatlan könyvtárakat más városba akarták áttelepíteni, „hacsak ottlétük a hely történelmével szervesen össze nem tartozik".

A sok apró és szétszórt, többnyire elmaradott könyvtár állapota súlyos gondokat okozott. A tervezett összevonásokat épület és berendezés hiányában nem lehetett azonnal végrehajtani. A terv szerint nemzeti könyvtárunk: az Országos Széchényi Könyvtár a Nemzeti Múzeum épületét egészében megkapta volna, a múzeum pedig a Várpalotába került volna. A szakkönyvtárak elhelyezését a megszűnő tőkés-polgári intézmények felszabaduló épületeinek, ill. helyiségeinek igénybevételével szándékoztak megoldani. Az előkészítő tárgyalások több esetben meg is indultak, s a Közoktatási Népbiztosság támogatásával többnyire sikerrel biztattak. Egyidejűleg a könyvtárügyi politikai megbízottak hivatala, ill. az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet hozzálátott a könyvtárak *működésének és szolgáltatásainak korszerűsítéséhez*. Intézkedtek a könyvtárak állományának fejlesztéséről, külön is a legfontosabb külföldi könyvek és folyóiratok behozataláról. Megállapodást kötöttek a könyvtári berendezések központi gyártására és szállítására. Meghosszabbították a nyitvatartási időt. Megkezdték a katalógusok állapotának felülvizsgálatát és az egységes katalogizálási szabályok kidolgozását stb.

Még a *magántulajdonban levő könyvgyűjtemények* védelméről is gondoskodtak, hiszen ezek a nemzeti kulturális vagyonnak fontos részei voltak. Biztosították az ismert műgyűjtők könyvtárainak védelmét, pl. Apponyi Sándor gyűjteményéét Lengyeltótiban, Todoreszku gyűjteményéét Budapesten. Intézkedtek az elhagyott magánkönyvtárak gondozásáról, pl. a Vigyázó, a Festetics, az Esterházy, a Zichy stb. könyvtárakról. A Forradalmi Kormányzó Tanács határozata alapján mentesítették az írók, művészek, tudósok dolgozószobáit és könyvgyűjteményét az igénybevétel alól.

A Tanácsköztársaság művelődés- és könyvtárpolitikai eredményeiben döntő szerepük volt azoknak, akik a forradalmi feladatok megoldását bátran vállalták. A Közoktatási Népbiztosságon belül *Lukács György* népbiztoshelyettes, ill. népbiztos és

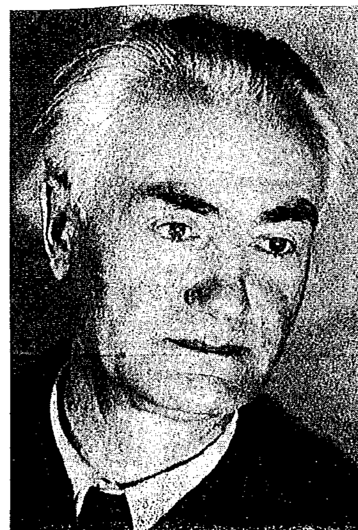
Fogarasi Béla csoportvezető népbiztoshelyettes irányította a kiadási és könyvtári politikát. A szocialista könyvtári kultúra tényleges kialakítására főként *Szabó Ervin* tanítványai és munkatársai: elsősorban *Dienes László* és *Kőhalmi Béla* vállalkoztak. Lelkes munkával segítette őket *Soltiné Szigeti Gabriella, Braun Róbert, Pikler Blanka* és *Poórné Várady Irma.* Ez is mutatja, hogy *Szabó Ervin* nemcsak az elvi alapvetést, hanem a munkatársai megválasztását és nevelését is mennyire eredményesen végezte. Sőt más területre is jutott közülük. *Madzsar József* pl. a népjóléti minisztérium államtitkára, *Braun Róbert* pedig a nemzetiségi ügyek egyik intézője lett. Más oldalról kapcsolódott be a munkába *Fejes Sándor, Kovács Ödön, Mihalik József, Petrik Géza, Pfeifer Sándor, Vörösváry Ferenc.*

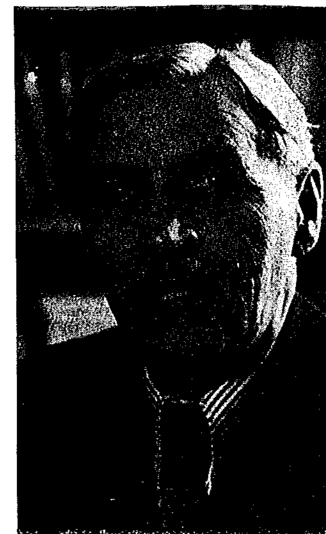
A feladat súlya természetesen a könyvtárügyi politikai megbízottakra hárult, akik politikailag és szakmailag felkészülten, világszintű tájékozottsággal, forradalmi hűséggel és határozottsággal fogtak az új szocialista könyvtárpolitika alapelveinek kidolgozásához és gyakorlati megvalósításához.

Dienes László 30 éves korában, de már gazdag tapasztalatok birtokában lett a könyvtári ügyek megbízottja. Az MKP alapító tagja, korábban *Szabó Ervin* utódjaként a Fővárosi Könyvtár vezetője s egy ideig Budapest három személyből álló direktóriumának egyik népbiztosa volt. Több tanulmányának tanulsága szerint könyvtárpolitikai elgondolásai már évek óta alakulóban voltak. Teljes kiformálódásukat a forradalom viszonyai váltották ki. Lényegét az említett alapvető dokumentumok tükrözik. Összefüggően a Kommunista könyvtárpolitika c. cikkében (Vörös Újság, 1919. május 4.) és a Könyvtárak a kommunista társadalomban c. előadásában (A Tanácsköztársaság könyvtárügye. 1919. 2–3. sz.), valamint több fontos hírlapi nyilatkozatában fejtette ki. Személyisége, felkészültsége, megnyilatkozásai és tevékenysége egybehangzóan tanúsítják, hogy benne önállóan, korszerűen gondolkodni és cselekedni tudó vezetőt nyert a forradalmi könyvtárpolitika.[11]

Kőhalmi Béla, a helyettese, aki ugyancsak a Fővárosi Könyvtár munkatársa volt, s aki a szakterület legjobb folyóiratának, a Könyvtári Szemlének a szerkesztésével keltett elismerést, mindenben kiváló segítő munkatársnak bizonyult. A Könyvtárügyi Politikai Megbízottak hivatalában való tevékenységén kívül különösen az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézetben a nemzeti bibliográfia összeállításának és közlésének biztosításával végzett jelentős munkát.

Vidéken is sok könyvtáros értette meg az új könyvtárpolitika céljait és törekvéseit. A munkás-, katona- és földművestanácsok támogatásával többfelé és többen hozzáláttak az ottani könyvtárak

DIENES LÁSZLÓ KŐHALMI BÉLA

SZABÓ ERVIN MUNKATÁRSAI

MADZSAR JÓZSEF BRAUN RÓBERT

1919-ES KÖNYVTÁRI PLAKÁT

Könyvet a proletárnak!

A lakásrekvirálással kapcsolatban bizonyára sok ember van, aki könyveinek egy részétől kénytelen megválni. De akadhatnak olyanok is, akik manapság fokozott mértékben érzik annak szükségét, hogy a közműveltséget erejükhez képest előmozdítsák, aminek egyik leghathatósabb eszköze a könyv.

Mindenkit, aki a könyvtárügynek igazi barátja, kérünk, ne hagyja használatlanul heverni vagy tönkremenni könyveit, hanem személyesen, írásban vagy telefonon jelentse a

Szabó Ervin könyvtárnak

(IV., Gróf Károlyi-utca 8. Telefon 120–15.), mely szívesen küld el a közcélra felajánlott könyvekért.

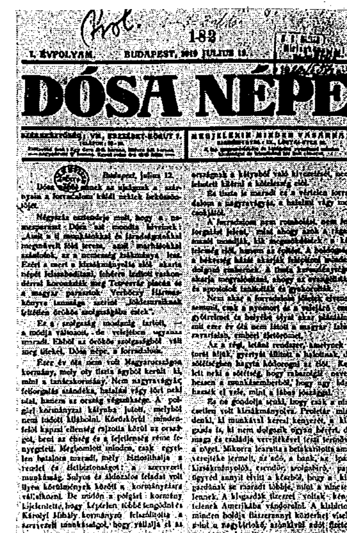
Szabó Ervin könyvtára.

VÖRÖS UJSÁG

KOMMUNISTA LAP

OSZTÁLYHARCOT!

DÓSA NÉPE

I. ÉVFOLYAM. BUDAPEST, 1919 JULIUS 13.

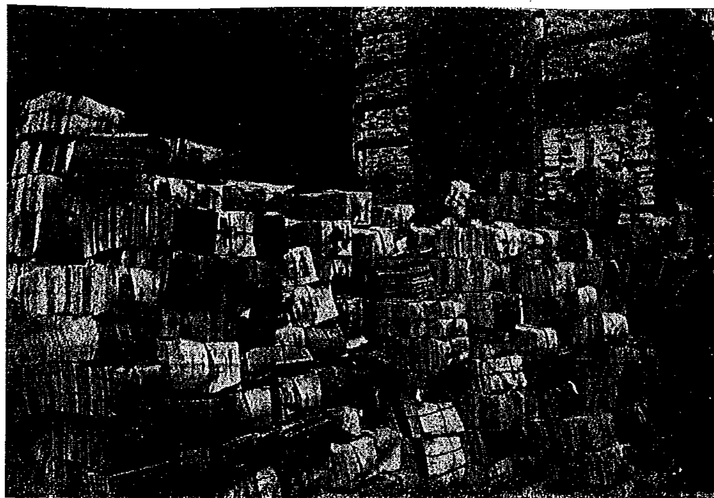
AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KORÁNAK SAJTÓJÁBÓL

FÁKLYA

X. évfolyam | Budapest, 1919 VASÁRNAP április 20. | 94-ik szám

Fáklya

Veszélyben a forradalom!

A MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA-KOMMUNISTA PÁRT KÖNYVELOSZTÓ RAKTÁRA

KÖNYVSÁTOR 1919-BEN: AZ ELSŐ PÁRTKIADVÁNYOK VÁSÁRLÓI

korszerű átszervezéséhez. Helyiséget szereztek, a kallódó, veszélyeztetett könyvgyűjteményeket gondozásba vették, pl. Kecskeméten *Tóth László* és *Sinkó Ervin* támogatásával, Pápán *Török Mihály*, Győrött *Polgár Imre*, Kaposvárott *Neubauer Ferenc*, Debrecenben *Cs. Varga Antal* kezdeményezésére. Szolnokon a megszervezendő új városi könyvtárat Szabó Ervinről nevezték el.

Tehát nemcsak a program, de az úttörő irányítók és közreműködő munkatársak gárdája is együtt volt, mégpedig olyan összetételben, amely személyi értékeivel biztosítékot nyújthatott a színvonalas munkára.[12] A történelem azonban közbeavatkozott. A forradalom a hazai és nemzetközi reakció összefogásával szemben elbukott. A bukás magával sodorta a forradalmi programot és mindazokat a munkatársakat, akik az úttörő alapozáson annyi tudással és bátorsággal munkálkodtak. Az ellenforradalom hangadói eltörölték mindent, amit a Tanácsköztársaság alkotott, és hajszát indítottak mindenki ellen, aki a forradalmi alkotó munkában részt vett. De ez már a következő időszak történetéhez tartozik.

1. Magyarország története. Szerk.: Molnár Erik, Pamlényi Ervin és Székely György. Bp. 1967. II. köt. 281–359. l. – A magyar forradalmi munkásmozgalom története. 1. köt. Bp. 1966. 278 l.
2. *Hajdu Tibor:* Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp. 1968. 471 l.
3. *Liptay Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. Bp. 1966. 479 l. – *Hajdu Tibor:* A magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1969. 461 l.
4. A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény. Bp. 1959. 144–145. l. között melléklet.
5. A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Sajtó alá rendezte *Petrák Katalin* és *Millei György*. Bp. 1959. 5. l.
6. *Krupszkaja, N. K.:* Mit írt, mit mondott Lenin a könyvtárakról. Bp. 1953. 87 l.
7. A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. 129–148. és 233–238. l.
8. A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok. Szerk.: *Vértes György*. Bp. 1958. 496 l.
9. *Kőhalmi Béla:* A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959. 258 l. – *Kőhalmi Béla:* A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Bp. 1959. 211 l.
10. *Remete László:* A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. 1966. 324 l.
11. *Dienes László:* 1889–1953. Szerk. *Remete László* Bp. 1964. 296 l., XXVI kép.
12. Népművelés-, könyvtár-, múzeum- és levéltárügy a Magyar Tanácsköztársaság idején. Bp. 1969. 84 l.

A szocialista forradalmi művelődéspolitika céljai és feladatai

79

PROLETÁRDIKTATÚRA ÉS KULTÚRA[1]

1919

Proletártestvérek! Világ proletárjai egyesüljetek!

A proletariátus osztályküzdelmének rágalmazói azzal is próbálták lekicsinyelni az őket megsemmisítéssel fenyegető mozgalmat, hogy kizárólag gyomorkérdésnek minősítették azokat a célokat, amelyekért a proletariátus harcba indult. Így próbálták meg az ellentét segítségével kiemelni a maguk „kultúrás", *magasabb rendű voltát*. Már elmúlt – a proletariátus erejének és egységének mondunk köszönetet, hogy elmúlt – az az idő, amikor e kérdés fölött vitatkozni még érdemes volt. Ma nem kell többé érveket csoportosítania a proletariátusnak, hogy a kultúrára való érettségét bizonyítsa. Kezébe vette sorsának intézését, és tettekkel bizonyítja, hogy milyen kultúrát képes teremteni.

Mert a proletariátus eme kultúrát teremtő tette az egyedüli kiút, amely ma a világ számára nyitva áll. Ahogy a termelésben egy a végletekig lerongyolódott, már a tönk szélén álló gépezetet vett át a proletariátus, úgy van ez a kultúrában is. Szó sincs arról, hogy valami kimondhatatlan eleven értékek kincsesháza volna a kezünkben. Szó sincs arról, hogy egy nagy, fölfelé vezető fejlődésbe kapcsolódtunk bele, és félnünk kellene, hogy a mi vezetésünk alatt lehanyatlik. Ellenkezőleg. Ahogy lerongyolódott termelést vettünk át a kapitalizmustól, *úgy egy lerongyolódott kultúrát is.*

Proletártestvérek!

A kapitalizmus kultúráját halálra ítélte maga a tőkés termelési rend. Mert az nemcsak a munkásokat tette szabaddá abban a marxi kettős értelemben, hogy szabadok, mert személyük fölött szabadon rendelkeznek, és egyszersmind „szabadok" mindentől, amit, munkaerejüket kivéve, a piacra vihetnének, hanem elvágta a kultúrát igazi forrásától is: a közösségben élők szabad együttműködésétől. A kapitalizmus nemcsak a munkásságot hajtotta a kizsákmányolás igájába, hanem magukat a kizsákmányolókat is, illetőleg a kizsákmányoló osztályok legjobb energiáit. Míg a régi fajta kizsákmányolás lehetővé tette az uralkodó osztályok számára, hogy gondtalanul élhessenek magasrendű, a kultúrának szentelt életet, addig a kapitalizmus ezt csak elszigetelt egyének és *nem*

közösségek, nem osztályok számára tette lehetővé. Az igazi kultúra ezért mindig hontalan volt a kapitalizmus világában. Az uralmat az üres semmittevők bágyadt idegeinek csiklandozására vagy az agyonhajszolt kapitalista főnökök kimerült idegeinek lecsillapítására szolgáló parazita-termékek ragadják magukhoz. Ami kevés jó van, az nem kell senkinek. A kapitalizmusra magára áll az, amit hívei a proletárság küzdelmének vetnek szemére: hogy gyomorkérdés lesz minden kérdésből. A kapitalizmus az első és *remélhetőleg az utolsó* kultúra az emberiség történetében, amelynek központjában a megélhetés, egyedül a megélhetés állott.

A proletariátus győzelmének kulturális fontossága éppen abban áll, hogy ezt a kérdést megfosztja központi helyétől. A megélhetés, az emberhez méltó élet elveszti bitorolt fontosságát. Magától értetődő lesz minden dolgozó számára, és ezáltal lehetővé lesz, hogy mindenki életének középpontjában az álljon, ami igazán odavaló: az emberi magasabbrendűségre való törekvés, a kultúra.

A proletariátus fölszabadulása a kultúra fölszabadulását jelenti. Mert az emberi méltóság, az ember önrendelkezési jogának győzelmét jelenti a gazdasági erő vak szükségszerűsége fölött, amely a kapitalizmusban uralkodott. De ehhez a szabadsághoz a diktatúrán át vezet az út. Rövidlátó emberek következetlenséggel fogják vádolni a proletariátust, mert egyrészt hevesen követelte a kultúra teljes szabadságát a kapitalizmus elnyomatási tendenciáival szemben, másrészt büszkén vallotta, hogy a proletárkultúra az igazi szabadság birodalma lesz – és mégis ugyanazzal a kíméletlen diktatúrával veszi a kezébe a vezetést a kultúra terén is, mint a termelésben. Akik itt következetlenséggel vádolnak minket, összecserélik a fölszabadulásért vívott küzdelmet a győzelemnek úgy első, mint befejező fázisával. A szabadságért vívott harc áll a küzdelem elején: küzdelem a kapitalista elnyomatással szemben. Szabadság áll az út végén: az osztálynélküli társadalom tagjainak testvéri és szabad együttműködése. De a középen kíméletlen diktatúra áll: az elnyomó szerveknek és kulturális felépítményeinek kíméletlen széttörése. Erőszaktól vissza nem riadó munka azért, hogy az új társadalom keretei már most fölépüljenek.

Proletártestvérek!

A kultúra eddig az elnyomó osztályok szolgálatában állott. Megszokta, hogy az uralkodó osztályok leromlott, rossz ösztöneit megfelelően rossz termékekkel elégítse ki. Megszokta, hogy ezeknek elnyomatási szándékait a valóság „tudományos" elferdítésével szolgálja. Ennek a parazita és hazug kultúrának vet véget a proletariátus diktatúrája. Két föladat előtt áll, ha a kultúra terü- letén elő akarja készíteni egy osztálynélküli társadalom új rendjét,

Egy a kapitalista kultúrszervezetek megsemmisítése, *gondos megválogatásával annak, hogy a kapitalizmust megelőzően és azzal magával létrehozott alkotások közül mit érdemes a teljesedett kommunista társadalom számára megóvni.* Másrészt az immár fölszabaduló proletariátusnak megadni a külső és belső lehetőségeket arra, hogy az átmenet leküzdése után új életét megkezdhesse.

A proletariátus diktatúrája tehát a kultúra területén is elkerülhetetlen. Nemcsak a külső és belső ellenségek ellen való harc kényszerítették erre a proletariátust, hanem a történelmi helyzet parancsoló szükségszerűsége. A szabadság kevesek anarchikus korlátlanságát, a többség tűrhetetlen rabszolgaságát jelentette a kapitalista társadalmi rendben. A kifejlett kommunista társadalomban a szabadság mindenki testvéri szolidaritását fogja jelenteni. De ha nem a proletárdiktatúra semmit sem kímélő, romboló és építő munkája kapcsolódnék a két fázis közé, vagy fönnmaradnának a kapitalista kultúra elavult keretei, és lehetetlenné tennék az új erők kibontakozását, vagy pedig anarchiába fulladna bele minden, és a rendezetlen romok tömkelegéből nem lehetne sem az elpusztult kultúrának maradványait, sem a keletkező újnak csíráit még csak össze sem keresgélni.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai. Bibliográfia- és dokumentumgyűjtemény. Bp. 1959. A Főv. Szabó Ervin Könyvtár és az Orsz. Széchényi Könyvtár közös kiadványa. 144. és 145. l. közötti betétlapon

---

1. A Közoktatásügyi Népbiztosság számos plakátja között ez a 21. számot viseli. Két különböző változatban is kiadták. A forradalmi szocialista művelődéspolitika alapelveit és fő törekvéseit foglalta össze és vitte a nyilvánosság elé.

Az irodalmi alkotó munka a forradalom viszonyai között

80

JELENTÉS A KÖZOKTATÁSÜGYI NÉPBIZTOSSÁG[1] MŰKÖDÉSÉRŐL

1919 június

Irodalmi ügyek

Az irodalmi ügyek elintézését a tanácskormány egy direktóriumra és egy irodalmi osztályra bízta, melyek a Közoktatásügyi Népbiztosság keretében együttműködnek. A direktórium és az irodalmi osztály első feladata az volt, hogy megállapítsa a főbb elveket, melyek szerint az irodalom és az írók kérdéseit a tanácsállam rendezni fogja. Ezek a vezérelvek a következők:

A kommunista társadalom, amely produktív munkának ismeri el az író munkáját, nem tűrheti, hogy amikor minden dolgozó munkás életföltételeit biztosítja, egyedül az írók számára maradjon meg „a lét bizonytalansága", az anarchikus berendezésű kapitalista társadalom örökségeképp. Tehát az írók anyagi ügyét úgy oldja meg, hogy felmenti őket minden szorító íráskényszer alól, amelynek áldozatai voltak eddig, amíg minden írásukért egyenként és alkalomszerűen kaptak kenyeret.

Az író munkája időhöz nem köthető, idővel nem mérhető, és többnyire nem folytonos. Talán hosszabb ideig dolgozik egy nagyobb munkáján az író, és ezalatt megélhetési gondokkal küzd. Ezért a tanácsállam az írókat állandó fizetésben, illetőleg támogatásban részesíti, amennyiben írandó műveik honoráriumait munkabérelőlegként megszabott havi részletekben előre kiadja nekik.

Ezzel szemben az írók művei az állam tulajdonába mennek át. Az állam az írótól megveszi a kéziratait. A honóráriumok természetesen a már kiadott munkabér-előlegek törlesztéséül szolgálnak.

A könyveket az állam nyomtatja, az állam adja ki, terjeszti, fordíttatja; a színdarabokat is az állam adatja elő, viszi külföldre. Azt, hogy melyik munkát vegye meg az állam, melyiket utasítsa vissza, egy soktagú lektori testület állapítja meg, amely a legkülönbözőbb irányokat képviselő írókból áll. Ha ezek közül ketten kiadhatónak tartják a munkát, akkor az állam a munkát megveszi. Az író egyik lektorát maga választhatja. Végős soron a direktórium határoz.

Az írói direktórium az irodalmi osztállyal együtt egy honorárium-tervezetet is kidolgozott, amely az írók munkabéreit szabályozza. Ebben főleg arra törekedett, hogy az írók keresete arányban álljon a többi munkáskategória fizetésével, de számolt az író munkájának speciális természetével is.

A művészi munka különös megbecsülése indítja a tanácsállamot arra, hogy az írók munkakészségét ilyen módon támogassa, amit azzal is tetéz, hogy az írók munkaföltételeit a lehetőségig javítja. Ha egyes íróknak egy-egy nagyobb szabású munkájuk megírásához különös tanulmányokra, utazásra volna szükségük, az állam erre módot nyújt nekik.

Ettől a rendszertől az irodalmi élet megújulását várjuk. Egy írónak sem lesz többé érdeke, hogy olcsó sikerekre vadásszon, hogy tömegesen szállítson fércmunkákat. Senki sem lesz kiszolgál-

tatva se kiadónak, se közönségnek. Másfelől okkal várható az, hogy azok a tehetségek, akik a kapitalizmus ingoványában talajt fogni nem tudnak, most az állammal tisztességes alapon kötött szerződéseik alapján akarnak és tudnak majd dolgozni. Temérdek írói érték fog így átmentődni és fölszínre kerülni.

A tömegek irodalmi kultúrájának nagyarányú emelkedése is várható. Az állam a könyveket nemcsak óriási példányszámban nyomatja, de gondoskodik róla, hogy a könyvek a legszélesebb körökben el is terjedjenek, mindenki hozzájuk férhessen. Az állam a könyvkiadást nem üzleti vállalkozásnak tekinti, mint a kapitalista kiadók és könyvárusok, hanem kultúrérdeknek, amelyért áldozatokat hozni hajlandó.

Az irodalmi kultúra fejlesztésére szervezte a Közoktatásügyi Népbiztosság a fordítói irodát is. Rendeltetése, hogy a világirodalom legértékesebb termékeit az eredeti nyelvből készült hűséges és művészi fordításokban juttassa el a magyar olvasóhoz. Terjedelmes és sokoldalú munkaprogramját úgy vélte leghelyesebben és leggyorsabban megvalósítani, hogy mindenekelőtt az egész világirodalomból összeállította azoknak a klasszikus és modern műveknek a jegyzékét (a sürgősség sorrendjében elsősorban a drámai művekét), amelyek vagy még egyáltalában nem, vagy pedig elavult, illetve művészietlen, ponyvaszerű fordításokban voltak a magyar közönség számára hozzáférhetők. Azoknak a munkáknak a fordítása, melyeknek hiányát leginkább szenvedi a magyar irodalom, már folyamatban van. A program adminisztratív keresztülvitelének eredményességét biztosítja egy arra hivatott, központosított szervezet: a *Szellemi Termékek Országos Tanácsa.* Mindez nem volt meg, mert lehetetlen lett volna a kapitalizmus rendszerében.

Ifjúsági folyóiratok

A Közoktatásügyi Népbiztosság az ifjúsági folyóiratok közül azoknak, amelyeknek fenntartását kívánja, a maga kiadásába vette át. Az elv az, hogy a gyermek a legjobbnak is a javát kapja, és propagandát csak művészeten át. A megjelenő lappéldányoknak csak kisebb része jut a régi előfizetőknek, nagyobb részét a Munkások Gyermekbarát Egyesülete ingyen terjeszti proletárgyermekek közt.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. Gondolat, 218–219. l. (Eredetileg megjelent a Jelentés a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről címen Bp. 1919 júniusában kiadott füzetben.)

---

1. *Közoktatásügyi Népbizottság* – a művelődési ügyek intézésének kormányzati szerve, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium forradalmi utóda.

81
AZ ÍRÓI HONORÁRIUMOK
1919. április 26.

A kommunista államban az írói munkadíj rendezésének alapelvei kell hogy megegyezzenek a termelés általános alapelveivel. Ezekhez csatlakoznak azután a feltételek, melyek az írói termelés különös természetéből folynak. A Közoktatásügyi Népbiztosság a legmagasabb rendű irodalmi kultúrát akarja kifejleszteni, amiből viszont az következik, hogy méltányos akar lenni az írói munka megítélésénél. A kapitalista termelési rendben az írói tiszteletdíjak kialakulása sok mindenféle, nem művészi szempronttól is függött. Hogy egyebet ne mondjunk, az az író, akinek a könyve nagyon sok példányban fogyott el, sokkal nagyobb honoráriumot kapott, mint az, akinek a könyvét csak kevesen vásárolták. Valamely munka népszerűségének pedig, nagyon jól tudjuk, nem annak belső értéke volt az alapja. Legtöbbnyire felszínes, az élet mélységeit kerülő munkák tettek nagy olvasóközönségre szert. Nevezetes tényező volt valamely könyv kelendőségénél a reklám is. A könyvkiadó akárhány hitvány munkát olyan nagy dobveréssel kínált a közönségnek, hogy az – a jellemző pesti szólás szerint – „bedőlt", és a könyv számos kiadást ért. A közönség tájékozatlansága, megtévesztett ízlése is meghamisította az irodalmi mérleget. Különösen döntő körülmény volt a pénzes burzsoázia irtózása az élet komoly oldalaitól, a fájdalmastól, a mélytől és megrendítőtől. A kapitalista könyvkiadó, hogy jó üzletet csináljon, erre a lelki vonásra építette a maga számításait, és azzal a lelkes jelszóval, hogy a közönséget jól ki kell szolgálni, messze túlment a sekélyes célon. Nemcsak alkalmazkodott a közönség egy részének ízléséhez, hanem mind lejjebb és lejjebb is szállította azt. A Közoktatásügyi Népbiztosság irodalmi politikájának sok dolga lesz, amíg a könyvkiadóknak ezt a vandál munkáját helyreüti, s a közönség ízlését megtisztítja. Ebben a tekintetben sokkal inkább számíthat a még szűzlelkű proletariátusra, mint a többi rétegre. Hogy a közönség egy részében mindig volt hajlam a romlottságra, és hogy a hamisítatlanul nagy értékek is jó piacra találtak, azt néhány nagyszabású regénykiadás is igazolja, melyek néha pillanatokra el tudták feledtetni könyvkiadóink szempontnélküliségét vagy alacsony

szempontjait. A kommunista kultúra a magasrendű, nemes irodalom fejlesztését tartja szem előtt. Ehhez képest természetesen olyan munkabér-módszert fog alkalmazni, mely alkalmas arra, hogy a magasrendű irodalom művelésére serkentse az írókat. Ez a díjrendszer nem arra lesz alapítva, hogy valamely munka milyen nagy példányszámot ér el, hanem arra, hogy az a munka milyen kategóriába tartozik, érjen el bármily kevés kiadást is. Ez az alapelv forrása azoknak a részleteknek, melyek ennek a honorárium-politikának az egész rendszerét adják. Ebből a rendszerből kiküszöbölik mindazokat a rugókat, melyek a kapitalista termelésben az írót akárhányszor a benne rejlő isteni erő lealázására kényszerítették vagy szoktatták. Az új rendben az írói munkadíjak rendszerét csakis a legtisztább művészi és kultúrszempontok fogják diktálni.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. 244–245. l. (Eredetileg megjelent: Fáklya, 1919. április 26.)

A tudományos munka az új társadalomban

82

FOGARASI BÉLA[1]

A TUDOMÁNYOS IRODALOM FEJLESZTÉSE

1919. július 30.

Szellemi életünk felszabadulásával egyidejűleg aktuálissá váltak a tudomány fejlesztésének és népszerűsítésének végtelenül elhanyagolt feladatai is. Tudományos folyóiratainkat, melyeknek legnagyobb részét eddig a kapott cikkek összevisszasága, a teljes tervszerűtlenség és ötletszerűség jellemezte, új vezetők fogják irányítani, akiknek eddigi munkássága komoly garanciákat nyújt a tudomány számára. A nemzetközi érdeklődést és értékelést kiálló dolgozatok külön számokban, idegen nyelven is meg fognak jelenni. Lehetetlen lesz ezentúl, hogy helyi tekintélyek tudományos vezető szerepet töltsenek be, ha nem merték munkáikat az európai közvélemény bírálata elé vinni.

Ám a tudományos irodalom átszervezésében a folyóiratok kérdései csak egy mozzanatot jelentenek. Égető szükségünk van tudományos standard-irodalomra valamennyi tudományszakból. Nincsenek a mai tudomány színvonalán álló főiskolai tankönyve-

ink, általános tájékoztató munkáink. A népszerűsítés és a pedagógiai szükségletek mellett pedig elsőrangú fontosságú a tudományos kutatás legfontosabb szükségleteinek megállapítása.

Ezt a munkát végzi a Közoktatásügyi Népbiztosság tudományos csoportja. A sürgős feladatok között első helyen áll a főiskolai tankönyvek dolga. Néhány kész munkán, fontos orvosi és természettudományi könyveken kívül, melyek már nyomdában vannak, a legagilisabb munkaerők megbízásokat kaptak és vállaltak természettudományi, technikai szakmunkák elkészítésére vagy lefordítására.

Készülnek a munkásegyetem[2] tankönyvei. A szellemi tudományok és a társadalomtudományok terén is teljes intenzitással megindult a munka. A szorosan vett szocializmus tudományos irodalmának kivételével, mely a propaganda ügykörébe tartozik, a tudományos csoport megbízásokat ad ki a modern filozófia (Windelband[3], Rickert[4], Simmel[5], Mach[6], Poincaré[7] stb.), lélektan, néptudomány stb. legfontosabb műveinek lefordítására. Intenzív anyaggyűjtő munka indul meg a történelem terén, ahol a szocializált levéltárak feldolgozása új fényt fog vetni az egész magyar történelemre, és a társadalomtudományok terén, ahol az adatgyűjtés még a kezdet kezdetén van. Állapotainkra a szellemi tudományok terén jellemző, hogy a hivatalos magyar irodalomtörténet nem győzte a magyar nemzeti géniusz kinyilatkozásait csodálni, de Arany János kéziratai még ma is kiadatlanul hevernek a Nemzeti Múzeumban. A tudományos csoport megbízást adott sürgős publikálásukra. S mindezen munkálatokban tudományról lévén szó – valamennyi komoly írónk egyformán szóhoz juthat, mindenkit, aki tudományosan dolgozni tud és akar, politikai vagy társadalmi szereplésre való tekintet nélkül felhívunk, hogy vegye ki a maga részét a kollektív munkából.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. 290–291. l. (Eredetileg megjelent: Vörös Újság, 1919. július 30.)

---

1 *Fogarasi Béla* (1891–1959) – marxista filozófus. A Tanácsköztársaság idején a Közoktatásügyi Népbiztosság népbiztoshelyettese. A Tanácsköztársaság bukása után emigrációba ment, előbb Bécsben majd Berlinben és Moszkvában dolgozott. Hazatérése után egyetemi tanár, az Akadémia tagja, a Közgazdasági Egyetem rektora lett. Tudománypolitikai, tudományelméleti és logikai kérdésekkel foglalkozó tanulmányai igen jelentősek.

2. *munkásegyetem* – a Tanácsköztársaság nagy gondot fordított a munkásság műveltségi színvonalának emelésére: ipari, mezőgazdasági s kereskedelmi szakmunkásképző iskolákat, műhelyiskolákat szerveztek, a Műegyetemen szaktanfolyamot nyitottak, s munkásegyetemi tagozatot szerveztek.

3. *Windelband, Wilhelm* (1848–1915) – német idealista filozófus, az újkantiánus filozófia egyik megalapítója.
4. *Rickert, Heinrich* (1863–1936) – német idealista filozófus. Windelbanddal az újkantiánus filozófiai iskola egyik megalapítója.
5. *Simmel, Georg* (1858–1918) – német szubjektív idealista filozófus. A nietzscheanizmussal rokon un. életfilozófiai irányzat képviselője.
6. *Mach, Ernst* (1838–1916) – osztrák szubjektív idealista filozófus. Munkássága jellegét Lenin Materializmus és empíriokriticizmus c. alapvető művében tárta fel.
7. *Poincaré, Henri* (1854–1912) – francia matematikus. Szerinte a valóság törvényei nem objektívek, hanem megállapodásokon alapulnak. Elgondolása szubjektív jellegét ugyancsak Lenin elemezte és bírálta.

83

ÍRJUNK A PROLETÁROKNAK!

1919. április 6.

A Közoktatásügyi Népbiztosság tudományos propagandaosztálya felkéri azokat az írókat, akik társadalmi kérdések vizsgálatával, különösen a proletármozgalmak és a marxizmus tudományos feldolgozásával eddig is behatóan foglalkoztak, és akár eredeti munkákkal, akár alkalmas külföldi művek fordításával a proletárdiktatúra tudományos propagandáját támogatják, szíveskedjenek az alkalmasnak talált művek kéziratát vagy a lefordításra ajánlottak eredeti példányait a Közoktatásügyi Népbiztosság tudományos propagandaosztályánál (Eszterházy utca 30.) benyújtani. A propagandaosztály kéri továbbá, hogy mindazok a szakférfiak, akik képességet éreznek a kommunista társadalom mezőgazdasági, üzemtechnikai, közgazdasági, közművelődési és morális részének kidolgozásával foglalkozni, e témakörbe sorakozó és hasonló terveiket, valamint az esetleg készen levő tanulmányaikat nyújtsák be a propagandaosztályhoz, közrebocsátás céljából. A propagandaosztály minden tudományos értékű és népszerű munkát, forradalmi gondolkozású hozzáértők bírálata után, rendkívül nagy példányszámban fog elterjeszteni a proletárság körében.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. 233. l. (Eredetileg megjelent: Az Újság, 1919. április 6.)

A könyv- és sajtókiadás és terjesztés új formái

84

A SZELLEMI TERMÉKEK ORSZÁGOS TANÁCSA[1]

Rendelet a Szellemi Termékek Országos Tanácsa felállításáról és a sajtótermékek kiadásának engedélyezéséről

1919. április 19.

1. §. A sajtótermékek kiadásának irányítása céljából Szellemi Termékek Országos Tanácsa néven külön szerv állíttatik fel.

2. §. Minden – akár tudományos, akár szépirodalmi, művészeti, nevelésügyi vagy más – sajtóterméket, amely könyv vagy füzet alakjában jelenik meg (a napisajtó termékeit és a politikai lapokat kivéve), a könyvkiadó, könyvkereskedő, nyomda és általában az, aki sajtóterméket akar kiadni, köteles a többszörösítés tervezett példányszámának megjelölésével, a kiadás előtt jól olvasható kéziratban vagy két kefelevonatban, engedélyezés végett a Szellemi Termékek Országos Tanácsának (Budapest, IV. Türr István utca 1. sz. Hungária szálló; telefonszám: 119–27, 119–28) bemutatni. A sajtóterméket csak az engedély megadása után szabad többszörösíteni és terjeszteni.

Ilyen engedélyre nincs szükség azoknak a folyóiratoknak kiadásához, amelyeket a Közoktatásügyi Népbiztosság már eddig engedélyezett.

3. §. Aki a rendeletet megszegi, forradalmi törvényszék elé kerül.

Rendelet a Szellemi Termékek Országos Tanácsának feladatairól, ügyköri beosztásáról

1919. április 26.

1. §. A Közoktatásügyi Népbiztosság 9. K. N. sz. rendeletével (l. a „Tanácsköztársaság" április 19-én megjelent, 22. számában) létesített Szellemi Termékek Országos Tanácsa nevű szerv hivatása a szellemi termelésnek központosított ellátása és a szellemi termékek technikai előállításának és terjesztésének irányítása.

2. §. A tanács elnöke a közoktatásügyi népbiztosok sorából kiküldött népbiztos.

3. §. A Szellemi Termékek Országos Tanácsa három részre tagolódik:

1. szellemi termelő osztályra;
2. technikai termelő és szocializáló osztályra;
3. terjesztő osztályra.

4. §. A szellemi termelő osztály feladata minden sajtóterméknek – beleértve a napisajtó termékeit is – középponti irányítása, a már megjelent vagy megjelenés alatt álló sajtótermékek felülbírálata és forgalomba való bocsátásának eldöntése. Ez az ellenőrzés és irányítás a napi- és politikai sajtónál olyképpen eszközlendő, hogy a sajtótermékek gyors megjelenését ne akadályozza. A szellemi termelő osztály feladata egyben a napi- és szaksajtó szocializálása.

5. §. A szellemi termelő osztály ügyeinek gondos ellátását biztosítandó, irányítás jogával felruházott bizottságot kell alakítani, amelynek tagjai a közoktatásügyi népbiztosokon kívül a Közoktatásügyi Népbiztosság propaganda, pedagógiai, tudományos, valamint művészeti, irodalmi és zenei osztályának egy-egy kiküldöttje, továbbá a Papír- és Nyomdaanyag Hivatal, a termelő és szocializáló osztály, a terjesztő osztály egy-egy tagja és az Újságírók Szakszervezetének két tagja.

6. §. A technikai termelő és szocializáló osztály feladata a szellemi termelő osztály által elkészített anyag előállítása, valamint a jövőbeli technikai termelés vezetése, folytonosságának biztosítása és az üzemek szocializálása, amely utóbbi tevékenységének keretében gondoskodik:

a) a könyvnyomdák,
b) a kőnyomdák,
c) a könyvkötészet,
d) az üzletikönyv-gyárak
e) a reprodukáló üzemek,
f) a betűöntödék,
g) a kő- és könyvnyomdai festék- és hengeranyaggyárak, valamint grafikai szaküzletek és üzemek,
h) a könyv-, mű- és zeneműkiadói üzemek és a könyv-, mű- és zeneműkereskedések,
i) tanszer- és papírkonfekció-üzemek és kereskedések szocializálásáról.

7. §. A technikai termelő és szocializáló osztály ügyeinek gondos ellátását biztosítandó, irányítás jogával felruházott bizottságot kell alakítani, amelynek tagjai: a Szocializáló Népbiztosság, a Papír- és Nyomdaanyag Hivatal, a litográfusok, könyvkötők,

nyomdai tisztviselők, fényképészek, iparművészek, könyvkiadók, könyvterjesztő-alkalmazottak és a terjesztő osztály egy-egy kiküldöttje.

8. §. A már szocializált vagy ezután szocializálandó sajtó, továbbá a technikai és a terjesztő üzemek termelőbiztosait a Szellemi Termékek Országos Tanácsának elnöke nevezi ki.

9. §. A terjesztő osztály feladata a szellemi termékek terjesztése a szocializált és felállítandó szervek útján.

10. §. A terjesztő osztály ügyeinek gondos ellátását biztosítandó, irányítás jogával felruházott bizottságot kell kiküldeni, amelynek tagjai: a Közoktatásügyi Népbiztosság tankönyv- és könyvtárak ügyeinek képviseletével megbízott egy-egy kiküldötte, a szortiment [bizományi könyvkereskedés], kolportázs[2], kiadóhivatali tisztviselők egy-egy képviselője.

11. §. A Szellemi Termékek Országos Tanácsa mellett és azzal szerves összefüggésben működik a Papír- és Nyomdaanyag Hivatal, amelynek hivatása a papírgyártás, a behozatal és elosztás, valamint a papírhulladék ügyeinek intézése, a nyomdai anyagok behozatala és elosztása.

12. §. Ezen rendelet megjelenése után minden szellemi termék csak a Szellemi Termékek Országos Tanácsa útján jelenhetik meg.

13. §. Minden egyéb, tisztán kezelési nyomtatvány- vagy ügykezelési papírszükséglet kizárólag a Papír- és Nyomdaanyag Hivatal útján kapható.

14. §. Aki e rendeletet megszegi, forradalmi törvényszék elé kerül.

A szövegközlés alapja: Tanácsköztársaság, 1919. április 19.: A Közoktatásügyi Népbiztosság 9. K. N. sz. rendelete; Tanácsköztársaság, 1919. április 27.: A Közoktatásügyi Népbiztosság 14. K. N. sz. rendelete.

---

1. A Szellemi Termékek Országos Tanácsa néven olyan központi szerv létesült, amely az írásbeli közlés minden területét és folyamatát egyetlen keretben fogta össze a szerzői tevékenységektől a kiadványok előállításán keresztül a terjesztésig.
2. *Kolportázs* – l. a 26. szemelvény 5. jegyzetét.

85
JAVASLAT A SAJTÓTERMÉKEK ORSZÁGOS TANÁCSA[1] HATÁSKÖRÉBE TARTOZÓ ÜZEMEK SZOCIALIZÁLÁSÁRÓL

1919

(Részlet)

III. A könyvnyomdák szocializálása

Magyarországon az 1918. évi június hó 22-én felvett statisztika szerint 1137 könyvnyomda volt, éspedig 257 Budapesten és 880 vidéken (378 városban); ez utóbbiak közül elesnek a megszállott területeken levő könyvnyomdák, melyeknek száma ez idő szerint megállapítható nem volt.

A szakosztály feladata elsősorban a Budapesten levő nyomdák szocializálása. Szocializálás alá kerülnének elsősorban azok a nagyobb könyvnyomdák, melyek 20-nál több alkalmazottat foglalkoztatnak, ezeknek száma Budapesten 56. A 20-nál kevesebb alkalmazottat foglalkoztató budapesti könyvnyomdák szocializálása előtt sorra kerül a vidéki városokban levő, 20-nál több alkalmazottat foglalkoztató könyvnyomdák szocializálása, és csak azután kerülnének sorra a budapesti – majd végül a vidéki városokban levő, 20-nál kevesebb alkalmazottal bíró nyomdák.

A nagyobb nyomdák kétségkívül rentábilisabbak, mert hiszen az üzemvezetés, a munkabeosztás, az anyagbeszerzés és sok egyéb munkálat aránylag kevesebb költséget igényel a nagyobb üzemben, mint a kisüzemben. A kisüzemek centralizálása bizonyos fokú óvatosságra int bennünket a könyvnyomdák speciális helyzete miatt, ugyanis majdnem minden könyvnyomda betűmagassága más és más, ami lehetetlenné teszi a különböző betűmagassággal rendelkező könyvnyomdák egy üzembe való centralizálását. Ennek dacára a kis nyomdák betűi mégis felhasználhatók úgy, hogy azokat beöntenők, és modern típusú betűkké alakítanók át. Politikai szempontból a kis nyomdák fenntartása nem kívánatos, sőt, egyenesen káros, miután ezek voltak mindig tenyészhelyei az ellenforradalomnak.

Az üzemek szocializálásánál, mint ahogy a második [pénzügyi] részben már említettük, legelső teendőnk az üzemi tanácsok meghallgatása után az üzemi biztos kinevezésére szóló előterjesztés. Csak a legnagyobb, 50 munkást meghaladó üzemeknél gondolunk külön üzemi biztosokra, ennél kisebb üzemeknél 2-3 üzemnek közös üzemi biztosa lenne. Tekintettel azonban arra, hogy nagyon sok kő- és könyvnyomda nemcsak szorosan hozzátartozó tömöntödével

és betűöntödével bír, hanem könyvkötészettel, litográfiával, könyv- és lapkiadóvállalattal is, ezen üzemek egységes vezetése érdekében feltétlenül szükségesnek véljük, hogy az egész üzem felett diszponáló üzemi biztosok neveztessenek ki.

Az üzemi biztosok első feladata az üzemellenőrző tanácsok közbejöttével a vezetésük alatt álló üzem vagyonának és teljes leltárának átvétele; ennek megtörténtét természetesen köteles azonnal bejelenteni tanácsunk szakosztályánál. Ugyancsak jelenteni tartozik osztályunknál a személyzet létszámát és azt, vajon a személyzet kellően foglalkoztatva van-e, és ha nem, mily munkák volnának azok, melyek a személyzet foglalkoztatásához szükségesek. Munka hiányában osztályonként mennyi a felesleges munkaerő. Az üzemi biztosok szükséghez képest, de legalább hetenként egyszer, működésükről jelentést tartoznak küldeni szakosztályunkhoz. Az üzemekben foglalkoztatott munkások létszámát egyelőre megbolygatni nem kívánnánk, hanem a fölösleges munkával bíró üzemek munkájának átutalásával óhajtjuk biztosítani minden üzem rendes menetét. A személyzet elbocsátásához csak akkor szándékozunk nyúlni, ha előttünk nyilvánvaló lesz, hogy azok tartósan nem foglalkoztathatók. Az ebben a szakaszban elmondottak természetesen vonatkoznak az összes szakosztályokra, melyeknek tervezeteit a következőkben adjuk elő. Az üzembiztosok hatásköre a könyvnyomdákban főnöki, illetve a vezérigazgatói teendők ellátása, különösen, hogy az üzem a lehetőséghez képest az eddiginél még észszerűbben legyen kihasználható. Ennek elérése végett az üzemi biztosok állandó érintkezésben lesznek tanácsunk termelési szakosztályával, ami által a vezetésük alatt álló üzemeket munkával elláthatják. Ugyancsak a termelési osztályunk feladata lesz gondoskodni az anyagelosztó alosztályok útján arról, hogy a szocializált üzemek a szükséges anyagokkal elláttassanak.

Az üzemi biztosok Budapesten közös tanácsot alkotnak. A biztosok tanácsa a szocializáló bizottság könyvnyomdai szakelőadója vagy a szakosztály termelési biztosa által kinevezett más megbízott elnöklete alatt időközönként ülést tart.

Az üzemi biztosok a grafikai szakosztály termelési biztosának felelősséggel tartoznak működésükért, és tartoznak annak intézkedéseit végrehajtani.

Szigorúan kötelességük arra ügyelni, hogy az üzemben csak a legszükségesebb kiadások eszközöltessenek, és általában őrködniök kell a fölött, hogy minden bevásárlás, anyagbeszerzés stb. csak az arra illetékes fórumokon keresztül történhessék.

Haladéktalanul gondoskodni kívánunk arról, hogy szakosztályunk közegei pénzügyi szakértők bevonásával meggyőződést sze-

rezzenek az üzemek átvételéről és ezeknek helyes és céltudatos üzembentartásáról, és amennyiben arról győződnének meg, hogy akár az átvétel, vagy pedig az üzemvezetés nem a kívánatos módon történt vagy történik, annak orvoslásáról azonnal gondoskodni fogunk. Az üzemi biztosok kötelessége arra ügyelni, hogy az üzem pénztárában csak az üzem fenntartásához szükséges összegek legyenek. Ezeket meghaladó összegek azonnal beutalandók az illető üzem számlájának javára a Pénzintézeti Központba. Ha az üzem kiadásainak fedezésére bármi okból elegendő pénz nem állna rendelkezésre (ha ez az eset előfordulhat), akkor az üzemi biztos tartozik gondoskodni, hogy szabályszerűen kiállított és általa hitelesített számlák a grafikai szakosztálynak termelési biztosához vagy ennek helyetteséhez idejekorán utalványozás végett bemutattassanak.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. 222–223. l. (Eredetije: P. I. Arch. B. M. eln. 1920–36–453–3652.)

---

1. *Sajtótermékek Országos Tanácsa* – a nyomdák és papíripari üzemek országos összefogására és központi irányítására hivatott szerv.

86

RENDELET A KÖNYVPIAC MEGNYITÁSÁRÓL

1919. május 27.

A könyvpiac újból való megnyitása alkalmából a közkönyvtárak szükségletének biztosítása végett a Népgazdasági Tanács a következőket rendeli:

1. §. Kiadók a kereskedőknek oly készletből, amelynek példányszáma 1000-en alul van, könyvet vagy zeneművet csak a Szellemi Termékek Országos Tanácsa könyvkiadó és kereskedő üzemeket szocializáló szakosztályának és a könyvtárügyi politikai megbízottnak együttes engedélyével szolgáltathatnak ki. Az engedélyt a szocializáló szakosztálynál (V., Markó utca 25. IV) kell kérni. Az 1000 példányt meghaladó készletből további intézkedésig – 1000 példány épségben meghagyásával – bármily mennyiség szállítható.

2. §. Az elemi, középiskolai és középiskola jellegű szakiskolai tankönyvek forgalma szabad.

3. §. Szortimentek [bizományi könyvkereskedések], antikváriumok és könyvterjesztő vállalatok 10 példánynál nagyobb, leltározás kényszere alá eső készleteinek összes példányait további intézkedésig zár alá kell venni. Ezekből a készletekből – azok feloldásáig – csak a Szellemi Termékek Országos Tanácsa könyvkiadó és kereskedő üzemeket szocializáló szakosztályának és a könyvtárügyi politikai megbízottnak együttes engedélye alapján szabad könyvet kiszolgáltatni.

4. §. Könyvkereskedők, antikváriusok, zeneműkereskedők üzleteiket további intézkedésig folyó évi május hó 25. után is zárva tartani kötelesek.

5. §. E rendelet intézkedéseinek pontos megtartásáért az üzemi (üzleti) biztosok személyesen felelősek.

6. §. Ezt a rendeletet a Közoktatásügyi Népbiztosság hajtja végre.

7. §. Aki e rendelet ellen vét, forradalmi törvényszék elé kerül.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. 137–138. l. (Eredetileg megjelent: Tanácsköztársaság, 1919. május 28.: A Népgazdasági Tanács 6. N. T. sz. rendelete.)

87

KNER IMRE[1]

KOMMUNISTA KÖNYVKULTÚRA

1919

Az osztálytársadalom gazdasági szerkezete nem engedte meg a tömegeknek bizonyos életnívón való fölülemelkedését, és ezzel lehetetlenné tette kultúrszínvonaluk emelkedését is. Viszont a könyvtermelés célja sem a tömegek kultúrszínvonalának emelése volt, hanem a mindenkor meglevő napi igények szolgai kielégítése. A kapitalista termelési rend kérlelhetetlen következetessége így egy kegyetlen circulus vitiosusba kényszerítette bele a könyvkiadói, könyvtermelési tevékenységet, amelyben az egyes egyén, író, művész, kiadó vagy nyomdász esetleg meglevő nagyobb akarásai, jobb törekvései csak szórványos kísérletekben, áldozatokkal és lemondással teljes próbálkozásban tudtak elhelyezkedni, még ott is, ahol a demokrácia a tudatosan akadályozó és romboló cenzurális [cenzúrai] rendőri intézkedéseket már eltörölte. A tömegek jobb, szebb, emberibb élet utáni vágya csak abban a terméketlen, limonádé ízű romantikában találhatott kielégülést, amelyet a cselédszobától a szalonokig, a ponyván tenyésző krajcáros kolportázsirodalomtól [a hírlapárusok útján terjesztett ponyvakiadványoktól] a selyem és bársonykötéses „díszmunkákig" egyformán fogyasztott a kapitalizmus társadalma, s amely gyakran megtévesztően utánozza a komoly irodalom külső formáit.

A könyvkiadó üzletember természetesen arra az irodalomra

vetette rá magát, amelynek legtöbb volt a vevője, és így – talán néha tudatlanul és szándéktalanul – egyre mélyebbre süllyesztette maga is olvasói színvonalát; még a legjobb esetekben is csak kiszolgálta a vágyaikat, de nem fokozta, nemesítette, emelte őket, holott az irodalomnak ez az igazi, egyetlen hivatása. A kapitalizmus tömegirodalma, tömegművészete, tömegzenéje, tömegszínháza összefüggő, szerves képződménye ennek a társadalomnak, s csak ebből a perspektívából ismerhető fel az operettszínházak és más tömegszórakozóhelyek „művészetének" veszedelmes és káros volta.

Hogy az irodalom és könyvkiadás ilyen irányú fejlődésével együtt járt a nyomdászat leromlása is, az természetes, sőt szükségszerű következmény. A tömegeladási lehetőségek kedvéért süllyedt folyton a könyvek tartalmi színvonala, s a profit kedvéért züllött le a könyv értéktelen tömegcikké. A géppel szedett, nyomott, kötött tömegkönyv vérszegény angolkóros testét azután ugyanaz a limonádé ízű romantika öltöztette „művészi" mezbe, amely a tartalmat jellemezte. A nemes anyag, az őszinte technika, a feladat komolyra vevése képezték a régi könyvművészet alapjait. A kapitalista könyvtermelés azonban nem ezekkel dolgozott s nem szolgálta az igazi célokat. És ez a katasztrofális lezüllés végeredményben éppen úgy megölte a közönség kvalitásérzését, mint az ipari termelés többi területein...

A kommunista könyvtermelés – a termelés szervezésének tempójával lépést tartva – egyre inkább kikapcsolja majd a gazdasági szempontokat. A megfelelően újraszervezett termelés által felszabadított energiák az igazi kultúrmunka irányába fognak terelődni, s az eddigi nyomasztó létfenntartási gondok alól felszabadulva, az egyén egész figyelmével az élet, az emberiség igazi problémái felé fog fordulni. Az igaz, produktív kultúrmunka akkor fog csak elkezdődni, ha a teljesen megszervezett, igazán a szükségletekhez alkalmazkodó szociális termelés az elsőrendű életszükségletek előteremtésére fordított munkán túl a teljes emberi szabadságot teremti meg.

Ma még a kapitalizmus csődjének leszámítolása foglalkoztat bennünket, a termelést a háború teljesen lezüllesztette, s kimerítette az emberiség erő- és nyersanyagtartalékait. Előreláthatóan hosszú ideig az újraszervezés foglalja le minden erőnket, s az az idő, amikor a kultúrának ez a végső felszabadulása el fog következni, még nincs közel. De az irodalomnak, művészeteknek s főként az iparművészetnek már ma ebbe az irányba kell fordulnia. Ha a kommunista társadalom csak jólétet ad, s nem ennek a magas kultúrának a lehetőségeit is, meghal a forradalom, s a tömegeken a kisburzsoá álmos butasága lesz úrrá. Már most el kell kezdeni az igények keltésének forradalmasító munkáját, már most arra kell törekedni, hogy

a művészet s az irodalom egy magasabb rendű élet, a lélek új birodalma felé mutasson, s ezzel állandóvá tegye a lelkek forradalmát. Az egész iparnak újjá kell alakulnia, vissza kell szereznünk azt, amit a kapitalizmus elpusztított, újra meg kell teremtenünk azt a műhelykultúrát, amely körülbelül a barokk után, a kapitalizmus ébredése előtti nagy iparművészeti korszakkal letűnt. Tudatosan kell belevinnünk a tömegtermelésbe a tömegnevelés tendenciáit, hogy jó formákhoz, őszinte, nemes technikához szoktassuk a tömegeket, mert a „nagy" művészet élvezése, megértése csak kevesek elmélyedésének jutalma, de a tömegtermelés termékei mindenütt, minden proletár kis háztartásában ott vannak. És ennek a nagy munkának éppen a nyomdászatban kell elkezdődnie, amelynek termékei mozgékonyságuknál, gyakorlati céljuknál és természetüknél fogva is legelső sorban alkalmasak arra, hogy a tömegkultúra hordozói legyenek. A könyv, a propagandamunka s a mindenki helyzetébe belenyúló események gondolkozásra késztető ereje, a több szabad idő s az új életviszonyok nagy nivelláló hatása egyre szélesebb rétegeket fognak megnyerni az olvasásnak, s a profitszempontok kikapcsolása és a példányszámok nagy emelkedése eddig elképzelhetetlen lehetőségeket teremtenek. A termelésben fel kell használni a technika minden vívmányát, de tudatosan kell megkezdeni a harcot a technika korlátlan lehetőségei által előidézett iparművészeti anarchia ellen. Nem szabad szolgai módon utánozni az utolsó igazán szép könyvek stílusát, de belőlük elindulva kell megteremteni egy új stílust, amelyet a technika és az anyag lényegéből adódó lehetőségek determináljanak, s amely a legújabb technikai lehetőségek konzekvenciáit is vonja le, találja meg az ezeknek megfelelő kifejezési módokat. De becsülethez kell újra juttatni a nemes, igazi kézi munkát, s a szedőgépnek, a rotációsnak csak ott szabad teret engedni, ahol azt a sürgősség követelményei diktálják. A „szabad verseny" halála kivonja a nyomtató művészet szervezetéből azt a mérget, amit a hallatlanul fejlődött reklám belevitt a nyomdászatba, s az „újszerűségek" a feltűnés, az egymás túlkiabálásának hajszolása helyett egy komoly, pozitív értékeken felépülő iránynak kell itt is utat törnie.

Az üzemi specializáció rendje oda kell hogy vezessen, hogy minden fajtájú könyv és újság nyomtatására más üzemek jelöltessenek ki, amelyek munkásai ezáltal rövid idő alatt képesek lesznek egy mindig a feladat legjobb megoldását hozó tipográfiai stílust találni.

A szellemi termelés gazdasági felszabadulása a szépirodalomban az új és új gondolatok szabad kifejlődési lehetőségein keresztül a forradalom folytonossá tételét fogja eredményezni. A tudomá-

nyos és szakirodalom pedig – elejtvén a profit szempontját, s állandó összeköttetést találván a termeléssel és az élettel – önként fogja a kollektív munka egy olyan módját megtalálni, amelyben mindenki a tehetségéhez mért szerephez és feladathoz jutva lesz a szellemi termelés részesévé. A könyvkiadási tevékenység feladata az lesz a kommunista társadalomban, hogy a művészet és irodalom termékeit méltó formában juttassa el mindenkihez, s a kultúra igazi terjesztőjévé, a forradalom szolgájává legyen, a tudományos termelés termékeit pedig egy hatalmas, mindent felölelő rendszerben, a teljes szabadság megőrzése mellett úgy rendezze, hogy a nagy összefüggésben minden könnyen és gyorsan megtalálható és felhasználható lévén, a tudományos irodalom egy mindenkinek mindig rendelkezésére álló szellemi termelőeszköz szerepét tölthesse be.

A gazdasági forradalom befejezése után kezdődik az emberiség igazi történelme, a szellemi forradalmak szakadatlan láncolata. Ezt előkészíteni, megalapozni, lehetővé tenni a kommunista kultúrpolitika feladata, s erről senkinek, aki a könyvtermelés munkájában bármely szerepet tölt is be, egy pillanatra sem szabad megfeledkeznie.

A szövegközlés alapja: Corvina, 1919. június 30. 18. sz. 74–76. l.

1. *Kner Imre* (1890–1944) – Kner Izidor fia, gyomai könyvnyomdászati munkásságának folytatója. Lipcsében tanult. Hazatérve Kozma Lajossal együtt új könyvművészeti stílust alakított ki. A tartalmi és formai igényesség nemcsak a programjában szerepelt, hanem saját kiadói és nyomdászati gyakorlatában ennek a megvalósítására is következetesen törekedett. Kiadványai a hazai hagyományokban gyökerező művészi modern könyv példái. Elméleti munkásságában (A könyv művészete stb.) könyvművészeti irodalmunk máig élő alaptételeit foglalta össze.

A kommunista könyvtárpolitika alapelvei és körvonalai

88

DIENES LÁSZLÓ[1]

KOMMUNISTA KÖNYVTÁRPOLITIKA

1919. május 4.

A régi világ úgynevezett művelődési politikájának osztálymivolta legjobban két jellemvonásban nyilvánult meg. Egyik, hogy a kultúrát vagyoni cenzushoz kötötte (nemcsak tandíj képében,

hanem azáltal is, hogy a tanuló évek alatt nem tartotta el a tanulót), s ezáltal a nagy tömegeket elvileg kizárta az írás-olvasáson túl kezdődő művelődési lehetőségekből. Másik, hogy szolgai lelkeket igyekezett nevelni azokban, akiket nem zárhatott el az ismeretforrásoktól.

A régi világ osztálykultúrpolitikája megnyilvánult könyvtárpolitikájában is. Könyvtár kevés volt s keveseké volt. Kevés volt, mert a burzsoá kultúrpolitikának nem volt érdeke a sok könyvtár, mert a sok könyvtár ellenkezik azzal a törekvéssel, hogy engedelmes, szolgai lelkeket készítsen ki, akik elég önállótlanok arra, hogy a burzsoá kizsákmányolást észre sem véve, a létező világot az egyetlen lehetséges világnak lássák. A könyvtár pedig önállóságot jelent, független kutatást, a józan ész szabad akaratát, a tanító csalhatatlanságának végét, az ellenállás kezdetét, a forradalom csíráját. Ezért nem kellett sok könyvtár a burzsoáziának. Mert veszdelmes volt. Ezért nem véletlen s nem személyes hajsza az, amiben évek hosszú során át részesült legmodernebb könyvtárunk, a Szabó Ervin Könyvtár, melyet nemcsak nagynevű alapítója miatt tartott a burzsoázia, s pedig joggal, az eljövendő forradalom fő melegágyának.

A burzsoá könyvtárpolitika gondoskodott arról is, hogy a kevés könyvtár keveseké is maradjon. Szigorú belépési feltételekkel és lehetetlen nyitvatartási időkkel, de még inkább hivatalnokaiba oltott elutasító magatartással igyekezett minél jobban távoltartani a tömegeket a könyvtártól. Az állítólagos közkönyvtár többnyire egy kisszámú klikk magánkönyvtára volt, ahol arisztokratikus csöndben csinálta a kultúrát néhány – többnyire nem tehetség szerint – kiválasztott. S hogy a „népnek" is legyen könyvtára – mert hiszen az igazi művelődést úgy lehet legjobban megakadályozni, ha álműveltséget tenyésztünk –, csinált a burzsoázia könyvtárpolitika népkönyvtárakat. Más célra használhatatlan, eldugott, piszkos helyiségekbe beraktak egy-két kopott asztalt és széket, kiválogattak nagyon gondosan, nehogy véletlenül szocialista szellemű keveredjen közé, pár száz selejtes, „népszerű" könyvet, és hetenkint párszor odaállították a tanítót vagy a kántort, hogy adja ki a „népnek". A népet azonban nem csábította nagyon ezen irodalmi népkonyha kevéssé csalogató illata, s józan megérzéssel elutasította magától a gazdagnak asztaláról lehulló s igazi tápértéket nélkülöző kultúrmorzsákat.

A kommunista kultúrpolitika célja elsősorban önállóságra nevelni az embereket, azért nevelési eszközei között az eddiginél sokkal nagyobb szerepet fog játszani az önálló művelődés eszköze, a könyv. A könyv sokkal nagyobb szerepet fog játszani az egyén

életében, s sokkal több ember életében lesz fontos szerepe, mint eddig. A kommunista könyvtárpolitikának meg kell találni a módot arra, hogy az önálló művelődés e fontos eszközeit minden proletárnak kezei közé juttassa. Ennek két föltétele – a burzsoá könyvtárpolitikával szemben –, hogy sok könyvtár legyen, s minden könyvtár mindenkié legyen.

Ez a két tulajdonképpen nagyon egyszerű követelmény olyan messze ható következményekkel jár, melyek keresztülvitele teljesen át kell hogy alakítsa országunk könyvtárügyét.

Kétfajta könyvtárra van szüksége a proletariátusnak. Egyik fajta az, amelyben minden proletár megtalálja azokat a könyveket, melyeket általános művelődése és irodalmi műélvezete céljából olvasni akar. Ilyen könyvtár sok legyen, legyen minden kerületben egy-kettő legalább, hogy közel essék mindenki lakásához. Az ilyen könyvtárban legyen szép, tágas, levegős, világos olvasóterem, ahol a proletár megtalálja az összes napilapokat, az összes folyóiratokat, melyek érdeklik, másik terem, ahol kényelmes ülőhelyeken, csendben, a házi bajoktól, gyermekzsivajtól távol nekiülhet egy-egy jó ismeretterjesztő munka vagy szép regény olvasásának. Legyen benne olyan jól berendezett helyiség is, ahol gyorsan, kényelmesen megkapja kölcsön otthoni olvasásra azt a könyvet, amelyet kiválasztott, vagy amelyre a figyelmes könyvtáros felhívta érdeklődését. Legyen benne mindez gyermekei számára is, lássa el a könyvtár az egész családot könyvvel, nem feledkezve meg képeskönyvről sem az egész kicsinyek számára. S gondoskodjon a könyvtár arról is, hogy előadások, kiállítások stb. rendezésével tájékoztassa a proletárokat mindazon eseményekről és dolgokról, melyek az olvasással összefüggnek.

A másik fajta könyvtár, amelyre még szükségünk van, a tudományos szakkönyvtár a szakismeretek elsajátítására és a folytonos továbbképzés, valamint a tudományos kutatás céljából. De ez se legyen a tudósok számára fenntartott s féltékenyen őrzött könyvtár. A proletár társadalomban a tudósok kasztja is megszűnik, a tudomány is megszűnik kiváltság lenni, a tudomány is mindenkié, s az eszközök is, melyek hozzá visznek, mindenki számára szabadon kell hogy álljanak. A tudományos könyvtárak is úgy legyenek berendezve, hogy azokban mindenki eligazodjon, mindenki hozzáférjen minden könyvhöz, melyre szüksége van.

Minden nagy városban tehát kettős könyvtárrendszert kell kiépíteni: *egy közművelődési könyvtárhálózatot*, s kerületenként egy-két vagy több könyvtárral az általános olvasmányszükséglet kielégítésére. Erre a célra, minthogy a közeljövőben építeni nem lehet, le kell foglalni minden kerületben a legalkalmasabb épületeket és berendezéseket, valamint – minthogy a könyvnek is szűkében vagyunk – le kell foglalni az eddig fennálló népkönyvtárakat, egyesületek, klubok, kaszinók stb. használható könyvtárait, föl kell kutatni a kiadók, könyvkereskedők rejtett készleteit. Hogy pedig alkalmas és hozzáértő személyzet is álljon rendelkezésre, sürgősen könyvtárosképző tanfolyamokat kell rendezni.

A tudományos kutatás és szakképzés céljaira pedig minden nagyobb városban *egy szakkönyvtár-rendszer* építendő ki, azon az alapelven, hogy mindenfajta könyvtár legyen, amire szükség van, de ne legyen egy fölösleges sem, legyen mindenféle szakkönyvtár, de mindegyikből csak egy, hogy ez az egy azután jó lehessen. Ez pedig a könyvtárügy mai állásában azt jelenti, hogy egyesíteni kell a mai, rendszertelenül működő egyfajta könyvtárakat, és ésszerű munkafölosztást kell létesíteni az így keletkezett nagyobb könyvtárak között. De még ez sem elég. Hogy a kutató gyorsan és biztosan dolgozhasson városa könyvtáraiban, meg kell hogy szüntessük a könyvtári adminisztrációk mai anarchiáját, mert csak a könyvtári rendszerek egyesítése által szüntethető meg az a tarthatatlan állapot, hogy pl. Budapest minden könyvtárában másféleképpen kölcsönzik ki a könyveket, más és más időben tartják nyitva az olvasótermeket, más és más a katalógusok beosztása stb., mely fölösleges anarchia a gyors és biztos munkát lehetetlenné teszi.

Könyvtárügyünk újjászervezésének keresztülvitele egy megalakítandó Országos Könyvtárügyi Tanács föladata, mely a mellé állított szakhivatal, az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Hivatal segítségével egységes vezetése alá kell hogy vegye az ország összes közművelődési és tudományos könyvtárát. Természetesen úgy az országos, mint a szintén megalakítandó megyei és városi könyvtári tanácsok a Tanácsköztársaság szervezetének megfelelően, az országos, illetőleg megyei és városi szovjetekből s a megfelelő szakemberekből alakíttatnak meg.

A szövegközlés alapja: Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Bp. 1959. 88–92. l. (Eredetileg megjelent: Vörös Újság, 1919. május 4.)

---

1. *Dienes László* (1889–1953) – a Fővárosi Nyilvános Könyvtár könyvtárosa, később igazgatója, majd Budapest népbiztosa, ill. könyvtárügyi megbízott lett. Szabó Ervin egyik legkiemelkedőbb és legkövetkezetesebb munkatársa és követője. Az MKP egyik alapító tagja. Több fontos könyvtárpolitikai tanulmány szerzője, a szocialista könyvtárpolitika céljainak és alapelveinek egyik kidolgozója és megvalósítója. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe, Kolozsvárra,

majd a Szovjetunióba emigrált (1931). Kolozsvárott 1926-ban megalapította a Korunk című baloldali folyóiratot. 1945 után hazatért. A Szabó Ervin Könyvtár igazgatója és a budapesti tudományegyetem tanára lett, ahol a közgazdaságtant adta elő. Közreműködött az új szocialista könyvtárügy kifejlesztésében. Életrajzát, műveinek válogatott gyűjteményét és bibliográfiáját Remete László adta ki Dienes László 1889–1953 címen, 1964-ben. – Dienes készítette elő a Tanácsköztársaság két alapvető könyvtárpolitikai dokumentumát: a Könyvtárügyi programot és az Országos könyvtárügy rendezésének általános alapelveit. Itt ezek céljait, indokait és lényegét foglalja össze. A három dokumentum tehát szorosan összefügg.

89

KÖNYVTÁRÜGYI PROGRAM

1919 február vége

1. A könyvtárügy olyan széles bázison építendő ki, mint a népiskola.

2. Törvény útján köteleztessenek a városok arra, hogy meglevő kihasználatlan könyvtáraik nyilvános könyvtárakká (közművelődési könyvtárakká) alakíttassanak, s e célra könyvtári illetéket szedjenek.

3. A könyvtárügy kifejlesztése a szabadtanítás szervezetével[1] kapcsolatban történjék. Ahol szabadtanító szervek működnek, ott emelendők és fejlesztendők a könyvtárak, és viszont.

4. Járásonként vagy legalább megyénként nagyobb közművelődési anyakönyvtár létesítendő, mely a vidék falusi népkönyvtárainak központja.

5. A járás, illetőleg megye kihasználatlan könyvtárainak anyaga, illetőleg a falusi népkönyvtárak nem használt, mert nem oda való könyvanyaga beszállítandó az anyakönyvtárba. Középiskolai és egyéb könyvtárak muzeális értékű kéziratukat vagy könyveiket az Országos Könyvtári Irodának[2] adják át a megfelelő közgyűjteménybe való illesztés céljából.

6. Intézetek (esetleg állami vagy hatóságiak is), érdekképviseletek, társulatok kormányhatóságilag felhívandók, hogy könyvtáraikat, feladataik sérelme nélkül, adják át nagyobb közönség használatára a járási, megyei vagy városi központi közművelődési könyvtáraknak, amelyek azt tovább vezetnék.

7. Kihasználás szempontjából alkalmatlan helyen levő könyvtárak, hacsak ottlétük a hely történelmével szervesen össze nem tartozik, más községbe vagy városba helyezendők át.

8. A könyvtárügy különböző hivatalos testületeinek és könyvtárüggyel is foglalkozó egyéb hatóságok és testületek (Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, Földművelődésügyi Minisztérium, Magyar Iskola-Egyesület, Népiskolai Ifjúsági Könyvtárak Intéző Bizottsága stb.) szervezete demokratikusan alakítandó, a könyvtári tevékenységeik egyesítendők. Úgy az országos, mint a járási, megyei, városi központi közművelődési könyvtárra felügyelő bizottságokba a helyi szabadtanító szervezetek küldöttei bevonandók.

9. A köteles példányok beszolgáltatásáról szóló törvény a könyvek célszerűbb felhasználásának biztosítására, a közművelődési könyvtárak érdekében, továbbá a hiánytalan nemzeti bibliográfia érdekében átalakítandó.

10. A sajtórendészeti példányok[3] közművelődési célra való felhasználása intézményesen biztosítandó, vagyis pontosan megjelölendő, hogy a példányok az ügyészség területén vagy a szomszéd ügyészség területén mely központi könyvtár részére szolgáltatandók be.

11. Az országban kiépítendő közművelődési könyvtári hálózat megteremtésének előfeltétele új könyvtáros nemzedék kiképzése. Évégből sürgősen felállítandó a könyvtáriskola, mely az iskola fennállásának első három évében – a sürgős szükségletre való tekintettel – egyéves (fél évig elméleti, fél évig gyakorlati oktatás), azon túl kétéves. Átmenetileg a tanárképzők ifjúsága képezendő ki a modern nyilvános könyvtárügy szolgálatára.

12. A könyvtáros iskolával kapcsolatosan mintakönyvtár létesítendő a gyakorlók részére.

12/a. A könyvtárosi foglalkozás élethivatássá emelendő, s a pályán működők besorozandók vagy a közigazgatás, vagy az oktató személyzet státusrendszerébe.

12/b. Középiskolák és szakiskolák két felső osztályában a könyvtárhasználatról és a nagyobb tudományos könyvtárakról szóló előadások a tantervbe beillesztendők.

13. Minthogy a főváros összes tudományos könyvtárainak dotációja együtt sem elég arra, hogy a tudomány haladásával lépést tartsanak, a főváros nagy könyvtárai között kormányhatósági beavatkozással a költségek apasztása és a dotáció racionálisabb felhasználására nézve megállapodás létesítendő az egyes könyvtárak által rendszeresen fejlesztendő tudományszakokra nézve, hogy ekképp Budapest nagy könyvtárai együtt egy egészet alkossanak.

14. Az 5. és 6. pontban körülírt központosítás különösen keresztülviendő a fővárosban, ahol hasonló területen egymás mel-

lett több könyvtár működik ki nem elégítő eredménnyel. A Nemzeti Múzeum Könyvtára kell hogy megmaradjon praesens [nem kölcsönző] könyvtárnak, estig nyitva levő olvasótermekkel és sok kutatószobával, viszont azonban, ha az Akadémiai Könyvtár képtelen – minthogy anyagi ereje nincs hozzá – a tudományok haladásával lépést tartani, egyesítendő az Egyetemi Könyvtárral, ugyanígy egyesítendő volna a megfelelő tárgyalások során az OMGE Könyvtára a Mezőgazdasági Múzeum szakkönyvtárával; a Kereskedelmi Kamara, a Szabadalmi Hivatal, a Számvevőség, a Társadalmi Múzeum, a Kereskedelmi Akadémia és a Statisztikai Hivatal szakkönyvtára együtt egy kereskedelmi és pénzügyi szakkönyvtárrá építendők ki; esetleg ezek csoportja a Városi Könyvtár központi gyűjteményével egyesítendő. A Képviselőház Könyvtára is átadandó a nyilvánosságnak stb.

15. A Városi Könyvtár központi (municipal reference library) könyvtára központi kultúrházzal, a fővárosi szabadtanítás tűzhelyével legyen kapcsolatos úgy, ahogy azt Szabó Ervin Emlékiratában[4] kidolgozta.

16/a. A vakok részére nagy központi könyvtár emelendő a Vakokat Gyámolító Országos Egyesülettel kapcsolatban.

17. Államilag létesítendő Központi Bibliográfiai Intézet útján elkészítendő a magyarországi (XV. sz. végéig terjedő) kéziratoknak és az ősnyomtatványoknak a közös katalógusa.

18. Ugyanez a Bibliográfiai Intézet készítse el elsősorban a főváros, majd fokozatosan az ország legnagyobb könyvtárgyűjteményeinek egyetemes repertóriumát, és szervezze meg ezzel kapcsolatban a magyar könyvtárak tudósító irodáját, mely bárki számára illeték fejében rendelkezésre álljon.

19. A Központi Bibliográfiai Intézet ezeken kívül – tehát a kéziratok, ősnyomtatványok s a nagy könyvtárak betűrendes katalógusain kívül – készítse el ugyane gyűjtemények szótárkatalógusát, a folyóiratok egyetemes repertóriumát, gyűjtse a magyar könyvészet forrásmunkáiban hiányzó címeket, adja ki a kurrens magyar bibliográfiát folyóirat- és cédulaalakban, adja ki a nagy könyvtárak évi gyarapodását közös jegyzékben, és adja ki e nagy könyvtárakba járó folyóiratok közös katalógusát.

20. A könyvtárak és könyvtári szakismeretek technikai berendezésének megismertetése és az egész könyvtárügy propagandája céljából a központi könyvtári hatóság közvetlen felügyelete mellett, a Központi Bibliográfiai Intézettel párhuzamosan, szervezendő az Országos Könyvtári Iroda, hogy könyvtárak alapítása, berendezése dolgában tanácsot, útmutatást adjon, s evégből segédkönyveket szerkesszen és kiadjon, berendezési tárgyakkal és

azok forrásaival bárkit ismertessen meg, aki ez ügyben hozzá fordul.

21. A szakiroda szervezze meg a könyvtári felszerelési tárgyak központi beszerzését, a központosított könyvkötést és a könyvtárak központi duplum-értékesítőjét (clearing house-át).

A szövegközlés alapja: Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959. 218–221. l.

---

1. *szabadtanítás szervezete* – a népművelés szerveit, alkalmait összefogó szervezet, amely a felnőttek művelődését szolgálta. Szabadoktatásnak is nevezték.
2. *Országos Könyvtári Iroda* – a könyvtárügy központi ügyintéző szerve, később Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet néven kezdte meg a működését.
3. *sajtórendészeti példányok* – nyomdai példányok, amelyeket a nyomda ellenőrzés céljából az ügyészségre volt köteles beterjeszteni.
4. *Szabó Ervin Emlékirata* – 1. a 63. szemelvényt.

90

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGY RENDEZÉSÉNEK ÁLTALÁNOS ALAPELVEI

1919 március vége

Fő alapelv: mindenki az egész ország területén lehetőleg könnyen és gyorsan hozzájuthasson a közkönyvtárak útján ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van. A közkönyvtárak útján kielégítendő könyvszükséglet általában kétféle: 1. az általános művelődés és irodalmi műélvezet kielégítésére alkalmas könyvek szükséglete; 2. a tudományos kutató könyvszükséglete. Olyan könyvtárrendszert kell tehát az országban kiépíteni, mely e kétféle szükségletnek eleget tesz.

Budapest könyvtárügye

A fő alapelv alkalmazásaként Budapesten kiépítendő:

a) Egy közművelődési könyvtárhálózat, egy adminisztratív központtal és kerületenként egy-két vagy még több könyvtárral, az egész népességre egységesen, az általános olvasmányszükséglet kielégítésére, kiépítve nagyban azt, amit a Szabó Ervin Könyvtár[1] a rendelkezésére álló kicsiny eszközökkel megkezdett. Erre a célra, minthogy a közeljövőben középítkezésről aligha lehet szó, lefoglalandók minden kerületben az e célra legalkalmasabb épületek

és berendezések, valamint a szükséges személyzet kiképzésére sürgősen két-három hónapos könyvtároskurzus rendezendő. A könyvekkel való ellátás végett pedig lefoglalandók az eddig fennálló népkönyvtárak, valamint a különféle egyesületek, klubok, kaszinók, körök stb. könyvtárai, felkutatandók a kiadók, szortimenterek [bizományi könyvkereskedők] és antikváriusok rejtett készletei: nagyobb gyűjteményekkel rendelkező magánosok felszólítandók ezek átengedésére. Elvenni tőlük csak a közre nézve nélkülözhetetlen, vagy az egyéni használat mértékét nagyon túlhaladó gyűjteményeket javasolnánk.

b) Egy szakkönyvtár-rendszer, mely számolva az adott lehetőségekkel, a tudományos kutatás könyvigényeit van hivatva kielégíteni minden szakon.

E kérdés megoldásánál még jobban, mint a közművelődési könyvtárhálózat esetében, számolni kell azzal, hogy sem speciális, nagy könyvtári épületeket a közeljövőben nem emelhetünk, sem pedig speciális könyvtári berendezéseket nagy tömegekben nem termelhetünk. Tehát a meglevő nagy könyvtári épületekkel és berendezésekkel kell számolnunk s ezekhez alkalmaznunk megoldási tervezetünket.

Szakkönyvtár-rendszerünk felépítésének alapelve, hogy mindenfajta könyvtár legyen, amire szükség van, de ne legyen egy felesleges sem. S minthogy Budapest nem olyan nagy város, hogy szüksége lenne, s nem olyan gazdag, hogy megengedhetné magának, hogy ugyanazon szakkönyvtárból a város különböző pontjain, csak azért, hogy kissé közelebb essék, több legyen, ennélfogva nem engedhetjük meg tovább azt az anarchiát, mely eddig uralkodott Budapest könyvtárügyében, s mely többek között oda is vitt, hogy volt Budapesten tizenöt-húsz kisebb-nagyobb közgazdasági könyvtár, a szakmák közelebbi elhatárolása s a könyvbeszerzés legkisebb tervszerű megosztása nélkül. Alapelvünk tehát: legyen mindenféle szakkönyvtár Budapesten, de mindegyikből csak egy, hogy ez az egy azután jó lehessen. Egyesíteni kell tehát az egyfajta könyvtárakat, s ésszerű munkafelosztást létesíteni az így keletkezett nagyobb könyvtárak között.

Az adott könyvtárépületi viszonyok között ezen alapelv alkalmazása a következő szakkönyvtár-rendszerhez vezetne:

1. A mai Nemzeti Múzeum épülete teljesen könyvtári célokra volna átengedendő, s a Nemzeti Múzeum Könyvtára nagy muzeális könyvtárrá volna kifejlesztendő. A magyar nyelvű s magyar dolgokra vonatkozó nyomtatványok teljes gyűjteménye volna, inkább a jövő kutatója és a múlt történetírója számára szolgáló dokumentumraktár, mint a jelen élő eszköze. Egyetlen könyvtára

volna Budapestnek, mely inkább őrzi a könyveket, mintsem használtatja.

2. A többi budapesti nagy és kis tudományos könyvtárak szakmák szerint összeolvasztandók, illetőleg az épület és felszerelés által legalkalmasabb centrumok körül csoportosítandók. Így legjobb volna az Egyetemi Könyvtárat az Akadémia Könyvtárával összeolvasztani egy nagy, szellemi tudományok könyvtárává (a társadalomtudományok [közgazdasági tudományok] kivételével), s ha ez azonnal építkezési nehézségek miatt nem is vihető ki, mindenesetre a legszorosabb kapcsolatba hozandó a két könyvtár, pontosan előírt munkaprogrammal, oly módon, hogy a két könyvtár tulajdonképpen egy könyvtár legyen, ha a város két pontján marad is elhelyezve.

Közvetlenül kiegészíti az így teremtett szellemi tudományok könyvtárát a nagyszabásúan kiépített 'társadalomtudományi Szabó Ervin Könyvtár, mely az összes budapesti társadalomtudományi és közgazdasági könyvtárakat magába olvasztva, a már neki ígért Hazai Bank Erzsébet [Engels] téri palotájában egyszerre Budapest legnagyobb könyvtárai sorába emelkednék. Területe: társadalomtudományok, beleértve történelem is.

A többi tudományszakok (vagy az eddig tárgyaltakból valamely okból kiemelendő szak, például esetleg a jog, néprajz, statisztika stb.) ismét meglevő centrumok köré csoportosítva adnának egy jó könyvtárat. Így a Műegyetem könyvtárába olvasztva az apró, hasonló jellegű könyvtárakat, egy technikai és technológiai könyvtár; az Orvosegyesület könyvtárába olvasztva a többi orvosi könyvtárakat, egy nagy orvostudományi könyvtár; az OMGE és a Földművelésügyi Népbiztosság könyvtárai körül alakulna egy nagy agronómiai és alkalmazott gazdaságpolitikai könyvtár; a Természettudományi Társulat könyvtára, mint centrum, s a többi apró, hasonló jellegű könyvtárak adnának egy jó egzakt és leíró természettudományi könyvtárat (esetleg a kettőt különválasztva); a Szépművészeti Múzeum, a Képzőművészeti Főiskola, az Iparművészeti Múzeum könyvtárainak egyesítéséből keletkezne egy szép képző- és iparművészeti könyvtár; az Országos Pedagógiai Könyvtár és a Városi Pedagógiai könyvtár egyesítéséből egy nagy neveléstudományi könyvtár (esetleg egy nagy Országos Pedagógiai Szeminárium mellett).

Ezek csak példák, a tervezet rendszeres kidolgozása csak pontos felvételek alapján történhetik majd meg.

Természetesen szükség volna az összes könyvtárak könyvanyagának kritikai átdolgozására, s a könyvtár rendeltetésének meg nem felelő anyag a megfelelő másik könyvtárba volna át-

utalandó. Ily módon volna csak elérhető, hogy minden könyvtárban csak azok a könyvek volnának, amelyek oda valók, de azok azután megvolnának.

A könyvtári rendszerek (katalogizálás, osztályozás, katalógusok stb.) egységesítése mellett felállítandó volna egy összkatalógus, mely az összes budapesti könyvtárakban található könyvek címeit egy egységes rendszerű katalógusban egyesítené, s amely összkatalógus minden nagyobb könyvtárban megvolna egy példányban. E mellé szervezendő egy központi könyvtári és bibliográfiai felvilágosító iroda, melynek feladata volna a vidéki könyvtárügyet is felölelni, legcélszerűbben az országos könyvtárügyi hivatalban.

A szövegközlés alapja: Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959. 222–225. l.

---

1. *Szabó Ervin Könyvtár* – a Fővárosi Nyilvános Könyvtár neve a Tanácsköztársaság idején. Az ellenforradalom korában ezt az elnevezést megszüntették. A főváros közművelődési könyvtári hálózata 1945 óta újból Szabó Ervin nevét viseli.

A könyvtárak országos rendszerének kiépítése

91

RENDELET A KÖNYVTÁRAK ÁLLAMOSÍTÁSÁRÓL, AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS ÉS AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI ÉS BIBLIOGRÁFIAI INTÉZET FELÁLLÍTÁSÁRÓL

1919. április 28.

1. §. A Magyarországi Tanácsköztársaság az ország lakosságának könyvvel s a könyvhöz vezető segédeszközökkel (bibliográfiák, katalógusok stb.) való ellátását állami feladatnak tekinti. Ezért tehát köztulajdonba és kezelésbe vesz minden tudományos és közművelődési könyvtárat, amennyiben az a hivatali kézikönyvtár kereteit túlhaladja. Ezen rendelet alapján köztulajdonná válnak az eddig állami és községi tulajdonban levő könyvtárakon kívül az összes közművelődési intézmények, nem állami tanintézetek, hivatalok, egyházak, rendek stb. könyvtárai, a hozzájuk tartozó összes ingatlannal és ingósággal.

2. §. Az egész ország tudományos és közművelődési könyvtárügyének központosított ellátása és irányítása céljából a Közoktatásügyi Népbiztosság Országos Könyvtárügyi Tanács, és ennek segédszervéül Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet felállítását rendeli el, s ezzel egyidejűleg megszünteti az eddig fennállott Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét. Ez utóbbi köteles hivatali helyiségeit, felszereléseit, személyzetét az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet rendelkezésére bocsátani.

3. §. A megyék, városok és községek könyvtárügyének intézése, az Országos Könyvtárügyi Tanács irányítása alatt, a helyi munkás- és katonatanácsok feladata. E célból a Közoktatásügyi Népbiztosság elrendeli, hogy a falusi, városi, járási és megyei, Budapesten a kerületi és központi munkás- és katonatanácsok kebelén belül alakult művelődési osztályok, amennyiben ez szükségesnek mutatkozik, külön könyvtárügyi alosztályokat alkossanak, melyek a tanácsok rendeleteit végrehajtják, a területükön elhelyezett könyvtárak gazdasági ügyeit vezetik, munkáját ellenőrzik, erre vonatkozólag intézkedéseket kezdeményeznek, amennyiben hatáskörükbe tartozik, foganatosítanak, és a helyi könyvtárügyre vonatkozó kérdésekben saját kezdeményezésükből vagy felhívásra a felettes tanácsoknak és az Országos Könyvtárügyi Tanácsnak véleményt adnak. Amennyiben külön könyvtárügyi alosztályok nem alakulnak, mindez a művelődési osztályok feladata.

4. §. A fennálló könyvtárak átvételét, valamint átszervezését az illetékes munkás- és katonatanácsok teljesítik az Országos Könyvtárügyi Tanács irányítása szerint, mely erre vonatkozóan részletes utasításokat dolgoz ki, s szükség esetén állandó vagy ideiglenes könyvtárügyi megbízottat küld a munkás- és katonatanács könyvtárügyi alosztályába, esetleg művelődési osztályába, a szervezés elvei egységes keresztülvitelének biztosítására és a munkás- és katonatanács szakszerű támogatására.

5. §. Külön rendelet intézkedik az egyesületi és magánkönyvtárakról.

6. §. Az Országos Könyvtárügyi Tanács megalakulásáig ennek hatáskörét a könyvtárügyi politikai megbízottakra ruházom.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. 153–155. l. (Eredetileg megjelent: Tanácsköztársaság, 1919. május 6.: A Közoktatásügyi Népbiztosság 22. K. N. sz. rendelete.)

92

RENDELET AZ ŐRIZET ÉS KEZELÉS NÉLKÜL MARADT MAGÁNKÖNYVTÁRAK ÁLLAMOSÍTÁSÁRÓL[1]

1919. április 28.

1. §. Kezelés és őrizet nélkül maradt vagy bármiként veszélyeztetett magán- és családi könyvtárak köztulajdonba vétetnek. Az ilyen könyvtárak azonnal bejelentendők a Közoktatásügyi Népbiztosság könyvtárügyi megbízottainál (Budapest, VI. Andrássy út 12. I. em.).

2. §. Oly esetekben, amikor az elkallódás veszélye fenyeget, köteles mindenki (tehát nemcsak a könyvek volt tulajdonosa, hanem bárki, akinek a könyvekről és azok veszélyeztetéséről tudomása van) a helyi munkás- és katonatanácsnak a könyvek hollétéről jelentést tenni. A helyi munkás- és katonatanácsok a jelentés vétele után haladék nélkül gondoskodni tartoznak a könyvek azonnali elszállításáról, megfelelő elhelyezéséről és leltározásáról.

A helyi munkás- és katonatanácsok kötelesek a tett intézkedésekről a leltár beküldésével együtt 48 órán belül jelentést tenni a könyvtárügyi megbízottaknak.

3. §. Az 1. §-ban foglalt feltételek hiányában (tehát akkor is, ha a könyveket veszély nem fenyegeti) köteles mindenki, aki a könyvunikum vagy bármiféle nyomtatvány-unikum birtokában van, ezt jegyzék és pontos leírás mellett a könyvtárügyi megbízottaknak bejelenteni.

4. §. Magánosok, akik akár egész könyvtárat, akár a könyvtár jelentős részét áruba bocsátják, kötelesek előbb gyűjteményüket vagy értékesíteni kívánt részét a könyvtárügyi megbízottaknak felajánlani. Az értékesítés szabaddá válik, ha a könyvtárügyi megbízottak írásban közlik, hogy a felajánlott könyvgyűjteményre nem tartanak igényt, és az eladást szabaddá nyilvánítják.

A könyvgyűjteményeket vagy azok egy részét a könyvtárügyi megbízottak írásbeli engedélye nélkül senki meg nem veheti.

Nem terjed ki a felajánlási kötelezettség kisebb, csupán néhány pár könyvből álló gyűjteményre, ha a gyűjteményben levő darabok 1870 után adattak ki.

Speciális gyűjteményeket elidegenítés előtt minden körülmények között fel kell ajánlani.

5. §. Olyan gyűjtők szobáit, akik könyveiket felismerhetően könyvtár jellegű szobában helyezték el, és a könyvtárügyi megbízottak igazolványával igazolják, hogy könyvtáraikat közcélra

átengedték, amíg a könyvtár e helyiségekben marad elhelyezve, a lakásrekvirálás alól mentesíteni kell.

6. §. Aki e rendelet ellen vét, forradalmi törvényszék elé kerül.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája Bp. 1959. 155–157. l. (Eredetileg megjelent: Tanácsköztársaság, 1919. május 6.: A Közoktatásügyi Népbiztosság 23. K. N. sz. rendelete.)

1. Az értékes magánkönyvtárakra a Könyvtárügyi Megbízottak Hivatala gondot viselt. Pl. az Apponyi-gyűjteményt Lengyeltótiban, a Todoreszku-gyűjteményt, az Emmer-gyűjteményt Budapesten és sok más gyűjteményt külön rendelkezésekkel vették védelmükbe. L. Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Bp. 1959. 29–30, 83–84, 125–127. l.

93

A VOLT ÉRDEKKÉPVISELETEK KÖNYVTÁRAI

1919. június 1.

A kapitalista termelési rend gazdasági érdekképviseleteit, a régi Magyarország osztályöntudatos burzsoáziájának szakszervezeteit beszüntette a proletáruralom, de amennyiben olyan funkciót láttak el, amely osztályérdekeltségeiken túlment, azt átvette a proletárállam. Így könyvtáraikat is, amelyek a tanulnivágyó tömegek elől el voltak vonva. Helyenként jól felszerelt könyvtárakkal látták el magukat, amelyeket csak megbízható, kebelbeli ember használhatott, míg más halandó emberfia, aki előtt a mindenható szervezetek kapui zárva maradtak, rongyosra koptathatta a cipőjét, míg valahol semleges helyen, magános ember birtokában vagy könyvkereskedésben, csak a világért sem közpénzen, közcélra fenntartott könyvtárban, a keresett könyvre rákadhatott.

Ma ezek a könyvek a Közoktatásügyi Népbiztosság 24. K. N. sz. rendelete értelmében köztulajdonná váltak, és semmi sem áll többé útjában annak, hogy tényleg közcélra használtassanak is fel. A fontosabbak a következők:

1. Az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés könyvtára 1383 kötettel, irattárral és archívummal;

2. Gyáriparosok Országos Szövetségének 2263 kötetből álló könyvtára, katalógus nélkül;

3. Vasművesek és Gépgyárosok könyvtára, mely ugyan pár kötetből álló rendszertelen és kisebb értékű gyűjtemény, újságszelvény-gyűjteménye pedig egyáltalában nincs, de irattára szép és igen fontos statisztikai gyűjteményeket tartalmaz;

4. a Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete körülbelül 800–1000 kötettel;

5. a Cukoripar könyvtára kb. 1500 kötettel, ezt egyelőre a Szociális Termelés Népbiztosságának cukorosztályára vitték, ahol a műszaki részt megtartják belőle.

6. Az Országos Iparegyesület 2600 kötettel rendelkezett; katalógusa van. A kisiparra vonatkozó részére szintén a Szociális Termelés Népbiztossága tart igényt.

7. A Budapesti Kereskedelmi Testület könyvtára nem jöhet számba részint kis terjedelme, részint pedig értéktelensége miatt, de irattárában nagy értékű régi feljegyzések vannak, amelyeket feltétlenül jól el kell helyezni.

8. A Keleti Gazdasági Központ könyvtára 1000 kötetnél több, főként a Balkán-államokra és a Közel-Keletre vonatkozó értékesebb gyűjtemény. Minthogy ez utóbbinak anyaga szervesen egészítené ki a Szabó Ervin Könyvtár szépen fejlődő keleti gyűjteményét, a könyvtárügyi megbízottak oda illesztik be.

Meg lehet még említeni a Tőzsde könyvtárát is, de annak anyaga nagyrészt elavult, és így nemigen lesz majd a kommunista könyvtárpolitikában szerepe.

A könyvtárügyi megbízottak még 1919. április 5-én értekezletet hívtak egybe, hogy megbeszéljék, mi történjék ezekkel a közcélra felszabadult könyvtárakkal. Részt vettek ezen az értekezleten mindazok, akik a könyvtárakat eddig kezelték. A könyvtárügyi megbízottak nagyjában körvonalazták Budapest könyvtárpolitikájára vonatkozó terveiket, amelyek lényege az, hogy a létesítendő egyetlen nagy központi közművelődési könyvtár körül a szakkönyvtárak rendszere és közművelődési könyvtárhálózat kristályosodjék ki. Ennek a tervnek a végrehajtásaképpen az értekezlet megállapodott abban, hogy miután az említett könyvtárakban legfőként a közgazdasági szakirodalom van képviselve, ezek addig is, míg egy nagy központi társadalomtudományi könyvtárban, a Szabó Ervin Könyvtárban egyesíthetők nem lesznek, mind a volt Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárában egyesítendők nagy közgazdasági könyvtárrá és archívummá. A könyvanyagot katalógussal, szekrényekkel és egyéb felszerelési tárgyakkal együtt már át is szállították oda, és az egyesítés és rendezés munkája állandóan folyik. Az új könyvtár neve „Magyar közgazdasági könyvtár és archívum", helyisége pedig Szemere utca 6. sz. alatt, a volt Kereskedelmi és Iparkamara helyiségében van. Ezen kívül marad még Budapesten néhány olyan közgazdasági könyvtár, amely egyelőre külön fog tovább működni, mint pl. a Központi Statisztikai Hivatal, a Gazdasági Főiskola könyvtára a

volt Kereskedelmi Akadémia és Keleti Kereskedelmi Akadémia könyvanyagából, ezek azonban a kiépítendő szakkönyvtár-rendszerben kialakuló munkafelosztás alapján illeszkednek majd be Budapest egész könyvtárrendszerébe.

A szövegközlés alapja: Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Bp. 1959. 125–127. l. (Eredetileg megjelent: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye, 1919. június 1.)

94

RENDELET A VIDÉKI KÖNYVTÁRAK MEGFELELŐ ELHELYEZÉSE ÉS AZ ELHAGYOTT VIDÉKI MAGÁNKÖNYVTÁRAK ÜGYÉBEN

1919. április 2.

A Közoktatásügyi Népbiztosság felhívja a vidéki munkástanácsokat, hogy ha járási vagy megyei székhelyeken olyan közkönyvtár van, mely eddigelé meg nem felelő, proletárolvasók számára hozzáférhetetlen helyiségben volt elhelyezve, addig is, míg részletesebb utasításokat nem kapnak, ezek részére megfelelő helyiségeket rekviráljanak, és jelentsék be intézkedésüket a könyvtárügyi megbízottaknál a Szabó Ervin Könyvtárban (Budapest, IV. Károlyi u. 8.).

Ugyanitt jelentendők be azok az őrizetbe vett vidéki könyvgyűjtemények is, amelyeket felszabadult egyletek helyiségeiben, palotákban, szakegyleti vagy más célra rekvirált helyiségekben elhagyva találtak.

A szövegközlés alapja: Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Bp. 1959. 29–30. l. (Eredetileg megjelent: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye, 1919. május 1.)

95

RENDELET A MEGSZŰNT VAGY FELSZÁMOLÁS ALATT LEVŐ EGYESÜLETEK (INTÉZMÉNYEK, TÁRSASÁGOK) KÖNYVTÁRÁNAK ÉS ARCHÍVUMÁNAK ÁLLAMOSÍTÁSÁRÓL

1919. április 25.

1. §. A megszűnt vagy a felszámolás állapotában levő egyesületek (intézmények, társaságok) könyvtárát és achívumát, a hozzá-

juk tartozó állványokkal és egyéb berendezési tárgyakkal együtt, a Közoktatásügyi Népbiztosság köztulajdonba veszi.

2. §. Az egyesületek volt elnöksége, esetleg titkársága vagy irodája köteles a jelen rendelet kihirdetésétől számított egy héten belül az egyesület könyvtárának jegyzékét a könyvtárügyi megbízottaknak beküldeni. A könyvtári jegyzéktől elkülönített külön jegyzékben kell feltüntetni a kölcsönzött könyvek címét, a kölcsönvevő nevét és lakását.

Magánosok, akiknél az 1. § értelmében köztulajdonba vett könyvtáraktól kölcsönzött könyvek vannak, kötelesek azokat a kölcsönző egyesületnek egy héten belül visszaszolgáltatni.

Ha a könyv a kölcsönvevőnél elkallódott, a kölcsönvevő köteles ezt a körülményt az egyesületnél bejelenteni.

Ha a könyvet a kölcsönző könyvtárnak visszaszolgáltatni nem lehet, a kölcsönvevők kötelesek a meglevő könyvet Budapesten a Szabó Ervin Könyvtárba (IV. Károlyi u. 8.), vidéken a helyi munkás- és katonatanácshoz beszolgáltatni.

A munkás- és katonatanácsok a hozzájuk beszolgáltatott könyveket a megye területén levő valamely könyvtárba tartoznak beszolgáltatni.

3. §. A közoktatásügyi népbiztos felhatalmazza a könyvtárügyi megbízottakat, hogy működésüket tovább folytató egyesületek (intézmények, társaságok) könyvtárait és archívumait, amenynyiben az archívum és könyvtár az egyesület kezelésében kellően ki nem használtatott, saját kezelésükbe átvegyék. A könyvtárügyi megbízottak jogosultak arra is, hogy a ki nem használt egyesületi könyvtárak és archívumok kezelésére, anélkül, hogy azt köztulajdonba vennék, utasításokat adjanak az egyesület (intézmény, társaság) vezetőségének, amely köteles ezeket az utasításokat megtartani. E felhatalmazás alapján a könyvtárügyi megbízottak elrendelhetik az egyesületi könyvtárnak más helyiségbe való átköltöztetését, a könyvtárnak más könyvtárral való egyesítését s a könyvtár kezelésére megbízott kirendelését.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. 152–153. l. (Eredetileg megjelent: Tanácsköztársaság, 1919. május 6.)

A könyvtárügy országos irányító szervei

96

KŐHALMI BÉLA[1]
A KÖZKÖNYVTÁRAK GYŰJTŐ ÉS ELOSZTÓ TELEPE

1919. május 31.

A könyvtárügyi megbízottak hivatalát április óta valóságos ostrom alá fogta a könyvtárak felállítása ügyében járó elvtársak és levélbeli kérések tömege. Olcsó és népszerű módszer lett volna ezeknek a kéréseknek nyomban eleget tenni, rendszertelen könyv-összevásárlásokkal sebtében összecsapni e könyvtárak anyagát, és hamarosan átadni azokat a közhasználatnak. Ezen a módon Budapesten és elszórtan a vidéken volna már vagy 25 újabb törpekönyvtárunk, olyan, amilyent a régi rendszer százszámra vetélt el. Erőnknek ez a szétforgácsolása könnyű és gyors sikereket hozott volna, de ha így jártunk volna el, nem tudtuk volna megalapozni egy olyan központi intézetnek a létét, amely a közkönyvtárak ellátását a könyvtámasztó sarokvastól a könyvekig egységesen és központilag biztosítaná. Ilyen intézmény létrehozásáról a régi könyvtárpolitika teljesen megfeledkezett, így történhetett azután, hogy a magyar könyvtárügy a proletáruralom beköszöntésével nem támaszkodhatott olyan könyvtári szervre, melyre ezt a feladatot rábízhatta volna, melyet a régi zsugori könyvtárpolitika letűntével nagyszabásúvá kiépíthetett volna. A magyar közkönyvtárak központosított ellátását előbb a semmiből meg kell teremteni, még mielőtt tulajdonképpen könyvtárakcióról szó lehetne, mielőtt az egyes – bármily sürgős s bármennyire jogosan türelmetlen – kéréseket teljesíteni szabad volna. Ha gyengeségből engednénk, és időnket és erőnket ezekben az alapozó munkáknak szentelt hetekben arra pazarolnók, hogy apró és türelmetlen könyvtáréhségeket csillapítsunk, higgyék meg a munkánkat távolabbról szemlélő elvtársak, katasztrófa érné a magyar könyvtárügyet.

A jó magyar könyvanyag kipusztulóban van. A könyvkiadók készletei kimerültek, és legjobban kimerítette, legjobban pusztította az a rendszertelen könyvvásárlás, amely az utolsó pár hónapban mániává fajult, úgy egyesek, mint testületek részéről. A jó magyar könyvekből – mert ez kis profitlehetőségeket bizto-

sított a banktőkének – keveset nyomtattak a kiadók, ezek nemsokára ritkaságok lesznek, de ha itt gyökeres és alapvető intézkedések nem történtek volna, nemsokára minden könyv ritkasággá vált volna.

Ezeknek az alapvető intézkedéseknek a könyvkiadást szocializáló rendelet adott lehetőséget, melyet még kellő időben adott ki a Közoktatásügyi Népbiztosság. A könyvkiadást szocializáló rendelet alapján beszolgáltatott leltárak egy példányát a könyvtárügyi megbízottak kapták kézhez oly célból, hogy a meglevő könyvkészletekből a közkönyvtárak könyvszükségletét biztosítsák, mielőtt a könyvpiac újból megnyílnék, amielőtt a rendszertelen, mohó és mániákus könyvvásárlás könyvtárak alakításának minden tervét megakadályozhatná a könyvkészletek felhabzsolásával.

A másik intézkedés a leltározás tartamára lezárt szortimentek [bizományi könyvkereskedések] és antikváriumok könyvanyagának átkutatása és kiválogatása volt. Szortimentek és antikváriumok csak 10 példányon felüli készleteiket tartoztak leltározni. De éppen az ezen aluli készlettel bíró könyvanyagot fenyegette leginkább a mohó könyvvásárlás, és ezért a könyvtárügyi megbízottak intézkedésére a zárvatartás ideje alatt négy – egyenként 5 – 6 tagú –, könyvtári szakmunkásokból álló bizottság járta be a könyvkereskedéseket, és azokban a külföldi és magyar szortiment-anyagot és antikváriákat kiválogatta.

A kiadók leltárai alapján lefoglalt, a közkönyvtári célra jónak tartott anyagot (mert csak a legjobbat használhatjuk) művenként 500 – 1000 példányban, és a szortimentereknél összeválogatott könyvanyagot a volt Központi Zálogház emeleti raktáraiban gyűjtjük egybe, s ezzel megkezdi működését a Közkönyvtárak Gyűjtő és Elosztó Telepe, mely mostantól fogva a magyar könyvtárak mindennemű anyagi szükségletének központi biztosításával is foglalkozni fog.

A telepen gyűjtjük egybe a friss könyvanyagon kívül a szocializált egyesületek gazdátlanná vált könyvtárait, veszélyeztetett és elhagyott magánkönyvtárak anyagát, és itt fogjuk berendezni a közkönyvtárak értékes duplumanyagának központi értékesítő osztályát is.

A telep raktárai a Lónyai és Kinizsi utcák sarkán levő nagy központi zálogházi épület III., IV. és VI. emeletén lesznek (a II. emeleti raktár a Szellemi Termékek Országos Tanácsának terjesztő osztályáé), amelyek mindegyike egyenként egymillió kötet befogadására képes, s amelyhez megfelelő teherlift szolgál. Sajnos, nincs négymillió jó magyar könyv, mert ennyit is el tudnának helyezni

ezekben a raktárakban. Ez a telep lesz a megalakítandó Magyar Könyvtárügyi Intézet könyvrezervoárja és központi ellátó szerve.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája, Bp. 1959. 269 – 271. l. (Eredetileg megjelent: A Munka, 1919. május 31.)

---

1. *Kőhalmi Béla* (1884 – 1970) – Szabó Ervin egyik legjelentősebb munkatársa és követője. Szerkesztésében jelent meg a Könyvtári Szemle (1913 – 1917) és a Magyar Könyvészet (1914 – 1918). A Tanácsköztársaság idején a könyvtári megbízott helyettese lett. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe, majd Berlinbe emigrált. 1945-ben a Szabó Ervin Könyvtár aligazgatója lett. 1956-ban Kossuth-díjat kapott. Ugyanez évben a budapesti tudományegyetem tanárává nevezték ki, ahol főként bibliográfiát adott elő. 1957-től a Magyar Könyvszemle főszerkesztője. Fontosabb művei: A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye (Bp. 1959); A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban 1945 – 1965 (Bp. 1967).

97

A KÖZKÖNYVTÁRAK GYŰJTŐ ÉS ELOSZTÓ TELEPÉNEK MUNKÁJA

1919 július

Május 26-án kezdte meg Gyűjtő Telepünk munkáját, és ez ideig nagyszámú elhagyott családi és magánkönyvtárakon kívül a következő feloszlott egyesületek könyvtárait szállította le Kinizsi-utcai raktárába:

Park klub-könyvtára 1184 db,

Lipótvárosi Kaszinó 669 kötet és folyóirat,

Tiszti Kaszinó 11 729 db kötött és fűzött könyv, 821 db fűzött folyóirat,

Országos Kaszinó 8622 db könyv, bel- és külföldi heti és havi folyóirat, 6 db falitérkép,

Józsefvárosi Kör könyvtára 2910 kötet könyv,

Lipótvárosi Társaskör 3089 db kötött és 12 db fűzött könyv, 2 katalógus,

Ügyvédi Kamara könyvtára 1350 db kötött és 302 db fűzött könyv, egynéhány folyóirat, 48 db kotta,

Kereskedő Ifjak Társulata 1873 db könyv,

Terézvárosi Kaszinó 491 db kötött és 216 db fűzött könyv, 589 db folyóirat,

Katolikus Kör 893 db kötött és 28 db fűzött könyv,

Központi Demokrata Kör 1359 db könyv,

Erzsébetvárosi Kör 1893 db könyv,

Országos Iparegyesület 4047 db kötött könyv és 8363 db fűzött könyv,

Vegyiparosok Országos Szövetsége 607 db kötött könyv, 185 db fűzött könyv, 56 db naptár, utazási kalauz és évkönyv.

Regnum Marianum 634 db kötött könyv, 258 db fűzött könyv, 303 db fűzött és kötött tankönyv és leolvasatlan folyóirat és 6 db falitérkép.

Ezenkívül raktáregyesítési szempontból ide szállítottuk a készletét a volt Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségének is, éspedig 24 356 db könyvet, füzetet és folyóiratot.

A leltározás ideje alatt lezárt könyvkereskedések és antikváriumokban járt könyvtáros repülőbizottságok által vásárolt könyvanyag beszállítása most van folyamatban, erről összefoglaló jelentést a szállítás befejezése után adunk.

A szövegközlés alapja: Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye. Forrásgyűjtemény Bp. 1959. 165–166. l. (Eredetileg megjelent: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye, 1919. július 4. sz.)

98
A KÖZGAZDASÁGI ADATGYŰJTÉS KÖZPONTOSÍTÁSA
1919. július 7.

A kormányzótanács röviddel a proletárdiktatúra kikiáltása után elrendelte, hogy a megszűnő érdekképviseletek könyvtárait és archívumát a Szabó Ervin könyvtár egyik ágazatát alkotó közgazdasági könyvtár és archívumba kell beolvasztani. Ez a munka tüstént megindult, és a volt Kereskedelmi és Iparkamara Szemere utcai házának földszintjét ma csakugyan egész terjedelmében az új közgazdasági könyvtár és archívum foglalja el. A központosítás különösen kedvező hatással volt a közgazdasági adatgyűjtésre. Máris megtörtént az OMKE*, a GYOSZ* és a Kereskedelmi Kamara archívumainak a beosztása az új közgazdasági archívumba. Folyamatban van a textilgyárosok és vegyészeti gyárosok archívumainak bevonása.

A múltban a magángazdaság titokzatossága sok fontos adatot zárt el a gazdasági kutatás elől. Az adatgyűjtés hiányos volt, részben pedig párhuzamos kutatások történtek. Mindegyik érdekképviselet kisszámú személyzettel dolgozott. Most az egyesítés munkája egy-két hónapon belül teljesen befejeződik, és akkor a könyvtáron kívül, amely már ma is nyitva áll a kutatóknak, az archívumot is igénybe veheti minden közgazdasági kutató.

Az archívum berendezésénél a legelső külföldi példák, különösen a kieli gazdasági kutatóintézet és a bázeli Wirtschaftsarchiv [Gazdasági Levéltár] szolgáltak mintául. Az archívum berendezéséről a vezetőség részéről a következő felvilágosításokat kaptuk:

Adatgyűjtésünk felöleli a magyar és külföldi (osztrák, német, francia, angol és olasz) lapoknak, folyóiratoknak, szaklapoknak és tudományos revüknek a gazdasági élet minden jelenségére vonatkozó adatait és a külföld összes eseményeit, amennyiben azok a gazdaságpolitikával szoros kapcsolatban vannak, felöleli továbbá az egyesületi kiadványokat, felterjesztéseket, jelentéseket, évkönyveket, vállalati jelentéseket, külföldi kamarai nyomtatványokat, a Tanácsköztársaság hivatalainak jelentéseit, továbbá a rendeletanyagnak kimerítő teljes gyűjteményét.

Az anyag feldolgozásánál – ami a tudományosan megállapított legjobb, úgynevezett decimális [tizedes osztályozási] rendszer szerint történik – különös súlyt fordítunk a gazdasági törvényhozás egyéb anyagának kiépítésére olyanformán, hogy minden gazdaságpolitikai intézkedés előzményei, törvényes szabályozása, a mellette vagy ellene való állásfoglalás és a gyakorlati keresztülvitel tapasztalatai is kitűnjenek. A gazdasági béketárgyalások egész anyaga, a békeszerződés intézkedéseinek gazdasági kritikája, a bankjegy-lebélyegzés állása, a rokkantügy, a szocializálás állapota a különböző országokban, a háborús gazdálkodás, a kényszertársulás, az összes árucikkek iparára és kereskedelmére vonatkozó adatok mind szisztematikus csoportosításban lesznek archívumunkban feltalálhatók.

Az archívumnak tudományos munkaerő is áll rendelkezésére, hogy hatóságok részére összeállításokat végeztethessen. A külföldi forgalom megnyilvánulásával módunkban lesz figyelmünket valamennyi ország sajtótermékére kiterjeszteni. Egyik tudományos törekvésünk még, hogy adatainkat visszamenően kiegészítsük a magyar kapitalizmus kezdő koráig.

A szövegközlés alapja: Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Bp. 1959. 128–130. l. (Eredetileg megjelent: A munka, 1919. július 7.)

* OMKE = Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés: a nagykereskedelem érdekképviselete, a GYOSZ = a Gyáriparosok Országos Szövetsége volt.

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár fejlesztése

99

KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRHÁLÓZAT KIÉPÍTÉSE A SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR KERETÉBEN

1919. április 15.

Budapest könyvtárügyét teljesen a proletárművelődés szolgálatába akarjuk állítani. Be kell hálózni az egész várost közművelődési könyvtárakkal és szakkönyvtárakkal úgy, hogy a város dolgozó népe mindenütt ráakadjon a tanulás centrumaira.

Felhívjuk a Szabó Ervin Könyvtárt, hogy a könyvtár nagy újjászervezőjének munkáját továbbépítve, haladéktalanul kezdje meg a budapesti fiókkönyvtár-hálózat kiépítését, gyári munkáskönyvtárak és mozgó könyvtárak szervezését. Tegyen sürgős előterjesztést azon épületek lefoglalására vonatkozóan, amelyeket a központi lakásbiztosság útján lefoglaltatni kérnünk kell, és tegyen javaslatot mindazon eszközök biztosítására nézve, amelyek útján a közművelődési könyvtárak sürgősen berendezhetők és kellő személyzettel elláthatók lesznek.

Felhívjuk ehhez képest a Szabó Ervin Könyvtár vezetőségét, hogy előterjesztéseit a legrövidebb időn belül mutassa be a XIV. ügyosztálynak.

A szövegközlés alapja: A Tanácsköztársaság Könytárügye, 1919. május 1. Rendelet. 56 813/1919–XIV. sz.

100

A BUDAI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR MEGNYITÁSA

1919 július

Június 24-én, ugyanabban az órában, mikor a budapesti ellenforradalom kirobbant, mi a tudásnak és közművelődésnek új kapuját nyitottuk meg a reakció fészkében, Budán.

A budai könyvtár nagy jelentőségét hangsúlyozandó, bizonyos ünnepélyességgel készülődtünk a megnyitásra. Úgy akartuk, hogy a Népoktatásügyi Népbiztosság, a könyvtárügyi megbízottak, a Központi Munkás- és Katonatanács Elnöksége, a Szabó Ervin Könyvtár vezetősége és a II. kerületi Munkás- és Katonatanács

együttesen adják át a könyvtárat a budai proletároknak. Nem egészen úgy volt; Lukács György népbiztost, Ágoston Péter[1] elnököt, Dienes László könyvtárügyi politikai megbízottat és Ertler Antalt, a II. kerületi Munkás- és Katonatanács titkárát gépfegyvertűzzel állították meg a fehér monitorok, amint a Központi Munkás és Katonatanács üléséről az Erzsébet hídon át a Corvin téri könyvtárba igyekeztek.

Gépfegyverek ropogtak, amikor Kőhalmi Béla elvtárs, a könyvtárügyek helyettes megbízottja a könyvtárt a dolgozóknak átadta, és ágyú dörgött, mikor a II. kerületi Munkástanács megbízottja átvette a proletariátus nevében. Braun Róbert, a Szabó Ervin Könyvtár vezetője, fegyverzajban tett ígéretet, hogy a könyvtár az egész szervezet nagy alapítója, Szabó Ervin szellemében fogja a közművelődés ügyét szolgálni.

Sokan jöttek el. És ha akadtak olyanok is, akik az első puskaszóra megfutamodtak, még mindig elegen maradtak, akik az ígéretet felfogták. Melegen köszöntötte az egybegyűlt közönség a könyvtár átszervezőjét, Szauder Erzsébet[2] elvtársnőt, aki a Budai Könyvtáregyesület[3] patriarkálisan elavult könyvtárából pár hét alatt modern nyilvános könyvtárat szervezett.

A szövegközlés alapja: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye, 1919 július. 4. sz.

---

1. *Ágoston Péter* (1874–1925) – jogakadémiai, majd egyetemi tanár, a forradalmak idején államtitkár, ill. népbiztoshelyettes, a Peidl-kormányban szociáldemokrata miniszter, később külföldre emigrált. Moszkvában, Londonban, Párizsban élt.
2. *Szauder Erzsébet* – 1915-ben, 22 éves korában lett a Fővárosi Nyilvános Könyvtár könyvtárosa. Kiváló munkája alapján az új fiókkönyvtár élére őt szemelték ki. A Tanácsköztársaság bukása után fegyelmi vizsgálatot indítottak ellene, de nem tudták elítélni. 1921-ben önként kilépett a könyvtárból és másutt helyezkedett el.
3. *Budai Könyvtáregyesület Könyvtára* – a pesti Erzsébet Népakadémia könyvtárai mellett a főváros legjelentősebb könyvtára, amely Budán a Corvin téren működött, s amelynek fiókjai a budai kerületekben folytattak kölcsönzést. Ekkor a Fővárosi Nyilvános Könyvtárba olvadt be, annak 6. sz. fiókja lett. Jelenleg a XI. kerületben működik.

Könyvtárak a munkások számára

101

A GYÁRI MUNKÁSKÖNYVTÁRAK ÜGYE

1919 július

Beszámoló a gyári munkáskönyvtárak szervezéséről

A gyári munkás- és üzemi könyvtár szervezési munkáinak megkezdése dolgában kérdőívek szétküldése útján érintkezésbe léptünk 73 *üzemmel.*

A kérdőívek adatai alapján megkezdődött és *rövid idő múlva be is fejeződik* a következő gyárakban a könyvtár szervezése:

A *Ganz-Danubius Kocsigyár*, Kőbányai út, 4200 munkás számára nagy könyvtárszobát, tágas olvasó- és előadótermet, és az ifjúmunkások számára külön olvasótermet állít, a termek berendezése gyakorlati és szép, a gyárnak addig is elsőrangú műszaki könyvtára van.

A *Fegyver- és Gépgyár* mintegy 5000 munkást foglalkoztat, díszes, a magasztos kulturális célnak külsőleg is megfelelő könyvtárat és olvasótermet épít, amelynek építési beosztása, berendezése igazán mintaszerű. Az építkezés már kész, a felszerelés, amelyet teljesen a gyár maga készít, két-három héten belül szintén elkészül, úgyhogy a fegyvergyári könyvtár és a Ganz-Dunubius gyár könyvtára *még ebben a hónapban megnyithatók* lesznek.

A *Magyar Ruggyantaárugyár*, amely 500 munkást foglalkoztat, most rendezi be szép 40 m² nagyságú könyvtárát és mintegy 140 m² terjedelmű olvasószobáját. Ez a könyvtár egyúttal a *Hadügyi Népbiztosság II. személyautó osztálya* 1000 alkalmazottjának könyvszükségletét is kielégítheti.

A Telefongyárnak 450 alkalmazottja és mintegy 600 kötetes könyvtára van. Könyvtári központnak alkalmas, de nincsen megfelelő helyisége, sőt még könyvtár építésére alkalmas területe sincsen a gyártelepen. Ezért a következő megoldáshoz folyamodtunk: a Telefongyárral együtt a szomszédos *Walla-cementgyár, Gyukits és Társa kalapgyár, Tessényi asztalosgyár, Gróf Testvérek* vegyészeti gyár és a *Budapesti Egyesült Városi Villamos* zuglói végállomása munkásai számára a villamosvasutak egy centrális fekvésű telkén egy közös könyvtár elhelyezése számára *külön könyvtárépületet emelünk.* Az Építési Direktórium megértő előzékenysége következtében a könyvpavilon négy hét alatt elkészülhet.

Közvetlenül megnyitás előtt áll a *Lenke úti Központi Katonai*

Ruhatár könyvtára is. Itt 1000 a könyvigénylők száma. A Ruhatárnak 300 kötet könyve van már, és könyvtárszobájának berendezése teljesen kész.

Tárgyalások folynak az üzemi könyvtár létesítése végett a *Katonai Konzervgyárral*, a *Magyar Pamutiparral* (Újpest) és az *Ericsson*-gyárral.

A felsoroltak közül hat üzemben négy-nyolc héten belül megnyithatók lesznek az üzemi könyvtárak. E könyvtárak kezelése egységesen fog történni, és már készülnek a nyilvántartási és kezelési nyomtatványok, és folyik az egyes üzemi könyvtáraknak kiszolgáltatandó könyvek kiválasztása.

A szövegközlés alapja: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. 1959. 293–294. l. (Eredetileg megjelent: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye, 1919. július. 4. sz.)

Az ifjúság és az olvasás

102

JAVASLATOK AZ IFJÚSÁGI OLVASMÁNYOK, AZ OSZTÁLYKÖNYVTÁRAK, A NYILVÁNOS IFJÚSÁGI KÖNYVTÁRAK ÉS A TANÍTÓI KÖNYVTÁRAK TÁRGYÁBAN

(A Reformbizottság[1] elé terjesztett munkálat kivonata)

(Részlet)

I

Az ifjúság kezébe csak jó olvasmányokat szabad adni. Ezeken tanulja meg az olvasást, hogy a könyvek szeretete végig kísérje őt egész életén. A költői tárgyú ifjúsági olvasmány irodalmi remekmű legyen. Ezzel a megállapítással kizárjuk a ma forgalomban levő „ifjúsági irodalom" túlnyomó többségét. A mesterkélt morál, a hamisan értelmezett hazafiság, imperializmus, hősi erények, faji gőg, valláserkölcs tobzódása jellemzi ezeket. Az új idők ifjúságát ne mételyezzük meg ilyen könyvekkel. Az irodalmi mértéket úgy sem üti meg a java részük. Irodalmi igényeket kell támasztanunk az ifjúsági olvasmányokkal szemben. Ezeken tanulja meg a gyermek az *esztétikai élvezést*, a *józan kritikát*. Ezen fejlődik majd az

ízlése, s szinte önmagától fogja félredobni mindazt, ami nívótlan, haszontalan, csupáncsak időtöltésre való. Ezek az igények általános *szociális szempontból* is fontosak, mert nem lehet a társadalomra közömbös, hogy a gyermek milyen könyvek hatása alatt áll, honnan meríti világszemléletét, milyen alakok állnak előtte követendő példaként, milyen világításban látja a múltat és a jelent. A *közművelődés kérdését* is erősen meghatározza az a körülmény, hogy a gyermekek milyen olvasmányokon nevelődnek föl. Sokkal nagyobb gondot kell tehát az olvasmányokra fordítanunk, mint eddig, amikor kritikátlanság, értetlenség s nem utolsósorban *kapitalista üzleti érdek* állapította meg a gyermekek olvasmányait. *Rá kell nevelnünk az ifjúságot a könyv szeretésére, hogy majd fölnőtt korában is szívesen olvasson.* A most kialakuló termelési rendben az ember nem lesz többé a munka rabszolgája, sok szabad idő jut majd a társadalom minden tagjának, sok olyan élvezetre nyílik alkalom, ami eddig csak a kiváltságos kisebbségnek állott rendelkezésére. A tömegek fogyasztóképességét az irodalommal szemben is ki kell fejleszteni. Végtelenül nagy a fontossága tehát annak, hogy mit adnak a gyermek kezébe olvasás céljából. A szennyirodalom ellen való küzdelemnek is ez az igazi módja, bár a diktatórikus úton való agyoncsapása még gyorsabban célhoz vezet.

II

A megoldandó föladatok két csoportra oszlanak tehát: a „mit" és a „hogyan" kérdésre.

A) A „mit" kérdésre választ ad a fönt kifejtett álláspont, vagyis, hogy *csak abszolút irodalmi értékű munka kerüljön* a gyermek kezébe. Ennek érdekében megalakul egy több tagú bíráló bizottság, amely: 1. a magyar nyelven megjelent *ifjúsági irodalmat* átnézi, a fönt elmondott szempontok alapján megbírálja és lajstromozza. 2. Átnézi a *„fölnőttek" irodalmát*, a klasszikusokat, akiknek a munkái között bizonyára sok olyan akad, amely – a megfelelő értelmi fokon álló – gyermek kezébe adható, s amely eddig kasztrálva [megcsonkítva] vagy egyáltalában nem jutott el a gyermekhez. 3. A *külföldi ifjúsági irodalmat* áttanulmányozza és az értékeseket megjelöli, hogy az illetékes helyen lefordítsák. 4. Ugyancsak meg kell válogatni az ún. *tudományos munkákat is*, s ezeket is besorozni az ifjúság olvasmányai közé. Szem előtt tartandó ezeknél a helyes tudományos állásponton kívül a megírás módja is. Céljuk az lesz, hogy rászoktassák az ifjúságot a tudományos irodalom olvasására és a nyilvános könyvtárak használatára.

B) A „hogyan" kérdésénél figyelmen kívül hagyjuk most az

olvasmányok nyújtásának, az esztétikai nevelésnek a metodikáját. Az *iskolai könyvtárakról* van csupáncsak szó. Ezek sem maradhatnak meg a mai formájukban. Hogy a tartalmúk megváltozik, a fönt elmondottak után természetes. Az *iskolai könyvtárnak szervesen bele kell kapcsolódni a tanítás munkájába.* A legideálisabb megoldás itt az *osztálykönyvtár* lenne. Ez azonban olyan horribilis összegbe kerülne, és olyan óriási könyvanyagot tenne szükségessé, ami fölött most nem rendelkezünk, sőt előállítása is lehetetlen belátható időn belül. Ezt pótolná azonban az amerikai rendszerű *kerületi központi könyvtár*, amely telefonfelszólításra szállítaná a megjelölt időre a kívánt könyveket. Mert ha *együttolvasásra* gondolunk – s ez egyik legjobb módja a helyes olvasásra való ránevelésnek –, kell hogy lehetőleg minden gyerek kezébe jusson könyv. Az iskolai könyvtárak tehát a mai formájukban megszüntetendők, s helyükbe nagy kerületi központi könyvtárak állítandók. Ilyen módon ugyanazt a könyvanyagot a kerületbeli összes iskolák fölváltva használhatják.

A középponti könyvtárak *nyilvános olvasótermekkel* volnának összekapcsolandók. Legalább két olvasóteremre volna szükség: a nagyobbaknak és kisebbeknek. Az olvasóterem *kézikönyvtárral* szerelendő fel, amelyben helyet foglalnának korcsoportok szerint: a klasszikusok, antológiák, mese- és mondagyűjtemények, mitológia, közmondás- és szállóige-gyűjtemény, életrajzok, jó atlaszok, útikönyvek, címtárak, statisztikai táblák és könyvek, vasúti menetrend, földrajzi és történelmi képcsarnok, természettudományi atlaszok, kirándulási kalauzok, kísérleti vezérkönyvek, találmányok könyve, bélyeggyűjtő, rajzgyűjtemények, etnográfiai képek, testnevelő kézikönyvek, játékok könyve, művészeti reprodukciók, szabás-varrás, szakácskönyv, szótárak, jó magyarság, helyesírás, rokonértelmű szók, pályamutató, folyóiratok stb. stb.

A könyvtár élére *pedagógus vezető* kell, aki nem oktat, de készségesen ad fölvilágosítást. A kézikönyvtárban lehet a tanulókat a *katalógus használatára*, a nagyobbakat a *cédulakatalógus* kezelésére ránevelni és bevezetni a tudományos könyvtárban való munkára. Önként következik ebből, hogy a tanítókat könyvtárpedagógiai kiképzésben is részesíteni kell. Emelné az olvasótermek jelentőségét, hogy itt találkoznának egymással a diákok és az ifjúmunkások.

C) A *tanítói könyvtárak* is megszüntetendők a mai formájukban. *Középponti pedagógiai könyvtárt* kell szervezni, ahonnan a tanítók könnyen kapjanak könyvet, amely az alapvető pedagógiai munkákat több példányban beszerzi, az új beszerzésekről minden héten értesíti az összes tanítótestületeket, a tanítók óhajtásait figyelembe veszi a beszerzéseknél, s kényelmes dolgozószobát bocsát

a tanítók rendelkezésére. Az iskolákban csak a mindennap használatos, ún. *Nachschlagewerk*ék [„utánnéző" könyvek] maradnának meg a könyvtárban. Tehát törvény-, rendeletgyűjtemények, vezér- és segédkönyvek, néhány szakfolyóirat stb. Ajánlatos volna a központi könyvtárral kapcsolatban egy mintaszerű ifjúsági könyvtárt is fölszerelni. Itt nyerhetnék a tanítók könyvtárpedagógiai kiképzésüket.

A mai ifjúsági könyvtárakból kiselejtezett könyvanyagból érdekes könyvmúzeumot lehetne fölállítani, esetleg retrospektív [az előzményeket ismertető] alapon.

A bíráló bizottságnak állandó permanenciában kell maradni, s amit a NIKIB[2] az elmúlt időkben helytelenül, rosszul végzett, azt kellene jól megcsinálni, esetleg úgy, hogy csak olyan ifjúsági könyv kerülhessen a piacra, amelyet ez a bizottság arra valónak ítél. A bizottságnak – a pedagógusokon kívül – gyermekpszichológus, író, művész tagjai is legyenek...

A szövegközlés alapja: Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reformtervezete. Bp. 1959. 43–48. l.

---

1. *Iskolai Reformbizottság* – 1918 decemberében alakult meg, és Czóbel Ernő kezdeményezésére elindította az iskolai oktatás és nevelés reformjának kidolgozását. A reformtervezet számára állították össze az új iskolázásban használható ifjúsági olvasmányok, osztálykönyvtárak könyveinek jegyzékét. Itt csak a kiválasztás elveire vonatkozó részletet közöljük, a terjedelmes címjegyzéket nem.
2. NIKIB – Népiskolai Ifjúsági Könyvtári Intéző Bizottság, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsadó szerve az iskolai könyvtárakba ajánlható művek elbírálására.

A könyvtárosképzés új utakon

103

RENDELET KÖNYVTÁROSI TANFOLYAMOK RENDEZÉSÉRŐL[1]

1919. április 24.

A Közoktatásügyi Népbiztosság az ország közművelődési könyvtárhálózatának kiépítése céljából egyelőre kéthónapos könyvtárosi tanfolyamot rendez, melyet a jövőben a tudományos szakkönyvtárosképzéssel egyetemben az egyetemi oktatás egy tagozata gyanánt fog kiépíteni.

A tanfolyamnak (később könyvtáros iskolának) képesítenie kell hallgatóit arra, hogy a tanfolyam sikeres elvégzése után egy modern közművelődési könyvtárban könyvtárossegédi munkát végezhessenek el.

A tanfolyamon részt vehet minden 20. életévét betöltött egyén, ha előképzettségét vagy szellemi képzettségét a tanfolyamot vezető könyvtárügyi megbízottak elégségesnek találják. Munkáskönyvtárak, szakegyleti könyvtárak vezetőinél félévi gyakorlati könyvtári működés elégséges előképzettségnek tekintendő. 20 évnél fiatalabbak csak az esetben vehetők fel, ha kétévi közkönyvtári működést igazolnak.

A kiképzés ideje ezúttal két hónap, a jövőben két év. Jelen tanfolyam hallgatói kötelezhetők a később meginduló könyvtáros iskola előadásainak hallgatására.

A tanfolyam a könyvtárkezelésben való tulajdonképpeni elméleti kiképzésből, könyvtári gyakorlatból és továbbképzésből áll olyképp, hogy a hallgatók a szakképzéssel párhuzamosan főiskolai vagy más előírt előadásokat is tartoznak hallgatni. Az elméleti oktatást a lehetőség szerint könyvtárak látogatása és könyvtári működés egészítik ki.

A könyvtári gyakorlatokon való részvétel engedélyezése az elméleti tanulmányokban elért eredmények alapján történik.

A tanfolyamra felvett hallgatók a tanfolyam tartamára indokolt esetben napidíjban részesülhetnek. Rendszeres könyvtári alkalmaztatásukra a fővárosi és vidéki könyvtárhálózat kiépítésével kerül sor, a tanfolyamon felmutatott eredmények szerinti sorrendben.

A könyvtárosi tanfolyam szervezésével és megindításával a Közoktatásügyi Népbiztosság megbízza a könyvtárügyi megbízottakat (VI. Andrássy út 12. I.).

A szövegközlés alapja: Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Bp. 1959. 40–41. l. (Eredetileg megjelent: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye, 1919. május 1.)

---

1. A könyvtárosképző tanfolyamot 1919. május 12 és június 30 között szervezték meg. Dienes László, Kőhalmi Béla, Pikler Blanka, Braun Róbert, Schein Józsefné, Enyvvári Jenő, Kremmer Dezső, Staindl Mátyás, Kner Imre, Jaschik Álmos, Conrad Gyula, Várady Irma, Varjas Sándor, Király György, Riedl Frigyes, Benedek Marcell, Babits Mihály, Kovács Gábor, Trócsányi Zoltán és többen mások tartották az előadásokat. A tanfolyamra összesen 267-en jelentkeztek. Végül 209 hallgatót vettek fel. A könyvtárosképzést később az egyetem keretébe kívánták beépíteni. Részletes ismertetését l. Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959. 177–193. l.

IV. AZ ELLENFORRADALOM KORSZAKA
(1919–1945)

Válogatta és a bevezetést írta
KOVÁCS MÁTÉ

A jegyzeteket írta
KOVÁCS ILONA

AZ OLVASÓKÖZÖNSÉG, KÖNYVKIADÁS ÉS KÖNYVTÁRAK AZ ELLENFORRADALOM NEGYEDSZÁZADÁBAN

1. *Társadalmi, művelődési viszonyok, olvasóközönség*

Az ellenforradalom időszaka a hazai kapitalista társadalom létének utolsó s egyben hanyatló szakasza. Negyedszázadig tartott, a Tanácsköztársaság bukásától a második világháború végéig, a hazai fasiszta rémuralom és a hitleri megszállás szétzúzásáig, a szocializmus hazai felépítésének kezdetéig.[1]

Az ellenforradalmi uralmi rendszer társadalmi alapja újból a korábbi konzervatív uralkodó osztályok érdekszövetsége lett. A Tanácsköztársaság bukása után a földbirtokosok, nagytőkések, egyháziak és mellettük a szerepre vágyó katonák, hivatalnokok újból hatalomra kerültek. A hatalom konzervatív birtoklói az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásából, a vesztett háborúból, a társadalmi fejlődés megoldatlan problémáit jelző 1918–19-es forradalmakból semmit nem tanultak. Sőt éppen ellenkezőleg, az átélt történelmi tapasztalatok szélsőséges elzárkózásra és ellenállásra sarkallták őket a haladás minden formájával, de különösen a szocialista-kommunista forradalmi célkitűzésekkel szemben.[2]

A *haladás hívei és erői*, elsősorban a kommunisták, baloldali szociáldemokraták, a szegényparasztság, demokratikus polgárság és haladó értelmiség képviselői pedig tőlük telhetően szembefordultak az ellenforradalmi elnyomással, a politikai, gazdasági és kulturális életben egyaránt. Feltárták és leleplezték az ellenforradalom maradi, népellenes uralmát. Ez a küzdelem sok áldozatot kívánt, mégsem volt hiábavaló. Erősítette az elnyomott és kizsákmányolt tömegek ellenállását és szabadságvágyát[3].

Ebben a társadalmi helyzetben az *olvasóközönség* is, ugyanúgy, mint a dualizmus korában, a népesség osztálytagozódása szerint alakult. Az olvasóközönség nagyságát, összetételét és színvonalát a társadalom egyes osztályainak életkörülményei, főként foglalkozási, kereseti és települési viszonyai, valamint kulturális színvonala határozták meg. Ettől függött, hogy melyik osztály, ill. réteg, milyen mértékben és milyen szinten válhatott egyáltalán olvasóvá.

Döntő következményei voltak annak, hogy az ország *gazdasági fejlődése* rendkívül lassú volt. Az ipari és mezőgazdasági termelés az első világháború után évekig harmada-fele volt a háború előttinek. A keresetek úgyszólván minden foglalkozási ágban alacsonyak maradtak. Ráadásul a munkanélküliség is állandósult. Így a dolgozók keresete általában az elemi létszükségletek fedezésére sem volt elegendő, nemhogy művelődésre: könyvre, újságra, mozira, rádióra futotta volna.

Súlyosbította a helyzetet, hogy a *foglalkozási és települési* viszonyok negyedszázad folyamán alig változtak. A művelődés fő ösztönzői, a városok gyengén növekedtek. A lakosság többsége falvakban zsúfolódott össze, ahol a művelődés elemi feltételei is hiányoztak. A társadalom zöme tehát élet- és munkakörülményeinél fogva már eleve nem kapcsolódhatott be a közművelődés rendszereibe. A parasztság és munkásság nagy részének kereseti viszonyai annyira kedvezőtlenek voltak, hogy nem tették lehetővé a kulturális közlés technikai bázisú, tömegméretű és hatású rendszereinek: az olvasásnak, a filmnek és a rádiónak az igénybevételét. De nem volt meg hozzá a műveltségük, sőt többnyire az alkalmuk sem. Környezetükből hiányoztak a művelődés intézményei. A községek mintegy 2/3 részében egyáltalán nem volt közkönyvtár. Sőt a többség újsággal is ritkán találkozott. A mozihálózat is rendkívül aránytalanul oszlott meg. 1934/35-ben pl. a 2000 lakoson aluli 2563 kisközségben, ahol 2 160 000 ember élt, mindössze 11 mozi működött, és csak minden 22 lakosra jutott évenként 1 mozilátogatás.

A kulturális élet korabeli rendszereinek fő támaszai a polgári *jómódú közép- és felsőrétegek* voltak. Az a „művelt nagyközönség", amely kisajátította a nemzeti vagyon és jövedelem nagyobb felét s amely a magasabb életszínvonalhoz, és ezen belül az igényesebb kulturális élethez a szükséges kulturális felkészültséget is igyekezett megszerezni. Részben a maga számára formált iskolákban, részben pedig a társadalmi, családi, társasági környezetben.

De még ez a vékony, kisebb részben művelt, nagyobb részben fél- vagy negyedműveltségű kisebbség is erősen megoszlott a vagyoni tagozódás, illetve a műveltségi szintek és az érdeklődés különböző irányai szerint. Nem csoda, ha ez a kicsi és széttagolt

társadalmi alap már önmagában is erősen megnehezítette mind az alkotómunkát, mind pedig az alkotások társadalmi felhasználását. E „művelt nagyközönség" többségében elutasított minden olyan erőfeszítést, amely a hazai társadalom valóságos problémáit igyekezett feltárni, mert létében érezte veszélyeztetettnek magát.

A másik tábor: a *munkásokból és dolgozó parasztok*ból álló túlnyomó többség pedig csaknem egészében kívül rekedt a kulturális élet keretein, és megmaradt a közlés és művelődés korábbi fokán: a természetes (biológiai) közlési módokon (beszéd, ének, mozdulat, gesztus, mimika) alapuló közlési rendszerek szintjén. A parasztság szegény tömegei a felbomló feudális falu hagyományaiban, a népi műveltség formáiban éltek. A parasztság gazdagabb rétegei fokozatosan polgárosultak, és a polgári, rosszabb esetben a dzsentri életformát utánozták. Az ipari munkásság legöntudatosabb csoportjai a maguk szervezeteiben a művelődés új, szocialista elemeit és formáit igyekeztek kialakítani. A munkásság kevésbé tudatos nagyobb része az elhagyott falu kulturális kötöttségeitől is szabadulni próbált, de a munkáskultúra körébe nem mindegyik jutott el, így főként a fiatalja, könnyen a polgári városi kulturális élet silány termékeinek fogyasztójává vált.

A munkásság és a dolgozó parasztság széles tömegei már a fejlettebb kulturális életre való felkészülésben: az *iskolázásban* is hátrányban voltak. A falvak több mint 5 millió lakosa eleve gyenge iskolázásban részesülhetett. Különösen az a fele, amelyik kisközségekben, tanyákon és más külterületeken lakott. Az iskolák 49,5%-a osztatlan, egytanítós, 24,3%-a kéttanítós volt. Ráadásul itt a tanulók létszáma többnyire túlhaladta az átlagot. Ha nem is ennyire, de ugyancsak kedvezőtlen körülmények között járhattak iskolába a városok külső területein lakó munkások gyermekei. Az *írni-olvasni nem tudók és a gyengén iskolázottak* túlnyomó többsége tehát a falvak és külvárosok lakói: a parasztság és a munkásság köréből került ki. Az ország mai területén a 6 évesnél idősebbeknek 1930-ban 15,2%-a, 1943-ban pedig 12,7%-a nem tudott írni és olvasni. 1930-ban 735 076 az írástudatlanok száma, s ez így oszlott meg:[4]

Szegényparaszt rétegből	54,7%
Munkások közül	14,7%
Középrétegek alsóbb csoportjaiból	12,9%
Kis- és középbirtokosok közül	12,7%
Egyéb, ismeretlen rétegekből	5,0%
	100 %

A kis- és középbirtokosok írástudatlanjai is többnyire parasztok, a „középosztályi" írástudatlanok pedig főként kisiparosok voltak.

Országosan a városok és községek belterületén 8,6% az írástudatlanok aránya, a külterületeken: tanyákon, majorokban azonban 13,6%, sőt az alföldi és keleti megyékben még ennél jóval magasabb. Szabolcs és Szatmár megye több járásában eléri a 35–38%-ot is.

De *rendszeres olvasóvá* azok sem mind váltak, akik eljutottak az iskolába, s írni-olvasni megtanultak. 1930-ban pl. a lakosság nem egészen ¾ része (73,9%) végezte el az elemi iskola 4 osztályát. Az írni-olvasni tudók további 16,5%-a még annyit sem. Az elemi iskola 6 osztályát a lakosság fele sem járta ki (48,5%). A középiskola 4 osztályát 10,8%-a, 8 osztályát mindössze 3,6%-a, egyetemet, ill. főiskolát pedig csak 1,1%-a végzett.[5] A lakosság több mint felének az iskolai felkészültsége tehát nem adott kellő alapot arra, hogy rendszeres olvasóvá fejlődjék. Sőt többnyire még az elemi iskola 6. osztályának és a középiskola 4. osztályának elvégzése sem bizonyult elegendőnek. Az akkori 9 millió lakosságból 360 000 fő szerzett közép- és főiskolai végzettséget, de ezek jelentős része sem fejlődött rendszeres olvasóvá. A lakosság túlnyomó többségének tehát személyes képességeivel, eleven érdeklődésével kellett pótolnia az iskolázás hiányát. Ez azonban csak nagyon kedvező esetben, inkább csak kivételképpen következett be akkor, ha a környezet is ösztönzően hatott, pl. volt hozzáférhető szakszervezeti könyvtár vagy olvasókör a közelében. A munkások közül többen, a parasztok közül kevesebben juthattak ebbe a helyzetbe.

2. *A könyvkiadás és sajtóügy ellenőrzése*

A kulturális alkotások és társadalmi felhasználásuk ellenőrzését az állam és a társadalom fontos feladatának tekintették. A sajtótermékek kiadását az ellenforradalom időszakának legnagyobb részében is az 1914:XIV. sajtótörvény szabályozta. E törvény kötelezte a nyomda tulajdonosát, hogy az üzemében előállított sajtótermékekről hitelesített könyvet vezessen, és a kiadványok egy-egy példányát a három könyvtári köteles példányon túl a terjesztés megkezdésével egyidőben az illetékes ügyészségnek megküldje. A törvény szerint tehát az ellenőrzés utólagos volt.

A gyakorlatban azonban eltértek a sajtótörvény rendelkezéseitől. Egyrészt a korszak első és utolsó éveiben *előzetes cenzúrát* rendeltek el. Másrészt ismételten *kiterjesztették* a sajtó útján elkövethető vétségek és bűntettek körét, s a közérdeket sértő bűncselekmények egész sorát állapították meg (pl. izgatás és lázítás,

az állami és társadalmi rend felforgatása vagy megsemmisítése, valamint egy társadalmi osztály kizárólagos uralmának létesítése).[6]

A cenzúrát nemcsak az újonnan kiadásra kerülő kiadványokkal, hanem a korábban megjelentekkel szemben is alkalmazták. A főügyészségek a fővárosban és vidéken (Debrecen, Győr, Pécs, Szeged) együttesen mintegy 900–1000 nyomda kiadványait ellenőrizték, és ha úgy találták, hogy valamely kiadvány nyíltan vagy burkoltan az ellenforradalmi rendszer ellen irányul, perbe fogták a szerzőt, a kiadót és a nyomdát is. Negyedszázad alatt mintegy 500 magyar nyelvű prózai mű és több mint 100 verseskötet megjelenését akadályozták meg vagy kobozták el megjelenése után. Pert indítottak a Márciusi Front ellen, ennek során Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Kovács Imre és Sárközi György ellen hoztak ítéletet; a népi írók közül Féja Géza, Kovács Imre, Szabó Zoltán, valamint a Híd, ill. a Válasz ellen is eljárás indult. A költők közül pl. Balázs Béla, Fodor József, Gábor Andor, Illyés Gyula, József Attila, Kassák Lajos, Komját Aladár, Radnóti Miklós, Várnai Zseni kerültek a vádlottak padjára.[7]

Az elnémítás másik módja a *postai szállításból való* kitiltás volt. Huszonöt év alatt mintegy 2000 magyar és idegen nyelvű könyv és több száz újság, folyóirat, röplap, plakát került a postai szállításból kizárt kiadványok jegyzékére. Ezzel az illegálisan kiadott, ill. terjesztett vagy a külföldön készült és onnan becsempészett kiadványok terjesztését igyekeztek megakadályozni.[8]

A hivatalos megkötések mellett azonban erősen érvényesült a társadalmi *cenzúra* is. Nagy Lajos pl. több írásában[9] élesen bírálja a szűkebb szakmai közreműködők, a „szerkesztő, lektor, kiadó, nyomtatvány- és lapterjesztő, kritikus, színházigazgató" fékező beavatkozását. Sőt a „színházjáró s könyvvásárló közönség", tehát az összes „államhatalmi tényezőkön túli más tényezők egyéni buzgalmát: azt a spontán lelketlenséget, amellyel az államhatalmi tényezők cenzúráját túllicitálják: nemcsak az alkalmazkodás üzleti kényszere s a túlságos félelem folytán, hanem a burzsoázia osztályérdekeinek magánvédelmében".

Tiszteletet és elismerést érdemelnek azok az írók, tudósok, újságírók, kiadók, nyomdászok és terjesztők, akik itthon szembenéztek az államhatalmi és társadalmi cenzúra szorításával, s vállalták a kockázatokat: a meghurcolásból adódó anyagi hátrányokat, erkölcsi, szellemi terheket, vagy emigrációba kényszerülve igyekeztek műveiket megírni és hozzáférhetővé tenni úgy, ahogy azt emberségük, legjobb meggyőződésük sugallta. A történelem megmutatta, hogy legjobb műveiket így készíthették el, s a valódi közérdeket is így szolgálhatták igazán.

3. *A hazai könyv- és lapkiadás, ill. kereskedelem*

A könyv- és lapkiadásban, ill. kereskedelemben, valamint a nyomdászatban a Tanácsköztársaság bukása után lényegében a dualizmus kori viszonyok állottak vissza. Az államosításokat hatályon kívül helyezték, a Szellemi Termékek Országos Tanácsát és a szellemi termelés országosan egységes szervezetét feloszlatták. A kiadói vállalatok, a nyomdák, a hírlapok és folyóiratok, a könyv- és lapkereskedések kevés kivétellel visszakerültek a korábbi tulajdonosok kezébe. A kiadási, nyomdai előállítási és terjesztési tevékenység egész folyamatában újból a tőkés viszonyok váltak uralkodóvá. Az új kiadványok zöme tartalmában is az ellenforradalom uralkodó osztályainak igényeit, érdekeit és célkitűzéseit szolgálta. A kiadók és nyomdák, valamint a kiadványoknak csak kis része segíthette, a haladó, demokratikus polgárságnak még kisebb része támogathatta a munkásság és szegényparasztság érdekeit és törekvéseit.

A háborús károk és a nagyarányú területi változások ellenére a kiadók és nyomdák száma csak kismértékben csökkent, a kiadott művek száma és példányszáma pedig az első évek után fokozatosan emelkedett. Egyrészt, mert az ország területének csak kis része vált hadszíntérré. A kiadói és terjesztői szervezet vállalatai, valamint a technikai berendezések tehát többségükben megmaradtak. Másrészt pedig azért, mert a magyar könyv- és lapkiadás intézményei ebben az időben már elsősorban Budapesten, továbbá a nagyobb vidéki városokban összpontosultak. A szerzők és kiadók, a nyomdák és a szakmunkaerők nagy része az ország mai területén működött. Itt élt a magyar nyelvű olvasóközönség mintegy kétharmada is. Így a könyvkultúra társadalmi, gazdasági és technikai alapjainak jó része az ország új határain belül maradt. De ezek a viszonylagos előnyök az ellenforradalmi elnyomás mindent gúzsba kötő viszonyai között és miatt nem érvényesülhettek. Ezért a könyv- és lapkiadás, a nyomdászat és könyvművészet, a könyv- és lapterjesztés végig az egész korszakon terjedelemben is, minőségben is jóval alatta maradt azoknak a lehetőségeknek, amelyeket saját szakmai feltételei biztosítottak számára.

Könyvkiadás, könyvkereskedelem

Az ellenforradalmi korszakban mintegy 100 kiadó működött. Ha a cégek, főként a kisebbek részben változtak is, a kiadói vállalatok száma és összetétele kevéssé módosult.

A vezető szerepet természetszerűen mindvégig a *nagy kiadói vállalatok* vitték. Ezek között is elsősorban az Athenaeum, a Franklin-Társulat, a Révai Testvérek, az Egyetemi Nyomda, a

Singer és Wolfner, a Légrády Testvérek, a Szent István-Társulat. A nagyvállalatoknál jelent meg a kiadványoknak legalább egyharmada.

Az Egyetemi Nyomda a hazai tudományos művek kiadójává igyekezett fejlődni. Legnagyobb vállalkozása az ún. hungarológiai, magyarságtudományi sorozat volt. Ebben jelent meg többek között Hóman – Szekfű: Magyar történet, I. – V. kötet, két kiadásban is. Bátky – Győrffy – Visky: A magyarság néprajza, I – IV. kötet, Prinz – Cholnoky – Teleki – Bartucz: Magyar föld, magyar faj, I – IV. kötet. Az Athenaeum számos haladó művet adott ki, a Nyugat vezető írói közül pl. Ady, Babits, Móricz műveit. Itt jelentek még Sárközi György szerkesztésében a Magyarország felfedezése c. nagy hatású falukutató sorozat kötetei is. A Révai jelentette meg a Nyugat több kiváló írójának műveit. A Franklin-Társulat elsősorban a régi íróknak, ill. az újabb konzervatív íróknak, tudósoknak adott teret. A Singer és Wolfner pedig a „középosztály" és a kispolgárság szórakoztatását tartotta feladatának Herczeg Ferenc, Csathó Kálmán, Erdős Renée stb. műveinek és külföldi bestsellereknek a kiadásával.

A közép- és kisebb kiadók közül a Pátria, Pallas, Pfeifer, Génius, Dante, Danton, Tevan, Kner, Grill, Cserépfalvi, Lantos, Népszava, Politzer, Rózsavölgyi, Kókai, Pantheon, Ranschburg, Magyar Élet, Turul stb. ért el sikereket. Főképp azzal, hogy a könyvkiadás valamely szűkebb területére összpontosították tevékenységüket. A haladószellemű kiadványok (Cserépfalvi, Népszava, Politzer, Nyugat stb.), egyes tudományos területek (MTA, Pátria, Grill, Hornyánszky, Pantheon, Ranschburg stb.), egyes neves írók, ill. könyvművészeti törekvések (Kner, Tevan, Amicus) külön helyet és jelentőséget biztosítottak egy-egy közepes vagy kisebb kiadónak is. Nemcsak versenyképesek voltak, de gyakran a maguk választotta területen az élvonalban jártak. Mennyiség tekintetében is jelentős volt a közép-, ill. kisebb kiadók tevékenysége. Együttesen általában a hazai könyveknek egyharmadát jelentették meg, vagyis a 30 – 40 kiadó megközelítően annyit, mint a 7 nagy kiadó együtt.

A hazai könyvtermelés harmadik harmadát a *törpekiadók*, vagy egyébként könyvkiadással hivatásszerűen nem foglalkozó *intézmények*, vagy éppen maguk a *szerzők* adták ki. A mintegy 50 – 60 törpekiadó évenként csak néhány kiadványt jelentetett meg. A többinek a kiadása a szerzőkre és intézményekre hárult.

A könyveknek mintegy negyede kimutathatóan *magánkiadásban* látott napvilágot. Valójában azonban még ennél is több, mert a kiadók nevével jelzett kiadványok közül jó néhánynak a költségeit részben vagy egészben a szerző vagy az érdekelt intézmény

viselte. Végeredményben tehát a könyvkiadás kapitalizálódása sem tüntette el azt a feudális kiadói gyakorlatot, hogy némely mű a szerző anyagi áldozatvállalásával, mecénások támogatásával vagy előfizetők toborzásával jelenhetett csak meg.

A magánkiadás viszonylag nagy aránya mutatja, hogy a *szerzők* jelentős része rendkívül nehéz körülmények között végezte munkáját. A kiadók igyekeztek a szerzői tiszteletdíjakat minél alacsonyabbra szorítani. Ezért még a legjelentősebb írók is kénytelenek voltak valamilyen foglalkozást, pl. szerkesztést, újságírást, kiadói, lektori teendők stb. ellátását vállalni. A tudós szerzők többsége egyetemi vagy középiskolai tanári, múzeumi, könyvtárosi, levéltárosi vagy más hivatali munkakörből élt. A tudományos művek közül elsősorban az olyan nagyobb szabású kiadványok megjelentetésére vállalkozott hivatásos kiadó, és azokért fizetett tiszteletdíjat, amelyeket a hivatalos művelődés- és tudománypolitika erkölcsileg, esetleg anyagilag is támogatott.

A *könyvkereskedelem* részben szorosan a könyvkiadáshoz kapcsolódott. A nagy kiadók – részben külön ügynöki hálózattal is – maguk terjesztették kiadványaikat. Ez így jövedelmezőbb és eredményesebb volt. Sőt akadt köztük olyan is, amely kiterjedt nagykereskedelmi és ügynöki tevékenységet folytatott, pl. a Révai, vagy országos könyvbarát mozgalmat szervezett és tartott fenn, pl. az Egyetemi Nyomda.

A könyvkereskedelem azonban szükségképpen szűk körű volt. A viszonylag kisszámú és jobbára városokban tömörült olvasó és vásárlóközönséget kevés könyvesbolt is ki tudta elégíteni. Az országban összesen 528 *könyvkereskedés* volt. Ebből 192 a fővárosban, 336 pedig vidéken működött. Nagy részük csak úgy tudta magát fenntartani, ha a könyvek, hírlapok és folyóiratok terjesztésén túl pl. papírkereskedőként vagy törpekiadóként is tevékenykedett, s ha az új kiadványok mellett antikvár könyvekkel is foglalkozott, esetleg kölcsönkönyvtárat nyitott, ahol főként a keresett regényeket általában nagyobb haszonnal forgalmazhatta, mint amekkorát a bizományosi jutalék kitett. Legbiztosabb és legjövedelmezőbb az iskolai szükségletek kielégítése: a tankönyvek, újak és régiek adásvétele, valamint a papír és írószerkereskedés volt. A szépirodalmi és tudományos kiadványokat rendszerint jóval kevesebben keresték. Szélesebb vevőkörre a hazai és külföldi szórakoztató bestseller könyvek, különféle ponyvakiadványok és képes folyóiratok, divatlapok számíthattak. Szűkítette a forgalmat az is, hogy a kiadványok ára a kis példányszám miatt viszonylag magas volt, s a könyvkereskedelem is magas árréssel volt kénytelen dolgozni.

Nyomdászat és papírellátás

A nyomdászat helyzete lényegében együtt alakult a könyv- és hírlapkiadással.[10] Az első világháborúból adódó gazdasági és politikai nehézségek következtében a nyomdák száma és teljesítőképessége a húszas években mintegy a felére csökkent: 1914-ben 1261 nyomdában 7172 nyomdász dolgozott, 1922-ben 600 nyomda és bennük 3639 nyomdász volt.

A nyomdák megoszlása a főváros és a vidék között már a dualizmus korának vége felé is erősen aránytalan volt. Tovább nőtt ez az aránytalanság az ellenforradalom negyedszázadában. 1914-ben a fővárosban működött a nyomdák 22%-a, 1922-ben, ill. 1936-ban 45%-a. Még inkább Budapest javára alakult a teljesítőképesség. A nyomdászmunkásságnak 1914-ben 56%-a, 1922-ben már 75%-a, 1936-ban pedig valamivel kevesebb, mintegy 70%-a dolgozott a fővárosban. A korszak derekán, 1929-ben az ország 11 legnagyobb, megközelítően 100 munkást vagy annál többet foglalkoztató nyomdaüzeme Budapesten volt. Így pl. az Athenaeum (306 szakmunkás), Pallas (191), Globus (185), Hungaria (128), Franklin-Társulat (128), Székesfővárosi Házi Nyomda (124), Budapesti Hírlap (122), Stephaneum (102), Egyetemi Nyomda (101), Légrády (97) és a Pátria (83). Ugyanakkor egy-egy vidéki városban a nyomdászok összesített létszáma még a legnagyobb helységekben sem érte el egy-egy fővárosi nagyobb üzemét. Pl. Debrecenben 96, Szegeden 64, Miskolcon és Pécsen 62, Győrben 52 nyomdász volt. A 31 legjelentősebb vidéki város, ill. község együtt is jóval kevesebb nyomdászt tudott foglalkoztatni, mint a 10 legnagyobb fővárosi nyomda.

A nyomdák teljesítőképességét csaknem az egész korszakon át, a fővárosban és vidéken egyaránt, csak részben lehetett kihasználni. Ilyen körülmények között a *nyomdászmunkásság* helyzete is rendkívül nehéz volt. Az ellenforradalmi elnyomás, a háború utáni infláció, majd a gazdasági válság. a munkanélküliség megnehezítette az életet. A kollektív szerződés ugyan bizonyos mértékig védelmet nyújtott a tulajdonosok, ill. képviselőik önkényeskedésével szemben, s a munka- és bérviszonyok rendezése, a munkaidő csökkentése is jelentős eredménynek bizonyult. A nyomdászok részt vettek a különféle munkásmegmozdulásokban. Nemritkán azok vezetői, irányítói voltak. Sokan bátran és elszántan vállalták azokat a veszélyeket is, amelyek a munkás- és parasztmozgalmi nyomtatványok előállításával jártak.

A *papírgyártásban* és a *papírellátásban* egészen más volt a helyzet, mint a nyomdászatban.[11] A háború után mindössze egy papírgyár maradt (Diósgyőrben). A papír tehát hirtelen fontos hiánycikké vált, és csak behozatallal lehetett biztosítani. Ezért még a két világháború közötti szerény méretű iparfejlesztésben is az egyik legfontosabb feladat a hazai papírgyártás és papírfeldolgozás erősítése volt.

Ez a körülmény magyarázza, hogy a húszas években egymás után keletkeztek a hazai cellulozegyárak (Csepel 1923, Szolnok 1935) és a különféle papírgyárak (Csomagolóanyag-gyár 1921, Lábatlan 1923, Hungária papírlemezgyár Budapest 1923, Pesterzsébet 1929, Szentendre 1936), de az újonnan létesített üzemek is csak egy részét fedezték a szükségleteknek.

Kiadványok összetétele

A könyvnek tekinthető *kiadványok száma* a húszas évek első felében elérte, majd meghaladta az első világháború előtti színvonalat. Az utolsó békeévben, 1913-ban az ország akkori területén összesen 2377 kiadvány jelent meg. A háború és a forradalmak éveiben a kiadott művek száma erősen visszaesett, csaknem felényire, de a húszas évek elején az ország mai területén már újból évi 2300 körül mozgott. Ezt követően másfél évtizeden át, 1925-től 1940-ig 3000–3500 körül volt. Mígnem az időszak utolsó éveiben, 1941–1943-ban 5000 fölé emelkedett.[12] Öt kiválasztott év adatai alapján a kiadványok *tartalom* szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja be:[13]

Kiadványcsoport	1913	1921	1928	1938	1942
Tudományos ismeretterjesztő, szakmai, vegyes	1599	1184	1737	1916	8887
Szépirodalom	519	665	1121	999	2392
Gyermek és ifjúsági irodalom	65	111	244	105	317
Tankönyv	194	358	236	208	1907
Összesen	2377	2318	3338	3228	13 503

Az *ismeretközlő kiadványok* viszonylag magas száma könnyen megtévesztő lehet, ha nem választjuk el a valóban tudományos és igényesebb ismeretterjesztő könyveket a másodrendű, csak dokumentum értékű s többnyire kis terjedelmű, szakmai jellegű kiadványoktól. Az évi 1200–1900 ismeretközlő kiadványnak csak kisebb fele (5–600) a valóban tudományos értékű mű. A nagyobb felét iskolai értesítők vagy évkönyvek, egyesületi, társulati, üzleti jelentések, beszámolók, különféle jogszabályok, alapszabályok, jegyző-

könyvek stb. teszik ki.[14] A tudományos kiadványok meglehetősen aránytalanul oszlanak meg a fontosabb tudományágak között. A termelést közvetve vagy közvetlenül segítő természettudományi, műszaki, közgazdasági munkák száma alacsony. Különösen kevés a műszaki, mezőgazdasági mű. A társadalomtudományi művek között kevés a filozófiai, művészeti kiadvány. Viszont viszonylag magas, sőt növekvő irányzatot mutatnak a vallásos kiadványok. Hasonlóan növekszik a jogi és közigazgatási kiadványok száma és aránya is, mint azt a következő statisztika tanúsítja:[15]

<table>
<tr><th>Tárgykör</th><th>1913</th><th>1921</th><th>1928</th><th>1938</th><th>1942</th></tr>
<tr><td>Általános és vegyes művek, könyvészet</td><td>341</td><td>173</td><td>342</td><td>61</td><td>408</td></tr>
<tr><td>Filozófia</td><td>52</td><td>21</td><td>38</td><td>30</td><td>82</td></tr>
<tr><td>Vallás (okkultizmus)</td><td>134</td><td>123</td><td>267</td><td>261</td><td>1165</td></tr>
<tr><td>Társadalomtudomány, jog, közigazgatás</td><td rowspan="2">356</td><td rowspan="2">199</td><td>222</td><td>470</td><td>560</td></tr>
<tr><td>Közgazdaság, mezőgazdaság</td><td>140</td><td>158</td><td>845</td></tr>
<tr><td>Hadügy</td><td>–</td><td>–</td><td>32</td><td>34</td><td>198</td></tr>
<tr><td>Ipar, kereskedelem, forgalom</td><td rowspan="2">155</td><td rowspan="2">121</td><td>61</td><td>165</td><td>1382</td></tr>
<tr><td>Technológia</td><td>39</td><td>23</td><td>228</td></tr>
<tr><td>Természettudomány, matematika</td><td>35</td><td>41</td><td>59</td><td>60</td><td>552</td></tr>
<tr><td>Orvostud., közegészségügy</td><td>67</td><td>16</td><td>140</td><td>64</td><td>1054</td></tr>
<tr><td>Művészetek</td><td>16</td><td>15</td><td>90</td><td>81</td><td>244</td></tr>
<tr><td>Sport, szórakozás</td><td>13</td><td>4</td><td>48</td><td>32</td><td>228</td></tr>
<tr><td>Nyelvészet</td><td>27</td><td>34</td><td>29</td><td>150</td><td>420</td></tr>
<tr><td>Történelem, életrajz</td><td>105</td><td>40</td><td>247</td><td>180</td><td>417</td></tr>
<tr><td>Földrajz, utazás</td><td>21</td><td>7</td><td>883</td><td>113</td><td>243</td></tr>
</table>

A *szépirodalmi* művek száma a kiadványok egészéhez képest általában nem magas. 1913-ban 17% körül mozgott. A húszas és harmincas években az érdeklődés fokozódása következtében mintegy 30%-ra emelkedett. A második világháború alatt csökkent, 1942-ben 24–25% között ingadozott. Még kisebb a gyermek- és ifjúsági irodalmi művek száma. Az időszak első és utolsó harmadában mindössze 2–4%-ot ért el. Csak a középső harmadban növekedett 6–7%-ra.

A szépirodalmi művek mint mindenkor, ekkor is keresettebbek és kelendőbbek voltak más kiadványcsoportoknál. A kereslet jelentős része azonban nem a legértékesebb művek felé fordult. A kor legjobb élő hazai és külföldi írói és költői, valamint a hazai és külföldi klasszikusok az olvasóközönségnek csak kisebb, műveltebb részében keltettek érdeklődést. Műveik ritkábban és viszonylag kevés példányban jelentek meg.[16] Jóval szélesebb körben kedvelték és keresték, tehát rendszerint több kiadásban és nagyobb (3000–5000, sőt 5000–10 000) példányban készültek a hazai és külföldi közepes írók divatos, könnyed szórakozást nyujtó s több-kevesebb erotikus izgalmat módszeresen adagoló munkái: a *bestseller*ek. Igazi tömegolvasmánynak azonban a ponyva bizonyult. A nagyobb részben külföldi, kisebb részben hazai, de gyakran a siker érdekében külföldi álneveket használó szerzők kalandos, izgalmas bűnügyi és erotikus történeteit több tízezres példányban zúdították az olvasók legkevésbé művelt és legszélesebb tömegeire. A bestseller is, a ponyva is ebben az időszakban vált a szépirodalmi könyvkiadás jövedelmező fő ágává. Amíg a valódi irodalmi értékek alig találtak kiadóra, kevés példányban és drága áron nehezen jutottak el az olvasókhoz, addig a félirodalomnak, sőt negyedirodalomnak is alig tekinthető bestsellereket, különösen ha külföldi volt, és ott már sikert ért el, a nagy és közepes kiadók egymással versengve adták ki, és széles körben viszonylag olcsón, eredményesen terjesztették őket.

Mindezt azonban messze túlszárnyalta a *ponyva* sikere.[17] Különféle terjedelmű és árú, különböző irányú és színvonalú sorozatok indultak. A „sárga rémnek" becézett Pesti Hírlap Könyvek (Légrády), a Tarka Regénytár (Stádium), a Világvárosi Regények (Literaria) stb. több száz füzete rotációs papíron készült, ordító külsővel hívta fel magára a figyelmet, minden újságárusnál is kapható volt, így azután mindenki belebotlott. A ponyva sikerére és arányaira jellemző, hogy 1938-ban 415 ponyvaregényt 4,8 millió példányban adtak ki, vagyis a szépirodalom csoportjába sorolt művek mintegy 30%-a és a példányok 70%-a ponyvát tartalmazott. Ugyanakkor a tulajdonképpeni szépirodalom a (félirodalommal együtt) összesen

csak 2 millió példányban jelent meg.[18] Az évek során a bestseller és a ponyva aránya fokozatosan növekedett, annak ellenére, hogy a hivatalos művelődés- és irodalompolitika, valamint az irodalmi kritika is ellenük foglalt állást. Gátat vetni nekik csak a korszak vége felé tudtak, amikor kormányzati rendelettel betiltották a ponyvakiadást. De ezzel is csupán az új ponyvakiadványokat lehetett megakadályozni. A korábban készült sok millió példány továbbra is közkézen forgott, s titokban a fekete piacon féláron adták-vették. A bestsellerek és ponyvakiadványok nem kis része még a második világháború után is kézről kézre vándorolt, mindaddig míg a zugforgalomba került példányok teljesen el nem rongyolódtak.

A *tankönyvek* az ellenforradalmi korszakban mind *mennyiségükkel*, mind pedig *minőségükkel* csak igen korlátozottan szolgálták társadalmunk széles dolgozó tömegeit. Többnyire kevés tankönyv készült, így azok jó része viszonylag drága volt, s az iskolások jelentős része olyan szegénységben élt, hogy a tankönyveket nem tudták megvenni, mert minden felekezet külön tankönyvet adott ki, s a kis példányszám megdrágította az árukat.

Külön is nehezítette a helyzetet, hogy az iskoláknak csak kisebb része állott állami és községi irányítás alatt, a túlnyomó többségük az egyházak kezében volt. S minthogy a tankönyvkiadás, ill. engedélyezés az iskolafenntartó jogkörébe tartozott, az állam is, az egyházak is igyekeztek az iskoláikban szükséges tankönyveket és segédkönyveket világnézeti felfogásuknak és anyagi érdekeiknek megfelelően elkészíttetni.

Ilyen körülmények között a tankönyvek száma és minősége a két világháború között nem sokat javulhatott. Feltűnő, hogy a tankönyvek száma a húszas évek elejétől a második világháború kezdetéig fokozatosan csökkent, az 1921. évi 358-ról 1938-ig 208-ra esett vissza. A második világháború éveiben azonban a korábbinak többszörösére ugrott fel. Részben, mert az erős politikai jobbratolódás miatt kicserélték a korábbi tankönyveket, részben mert a terület-visszacsatolások miatt többféle tankönyvre és több példányra volt szükség.

Külföldi művek magyar fordításban

Az első világháború után a nemzetek közötti érintkezés az élet minden területén világszerte kibővült, s ennek keretében a szellemi értékek nemzetközi cseréje mindenütt – így Magyarországon is – fokozódott. Az országot a monarchia felbomlása új szellemi kapcsolatok kiépítésére szorította. Csökkent a német kultúra iránti addigi erősen egyoldalú érdeklődés, és a figyelem a fejlett nyugati országokra, elsősorban a francia, valamint az angol, ill. amerikai,

majd pedig az olasz kultúra felé fordult. Segítették ezt a nyugatos írók, költők szoros kapcsolatai a francia és angol-amerikai irodalommal, pl. Ady Párizs-járásainak ekkorra már legendás híre. Szélesítette a tájékozódás körét az északi skandináv irodalom erős vonzása. Egyre nagyobb érdeklődést keltett a Szovjetunió kibontakozó új forradalmi szocialista kultúrája: irodalma, művészete, tudománya.

A gazdagabb külföldi könyvtermésből jóval több írásművet fordítottak magyarra. Vagy mert vitathatatlan irodalmi, tudományos értékek testesültek meg bennük, vagy azért, mert a világpiacon kiugró sikert arattak, és így nálunk is jó üzletet ígértek kiadónak és kereskedőnek egyaránt.

A látókör kibővülésének és a szélesebb körű tájékozódásnak az igénye tehát szükségképpen a fordítások számának és arányának növekedésére vezetett. Már a húszas évek elején csaknem kétszer annyi fordítás jelent meg, mint az első világháború előtti utolsó békeévben. Később a fordítások száma tovább emelkedett, aránya pedig az 1913. évi 12%-kal szemben 13–20 % között váltakozott. A fordítások a kiadvány négy főcsoportja között a következőképpen oszlottak meg (1913-ban és 1921-ben a nem szépirodalmi fordításokat csak együttesen adták meg):[19]

Év	Fordítás	Ebből			
		Szép-irodalmi mű	Ismeret-közlő mű	Ifjúsági mű	Tankönyv
1913	251	106	145		
1921	405	328	77		
1928	549	429	85	31	4
1938	405	301	82	14	8
1942	673	358	244	66	5

A *szépirodalom* iránt ekkortájt általánosan is fokozódó érdeklődés következménye, hogy a fordítások zöme szépirodalmi mű volt. Két évtizeden át elérte, sőt olykor meghaladta a 70–80%-ot. Csak a második világháború idején csökkent 53–63%-ra. Részben a háború miatt bekövetkező elszigetelődés, részben a fasiszta jobbratolódás és elzárkózás: a baloldali kommunista, szocialista, polgári demokratikus írók, ill. külön is a zsidó származású szerzők műveinek kizárása miatt. A gyermek- és ifjúsági, ismeretközlő kiadványok, valamint a tankönyvek a korszak nagy részében az összes fordítások 20–25%-át tették ki, s csak a háború alatt közelítették meg a 40–50%-ot.

A *művek háromnegyed részét angolból* (amerikaiból), *franciából* és *németből* fordították. Jelentős még az oroszból, olaszból, spanyolból és a skandináv nyelvekből készült fordítások száma is. A többi nyelvről, így a szomszéd népek nyelvéről is, csak ritkán és keveset fordítottak.

A fordított művek *tartalma és színvonala* nyelvterületek szerint változik. Az ismeretközlő munkák több mint egyharmadát németből fordítják, a szépirodalom legnagyobb része angol-amerikaiból, franciából, németből és oroszból kerül hozzánk. Gulyás Pál szerint 1928-ban a széppprózai művek eredetük szerint így oszlanak meg:[20]

Az eredeti nyelv	Mű	%	Ezer lap	%
Angol (amerikai)	147	39,3	56,0	45,3
Francia	86	22,9	26,7	21,5
Német	83	22,2	21,6	17,4
Orosz	29	7,8	11,6	9,7
Skandináv nyelvek	11	2,9	3,2	2,5
Olasz	7	1,9	2,2	1,8
Spanyol	6	1,7	1,0	0,9
Lengyel	2	0,5	0,7	0,5
Egyéb nyelv	3	0,8	0,5	0,4
	374	100,0	123,5	100,0

A szépirodalmi fordítások *színvonal* szerinti megoszlását Drescher Pál vizsgálta meg az 1927–1929-es évek adatai alapján:[21]

Fordított	Összesen	Ebből					
		Értékes mű	%	Gyenge mű	%	Ifjúsági mű	%
Angol-amerikaiból	456	224	49,1	189	41,5	43	94,4
Franciából	252	159	63,1	84	33,3	9	3,6
Németből	209	56	26,8	127	60,7	26	12,5
Egyéb nyelvekből	200	130	65,0	59	29,5	11	5,5
Összesen:	1117	569	50,9	459	41,1	89	8,0

A lefordított műveknek majdnem a fele tehát félirodalom és ponyva volt. Sajnos, az ilyenfajta kiadványok egyre nagyobb számban, egyre nagyobb példányszámban áradtak szét az országban. 1913-ban még csak 103 külföldi szépirodalmi mű jelent meg, 313 eredeti magyarral szemben. 1923-ban azonban már 328 külföldi és 348 eredeti magyar irodalmi mű került kiadásra. Vagyis a fordítások száma megháromszorozódott, a magyar műveké pedig alig emelkedett. Később ugyan a magyar művek aránya kedvezőbbé vált, de a fordítások lapterjedelme akkor is jóval nagyobb volt, mint az eredeti magyar szépirodalmi kiadványoké.

Kiadványok idegen nyelveken

Egészen másként alakult e korszakban a *hazai idegen nyelvű kiadás*. A dualizmus korában az idegen nyelvű kiadványok elsősorban a nemzetiségek nyelvén, azok szükségleteire készültek. Legfeljebb a német nyelvűek kis része szolgálhatta a világközvélemény tájékoztatását. Pl. a Pester Lloyd c. színvonalas napilap vagy néhány tudományos könyv, s néhány magyar szépirodalmi mű német fordítása. Az ország új határai között csak kevés nem magyar anyanyelvű lakos maradt, annak is kétharmad része német nemzetiségű volt, így a nemzetiségi nyelveken a németen kívül csak kevés kiadvány jelent meg, pl. néhány tankönyv, ifjúsági olvasmány, vallásos kiadvány, jogi, közigazgatási nyomtatvány, naptár stb. Ugyanakkor fokozatosan növekedett az angol, francia és olasz nyelvű kiadványok száma. Ezek a német nyelvű kiadványok egy részével együtt a külföld tájékoztatására készültek. Nagyobbrészt az akkori napi politikai kérdéseket tárgyalták. Kevés volt köztük az olyan kiadvány, amely a magyar irodalom, művészet, tudomány kiemel-

kedő értékeinek színvonalas ismertetésére vállalkozott. Így a szellemi értékek nemzetközi cseréje nálunk meglehetősen egyirányú volt. Mint a kisebb és kevésbé fejlett nemzetek általában jóval többet fogadtunk be, mint amennyit adtunk.

Számszerűen a belföldi idegen nyelvű könyvkiadás alakulását a következő adatok mutatják:[22]

Év	Hazai idegen nyelvű kiadvány összesen	Ebből									
		német	francia	angol	olasz	latin	eszpe-rantó	szlovák ruszin	horvát	román	egyéb
1921	439	116	107	107	22	87					
1928	489	86	113	206	12	72					
1938	537	294	97	65	27	23	13	8	10		
1940	499	275	67	48	54	11	–	19	7	7	11

A hazai idegen nyelvű kiadványok száma évenként 400–500 körül ingadozott. A német nyelvű kiadványok száma a húszas évek második felében csökkent, a harmincas években ismét emelkedett. A francia, angol és olasz nyelvűek előbb fokozatosan emelkedtek, később a háború éveiben a francia és angol nyelvűek érezhetően csökkentek, az olasz nyelvűek tovább növekedtek. A kisebb nemzetek nyelvén készült kiadványok száma alacsony, némileg csak a legutolsó években emelkedett.

Hazai hírlapok és folyóiratok

A Központi Statisztikai Hivatal felmérése[23] szerint Magyarországon az *összes lapok száma* 1926-ban 934, 1930-ban pedig 1230 volt. Megközelítően annyi, mint ugyanakkor Ausztriában vagy Hollandiában. Később a lapok és folyóiratok száma emelkedett. 1934-ben, 1477, 1938-ban pedig a legmagasabb: 1934 volt. A következő években azonban a baloldali lapok betiltása és a zsidótörvényekbe foglalt korlátozások végrehajtása következtében a lapok száma kevesebb lett. 1939 elejéig összesen 411 lapot tiltottak be. 1942-ben már csak 1240 lap jelent meg. 1938-tól 1942-ig a fővárosi lapok száma 37,3%-kal, a vidékieké 33,3%-kal csökkent.

Következő táblázatunk a postai terjesztésben részt vevő hírlapok és folyóiratok megoszlását mutatja jellegük szerint. A posta útján terjesztett lapok száma valamivel kevesebb, mint a ténylege-

sen kiadottaké, mivel egy részük nem vette vagy nem vehette igénybe a postát.

Jelleg	1930	1934	1938	1942
Politikai lapok	276	316	376	301
Szépirodalmi lapok	97	143	138	144
Tudományos és szaklapok	660	822	1043	748
Élclapok	2	8	7	–
Lapok száma összesen	1035	1289	1564	1193
Példányszám, belföldre millió	104,1	95,8	104,2	110,0
Példányszám, külföldre millió	6,5	4,8	4,8	2,2

A politikai lapok 24–26%, az irodalmiak 9–12%, a tudományos és szaklapok 62–65% között ingadoztak. A példányszámból viszont a politikai lapokra mintegy kétharmad rész (63–66%), a tudományos és szaklapokra kb. negyedrész (23–25%), az irodalmiakra pedig 9–10% esik. Nyilván a nagyobb politikai napilapok viszonylag magasabb példányszáma alakította ki ezt az arányt. Feltűnő azonban, hogy a politikai lapok példányszáma a háború éveiben csökkent, 1942-ben pedig csak 54% volt. Ekkor már jóformán csak a kormánypárti és a szélső jobboldali sajtó jelenhetett meg. Az olvasók érdeklődése inkább a szépirodalmi, tudományos és szaklapok felé fordult. Ezeknek a példányszáma viszonylag ezekben az években volt a legmagasabb (12, ill. 3%).

Az összes hazai sajtótermékek csaknem 70%-a Budapesten jelent meg, s csak mintegy 30%-a készült vidéken. Természetesen kevés kivétellel ott is a városokban. Egyes lapcsoportokat kizárólag a fővárosban szerkesztettek. Ilyenek pl. a társadalmi, szórakoztató és divatlapok, valamint a kőnyomatosak, hírlaptudósítók. Más csoportok túlnyomó többségét a fővárosban adták ki, csak a politikai napi- és hetilapok, valamint a vallásos lapok között számottevő a vidéki kiadvány. Még inkább a vidék javára alakult az arány a politikai hetilapok esetében. Ezek hetenként rendszerint egyszer jelentek meg, s a helyi közélet és közérdekű események szócsövei voltak.

Pl. 1929/1930 fordulóján az időszaki sajtótermékek a főváros és a vidék között a következőképpen oszlottak meg:[24]

A sajtótermék jellege	Budapesten	Vidéken
Kőnyomatosok, hírlaptudósítók	18	–
Politikai napilapok	21	49
Politikai hetilapok és folyóiratok	40	141
Hivatalos lapok	35	20
Irodalmi, művészi, kritikai lapok	26	9
Társadalmi, szórakoztató élc-, divatlapok	40	–
Színházi lapok	10	9
Ifjúsági lapok	36	4
Tudományos folyóiratok	113	12
Szaklapok	350	50
Sportlapok	31	10
Vallásos lapok	61	45
Összesen:	781	349

Még szembetűnőbb azonban a főváros túlsúlya, ha a sajtótermékek jelentőségét és színvonalát is figyelembe vesszük. A legfontosabb politikai és hivatalos lapok, irodalmi, művészeti, tudományos és szaklapok Budapesten jelentek meg. Vidéken csak elvétve adtak ki egy-egy jelentősebb folyóiratot vagy hírlapot. Érthetően, mert az országos jelentőségű politikai pártok, állami és egyházi szervek, irodalmi, művészeti és tudományos intézmények, ill. csoportok a fővárosban működtek. Vidéken úgyszólván csak helyi jellegű tevékenység folyt, s lapjaik és folyóirataik így néhány kivételtől eltekintve, mint pl. a Minerva (Pécs, 1922–1940), a Széphalom (Szeged, 1927–1943) vagy a Debreceni Szemle (1927–1944), többnyire csak helyi jellegűek és jelentőségűek lehettek.

A kiadott hírlapok és folyóiratok *világnézetüket, politikai irányzatukat* tekintve jelentős részükben polgári demokratikus jellegűek voltak, ha ezen belül konzervatív, liberális vagy radikális irányzatot képviseltek is. Más, kisebb részük baloldali munkás- és

parasztmozgalmi jellegű volt, ha ezen belül a szociáldemokrata reformizmus, ill. a forradalmi szocializmus programját hirdette is. Végül a sajtótermékek harmadik csoportja jobboldali keresztény, ill. keresztény-nemzeti jellegű volt, ha ezen belül inkább egyházi vagy ellenforradalmi, antiszemita, nacionalista irányzatokat követett is.

A hírlapok társadalmi befolyásáról számszerűen is bizonyos tájékoztatást nyújt a napi- és hetilapok pártállás szerinti megoszlása, mely az ellenforradalmi korszak derekán az egykorú kimutatás szerint így alakult:[25]

kormánypárti hírlap	60
különböző jobboldali párti hírlap	52
polgári irányzatú hírlap	74
szociáldemokrata párti hírlap	3

Szám szerint már ekkor is a kormánypárti és a különböző jobboldali, többnyire kormánytámogató lapok voltak többségben. Később a jobbratolódás és a lapbetiltások következményeként az arányuk tovább növekedett. A polgári lapok száma jelentős, bár a korszak vége felé sokat betiltottak közülük. A kimutatás csak három szociáldemokrata lapot tüntet fel. Valójában a munkás- és parasztmozgalmi lapok száma jóval több. Figyelmen kívül hagyták a szakszervezetek mintegy 15, valamint a szegényparasztok néhány mozgalmi lapját.

A *fővárosban* a politikai jellegű hírlapok között minden irányzat megvolt. Közülük polgári liberális jellegűnek számítottak, pl. az Est-lapok (Az Est, Magyarország, Pesti Napló), Újság, Világ, Esti Kurir, Kis Újság, Pesti Hírlap, Pester Lloyd stb. Munkás- és parasztmozgalmi lap volt a Népszava, Szabad Szó. Jobboldali egyházi jellegű volt a Nemzeti Újság, az Új Nemzedék. Kormánylap volt, ill. különféle jobboldali ellenforradalmi irányzatokat képviselt: a Szózat, a Függetlenség, a Magyarság, az Új Magyarság stb.

Vidéken a nagyobb városokban három, de legalább két napilap és több hetilap igyekezett a liberális, ill. jobboldali felfogást kifejezésre juttatni és képviselni.

A *folyóiratok* között éppen úgy megtalálható valamennyi akkori politikai-világnézeti irányzat, mint a hírlapkiadásban. A haladó polgári felfogású folyóiratok között a korszak vezető irodalmi folyóirata volt a Nyugat (1908–1941) és utóda a Magyar Csillag (1941–1944, szerk. Illyés Gyula), továbbá a Századunk (1926–1939), a Huszadik Század utódja. A haladó irányzatok hosszabb-rövidebb életű folyóirata volt: a Válasz (1934–1938), a Toll (1929–1938) Németh László folyóirata: a Tanú (1932–1936), továbbá

a Szép Szó (1936–1938, szerk: Ignotus Pál és József Attila). A munkás- és parasztmozgalmi folyóiratok között a szociáldemokrata párt folyóirata, a Szocializmus (1906–1948), a kommunista párt folyóirata, ill. a kommunista irányítással készülők közül a Társadalmi Szemle (1931–1933, szerk.: Madzsar József és Sándor Pál), a Gondolat (1936–1937, szerk.: Vértes György) és a 100% (1907–1930, szerk.: Tamás Aladár) vált nagy jelentőségűvé. A konzervatív szemléletű folyóiratok között a Napkelet (1923–1940), az Új Idők (1894–1949), a Budapesti Szemle (1873–1944), a Magyar Szemle (1927–1944), az Irodalomtörténet (1912–1962), az Irodalomtörténeti Közlemények (1891–), a Közgazdasági Szemle (1895–1949), a Századok (1867–), a Városi Szemle (1908–1948) stb. töltött be fontos szerepet. Az egyházi irányítás alatt álló folyóiratok között pedig a Magyar Kultúra (1913–1944), a Katolikus Szemle (1887–1944) stb. ért el nagyobb befolyást.

A hírlapok és folyóiratok behatóbb vizsgálata azért is fontos, mert ebben az időben a sajtó volt a *tömegközlés* legfejlettebb, legszélesebb körben és legállandóbban ható intézménye. Különösen a húszas években, amikor a tömegközlés másik gyorsan fejlődő formája: a rádió műsoradása csak éppen megindult (1927). A harmincas években naponta megközelítően 350–400 000 újságpéldány jelent meg, amely naponta több mint egymillió olvasóhoz érhetett el. Ugyanakkor a rádióelőfizetők száma 300–400 000 között mozgott, s ez megközelítően szintén egymillió hallgatót jelentett.[26] A sajtó társadalmi befolyása azonban nemcsak lépést tartott mennyiségben a rádió befolyásával, hanem legalábbis polgári demokratikus, valamint munkás- és parasztmozgalmi részében demokratikusabb politikai tájékoztatásokat, időnként és helyenként forradalmi indításokat, haladó irodalmi, művészi, tudományos és technikai élményeket nyújtott olvasóinak. A rádió műsora viszont teljes egészében az ellenforradalmi rendszer hivatalos irányítása és ellenőrzése alatt állott.

Könyvművészet és bibliofília

A háborús nehézségek erősen lefékezték a dualizmus korában megindult könyvművészeti törekvéseket és bibliofil igényeket.[27] A nyomdászati anyagok: papír, festék hiánya vagy gyenge minősége, az igényes könyvtervezők, a képzett és tapasztalt mesterszedő nyomdászok katonai behívása, szétszóródása és sokuk pusztulása csaknem lehetetlenné tette a készülő kiadványok igényes, művészi megformálását és előállítását.

A viszonyok javultával ismét kísérletek történtek a magyar könyvművészet újbóli elindítására. Knerék Gyomán már a háború és a forradalmak alatt megtették az előkészületet Kozma Lajos, Király György közreműködésével, majd egymás után adták ki kisebb-nagyobb remekeiket: a Három cseppke könyvet, a Monumenta Literarum sorozatait, a Kner Klasszikusokat, Az Orosz Novellaírás Remekeit, Az Északi Irodalom Remekeit stb. Kiadványaikat itthon és külföldön is nagy elismeréssel fogadták. Tevan Andor Békéscsabán a Tevan Könyvtár és több bibliofil kiadvány után 1920-ban több szép könyvet egyszerre jelentetett meg Csokonai, Kisfaludy Sándor és Károly és Petőfi műveiből Divéky József, ill. Kolozsváry Sándor illusztrációival. Később még Vörösmarty kis eposzával, A két szomszédvárral próbálkozik, de az érdeklődés hiánya hosszú időre elveszi a kedvét. Mígnem 1943-ban, a nyomda 40 éves fennállása alkalmából kiadja Keleti Artúr szerkesztésében Heltai Gáspár Ezópus meséit, a két világháború közötti magyar könyvművészet egyik legsikerültebb művét.

E két úttörő és vezető műhely mellett a kor más igényesebb kiadói és nyomdái közül több is vállalkozott szép könyvek alkotására. Így az Amicus és a Hungária kiadó, az Egyetemi Nyomda, részben úgyis mint a Magyar Bibliofil Társaság külön kiadványainak kiadója, ill. nyomtatója, továbbá a Génius, a Nyugat Kiadó, az Officina, a Révai, a Rózsavölgyi, Bíró Miklós, Hornyánszky, a Korvin-testvérek, a Fővárosi Nyomda, a Szacelláry, a Glóbus stb.

A *könyvtervezők és tipográfusok* közül kiemelkedett Kner Imre, Tevan Andor, Keleti Artúr, Kozma Lajos, Végh Gyula, valamint Kassák Lajos és Bortnyik Sándor meg Kun Mihály. Az illusztrátorok közül jelentős sikereket ért el: Kozma Lajos, Jaschik Álmos, Buday György, Fáy Dezső, Kassák Lajos, Dankó Ödön, Divéky József, Gara Arnold, Gróf József, Kolozsváry Sándor, Kner Albert, Major Henrik, Márffy Ödön, Reiter László, Szalay Lajos, Vértes Marcell és László és még sokan mások. A könyvkötők közül Kner Erzsébet, Végh Gusztáv, Bíró Márta és Cserna Juliska munkái keltettek elismerést.

A *könyvgyűjtők* szintén megkezdték testületi tevékenységüket a Magyar Bibliofil Társaság keretében. A Társaság évenként különleges igénnyel készült illetménykötetеket adott ki. A legszebb kiadványokat bibliofil jellegűnek és értékűnek nyilvánította, könyvkiállításokat rendezett vagy azok rendezését támogatta. A korszerű nyomdászat és könyv készítésének kérdéseivel e korszakban a Magyar Grafika, a Magyar Nyomdászat, a Grafikai Szemle, a Nyomda és Rokon Ipar c. folyóirat, valamint a Grafikai Művészetek Könyvtára foglalkozott. A könyvesztétika és bibliofilia kérdései pedig a Magyar Bibliofil Szemlében és a Bibliofil Könyvtár köteteiben kaptak helyet.

A kiadványok egészéhez képest az igényesen megformált, szépnek minősíthető kiadványok aránya azonban ekkor még viszonylag kicsi volt. Negyedszázad sok ezer kiadványa közül a Bibliofil Társaság mintegy másfél százat tartott érdemesnek a kiemelésre. A két legigényesebb kiadó és nyomda kiadványai: a Kner- és Tevan-könyvek száma 200 körül volt. A figyelmet érdemlő illusztrált könyvek száma mintegy félezerre tehető. A könyvművészeti törekvések tehát még távolról sem voltak általánosak. Az akkori szép könyvek inkább csak a lehetőségeket jelezték, még csak példát adtak arra, hogy hogyan lehetne és kellene a magyar könyvkiadás anyagi-technikai és művészi minőségét javítani.

4. *Magyar nyelvű kiadványok más országokban*

Az ország határain kívül *magyar nyelven* megjelent *kiadványok száma* a két világháború közötti időszakban az előzőkhöz képest *két okból* is erősen növekedett. Egyrész a trianoni békekötés következtében kisebbségi helyzetbe jutott magyar népesség arra törekedett, hogy a számára legszükségesebb könyveket, hírlapokat, folyóiratokat és más nyomtatványokat a maga szellemi és anyagi erejéből előállítsa. Másrészt azok, akik a Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalom üldözései elől kénytelenek voltak tömegesen külföldre menekülni, igyekeztek a befogadó országok fővárosaiban új politikai, szellemi központokat kialakítani és különféle baloldali kiadványokat megjelentetni. A külföldi magyar nyelvű könyv-, folyóirat- és hírlapkiadás újonnan keletkezett társadalmi bázisai mellett továbbra is megvoltak, sőt még növekedtek is a korábbi magyar kivándorlók gócai, főként az amerikai földrészek országaiban, különösen az Amerikai Egyesült Államokban, továbbá Kanadában, Argentínában, Brazíliában, s új bázis keletkezett a hadifoglyokból a Szovjetunióban.

Amíg azonban az előző két korszakban, az 1848–1849-es emigráció tevékenységét leszámítva, a külföldön élő magyarság szellemi termékei többnyire *helyi jellegűek* és *jelentőségűek* voltak, addig a két világháború között számottevő részük *egyetemesebb értékű* volt. Az ellenforradalmi elnyomás korlátai között itthon lehetetlenné vált haladó, ill. forradalmi alkotói és kiadói tevékenység nagy része a határokon túl valósulhatott meg.

Természetesen a különböző országokban keletkezett és megjelent magyar nyelvű könyvek, füzetek, hírlapok és folyóiratok száma, világnézeti iránya, tartalmi összetétele és színvonala szükségképpen lényegesen különbözött egymástól. Attól függően, hogy ott milyenek voltak a könyv- és könyvtári kultúra alapvető meg-

határozó tényezői: az olvasóközönség összetétele, a szellemi alkotók világnézete, a kiadás és terjesztés gazdasági, technikai szervezete és színvonala, s nem utolsósorban az egyes országok társadalmi, államhatalmi rendszere.

Magyar kiadványok Romániában

Romániában alakult ki a leggyorsabban és a legszélesebb keretben a magyar irodalmi és tudományos alkotó munka, s ennek megfelelően a magyar nyelvű könyv- és sajtókiadás is.[28] A kiadványok száma, szellemi, technikai s művészi színvonala később is itt volt a legmagasabb. Érthetően, mert egyrészt a magyar anyanyelvű népesség száma a magyar állam határain kívül itt volt a legnagyobb: 1,8–1,9 millió. Másrészt a magyar népesség az erdélyi fejedelemség keretében évszázadokon át viszonylag önálló életet élt, és ennek hagyományai tették lehetővé, hogy a romániai államkeretbe kerülve kisebbségi helyzetében is hamarabb és eredményesebben át tudta rendezni és önállóbban tovább tudta fejleszteni kulturális életét.

Az első évek próbálkozásai után fokozatosan kialakultak társadalmi, kulturális szervei, írói csoportjai, tudományos testületei, iskolái és népművelési intézményei, könyv- és sajtókiadási és terjesztési szervezetei, amelyek közreműködése nyomán évről évre jelentős számú könyv, folyóirat és hírlap jelent meg és terjedt el elsősorban a román állam területén élő magyarok körében. A kiadványok egy része azonban eljutott Magyarországra is, ezen kívül Csehszlovákia és Jugoszlávia magyar lakosságához, sőt más államkeretekben élő magyar népcsoportokhoz is.

Az egykorú adatok szerint a román állam területén 1919–1940 között mintegy 6152 könyv és 5627 folyóirat- és hírlapévfolyam látott napvilágot. Az első években (1919–1920) a könyvek, valamint a hírlapok és folyóiratok száma is alacsony volt: 77–110, ill. 108–136 között mozgott. Az időszak nagy részében, 1921 és 1938 között mindkét kiadványféleség magasabb szintre emelkedett. Mígnem az utolsó években a háborús feszültségek és hiányok miatt mindkét kiadványcsoport érezhetően csökkent.

A könyvek mintegy harmada szépirodalmi mű, kétharmada pedig tudományos, ismeretterjesztő, különféle szakmai kiadvány és tankönyv volt. A szépirodalmi kiadványok csaknem kétharmadát a széppprózai művek teszik. A harmadik harmadot majdnem egészében a verses művek alkotják.

A szépirodalmi kiadványok jelentős része a *polgári* világszemlélet és művészi felfogás árnyalatait tükrözi. A polgári szemléletű írók, költők zöme az értelmiséghez, kisebb része a nagy- és közép-

birtokosokhoz tartozott. Az erdélyi magyar népesség konkrét társadalmi helyzetének és új életviszonyainak feltárására irányuló törekvések, valamint az erdélyrészi magyarság önálló életvitelének: a transzilvánizmusnak a felelevenítésére és továbbfejlesztésére tett erőfeszítések sajátos tartalommal töltötték meg ezt az irodalmat.

A költők közül elsősorban Áprily Lajos és Reményik Sándor művei keltettek általános érdeklődést. Ismertek voltak még: Bartalis János, Dzsida Jenő, Hováth Imre, Kiss Jenő, Olosz Lajos, Szabédi László, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő és Tompa László. A prózaírók közül főként Benedek Elek, Berde Mária, Bözödi György, Gyallai Domokos, Kacsó Sándor, Karácsony Benő, Kemény János, Kisbán (Bánffy) Miklós, Kós Károly, Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Molter Károly, Szántó György, Tabéry Géza és Tamási Áron regényeit és elbeszéléseit ismerték és kedvelték széles körben.

Az irodalmi élet szervezettebbé tételében jelentős fordulatot hozott a romániai magyar írók tömörülése: az Erdélyi Helikon (Marosvécs, 1926). Hosszú időn át eredményesen működő kiadói szervezetnek bizonyult az Erdélyi Szépmíves Céh (Kolozsvár, 1925), amely elsősorban az Erdélyi Helikon íróinak a műveit igyekezett megjelentetni részben a korszerű könyvművészeti igényeknek megfelelően, részben olcsó népszerű kiadásban, kielégítő szintű írói tiszteletdíjak ellenében. Nem véletlen, hogy az Erdélyi Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh kiadványai terjedtek el szélesebb körben Magyarországon is. A konzervatív, ellenforradalmi rendszer hivatalos szervei a legnyomatékosabban ezeket támogatták.

A *haladó szellemű, szocialista, kommunista* vilgánézetű és többnyire *modern művészi megformálás* igényével fogant szépirodalom alkotói igyekeztek önállóan biztosítani műveik közreadásának feltételeit. A Romániában élő vagy a Magyar Tanácsköztársaság bukása után ide menekült haladó szellemű írók, költők, szerkesztők és kritikusok már az első években forradalmi irányú hírlapokat, folyóiratokat indítottak. Legszínvonalasabb és legnagyobb hatású folyóiratnak a Korunk bizonyult, amely előbb (1926 – 1929) Dienes László, majd (1929 – 1940) Gaál Gábor szerkesztésében jelent meg, s a haladás egyik legtudatosabb és legkövetkezetesebb szellemi erőközpontjává vált.

A forradalmi szocialista írók, költők, tudósok, kritikusok és szerkesztők szembefordultak az értékes, de konzervatív magyar irodalommal éppen úgy, mint a magyar és nemzetközi szórakoztató irodalmi giccsel és ponyvával, de igyekeztek kiadáshoz juttatni minden művet, amely népfront jellegű összefogással a dolgozó embermilliók szolgálatát tekintette feladatának. Ezt a törekvést a Korunk közleményein kívül az Új Erdélyi Antológia (1937) és az

Erdély felfedezése mozgalom megindítása (1938), valamint az Erdélyi Enciklopédia kiadó megalapítása (1939) és működése tanúsítja.

A szocialista forradalmi erdélyi magyar költők közül főként Brassai Viktor, Korvin Sándor, Méliusz József és Salamon Ernő költeményei, a szocialista prózaírók közül Asztalos István és Nagy István, s mellettük Kovács György, Kovács Katona Jenő, Szilágyi András regényei és elbeszélései, az irodalmi kritikusok, szerkesztők és szervezők közül pedig Gaál Gábor, Balogh Edgár, Jordáky Lajos művei és működése hozták szemléletben, tartalomban és megformálásban azokat az új minőségeket, amelyek a szocialista irodalom és kritika, művelődés- és irodalompolitika alapjait gyarapították.

Az *ismeretközlő* munkák az összes könyv jellegű kiadványoknak megközelítően 40%-át tették ki. Zömük azonban inkább füzet, mint könyv volt. A tudományos kutatás főként a társadalomtudományok, elsősorban az irodalom, a nyelvészet, a történelem, a művészetek, az egyháztörténet, a szociológia és a közgazdaságtan egyes területeire összpontosult.

Az első néhány évben az összes kiadványok 20 – 25%-a *tankönyv* volt. Az új viszonyok között ugyanis a korábbi tankönyveket kivonták a forgalomból.

A kiadott könyvek nagy része eredeti magyar írásműveket tartalmazott. Idegen nyelvű művek *fordítására* csak kb. 10%-ban került sor. Nagy érdeme az erdélyi könyv- és sajtókiadásnak, hogy a román irodalom kiemelkedő alkotásait egyre gyakrabban tette hozzáférhetővé magyar fordításban a magyar olvasók számára. Más külföldi irodalomból elsősorban azokat a bestsellereket, giccs- és ponyvakiadványokat fordították le, amelyek tömeges érdeklődésre számíthattak.

Az *időszaki sajtótermék*-évfolyamok száma közel járt a könyv jellegű kiadványok mennyiségéhez. Nagy részük azonban csak rövid életű kísérlet volt.

A hírlapok és folyóiratok száma a korábbi mintegy 200 sajtótermékkel szemben emelkedett. Egy-egy évben átlagban 250 – 300 jelent meg. Ezeknek azonban csak harmada keletkezett 1919 előtt. A lapok és folyóiratok száma a húszas évek végéig nőtt, a harmincas évek első felében egyenletesen magas volt, 307 – 339 között mozgott. Ezt követően a sajtórendelkezések megszigorítása következtében csökkenni kezdett, 1940-ben már 200 alá süllyedt.

A sajtótermékek megoszlásáról és mennyiségéről a következő táblázat ad képet:

A sajtótermékek néhány fontosabb csoportja	Évfolyam 1919–1940 között	Cím évenként, átlagosan
Napilapok	676	20–30
Hetilapok	996	40–50
Irodalmi folyóiratok	489	20–30
Tudományos folyóiratok	176	6–11
Szaklapok	794	40–50
Ifjúsági lapok	153	5–10
Egyesületi lapok	531	20–40
Vallásos lapok	816	30–50

A *20–30 napilap* közül egy-egy nagyobb tájegység tájékoztatását végezte, szélesebb körben elterjedt s tartósan fennállott a következő néhány újság: Ellenzék (Kolozsvár, 1879–1944), Újság (Kolozsvár, 1898–1927), Keleti Újság (Kolozsvár, 1917–1940), Nagyvárad (1870–1940), Nagyváradi Napló (1897–1940), Aradi Újság (1901–1940), Aradi Hírlap (1916–1940), Temesvári Hírlap (1902–1939), Brassói Lapok (1894–1940) stb.

A *néplapok* közül a Magyar Nép (Kolozsvár, 1921–1940) c. politikai, gazdasági, szépirodalmi képes hetilap, az *ifjúsági* lapok közül pedig Benedek Elek Cimbora (Szatmár, 1922–1929) c. hetilapja és folytatása, az Új Cimbora (Kolozsvár, 1933–1940) emelkedett ki.

A *tudományos* folyóiratok fenntartása a kisebb érdeklődés miatt nehezebb feladat volt. Számos próbálkozás mellett az Erdélyi Irodalmi Szemle (Kolozsvár, 1924–1929) és az Erdélyi Múzeum (Kolozsvár, 1930–1940) igyekezett teret adni a hagyományos szemléletű írásoknak. A haladó tudományos törekvések pedig a Jövő Társadalma (Kolozsvár, ill. Bukarest, 1925–1930) c. társadalomtudományi és szociálpolitikai szemlében kerülhettek a közönség elé.

Az időszaki sajtótermékek és a könyv jellegű önálló kiadványok között foglaltak helyet a különböző *könyvsorozatok*, amelyek rendszeres megjelenésükkel igyekeztek vásárlóik és olvasóik táborát állandósítani. A szépirodalmi sorozatok közül a Pásztortűz Könyvtára és az Erdélyi Szépmíves Céh könyvsorozata ért el legnagyobb sikert. Szépirodalmi és ismeretterjesztő füzetekből állott a Magyar Nép Könyvtára, az ifjúság számára a Cimbora Könyvtára, az Én Könyvtáram és a Magyar Ifjúság Könyvtára. Tudományos tanulmányokat adott közre a Minerva Könyvtár és az Erdélyi Tudományos Füzetek c. sorozat. Gyakorlati gazdasági útmutatásokat igyekezett közkinccsé tenni az Erdélyi Gazdasági Egylet

Könyvkiadóvállalata. Az irodalmi és ismeretterjesztő művek mellett azonban a giccs és a ponyva kiadói is éltek a sorozatkiadás előnyeivel. Főleg hírlapok mellékleteként kerültek kiadásra, mint pl. a Brassói Lapok Detektív Sorozata, a Temesvári Hírlap Regények, vagy a Temesvári Pán Könyvtár stb.

A *könyv- és lapkiadói szervezet* csak lassan alakult ki. A legnagyobb kiadóvá a kolozsvári Minerva R.T. fejlődött, amely mintegy negyedét adta ki a romániai magyar kiadványoknak. Jelentős kiadói tevékenységet folytatott ezen kívül az Erdélyi Szépmíves Céh, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Fraternitas Könyv-és Lapkiadói R.T., a Romániai Szociáldemokrata Párt. Részt vettek a könyvkiadásban a nagyobb hírlapok és folyóiratok kiadói is. Bekapcsolódtak, főként magyarországi terjesztésre, a budapesti nagy- és középkiadók is, pl. az Athenaeum, a Révai Testvérek, a Géniusz stb. Sőt néhány könyv a berlini Voggenreiter cégnél jelent meg.

A Romániához csatolt területeken 69 helységben 238 *nyomda* volt magyar tulajdonban. A magyar könyvek és sajtótermékek mintegy 70–75%-át ezekben állították elő.

A *könyvkereskedelem* szervezetlen volt és sok nehézséggel küzdött. A területen 1925-ben összesen 361 könyv- és papírkereskedést tartottak nyilván, de ezeknek majdnem fele csak papír- és írószerkereskedést folytatott. A szépirodalmi művekből 300–1000, a tudományos művekből 100–500, a tankönyvekből 100–1500, a naptárakból pedig 3000–20 000 példányt vásároltak meg.

Magyar kiadványok Csehszlovákiában

Csehszlovákiában a magyar könyv- és sajtókiadás szűkebb társadalmi alapokon, de kedvezőbb politikai légkörben alakult ki, mint Romániában.[29] Az itt élő magyar népesség felényi volt, mint a romániai: számuk 1 millió körül mozgott. A magyar és csehszlovák közös határ mellett keskeny sávban helyezkedtek el. Nagyobb tömbben csupán a Csallóközben éltek. A kisebbségi helyzetben csak lassan találták magukra, nehezen ismerték fel lehetőségeiket és feladataikat. Viszont kedvező körülmény volt, hogy Csehszlovákia polgári demokratikus rendszere viszonylag több lehetőséget biztosított a magyar lakosságnak is politikai, társadalmi és kulturális élete önállóbb kialakítására.

A csehszlovákiai magyar népesség politikai és kulturális élete több vonatkozásban is sajátosan rétegeződött. A *jobboldali konzervatív polgári rétegek* a régebbi közművelődési és irodalmi egyesületekben folytatták a tevékenységüket. Műveik és kiadványaik többnyire az epigonizmus és a dilettantizmus jegyeit mutatták. E cso-

port befolyása eleinte inkább csak az olvasóközönség idősebb, konzervatívabb rétegei körében érvényesült. A harmincas években, a hitleri fasizmus előretörése, Csehszlovákia helyzetének megnehezedése, polgári demokratikus rendszerének válsága idején azonban megerősödött, a magyar többségű területek visszacsatolása idején pedig irányítóvá vált. Legismertebb hírlapjuk a Prágai Magyar Hírlap (1922–1938) volt. A konzervatív irányzat erősödésével több haladónak indult folyóirat is befolyásuk alá került, pl. a Magyar Írás (1932–1937), Tátra (1937–1938). Hasonló szellemben készült a katolikus irányzatú ifjúsági lap, a Tábortűz (1929–1938).

Az *együttműködő aktivisták* viszonylag kis csoportjainak befolyása akkor erősödött meg, amikor a Köztársaság tízéves fennállása alkalmából Masaryk köztársasági elnök egymillió koronás alapítványával megszervezték a Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaságot (a Masaryk Akadémiát, 1931), és anyagilag is megalapozták az ilyen irányú könyvek, folyóiratok és hírlapok kiadását. Hosszabb-rövidebb időre az írók, költők, politikusok és kulturális munkások többen bekapcsolódtak a Társaság munkájába. Folyóiratot indítottak (Magyar Figyelő, 1933–1935), hírlapokat adtak ki (A Reggel, 1921–1933, Magyar Újság, 1933–1938). Könyvkiadással is kísérleteztek, de jelentősebb sikereket sem a írásművek létrehozásában, sem kiadásukban és terjesztésükben nem tudtak elérni. Legmaradandóbb eredményüknek a cseh és szlovák irodalmi művek fordítása és közreadása, az együttélő népek kulturális értékeinek kölcsönös megismertetése tekinthető.

A *haladó baloldali, szocialista, kommunista* csoportok alkotói, kiadói és terjesztői tevékenysége mutatott a legmesszebbre előre, s az ő könyveik, hírlapjaik és folyóirataik befolyása érvényesült a legszélesebb körben.[30] Tanúsítja ezt, hogy a csehszlovák kommunista párt az ukránon kívül a magyarlakta területeken kapta a legtöbb szavazatot.

A forradalmi átalakulás hívei több rétegből tevődtek össze. Mindenekelőtt azokból, akik már korábban is ezeken a területeken éltek és ebben a szellemben dolgoztak, pl. Fábry Zoltán, Háber Zoltán, Forbáth Imre, Juhász Árpád. Sok segítséget nyújtottak a helybelieknek azok az emigránsok, akik Magyarországról a Tanácsköztársaság bukása után menekültek át erre a területre, pl. Balázs Béla, Barta Lajos, Gábor Andor, Gömöri Jenő, Ignotus, Illés Béla, Kassai Géza, Mácza János, Kaczér Illés, Betlen Oszkár. Jelentős mértékben megerősítették a baloldali tábort azok a fiatalok, akik az új körülmények között nőttek fel és váltak a szocialista forradalom híveivé: főként a Sarló-mozgalom balszárnya, pl.

Balogh Edgár, Dobossy László, Ferencz László, Jócsik Lajos, Lőrincz Gyula, Szőke Lőrinc és mások.

A baloldali munkásmozgalmi *hírlapok* közül széles körben nagy hatást fejtett ki: a Kassai Munkás, később Munkás (1907–1937), a Nőmunkás (Kassa, 1924–1926), a Csehszlovákiai Népszava (Prága, ill. Pozsony, 1926–1938), s Ruszinszkói Népszava (Ungvár, 1922–1925), a Magyar Nap (Moravska-Ostrava, 1936–1938). A baloldali folyóiratok közül legjelentősebb Fábry Zoltán lapja: Az Út (1931–1936), az Új Szó (Pozsony, 1929–1933), a Tűz (1921–1923), A Mi Lapunk (Losonc, 1921–1932), a későbbiek közül pedig az első időszakában a Tátra (1937–1938).

A könyv- és sajtókiadásban számos hivatásos kiadó és nyomda, irodalmi és kulturális egyesület vett kisebb-nagyobb mértékben részt. A művek egy hányadát azonban maguk a szerzők saját költségükön vagy különböző irodalombarátok támogatásával adták ki. A hírlapok, folyóiratok és könyvek egy része Ausztriából, Németországból, Magyarországról, Romániából került ide.

Területileg is és *nyomdák* szerint is erősen megoszlott a magyar könyv- és lapkiadás. A magyar kiadványok jelentős része Pozsonyban és Kassán készült. Ha kisebb mértékben is, szerephez jutott a kisebb-nagyobb arányban magyar népességű városok közül Komárom, Nyitra, Losonc, Léva, Eperjes, Ungvár, Munkács és Beregszász is. Ezeken kívül belföldön Prága, Brünn és Moravska Ostrava, külföldön pedig Bécs, Berlin, London és Moszkva kiadói, ill. nyomdái jelentettek meg magyar kiadványokat.

A *kiadói vállalkozások* közül a kiadványok számánál és jelentőségénél fogva elsősorban az alábbi néhány nagyobb kiadó emelhető ki: a kassai Kazinczy Társaság Könyvbarátainak kiadói szervezete (1924–1937), amely az utolsó években Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet néven működött. Sok lehetőséget ígért, de mennyiség és minőség tekintetében viszonylag szerény eredményekkel végződött a Masaryk Akadémia könyvkiadói programja és tevékenysége. A harmincas évek közepén kezdte meg csehszlovákiai kiadói tevékenységét Práger Jenő[31]. Több mint félszáz kiadványa szociáldemokrata pártállásról, valamint a tartalommal és kivitellel szemben támasztott igényességről tanúskodik.

A *baloldali forradalmi* könyv- és lapkiadásnak – egyrészt az anyagi terhek, ill. olcsó árak, másrészt a gyakori betiltások és elkobzások miatt – sok nehézséggel kellett megküzdenie. A két munkáspárt könyv jellegű magyar kiadványai, valamint szocialista és kommunista magyar szerzők művei már a húszas évek elejétől megjelentek. A harmincas években az ilyen szellemű művek száma is, minősége is tovább emelkedett. Szervezetten az Új Szó kiadó-

vállalata, e mellett a pozsonyi Schwartz, az eperjesi Pallas kiadó és baloldali munkáslapok jelentették meg őket.

A vázolt körülmények egyenes következményeként a *könyv-* és *lapterjesztés* is megosztott volt, és számos nehézséggel küzdött. Belföldön a nem nagyszámú városi könyvesbolt csak részben látta el a feladatát. Mellettük a társadalmi, mozgalmi terjesztés is nagy szerepet játszott. A működő politikai pártok szervezetei, társadalmi, kulturális egyesületei, műhelyei számottevő részt vállaltak a világnézetüknek megfelelő könyvek, füzetek, hírlapok és folyóiratok terjesztéséből előfizetők gyűjtésével, kézbesítéssel vagy közvetlen árusítással. Magyarországon a Franklin-Társulat szlovákiai magyar írók műveiből külön sorozatot indított. Ebből 11 kötet jelent meg. Az egykorú adatok szerint a napilapok példányszáma összesen és naponként a korszak elején és végén 50 000 körül, a gazdasági válság éveiben 35 000 körül ingadozott, vagyis a magyar lakosság ellátottsága nem érte el a cseh lakosságának felét.

Magyar kiadványok Jugoszláviában

Jugoszláviában a magyar könyv- és sajtókiadás szűk keretek között folyt.[32] A szomszédos országok közül a magyar népesség itt volt legkisebb számú, mintegy 600 000.

Az alkotók kis tábora itt is két rétegből tevődött össze: azokból, akik eredetileg ezeken a területeken éltek, és azokból, akik a Tanácsköztársaság bukása, ill. a Bajai–Baranyai Szerb–Magyar Köztársaság megszűnése után idehúzódtak az ellenforradalmi üldözések elől. Ennek megfelelően az alkotói és kiadói tevékenység is szükségképpen két irányban indult el. Az egyik hagyományos, többé-kevésbé konzervatív polgári törekvéseket tükrözött, a másik a haladás különféle irányzatait képviselte.

Az első években elsősorban a *hírlap- és folyóiratkiadás* élénkült meg. A korábban is megjelenő magyar újságok egy része elevenebbé és tartalmasabbá vált, pl. a szabadkai Bácsmegyei Napló (később Napló), az újvidéki Reggeli Újság. Mindkettő irodalmi mellékletet is adott ki. Ugyanakkor egész sor új folyóirattal próbálkoztak, de azok hamar megszűntek. Majd néhány antológia jelent meg, pl. a Kéve (1928). Mígnem a harmincas években két olyan folyóirat is megindult: a Kalangya (1932–1944) és a Híd (1934–1940), amelyek jelentős irodalmi tényezővé fejlődtek. A Kalangyát Szenteleky Kornél és Csuka Zoltán, később Szirmai Károly, majd Herceg János szerkesztette. A baloldali, majd kommunista Híd szerkesztője előbb Lévay Endre, később Mayer Ottmár volt.

A magyar *könyvkiadással* eleinte néhány nyomda próbálkozott, de a művek nagy részét maguk a szerzők jelentették meg. Csak

1933-tól sikerült a könyvkiadást szervezetté tenni, a Kalangya Könyvtár és a Jugoszláviai Magyar Könyvtár megindításával. Az elsőben főként a magyar írók, pl. Arányi Jenő, Farkas Geiza, Gergely Boriska, Radó Imre, Szirmai Károly művei jelentek meg. A másodikban a jugoszláviai irodalom több jelentős művét is kiadták magyar fordításban. A magyar könyvkiadás főként Újvidéken és Szabadkán összpontosult. Néhány könyv Zomborban, ill. Pécsett jelent meg. Magyarországon a jugoszláviai magyar könyv- és folyóiratkiadás termékei csak szűkebb körben váltak ismertekké.

Magyar kiadványok más európai és tengerentúli országokban

A többi *európai* ország közül elsősorban Ausztriában, Németországban, Franciaországban és a Szovjetunióban, továbbá Belgiumban, Svájcban, Angliában stb. jelentek meg magyar kiadványok.

Ausztriában Bécsben alakult ki a haladó magyar könyv-, hírlap- és folyóiratkiadás egyik legjelentősebb gócpontja. A Tanácsköztársaság bukása után átmenetileg vagy tartósan Bécsben állapodott meg a politikai menekültek legnagyobb része.

Az első években az *újságok* és *folyóiratok* egész sorának kiadásával kísérleteztek. A húszas években mintegy 50 újság és folyóirat jelent meg. A hírlapok közül a Károlyi Mihály politikáját támogató Bécsi Magyar Újság (1919–1924), a kommunista lapok közül pedig előbb a Proletár (1920–1922), majd az Új Március (1925–1933) tett szert nagy befolyásra. A hetilapok közül Az Ember (1919–1925), a folyóiratok közül Komját Aladár és Uitz Béla Egység c. folyóirata (1922–1924), Kassák Lajos lapja, a Ma (1920–1925), továbbá a Panoráma (1921–1923) és a Tűz (1921–1923) jelent meg hosszabb ideig, s terjedt el szélesebb körben.[33]

A *könyvkiadást* részben osztrák, részben magyar kiadók végezték. Sok egyéb között Marx, Lenin, Bíró Lajos, Gábor Andor, Kassák Lajos, Kolozsvári Balázs (Kun Béla), Szép Ernő műveit adták ki. A magyar kiadók közül legnagyobb a Bécsi Magyar Kiadó volt.[34] Az egyéni kiadók közül jelentős volt Gömöri Jenő Tamás kiadói tevékenysége,[35] aki a korábban Budapesten kiadott „Modern Könyvtár" c. sorozatát „Új Modern Könyvtár" (1920–1922) címen Bécsben folytatta. Előbb Bécsben, majd Pozsonyban, ill. Prágában működött a szociáldemokrata Práger Jenő, aki 1931-től német és magyar nyelvű könyvek kiadásával foglalkozott.

Németországban elsősorban *Berlinben* és *Münchenben* adtak ki magyar nyelvű vagy magyar tárgyú kiadványokat, pl. Illés Béla,

Jászi Oszkár, Károlyi Mihály műveit, Berlinben a Voggenreiter kiadónál jelent meg több romániai, szlovákiai és jugoszláviai magyar író műve is.

Franciaországban, főként Párizsban, az időszak második felében, élénkült meg a magyar könyv- és lapkiadás, amikor a fasizmus előretörése lehetetlenné tette, hogy a magyar baloldali emigráció német nyelvterületen tevékenykedjék. Közel 50 *lapot* és *folyóiratot* indítottak el.[36] Közülük leghosszabb életű a Párizsi Munkás volt, amely 1924–1939 között különböző címeken pl. Új harcos, Fáklya, Szikra, Osztályharc, Riadó, Szabad szó stb. jelent meg, s amelyet a magyar és a francia hatóságok egyaránt üldöztek. Rövidebb életű volt a Párizsi Újság, a Párisi Futár, a Március 8, a Köztársaság, a Párizsi Hírlap, a folyóiratok közül pedig a Horizont (1930–1934), az Üzenet (1939), a Magyar Szemle (1934–1949) stb.

A magyar nyelvű *könyvkiadás* a harmincas években vesz lendületet. A szerzők között Károlyi Mihály, Kémeri Sándor (Bölöni Györgyné) és mások nevével találkozunk. Legjelentősebb kiadói kezdeményezésnek indult a „Monde magyar könyvei" c. sorozat,[37] amely Károlyi Mihály támogatásával, Bölöni György és Aranyossy Pál közreműködésével indult meg. Barbusse Le Monde c. folyóirata kiadójánál akartak haladó szellemű műveket magyarul megjelentetni és Magyarországra juttatni. A sorozatban 1930-ban négy mű készült el: Taraszov–Rogyinov: Csokoládé, Glaeser: A 902-esek, Szilágyi András: Új Pásztor és Hasek: Infanteriszt Svejk viszontagságai a nagy háborúban (3 kötet). Magyarországra különböző utakon, főként a dunai hajók munkásai segítségével, művenként 600–700 példányt sikerült becsempészni. Eljutottak e könyvek Csehszlovákiába, Romániába, Jugoszláviába, a Szovjetunióba, Ausztriába és több amerikai országba is. A sorozatnak komoly sikere volt, új magyar művek kiadását is tervbe vették, de a sorozat anyagi és szervezési nehézségek miatt megszakadt.

A *Szovjetunióban* a magyar könyv- és folyóiratkiadás két szakaszát kell megkülönböztetnünk. Az *első szakaszban*, 1918–1922 között, az újságok, könyvek és füzetek zöme a magyar hadifoglyok számára készült, azokat igyekeztek mozgósítani a Nagy Októberi Szocialista Forradalom mellett. Az újságok nagy részét a fogolytáborokban szerkesztették. A legnagyobbak Moszkvában, ill. Petrográdban jelentek meg, s az oroszországi magyarok forradalmi mozgalmának összefogására, elméleti megalapozására törekedtek. Nyomtatásban 1915–1921 között 51 forradalmi lapot adtak ki, amiből 35 szibériai, 16 pedig európai területen jelent meg.[38] A kézírásos, ill. sokszorosított lapok száma 42. Ezek Szibériában keletkeztek, és többségükben polgári jellegűek voltak. A forradalmi lapok közül legjelentősebbek: Nemzetközi Szocialista (Pétervár, 1917–1918), Szocialista Forradalom (Moszkva, 1918–1919, szerk. Szamuely Tibor), a Forradalom (Omszk, 1918, szerk.: Ligeti Károly), Roham (Irkutszk, 1918–1921, szerk.: Sugár Béla), Ébredés (Szamara, 1918, szerk.: Bajor Béla), Vörös Újság (Kiev, 1919), Vörös Újság (Moszkva, 1919–1921), Világszabadság (Taskent, 1918–1920, szerk.: Lóránt Ferenc). E forradalmi lapok fontos eredménye, hogy elősegítették annak a kommunista politikus- és újságírócsoportnak a kialakulását, amely a Tanácsköztársaság idején a szocialista forradalom és sajtó létrehozásában itthon vezető szerepet töltött be.

A könyvkiadás a sajtóval egyidőben, annak kiegészítésére indult meg.[39] Moszkvában már 1918 elején megjelent a Kommunista Könyvtár hat füzete, amelyek Kun Béla, Bucharin, Lenin, Marx írásait és a bolsevik párt programját tartalmazták. Ezek jó részét a Tanácsköztársaság idején itthon is kiadták. Még ugyanennek az évnek a végén megjelent egy másik sorozat is „Forradalmi Írók" címen, amelynek 17 füzetében jobbára magyar szerzők: Kun Béla, Szamuely Tibor írásait adták ki. Később, 1919–1921 között Moszkvában folytatták a „Kommunista Könyvtár"-t, amelyben Marx, Lenin, Bucharin, Zinovjev, Trockij, Kun Béla és Szántó Béla munkája és több fontos dokumentum látott napvilágot. Ugyancsak kiadták Moszkvában 1920–1922 között a „Forradalmi Írások" újabb sorozatát is, amelyben Lenin, Bucharin, Lunacsarszkij, Zinovjev, Kun Béla, Varga Jenő, Pogány József és mások írásai jelentek meg.

A sajtó- és könyvkiadás *második szakasza* a húszas-harmincas évek fordulóján kezdődött meg a Sarló és Kalapács (Moszkva, 1929–1937), s ezt követően az Új Hang (Moszkva, 1938–1941) c. folyóiratok kiadásával. Mindkettő 2500–3000 példányban jelent meg, s ha nehezen is, de eljutott mindenhova, ahol magyarok éltek. A Sarló és Kalapács 1934-től Proletárirodalom címen irodalmi melléklettel is bővült. E folyóirathoz két könyvsorozat is csatlakozott. 1930-tól jelent meg a „Sarló és Kalapács Könyvtára", amelyben 27 ideológiai-politikai jellegű művet publikáltak Lenin, Molotov, Krupszkaja, Sztálin, John Reed, továbbá Münich Ferenc, Lengyel József, Madarász Emil, Komját Aladár s mások írásaiból. 1932-től adták ki a „Sarló és Kalapács Kis Könyvtárá"-t, amely Hidas Antal, Zalka Máté, Madarász Emil, Illés Béla, Kahána Mózes és mások írásait juttatta el a közönséghez. Az Új Hang a népfront politikai támogatását, a forradalmi demokratikus hagyományok ápolását tekintette feladatának, és döntően segítette az új szocia-

lista irodalmi művek megalkotását, hozzáférhetővé tételét, a korábbi magyar irodalom haladó íróinak korszerű értékelését, az orosz és szovjet irodalom legjobb íróinak és műveiknek megismertetését, a szocialista irodalomszemlélet és kritika kialakulását.

Ezen kívül jó néhány irodalmi művet, dokumentumot a szovjet kiadók önállóan jelentettek meg – leggyakrabban az Idegennyelvű Kiadó –, pl. Hidas Antal, Kun Béla, Kahána Mózes, Karikás Frigyes, Gergely Sándor, Illés Béla, Bebrits Lajos és mások munkáit.

Észak- és Dél-Amerika nagy országaiban is számottevő magyar nyelvű hírlap-, folyóirat- és könyvkiadás folyt, mivel az Amerikai Egyesült Államokban mintegy 500–600 000, Kanadában megközelítően 40 000, Brazíliában 33 000, Argentínában 10 000 lehetett a magyar lakosság száma.[40] A magyar sajtó- és könyvkiadást jelentős mértékben elősegítette, hogy az amerikai országokba települő magyarok között viszonylag sok író, újságíró volt, de ezek többnyire csak az amerikai film- vagy könyvipar számára dolgoztak, könnyű irodalmi szórakoztatásra törekedtek.

Az Amerikai Egyesült Államokban a magyar nyelven megjelenő hírlapok száma 45–60 között váltakozott. Közülük a legismertebb a New York-i Amerikai Magyar Népszava, a baloldali Kanadai Magyar Munkás és az Új Előre. A lapok nagy része helyi érdekű kiadvány volt.

5. *Bibliográfia, dokumentáció*

A tudományos tájékoztatás formáinak és módszereinek fejlesztésében még a korábbi állapotokhoz képest is visszaesés következett be. Egyfelől a tudományos kutatás viszonylag kis terjedelme miatt az igények sem jelentkeztek kellő súllyal. Másfelől az állam, ill. a társadalom keveset fordított a tájékoztatás korszerű intézményeinek és formáinak kialakítására. A kutatók a tájékoztatást általában csaknem minden területen maguk végezték, személyesen tájékozódtak a szakirodalom ama részeiben, amelyek nyelvismeretük és a rendelkezésre álló anyagi keretek alapján számukra egyáltalán elérhetők voltak.

A tudományos munka szűk keretek között, nagyobbrészt az egyetemeken és főiskolákon, kisebb részben pedig állami kutatóintézetekben folyt.[41] A népgazdaság két nagy ága közül a mezőgazdaság inkább az államra hárította, az ipar számottevő részben maga vállalta a kutatás és kísérletezés terheit. Jóllehet a kutatás számos szakterületen nemzetközi színvonalon állott, külföldön is

figyelmet és elismerést keltett (pl. Szent-Györgyi Albert Nobel-díja, több egyetemi tanár meghívása külföldi egyetemekre stb.), egészében mégis nagyon korlátozottan, elégtelen, elavult felszereléssel, kevés munkatárssal, központi irányítás és egybehangolás nélkül végezték.

A tájékozódás már a *hazai kiadványok* terén is nehézségekkel járt. A magyar nemzeti bibliográfia ebben az időszakban töredékes maradt.[42] A Magyar Könyvészet éves kötetei 1921–1923 és 1930–1935 között a könyvkereskedelem kiadványaként, 1936–1941 és 1941–1944 között az Országos Széchényi Könyvtár, ill. a Magyar Szociográfiai Intézet kiadványaként jelentek meg. Az 1924–1929. évek terméséről azonban még éves összeállítás sincs. A dualizmus korában rendszeresen elkészülő 10 éves összefoglalások elmaradtak. A szakbibliográfiák közül is csupán néhány tudományágé, a filozófiáé, a klasszika-filológiáé, a matematikáé, és a kémiáé készült el. Hasonlóképpen csak töredékes a nyilvántartás a korabeli magyar sajtóról is, folyóiratcikk-bibliográfia pedig egyáltalán nincs. E kor kiadványanyagának rendszerezése mindmáig a fontos könyvészeti feladatok közé tartozik.

Még kevésbé lehet kielégítőnek tekinteni a *külföldi szakirodalom*ban való tájékozódást. A külföldi kiadványok maguk is már eleve nagy hiányokkal és csak viszonylag kis részben kerültek az országba. Az első világháború éveiben sok fontos folyóiratévfolyam és könyv nem volt megszerezhető, s e hiányok számottevő részét később sem lehetett pótolni. Sőt fedezet hiányában éveken át erősen korlátozni kellett a külföldi beszerzéseket. A hiányt enyhítette, de nem küszöbölhette ki, hogy 1923-ban Magyarország is csatlakozott az 1886-os brüsszeli nemzetközi csereegyezményhez, és az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központon keresztül hazánk is bekapcsolódott a nemzetközi kiadványcserébe. A második világháború azonban hasonló, vagy még nagyobb kieséseket okozott, mint az első.

A külföldi szakirodalomról tájékoztatást többnyire csak a szakfolyóiratok adtak, meglehetősen szórványosan. A tájékoztatás egyik új formáját: a dokumentációt készítette elő Káplány Géza úttörő elvi tanulmányaival. A párizsi dokumentációs világkongresszuson (1937) felvetett problémák és ajánlások nálunk is nagy érdeklődést keltettek a szakkönyvtárosok, valamint a műszaki szakemberek körében. Az oxfordi (1938) és zürichi (1939) értekezletek ezt még jobban elmélyítették. A külföldi eredményeket, a hazai feladatokat és terveket Káplány Géza foglalta össze, és ő indította meg a Műszaki Bibliográfiai Tájékoztatót. A dokumentációs és könyvtári munka szükségszerű kapcsolatait pedig Witz-

mann (Veredy) Gyula fejtette ki. Az elvi vizsgálódásokon és a kezdeti próbálkozásokon azonban nem jutottak túl.

6. *Könyvtárak*

Az ellenforradalom hatalomra jutásakor a könyvtárügyben két irányban is gyökeres változás következett be. Az egyik mennyiségi: a könyvtárak számának és állományának erős csökkenése. A másik minőségi: a könyvtárpolitika célkitűzéseinek és tartalmának teljes megváltozása, a könyvtárügy társadalmi szerepének és jelentőségének visszaszorulása. A Tanácsköztársaság forradalmi szocialista könyvtárpolitikáját a dualizmus korának régi könyvtárpolitikája váltotta fel. Sőt az ellenforradalomé még annál is jóval konzervatívabbnak bizonyult.

A *mennyiségi változásokat* részint az ország területének jelentős csökkenése, részint a háborús pusztulások idézték elő. 1920-ban a könyvtárak számában és állományában az alábbi változások következtek be:[43]

Könyvtártípus	Könyvtárak száma összesen	Könyvtárak állománya összesen (kötet)
Népkönyvtárak	5961	1 111 033
Tudományos és közművelődési könyvtárak	1348	9 328 306
Együtt	7309	10 439 339

Az összes könyvtárak közül	Az átcsatolt könyvtárak		A megmaradt könyvtárak	
	száma	állománya (kötet)	száma	állománya (kötet)
Népkönyvtárak	3426	618 638	2535	492 395
Tudományos és közművelődési könyvtárak	743	4 086 489	605	5 241 817
Együtt	4169	4 705 127	3140	5 734 212

Mint láthatjuk, a népkönyvtárak száma és állománya nagyobb mértékben csökkent, mint a tudományos és közművelődési könyvtáraké, mivel a népkönyvtárak az ország egész területén egyenletesebben oszlottak meg, a legnagyobb tudományos könyvtárak viszont a fővárosban összpontosultak. Egyébként a csökkenés ennél jóval nagyobb mértékű volt, mert az adatokból nem tűnnek ki a háborús veszteségek.

A háborús károsodás elsősorban a kis könyvtárakat sújtotta. A népkönyvtárak, gazdakönyvtárak jelentős része elpusztult. A pusztulás mértékéről pontos adatokat nem állítottak össze, de az a tény, hogy a húszas években a népkönyvtárak és a gazdakönyvtárak újraszervezése során a régieknek még a maradványait sem vették figyelembe, arra mutat, hogy azokat teljes mértékben megsemmisültnek tekintették.

Következményeiben sokkal hátrányosabb volt a *minőségi változás*. Az immár nyíltan is reakciós könyvtárpolitika teljes erejével szembefordult minden haladó törekvéssel, különösen Szabó Ervin munkásságának eredményeivel és tanulságaival. A szellemi ellenőrzésre feljogosító kormányrendeletre[44] és más felsőbb utasításokra támaszkodva hatályon kívül helyezték a Tanácsköztársaság intézkedéseit, személy szerint felelősségre vonták a politikai és szakmai haladás híveit, és kiselejtezték a könyvtári állományból a társadalmi haladást támogató kiadványokat. Eljárást indítottak azok ellen a könyvtári dolgozók ellen, akik a proletárforradalom céljainak megvalósításában közreműködtek. Különösen a Fővárosi Könyvtár dolgozói, Szabó Ervin egykori tanítványai és munkatársai ellen alkalmaztak szigorú megtorlást. Fegyelmi vizsgálatok során állásvesztésre ítélték vagy külföldi emigrációba kényszerítették pl. Madzsar Józsefet, Dienes Lászlót, Kőhalmi Bélát, Braun Róbertet, Pikler Blankát, Szigeti Gabriellát, Váradi Irmát.[45]

Az ellenforradalom könyvtárpolitikájának a kialakításában nemcsak a hivatalos szervek képviselői, hanem a könyvtárosok közül is sokan részt vettek. A hangadó közöttük Gulyás Pál volt, aki mind hivatali, mind tudományos munkája során a haladó törekvések kíméletlen ellenségének bizonyult.[46] Már a dualizmus utolsó évtizedeiben is élesen szemben állott azokkal az újszerű könyvtárpolitikai célkitűzésekkel és gyakorlati magoldásokkal, amiket Szabó Ervin a korszerű közművelődési és tudományos könyvtárak elé tűzött. Most pedig közreadja Kommunista könyvtárpolitika című, mintegy 130 lapnyi, példátlanul személyeskedő cikkét, amelyben leplezetlen elfogultsággal támadja a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikáját. Nem az alapelveket cáfolja, hanem ennél az adott körülmények között következményeiben sokkal hatásosabb és veszé-

lyesebb eljárást alkalmaz: személyi támadást indít mindenki ellen, aki az új szocialista könyvtápolitika elvi kialakításában vagy gyakorlati megvalósításában részt vett. Az új iránti értetlensége, elfogult állásfoglalásai és értékelései egy negyedszázadon át befolyásolták a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájának megítélését, és elriasztottak a könyvtárügy korszerűsítésének és a forradalmi örökség felhasználásának még a gondolatától is.

Így az ellenforradalom idején a könyvtári kultúra nem is egy területén elvben és gyakorlatban egyenesen visszalépés történt, pl. a könyvtárak központi állami irányítása, valamint két fontos könyvtártípus, a nagy tudományos könyvtárak és a népkönyvtárak terén is. Mindkettőt jelentős eredményként könyvelték el, pedig mindegyik túlhaladott elvek szerint létesült, ezért szükségképpen kisebb hatásfokkal működött, mint ahogy várták.

A *központi állami irányítás* szervét: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát, valamint hivatalát, a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségét 1924-ben megszüntették, s a kormányzati irányítást és ellenőrzést a Közoktatásügyi Minisztérium két ügyosztálya vette át. A tudományos és szakkönyvtárak ügyeivel a tudományos (múzeumi, könyvtári és levéltári) osztály, a népkönyvtárak ügyeivel pedig a népművelési osztály foglalkozott.

Legnagyobb tudományos könyvtáraink fejlesztését az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében igyekeztek biztosítani. Az 1922. évi XIX. törvénycikkel létrehozott Gyűjteményegyetem feladata az lett volna, hogy közös szervezetbe fogja össze az ország legnagyobb közgyűjteményeit, éspedig az Országos Levéltárat, a Nemzeti Múzeumot, a Szépművészeti Múzeumot, az Iparművészeti Múzeumot és két nagy könyvtárat: Az Országos Széchényi Könyvtárat és a Budapesti Egyetemi Könyvtárat. 1923-ban megszervezték a Gyűjteményegyetem keretében az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot. Később még több más intézményt is bekapcsoltak, így a Bécsi Magyar Történeti Intézetet, a Csillagvizsgáló Intézetet, a Tihanyi Biológiai Intézetet stb. Majd megállapodás jött létre a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának társulására is. A közös szervezet a magasabb szintű önkormányzatot, az intézmények fejlesztésének összehangolását, a munkatársak jobb kiválasztását lett volna hivatott biztosítani. Csakhogy olyan szemlélet és elvek alapján fogták közös keretbe a felsorolt intézményeket, amelyeket a fejlődés már régen túlhaladott. A lényegük szerint össze nem tartozó intézmények összekapcsolása formális volt, és a Gyűjteményegyetem életképtelennek bizonyult. 1934-ben fel is oszlatták.

Nagy könyvtárak

Az ország nagyobb *tudományos és szakkönyvtárai*, illetve *városi közművelődési könyvtárai* az ellenforradalmi korszakban mindvégig rendkívül lassan fejlődhettek. Az első világháborút követően az állami vezetés ingadozásai, az ellenforradalmi terror és a pénzromlás éveiben nemhogy a fejlesztésükre és a háborús kiesések pótlására telt volna, de a működési költségeiket is alig-alig lehetett biztosítani. E könyvtártípus fejlődésének lassú ütemét tanúsítják az alábbi számszerű adatok is. Kimutatásunkban csak azok a könyvtárak szerepelnek, amelyeknek az állománya 10 000 kötetnél nagyobb volt.[47]

Év	Könyvtárak száma	Állománya	Évi gyarapodás
1925	87	6 983 385	113 280
1930	122	6 526 204	159 744
1935	168	7 588 169	191 893

Év	Látogatók	Kölcsönzések	Kölcsönzött kötetek	Dolgozók száma
1925	197 350	76 426	800 897	359
1930	477 788	238 107	1 607 256	558
1935	620 824	567 671	1 827 962	761

A nagyobb könyvtárak száma 10 év alatt csaknem kétszeresére emelkedett. A növekedés bizonyos mértékig valóságos. Időközben számos olyan könyvtár, amelynek állománya megközelítette a 10 000 kötetet, bekerült a nagyobb könyvtárak közé. Az emelkedés más része azonban csak látszólagos. Több nagyobb könyvtár már korábban is fennállott, de az 1925-ös vagy 1930-as összeírásban még nem szerepelt. Új vagy e korszakban gyorsabb fejlődésnek indult könyvtárnak csak a Debreceni és a Szegedi Egyetemi Könyvtár tekinthető.

Több vonatkozásban is fontos még a könyvtárak területi elosztása. Túlnyomó részük – éppen a legnagyobbak a leghasználhatóbbak – a fővárosban működött. 1935-ben a könyvtárak 73,4%-a, az állomány 58,7%-a Budapesten volt, és a könyvtárosok 62,4%-a is ott dolgozott. Érthető, ha az összes forgalom 70,1%-a esett a fő-

városra.[48] Így ez az aránytalan területi eloszlás is fokozta a kulturális ellátottság aránytalanságát. A főváros akkori lakossága, amely az ország népességének mintegy 18%-át tette ki, az országos átlagnál hozzávetőlegesen négyszerte jobb kulturális ellátásban részesült.

Figyelmet érdemel a *könyvtári állomány* és az *évi gyarapodás* alakulása is. A tudományos és városi közművelődési könyvtárak állományát 1920 körül 5,2 millió darabnak vették. Ez 1935-ig mintegy 7,6 millióra emelkedett. A növekedés kb. 46% volt. Az ország legnagyobb tudományos és szakkönyvtárait 1925-ben nem egészen 200 000 olvasó látogatta, és összesen mintegy 800 000, tehát személyenként 4 kötetet használt. 1935-ben a használók száma ugyan valamivel több mint háromszorosára, a használt köteteké pedig két és félszeresére emelkedett. Ám ez a növekedés, egyrészt abból adódott, hogy ekkor kétszer annyi könyvtár adatait vették számba, másrészt pedig a Fővárosi Könyvtárban 10 év alatt a látogatások száma ötszörösére (20 000-ről 106 000-re), a kölcsönzött kötetek száma pedig csaknem háromszorosára (381 000-ről 948 000-re) ugrott fel.

A viszonyok alakulását számottevő mértékben befolyásolta az is, hogy a könyvtárakban még e szerény keretekhez képest is kevés volt a *könyvtári dolgozók* száma.[49] Ezek legnagyobb része is a nagyobb tudományos és közművelődési könyvtárakban teljesített szolgálatot. A kisebb könyvtárakat társadalmi munkás vagy tiszteletdíjas könyvtárosok kezelték.

Városi könyvtárak

A *városi könyvtárak* sajátos helyzetet foglaltak el a tudományos és a népkönyvtárak között. A legnagyobbakat, így a Fővárosi Nyilvános Könyvtárat, a Szegedi Somogyi Könyvtárat, a Győri, Pécsi, Kecskeméti Városi Könyvtárt a nagy könyvtárak között tartották nyilván. A kisebbek azonban, amelyeknek állománya nem érte el a 10 000 kötetet, sehol sem szerepeltek. A Magyar Könyvszemle többször is foglalkozik ugyan a vidéki városi könyvtárakkal,[50] de csak néhánynak az adatait ismerteti, az előbb említetteken kívül a Szombathelyi, Soproni, Debreceni, Miskolci, Nagykanizsai és Ceglédi Városi Könyvtárét. Ez a felemás helyzet is mutatja, hogy a városi könyvtárakkal az egykorú könyvtárpolitika nem tudott mit kezdeni. Szabó Ervin ismételten és nyomatékosan felvázolta az angol-amerikai mintájú nyilvános városi könyvtár nálunk is szükséges és lehetséges típusát, szerepét és feladatát.[51] De talán éppen ezért nem akarták önálló, új könyvtártípusnak elismerni, inkább átmenetnek tekintették a tudományos és népkönyvtárak között. Pedig a városi könyvtárak jelentős szerepet töltöttek be a hazai olvasási kultúrában. A Szabó Ervin által létrehozott Fővárosi Nyilvános Könyvtár példáját többé-kevésbé követve, több mint 50 vidéki város majdnem kétmillió lakosa számára biztosították viszonylag nagyobb körben és elfogadható színvonalon az olvasás lehetőségét. A Fővárosi Nyilvános Könyvtár állománya az időszak végén már megközelítette a félmilliót, amiből több mint 100 000 olvasó csaknem másfél millió kötetet használt. A vidéki városi könyvtárak állománya együttesen közel esett a fővárosi könyvtáréhoz, de az olvasók száma csak mintegy felényi volt, mint a fővárosban, az olvasott kötetek pedig még ezen az arányon is jóval alul maradtak.

Népkönyvtárak

Az ellenforradalom könyvtárpolitikája egyik jelentősebb eredményének a *népkönyvtárak újraszervezését* tartotta.[52] Valójában nem új, korszerű népkönyvtári szervezet kialakításáról volt szó, hanem az időközben elpusztult népkönyvtárak újraszervezéséről és a dualizmus korabeliek felújításáról. A könyvtárak nagyságrendje: 360, 250, 210 és 200 kötet, a telepítés módja hasonló a dualizmus korabeliekéhez. Holott akkor már nyilvánvaló volt, hogy a korábbi népkönyvtári elgondolás nem vezetett kellő eredményre. Az egyedülálló kis népkönyvtárak állománya folyamatos frissítés, kiegészítés, valamint hatékony módszertani irányítás és ellenőrzés nélkül jobb esetben hamarosan holt anyaggá válik, rosszabb esetben pedig elkallódik. A hibák ellensúlyozására indították el viszonylag későn, 1935-ben a vándorkönyvtárakat, de ennek nem volt, s nem is lehetett jelentékenyebb hatása, hiszen a vándorlásra indított állományt nem az új kiadványokból, hanem a már kiolvasott szépirodalmi művekből állították össze. Így az ellenforradalom népkönyvtárainak társadalmi hatása még szegényesebbnek bizonyult, mint a dualizmus korában.

A népkönyvtárak újraszervezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1923-ban határozta el. Az előkészítést az akkor megszervezett népművelési ügyosztály végezte. 1927-ben 1510 népkönyvtárt hoztak létre, összesen 650 000 pengő költséggel. A népkönyvtárak nagy része a falvakba került, de jutott belőlük a városokba is. Számuk a továbbiakban lassan gyarapodott, a harmincas évek közepéig mindössze 1629-re emelkedett. Ezzel párhuzamosan a Földművelésügyi Minisztérium is újból megkezdte a gazdakönyvtárak szervezését, és egy évtized alatt, a harmincas évek közepéig több mint 1500 új gazdakönyvtárat létesített. Így a régi népkönyvtárak maradványaival, a közművelődési és ifjúsági körök könyvtá-

raival együtt a különféle népkönyvtárak száma 3500 körül lehetett. Azt gondolhatnánk, hogy így az ország valamennyi helységének volt népkönyvtára. Országosan egységes irányítás hiányában azonban egyes helységekbe több is került, másokba pedig egy sem jutott. Az ország 3400 községéből, városából csak 1280-ban, tehát 37,6%-ban volt népkönyvtár. A városokban mintegy 200, a községekben megközelítően 1500 lehetett. A községek csaknem kétharmadában egyáltalán nem volt könyvtár. Még 1943-ban is külön felszólították a megyei népművelési felügyelőket, hogy írják össze azokat a községeket, amelyekben nincs népkönyvtár, hogy a továbbiakban majd ezek is ellátható legyenek.

De a népkönyvtáraknak nemcsak a száma volt kevés, hanem az állománya sem volt olyan, amely felkelthette volna az érdeklődést. A Közoktatásügyi Minisztérium adatai szerint az 1934–1935-ös tanévben az 1629 új népkönyvtárnak az állománya 408 616 kötetet tett ki, s a 259 859 olvasó 747 101 kötetet használt. A Közoktatásügyi Minisztérium népkönyvtárain kívül a hivatalos statisztika[53] megközelítően ugyanannyi, később pedig jóval több „egyéb közkönyvtárt" mutatott ki. Ezek száma 1930-ban 1607, 1938-ban pedig 3122-t tett ki. Az „egyéb" könyvtárak állományáról és forgalmáról azonban nem közölnek adatokat. Valószínűleg azért, mert az ide sorolt gazdakönyvtáraknak és olvasóköri könyvtáraknak számottevő állományuk és forgalmuk nem volt, így a lakosság könyvtárral való ellátottságában nem töltöttek be jelentős szerepet.

Az ország 6 évesnél idősebb és írni-olvasni tudó lakosságát figyelembe véve, 1000 lakosra csak mintegy 60–65 népkönyvtári kötet jutott. Ha az „egyéb közkönyvtárak" állományát ugyanennyire becsülnénk, akkor sem haladná meg az ellátottság az 1000 lakosonkénti 120–130 kötetet. Vagyis minden 8–9 írni-olvasni tudó 6 éven felüli lakosra jutott volna 1 könyvtári kötet. A falusi lakosság 90%-a könyv hiányában még akkor sem olvashatott, ha mindenáron azon igyekezett volna.

7. *Szocialista törekvések az ellenforradalom viszonyai között*

A munkásság, a parasztság és az értelmiség forradalmi rétegei, az ellenforradalmi elnyomás ellenére is, szívós kitartással igyekeztek vagy itthon előállítani, vagy pedig a külföldi magyar forradalmi gócokból behozni és minél szélesebb körben elterjeszteni mindazokat a kiadványokat, amelyek a szocialista forradalmi törekvéseket erősítették. Következetesen törekedtek arra is, hogy a munkásság és parasztság mozgalmi szervezeteiben legális vagy illegális körülmények között a forradalmi mozgalom céljait szolgáló könyvgyűjteményeket hozzanak létre, és fejlesszenek tovább. Ezek a kezdeményezések és kezdeti eredmények nemcsak a maguk korában voltak jelentősek, mint az osztályküzdelmek egykorú sajátos kulturális formái és eszközei, hanem egyben a hazai szocialista írás- és olvasási, könyv- és könyvtári kultúra alapjaivá is lettek.

A *munkásság* vezető rétegei és szervezetei a dualizmus korában kialakult alapokon, a Tanácsköztársaság idején feltárult ígéretes lehetőségek, a Szovjetunióban elért forradalmi tapasztalatok ismeretében és a külföldi magyar emigrációs központok segítségével, még az ellenforradalom rendkívül nehéz viszonyai között is fenntartották az addigi intézményeket. Sőt – bár nagy erőfeszítések és súlyos áldozatok árán –, sikerült a munkásság tájékoztatását javítani kulturális ellátottságát fokozni, pedig az ellenforradalom mindent elkövetett, hogy a haladó törekvéseket elnyomja.[54] Mindenekelőtt azért, hogy legfőbb ellenfele: a munkásosztály sorait megbontsa, és a munkásosztályt a parasztságtól elszigetelje. A munkás-paraszt szövetség létrejöttét a Bethlen–Peyer-paktummal (1921) és egyéb eszközökkel igyekezett megakadályozni. A munkások sorait a keresztény-szocialista szakszervezeti mozgalom és különféle álmunkás szervezetek támogatásával, valamint az állami szabad idő mozgalom szervezésével igyekezett aláásni – lényegében sikertelenül.

A munkásmozgalom egyik legfontosabb feladatának tartotta a szocialista *sajtó és könyvkiadás* védelmezését és továbbfejlesztését. A korábbi hírlapok közül a gyakori betiltások és elkobzások ellenére továbbra is megjelentek: a Népszava, mintegy 25–30 000 példányban, továbbá a Nőmunkás, valamint a szakszervezetek lapjai és a szociáldemokrata párt elméleti folyóirata: a Szocializmus. Ugyanakkor több új folyóirat és hírlap is indult. Köztük olyan jelentősek, mint az itthon megjelenő Gondolat, a 100%, a Társadalmi Szemle, Szabad Nép stb. vagy a külföldön megjelenő Korunk, Sarló és Kalapács, Új Hang stb. A kommunista párt segítségével Magyarországon megközelítően 40, külföldön pedig mintegy 120 újság, folyóirat jelent meg, amit csak illegálisan lehetett behozni és terjeszteni.

A *könyvkiadás* is jól mutatja, hogyan igyekeztek a szakszervezetek, a szociáldemokrata, ill. kommunista párt egymással szinte versenyezve szellemi táplálékot nyújtani a művelődni vágyó munkásoknak és parasztoknak. A kommunista párt az ellenforradalom időszakában több mint 600 könyvet és füzetet jelentetett meg.[55] Kisebb részét itthon, nagyobb részét külföldön. Kiadta Marx, Engels, Lenin több munkáját. A Bécsi Magyar Kiadó, a párizsi Le Monde, a moszkvai Idegen Nyelvű Kiadó stb. sok jelentős művet

tett hozzáférhetővé a magyar olvasók számára. Itthon a szociáldemokrata párt kiadója, a Népszava Könyvkereskedés könyvsorozatai rendszerint nagy példányszámban jelentek meg. Egy-egy kiadványa nemritkán 20 000 példányban is elkelt (pl. Zola: A pénz, A. France: A pártütő angyalok c. regénye). Sőt, Bebel: A nő és a szocializmus c. művéből 35 000 példányt adtak el. A Világosság Könyvtár füzetei 150 000, a Műszaki Könyvtár kötetei 50 000 példányban fogytak el. E magas példányszámok ebben az időben teljesen szokatlanok voltak.

Időnként hivatásos kiadók is kiadtak olyan műveket, amelyek segítették a munkás- és parasztmozgalmak célkitűzéseit. Pl. Phönix Könyvkiadó, Európa, Kronos Könyvtár, Unitas, Cserépfalvi, Társadalom Kiadó, Codex, Gyarmati Ferenc.[56] Főként olyan tudományos és ismeretterjesztő munkákat, vitairatokat jelentettek meg, amelyekre nagy szükség volt a mozgalmi munkában.

A munkásság politikai nevelésének és művelődésének legfontosabb intézményei ebben az időszakban is a *szakszervezeti könyvtárak* voltak. Ezek mellett, ha szűkebb körben is, segítséget nyújtottak még a szociáldemokrata párt könyvtárai, a Fővárosi Könyvtár s egyes fiókjai, sőt néhány magánkölcsönkönyvtár is.

A szakszervezeti könyvtárak a két világháború közt az ellenforradalmi elnyomás ellenére is továbbfejlődtek. A Társadalmi Lexikon szerint „a magyarországi szervezett munkásság tudásvágyának egyik jelentős bizonyítéka a szakszervezeti könyvtárak és a bennük fölhalmozott és a belőlük kölcsönzött könyvek száma. 1927-ben 34 budapesti és 23 vidéki, összesen 57 szakszervezeti könyvtár működött. Budapesten 95 337, vidéken 42 804, összesen 138 141 könyvből álló könyvtári állománnyal... A 34 budapesti könyvtár közül 16-nak 1000 könyvnél nagyobb, 11-nek 500-nál nagyobb és 7-nek (1926-ban 12-nek) 500 könyvnél kisebb a könyvállománya. A vidéki könyvtárak közül legnagyobb a pécsi 6719, és a szegedi 5070 könyvvel. Ezeken kívül 11 könyvtárnak van 1000-nél nagyobb, 5-nek 500 könyvnél kisebb állománya. Az olvasott könyvek száma Budapesten 163 967, vidéken 70 645, összesen 234 612..."[57]

A szerkesztő-szerzőről, Madzsar Józsefről köztudomású, hogy szívén viselte a munkásmozgalom és a munkáskönyvtárak ügyét. Erősen valószínű, hogy gondosan utánajárt az adatoknak, és megközelítően pontos képet adott a szakszervezeti könyvtárakról. Mégis, a további kutatás újabb részleteket tárt és tárhat még fel a szakszervezeti könyvtárakról. Szilágyi János az egykorú kimutatások és más dokumentumok alapján számos új részletet és összefüggést világított meg.[58]

Az újabb adatokból kitűnt, hogy a szakszervezeti könyvtárak szervezete fejlettebb volt már akkor is, mint ahogy az a köztudatban élt. A Vasas szakszervezet könyvtárának állománya 16 000 kötet körül mozgott, de csak a központi könyvtáré. Az 1932. évi adatok szerint ezen kívül még 18 883 kötet volt az 51 fővárosi és vidéki helyi könyvtárban. A nyomdászok könyvtárának állománya 7000 körül volt, de a 8 vidéki könyvtárban még további 9000 kötet gyűlt össze. Mint ezek a példák is mutatják, a szakszervezetek, igen helyesen, igyekeztek a könyvtárakat közelebb vinni az olvasókhoz. Egyes nagyobb üzemek közelében vagy vidéki városokban külön könyvtárat létesítettek. Sőt a kisebb olvasócsoportok számára vándorkönyvtárakat is szerveztek. A nyomdászok pl. 18, a vasasok 4 ilyen kisebb cserélhető gyűjteményt vándoroltattak. A helyi csoportok könyvtárai és a vándorkönyvtárak javították az ellátottságot, növelték a forgalmat. Az időközben bekövetkezett gyarapodáson kívül nyilván ezeket a helyi és vándorkönyvtárakat is figyelembe vették, amikor a harmincas évek végéről 150 könyvtárat mutattak ki csaknem 300 000 kötetnyi állománnyal.

Összesen 23 *szociáldemokrata pártszervezeti könyvtárról* maradtak fenn adatok.[59] Ebből 1937-ben 11 budapesti, 12 pedig vidéki pártszervezet mellett működött. A pártszervezeti könyvtárak hasonlóak voltak a szakszervezeti könyvtárakhoz. A könyvtárosok képzése és módszertani irányítása is többnyire közösen történt. Valamivel magasabb lehetett bennük az ismeretközlő, gyakran jobboldali szociáldemokrata ideológiai, politikai művek aránya. Ezek nagyobb számban szerepelnek a kölcsönzésben is. Tudatosan törekedtek arra, hogy a könyvtár szocialista szellemben gyarapodjék és működjék, s a szépirodalom mellett a politikai, társadalomtudományi műveket is olvassák.

Az uralkodó rendszer könyvtárai közül egyedülálló s egyben kiemelkedő szerepet töltött be a munkásmozgalom támogatásában a *Fővárosi Nyilvános Könyvtár* Szabó Ervin idejében. A központi könyvtár fokozatosan társadalomtudományi szakkönyvtárrá fejlődött, amely egyik fontos feladataként a munkásmozgalom vezető rétegének rendszeres tájékozódását igyekezett biztosítani világszinten a hazai és külföldi szociológiai szakirodalomban. A fiókkönyvtárakban pedig elsősorban a fővárosi munkásolvasók igényeit segítette kielégíteni. Sok támadás érte Szabó Ervint és könyvtárát az uralkodó osztályok részéről, de akkor a főváros liberális vezetősége ellensúlyozta ezeket. A két világháború között azonban itt is érvényre jutottak az ellenforradalmi törekvések, és erősen korlátozódtak a korábbi lehetőségek. Az államhatalom továbbra is úgy tartja számon a könyvtárt, ahol „minden komplikáció nélkül hozzá

lehet jutni a bolsevista »szakirodalom«-hoz. A könyvtár házi szabályzata értelmében ugyan külön engedélyt kell kérni a deklarált kommunista könyvek olvasására, ez a rendelkezés azonban formalitás, mert az inspekciós könyvtárostisztnél csak azt kell mondani, hogy »tanulmány« céljából kell a megjelölt munka, s akkor a helybeli olvasásra rendelkezésére áll a könyv."[60]

Néhány *kölcsönkönyvtár* is hozzáférhetővé tett olyan hazai és külföldi kiadványokat, amelyeket az ellenforradalmi rendszer igyekezett kiiktatni a forgalomból, vagy éppen tiltottnak minősített. A belügyminisztérium például figyeltette és 1936-ban kifogásolta 3 nagyobb és 8 kisebb kölcsönkönyvtár tevékenységét, mert a deklarált kommunista könyvek nem szerepeltek ugyan a katalógusban, de kívánságra minden megkapható volt.

Kifejezetten a *szegényparasztság* részére az adott politikai és műveltségi viszonyok között szükségképpen kevés kiadvány jelenhetett meg. A hírlapok közül a Szabad Szó mellett ebben az időben csak néhány rövid életű kísérlettel találkozunk. A könyvkiadásban kevés, a szegényparasztság forradalmi törekvéseit szolgáló könyv és füzet látott napvilágot. A népi írók nagy visszhangot keltett művei, a szegényparaszti rétegek tengődését és nyomorát bemutató szociográfiai írások a szegényparasztság tömegeihez nem vagy alig jutottak el. Ezek inkább a haladó értelmiségiek olvasmányaivá és nevelőivé váltak.

A szegényparasztság politikai nevelésének és művelődésének még ekkor is fontos intézményei voltak az *agrárszocialista olvasókörök*, ill. ezek könyvtárai,[61] annak ellenére, hogy az ellenforradalmi elnyomás erősen akadályozta a működésüket. A régi jó értékes irodalmi művek mellett megtalálható volt bennük néhány fontos politikai, tudományos és ismeretterjesztő könyv is. Az ide járó újságok, az itt elérhető könyvek alkalmasak voltak arra, hogy a szegényparasztság öntudatosabb, érdeklődőbb rétegeit a világ és önmaguk helyzetéről tájékoztassák. Az olvasókörök jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy a második világháború után többnyire azokból lettek a falu helyi irányítói és a szegényparasztság országos vezetői, akik a szegényparasztság ekkori mozgalmaiban és ezekben az olvasókörökben nevelődtek.

A második világháború negyedszázaddal az első után újból nagy megpróbáltatásokat hozott az országra. Az ország népét és gazdaságát a jobboldali ellenforradalmi vezetők a hitleri Németország parancsára újból a háború szolgálatába állították. Ez már önmagában is súlyos veszteségeket okozott emberéletben és anyagi

javakban egyaránt. De még nagyobb lett a pusztulás, amikor a háború végén az ország egész területe hadszíntérré vált. A rombolás nem kímélte az írásbeli közlés intézményeit: a kiadóvállalatokat, a nyomdákat, a papírgyárakat és a könyvtárakat sem. Több közülük jelentős károkat szenvedett vagy teljesen elpusztult. A kiemelkedő szakemberek egész sora esett a fasiszta embertelenség vagy a háborús gépezet áldozatául.

A haladó és a reakciós erők világméretű küzdelme azonban nemcsak károkat okozott, hanem véget vetett a földbirtokos-tőkés osztályok ellenforradalmi uralmának is. Ezzel megnyitotta az utat a következetesen demokratikus átalakulás és a szocializmus hazai felépítése, ezen belül a szocialista írás- és olvasás, könyv- és könyvtári kultúra megvalósítása előtt is. A második világháborút követő évtizedekben a történelmi-társadalmi fejlődés végre lehetőséget adott arra, hogy az írásbeli közlés rendszere valóban tömegközlési rendszerré válhasson, a társadalom dolgozó tömegeit szolgálhassa.

A szocialista írás- és olvasás, könyv- és könyvtári kultúra megvalósításáért folytatott küzdelem bemutatása külön feladat: ez már a hazai fejlődés következő, harmadik szakasza. Ez a fejlődés gyökeresen más társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális viszonyok között ment végbe, és szükségképpen más, magasabb szintű eredményekre is vezetett.

---

1. Magyarország története. Szerk.: *Molnár Erik, Pamlényi Ervin* és *Székely György*. Bp. 1967. 2. köt. (Az ellenforradalom kora Magyarországon. 361–463. l.).
2. *Nemes Dezső:* Az ellenforradalom története Magyarországon, 1919–1921. 1962. 503 l.
3. A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1967. 2. köt. 290 l.
4. *Földes Ferenc* Válogatott Művei. Bp. 1957. 159. l.
5. Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1936. Bp. 1936. 30. l.
6. *Markovits Györgyi:* Üldözött költészet. Kitiltott, elkobzott, perbe fogott kötetek, versek a Horthy-korszakban. Bp. 1964. 188 l. – Magyar Pokol. A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében. Összeáll.: *Markovits Györgyi* Bp. 1964. 545 l. – A cenzúra árnyékában. Szerk.: *Markovits Györgyi* és *Tóbiás Áron.* Bp. 1966. 797 l.
7. A Magyar irodalom története 1919-től napjainkig. VI. köt. Szerk.: *Szabolcsi Miklós* Bp. 1966. 29. l. – *Markovits Györgyi:* Üldözött költészet. 180–183. l. – A cenzúra árnyékában. 418–525. l.
8. A cenzúra árnyékában. 18 – 19. l.
9. *Nagy Lajos:* Magyar író 1929-ben. Író, könyv, olvasó. Bp. 1959. 356–374. l.
10. *Novák László:* A nyomdászat története, 1901–1929. Bp. 3–10. l. *Fitz József:* Magyar könyvészet. 1936. Bp. 1939. III–IX. l.
11. L. a Papíripar 1958. IV. számát.

12. 1900-tól 1929-ig: *Elekes Dezső:* A magyar könyvtermelés, Statisztikai Szemle 1930. 7. sz. 629–644. l. alapján; 1931-től 1943-ig a Magyar Statisztikai Zsebkönyv III–XII. évfolyamban közölt adatok alapján.
13. *Erdősi Károly:* Magyar könyvtermelés és világkönyvtermelés. Katholikus Szemle, 1922. 5. sz. 273–287. l. – Statisztikai Zsebkönyv, 1939. 217. l.; 1943. 212–213. l.
14. Az új magyar könyvkiadás tíz éve. 1945–1955. Bp. 1956.
15. L. *Erdősi K., Elekes D.* és a Magyar Statisztikai Zsebkönyv idézett adatait.
16. *Gulyás Pál:* A magyar könyvtermelés egy esztendeje. MKSzle. 1930. 98–100. l.
17. *Nagy Lajos:* A ponyváról vall a ponyvaolvasó. – Író, könyv, olvasó. Bp. 1959. I. köt. 510–514. l. – *Gerő Endre:* A ponyvairodalom kritikájához. Nyugat, 1930. II. köt. 364–367. l. – *Bisztray Gyula:* Három év magyar könyvészete. MKSzle. 1944. 85–99. l.
18. Az új magyar könyvkiadás tíz éve, 1945–1955. Bp. 1956.
19. L. *Erdős K., Elekes D.* és a Magyar Statisztikai Zsebkönyv VIII., ill. XI. kötetének adatait.
20. *Gulyás Pál:* A magyar könyvtermelés egy esztendeje. MKSzle. 1930. 102. l.
21. *Drescher Pál:* Die ungarische Übersetzungsliteratur, 1926–1928. Ungarische Jahrbücher, 1929.
22. *Erdős K., Elekes D.* és a Magyar Könyvészet 1938., ill. 1942. évi adatai alapján.
23. *Elekes Dezső:* A szellemi kultúra, különösen a sajtó számbavételének időszerű problémái. Magyarország sajtója 1942-ben. Klny. a Magyar Statisztikai Szemle 1943. évi 4. számából. – Magyar Statisztikai Zsebkönyv, I–XII. kötet.
24. *Wünscher Frigyes:* A magyar sajtó évkönyve. 3. kiad. Bp. 1930.
25. *Szilágyi János:* Munkásosztályunk általános műveltségi helyzete 1919–1945 között. Bp. 1964. 85–101. l.
26. Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1937. 175. és 176. l.
27. *Kner Imre:* A könyv művészete. Bp. 1957. 161 l. – *Király György:* A 20. század könyvművészete. Nyugat, 1921. I. köt. 798–799. l. – *Bálint Aladár:* A 20. század könyvművészete. Nyugat, 1921. I. köt. 798–799. l. – *Naményi Ernő:* Könyvművészet. Két könyvkiállítás alkalmából. Nyugat, 1928. I. köt. 543–546. l. – *Naményi Ernő:* Az év legszebb könyve. Nyugat, 1931. I. köt. 211. l. – *Kassák Lajos:* A könyv mint használati tárgy. Szocializmus, 1934. 3. sz. 135. l. – *Buday György:* Az illusztrált könyv. Könyvtári Szemle, 1934. 5. sz. 37. l. – *Makkai László:* Könyvek, gyűjtők, könyvtárak. A magyar antikvárium könyvpiac szemléje. MKSzle. 1938. 294. l. – *Makkai László – M. Horváth Magda:* A magyar könyvgyűjtők kézikönyve, 1888–1938. 231 l.
28. Magyar irodalom Romániában. A magyar irodalom története. Bp. 1966. VI. köt. 924–1000. l. – *György Lajos:* Az erdélyi magyarság szellemi élete. Bp. 1926. 79. l. – *Monoki István:* Magyar könyvtermelés a román uralom alatt. 1919–1940. Bp. 1941. 265 l.
29. Magyarok Csehszlovákiában, 1918–1938. Szerk.: *Borsody István.* Az Ország Útja, II. évf. 6. sz. 223 l. – *Csanda Sándor:* Magyar irodalom Csehszlovákiában. A magyar irodalom története. Bp. 1966. VI. köt. 868–896. l. – *Csanda Sándor:* Első nemzedék. A csehszlovákiai magyar irodalom keletkezése és fejlődése. Pozsony, 1968. 311. l., 36 tábla.

30. *Botka Ferenc:* A csehszlovákiai magyar nyelvű szocialista sajtó irodalmi bibliográfiája, 1919–1938. Bp. 1966. 376 l. – *Turczel Lajos:* A csehszlovákiai magyar folyóiratirodalom kezdetei. MKSzle. 1967. 1. sz. 63–67. l.
31. *Kollin Ferenc:* Egy fejezet a két világháború közötti magyar nyelvű haladó könyvkiadás történetéből. Az Eugen Prager Könyvkiadó (Bratislava-Pozsony) magyar könyvei. 1935–1938. 1967. 220 l. (kézirat).
32. *Bori Imre – Szeli István:* Magyar irodalom Jugoszláviában. A magyar irodalom története. VI. köt. Bp. 1966. 897–923. l. – *Herceg János:* A délvidéki magyar irodalom. Kelet Népe, 1941. 11. sz.
33. *Goriupp Alisz:* Adalékok a külföldi magyar sajtó bibliográfiájához. MKSzle. 1926. 124–233. l.
34. *Kőhalmi Béla:* A Bécsi Magyar Kiadó könyvei. A cenzúra árnyékában. 578–580. l.
35. *Siljen János:* A bécsi emigrációs könyvkiadás történetéből. MKSzle. 1965. 341–344. l.
36. *Markovits Györgyi:* Magyar haladó sajtó francia földön. MKSzle. 1968. 246–261. l.
37. *Nagy Péter:* „A Monde Magyar Könyvei." Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Bp. 1962. 279–284. l.
38. *Terbe Lajos:* Szibériai magyar lapok 1915–1921. Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1958. 258–284. l. – *Terbe Lajos:* A Szovjetunió európai részében megjelent magyar lapok, 1917–1921. Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1959. 241–259. l.
39. *Tiszay Andor:* Magyar nyelvű könyvkiadás a Szovjetunióban a két világháború között. MKSzle. 1967. 334–340. l. – *Botka Ferenc:* A Sarló és Kalapács Könyvtára (1930–1933). MKSzle. 1967. 340–344. l.
40. *Nagy Iván:* Öt világrész magyarsága. Bp. 1935. 80 l. – *Könnyü, Leslie:* A history of american hungarian Literature. New York, 1962. 124 l.
41. A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk.: *Magyary Zoltán* Bp. 1927. 628 l. – *Weiss István:* A mai magyar társadalom. 187–194. l.
42. *Kőhalmi Béla:* A tudományos tájékoztatás fejlődése Magyarországon, 1945–1965. Bp. 1967. 574 l. – *Káplány Géza:* Ipari dokumentáció. Ipari adat- és forráskutató központ felállítása Magyarországon. Bp. 1938. 18 l. – *Káplány Géza:* A dokumentáció célja és feladatai. Hazai szakkönyvtárak alkalmasságának kérdései a dokumentációt illetően. Bp. 1942. 34 l. – *Witzmann Gyula:* A dokumentáció fejlődése és időszerű kérdései a könyvtáros szemszögéből. Bp. 1944. 29 l.
43. *Nyireő István:* A megcsonkított Magyarország könyvtári és múzeumi közművelődésügye. Társadalomtudomány, 1921. 597–601. l. – *Szabó-András Endre:* Könyvtári adatok (1884–1962). Bp. 1966. 76–81. l.
44. A Magyar Kormánynak 4. 680/1919. M.K. számú rendelete a közrendet és a közbiztonságot veszélyeztető sajtótermékek beszolgáltatása és megsemmisítése tárgyában. (1919. szept. 10.)
45. *Remete László:* A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966. 216–223. l.
46. *Gulyás Pál:* Kommunista könyvtárpolitika. MKSzle. 1920. 21–84. l. és 1922. 13–58. l.
47. *Szabó-András Endre:* Könyvtári adatok (1884–1962) Bp. 1966. 230 l.
48. *Szabó-András Endre:* Könyvtári adatok. 83. l.
49. Uo.

50. *Radó István:* Vidéki könyvtárak. MKSzle. 1940. 55–64. l.
51. *Szabó Ervin:* Új városi könyvtár Debrecenben. Könyvtári Szemle, 1915. 188–190. l.
52. *Bisztray Gyula:* A falusi népkönyvtárak. MKSzle. 1937. 111–119. l. – *Kiss István:* Népkönyvtárak a két világháború között. Népművelési Értesítő, 1961. 1. sz. 89–122. l. – *Nagypál István,* (Schöpflin Gyula): Népkönyvtáraink. Nyugat, 1932. II. köt. 479–480. l.
53. *Szabó-András Endre:* id. m. 112–113. l.
54. *Szilágyi János:* Munkásosztályunk általános műveltségi helyzete 1919–1945 között. Bp. 1964. 135 l.
55. Uo. 110. l.
56. *Sándor Pál:* Baloldali könyvkiadás Horthy-Magyarországon. MKSzle. 1962. 125–130. l.
57. Társadalmi Lexikon. Bp. 1928. 495. l. (a Népszava kiadása). Minden valószínűség szerint a szerkesztő: *Madzsar József* cikke a Munkáskönyvtárak címen.
58. *Szilágyi János:* A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között (1920–1944). Bp. 1961. 115 l.
59. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének és a párt parlamenti csoportjának jelentése az 1937. évi pártgyűléshez. Bp. 1937.
60. A Belügyminisztérium átirata a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz 1936-ból. A cenzúra árnyékában. 115–116. l.
61. *Kiss Jenő:* Az agrárszocialista olvasókörök történetéből. MKSzle. 1959. 180–193. l.

A) MŰVELŐDÉSPOLITIKAI VISZONYOK

Az ellenforradalom a forradalom ellen

104
A MAGYAR KORMÁNYNAK 4680/1919. M. E. SZÁMÚ RENDELETE A KÖZRENDET ÉS KÖZBIZTONSÁGOT VESZÉLYEZTETŐ SAJTÓTERMÉKEK BESZOLGÁLTATÁSÁRÓL ÉS MEGSEMMISÍTÉSÉRŐL[1]

Budapest, 1919. szeptember 10.

A magyar minisztérium a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912:LXIII. tc. 7. §-a és az 1916:IV. tc. 6. §-a alapján a következőket rendeli:

1. §. A közrendet és a közbiztonságot veszélyeztető kommunista, bolsevista, anarchista irányú sajtótermékek birtoklása és forgalomba hozatala tilos; az ily sajtótermékeket az elsőfokú rendőri hatósághoz be kell szolgáltatni.

2. §. Az elsőfokú rendőri hatóságok kötelesek az 1. §-ban megjelölt sajtótermékek beszolgáltatását ellenőrizni és az ily sajtótermékek felkutatására minden intézkedést megtenni.

Ha az a gyanú merül fel, hogy valaki az 1. §-ban megjelölt sajtóterméket tart birtokában, ennek megállapítása végett nála a rendőri hatóság személymotozást és házkutatást tarthat.

3. §. Az 1. § értelmében beszolgáltatott vagy felkutatott sajtótermékeket a rendőri hatóság elégetés útján nyomban megsemmisíti.

4. §. Aki az 1. §-ban foglalt tilalmat megszegi vagy kijátssza, kihágást követ el, és hat hónapig terjedhető elzárással és 2000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

E kihágás miatt az eljárás a közigazgatási hatóságnak mint rendőri büntetőbíróságnak, a fővárosi államrendőrség működési területén pedig az államrendőrségnek hatáskörébe tartozik.

5. §. Ez a rendelet kihirdetésének napján lép életbe. Végrehajtásával a belügyminiszter bízatik meg.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966. Magvető. 44–45. l.

---

1. A Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi államhatalom igyekezett eltörölni mindazt, ami a forradalmi emlékeket, a forradalmi tudatot erősítette. Ezt a célt szolgálta Friedrich Istvánnak, az ellenforradalmi kormány miniszterelnökének e rendelkezése is, továbbá számos más intézkedés, pl. az előzetes cenzúra bevezetése, amelyre pedig 1848-as eltörlése óta békeidőben nem került sor.

105
POGÁNY JÓZSEF[1]
A KULTÚRTERROR
1920

(Részletek)

...Roppant arányokban látott neki a fehérterror a könyvek irtásának. Nem feldühödött néptömegek útján, hanem szép szabályosan, intézményesen, miniszteri rendeletek útján. A fehérterror belügyminisztere rendeletet adott ki „a közrendet és közbiztonságot veszélyeztető sajtótermékek beszolgáltatásáról”[2]. A könyvek

„beszédését" a rendőrhatóságokra bízta. A beszolgáltatandó könyvek jegyzékét a vallás- és közoktatásügyi miniszter állította össze. Ez az index százhetvenkilenc könyvet sorol fel, cím és szerző szerint. Ezenkívül halálra ítéli a tanácsrendszer [Tanácsköztársaság] valamennyi publikációját, könyvét és röpiratát, melyekről önként értetődik, hogy azok is lefoglalandók és megsemmisítendők. A Pesti Hírlap, a fehérterror fő támasza, a következő könyveket emeli ki az indexre tett munkákból: „Csak úgy találomra vesszük ki egynéhány könyv címét a kultuszminiszter által máglyahalálra ítélt könyvek jegyzékéből: Ilyenek: Szabó Ervin: A tőke és a munka harca. Vandervelde[3]: A művészetről. Marx és Engels életrajza (a Munkáskönyvtár egyik száma). Garami Ernő[4]: A politikai harc. Kassák: Levél Kun Bélához a művészetről. Komját Aladár Internacionálé című verseskönyve. Kropotkin[5] Szózat az ifjakhoz című munkája. Molnár Géza[6]: Zene a szocialista társadalomban. Várnai Zseni forradalmi versei[7]. Engel Zsigmondnak az elhagyott és törvénytelen gyermekek védelméről írott, Gyermekvédelem című könyve. Pogány József Emberek és Korok című munkája (esszék, melyek eredetileg a „Világkönyvtár" egyes könyveit vezették be). Ágoston Péter[8] A háború okozói című könyve. A jegyzékre kerültek Marx és Engels művei általában és a Kommunista Kiáltvány. Továbbá Kautsky[9] művei, Bodrogi Zsigmond[10] versesfüzete, Gyagyovszky Emil[11] Napot várok című verseskötete, Weltner Jakab[12] A szociáldemokrata párt és a béke című kötete és egy füzet a keresztényszocialista párt programjáról, amely ezt a pártot szociáldemokrata szempontból ismertette." Tehát Marx és Engels valamennyi munkája, Kautsky Károly minden műve egyformán indexre kerültek!

A fehérterror tudatlan vandáljai természetesen még csak azt sem tudták, hogy mit kell elpusztítaniok a saját érdekükben. A szocialista irodalmon kívül, Jaurès[13], Bebel[14], Proudhon[15] munkáin kívül, vagy a modern szociológia képviselőin, Ferri[16], Loria[17], Sorel[18] könyvein kívül elégetésre ítéltek egészen konzervatív, sőt reakciós munkákat is. Minden könyvnek máglyára kellett kerülnie, melyben a „szocializmus" vagy a „szociális" szó előfordul. Werner Sombart[19] Szocializmus és szociális mozgalom című, tipikusan polgári könyvét csakúgy indexre tették, mint Karl Diehlnek[20], a konzervatív professzornak a Szocializmusról, kommunizmusról és anarchizmusról szóló munkáját vagy Masaryknak[21] a Marxizmusról szóló könyvét. A fehérterror vandáljainak tudatlansága annyira ment, hogy a Frankfurter Zeitung híradása szerint körözőlevelet bocsátottak ki Hugo Wolf[22], a híres halott zeneszerző ellen azért, mert Czóbel Ernőnél[23], a tanácskormány börtönben ülő bécsi követénél egy papírdarabkán felírva találták Hugo Wolf nevét. Körözőlevelet bocsátottak ki „Wolf, állítólag Hugó ellen, aki Czóbel bécsi követtel..."

A fehérterror jogot adott rendőrkopóinak arra is, hogy az üldözött könyveket necsak a könyvkereskedésekben, hanem minden magánkönyvtárban és közkönyvtárban is kiszimatolják, elkobozzák, és máglyára vessék. Rettentő pusztításokat vittek így véghez. Pótolhatatlan kárát vallották a magyar kultúrának. Különösen brutálisan és vad dühvel jártak el a budapesti városi könyvtár ellen, amely nagyszerű centruma volt minden közgazdasági, szociológiai és szociális irodalomnak. A Fővárosi Könyvtárnak nem kevesebb, mint tizenötezer kötet könyvét hordták halomra a barbárok, és égették el a könyvtár udvarán. A könyvégetések már valósággal hozzátartoztak Budapest éjszakáinak rémségekkel telt képeihez. Ahogy a „Pesti Élet röpirata" írja: „És éjszaka: óriási máglyák lobognak föl sötét füsttel az ég felé." A „Sajtótermékgyűjtőtelepeken" rendőrök gyújtják fel a lángokat. Ott égnek el Marx, Engels, Kautsky, Szabó Ervin, Tolsztoj és más bölcselők és írók összegyűjtött munkái, amelyeket a fehér barbárok veszedelmes művek címén elkoboztak. És a fojtó füst lassan leng és terjed a sötéten alvó Pest felett, mint egy gyászlepel.

De a fehérterror pusztító munkája nem áll meg a könyvnél, hanem átragad minden nyomtatott betűre. A fehérterror kedvenc szólamai közül való a „destruktív sajtó" becsmérlése, programjának egyik fő pontja a sajtó nem klerikális részének teljes kivégzése. A fehérterror következetes. Tiszti különítményeinek kedvenc szórakozása a „destruktív" nézetűek: a szocialisták, kommunisták, vagy a „destruktív" vallásúak: a zsidók, néha a protestánsok kiherélése; egészen természetesen és logikusan adódik hát számára a „destruktív" sajtó kiherélése is. A fehérterror első korszakában egyszerűen megtiltotta a lapok megjelenését, és csak a kormány hivatalos közlönyeit jelentette meg. Később megengedte ugyan, hogy az újságok megjelenjenek, de katonai cenzúra alá vette őket. Ez a katonai cenzúra bornírt brutalitásával felülmúlja Európa minden háborús cenzúráját. Nemcsak az ellenzék minden szavát mészárolja le, hanem a fehérterror minisztereinek nyilatkozatait és szónoklatait is hasábszámra csonkítja meg...

Ha pedig a cenzúra, a rikkancsok megverése, a szállítás megakadályozása, a terjesztés letiltása mind nem használ, akkor a fehérterror egy lépéssel továbbmegy: egyszerűen lerombolja az ellene szót emelő lapok szerkesztőségét, kiadóhivatalát és nyomdáját. A legnagyobb effajta rombolás [1919] december 7-én történt. Ezen a napon elpusztították a Népszava szerkesztőségét, kiadó-

hivatalát és nyomdáját, és szétrombolták Az Est kiadóhivatalát. A támadást már napok óta mindenki várta, hiszen Friedrich István[24] teljes nyíltsággal hirdette, hogyha továbbra is folytatja a Tisza-gyilkosság ügyében gyanúsításait ellene a destruktív sajtó, akkor egyszerűen el fogja tiporni. Ezt az ígéretét Friedrich meg is tartotta...

Ha pedig még a szerkesztőségek, kiadóhivatalok és nyomdák megsemmisítése sem elég, akkor magukat az újságírókat próbálják megsemmisíteni. Friedrich éjszakának idején teherautón hurcoltatta a toloncházba a Pesti Élet egész szerkesztőségét és egész nyomdaszemélyzetét, mert bírálni merték kormányzati tevékenységét. A Népszava egész sereg munkatársát letartóztatják; szerkesztőjét, Somogyi Bélát, és egyik munkatársát, Bacsó Bélát legyilkolják[25] és a Dunába vetik a destruktív sajtóval elégületlen tiszti különítmények gyilkosai...

A szövegközlés alapja: Magyar pokol. A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében. (Vál. és összeáll. Markovits Györgyi. Előszó: Karsai Elek.) Bp. 1964, Magvető. 289–296. l.

---

1. *Pogány József* – l. a 28. szemelvény 1. jegyzetét. – Bécsi emigrációja idején kiadta a Fehérterror Magyarországon c. könyvét. Ebből való szemelvényünk.
2. L. előbbi szemelvényünket.
3. *Vandervelde, Emile*(1866–1938) – belga jobboldali szocialista. Hatással volt a magyar szociáldemokratákra és polgári radikálisokra. Előadásokat tartott a Társadalomtudományok Szabad Iskoláján, amely 1906-tól 1917-ig működött, a Jászi Oszkár alapította Társadalomtudományi Társaság, a szociáldemokrata párt és a radikális szabadkőművesek támogatásával, és baloldali ideológiai nevelés központja volt.
4. *Garami Ernő* – l. a 28. szemelvény 5. jegyzetét.
5. *Kropotkin, Pjotr Alekszejevics* (1842–1921) – orosz forradalmár anarchista, majd a narodnyik mozgalom híve, 1917-ben a forradalom mellé állt.
6. *Molnár Géza* (1870–1933) – zenetörténész, zeneesztéta, a Zeneművészeti Főiskola tanára. Több jelentős zeneelméleti és zenetörténeti mű szerzője.
7. Várnai Zseninek itt minden valószínűség szerint a Vörös tavasz (1919), ill. Várnai Zseni Forradalmi versei (1919) c. kötetéről van szó.
8. *Ágoston Péter* – l. a 100. szemelvény 1. jegyzetét.
9. *Kautsky, Karl* (1854–1938) – német jobboldali szociáldemokrata történész és közgazdász.
10. *Bodrogi Zsigmond* (1874–1937) – nótaszerző, a Népszava irodalmi munkatársa. Itt valószínűleg a Virradóra (1919) c. verses kötetéről van szó.
11. *Gyagyovszky Emil* (1881–1961) – szociáldemokrata költő és ujságíró.
12. *Weltner Jakab* (1873–1936) – szociáldemokrata politikus és író.
13. *Jaurès, Jean* (1858–1914) – a francia szocialista mozgalom vezető egyénisége. A Francia Szocialista Párt megalapítója, a L'Humanité elindítója.

14. *Bebel, August* (1840–1913) – német szociáldemokrata filozófus. A marxizmus sikeres terjesztője.
15. *Proudhon, Pierre Joseph* (1809–1865) – francia kispolgári filozófus és politikus.
16. *Ferri, Enrico* (1856–1928) – az első világháború előtt az olasz szocialista mozgalom egyik vezetője, évekig az Avantinak, a párt napilapjának szerkesztője.
17. *Loria, Achille* (1857–1943) – olasz szociológus.
18. *Sorel, Georges* (1847–1922) – francia anarcho-szindikalista ideológus. Hatással volt Szabó Ervinre is.
19. *Sombart, Werner* (1863–1941) – német polgári közgazdász, kezdetben a marxizmus híve. Később szembefordult a marxizmus nézeteivel, s Hitler nemzeti szocializmusához közeledett.
20. *Diehl, Karl* (1864–1943) – német közgazdász.
21. *Masaryk, Tomas Garrique* (1850–1937) – cseh polgári politikus, 1918-tól 1935-ig a Csehszlovák Köztársaság elnöke.
22. *Wolf, Hugo* (1860–1903) – jelentős osztrák dalszerző. Schubert, Schumann, majd Wagner követője.
23. *Czóbel Ernő* (1886–1953) – a munkásmozgalom történetének kutatója. Az első világháború idején a szociáldemokrata párt tagja, és bekapcsolódott a Galilei-kör munkájába. A Tanácsköztársaság alatt bécsi követ, ill. a Vörös Hadsereg parancsnoka. 1922-től a Szovjetunióban élt, 1945-ben hazatért.
24. *Friedrich István* (1883–1958) – az ellenforradalmi rendszer politikusa. 1919. aug. 7-től nov. 25-ig miniszterelnök.
25. Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolása: 1920. febr. 17-én.

A hivatalos művelődéspolitika programjából

106

KLEBELSBERG KUNO[1]
A MAGYAR KULTÚRA JÖVŐJE

1926

(Részletek)

...A világháború után nehezebbé lett a népek gazdasági élete. Nemcsak a nemzetek közötti gazdasági verseny élesedett ki, hanem minden egyes nemzeti gazdaság keretén belül is nehezebbé vált az élet, mert szinte elenyésztek a tőkék, megcsappant a munkakedv, és a további kedvezőtlen tapasztalatok nyomán megcsappant a termelés és a vállalkozási kedv. Ezzel a bajjal szemben nemcsak a gazdaságpolitika, hanem a kultúrpolitika eszközeivel is küzdenünk kell...

Mivel igyekszem a magyar munkástömegek művelődési szín-

vonalát emelni? Népiskolák tömeges felállításával és az iskolán kívüli népművelés szervezésével. Amikor Magyarország részletes kultúrstatisztikáját áttanulmányoztam, és ezt gyakori vidéki útjaim alkalmával az ottani vezető emberekkel való beszélgetések révén kontrolláltam, arról győződtem meg, hogy három ponton nagy a baj.

Elsősorban az alföldi tanyákon. Jól tudjuk, hogy még a nagy alföldi városokban is aránylag kicsiny a zártan betelepült városi mag, és hogy a népesség túlnyomó része szerte van szórva a tanyákon. Ha a belterületen iskolákat építünk, ez a kérdés megoldva nincsen. Ez az oka annak, hogy 329 tanyai és más kültelki iskolát építtetek, amivel a legnagyobb kulturális nyomorúságon segítettünk. Az egész akció öt évre van fölosztva, amely idő alatt az egész alföldi népoktatást teljesen rendbe hozzuk.

Nagy volt a baj a főváros környékén is. Budapestet körös-körül az elővárosoknak gyűrűje övezi, amely elővárosok úgyszólva már össze vannak építve a fővárossal, de közigazgatásilag bekebelezve nincsenek. A népességileg és gazdaságilag Budapesthez tartozó, de közigazgatásilag különálló Pest megyei területeken kereken egynegyedmillió ember lakik, amelynek a népoktatási ügyei hihetetlenül el voltak hanyagolva. Alig volt egy-egy iskolaépület, az osztályokat, amelyeket szerveztünk, bérhelyiségekben juttattuk fedél alá. Ezen a területen 247 tanterem épül, tízezernél jóval több tanköteles számára.

Bizonyos, egyes latifundiumok is elhanyagolták az iskolaügyet. Pedig ha az Alföldön inkább a tanyákon él szétszórtan a magyar kisgazdanépség, addig a Dunántúlon főleg a nagybirtokok egyes majorjaiban forgácsolódik szét a népesség. A tavasszal elfogadott törvény alapján most a nagybirtokokat is kötelezik ily majorsági iskolák fölállítására.

A tanyai, a Pest környéki és a majorsági iskolákkal egész akciónk természetesen kimerítve nincsen. Segítségére kellett jönni kis falvainknak is, amelyek nem bírták az iskolaépítés költségeit. Így tömegesen épültek iskolák Szabolcs és Zala megye falvaiban is, hol bizony, szintén nagy volt a baj.

Csonka-Magyarországnak 3455 községe van. Ebből 317-ben építünk 1073 tantermet és 528 tanítói lakást. Ennek az 1073 tanteremnek akkora lesz a befogadóképessége, hogy 48 000 olyan gyermek járhat a jövőben tágas, világos és egészséges iskolába, aki korábban vagy egyáltalában nem volt beiskolázva, vagy célszerűtlen helyiségekben szorongott. Ha meggondoljuk, hogy Magyarországnak 750 000 tankötelese van, akkor ez a 45 000, akiket jó iskolákhoz juttatunk, nagyon jelentékenynek mondható.

Persze, itt csak hatosztályos mindennapi iskoláról van szó. Holott nemcsak a német birodalom, hanem még Ausztria is az összeomlás után behozta a nyolcosztályos népiskolát. Még barátaim közül is sokan szemrehányást tettek nekem azért, hogy miért nem csináltattam meg már a nyolcéves tankötelezettséget, amikor népünkben a világháború után akkora művelődési szomjúság mutatkozik? A tankötelezettséget azonban hat évről nyolc évre, további két évvel nem emelhetjük föl mindaddig, ameddig az iskolahelyiségek kérdése megoldva nincsen, és a beiskolázatlan gyermekek ezrei lótnak-futnak az utcákon és mezőkön, s ameddig el nem mondhatjuk, hogy amennyire Magyarország települési viszonyai egyáltalában megengedik, minden magyar gyermeknek lehetővé van téve, hogy az iskolába tényleg be is járhasson.

Mert ne felejtsük, hogy Magyarországnak még közel egymillió analfabétája van. Nincs tehát ország Európában, ahol az iskolán kívüli népművelésre nagyobb szükség lenne, mint éppen minálunk. Lehetővé kell tenni a felnőtt analfabétáknak, hogy utólag megtanuljanak írni, olvasni és számolni. De itt az iskolán kívüli népművelés természetesen nem állhat meg, hanem az iskolát elvégzetteknek is utánuk kell vinni az életbe a további művelődés lehetőségeit. Gróf Bethlen[2] támogatásával, aki éppen az iskolán kívüli népművelésnek nagy barátja, a múlt napokban elérhettem azt, hogy a pénzügyminiszter nagy megértéssel egymillió aranykoronát bocsátott rendelkezésemre az iskolán kívüli népművelésre. Ebből elsősorban reorganizáljuk Magyarország népkönyvtárügyét, amely 1914 óta jóformán megsemmisült, mert a teljesen elhasznált és lerongyolódott könyvanyagot több mint egy évtizeden át jóformán nem egészítettük ki. Most nyolcmilliárdot fordítunk arra, hogy Magyarország népkönyvtári ügyét rekonstruáljuk. A tanító a falvakba és a tanyákra már egy kis népkönyvtárral megy ki, amely a mezőgazdasági népesség és különösen a tanyai lakosság sajátos igényeihez mérten van előállítva. Azonkívül vetítőgépek és diapozitívek, pedagógiai gramafonok mennek szerteszét a magyar vidékre, magukkal víve mindenhova a tudás világosságát.

De a nyolcosztályos népiskola hiányát nemcsak az iskolán kívüli népműveléssel, hanem a polgári iskolák számának lényeges szaporításával is igyekszem pótolni. Nem a XX. századba való ember az, aki azt képzeli, hogy ma elég, ha a nép megtanul „egy picit írni, egy picit olvasni, egy picit számolni". Ezeknek az elemi ismereteknek a közlése csak félműveltséget közvetít, és a múlt időknek egyik legnagyobb pedagógiai csalódása éppen az volt, hogy az írni-olvasni tudók számával mérte a nemzetek műveltségét. A puszta írni-olvasni tudás félműveltség, a szó legrosszabb értel-

mében. Talán rosszabb a teljes tudatlanságnál. A modern népművelés az elemi ismeretek alapján és azoknak a fölhasználásával mindenhol igyekszik elmélyíteni a tömegek erkölcsi és kulturális értékét. Ez a fölismerés vezet akkor, amikor engedve a városok és községek ostromának, legalább ötezernél nagyobb lélekszámmal bíró helyeken és a járási székhelyeken rendre polgári iskolát igyekszem fölállítani. A rendelkezésemre álló kétmillió aranykoronával ezen a téren is megindulunk az alkotás útján. Így legalább a nagyobb helyeken ugyanazt, sőt még többet tudunk a kultúra terén nyújtani a tömegeknek, mint a külföld nyolcosztályos középiskolája.

Ha ez az egész népművelési akció öt év alatt kiépül, és ezek az iskolák egy-két évtizeden belül ontják majd az eddiginél sokkal műveltebb növendékeket közvetlenül ki a külső életbe, egészen más lesz a magyar munkástömegeknek, a magyar közgazdaságnak is a képe, mint ma.

De hogy gondoljunk igazán demokratikus berendezésre mindaddig, amíg egy termékeny és alkotó demokráciának nincs meg az előfeltétele a nemzet széles rétegeinek a műveltségében? A politikai demokráciát, hogy katasztrófába ne sodorjon, meg kell előznie a kulturális demokráciának, az egész népies népművelés szélesebb körű kiépítésének.

Ezzel azonban a kultúrpolitika koránt sincsen kimerítve. Jól mondotta nekem öreg mesterem, Adolph Wagner[3], hogy a nemzeti munka sikerességének, átütő erejének, termékenységének nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy az élen minden téren olyan szakemberek járjanak, akik az európai mértéket teljesen megütik. Korántsem arisztokratikus kultúrpolitika tehát az, amely párhuzamosan a magyar nemzet széles rétegei művelődésének emelésével követeli egy szellemi elítnek tervszerű és szisztematikus kiképzését, olyan emberek nevelését, kiknek magyar a lelkük, de európai a tudásuk. Ha ez így lesz minden téren, akkor majd nem esik meg velünk az, hogy nagy elhatározásaink, bizony, elég sokszor nem ütik meg az európai mértéket, s hogy még jóakaró külföldi barátaink is fejcsóválva vagy szánakozó mosollyal nézzék állásfoglalásunkat és alkotási próbálkozásainkat, amelyek a XX. század harmadik évtizedébe bizony-bizony nemegyszer alig illenek be.

Kultúrpolitikánk két vezető motívuma tehát az, emelni a magyar tömegek művelődési szintjét, erkölcsi és szellemi belértékét, fajsúlyát, és ennek a műveltebb nemzetnek olyan vezetőket adni, akiknek a méretei megütik az európai dimenziókat, akiket a nemzet minden téren bizalommal és a siker reményével követhet.

Nincs az az erő, amely ettől a kultúrpolitikától eltántorítson, követni fogom következetesen, amíg hatalmon vagyok, és követni

fogom akkor is, ha majd a hatalomról távozom. Meg vagyok róla győződve, hogy nemcsak a történetírás utólagos ítélete, hanem a mai magyar nemzedék helyeslése is igazat ad e programnak, amelynek következetes keresztülvitelétől Magyarország lelki megújhodását várom.

A szövegközlés alapja: Klebelsberg Kuno gróf beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926. Bp. 1927, Athenaeum. 328–332. l.

---

1. *Klebelsberg Kuno* (1875–1932) – az ellenforradalom művelődéspolitikusa. 1922-től 1931-ig a Bethlen-kormány közoktatásügyi minisztere. A közoktatás terén jelentős eredményeket ért el. Megindította a tanyai iskolák hálózatának a kiépítését, és megreformálta a polgári iskolát s a leányközépiskolát, megszervezte a külföldi magyar kollégiumokat.
2. *Bethlen István* (1874–1947) – az ellenforradalmi rendszer egyik vezető politikusa. 1921-től 1931-ig miniszterelnök. Befolyása lemondása után is érvényesült.
3. *Wagner, Adolph* (1835–1917) – német polgári közgazdász.

A haladó művelődéspolitika célkitűzései

107

FÖLDES FERENC[1]
A MUNKÁSSÁG ÉS PARASZTSÁG KULTURÁLIS HELYZETE MAGYARORSZÁGON

1941

(Részlet)

A kultúra fokmérője az *ember*. Minél nagyobb azoknak az embereknek a száma, akik egy társadalom kultúrájában részesednek, annál nagyobb a társadalom kultúrája. *Ha ezek az emberek egy társadalmon belül csak bizonyos meghatározott rétegekből kerülnek ki, akkor csak e rétegek kultúrájáról beszélhetünk, nem pedig az egész társadalom kultúrájáról.*

A kultúrában való részesedés kétféle lehet: alkotó és szemlélő, termelő és fogyasztó. *Az alkotott szellemi értékek, az alkotók és a fogyasztók összessége: egy társadalom kultúrája.*

Az alkotott szellemi értékek nem lehetnek a kultúra fokmérői, mert arányuk a fogyasztókhoz csak némely esetben állapítható meg, és akkor is bizonytalan. Az alkotók maguk csak akkor lehetnének a kultúra fokmérői, ha legalább 2–3 *tökéletes kultúrájú*

társadalom már fennállana, ahonnan megállapítható lenne, hogy általában hány kultúrfogyasztó esik egy alkotóra. A fogyasztó, az ember azonban önmagában is fokmérője a kultúrának. Például a könyvstatisztikák összehasonlítják az egyes országokat aszerint, hogy 100 000 lakosra hány megjelent könyv esik. Ez megtévesztő, mert még azt sem tudjuk, hány példányban jelentek meg e könyvek. De még a példányszámból is csak következtetni tudunk az olvasókra. Ellenben, *ha az országok minden egyes lakosától azt kérdeznők, hány szépirodalmi és hány tudományos könyvet olvasott az év folyamán, akkor tökéletes könyvkultúra-összehasonlítást kapnánk.* Ekkor azt is meglátnánk, hogy Magyarországon milliós tömegek vannak, akiknek *sohasem kerül könyv a kezükbe.*

Tehát a kultúra nagyságát nem a költők, írók, festők, zeneszerzők száma, sem a könyvek, képek, múzeumok, hangversenyek száma, hanem egyes-egyedül a kultúremberek száma jelzi.

Ez alól a minőségi különbségek sem mentesülnek. A kivételes szellemi nagyságok sem lehetnek egy kultúra fokmérői.

Még ha nem egy egész társadalomról, hanem egy társadalmi rétegről van szó, akkor is e réteg kultúrembereinek száma jelzi a réteg kulturájának nagyságát.

„Az analfabéta-tanfolyamoknak csaknem 80%-a jelentkezik, hogy tovább akarnak tanulni" – írja Révész[2] a Népművelési Bizottságról[3] írt, már idézett könyvében... Íme, a kultúréhség legalsó foka! Ettől a foktól fölfelé a kultúréhség a végtelenségig fokozódik. Bizonyos kultúrfokokon, ilyen például a középiskola I–II., vagy VII–VIII. osztálya, hirtelen kiszélesül a látóhatár és az emberi szellem hatalmas mezői tárulnak elénk. De ez csak viszonylagos, mert egy magasabb fokon az előbbi hatalmasnak tűnő mezők szűknek és alacsonyrendűnek látszanak az ott feltűnő végtelen szellemi látóhatárhoz képest.

Az emberek milliói maradnak a legalacsonyabb kultúrfokon, és sohasem tudjuk meg róluk, mit rejtettek magukban. Hány Móricz Zsigmond, Illyés és Darvas pusztult már el a magyar szegényparasztság millióiban!? Hány József Attila és Derkovits a munkásság tömegeiben!? Hány kiváló paraszt és munkás zeneművészünk lenne, ha e rétegek 12–14 évig tanulhatnának zenét? Hány ifjúmunkás képzeletében marad örökké az álmoké a legszebb építészeti alkotás?

A kultúréhség hiába csillog a szemekben, elfojtja a *szegénység.* A szegénység a kultúrkiközösítettség legalapvetőbb oka. Ez az egyetlen általános ok, mely a kultúrterületek bármelyikén egyforma erővel érvényesül.

A szegénység kétféleképpen hat: vagy nincs *pénz,* vagy nincs *idő.* Az amerikai üzleti szellem kifejezése: „az idő pénz", ebben a vonatkozásban még sokkal inkább igaz. A szegényparaszt- és munkásgyermek nem mehetne középiskolába, mégha ingyenes lenne is, mert az alatt az idő alatt dolgoznia kell, hogy önmagát eltartsa, sőt, hogy a családnak is segítségére legyen. A budapesti iparostanonc nem mehet be a Fővárosi Könyvtárba, hogy ott tudományos könyvek segítségével fejlessze kulturáját, bár a könyvtár ingyenes, mert *nincs szabad ideje!* A munkás kivesz könyvtárából könyvet, de egy hónapig is eltart, míg elolvassa, mert fáradt, mire hozzáül; *nincs szabad ideje!* De *a szabad idő kérdése főként a gyermek- és ifjúkorban döntő.* Ekkor válik a szabad idő a társadalmi osztálytagozódás legláthatóbb rugójává.

Éppen ezért a középfokú iskolák és a főiskolák *ingyenessége,* noha feltétlenül nagyobb rétegeket juttatna kultúrához, *önmagában* nem oldaná meg a szegényparaszt- és munkásrétegek kultúrkérdését.

Ez azt jelenti, hogy a szegény néprétegek kultúrkérdése *kulturális síkon nem oldható meg.* Kulturális síkon még a legmesszebbmenő eszközökkel is (mint a teljes ingyenesség, erős fokú általános segélyezés stb.) csak csekély eredmények érhetők el.

Tehát marad a *társadalmi* megoldás, melynek olyan helyzetet kell teremtenie, hogy *a szegényparaszt- és munkásrétegek társadalmi arányuknak megfelelően részesüljenek kultúrában.*

A szövegközlés alapja: Földes Ferenc Válogatott Művei. Összeáll., a bevezetést és a jegyzeteket írta Simon Gyula. Bp. 1957, Tankönyvkiadó. 177–178. l.

---

1. *Földes Ferenc* (1910–1943) – a Horthy-korszak legkiemelkedőbb marxista művelődéspolitikusa. „A munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon" c. munkájában a tények erejével bizonyítja az ellenforradalmi rendszer művelődéspolitikájának népellenes törekvéseit. Szemelvényünk a mű zárszavát közli.
2. *Révész Béla* – l. a 28. szemelvény 4. jegyzetét. Itt említett műve: Magyar küzdelem. Tükör kulturális és szociális intézményeinkről. Bp. 1934. 224. l.
3. *Népművelési Bizottság* – 1945 előtt az iskolán kívüli oktatás és nevelés megszervezésére és irányítására létrehozott törvényhatósági szerv. Egyik fő célkitűzése az analfabetizmus elleni harc volt.

B) AZ OLVASMÁNYOK JELENTŐSÉGE ÉS AZ OLVASÓTÁBOR FŐBB RÉTEGEI

A könyv a társadalmi harcokban

108
GERGELY GYŐZŐ[1]
A KÖNYV SZOCIOLÓGIÁJA
1931
(Részlet)

...Könyvről van itt szó, mégpedig szocialista könyvről. Könyvről, amely a dolgozókról és a dolgozók érdekében íródott. Mert hát könyv és könyv között nagy különbségek vannak. Szó sincs róla, a könyv is árucikk. Termelése, terjesztése ugyanazok alá a gazdasági törvények alá esik mint minden más terméké. Amíg azonban az egyéb árucikkek társadalmi szerepe a használatukkal elenyészik, addig a könyv jelentősége és hatása éppen a használat alatt és a használat révén jelentkezik és jut igazi szerepéhez. A kenyér, a ruha és más áru szerepe kimerül abban és megsemmisül azzal, hogy megesszük vagy elhordjuk, azonban a könyv szerepe csak akkor kezdődik igazán, amikor elolvassuk és elolvastuk, amikor azok a gondolatok, amelyeket az írók a könyvekben megrögzítettek, bennünk életre keltek és a mi révünkön tovább terjednek.

Ez az oka annak, hogy a hatalom gyakorlói megkülönböztetett bánásmódban részesítik a könyvet. Egészen más szabályokat és törvényeket alkalmaznak a könyv termelése és terjesztése körül, mint minden más cikknél. A reakció és a kapitalizmus nagyon is fölismerték a könyv szerepének jelentőségét. Ha a dolgozó tömegek is így fölismerték volna, úgy nem tíznapi, hanem állandó könyvvásár folynék itt, mégpedig nem olyan könyvvásár, amelyet a párt könyvkereskedése, az eladó rendez, hanem olyan, amelyet a könyvvel betelni nem tudó milliónyi tömegek rendeznek és tartanak fönn folytonos, sohasem szünetelő és meg nem akadó könyvkeresletükkel, könyvvásárlásukkal.

A könyv lényege a benne kifejezésre jutó gondolat és szándék. Ez a lényege nemcsak akkor, amikor kifejezetten tudományos vagy propagandakönyvről van szó, hanem akkor is, amikor a könyv elsősorban a szórakoztatás, gyönyörködtetés célját szolgálja. A gondolat és a szándék minden esetben nem csupán annak a bizonyos fogyasztónak, az olvasónak kielégítését, hanem ezenkívül osztálytendenciát is szolgál. Nem véletlenség dolga, hanem szigorú törvényszerűség következménye, hogy az egyes korok irodalmának tárgya és iránya aszerint más és más, hogy milyen társadalmi rétegek voltak akkor uralmon, törekedtek uralomra vagy tettek szert jelentőségre, amikor az a bizonyos irodalmi termék napvilágot látott. Amikor az egyház egyeduralkodó volt, csak az egyház céljait és érdekeit szolgáló irodalmat ismert az emberiség. Amikor az egyház kénytelen volt az emberiség fölött való uralmat megosztani a világi hatalommal, a hűbéruraklkal, akkor az egyházi tartalmú irodalmi termékekkel szemben előtérbe lép az igricek termelte irodalom, amely a váruraknak és hűbéruraknak, várurakról és hűbérurakról szól, és hirdeti, szolgálja ezek dicsőségét és hatalmát. A pénzgazdálkodás és a pénzgazdálkodás révén előrenyomult polgárság művészeti és irodalmi jelentkezése volt a reneszánsz. A polgári osztály érvényesülésének irodalma volt az enciklopédisták jelentkezése: Diderot, d'Alembert, Condillac, Helvetius, Holbach, továbbá Rousseau, Voltaire és a többiek, akik tudatosan vagy öntudatlanul már a harmadik rendnek, a polgárságnak irodalmát művelték, amivel a polgári rend érdekeit és céljait szolgálták.

És ezen a ponton válik szembeötlővé a könyvnek tulajdonképpen való jelentősége, az a jelentősége, amely mint árucikket minden más árucikktől megkülönbözteti. Addig, amíg az egyéb árucikkek szorosan ragaszkodnak a kor uralkodó osztályának pillanatnyi ízléséhez és szükségletéhez, a könyv megelőzi azt. A szabók, a lábbelikészítők, fodrászok, bútorkészítők, építők és minden más mesterségbeliek még csak gondolni sem mertek arra, hogy más ruhát, lábbelit, parókát, más stílusú bútort készítsenek, mint amilyent az uralkodó ízlés megkövetel tőlük, azaz minden ellentmondás nélkül hozzáigazodtak az akkori idők uraihoz, amikor a könyvek írói már ugyancsak élesen szembefordultak ezekkel az urakkal, és vállalták az ezzel a szembefordulással járó egyéni kockázatot. Ezt látjuk napjainkban is. Az igazi, nagy írók már nem a ma urainak írnak. Bernard Shaw, Upton Sinclair, Knut Hamsun, Anatole France, Andersen Nexő, H. G. Wells, Gerhardt Hauptmann, Emile Zola, Tolsztoj és a többiek mind, az igazi nagy írók nem a mai kor urainak, nem a kapitalista rendnek törekvéseit és uralmát szolgálják, hanem a jövőt, az elkövetkezendő világot, a dolgozók uralmának rendjét, a szocializmust.

Ilyen könyvek terjesztéséről esik majd szó ezen a tíznapos vásáron. Ezek a könyvek nemcsak arra valók, hogy a jövőt, a mi

jövőnket szolgálják, hanem hogy megküzdjenek és leszámoljanak azzal az irodalommal, amelyet a kapitalista üzleti és osztályérdek juttat a tömegekhez. A kapitalizmus irodalma szorosan hozzáigazodik a kapitalizmus hatalmi érdekeihez. Az uralomra jutott polgári rend, amelynek nagy harcát egykor az írók tendenciát szolgáló írásai indították meg és vitték győzelemre, most már úgy találja, hogy neki nem áll érdekében az olyan irodalom, amely emberi, társadalmi, politikai kérdéseket tárgyal és ilyenek körül jegecesedik ki...

A szövegközlés alapja: Szocializmus, 1931 4. sz. 110–111. l.

---

1. *Gergely Győző* (1877–1945?) – újságíró és műfordító, a Független Szemle című szocialista lap szerkesztője és más szocialista lapok (Népszava, Szocializmus stb.) munkatársa. Egyike azoknak, akik a könyv, ill. kiadvány társadalmi szerepét és jelentőségét a legvilágosabban felismerik, és kimondják, hogy a haladó szellemű kiadvány az osztályharc fontos eszköze.

Az olvasmány és a szegény néprétegek

109

FÖLDES FERENC[1]

HOGYAN JUT EL AZ IRODALOM A SZEGÉNY NÉPRÉTEGEKHEZ?

1941

(Részlet)

Magyarországon, az 1929–1938-as évek átlagában, évente 3240 könyvet adtak ki. Ennek 30–33%-a a szépirodalom, tehát kb. 1000 könyv. Ennek kb. a fele ponyva, hiszen hetenként 8–10 ilyen regényfüzet jelenik meg. Tehát marad évente kb. 500 szépirodalmi munka.

Az ilyen adatokkal azonban nem megyünk sokra, mert hiányzik a legfontosabb tényező, a példányszám! Nincs példányszám-statisztika, holott a helyesen felfogott kultúra szempontjából ez lenne a legfontosabb.

Könyvkiadóktól és könyvkereskedőktől kapott egybehangzó

felvilágosítások szerint a szépirodalmi művek Magyarországon átlagosan 2500–3000 példányszámban jelennek meg. Három-négy nagy kiadó részletüzlet keretében 10–12 000 példányban is kihoz műveket, néhány könyv, évente 2–3, „kiugrik", eléri néha a 30–40 000-es példányszámot is (legutóbb ilyen volt a Cronin-könyv: „Réztábla a kapu alatt"[2]), a verskötetek ellenben 3–400 példányban kelnek el.

A 2500–3000-es átlagos példányszám megdöbbentő! Még a polgárság is csak nevetségesen csekély mértékben vásárol irodalmat. 1930-ban Magyarországon 190 068 embernek volt középiskolai végzettsége, tehát évekig tanult magyar és külföldi szépirodalmat, *de nem szokott hozzá, hogy olvasson is.* Természetesen minden megvett könyvet 3–4-en olvasnak, és a kölcsönkönyvtárak és a közkönyvtárak révén e szám még 1–2-szeresére emelkedik, de a 3000-es alapszám a magyar könyvkultúrára továbbra is jellemző marad.

A népszerű tudományos munkák legnagyobb átlagos példányszáma 2000, a tudományos munkáké 1000! E számok egyúttal a tudományos gondolkodás elterjedésének is mértékei. „Ha kulturális intézeteink nem bocsátanának közre tudományos műveket, irodalmunkból az ilyenek szinte teljesen hiányoznának" – írja a Corvina[3] (1940. VI. 13.).

A szegényparasztság nem olvas. A Népművelési Bizottság[4], létesít „népkönyvtárakat" és közkönyvtárakat, de ezeket főként a kisbirtokos parasztság élvezi. A munkásság olvas, főként saját szervezeteiben levő kölcsönkönyvtárakból, de egy kis részük vásárol is könyveket. *Van kiadónk, akinek társadalmi és politikai kérdéseket tárgyaló könyveit 3/4 részben munkások vásárolják.* De ez csak a munkásság öntudatos részére vonatkozik. A munkásság nem öntudatos része (ezek között a többség nő) és *a középosztály alsóbb rétege teljes egészében csak ponyvát olvas.* A ponyvák példányszáma már egészen más képet mutat. *Sárga regények*[5] *kéthetenként vagy havonként 25–30 000 példányban, füzetes regények hetenként* 10–15–20 000 *példányban jelennek meg.*

Időközönként harc indul a ponyva ellen, igyekeznek olcsó szépirodalommal pótolni. Az eredmény vajmi kevés. Nyilvánvalóan, hiszen az a gyógymód, mely a tüneteket akarja megszüntetni, nem pedig a betegség okát, nem szokott sok eredménnyel járni. Tévednek azok, akik azt hiszik, hogy a ponyva elterjedtségének elsőrendű oka az *olcsóság.* A kisemmizettségből, a szürkeségből az álmokba és az izgalmakba menekül a kisember. A „modern" korban élő szegényeknek és kisembereknek olyan a ponyva, mint a kínai néptömegeknek az ópium. E mentsvárak egyszerre fognak leomlani, amikor nem lesz szükség rájuk.

A magyar könyvkultúra szinte teljesen Budapestre összpontosul:

Budapesten adják ki a könyvek	84%-át	(1938)
Budapesten van a könyvkereskedők	40%-a!	(1930)
Budapesten van a 30 000 kötetnél többel bíró könyvtárak	52%-a	
Budapesten van a 30 000 kötetnél többel bíró könyvtárak könyveinek	70%-a	
Budapesten van a könyvtárlátogatók	60%-a	
Budapesten van a 10 000 kötetnél többel bíró könyvtárak kikölcsönzőinek	70%-a	
Budapesten van a 10 000 kötetnél többel bíró könyvtárak kikölcsönzött köteteinek	72%-a	

Az olyan egyénekre vonatkozó statisztikák, mint a látogatók és kikölcsönzők statisztikája, megtévesztők, mert tulajdonképpen a *látogatásokat* és *kikölcsönzéseket* számolják. Tehát, amikor a statisztika kimutatja, hogy Magyarországon 1935-ben 621 000-en látogatták a könyvtárakat, akkor ez nem 621 000 egyént jelent, mert Magyarországon legalább 1000 lehet azoknak a száma, akik mindennap, sőt délelőtt, délután külön-külön mennek könyvtárba (pl. a főiskolai hallgatók szegényebb része állandóan ott tanul), tehát ez egy évben legalább 300 000 látogatást jelent. Azután még 2–300 ember, akik havonta 4–5-ször, évente legalább 50-szer járnak könyvtárba; további 2–300, akik évente legalább 30-szor járnak könyvtárba, és a 600 000-es számhoz már igen közel vagyunk. *Tehát a 10 milliós magyarságból a könyvtárakat mindössze pár ezer ember látogatja!*

A fenti arányok nem azt mutatják, hogy Budapesten túlzottan nagy a könyvkultúra, hanem hogy a vidék elmaradottsága megdöbbentő ezen a téren is. Ha a törvényhatósági jogú és a 41 megyei város könyvtárait leszámítjuk, a községek számára nem marad könyvtár. A tanyák és puszták népének pedig csak a *kalendárium* jut...

A szövegközlés alapja: Földes Ferenc Válogatott Művei. Összeáll., a bevezetést és a jegyzeteket írta Simon Gyula. Bp. 1957. 168–170. l.

1. *Földes Ferenc* – l. a 107. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Cronin, Archibald Joseph* (szül. 1896) – Amerikában élő angol író. Sok közepes színvonalú regény szerzője. A Réztábla a kapu alatt című műve a kor egyik legnépszerűbb bestsellere.
3. *Corvina* (1878–1944) – a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesületének folyóirata.
4. *Népművelési Bizottság* – l. a 107. szemelvény 3. jegyzetét.
5. *Sárga regények* – a Pesti Hírlap ponyvasorozata. Sárga fedőlapja miatt nevezték így.

Munkások és az olvasás

110

RÉZLER GYULA[1]

EGY MAGYAR TEXTILGYÁR MUNKÁSAINAK TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS HELYZETE

1943

(Részlet)

A munkás szabad idejének kisebb-nagyobb részét lefoglalja a családról és saját maga anyagi szükségletéről (fűtés, étkezés) való gondoskodás. Különösen a munkásasszonyoknak tölti ki gyáron kívüli idejét a családi munka elvégzése, a gyermekek gondozása. Láthattuk a szabad idő felhasználásának tárgyalásánál is, hogy igen sokan odahaza még talán fárasztóbb munkára kényszerülnek, mint akár a gyárban. Ami kis idő a házi munkától megmarad, az a vidámabb, felüdítő szórakozásra kell. Nem sok ideje és alkalma van tehát a munkásnak, hogy magát tovább képezze, akárcsak felületesen is művelődjön.

Az ember érdeklődésének minőségét, kultúrájának alapjait, – ha nem is döntően – iskolai végzettsége határozza meg. A Kammer-gyár 738 munkása közül 6 munkás egyáltalán nem járt iskolába, 57 munkás még 4 elemit sem végzett, 4 elemit járt ki 157 munkás, 5–6 elemit 382-en. Az új 8 osztályos elemit 20 munkás végezte el. Alsó fokú középiskolákat 106 munkás látogatott. Közülük 59-en járták végig mind a 4 osztályt. A középiskolák felsőbb osztályait 9 munkás látogatta. Az egyes munkáscsoportok között az iskolai végzettség terén nagy különbség mutatkozik. Míg a szakmunkásoknak közel 1/3-a végzett alsófokú középiskolát, addig a betanított férfi munkásoknak csak 1/5-e, a betanított női munkásoknak 1/8-a és a napszámosoknak csak 1/10-e látogatta az alsófokú középiskola valamelyik osztályát. A szakmunkások az előbb említett általános jellegű iskolákon kívül természetesen mind ipariskolát (tanonc) végeztek, sokan pedig magasabb rendű ipari szaktanfolyamokat látogattak.

Ha a Kammer-gyári munkások műveltségének fokára az előbbi képből kellene következtetnünk, akkor nem remélhetnénk nagy eredményt. A munkásokkal kapcsolatban álló egyének azonban tisztában vannak azzal, hogy a munkásság bizonyos rétege iskolai

végzettségével arányban nem álló, nagyfokú érdeklődést tanúsít magasabb rendű kultúrjavak iránt. Helyesebbnek látjuk tehát, hogy az iskolai végzettségre vonatkozó adatokat kiindulópontul vegyük csak, és tovább haladjunk a Kammer-gyári munkásság kulturális életének megismerése terén.

A legáltalánosabb és tömegekhez leginkább eljutó ismeretközlő eszköz az újság, amely a mindennapi élet szükséges tudnivalóit viszi el közönségéhez, de ezenfelül ismeretterjesztő cikkeiben, útleírásaiban, riportjaiban a napi eseményektől függetlenebb, értékesebb ismereteket is juttat olvasóinak. Mondhatjuk, hogy a rendszeresen újságot olvasó ember már bizonyos kisebbszerű ismeretkörrel rendelkezik, továbbá, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében az újságot naponta olvasó munkás művelődési szempontból messze az újságot nem olvasók felett áll. Ebből a szempontból érdemel figyelmet, hogy 741 Kammer-gyári munkás közül csak 434-en olvastak többé-kevésbé újságot, 307-en pedig nem. Miután főleg az alsó néposztályoknál az újságolvasás a kulturális érdeklődés első foka, azt kell vélnünk, hogy a Kammer-gyári munkások 45%-a nemhogy önképzésére nem fordít semmi gondot, de még csak érdeklődést sem mutat a kultúra alapeleme, a betű iránt. Ezzel nem akarjuk elítélni ezeket a munkásokat, hiszen igen könnyen megérthetjük őket, hogy az esetleg órákig tartó utazás, a család körüli munka – különösen a munkásasszonyoknál – minden energiát felemészt, s ami idő marad, azt inkább a pihenésre fordítják.

Az újságot olvasó munkások érdeklődésének politikai és szellemi beállítottságára általában jellemző az a lap vagy folyóirat, amit rendszeresen olvasnak. Éppen ezért figyelemre méltó, hogy legtöbben a Friss Újságot veszik. Utána olvasottságban a Pesti Újság következik, majd a Magyarság és a Függetlenség. Kisebb olvasótábora van a Nemzeti Újságnak, a Pesti Hírlapnak, az Új Nemzedéknek és a Nemzeti Sportnak. Néhányan olvassák csak a 8 Órai Újságot, a Magyarországot, a Népszavát, a Magyar Nemzetet és a Deutsche Zeitungot. A folyóiratok közül legtöbben a Szív c. vallásos hetilapot veszik, majd a Tolnai Világlapját.

Meg kell jegyezni, hogy a fenti kép nem teljesen pontos, mégpedig azért nem, mert a munkásság nem szívesen vallotta be két újságnak, úm. a Pesti Újságnak és a Népszavának az olvasását. A Kammer-gyári munkásokhoz közel állók véleménye szerint mindkét lapot sokkal többen olvassák, mint ahogy az a munkásoknak a kérdőívekre adott válaszából kitűnik.

Egy fokkal közelebb jutunk a Kammer-gyári munkások műveltségi viszonyainak megismeréséhez, ha az általuk legkedvencebbnek jelzett szórakozásokat vesszük szemügyre. A munkásságnak ugyanis, amelyet a fárasztó napi munkáján kívül sok esetben még a családi élete is igénybe vesz, a művelődés, az önképzés inkább szórakozásnak számít, illetve csakis a szórakozásra szánt idejéből telik ki.

741 munkás közül, akik arra a kérdésünkre, hogy mi a legkedvesebb szórakozásuk, akár tagadó, akár tényleges választ adtak, 262 nem tudta pontosan megnevezni azt. Ezeknek valószínűleg családi vagy egyéb okok miatt nincs is idejük a rendszeres szórakozásra. 38 munkás is csak azt jelezte, hogy egyáltalán szórakozik, de hogy szórakozásának mi lenne a tárgya, arra már nem volt képes választ adni. 29-en szabad idejüket főleg pihenésre fordítják. 412 munkás talál tehát időt a szórakozásra, és képes meg is nevezni, mi az, ami őt szabad idejében leginkább leköti.

Legtöbben, 129-en a mozit, a színházat, a rádiót nevezték meg legkedvesebb szórakozásukként. 94-en a sport, a kirándulás, a séta mellett döntöttek. A családi kör szelíd érzelmességét 48-an találják szabad idejük legérdemesebb kitöltésének. 31-en a ház körül tesze-getnek el, 16-an pedig kézimunkázni szeretnek. Bizonyára a fiatalok sorából 18-an a táncot kedvelik leginkább. A nemesebb szórakozások közül 36-an az olvasást, 25-en a dalárdát választották. 8 sakkozással, 1 pedig fényképezéssel tölti el szabad idejét. Az utóbbiak tehát azok, akik a megvizsgált Kammer-gyári munkások közel ezernyi tömegéből szabad idejüket elsősorban önmaguk képzésére, műveltségük emelésére, szellemük élesítésére fordítják. Hangsúlyozzuk, hogy csak elsősorban, mert elég nagy azoknak is a száma, akik szabad idejük egy részét színvonalas vagy csekélyebb értékű könyvek olvasására fordítják, és ekképpen ismereteik tárát értékesebb vagy silányabb elemekkel gyarapítják.

A 741 Kammer-gyári munkásból 306 olvas rendszeresen könyveket. A szakmunkások kivételével az egyes csoportoknak több mint a fele egyáltalán nem vesz kezébe könyvet, így a napszámosoknak a 2/3-a. Vizsgálódásunk szempontjából az olvasott könyvek fajtái és minősége érdemelnek elsősorban figyelmet. Természetes, hogy legtöbben (126) e szépirodalom körébe eső munkákat olvassák rendszeresen. A történeti tárgyú könyveknek már kevesebb hívük van (22). A tudományos művekben is elmerülnek egyesek (16), mégpedig feltűnő az, hogy legtöbben a betanított női munkások köréből. Az iparággal foglalkozó szakirodalmat inkább szakmunkások (6) és néhány betanított férfimunkás (4) tanulmányozza. Az útleírásoknak is van egy-két hívük (9). A vallásos, az ismeretter-

jesztő könyveket ugyancsak olvassák egyesek. A politikai irodalmat csupán 1 betanított munkás tanulmányozza. 26 munkás pedig nyíltan bevallja, hogy őt csak a könnyebb fajsúlyú irodalom, a füzetes regények érdeklik, míg 76 munkás mindenféle fajtájú könyvet olvas.

Pécs, 1943. Magyar Szociográfiai Intézet. 30–32. l. (Szociográfiai értekezések tára 9.)

---

1. *Rézler Gyula* (szül. 1914) – közgazdász és szociográfus. Több munkájában foglalkozott a munkásság gazdasági, szociális és kulturális helyzetével. Ez a munkája a Kammer testvérek Textilipari R.T. munkásainak életét elemzi. Szemelvényünk a Kulturális viszonyok című fejezetet közli.

Parasztság és az olvasás

111
VERES PÉTER
A FALU ÉS A KÖNYV[1]
1936

Valljuk meg csak őszintén, amikor a falu és a könyv viszonyáról volna szó, hogy a falunak nem is igen van viszonya a könyvvel. Ha még olvasók itt-ott, egy irodalomkedvelő tanító és pap vagy más falusi entellektüel, esetleg néhány gazdag boltos, húsiparos és parasztgazda lányában akadnak is, de vásárlók már kevésbé. Hihetetlenül kevés könyvet vásárolnak a falun, az is jórészt haszontalanság. Nem kultúrát jelentenek és terjesztenek, hanem egyszerűen csak a szórakoztató ipar termékei, s ugyanolyan törvények szerint terjednek, mint a futballrajongás, ajakpirosító és a stricinyelv. Egyszóval a mai polgári kultúra behatolása a faluba, bizony, nem a könyveken keresztül történik, éppen ezért olyan is lesz az.

Természetesen azért nem lehet azt mondani, hogy a faluba egyáltalán nem jön könyv, vagy hogy nem olvassák el. Csak hát a városhoz viszonyítva nagyon kevés, különösen ha rágondolunk, hogy Magyarország lakosságának nagyobbik fele még ma is falun vagy falu jellegű kisvárosban lakik.

Röviden megpróbáljuk felvázolni az okokat:

A legelső ok természetesen az alacsony kultúrnívó. A falusi lakosság jó része, még aki szeret is olvasni, nem igényli a könyvet.

MAGYAR
BIBLIOFIL
SZEMLE
ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT
*
SZERKESZTETTE:
AZ 1–2. SZÁMOT
DÉZSI LAJOS
A 3–4. SZÁMOT
SIKABONYI ANTAL

I. ÉVFOLYAM. 1924.
A LANTOS RT. KÖNYVESBOLTJA
BUDAPEST

A MAGYAR
BIBLIOPHIL TÁRSASÁG
ÉVKÖNYVE
I.
1921–1928

BUDAPEST, 1928
A MAGYAR BIBLIOPHIL TÁRSASÁG
KIADÁSA

A BIBLIOFIL MOZGALOMMAL FOGLALKOZÓ IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

A KNER-NYOMDA KIADVÁNYAI

ŐSZI
HARMAT UTÁN
ISTENES, VITÉZI ÉS VIRÁGÉNEKEK
MELLYEKET
BALASSI BÁLINT
ÉS EGYÉB NEVES S NÉVTELEN
POÉTÁK MUNKÁIBÓL A XVI., XVII.
ÉS XVIII. SZÁZADOKBÓL
ÖSSZEGYÜJTÖTT
KIRÁLY GYÖRGY

KIBOCSÁTOTTA ÉS NYOMTATTA
KNER IZIDOR
AZ 1921. ESZTENDŐBEN
GYOMÁN

TRATTATELLO IN LAUDE DI DANTE
AZAZ
DANTE DICSÉRETE
DANTE ALIGHIERI ELSŐ OLASZ ÉLETRAJZA
ÍRTA
GIOVANNI BOCCACCIO
FÜGGELÉKÜL:
LIONARDO BRUNI DANTE-ÉLETRAJZA, GIOVANNI VILLANI FIRENZEI KRÓNIKÁJÁNAK DANTE-RUBRIKÁJA
ÉS A BOCCACCIO-FÉLE VITA INTERA NÉHÁNY
FEJEZETE. FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSSEL
ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA
KAPOSY JÓZSEF

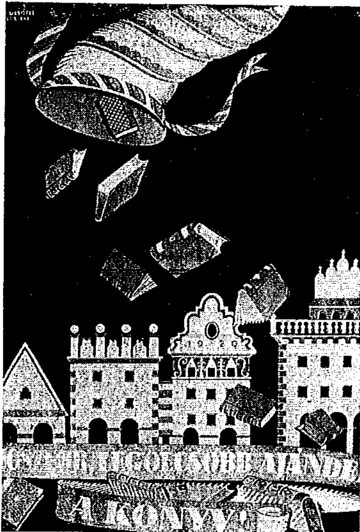
GYOMÁN,
NYOMTATTA KNER IZIDOR KÖNYVNYOMTATÓ
A. D. MCMXXI.

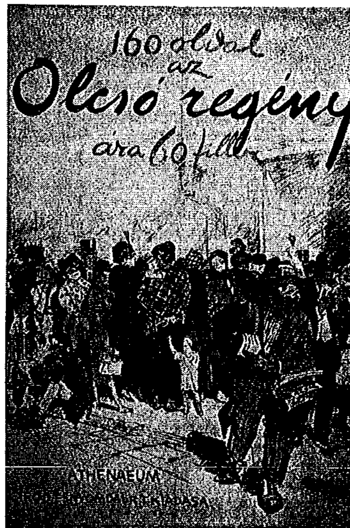

A TEVAN-NYOMDA KIADVÁNYAI

KÖNYVPLAKÁTOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Elolvassa unalomûzésből, vagy mert nagyon dicsérték előtte, de eszébe sem jut, hogy meg kellene vásárolnia. Nem csinál ügyet belőle még a tehetősebbje sem, hogy könyvtára legyen, mint a városi gazdagok, akik vásárolnak még akkor is és azt is, ha azt nem is olvassák.

Ezután következik, amit legelsőnek szoktak mondani, a szegénység és a pénztelenség. Ez természetesen a legkomolyabb ok azoknál, akiknek csakugyan nincs pénzük, pl. a földmunkások és a törpebirtokosok százezreinek. De ilyen szegények, akik ezért nem vásárolnak könyvet, a városban is vannak. A gyárak és műhelyek proletárjainak ha valamivel több pénz meg is fordul a kezében, mint a falusiaknak, de az is mindig kell kenyérre és lakbérre. Nem jut abból könyvre. A falun azonban a gazdagok sem vásárolnak, amint az előbb mondtam, azért, mert nem igénylik a könyvet. Mert nem igaz az, hogy egyik-másik parasztgazdának ne telne évenként 10–20 pengő könyvre, amikor egyéb haszontalanságra, pl. tajtékpipára, sallangos szerszámra, lakodalmi, disznótori és névnapi muzsikára telik, de hát nincs rá szükségük. Még a gyerekeik is, ha szeretnek olvasni, azok sem vásárolnak, hanem kölcsönöznek a gazdakör vagy a község könyvtárából, esetleg a boltos és iparos lányok szalonponyváiból és Színházi Életeiből[2].

De nemcsak ők nem vásárolnak, hanem akiknek már kötelességük volna, a falusi intelligencia sem. Persze, egypár dicséretes kivételtől eltekintve, amint már említettem is. Hogy kevés a fizetésük, kevesebb, mint a városi kollégáiké, az nem ok, és nem is igaz. Mert viszont a megélhetésük, még ha nem is foglalkoznak saját maguk is termeléssel, hasonlíthatatlanul olcsóbb. És jut is nekik falusi estélyekre, süteményekre és likőrökre annyi, hogy ha annak 10–20%-át könyvre adnák, nem volna probléma Magyarországon a könyvkiadás.

Mindezek hát csak másodlagos okok, szinte már csak okozatok a legelső ok mellett, amely ugyan nemcsak a falunak, hanem az egész magyar társadalomnak a betegsége: a szabadság hiánya mellett.

Mert volna itt olvasó, dacára a szegénységnek és az elmaradottságnak, ha az emberek értelmét látnák a művelődésnek és a tanulásnak. Földmunkások ezrei, de általában a parasztfiatalság olvasna, tanulna, emelkedne, ha volna rá lehetősége, s ha volnának neki való könyvek! Ha egyedül nem vásárolhatnának, vásárolhatnának közösen, s ha szabadság volna, volnának szervezeteik, amelyek jó könyvtárakat állítanának össze, s ha sikerülne magasabb bér- és életnívót kiharcolniuk, akkor végül az egyeseknek

is jutna itt-ott egypár fillér könyvre. Azonkívül ezek a szervezetek fel tudnák hívni a figyelmüket az igazi kultúrára, legalábbis a jobbakat el tudnák vonni az olcsó szórakozásoktól és a kocsmázástól, de még a szektakönyvek és a ponyvaregények olvasásától is. Mert hiszen ezek ma is olvasnak. A községi könyvtárak és gazdakörök könyveit ők nyűvik el, dacára annak, hogy ezek a könyvek nem nekik valók. Érdektelen karrierregények, polgári lélektani és túlhangsúlyozott szerelmi könyvek, ósdi nyelvvel és fogalomkörrel, csoda-e, ha ezekkel versenyezni tud a legalább nyelvében új és történeteiben érdekes ponyva.

Igaz, hogy amint a városokban sem lett az egész lakosság komoly könyvvásárló- és könyvolvasóvá, mert jó része ott is haszontalan szórakozásokra és alkoholra költi a pénzét, itt sem lenne minden parasztból könyvbarát. De legalább szelektálódna, kiválasztódna a falusi lakosság is, és a kultúrára, szellemi emelkedésre alkalmas és hajlamos egyének éppúgy megszeretnék a könyvet és megvásárolnák, sokszor egyéb kiadásaik rovására is, mint ahogy a városi ipari munkások és ifjúmunkások élcsapata teszi. A magyar könyvkultúra s a magyar könyvkiadás számára azonban ez már roppant jelentőségű tény lenne, mert megteremtené azt az alapot, azt a kiadási, kalkulációs bázist, amelyben már legalább pénzügyi aggodalom nélkül – ki lehetne hozni olyan komoly könyveket, amelyeket ma, éppen a magyar nyelvterület zártsága és kicsisége miatt nem lehet. Hogy ez a mai rendszerben valóra váljon, kérdéses, én legalábbis nem hiszem. Ezek után már nem nehéz a felelet arra a kérdésre, hogy mit jelent a magyar falunak a könyvnap. Bizony, keveset, jóformán semmit. A parasztok nem tudnak róla, különben is éppen akkor van a legnagyobb dologidő, kaszálás, kapálás ideje, a munkások hajnaltól vakulásig dolgoznak, ha munkanélküliek, munka után szaladgálnak, a gazdák meg az eget lesik, hogy hoz-e esőt, avagy ha hoz, lesz-e köszönet benne, nem jég lesz-e vagy romboló vihar.

Hogy az intelligencia mit csinál ebben az időben? Dolgozik vagy hűvösöl, ki-ki a módja, rangja és foglalkozása szerint, de bizonyos, hogy nem nagyon érdeklődik a könyv iránt. Az a néhány ember beruccan a városokba, széjjelnéz a könyvsátorokban, szűkös erszényéhez mérten vesz is valamit, a nagy többség azonban ilyenkor azon gondolkozik és arra „gyűjti" a pénzt, hogy hova lehetne leruccanni pár heti fürdőzésre a nyári vakáció alatt. Még ha „divat" lenne a falun a könyv, „sznob erény" és „sznob kötelesség", akkor talán vásárolna, de még csak itt se tartunk. Amint nem szégyen a falusi módosoknál és tanultaknál, hogy nincsenek könyveik, úgy nem is dicsőség.

És ez nem is változik meg, amíg új magyar társadalom s benne új magyar falusi vezetőség nem lesz.

A szövegközlés alapja: Könyves. Könyvkultúra és irodalom. 1936. 9–10. sz. 3–5. l.

---

1. Veres Péter kitűnően ismerte a parasztság kulturális helyzetét, olvasási viszonyait, olvasmányait. Erről több írása is tanúskodik. Így pl. a Számadás, újabban az Olvasónaplómból címen összegyűjtött cikkeinek sorozata.
2. *Színházi Élet* (1912–1938) – képes hetilap. Nagy népszerűségét a művészvilág szereplőinek magánéletéről szóló híradásainak köszönhette.

A könyv és a kispolgár

112

NAGY LAJOS[1]

ÍRÓ, KÖNYV, OLVASÓ

1941

(Részlet)

...Az olvasót olvasónak nevezem, a közhasználatú szóval, bár a helyes neve az lenne, hogy: könyvvásárló. Mert csak a vásárló olvasó számít, csak az ő igénye válik aktív tényezővé abban a folyamatban, melynek eredménye a könyv.

Az olvasó eddig földerítetlen valaki, ideje lenne már róla megtudni egy keveset. Mert sok szó esett már irodalomról, íróról, könyvekről, műfajokról, művek hatásáról, de az olvasót elhanyagolták. Ezért mutattam rá az olvasó fontosságára.

Én magam régóta figyelem az olvasót, s igyekszem tájékozódni róla, amennyire lehet. Sokra nem jutottam vele, ezt mindjárt megmondom, de abból a kevésből, amit tudok, vagy csak sejtek, közlök egyet-mást, persze csak kezdeményezésül. Az olvasó tüzetes vizsgálata másokra tartozik; nehéz, nagy elfogulatlanságot igénylő munka ez, mód kell hozzá és módszer, s az a nagy áldozatos fáradság, hogy a vizsgáló el is olvassa mindazt, amit az olvasó olvas, mert csak úgy értheti meg az írói művekkel szemben való viselkedését: tetszését vagy elutasítását. Előre közlöm, hogy az olvasó ízlése eltér az enyémtől, az olvasónak nem kell a jó irodalom, az olvasó szereti a selejtest, a közhelyest, a sablont, az ostobát, a valószínűtlen s így haszontalan történetet, a valóságtól való el-

fordulást, az ámítást – még orvosi-egészségügyi könyvekben is fölébe helyezi a kuruzsló rosszhiszemű javallatait a becsületes és értelmes szerző tárgyilagosságának –, az olvasónak idegen a magasröptű szellem minden megnyilatkozása, én olyan ellentétben vagyok az olvasóval, hogy a vele való szakszerű foglalkozást s az ő természetrajzának részletes leírását elhárítanám magamtól, hiszen még annak az előfeltételnek sem tudnék megfelelni, hogy elolvassam, amit az olvasó olvas. Számomra ismeretlen és soha meg nem ismerhető könyvekkel kapcsolatban szemlélhettem eddig is az olvasót.

Annyit mondhatok tehát csak az olvasóról, amennyi így derült ki róla. Persze hogy az olvasók különböznek egymástól, ahány, annyiféle, valamennyi külön egyéniség. De valamiben hasonlítanak is egymáshoz, legalábbis típusok vannak az olvasók közt, amelyeknek a leírása többé-kevésbé általános érvényű. Először is azt mondom, hogy az olvasó kispolgár, vagy fordítva: a kispolgár az olvasó, a többi elhanyagolható mennyiség. Kispolgár, ez kompromittált szó ugyan, sokat visszaéltek vele, de megfoszthatjuk a szót mindattól a mellékzöngéjétől, amit társadalomszemléleti és politikai vitákban kapott, s egyszerűen azt a réteget kell a szón értenünk, amelynek életszínvonala a csak munkájukból élők fölött állt mindmáig néhány fokkal, amely réteghez tartozók könyvet vásárolhattak s vásároltak is. A szó nem fontos, használom, mert elnevezés, s újat nem csinálhatok helyette, ez a szó valóság, nem változtat rajta az a korrekció sem, hogy nem ember és ember közt van a különbség, hanem a körülmények változnak, s hogy ilyenformán mindnyájan kispolgárok vagyunk. Tény, hogy amit innen kezdve elmondhatok, az nem más, mint: a könyv és a kispolgár viszonya.

Tehát: az olvasó! Ismerjük már. Megy az utcán, fiatal nő éppen, vele szemben jön egy munkás-szegényember, óriási láda a hátán, annak súlya alatt görnyed, majdnem egymásnak ütődnek, a nő csak az utolsó pillanatban húzódik félre, s dühös méltatlankodással méri végig a ládás embert, hogy miért nem tért ki őelőle, az óriási ládával, amely alatt, mondom, görnyed, de úgy, hogy hétrét hajlik, izzad, se lát, se hall, alig tud lépni. A nő talán éppen olvasmányért megy, valami „szép" könyvért.

Miről szól a könyv? – kérdezi a fiatal nő, csak véletlen, hogy már egy másik. És egy könyvet tart a kezében, gyanakodva nézi: Järnefelt[2]: *Koivikkó lakói*. A cím nem árul el semmit. Nem jelzi, mint például az *Őméltósága*, vagy *A kegyelmes úr rokona*, vagy a *Penny paradicsoma*, hogy olyasmi van benne, amit érdemes elolvasni. Nem jelzi? De igenis, jelzi, hogy nem érdemes bele se

kezdeni. A nőnek, mint minden olvasónak, csodálatos a megsejtő képessége. Egy mondatból, egy szóból megtudja, hogy neki való-e a könyv vagy nem. Most is: Järnefelt – valami gyanús név, nem gondolja, de érzi, hogy valami északi. Koivikkó lakói – ez a Koivikkó valami kisebb hely, lakói – ez mind a lakosság, tehát a senkit sem érdeklő dolgozó, egyszerű emberek is, tehát még a szegények is. Más könyvet kér. Csak szegénység, nyomor, baj ne legyen benne, mert azt úgyis eleget hall az ember, azt ő annyira nem bírja, hogy már gyűlöli. Valami szépet óhajt. Szépet és jót.

Szép és jó azután például Margaret Mitchell regénye, *Elfújta a szél*.[3] Az amerikai Észak és Dél polgárháborújáról szól, de van benne szerelem, csupa gazdag ember a szereplője, Scarlett kisasszony, majd asszony, az első száz oldalon legalább hússzor vált ruhát, a ruhái gyönyörűek, finom és drága anyagból valók, részletesen le vannak írva, a díszítéseikkel együtt. Az urak is mind elegáns emberek, igazi férfiak és hősök, egyikük sem kutatja a sárgaláz okozóját, hanem méreszen harcolnak a pénzért, a vagyonért, kalandokba bocsátkoznak; a mellékalakok csupán kiszolgálják az urakat, nem felfogadott, bért igénylő cselédek ők, akiknek vasárnapi kimenő is jár, hanem rendes néger rabszolgák. És mégis hűségesek, még szeretik is gazdáikat, akiket csak szeretni lehet. Valóságos tündérvilág: mindenkinek van birtoka, vannak hintói, lovai, a nőknek is, hátaslovaik és szolgáik, de nem ám bejáróasszony-rendszer. A gazdagság mérhetetlen, az anyagbőség óriási, ahogy lenni kell, a mulatságok kápráztatóak, a lakomák pazarok, nincs hiány semmiben, nincs zsírjegy, aki akarja, fél kiló cukorral ihatja a kávéját. Eszményi társadalom ez a rabszolgatartó délieké, szebb, mint a polgárosult északiaké, az írónő maga is szeretettel, nosztalgiával rajzolja meg, szerinte is idilli, mosolygós patriarkalizmus. Egy szó annyi mint száz, a könyv remek. Nem csoda, ha huszonötezer példányban fogyott el, verve minden más könyvet ezzel a számmal...

A szövegközlés alapja: Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. Válogatott cikkek és tanulmányok I. (Összegyűjt., sajtó alá rend., jegyz. és utószót írta Gordon Etel.) Bp. 1959, Szépirodalmi Kiadó. 517–520. l.

1. Nagy Lajos cikkeiben gyakran foglalkozik a sajtó, a könyvkiadás és az olvasás problémáival. Feleségének, Szegedi Borisnak kölcsönkönyvtára volt, s ott az író is gyakran megfordult, így jól ismerte a magán kölcsönkönyvtárak anyagát és olvasóit. Kitűnőek az egyes olvasótípusokról készült leírásai. – Ebben a részletben elsők között hívja fel a figyelmet az olvasás és az olvasók alapos megismerésének a szükségességére.
2. *Järnefelt, Arvid* (1861–1932) – finn író.
3. *Mitchell, Margaret* (1900–1949) – amerikai írónő. Elfújta a szél című regénye a kor egyik legnagyobb sikert elért, divatos olvasmánya volt.

C) A KÖNYV ÉS A SAJTÓ

Szerző és mű a kapitalista könyvkiadás viszonyai között

113
NAGY LAJOS
MAGYAR ÍRÓ 1929-BEN
(Részletek)

Tegyük föl, hogy most születik egy magyar író agyában új regényének az alapgondolata. Az író egyedül van a szobájában, föl-alá sétál és gondolkodik. Megereszti a fantáziáját. És máris hátrányban van akár Werfellel[1], akár Duhamellel[2], akár Ilja Ehrenburggal szemben. A magyar író csak megeresztené a fantáziáját, de az nem ered meg. Mert ha a kínos tapasztalatait, a saját kárán és másokén való okulásait már el is felejtette volna, sőt tegyük fel, hogy mindez okulások és tapasztalatok ezúttal tárgytalanok, mert valamely külföldi rendelésre írná a regényét, azzal a föltett szándékkal, hogy magyarul azt nem is jelenteti meg – akkor is, már a kigondolás stádiumában is elkorcsul a regény; már a témaválasztása, az alapötlete nem lesz olyan bátor, szabad, független, új és újszerű, oly erkölcsi erőt kisugárzó, mint lenne, ha nálunk a gondolkodásnak, sőt az otthon, zárt szobában, magányosan-gondolkodásnak meglenne a teljes szabadsága...

De hát mit jelent az, hogy nem szabad? Melyek azok az idegen, irodalmon kívüli hatalmak, amelyek az írót lélekbénító szuggesztiók alatt tartják? Sokan azt hiszik, hogy az ellenséges erők felsorolását kimerítették akkor, amikor általánosságban a mai politikai légkörről, konkretizálva pedig és a részletekre is kiterjesztkedve rendőrről, ügyészről s bíróról beszélnek. Ez a ténymegállapítás hiányos, tehát hibás. Ezt a rövid sort, hogy rendőr, ügyész, bíró – ki kell egészíteni így: szerkesztő, lektor, kiadó, nyomtatvány- és lapterjesztő, kritikus, színházigazgató, végül maga a színházjáró, a könyvvásárló közönség: ebben a sorban benne van az államhatalmon kívül minden más tényező, akin és amin az irodalmi mű sorsa múlik. Vannak tipikus jelenségek, amelyek mutatják az államhatalmi tényezőkön túli más tényezők egyéni buzgalmát:

azt a spontán lelkességet, amellyel az államhatalmi tényezők cenzúráját túllicitálják: nemcsak az alkalmazkodás üzleti kényszere s a túlságos félelem folytán, hanem a burzsoázia osztályérdekeinek magánvédelmében...

Nem lehet írni, ha az élet millió megnyilatkozását el kell kerülni. Bonctant sem lehet tanítani, ha a nemi szervek helyét az atlaszon fügefalevéllel kell borítani. Nem lehet írni, ha az emberi életjelenségek szociális hátterét, szociológiai összefüggését tilos földeríteni. Nem lehet írni, ha észrevevés és észrevétetés helyett állandóan a szemethunyás és elhallgatás a kötelező. Nem lehet írni, ha valamely jelenségből következtetéseket vonva, egy hosszú gondolatsornak már az első mondata után meg kell állni. Nem lehet írni, ha az irodalmi mű sorsát meghatározó minden egyes tényezőnek gondolkodása arra van beállítva, hogy csak helyeselje és védje egy bizonyos körülzárt, retrográd világszemléletnek minden egyes rögeszméjét. Nem lehet olyan embereknek írni, akik közül ezerötszáz együtt ásítva hagyja semmibe hullani a Névtelen katonát, s boldogan szívja be mint neki való táplálékot a Buta embert. Regényt itt aligha is lehet írni mást, mint egyetlenegyet, valami hatkötetest, amelynek a címe: Sivatag vagy Sár, vagy a Poklok fenekén. Drámát meg egyetlenegyet sem lehet írni. Talán éppen azért nincs szabadsága az írásnak, mert nincs rá szükség, nem is lehetne vele mit kezdeni.

De tegyük föl, hogy mégiscsak elkészül az a bizonyos regény. A megírásáról csak ezt: a magyar írónak tízszer annyit kellene írnia, mint mondjuk Jakob Wassermann-nak,[3] hogy meg tudjon élni a műveiből; az írás, mint rendes megélhetést nyújtó foglalkozás, a becsületes író számára megszűnt. Ez különben az anyagi rész, erre később majd visszatérek. Mi történik az író kész regényével? Vagy valamely napilap közli, vagy valamely folyóirat, vagy mindjárt könyvben jelenik meg. Melyik napilap közölné? A lapoknak zárt politikai irányzatuk van, amely még a szóhasználatot is előírja minden munkatárs, tehát még az író számára is...

De szőjük tovább a példázatot úgy, hogy írónk nem is szánta regényét sem napilapnak, sem folyóiratnak, hanem egyenesen könyvben akarja megjelentetni. Ó, micsoda embereken, micsoda embereknek micsoda sunyi, üzleti, de még üzletinek is helytelen szempontjain kell átvergődnie! Olyan emberekkel áll szemben, akik az irodalmat úgy kezelik, mint kereskedő az ócskavasat vagy a libatollat. Sőt rosszul mondom, mert ez még a jobbik eset lenne. Tehát kijavítom: olyan emberekkel áll szemben, akik mindenkor alárendelik magukat az éppen uralkodó politikai hatalmaknak, akik kormánnyal és hivatalokkal barátságos viszonyban akarnak lenni, tankönyvkiadások, állami nyomtatványok szállítása, közkönyvtári

vagy iskolai rendelések megszerzése s efféle érdekek alapján. Haladó időkben talán inkább az üzleti érdek vezeti őket, de retrográd uralom alatt már az üzleti érdekeiket is alárendelik annak a szenvedélyüknek, hogy szabadon gyűlölhessenek és üldözhessenek minden haladó gondolatot. Példának Kassák Lajos Egy ember élete című önéletrajzát hozom fel; ez a könyv nyilvánvalóan jó üzletnek is ígérkezett, az is lett, de azért egy sereg kiadó utasította vissza, míg az egyik végre kiadta, a visszautasítók közül az egyik kifejezetten azért, mert a munkásmozgalomról s a sztrájkokról nem elítélően ír. Azt már csak mellékesen említem meg itt, hogy ugyancsak ezt az életrajzot egy külföldi magyar fél szocialista lap azért nem volt hajlandó közölni, mert az író a nemi életről is elmond egyetmást, s a szóban forgó lap szerkesztője szerint ez a „proletárt" megbotránkoztatná.

Igen nehéz az író dolga a kiadóval. Persze, van olyan író, akinek soha semmi zavara nem akad kiadóval, legfeljebb pénzügyi – de az ilyen nem is tartható írónak, s itt mindjárt megjegyzem, hogy én tulajdonképpen az eszményi, igazi íróról beszélek, tehát nem azokról, akiket a közfelfogás íróknak tart, mert ők írnak, s műveik megjelennek; hiszen éppen azt bizonygatom váltig, hogy igazán értékes írás nem is jelenhetik meg nálunk – legföljebb kuriózumként hivatkozhatunk egyre-kettőre –, s ha e tényleg működő írók közül egyeseket mégis íróknak tekintek, ezt részint régebbi munkájuk alapján teszem, részint ismeretében a tehetségüknek, melynek ma már nem adhatnak kifejezést.

A kiadó nem úgy áll a magyar íróval szemben, mint mondjuk H.G. Wellsszel szemben, akinek a kiadásánál ő csupán közvetítő az író és a magyar közönség közt – bár nem vagyok benne biztos, hogy hű közvetítő-e, mert tudok róla, hogy más külföldi írókat hamisítva közvetít. A magyar íróval kapcsolatban a kiadó irodalmi, irodalompolitikai s társadalmi tényező is akar lenni, itt ő már érvényesíteni akarja a saját lelkiségét is – bár, mondom, egy sereg külföldi íróval szemben is érvényesíti, mert műveiket meghamisítja. A magyar íróval szemben mindent elkövet a kiadó, hogy annak műve az ő szellemi és erkölcsi nívóján túl ne emelkedjék. Észrevételei vannak. Hozzászól a dologhoz. Ha nem fogadja el a művet, akkor is megindokolja az elutasítást, s az írónak, ha újra akar próbálkozni, a szempontjait már figyelembe kell vennie, s rendelésszerű árut kell szállítania...

A regény megjelenik. Végre. De ugyan mit ért el vele a magyar író? Remekművet nem alkotott, mert ha tudott volna is, akkor se engedték meg neki: rendőr, ügyész, bíró, kiadó, szerkesztő, lektor, kritikus és olvasó. Legföljebb egy kis pénzt keresett.

És ez a tragikomikum. Mert fel kellett adnia minden írói célt, elsősorban a művész leglényegesebb célját: az ember- és életismeret kiteljesítését: az írónak önmagával és a társadalommal s a világegyetemmel való számvetését; mindezek után a tiszta, őszinte megnyilatkozást, amely ha érték, akkor valami olyan erőt sugároz ki magából, mely szilárdít, emel, előrelendít. Szóval: csaknem minden erkölcsi és szellemi értékről le kellett az írónak mondania, pedig valaha azért indult írónak, feladván minden reális elhelyezkedést a társadalomban, mert az a bizonyos belső kényszer – a megnyilatkozásnak s a világot formálni akarásnak kényszere – ellenállhatatlanul írónak űzte. Igazi írónak indult az író, de a belső kényszerrel csakhamar alkuba kellett bocsátkoznia, majd az eredeti szándékairól le kellett mondania, s egyetlen célnak maradt az önfenntartás, azaz a pénzszerzés. De ez azután a tragikomédia, vagy ha úgy tetszik, észbontó tragédia: csak pénzért írni s mégis oly keveset keresni, mint amennyit egy magyar író keres, ezerszer kevesebbet annál, amennyit soha meg nem alkuvó, tiszta szándékú s nyílegyenes akarású külföldi írók keresnek.

A szövegközlés alapja: Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. Válogatott cikkek és tanulmányok I. (Összegyűjt., sajtó alá rend., jegyz. és utószót írta Gordon Etel.) Bp. 1959, Szépirodalmi Kiadó. 356–371. l.

---

1. *Werfel, Franz* (1890–1945) – német költő és író.
2. *Duhamel, Georges* (1884–1966) – francia író, számos híres regény szerzője.
3. *Wassermann, Jakob* (1873–1939) – német író.

Magyar irodalom – külföldi irodalom

114
NAGY LAJOS[1]
IDEGEN REGÉNYEK GARMADÁI
1925
(Részletek)

A magyar író anyagi helyzete egyre rosszabb és rosszabb, kedve és munkalehetősége is csökken –, a magyar könyvpiacon pedig az idegen regények tömegei jelennek meg, sűrű egymásutánban, esztendők óta. Az írók maguk, akikkel e témáról beszéltem, szégyennek, csapásnak, szörnyű igazságtalanságnak tartják ezt az

állapotot. Az írókon kívül azonban senki sem törődik vele, hogy mi történik a magyar irodalommal.

A magyar írók olcsó honoráriumért napilapokba írják a tárcanovellákat, e novellákból talán soha nem lesz novelláskönyv. A magyar írók meg sem írhatják a regényeiket, hisz tárcanovellákat kell írniok, mondom, méghozzá különféle eszmekörben élő s mindenkor prepotens igényű napilapokba, az igazi irodalomnak ez éppenséggel nem eszményi orgánumaiba, szerkesztői ceruza alá, színeiket kaméleonszerűen váltogatva, mert nem tudják megszerezni a regényíráshoz az „üzemi költséget" sem –, de azért napilapjaink is még mindig előszeretettel közölnek idegen íróktól regényeket. A magyar írók novelláit egyáltalán nem, a regényeiket is csak elvétve – csakugyan: „elvétve", azaz írót is, regényt is rosszul, a külső (politikai és zsurnalisztikai) hatalmi viszonyok s nem a belső érték alapján megválasztva – adják ki ugyanazok a kiadók, akik a világ minden kultúrnyelvén működő íróknak sorozatos műveivel árasztják el a közönséget...

Statisztikát kellene csinálni! Számszerűleg meg kellene állapítani, persze más nemzetek irodalmi viszonyaival egybevetve, hogy mennyi idegenből fordított mű jelent meg magyarul az elmúlt öt esztendő alatt. Bizonyos, hogy e mértékénél fogva már bűnné vált nemzetietlenségben a világ valamennyi nemzete közt elsők vagyunk.

Nem lenne csodálnivaló, ha a magyar író kétségbeesve felkiáltana: segítség! De a probléma rendkívül komplikált, a magyar író ezt bölcsen tudja, s nem kiálthat, mert vajon kitől, mitől várhatná a segítséget? Szervezkedés, küldöttség, kultuszminiszter, memorandum, képviselők, interpelláció, kormány?! Minden lehetőség csaknem lehetetlenség a mai viszonyok között, de különben is az a gyanúm, hogy a védelem még rosszabb lenne, mint a korlátlanul szabadjára engedett nekivadulás. Mert a mai külső és belső erők bármily beavatkozása alighanem csak azt eredményezné, hogy például H. G. Wellsnek egy műve sem jelenhetne meg többé magyarul, ellenben megjelennének, teszem, Pekár Gyulának[2] összes művei – a fiókjában csücsülő további 20–30 regénnyel kiegészítve, és valamely Milotay[3]-kötet, mondjuk arról, hogy a zsidók gáncsolták el Amundsent[4], 50 000 példányban díszkötésben. Ennél mindenesetre jobb, ha a könyvkiadók korlátlanul azt teszik, amit akarnak.

Nyolc-tíz idegen nyelv csaknem valamennyi írójának csaknem valamennyi művével boldogítanak bennünket a magyar kiadók. Örömmel üdvözöljük őket és kiadványaikat mint olvasók, mint a magyar kultúra, a magyar irodalom és a magyar nyelv szent ügyétől önzően függetlenült mohó érdeklődők –, de még így is azt kell mondanunk:

– Elég már! Hiszen annyi már az okvetlenül elolvasnivaló könyv, hogy ha száz évig élünk is, és minden időnket olvasással tölthetjük is, még akkor is marad további száz évre való restanciánk. Elég már, hisz a neveket és a címeket sem tudjuk már emlékezetünkben tartani. Sok lesz már – s a jóból is megárt a sok! (A rosszból még a kevés is megárt.)

Az önző olvasó talán örül –, de szabad-e kiszolgálni a korlátlan individualistát? Szabad-e eleget tenni annak, aki nem törődik a magyar kultúra, a magyar irodalom, a magyar nyelv sorsával, aki azt tartja, hogy vesszen Karinthy, károsodjék Móricz, de neki Mereskovszkijt[5] kell olvasnia, mégpedig sorozatosan, a „nagy" Mereskovszkij összes műveit.

Az idegen regények garmadáit a magyar könyvkiadók adták és adják ki, de a kortünetért ők csak részben és nem száz százalékban felelősek. A kiadók a közönségre hivatkoznak, amely szívesebben vásárol és olvas idegen írókat, mint magyarokat. A hivatkozás helyes és pontosan megfelel a tényeknek. A kiadók azonban azt hiszik, hogy ezzel a kijelentéssel a „maguk részéről" elintézték ezt az egész ügyet, felelős a közönség. A közönség előzetes megfontolás nélkül cselekszik, átengedve magát mintegy ösztönös hajlandóságának –, de ha alkotóelemeit, az egyes olvasókat meginterjúvolja az érdeklődő, ezek azzal magyarázkodnak, hogy a francia, orosz, angol, dán stb. írók általában jobbak, mint a magyarok, mindenesetre pedig érdekesebb miliőbe, szimpatikusabb és magasabb rendű világba visznek bennünket. Hisz a mozgóképszínházban is tapasztalható, hogy a pesti ember föllélegzik, amikor megjelenik a vásznon az első néhány kép, s a főhős autója Párizs vagy New-York útjain robog, jobbról-balról New-York-i házak vagy párizsi fák, idegen, idealizált, még idealizálható emberek. A közönség az idegenregényáradat okául a magyar írót jelöli meg, azaz a magyar irodalomnak viszonylagos alacsonyabb nívóját, „szürkébb", „érdektelenebb" mivoltát.

Igen ám, csakhogy ha igaz, hogy a kiadók csakis azért ontják az idegen műveket, mert a közönség a magyarokat nem vásárolja, ha igaz az, hogy a magyar irodalom átlagban gyengébb, mint a külföldi –, akkor is circulus vitiosusszal [körforgással] állunk szemben, mert:

Hogyan legyen a magyar irodalom erős, magasröptű, érdekes, hogyan állja a versenyt a franciával, orosszal, dánnal –, ha a magyar írót veszni hagyják, ha mesterségesen testét-lelkét sorvasztó aszályt idéznek a feje fölé!...

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1925, 2. köt. 215–217. l.

1. A Nyugat hasábjain a magyar irodalom védelmében Nagy Lajos kezdeményezésére vita indult a rendkívüli nagy mértékben megnövekvő fordításirodalom ellen. A vitában részt vett Ranschburg Viktor, Révai Mór János és Kosztolányi Dezső. Kosztolányi még Nagy Lajosnál is sötétebben lát, egyenesen a „magyar irodalom pusztulásáról" beszél. Az első kettő a kiadók oldaláról száll vitába Nagy Lajossal. Ranschburg egyértelműen szembefordul vele. Szerinte fordítást kiadni: üzlet, magyar művet: veszteség. Révai elismeri Nagy Lajos igazát, de szükséges kompromisszumnak tartja a fordított szépirodalom publikálását a kezdő olvasó megnyerése miatt. Nagy Lajos cikkén kívül Révai hozzászólásából is közlünk részleteket.
2. *Pekár Gyula* (1867–1937) – a Horthy-korszak hivatalos irodalompolitikájának egyik irányítója és dilettáns írója, 1912-től 1922-ig államtitkár a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban.
3. *Milotay István* (1883–1963) – jobboldali, majd fasiszta publicista.
4. *Amundsen, Roald* (1872–1928) – norvég sarkkutató.
5. *Mereskovszkij, Dimitrij Szergejevics* (1865–1941) – reakciós politikai szemléletű orosz író.

115
RÉVAI MÓR JÁNOS[1]
A „GARMADÁKRÓL"
1925

(Részlet)

Mindazt, amit Nagy Lajos arról az özönvízről ír, mely idegen regények alakjában ránk szakadt – kiadó létemre szóról szóra aláírom. Sőt keveslem a dorgálásnak azt a mértékét, mellyel, nagy tárgyilagosságra törekedvén – sújtani akarja a bűnösöket. Mert valóban bűnösök ők. Ami annál sajnálatosabb, mert eddigelé a magyar kiadók, amióta vannak – még nincs száz esztendeje –, mindig együtt haladtak a magyar irodalom fejlődésével, pionírokként szolgálták a nemzeti közművelődés ügyét, tartózkodtak a káros és romboló idegen hatásoktól, és ekként váltak hivatott képviselőivé annak az igazán magasrendű könyvkultúrának, mely ma – az annyira felmagasztalt kultúrai fölény szinte legkézzelfoghatóbb, döntő erejű bizonyítéka.

Ennek a könyvkultúrának egyik klasszikusan értékes alkatrésze az a külföldi irodalom, mely fordítói műalkotásokban vált részévé műveltségünknek, de természetesen csak addig, amíg igazán a külföldi irodalmi művek legjavából volt szó, nagy írók reprezentatív munkáiról, a világirodalom közkincseiről. – De az idegen regényeknek az a feltartóztathatatlan áradata, mely manapság elözönli a könyvpiacot – nem bírálható el ezen szempont szerint. És nem menthető semmiféle szempontból sem. Még az anyagi eredmények perspektívájából sem. Mert nagyobbára és legtöbb esetben ki sem fizetődik ennek a mindenfelől szedett-vedett portékának az árusítása. Hogy mégis kiadóra akad ez az „anyag" –, az igazán érthetetlen és megmagyarázhatatlan. A kiadó elpusztíthatatlan optimizmusa vagy a lektor sznobsága és mindenáron való felfedezni vágyása okozza-e, hogy néhány becses „trouvaille"-tól [telitalálattól] eltekintve, ma már jóformán Európa irodalmi szemetjét gyűjtjük össze magyar irodalmunkban – azt érdemes volna tanulmány tárgyává tenni.

De akármi okozza is, és bármennyire sajnálatos, hogy ma jóformán ezek a „garmadák" egyedüli eleven megnyilatkozásai irodalmi életünknek és könyvtermelésünknek, annak azonban, hogy eredeti magyar regényirodalmunk nem fejlődik szívünk szerint, és hogy elismert regényíróink művei nem kelendők abban a mértékben, amint kívánatos volna – ezek a garmadák nem az okai. Bármennyire igaza van Nagy Lajosnak abban, hogy megrója a garmadákat, azok kiadóit, fordítóit, lektorait, sőt olvasóit is –, abban téved, ha ezeket teszi felelőssé a magyar irodalom mai állapotáért. Ezt szinte számszerűen be lehetne bizonyítani. Még a kivételesen kelendő külföldi tucatregények sem vonják el a valódi közönséget az eredeti magyar regényirodalomtól, mert ezek olyan közönségnél találnak elhelyezésre, mely még nem érkezett el Móriczhoz, Karinthyhoz, Herczeghez. És ha valami mentsége van a „garmadák" kiadóinak, úgy az lehet – hogy épp ezzel a selejtes tucattermeléssel (ne nevezzük irodalomnak) idővel olvasókat nevelnek épp Móricznak, Karinthynak, Herczegnek és másoknak. Mert az olvasást meg kell szokni, annak életszükségletté kell válnia –, azután kezdődik csak az igény valami jobbra, formálódik ki a vágy jobb, értékesebb, maradandóbb hatású olvasmány után.

És a baj, melynek csak eredményét állapítja meg Nagy Lajos cikke – itt gyökerezik. Nincsenek olvasók. Még kevésbé vevők. Vagy csak igen kis számmal, mely nem áll arányban a magyar tehetségek számához és termékenységéhez. Ez volt a panasz a múltban is... Ma még indokoltabb. A háború előtt is csak mesterséges eszközökkel lehetett fenntartani bizonyos irodalmi standardot, írók lelkességével és önzetlenségével, kiadók ambiciozitásával és leleményességével – a háború bizonyos időszakaiban, a lövészárokban megtörtént a csoda: a magyar ember olvasni kezdett, megszerette a könyvet, meghajolt a klasszikus könyv fönsége előtt, azt lehetett remélni, most végre elérkezik az az idő, mikor reális bázisra támaszkodhatik az író és a könyve, rövid ideig volt is bizonyos „konjunktúra", mely csodálatosan elektrizálta az irodalom munkásait, szárnyakat adott a kiadói vállalkozásnak, nagyszerű terveket érlelt és hívott életre, reményt keltő perspektívákat nyitott meg – míg

azután jött Trianon és a köznyomorúság, és mindent elpusztított, mindent eltemetett...

De hát lehet-e a megmaradt kis területen, a megmaradt intelligencia révén könyvfogyasztásra számítani? Hiszen a bekövetkezett gazdasági állapotok, a pénzelértéktelenedés, a köznyomorúság éppen azokat az osztályokat sújtották legjobban, amelyek a múltban egyedüli fogyasztói voltak az irodalmi termékeknek, épp azokat az egyéneket taszították a legnagyobb nyomorúságba, akiknek voltak kulturális szükségleteik, amiknek kielégítéséről elsősorban kellett lemondaniok.

Ez a dolog lényege. Ez az oka a legjelesebb magyar könyvek kis példányszámának, csekély számú fogyásának. De ezen nem segíthet semmiféle könyvkiadói kultúrtevékenység. – Ez a kultúrtevékenység kimerül abban, hogy a kiadó a könyvet kinyomatja, kiadja. Mert higgye el nekem Nagy Lajos, hogy igen nagy dolog az, ha valaki a mai viszonyok között bármilyen magyar nyelvű becsületes irodalmi munkát kinyomat. Oly nagy dolog, oly áldozatos cselekedet ez, hogy minden egyes kiadó előtt minden egyes ilyen mű kiadásakor bátran kalapot lehetne emelni. Kell is. Mert bármily okos és eszmegazdag a Nagy Lajos cikke, abban azonban, azt hiszem, téved, mintha elhivatott író igazi írói tehetséggel megírt, „bátor" regénye, a talentummal és „prófétai szent lélekkel" megírt mű – nem találna kiadóra. Nem tudok rá esetet, hogy igazi irodalmi érték újabb időben kiadó hiányában elmerült volna. Hogy nem részesült sikerben? Még abban a csekély sikerben sem, mely a magyar könyvnek legjobb esetben kijuthat? Annak sok oka lehet, de semmi esetre a „kiadói bátorság" hiánya. Ez a bátorság megvan – eddig legalább megvolt –, csodálatosképpen annak ellenére, hogy minden egyes ily bátor cselekedet szinte egy jelentőségű egy-egy szomorú bukással.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1925. 2. köt. 226–227. l.

---

1. *Révai Mór János* – l. a 31. szemelvény 1. jegyzetét.

Magyar könyvek más országokban

116

GAÁL GÁBOR[1]

A MAI ERDÉLYI MAGYAR IRODALOM ARCVONALAI

1930

(Részletek)

Már mondtuk, hogy a mai erdélyi magyar irodalomban az osztálytudatok kifejezései – általában – nem jelentkeznek határozottan. Az erdélyi irodalom keretei között még minden folyik. A tudatok és arcvonalak kialakulása határozatlan és zavaros. Az egymással valójában ellentétben levő tudatok és arcvonalak még együtt dolgoznak. A legtöbb esetben maguk az írók sem tudják, hogy hova tartoznak. Tipikus tünete ez az amorf állapotban levő dolgoknak, de egyszersmind annak az érzületbeli gyökértelenségnek is, mely az írót itt általában betölti. Viszont bármilyen nagy a zavar, bármilyen gyökértelen itt az író érzülete, a fő erővonalak, melyeket az erdélyi magyar írók sugároznak, mégis láthatók.

Ezeket az erővonalakat mi három arcvonalra lokalizáljuk: az akadémizmus; az akadémizmus ellenzéke, illetve a transzilvánizmus[2]; s harmadszor: a tiszta osztályvonal arcvonalaira.

Alábbiakban tehát mindenütt a valóságban dolgozó erőkről és arcvonalakról beszélünk, s nem említünk sehol se neveket, se műveket. Hisz a társadalomvalóság nem nevek, hanem egymás ellen felvonuló erők mozgási rendszere. A felvonuló erők viszont azokat a törekvéseket manifesztálják, melyek a társadalom egészében élnek, s a különböző osztályok és arcvonalak érzésében és tudatában dolgoznak. Valamennyi erdélyi író, akár kicsi, akár nagy, ezeknek az arcvonalaknak valamelyikén helyezhető el. Bármelyik erdélyi magyar író érzésével és gondolkodásával valamelyik osztályt reprezentálja, még ha valójában torz és lehetetlen is az a mű, amit „alkot".

Mi jellemzi azonban közelebbről ezeket az arcvonalakat?

1. Az akadémizmus szerkezeti és ideológiai alkatában megfelelése annak az akadémizmusnak, amely Magyarországon van. Ezen az arcvonalon azoknak az osztályoknak a tagjai és kiszolgálói állanak, akik valaha ezen a vidéken uralkodtak, a magyar történelmi osztályok: a feudalizmus és a dzsentri s a hozzá tartozó egyház, iskola, hivatalnoki rend, melyek ugyan az új történelmi helyzet

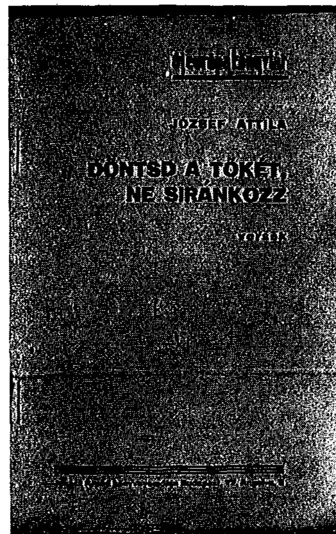
következtében kikerültek az uralmi vonalból (a valóság elépült alóluk), az egykori tudat összes tartalmaival azonban megmaradt, s bár változott körülmények közt életük ál-élet, ideológiai súlyúk a legkevésbé sem csökkent: a kezeik közt van még mindég három fontos közvélemény sugalmazó szerv: az egyház, az iskola s a napisajtó jó része. Azok az egykori magyar feudális-konzervatív eszmények tehát, melyek az impériumváltozás előtt az uralkodó magyar rétegeket az irodalomra vonatkozólag betöltötték, ezen az arcvonalon továbbra is élnek. Erőtlenül és csenevészen, de adottan. Íróképviselői e vonalnak tanárok és papok. Irodalomeszményük természetesen nagyjából ugyanaz, mint a magyarországi akadémizmusé: az az úri és nemzeti irodalom, amelyiket az iskola tanít, alátámasztásául azoknak az osztálycsoportoknak, melyek a régi történeti rendet még az új szituációban is konzerválni akarják...

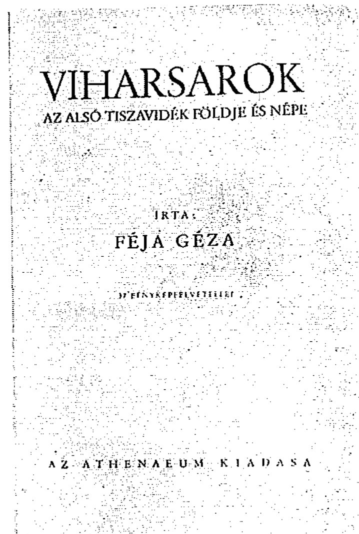
2. Az akadémizmussal szemben az akadémizmus ellenzéke, illetve a transzilvánizmus áll. Miben ellenzéki ez az arcvonal? Ellenzéki talán az akadémizmussal szemben álló gyökeres és konzekvens progressziója miatt? Nem. Ellenzéki csupán a művészetről való felfogásában s az új történeti helyzettel való leszámolás értelmezésében. Kétségtelenül ez az arcvonal a szélesebb s a frissebb. Ez a frisseség azonban legfeljebb a szellőztetett szoba frissesége és nem a szabad téré. Erre az arcvonalra tartoznak az „önálló" erdélyi irodalom forszirozói, szervezői és támpontkiépítői.

Mi ezen az arcvonalon a jellegzetes? Rájövünk erre, ha megnézzük, hogy kik helyezkednek el rajta.

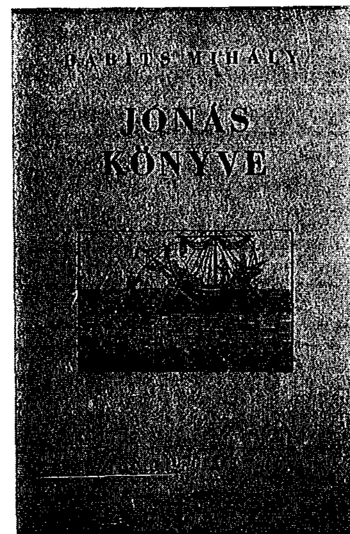
Ezen a vonalon helyezkedik el a mai erdélyi polgár, az egykori hivatalnok-dzsentri s a „felvilágosult" feudális úr. Találkozót ad ezen a vonalon a történelmi osztály a polgársággal. Kérdés: hogy lehetnek ezek együtt? Hogy találkozhat a feudális tudat a polgárival, s mindkettő a dzsentriével, holott valamennyien csak harcban állhatnak egymással? Összetartoznak egy mindent kibékítő eszmény treuga deiében [ideiglenes fegyverszünetében].

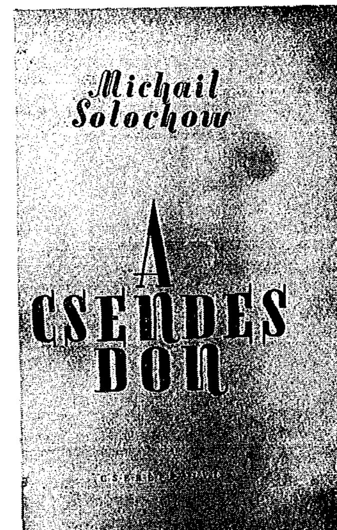
Mi ez az eszmény? – Az a „művészet a művészetért"-eszmény, amelynek bűnében ma nem kizárólag ezek az erdélyi írók ludasok. Ez a bűn egy, ma Európa-szerte létező írói érzülettípus bűne, amelyik az egymás ellen felvonuló és egymással szemben harci készültségben álló európai osztályok és ideológiák között azzal próbálja megállni a helyét, hogy a saját magát híven ábrázoló írás és nyílt kimondás helyett mondanivalóit egy állítólagos osztályok és ideológiák feletti művészetbe, valami általa különvilágnak nevezett közömbösségi régióba menti, ahol minden örök és abszolút, az ellentétek pedig kiegyenlítődnek. Ez a csoport tehát minden osztályhoz és ideológiához odatartozónak véli magát. Szüksége van erre az

A HALADÓ IRODALOM A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

PONYVAKIADVÁNYOK

elvre az előfizetési alapon álló könyvkiadásnak, mert minden osztály és ideológia elé csak ilyen légkonstrukciók révén lehetséges a tartozás. Ez a csoport tehát már művészetelméletével valóságkerülő. A nyílt színvallás és kimondás elől, mely a különböző osztálytudatok közömbösítését megbonthatná, azzal menekül, hogy a valóság művészetellenes, a forma örök, a tartalom mindegy, valóságábrázoláshoz távolság kell, ezért ez az irodalom állásfoglalások és követelések nélküli, illetve minden állásfoglalása és követelése látszólagos és anakronisztikus. Meghúzódik ezen a vonalon minden század eleji magyar irodalmi törekvés a stílromantika körzetén belül, valamennyi a „művészet a művészetért" bázisán, a lehetséges esztéta-menekülések epigoni változataival. Az a szoba- és műteremirodalom ez, mely az úgynevezett erdélyi kisebbségi magyar irodalom megteremtését vállalta. Ezért az erők összefogása s az a gazdasági érdekeik istápolására alakult írói szervezet, melybe ennek a vonalnak a legtöbb tagja tartozik...

...3. Nem így a tiszta osztályvonal arcvonalán. Ez a csoport a legkisebb. Dialektikus tisztaságában ez a vonal alig hivatkozhat egy-két íróra. Viszont ez a pár író tisztán és maradék nélkül az idő és valóság magváig ásta előre magát, a legvégső pontig, ahonnan sarkaiból emelődik ki a „szellem" mai kritikus világa, és tisztázódik az az egész zavar és ellentmondás, mely a többi vonalakra oly jellemző. Az igazi nagy alkotások itt is hiányzanak még, az egyetlen remekre azonban, ami az úgynevezett erdélyi irodalom szférájába lokalizálható (Szilágyi András: Új pásztor[3]), mégis ez a vonal hivatkozhat. Ami természetes is. Az igazán művészi és erőteljes formálás ma csak ennek a vonalnak a mentén lehetséges. Igazi hit és igazi mondanivaló, igazi pátosz és útmutatás ma már csak innen fakad.

A szövegközlés alapja: Gaál Gábor: Válogatott írások I. 1921–1940. Tanulmányok és cikkek. Bukarest 1964, Irodalmi Könyvkiadó. 381–386. l.

1. *Gaál Gábor* (1893–1954) – publicista és irodalomkritikus, 1928-tól a Korunk c. kolozsvári irodalmi folyóirat szerkesztője. Marxista szellemben szerkesztett folyóirata a magyar nyelvterületen mindenütt jelentős fóruma a baloldali irodalomnak és irodalmi kritikának. Lapját 1940-ben betiltották. 1945 után mint az Utunk c. irodalmi lap szerkesztője és a Bolyai Egyetem tanára működött.
2. *transzilvánizmus* – az erdélyi különállás gondolata.
3. *Szilágyi András* (szül. 1904) – romániai magyar író. Legjelentősebb műve, Új pásztor c. regénye 1930-ban jelent meg Párizsban. Ma Kolozsvárott az Utunk c. irodalmi lap munkatársa.

A tömegek divatos olvasmányai: a bestseller és a ponyva

117

GAÁL GÁBOR[1]
REGÉNYEK ÖZÖNE
1928

Nem panaszkodom miatta – de ez is egyik tünete napjainknak: a sok regény, sőt még a soknál is több: rengeteg regény! Soha annyi regényt nem írtak, mint napjainkban. És sohasem volt még az a helyzet, mint ma, hogy az irodalom hovatovább azonosul a regények végtelen sorával. A többi műfajok: a dráma és a líra, teljesen háttérbe szorultak mögötte. Aki ma írói pályára lép, annak az elhatározása szó szerint azt jelenti, hogy regényírásba fog. A regény a kor vezető műfaja. Természetesen korántsem azért, mert véletlenül a nagy formátumú regényírók egész sorával rendelkeznénk, akik példája gomba módra szaporítja a kisebbeket. Nem! A regényírók özönének más a magyarázata.

S a piacon nem is az igazán említésre méltó szerzők neveivel találkozik az ember. A regények özönét nem a nagy szerzők könyvei teszik. A regények özönében a divatos és hírhedt nevek regényei zuhognak. Azok a regények, melyek kétszázezer, háromszázezer, sőt még nagyobb számban jelennek meg. A regények özönében azok a könyvek úszkálnak, hangoskodnak és szerepelnek, amelyek csak ma élnek. Mindennap egy más – mert holnap már nincsenek. Elvesznek a vonaton, az autóbuszon, a várótermekben. És elvesznek az emlékezetben. A regények özönét a mindenféle könnyű fajsúlyú olvasmányregény teszi, amiből magyarul is öt-hat, sőt talán több is jelenik meg naponta.

Miért?

Mert szükség van rájuk. Ha tetszik, ha nem – beletartoznak az ember lelki háztartásába, s főleg beszivárognak oda lassan és ellenállhatatlanul. Úgynevezett könnyű, igénytelen könyvet olvas mindenki. A lektűrkönyvnek [olvasmányos könyvnek], hogy úgy mondjam, diétikus értelme van. (Valamiféle lektűrt olvas mindenki.)

Olvas, mert a könnyű fajsúlyú könyv: ablenkol [elterel]. Levezeti a lelki feszültségeket. Altat. Eltereli a figyelmet. Érdekes.

Általában érdemes volna egyszer tisztázni, hogy az a jelenségkör, amit röviden az „érdekes" szavával fogunk össze, valójában milyen elemeket tartalmaz.

Korántsem csak azokat, amelyekre természetszerűleg illik az „érdekes" megkülönböztetése. Az úgynevezett „érdekes" könyvek korántsem csak feszültségeik és fantasztikumaik miatt olvastatják magukat. Sőt, a legkevésbé sem ezek miatt. A nagy szerzők nagy regényei szintén feszültségteliek, s az átlagolvasó mégis kerüli őket.

Közel áll a föltevés, hogy a lektűr kelendősége az igénytelenségén, a problémanélküliségén, illetve azon a körülményen alapszik, hogy a valóban olvasmányirodalom nem állítja kérdések elé az olvasót. Nem tálal neki problémát, amiben részt kell vennie. S ezt úgy is lehet mondani, hogy a lektűr személytelen. Nem beszél rólunk. Kikapcsol.

Kikapcsol a mai életünkből: az individuálisból ugyanúgy, mint a szociálisból. Nem ismeri a gondjainkat. Nem is emlékeztet azokra. Az olvasmány-irodalomban egy rózsaszínű svindli hombárja a világ, amelyben gondtalanul bolyonghatunk, az ott előforduló ellentétekhez semmi közünk. Nincs valóságértelmük. Csak „érdekesek". S az „érdekesnek" tudvalevőleg nincs se emberi, se etikai vonása. Személytelen. Mindig csak a rajtunk kívül levő, a csupáncsak szemlélet számára fontos, a mindig többé-kevésbé közömbös valami lehet „érdekes". Csak az lehet „érdekes", amibe nem halunk bele. Mert amibe belehalunk (természetesen képies értelemben), az minden egyéb lehet, csak „érdekes" nem.

Az „érdekes" mindig a felszínes, a könnyelmű s a lelkiismeret relációi nélkül való valami kategóriája. Az „érdekes" csak olyasvalami lehet, amihez nincs lelki és etikai közünk. Illetve lehet „érdekes" a legfontosabb, a szívünkhöz hozzánőtt legszentebb dolog vagy reláció is, de akkor épp ez az „érdekesség" jelzi, hogy nem vesszük komolyan.

Ezért az „érdekes" könyv mindig közömbös is. Nem is tartjuk nyilván. Lelki háztartásunkban nincs semmi szerepe. Elolvastuk. Nem is volt kár. Pár órán át szórakoztatott. De minden megmaradt bennünk a régiben. Még ha ezer „érdekes" könyvet olvasunk is, a lelki helyzetünk változatlan marad. Egyáltalán nem gazdagodtunk. Az „érdekes" nem gazdagít. Csak pszicho-biológiai szerepe és hatása lehet, s akkor is csak pillanatnyilag.

Ezért lehet és van, hogy úgy mondjam, diétikai szerepe a lektűrnek. Vannak emberi pillanatok, amikor csak ezeknek van jogosultságuk. A közömbös és lelkileg fáradt órák pillanatai ezek, amikor csak ők segítenek. Amikor az embernek van tíz perce, mielőtt elmenjen hazulról vagy elaludjon, s e tíz percet ki kell tölteni.

Igaz... Néha ilyen tíz percből órák lesznek. A lektűr vonzó és izgató. Ilyenkor akcióba lép az „érdekes" mint démoni erő, és nem enged.

Ez a körülmény egyáltalán nem mond ellent az előbbieknek. S nem mond ellent egy mély okból. Abból az okból, hogy a közömbösség, ha nem is nevelő és nem etikus, de jó: biológiai értelemben. Az „érdekesnek" ebben van a varázsa, s a lektűrregények özönének ebben van a magyarázata. Ezért olvassák és ezért írják, s ezért nem is lehet kiirtani őket. Lélektani szükségletet elégítenek ki, s ha olyan sok van belőlük, mint ma, az nem csupán azt jelenti, hogy a kiadói ipar előszeretettel kereskedik velük, hanem azt, hogy lélektanilag ma nagyobb belőlük a szükséglet. Az ember többet és többször keresi a közömbösség narkózisát. Az ember többet menekül maga és a világ elől.

A szövegközlés alapja: Gaál Gábor: Válogatott írások I. 1921–1940. Tanulmányok és cikkek. Bukarest 1964, Irodalmi Könyvkiadó. 265–267. l.

1. *Gaál Gábor* – l. az előző szemelvény 1. jegyzetét.

118

MIT OLVAS MAGYARORSZÁG?[1]
A LEGNAGYOBB PÉLDÁNYSZÁMBAN ELADOTT MAGYAR KÖNYVEK JEGYZÉKE

1940. szeptember 1–december 1.
1941 április–május
(Részletek)

A könyvek értékét a kritika, majd később az irodalomtörténet, népszerűségüket azonban az eladott példányszámok állapítják meg. Ismeretes, hogy nagy értékű, kiváló művekből sokszor alig vásárol a közönség, viszont egyes könyvek iránt annál nagyobb kereslet mutatkozik. Természetesen áll ez fordítva is: néha egy-egy könyv csodálatos pályát fut be, hatalmas példányszámban fogy el, s kritikusai megállapítják róla, hogy valóban értékes is. Külföldi folyóiratok régóta figyelemmel kísérik a könyvek pályáját az eladott példányszámok szempontjából. Amerikában állandóan vezetett jegyzéket közölnek, az ún. bestseller-listát, amely havonként vagy hetenként megmutatja, hogy milyen könyvek állottak a közönség érdeklődésének középpontjában, milyen könyvekből fogyott el a legtöbb.

Nyilvánvaló, hogy a könyv útjának ilyen állandó jegyzékkel való figyelemmel kísérése nem érdektelen, ha ez a könyv abszolút értékét nem is mutatja. Ez a meggondolás vezeti a MAGYAR KULTÚRSZEMLÉT abban, hogy állandó rovatban, hónapról

hónapra jegyzéket állítson össze a legnagyobb példányszámban eladott könyvekről. Alább adjuk az első ilyen összeállítást.

A jegyzék adatait a könyvkereskedőktől szereztük be. Közel ötven könyvkereskedést kérdeztünk meg arra nézve, hogy... üzletében milyen magyar nyelvű (eredeti vagy fordított mű) könyvek örvendtek a legnagyobb népszerűségnek. Az egyes könyvkereskedők tíz-tíz könyvet neveztek meg abban a sorrendben, ahogyan az egyes könyvekből többet vagy kevesebbet adtak el...

1940 szeptember–december:

1. John Steinbeck: Érik a gyümölcs
2. Márai Sándor: Szindbád hazamegy
3. C. Hutchinson: Testamentum
4. C. Dejong: A nagy gát mögött
5. Nostradamus élete és jóslásai
6. John Erskine: A boldogtalan Villon boldog napjai
7. T. Caldwell: Tűz és vas
8. Victor Heiser: Korunk orvosa
9. R. Llewellyn: Hová lettél drága völgyünk?
10. Passuth László: Nápolyi Johanna

1941 áprilisában:

1. George Sava: Csengetnek
2. Louis Bromfield: Éjszaka Bombayben
3. Octave Aubry: Napóleon magánélete
4. Vicki Baum: Hotel Sanghai
5. Alexis Carell: Az ismeretlen ember
6. Margaret Mitchell: Elfújta a szél
7. C. S. Forester: Őfelsége kapitánya
8. Ruszkabányai Elemér: Ketten a viharban
9. Daphne Maurier: A Manderley-ház asszonya
10. Michail Solochow: A csendes Don

1941 májusában:

1. John Steinbeck: Érik a gyümölcs
2. Daphne Maurier: A Manderley-ház asszonya
3. Lin Yutang: Egy múló pillanat
4. Margaret Mitchell: Elfújta a szél
5. Fekete István: Öreg utakon
6. Louis Bromfield: Éjszaka Bombayben
7. R. Llewellyn: Hová lettél drága völgyünk?
8. Márai Sándor: Kassai őrjárat
9. A. N. Keith: Amerre a szél jár
10. Szitnyai Zoltán: Jelmezbál

A könyvnapokon:

1. Zilahy Lajos: Csöndes élet
2. Gulácsy Irén: Pax vobis

3. Mécs László: Összes versei
4. Vörösmarty Mihály összes költői művei
5. Herczeg Ferenc négy regénye
6. Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor a lovát ugratja
7. Szabó Dezső: Az egész látóhatár
8. Márai Sándor: Mágia
9. Lestyán Sándor: Kiskutya, nagykutya
10. Arany János összes költeményei

A szövegközlés alapja: Magyar Kultúrszemle, 1940. 293. l. és 1941. 126–127. l.

---

1. A Magyar Kultúrszemle c. folyóiratnak szinte egyedülálló kezdeményezése volt ez az érdekes felmérés. Egy időben (1940. 12. sz., 1941. 1–9. sz.) rendszeresen számba vette a magyarországi könyveladás adatait. A közölt jegyzékek nyilvánvalóan bizonyítják, hogy a legtartósabb sikerük s legnagyobb olvasóközönségük a kor bestsellereinek volt. – A Magyar Kultúrszemle 1938 és 1944 között jelent meg. Bak János szerkesztette. A magyar kulturális élet legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkozott. Több értékes cikk és tanulmány jelent meg hasábjain a magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem problémáiról.

119
HÁRS LÁSZLÓ[1]
A REAKCIÓS PONYVAREGÉNY
1938
(Részletek)

... A ponyvaregény is ama fogalmak közé tartozik, melyeket mindenki ismer, de definiálásukra csak kevesen mernének vállalkozni, s ez a definíció a ponyvaregény esetében feltétlenül hiányos lenne, és nagyrészt csupán a külsőségek meghatározására szorítkozna. A ponyvaregény ugyanis – uniformizálást kedvelő korunkban – szerte a világon mindenütt egyszerű és könnyen felismerhető egyenruhát öltött magára. Ez egyenruha ára hazánkban tíz fillértől egy pengőig terjed, de az egypengős könyv éppúgy hivalkodik ponyva voltával, mint a tízfilléres füzet, mintha csak így szólna olvasóihoz: vigyázat, óvakodjunk az értékes eredetitől.

Azonban a ponyvaregény szellemiségének – amennyiben egyáltalában beszélhetünk szellemiségről a ponyvaregénnyel kapcsolatban – éppoly határozott és meghatározható, csak nehezebben felkutatható belső ismérvei vannak, mint amily karakterisztikusak papírban, nyomdatechnikában és tipográfiában megnyilvánuló fizikai és optikai formái.

A ponyvaregény mindenekelőtt – másodlagos. Melléktermék az irodalomnak, mint a cukorgyártásnak a melasz. Azonban ez a melléktermék lassanként gazdasági jelentőségre tett szert, mind fontosabb és fontosabb árucikké vált, s ma már, ha hihetünk a kedvezőtlen jeleknek, jelentősebb tényezője a szellem gazdasági életének, mint a cukor, mint az irodalom. Torz és kétségbeejtő helyzet, mikor a cukrot a melasz kedvéért termelik, torz, de csak látszólag irracionális. A termelő pontosan tudja, hogy mit miért csinál.

Az irodalomra szükség van. Móricz Zsigmond és Bernard Shaw, Tamási Áron és H. G. Wellsnek kell szállítania a hitelt, a megbecsülést minden nyomdatermék részére. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy a ponyva irodalmi babérokra vágyna, nem, mi sem áll tőle távolabb. Szigorúan vigyáz arra, hogy csak ponyva legyen, semmi más. De mint ilyennek szüksége van finomabb minőségű, gondosabb kivitelű árura is üzletében, szüksége van az eredetire, hogy azt durván és ügyetlenül (készakarva durván és ügyetlenül) utánozhassa. Ennek az utánzatnak tetszetősnek kell lennie, hogy kelendő legyen, és olcsónak, hogy nagy tömegben és így nagy haszonnal lehessen túladni rajta.

Az árunak olcsónak kell lennie, az előállítási költségeket tehát a minimumra kell csökkenteni. Ám ugyanakkor, amikor a kiadó racionalizál, racionalizálni kénytelen üzemét a ponyvaregénykészítő is. Leegyszerűsíti a munkamenetet, a lehetségesség határáig leegyszerűsíti magát a munkadarabot is. Elhagyja a fölösleges díszt és sallangot, s tucatszámra gyártja célszerű, de értéktelen műveit.

Holott az író valamikor „jobb napokat látott" vagy szeretett volna látni. Valamikor verseket írt irodalmi folyóiratokba, valamikor regényt írt, meg ötfelvonásos drámát, de a színháznál azt mondták: írjon bohózatot, s a kiadó valami könnyedet s humorosat kért. S az író nem saját lelkiismeretének hitt, hanem a kiadónak. Ponyvaregényt írt, „mert élni is kell valamiből", s azóta lemosolyogja azokat a naiv ábrándozókat, akik még mindig verseket, novellákat, regényeket és szociográfiákat irkálnak.

A megalkuvó író és a kizárólag alkut és semmi mást nem ismerő kiadó kölcsönhatása következtében így alakul ki az a valami, amit ponyvaregénynek neveznek.

Reakció az apja – mert minden reakció, ami a jobb helyett a rosszabbat választja és hirdeti – és megalkuvás az anyja. A gyermek pedig csodálatosan életképes és virgonc torzszülött.

Megjelenési formája szerint háromféle ponyvaregényt különböztethetünk meg: *A)* bűnügyi; *B)* kalandor és *C)* szerelmi regényeket...

... Amint látjuk, a regények vázai között igen kevés az

eltérés, nemcsak e tanulmányban, hanem a valóságban is. E vázak kikerekítéséhez és feldíszítéséhez éppen olyan sémák állnak az író rendelkezésére, mint a fentiek. Ezek a sémák kiadói ösztönzésre s az alkotómunka egyszerűsítése okából alakultak ki. Hiszen ötven, jobb esetben nyolcvan pengőért nem lehet hétről hétre műremekeket, de még csak látszólag eredeti műveket sem kieszelni. Ez felesleges is lenne. A ponyvakiadó éppoly kevéssé vár eredeti műveket az írótól, mint a ponyvaolvasó. A kiadó kelendő művet vár, és mi a kelendő? Ami egyszerű, ami izgalmas és szórakoztató, s ami mellesleg nem veszélyezteti a hetenként megjelenő regényújság olyannyira értékes lapengedélyét, tehát törvénytisztelő, hazaszerető, vallásos, családias, lojális, vagyis szobatiszta.

A ponyvaregény-olvasó ugyanúgy irtózik a problémától (hacsak nem az a probléma, hogy „Ki a tigris?", avagy „Ki ölte meg Mortimert?"), mint a kiadó. Az olvasó szórakozni akar, izgalmat akar és vérfagyasztást. Vágyálmait akarja kiélni a ponyvaregényen keresztül: gyilkolási ösztöneit, mert együtt öl a gyilkossal, kalandos és hősies nagyravágyását, mert együtt küzd a bátor és tiszta szívű hőssel a becsületért, s arisztokratikus nemi vágyait a csodálatos és gazdag hősnővel, mert – legalábbis Schopenhauer szerint – a szerelemben mindenki arisztokrata. És kire illjék Schopenhauer pesszimista filozófiája, ha nem a ponyva-olvasóra?

Író, kiadó és olvasó egymásrahatásából így alakul ki az egyetlen racionális műfaj, mely nem az esztétika, hanem kizárólag a kereslet és kínálat törvényét tiszteli...

... Ezek a könyvek elhitetik olvasóikkal, hogy a világ hemzseg a sötét és aljas szándékú bűnözőktől, hogy az emberiség jelentős része rablógyilkos és tolvaj, akik semmi mást nem akarnak, csak ölni, rabolni és lopni.

Ám azokról az okokról és körülményekről, amelyek e bűnözőt bűnözővé teszik vagy bűnre kényszerítik, a detektívregény bölcsen hallgat, s ezzel a hallgatással az emberiséget két részre osztja: kizárólag becsületesekre és kizárólag gazemberekre. A mindenkori olvasó természetesen az első kategóriába tartozik. Ebben a világban csak süllyedni lehet, emelkedni nem, de ez az eset is ritka. A detektívregények kilencvenkilenc százalékában csak két kategória szerepel – a véglegesen becsületesek és a véglegesen becstelenek, kategóriája. Éppen úgy az „elhivatottság" álláspontján van, mint a parancsuralmak, melyeket kiszolgál.

Ezzel a megkülönböztetéssel még könnyebbé teszi az átlagos ponyvaregény-olvasó amúgy is könnyű lelkiismeretét. Felelősségérzetét önmaga és embertársaival szemben a minimumra csökkenti, hiszen aki gazember az gazember, aki tolvaj az tolvaj, aki szegény az szegény, aki gazdag az gazdag, ezen nem kell és nem is lehet segíteni, viszont kellő számú börtön minden országban akad...

A szövegközlés alapja: Szocializmus, 1938. 1. sz. 225–226. l.

1. *Hárs László* (szül. 1911) – költő, író, újságíró. Írásai főként a Népszavában és a Szocializmusban jelentek meg. Az elmúlt húsz évben több napi- és hetilap munkatársa. Főként ifjúsági regények és színművek szerzője. – Az első világháború után, de különösen a harmincas évektől kezdve a ponyvakiadás egyre nagyobb méreteket ölt a magyar könyvkiadásban. Sok cikk foglalkozik ekkor a ponyva kérdéseivel. Közülük ez a tanulmány az egyik legérdekesebb.

120

BISZTRAY GYULA[1]

HÁROM ÉV MAGYAR KÖNYVÉSZETE

1944

(Részletek)

... A közönség – mint tudjuk – nemcsak nektáron s klasszikusokon nevelkedik. Legnagyobb része, bizony, pelyván s ponyván tengődik, hol három pengőn alul, hol azon felül, fekete piacon szerezve be hitvány narkotikumát. Nem érdektelen tehát – bármilyen kényes legyen is egyes urakra nézve – feltenni a kérdést: hol is rejlettek a szóban levő három esztendőben a hazai ponyvatermelés szellemi központjai? Nos, a Magyar Könyvészet tudományos bibliográfiái e kérdéseinkre is megfelelnek. Amíg egyenként jelentek meg, nagy számuk nem is volt olyan feltűnő, mint most, amikor szép rendbe szedve sorakoznak fel az egyes szériesek [sorozatok].

Három sorozat válik ki leginkább e műfajból. Az egyik a „Pesti Hírlap Könyvek" címmel a Légrády nyomda kétlakiságát dicséri. Ugyanaz az elterjedt napilap, mely húsz éven át nemzetvédelemről és egyéb dicső dolgokról vezércikkezett a különböző címen előkelő előkelőségek tollából, hátul, a cselédlépcsőn, mázsaszámra szállította a lélekmételyező ponyvát, miközben a Magyar Könyvtár[2], az Olcsó Könyvtár[3] s hasonló nemes hagyományú könyvsorozatok elsenyvedtek e parazita termékek miatt! 1938-tól 1940-ig a sorozat 527–681. számú remekei jelentek meg, szám szerint 104 kötetben, csupa külföldi szerzőtől, vagy legalábbis csupa idegen szerzői névvel, mint: Wright, Lucas, Birney, Romazieres, Woods stb. Legjellemzőbbek a következő regénycímek: A párducok bandája, A fekete skorpió, Két halott titka, Texasi

nehéz fiúk, A Patkóvölgy haramiái, Bandita hadjárat, Ki volt a vonatrabló? Az áruház kísértete, A rejtekajtó, A rabló négy fia, Gavallér revolverhősök, Ördögálarc, A csiucsiangi pokol, A rejtélyes párduc, A titkos kém, Revolverpajtások, A vörösszekfűs kémnő, A puszta réme, Kísértet a vadnyugaton, Akasztófavirágok földje, A revolver törvénye, A csuklyás betörő, Zsiványok paradicsoma, Kaland a lávamezőn, Ki az álarcos, A keményöklű cowboy, Az éjféli párbaj, A különös gyilkosság, Red, a banditák ostora, Kísértet a hajón, A lány, aki kacagva halt meg (szerző: Paradise Viola) stb. Néhai jó Sue Jenő[4] és nagyérdemű Tatár Péter[5] urambátyám irodalmi kelléktárában nem volt annyi revolver, kémnő, titok, haramia, bandita, kísértet, rejtély és vadromantika, mint a Pesti Hírlap könyvsorozatában.

A másik vállalat, mely emlékezetessé tette magát a ponyva terén: a „Tarka Regénytár". 1938-ban még csak annyit tudunk róla, hogy kiadója is „Tarka Regénytár", de már az 1939. és 1940. évi bibliográfiából kitűnik a sorozatot előállító vállalat neve is, s ez nem más, mint a Stádium nyomda. Ki hitte volna, hogy ez a vállalat, mely egyik kezével a félhivatalos kormánylapokat gyártja, másik kezével külön kormányrendelettel eltörlendő ponyvát termel! Kár, hogy a sorozat szerkesztőségéről s a mögötte álló érdekszövetségről ennél több nem derül ki. Érdekes lenne a névsor! Így be kell érnünk annak megállapításával, hogy a szóban levő három év alatt a „Tarka Regénytár"-nak 102 kötete jelent meg. A szerzői nevek itt is idegenek, de minden gyanúnk megvan arra, hogy egyes külföldi nevek mögött hazai tollforgatókat sejtsünk. A régi Európában „Klasszikus Regénytár"[6] jelent meg Tolsztoj, Dosztojevszkij, Thackeray, Dickens, Bulwer[7] stb. műveivel; az új Európa szülte „Tarka Regénytár" viszont névtelen írnokok következő című remekeivel kedveskedik: A holt tenger kísértete, Kémek háborúja, Bill Red, A préri párduca, A vágottképű, A bronzarcú rém, A végzet lovasa, A láthatatlan dervis, A cubai véreb, Big Bill, az ördöglovas, A kilencfarkú macska, A piramis titka, A borzalmak szigete, A hajóroncs kísértete, A halál a kormánykeréknél, A hoggari kém, A légió réme, A kém titka, Jim, a fekete lovas, Vadnyugat ördöge, Jimmy lyukat üt a világba stb.

E két vállalattal szemben, mely külföldi írókkal vagy idegen álnevű hazai iparosokkal dolgozott, szinte oázist jelent a „Világvárosi Regények" sorozata, melynek kiadója, a budapesti Literaria legalább nem árul zsákbamacskát. Nyíltan szerepelteti íróit, akiknek névsorában Leleszy Béla és a rendkívül termékeny Juhász Lajos mellett (a nemrég elhunyt) Forró Pál, Görög László, Rejtő

Jenő, Nagy Károly, Nógrádi Béla, Thury Zoltán, Gosztonyi Ádám, Moly Tamás stb. nevével találkozunk. A műfajt itt is legjobban a címek jellemzik: Az akt modell, Muszáj hazudni, Csak füttyentek neki!, Klári rossz útra tér, A szakítás magasiskolája, Nehéz ma lánynak lenni!, A művésznő kétvállon (!), Démon a hajón, Vigyázz a pongyoládra!, Amy ért a szerelemhez, A leányok jobban értik, Szépfiú kerestetik!, Nyomoz a tolvaj, A tolvaj házassága, Dráma a rács mögött, Őméltósága lopni jár, Orvosi titok, Váratlan rovancsolás, Döntő fordulat, A végzetes másodperc, Az elsikkasztott pénztáros, A halott üzen..., Menekülés a pokolból, Nyomtalanul eltűnt, A szobalány randevúja, Tökéletes alibi, A drótnélküli gyilkosság, Titkos szolgálat, A monoklis paraszt, Mosolygó bestia, Gyilkosságra születni kell, Üzenet a börtönből, A szekszepil világrekordja, Színésznő vagy úrinő?, Kaland a Grand Hotelben, Gyilkos vagy áldozat?, Pipszynek múltja van stb.

Valamikor a humanizmus korában kezdődött az írói hízelgésnek az a legtermészetesebb formája, hogy a kritikus lapokon át idézte a megcsodált mestert. Ma csak ennek az eljárásnak a fonákját lehet alkalmaznunk: lapokon keresztül idéznünk kell a ponyvasorozatok címeit, hogy valamennyire betekintést nyerjünk abba a fertőbe, amelyet e sárga és tarka regények a könyv szentsége vagy mérge körül járatlan serdülőkorúaknak megnyitottak... Annak idején öles tudósításokat olvashattunk a Pesti Hírlap és a Stádium nyomda által előállított lapok hasábjain ponyvaregényeken elzüllött, börtönbe és akasztófára került betörőkről – sajnos, azonban ezeknek kedvenc olvasmányairól szólva a törvényszéki tudósítók egyszer sem jegyezték fel, hogy vajon kinek a kiadványai és mely sorozat tagjai voltak ama fertőbe csábító füzetek?...

Három év magyar könyvtermeléséről beszámolva, Arany, Petőfi, Jókai, Ady, Babits és Kosztolányi – az irodalom tiszta szigetei – mellett erről a szennyesen kavargó áradatról is meg kellett emlékeznünk, mert míg amazok csak az említett néhány új kiadással szerepelnek, ezeket lapok hosszú sora tereget ki a tudományos tárgyilagosság hűvös, de annál kíméletlenebb, felelősségteljes eljárásával.

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1944. I—IV. füz. 94—96. l.

---

1. *Bisztray Gyula* (szül. 1903) – irodalomtörténész, könyvtáros. Egy időben a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének főtitkára. Több tanulmányában foglalkozik a magyar könyvkiadás és a hazai könyvtárügy egyes problémáival.
2. *Magyar Könyvtár* – l. a 28. szemelvény 6. jegyzetét.

3. *Olcsó Könyvtár* – 1876-ban indult Gyulai Pál szerkesztésében. 1948-ig állt fenn. Kiadója a Franklin-Társulat. Célja az volt, hogy a hazai és külföldi klasszikusokat filléres áron, minél szélesebb rétegekhez eljuttassa.
4. *Sue, Eugène* (1804–1857) – népszerű francia regényíró. Regényeivel, főként a Párizs rejtelmei cíművel a modern kalandregény megteremtője.
5. *Tatár Péter*, eredeti nevén Medve Imre (1818–1878) – az első modern értelemben vett magyar füzetesponyva-szerző. Regényei a Tatár Péter regénykunyhója c. sorozatban (1857–1874) láttak napvilágot.
6. *Klasszikus Regénytár* – l. a 36. szemelvény 8. jegyzetét.
7. *Bulwer, Edward George, Lord Lytton* (1803–1873) – a korszak egyik legkedveltebb angol regényírója.

„Nemes ponyva" a ponyva helyébe

121
TOLNAI GÁBOR[1]
KÖNYVEK A „PONYVÁN"
1940

Nincsenek statisztikák és könyvkatalógusok a kezemben, de biztosan tudom, hogy keresve sem találnánk még egy művelt országot, ahol olyan drágák lennének a könyvek, mint Magyarországon. Nem a szemünk előtt alakuló modern irodalom legújabb termékeire gondolok. Hiszen egy új Giraudoux-regény Franciaországban, Huxley vagy V. Woolf Angliában semmivel sem olcsóbb, mint Babits, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula és Márai Sándor nálunk. Legyünk igazságosak; a külföldi új könyv nemegyszer magyar kartársait is túlszárnyalta megfizethetetlenség dolgában. – De mondom, most nem ezekről van szó, hanem a könyvekről, a nemzeti műveltségek és az egyetemes kultúra oszlopairól, a klasszikusokról. A Balassa-kiadások árai járnak az eszemben és a Zrínyiek, a Mikesek, a Csokonaiak, a Kölcseyek, a Vörösmartyak, a Kemény Zsigmondok, az Arany Jánosok, a Jókaiak... Miért folytassam tovább? Aki szívén viseli a magyar közműveltség sorsát, jól ismeri könyvkiadásunk elszomorító rákfenéjét. Régi nagyjaink közül talán Petőfi az egyetlen, aki mindenki számára hozzáférhető áron van forgalomban. Kiadóvállalataink elfelejtették volna, hogy volt egyszer, igaz, a boldogult régmúltban, igen-igen régen, egy Magyar Könyvtár[2] nevű sorozat, mely magyar és külföldi remekműveket szórt szét széles e hazában, hasonlóan mint tejtestvére, az Olcsó Könyvtár[3]? Hát persze! Akkor még tejben-mézben fürdő kánaán voltunk, abban az időben még nem volt mellékes a tömegek, a nép szellemi jóléte; pedig mennyivel kevesebb szó esett akkortájt róla, mint manapság! És kiadói szempontból az sem mellékes, hogy az olcsó füzetek kitűnően fogytak. (A sorozatok sok ezres szériaszámai legalábbis erről tanúskodnak.)

A drága Arany Jánosok, a hozzá sem férhető Kemény Zsigmondok és a többiek kapcsán eszembe jutnak külföldi rokonaik, nem bibliofil köntösben, hanem a másik és semmi esetre sem alsóbbrendű helyen, a ponyván. Boldog országok ezek, ahol a Shakespeare-ék, a Swiftek, a Dickensek, a Nibelungenliedek, a Goethék, a Danték, a Villonok, a Flaubertek, a Balsacok és Baudelaire-ok fillérekért megvásárolhatók...

Mi akadálya volna annak, hogy nálunk is kialakuljon ilyen kiadói rendszer? Azt hiszem, semmi. Könyvkiadóink kezdeményező lépése egyik napról a másikra megvalósíthatná, hiszen a feltételek ugyanúgy megvannak hozzá, mint Franciaországban. Vagy talán a klasszikusok olvasására nincsen nálunk igény? Érdemes volna ehhez a kérdéshez kiadóknak és íróknak, a városi és a falusi társadalom ismerőinek hozzászólni. Én úgy gondolom, nem az igény hiányzik, hanem a pénz a drága klasszikusok megvásárlásához.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1940. 1. köt. 153–154. l.

---

1. *Tolnai Gábor* (szül. 1910) – irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, akadémikus.
2. *Magyar Könyvtár* – l. a 28. szemelvény 6. jegyzetét.
3. *Olcsó Könyvtár* – l. az előző szemelvényt.

122
BOLDIZSÁR IVÁN[1]
„NEMES PONYVA" ÉS A KÖZÉPOSZTÁLY IGÉNYE...
1940

Mi akadálya volna annak, hogy nálunk is kialakuljon a filléres klasszikusok és jó könyvek kiadói rendszere? – kérdezte Tolnai Gábor szép és fontos kis cikkének végén.[2] – Azt hiszem, semmi – adta meg rá a feleletet. Kevesebb lelkesedéssel, de több realizmussal és néhány tapasztalattal így kellene felelni: nagyon is sok. Könyvkiadóink kezdeményező lépése Tolnai véleménye szerint egyik napról a másikra megvalósíthatná a francia példát: ott olcsó a klasszikus és drága a detektívponyva. Tegyük fel, hogy komoly

kiadóink valóban megteszik e kezdeményező lépést, olcsón újra kiadják a klasszikusokat és – erről Tolnai cikkében egyébként nincsen szó – más jó és értékes könyvet is. Ettől a vérbeli ponyva, az aljirodalom ára még mindig 10 fillér és 1 pengő között maradna, hiszen ezek árának megállapítása nem a komoly kiadóktól függ. Egészen külön ponyvagyárak dobják ezeket futószalagon az utcára, egyiket-másikat nagy napilapok anyagi és erkölcsi támogatásával. A filléres konkurrencia tehát megmaradna, de végeredményben nem ez a döntő mozzanat.

A kérdésnek két ága van: másként kell a nemes ponyva dolgához falun és ismét másként a városban hozzányúlni. A nép számára készülő egészen olcsó könyvekről sok szó esett az utóbbi időben, de teljesen elhanyagolták a középosztály könyvellátásának kérdését. Szeretném hangsúlyozni, hogy a következő, nagyon is vázlatos gondolatsorban nem az entellektüelekről beszélek, hanem az egész középosztályról. A kettő korántsem azonos, bár nálunk gyakran összecserélik. Az entellektüelek vékony réteg, úgy aránylik a középosztályhoz, mint a jégpáncél a Duna vizéhez. Az entellektüel megveszi a könyvet, ha télikabátját kell is zálogba tennie. A középosztálybeli is vásárol könyvet: modern regényt, legfeljebb két pengőig, sok szerelemmel, együgyű erotikával, és filléres detektívponyvát. A legtöbb budapesti utcai újságárus ponyva-kölcsönkönyvtárrá alakult át: negyven fillérért adja a pengős regényt és húsz fillérért kiolvasás után vissza is veszi. (Jól tudom: magam is gyakori üzletfele vagyok az egyiknek, hiszen a jó detektívregény néha erős feketekávéval ér fel.) Nem is a detektívregény-olvasás baj, hanem az, hogy középosztályunk nagy része ma csak detektívregényt és szerelmetes „koktélt" olvas (a limonádé szó már nem egészen megfelelő). A ponyvaolvasás elterjedtségének megállapításához nem kell statisztika és tudományos búvárkodás, elég egy délutáni séta újságpavilonok és „standok" között, végig a városon és némi kérdezősködés ismerősök körében.

Annak, hogy éppen a mai időben lendült így fel a ponyvaolvasás, meg lehetne találni a tömeglélektani és a társadalmi okait. Gazdasági és politikai válságok, háborúk, egyéni és közösségi bizonytalanság elől menekülés egy idegen izgalomba és a boldog elernyedésbe, amikor legalább itt elnyeri a jó a jutalmát és a gonosz a villamosszéket. Meddő panasz tehát a detektívregények és a vadnyugati halálvágták káros hatását újra meg újra emlegetni. Ezzel a való helyzeten nem változtatunk.

Tolnai felveti a kérdést: van-e a klasszikusok olvasására nálunk igény? Tetszetős, de könnyelmű dolog volna egyszerű igennel felelni. Az átlag középosztálybeli ember nem érzi múlhatatlan szükségét annak, hogy nemzeti klasszikusainkat olvassa. De igen élénk vágy él benne, hogy Zrínyi, Mikes, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Kemény, Arany, Jókai, Ady meglegyen a könyvespolcán. Úgy érzi, ezzel tartozik műveltségi színvonalának és társadalmi helyzetének. Véleményem szerint – s nézetemet hatesztendős középosztály-szociográfiai munka tapasztalatai támasztják alá – ezen a ponton kell a kérdést megragadni. Nemcsak olcsó, de ízléses, mutatós könyvet kell adni. A Magyar Könyvtár[3], Olcsó Könyvtár[4] puhafedelű, egészen vékony papírra nyomott füzetei ma a legértékesebb tartalommal is célt tévesztenének. Nem mutatnak semmit, nem „könyvek", nem lehet őket a polcra állítani.

Ez a látszólag gyerekes szempont nagyon fontos szerepet játszik. S nem is olyan naiv. Akár mindennapi kenyér a könyv az embernek, akár ritkán csipegetett aprósütemény: jobban szereti kézbe venni, olvasgatni az olyan könyvet, amelynek formája, tartása van, nem szakad be a bordája, és nem válnak szét az ívei. Tízszeresen fontos ott, ahol a könyv nem elsődleges szerepet tölt be, hanem többé-kevésbé berendezési tárgy... A nagy kiadók részletügynökei tanúskodhatnak arról, mekkora fontosságú egy-egy könyvsorozat megvásárlásánál a kötés színe, a kötet ízléses kiállítása. Ezt a mozzanatot nem szabad elhanyagolni akkor, ha klasszikusok olcsó kiadására, de még inkább terjesztésére gondolunk. Hasznosítsuk a magyar középosztálynak ezt a megbocsátható gyengéjét! Öltöztessük (ó, jámbor szándék!) a kiadandó klasszikusokat ízléses, mutatós, finom köntösbe, hogy aki látja, kedvet kapjon a megvételére, még akkor is, ha esze ágában sem volt ezt a könyvet elolvasni.

Keménykötés túlságosan költséges, de még talán a német Insel[5] és az angol Zodiac-könyvek bájosan színezett, erős kéregpapírkötése is. A kartonkötés azonban nem drágítja meg annyira az előállítást, hogy az olcsó árat veszélyeztesse. Példa már van is: a Franklin „Magyar Könyvek" című nemrég indult sorozata, amely kis, zsebbevaló formátumban, kemény kartonborítékban, vidám, kétszínű, művésszel rajzoltatott címlappal minden igényt kielégít, s ára még az ötven fillért sem éri el.

A klasszikusok olvasására a középosztályban nincsen tehát határozott igény, de van a megszerzésére. Ha a „nemes ponyva" nem gyűrődő *füzet*, amely megvétele után elbújik egy fiók mélyén, hanem *könyv*, amelyet az ember odatehet a polcára, talán azt is lehet remélni, hogy egyszer odanyúl érte, és elkezdi olvasni a klasszikust. Nem várhatunk, míg a szélesebb rétegekben is jelentkezik az igény: nekünk kell kiváltani. S ha a könyvkiadás kérdéseiről beszélünk, ne felejtsük el a kiadók aranymondását: „A könyvet nem veszik, hanem eladják."

1

Egyébként a Tolnai Gábor cikkében felvetett téma ezálta koránt sincs kimerítve. A kérdés ugyanis nem az: „Ponyva vagy klasszikusok?", hanem talán inkább ez: „Ponyva vagy jó magyar irodalom ponyvaáron?"

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1940. 1. köt. 230–231. l.

---

1. *Boldizsár Iván* (szül. 1912) – író, publicista. Több regény, útleírás szerzője.
2. L. az előző szemelvényt.
3. *Magyar Könyvtár* – l. a 28. szemelvény 6. jegyzetét.
4. *Olcsó Könyvtár* – l. a 120. szemelvény 3. jegyzetét.
5. *Insel* – német kis formátumú bibliofil sorozat. Az Insel-Verlag tartalmilag és művészileg egyaránt értékes sorozatot adott ki.

123

RADNÓTI MIKLÓS

KLASSZIKUSOK ÉS MODERNEK A „PONYVÁN"

1940

Tolnai Gábor a Nyugat múlt havi számában érdekes és régen időszerű „őrjárat"-ot írt az olcsó könyvkiadványok érdekében. Ez a néhány mondat csak a fölvetett kérdést szeretné megtoldani, a követelésen szeretne bővíteni.

A cikkben főleg a magyar klasszikusokról esik szó, holott ezek mellett a magyar modernek és külföldi klasszikusok és modernek szintén megérdemlik a „védelmet", az Olcsó Könyvtárt és a Magyar Könyvtárt idézve, mindig felidézem a régi Nyugat Könyvtár[1], a Modern Könyvtár[2], a Tevan-sorozat[3] boldog emlékezetét is. És az Olcsó Könyvtár és a Magyar Könyvtár füzetei között a magyar és külföldi klasszikusok mellett megjelentek a magyar és külföldi „modernek" is.

Könyvkiadásban is az előítéletek és rögeszmék korát éljük. A könyvre éhes parasztság, proletárság és középosztály nem tud könyvet venni, mert nincs pénze rá, s mégis azt hallom a szakértőktől, hogy csak a drága könyv üzlet, azon keres a könyves, az ügynök és a kiadó, sőt a közönségnek is csak a drága könyvhöz van „bizalma". Ki ez a közönség? Az az ezer olvasó, aki a háromkötetes középszerű kiadói terméket vagy az irodalom álarcába bújtatott „érdekfeszítően modern" szemetet falja, és aztán kölcsönadja még háromezer embernek? Ez a magyar olvasóközönség?

Ennek a vélt közönségnek csak a „regényfolyamok" kellenek, nem kell a novella, nem kell a vers – s a közönség (kénytelen va-

gyok különbséget tenni vélt közönség és közönség között) megtölti az előadótermet, ahol előadók vagy költők verseket mondanak, és ugyancsak a közönség úgy vásárolta a Nyugat külföldi dekameronjait, novellák tömegét, hogy hírmondónak akad csak példány belőlük a kiadónál.

Elhiszem, hogy a nagy kiadóknak nem lenne komoly üzlet egy Magyar Könyvtár- vagy Modern Könyvtár-szerű sorozat, de hány komolynak látszó és hatalmas tőkebefektetést kívánó könyvüzletről derült már ki, hogy nem komoly, s ha a nagykiadóknak nem üzlet egy kicsi, de biztos hasznot hajtó vállalkozás, miért nem csinálják a közép- és kiskiadók? Ezek valóban kérdések, mert az „üzlet vagy nem üzlet" minden bizonnyal nagy és bonyolult tudomány, s a kérdés üzleti részét illetően valóban érdekelné az irodalmi közvéleményt a szakértők hozzászólása. Csak egyszerűen nem hiszem azt, hogy Martin du Gard csupán drágán érdekli a közönséget, és nem venné meg 80 fillérért vagy 1 pengőért a szerző Afrikai vallomását egy új Modern Könyvtár-szerű kis kötetben.

Le-leemelek írás közben egy-egy Nyugat-évfolyamot a polcról, s nézegetem a tartalommutatót. Gide: A nők iskolája, Gide: Ifjúság, Valéry híres Monsieur Teste-je, mindhárom Gyergyai[4] remek fordításában, Tersánszky és Füst Milán önállóan soha meg nem jelent hosszabb elbeszélései ötlenek a szemembe hirtelen. Ezeket nem lehetne eladni nyolcvan fillérjével?

A könyvkiadás és az irodalom viszonya különben is külön tanulmányt érdemel, de ennek egyik jelentős fejezete lehetne a kiadói üzletpolitika hatása az irodalomra. Legjobb elbeszélőink tárcának füttyentik el elbeszélés-ihletüket, s egyik jó barátom – különben ismert regényíró, aki nem hajlandó erre – nyolc-tíz 3–5 íves kiadatlan elbeszélést őriz fiókjában, mert a napilapoknak s a folyóiratoknak hosszú, a kiadóknak rövid. A részletüzlet pedig ugyancsak furcsa helyzetet teremtett. Hogyha ma remek regénnyel jelentkezik egy mondjuk baptista felekezetű regényíró, a nagy kiadó végtelen sajnálatára nem adhatja ki a könyvet, mert katolikus és protestáns sorozata fut, de baptistája nem, s esetleg, nagyon is esetleg szó lehet a kiadásról, ha az író hoz még kilenc kitűnő baptistát, mert tíz könyv már sorozat, utazhat vele az ügynök. Mégis ki kellene újra találni azt a már rég kitalált Magyar Könyvtárt vagy Modern Könyvtárt. Műfordítói művészetünk is haldoklik megszűnésük óta. A Modern Könyvtárban jelentek meg többek között Babits Wilde-fordításai, tizenkilenc vers, ötvenkét oldalon (a polcomon levő már második kiadás), Tóth Árpád fordításában A readingi fegyház balladája, le sem merem írni – harminckét oldalon, s nem háborodott fel senki a füzetes terjedelmen. Ki adná

ma ki ezeket? Tudok kéziratban lappangó modern Puskin- és Lermontov-versfordításokról, mindkét költőből három-négy ívnyi anyag van készen, ha jól tudom, Szabó Endrének[5] jelentek meg orosz versfordításai legutóbb –, negyven éve. De tudok kéziratos finn, angol, francia, német, latin, görög műfordításokról, kéziratos Shakespeare-ről, egyes költőkről és antológiákról. Ez sem kell állítólag annak a bizonyos és rejtelmes közönségnek. A Horatius Noster kiadványból mégis új kiadás készül, s Szabó Lőrinc rég elfogyott Villonja is megjelent újra, hogy csak irodalomról szóljak s ne említsem az „átköltések" hat-hétezres példányszámát.

A szövegközlés alapja: Radnóti Miklós: Tanulmányok, cikkek. Bp. 1956, Magvető. 253–255. l. (Magyar Könyvtár).

1. *Nyugat könyvtár* – l. a 28. szemelvény 8. jegyzetét.
2. *Modern könyvtár* – l. a 28. szemelvény 7. jegyzetét.
3. *Tevan könyvtár* – a békéscsabai Tevan-kiadó sorozata. 1912 és 1921 között megjelent kötetei a kiadó modern könyvművészeti programját valósították meg.
4. *Gyergyai Albert* (szül. 1893) – neves műfordító és irodalomtörténész. A két világháború között ő fordította a francia irodalom legjobbjait.
5. *Szabó Endre* ((1849–1924) – haladó szellemű költő és író, kiváló műfordító. A klasszikus orosz irodalom egyik első tolmácsolója.

Könyvművészet és bibliofília

124
KASSÁK LAJOS
A KÖNYV MINT HASZNÁLATI TÁRGY
1934

Az irodalmi művek megbeszélése közben néhány mondattal szólok a könyvről is, mint objektumról, mint használati tárgyról. Az olvasók soraiban általában kevés szó esik a könyvről, s amennyiben mégis beszélnek róla, az elhangzó vélemények két erősen elhatárolt csoportba oszthatók. Az egyik csoportba a könyv tisztelői tartoznak, akiket szertartásos viselkedésükkel a fétisimádókhoz hasonlíthatnánk, a másik csoport tagjai azok, akik érzéketlen markolással veszik kezükbe a könyvet, s mint valami önfeledt szadisták, gyűrögetéssel, a sarkok tépegetésével, elhullatott ételmaradékokkal meggyalázzák azt. Az egyik merényletet a parvenü, a másikat a barbár követi el a könyv ellen.

Aránylag meglehetősen kicsiny azoknak a száma, akik a könyvet megkülönböztetett használati tárgynak, nemes kultúrértéknek fogják föl. Pedig gondoljuk csak meg, mennyi kísérleti munka, akarati kitartás, alakító erő, technikai készség halmozódott föl a könyvben, amíg az a mai anyagában és formájában előttünk fekszik. Ha már semmiért másért, a belefektetett energiáért is megérdemli az olvasó ember becsülését. S aki a könyvet megbecsüli, az tulajdonképpen önmagát becsüli meg. Hasonlóan ahhoz az emberhez, aki megtisztogatott, rendben tartott ruhájával nemcsak a közszokásokat utánozza, hanem ruhája megtisztításával egyidőben saját fizikai és szellemi tisztaságérzetét is kielégíti.

Nem igaz a régi közmondás, hogy a ruha teszi az embert, de tapasztalatból tudjuk, hogy a lerongyolódott és elpiszkosodott ruha az erős akaratú embert is könnyen lelki apátiába és testi züllésbe húzza. Ezt a közmondást aplikálva: igaz, hogy nem a könyv mint tárgy teszi a jó irodalmi művet, de igaz az is, hogy a rosszul szerkesztett, rossz anyagra rosszul nyomott könyv magát a jó irodalmi művet is könnyen a ponyvakiadványok közé süllyeszti. Különben nem harcolna az író a zsugori, ízléstelen kiadóval azért, hogy „szépen" állítsa ki könyvét, és nem törnék magukat a tipográfusok, szedők, gépmesterek, papírgyártók és könyvkötők egy egész életen át.

Az ember használati tárgyainak jellegzetessége magára az emberre is jellemző.

Az olvasás ma már tömegszükséglet, és így a könyv is a tömegek használati tárgyává lett csakúgy, mint a ruha és a lakás bútordarabjai. A kulturált ember rosszul érzi magát helytelenül szabott ruhában és gondozatlan, elrongálódott bútorai között. Ugyanígy a művészi tökéletesség és szépség után vágyódó olvasó kellemetlennek és lehangolónak kell hogy érezze kezében a hanyagul előállított vagy szétcibált, bepiszkolt könyvet.

Egy bizonyos értelemben a könyv szellem edénye, de más értelemben önmaga is kultúrértéket jelent.

A könyvet az író alkotásvágya hívja a világra és az olvasó szeretete tartja életben.

A szövegközlés alapja: Szocializmus, 1934. 135. l.

125
KNER IMRE[1]
A „SZÉP" KÖNYVRŐL
1934
(Részlet)

...A gyűjtőszenvedélynek és kutatásnak egyik legrégibb és legkedveltebb tárgya a könyv. Ez természetes is, mert hiszen a könyv tulajdonképpen a tradíció közvetítője, az emberi kultúra eredményeinek tartálya, megőrzője, edénye. Bírása tehát különös örömet jelent, mert azt az érzést kelti fel bennünk, hogy segítségével hozzáférhetünk mindahhoz, amit az előttünk élt generációk és legjobb kortársaink alkottak és elértek. De a könyv ezenkívül ipari termék is, és keletkezésénél annyiféle erő és befolyás játszik közre, hogy tartalmán kívül külső formái is korának legfontosabb törekvéseit tükrözik. Az utolsó fél évszázad folyamán a könyvvel kapcsolatos tudományok hatalmas fejlődésen mentek keresztül, és eredményeik nemcsak nagy fontosságú felismeréseket, de sok addig nem is sejtett örömet és szépséget tártak fel. Ma már nemcsak az irodalom, a könyvkiadás, a könyvnyomtatás történetének kutatásával foglalkozunk, de a betű, a tipográfiai formák, a könyvművészet története is folytonos kutatás és kritika tárgya, és legújabban kezdjük feltárni ezek egymással való összefüggését is. Egyik tudományág eredményeit így felhasználhatja a másik, és az összes többi szellemi tudományok segítésével olyan perspektívákat tárhatunk fel lassanként, amelyeket eddig talán nem is sejtettünk, s amelyek számtalan új, igen jelentős tanulságot kínálnak.

A háború utáni években lendült fel a könyvművészeti kutatás és kritika is. Néhány kisebb jelentőségű kísérlet után az 1927. évi (leipzigi) nemzetközi könyvművészeti kiállítás hordta össze az egész világ utolsó évtizedekben keletkezett könyvművészeti anyagát, és ezzel lehetővé tette a könyvtermelés területén korunkban működő összes törekvések áttekintését, összehasonlítását. Ezt követte az 1928. évi kölni, majd az 1930. évi párizsi kiállítás. Ez a három kiállítás újra megmutatta, hogy a nagyjában azonos kultúrfokon álló országokban ugyanazok a törekvések egyszerre érnek meg és keresik az érvényesülést, és hogy a kissé később kifejlődött, valamivel hátrább álló nemzeti kultúrák is igyekeznek ugyanazt az egyetemes emberinek nevezhető kulturális célkitűzést megközelíteni. Amióta ez a három kiállítás lehetővé tette ezt az összehasonlítást, bebizonyosodott, hogy az egyes nemzetek művészeti és kulturális termelésében jelentkező sokféle gazdag és színes egyéni érték különbözősége mögött is egységes világszellem működik, és joggal beszélhetünk a könyvművészet terén is egységes korszellemről, ennek a generációnak is megvan a maga különleges feladata, amelyet meg kell oldania.

Ha áttekintjük azt az egész anyagot, amelyet a könyvvel foglalkozó tudományos kutatás az utóbbi öt negyedszázadból összehordott és feltárt előttünk, azt kell megállapítanunk, hogy az 1800. esztendő óta a könyvtermelés és a könyvművészet területén addig soha nem is sejtett technikai és gazdasági lehetőségek bontakoztak ki, de ezek a könyv formai fejlődésére kedvezőtlenül hatottak vissza. Azt mondhatnánk talán, hogy az új lehetőségek megszédítették az embert, s ahelyett, hogy ezekkel a lehetőségekkel élni tanult volna, sürgősen visszaélt velük. A XIX. század ipari forradalma és a munkamegosztás egyre fokozottabb érvényesülése kiölte az iparból a termelési tényezők belső összefüggése iránti érzéket, s a kor ezerféle szellemi irányzata ezen a téren is az egységes forma felbomlásához vezetett. De az új lehetőségekhez, addig nem is remélt jóléthez jutott osztályokban is élt a kiolthatatlan vágy a „szép" könyv iránt, s nem tudván bánni az eszközökkel, a múlt század könyviparosa és könyvművészete nem belülről, a könyv anyagából, technikájából fejlesztette ki a szép könyvet, hanem idegen területekről összehordott szépségeket vitt bele a könyvbe, amelyeket nem tudott szerves és egységes, tehát csakugyan szép könyvvé összeolvasztani. Ha az Országos Széchényi Könyvtár új igazgatója, dr. Fitz József[2] megvalósítja tervét, és csakugyan összehordja az utolsó száz esztendő legszebb magyar könyveit, bizonyosan nagyon érdekes anyag gyűlik majd össze, amely világosan tükrözi ennek a küzdelemnek egyes jellemző fordulatait.

A XX. század azonban meghozta ezen a területen a tisztulást. A könyvművészet nagy seregszemléi megmutatták, hogy ma már minden ország nyomdászai és könyvművészei előtt dereng a jövő, az utak egy irányba hajolnak, egy pontban fognak összefutni s ott jelentkezik majd az az egységes eredmény, amely egy újabb, talán ismét sokfelé szétágazó fejlődés kiindulópontja lehet.

Ma már tudjuk, hogy a „szép" könyv szépségét is, mint minden dologét a világon, saját, belső törvényei szabják meg. A könyv technikájának, anyagának, a könyvet alkotó egyes tényezőknek is megvannak a maguk belső törvényei, egyes tulajdonságaiknak, s ezek egymáshoz való viszonyának vannak bizonyos természetszerű belső igazságai, amelyeket tisztán kell látnunk, fel kell ismernünk és le kell belőlük vonnunk bizonyos következtetéseket. Ezek a következtetések aztán világosan megmutatják azt az utat, amelyen el kell indulnunk a megoldás felé. Elég csak annyit mondanunk, hogy

a betű nem önkényes, egyéni alkotás, hanem egy sok ezer esztendő alatt kialakult, hallgatólagos megállapodás eszköze, amelynek megvan a maga fejlődéstörténete. Elég annyit mondanunk, hogy a papiros olyan anyag, amely – mint összes többi anyagaink is – érzékeny külső behatások iránt, és feldolgozásának megvan a maga optimális módja, amelynek részleteit a sok száz esztendős tapasztalat és a kutató tudomány tisztázták. A nyomtató technika is olyan folyamat, amely egy fél ezredév alatt fejlődött mai fokáig, és aki ismeri annak minden csínját-bínját, sohasem fog olyan megoldást erőszakolni, amely ezzel a technikával ellenkezik. És végül el kell mondani azt is, hogy mindezek a tényezők meglehetősen sokféle viszonylatban vannak egymással, de ezek a viszonylatok eléggé körülhatárolt területen mozognak, s ez a terület csak óvatosan tágítható, ha a gazdaságos termelés korlátait respektálni akarjuk. Mindezek fejlődését, újabb és újabb lehetőségek bekapcsolódását, a meglevő, de rejtett kapcsolatok, lehetőségek felkutatását pedig egységes kultúrszellem irányítja, s az egységes fejlődést a sok-sok nemzeti és egyéni erő ezerszínű hadserege szolgálja.

Ma már tudjuk azt, hogy a „szép" könyv nem úgy keletkezik, hogy abba idegen szépségeket gyömöszölünk bele –, ma már tudjuk, hogy a „szép" könyv egyúttal a „jó könyv," az „igaz" könyv, amelynek szépségét ezekből a belső igazságokból lehet csak kifejleszteni!

A szép könyvet nem valamely művész vagy nyomdász „egyéniség" szuverén akarása hozza létre, hanem a könyvet munkáló szerző, kiadó és iparos alázatosan szerény, elmélyedő szeretete, a kutatás, amely türelemmel, hittel és szorgalommal merül el a részletekbe, és nem eltagadni, leplezni akarja azt, amit ezekben a részletekben felfedez, hanem éppen azok kifejlesztésével, a könyvben összefutó tendenciák lelkiismeretes összeegyeztetésével akarja az új formát kialakítani.

Aki így látja ezt a feladatot, az tudja azt is, hogy nem igaz az, amit egyesek állítanak, nem igaz az, hogy a gép szétrobbantja, lerombolja azokat a formákat, amiket a tradíció létrehozott. Korunkban a könyvnek egyre újabb és szélesebb körű, fontosabb feladatai nyílnak meg, s ezeket csak céltudatos, jól szervezett tömegtermelés tudja megoldani. A gépre tehát okvetlen szükségünk van ahhoz, hogy a nagy könyvtömegeket megfelelő áron előállíthassuk. Nem szabad azonban az így előállított könyvre a kézzel készített könyv formáit ráerőszakolnunk, hanem az új géptechnikából kell, a régi, elmélyedő és becsületes könyvtermelés szellemében, az új formákat kifejlesztenünk.

A mi generációnk feladata tehát az, hogy megteremtsük a modern gépkönyv típusát.

A nemzetközi könyvtermelés seregszemléi világosan megmutatták, hogy a világ legjobb nyomdászai és könyvművészei felismerték ezt a feladatot! Ha egyes újabb szellemi áramlatok meg is kísérlik, hogy újra romantikus formaelemeket csempésszenek bele a könyvbe, bizonyos, hogy a folyamatot ezek az újabb tendenciák legfeljebb lassíthatják, de többé el nem téríthetik irányából. Egyre több és több olyan elemről, amelyet a XIX. század vitt bele a könyvbe, derül ki az, hogy nem szolgálja a „szép" könyvet, tehát mellőzni kell. És a könyvművészet kifejezési lehetőségei mégsem fogynak, mégsem szegényednek, sőt fejlődnek és gazdagodnak. Mert a világszerte folyó kísérletek a megmaradó kevés számú kifejezési eszközt egyre jobban tökéletesítik, a könyvet létrehozó tényezőknek egyre többféle viszonylatát derítik fel és próbálják ki. Bizonyos, hogy az, amit a kor a „szép" könyv alatt ért, egyre jobban közeledik a technika és az anyag helyes szintéziséhez, az „igaz", az „őszinte", a „jó" könyv típusához. És mennél nagyobb gonddal, mennél elmélyedőbb szorgalommal, mennél több hittel és tudással kutatjuk ezeket az összefüggéseket, annál hamarabb jutunk el a gépkönyv új típusához, ahhoz a könyvhöz, amely nagy tömegekben, géppel készül, amely hamisítás, anyagtól és technikától idegen elemek beolvasztása nélkül is „szép", de eleven szépsége van, mert nem merev géptípus, nem standardizált tömegcikk, hanem a gépen keresztül is egyéni alkotás, amely az egységes kultúrtörekvést megtestesítő nemzet egyéniségének is kifejezője.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1934. 4. sz. 26–27. l.

1. *Kner Imre* – l. a 87. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Fitz József* – l. a 141. szemelvény 1. jegyzetét.

126

A MAGYAR BIBLIOPHIL-TÁRSASÁG[1]

1924

Még alig négy éve, hogy megalakult (a belügyminisztérium alapszabályait az 1920. év nov. 8-án erősítette meg), és máris jelentékeny működésre tekinthet vissza.

Programjába felvette, „hogy kiad ízléses megjelenésű könyveket, hazai illusztrált műveket, régi könyvek mintájára készült hasonmásokat", továbbá „hazai nyilvános és magánkönyvtáraink

bibliofil szempontból értékes anyagának ismeretét, gyarapodását, hozzáférhetővé tételét bibliográfiai kiadványaival, könyvtárkatalógusok készítésével és más alkalmas eszközök útján előmozdítja", és e programjához híven becses kiadványainak egész sorozata jelent meg. Első ilyen kiadványa 400 számozott példányban:

1. Petőfi Sándor: Cipruslombok Etelke sírjáról. Bp. (Egyetemi nyomda) 1921. Ferenczi Zoltán[2] utószavával, mely a mű keletkezése körülményeit világítja meg (1920–21. évi tagilletmény);

2. SZÉP HISTORIás ének az Telamon KIRÁLYRÓL, ÉS AZ Ő FIÁNAK DIOmedes szörnyű haláláról. Ad Notam, Hatalmas wram &c. (Vignetta: A király, Diomedes és neje alakjával.) Nyomtatott Colosuárat Heltaj Gaspárné Műhellyébe 1578. Esztendőben. (8. r. 21 lap.) Fakszimile-kiadás, 500 számozott példányban, melyből 10 (I–X) holland Van Gelder papírra nyomatott a budapesti m. kir. Tudományegyetemi nyomdában. Körner Jenő képdúcaival. Az eredetije a British Museum unikuma; sajtó alá rendezte és utószót írt hozzá dr. Dézsi Lajos[3] (1922. évi tagilletmény).

3. Nagyobb szabású, elsősorban szakba vágó kiadványa a „Régi magyar könyvkiadó- és nyomdászjelvények. I. Budai könyvárusok jelvényei: 1488–1525. Magyarázó szöveggel ellátta Végh Gyula[4]. (Vignetta.) Budapest. A Magyar Bibliophil-Társaság kiadása. 1923. (N. 4. r. 32 lap.)" 1000 számozott példányban nyomatott a budapesti m. kir. tudományegyetemi nyomdában; ebből 200 példány a külföld számára német szöveggel jelent meg, 400 példány a Bibliophil-Társaság tagjai számára van fenntartva. A képdúcok ifj. Weinwurm Antal és társa és Körner Jenő műintézetében készültek.

4. Balassa Bálint minden munkái. Életrajzi bevezetéssel s jegyzetekkel ellátva kiadta dr. Dézsi Lajos. I–II. kötet. Budapest 1923. (8 r. CLI., 1–212+213–796 l.) A Genius kiadása 1500 számozott példányban, de ezen kívül kivételesen a Magyar Bibliophil-Társaság tagjai számára kézzel merített papíron 90 (I–XC. sorszámú) példány készült.

A Magyar Bibliophil-Társaság több látogatott kiállítást is rendezett, s ezekről illusztrált, bibliográfiai becsel bíró katalógus is készült. Ilyenek:

1. A XX. század könyvművészete. Bevezetéssel ellátta Végh Gyula. Az 1921 ápr.–májusban tartott kiállítás, ill. katalógusa. 2. Ifjúsági és gyermekképeskönyv kiállítás. Rendezte Majovszky Pál[5]. (1921 nov.–1922 jan. tartott kiállítás, ill. katalógusa.) 3. A régi Buda és Pest könyvekben, képekben. Rendezte Dr. Kremmer Dezső[6]. (Az 1922 ápr.–szept.-ben tartott kiállítás, ill. katalógusa.) 4. A nyomtatott könyv díszítése. I. Fametszet. Rendezte Majovszky Pál. (Az 1923 máj.–szept.-ben tartott kiállítás katalógusa.)

A közeljövőre előirányzott kiadvány Végh Gyula „Régi magyar kiadó- és nyomdászjelvények" című művének folytatása, melynek anyaga együtt van, s a brassói, debreceni, kolozsvári stb. kiadó- és nyomdászjelvényeket és ajánlási címereket foglalja magában. Soron kívül sort kellene keríteni Végh Gyula egy másik gyűjteménye: a régi magyar kötések kiadására. Módunkban volt, hogy láthattuk a gyűjtő gyönyörűen sikerült, színes művészi másolatait a Pázmány, Brandenburgi Katalin, Apafi stb. számára készült, valamint a debreceni, kolozsvári stb. kötésekről, s bízvást állítjuk, hogy ezek reprodukciói reveláció lenne a külföld számára.

A szövegközlés alapja: Magyar Bibliofil Szemle, 1924. 1. sz. 56–58. l.

---

1. *Magyar Bibliofil Társaság* – 1920–1948 között működött. Fő programja a művészi magyar könyv megteremtése és megkedveltetése.
2. *Ferenczi Zoltán* – l. a 76. szemelvény 4. jegyzetét.
3. *Dézsi Lajos* (1868–1932) – irodalomtörténész.
4. *Végh Gyula* (1870–1951) – az Iparművészeti Múzeum igazgatója, a Magyar Bibliofil Társaság egyik megalapítója és elnöke. Több nagy sikerű könyvművészeti kiállítás rendezője.
5. *Majovszky Pál* (1871–1935) – a magyar művészeti életre ösztönző hatású műgyűjtő. 1913-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Osztályának vezetője. 1925-től a Magyar Művészet szerkesztője. Több kiállítás rendezője.
6. *Kremmer Dezső* (1879–1926) – 1921–1926 között a Fővárosi Könyvtár igazgatója. A Magyar Bibliofil Társaság alapító tagja.

Könyvnapok – könyvek, írók a vásáron

127

SUPKA GÉZA[1]

A TÍZÉVES MAGYAR KÖNYVNAP

1937. június 1.

Az idei könyvnap a Literatúrának külön ünnepe. Most májusban volt ugyanis tíz éve annak, hogy a Literatúra szerkesztője a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének[2] miskolci nagygyűlése elé a következő szövegű indítványát terjesztette:

„A magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének, Budapest.

A Literatúra folyóiratnak alulírott szerkesztője az Országos Egyesületnek ez évi miskolci nagygyűlésén – részletes indokolás, valamint financiális és végrehajtási tervezet kapcsán – következő indítványt kívánná tisztelettel előterjeszteni:

1. Tekintettel arra a döntő szerepre, amelyet a magyar könyvnek nemzetünk mai adott helyzetében határainkon belül és kívül be kell töltenie –, mondja ki az Országos Egyesület, hogy a magyar könyv gondolatának propagálására szükségesnek tartja, hogy a kormányzat erkölcsi égisze alatt, a sajtó támogatásával s az egész magyar társadalom bevonásával évről évre országos könyvnap tartassék,

amely könyvnap a magyar kultúrának egyetemes nemzeti ünnepe legyen; intő jele legyen a magyar lelkiismeretnek azokra a kötelességeire nézve, amelyekkel a magyar irodalomnak, a magyar íróknak és a magyar könyvnek tartozik; és széles körű propagandával teremtse meg országszerte – a legkisebb faluban éppúgy, mint a városokban – a magyar könyv szeretetét.

2. E könyvnap előkészítését vezető hattagú országos bizottságba – az írók, az újságírók, a könyvbarátok és a sajtóirodák egy-egy képviselője mellé – küldje ki az Országos Egyesület egy könyvkiadó és egy könyvkereskedő tagját, s ezt a két tagot ruházza fel teljes hatalommal minden olyan intézkedésre nézve, amelyet a könyvnap középponti szervező bizottsága a könyvkiadókra vagy a könyvkereskedőkre vonatkozóan elhatároz.

Az Országos Egyesület elnökségét illető nagy tisztelettel
Budapest. 1927. május 23.

SUPKA GÉZA dr.
a Literatúra szerkesztője

Ehhez az indítványhoz tizenhat nyomtatott oldalra terjedő részletes tervezetet mellékeltem, amelyben kidolgoztam úgy a szervezés, mint a követendő célok, a financiális kérdések, valamint magának a könyvnapnak egyrészt a könyvvásáron belüli, másrészt az azon kívüli lefolyását körvonalazó részleteit.

Az Országos Egyesület akkor ott Miskolcon nagy lelkesedéssel elfogadta az indítványomat, s aztán két év múlva, 1929 májusára meg is született az első könyvnap. Hogyan és minő körülmények között, arról e sorok írójának nincsenek közvetlen információi, miután az Egyesület ettől kezdve jónak látta őt kikapcsolni. A Literatura szerkesztőjének csak akkor jutott még egy halk szava a könyvnap rendezéséhez, amikor mint az IGE főtitkára, Pakots Józseffel[3] együtt keresztülvitte, hogy a magyar könyvnapba valahogy az írók is belekapcsolódhassanak, ne legyen ez az ünnep kizáróan a könyv

üzletének nagy napja. (Nem rekriminálás [szemrehányás] okából, csak éppen mulatságos kuriózumként említjük fel, hogy legutóbb az egyik könyves folyóiratban már azt is olvastuk, hogy a könyvnap a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete kitűnő elnökének a gondolata volt!)

Ez idő óta aztán évről évre megtartották a könyvnapot, többkevesebb döccenővel, rendezési hibákkal, kiadási eltévelyedésekkel –, de mégis nagyjából azzal az eredménnyel, hogy évente pár napon keresztül sikerült a közvélemény figyelmét a magyar könyv szekuláris [évszázados] jelentőségére terelni, a könyvkereskedelem számára pedig évente egy második karácsonyi vásárt létesíteni. Ezenkívül tagadhatatlan, hogy volt néhány könyvnapi kiadvány, amely csakugyan ünneppé avatta a könyvnapot, s amelynek megjelentetésére az illető kiadók a könyvnap emelkedettebb hangulata nélkül talán sohasem is mertek volna vállalkozni.

Ezt a tényt a lefolyt tíz esztendő értékes emlékei közé soroljuk, mint ahogy viszont a kínos emlékek közé tartozik az Országos Egyesület elnökének legutóbb elhangzott fenyegetése, amellyel immár a könyvnapi kiadványok terén is be akarják vezetni az előzetes cenzúrát. Ugyanilyen kínos emléke lesz ennek a tíz esztendőnek az a legutóbb elhangzott indítvány, hogy a könyvnapi sátrakban kizáróan csak könyvnapi könyveket árusítanak a kereskedők. Hiszen ennél borzalmasabb és unalmasabb uniformizálást el sem lehetne gondolni!

Ellenben ha ezek a sorok netán eljutnának az Országos Egyesülethez: lenne a tízéves forduló alkalmából egy tiszteletteljes indítványunk. Gondoljanak végre a könyvkirakatok művészi és érdekes reformjára is! Ma már a legtöbb kereskedői szakma átérzi, hogy a kirakatrendezést nem lehet csak úgy fél kézzel művelni: ahhoz szakavatott emberek kellenek. Ragadják meg a könyvnap ünnepi alkalmát, amikor többé-kevésbé mégis minden könyvkereskedő fordít valamelyes figyelmet a kirakatára, aztán jelöljenek ki a könyvkereskedő fiatalságból egy-két arra való embert, azt képeztessék ki művészi kirakatrendezésre, s alkalmazzák ezeket vándor-kirakatrendezőkül. Városaink idegenforgalma is megkívánja már ezt a rég esedékes reformot, amely – meglátják – bőven megtéríti a ráfordított költségeket...

A szövegközlés alapja: Literatura, 1937. június 1. 185–186. l.

1. *Supka Géza* (1883–1956) – polgári radikális újságíró és művészettörténész. Mint publicista különösen 1919 után tűnt fel. A Literatura című, 1926–1938 között megjelenő polgári szemléletű irodalmi és művészeti folyóirat főszerkesztője.

2. *Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete* – 1878-ban alakult. Hivatalos lapja a Corvina (1878–1944) volt. Támogatta Petrik Géza könyvészeti munkásságát és műveinek kiadását.
3. *Pakots József* (1877–1933) – író és politikus. A Magyar Hírlap munkatársa. Jelentős szerepe volt az Írók Gazdasági Egyesületének (IGE) létrehozásában. Az IGE 1932-től 1944-ig működött, s az írók érdekvédelmi szerve volt. Jogvédelmen kívül különböző segélyekben is részesítette az írókat.

128
FÉJA GÉZA[1]
KÖNYVNAP UTÁN
1940

Az idei könyvnapnak az volt a legnagyobb eseménye, hogy új vásárlóréteg jelentkezett. A nemzeti kultúrát nem lehet mecénásokra építeni, akik többnyire világnézeti és személyi hajlamaik szerint bizonyos „összeget" vetnek be időnként a kultúra életébe. A nemzeti kultúra akkor erős, ha állandó olvasótábor alakul a dolgozó százezrekből, ha a társadalom egésze a szellem mögé sorakozik, máskülönben hiába beszélünk írói szabadságról. Az írói szabadságot elsősorban az állandó és öntudatos olvasótábor biztosítja. A kiadók örömmel állapították meg, hogy az új olvasóközönség felsorakozása megkezdődött, s a magyar értelmiség szegényebb és számosabb fele áldozni kezd a kultúráért, érdeklődik az irodalmi termés iránt. Ez a folyamat természetesen felelősségteljes feladatokat ró mindenekelőtt a magyar kiadókra. A kiadók irodalompolitikáján múlik elsősorban, hogy ez a réteg erősödik-e s növekedik-e a jövőben, vagy pedig csalódottan visszahúzódik...

A kiadók többnyire túlságba viszik az úgynevezett könnyed „szórakoztató" művek kultuszát, pedig a kisebbség irodalma ez az „irodalom", bizonyos nagypolgári rétegeké s a középosztály felszínesebb elemeié. A középosztály, a munkásság és a parasztság legjobbjai, a magyar elit tagjai komoly művek után vágynak, s meg is vásárolják azokat a könyveket, melyek bátran hozzányúlnak sorskérdéseinkhez. Az Athenaeum új olcsó Ady-gyűjteménye napok alatt elfogyott, s szépen előretört a Magyar Élet Kiadó[2], mely a Bolyai Akadémiával karöltve többek között Erdélyi Józsefet[3], Németh Lászlót és Veres Pétert hozta, és volt merészsége, hogy négykötetes tanulmánygyűjteménnyel lépjen a közönség elé. Sikere volt, mert az új olvasóréteg ezekért a művekért szívesen hoz áldozatot, s ezek a könyvek tartós érdeklődést keltenek az olvasóban, hívőket toboroznak eszmék jegyében. Az új olvasótábor megmarad, ha megfelelő szellemi táplálékot kap s egyre növekszik majd.

Nagy sikere volt Móricz Zsigmond „Magvető" című gyűjteményének is, mely a magyar múlt szociális megnyilatkozásait foglalta össze. Sikere bizonyítja, hogy a közönség érdeklődik a múlt iránt is, ha azokat az értékeket bányásszuk ki, melyeknek hangja minden időben friss hang, és ma különösen hivatott arra, hogy a társadalom lelkét bejárja. Merésznek kell lennie a kiadónak, merészen jót és lényegeset kell adnia, hogy az olvasó is merész legyen, és áldozatot hozzon a kultúráért. A dilettantizmus, a „könnyed" irodalom csak arra jó, hogy ezt a friss olvasóréteget megmérgezze és érdeklődését hamis irányba terelje, vagy pedig lefokozza. Három-négy haszontalan könyv éppen elegendő arra, hogy egy-egy családot végképpen kiábrándítson az irodalomból.

A magyar sajtónak is élénkebben kell foglalkoznia a jövőben az irodalommal, és vissza kell állítanunk a kritika becsületét. Keltsenek a könyvek termékeny vitákat, a szó legjobb értelmében vett szellemi izgalmakat, s ez a szellemi éberség keltse fel a társadalom érdeklődését a művek iránt. Ma a „sorozat" uralkodik, s a sorozatban nemegyszer nagyon vegyes értékű művek húzódnak meg s kerülnek részletfizetés fejében a jámbor olvasó nyakára. Úgy segíthetünk ezen, ha eseményt csinálunk a jó könyvből, tehát széles teret biztosítunk a tárgyilagos és nemes kritikának. A sajtónak a kiadókkal együtt mindent meg kell tennie, hogy az új olvasóréteg igazságot és szépséget, érdemes élményt és becsületes színvonalat kapjon. Rajtunk múlik, hogy a magyar dolgozó tömegek kultúrközösséggé nőjenek.

A szövegközlés alapja: Magyarország. Esti Lap. 1940. 127. sz. 3. l.

1. *Féja Géza* (szül. 1900) – a szegényparasztság sorsát feltáró író és szociográfus. A falukutató mozgalom egyik elindítója. Viharsarok című műve miatt perbe fogták.
2. *Magyar Élet Kiadó* – Püski Sándor kiadóvállalata, amely a népi írók műveit jelentette meg.
3. *Erdélyi József* (szül. 1896) – költő. Kezdetben forradalmi hangvételű versei a szegényparasztság problémáival foglalkoztak. A harmincas években a szélsőjobboldal felé sodródott.

129
MÓRICZ ZSIGMOND[1]
A KÖNYV ÉS AZ ÍRÓ A VÁSÁRON
1931
(Részletek)

A Nemzetközi Vásár vezetősége felajánlott egy pavilont, amelyben az írók kiállhatnak a közönség elé, s közvetlen érintkezésbe

léphetnek olvasóikkal. Autogramot adhatnak a könyveikbe, s így el is adhatják a könyveket.

A Magyar Írók Egyesülete elfogadta az ajánlatot, amely első és szokatlan kísérlet volt arra, hogy az író a vásáron megjelenjen.

Magunk sem láttuk előre, hogyan fog az történni és mi lesz ennek a hatása és következménye.

Az író zárkózott lény. Az írás a csöndben születik.

A könyv a legtitokzatosabb körülmények közt jön létre, mint az emberi élet, de ha elszakad szülőjétől, megkezdi a maga útját, s tekintet nélkül arra, aki létrehozta, él vagy elhull. Az író csak teremtője a könyvnek, de nem terjesztője.

A Magyar Írók Szalonja. Ez volt felírva a hatalmas pavilon homlokzatára.

Rendkívül érdekes volt az a tíz nap, amit én magam személyesen kinn töltöttem ebben a pavilonban. Először is érdekes volt, hogy bár legelső tervünk azonnal az volt, hogy előadásokat fogunk tartani, két napig nem tudtuk megnyitni az előadásokat, mert egyetlen íróban sem volt bátorság, hogy egy mozgó, nyüzsgő, vásári tömeg elé álljon és beszélni kezdjen...

A Magyar Írók Szalonjában lehetőleg minden élő magyar író könyve jelen volt. Alapgondolatunk az volt, hogy ott legyen az élő magyar irodalom a lehető legteljesebb mértékben. A meghaltak műveit rábíztuk a már kialakult kritikai válogatásra, s a külföldieket egyáltalán nem eresztettük be magunk közé.

Tapasztalatom nagyon bizonytalan. Nem abból kell megítélni a tömeget, hogy mennyit vásárolt. Háromezerötszáz pengő ára könyv fogyott el. De viszont közel kétharmad ennyi példány. Vagyis csak a legolcsóbb könyveket vették. Az írók nevével szemben pedig tájékozatlanok voltak, s csak a legeslegismertebb nevektől akartak hazavinni valami csekélységet.

Bizonyos, hogy nem rohanták meg a könyvespolcokat. De mért is tették volna? Aki könyvet akar venni, minden sarkon megteheti. Ahhoz képest, amilyen kicsiny a könyvfogyasztás, túl sok a könyvkereskedés. Tehát csak arról volt szó, hogy a véletlen találkozás kiben mozdítja meg az irodalom utáni vágyat.

Ebből a szempontból viszont nagyon szép az eredmény, mert csaknem mindenki titkos vággyal nézett a könyvekre, s valósággal visszatartotta magát a vásárlástól. Van az emberekben vágy az irodalom élvezete után, de ahogy egy iparos vevő megmagyarázta, azelőtt, mikor nyugodtabb volt az élete, szívesen olvasgatott éjfélig, ma azonban a rettenetes gazdasági nyomor miatt úgy tele van a feje, hogy azt mondja, csupa regény az élete, s inkább azt szeretné, ha valaki kiírná belőle a gondolatokat és a képzelgéseket, minthogy

ő a máséra legyen kíváncsi. „Most éjfélekig nem tudok elaludni, kérem – mondta –, hogy bírjak akkor olvasni..."

Ez az ember azonban mégis ámítja magát, s ez a magyarázat egy a sok közül, amivel az emberek indokolják kulturális szükségleteik lecsökkentését.

Jól jellemzi a közfelfogást annak a vevőnek a szava, aki a Magyar Írónők Egyesületének pultjánál megvett egy könyvet, s mikor rá akarták beszélni, hogy vegyen még egyet, az mondta:

– Elég egy családba egy könyv.

De a könyv más, mint a pillanatnyi mámor pohara. A könyv ott marad, s holnap is és nemzedékek múlva is örömet és ártatlan s mégis hasznos örömet szerez. S ha a nemzet erőteljesebb érdeklődést mutat az irodalom iránt, ezzel befolyásolja az irodalmat, hogy olyat teremjen, amit ő kíván.

Elvész a nép, amely tudomány nélkül való, mondja a biblia. A mai magyar tömeg még távol van attól, hogy a kétezer vagy sok ezer éves bibliai igazságot átértse, és aszerint éljen és gondolkodjék.

Az írókon nincs felelősség, az írók mindent megtesznek, ami tőlük telik. Azt teszik, hogy erre a reménytelen pályára szánják magukat. Mert egészben csodálatos, milyen tömegben igyekeznek a fiatal lelkek az írói pályára. Nem tudom mi ez. A polgári pályákon oly nehéz elhelyezkedni, hogy ebben mint pályában reményt látnak a fiatalok? Vagy néhány névnek csillogása, a világsiker álma téveszti meg őket? De hisz mind csak látszat és illúzió. A vásári sátorban jelen volt a statisztika szerint 160 író 800 különféle művel, 6000 kötettel. Elkelt kerek számban 80 író 200 különféle műve, 2400 kötetben. De ha ezeknek az íróknak az életét megfigyeljük, nincs köztük öt, aki az írásból meg tudjon élni, s még a közt az öt közt is van három, aki anyagi gondokkal küzd. Ezt minden fiatalembernek tudnia kell tehát, anyagi remények nem hozhatnak erre a foglalkozásra –, mert ma már az író is csak akkor élhet meg a munkájából, ha állandó foglalkozásnak tekinti. Mi hozza hát ide? Nyilván a lélek nemesebb s legnemesebb hajlamai, vágyai s reményei. Szép az, az embereknek beszélni, szép az, gondolatoknak élni s az igazság önkéntese lenni. Mindenkit, aki író lesz, megillet valami szerény dicsfény és mártírkoszorú. Talán ez az, ami varázzsal van az ifjakra...

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1931. 1. köt. 752–754. l.

1. Móricz Zsigmond mint újságíró és szerkesztő gyakran foglalkozott a hazai kulturális és művészeti élet eseményeivel, problémáival. Különös érdeklődéssel viseltetett a könyvkiadás, a könyvterjesztés és a népi tömegek olvasásának kérdései iránt.

A polgári sajtó és a baloldali kritika

130

NAGY LAJOS

KULTÚRVILÁGFÖLÉNY A KARÁCSONYI SZÁMOKBAN

1929

Körülbelül tizenhat napilap; némelyik száztizenkét oldal, a másik hetvenkettővel, átlagban mondjuk nyolcvannal – ez összesen circa ezerkettőszáznyolcvan újságoldal, tovább fűzve a számítgatást: 6000 = hatezer könyvoldal; teljesen kiélvezve az örömet: húsz vaskos kötet írás, betűár, zagyvaság, maszlag, zsurnalisztikai és irodalmi, valamint tudományos potpurri [egyveleg].

Egy német tudós már meg is olvasta, hányszor fordul elő ebben a szörnyű zuhatagban a „karácsony" szó: tizenhatezer-négyszázhetvenkilencszer. A „szent" jelzővel együtt úgy, hogy szent karácsony vagy szenteste, vagy szent karácsonyest: négyezer-kilencszáznegyvenkétszer.

A „liberális" – kurzus-frazeológia szerint „zsidó" – lapok képes melléklete ezúttal is róm. kat. templom belsejével kezdődik, róm. kat. templom külsejével folytatódik, azután Orsenigo Cesare pápai nuncius; azután róm. kat. szertartás; azután Jézus és szentek, fejükön dicsfénykoszorúval, azután egy esküvő, miért, mert az esküvő vallási szertartás, de kiknek az esküvője? Mária Lujza orléans-i hercegnő a menyasszony; azután a walesi herceg mint kisbaba egy öreg nővel, igen ám, de az öreg nő nem holmi dada, hanem nem más, mint őfelsége Viktória elhunyt angol királynő.

Minden hájjal majdnem megkent öreg politikusok ilyeneket írnak: „Hiszünk Istenben, és hiszünk a megváltásban, mely minden esztendőben születik és feszíttetik keresztre."

A riporter Károly volt király[1] betegségének és halálának történetét írja meg, de így: *Károly király utolsó karácsonya.*

Még a humorista is így kezdi: „Hát nem utazott el karácsonyra, Madár bácsi?"

Óriási mennyiségű szépirodalom. Versek és novellák. Csupa rutin, sehol egy korszerű eszme, egy új gondolat, sehol a bátorságnak felcsillanása, sehol az akarásnak még csak megmozdulása sem. Unbedingte Unterwerfung [feltétel nélküli meghódolás]; a körúti polgár és a falusi középföldész parancsol és tilt; irodalmi mottó: ne szólj szám, nem fáj fejem. Szinte jó vicc, hogy nyilatkozatok is

akadnak egyesektől a színház válságáról, az irodalmi válságról, a fejjel fölfelé járás és a lélegzés válságáról.

„Ma az íróra vár a feladat, hogy felépítse az új társadalmat" – idézi az egyik lap kövér betűkkel, címnek adva e kijelentést Walter von Molótól[2], a porosz költőakadémia elnökétől. A feladat megoldását a magyar írók egyelőre a jövő karácsonyra halasztották. Ámbár – eh, nem baj, ha most ellentmondásba is kerülök önmagammal – mégis, akadt itt-ott egy-egy eredeti ötlet, amely már próbálkozásnak is beválik arra nézve, hogy hát mégiscsak megpróbáljuk azt a fránya „jövő társadalmát" előkészíteni. Az egyik író például egy ötlábas novellában elég ügyesen kifejti, hogy hát: „Kész röhej az élet, barátom, kész röhej!" A másik író bebizonyítja, hogy a karácsonyfát igenis a Jézuska hozza, és a destruktívok céltudatosan butítják a gyerekeket és a népet a bárgyú mesével, hogy a mama veszi a piacon a papa pénzéből.

De azért nem voltak érdektelenek a karácsonyi számok! Hiszen az a tény, hogy az elméknek ez az 1514 elé való visszahullása ilyen leplezetlenül megmutatkozott, már az maga érdekes. Ha az ember katasztrófa-politikus, és a teljes megsemmisülésre spekulál, még örülhet is neki. Már akinek oly jók az idegei, hogy elbírja az ilyen örömöket.

Meg azután addig sürögnek-forognak a cikkgyűjtők s az interjúvoló riporterek, hogy innen is, onnan is belekerül az okos gondolat a lapba. Úgy állt a dolog, hogy minden, ami sztupid és sunyi, valami nagy, egymást túllicitálni akaró alkalmazkodási buzgalomból fakad; de a nagy masszából kiütköznek a mintegy véletlenül lapba került cikkek, vagy legalább részletek is. Mindjárt maga az öreg és dúsgazdag lord, az a bizonyos Rothermere[3] (=Radomér), az is progresszívabb, mint nálunk nem egy „forradalmár". Azután a már említettem Walter von Molo-interjú is szenzációs. A porosz költőakadémia elnöke történeti regények írója, nálunk bolsevistának is beválnék.

Szinte üdítő a sok képmutatás, álszenteskedés, népbutítás után némely lapok utolsó oldalára eljutni; itt a józan kereskedő leveti magáról a vallásosság álarcát, abbahagyja a honfibánatos pózt, megfeledkezik konstruktivizmusról[4], feudalizmusról, a „Szent Láma" tiszteletéről (lásd arcképét a mellékleten!), a családi erkölcsről, a „Szerelem" idealizálásáról, a kötött formában való patetikus semmitmondásról, a józan kereskedő helyet ad – ha mindjárt petit[apróbetűs]-szedéssel is, az értelmes beszédnek:

„Csinos, szolid, izr. úriasszonyka megismerkedne középkorú korrekt úriemberrel." (Korrekt – nem marad adós.)

„Úriasszonynak melyik úriember váltaná ki a bundáját?"

Avagy:

„Magas, karcsú, anyagiakra nem vágyó, kedves, csinos úrihölgynek meghitt kis pajtása lenne szolid, bátortalan 35-ös gentry. Lakás előny." Jelige: „Emberke álma."

No, de ez a kis gazdasági, társadalmi, erkölcsi és irodalmi megnyilatkozás a lap utolsó oldalán olvasható, s így kilencvenegy oldal választja el *A szent család ünnepe* című magasztos vezércikktől.

A szövegközlés alapja: Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. Válogatott cikkek és tanulmányok II. Bp. 1959. 103–106. l.

---

1. *IV. Károly* (1887–1922) – magyar király.
2. *Molo, Walter von* (1880–1956) – német regényíró.
3. *Rothermere of Hemsted, lord* (1868–1940) – angol laptulajdonos. A trianoni békeszerződés felülvizsgálatának (revíziójának) nemzetközi propagandáját ő indította el.
4. *konstruktivizmus* – művészeti irányzat, mely a művek szerkezeti elemeit emeli ki.

131

GAÁL GÁBOR[1]

MAGAZINKULTÚRA[2]

1931

Akadtak kultúrszociológusok, akik a havonta megjelenő képes folyóiratok, magazinok Európa-szerte szaporodó számát kitörő örömmel üdvözölték – erőteljes igazolását látva ebben annak az örvendetes fordulatnak, hogy az európai intellektualizmus elvontsága visszatért a képekben való, „képszerű" gondolkodáshoz. Tényleg örvendetes volna ez a fordulat, ha a képszerűség ellenében nem esik áldozatul ezekben a folyóiratokban, illetve magazinokban a gondolat. A kultúra előbb említett szociológusai azonban erre is találnak magyarázatot, és úgy értelmezik, hogy a mai modern európai embert lelkileg és szellemileg a civilizáció üzeme nyűgözi le; se ideje, se energiája nyugodtan olvasni, elmélyülni és gondolkozni. A modern ember jellemző vonása napjainkban valami fáradtság, ami az esztendők sorozatos csalódásaiból született. Ezt a fáradtságot már csak a lárma és a szenzáció, a rövid pár mondatban fogalmazott ötlet és a kiabáló kép tudja felvillanyozni. S kétségtelen, jobb magyarázat nem is hozható fel a magazinok bámulatos kelendőségére, ellenére aránylagos drágaságuknak. Hogy a Berlinben megjelenő Ullstein[3]-féle egy márkába kerülő Uhu s a Scherl[4]-féle Das Magazin havonta kétszázezer példányban kerül forgalomba, ez a legkevesebb, mert az ugyancsak Ullstein-féle Illustrierte Zeitung hetenként 1 844 130, a Münchener Illustrierte Presse hatszázezer, a Grüne Post pedig 937 530 példányban jelenik meg, nem is említve egy sereg más, ugyancsak német illusztrált lapot, amelyek megjelenési példányszáma jóval túl a százezren, két-, három-, négy-, öt- és hatszázezer körül mozog. Jól jegyezzük meg, Németországra, nem pedig Amerikára vonatkoznak ezek a számok.

A kultúrpolitikában és irodalomkritikában Németországban is számos esetben felmerült a panasz a jelenkori irodalmak és így az írók átlagos színvonalának a mélypont felé való tendálása felől. Az előbbi számok világosan utalnak arra, hogy annak a bizonyos nívósüllyedésnek valójában mi a magyarázata. Nagyon sok momentumon kívül: az a vállalkozói szellem és vállalkozói apparátus, mely ezek mögött a magazinok mögött áll. A magazinkiadók tiszta üzleti vállalkozások, a kulturális felelősség minden nyoma nélkül. Következik ez abból, hogy periodikus folyóiratok jövedelmezővé való tételéhez, vagyis igen magas példányszámban való megjelentetéséhez nagy tőkebefektetés szükséges. Hogy viszont ez a tőke megfelelő módon kamatozhassék, azaz a lehető legmagasabb példányszám elérhető legyen, ahhoz az a bizonyos alkalmazkodás szükséges, mely a lehető legkisebb ellenállás vonalát keresi: az állásfoglalások nélküli, a gondolkodni nem szerető – ahogy a kulturszociológusok mondják –, a fáradt olvasót. Ezeknek a magazinoknak a kultúrpolitikáját így ugyanaz az elv meríti ki, mint Bata cipőgyáros üzletpolitikáját: a lehető legolcsóbban a lehető legkényelmesebb árut szállítani. Hogy azután ennek következtében ezekben a magazinokban a szellemtelenség, a szenzáció, a csinálmány, a fontoskodás, a rekordmánia, a felületesség, a divathajhászás s a mindezekkel rokon vizenyő-cinizmus uralkodik, s a mai káoszból kivezető értékeszmények háttérbe fojtása pusztán azért, mert ebben a magazinkultúrában bármely eszmény már eleve érdektelen és kényelmetlen, mert követeléseket támaszt az olvasóval szemben, s mert az olvasótól a magazin árán kívül semmi egyebet nem követel, se lelkiismeretet, se leszámolást, sem azzal, ami adva van, sem azzal, aminek adva kéne lenni – mindez következetes velejárója annak a „kultúrtevékenységnek", amit a magazinok oly rettentő nagy példányszámban mindenütt Európában életben tartanak.

A szövegközlés alapja: Gaál Gábor: Válogatott írások I. 1921–1940. Tanulmányok és cikkek. Bukarest 1964, Irodalmi Könyvkiadó. 414–415. l.

1. *Gaál Gábor* – l. a 116. szemelvény 1. jegyzetét.
2. A nyomdatechnika XIX. századi új találmányai révén vált lehetségessé az olcsó, nagyüzemi illusztráció-sokszorosítás. Így jelenhettek meg az olcsó tömegképeslapok, magazinok is óriási példányszámban.

Ezek a kevésbé igényes olvasórétegek körében rendkívül népszerűek lettek. Először Amerikában terjedtek el, majd meghonosodik az európai országokban is.
3. *Ullstein* – az egyik legnagyobb német kiadó. Alapították 1877-ben.
4. *Scherl* – német újságkiadó. Alapította August Scherl (1894–1921). Számos német lap megindítója és kiadója.

A sajtó a munkásmozgalomban

132
A NÉPSZAVA-AGITÁCIÓ ÉS A TAGTOBORZÁS MUNKÁJA[1]
1932
(Részlet)

Az a súlyos gazdasági válság, amely a munkanélküliség állandó terjedésében és a munkások munkabérének hihetetlen leromlásában jut kifejezésre, súlyos megpróbáltatások elé állította pártunk sajtóját is. Azok a munkások, akiknek úgyszólván betevő falatjuk sincs ma már, a legjobb akarattal sem képesek a mozgalommal szemben fönnálló anyagi kötelezettségeiknek eleget tenni, és így érthető, ha a Népszava-előfizetők száma és a párt taglétszáma is csökkent az elmúlt évben. A pártvezetőség tudatában volt annak, hogy a Népszava-előfizetők számának csökkenése nemcsak anyagilag érinti a pártot, hanem nagymértékben járul hozzá ahhoz is, hogy a munkásság szocialista sajtó nélkül marad, és így képtelen beleilleszkedni azokba az akciókba, amelyek a reakció megdöntését célozzák. Különös súllyal esik latba ez a körülmény a mezőgazdasági munkásság széles rétegeinél, akik egyébként mohón isszák magukba a szocialista igazságokat és sóvárogják a szocialista betűt. Főként ezek számára kellett lehetővé tenni, hogy a Népszava mindenképpen eljusson hozzájuk, és naponkénti írásaival, megnyilatkozásaival hitet, erőt, bátorságot öntsön a nyomorban sínylődő tömegekbe és egészséges irányt szabjon azok szocialista tevékenységének.

Ezek az elgondolások szülték a pártvezetőségnek a Népszava árának leszállítására vonatkozó határozatát. A pártvezetőség tisztán és világosan látta, hogy a Népszava olcsóbbá tétele csak olyan módon lehetséges, ha biztosítani tudjuk a leszállítással kapcsolatban a példányszámnak megfelelő emelkedést, és ha olyan tartaléktőkét tudunk gyűjteni, amely lehetővé teszi az esetleges visszaesésből előálló hiányok pótlását. Ezért a pártvezetőség úgy határozott már az év elején, hogy akciót indít a Népszava árának felére való leszállítása érdekében. Határozatban mondotta ki, hogy amennyiben az elvtársak május 1-ig 25 000 új előfizetőt gyűjtenek, azonkívül egy 100 000 pengős Népszava kölcsönalapot tudnak létesíteni, hajlandó május 1-től kezdődően a Népszava árát havi 4 pengőről 2 pengőre, a heti előfizetés árát heti 1 pengőről 50 fillérre és az egyes példányszámok árát 16 fillérről 8 fillérre leszállítani.

E határozat közzététele után a pártvezetőség kibocsátotta a Népszava-kölcsönszelvényeket, és az egész országban hihetetlen lelkesedéssel, odaadással és áldozatkészséggel láttak hozzá elvtársaink ezrei a legintenzívebb agitációhoz, hogy az akciót sikerre vigyék. Az agitáció eredménye a legszebb reményekre jogosított, amikor váratlanul a Károlyi-kormány[2] április 4-én politikai okokból betiltotta a Népszavát. A kormánynak ez az intézkedése, amíg egyrészt úgyszólván teljesen megbénította a Népszava önmagáért való agitációjának lehetőségét, addig a másik oldalon hihetetlen mértékben felfokozta az elvtársak tettrekészségét és agitációs lendületét. Fokozta ezt az a körülmény, hogy a Népszavát egyre-másra koboztatta el az ügyészség. *Az elmúlt évben összesen kilenc esetben kobozták el a Népszavát.* Mindenkiben égett a vágy, hogy e brutális reakciós intézkedések ellenére most már csak azért is meg kell mutatnunk, hogy erőssé, hatalmassá tesszük a Népszavát az újonnan megszerzendő előfizetők tízezreivel. A pártvezetőség is éppen az elvtársak lelkes munkáját tapasztalva – azon az állásponton volt, hogy nem fordul a kormányhoz, és nem hajlandó semmiféle kérésre a Népszava visszaadása érdekében. Végül a kormány maga is érezve e reakciós intézkedésének úgy belföldi, mint külföldi fenyegető visszhangját, október 18-án minden feltétel nélkül visszavonta a Népszava betiltására vonatkozó rendelkezését.

Elvtársaink ujjongó lelkesedéssel üdvözölték a két hétig némaságra kárhoztatott Népszavájukat, és most már újult erővel láttak hozzá a további agitációhoz. Így azután lehetővé vált, hogy a pártvezetőség május 1-én leszállította a Népszava árát a felére, az elvtársak pedig megszerezték a 25 000 új előfizetőt, és a kölcsönalap megteremtését – ha nem is száz százalék erejéig – lehetővé tették. Ennek a Népszava-agitációnak olyan lélekemelő példáit láttuk, hogy a pártvezetőség indíttatva érezte magát valamilyen megfelelő formában kitüntetni azokat az elvtársakat és szervezeteket, akik és amelyek megkülönböztetett módon vették ki részüket ebből a hatalmas agitációs kampányból. Így a miskolci, az újpesti, a fővárosban pedig a józsefvárosi és a kőbányai pártszervezet kapott

a pártvezetőségtől egy-egy Népszava lobogót, amelyet mindegyik pártszervezet díszes ünnepség keretében avatott föl. Azonkívül az egyes elvtársak díszes elismerőlevelet kaptak a pártvezetőségtől, amelyben keresetlen, meleg szavakkal van megörökítve az illetőknek értékes agitációs munkássága.

Ez a Népszava-agitációs kampány valósággal felvillanyozó erővel hatott egész pártmozgalmunkra, és ennek tudható be, hogy május elseje után sem szűnt meg a Népszava-agitáció munkája. Az elvtársak az ország minden területén fölismerték a Népszava elterjedésének óriási jelentőségét, és így készséggel állottak az agitáció szolgálatába. Kiadtuk a jelszót: föl a küzdelemre az újabb 25 000 Népszava-előfizetőért! De ebbe az agitációs kampányba már belekapcsoltuk a tagtoborzás gondolatát is, és a fővárosi pártszervezetek lelkesen határozták el, hogy a legrövidebb időn belül 10 000 új tagot szereznek a fővárosi és környéki pártszervezeteknek. Ez az akció is fényes sikerrel végződött, mert úgyszólván minden pártszervezet megszerezte a számára kvótaszerűen [összegszerűen] kirótt újabb párttagok tömegeit és ezzel nemcsak önmagukat, saját kerületüket, hanem az egész szocialista mozgalmat erősítették...

A szövegközlés alapja: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének és a párt parlamenti csoportjának 29. évi jelentése az 1933. évi január hó 6-án és a rá következő napokon tartandó pártgyűléshez. Bp. 1933, Világosság. 36–37. l.

---

1. *Népszava* – a magyar munkásmozgalom egyik legrégibb lapja 1877-ben hetilapként indult, 1905-től napilappá vált. 1890-től a szociáldemokrata párt hivatalos lapja volt. Többnyire a jobboldali szociáldemokraták véleményét tükrözte, időnként azonban a baloldali szociáldemokraták és a kommunisták is szóhoz jutottak. Az államhatalom és hivatalos szervei gyakran zaklatták a lap szerkesztőjét, munkatársait, sőt olvasóit is. A két világháború között a magyarországi munkásmozgalom legnagyobb napilapja volt. Az 1942. évi karácsonyi száma a németellenes és háborúellenes erők kiállásáról nevezetes.
2. Károlyi Gyula gróf kormánya (1931—1932), amely szélső konzervatív módszerekkel igyekezett az ellenforradalmi rendszert fenntartani.

133
A NŐMUNKÁS TERJESZTÉSE[1]
1933. január 6.

A Nőmunkásnak a munkásnőkhöz való eljuttatása, a megjelenési példányszám megtartása súlyos erőfeszítést tett szükségessé. A munkanélküliség és az általános elszegényedés terjedése következtében elmaradó előfizetőket állandóan új előfizetőkkel kellett

pótolni. Ez nem volt könnyű feladat, dacára a lap igen alacsony (negyedévre 50 fillér) előfizetési árának. A fluktuáció nagy. Az előfizetők személye változik. Sok esetben azért, mert ha az előfizető munkásnő politikailag szervezkedik, tagja lesz pártunknak, megszűnik előfizető lenni, mert hiszen párttagdíj fejében ingyen kapják a nőtagok a Nőmunkást. Ez arra kell hogy ösztönözzön bennünket, hogy lapunkat minél több indifferens nő kezébe juttassuk, minél szélesebb réteg ismerje meg lapunkat, amely valósággal előkészítője, nevelője a megszervezendő tagnak.

A lap elterjedése örvendetesen halad. Erre vonatkozólag a következő adatokat említjük föl:

1930-ban a Nőmunkást	56	különböző városba küldtük el,
1931-ben a Nőmunkást	96	különböző városba küldtük el,
1932-ben a Nőmunkást	148	különböző városba küldtük el,

Ami a mennyiséget illeti:

1 példány járt	21 helyre
5 – 10 példány járt	69 helyre
20 – 30 példány járt	32 helyre
40 – 60 példány járt	17 helyre
60 – 100 példány járt	13 helyre
200 – 250 példány járt	5 helyre
850 példány járt	1 helyre

Budapesten a Nőmunkásnak legtöbb előfizetője van a III., VII., VIII. és IX. kerületi pártszervezetek területén. A legutóbbi, 1931. decemberben tartott Országos Nőkongresszus utasította a helyi nőbizottságokat a Nőmunkás negyedszázados fönnállásának megünneplésére. Sajnos, ennek kevés helyen tettek eleget. Nívós, szép Nőmunkás-ünnepélyt rendezett az Országos Nőszervező Bizottság a bizalminők és a meghívottak számára. Egyes kerületi nőbizottságok Nőmunkás-kultúrdélután keretében ünnepelték a lapot. Ilyen kultúrdélután volt a fővárosban 7, a környéken 5 és a vidéken 4.

A szövegközlés alapja: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének és a párt parlamenti csoportjának 29. évi jelentése az 1933. évi január hó 6-án és a rá következő napokon tartandó pártgyűléshez. Bp. 1933, Világosság. 52. l.

---

1. *Nőmunkás* – a szociáldemokrata párt által szervezett szocialista nőmozgalom lapja. 1905. március 1-től állt fenn. A Nők Lapja közvetlen elődje. Első szerkesztője Gárdos Mariska.

Baloldali magyar könyv- és folyóiratkiadás külföldön

134
KŐHALMI BÉLA[1]
A BÉCSI MAGYAR KIADÓ KÖNYVEI
ELŐSZÓ

Bécs, 1921 július

A magyar írók jobbjai elkedvetlenedtek. Sokan elnémultak. Magyarországon ma nem jut szóhoz szabad európai lélek. Az ellenforradalom üzletes szemfényvesztést űz a nemzeti eszmével, s a kulturális kínai fal párkányáról vakmerően száll szembe az emberi eszmével. A jezsuita dróton rángatott sajtó és irodalom kérkedve tagadja meg Eötvös, Kossuth, Petőfi szellemét. Ady döbbenetesen mély hatásával nem bír, és kisajátítja. A forradalmár Adyt, aki lenézte és megvetette fajtájából azt, aki „újat és emberit" nem akart, kesergő kuruc kobzosként ünneplik, hogy meghamisítsák szellemét. Ahogy Petőfiből hol românccok holdfényivóját, hol bordalos duhajt csináltak svarcgelb[2] irodalomtörténészek.

Az irodalmi ellenforradalom elhallgattatja az európai magyarság lelkiismeretét, beleöli a szót azokba, akik nem tömjénezik a magyarság gyöngéit. Móricz Zsigmond, Babits Mihály, ha megszólalnak is, nincs szavuk ehhez a magyar élethez, az elefántcsonttorony lakóihoz beszélnek. A kereszténység jelszavával űzött rút csalástól elforduló, elhallgató írókat megvádolják, hogy „orozva hallgatnak", íróasztalfiókjuk számára halomszámra gyártják munkáikat otthon, hogy idővel, adott jelre kirohanjanak a piacra, és legyűrjék a gyanútlan „keresztény" írókat.

A tudósok javát elüldözték katedráikról, laboratóriumukból, még könyvtárszobájukból is. Kit antiszemita heccekkel, kit kommunistaság gyanújával. A társadalomtudományi kutatás megszűnt, a Társadalomtudományi Társaság[3] helyiségét elvették, a halott Szabó Ervin tudós írásait nem merik kitenni a könyveskirakatokba, s nincs magyar kiadó az országban, aki Szabó Ervinnek 48–49 Magyarországról szóló hatalmas történeti munkáját, posztumusz művét ki merné adni.

A szűk területre szorított Magyarországnak ebben a pillanatban egyetlen nagy gazdagsága volna nagyszerű, szent égi szivárványa: irodalma, de ezt valami önkínzó, fehér aberráció megtizedelni és elsüllyeszteni akarja. Hogy igaza legyen Adynak: „nem való az izzadt mezőkre..."

A némaságot el nem viselő, kiüldözött írók – különös fordulása az időknek – Bécs szabad levegőjében jutottak szóhoz.

A szabad magyar szellemnek ma inkább hazája Bécs. Száznéhány év előtt a nemesi rendek lenézte, megvetette magyar nyelvnek és költésnek új formáit kereste itten néhány nyugati magyar. Ma pedig a Terror előtti irodalom folyamatosságát akarja visszaállítani a Bécsi Magyar Kiadó körüli írók csoportja.

A népgyilkos magyar kormányrendszer leoperálja Magyarország testéről a szellemi központot. Ma szinte nem is Budapest az. Bécsben már két magyar napilap, három hetilap és egy havi folyóirat jelenik meg, s három magyar könyvkiadóvállalat működik, a magyar írás és újságírás legjobbjainak részvételével. Az úttörő munka a Bécsi Magyar Kiadó halhatatlan érdeme.

A Bécsi Magyar Kiadó íróinak csoportja, íme, visszaállítja az *emberinek és magyarnak* egységét. Végvárat emel a tisztultabb európaiság lelkiismerete számára.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits György, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 578–580. l.

---

1. Kőhalmi Béla 1919-ben mint könyvtárügyi megbízott jelentős szerepet vállalt a Tanácsköztársaság könyvtárügyének irányításában. Emiatt az 1920-as években emigrációba kényszerült. Bécsben a Bécsi Magyar Kiadó lektoraként működött. Bécs – Moszkva és Párizs mellett – egyike volt a legjelentősebb emigrációs központoknak. – Kőhalmi Béláról l. még a 96. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *svarcgelb* – fekete-sárga (az osztrák színek).
3. *Társadalomtudományi Társaság* (1901–1919) – a polgári radikálisok egyesülete, folyóirata a Huszadik Század, később Századunk. Külön könyvsorozatot is indított.

135
A POSTAI SZÁLLÍTÁSBÓL KITILTOTT VAGY BÍRÓILAG LEFOGLALT SAJTÓTERMÉKEK JEGYZÉKÉNEK SZÉTKÜLDÉSE[1]

Budapest, 1933. november 23.

Vidéki Főkapitánynak

Csatolt jegyzékeket azzal küldöm meg a Főkapitány úrnak, hogy azokat az alanti kimutatásban felsorolt határszéli rendőrkirendeltségeknek, illetve rendőrkapitányságoknak küldje meg,

s utasítsa őket, hogy a jövőben megjelenő kitiltásokat vagy bírói lefoglalásokat ezekbe a jegyzékekbe folytatólagosan vegyék fel, s azokat a határszéli vizsgálatok alkalmával használják fel.

Figyelmeztesse a hivatalvezetőket arra, hogy ez a jegyzékelés nem mentesíti őket korábbi rendeletemmel kiadott kartoték-nyilvántartás vezetése alól, mert ezzel csak azt kívánom elérni, hogy a vonat és autóellenőrzésnél a vizsgáló tisztviselőnek egy könnyen kezelhető segédlet álljon rendelkezésére.

1. Záhony 2. Sátoraljaújhely 3. Hidasnémeti 4. Bánréve 5. Somoskőújfalu 6. Balassagyarmat 7. Szob 8. Esztergom 9. Komárom 10. Oroszvár 11. Hegyeshalom 12. Sopron 13. Kőszeg 14. Szentgotthárd 15. Gyékényes 16. Magyarboly 17. Kelebia 18. Szeged 19. Lökösháza 20. Biharkeresztes 21. Nyírábrány 22. Vidéki Főkapitányság Közp. Hiv. részére.

M. kir. Révfőkapitányságnak, Budapest

Csatolt jegyzékeket azzal küldöm meg, hogy az útlevélvizsgálatot végző révhatóságokat azokkal ellátni szíveskedjék.

Utasítsa nevezett hatóságokat, hogy a jövőben megjelenő kitiltásokat vagy bírói lefoglalásokat ezekbe a jegyzékekbe vezessék be, s erről a hivatal vizsgálatok alkalmával szíveskedjék meggyőződni.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 98–99. l.

---

1. Az ellenforradalmi rendszer szellemi ellenőrzését az országba beáramló sajtótermékekre is kiterjesztette. Itt a módszereibe kapunk bepillantást.

136
NEM SZÁLLÍTJA AZ ÚJ HANGOT[1] A POSTA!
1938

A magyar belügyminiszter végre felütötte fejét az Új Hangra, és megvonta tőle a postai szállítás jogát. Ezentúl hiába adjuk postára lapunk példányait, hogy budapesti, szegedi, győri előfizetőinkhez kihordja őket a magyar királyi levelész, a példányok nem jutnak el a címzetthez. Mi ugyan prófétai lelkek voltunk, s előre tudtuk, hogy egyetlen olyan sorocskát sem fogunk az Új Hangba írni, amit Horthyék postája kibírna, s ezért már eleve nem gyűjtöttünk postai szállításra számító előfizetőket Magyarországon, és nem vettük igénybe a postai szállítás szent jogát. De Keresztessy-Fischer[2] ezzel nem törődik. Ő mégis elveszi tőlünk, amink nem is volt, s ezért,

bevallhatjuk, az intézkedés, ha szigorú is, nem nagyon sajgatja szívünket. Nekünk Magyarországon, megmondjuk őszintén, nem is előfizetőkre van szükségünk – noha azok is vannak szép számmal –, hanem olvasókra, akik még szebb számmal vannak. És lesznek is, akármit rendel el a belügyminisztérium. Az Új Hangot mi a magyar dolgozóknak írjuk, éspedig nemcsak azoknak, akiket már kikergetett onnan az ellenforradalom politikai korbácsa vagy éhséges ostora, hanem azoknak is, vagy azoknak még inkább, akik a háromszínű határsorompókon belül szenvedik az igát, és viaskodnak ellene. S ezért az Új Hang posta nélkül is eljut oda, ahová hivatása szerint való, a különböző kormányok segítségével fasizálódó Magyarország egyre szaporodó antifasisztáinak kezébe. Hogy hogyan jut el, noha a magyar posta nem szíveskedik? Az már a mi dolgunk, nem a belügyminiszteré, s biztos, hogy mi ebben a mi dolgunkban járatosabbak, szakavatottabbak, pontosabbak és rendesebbek vagyunk, mint Keresztessy-Fischer a maga szakmájában. S magyar olvasóink ezentúl is örömmel és szeretettel olvassák és adják kézről kézre az Új Hangot, noha éppúgy, mint eddig, ezentúl sem a hivatalos posta kopogtat vele az ajtójukon. Milyen figura egy ilyen magyar belügyminiszter!

A szövegközlés alapja: Új Hang, 1938. 8. sz. 95. l.

---

1. *Új Hang* – 1938–1941 között a Szovjetunióban megjelenő irodalmi és társadalmi folyóirat. Az ott élő magyar kommunista emigráns írók és tudósok orgánuma. A folyóirat a kitiltás ellenére is bejutott az országba és állásfoglalásait iránymutatónak tekintették.
2. Helyesen: *Keresztes-Fischer Ferenc* (1881–1948) – 1931–1935 és 1938–1944 között belügyminiszter.

137
KÜLFÖLDI SAJTÓTERMÉKEKET ELLENŐRZŐ HIVATAL
Budapest, 1943. november 20.

...Az 1939. évben felállított Külföldi Sajtótermékeket Ellenőrző Hivatal hatásköre nemcsak a könyvekre terjed ki, de a határokon beérkező sajtótermékek valamennyi fajára, így a plakátokra, kótákra, jelvényekre, röpiratokra, a jelmondatokat tartalmazó ún. „enyveshátakra" stb. Ezt a munkát a Hivatal a német, angol, francia cenzorokon kívül szlovák, horvát, román, orosz, stb. cenzorok útján végzi, és négyévi tapasztalat tanulsága szerint – kifogástalanul. Amikor gondosan figyel arra, hogy a kifogás alá eső

sajtótermék ne kerülhessen avatatlan kezébe, a Hivatal megtalálta a módját, hogy Magyarországgal közvetlenül vagy közvetve foglalkozó könyveket megkapják azok a politikusok, tudósok, publicisták stb., akiket illet.

A Hivatal négyévi tapasztalata azt mutatja, hogy a németországi könyvbehozatal csökkent, és ugyanakkor emelkedik a svájci, illetve más külföldi behozatal. És ez érthető is. Köztudomású ugyanis, hogy a III. birodalom az írók, költők munkásságát is a propaganda szolgálatába állította. A magyar olvasó tehát német helyett más irodalom után érdeklődik, és így könyvkereskedőink főként svájci német-francia könyvkereskedőktől szerzik be szükségleteiket. Amikor a Tauchnitz-féle Albatros-sorozat[1] megszűnt, Stockholmban alakultak hasonló célú vállalatok, amelyek angol szerzők műveit adják ki olcsó áron, és ez az oka annak, hogy az utóbbi időben a svédországi könyvbehozatal annyira megélénkült.

Hogy mi iránt érdeklődik a magyar olvasóközönség, azt legjobban jellemzi a legnagyobb svájci könyvterjesztő vállalat f. évi szeptember havi beszámolója, amelyben 43 állam közül Magyarország szerepel 54 691,09 frankkal mint legnagyobb megrendelő, ugyanakkor, amikor „a latin szellem keleti védőbástyája", Románia 7793,81 frankkal szerepel. Ez a tény egymagában véve megsemmisít egy csomó ellenséges vádat, és erre az adatra megfelelő helyeken nemegyszer hivatkoztunk nagyon eredményesen. A könyvek beszerzésével felmerült valutáris nehézségek megérik az elért propagandasikereket.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 160–162. l.

1. *Tauchnitz* – neves lipcsei könyvkiadó, 1837-től 1950-ig működött. Az Albatros-sorozatban angol-amerikai műveket adott ki.

Sajtótörvény, cenzúra

138
ÍRÓK, KIADÓK A CENZÚRA ELLEN
Budapest, 1938. április 15.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A vezetésem alatt álló egyesület, az Írók Gazdasági Egyesülete[1], legutóbbi választmányi ülésén a következő határozatot hozta:

„Forduljon az IGE memorandummal a miniszterelnökséghez, a kultuszminisztériumhoz, az igazságügyminiszterhez és az Orsz. Irod. és Művészeti Tanácshoz a beterjesztett sajtóreform-törvényjavaslat ügyében, amely érzékenyen és közvetlenül érinti a magyar irodalmat és könyvkiadást, és amelynek a híre is már jó ideje jelentékeny károkat okozott a magyar íróknak!"

Engedje meg Nagyméltóságod, hogy ezúttal terjesszük elő rövid memorandumunkat az IGE írói érdekképviseletében tömörült több mint 650 magyar író nevében. Az IGE rendkívül sajnálja, hogy nem volt módjában előbb is hozzászólni a készülő javaslathoz. Olyan háttérekre, lehetőségekre és tényekre mutathatott volna rá, amelyek föltárása bizonyára új megfontolásokra késztette volna a m. kir. kormányt. A múlt évben a papírrendelet kibocsátása előtt a tervezetet a kibocsátó m. kir. minisztérium megküldte írói érdekképviseletünknek, és hozzászólásunk igen fontos módosításokra adott lehetőséget.

Az IGÉ-t és vele a magyar írók egyetemét a sajtóreformjavaslatnak főleg azok a részei érintik, amelyek a szépirodalmi termékek és könyvek kiadásának új rendezésére vonatkoznak. Nagy aggodalommal látjuk az idevonatkozó rendelkezéseket, és fölhívjuk Nagyméltóságod figyelmét arra, hogy a tervezett új rendezések úgy az írót, mint a kiadót komoly veszélyeknek teszik ki. Különösen súlyos az a rendelkezés, amely szerint semmiféle írásmű előzetes ügyészi átvizsgálás nélkül nem terjeszthető, és hogy az ügyészség majd 8 napon belül dönt a terjesztési engedély megadásáról.

A) 1. Az írót az a kulturális veszély fenyegeti, hogy még fokozottabb mértékben kénytelen alávetni magát irodalmon kívüli szempontoknak.

Kétségtelen, hogy a legjobb hiszemű és legjobb szándékú előzetes ügyészi átvizsgálás is deliktumkeresési fenyegetést jelent. A megfelelő mérlegelések után ugyanis minden felelős tisztviselő kénytelen még a maga esetleges művészi meggyőződése ellenére is helyet adni véleményében inkább több fölmerülhető aggodalomnak, mint kevesebbnek. Ez természetes is. A cenzúrázó tisztviselő sohasem kerül felelősségre vonásra azért, amiben fölöslegesen szigorú volt –, csak olyanokért, amik tán kiszaladtak a cenzúráján keresztül. Így ez a tervezet minden, problémával foglalkozó magyar írásmű részére szinte áthághatatlan akadály létesítését jelenti.

Kétségbeejtő kulturális következményei lennének olyan törvénynek, amely a ponyva felé terelné a magyar írást. Márpedig a problémák kiirtása az irodalomból nem lehet más, mint a ponyva intézményes útépítése.

Felszínes, hazug álromantikát terjesztenek azok az írásművek,

amelyek – bárminő íráskészséggel is – a múlt, jelen és jövő életproblémáitól óvakodnak. Talajtalan papírvilág árad szét az ilyen művekből, fertőzik a lelkeket. Lehetetlenség megkövetelni a vétségek és bűnök világát hivatásszerűen vizsgáló és rostáló ügyészségi vagy más tisztviselőktől, hogy életproblémákkal foglalkozó írásművek felett döntsenek. Engedje meg Nagyméltóságod felhívnunk figyelmét arra, hogy – a cenzúrák több évezredes történelmében mindig külön cenzúraszervek létesítése vált szükségessé Egyiptomtól a Szentszövetségig és a Bach-korszakig – minden államrend számolt azzal, hogy bűnügyi rendszerének tisztviselői nem a legalkalmasabbak a gondolat és az írás esetleges kisiklásainak előzetes mérlegelésére. A probléma fölvetése is már deliktumgyanús a bűnügyi rendszer tisztviselője előtt, csak a problémátlan ponyva az, amely kétségtelenül könnyen átjut a legszigorúbb előzetes ügyészségi vizsgálaton is, nézeteltérése sohasem lehet vele semmiféle hatóságnak vagy rendszernek.

2. Az előzetes ügyészi átvizsgálás kényszere folytán egyetlen, életproblémával foglalkozó írásmű sem indulhatna a közönség felé azzal a biztonsággal, ami a nagy művészi alkotásokhoz kell. A cenzúra által elgáncsolt író nemcsak hogy tán egyik nagy alkotását veszíti el buzgó vagy tán túlbuzgó tisztviselői aggályoskodás miatt, hanem valószínűleg hosszú időre elveszti annak a lehetőségét is, hogy kiadót kapjon műveire.

Az ügyészi tilalom bizonyára kedvét szegi a kiadói világnak attól, hogy olyan író műveinek kihozásával foglalkozzék, aki egyszer már terjesztési tilalom alá esett, így műveiből nagy anyagi kára támadt kiadójának.

Hónapok óta már is sajnálatosan érzi az íróvilág a kiadók tanácstalanságát és aggodalmaskodását a készülő törvényjavaslat hírei miatt. Gazdaságilag és termelésben egyaránt mérhetetlen károkat okozott ennek a tervezetnek a híre is a magyar íróvilágnak.

Rá kell mutatnunk arra is, hogy az esetleg hibásaknak bizonyuló terjesztési tilalmak által okozott károk megtéríthetetlenek! A későbbi feloldó végzések, fölszabadítások és fölmentések sem elégtételt, sem anyagi kártérítést nem jelentenek a meghurcolt írónak és kiadójának. A magyar jogállam törvényhozásában eddig uralkodó elv volt, hogy jóvátehetetlen károkozás lehetőségét kizárja.

Megemlítjük végül, hogy a magyar könyvtermelés és írói munkásság adatai szerint szinte lehetetlenség megkívánni az ügyészségtől, hogy nagy és esetleg korszakot jelentő művek sorsa felett 8 nap alatt határozzon. A torlódás előrelátható és reménytelen. De a magyar könyvpiacnak és írói művek eladási lehetőségeinek terminusai

vannak, amelyekről az elkésés végzetes, mint bármely piaci árunál. Más műveket irányít a kiadó a könyvnapi, tavaszi piacra, másokat az őszi, karácsonyira stb. Hathónapos, éves késésekre kényszerülnek így a művek –, pedig a világhelyzet fordulata, a nagy verseny, a közönség ízlésének változása váratlanul gyors elavulásokat okozhat, tízezres és tízezres károkat okozva.

3. Az írói utánpótlás, a következő írónemzedék sorsára is végzetes lehet a beterjesztett törvényjavaslat. A papírszagú ponyvaáradat hullámcsapásai közt felnövekvő új írónemzedék elveszti a művészi alkotásba vetett hitét –, teljesen kiszolgáltatottnak érzi magát és tollát egy örökké ismeretlen cenzúrának és a kiadói üzletszerűségnek. Ezzel aztán a törvényjavaslat a csírájában fojt meg minden írói nagyságot, kezdeményezést, bátorságot –, mindent, ami eddig a betű által a világ és az emberiség haladását előmozdította.

B) 1. Veszedelmes a javaslat a könyvkiadók és a szépirodalmi folyóiratok kiadásának szempontjából is.

Fokozott előzetes cenzúrára kényszeríti a legjobb akaratú kiadót is a kiadással járó nagy anyagi kockázat miatt –, lefojtására minden írói akaratnak és erőnek. Ez nem lehet közömbös senkinek, aki a magyarság történelmét ismeri és jövőjét félti. A honfoglalás után amit elért a magyarság, szelleme erejével érte el, írói mindig megelőzték gazdasági és politikai fejlődését! Kétségbetőej lenne, ha ennek útját állhatnák!

A javaslat után a kiadó kénytelen lesz még jobban cenzúrázni, mint maga az ügyészség, ha veszíteni nem akar. Selejtes külföldi ponyvafércművek fordításai fogják elönteni a magyar könyvpiacot, és a Bach-korszakból ismerős álfordítások, idegen vagy nem létező országokba ültetve át a magyar viszonyokat és problémákat, amelyeket semmiféle cenzúra nem semmisíthet meg. Engedje meg a m. kir. kormány kételkednünk abban, hogy a huszadik század közepén ez lehetne a célja bármely törvényjavaslatnak.

2. Föltétlenül akad néhány kiadó, aki továbbra is kitart a művészi szép és nagy írói alkotások mellett. De ez hamarosan mind tönkrejut az egymást érő ügyészi terjesztési tilalmak miatt, amelyek őt okvetlenül anyagi válságba sodorják. Csak a problémátlan művek, ifjúsági írások, tankönyvek, ponyvák kiadói maradhatnak talpon, a jószándékú kiadó, aki társa lenne a magyar kultúra emelésében a magyar írónak – elbukik.

3. Csak érinteni kívánjuk azt a megdöbbentő újítást a javaslatban, amely egész jogrendszerünkkel és a magyar jogérzékkel annyira ellentétes. A javaslatnak arra a rendelkezésére célzunk, amely szerint bármely írói mű megalkotását, mint terjesztési kísérletet –,

deliktumnak minősíti, amint az a cenzúra elé kerül. Hogyan büntethető a jogállamban olyan dolog, amelyről csak a végleges döntés állapíthatja meg, deliktum-e vagy sem, addig azonban senki sem tudhatja róla, vétség-e vagy kultúrát előrevivő, hatalmas alkotás? Amikor a magyar törvények a bűnszándékot sem büntetik éppen annak igazolhatatlansága miatt –, hinnünk kell, hogy a javaslatnak ezt a részét nem támogathatja magyar jogérzékű ember a törvényalkotás házában.

C) Az Írók Gazdasági Egyesülete mint írói érdekképviselet ezekben kíván rámutatni a legilletékesebb tényezők előtt azokra a mérhetetlen kulturális és gazdasági veszedelmekre, amelyek az itt hivatkozott törvényjavaslat által fenyegetik a magyar írást, az irodalmi művek és könyvek kiadását és életét.

Az itt közöltek alapján méltóztassék megengedni, hogy kifejezést adjunk meggyőződésünknek: az eddigi magyar törvényeket tökéletesen megfelelőknek tartjuk a magyar írói művek és könyvek kiadásának rendezésére és ellenőrzésére. A független magyar bíróság kitűnő őre a magyar gondolatnak és íráskultúrának a szellem és a művészet gúzsbakötése nélkül is.

Fogadja Nagyméltóságú Miniszter Úr kiváló nagyrabecsülésünk és mély tiszteletünk kifejezését.

Az IGE megbízásából: Dr. Ugron Gábor[2] s.k.
valóságos belső titkos tanácsos, nyug. miniszter, az IGE elnöke

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 141–146. l.

1. *Írók Gazdasági Egyesülete* – l. a 127. szemelvény 3. jegyzetét.
2. *Ugron Gábor* (1880–1960) – szabadelvű kormánypárti politikus, 1917–18-ban belügyminiszter, 1937-től 1941-ig az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács elnöke.

Könyvégetés, könyvelkobzás

139

BABITS MIHÁLY
KÖNYVPROPAGANDA ÉS KÖNYVÉGETÉS[1]
1933

Az idei magyar könyvnapot kevéssel előzte meg az európai könyv tragikus napja: a berlini könyvégetés. Barbár szelek fújnak, s Omár kalifa[2] korszaka látszik visszajönni. Az életet többre tartjuk

a betűnél, s életnek pártunkat és harcunkat értjük, pártunk egyedül üdvözítő világmegváltását. Ha ennek a betű nem segít, vagy éppen ellene hat: pusztuljon a betű! A berlini könyvégetők voltaképp egészen modern elv szerint jártak el, oly elv szerint, melyet a mi (teljesen más világnézetű) ifjú irodalmáraink egy része is unton hangoztat.

Csak épp hogy a könyvégetők a végső következéseket is levonták. „A könyv hatalom": mondja egy régi közmondás. Ez kifejezi a barbár nézőpontot, mely napjainkban ismét kezd uralkodni. A barbár lélek hatalmat lát a betűben. S azt lát benne, mindinkább csak azt, a mai lélek is: előnyt, propagandát, fegyvert, egyszóval hatalmat. Még jó, ha nem varázshatalmat, mint az ősbarbárok. Az az érzés legalább, amivel a „horogkeresztes" máglyára viszi a „nem német" irodalmat, alig különbözhet lényegesen attól, amivel hajdan a boszorkánymesterek könyveit elégették. A naiv és félművelt antiszemita szemében a „zsidó" irodalom valami rejtelmes varázshálóhoz hasonlít, mely a szellemeket befonja és megbabonázza.

A könyv tehát hatalom, szellemi fegyver vagy varázserő, amit lehetőleg ki kell venni az ellenfél kezéből, s monopolizálni vagy máglyába gyűjteni és elégetni. Ez a szent borzalom a Könyvvel szemben még mindig nincs a Könyv bizonyos tisztelete nélkül; s a berlini máglya voltaképp nagy hódolatünnep a Könyv hatalma előtt. Sokkal inkább, mint egy ilyen pesti „könyvnap", melynek alapgondolata az, hogy a könyv manapság nem kell senkinek, nem lehet eladni s mesterséges üzleti fogásokhoz, propagandához kell nyúlni, hogy egyáltalán eladható legyen. A könyvégető tiszteli a Könyvet. Csakhogy barbár tisztelet ez: a Könyvben is az erőt tiszteli, a hatalmat, a harc fegyverét, a propaganda *eszközét*, és nem *célját*.

Mi még a Könyv régimódi tisztelői közé tartozunk e modern világ új barbárjaival szemben; és sok tekintetben talán kevesebb az az erő és hatalom, amit a Könyvnek tulajdonítunk. Mi talán egy eltűnt világból maradtunk itt, amely a Könyvvel még intim viszonyban volt. A barbár, írástudatlan ember varázserőt lát a fóliánsban, az írástudó, a tudós, az olvasó távol van ettől a varázshittől. Mi jól tudjuk, hogy a Könyvnek hatását és hatalmát az Élet harcosai nagyon is túlbecsülik. Ha a Könyv valóban oly hatással volna az életre, mint hiszik, akkor az élet ma, a XVIII. és XIX. század irodalma után, egészen másképp folyna, mint ahogy foly.

Az élet azonban megy a maga útján, a saját különös reakciói és komplikált lélektana szerint, és nemigen engedi magát befolyásoltatni a könyvektől. Inkább ő befolyásolja, s akarja is befolyásolni azokat, s az Élet hívei és harcosai, a külső élet emberei,

valóban nemigen láthatnak a könyvben mást, mint az élet eszközét. Így akarják igába fogni a könyvet, üldözik, égetik vagy megrendelik és termelik hivatalból, terjesztik vagy tiltják, mindebben csak eszköznek tekintve – az élet eszközének.

De aki igazában tudja, mi a könyv (legalább a legjobb része a könyveknek), az nem csupán az élet *eszközét* keresi benne. Eszköz helyett életet keres benne. Nem hatalmat keres, mert a hatalom mindig csak eszköz – hanem gazdagságot, ami cél. Leszűrődött régi életek gazdagságát keresi a könyvben, amivel a maga belső életét gazdagítsa. Az élet nem csupán harc, hanem béke is, nem csupán kívül van, hanem belül is – a harc csupán eszköz, a béke a cél, a külső csak eszköz, a belső a cél. Nem a halálos békét értem, hanem a kincses békét, a belső gazdagságot, minden külső élmény legvégső gyümölcsét, amelyet a könyvek élményei érlelhetnek és szaporíthatnak.

Szó sincs róla, hogy az igazi olvasó (azért, mert másnak és többnek tekinti a könyvet az „élet eszközénél") az élettől való menekvést, elzárkózást keresné az irodalomban. Ellenkezőleg: még több életet szomjaz, nem elégedve meg a magáéval és a körülötte élő élettel, s egyáltalán a saját kora életével; idegen lelkek könyvbe szűrt életét szívja föl, távoli tájak, elmúlt korok életével és lelkével akar gazdagodni...

Hogyha magyar könyvére találsz, jó légyen, akár rossz,
Megvegyed, ámbátor olvasod azt sohasem

– így hangzik felénk a régi mottó Kazinczy korából, aminek tanítását ma sokan ismét lelkére szeretnék kötni legalább a könyvnap közönségének. Mi azonban arra gondolunk: ha a magyarban élet van és szomj az életre, mentül több életre (ami a lelki gazdagodás és fejlődés szomját jelenti), akkor a magyar nemcsak eszköznek fogja érezni a könyvet, nemzeti vagy egyéb célok érdekében, s nemcsak megveszi és terjeszti és propagandát csinál neki, hanem olvassa is, és gazdagodik vele. De ha korunk kezdődő barbársága, mely első lépés a halál felé, az ő lelkét is kikezdené: akkor propagálja – és égeti.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1933. 1. köt. 563. l.

1. A fasiszta Németország, kommunistaellenes és fajüldöző politikája keretében, összegyűjtette és máglyára hordta a német és a külföldi szellemi élet sok értékes termékét.
2. *Omár kalifa, II.* (681–720) – a mohamedán vallás törvényeinek érvényesítését hatalmi úton biztosította. Babits azért említi, mert csak a Koránt tűrte meg, mivel szerinte ami abban nincs, az egyébként is káros. A hagyomány szerint ő gyújtotta fel a világ egyik legrégibb kéziratgyűjteményét: az alexandriai könyvtárat.

140
BETILTOTT KÖNYVEK AZ ŐRLŐMALOMBAN[1]
1944
(Részlet)

Az április 30-án megjelent 10 800/1944.M.E. számú rendelet közzététele után megkezdődött a „zsidó szerzők" műveinek összegyűjtése, s Dr. Kolosváry-Borcsa Mihály[2] sajtókormánybiztos 1944. június 15-én a „zsidó könyvek" megsemmisítését teátrálisan, a sajtó képviselőinek jelenlétében meg is kezdte. A Magyarország a „zsidó könyvek" üldözésének e mozzanatáról a következőképpen emlékszik meg:

Harmincöt mázsás kőkeréken megkezdték félmillió zsidó könyv őrlését

„Ezt az irodalmat ki kell tépni a magyar szellemi életből" – mondotta vitéz Kolosváry-Borcsa államtitkár.

Vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár, a sajtóügyek kormánybiztosa, másfél hónappal ezelőtt rendeletet adott ki, melynek értelmében a zsidó szerzők műveit papírzúzdába kell beszolgáltatni, és az így nyert papírt fontos ipari célokra kell felhasználni. A rendeletben érintett 2540 könyvtár, iskola, kaszinó, könyvkiadó, kereskedő már eddig is mintegy 20–22 vagon zsidó könyvet juttatott el a 44 vidéki és a 14 budapesti körzeti székhelyén át abba a papírgyárba, mely tegnap kezdte meg az eddig beszolgáltatott 447 627 kötet péppé zúzását.

Az ünnepi aktuson megjelent vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár, kormánybiztos. Dulin Elek miniszterelnökségi miniszteri tanácsos, Gáspár Jenő, a sajtókamara igazgató főtitkára, Kurt Brunhoff, a budapesti német követség sajtóattaséja, továbbá számos magyar és külföldi újságíró, akiket a papírgyár katonai és polgári vezetői fogadtak.

Az udvaron hatalmas szekerek sorakoztak, mindegyik tele volt zsidó könyvekkel. Kötés nélküli, kartonba, vászonba, bőrbe kötött zsidó könyvek várták sorsukat.

Az államtitkár beszéde

Miközben bent a zúzók a sajátságos papírszagot terjesztve dolgoztak, vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár beszédet mondott az udvaron:

– Ezzel az ünnepi aktussal – mondotta – egy fél évszázados egészségtelen folyamat ér véget. Az a folyamat, mely körülbelül

Kiss Józseffel[3] kezdődött meg a magyar irodalomban. Ő tette még az első félig-meddig épkézláb lépéseket a magyar irodalomba való behatolásra, de ez a térfoglalás a magyar szellemtől mindig távol állt, és mindig, örökre idegen maradt. Az a példátlan térhódítás, melyet a zsidó szellemiség a zsidó kiadóvállalatokon, nyomdákon és irodalmi intézeteken keresztül alig két század alatt elért, a magyar olvasóközönségnek tekintélyes részét kerítette befolyása alá. Hogy a zsidó szellemi termékek kiküszöbölése alkalmával dzsungelbe nyúltunk, azt legjobban hivatalom tudja bizonyítani, ahova naponta százával érkeznek jelentések a zsidó művek elterjedéséről. Zsidó irodalmi művekkel voltak tele a leányintézetek, a magyar iskolák, hitbuzgalmi testületek könyvtárai. Voltak vidéki könyvtárak, melyeknek állománya közt 5–600 kötettel szerepelnek zsidó szerzők. A március 19-i események[4] után vállaltam a könyvégető liberális oldalról annyiszor elítélt és barbárnak minősített szerepét, mert ezt az irodalmat ki kell tépni a magyar szellemi életből. Az ötszázezer zsidó könyv megsemmisülésével komoly nemzetgazdasági feladatot is teljesítünk, amikor a könyvek újból nyersanyaggá, a magyar szellemi élet nyersanyagává válnak.

Vitéz Kolosváry-Borcsa államtitkár rendelkezése eddig 120 magyarországi és 35 külföldi zsidó író műveire vonatkozik. Kívánatos lenne – mondotta az államtitkár –, ha minden magyar ember beszolgáltatná magánkönyvtárának zsidó műveit is, vagy a gyűjtőhelyekre, vagy a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézetbe. Az államtitkár végül megemlékezett Prohászka Ottokárról[5] és Gömbös Gyuláról[6], akik felvették a küzdelmet a zsidó irodalommal.

Megindulnak a kőkerekek...

A beszéd után megindult az összes zúzógép: harmincötmázsás kőkerekek alatt őrlődött a sok könyv. Két és fél óra alatt a vízzel locsolt három-négy mázsányi könyv korpaszerű péppé változik, azután bekerül a finomítóba, hogy újra nyersanyag legyen belőle.

Vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár maga is bedobott egy magyar és egy külföldi könyvet a zúzóba: először Kiss József költeményeit...

A szövegközlés alapja: Trócsányi Zoltán: A budapesti német könyvharácsolás. Magyar Könyvszemle, 1945. I–IV. füz. 9–10. l.

---

1. A hitlerista Németország befolyásának erősödése nyomán Magyarországon is egyre inkább jobbra tolódott a politikai élet, s ez a kulturális életben is nagy károkat okozott. A „zsidó törvények" korlátozták, majd megszüntették a zsidó szerzők műveinek kiadását és terjesztését. A 10 800/1944. M.E. számú rendelet az 1939:II. és az 1942:XIV. törvénycikkre hivatkozva elrendeli, hogy a mellékletben név szerint felsorolt belföldi és külföldi szerzők műveit a könyvkereskedelemből és a könyvtárakból ki kell vonni, be kell szolgáltatni és a papírmalmokban be kell zúzni. Az így megindított könyvpusztításról ad hírt a Magyarország c. hírlap, ill. a Magyar Könyvszemle az itt közölt szemelvényben.
2. *Kolosváry-Borcsa Mihály* (1896–1946) – jobboldali újságíró, fasiszta sajtópolitikus. Az Imrédy-kormány sajtófőnöke, majd 1939-től a sajtó revízióját végző Sajtókamara elnöke. 1946-ban a Népbíróság halálra ítélte.
3. *Kiss József* (1843–1921) – költő a XIX. századvégi magyar líra jelentős képviselője, a Hét c. folyóirat szerkesztője.
4. Március 19-én szállták meg Magyarországot a német csapatok.
5. *Prohászka Ottokár* (1858–1927) – katolikus püspök és jobboldali, kereszténypárti politikus. Számos beszédében, cikkében ostorozta a „destruktív zsidó" sajtót.
6. *Gömbös Gyula* (1886–1936) – katonatiszt, jobboldali antiszemita politikus, 1932-től haláláig miniszterelnök. Kormányzása idején következett be a magyar politikai és szellemi életben az erőteljesebb fasizálódás.

D) BIBLIOGRÁFIA ÉS DOKUMENTÁCIÓ

A bibliográfiai munka főbb formái

141
FITZ JÓZSEF[1]
MAGYAR KÖNYVÉSZET, 1936
(Részlet a Bevezetésből)
1939

1

Azt fogják kérdezni, miért élesztjük fel az 1917-ben megszűnt magyar évi könyvészetet, holott 1930-ban egy, a feltámasztására irányuló kísérlet már megmutatta, hogy ennek a vállalkozásnak a költségei nem térülnek meg. És ha mégis megújítjuk, lehet-e arra remény, hogy az elmaradt 1918–1929. és 1931–1935. évi évfolyamokat valaha is pótoljuk? Ha pedig már újra indítjuk, miért kezdjük éppen az 1936. esztendővel? S miért jelenik meg az 1936. évfolyam csak 1939-ben, három évi késedelemmel?

A felelet: évi könyvészetünk nélkülözhetetlen része a magyar nemzeti bibliográfia rendszerének. Nemzeti bibliográfiánk folytonossága éppen az évi könyvészet megszűnése miatt szakadt meg. Szabó Károly és kiegészítői a Régi Magyar Könyvtár, majd Petrik Géza és követői a Bibliographia Hungariae egymást folytató ciklusbibliográfiáiban a hazai könyvtermelést 1473-tól 1910-ig korszakokra tagolt rendszerben tartották nyilván, s a ciklusokra való szaggatottság hátrányait kiegyenlítette Szinnyei József nagy bibliográfiája, a Magyar írók élete és munkái, mely valamennyi korszakot a szerzők betűrendjében foglalja össze. Az 1875-ig terjedő nemzeti bibliográfia még elég sok pótlásra szorul, mert összeállítói nem támaszkodhattak évi könyvészetre, viszont 1876-tól 1910-ig, bár a könyvtermelés ebben az időben rohamosan növekedett, sokkal kevesebb a pótolnivaló, mert a címanyagot az évi könyvészetek rendszeresen összegyűjtötték. Ha ez a folytatólagos és rendszeres közlés megszakad, amiként a világháború vége felé történt, a ciklusbibliográfia szerkesztése is válságba kerül. Az 1911–20-as ciklus könyvészete, bár csak 3 kiesett évi bibliográfia anyagával kellett az évkönyv anyagát kiegészíteni, sok munkaerő több esztendei munkáját vette igénybe, s első kötete csak 19 évvel a ciklus lezárta után jelenhetett meg. Ha tehát biztosítani akarjuk hazai bibliográfiánk folytonosságát, akkor rendszeresen ki kell adnunk az évi könyvészetet, melynek alapján az esedékes ciklusbibliográfiát késedelem nélkül össze lehet állítani, s mely távolabbi időben az összefoglaló bibliográfiának is közvetlen vagy ciklusbibliográfiák útján közvetett fő forrásává válik.

De másért is szükség van az évi könyvészetre. A ciklusbibliográfia utána kullog a kornak, s amikor megjelenik, a benne felsorolt irodalom az újszerűség frisseségét már elvesztette. Ha egy évtized könyvtermeléséről számol be, évköre első esztendői és megjelenésének ideje közt a legjobb esetben is 12–15 év telt el. Ennyi ideig a tudomány nem nélkülözheti a megjelent művek számontartását. Az évi bibliográfia feladata tehát, hogy áthidalja az utolsó ciklusbibliográfia megjelenése óta a soron következő ciklusbibliográfia megjelenéséig eltelő időket.

S végül önálló becse is van az évi bibliográfiának, statisztikai értéke miatt, mert csak ez mutathatja meg, miként változott, miként emelkedett vagy csökkent egy év szellemi termelése az előző évekhez képest.

A bibliográfia forrásmunka, s mint ilyennek nem szabad másodkézből vett címeket idéznie, hanem közvetlenül a példányokról készült, eredeti címleírásokat kell közölnie. Ha ezt nem teszi, nem tekinthető megbízhatónak. Következésként nemzeti bibliográfiát,

egy évkör vagy egy esztendő magyar könyvtermelésének összefoglaló és egy meghatározott határig teljességre törekvő címjegyzékét másutt kielégítően nem lehet összeállítani, csak olyan könyvtárban, mely minden hazai nyomtatványból köteles példányt kap. Csak ott van meg a tervezett bibliográfia anyaga, csak ott lehet magukról a példányokról címleírásokat készíteni. Elképzelhetetlen, hogy olyan könyvtár, melynek nem jár köteles példány, az ország területén megjelent valamennyi nyomtatvány egy-egy példányát meg tudja szerezni. S elképzelhetetlen az is, hogy a bibliográfus teljességre törekvő könyvészete anyagához másutt, mint a köteles példányok nyilvántartó helyén, hozzá tudjon férni. De ha már a könyvtár amúgy is nyilvántartja őket, nyilvántartásukat mint folyó könyvészetet ki is adhatja. Ez erkölcsi kötelessége és természetes ellenszolgáltatás azért, hogy kapja őket...

A magyar nemzeti bibliográfia szerkesztése és kiadása elsősorban az Orsz. Széchényi Könyvtár természetes feladatai közé tartozik. A magyar és magyarországi irodalom gyűjtésében kezdettől fogva teljességre törekedett, s a magyar törvényhozás több mint száz év óta újra meg újra s egyre hatályosabb rendelkezésekkel biztosította részére a nyomdai köteles példányok beszolgáltatását, s ezáltal gyűjtése rendszerességét és lehető teljességét. Alapítása óta változatlanul követve eredeti célkitűzését, sikerült is a magyarsággal kapcsolatos nyomtatványok túlnyomó többségét megszereznie. Nemzeti tartalmú állományának gazdagsága Magyarország nemzeti könyvtárává, nemzeti irodalmunk dokumentációs helyévé és archívumává avatta. Nemzeti bibliográfiánk, egymást folytatva és együttes egységet alkotva, a múltban is elsősorban az ő állománya alapján készültek. – Szinte azt mondhatnám, nemzeti bibliográfiánk voltaképpen az Orsz. Széchényi Könyvtár leltára. A régibb bibliográfiák pótlásait itt gyűjtik, s az újabb könyvészetek anyaga itt gyűl össze. A könyvtár érdeke is tehát, hogy a nemzeti bibliográfia minél teljesebb legyen, hogy ennek címleírásai egyezzenek a könyvtár katalógusainak címleírásaival, s hogy a könyvészet folytatólagos kötetei minél tervszerűbben illeszkedjenek be a közös rendszerbe.

Az Orsz. Széchényi Könyvtár bibliográfiai programja ezek szerint nagyjában az, hogy majdani kiadás céljából gyűjti a régi bibliográfiákhoz (Szabó Károlyhoz, Petrikhez, gr. Apponyi Sándor bibliográfiai értékű hungarica-katalógusához) a megjelenésük óta ismeretessé vált adalékokat, és hogy előkészíti az esedékes új (kurrens) bibliográfiák – soron következő ciklusbibliográfia, az évi könyvészet és a Magyar írók élete és munkái új sorozatának – kiadását. E program keretében jelenik most meg egyidőben a Petrik-

féle ciklusbibliográfiák folytatásául szánt 1911–1920. évi évkör könyvészetének első kötete, az 1936. esztendő könyvészete és a Magyar írók új sorozatának első kötete.

A további feladatok közt legfontosabb az 1921–1935. évkör ciklusbibliográfiájának elkészítése lesz. A legfontosabb, mert súlyos restanciát kell vele pótolni, s egyúttal a legnehezebb, mert anyaga összegyűjtésében csak az 1921–23. évi könyvtermelés elég hiányos összevont könyvészetére és az évi könyvészetek elszigetelt, 1930. évfolyamára támaszkodhatik. A hiányzó évfolyamokat nyilvánvalóan már nem lehet többé pótolni. Amíg az 1921–35. évi ciklusbibliográfia pedig alighanem soká fog még váratni magára. Minden mulasztás pótlása hatványozódó időveszteséggel jár. Csak emlékezzünk arra, hogy Petrik és Barcza 1901–10. évi ciklusbibliográfiája 1917-től 1928-ig milyen vergődve, cseppenkint, füzetekben hagyta el a sajtót, noha anyaga az évi könyvészetekben együtt volt. Nem is az anyaggyűjtés hiánya, hanem a szerkesztés és kiadás megfelelő megszervezésében beállott zökkenők okozták ekkor a késedelmet.

A folyamatos és nagy terjedelmű bibliográfiák szerkesztése és kiadása előfeltételeit gondos szervezéssel kell biztosítani. A könyvtárak rendszerint vonakodnak, hogy a szerkesztéssel és kiadással kapcsolatos teendőket hivatalos munkának tekintsék, mert a könyvtári folyó munkáktól vonnak el munkaerőket, tapasztalt és jó munkaerőket az amúgy is kevés személyi létszámból, s miután a bibliográfiák kiadásának magas költségei csak igen kis mértékben térülnek meg, s ezért a folytatólagos kiadás lehetősége bizonytalannak látszik, attól félnek, hogy hiábavaló munkával csökkentik szabályos teljesítőképességüket. A szervezésnek mindenekelőtt ezt a nehézséget kell legyőzni. Az Orsz. Széchényi Könyvtár e cél elérésére adrémagépekhez folyamodott. A géperővel végzett katalógus-sokszorosítás folyamán a bibliográfiai anyaggyűjtés automatikusan megy végbe, a sokszorosítógép a beérkező köteles példányok címleírásaiból egyszerűen egy-egy példánnyal többet nyomtat, a bibliográfia szerkesztőjének vagy munkatársainak már nem kell a címeket lemásolni, sőt nincs is szüksége munkatársakra, mert a szerkesztőnek nincs más dolga, mint a készen kapott címleírások céduláit a megfelelő sorrendbe rakni. Így a bibliográfia szerkesztése nem von el munkaerőket a könyvtári folyó munkáktól, hiszen maga is része a folyó munkának, része fontos adminisztratív teendőnek, a köteles példányok beszolgáltatásához előírt ellenőrzésnek. És ha nyomdaköltségekre nem volna fedezetünk, gépeinkkel akkor is biztosíthatjuk a kurrens évfolyamos bibliográfia megjelenését – bár szerény formák közt, s korlátozottabb nyilvánosság részére.

A HARMINCAS ÉS NEGYVENES ÉVEK LEGJELENTŐSEBB FOLYÓIRATAIBÓL

MAGYAR ÍRÓK

ÉLETE ÉS MUNKÁI

ÚJ SOROZAT

Dr GULYÁS PÁL

VI. KÖTET.

DOCTOR SÁNDOR–DZURÁNYI LÁSZLÓ

BUDAPEST, 1944.

MAGYAR KÖNYVÉSZET

1937

A MAGYARORSZÁGI NYOMDÁK
ÉS EGYÉB SOKSZOROSÍTÓVÁLLALATOK
1937. ÉVI KÖTELESPÉLDÁNYSZOLGÁLTATÁSA
ÉS NYOMTATVÁNYAIK
(KÖNYVEK, HÍRLAPOK, FOLYÓIRATOK)

CÍMJEGYZÉKE

B. Dr. Szollás Ella: A nyomdák jegyzéke
Dr. Droszt Olga: A könyvek címjegyzéke
Dr. Mokcsay Júlia: Hírlapok és folyóiratok

KIADJA AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
BUDAPEST, 1940.

KÖNYVÉSZETI KIADVÁNYOK

BÉCSBEN MEGJELENŐ MAGYAR KOMMUNISTA FOLYÓIRAT (1925)

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

UJ MÁRCIUS

KOMMUNISTA FOLYÓIRAT

T A R T A L O M

Öt bolsevik a rögtönítélő bíróság előtt. Rákosi, Weinberger, Őry, Gőgös, Hámán elvtársak pöre / Michael Wassiljevics Frunze / Lenin: Az 1905-ös forradalomról / 1917–1925 / 1917 és a magyar munkásság / A legalitás kérdése / A föld-reform szabotálása / Locarno / SZEMLÉK: Kommunista Internacionálé / Magyar gazdaság, politika, munkásmozgalom / Világgazdaság-Világpolitika / Délkeleteurópa Nemzetközi szakszervezeti mozgalom / Szovjetoroszország / Kultura.

5. szám — 1925 nov.

A KOMMUNISTA PÁRT IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (1935)

GONDOLAT

SZERKESZTI: NEMES LAJOS

TARTALOM

NEMES LAJOS: Az észszerűtlenség diadala
SZENTMIKLÓSY LAJOS: Földreformillúziók
VERES PÉTER: A parasztság és az irodalom
LAZÁR VILMOS: A parasztság helyzete a balti államokban és Finnországban
RAB IMRE: Elvetélt indukció és modern történetírás
KOÓS LAJOS: A földreform Csehszlovákiában
JULIUS HAY: A mai történelmi dráma útjai

SZEMLE

STEELE RUDD: A szerzödés
MANDY TERÉZ: Egy német parasztregényről
NÉMETHY VIKTOR: Mi lett veled Fallada?...
LOVASS ANDOR: Munkás levél

VITA

GYETVAI IMRE: A magyar parasztság ideológiai átalakulása
KEMÉNY GÁBOR: Mi van az illúziók mögött?...
VERES PÉTER: Egy „autodidakta" válasza

I. ÉVF. — 1935 MÁJUS — 4. SZÁM

UJ HANG

a mi utunk

ÁLLÁSPONT

AKASZTOTT EMBER

szabad írás

A májusi szám tartalmából:

100%

1928

IRODALOM MŰVÉSZET KRITIKA

október

UJ HARCOS

SZOCIALISTA MUNKÁSSZEMLE

Tartalom

EGYSÉG

IRODALOM MŰVÉSZET

1

UJ FÖLD

AZ ÚJ KULTURÁT PROPAGÁLÓ FOLYÓIRAT

AZ ELSŐ SZÁMHOZ

ÜLDÖZÖTT SAJTÓ

SZOCIALISTA SAJTÓ

A gép a katalógusok céljára készült címleírásokat ugyanis matricákba vési, s bármikor, bármilyen sorrendben és alakban, tehát könyv alakban is újra lenyomathatja őket. Az ilyen kiadás mindössze a papírköltségbe kerülne.

Az évfolyamok megjelenése után az adréma-címleírásokat céduláik egyszerű átosztása által újra felhasználjuk a több évet, 5 vagy 10 évet felölelő ciklusbibliográfiákhoz. Az 1921–35-ös ciklusbibliográfia kivételével 5–5 évi ciklusokat vettünk tervbe. Az első az 1936–40. éveket ölelné fel, s 1942-ben már meg is jelenhetik...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvészet, 1936. Bp. 1939. Orsz. Széchényi Könyvtár. III–VII. l.

---

1. *Fitz József* (1888–1964) – könyvtáros, könyv- és nyomdászattörténész. 1930–1933 között a Pécsi Egyetemi Könyvtár, 1933–1945 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója. Történeti és elméleti munkássága a hazai könyv- és könyvtári kultúra fejlődésének több fontos szakaszát feltárta. Irányításával indították újra a Magyar Könyvészetet. Ennek az 1936–1941. évi kötetei jelentek meg.

142

JOÓ TIBOR[1]

A BUDAPESTI KÖNYVTÁRAKBA 1935-BEN JÁRÓ FOLYÓIRATOK CÍMJEGYZÉKE[2]

1935

(Részlet)

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ[3] egyik fontos feladatának, a központi címjegyzék kiadásának egy részét teljesíti ennek a katalógusnak a kiadásával. Találó szavakkal mutat rá a Központ igazgatója, Pasteiner Iván[4] előszavában arra az egyre fontosabb szerepre, melyet korunk tudományos irodalmában a folyóiratok betöltenek: „A folyóirat a problémák és megoldásaik, a kutatások és eredményeik közlésében, éppen időszaki megjelenésénél és könnyebb hozzáférhetőségénél fogva, a mai élet felfokozott üteméhez lényegesen jobban alkalmazkodik, mint a könyv. Ezért váltak a folyóiratok a tudományos munkának mind fontosabb segédeszközeivé. Bennük érezhető ma legerősebben a tudományos élet lüktetése, s ők ma a legújabb eszmék és problémák letéteményesei, gyors és éber közvetítői. E fontos hivatás magyarázza a folyóirattermelésnek egyre fokozódó arányait és az olvasóközönségnek irántuk mutatkozó nagy érdeklődését is." Viszont ez a kö-

rülmény késztette a Bibliográfiai Központot még 1928-ban, hogy a hét legfőbb budapesti közkönyvtár kurrens folyóiratait egységes katalógusba foglalja a kutatók eligazodásának megkönnyítésére. A próba bevált. Éspedig kétszeresen. Nemcsak a kutatók, hanem a könyvtárak is nagy hasznát látták, mert hozzájárult folyóiratbeszerzésük racionalizálásához. Központi címjegyzék hiányában ugyanis mindennapos, hogy ugyanazt a nagyon keresett folyóiratot több könyvtár is járatja, míg kevésbé keresett, de mégiscsak szükséges folyóirat egyik könyvtárban sem lelhető fel. Most, hogy a könyvtárak egymás folyóiratanyagáról tudomást szereznek, megoszthatják egymás közt a szükségleteket.

A folyóirat-címjegyzék ez idei újabb kiadása lényegesen kitágítja az első kereteit. A budapesti közkönyvtárakon kívül az összes budapesti tudományos könyvtárak, az egyetemi és főiskolai intézetek és szemináriumok könyvtárai is szerepelnek anyagukkal a katalógusban, vagyis ebben most 258 könyvtár kurrens folyóiratai vétettek fel. Ilyenformán az anyag tetemesen nagyobb, mint az első kiadásé[5] volt. 4907 folyóiratot sorol fel a katalógus. Ezek között egy csomó több könyvtárnak is jár, de bátran elmondhatjuk, hogy a világon alig van olyan jelentékenyebb folyóirat, amelyik valamelyik budapesti könyvtárban fellelhető ne volna.

A címjegyzék előbb betűrendben sorolja fel a folyóiratokat, megjelölve, hogy melyik könyvtárban vagy könyvtárakban találhatók meg, azután szakok szerint csoportosítja az anyagot, utalással a betűrendes jegyzék sorszámaira. Harminchat szakba sorakoznak itt a címek. Ennek a szaklajstromnak az áttekintése igen érdekes és tanulságos, s jellemző képet nyerhetünk a számarányokból általában a tudományos és különösen a budapesti érdeklődés irányaira. Az „általános" rovatokat nem számítva, legnagyobb tömeggel pl. az orvostudományi és közegészségügyi folyóiratok szerepelnek, utánuk a közgazdasági és statisztikai folyóiratok következnek. Körülbelül ebben a mértékben járatják a politikai, szociológiai és közigazgatási folyóiratokat. Az élen áll a mezőgazdasági, kertészeti, erdészeti szak is. Érdekes, hogy a természettudományok között a földtan, ásványtan, paleontológia; a humanista tudományok között pedig az archeológiai és képzőművészeti irodalom vezet. A legkisebb számmal, hattal a gyorsírás szerepel, s nincsen köztük egyetlen külföldi sem...

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1935. 2. sz. 14. l.

1. *Joó Tibor* (1900–1945) – filozófiai író, könyvtáros, a Széchényi Könyvtár munkatársa. A tudományos kutatás szellemtörténeti irányzatának a követője.

2. Budapesti könyvtárakba 1935-ben járó folyóiratok címjegyzéke. Bp. 1935, Egyetemi Nyomda. 236 l. (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ A/3.)
3. Az *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ*ot a külföldi könyvtárközi csere magyarországi szerveként hozták létre 1923-ban. Ez bonyolította le a külföldi cserét, osztotta szét a külföldről érkezett kiadványokat.
4. *Pasteiner Iván* (szül. 1887) – a két világháború között az Egyetemi Könyvtár főigazgatója. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatója, a könyvgyűjtemények országos felügyelője. A jobboldali kormányok híve. 1944-ben nyugatra ment.
5. Budapesti Közkönyvtárakba 1928. évben járó folyóiratok címjegyzéke... Bp. 1928, Egyetemi Nyomda. 94 l. (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ A/2.)

143

BRAUN RÓBERT[1]

MILYEN LEGYEN A KORSZERŰ KÖNYVJEGYZÉK

1935

Az első kérdés, amely a katalógus készítésekor felmerül, az, hogy kinek szól. Szólhat ugyanis a könyvkereskedőnek, és szólhat közvetlenül a vevőnek.

A könyvkereskedőnek szóló kiadói katalógusnál a fontos az, hogy a nevezett adat mielőbb megtalálható legyen. Az egyetlen elképzelhető forma az alfabetikusan, szerzők szerinti összeállítás, esetleg hátul tárgymutatóval.

A közönségnek szóló jegyzéknél az adatok gyors megtalálhatósága nem az egyetlen, sőt nem is legfontosabb cél. Az átlagos könyvvásárló szeret lapozni, művelődni a katalógusban, és ezzel adva van annak lehetősége, hogy figyelme ráterelődjék olyan könyvekre is, amelyekre eredetileg nem is gondolt. Legcélszerűbb az ilyen katalógus anyagát tárgykörök szerint csoportosítani, és hátul név-, tárgy- és címmutatóval ellátni. Hogy a tárgybeosztás milyen legyen, ez persze az anyagtól függ. Ajánlatos a tárgyköröket alfabetikus sorrendben adni, azon belül a szerzőket alfabetikusan, és ha több művük van, ezeket is alfabetikusan. A mutatóban nagyon hasznos (bár nálunk alig szokásos) a könyvek címeit fölvenni, mert mi sem gyakoribb, minthogy valaki a szerző nevére nem emlékszik, hanem csak a mű címére.

Lehetséges továbbá a két szempont egyesítése, ti.: hogy a katalógus a könyvkereskedőnek is és a közönségnek is megfeleljen, de ez persze növeli a katalógus terjedelmét és költségeit. Ez úgy

vihető keresztül, hogy adunk egy tárgy szerinti jegyzéket, és utána összesített alfabetikus jegyzéket, az összes adatok, nevezetesen az ár megismétlésével.

E sorok írója az Athenaeum és a Révai Testvérek raktárkatalógusával igyekezett a közönség számára megfelelő jegyzéket adni, amelyre mintául a londoni Heinemann-cég katalógusát választotta. Ez a két katalógus tehát nem a könyvkereskedő, illetve nem elsősorban a könyvkereskedő számára készült.

Megjelöltem benne a nyolcadréttől eltérő alakot, a lapszámot, és természetesen az árt. A nem szépirodalmi művekben írt jegyzetekben igyekeztem a vevőt tájékoztatni a könyv tartalmáról. A szépirodalmi műveknél elég tájékoztatás, hogy regény, novella vagy színdarab. Nem így áll a dolog az ismeretterjesztő műveknél. Nagyon gyakori az, hogy egy könyvről címe után nem lehet tudni, hogy mi van benne. Vagy nem lehet tudni, csak szakembernek való-e, vagy népszerű mű stb. Tartózkodtam a sablonos dicsérettől, a túlzó jelzőktől, aminek gyakorlati értéke tudvalevőleg úgyis nulla. Az elv az volt, hogy nem várhatom a vevőtől, hogy olyan könyvet vegyen, amelynek tartalma felől kétségben van.

Szerettem volna az ismeretterjesztő munkáknál a megjelenés évét is megjelölni, de erről le kellett mondanom. Pedig ezt alig kell magyarázni, ez sokszor döntő. A kiadó részéről pedig teljesen elhibázott dolog azt gondolni, hogy az évszám elhagyása növeli a könyv eladhatóságát. Ha csak az új könyvnél van megjelölve az évszám, a vevő azonnal kitalálja, hogy ahol évszám nincs, ott a könyv régi kiadású. Ha egyáltalában nincs sehol évszám, esetleg az új könyvet véli réginek.

Nagy kiadócég raktárkatalógusánál figyelembe jövő esztétikai szempont a szedés nyugodt komolysága. Ebben a tekintetben az angolok vezetnek. Az ő katalógusaik komolyak, nyugodtak és praktikusak. Egyaránt megfelelnek az esztétikai és gyakorlati követelményeknek.

Persze alkalmi katalógusoknál mások a követelmények. Ezeknél a legfontosabb, hogy figyelmet keltsenek. Figyelmet pedig nemcsak az kelthet, ami rikító, hanem az is, ami ötletes és ízléses...

Kívánatos volna, hogy az összes kiadók átvegyék a Athenaeum és a Révai Testvérek katalógusának a formátumát, mert így a szortimenterek [bizományi könyvkereskedők] ezeket összeköthetnék, és talán idővel lehetne szó egy egyesített alfabetikus mutatóról az összes rendes forgalomba levő magyar könyvekről, amint ez megvan az angol szortimentben. A katalógus összeállítási és szedési módja teljesen egyéni, tetszés szerinti lehetne.

E terv megvalósításának alapföltétele, hogy ezt a formátumot

minden magyar kiadó elfogadja. Minden magyar kiadó. Szóval ez a terv – utópia.

A szövegközlés alapja: Könyves. Könyvkultúra és irodalom, 1935. 1–2. sz. 8–10. l.

---

1. *Braun Róbert* (1879–1936) – szociológus, a Huszadik Század c. folyóirat szerkesztője. A falukutatás egyik hazai kezdeményezője az első világháború előtt. Szabó Ervin munkatársa volt a Fővárosi Könyvtárban. Pikler Blankával együtt szerkesztette az Általános magyar könyvjegyzéket.

A dokumentáció elvi alapjai és hazai kezdetei

144

KÁPLÁNY GÉZA[1]

IPARI DOKUMENTÁCIÓ

Ipari adat- és forráskutató központ felállítása Magyarországon

1938

(Részlet)

Az elmúlt évben a párizsi világkiállítással kapcsolatban megtartott számos kongresszus között különös figyelemre tarthat számot az első ízben összehívott dokumentációs világkongresszus, a Congrès Mondial de la Documentation Universelle, amely augusztus hó 16–21. között a Maison de la Chimie palotájában folyt le, amelyen 45 országból 350 kiküldött vett részt, s ahol 30 állam kormánya volt hivatalosan képviselve, s egyben 39 nemzetközi intézmény küldte el képviselőit. A magyarországi könyvtárak részéről, mint a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének kiküldöttei, szám szerint 4-en vettünk részt a kongresszus munkájában.

De mielőtt e világkongresszus célkitűzéseit s munkájának jelentőségét méltatnánk, mindenekelőtt szükséges, hogy tisztában legyünk azzal, hogy tulajdonképpen milyen értelmet tulajdonítsunk itt a dokumentáció kifejezésnek, mi a dokumentum ebben az értelemben, s mit jelent a dokumentáció mint tevékenység? Helyes magyar kifejezést e szók itteni speciális értelmére nemigen találhatnánk, s ezért inkább csak körülírással tudjuk azokat megmagyarázni. Dokumentum kifejezés itt nem abban a közértelemben vett

jelentése szerint értendő, mint amit „okirat", oklevél", „okmány", „bizonylat" vagy „bizonyíték" alatt szoktunk érteni, s ennélfogva a dokumentáció szó sem jelent itt okmányokkal vagy okiratokkal való igazolást vagy bizonyítást. Dokumentáció alatt értjük mindazt a tevékenységet, ami bárminemű ismeretanyagnak vagy bármely adatforrás céljára alkalmas tárgynak keletkezésére, felkutatására, gyűjtésére, osztályozására, és használatára vonatkozik, amely valamelyes tanulmányozás, tudományos kutatás vagy bizonyítás céljaira alkalmasokká válhat. Dokumentum ennélfogva az ismeret bármely forrása, akárminő materiális formában található is fel; mint pl. kézirat, könyv, cikk vagy egyéb nyomtatvány, grafikai vagy képi ábrázolás, muzeális tárgy, fénykép, film, lemez stb., amelyek tehát dokumentáció céljára csak alkalmasak lehetnek. Más szóval, dokumentáció: az emberi tevékenység bármely területén található dokumentumok gyűjtése, osztályozása és közreadása.

Ennélfogva dokumentációs központok lehetnek mindazok a helyek, mint pl. könyvtárak, levéltárak, múzeumok, filmtárak, lemeztárak stb., amelyek ilyen dokumentációs anyag generális vagy speciális, teljes vagy részleges gyűjtésével, módszeres rendezésével és az illető anyagnak az érdekeltek számára való hozzáférhetősége kérdéseivel foglalkoznak.

Ezek szerint dokumentációs központok volnának elsősorban is maguk a könyvtárak, mert hiszen a dokumentációs anyag túlnyomó része könyvekben és folyóiratcikkekben, brosúrákban stb. van lefektetve. De akkor azt kérdezhetné valaki, mi szükség van külön dokumentációs központokra, amikor a könyvtárak, levéltárak stb. ezt az ún. dokumentációs munkát maguk közt amúgy is elvégzik? Azt is mondhatnánk, hogy minden könyvtár egyúttal dokumentációs központnak is tekinthető, mert hiszen katalógusai, kartotékai, s főképp bibliográfiai apparátusa segítségével minden könyvtár több-kevesebb lehetőséget nyújt bizonyos irányú dokumentációra.

Azonban mindjárt meglátjuk, hogy ez mégsem egészen így van. Nem minden könyvtár egyben dokumentációs központ is, valamint egy dokumentációs központ sem feltétlen könyvtári jellegű...

De felmerül most az a kérdés is, hogy ez a nélkülözhetetlen s állandó jellegű forráskutatás és szaktájékozódás, vagy amint eddig neveztük: dokumentáció, hazai viszonyaink között miként lehetséges?

Bizonyos, hogy máról holnapra nem állíthatunk fel dokumentációs központokat. Eltekintve attól, hogy költséges vállalkozás is volna, s tekintélyes számú szakszemélyzet szorgos munkáját igényelné, s ezenfelül magának a dokumentációs anyagnak rendszeres gyűjtése és kiértékelése is hosszabb időt venne igénybe, a ráfordított munkaidő és anyagi áldozat nem volna arányban a kezdetben igénybe vevők gyér számával. Hasonló szervezeteket amúgy is inkább csak a valódi szükséglet viszi fejlődés útjára. A mi igyekezetünk ez idő szerint abban áll, hogy ezt a szükségérzetet felkeltsük.

Ám ha külön dokumentációs központokat nem is állíthatunk fel, annyit mindenesetre már most megtehetünk, hogy az e célra alkalmas intézményeinket ilyen irányban átalakíthatjuk, kifejleszthetjük. Elsősorban is a könyvtárakra kell gondolnunk, éspedig a szakkönyvtárakra. Mivel a dokumentáció egyik legfőbb ismérve a specializálódás, kézenfekvő, hogy a speciális, vagyis szakkönyvtárak ilyen dokumentációs helyekké aránylag könnyen átalakíthatók volnának. A szakkönyvtárak természetes fejlődési útja szükségszerűn amúgy is a szorosabb értelemben vett dokumentációhoz vezet, amint azt amerikai és angliai példák élénken bizonyítják. Kétségtelen azonban az is, hogy e könyvtárak munkája alapos reorganizációra szorul. Könyvtárak mindinkább rá lesznek utalva arra, hogy közös organizatorikus [szervezési] feladatokra is vállalkozzanak, s ezért mindinkább összműködésre kényszerülnek. Ilyen összműködési formák már ma is vannak: mint a könyvtárközi kölcsönszolgálat, speciális bibliográfiák szerkesztése, nemzeti központi katalógusok. Ám mindez nem elég. Ez az összműködés célszerű racionalizálási és normalizálási közös törekvések útján mind teljesebbé kell váljék.*

A belföldi dokumentációs helyek majdani fokozatos és tervszerű kiépítése mellett fő gondunk az kell legyen, hogy a külföldi, illetőleg nemzetközi dokumentációs hálózatba minél teljesebben kapcsolódhassunk be. Néhány nevezetesebb külföldi dokumentációs helyet, illetve központot az imént már felsoroltunk. Ezekkel a szervezetekkel kellő összeköttetést teremtve kétségtelen, hogy idővel nagy nyereséggel szolgálhatnánk a hazai ipari dokumentáció ügyét. Örömmel jelenthetem, hogy a kezdő lépések e tekintetben már megtörténtek, amennyiben a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete a párizsi dokumentációs világkongresszusról tett jelentésem alapján elhatározta, hogy ez év elejétől kezdve mint szövetségi tag részt vesz a hágai nemzetközi dokumentációs szövetség munkájában, s egyben személyileg engem bízott meg az állandó összeköttetés fenntartásával. De ezenkívül a Technológiai

* Magyarországon e tekintetben az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, Németországban a Deutscher Normenausschuss, nemzetközi viszonylatban a Fédération Internationale des Associations des Bibliothécaires végez úttörő munkát.

Könyvtár maga is már két év óta külön összeköttetést tart fenn e nemzetközi dokumentációs központtal, mely összeköttetés jelentőségét növeli az a körülmény is, hogy a párizsi világkongresszus alkalmával kedvező alkalom kínálkozott a dokumentációs mozgalom vezéregyéniségeivel személyes érintkezésbe is lépni.

De nem kevésbé fontos az a körülmény is, hogy a magyar közkönyvtárak sorában a Technológiai Könyvtár is abban a helyzetben van, hogy a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségének e célra kidolgozott szabályzata alapján a nemzetközi könyvkölcsönzésben részt vehet. E tekintetben máris volt alkalmunk ipari vállalataink egynémelyikének jó szolgálatot teljesíteni, amennyiben a közelmúltban ismételt esetben kértünk külföldről kölcsön oly könyveket vagy folyóiratokat, melyek sem a Technológiai Könyvtárban, sem pedig más belföldi könyvtárban nem voltak meg.

Mélyen tisztelt uraim! A műszaki tudományok fejlődése s hazai iparunk további megerősödése, múlhatatlanul megkívánja, hogy műszaki irányú dokumentáció nálunk is érvényesüljön. Kétségtelen, hogy ennek megszervezése nem könnyű feladat akkor, amidőn ez bizonyos pénzáldozatot és számos munkaerő beállítását teszi szükségessé. De egyelőre addig is, amíg arról szó lehet, hogy a magyar szakkönyvtárak s egyéb alkalmas intézmények bevonásával egy kiterjedt magyar dokumentációs hálózatot építsünk ki, addig is feltétlen fontosnak tartjuk, hogy országunkban legyen egy olyan centrális szakkönyvtár, mely e feladatot magára vállalva az ez irányú követelményeknek legalább részben már most is eleget tehet. Ilyen központi szakkönyvtárnak lényeges előfeltétele, hogy könnyen hozzáférhető legyen, s ezért teljes nyilvánossági jellege elengedhetetlen feltétel. E szempontokat s egyéb körülményeket is figyelembe véve nyilvánvaló, hogy hazánkban a Technológiai Könyvtár lehet hasonló szerepre hivatva.

A Budapesti Mérnöki Kamara 1935., 1936., 1937. évi jelentéseiben egymás után 3 éven át, Mérnökség és a Technológiai Könyvtár címen külön fejezetben foglalkozik e könyvtár további fejlesztésének kérdésével, s a maga részéről is megállapítja, hogy a Technológiai Könyvtár főleg az iparral kapcsolatos szakirodalmi kutatás racionálissá tétele szempontjából hivatva van arra, hogy a jövőben is fontos helyet foglaljon el. Erőteljes fejlesztéséhez a mérnöki karnak is jelentős érdeke fűződik. Ezért a Kamara ismételten kéri az iparügyi miniszter urat, hogy a Technológiai Könyvtár kebelében egy műszaki forrás- és adattudakozó központ, illetve Műszaki Dokumentációs Központ sürgősen felállíttassék.

De általánosan tudott tény az is, hogy a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, mely egyesület ezen állami szakkönyvtár fejlesztését nem csupán erkölcsileg, de jelentősebb anyagi áldozatokkal is támogatja, e könyvtár hatalmas olvasótáborának képviseletében szintén ismételten fordult e tárgyban az iparügyi miniszter úrhoz kérelmével. De ezenkívül a napisajtó és a különböző szaklapok is utóbbi évek alatt nemegyszer hívták fel e probléma megoldásának sürgősségére a közfigyelmet, valamint az illetékes hivatali felső körök figyelmét is.

Ime, látjuk, hogy e probléma valóra váltása úgy a mérnökség kompetens fórumát, mind pedig az érdekelt szakközönség legszélesebb körét is a legelevenebben érinti, s egyaránt meg vannak győződve ennek szükségességéről...

Előadás. Bp. 1938, Magyar Racionalizálási Bizottság. 9–18. l. (A Magyar Racionalizálási Bizottság kiadványai 10.)

1. *Káplány Géza* (1880–1952) – 1923-tól a Technológiai Iparmúzeum és Anyagvizsgáló Intézet Könyvtárának főkönyvtárosa. A magyarországi műszaki dokumentáció úttörője. Jelentős szerepe volt a hazai dokumentáció szükségességének felismerésében, elméleti alapvetésében és megszervezésében.

145

[VEREDY] WITZMANN GYULA[1]

A DOKUMENTÁCIÓ FEJLŐDÉSE ÉS IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI A KÖNYVTÁROS SZEMSZÖGÉBŐL

1944

(Részlet)

...A dokumentáció eredete az amerikai nyilvános könyvtárak példás reference-szolgálata. A dokumentáció atyja pedig Paul Otlet[2], aki életét szentelte művének: miként lehet a módszerek javításával úgy megszervezni a kutatást az irodalmi források után, hogy ezek biztonságosan fellelhetők legyenek. Ezt főképpen a tizedes osztályozásnak[3] bibliográfiai célokra való felhasználásával vélte elérhetni. Otlet alapelgondolása köré csoportosult azután a dokumentációs mozgalom, melynek célja lett szerteágazó szervezettel és a közreműködők törekvéseinek egybehangolásával az irodalmi feltárás rendszerezése, a szellemi munka és a kutatás eredményeinek összefogásával a tudományok kimerítő szisztematikájának megalkotása és ezzel a tudás összes forrásainak maradéktalan értékesítése, valamint gyors közreadása az érdekeltek számára. A mozgalomban a könyvtári technika kiszélesedett a szellemi munka technikájává, és a bibliográfia átváltozott a dokumentáció tudományává.

Az ekképpen keletkezett dokumentáció munkaterülete részben összeesik a könyvtári és könyvészeti működési körrel. Technikájuk is gyakran azonos. Túl ezen, a dokumentáció szellemi beállítottság korunk kényelmi és gyorsasági igényeivel szemben. Racionalizálási jelenség, munkamegosztás, amely a mindinkább szakirányúvá vált kutatást az eszközök mechanizálásával szolgálja. A dokumentáció követői elsősorban nem a tudományos kutatók sorából kerültek ki, hanem az ipari, pénzügyi, gazdasági és technikai téren működő gyakorlati szakemberek köréből, akik maguk nem kutatnak, hanem a kutatás eredményeit kívánják értékesíteni. Az elérhető haszon lebeg előttük, amikor a kutató munkát támogatják. Ezzel szemben gyors eredményt akarnak látni, s ezért a fő súlyt a források fellelésének megszervezésére, vagyis a jó dokumentáltságra helyezik.

Magyarul dokumentációs intézeteknek vagy dokumentációs központoknak nevezhetjük azokat az irodalmi feldolgozó helyeket, amelyeknek neve a német nyelvterületen Stellen für Literaturnachweis, franciául Centres de Documentation, az angolszászoknál Special Libraries. (Nálunk ezekhez némileg hasonló intézmény pl. az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ és a volt Magyar Szociográfiai Intézet[4], amely most a Pécsi Egyetem Szociográfiai Intézeteként működik.)

Ezekben a dokumentációs intézetekben az összegyűjtött dokumentumokat, de főképpen a periodikus irodalmat, amelyben az időszerű kérdések, az új tudományos problémák először kerülnek tárgyalás alá, teljes mértékben kiaknázzák. Vagyis kicédulázzák az összes érdemleges folyóiratcikket, feldolgozzák a sorozatok részeit, ezeket, de a monografikus anyagot is ellátják könyvészeti utalásokkal. Könyvismertetéseket, könyvkritikákat, kivonatokat, repertóriumokat, újságkivágatokat gyűjtenek és rendeznek, vagyis anyagukat teljesen feltárják; értsd alatta annyira, hogy az egyes kérdésekhez kicéduláznak igazgatási, technikai, történeti stb. adatokat, valamint gyűjtenek hozzájuk nem nyomtatványszerű dokumentumokat is. Ezzel a teljes tudománytechnikai felszereltséggel fejlődött ki a szakkönyvtár dokumentációs központtá.

A könyvtár általában, tehát az általános könyvtár anyagát ennyire kiaknázni sohasem tudja. Anyagiak híján és a személyzet elégtelensége miatt nemcsak nem tudja, de szervezetéből folyóan és feladatát szem előtt tartva nem is akarja. Vegyük pl. azt az esetet, hogy az általános könyvtár elhatározza magát a folyóiratcikkek felvételére, sőt talán kiértékelésére. Az eredmény még mechanikus feldolgozásnál is sok munka, már a középnagyságú könyvtáraknál évenként több tízezer cím a katalógusban, de evvel arányban nem

álló használat. Újabb munkát jelent a nehézkessé vált katalógus selejtezése. Erre bizony sor kerül, hiszen a technikai, orvosi, jogi tartalmú folyóiratcikkek túlnyomó része 5 – 10 év alatt elavul...

Csődöt mondtak a dokumentalisták szerint a régi könyvtári módszerek a használat terén. Ezért állítják fel a dokumentációs központot, amely már kész anyaggal szolgálja a kutatót.

A közkönyvtár fő célja, hogy használják. Ha ezt a követelményt a régi könyvtárosok nem figyelték eléggé, jogos a dokumentalisták bírálata. Ezzel szemben a modern közkönyvtár a használat biztosítására minden eszközt megragad. Valamilyen munkája folytán majdnem minden könyvtár ad dokumentációt. Ez a dokumentációs tevékenység különböző. Lehet könyvészeti természetű, amikor a könyvtár az általa hivatásából folyóan adott bibliográfiai felvilágosításokon túl másoknak rendszeresen, akár ingyen, akár ellenszolgáltatásért végez a művek tartalmára is kiterjedő kutatásokat. Lehet az általános könyvtári reference-szolgálatot meghaladó felvilágosítás, ha ez nem szorítkozik saját forrásaira, hanem rendszeresen összegyűjti a más szervekre vonatkozó adatokat, hogy az olvasókat kutatásaikban támogassa, és a szakirányú, az adott kérdésekben jobban felszerelt intézményhez irányítsa. E célból ápolja és kiépíti kapcsolatait az intézeti, üzemi, hatósági könyvtárakkal. Útmutatót ad saját gyűjteményei vagy városa, megyéje stb. könyvtárairól. A jobb használatot igyekszik a városon és országon kívüli kölcsönzés előmozdításával, fényképmásolati szolgálattal és a keskenyfilm-rendszerben rejlő lehetőségek felhasználásával biztosítani. Az általános könyvtár jobb használatának eszköze és dokumentációs tevékenységének forrása lehet végül, amint már előbb említettük, bizonyos szakterület rendszeres kiaknázása, teljes feltárása különgyűjteményekben. Itt lehet azután a dokumentáció minden módszerét és eszközét: folyóiratcikkek felvételét, új művek tartalmi kicédulázását, dossziék felállítását kisnyomtatványokból, újságkivágatokból stb. felhasználni, és sok könyvtári feladatot az általános könyvtárosi tevékenységet meghaladó mértékben szolgálni, szem előtt tartva azonban, hogy a könyvtár dokumentációja kell hogy megfeleljen az illető könyvtár jellegének.

Amint látjuk, vannak a könyvtárnak dokumentációs feladatai, amelyeknek hovatovább meg is felel. De most fordítsuk meg a dolgot és vizsgáljuk meg, hogy könyvtárosi nézőszögből viszont mit kell kívánnunk a dokumentációs mozgalomtól. Ez utóbbinak először is el kell tekintenie messzemenő tervektől, amilyen a brüsszeli világbibliográfia elképzelése volt. Nagyobb józanságra vall a mostani megoldás, mely a bevezetésünkben említett nemzetek és tudományszakok szerinti csoportosításon nyugodva, teremti meg a do-

kumentáció világhálózatát. Itt a fő kívánságunk az, hogy magának a dokumentációnak is meglegyen a dokumentációja. Helyes a szellemi munka megkönnyítésére irányuló akarat. A modern technikai és szervezési eszközöket fel lehet e célra használni, de ügyelni kell, nehogy aránytalanság mutatkozzék a dokumentáció mennyisége, nagysága, térfogata és a dokumentált kérdés fontossága között. A gazdaságosság elvének elhanyagolását látja itt gyakran a könyvtáros, aki a túlhajtástól azért is fél, mert a hasznosítási elv könnyen gyárivá, vásárivá teheti a szellemi munkát. A megművelendő tárgy túlságos előrágása egyúttal a szellemi munka szintjét is leszállíthatja. A kutatót megszabadítottuk ugyan a keresés nehéz munkájától, de egyúttal megfosztottuk attól a megtermékenyüléstől, amelyet a forrásokkal való közvetlen érintkezés biztosít. Az önálló átnézés nyújtotta inspiráció tudományágak szerint változó súllyal esik latba, de egészen el nem hanyagolható mennyiség, habár ezt a körülményt a dokumentalisták szívesen agyonhallgatják. A tudás fő forrása továbbra is maga a nyomtatvány marad. A dokumentációs munka középpontjában pedig a bibliográfia áll. A könyvészeti problémák nem mai keletűek. A dokumentáció számára itt csak a javítás és tökéletesítés marad. De azért nem megvetendő, sőt fontos ez a szerep, amelyet pl. a szemlelapok körül arányosítás, egyöntetűség, szabványosítás stb. megvalósítása érdekében gyakorolhat. A folyóiratcikkek repertóriumai, referátumai, bibliográfiái, kimutatásai stb. erre rászorulnak. Vannak dokumentációs központok, amelyekben a be nem szerezhető anyagról irodalmi utalásokat vezetnek (Literatur-Kartei). Fontos munka ez, de egy kutató intézet mellett csak akkor van értelme, ha az elavult anyagot folyamatosan kiselejtezik.

Végül együttműködést lehet és kell kívánnunk könyvtár és dokumentáció között. A szellemi munka technikájának újabb fejlődését vizsgálva rokonságuk, egymásrautaltságuk természetes jelenség. A dokumentáció ugyanis a modern kor követelményének eleget teendő, a könyvtár és könyvészet bizonyos elemeit nyomatékossá tette és kifejlesztette, sőt ezek tevékenységi körét néhány új elemmel kibővítette. A kor követelményei elől a könyvtárak sem zárkóznak és nem is zárkózhatnak el. Szívesen megkönnyítik a szellemi tevékenységet ők is, ha ez tudományos szintjük csökkenése nélkül valósítható meg. A tudományos és szakirodalom jobb és hatékonyabb felhasználásához és értékesítéséhez hozzájárulnak, hiszen előmozdítják ezzel sok könyvtári feladat jobb és könnyebb megoldását. Helyes csak az a könyvtárosi felfogás lehet, hogy együttműködünk a dokumentációval, ha kapunk új és használható javaslatot. Hiszen a könyvtár és dokumentációs intézet működése mesz-

szemenően összefügg: egymásra rászorulnak, egymást kiegészítik, olvasókat, kutatókat kell egymáshoz küldeniök. A kiegészítés, a kutatóanyaggal való támogatás jelenleg még inkább a könyvtártól a dokumentációs központ felé irányul, s nem megfordítva. A dokumentációs központ ugyanis nem kölcsönöz. Az ipari, gazdasági, üzemi dokumentációs központ konkurrencia okából még tovább megy, amikor nem enged semmilyen betekintést fő erősségébe, aktuális dokumentációjába, ha ez gazdasági érdekeit érinti. Ilyen egyoldalú együttműködés aligha tartható fenn.

A tökéletes dokumentációt nem is ez, hanem a könyvtárközi együttműködés biztosítja. Természetes dokumentációs központok, ha nem is működnek ilyen név alatt, a jelentős szakkönyvtárak. Ha ezeket a modern kor igényei szerint tovább fejlesztjük, és állandó szerves kapcsolatot létesítünk köztük és az országos, nemzeti vagy más nagy általános könyvtárak között, a dokumentációs feladatok elvégzéséhez jelentősen hozzájárultunk. Ezt az együttműködést pártfogolni, előmozdítani, megvalósítani a könyvtáros egyesületeknek egyik legszebb hivatása. Ezt megvalósítva visszahódítunk a dokumentációs mozgalomtól olyan munkaterületet, amelyet mi jobban és nagyobb elhivatottsággal tudunk művelni. Mert elméletileg minden a dokumentáció alá tartozik, holott a valóságban ez az új mozgalom csak kifejleszt, kiegészít, kimélyít olyan tevékenységet, amelyet a könyvtárak már régtől fogva gyakorolnak. A dokumentációs mozgalom elmélete szerint a könyvtár csak parányi része a dokumentációnak. A tényleges helyzet szerint azonban a könyvtárak a levéltárakkal együtt a dokumentáció művelésének fő helyei.

Ha az előbb említett könyvtárközi együttműködést nagyobb arányú, a külföldre is kiterjedő könyvtároscserével elmélyítjük és tartóssá tesszük, a nemzetközi dokumentációt is szolgáljuk. Nem kell azért elzárkózni a dokumentalistákkal való együttműködéstől sem, amelyet a legutóbbi nemzetközi megegyezés biztosít. Eszerint azokat a feladatokat, amelyeket a könyvtárosok már régtől fogva tanácskozásaikba kapcsoltak, többé-kevésbé megoldottak és tapasztalataik alapján jobban tudnak megoldani, a dokumentalisták átengedik nekik, illetőleg nemzeti és nemzetközi szövetségeiknek. Munkálatairól a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége értesíti a Dokumentációs Szervek Nemzetközi Szövetségét; a dokumentalisták viszont közlik azokat a kívánságaikat, amelyek náluk, mint a könyvtárak használóinál felmerülnek.

A szövegközlés alapja: Bp. 1944, Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. 9–20. l. (Klny. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve 4. kötetéből.)

1. *Veredy [Witzmann] Gyula* (szül. 1897) – 1922-től 1946-ig a Fővárosi Könyvtár, 1947-től 1961-ig az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, 1938-tól 1945-ig a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének főtitkára. A dokumentáció és az Egyetemes Tizedes Osztályozás kérdéseivel foglalkozik.
2. *Otlet, Paul* (1868–1944) – a dokumentáció „atyja", az irodalomfeltárás tudományos megszervezésének első úttörője. Fő műve: Traité de Documentation (1934).
3. *Egyetemes Tizedes Osztályozás* (ETO) – nemzetközi szakrendszer, mely a tízes számrendszer alapján képez szakcsoportokat. Megalapítója Melvile Dewey. Hazánkban Szabó Ervin ismertette és vezette be.
4. A Magyar Szociográfiai Intézet adta ki negyedévenként 1942- és 1943-ban a magyar nemzeti bibliográfiát.

E) A KÖNYVTÁRAK AZ ELLENFORRADALOM KORSZAKÁBAN

A tudományos és szakkönyvtárak fő problémái

146
FITZ JÓZSEF[1]
A KÖNYVTÁR GYŰJTŐKÖRE
1937
(Részletek)

...A modern könyvtár egész alkatában gyökeresen más, mint a régi. A régiek enciklopédikusak voltak, s csupán tulajdonosaik szerint különböztettek meg királyi, egyetemi, egyházi stb. könyvtárakat. A modernek regionális vagy szak szerinti gyűjtőköröket tűznek maguk elé, s ezek szerint oszlanak nemzeti, közművelődési, tanulmányi és különleges szakkönyvtárakra. A nemzetiek regionális anyagukat gyűjtik és megőrzik a jövő számára, s ezért használatuk szigorúbb, a közművelődésiekben viszont a használat a fő; olyan könyveket gyűjtenek, melyek nyelvét régiójuk lakossága érti, s a jelszavuk: inkább vesszen el a könyv, csak használják. A tanulmányi könyvtárak széles bázisú szakkönyvtárak. A könyvtermelés egyre nagyobb arányú növekedése és a tudomány immár áttekinthetetlen részleteződése arra kényszerítette őket, hogy a nagyobb

gyűjtőköröket felosszák egymás között. Enélkül egyes tudományszakok könyvtári állománya fejleszthetetlenné válnék – nincs könyvtár, melynek javadalma valamennyi szak teljes mértékű gyarapítását megengedné. Így hát az egyetemi könyvtárak az általános humanisztikus irodalom és a nagy forrásgyűjtemények gyűjtésén kívül mindinkább a filológiai és történelmi szakokat fejlesztik, míg az orvostudományt átengedik az orvoskari könyvtáraknak, a többi tudományszak részletkérdéseinek irodalmát pedig az egyetemi szemináriumoknak és más különleges szakkönyvtáraknak. Németországban, ahol nagyszerűen megszervezték a könyvtárak közötti kölcsönforgalmat, még a humanisztikus stúdiumokat is felosztották egyetemi könyvtári fő gyűjtőhelyekre: Boroszló a szlavisztika, Göttinga az anglisztika, Bonn a romanisztika, Kiel a skandináv tanulmányok, Hamburg az americana, Lipcse az orientalisztika és italica, Tübingia a teológia, Königsberg a filozófia, Heidelberg a művészettörténet, Münster a németalföldi tanulmányok és Greifswald a germanisztika fő gyűjtőhelye. Ma a közlekedési eszközök gyorsasága és a posta feltétlen megbízhatósága idején a távolságok elvesztették egykori jelentőségüket, s már nem olyan gátló körülmény, hogy valamely könyv vagy folyóirat egy-egy könyvtárban nincs meg.

A specializálódás emeli a könyvtárosi munka színvonalát is. A szakismeretek rendkívüli módon differenciálódtak, az ember ma csak egy szakban lehet specialista, a könyvtárak pedig nem tarthatnának akkora személyzetet, hogy minden szakra referensük legyen. A szakkönyvtárak viszont nemcsak a különleges gyűjtőkörükben járatos szakembereket alkalmazzák könyvtárosokként, hanem sokkal közvetlenebb kapcsolatban állnak tanácsadó szakemberekkel is, kutatókkal, kik foglalkozásuknál fogva a szakkönyvtár létében és gyűjtőtevékenységében a legközelebbről érdekelve vannak...

A pozitív gyűjtőkör minden könyvtárban más és más. Meghatározásával a gyűjtendő anyag tartalmát jelöljük meg. Ez lehet szak szerinti, vagy lehet regionális, illetőleg helyesebben mondva, lehet elsősorban szak szerinti, vagy elsősorban regionális, mert hiszen a szak szerinti gyűjtőkörben ki nem mondottan érvényesülnek regionális (nemcsak területi, hanem nyelvi) szempontok is (pl.: a magyar szakkönyvtárak nem fognak rendszeresen olyan idegen nyelvű szakkönyveket gyűjteni, melyeket közönségük nem ért), a regionális gyűjtőkörök pedig voltaképpen csak a szakgyűjtést korlátozzák bizonyos területi vagy nyelvi korlátok közé. A nagy közkönyvtárak a gyűjtendő anyag tartalmát csak általánosságban jelzik, összefoglalóan megnevezvén ama szakok *irodalmát*, vagy ama

nemzet, vagy terület *irodalmát,* melynek gyűjtését célul tűzték ki, a kisebb speciális könyvtárak viszont részletesebben határozzák meg gyűjtőkörüket, amennyiben vagy csak egy szakot neveznek meg (pl.: a pedagógiai irodalmat), vagy nyelvi, földrajzi, vagy pedig kronologikus keretek közé szorítják a gyűjtést. De mindenkor, akár nagy, akár kis könyvtárak gyűjtőkörének meghatározásában, *irodalomról* van szó. Az „irodalom" kifejezésben benne van a negatív gyűjtőkör megjelölése is, valamint a tisztára alaki szempontok tagadása is...

Budapest 424 közkönyvtára közt a Magyar Minerva VI. (1930–31) kiadásának tanúsága szerint 5 740 000 kötet oszlik meg. E könyvtárak legnagyobb része, 412 könyvtár, tudományos intézetek, hatóságok, egyházak, egyesületek és iskolák szűk körű használatára rendelt kézikönyvtárai, mintegy 2 400 000 kötettel, s mindegyikben nagy számban találunk olyan könyveket, melyek a többiekben is megvannak. De kézikönyvtárakban ez természetes. A fennmaradó 10 könyvtár nyilvános, együttesen 3 340 000 kötettel, 1000 olvasótermi ülőhellyel és közel 2 000 000 kötetnyi évi kölcsönforgalommal. Közülük hatot az állam, kettőt a főváros tart fenn, s gyarapításukra ez a két közület együtt évente félmillió pengőt költ.

Az ugyanabban a városban elhelyezett nyilvános közkönyvtáraknak ügyelniök kell, hogy a gyűjtőköreik ne messék egymást. Vannak könyvek, melyek minden könyvtárban egyformán nélkülözhetetlenek, például a lexikonok, a bibliográfiák és a világnyelvek szótárai, de a könyvek túlnyomó része mégis olyan, hogy fölösleges pazarlásnak tűnnék, ha valamennyi könyvtárban meglennének. A köz érdeke, hogy az általa fenntartott könyvtárak minél több olvasó részére minél több könyvet szerezzenek be, mégpedig minél több művet, s nem kevesebb művet, de több példányban. Esztelenség volna, ha ugyanannak a gazdának a könyvtárai azonos könyvek beszerzése által egymással konkurrálva az árakat fölvernék, amikor ezeket ugyanaz a tulajdonos fizeti. Az egynemű anyag többfelé való elhelyezése a köztulajdonban levő könyvtárak fenntartási költségeit is szükségtelenül növeli. A helyes könyvtárpolitika tehát arra törekszik, hogy a gyűjtőköröket elkülönítse s megossza a könyvtárak közt, amivel nemcsak megtakarításokat ér el, hanem biztosítja azt is, hogy az egyes gyűjtemények javadalmuk célirányosabb felhasználásával szakszerűbben fejlődhetnek.

Nagy kiterjedésű milliós városban a gyűjtőkörök megosztása több könyvtár közt, a könyvanyag decentralizálása, sokkal helyesebb könyvtárpolitika, mint mindennek az egyesítése egyetlen mammutkönyvtárban. A megosztás csökkenti a távolságokat a perifériák felé, megkönnyíti a férőhelyfogyás nehézségeit, melyek

az egyetlen mammutkönyvtárban valamennyi gyűjtőkör továbbfejlesztését egyszerre tehetnék lehetetlenné, megakadályozza, hogy szerencsétlenség esetén az egész könyvkincs egyszerre pusztuljon el, s szakszerűbbé teszi a kezelést, mert az egyes körülhatárolt gyűjtőkörű könyvtárak személyzetének gyakorlati kiképzése és munkája egységesebb és céltudatosabb, mint volna egy mindent felölelő központi könyvtárban. Megelégedéssel mondhatjuk, hogy nálunk helyesen jelölték ki a gyűjtőfeladatokat: az Országos Széchényi Könyvtár a hungarológia gyűjtőhelye, az Egyetemi Könyvtár a külföldi tudományos műveké a humaniórák köréből, a Műegyetemi Könyvtár a technikai irodalomé, és így tovább. Persze, mindegyikben meg kell hogy legyenek azok a könyvek, melyek egy könyvtárban sem hiányozhatnak, de nagyjában mindegyik gyűjtőköre más.

A könyvtárak irányított gazdálkodása azonban nem lehet merev. Tulajdonosuk csak az elvet jelölheti ki. A gyűjtőkör csak célkitűzés, s ez ne menjen a részletekbe, mert akkor a határkérdések állandó bajokat okoznak. A tudományos kutatást nem lehet bürokratikusan elhatárolni. Az egyes szakok érintkeznek egymással, egymásba nyúlnak, a nemzeti és a külföldi irodalmak összefüggnek, vannak jogi kérdések, melyek megoldására bizonyos természettudományi tanulmányokat kell folytatni, az orvos nem nélkülözhet kultúrhistóriai könyveket stb. Ha tehát azt látjuk, hogy egy, a gyűjtőkörünkbe tartozó művet csak egy más könyvtárba tartozó művel együtt lehet eredményesen tanulmányozni, s a kutató többre jut, ha a két művet nem két, hanem egy könyvtárban tanulmányozza, vagy ha a másik könyvtárban levő mű ott gyakori használatban van, s kár volna átkölcsönzéssel az ottani használatát csökkenteni, akkor, bizony, be fogjuk szerezni, ha nem is tartozik szorosan a gyűjtőkörünkbe. Ha a kutatót ide-oda küldözzük, időveszteséget okozunk neki, s ez a kutatás kárára van.

De mindez csak egyes esetekre vonatkozik, s nem érinti az elvet. Magával az elvvel is csínján kell bánnunk. Baj volna, ha a puszta következetesség kedvéért nagy állományrészeket, amelyek nem tartoznak szoros gyűjtőkörünkbe, egyszerre kellene átadnunk más intézeteknek. A könyvtömegnek az egyik állományból való kiiktatása, a katalóguscédulák eltávolítása, a másik állományba való beiktatása és más rendszerű, más alakú katalógusba való fölvétele a könyveket hosszú időre kivonná a forgalomból. Kérdés, hogy ezzel a kár nem volna-e nagyobb, mint a haszon?

Mégis, állományunk anyagának melyik részét bocsássuk át – hacsak fokozatosan is – idegen gyűjtőkörbe? Azt, amelyik a másik gyűjtőkör keretében jobban használható, mert közelebbi kapcsolatban áll az ottani anyaggal, azt jobban egészíti ki, rendszerezésében

és nyilvántartásában is inkább függ vele össze, s ennélfogva ott jobban fejlődhetik, mert teljesebben érvényesülhet és több áldozatkészséget érdemel...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1937. 283–295. l.

1. *Fitz József* – l. a 141. szemelvény 1. jegyzetét.

147
ASZTALOS MIKLÓS[1]
KÖNYVTÁRI RACIONALIZÁLÁS
1935

(Részlet)

A könyvtári racionalizálás két cél felé törekszik. Lehetőleg a legegyszerűbben akarja ellátni a könyvtári munkát, s ki akar abból küszöbölni minden bonyolultságot. El akarja érni, hogy a könyvtári üzem a lehető legtökéletesebben működjék. A két cél felé egyazon út vezet, a könyvtári üzem mechanizálása.

A könyvtári munkában jelentkező bonyodalmak kiküszöbölésére, a könyvtári munka mechanizálására feltétlenül szükség van ott, ahol a munka még nem pontosan körülírt szabályok szerint, nem munkaszalag módjára halad. Különösen oly könyvtárakban lehet erről szó, amelyek régebbi alapításúak, s munkarendjük az újabb időkben nem tétetett korszerűvé, s így egész sereg ballaszttal van terhelve, lévén egyedüli szabályozója az a szájhagyomány útján terjedő házi szokás, amely az idők folyamán nemegyszer véletlenek hatására alakult ki. De szükség van erre az olyan könyvtárakban is, amelyekben a könyvvel kapcsolatos összes feldolgozási munkákat egy-egy tisztviselő végzi a cédulázástól a szakozáson és beszámozáson át a raktározásig. Ilyenkor megtörténhetik, hogy a szokás által irányított könyvtári eljárás oly mérvű érvényesülést enged ugyanazon munkánál két egymással szemben ülő tisztviselő egyéni felfogásának, hogy két könyv egyidejűleg lényegesen másként dolgozódhatik fel egyazon szobában is. Az újabban nem szabályozott munkamenetű régi könyvtárak szokás-gyakorlata és a munkaszalag hiánya széles teret ad a tisztviselők egyéni szabálymagyarázásának és egyéni munkamenet-kialakításának. A könyvtárban pedig ennek a kettőnek nem szabad előfordulnia.

Különösen nagy a lehetőség erre a magyarországi könyvtárakban, mert nálunk nem lévén könyvtárosképzés, eltekintve egy-két intézmény eléggé nem dicsérhető belső nevelésétől, a könyvtári

szolgálatba vetődött tisztviselők gyakran életük végéig autodidakták maradnak, s – ami még rosszabb – veszélyes álszakemberekké lesznek.

Feltétlen kívánatos tehát, hogy minden könyvtárban állapíttassék meg a munka menete, mibenléte, időbeosztása a lehető legaprólékosabb részletességgel, s hogy a könyv útja a feldolgozás alatt több tisztviselő közt osztassék fel. A munkamenet megállapításánál figyelembe kell venni a hatalmas szakirodalmat, s azt úgy kell lefektetni, hogy a „legkevesebb (szellemi és fizikai) mozdulattal a legcélravezetőbben" elve érvényesüljön benne. Ennek a munkamenetnek nem szabad kételyeket hagynia, s teljesen ki kell zárnia az egyéni leleménynek, egyéni magyarázatnak legkisebb mértékű érvényesülési lehetőségét is. A munkát tehát mechanikussá kell tenni, s ezt a mechanizált munkamenetet kodifikálni, szabályozni kell. A könyvtári munka szabályozott mechanizálása az első teendő a könyvtári üzem racionalizálásánál.

A második teendő a mechanikus eszközök minél fokozattabb igénybevétele.

A könyvtárak életében világszerte két jelenség figyelhető meg. A könyvtárak anyaga állandóan nagymértékben duzzad, s ha nem is ily irányban, de állandóan növekszik a könyvtárak forgalma is. Ez a két jelenség magával hozza azt, hogy a könyvtárakra egyre nagyobb feladatok megoldása hárul. A raktárak megnövekedése s ennek következtében az olvasóteremtől való lassú távolodása megkívánja a mechanikus könyvszállítást. A könyvtárak anyagának felduzzadása megkívánja, hogy minél több más és más szempontból összeállított katalógusa álljon a közönség rendelkezésére, s így a nagyközönség a nagy anyagban is hamar el tudjon igazodni, amelynek egyik nyitja az, hogy több úton is eljuthasson a keresett mű katalógusbeli feltalálásához. A nagy használatnak kitett több katalógus megkívánja, hogy a katalóguslapok mechanikus úton sokszorosíttassanak, s lehetőleg úgy, hogy ez a sokszorosítás újabb könyvtári felvételezés nélkül, bármikor, a lehető legkisebb zavar nélkül megismételhető legyen. Az olvasótermi gyors kiszolgálás, az olvasók, kölcsönzők nyilvántartása, az olvasóterem minél jobb világítása, megfelelő fűtése, szellőztetése stb. stb. megannyi oly feladat, amelynél a technikai újítások állandóan figyelemmel kísérendők és alkalmazandók. Személy- és teherlift, házi telefonhálózat, csőposta, modern világítás, központi fűtés, ésszerű szellőztető készülékek, elektromos takarító eszközök, automatikus raktári kocsik, raktári vasállványok, mechanizált nyilvántartók, elektromos címsokszorosító, megfelelő számú írógép, modern felszerelésű könyvkötő üzem, filmmel, lemezzel és feketén-fehér módszerrel dolgozó

fényképező üzem, modern tűzoltó eszközök stb. stb. nélkül ma modern könyvtárat nem lehet elképzelni. Mindezek azt az egyetlen célt szolgálják, hogy a könyvtári üzem a lehető legtökéletesebben működjék.

Nem lehet azt mondani, hogy ezek megdrágítják a könyvtári üzemet. Kétségtelen, hogy ezeknek beállítása nagy tőkebefektetést igényel. De ez a befektetés csak egyszeri, s a fokozott javítás és karbantartás sokkal kisebb összeget emészt fel, mint amekkora értéke van annak a használhatóságbeli feljavulásnak, amely az így technikailag modernizált könyvtári üzemben önmagától bekövetkezik.

Mindenekelőtt azzal kellett volna kezdeni, hogy a könyvtárak elhelyezését kell ésszerűsíteni. Könyvtár csak könyvtári célokra épült, vagy arra a célra megfelelően átalakított épületben válhatik jól használható könyvtárrá. A mai könyvtárépítő technika olyan fejlett, hogy egy mostanában épített, könyvtári célokra szolgáló épület belátható időn belül nem avulhat el, mert tárgyilagos építésénél fogva alkalmas arra, hogy az újabb s eljövendő technikai eredmények a további mechanizálásnál benne alkalmaztassanak.

A könyvtári racionalizálás útja tehát a következő:

1. a munkamenetnek szabályozás útján való mechanikussá tétele;
2. a technikai eszközök minél szélesebb mérvű igénybevétele;
3. a könyvtáraknak modern könyvtárépületekben való elhelyezése.

Mindezek elmondását az tette időszerűvé, hogy az új Magyar Nemzeti Múzeumi törvény[2] végrehajtása kapcsán az Országos Széchényi Könyvtár új szabályzatot kap, s ennek mellékleteként most készül a könyvtár munkamenetének minden részletre kiterjedő szabályozása. Ez a munkamenet-szabályzat, amely remélhetőleg nyomtatásban is meg fog annak idején jelenni, a könyvtár főigazgatója, Fitz József[3] elgondolásának megfelelően arra törekszik, hogy a munkát minél inkább mechanikussá tegye. Ezzel megtörténik az Országos Széchényi Könyvtárban a könyvtár-racionalizálás első lépése. A múlt számunkban pedig hírt adtunk róla, hogy a Széchényi Könyvtár 1936. január elsején áttér a címleírásoknak adréma-gép útján való sokszorosítására, s ezzel egyidejűleg a mai egyetlen szerző-katalógus mellett több, má-más szempontú katalógust állít fel. Ez a lépés elhatározó jelentőségű lesz Magyarországon a technikai vívmányok könyvtári alkalmazása terén. Tehát megindul a könyvtár-racionalizálás második lépése is.

Igen kívánatos, hogy az Országos Széchényi Könyvtár, az ország első könyvtára, üzemének ésszerűvé tétele folyamán ne álljon meg ezeknek a lépéseknek megtétele után, hanem kövesse azokat a további technikai felszerelés s mielőbb az önálló, modern, könyvtári célra épült épületbe való átköltözés. A technikai felszerelés kiépítésének azonban nem szabad az új épület ma még távoli reménye miatt késedelmet szenvednie.

Sok szerencsét kívánunk az Országos Széchényi Könyvtár megindult „racionalizálásához", amely – ha nem is nevezik annak – mégis az, s annak sikerét fokozott figyelemmel fogja várni, mint követendő példát, az ország valahány nagy forgalmú közkönyvtára.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1935. 3. sz. 17–18. l.

---

1. *Asztalos Miklós* (szül. 1899) – történész, az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosa. Többször foglalkozott a magyar könyvtárügy időszerű problémáival. Az általa szerkesztett Könyvtári Szemle (1934-től) az egyik legelevenebb könyvtári szaklap volt.
2. 1934-ben az új Múzeumi Törvény új szervezeti egységbe foglalta az Országos Széchényi Könyvtárat. Korábban a könyvtár az ún. Gyűjtemény Egyetem tagja volt, melybe a Nemzeti Múzeum 6 önálló tára és 8 egyéb múzeumi intézmény tartozott. 1934-től felügyeleti szerve a Nemzeti Múzeum Tanácsa lett.
3. *Fitz József* – l. a 141. szemelvény 1. jegyzetét.

A Fővárosi Könyvtár az ellenforradalom időszakában

148
GULYÁS PÁL[1] JELENTÉSE HALLER ISTVÁN[2] VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERHEZ

Budapest, 1920. április 27.

Méltóztatott f. hó 15-én 32 496/B. XVIII. sz. a. javaslattétel végett megküldeni Mosdóssy Imre miniszteri tanácsos beadványát a székesfővárosi Nyilvános Könyvtár nemzetellenes irányáról és annak könyvanyagáról.

A jelentést a következő tiszteletteljes észrevételek és javaslatok kíséretében van szerencsém Excellenciádhoz 1. alatt visszajuttatni.

A XX. század első évtizedében szakemberek és közönség részéről mind hangosabban nyilvánult meg az a vélemény, hogy a fővárosban működő három nagy nyilvános könyvtár: a M. N. Múzeum, a M. Kir. Tudományegyetem és a M. Tud. Akadémia könyvtára nem képes megfelelni azoknak az igényeknek, melyeket Buda-

pest számban rohamosan emelkedő lakossága közkönyvtárak útján kíván kielégíteni. E három nyilvános könyvtár eredeti rendeltetésének megfelelően a tudományos szakképzés és önálló tudományos kutatás igényeit volt és van hivatva kielégíteni, azon keretek között, amelyeket hazánk gazdasági helyzete részünkre meghatároz, de emellett kénytelen volt megfelelő könyvtári intézmény híján, azon kevésbé komoly elemeket is befogadni, akiknek érdeklődése pusztán szórakoztató vagy informatív jellegű, s akiket ezek a tudományos munkára berendezett közkönyvtárak csak igen tökéletlenül, s még így is nemegyszer a komoly kutatók érdekeinek a rovására voltak képesek ellátni. Ez áldatlan állapotok csakis azzal érhettek volna véget, ha a város az angol-amerikai Free Public Library [nyilvános könyvtár] mintájára egy olyan könyvtárat szervez, amelyet a székesfőváros felnőtt lakossága a helyszínen minden korlátozás nélkül, a kölcsönforgalomban pedig nagyobb formalitások mellőzésével vehet igénybe, s ahol rendelkezésére állnának a klasszikus írók, a modern szépirodalom válogatott remekei, a fontosabb napilapok és közérdekű folyóiratok s a tudomány minden szakába vágó megbízható ismeretterjesztő kézikönyvek, lexikális munkák és alapvető összefoglalások.

Ezt az álláspontot a Múzeumok és Könyvtárak Tanácsa is magáévá tette, amikor elnöke, br. Wlassics Gyula[3] 1910. február 21-én kelt emlékiratában, melyet a székesfőváros tanácsához intézett, többek között a következő indítványt terjesztette elő: „Vegye fel a fő- és székesfővárosi tanács a maga városfejlesztő programjába a legközelebbi jövő feladatai közé egy fő- és székesfővárosi közművelődési nyilvános könyvtár alapítását, esetleg a meglévőnek ilyenné fejlesztését, mégpedig a fő- és székesfőváros viszonyaihoz alkalmazott angol-amerikai minta szerint, melynek fokozatosan fejlesztendő fiókkönyvtáraival lássa el szükség szerint a különböző külső területeket."

A főváros radikális és szociális hajlandóságú akkori vezetősége kapva-kapott ezen a könyvtári kérdésekben legilletékesebb helyről jött indítványon, mert alkalmasnak látszott arra, hogy leple alatt megteremtsék azt a propagandakönyvtárt, melyre a destruktív eszmék intenzív művelése és expanzív terjesztése érdekében múlhatatlan szükség volt, mégpedig mindezt a főváros túlnyomó többségében nem radikális gondolkodású polgárságának a zsebére. A könyvtár szervezése tárgyában dr. Bárczy István[4] akkori polgármester a szélsőséges szocialista irány egyik legexponáltabb emberével és bizalmas barátjával, dr. Szabó Ervinnel emlékiratot dolgoztatott ki, mely letérve az Országos Tanács memorandumában hangoztatott egyedül helyes elvről, azon ürügy alatt csempészte

be a destruktív munka trójai falovát, hogy a már létező tudományos könyvtárak között létesítendő munkamegosztás érdekében a tervezett városi könyvtár az általános „ismeretterjesztő és szépirodalmi anyag mellett" az államtudományok területére specializálja magát. Hogy pedig az oktatószemélyzetet és a tanulóifjúságot is tervezett propagandahálójába keríthesse, azt indítványozta, hogy a székesfőváros 321 községi iskolája mellett fennállott tantestületi és ifjúsági könyvtárak is beolvasztassanak a tervezett Városi Nyilvános Könyvtárba. Az indok e memorandum szavai szerint ugyanaz volt, hogy „az iskolai könyvtárak teljesen céljukat tévesztett intézmények, amelyek sem didaktikai, sem oktató, sem gyönyörködtető hivatást nem képesek teljesíteni" (l. Emlékirat 23. l.), de hogy ez az ürügy csak a propaganda céljait takarta, az ma már a legnagyobb fokú jóhiszeműség mellett sem lehet kétséges, ha figyelembe vesszük, hogy a proletárdiktatúra alatt az ifjúsági könyvtárak ügyében a városházán tartott értekezleten az akkor már Szabó Ervin Könyvtár kiküldötte újból a legnagyobb nyomatékkal felvetette az iskolai könyvtáraknak a városi könyvtárba leendő beolvasztása eszméjét, melynek megvalósítását addig csakis az iskolai könyvtárakat elrendelő kormányintézkedések gátolták.

Az ezen emlékirat alapján létesített Városi Nyilvános Könyvtár azután sub titulo „államtudomány" [ürügyén] központi könyvtárának magvául egy kombattáns [harcos] szocialista propagandakönyvtárat tett meg, az ifjúsági könyvtárak beolvasztását pedig úgy kerülte meg, hogy fiókjaiban ifjúsági osztályokat létesített, melyek az oktatószemélyzet ellenőrzése nélkül elégítették ki a gyermekek vágyait, azzal pedig, hogy a kikölcsönzést minden 16 életévét betöltött egyénnek egy nagykorú egyén jótállása mellett lehetővé tették, a középiskolák felsőbb osztályú tanulóit is teljesen kivonták a tanszemélyzet ellenőrzése alól.

Talán e jelentés írója volt az első, aki már 1910-ben célzott arra, hogy az akkor még a Fővárosi Statisztikai Hivatallal kapcsolatos Fővárosi Könyvtár túlnyomóan szocialista irányban fejlesztetik, és érdekes, hogy Szabó Ervin már akkor is avval védekezett az ellen az „inszinuáció" [gyanúsítás] ellen, ami párthíveinek a könyvtárt később ért hasonló támadásokkal szemben is a legjobb, de teljesen látszólagos erőssége volt: hogy a keresztényszocialista és a konzervatív irányú munkákat éppúgy, valójában azonban kevésbé intenzíven gyűjtötte a könyvtár, mint a radikális, szocialista és felforgató irányokat. Annak idején Szabó Ervinnel szemben utaltam a védekezés gyöngéjére, és kifejtettem, hogy az „ellentábor" iratainak gyűjtése a pártpolitikai harc szempontjából éppoly fontos, mint az érdekelt párt saját irodalmának az egybegyűjtése,

A könyvtár címe	Fenntartója	Állománya	
		mű	kötet
1 Szegedi Somogyi Könyvtár	Szeged sz. kir. város közönsége	75 000	129 000
2 Győri Városi Köz-Könyvtár	Győr sz. kir. város közönsége	–	45 460
3 Vas vármegyei Múzeum Könyvtára, Szombathely	Vas vármegye és Szombathely város Kultúregyes.	23 272	28 976
4 Sopron sz[abad] ki-r[ályi] város Közkönyvtára	Sopron sz. kir. város közönsége	22 700	25 000
5 Debreceni Déry Múzeum Könyvtára	Debrecen sz. kir. város közönsége	–	23 958
6 Borsod-Miskolci Múzeum Könyvtára	Miskolc város és Borsod megye	11 739	19 647
7 Nagykanizsai Városi Könyvtár	Nagykanizsa megyei város	5 100	6 897
8 Városi Közkönyvtár, Cegléd	Cegléd megyei város	3 458	6 100

...A könyvtárak életében rendkívül fontos szerep jut a dotációnak, amely az évi könyvszaporulat mennyiségét döntően befolyásolja. Amint a következő táblázat mutatja, ez a dotáció nagyon különböző, és valahogyan nem függ a könyvállomány nagyságától. Meg kell itt állapítanom, hogy egyes könyvtárak fenntartói – nem értékelvén eléggé a könyvtárak kulturális, nemzetnevelő munkásságát – nem fordítanak megfelelő gondot és anyagi támogatást könyvtáruk fejlesztésére.

...A könyvtár eredményes munkájának fokmérője a forgalmi statisztika. Amint látni fogjuk, vidéken nagyobb azok száma, akik kikölcsönözve a könyvet, otthon olvassák el, mint akik helyben, az olvasóteremben dolgoznak. Ez a tény összefügg a már említett körülménnyel, hogy ti. vidéken többnyire a szépirodalom termékeit olvassák.

A vidéki közkönyvtárak statisztikai kimutatásai rendszerük-

Közkönyvtár	Dotáció			
	a fenntartótól		az államtól	
	év	összeg P	év	összeg P
Győr	1934 1935–36 1937 1938	1600,– 1200,– 1300,– 2100,–	1934 1935–38	300,– 600,–
Szombathely	(tagdíjakból befolyt) összeg 1938	777,80	1935 1936 1937	500,– 400,– 150,–
Sopron	1925–31 1932–38 1939	8000,– 4000,– 5000,–	1937-ig 1938	300,– 600,–
Debrecen	1933 1934 1935 1937	4111,– 3887,60 2331,60 4040,–	– 1934 1935 1937	– 200,– 600,– 400,–
Miskolc	évi	1000,–	évi	300,–
Nagykanizsa	évi	700,–	–	–
Cegléd	1938	1224,–	–	–

ben annyira eltérnek egymástól, hogy azokat egy rendszerbe beskatulyázni nemigen lehet; így tehát minden könyvtár adataival külön-külön kell foglalkoznunk.

Somogyi Könyvtár, Szeged: E könyvtárnál számba vehető kölcsönforgalomról nem lehet beszélni; olvasótermi forgalmáról nincsenek adataim.

Győri Városi Közkönyvtár: E könyvtárról meg kell állapítanunk, hogy szűkös anyagi támogatás mellett is szép fejlődést mutathat fel. Öt évre visszamenőleg következő forgalmat érte el:

Év	Kölcsönzés		Napi átlag		Olvasóterem
	hány esetben?	kötet	hány esetben?	kötet	
1934	3358	6 898	12	24	191
1935	3512	6 896	13	24	171
1936	3845	6 912	14	24	205
1937	5269	9 804	19	34	452
1938	8096	15 591	30	55	411

(A napi átlag kiszámításához évenként 286 könyvtári napot vettem alapul, ami az átlagnak megfelel.)

Vas vármegyei Múzeum Könyvtára, Szombathely: 1938. évben 21 320 esetben 43 200 kötet könyvet kölcsönöztek ki. A napi átlag itt 74 esetben 151 kötet. A könyvtárnak olvasóterme nem lévén, rendes olvasótermi forgalomról nem lehet szó. A szükséges kézikönyveket a könyvtár munkahelyiségében használják adott esetben.

Sopron sz. kir. város Közkönyvtára: Könyvtárunk statisztikájával már részletesen foglalkoztam ehelyütt;[2] az 1937–38. évi adatok már újak.

Év	Kölcsönzés		Napi átlag		Olvasóterem
	hány esetben?	kötet	hány esetben?	kötet	
1934	17 613	35 826	60	121	1064
1935	20 099	44 442	73	162	960
1936	29 893	72 713	101	245	911
1937	34 988	83 273	118	282	1054
1938	35 435	92 697	123	323	1298

Debreceni Déry Múzeum Könyvtára: Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 92 729 lelket számláló Debrecen közkönyvtára mutatja fel a vidéki közkönyvtárak között a legnagyobb forgalmat, bár könyvállományával az ötödik helyen áll. (Meg kell azonban jegyeznem, hogy véleményem szerint e könyvtárnál a többitől eltérő számolási módot használnak a forgalmi statisztikában, mert kissé túl magasaknak találom a forgalom számadatait!)

Év	Kölcsönzés		Olvasóterem
	hány esetben?	kötet	
1933	71 301	82 005	49 083
1934	67 359	99 786	44 760
1935	68 614	77 164	42 493
1937	62 270	70 172	34 765

Borsod-Miskolci Múzeum Könyvtára: nem kölcsönöz könyveket rendszeresen, csak kivételes esetekben. Az ily módon elért forgalom következőképpen alakul:

Év	Kölcsönzés kötet	Olvasóterem
1933	303	2468
1934	342	3329
1935	420	3049
1936	608	4041
1937	586	4691
1938	669	4962

A Nagykanizsai Városi Könyvtár 1938. évi forgalma: 1869 esetben 2308 kötetet kölcsönöztek ki. Az olvasótermet ez év végén 960 olvasó látogatta.

Városi Közkönyvtár, Cegléd. Szintén nem kölcsönöz ki könyveket. Olvasótermi forgalma:

1936-ban 834 olvasó
1937-ben 848 olvasó
1938-ban 759 olvasó...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1940. I. füz. 55–61. l.

1. *Radó István* – a Sopron Városi Könyvtár vezetője. Többször foglalkozott a Soproni Városi Könyvtár helyzetével és eredményeivel.
2. Radó István: Sopron sz. királyi város közkönyvtárának története a statisztika tükrében. Magyar Könyvszemle, 1937. 247–250. l.

A népkönyvtárak újraszervezése és működése

150

BISZTRAY GYULA[1]

A FALUSI NÉPKÖNYVTÁRAK[2]

1936. október 3.

(Részlet)

...1923-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a népkönyvtári szervezetet új alapokra fektette. Megszüntette a MKOT[3]-t, és a népkönyvtárügyet az ugyanazon évben létesített iskolán kívüli népművelés közvetlen gondozásába utalta. Ez alapítja és fejleszti, a törvényhatósági iskolán kívüli népművelési bizottságok közreműködésével, a népkönyvtárakat, és a régiek töredékes könyvállományát – amennyire lehet – ismét használatba helyezi. 1927-ben a VKM [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] mintegy 650 000 pengős befektetéssel 1500 új népkönyvtárt állított fel. Ezeknek száma máig 1629-re emelkedett. Az 1500 népkönyvtár szétosztása a vármegyék és városok nagyságához s lakosságának lélekszámához mért arányban történt, elsősorban azonban a falvakat és tanyákat juttatta népkönyvtárakhoz. Az új népkönyvtárak négy típusra oszlanak, úgymint: nagy, közép, kis és tanyai könyvtárakra. Jellegében valamennyi azonos, csak a könyvek színvonala és kötetszáma tekintetében van köztük különbség. Ma a kötetszám az egyes típusok szerint: 360, 250, 210 és 200. – Ugyancsak a kultuszminisztérium, illetőleg annak népművelési ügyosztálya alá tartoznak a MKOT által alapított népkönyvtárak maradványai, továbbá a közművelődési és ifjúsági körök könyvtárai. – 1925-ben a Földmívelésügyi Minisztérium, háború előtti könyvtárairól lemondva, újból megkezdte gazdakönyvtáralapító tevékenységét. A gazdakönyvtárak száma ez idő szerint 1227...

Rátérve a népkönyvtárügy legfőbb problémáira, *az alap: a népkönyvtári országos hálózat*, első tekintetre kedvezőnek tűnik föl. Hiszen csupán az 1629 új népkönyvtárt és 1227 új gazdakönyvtárt számlálva, 2856 népkönyvtárral rendelkezünk. Tekintve, hogy Csonka-Magyarország 3400 községből áll, népkönyvtári szempontból mindössze 550 helység látszik ellátatlannak, ezekben viszont régi népkönyvtárt vagy közművelődési könyvtárt feltételezhetünk. Sajnos, a valóságban sokkal kedvezőtlenebb a helyzet. Tudni kell ugyanis, hogy az 1629 új népkönyvtár mindössze 1280 község ellátottságát jelenti, mert a nagyobb községekben, városokban és

tanyaközpontokban több népkönyvtár van elhelyezve. Figyelembe veendő, hogy a régi népkönyvtárak és egyesületi könyvtárak kötetszám tekintetében rendkívül szegényesek, tartalom tekintetében pedig erősen elavultak, ezeket tehát alig lehet amazokkal egy kategóriába vonni. A Földmívelésügyi Minisztérium új alapítású gazdakönyvtárai csak részben tekinthetők teljes népkönyvtáraknak, mert nagyobbik felük csupán mezőgazdasági szakkönyvekből áll, és ezek is a többi népkönyvtártól függetlenül létesíttetnek, igen sokszor azokkal azonos helységekben. Ilyen körülmények között nem csoda, ha községeink több mint felerészben népkönyvtári szempontból még mindig ellátatlanok. Olyan államban, amely teljesen kiépített népkönyvtári hálózattal bír, a kétféle alapítás nem okozhat gondot. Ám létesüljenek újabbnál újabb népkönyvtárak ugyanazon községekben, minél több jó könyv árad a falvakba, annál inkább megtermékenyül ama bizonyos szellemi ugar. Mi azonban ettől az eszményi állapottól még nagyon messze vagyunk! Elsőrendű fontosságú volna tehát végre-valahára a népkönyvtár-alapítás ügyét közös nevezőre hozni, s az országos hálózat céltudatos kiépítését biztosítani. A kérdés racionális rendezése leginkább a megvalósítás előtt álló népművelési törvénytől remélhető. Addig is, amíg a végleges rendezés megtörténik, kívánatosnak látszik, hogy a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete a népkönyvtárakkal való foglalkozást a legszorosabban kapcsolja be munkaprogramjába.

Minthogy a népkönyvtárak egységes központi igazgatásának ügye ez ideig rendezetlen, a népkönyvtárak legfőbb gondja pedig a kultuszminisztériumra nehezedik, e főhatóság átmeneti megoldással igyekszik előbbre vinni az említett feladatot. Evégből 1935 őszén országosan bevezette az úgynevezett vándorkönyvtár-intézményt, amely hazánkban nem egészen ismeretlen, mert annak idején a MKOT is létesített vándorkönyvtárakat, továbbá a fővárosban és néhány törvényhatóság területén az újabb időkben is működtek ilyenek. A vándorkönyvtár – mint köztudomású – kisebb, rendszerint 30-tól 100 kötetig terjedő könyvgyűjtemény, amely ládába, szekrénybe foglalva, vagy pedig külön e célból berendezett kocsira, esetleg autóra fölszerelve (ez az úgynevezett bibliobusz), a kulturális gócpontoktól távol eső falvak, tanyák, telepek lakóit szabályos időközökben megfelelő olvasmányokkal látja el. A hiányos népkönyvtár-hálózatú államokban a vándorkönyvtárak igen jól beváltak, és nagy népszerűségre tettek szert. Európa számos államában meghonosodtak (Németország, Ausztria, Olasz- és Franciaország, Belgium, Dánia, Lengyel- és Oroszország stb.). A svájci Bibliothèque pour Tous [mindenki könyvtára] szervezete nem egyéb, mint néhány nagy központból irányított vándorkönyvtár-hálózat. De talá-

lunk vándorkönyvtárakat az Észak-amerikai Egyesült Államokban' Mexikóban, Japánban és Indiában is...

A felsorolt bajok és akadályok ellenére népkönyvtáraink használata élénk, forgalmuk örvendetes. Az új alapítású népkönyvtárak 1934–35. tanévi forgalmi statisztikájából kiemelem a következő adatokat: 1616 új népkönyvtárunk 408 616 kötetes állománya 747 101 kötetes forgalmat ért el, vagyis a kötetállomány 1,8-szeres kihasználását, ami megfelel a nyugat-európai átlagnak. A könyvtárakat 259 859 olvasó látogatta, ami az ország lakosságának közel 3%-át jelenti. (Németországban a falusi lakosság népkönyvtári részvétele 5–10%.) A legolvasottabb művek a világháborúra vonatkozó munkák, útleírások, gazdasági és történelmi művek, a szépirodalomban Jókai, Gárdonyi, Gulácsy[4]...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1937. II. füz. 112–118. l.

---

1. *Bisztray Gyula* – l. a 120. szemelvény 1. jegyzetét.
2. Szemelvényünk a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Országos Kongresszusán 1936. október 3-án tartott felolvasásából valók.
3. *MKOT* – Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa – l. az 58. szemelvény 10. jegyzetét.
4. *Gulácsy Irén* (1894–1945) – író. Történelmi regényei elsősorban a középosztálybeli közönség körében népszerűek voltak.

151

[SCHÖPFLIN GYULA] NAGYPÁL ISTVÁN[1]
NÉPKÖNYVTÁRAK

1932

Azt hinné az ember, hogy az iskolán kívüli népnevelés igen-igen fontos pontja közoktatásügyünknek. Különösen áll ez a falusi népkönyvtárakra, mint az egyik legfontosabb nevelőeszközre a falu felé. És mit látunk? 1927 óta állnak hivatalosan népkönyvtárak. Könyvjegyzékük[2] két pirinyó füzetke: összevissza negyven oldal az egész. A magyar irodalom jó pár száz évéből – sőt a külföldiből is – mindössze ennyi ütötte meg a mértéket. Most az a kérdés: ha már mennyiség szempontjából ilyen szigorúan ítélték elevenekké és holtakká a könyveket (legalább a nép részére), vajon minőség szempontjából tényleg a színe-javát fölözték-e le? Milyen szempontok szerint csoportosították a falu számára méltónak tartott műveket.

A katalógus gerincét a *Magyar népművelés könyvei*[3] című sorozat alkotja (közjogi alapismeretek, egészségi ismeretek, magyar

költői antológia stb.). Ilyen széles felületű népszerűsítő művekre igazán égető szükség van: csak akkor hökken meg az ember, ha e művek árait is megnézi. 5 P-től 10 P-ig terjedő árak! Nem lehetett volna ezt olcsóbban megcsinálni?

Az általános és következetes fő szempont az erkölcsösség alapján való rostálás. Ez a vasszigor az iskolai könyvtáraknál elfogadható, de miért a faluval szemben? Ez a hibásan értelmezett puritanizmus okozza az egészségügyi és szexuálpedagógiai rész szegényességét (*Foerster–Schütz: A nemi éle etikája, A szülők hibái a nevelésben, Imre S.: A családi nevelés főkérdései*). Az egész egészségügyi részen (kisebb, kevésbé jelentékeny részletmunkák) látszik, hogy semmi egységesség, semmi céltudatosság nem volt az összeállításban. Pedig ez a kérdés, a szociálhigiénia kérdése, végtelen fontosságú! Ennek a kiépítése természetes sarkpontot talál a könyvtárakban; ezekre támaszkodva lehet csak széles körű és eredményes népegészségügyi fölvilágosítást létrehozni. Ezt a problémát nem elég csak orvosilag megközelíteni: épp olyan fontos a szociológiai megoldás keresése is. A népegészségügy kérdése inkább társadalmi, mint orvosi probléma. De ezen az úton csak jól kiépített könyvtárakon át lehet haladni. Ez a könyvjegyzék egyik fő hiánya; ennek a pótlása a legégetőbb szükség.

A másik fontos kérdés a közgazdaságtan ügye. Ma mindenkinek szüksége van bizonyos közgazdasági tudásra, legelsősorban a termelő népnek. Nemcsak az ő érdekük, hanem az egész nemzetgazdaság érdeke, hogy fölvilágosult és általános szempontból is képzett parasztttársadalmunk legyen. A katalógusban az általános gazdasági részt *Geöcze:* Közgazdaságtan és társadalomtan, *Kádár–Maróthy:* A polgári élet stb. képviselik (kíváncsi vagyok, idekerült volna vajon *Weis István* könyve, A mai magyar társadalom, ha nem lenne minisztériumi ember...). Ez majdnem semmi! Ha nincs megfelelő mű, írassanak! Erre kellene fölhasználni a népművelés-sorozatot, ezeket a kérdéseket kellene fokozott mértékben fölkarolni (amilyen mértékben eddig elhanyagolták). Elhisszük, hogy Széchenyi beszédei is lényegesek a nép számára (M. népművelés kvei – ára 7–P), de pillanatnyilag fontosabb volna akár egy szociálhigiéniai, akár egy közgazdaságtani mű.

A művészeti részt illetőleg szükségképpen a zenére esnék a hangsúly. Itt főleg zenei anyagban van hiány; egy-két jelentéktelen nótáskönyv – semmi a Bartók–Kodály-gyűjtésből. Pedig már vége lehetne az álnépdalkultusznak (ezeket a népre is rátukmálják, mint sajátját); ismertessék meg velük a saját zenéjük értékét. Miért nem szűnik már meg a hivatalos közöny a magyar népi zenével szemben?

A szépirodalomnak tizenhét oldal jut a negyvenből: nem is a fele. Az összeállítás csúcspontja Gárdonyi. Azon túl csak szórványokban található a „modern irodalom". De a régebbi sincs tökéletesen összeállítva. Miért kellett pl. Jókai kiválogatott munkái közé besorozni olyan gyönge műveit is, mint a *Gazdag szegények*, *Névtelen vár* (hacsak nem azért, mert ezekből volt a legnagyobb maradék az érdekelt kiadónál; amellett a Névtelen vár ára 12 P). Jobb művei közül pedig mért hiányzik a *Rab Ráby*, *Egy az Isten*?

Móricz Zsigmond könyvei közül csak három kapott polgárjogot (Csitt-csatt, Pillangó, Légy jó mindhalálig). Kosztolányitól semmi sincs, ellenben a neve mégis bekerült *A vérző Magyarország* révén, amit ugyan csak szerkesztett, viszont Lőrinczy György[4] tíz kötettel szerepel.

Ha kiemeljük is ezeket, nem felejthetjük, hogy ez a katalógus nem lezárt mű. Folytatásra vár; emellett átszervezésre is, újabb szempontokra, több gondosságra. Meg kell gondolni a katalógus szerkesztőinek, hogy itt egy eléggé elhanyagolt és óriási fontosságú kérdés sürgetős, de lelkiismeretes megoldása szükséges.

A másik fontos kérdés az iskolai könyvtárak ügye. Ezt hosszabb idő óta több gondossággal állították össze. Egyik fő szempont az ún. hazafias nevelés. De ezt ők úgy értelmezik: militarista nevelés. Mindenütt ezt domborítják ki, evvel szaturálják [itatják át] az iskolás ifjúságot. Meddig fog még ez tartani? Nem látják be, hogy ez nem lehet, nem szabad, hogy pedagógiai szempont legyen? Ki kell cserélni ezt a hamis és gonosz katonai ideált egy kultúrideállal. Kultúrára van szükségünk, nem hadiállapotra. A magyar irodalom elég anyagot ad ennek a kultúrideálnak a megvalósítására. Hamis és céljavesztett nevelés az, amelyik ennyire eltévelyedik a kulturális irányvonaltól. Igaz, hogy ehhez az egész ideológiai rendszert ki kell cserélni és egészségesebbel újraplántálni. De erre szükség van, ma inkább, mint valaha.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1932. II. köt. 479–480. l.

1. *Schöpflin Gyula* (szül. 1910) – Schöpflin Aladár fia, író és kritikus, Nagypál István néven írt. Nem volt kommunista, de részt vett egy Eötvös-kollégiumi baloldali szervezkedésben a harmincas években. 1945 után skandináv országokban volt követ, s a Rajk-per miatt külföldön maradt.
2. A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter által az 1927. évben létesített 1500 népkönyvtár (községi könyvtár) könyvanyagának 1. jegyzéke. Bp. 1927, Egyetemi Nyomda. 30 l.
3. A Magyar népművelés könyvei (1927–1934) című sorozatban a legfontosabb ismereteket nyújtó kötetek láttak napvilágot.
4. *Lőrinczy György* (1860–1941) – tanfelügyelő, író. A Petőfi és Kisfaludy Társaság tagja.

Munkáskönyvtárak és munkáskönyvtárosok

152
MADZSAR JÓZSEF[1]
MUNKÁSKÖNYVTÁRAK
1928

A magyarországi szervezett munkásság tudásvágyának egyik jelentős bizonyítéka a szakszervezeti könyvtárak és a bennük fölhalmozott és elolvasott könyvek száma. 1927-ben 34 budapesti és 23 vidéki, összesen 57 szakszervezeti könyvtár működött. Budapesten 95 337, vidéken 42 804, összesen 138 141 könyvből álló könyvtári állománnyal. Legnagyobb könyvtár Budapesten a vasmunkások szövetségében van, 16 500 kötet, azután a magántisztviselőknél 15 721. A 34 budapesti könyvtár közül 16-nak van 1000 könyvnél nagyobb, 11-nek 500-nál nagyobb, és 7-nek (1926-ban 12-nek) 500 könyvnél kisebb könyvállománya. A vidéki könyvtárak közül legnagyobb a pécsi 6719, és a szegedi 5070 könyvvel. Ezeken kívül 11 könyvtárnak van 1000-nél nagyobb, 5-nek 500 könyvnél kisebb állománya. Az olvasott könyvek száma Budapesten 163 967, vidéken 70 645, összesen 234 612. Egy könyvet olvastak 1927-ben Budapesten átlag 1,7-szer, vidéken 1,6-szor, a tagok mindegyikére Budapesten 1,8 (1926-ban 1,3) könyv jutott.

A szövegközlés alapja: Társadalmi lexikon Bp. [1928], Népszava. 495. l.

1. *Madzsar József* – l. a 64. szemelvény 1. jegyzetét.

153
NAGY ISTVÁN[1]
KÖNYVTÁROSAINK HIVATÁSÁRÓL
1943. november 28.
(Részlet)

Munkáskönyvtáraink könyvtárosai az évi közgyűlések után rendszerint leváltódnak. Úgy gondoljuk, hogy a megválasztandó új könyvtárossal szemben első és legfontosabb az az általános igény, hogy a munkáskönyvtáros mindenekelőtt szeresse a könyveket. Hiszen legelső kötelessége áttanulmányozni a reá bízott köteteket. A könyvtáros nemcsak raktárnoka, hanem szellemi őre és ápolója könyvtárának. Ismernie kell a kezére bízott könyvek nevelő és szó-

rakoztató értékét. Különben, akarata ellenére is, rossz könyvekkel töltheti meg szekrényét, s ezáltal elronthatja olvasói ízlését, helytelen irányba fordíthatja érdeklődését. A könyvtáros tehát igen fontos nevelő hivatást tölt be. Szocialista munkáskönyvtárakban nevelő hivatása természetesen szocialista irányzatú. Ehhez viszont több kell annál, hogy a könyvet ismerje és szeresse. A jó könyvtárosnak meg kell ismernie olvasói műveltségi fokát, érdeklődési körét. Olvasóinak pedig meg kell ismerniök könyvtárosuk képességeit, s meg kell győződniök helyes irodalmi tájékozódásáról. Hiszen csak így érezhetnek bizalmat iránta arra nézve, hogy kikérjék tanácsát olvasmányaik megválogatásánál. Mert ne rejtsük véka alá, akadnak azért még mindig olyanok, akik nemigen tudják, hogy mit olvassanak.

Az új könyvtáros csak úgy nyerheti meg olvasói bizalmát, hogy valóban olyan könyveket ajánl elolvasásra, ami megnyeri olvasói tetszését. Az olvasó tetszése azonban szólhat rossz könyveknek is. A jók ajánlásának egyik igen bevált módja az, hogy a könyvtáros könyvismertető előadásokat tart új és régi könyvekről. Ezenkívül évenként legalább egyszer készítsen elő a többi munkáskönyvtár könyvtárosaival teljesen önálló könyvismertető előadásokat. Erdélyben a korábbi években igen bevált a könyvismertetés irodalmi-törvényszék formája. Ezt a formát, ha lehetséges, fel kellene újítani, azzal a módosítással, hogy előkészítése elsősorban a könyvtárosok dolga legyen. De necsak a „szenzációs új könyvek", hanem a klasszikus művek érdekében is rendezzenek efféléket. Hívják fel olvasóik figyelmét előre a vita alá kerülő könyvekre, hogy a vita előtt minél többen olvassák el, és minél többen igyekezzenek a könyvtár bírálata vagy védelme mellett állást foglalni.

De, amint már említettük, a könyvtáros hiába tartja könyveit jó olvasmányoknak, ha olvasói nem szeretik azokat. A ponyvairodalom jóvoltából vannak ugyanis szép számmal olyan munkások, akiknek csak a detektívregények vagy a „vadnyugati" rémhistóriák tetszenek, mások viszont csak újságot szeretnek olvasni. Aztán vannak csak szakkérdések után érdeklődő emberek. A könyvtáros dolga, hogy ezzel a sokféle érdeklődésű emberrel megkedveltesse a jó könyveket, tekintet nélkül arra, hogy íróikat hol tartották keresztvíz alá, főként pedig nagy föladata rákapatni a könyvek iránt közömbösöket az olvasásra.

Ez viszont ismét csak úgy lehetséges, ha megismeri tagtársai érdeklődési irányát és fokát. Szakmabelieknél ez az ismerkedés egyáltalán nem nehéz. Velük társalogva, a könyvtáros kitapasztalhatja, mi érdekli őket, mert mindenkinek van valami „csodabogara". És ha ezt ellesi, abból következtetheti aztán, hogy milyen

olvasmány érdekelné. A detektívregényfalónak kísérletképpen adhatja például Móricz Zsigmond „A betyár" című regényt, a „vadnyugati regények" kedvelőinek pedig Jack London „Vadon szavát", általában kutyaregényeit. Ezek mind olyan irodalmi gyöngyök, amelyekkel ugrásszerűen megkedveltethetjük a ponyvaolvasóval a nemes irodalmat.

A könyvtáros, persze, nem bízhatja ezt csupán a könyvekre, kell mesélnie azok érdekfeszítő voltáról, aztán pedig, mikor az első könyvvel sikert ért el, akkor fokról fokra adja oda az illető írók mind komolyabb tárgyú könyveit, addig-addig, míg olvasóját becsalogatja a legkomolyabb társadalmi regények világába, innen aztán könnyűszerrel átviheti a társadalomtudomány nehezebben járható útjára. Ugyanezt elérheti a természetbarátoknál is, csak találja meg a népszerű irodalmi modorban megírt természettudományi útleíró művet. Minden attól függ, hogy a könyvtáros odaadja-e szívét, lelkét az ügynek, összeforr-e tagtársai bizalmával? Persze, kellő okossággal és tapintattal kell adagolnia tanácsait, mert az emberek általában visszahúzódnak, ha túl atyáskodva kezelik őket. Meg aztán a könyvtáros önmagát se hagyja alábecsülni; küzdjön azért, hogy az ő munkáját éppen olyan fontos gyakorlati munkának lássák, mint azokét, akik például a drágaság ellen kezdeményeznek valamit.

Igaz, amit eddig felvázoltunk, egyelőre csak azt a célt szolgálja, hogy megkedveltessük a komolyabb könyveket könyvtáraink tagjaival. Célunk azonban végső fokon az, hogy olvasóinkat öntudatos, cselekvő szocialistákká neveljük. Ezt azonban nem érjük el csupán a külföldi remekírókkal. Mi itt élünk ezen a földön, aki pedig itt akar emberibb jövőt, annak ismernie kell saját anyanyelve komoly irodalmát, vagyis történelmét, országának társadalmi tagozódását, a pártharcok fejlődését, az osztályok egymáshoz való viszonyát, munkásmozgalmunk múltját és jelenét, viszonyunkat más népekhez, a világgazdasághoz és világpolitikához.

Ennek érdekében a könyvtárosok fokozatosan rá kell hogy neveljék kezdő és haladó olvasóikat az ország irodalmának megbecsülésére. És arra, hogy különbséget tudjanak tenni a hazai jó és rossz irodalom között. Folytonosan munkálkodniok kell azon, hogy új könyvtárainkban is első helyet kapjanak a hazai remekírók.

A szövegközlés alapja: Népszava, 1943. november 28.

1. *Nagy István* (szül. 1904) – kommunista romániai magyar író. A hazai és a romániai munkásmozgalom tevékeny tagja. Igen értékes szépirodalmi művei mellett jelentősek publicisztikai írásai. Az 1940-es években a Népszava munkatársa. 1945 után a romániai irodalmi és politikai élet egyik vezető egyénisége lett.

154

VÁLASZOLNAK A MUNKÁSKÖNYVTÁROSOK[1]

1943. december 12.

Csak válaszolunk. Nincs okunk vitázni Nagy István elvtársunkkal, aki „Könyvtárosaink hivatásáról"[2] címmel okos és megszívlelendő tanácsokat adott nekünk; hiszen nagyjában egyetértünk. Legfőképpen annak örülünk, hogy Nagy István felismeri a munkáskönyvtárosok jelentős hivatását, ami eddig nem mindenhol történt meg: különösen egyes kisebb, helyi szervezetek mellékes kérdésnek tekintették a könyvtárt és időtöltésnek a könyvtárosságot.

A választ elsősorban az teszi szükségessé, hogy Nagy István aggódik: a munkáskönyvtáros „rossz könyvekkel töltheti meg a szekrényét, s ezáltal elronthatja olvasói ízlését, helytelen irányba fordíthatja érdeklődését".

Ez az aggodalom, merjük mondani, *alaptalan*, amint azt az alábbiakban bizonyítani fogjuk.

Bevezetésül meg kell mondanunk, hogy a budapesti és környéki munkáskönyvtárosok munkaközössége most dolgozza ki egy *mintakönyvtár jegyzékét*. A közösnek szánt feladathoz egyéni munkánkból indultak ki: mindenki külön-külön összeállított és benyújtott egy könyvjegyzéket, felsorolva azt a száz könyvet, amelynek a legkisebb könyvtárunkban is meg kellene lennie, illetve amelyeket új könyvtárak alapításánál elsősorban kellene beszerezni. A nagyszámú egyéni jegyzékből végeredményben természetesen sok száz olyan mű címét állapíthattuk meg, amelyet feltétlenül ajánlhatunk a mi olvasóinknak is.

A száz címes jegyzékben 50 szépirodalmi, 25 társadalomtudományi és 25 egyéb tudományos mű található. Ezek közül egyelőre csak a szépirodalmi művek feldolgozásával készült el a külön bizottság, de miután Nagy István elvtársunk is a szépirodalmi művek olvasásából indult ki, úgy hisszük, minden további aggodalmat eloszlat az, ha a bizottság néhány munkájának néhány részét ismertetjük.

A jegyzékeket, amelyekben 126 szerző 548 művel szerepel, mindenekelőtt két szempontból dolgozták föl. Az első kérdés az volt, hogy melyik mű szerepel leggyakrabban a jegyzékekben. A második kérdéssel viszont nem az egyes művet kerestük, hanem azt akartuk megállapítani, hogy melyik író hány művével, hányszor szerepel a jegyzékekben. Amíg az első kérdésre adott válasz a könyvtárosok „kedvenc könyvét" mutatja be, addig az utóbbiból megtudjuk, hogy melyik író egyénisége áll legközelebb a munkássághoz, vagy legalábbis annak egy jelentős rétegéhez. A *munkássághoz* tehát, és nem a könyvtárosokhoz csupán, mert mindegyikünk évek, sőt évtizedek óta tölti be azt a fontos munkakört s így joggal hihetjük, hogy rajtunk keresztül nagymértékben érvényesül a munkásság osztálytudatos és már irodalmilag fejlett ízlésű részének kulturális törekvése.

A mintajegyzékekben a következő művek szerepelnek leggyakrabban:

	ízben
Solochov: Csendes Don	29
Gorkij: Az anya	28
Kovai: Földönfutók	21
Steinbeck: Érik a gyümölcs	21
Tolsztoj: Háború és béke	21
Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés	21
Ady Endre összes költeményei	20
József Attila összes költeményei	20
Zola: Germinal	20
Petőfi Sándor összes költeményei	18
Hugo Viktor: Nyomorultak	18
Sinclair: Kutató Sámuel	17
Traven: Taliga	16
Traven: Gyapotszedők	16
du Gard: Thibault-család	16
France: Pártütő angyalok	15
France: Pinguinek szigete	15

	ízben
London: Vaspata	15
Aragon: Bázeli harangok	14
Katajev: Hajrá	14
Traven: Fehér rózsa	13
Sinclair: Petróleum	13
Fink: Éhes vagyok	13
Kassák: Egy ember élete	12
Reymont: Parasztok	12
Illyés: Puszták népe	12
Traven: Halálhajó	11
Ardejenko: Szeretlek	11
Ehrenburg: Az autók élete	11
Nagy István: Oltyánok unokái	10
Tretjakov: Den Si-Hua	10
Werfel: Musa Dagh	10
Gorkij: A gyónás	10
Zola: Pénz	10
Sinclair: 100%	10
Mereskovszkij: Leonardo da Vinci	10
Barbusse: A tűz	10

Helyszűke miatt nem sorolhatjuk el azokat a könyveket, amelyek tíznél kevesebbszer szerepelnek. Ugyanezen okból a szerzők szerinti összeállításnál is csak összefoglalóan ismertetjük azokat, akiknek műveit tíznél kevesebbszer említik.

Szerzők szerint szerepelnek:

	művel	ízben		művel	ízben
Gorkij	14	77	London	9	40
Sinclair	13	74	Tolsztoj	6	38
Zola	17	73	Hugo V.	5	36
Traven	5	62	Ehrenburg	6	36
France	11	48	Jókai	16	33

	művel	ízben		művel	ízben
Kassák	12	33	Balzac	5	14
Solochow	2	32	Wells	7	14
Illyés Gy.	2	31	Feuchtwanger	7	14
Dosztojevszkij	7	29	Werfel	3	13
Darvas J.	7	28	Zweig, St.	8	13
Mereskovszkij	8	23	Barbusse	4	13
Nagy István	3	21	Reymont	2	13
du Gard	4	20	Csehov	5	12
Aragon	2	19	Mann, Th.	6	12
Lewis, Sinclair	4	18	Hamsun	4	12
Asch S.	7	16	Dickens	4	11
Kisch E. E.	5	17	Silone	3	11
Katajev	2	15	Várnai Zs.	6	11
Fink	3	15	Buck	6	11
Eötvös J.	4	15	Veres P.	5	10
Móricz Zs.	8	15	Malraux	2	10

Tíznél kevesebbszer szerepelnek többek között: Ambrus Z., Arany János, Bálint Gy., Barabás Gyula, Babits, De Coster, Cervantes, Dreiser, Dos Passos, Dumas, Dante, Flaubert, Gogol, Goethe, Glaeser, Goncsarov, Hašek, Huxley, József Jolán, Katona, Kosztolányi, Knittel, Karinthy, Kovács Imre, Mikszáth, Móra, Madách, Romain Rolland, Révész Béla, Swift, Shaw, Smedley, Szabó Dezső, Turgenyev, Tolsztoj, A., Vanczák, Várnai Dániel, Villon, Wassermann, Zilahy, Zweig, A.

Azokat az írókat, akik egy könyvvel szerepelnek (Ady, József Attila, Petőfi, Kovai, Steinbeck stb.), itt nem soroltuk fel ismételten.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy ez csak az első lépés azon a nehéz és felelősségteljes úton, amelyen most elindultunk. A mi célunk ugyanis csak kisebb részben az, hogy jó könyveket nyújtsunk az olvasóknak, s így esetleg a könyvmolyok számát gyarapítsuk, akik az élet felelősségétől az olvasás felelőtlenségébe menekülnek. Mi azt akarjuk, hogy olvasóink osztálytudatos dolgozók legyenek, a nyújtott jó olvasmánnyal munkásfeladataikat, amelyek egyben általános emberi feladatok, tudatosítsuk, és segítségükre legyünk abban a munkában, amelynek célja az új társadalom kiépítése. Ha majd néhány év múlva azután statisztika készül arról, hogy milyen műveket és írókat kedvelnek leginkább a munkáskönyvtárak olvasói, úgy egészen más, még biztatóbb jegyzéket

kapunk. Reméljük, hogy ebben a jegyzékben a magyar írók az élen fognak szerepelni. De ez már az írók és nem a könyvtárosok dolga.

A szövegközlés alapja: Népszava, 1943. december 12.

1. E rövid hozzászólás megmutatja, hogy a munkáskönyvtárosok világosan látták a munkásság szellemi nevelésében a könyvtárra háruló feladatokat. Ennek megfelelően biztos érzékkel választották ki könyvtáraik számára a magyar és a világirodalom színe-javát. A mozgalom pedig szervezetten igyekezett gondoskodni a munkáskönyvtárosok képzéséről. Erről az egyik fennmaradt körlevél is tanúskodik: „A könyvtárosképző tanfolyam körlevele. Tisztelt Elvtársak! Tekintettel arra a rendkívüli kulturális feladatra, amely a munkáskönyvtárosokra a közeljövőben vár, felhívjuk a t. Elvtársak figyelmét arra, hogy f. évi február hó elején újabb könyvtáros szemináriumot indítunk *kezdők* részére. Erre a szemináriumra jelöljék ki mindazokat, akik könyvtárosi munkát végeznek, a könyvtári szolgálatban kisegítenek, valamint azokat is, akik képességeiknél és munkakészségüknél fogva alkalmasak arra, hogy a jövőben nagyobb méreteket öltő könyvtárosi munkában részt vegyenek. A szemináriumra kijelöltek nevét kérjük – a kezdés közeli időpontjára tekintettel – sürgősen írásban bejelenteni az Oktatási Titkárságnál (Conti u. 4. II. 15.)." (1944. január 20.)
2. L. az előző szemelvényt.

Az iskolai könyvtárak ellenőrzése

155
A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERNEK 1920. ÉVI 1176. B. I. SZÁMÚ RENDELETE

a kommunista, bolsevista, anarchista propaganda-sajtótermékeknek a tanítói és tanári könyvtárakból való kiselejtezése tárgyában

Úgy értesültem, hogy a magyar kormánynak a Budapesti Közlöny 1919. évi 115. számában megjelent 4680/1919. M. E. számú rendeletét[1] egyes tantestületek úgy értelmezték, hogy annak hatálya a tanítói, illetve tanári könyvtárakra nem terjed ki.

Ezért elrendelem, hogy minden iskola igazgatója, amennyiben a vezetése alatt álló iskola tanítói, illetve tanári könyvtárában kommunista, bolsevista vagy anarchista propaganda-sajtótermékek volnának, gondoskodjék sürgősen azok megsemmisítéséről. A kiselejtezett sajtótermékek a leltárból törlendők, és pontos jegyzékük a selejtezésről szóló jelentéssel együtt folyó évi április hó 20-ig a megfelelő fölöttes hatóság útján hozzám felterjesztendő. Nemleges jelentés is kötelező.

A szövegközlés alapja: Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából (1919–1931). Összeáll., bev. és jegyz.: Simon Gyula. Bp. 1959. 313. l.

---

1. Ez az intézkedés a közrendet és a közbiztonságot veszélyeztető sajtótermékek beszolgáltatásáról és megsemmisítéséről kiadott, itt idézett rendelet (l. a 104. szemelvényt) végrehajtását szorgalmazza az iskolai könyvtárakban is.

Házi könyvtárak egyik vidéki városunkban

156

BAY FERENC[1]

A GYŐRI MAGÁNKÖNYVTÁRAK STATISZTIKAI MEGVILÁGÍTÁSBAN

1935

A Városi Könyvtár múlt évi forgalmának statisztikája a könyvtár látogatottságának állandó emelkedését mutatta. Amikor ennek közelebbi és távolabbi okait kutattam, merült fel bennem a gondolat, hogy el kellene készíteni a városban található magánkönyvtárak összeírását. Az így nyert adatok a város kulturális életének eddig ismeretlen összetevőjére vetnek fényt, és közelebb visznek bennünket a város szellemiségének tökéletesebb megismeréséhez. Úgy gondoltuk, hogy egy város kulturális életének vizsgálatánál nemcsak az azt kitevő és eddig látható komponenseket kell figyelembe venni, hanem ki kell terjeszkedni azokra is, melyek mostanáig nem állottak az érdeklődés homlokterében. Így született meg a győri magánkönyvtárakról készült első adatfelvétel.

Az évenkénti adóösszeírással kapcsolatban, mikor is az úgynevezett városi íveken az egyes hivatalokat, intézményeket stb. érdeklő kérdéseket is vesznek fel, az adatfelvételeket a magánkönyvtárakra is kiterjesztettem. Természetesen, tudatában vagyok annak, hogy az adóösszeírással kapcsolatban gyűjtött könyvtári adatok nem nyújtanak teljes képet a magánkönyvtárakra vonatkozólag. Az adózó lakosság rétegeiben ugyanis bizonyos félelem még a legártatlanabb dolgoknál is lappang, mert pl. itt is számtalan esetben kérdezték meg az összeíró közegektől, hogy a bevallott könyvtárak és könyvek után nem lesznek-e megadóztatva. Ez a

félelem még a legintelligensebb egyéneknél is érthető, annál inkább magyarázatát találjuk az olyanoknál, akiknek műveltsége alacsonyabb fokon áll. Azonban az így netán elhallgatott könyvek, céljukat, a kultúrának terjesztését, bevallás nélkül is tovább teljesítik. Tanulságul szolgált azonban ez az első kísérlet, hogy a jövőben kellő felvilágosításoknak kell megelőzniök ilyen irányú munkálatainkat.

Az összeírással kapcsolatban 21 021 városi ívet dolgoztattam fel, amelyeknek kerületenkénti megoszlása a következő:

Belváros	6 880 ív
Újváros	4 090 ív
Nádorváros	4 401 ív
Sziget	2 429 ív
Révfalu	1 819 ív
Szabadhegy	1 402 ív
Összesen:	21 021 ív

Az összeírás szerint Győrött 535 magánkönyvtár van, amelyek összesen 143 685 könyvet tartalmaznak. Ebből a legtöbb van a Belvárosban: 338, a legkevesebb viszont Révfaluban: 11. Nádorvárosban 160 és Újvárosban 26.

Érdekes, hogy – az összeírás szerint Szigetben és Szabadhegyen egyetlenegy könyvtár sem található. Magyarázatát részben a már említett adózási félelemben találom, részben pedig indokolja az a körülmény, hogy éppen ebben a két kerületben van a legtöbb földmíves, napszámos és gyári munkás.

A 143 685 kötetből 93 127 kötet a szépirodalmi és 50 558 kötet tudományos mű. Kerületek szerinti megoszlásuk a következő:

A kerület	szépirodalmi	%-ban	tudományos	%-ban
Belváros	58 113	62,4	32 599	64,4
Újváros	7 564	8,1	7 681	15,1
Nádorváros	26 005	27,9	9 513	18,8
Révfalu	1 445	1,5	765	1,5
Összesen:	93 127	100%	50 558	100%

Hogy ezek az adatok városközi viszonylatban Győr kulturális életének megvilágításánál milyen szerepet töltenek be, sajnos, összehasonlító adatok hiányában egyelőre nem tudom megállapítani. Nincsenek adataim ugyanis arra vonatkozólag, hogy mennyi a magánkönyvtárak száma, és mennyi kötetet tartalmaznak pl. a 28 000 lakosú Baján, a 117 000 lakosú Debrecenben vagy a 80 000 lakosú Kecskeméten stb. Nem ismerjük, így nem tudjuk összevetni

a kereskedő és iparos Győr városának ilyen irányú kulturális szükségletét az agrár Hódmezővásárhely, a nagy gyáriparú Szeged stb. adataival.

Ha most már a magánkönyvtárak tulajdonosainak foglalkozás szerinti megoszlását vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy nagy részük a köztisztviselői karból került ki. A köztisztviselői kar vállalta mindenkor és viseli ma is a gazdasági válság nehéz napjaiban ezen a téren is – mint adataink bizonyítják – a legnagyobb áldozatokat. A magánkönyvtárak tulajdonosainak foglalkozás szerinti megoszlása a következő:

Köztisztviselő:		Egyéb foglalkozási ágak:	
közigazgatási	147	Magántisztviselő	55
tanár	58	Pap	19
bíró	26	Orvos	51
katonatiszt	38	Kereskedő	33
tanító	14	Mérnök	31
Összesen:	283	Iparos	3
		Magánzó	7
		Egyéb	21

Végül a statisztikai feldolgozásnál kiterjeszkedtem annak a megállapítására is, hogy a magánkönyvtárak könyvanyaga hogyan oszlik meg az egyes kerületekben. Természetesen ezen a téren is a Belváros és Nádorváros dominál.

A győri magánkönyvtárak könyvanyagának kerületek szerinti megoszlása:

Kerület:	100,	200,	300,	500,	1000,	1000-en felül	Összes:
Belváros	93	74	50	55	40	26	338
Nádorváros	59	47	17	14	15	8	160
Újváros	2	3	7	2	8	4	26
Révfalu	2	1	4	4	–	–	11
Összesen:	156	125	78	75	63	38	535

Az ezren felüli magánkönyvtárak közül a legterjedelmesebb 9600, a következő 6200, s a harmadik legnagyobb 4000 kötetet tartalmaz.

Ezek az adatok azonban – mint minden más statisztika – igazi értéküket csak akkor fogják elérni, ha, mint már fentebb is rámutattam, össze tudjuk ezeket hasonlítani más városok hasonló eredményeivel. Ezeknek beszerzése, mint ahogyan Győr város példája is mutatja, minden külön kiadás nélkül is megoldható. Kívánatos volna, ha kezdeményezésünket más városok is követnék, hogy ezáltal kulturális életünk ilyen irányú megnyilvánulásáról is egységes képet kaphassunk. Úgy hisszük, nem volna felesleges az erre fordított munka és idő, hanem nagyon is becses. A városi lakosság szellemi arculatának új nézőszögből való megismerése mindenképpen hasznos volna azok számára, akik behatóbban foglalkoznak a közműveltség részletkérdéseivel és az ezt előmozdító feladatokkal.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1935. 1. sz. 4–5. l.

1. *Bay Ferenc* (szül. 1904) – jogász, majd levéltári szakvizsgát tesz. Külföldi útjain tanulmányozza a német és olasz könyvtárakat. 1933-tól a győri városi levéltár és könyvtár vezetője. Számos tanulmánya értékes forrásanyag a két világháború közötti könyvtárügy kutatói számára.

Magán kölcsönkönyvtárak

157
ASZTALOS MIKLÓS[1]
KÖZKÖNYVTÁR ÉS KÖLCSÖNKÖNYVTÁR
1935

Egyik vidéki közkönyvtárunk igazgatója hívta fel figyelmünket arra a konkurrenciára, amelyet az utóbbi időben nem is egy vidéki városban a gomba módra felburjánzó, magánkézben levő kölcsönkönyvtárak[2] jelentenek az illető város közkönyvtárára. Kétségtelenül olyan jelenség ez, amely nemcsak a közvélemény elé kívánkozik, hanem hatósági intézkedést is kíván.

Természetes, hogy csak őszinte öröm tölthet el mindenkit, ha azt hallja, hogy egyes városainkban oly mértékű az olvasási kedv, hogy azt a közkönyvtár már nem tudja kielégíteni, s egy magánüzem megél mellette a nem is magas kölcsönzési díjakból. Csakhogy a dolog korántsem ilyen egyszerű. Ezek a közkönyvtárakkal konkurráló magán kölcsönzők, amikor a közkönyvtár 15–20 000 kötetével szemben a maguk 300–400 kötetével felveszik a versenyt, nem azért érnek el sikert, mert hamarabb szerzik meg s így hamarabb tudják közönségükhöz juttatni a könyvpiac válogatott értékeit, hanem azért, mert azt tudják közönségüknek nyújtani, amit a közkönyvtár nem, mert azt az anyagot a közkönyvtár tartalmánál vagy tendenciájánál fogva nem szerezheti be. Lehet, hogy ez alól is van kivétel, de eddigi információink ezt az esetet tárják fel,

A közkönyvtárak életét körülírt szabályok határozzák meg. Jogos követelményekkel lépnek fel vele szemben mind a fenntartó törvényhatóságok, mind pedig az állam, amely, ha nem is jelentős összeggel – Sopronban például a város 13 000 pengőjével szemben mindössze 400 pengővel – de szintén hozzájárul a közkönyvtár fenntartásához. Ezek a szabályok és utasítások körülírják, hogy kik vehetik igénybe a közkönyvtár anyagát, s bizonyos életkor- és bizonyos közbiztonsági megszorításokat tartalmaznak. Ezzel szemben a magánkézben levő, senkinek felelősséggel nem tartozó és senki által ellen nem őrzött kölcsönkönyvtárak sem az egyik, sem a másik megszorítást nem veszik figyelembe. A közkönyvtárat bizonyos kötöttségek jellemzik a könyvanyag beszerzése tekintetében is. Csak olyan anyagot vásárol, illetve csak olyan anyagot ad az olvasó vagy kölcsönző kezébe, amely nem ütközik sem a jó ízlésbe, sem a közerkölcsiségbe, sem nem veszélyes az állami és társadalmi rendre nézve. A felelőtlen kölcsönkönyvtárakat ilyen természetű megkötöttségek sem terhelik.

Mi ennek a következménye? Az, hogy a magánkézben levő kölcsönkönyvtár a maga forgalmát elsősorban azokra a kölcsönzőkre alapítja, akiknek érdeklődését az igen helyesen megrostált közkönyvtári anyag nem elégíti ki, ügyfeleinek nagy része tehát a kiskorúak és a társadalmi rend szempontjából nem 100%-osan megbízható egyének sorából kerül ki. Magától értetődik tehát, hogy könyvanyaga is olyan természetű, hogy ezt az érdeklődést elégíthesse ki. Legnagyobb részben az erotika határát nemcsak súroló, de abba mélyen belegázoló könyvek, a ponyvától színvonalban alig különböző szépirodalmi munkák s olyan áltudományosan szociológiai vagy gazdasági természetű művek, amelyek korántsem valók a kritikátlan olvasók kezébe, jelentik az ilyen kölcsönkönyvtárak anyagát. Működésük tehát nemhogy nem örvendetes, de a legtöbb esetben egyenesen nem is kívánatos. Mivel azonban minden felügyelet alól mentesek, nemcsak hogy a lekonkurrált közkönyvtár, de a hatóságok sem tehetnek ellenük semmit.

A magánkézben levő s megfelelő szakfelügyelet nélkül működő kölcsönkönyvtárak ügye tehát, ha a dolog mélyére nézünk, egészen súlyos, közérdekű probléma. Feltétlenül meg kell találni azt a módot, hogy ezek a kölcsönkönyvtárak ne állhassanak más célok szolgálatában, mint a hatósági felügyelet és irányítás alatt működő közkönyvtárak. Feltétlenül módot kell találni arra, hogy a kölcsönkönyvtárak anyaga megfelelő módon ellenőriztessék, s hogy a felügyeleti joggal megbízandó hatóságnak vétójoga legyen egyes könyveknek az anyagba való besorozása ellen. Ezt az intézkedést mind a kultúrpolitikai, mind a közrendészeti érdekek egyaránt megkövetelik. Az már részletkérdés, hogy a megfelelő iparhatóságoknak vagy az illetékes törvényhatóság kultúrügyekkel foglalkozó tisztviselőjének felügyelete alá helyezik-e ezeket a magánüzemeket, de a kérdés mindenesetre megfontolást és gyors intézkedést kíván, miért is melegen ajánljuk mind a helyi, mind az országos hatáskörű illetékesek figyelmébe.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1935. 11. sz. 6–7. l.

---

1. *Asztalos Miklós* – l. a 147. szemelvény 1. jegyzetét.
2. A kölcsönkönyvtárak legfőbb vonzóereje az volt, hogy itt az olvasók a legújabb, a legdivatosabb könyveket megjelenésük után azonnal megtalálhatták és kölcsönvehették. Az olvasók ezért anyagi áldozatra is hajlandók voltak, annál is inkább, mert a közkönyvtárak nem, vagy csak késve juthattak hozzá a keresett könyvekhez.

158
KÖNYVTÁRAK ÉS BOLSEVISTA PROPAGANDA[1]
1937
(Részlet)

... 2. Kommunista kézikönyvtárt rendezett be a földalatti mozgalmakban is részt vett több fiatalember. Informátorunk 4 ilyen kommunistát ismer, ezek: Fűzfa Géza, Pápa József, Springer Sándor és Klein Imre. Legutóbbi alapította a Múzeum körúti „Szajna-part" könyvkereskedést, de azt állítólag a kölcsönkönyvtárral együtt eladta.

Nevezett kommunisták minden régi és újonnan megjelent bolsevista munkát megszereznek, és a mozgalom tagjainak csekély díj ellenében kikölcsönzik, de ügyelnek arra, hogy lehetőleg a birtokukban levő összes kommunista könyvek ki legyenek kölcsönözve, és ne kelljen ezeket lakásukon felhalmozniok. Informátorunk értesülése szerint nevezettek ingyen kapják külföldről a könyveket, a kölcsöndíjakból viszont megélhetésüket biztosítják.

„Cégük" természetesen nincs bejegyezve.

3. A magánkölcsönkönyvtárak nagyobb része (Korodi, Katz, Hamar, Lukács, Schatz, Modern, Gyöngyösi és Fővárosi Családi Kölcsönkönyvtárak) nem járul hozzá a kommunista irodalmi propagandához, három nagy kölcsönző azonban elősegíti azt. A Lauffer Tivadar cég (Váci u. 11.), a Langer Norbert cég (Andrássy út 58.) és az Újság c. napilap kölcsönkönyvtára egyformán tart raktárán „fehér" szépirodalmi munkákat és kommunista literatúrát. Mindhárom üzlet egyben könyvkereskedés is.

Az Újság kölcsönkönyvtárának (Erzsébet körút) volt vezetője

kommunista nő volt, aki a lapkiadó tudta nélkül bővítette ki a könyvtárt. A jelzett üzletek mindamellett nem sorolhatók azok közé, amelyek tudatosan állnak a kommunista propaganda szolgálatában, inkább csak arról van szó, hogy a kölcsönkönyvtárak előfizetőinek kívánságaihoz ragaszkodtak, midőn beszerezték a kommunista könyveket. A deklaráltan kommunista könyvek nem szerepelnek a jelzett üzletek katalógusaiban, de kívánságra – és régi előfizető számára – minden kapható. De a katalógusban is szerepelnek a német emigráns munkák – azok is, amelyeket Magyarországból kitiltottak, továbbá a Pozsonyban és Kolozsvárott magyarul kiadott orosz forradalmi regények, a párisi Le Monde magyar kiadványai, az Edition Carrefour, Paris, Graphia Verlag, Zürich, a Querido Verlag, Amsterdam, az Eugen Prager Verlag, Pozsony stb. kiadóvállalatoknál megjelent magyar és idegen nyelvű kommunista propagandaregények és brosúrák, valamint magyar emigránsok kiadványai (Károlyi Mihálytól, Böhm Vilmostól, Szende Páltól, Rónay Zoltántól, Garbai Sándortól stb.).

Alább felsoroljuk a magán kölcsönkönyvtárakat is, ahol nagyon sok középiskolás fiú és leány titkos előfizető volt ama időig, amíg a rendőrség a kommunista diákokat nemrég leleplezte.

1. Korodi Mihály, Mester u. 21. Kizárólag fehér könyvek.
2. Fővárosi Családi Olvasókör, Baross u. 91. Kizárólag fehér könyvek.
3. Hamar Méda, Veres Pálné u. 8. Klasszikus és modern könyvek.
4. Gyöngyösi M., Teréz körút 47. Klasszikus és modern könyvek.
5. Lukács, Nádor u. 8. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
6. Schatz Ágnes, Hajó u. 8–10. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
7. Kun Margit, József krt. 40. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
8. Katz, Dorottya u. 10. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
9. Modern, Andrássy út 21. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
10. Dr. Langer Norbert, Andrássy út 58. Rendes könyveken kívül emigráns írók művei, továbbá az országból kitiltott forradalmi kiadványok magyar és idegen nyelven
11. Lauffer Tivadar, Váci u. 11. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei, továbbá az országból kitiltott forradalmi kiadványok magyar és idegen nyelven.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 117–119. l.

1. A két világháború között igen sok magán kölcsönkönyvtár keletkezett. Elsősorban üzleti vállalkozások voltak. Néhány közülük mozgalmi feladatokat is ellátott: baloldali és kommunista kiadványok terjesztésére is vállalkozott.

A szakképzés kérdései

159

AZ 1922. ÉVI XIX. TÖRVÉNYCIKK NEMZETI NAGY KÖZGYŰJTEMÉNYEINK ÖNKORMÁNYZATÁRÓL ÉS SZEMÉLYZETÜKRŐL

6. §. A könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeumi tisztviselői gyakorlati tanfolyam és szakvizsga[1]

A 4. §-ban szabályozott elméleti minősítésen felül a könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeumi tudományos tisztviselői szakképzés és gyakorlati minősítés rendezése végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter az intézetek személyzetének és gyűjteményeinek felhasználásával, továbbá az intézet kötelékén kívül álló szakemberek bevonásával gyakorlati tanfolyamot szervezhet és szakvizsgálatot rendszeresíthet. A törvény életbe lépte előtt három évvel s az után alkalmazott tudományos tisztviselők kötelesek a tanfolyamot látogatni, és a záróvizsgát, mely egyben a gyakorlati szakvizsga, sikeresen letenni. Aki e kötelességének két év alatt nem felel meg, a szolgálatból elbocsátandó.

A szövegközlés alapja: Klebelsberg Kuno gróf beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926. Bp. 1927, Athenaeum. 88. l.

1. A törvény kifejezetten előírja a könyvtárosok szakképzésének az intézményes megoldását. De nem valósították meg. Csak másfél évtized múlva, 1937-ben és 1938-ban rendeztek két szaktanfolyamot, akkor sem állami intézmény keretében, hanem a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének gondozásában.

160

ASZTALOS MIKLÓS A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS KÉRDÉSÉHEZ[1]

1934

Közérdekű kérdéseink közt első helyen áll a könyvtárosképzés és könyvtárosi utánképzés problémája. Első számunkban közöl-

tünk néhány nagyon figyelemre méltó megjegyzést, amelyek szemlénk programjával foglalkoztak. Ezek közül legelső sorban Bay Ferencnek, a győri Városi Könyvtár vezetőjének soraihoz[2] fűzünk most megjegyzéseket, s igen örvendetes lenne, hogyha minél szélesebb körből kapnánk ehhez a kérdéshez tisztázó hozzászólásokat. A könyvtárosképzés és továbbképzés kérdése megérdemli, hogy ankétszerű megbeszélés formájában igyekezzünk körülötte egységes közvéleményt kialakítani.

Magyarországon a legtöbb pálya bizonyos szakvizsgák sikeres letételéhez van kötve. Az egyetemi végzettségen túl külön szakvizsgát tesz a bíró, az ügyvéd, külön gyakorlathoz van kötve a szakorvosi képesítés. Szakvizsgát tesz a postás, a vasutas. Egyetlen pálya, amelyhez a gyakorlatban nem követelnek bizonyított szakképzettséget: a könyvtárosi. Van ugyan több olyan törvényünk, amely foglalkozik a könyvtári szakképzettséget igazoló vizsgával, de ma ilyen vizsgát Magyarországon nem lehet letenni, mert sem szaktanfolyam nincs, ahol a könyvtári szakismereteket meg lehetne szerezni, sem vizsgabizottság, amely előtt a szakképzettségre szert tett ember számot adhatna ismereteiről. Mi következik ebből? Az, hogy a könyvtárosi pályára lépésnél nálunk nem a könyvtárosi szakképzettséget kívánják meg feltétlenül, hanem valami mást. Ez a valami más pedig legtöbbször a bölcsészettudományi doktorátus szokott lenni.

Kétségtelen, hogy a bölcsészettudori oklevél megszerzése össze van kötve a tudományos munkakészséget és szorgalmat igazoló eredmény felmutatásával, s így fel kell tételeznünk, hogy az ily végzettségű emberek érdeklődéssel fordulnak a könyv és a nekik megélhetést s gyakran tudományos munkalehetőséget is nyújtó könyvtár felé is. Kétségtelenül meg lehet bennük annak a feltétele, hogy megfelelő szakértelmet is szerezve, jó könyvtári tisztviselők legyenek, bár ehhez az egyetemről a legminimálisabb előképzést sem hozzák magukkal.

Eltekintve attól, hogy az előképzettség nélkül könyvtárhoz alkalmazott bölcsésztudor vagy egyéb doktor hosszú időn át nem lehet szakismeret és gyakorlat híján teljes értékű tisztviselő, van valami lebecsülése a könyvtárosi pályának abban, hogy máról holnapra minden szak előképzettség nélkül valaki könyvtáros lehet. Pedig azok, akik már hosszú éveket töltöttek el a könyv és könyvtár szolgálatában, azok nagyon jól tudják, hogy könyvtári munkájuk milyen sajátos szakfeladatok megoldásai elé állíthatják őket, s hogy munkájuk milyen eleven része az élő kultúrának, s mennyire előfeltétele a sokszor hallott kultúrfölénynek. A könyvtárosi pálya nem egyszerű kenyérkereseti forma, hanem missziós hivatás, lemondást és igénytelenséget követelő munkavállalás, egy életnek arra szentelése, hogy mások fennakadás nélkül juthassanak hozzá a könyvtár kultúrjavainak értékesítéséhez. A könyvtárosi pálya felelősséget követel, megkövetelheti azt is, hogy jelentőségét intézményesen és külsőségekben is elismerjék.

Emellett fel kell vetni a kérdést, hogy van-e annak a doktornak alkalma, hogy könyvtári tisztviselővé lévén, hiánytalan szakképzettséget szerezzen? Csakis magánszorgalom útján. Tanfolyam nincs. Minden könyvtárban csak egyetlen rendszert ismerhet meg. Nincs a kor színvonalán álló s a sajátos magyar könyvtári viszonyokat is figyelembe vevő magyar könyvtártani kézikönyvünk. Megtörténhetik, hogy éveken át egyetlen szűk munkakörben dolgozván, éveken keresztül nem láthat túl egy bizonyos kis könyvtári munkakör láthatárán. Nagy személyzetű könyvtárban minden tisztviselőt utolérhet ez a sors, kis személyzetű könyvtárban viszont a legváltozatosabb munkaköröket kell ellátnia, s így fizikai ideje sem marad a gyakorlati ismereteken túl terjedő szakismeretek megszerzésére. Ez legtöbbször a vidéki könyvtárosok sorsa. Körülményeink olyanok, hogy valaki egy munkás életet tölthet el könyvtárban, s kitűnő cédulázó, szakozó, kölcsönző, naplózó tisztviselő lehet anélkül, hogy rendszeres könyvtárosi szakképzettségre tenne szert, hacsak magánszorgalomból nem, hivatalos órán kívül, önkéntes tanulmányutakon és nemegyszer nehezen megszerezhető külföldi szakirodalomból.

Egészséges állapot-e ez? Nem az. Megérzi ezt a könyvtár és maga a tisztviselő is. Viszont lehet-e kívánni a kisebb könyvtárban minden, még az alacsonyrendű kezelői munkákkal is agyonterhelt könyvtárnoktól, hogy ezen az állapoton saját kezdeményezésére segítsen, amikor esetleg az elméleti alap megszerzése nélkül került be azonnal a gyakorlati feladatok elvégzésének forgatagába? Oly kérdés a könyvtárosi elő- és továbbképzés problémája, amelyet könyvtáraink és kibontakozó, egészséges könyvtárpolitikánk érdekében szőnyegen kell tartanunk.

Legalább három dologra van szükség. Adassék az egyetemen alkalom akár magántanárok útján is, de okvetlenül szemináriumi munkával egybekötve arra, hogy már ott megszerezhető legyen a gyakorlati és elméleti könyvtári szakismeretek nagy kerete. Senkit ne lehessen addig nyilvános könyvtárhoz kinevezni, amíg a pályázó legalább egy évet mint önkéntes gyakornok nem dolgozott valamelyik kijelölendő nagy könyvtárban, ahol minden munkakörbe bevezettetvén, az év végén az illető könyvtár igazgatójától minősítést nem nyert. Szerveztessék meg az időnként megtartandó könyvtárosi továbbképző tanfolyam.

Mindez azonban csak átmeneti megoldás lenne mindaddig, amíg az ország financiális helyzete meg nem engedi, hogy felállíttassék az a legalább egyéves szaktanfolyam, amelyet két-három évenként, az elhelyezkedési lehetőség szerint szükséges időközben, tartanának, szigorúan zárt hallgatólétszámmal.

Amíg erre sor kerülhet, nem mulaszthatjuk el a fenti három szükséglet állandó hangoztatását. Mert önmagunk és a nyomunkba lépő generáció érdekében is át kell hidalnunk a mai és a kívánatos állapot közötti távolságot. Mert csak így kerülhetjük el azt a mai visszás helyzetet, hogy a könyvtári szakismeretek elsajátítási mértékének egyedüli szabályozója a már révbe jutott és csak fegyelmileg elbocsátható tisztviselő egyéni szorgalmasságának és érdeklődésének foka.

A könyvtárosi hivatás belső értékei megkívánják, hogy a könyvtárosi pálya szintje intézményesen is biztosíttassék.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1934. 2. sz. 9–10. l.

1. Ez a szemelvény a könyvtárosképzés megszervezését sürgető cikksorozat első tagja. A probléma már korábban többször is felvetődött az irodalomban. A cikkhez Fitz József és Pfeifer Károly szólt hozzá (Könyvtári Szemle, 1934. 3. sz. 17–18. l. és 20. l.). – Asztalos Miklósról l. a 147. szemelvény 1. jegyzetét.
2. A Könyvtári Szemle előző számában (1934. 1. sz. 3. l.) Bay Ferenc sürgeti a „könyvtárosképző intézet" felállítását vagy egy „pár hónapos kurzus" megindítását.

161

ASZTALOS MIKLÓS[1]

BESZÁMOLÓ A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETE ÁLTAL RENDEZETT ELSŐ KÖNYVTÁROSKÉPZŐ TANFOLYAMRÓL

1937

(Részlet)

A könyvtárosképzés hiánya évek óta foglalkoztatta a szakköröket. A kérdés állandóan napirenden volt, s midőn 1935 júniusában a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete megalakult, a könyvtárosok elméleti kiképzését a legelsősorban megvalósítandó feladatai közé iktatta.

Az Egyesület 1936. október 2-án tartott közgyűlése egyhangúan el is határozta, hogy a magyar könyvtárügy előbbvitele érdekében

még az új egyesületi év folyamán megrendezi az első könyvtárosképző tanfolyamát, s annak rendezését a jövőben rendszeresíteni fogja. A megrendezendő tanfolyam kérdésével a kevéssel előbb megalakult könyvtári szakosztály ideiglenes intéző bizottsága először 1936. november 16-án tartott ülésén foglalkozott. A tanfolyam szervezeti szabályzatát, tan- és vizsgarendjét Fitz József dr., az Egyesület elnöke dolgozta ki, s miután azt a december hó 10-én tartott, az intéző bizottságból kiküldött szűkebb körű bizottságnak ülése magáévá tette, az ugyanazon napon tartott szakosztályülés a tanfolyamnak 1937. február 1-ével kezdődő megtartását egyhangúan határozattá emelte, és az elnök által kidolgozott szabályzatokat külön köszönete kifejezése mellett elfogadta.

Az Egyesület elnökének körlevelére a budapesti közkönyvtárak igazgatói kimondták azt az elvet, hogy a jövőben az új munkaerők felvételénél megkívánják az Egyesület által rendezendő tanfolyamok vizsgabizonyítványát. Ezt követőleg megalakult a budapesti közkönyvtárak igazgatóiból a tanfolyam vezetősége. A tanfolyam feletti felügyeletet Pasteiner Iván dr., a közgyűjtemények országos főfelügyelője vállalta el, a tanfolyam ügyvezető igazgatója pedig Gulyás Pál dr. egyet. c. rk. tanár, ny. múzeumi igazgató lett. A tanfolyam rendezésének feladata az Egyesület könyvtári szakosztályára hárult s ezt a munkát a szakosztály titkára, Asztalos Miklós dr. látta el.

1937. január 10-én küldetett szét a közkönyvtárak igazgatóságához, valamint az Egyesületben képviselt egyéb könyvtárak felügyelő hatóságához a tanfolyam tervezete és szabályzata, valamint a jelentkezési felhívás. A tanfolyam vezetősége 25–30 jelentkezőre számított, ezzel szemben január 31-ig 96 jelentkezés történt. A vezetőség nyomban elhatározta, hogy a tanfolyamot legközelebb megismétli, s mikor elhatározását közhírré tette, 14 jelentkező önként kérte, hogy a legközelebbi tanfolyamra osztassék be. Így az 1937. február hó 1-én megnyitott tanfolyamnak 82 hallgatója maradt, akik közül 15 jött fel a tanfolyamra vidékről. A tanfolyamot 77-en hallgatták végig.

A tanfolyam elméleti előadásai egy héten át a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának előadótermében folytak, mivel azonban ez a helyiség a hallgatók nagy száma miatt szűknek bizonyult, a további előadások a kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának szíves készsége folytán az egyetem Múzeum körút 6–8. alatti épületében tartattak...

A résztvevők tehát 23 közkönyvtárból, ill. rokonjellegű intézményből kerültek ki, s e könyvtárak közül 8 vidéken székel (ideszámítva az újpesti Országos Szociálpolitikai Intézetet is). A tan-

folyamról való beszámolásunkat a következő statisztikai összefoglalásokkal zárjuk le:

I. A hallgatók megoszlása nemek szerint

Nő	44 (ebből vidéki 8)
Férfi	38 (ebből vidéki 7)
Összesen	82 (ebből vidéki 15)

II. Végzettség

	Legalább főiskolai absolutoriummal rendelkezik	Középiskolai végzettsége van, vagy annál kisebb képesítéssel rendelkezik
Nő	36	6
Férfi	32	8
Összesen	68	14

III. Nyelvismeret

	csak magyar	német	francia	olasz	angol	román	cseh	szlovák	rutén	török	finn	latin	ó-görög	észt	holland	eszperantó
Nő	3	39	29	9	12	–	–	–	1	1	–	1	2	–	1	–
Férfi	2	36	19	6	10	4	1	4	–	–	1	12	3	1	–	1
Összesen	5	75	48	15	22	4	1	4	1	1	1	13	5	1	1	1

82 hallgatóból 77 tud a magyaron kívül idegen nyelvet is. Az ismert idegen nyelvek száma 15.

A záróvizsga sikeres letétele után ... 70 hallgató nyert képesítő bizonyítványt...

A szövegközlés alapja: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve. 1. 1935—1937. Szerk. Bisztray Gyula. Bp. 1937, Egyetemi Ny. 43–48. l.

---

1. *Asztalos Miklós* – l. a 147. szemelvény 1. jegyzetét.

V. VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA A KÖNYV-, SAJTÓ- ÉS KÖNYVTÁRI KULTÚRA KÖRÉBŐL (1849—1945)

Összeállította

FÜLÖP GÉZA ÉS SZELLE BÉLA

A bibliográfia az 1849–1945 közötti időszak könyv-, sajtó-, olvasási és könyvtári kultúrájának történetét: a fejlődést szemléltető egykorú dokumentumokat és a korra vonatkozó későbbi feldolgozásokat, írásokat tartalmazza. Erősen megszaporodott ekkor – az 1849 előtti időszakhoz képest – mind az egykorú, mind a későbbi szakpublikációk és egyéb dokumentumok száma. A magyar történelmi fejlődésnek e csaknem 100 évnyi periódusában alakult ki és erősödött meg ugyanis a nagyipari nyomdászat, a nagy példányszámú kapitalista könyv- és lapkiadás, valamint könyvkereskedelem, továbbá a polgári könyvtárügy is. Megnőtt a könyvek és könyvtárak iránti társadalmi igény, önálló kiadványok és periodikákban megjelent cikkek egész sora foglalkozott e területek problémáival s kialakult a kiadványok előállításával, terjesztésével foglalkozó tevékenységi ágak és a könyvtárügy szaksajtója is.

E nagy terjedelmű könyv- és könyvtártörténeti vonatkozású kiadványtermés bibliográfiai számbavételét megnehezítette az a körülmény, hogy az 1849 utáni időszak nyomtatott dokumentumainak feldolgozása a nemzeti és szakbibliográfiákban is hiányos. A retrospektív magyar nemzeti bibliográfia kötetei hosszú ideig csak a könyvkereskedelmi forgalomba került műveket tartalmazták, s éppen a minket érdeklő kiadványok (nyomdák, kiadók, könyvtárak stb. belső életével, munkájával foglalkozó publikációk) egy része nem került árusításra, a XX. században pedig több mint egy évtizeden keresztül a nemzeti bibliográfia összefoglaló kötetei meg sem jelentek. Az I. Tóth Zoltán szerkesztette Magyar történelmi bibliográfia kiadása 1867-tel lezárult, Szinnyei József cikkrepertóriumának sincs folytatása. Az anyaggyűjtést, a könyv- és könyvtártörténeti vonatkozású szakkiadványokon (évkönyvek, folyóiratok, bibliográfiák) mint elsődleges forrásokon kívül, természetesen kiterjesztettük a meglevő nemzeti bibliográfiákra és repertóriumokra és az olyan szakbibliográfiákra is, amelyek könyv- és könyvtártörténeti anyagot is tartalmaznak (pl. történelmi, művészettörténeti, műszaki, munkásmozgalmi, Budapest-történeti bibliográfia, Bodor Antal helyismereti könyvészete stb. stb.). Figyelembe vettük a határterületek legfontosabb periodikáit, s néhány művelődéstörténeti szempontból fontos általános jellegű folyóiratot is (pl. Irodalomtörténet, Irodalomtörténeti Közlemények, Századok, Nyugat, Abafi-féle Figyelő, Budapesti Szemle, Vasárnapi

Újság, Huszadik Század stb.); felhasználtuk a magyar történeti bibliográfia 1867 utáni időszakra vonatkozó, s a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében levő cédulaanyagát, a Budapest-történeti bibliográfia még meg nem jelent köteteinek anyaggyűjtését a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában összegyűjtött könyv- és könyvtártörténeti bibliográfia nyersanyagát, továbbá számos könyvtár saját történetére vonatkozó adatszolgáltatását, valamint az ELTE Könyvtártudományi Tanszékére benyújtott szakdolgozatokban és egyetemi doktori disszertációkban közölt bibliográfiákat. (A könyv- és könyvtártörténeti vonatkozású szakfolyóiratok jegyzékét a bibliográfia a megfelelő szakterületek első fejezeteként tartalmazza.)

A kiterjedt anyaggyűjtés során kb. 40 szerzői ív terjedelmű címanyag gyűlt össze, amelyet szakmai s főként a kiadvány megszabta terjedelmi okokból kb. 10 szerzői ívre kellett csökkenteni. Ez a nagyarányú szelekció rendkívül sok problémát és nehézséget okozott. Mivel a bibliográfia könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti szakbibliográfia, a szereplő személyeket, intézményeket, jelenségeket ebből az aspektusból veszi számba. A XIX. század végének és a XX. század első felének pl. szinte minden jelentékeny magyar írója egyben lapszerkesztő, publicista, újságíró is volt. A bibliográfia azonban a róluk szóló publikációkból csak azokat közli, amelyek tevékenységüknek ezt az oldalát vizsgálják, az általános, összefoglaló monográfiákat és egyéb írásokat nem. Ugyanez a helyzet más személyek (pl. könyvtárosok, bibliográfusok, magánkönyvtár-tulajdonosok, könyvművészek) és az egyes intézmények esetében is. A különböző tudományos intézményekről, iskolákról, egyesületekről, szervezetekről stb. szóló monográfiák rendszerint könyvtáraikkal is foglalkoznak, de helyhiány miatt ezeket is nélkülöznünk kellett, s csak a könyvtáraikról szóló publikációk maradhattak meg. A szelektálás további fő szempontja az volt, hogy a dokumentumértékű, elsődleges jellegű írások és a legújabb, legteljesebb feldolgozások maradjanak meg. Ilyenek hiányában a fenti alapelvtől eltérő engedményeket kellett tenni, s nemegyszer a hozzáférhetőség, elérhetőség szempontját is alkalmazni kellett. Terjedelmi okokból maradt ki két lényeges dokumentumértékű anyagrész, amelyeknek közlését fontosnak tartottuk volna: 1.) Az 1849–1945 közti magyar és magyar vonatkozású kiadványtermést regisztráló nemzeti és sajtóbibliográfiák, amelyek Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve (2. köt. 1941) és Szentmihályi János–Vértesy Miklós: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához (1963) c. munkákban megtalálhatók (bár nem az általunk összeállított teljességben). A két említett műre a bibliográfia megfelelő helyén utalunk. 2.) Az egyes könyvtárak állományát, állományrészlegeit feltáró katalógusok és állományleírások, amelyek részben megtalálhatók a Magyar Minerva I–VI. kötetében (1900–1932) és a Könyvtári Minerva I. kötetében (1965). Szeretnénk remélni, hogy a bibliográfia e kényszerű rövidítések után is hasznos munkaeszköze lesz a magyar könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti kutatásnak, s – amíg esetleg bővebb terjedelemben napvilágot láthat – alapul szolgálhat a magyarországi kapitalista nyomdászat, könyvkiadás, könyvkereskedelem és könyvtárügy számos fontos részletproblémájának a vizsgálatához, majd pedig összefoglaló feldolgozásához is.

A bibliográfia elrendezése nem követi az előző fejezetek beosztását: a tanulmányok és dokumentumok közlésének korszakonkénti rendjét. A nagy kapitalista kiadók, nyomdai és könyvkereskedelmi cégek, a könyvtárak, a könyvkultúra és könyvtárügy terén működő személyek jó részének tevékenysége korszakokat fog át, vagy legalábbis átnyúlik egyik időszakból a másikba. Ezért a jobb áttekintési lehetőség biztosítása s a számos ismétlés és utalás elkerülése végett időhatárok nélküli szakrendbe (fejezetekbe, alfejezetekbe) osztottuk be a bibliográfiai tételeket. Néhány esetben, ha a mechanikus, ábécé szerinti tagolás jobban biztosította az áttekinthetőséget (személy-, intézmény-, helynevek besorolásakor), betűrendes csoportosítást alkalmaztunk. Az egyes fejezeteken, alfejezeteken belül a tételek időrendben követik egymást, a legújabb irodalom így a fejezetek, alfejezetek végére kerül. (Az anyaggyűjtést 1967 végével zártuk le, de néhány fontos később megjelent munkát felvettünk még a bibliográfiába, illetve a bibliográfiához csatlakozó kiegészítések közé.) Egy-egy bibliográfiai tétel általában csak egy helyen szerepel. Az ismétlések száma minimális, csak néhány elkerülhetetlen esetben került sor többszörös közlésre; a rokon- és határterületek közti összefüggéseket utalások jelzik.

A címleírásokon belül – helynyerés érdekében – számos, egyébként nem szokásos rövidítést alkalmaztunk. Budapestet, mint megjelenési helyet minden esetben elhagytuk. A helynév nélküli munka tehát budapesti kiadvány. Ha a címszó személynév vagy valamely intézmény, testület, cég stb. neve, a címszó alatti címleírásokban a teljes nevet kezdőbetűivel rövidítettük (pl. Szabó Ervin = Sz. E., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára = M. T. A. K., Athenaeum = A., Magyar Könyvkereskedők Egyesülete = M. K. E. stb.). A helynevek szerint beosztott címleírások impresszumában a szóban forgó helynevet szintén kezdőbetűjével rövidítettük (a K. rövidítés pl. tehát Kolozsvárt, Kaposvárt stb. egyaránt jelöl más-más viszonylatban). A folyóiratok, lapok, évkönyvek rövidítésjegyzékét s az egyéb általános rövidítéseket külön közöljük.

Itt köszönjük meg mindazok segítségét, akik az anyaggyűjtés, a szerkesztés és elrendezés során támogatták munkánkat. Külön köszönjük a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének és Könyvtárának, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak, hogy említett bibliográfiai gyűjtéseiket rendelkezésünkre bocsátották, s azoknak a budapesti és vidéki könyvtáraknak, amelyek helyismereti gyűjteményeik alapján helyi vonatkozású címanyagot küldtek számunkra. Név szerint is meg kell említenünk a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, a Műegyetemi Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár, az Országos Pedagógiai Könyvtár, a Békéscsabai Megyei Könyvtár, a Győri Megyei Könyvtár, a Kecskeméti Megyei Könyvtár, a Mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola Könyvtára, a Pécsi Egyetemi Könyvtár, a Szegedi Somogyi Könyvtár, a Szolnoki Megyei Könyvtár, a Szombathelyi Megyei Könyvtár, a Veszprémi Megyei Könyvtár anyaggyűjtését. Köszönetet mondunk továbbá mindazoknak a könyvtárosoknak és egyetemi hallgatóknak, akik az anyaggyűjtésben segítségünkre voltak.

RÖVIDÍTÉSEK

A periodikák címének rövidítésénél a célszerűséget tartottuk szem előtt, ezért vagy hagyományosnak tekinthető jelöléseket vettünk át (pl. MNyr = Magyar Nyelvőr; ITK = Irodalomtörténeti Közlemények), vagy olyanokat alkalmaztunk, amelyek a források ismeretében tulajdonképpen a rövidítésjegyzék használata nélkül is feloldhatók lennének (pl. M. Bibl. Társ. Évk. = Magyar Bibliofil Társaság Évkönyve), kivételként a nagyon gyakran előforduló forrásoknál sajátos jelzéseket használtunk (pl. BSz = Budapesti Szemle; C = Corvina; VU = Vasárnapi

Újság). Egyes elemeikben jegyzékünkben külön-külön feloldott, többtagú rövidítéseket helykímélés végett nem közlünk (pl. M. = Magyar, Ú. = Újság, tehát Bécsi M. Ú. = Bécsi Magyar Újság).

Acta Hist. Art. – Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae
Acta Hist. Lit. – Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Acta Universitatis Szegediensis
Acta Jur. – Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae
Agrártud. – Agrártudomány
Ak. Ért. – Akadémiai Értesítő
Áll. és Jogtud. – Állam és Jogtudomány
Államgazd. Szle – Államgazdasági Szemle
Alm. – Almanach, Almanachja
Ált. Pénzügyi Szle – Általános Pénzügyi Szemle
Ath. – Athenaeum
Békésm. Közl. – Békésmegyei Közlöny
Belpolit. Szle – Belpolitikai Szemle
Bors. Szle – Borsodi Szemle
Bp. – Budapest
Bp. Főv. Stat. Havi Füz. – Budapest Főváros Statisztikai Havi Füzetei
Bp. Főv. Stat. Hiv. Havi Kimutatásai – Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Havi Kimutatásai
Bpi – Budapesti
A Bpi Műsz. Egy. Közp. Kvt. Évkvei – A Budapest Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei
Bpi N. – Budapesti Napló
Bpi Újságírók Egy. Alm. – Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja
BSZ – Budapesti Szemle
C – Corvina
Család és Isk. – Család és Iskola
D – Diárium; Magyar Könyvbarátok Diáriuma
A Debr. Déri Múz. Évkve – A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve
A Debr. Kossuth L. Tud. egy. Kvt. Évkve – A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve
Debr. Közl. – Debreceni Közlöny
A Debr. Múz. Kiadv. – A Debreceni Múzeum Kiadványai
Debr. Prot. L. – Debreceni Protestáns Lap
Debr. Szle – Debreceni Szemle
DEK Évkve – A Debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyve
Díszítő Műv. – Díszítő Művészet
Divatcs. – Divatcsarnok
Dunánt. Napló – Dunántúli Napló
Dunánt. Ref. Egyházker. Pápai Főisk. Évi Ért. – Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Évi Értesítője
Dunánt. Szle – Dunántúli Szemle
egyet. – egyetemi
Egyh. L. – Egyházi Lapok
Élelm. Ip. – Élelmiszer Ipar
Élet és Irod. – Élet és Irodalom
Élet és Tud. – Élet és Tudomány
E. M. E. – Erdélyi Múzeum Egyesület
EPhK – Egyetemes Philológiai Közlöny
Ép. Ip. – Építő Ipar
Építésü. Szle – Építésügyi Szemle

Erd. – Erdélyi
Erd. Hel. – Erdélyi Helikon
Erd. Irod. Szle – Erdélyi Irodalmi Szemle
Erd. Múz. – Erdélyi Múzeum
Erd. Prot. Közl. – Erdélyi Protestáns Közlöny
Az Érd. U. – Az Érdekes Újság
Erdész. L. – Erdészeti Lapok
Ért. – Értesítő, Értesítője
Évk. – Évkönyv
Évkve – Évkönyve
Évkvei – Évkönyvei
Felsőokt. Szle – Felsőoktatási Szemle
Figy. – Figyelő
Filol. Közl. – Filológiai Közlöny
Földr. Ért. – Földrajzi Értesítő
Földr. Közl. – Földrajzi Közlemények
Földt. Közl. – Földtani Közlöny
Főv. – Fővárosi
Főv. N. – Fővárosi Napló
F. Sz. E. K. – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Gazd. L – Gazdasági Lapok
Gazd. Mérnök – Gazdasági Mérnök
Geod. és Kartogr. – Geodézia és Kartográfia
Graf. Szle – Grafikai Szemle
Graph. – Graphica
Gut. – Gutenberg
Gyógy. – Gyógyászat
Gyógyped. Szle – Gyógypedagógiai Szemle
Hadtört. Közl. – Hadtörténeti Közlemények
Haz. s a Külf. – Hazánk s a Külföld
Hírl. – Hírlap
Hiv. Ért. – Hivatalos Értesítő
Hiv. Közl. – Hivatalos Közlöny
Hiv. Stat. Közl. – Hivatalos Statisztikai Közlemények
Honi Ip. – Honi Ipar
Hölgyf. – Hölgyfutár
HSZ – Huszadik Század
Hung. Quart. – Hungarian Quarterly
Ifjú Prol. – Ifjú Proletár
Igazm. – Igazmondó
Industrie Ztg f. Ung. – Industrie Zeitung für Ungarn
Ip. Építőip. Stat. Ért. – Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő
Ipargazd. – Ipargazdaság
Irod. Ért. – Irodalmi Értesítő
Irod. és Zene – Irodalom és Zene
Irod. Szle – Irodalmi Szemle
Irod. Ú. – Irodalmi Újság
Isk. és Népk. – Iskolai és Népkönyvtár
Isk. Kvt. Táj. – Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója
Isk. Szle – Iskolai Szemle
It – Irodalomtörténet
ITK – Irodalomtörténeti Közlemények
Izr. M. Irod. Társ. Évkve – Izraeliták Magyar Irodalmi Társaságának Évkönyve
Jb. – Jahrbuch

Jogtud. Közl. – Jogtudományi Közlöny
K – Könyvtáros
K. – Kiadó
K. Figy. – Könyvtári Figyelő
K. Táj. – Könyvtári Tájékoztató
K.ügyi Szle – Könyvtárügyi Szemle
Kath. Nevelés – Katholikus Nevelés
Kath. Szle – Katholikus Szemle
Képes Kiáll. L. – Képes Kiállítás Lapja
Képzőműv. – Képzőművészet
Képzőműv. Szle – Képzőművészeti Szemle
Keresk. és Ip. – Kereskedelmünk és Iparunk
Keresk. Szakokt. – Kereskedelmi Szakoktatás
Komm. – Kommunista
Könyvb. – Könyvbarát
Könyvbar. L. – Könyvbarátok Lapja
Könyvgy. Évk. – Könyvgyűjtők Évkönyve
Könyvker. L. – Könyvkereskedők Lapja
Könyvnyomt. Évk. – Könyvnyomtatók Évkönyve
Könyvterj. – A Könyvterjesztés
Közg. Ért. – Közgazdasági Értesítő
Közg. Szle – Közgazdasági Szemle
Közl. – Közleménye, Közleményei, Közlemények, Közlöny, Közlönye
Közlek. tud. Szle – Közlekedéstudományi Szemle
Közműv. – Közművelődés
Köznev. – Köznevelés
Krit. – Kritika
Krit. L. – Kritikai Lapok
KSzle – Könyvtári Szemle
Kvt. – Könyvtár, Könyvtára
L. – Lap, Lapja, Lapok
Levélt. Közl. – Levéltári Közlemények
Lit. – Literatúra
Litogr. – Litográfia, Litographia
M. – Magyar
M. Ak. Ért. – Magyar Akadémiai Értesítő
M. Állatorv. L. – Magyar Állatorvosok Lapja
M. Bibl. Szle – Magyar Bibliofil Szemle
M. Bibl. Társ. Évk. – Magyar Bibliofil Társaság Évkönyve
M. Filoz. Szle – Magyar Filozófiai Szemle
M. Graf. – Magyar Grafika
M. Gyógyped. – Magyar Gyógypedagógia
M. Ip. – Magyar Ipar
M. Iparműv. – Magyar Iparművészet
M. Kém. L. – Magyar Kémikusok Lapja
M. Keresk. és Pénzügy – Magyar Kereskedelem és Pénzügy
M. Könyvker. Egyl. Évk. – Magyar Könyvkereskedők Egyletének Évkönyve
M. Könyvker. Évk. – Magyar Könyvkereskedők Évkönyve
M. Középisk. – Magyar Középiskola
M. Közg. – Magyar Közgazdaság
M. Kult. – Magyar Kultúra
M. Kultúrszle – Magyar Kultúrszemle
M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. – Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve

M. Mérn. és Ép. Egyl. Közl. – Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye
M. Mmozg. Int. Ért. – A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője
M. Nyomd. – Magyar Nyomdászat
M. Nyomd. Évk. – Magyar Nyomdászok Évkönyve
M. Ped. – Magyar Pedagógia
M. Prot. L. – Magyar Protestánsok Lapja
M. Stat. Évk. – Magyar Statisztikai Évkönyv
M. Techn. – Magyar Technika
M. Termtud. Társ. Közl. – Magyar Természettudományi Társulat Közlönye
M. Tip. – Magyar Tipográfia
M. Tud. – Magyar Tudomány
M. Zs. Szle – Magyar Zsidó Szemle
Magánalk. – Magánalkalmazott
Marosv. Füz. – Marosvásárhelyi Füzetek
Megbőv. Közhasznú Nemz. Kalend. – Megbővített Közhasznú Nemzeti Kalendárium
MEGE Évk. – Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének Évkönyve
Mélyép.tud. Szle – Mélyépítéstudományi Szemle
MKSzle – Magyar Könyvszemle
MNy – Magyar Nyelv
MNyr – Magyar Nyelvőr
Mo. – Magyarország
Mo. Bibliogr. – Magyarország Bibliográfiája. A Könyvtári Szemle melléklete
MS – Magyar Sajtó
MTA Ért. – A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője
MTA Műszaki Tud. Oszt. Közl. – Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztályának Közleményei
MTA Társ. Tud. Oszt. Közl. – Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei
Múz. és Kvt. Ért. – Múzeumi és Könyvtári Értesítő
Műsz. Egy. K. – Műszaki Egyetemi Könyvtáros
Műsz. Élet – Műszaki Élet
Műsz. K. Táj. – Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója
Műsz. Bibl. Közl. – Műszaki Bibliográfiai Közlemények
Műv. – Művészet
Műv. Nép – Művelt Nép
Műv. tört. Ért. – Művészettörténeti Értesítő
Műv. ügyi Közl. – Művelődésügyi Közlöny
Műv.ügyi Táj. – Művelődésügyi Tájékoztató
Nemzetgazd. Szle – Nemzetgazdasági Szemle
Nemzeti Isk. – Nemzeti Iskola
Nemzeti Műv. – Nemzeti Művelődés
Nemzeti Népokt. – Nemzeti Népoktatás
Népak. – Népakarat
Népműv. – Népművelés
Népműv. Ért. – Népművelési Értesítő
Népszab. – Népszabadság
Nsz – Népszava
NÚ – Nemzeti Újság
Numizm. Közl. – Numizmatikai Közlöny
Ny – Nyugat

ny. – nyomda
Nyomd. Évk. – Nyomdászok Évkönyve
O-V – Ország-Világ
Oedenburger Ztg – Oedenburger Zeitung
OL – Országos Levéltár
Az OMK Évkve – Az Országos Műszaki Könyvtár Évkönyve
Az OMKDK Évkve – Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ Évkönyve
OPK – Országos Pedagógiai Könyvtár
Orsz. – Országos
Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. – Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye
Orsz. Középtan. Tanáregy. Közl. – Az Országos Középtanodai Tanáregylet Közleményei
Orv. Hetilap – Orvosi Hetilap
Orv. K. – Orvosi Könyvtáros
OSZK Évkve – Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve
Öst.-Ung. Rev. – Österreichisch-Ungarische Revue
P. – Pesti
P. Divatl. – Pesti Divatlap
P. Ll. – Pester Lloyd
Papír- és Nyomdatechn. – Papír- és Nyomdatechnika
Papírip. és M. Graf. – Papíripar és Magyar Grafika
Párttört. Int. Arch. – Párttörténeti Intézet Archívuma
Párttört. Közl. – Párttörténeti Közlemények
Ped. Szem. – Pedagógiai Szeminárium
Ped. Szle – Pedagógiai Szemle
Pest Ofner Bl. – Pest Ofner Blätter
Pestvm. Népm. – Pestvármegyei Népművelés
Petőfi Társ. Évk. – Petőfi Társaság Évkönyve
Pip. – Papíripar
PN – Pesti Napló
Polit. – Politika
Polit. Hetilap – Politikai Hetilap
Polit. Hetiszle – Politikai Hetiszemle
Pozsonyi Ág. Ev. Gimn. Ért. – A Pozsonyi Ágostai Evangélikus Gimnázium Értesítője
Prot. Egyh. Isk. L. – Protestáns Egyházi és Iskolai Lap
Prot. Szle – Protestáns Szemle
Ref. – Református
S. – A Sajtó
Sopr. Szle – Soproni Szemle
Spi Füz. – Sárospataki Füzetek
Spi Ref. L. – Sárospataki Református Lapok
Sport és Testnev. – Sport és Testnevelés
Sport és Tud. – Sport és Tudomány
Stat. – Statisztikai
Stat. és Nemzetgazd. Közl. – Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények
Stat. H. Füz. – Statisztikai Havi Füzetek
Sz – Századok
Szabad Ifj. – Szabad Ifjúság
Szabványü. Közl. – Szabványügyi Közlemények
Szaksz. Ért. – Szakszervezeti Értesítő
Szaksz. Közl. – Szakszervezeti Közlöny

Száz. – Századunk
Szépirod. Figy. – Szépirodalmi Figyelő
Szépirod. Közl. – Szépirodalmi Közlöny
Szépműv. – Szépművészet
Szle – Szemle
SzN – Szabad Nép
Szoc. – Szocializmus
Szoc. Szle – Szociális Szemle
Szovjet Kult. – Szovjet Kultúra
Tanácsközt. – Tanácsköztársaság
Tanácsközt. Kvtügye – A Tanácsköztársaság Könyvtárügye
Társ. Szle – Társadalmi Szemle
Term. és Társ. – Természet és Társadalom
Term. és Techn. – Természet és Technika
Term. tud. Közl. – Természettudományi Közlöny
Tört. L. – Történeti Lapok
Tört. Szle – Történelmi Szemle
Tört. Tanít. – Történelem Tanítás
Tud. Műsz. Táj. – Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Typ. – Typográfia
Ú – Újság, Újsága
Új M. Múz. – Új Magyar Múzeum
Új Márc. – Új Március
ÚN – Új Nemzedék
Ung. – Ungarn
Ung. Jahrbücher – Ungarische Jahrbücher
Ung. Rev. – Ungarische Revue
Ung. Rundschau – Ungarische Rundschau
Val. – Valóság
Vegyi Ip. – Vegyi Ipar
Vig. – Vigilia
Világirod. Figy. – Világirodalmi Figyelő
VÚ – Vasárnapi Újság
ZfB – Zentralblatt für Bibliothekswesen
Ztg – Zeitung

POLITIKAI, TÁRSADALMI ÉS MŰVELŐDÉSI VISZONYOK

Történelem, társadalom. – ÖSSZEFOGLALÓ MUNKÁK. – HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA: Magyar történet. I–V. 3. kiad. 1935–1936. – MAGYARORSZÁG története. (Szerk. Molnár Erik, Pamlényi Ervin, Székely György.) II. 2 kiad. 1967. 750 p. – 1849–1919. – ANDICS ERZSÉBET: A magyarországi munkásmozgalom az 1848–1849-es forradalomtól és szabadságharctól az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalomig. 1954. 123 p. – BALÁZS BÉLA: A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében. Egy évszázad magyar történelmének néhány sajátosságáról. 1849–1945. 1958. 234 p. – BERZEVICZY ALBERT: Az absolutismus kora Magyarországon. I–IV. 1922–1937. – FÖLDMUNKÁS- és szegényparasztmozgalmak Magyarországon 1848–1948. Szerk. Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán. I–II. 1962. – GRATZ GUSZTÁV: A dualizmus kora. I–II. 1934. – HORVÁTH ZOLTÁN: Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896–1914). 1961. 647 p. 10 t. – JUHÁSZ NAGY SÁNDOR: A magyar októberi forradalom története. (1918. okt. 31–

1919. márc. 21.) 1945. 540 p. – Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I–IV. 1952–1966. – Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867–1949. 1961. 206 p. 2 t. – A magyar forradalmi munkásmozgalom története. I–II. 1966–1967. – A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. I–VI. 1951–1966. – Parasztságunk a Habsburg önkényuralom korszakában 1849–1867. Szerk. S. Sándor Pál. (Szabad György, Vörös Antal.) 1951. 319 p. – Rézler Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása. 1867–1914. 2. kiad. 1945. 252 p. – Sándor Vilmos: A nagyipari fejlődés Magyarországon. 1867–1900. 1954. 771 p. – Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmuskori levéltár. 1965. 552 p. 1 t. – Simon Péter: A századforduló földmunkás- és szegényparasztmozgalmai. 1891–1907. 1953. 275 p. 6 t. – Szántó Béla: A magyar munkásmozgalom 1914-ig. [1947] 204 p. – Szekfü Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. 5. kiad. 1938. 514 p. – [Varga Sándor Frigyes]: Magyar munkásmozgalmi bibliográfia. I. 1848–1918. II. 1918–1948. 1949. 784 p. 2 db. – **1919.** – Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. 1958. 643 p. 1 t. – Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság. 1965. 475 p. 16 t. – **1919–1945.** – Budapest munkásmozgalma 1919–1945. Bibliográfia. (Szerk. Zoltán József.) 1959. I–III. 1098 p. 58 t. – Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. I. 1919–1929. II. 1929–1935. III. 1935–1945. 1964–1965. – Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom. 4. átdolg. kiad. 1939–1945. 1955. 283 p. – A magyarországi munkásmozgalom. 1848–1917. 1959. 223 p.; Ua. 1917–1919. 1959. 271 p.; Ua. 1919–1929. 1958. 261 p.; Ua. 1929–1939. 1959. 383 p.; Ua. 1939–1945. 1959. 383 p. – A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. Összeáll. Kádár Iván. 1956. 334 p. – Pedagógusok a két világháború között. 1919–1945. Összeáll. Balogh Sándor és Szabolcs Ottó. 1963. 271 p.

Művelődésügy, kulturális helyzet. — Fogarasi Béla: A tanácsköztársaság kultúrpolitikája. Társ. Szle 1949. 3–4. sz. 210–213. p. – A forradalmi kormányzótanács és a népbiztosság rendeletei. 1919. XIX, 160 p. – Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. 1941. 116 p. – Hekler Antal: Magyar kultúrpolitika 1919–1939. 1942. 63 p. – Hóman Bálint: Művelődéspolitika. 1938. 677 p. – Jelentés a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről. 1919. 40. p. – Klebelsberg Kunó Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916–1926. 1927. XII, 687 p. – Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei. 1921. 45 p. Klny. Új M. Szle – Krajkó András: A „keresztény kurzus" művelődéspolitikájáról. Szeged 1964. 19–30. p. Acta hist. lit. IV. – A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán. 1927. VIII, 628 p. 46 mell. – Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Szerk. Matlekovits Sándor. I–IX. 1897–1898. – A munkásműveltség könyve. Szerk. Szendrő Ferenc. 1947. 319. p. 8 t. – Pamlényi Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság kultúrpolitikájáról. Sz 1959. 1. sz. 109–116. p. – Petrák Katalin–Milei György: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. 1959. XXVI, 381 p. 12. t. – Szilágyi János: Munkásosztályunk általános műveltségi helyzete 1919–1945 között. 1964. 132 p. – Vigh Károly: Ismeretterjesztés a Tanácsköztársaság idején. Val. 1959. 3. sz. 75–79. p.

Közoktatás. – Fináczy Ernő: A magyar közoktatás története. 1899–1902. I–II. – Fináczy Ernő: A magyarországi középiskola múltja és jelene. 1896. 210 p. – Jóboru Magda: A középiskola szerepe

a Horthy-korszak művelődéspolitikájában. 1963. 159 p. – A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában. Szerk. Ravasz János. 1960. 266 p. 9 t. – A szocialista tanítómozgalom Magyarországon. 1900–1920. Szerk. Kelen Jolán. 1958. 231 p. – Tanulmányok a magyar nevelés történetéből. 1849–1944. (Szerk. Ravasz János.) 1957. 323 p.

Irodalom. – ÖSSZEFOGLALÓ MŰVEK. – A magyar irodalom képeskönyve. Keresztury Dezső. 1956. 343 p. 10 t. – Komlós Aladár: Irodalmunk társadalmi háttere. [1948] 138 p. – A magyar irodalom története. Főszerk. Sőtér István. IV–VI. 1965–1966. – Pintér Jenő Magyar irodalomtörténete. VI–VIII. 1933–1941. – Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. 1926. 607 p. – Szemák István: A magyar ifjúság irodalom története. 1924. 108 p. – Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Bev. Sőtér István. 1959. 747 p. – Thienemann Tivadar: Irodalomtörténeti alapfogalmak. 1930. XV, 252 p. és Pécs 1931. XV, 266 p. – RÉSZTANULMÁNYOK. – Benedek Marcell: A modern magyar irodalom. 1924. – Hofbauer László: Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig. 1930. – Horváth János: Aranytól Adyig. Irodalmunk és közönsége. 1921. 59 p. – Horváth János: Magyar irodalomismeret. [1922.] H. J. Tanulmányok. 1956. 7–26. p. – Irodalom-forradalom 1917–1919. [(Szerk. Remete László.)]. 1956. 452 p. – József Farkas: „Rohanunk a forradalomba". A modern magyar irodalom útja 1914–19. 1957. 264 p. 4 t. – Komlós Aladár: Gyulaitól a marxista kritikáig. 1966. 306 p. – Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. 1937. 311 p. – Sőtér István: Nemzet és haladás. Irodalmunk világos után. 1963. 781 p. – Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. I–II. 1939–1941. – Tanulmányok a magyar–orosz irodalmi kapcsolatok köréből. Szerk. Kemény G. Gábor. I–III. 1961. – Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Kiad. Szabolcsi Miklós és Illés László. 1962. 676 p. – Várkonyi Nándor: Az újabb magyar irodalom 1900–1940. 1942. 575 p.

Művészetek. – A magyarországi művészet történcte. II. Magyar Művészet 1800–1945. Szerk. Zádor Anna. 3. kiad. 1964. 509 p. 14 t. – Szabolcsi Bence: A magyar zenetörténet kézikönyve. 2. átd. kiad. 1955. 62, 185 p. – Magyar színháztörténet. (Szerk. bev. és kiad. Hont Ferenc.) 1962. 331 p. 70 t. – Nemeskürty István: A magyar film története. (1912–1963.) 1965. 334 p. 68 t.

KÖNYVKIADÁS, NYOMDÁSZAT, KÖNYVKERESKEDELEM

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK. – Emich Gusztáv, ifj. – Szabó József: A könyvnyomdászat története Magyarországon. 1860. 40 p. 1 t. – Toldy Ferenc: Visszatekintés a nyomdászat négyszázéves történetére Magyarországon. MTA Évkönyvei XIV. 1873. 2. cs. 51–60. p. – Ballagi Aladár: A magyar nyomdászat történelmi fejlődése. 1472–1877. 1878. 243 p. – A[igner] K[ároly]: A könyvkereskedelem története. C 1879. 101–102, 107, 111–112, 114–115, 118–119, 128. p.; 1880. 2–4. p. – Szana Tamás: A könyv régen és most. 1888. 113, 3 p. – Kner Imre: Könyv a könyvről. (Ill.: Geiger Richard.) Gyoma 1912. 80 p. – Steinhofer Károly: A könyv története 1–2. r. 1915–1916. – Wiesner Jakab: Der ungarische Buchhandel. 1913. 70 p. [Franciául és angolul is.] – Gulyás Pál: A könyv sorsa

Magyarországon a legrégibb időktől napjainkig. MKSzle 1923. 27–96, 176–199. p. 1924. 13–71. p. – Gulyás Pál: A könyvek és könyvtárak hajdan és most. 1924. 76 p. – Novák László: A nyomdászat története. I–VII. 1927–1929. – Fizt József: A könyv története. 1930. 80 p. – Drescher Pál: A szép magyar könyv. 1473–1938. 1938. 39 p. 31 t. – Kertész Árpád: A nyomtatott betű története és útja Magyarországon. 1941. 300 p. – Novák László: Gutenberg találmánya és a magyar könyvnyomtatás történetének vázlata. Nyomdászatunk 500 esztendeje. [1941] 7–148. p. – Szolnoki Ernő: Bibliográfiai lexikon. A leggyakrabban előforduló könyvtörténeti és bibliográfiai szakkifejezések kisszótára. Bp. 1943. 127 p. – Tevan Andor: A könyv évezredes útja. 1956. 358 p. 12 t. – Kéki Béla: A könyv története a legrégibb időktől a XX. századig. A könyvterjesztés alapismeretei. Szerk. Zala Imre. 1959. 13–64. p. – Fitz József: A nyomdászattörténet korszakai. MKSzle 1958. 1–9. p. – TÖRTÉNETI RÉSZTANULMÁNYOK. – Aigner Károly: A magyar nyomdászat fejlődése a XIX. században. C 1889. 10–21. sz. és klny. – Firtinger Károly: Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. 1900. VIII, 220 p. 2 t. – Sennowitz Adolf: A magyar könyvkereskedelem a XIX-ik században. C 1901. 2–5. sz. – Zóród Árpád: A magyar imperializmus és a könyvkereskedelem. C 1904. 24–25, 53–54, 58–59. p. – Steinhofer Károly: A kassai könyvkereskedelem története 1712-től a jelenkorig. 1907. 63 p. Klny. a M. Könyvker. Évk. 1906. – Steinhofer Károly: Adalékok az erdélyi könyvkereskedelem történetéhez. C 1908. 2. sz. 6–8. p., 3. sz. 16–17. p., 4. sz. 23–24. p. – Visszapillantás a múlt századra. Graf. Szle 1910. 131–134., 206–207., 226–228., 260–261, 290–293, 329–330. p. – Falk Zsigmond: Nyomdászat a múlt század közepén. Nyomdaipar Mo.-on 1913. 3–4, 6, 8, 13, 15. sz. – Haraszti Károly: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem múltjából. 1913. 46 p. – Haraszti József: A forradalom kivégzett nyomdászai. Typ. 1914. 40. sz. – Fuchs Zsigmond: Töredékek a múltból. Magyarországi nyomdászati viszonyok 1870–1880. Typ. 1917. 38, 41, 47. sz.; 1918. 2, 11, 15, 20. sz. – Haraszti József: A magyar szabadságharc nyomdászmártírjai. Typ. 1920. 12. sz. – Haraszti József: A hatalom, a nyomdászat és a nyomdászok. Typ. 1922. 5–10, 22–26. sz. – Leitner Pál: Képek a régi világból. Typ. 1922. 1, 2, 3, 4. sz. – Leitner Pál: Újabb képek von anno dazumal. Typ. 1922. 27–33, 35, 37. sz. – Leitner Pál: Képek a „kedélyes" világból. (1860–1883.) Typ. 1923. 16, 17. sz. – Régi pesti boltok és boltosok. NU 1923. nov. 18. – Hajnal István: Ki nem adott könyvek a 49-es emigráció első idejéből. MKSzle 1924. 169–174. p. – Leitner Pál: Földúlt könyvnyomdák és egyéb megjegyzések. Typ. 1924. 31–33. sz. – Leitner Pál: A régi kedélyes világból. 1885. Typ. 1925. 43. sz. – Haraszti József: A XX. század magyar nyomdászata. Typ. 1928. 18. sz. – Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. 1930. 115 p. és MKSzle 1926–1929. – Kertész Árpád: A nyomdaipar fejlődése az utolsó 50 esztendőben. M. Ip. 1930. jan. 15. sz. 29–30. p. – Szemző Piroska: Német írók és pesti kiadók a XIX. században. (1812–1878.) 1931. 154 p. – Bebrits Lajos: Schweinitzer és a KMP földalatti nyomdái. Kanadai M. Munkás 1934. márc. 22. 5. p. – Nyomdászember szerepe az Almássy-féle összeesküvésben. Typ. 1934. 21. sz. – Szakasits Antal: A magyar könyv útja (1914–1934). Typ. 1934. 15. sz. – Holló Ernő: Könyvek ötven év előtt. Lit. 1938. 391–392. p. – Fitz József: A könyv sorsa Erdélyben. 1941. 9, 3 p. Klny. az Erdély c. munkából. [Németül és olaszul is.] – Tíz írás a nyomdászatról. 1942. 217 p. – Szemző Piroska: Könyvkiadásunk a múlt század elején. MKSzle 1943. 291–295. p. [Önkény-u. is!] – Tíz év

tipográfiája. 1936–1946. 1946. 18 p. – Bisztray Gyula: A prenumeráció. Magyar Századok. [Horváth János emlékkönyv.] 1948. 177–192. p. – Kéki Béla: Könyvkiadás a 19. században. A könyv 1955. 12. sz. 541–544. p. – A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok. (Szerk. Vértes György.) 1958. 496 p. – Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. 1959. 258 p. 13 t. – A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Közzéteszi Kőhalmi Béla. 1959. XI, 211 p. – Tanácsköztársasági aprónyomtatványok az Egyetemi Könyvtárban. (Összeáll. Tóth András.) 1959. 19 p. – [Tiszay Andor – Munkácsy Piroska – Remete László:] A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai. 1959. 299. p. 60 t. – Szabó György: Adalékok a Tanácsköztársaság könyvpropagandájához. MKSzle 1959. 213–215. p. – Szilágyi János: A könyvkiadás a Tanácsköztársaság alatt. Könyvb. 1959. 1. sz. – Nagydiósi Gézáné: A vakok és a könyv. OSZK Évke 1959. 1961. 139–149. p. – Friss Istvánné: A KMM és KIMSZ és az ESZE nyomdáiból. Párttört. Közl. 1962. 2. sz. – Siklós András: Adatok az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak könyvkiadásának történetéhez. MKSzle 1964. 113–124 p. – Kovács Ilona: Könyvkiadási viszonyok a Nyugat tükrében. MKSzle. 1965. 34–39. p. – D[ezsényiné] Szemző Piroska: Kiadástörténet és irodalomtörténet. MKSzle 1966. 28–38. p.

Könyv, könyvkiadás. – SZAKSAJTÓ, KÖNYVÉSZETI FOLYÓIRATOK. – Havi Könyvészet. 1907. A magyar könyvkereskedelemben megjelent és megjelenőfélben levő újdonságokról. – Ifjúsági Irodalmi Figyelő. 1922. – Irodalmi Értesítő. 1874–1875. Könyvészeti szaklap. [Az 1874 és 1875-ben megjelent magyar könyvek jegyzéke.] – Irodalmi Értesítő. 1887–1888. Könyvészeti folyóirat irodalombarátok, könyvgyűjtők és könyvárusok érdekeinek előmozdítására. – Irodalmi és Művészeti Értesítő. Pécs, 1890–1898. Közlemények az irodalom és művészet köréből. – Irodalmi Értesítő (Esztergom) 1874–1877. Katolikus könyvészeti folyóirat. – Irodalmi Hirdető. Literarischer Anzeiger. 1875–76. A magyar és külföldi irodalom jelesebb új termékeinek havi jegyzéke. – Irodalmi Kalauz. 1889. Havi értesítő az olvasó közönség s az irodalomkedvelők számára. – Irodalmi Közlemények. 1876–1879. Könyvészeti szaklap könyvárusok, könyvtárak és a művelt közönség számára. [1877-től: Petrik Géza Havi Értesítője címen]. – Irodalmi Tájékoztató. 1897–1898, 1900–1901. Új magyar könyvek havi szemléje. – Az Irodalom. 1910. Bibliographiai folyóirat. – A Könyv. 1899. Irodalmi tájékoztató a könyvpiacról. – A Könyv. 1901/2–1903. – A Könyv. 1925–1926. – A Könyv. 1934–1938. Magyar könyvkiadók és könyvárusok szemléje. – Könyvek Világa. 1926–1928. – Könyvészeti Értesítő. Pozsony, 1886. – Könyvészeti Hírnök. 1879–1880. Szaklap magán és nyilvános könyvtárak és az irodalomkedvelő közönség számára. – Könyvészeti Lapok. Esztergom, 1890. Bibliográfiai folyóirat. – Könyvpiac. 1936–1937. Könyvgazdasági és bibliográfiai hetilap. – Könyvszemle. 1937–1938. Beszámoló az irodalmi és művészeti életről. – Könyvszemle. Sopron, 1937. A „Keresztyén Igazság" melléklete. – Könyvújság. 1916–1917. Tanulmányok, bírálatok és ismertetések a magyar irodalom és a külföldi irodalom köréből. – Külföldi Irodalmi Értesítő. 1895. Főlap: Corvina. – Magyar Könyv. 1922. A magyar irodalom újdonságairól tájékoztató folyóirat. – Magyar Könyvészet. 1855–1856. A honi új-irodalom és művészet terjesztésére. – Magyar Könyvészet. 1869–1870. – Magyar Könyvészet. 1881. Teljes jegyzéke a Magyarországban újonnan megjelenő könyvek-, zeneművek- és térképeknek, valamint folyóiratok- és hírlapoknak. – Magyar Könyvészet.

1895–1919. 1929–1939/40. Újonnan megjelent könyvek, folyóiratok és térképek jegyzéke. Főlap: Corvina; 1934–1936: Könyvtári Szemle is; 1901–1918: Csak Szorosan, majd a Magyar Könyvkereskedő. – Magyar Könyvészet. Bibliographia Hungariae. 1905. A magyarországi irodalom újabb termékeit ismertető folyóirat. – Magyar Könyvészeti Közlöny Pest 1857–1858. – Magyar Könyvhíradó. 1906–1908. Időszaki értesítő könyvárusok használatára. – Magyar Könyvpiac. 1924. Főlap: Afra (irodalmi értesítő). – Magyar Könyvpiac. 1938. Könyvészeti és könyvgazdasági szemle. – Magyar Könyvtár. 1897. Irodalmi termékeket ösmertető és hirdető folyóirat. – Magyar Könyvújság. Debrecen 1907–1908. Irodalmi, művészi és tanügyi folyóirat. – Magyar Kritika. 1897–1899. [Könyvismertetések, bibliográfia.] – Magyarország Bibliográfiája. 1914. Főlap: Könyvtári Szemle. – Világirodalom. 1929. A Könyvkereskedők Szövetkezete képes szemléje. – AZ 1850–1945 KÖZÖTT MEGJELENT KIADVÁNYOK BIBLIOGRÁFIÁI. – Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve II. 1942. 48–75. p. – Szentmihályi János – Vértesy Miklós: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához. 1963. 44–50. p. – A KÖNYVTERMELÉS STATISZTIKÁJA. – Medve Imre: Statisztikai adatok a magyar irodalom terjedéséről, annak első bölcsőjétől kezdve máig. Ország Tükre Képes Naptár 1863. 112. – Egy kis irodalmi statisztika. Haz. s a Külf. 1870. 3. sz. – A magyar irodalom múlt félévi állapotáról ... Figy. 1872. 37. sz. 443. p. – Márki Sándor: Irodalmunk 1873 ... Ath. 1873. 16, 31, 43, 52. sz. – Márki Sándor: Az 1872-iki magyar irodalom statisztikája. Ath. 1873. 6–8. sz. – Márki Sándor: Irodalmunk 1874-ben. Figy. 1875. 3. sz. 25–26. p. – c.: A magyar irodalom húsz éves statisztikája. MKSzle 1897. 222–223. p. – Gerő [Lajos] Louis: La litterature hongroise en chiffres. Avec un tableau graphique. 1900. 46 p. [1889–1898.] – A nyomtatványok nemzetközi összehasonlító statisztikája. C 1910. 19. sz. 119–120, p., 20. sz. 124–125. p. – Erdősi Károly: Magyar könyvtermelés és világkönyvtermelés. C 1922. 18–21, 23. sz. és 1922. 2, 16 p. – Braun Róbert: A régi magyar és román könyvtermés számokban. Könyvbar. L. 1928. 255–258. p. – A könyvkiadás statisztikája. Graf. Szle 1928/29. 194. p. – Elekes Dezső: A könyvtermelés statisztikája. 1930. 32 p. Klny. M. Stat. Szle 1930. 6–7. sz. – Adalékok a magyar irodalmi termelés statisztikájához. M. Stat. Szle 1930. 949. p. – Gulyás Pál: A magyar könyvtermelés egy esztendeje. MKSzle 1930. 90–105. p. – Elekes Dezső: Magyarország könyvtermelése. M. Stat. Szle 1931. 808–814. p. – Elekes Dezső: Budapest irodalmi termelése. Városi Szle 1932. 2. sz. – Elekes Dezső: A könyvtermelés nemzetközi és hazai adatai. M. Stat. Szle 1933. 348–350. p., 1934. 886–889. p., 1935. 635–639. p., 1936. 634–636. p., és: Gombás Géza: A könyvtermelés nemzetközi és hazai adatai. M. Stat. Szle 1937. 566–570. p., 1938. 651–655. p., 1939. 596–600. p., 1940. 497–503. p., 1941. 434–439. p., 1942. 520–534. p., 1944. 138–159. p. – A könyvkiadás új statisztikai adatai. A Könyv 1935. 10. sz. 7. p. – Erdély könyvtermelése. Könyvpiac 1937. 18. sz. 2. p. – Elekes Dezső: A szellemi kultúra, különösen a sajtó számbavételének időszerű problémái. [1942.] M. Stat. Szle 1943. 159–181. p. és klny. – Kopcsányi Rezső: Budapest könyvtermelése. Stat. Ért. 1943. 266–288. p. [1939–1942]

Könyv. – TÖRTÉNETét l. Könyvkiadás, nyomdászat, könyvkereskedelem. Történeti áttekintések, összefoglalások. Történeti résztanulmányok. – EGYKORÚ HELYZET. – Hírlapok és könyvek. M. Szalón 1890. 12. köt. 669–682. p. – Kudora Károly: A könyv. C

1893. 33–34. p. – Porzsolt Kálmán: A könyv. Főv. L. 1895. 351. sz. – Heller Ágost: A toll és a könyv. BSz 1899. 100. köt. 274. sz. 1–9. p. – Fülep Lajos: A könyv. M. Szle 1906. jan. 4. 12. p. – Hevesi Sándor: A könyv krízise. Élet 1910. II. 546–547. p. – A magyar könyv. Népműv. 1915. 12. sz. – Kőhalmi Béla: Könyvgondok. Világ 1916. dec. 24. – Pogány József: A magyar könyv. Nsz 1917. febr. 24. – Supka Géza: Harc a könyvek ellen. Világ 1918. szept. 15. – Petróczy Ferenc: Könyvkultúra. Auróra 1920. 20–21. sz. 33–36. p. – Nyireő István: Könyveink és nemzeti kultúránk. Társadalomtudomány 1921. 2. sz. 248–256. p. és klny. – Mihalik Gusztáv: Könyv és kultúra. Typ. 1923. 49. sz. – Haraszti József: A világháború és a könyvek. Typ. 1924. 34. sz. – Kosztolányi Dezső: A magyar könyv pusztulása. Ny 1925. II. 66–72. p. – Balogh József: A magyar könyv élete napjainkban. M. Szle 1928. 4. köt. 346–355. p. – Kassák Lajos: A könyvről. Ny 1928. I. 386–388. p. – Voinovich Géza: Magyar könyv sorsa. Új Idők 1928. II. 334–335. p. – Braun Róbert: A magyar könyv válsága. (Hozzászólás a „Magyar könyv válsága" ankéthez.) Száz. 1929. 399–400. p. – Bresztovszky Ede: A magyar könyv válsága. Száz. 1929. 231–234. p. – Kállay Miklós: A magyar könyv. Lit. 1929. 181. p. – Kosztolányi Dezső: Igék a könyvről. Lit. 1929. 197–198. p. és K 1967. 1. sz. 37–38. p. – -sz.: Magyar könyv válsága. Száz. 1929. 234–237. p. – Írók a könyvekről. 1930. 63 p. – Buday György: A magyar könyv társadalmi hivatása. Ny 1931. I. 53–56. p. – Gergely Győző: A könyv szociológiája. Szoc. 1931. 4. sz. 109–111. p. – Herczeg Ferenc: A könyvről. D 1931. 65–66. p. – Kassák Lajos: A könyvről. Ny 1931. II. 437–438. p. – Voinovich Géza: A könyvek sorsa. D 1931. 1–2. sz. 1–4. p. – A rádió a magyar könyv szolgálatában. C 1932. 7. sz. 21–22. p. – Dávid István: A mi várunk a könyv. Korunk 1933. 611–613. p. – Havas Károly: A magyar könyv. Kalangya 1933. 145–149. p. – Kemény István: A magyar könyv fordulóponton. M. Hírl. 1933. 194. sz. – Kosztolányi Dezső: Levél a könyvről. D 1933. 1–2. sz. 11–13. p. – Ignotus Pál: Könyv vagy színház. Könyves 1934. dec. 1–2. p. – Kassák Lajos: A könyv mint használati tárgy. Szoc. 1934. jún. 3. sz. 135. p. – Illés Endre: A magyar könyv. Bpi. Hírl. 1935. 125. sz. – Kassák Lajos: Könyv és kultúra 1936-ban. Nsz 1937. 7. sz. – A könyv védelme. C 1937. 137–138. p. – Márai Sándor: A könyvek sorsa. P. Hírl. 1938. 92. sz. – Ráth-Végh István: A könyv komédiája. 1938. 212 p. – Bóka László: A könyvek panasza. Ny 1941. I. 120. p. – Kassák Lajos: Riport a könyvről – és néhány megjegyzés. M. Nemzet 1941. 72. sz. – Kenyeres Imre: A zene és a könyv. D 1941. 2. sz. 38–40. p. – Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. Ny 1941. 443–444. p. – Birkás Endre: A könyv és a háború. D 1942. 69–71. p. – Gyergyai Albert: Örök barátaink: a könyvek. Jelenkor 1942. 17. sz. – Szabó Zoltán: A sajtó meg a könyv. M. Csillag 1942. II. 28–30. p. – Benedek Marcell: Az író és a könyv. C. 1943. 47. sz. 101. p. – Boldizsár Iván: A mai könyvkonjunktúra és a szociális kérdés. Jelenkor 1943. 23. sz. – Kosztolányi Dezső: A magyar könyv pusztulása. Jelenkor 1943. 11. sz. – Vizsnyey Ferenc: Tisztelgés a könyvek előtt. D 1943. 8. sz. 192. p.

Könyvkiadás. – TÖRTÉNETét l. Könyvkiadás, nyomdászat, könyvkereskedelem. Történeti áttekintések, összefoglalások. Történeti résztanulmányok. – EGYKORÚ HELYZET. – Jókai Mór: Nemzeti haladásunk, 1855-ben. VÚ 1856. 1. sz. 2. p. – Névy László: Régi dolgok új kiadásban. Figy. 1873. 1. sz. 1–2. p., 2. sz. 13–14. p., 3. sz. 25–26. p. – Állam, társadalom és irodalom. C 1882. 15. sz. 58–60. p., 16. sz. 62–63. p. – György Aladár: A hírlapok s a könyvirodalom hazánkban.

C 1883. 14. sz. 54–56. p., 15. sz. 57–59. p. – György Aladár: A magyar irodalom tőkéje. C 1883. 6. sz. 21–24. p., 7. sz. 26–27. p. – „Magyar írók könyvkiadó egyesülete". C 1886. 2. sz. 7–8. p. [Szövetkezet terve.] – Trefort Ágoston: Nyílt levél a szerkesztőhöz. BSz 1887. 305–306. p. – Balogh Arthúr: Könyvekről, írókról, kiadókról. Főv. L. 1894. 35, 36. sz. – Barcza Imre: A millennium és a magyar könyvek C 1895. 5. sz. 20. p. – Róna Béla: A magyar sajtó és a könyvkiadók. Könyvker. L. 1895. 2. sz. – Sennowitz Adolf: Millenniumi előkészületek. C 1895. 32. sz. 132–133. p. – Róna Béla: Fordítások. C 1898. 3. sz. 12–13. p. – Observator: Irodalompártolás. C 1902. 7. sz. 31–32. p.; vö. Zigány Árpád: Irodalompártolás. M. Közélet 1902. 1. sz. – Wiesner Jakab: A kiadóról és a könyvről. 1903. 15 p. – Szász Zoltán: A mai magyar irodalom sorvadásának okairól. HSz 1908. 2. köt. 593–601. p. – Wiesner Jakab: Nyílt levél Tolnay Lajos országgyűlési képviselőhöz. C 1908. 106–108. p. [A magyar könyvkiadás kritikája.] – Kőhalmi Béla: Utazás a magyar irodalom és könyvkiadás körül. HSz 1909. 1. köt. 148–161. p. [1896–1908.] – Lengyel Menyhért: Üzlet és irodalom. Ny 1910. I. 708–710. p. – Pogány József: Könyvdemokratizálás. Szoc. 1910/11. febr. 190–192. p. – Elek Artúr: A magyar író és kiadója. Ny 1913. I. 43–52. p. – Kőhalmi Béla: Kapitalista könyvirodalom. HSz 1913. 27. köt. 98–103. p. – A könyvkiadás gyönyörűségei. C 1914. 21. sz. 127. p., 28. sz. 131–132. p. – Könyvkiadás és háború. C 1914. 28. sz. 156. p. – Kner Imre: A magyar könyv jelenéről és jövőjéről. KSzle 1916. 105–122. p. – Kőhalmi Béla: A napilapok könyvrovata. KSzle 1917. 2. sz. 73–77. p. – Égo: „Ez kell a népnek". Szoc. 1918. 410–411. p. – Fogarasi Béla: A tudományos irodalom fejlesztése. C 1919. 21. sz. 114. p.; Vörös Ú. 1919. júl. 30. – Kende Ferenc: Könyvtermelés a régi és új társadalomban. C 1919. 10. sz. 37–39. p. – Kende Ferenc: Osztályharc a könyvszakmában. C 1919. 20. sz. 97–98. p. – Kner Imre: Kommunista könyvkultúra. C 1919. 18. sz. 73–76. p. – Lukács Elemér: A tudományos szellemi termelés társadalmasítása. C 1919. 17. sz. 61–64. p. – A szocializált könyvkiadó és kereskedő üzemek beosztása. C 1919. 16. sz. 59–60. p. – Újonnan szocializált könyvkiadó és kereskedő üzemek. C 1919. 18. sz. 83. p. – Kőhalmi Béla: Az új magyar irodalom és a könyvkiadás. Napkelet 1921. – Ranschburg Viktor: A könyvkiadás mestersége. 1922. 61, 2. p. – –: Válságos idők. C 1922. 32. sz. 145–146. p. – Schultz Elek: A kiadó költségei békében és most. 1925. 14 p.; C 1925. 4. sz. 14. p., 5. sz. 19–20. p. – Sikabonyi Antal: A könyvkiadóink és az új magyar könyvek. M. Bibl. Szle 1925. 152–154. p. – Ranschburg Viktor: A könyv útja a szerzőtől a közönségig. Könyvbar. L. 1928. 270–277. p. – Nagy Lajos: Kultúrfölény a karácsonyi számokban. Száz. 1929. 41–42. p. – Nagy Lajos: Magyar író 1929-ben. Száz. 1929. 373–381. p. – Reiter László: Modern book production. 1929. 9 p. – Új utak a magyar könyvkiadásban. Lit. 1929. 194–195. p. – Ambrus Zoltán: Írók és kiadók. PN 1930. 15. sz. – Drescher Pál: A magyar könyvtermelés és a főváros könyvolvasása a háború utáni években. M. Szle 1930. II. 27–35. p. – Haraszti Sándor: A magyar könyvkiadás 1930-ban. Korunk 1931. 148–150. p. – Móricz Zsigmond: Magyar könyvpatak. Nem folyam az, csak patak. Ny 1931. II. 437–438. p. – Krúdy Gyula: Egy könyv margójára, vagy hogyan lettem könyvkiadó. Lit. 1931/32. 374–375. p. – A könyvtermelés 1932. évi eredményei. Lit. 1935. XXI. p. – A magyar könyv válsága a parlament előtt. C 1935. 48. sz. 149–152. p. – Máté Károly: Könyvkiadás hajdan és most. D 1935. 1. sz. 1–4. p. – Melitusz N. József: A magyar könyv-

kiadás új iránya. Korunk 1935. 152–154. p. – Hazánk könyvtermelése. 1935. Könyvpiac 1936. 28. sz. 3. p. – Ijjas Antal: Korszerűtlen irodalom. Kath. Szle 1936. I. 69–70. p. – Könyvkiadás és könyvkereskedelem. Könyvpiac 1936. 12. sz. 2. p. – Füzy Pál: Ami a könyvkiadás mögött van. M. Kult. 1938. II. 106–107. p. – Kállay Miklós: A magyar könyvkiadásról. Napkelet 1938. II. 253–257. p. – Bisztray Gyula: A magyar könyvkiadás gondjai. M. Szle 1940. 38. köt. 197–206. p. – Thurzó Gábor: Kövér könyv, sovány olvasó. D 1942. 9. sz. 195–197. p. – Szij Rezső: Az új magyar könyvkiadás. Írott Kő 1942. 6. sz. – Tamás Kálmán: A könyvkiadás és a háború. M. Kultúrszle 1943. 3. sz. 51. p. – Lőrincz Ernő: Könyvkereskedői és kiadói alapismeretek. 1944. 212. p. – Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó I–II. 1959. – BALOLDALI KÖNYVKIADÁS. – Marx és Engels műveinek magyar nyelvű bibliográfiája. Összeáll. Práger Miklós. 1953. 80 p. Pótköt. 1964. 141 p. – Práger Miklós: Marx, Engels műveinek magyar kiadásáról és elterjedéséről. Társ. Szle 1953. 320–325. p. – Kussinszky Endre: Szovjet regények az ellenforradalmi Magyarországon. K 1956. 4. sz. 288–289. p. – Marosi Éva: Forradalmi ponyva 1942-ből. MKSzle 1956. 313–317. p. – 22 röplapdokumentum. Fakszimilék az illegális Kommunista Párt röpcéduláiból... 1959. 2 lev. 22 mell. – Práger Miklós: Lenin műveinek magyar kiadásairól. Párttört. Közl. 1960. 34–41. p. – Küzdtünk híven a forradalomért. Képes röplapok az illegalitás idejéből. Összeáll. Gábor Imréné Orbán Ilona. 1961. XXIII, [4] p. 100 t. – Sándor Pál: Baloldali könyvkiadás Horthy-Magyarországon. MKSzle 1962. 125–130. p. – Szilágyi János: Adalékok a szociáldemokrata könyvkiadás történetéhez a két világháború között. MKSzle 1962. 41–51. p. – Gábor Imréné: Kommunista röplapok bibliográfiája. 1919–1944. I–II. 1965. 535 p. – Silfen János: Az 1917-es forradalom emigrációs és magyarországi visszhangja. MKSzle 1967. 258–260. p. – L. még Külföldi magyar könyvkiadás és Cenzúra, sajtó elleni eljárások – KÜLFÖLDI MAGYAR KÖNYVKIADÁS. – Spectator: Az erdélyi magyar könyvtermelés utolsó hat esztendejéről. MKSzle 1924. 154–155. p. – György Lajos: Az erdélyi magyar könyvtermelés, 1919–1924. Erd. Almanach 1925. 193–195. p. – Alapy Gyula: Szlovenszkó irodalmi élete. Könyvbar. L. 1927. 91–95. p. – László Ferenc: A vajdasági magyar irodalom és könyvkiadás. Könyvbar. L. 1927. 96–97. p. – Tabéry Géza: Az erdélyi könyv. Könyvbar. L. 1928. 95–96. p. – Braun Róbert: Az utódállamok könyvtermelése. C 1929. 17. sz. 93. p. – Rózsa Albert: Az erdélyi magyar könyvtermelés 1919–1934-ig. Láthatár 1936. 22–25. p. – Erdély 1937. évi magyar könyvtermelése. C 1939. 11. sz. 24–25. p. – Kőhalmi Béla: Az emigrációs irodalom összegyűjtése. Tiszatáj 1964. 4. sz. 7. p. – Silfen János: A bécsi emigrációs könyvkiadás történetéből. MKSzle 1965. 341–344. p. – Silfen János: Bécsi magyar kiadók 1919 után. Könyv 1965. 1. sz. 35–36. p. – Silfen János: Két emigrációs bécsi könyvsorozat. Könyv 1965. 8. sz. 280–281. p. – Markovits Györgyi: A Szovjetunió alkotmányának álcázott kiadása. [1936 v. 1937.] MKSzle 1967. 355–356. p. – Tiszay Andor: Magyar nyelvű könyvkiadványok a Szovjetunióban a két világháború között. MKSzle 1967. 334–340. p. – KIADVÁNYFAJTÁK. – Szépirodalmi könyvek. – Arany János: A magyar Shakespeare megindítása [1860]. A. J. Összes prózai művei. 1938. 924–929. p. – Az irodalom díszöltönyben. Mo. és a Nagy Világ 1869. 3–4. sz. – Jókai Mór előfizetési felhívása a forradalom alatti műveire. VU 1874. 43. sz. 684. p. – A magyar irodalom 1877-ben. PN 1877. 344. sz. – Makáry Gerő: A magyar irodalom 1878-ban. C 1879. 10. sz. 37–38. p. – L...: Szép-

irodalmunk és a magyar kiadók. C 1880. 17. sz. 67–68. p. – Szépirodalmi vállalatok. C 1880. 19. sz. 74–76. p. – G. E.: Irodalmi viszonyaink. C 1881. 30. sz. 120–121. p. – Hadüzenet a chresthomatikának [!]. C 1883. 32. sz. 130–131. p. – Porzsolt Kálmán: Egy év irodalma [1883]. Figy. 1884. XVI. k. 44–56. p. – Szinnyei József, id.: Irodalmi viszonyaink 1845- és 1888-ban. 1888. 20 p. Klny. Nemzet 1888. 49–50. sz. – Róna Béla: A magyar szépirodalom 1894-ben. 1895. 31 p. – Császár Ernő: Az Olcsó Könyvtár és a Magyar Könyvtár 1913-ban. BSz 1914. 158. köt. 147–152. p. – Könyvrednaught. (A Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtára.) KSzle 1914. 4. sz. 114–115. p. – Kuncz Aladár: A Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtára. Ny 1914. I. 712–716. p. – Kőhalmi Béla: Arany jubileum Arany János könyvei nélkül. Világ 1917. jan. 18. – Szini Gyula: Nem kaphatók Petőfi, Arany, Tompa verses könyvei. Déli Hírl. 1918. 130. sz. – Király György: Régi könyvek, új értékek. Könyvgy. Évk. 1919. 56–62. p. – r.: Régi magyar írók ízléses kiadásban. It 1919. 135. p. – Nagy Lajos: Idegen regények garmadái. Ny 1925. II. 215–221. p. – Ranschburg Viktor: Válasz Nagy Lajos cikkére. Ny 1925. II. 221–225. p. – Révay Mór János: A garmadákról. Ny 1925. II. 226–227. p. – Szabó István: Egy irodalmi vállalkozás Debrecenben a szabadságharc bukása után. Debreceni Képes Kalendárium 1927. 87–97. p. – Magyar irodalmi ritkaságok. D 1931. 1–2. sz. 5–6. p. – Kozocsa Sándor: A Ludas Matyi-kiadások története. MKSzle 1938. 123–130. p. és klny. 1938. 10 p. 1 t. – Schöpflin Aladár: Arany János és kiadói. Tükör 1938. 2. sz. 86–89. p. – Gyóni Ferenc: A Gyóni-kötetek kiadásának története. MKSzle 1942. 415–421. p. – Vajthó László: Húsz évem a Markóban. 1946. 51 p. – Bisztray Gyula: Az Arany János-kiadások rostája. (1883–1958.) MKSzle 1959. 23–46. p. – Péter László: Egy nyomaveszett Juhász Gyula-kötet. MKSzle 1959. 290–291. p. – Szilágyi János: Szépirodalmi könyvek a Tanácsköztársaság alatt. K 1959. 2. sz. 113–114. p. – L. K.: Írók és könyvkiadók. Vörösmarty. K 1960. 10. sz. 777–778. p. – Vajda János és az előfizetők. K 1960. 12. sz. 939. p. – Busa Margit: Kazinczy Ferenc munkáinak kiadástörténete. OSZK Évkve 1959. 1961. 321–343. p. [1831-től.] – Saitos Valéria: A költő előfizetőket gyűjt. Tiszatáj 1963. 1. sz. 5. p. [József Attila.] – Lukácsy Sándor: Shakespeare magyar fordításai. K 1964. 4. sz. 221–222. p. – L. még Olvasás, olvasóközönség. Olvasmányok. Szépirodalom. – *Kritikai kiadások.* – Voinovich Géza: Arany János kritikai kiadásának feladatai. M. Bibl. Szle 1925. 7–11. p. – Kozocsa Sándor: A magyar kritikai ediciók kiadástörténetéhez. MKSzle 1964. 381–385. p. – Kozocsa Sándor: Die Geschichte der kritischen Editionen in Ungarn. Acta Hist. Lit. 1966. 1–2. sz. 247–254. p. – Tudományos és ismeretterjesztő könyvek. – k. r.: Technikai irodalmunk 1876-ban. BSz 1877. XIII. k. 377–383. p. – Kremmer Dezső: Egy Budapesti Lexikon tervezete. KSzle 1913. 8. sz. 69–71. p. – Kremmer Dezső: Enciklopédia és lexikon irodalmunkról. KSzle 1914. 3. sz. 71–76. p., 4. sz. 98–104. p. – Kenyeres Imre: A tudomány könyvei. D 1940. 10. sz. 243–246. p. – Pap János: Szemelvények a magyar műszaki irodalom múltjából. Műsz. K. Táj. 1956. 3. sz. 15–20. p. – Simonovits István: Száz éves a magyar orvosi könyvkiadás. Orv. Hetilap 1963. 19. sz. 865–867. p. – L. még Olvasás, olvasóközönség. Olvasmányok. Tudományos és ismeretterjesztő irodalom. – Zeneművek. – Isoz Kálmán: A régi Budapest hangjegyeken. M. Bibl. Szle 1924. 175–177. p. – Isoz Kálmán: Hangjegykereskedelem és hangjegykiadás. A magyar muzsika könyve 1936. 269–271. p. – Molnár Antal: Tíz év zenei könyvtermése a trianoni Magyarországon. (1920–1930.) Érd. Múz. 1940. 262–268. p. – Isoz Kálmán: Zeneműkereskedelem és kiadás a régi Pest-Budán. M. Zenei Szle 1941. 117–137, 145–168. p. [1771–1860.] – Gyermek- és ifjúsági könyvek. – A magyar ifjúsági irodalom érdekében. VÚ 1866. 45. sz. 549. p. – Tóth József: Ifjúsági irodalmunk. Figy. 1873. 44. sz. 527–529. p., 45. sz. 539–541. p. – Nádai Pál: Magyar gyermek-képeskönyvek. M. Műv. 1927. 620–633. p. – Ruzitska Mária: Ifjúsági irodalom. Könyvbar. L. 1928. 307–308. p. – Drescher Pál: Régi magyar gyermekkönyvek. 1538–1875. 1934. 133. p. 14 t. – Lányi Kamilla: A magyar ifjúsági és gyermekirodalom múltjából. K 1958. 12. sz. 924–927. p. – L. még Olvasás, olvasóközönség. Ifjúság, gyermekek. – Ponyva, népies könyvek. – Zugirodalom nagyban. Reform 1871. 296. sz. – György Aladár: Irodalmunk demokratizálása. Figy. 1873. 31. sz. 361–363. p. – A rongyirodalom. Munkás-Heti-Krónika 1875. júl. 11. – Ponyvairodalom ellen. Bp. 1878. jún. 12. 1. „Mulattató Újság” tulajdonosai és fel. szerkesztői: Bodon József és Pósa Lajos. Bajai Közl. 1878. 51, 52. sz. – Kossuth Lajos levele Bodon Józsefhez. 1879. febr. 28. Kossuth Iratai IX. 306–310. p., vö. Bodon József: Kossuth a népies irodalomról. VÚ 1880. 12. sz. 185. p. – Adler Ignác: Sötét pont. C 1894. 16. sz. 58–59. p. – Kenedi Géza: Ringy-rongy irodalom. C 1911. 35. sz. 227. p. – Baros Gyula: Arany, Petőfi és ponyvairodalom. MKSzle 1918. 154–181. p. és klny. 1918. 29. p. – Boldizsár Iván: A nemes ponyva és a középosztály igénye. Ny 1940. I. 230–231. p. – Halász Gábor: Könyvek a „ponyván.” Ny 1940. 153–154. p. – Radnóti Miklós: Klasszikusok és modernek a „ponyván”. (1940.) R. M.: Tanulmányok, cikkek. 1956. 253–255. p. – Tolnai Gábor: Könyvek a ponyván. Ny 1940. I. 153–154. p. – Lovászy Márton: Ponyva és irodalom. Ny 1941. II. 511–512. p. – Nagypál István: Ponyva és irodalom. Ny 1941. II. 448–454. p. – Bisztray Gyula: Népnevelő íróink a XIX. században. Demokrácia és köznevelés. 1945. 163–177. p. – Győri György: Utazás a ponyva körül. A Könyv 1955. 10. sz. [2 világh. között] – L. még Olvasás, olvasóközönség. Olvasmányok. Ponyva, detektívregény. – Naptárak. – Brassai: Egy pár szó a naptárakról. VÚ 1854. 40. sz. 356–357. p. – Edvi Illés Pál: Naptárt illető glosszák. VÚ 1855. 23. sz. 180–181. p. – Táncsics Mihály: Naptárirodalmunk 1860-ra. Nép Ú. 1859. 11. sz. – Lauka Gusztáv: Humorisztikus naptáraink s a napi irodalom szemléje. Sürgöny 1864. 254, 255, 261. sz. – A naptárszüret. VÚ 1871. 46. sz. 581. p. – Révész Imre: A negyvenéves kalendárium. Debreceni Képes Kalendárium 1940. 35–36. p. – S[őregi]. J[ános].: A debreceni Kalendárium rövid életrajza. 1592–1940. Debreceni Képes Kalendárium 1940. 37–38. p. – KÖNYVKIADÁS SZERVEZETE, EGYESÜLETEK. – Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők, Zeneműkiadók és Zeneműkereskedők Egyesülete, – A M. K és K., Z. és Z. Orsz. E. alapszabályai. 1919. 21 p. – Révay József: A M. K. és K. Orsz. E.-nek ötven éve. 1878–1928. 1929. 123 p. – A M. K. és K. Orsz. E.-nek alapszabályai. 1937. 23 [1] p. – Ua. 1941. 24 p. – A M. K. és K. Orsz. E. tagjainak névsora. [1943.] 12 p. – Magyar Szövegírók, Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szövetkezete. – Szerzők és kiadók új egyesülete. C 1910. 28. sz. 171. p, – M. Sz. Z. és Z. Sz.-nek szabályai. 1938. 23 p. – SZERZŐK HELYZETE, SZERZŐK ÉS KIADÓK KAPCSOLATA. – Szerzői, kiadói jog. – Arany László: Az írói és művészi tulajdonjogról. BSz 1876. X. k. 225–257. p. – A „Pesti Napló” az írói tulajdonjogról. Figy. 1876. 3. sz. 29–30. p. – Az írói és művészi jog. Indokolás. 1879. 31 p. – Kertbeny Károly;

Észrevételek az írói törvényjavaslatnak a fordításokról szóló cikke ellen. 1879. 33 p. – Kováts Gyula: Az írói és művészi tulajdonjog. 1879. 84 p. – Kováts Gyula: Mi a jogunk s milyen legyen törvényünk az írói és művészi munka védelmében. 1882. 16 p. Klny. M. Igazságügy 1882. – 1884: xvi. t. c. a szerzői jogról. Kiad. a m. kir. belügyminisztérium. 1884. 46 p. – Ua. Függelékül: I. 1875: XXXVII. t. c. 8.; II. 1884: VI. t. c. pótcikkely.; III. 1880: LIV. t. c. Jegyzetszélű kiad. 1884. 60, VI p. – A szerzői jogra vonatkozó törvénykezési eljárást és beiktatást szabályozó miniszteri rendeletek. 1884. 38 p. – Apáthy István: A szerzői jogról szóló törvény (1884: XVI. t. c.) méltatása jogi és gazdasági szempontból. 1885. 32 p. – Knorr Alajos: A szerzői jog. (Az 1884: XVI. tv. magyarázata.) 1890. – Magyary Géza: A kiadói ügylet. 1893. 134 p. (Klny. Jogi Szle.) – Ranschburg Viktor: A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott berni egyezmény vonatkozással Magyarországra. 1901. 91 p. – A szerzői jogról szóló törvény reformja. 1906. 81 p. – Kenedy Géza: A magyar szerzői jog. 1884: XVI. tc. rendszeres magyarázata, valamint a vele összefüggő törvények és rendeletek. 1908. 250 p. – Szalai Emil: Az irodalmi és művészeti művek védelmére alakult nemzetközi Berni unió (1922: XIII. tc.), az összes unió-olvasmányokkal és a nemzetközi vonatkozású szerzői jogi rendelkezésekkel. 1922. 58 p. – Szalai Emil: A magyar szerzői jog. Az 1921: LIV. tc. a vele kapcsolatos rendeletek és a kiadó ügyletről szóló törvényes rendelkezések. 1922. 67 p. – Balás P. Elemér: Rádió, szerzői jog, sajtójog. 1927. – Halmi Bódog: Az író védelme. Ny 1931. II. 253–254. p. – Írói művek megvásárlása örökáron. C 1933. 26. sz. 93–94. p. – Alföldy Dezső: A magyar szerzői jog különös tekintettel a M. Kir. Kuria gyakorlatára. 1936. 252 p. – A m. kir. minisztérium 3700/1, 3700/1939. M. E. ... számú rendeleteinek az ipari tulajdon és a szerzői jog védelméről szóló ... rendelkezései. 1939. 165–189. p. Klny. Szabadalmi Közlöny. – D. Szemző Piroska: Szerzői jogi vita Jókai német kiadása körül. MKSzle 1964. 324–337. p. [1870-es évek.] – Írók helyzete, honoráriumok. – Kőváry László: Írók segélypénztárai. Hetilap 1854. 52. sz. – Horváth Sándor: Miért szegények többnyire a magyar írók. VÚ 1855. 45. sz. 359–360. p. – Vahot Imre: Írók segélypénztára ügyében. Nagy Világ Képekben 1855. 52. sz. – Eötvös József beszéde a magyar írói segélyegylet első közgyűlésén (1861. november 24.). VÚ 1861. 48. sz. – Pompéry János: A magyar írók segélyegylete alakuló közgyűlésének jegyzőkönyve. Hölgyf. 1861. 143. sz. – Gyulai Pál: A magyar írók segélyegylete. Pest, október 14. 1862. MS 1862. 241. sz.; PN 1862. 224, 242. sz., 1863. 15, 23, 24, 28. sz., 1866. 281. sz., 1878. 2, 3. sz.; Hon 1867. 36. sz. – Írói honoráriumokról Magyarországon. MS 1864. 31. sz. – Justus: Irodalmi bajok. Figy. 1874. 47. sz. 554–555. p., 48. sz. 563–565. p. – Závodszky Károly: Irodalmi bajok. Figy. 1874. 49. sz. 575–576. p. – Sz. J.: Írói tiszteletdíjak. Főv. L. 1875. 124. sz. – Az írói tiszteletdíj kérdése. Főv. L. 1880. 151. sz. – A magyar írók segélyegyletének évkönyve. 1877–1881. 1882. 68 p.; ua. 1882–1884. 1885. 56 p. – György Aladár: Akik az irodalomból élnek. Nemzet 1883. 141. sz. – Bresztovszky Ernő: Művésznyomor és művészgőg. Ny 1908. II. 466–473. p. – Lengyel Géza: A művész adója. Ny 1908. I. 742–747. p. – Kaffka Margit: Az írók szervezkedése. Világ 1911. és K. M.: Cikkek, tanulmányok. 1959. 170–171. p. – Szinnyei Ferenc: Írói szerződések. ITK 1911. 242–248. p. [Önkényu.] – Bayer József: Néhány adat az írói művészi díjazások történetéhez. It 1912. 181–183. p. – Honoráriumok az ötvenes évekből. C 1913. 3. sz. 14. p. – Az Állam mint kéziratvásárló. C 1919. 11–12. sz. 43–44. p. – Nagy Lajos: Hogyan fizette a tőkés

társadalom az íróit? [1919.] N. L.: Író, könyv, olvasó. I. 1959. 65–68. p. – Egy magyar író az étkezőkocsiban szakácskodik. Lit. 1926. V. 4. p. – Pásztor Árpád: Írók sorsa. Lit. 1927. 453–454. p. – Radó Antal: Egy honorárium története. Bpi Hírl. 1929. 73. sz. [Gyulai Pálról.] – Magyar Írók Egyesülete. Az 1923. febr. 2. tartott közgyűlés előadásai. 1930. 29 p. – Kosztolányi Dezső: A magyar író sorsa. Bpi Hírl. 1930. 30. sz. – Krúdy Gyula: Az ország legszegényebb emberei: a magyar írók. (1931.) K. Gy.: Írói arcképek II. 1957. 530–533. p. – Pakots József: Nem lehet tovább hallgatni! Lit. 1932. ápr. I–III. p. – Schöpflin Aladár: Az Írók Gazdasági Egyesülete a Balatonon. Ny 1932. II. 343. p. – Supka Géza: A magyar író 1932-ben. Lit. 1932. 678–682. p. – Bresztovszky Ede: A magyar irodalom végzetes órái. Beszéd Budapest Székesfőváros törvényhatósági bizottsági közgyűlésén. 1934. nov. Lit. 1934. dec. 10. LXXXIX–XC. p. – Az írói értekezlet jegyzőkönyve. A székesfőváros polgármestere által összehívott 1934. évi írói értekezleten elhangzott felszólalások. 1935. – Benedek Marcell: Hogyan lehet irodalomból megélni. Lit. 1935. 136. p. – Illyés Gyula: Az író anyagi helyzetéről. Ny 1935. I. 86. p. – Ugron Gábor: A magyar írók gazdasági helyzete. Lit. 1935. 337–340. p. – Vészi Mátyás: A magyar író megsegítése – törvényhozási feladat. Lit. 1935. II. 15. XVII–XXV. p. – Báy Gyula: Követeljük a kultúr-kalóriát! Jövendő 1936. 15. sz. – Zalai Fodor Gyula. Nemzeti Irodalmi Alapot. Napkelet 1939. I. 427–430. p. – Tóth László: Íróink sorsa. M. Kult. 1944. I. 35. p. – Csányi László: Írók erszénye. Jegyzetek a magyar irodalom pénztörténetéhez. K 1960. 7. sz. 543–544. p. – József Attila: Munkanélküli írók táppénze. J. A. Vál. Műv. 1952. 418–419. p. és J. A. Összes Művei III. 1958. 153–155. p. – Fehér Erzsébet: Az írói érdekvédelem. A Petőfi Irod. Múzeum Évkve 1962. 1962. 111–120. p.

Cenzúra, sajtó elleni eljárások. – TÖRTÉNETI VISSZATEKINTÉSEK, TANULMÁNYOK. – Szokoly Viktor: Censura és haditörvényszékek. [1861–62.] Haz. s a Külf. 1871. 22–24. sz. – Szilágyi Sándor: A cenzúra történetéhez. PN 1875. 59. sz. – A magyar lapszerkesztők Benedek táborszernagy kormányzónál audiencián. 1860. okt. 19. Főv. L. 1880. 242. sz. – Jakab Elek: A cenzúra története Erdélyben. Figy. 1881. X. 161–182, 253–273, 333–356. p. – Reizner János: Adalékok a szabadságharc s az emigráció könyvészetéhez. MKSzle 1882. 114–121. p. – Szilágyi Sándor: Emlékezzünk régiekről. Anekdotikus adalék az elnyomatás korának cenzúrájához. Nemzet 1883. dec. 25. – Zuboly [Bányai Elemér]: A cenzúra múltjából. [Bach-korsz.] Hazánk 1905. dec. 21. – Géczy József: Az egyházi könyvtilalom és könyvbírálat. Nagyvárad 1915. 205 [3] p. – Tábori Kornél: A bécsi titkos levéltár és a Vasárnapi Újság. VÚ 1921. 8. sz. 93–94. p. – Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Szerk. és bev. Angyal Dávid. 1925. VIII, 735 p. – Kun Andor: Az első sajtóvétségek. S 1934. 11–12. sz. 15–17. p. [1848–1869.] – Benedek Marcell: Szabadság és irodalom. Nsz 1941. dec. 25. – Egyed István: Sajtószabadság és sajtócenzúra. MS 1941. 12. sz. 9–10. p., 1942. 2. sz. 1–2. p., 3. sz. 1–2. p., 5. sz. 1–2. p., 7. sz. 1–2. p., 8. sz. 1–2. p., 9. sz. 1–2. p., 10. sz. 1–2. p. – Kunszery Gyula: Magyar írók bűnperei. 1942. 63 p. – Mester Sándor: A toll mártírjai. [1947.] 239 p. – Rejtő István: József Attila perei. It 1952. 455–464. p. – Szabó Tibor: Könyvek a vádlottak padján. K 1953. 7. sz. 15–16. p. – Hajdu Tibor – Rákosi Sándor: József Attila versei a bíróság előtt. Párttört. Közl. 1958. 1. sz. 190–214. p. – Markovits Györgyi: A Nemzeti Könyvtár remotái nyomán ... OSZK Évk. 1959. 1961. 260–276. p. – Nagy Sándor: Irodalmi per a Horthy-

korszak bírósága előtt. Alföld 1960. 3. sz. 122–129. p. – K. Markovits Györgyi: Henri Barbusse előszava a betiltott kommunista daloskönyvben. MKSzle 1961. 499–502. p. – Markovits Györgyi: „Mert szégyen élni . . .” (Gábor Andor kitiltott verskötete.) MKSzle 1962. 206–209. p. – M[arkovits Gy[örgyi]: Vers-perek Horthy-Magyarországon. MKSzle 1962. 339–341. p., 1964. 72–73. p. – Várkonyi András: A pápai index Magyarországon. Tört. Tanít. 1962. 3. sz. 1–7. p. – Markovits Györgyi: Egy bátor könyv a fasizmus ellen. MKSzle 1963. 260–262. p. – Markovits Györgyi: Tiétek a föld! MKSzle 1963. 110–115. p. – Markovits Györgyi: Üldözött irodalom. Kitiltott, elkobzott, inkriminált prózai írások a Horthy-korszakban. OSZK Évkve 1961–62. 1963. 326–363. p. – Szabó Ferenc: Izgatással vádolt Petőfi-vers a szegedi törvényszék előtt – 1932-ben. Tiszatáj 1963. 12. sz. 1. p. – Markovits Györgyi: Magyar pokol. 1964. 453 p. 14 t. – Markovits Györgyi: Üldözött költészet. 1964. 186 p. – Markovits Györgyi: Francia vonatkozású kiadványok és a horthysta cenzúra. MKSzle 1964. 257–259. p. – Markovits Györgyi: Magyar író, magyar könyv – 1934-ben. MKSzle 1965. 344–346. p. – Markovits Györgyi: A „keresztény” Magyarország harca – versek ellen. Világosság 1964. 9. sz. 569–572. p. – Markovits Györgyi: Radnóti Miklós Horthy bírósága előtt. Tiszatáj 1964. 3. sz. 7. p. – Markovits Györgyi: Két vers a rendőrségi jelentések tükrében. Tiszatáj 1964. 5. sz. – Szabó Ferenc: A dicsőséges nagyurak egy szegedi izgatási pörben (1932). ITK 1964. 596–700. p. – M. Pásztor József: Elkobzott könyvek és folyóiratok Debrecenben 1934-ben. MKSzle 1965. 39–43. p. – M. Pásztor József: Irodalmi sajtóper 1934-ben. ITK 1965. 368–372. p. [Szabad Írás ellen.] – Markovits Györgyi–Tóbiás Áron: A cenzúra árnyékában. 1966. 796 p. – Markovits Györgyi: Írók harca a szabad sajtóért. MKSzle 1966. 163–167. p. – Markovits Györgyi: Sajtóellenőrzés Magyarországon a két világháború között. MS 1966. 4. sz. 119–120. p. – Páricsy Pál: A könyvforgalmi zár. (1915–1918.) MKSzle 1966. 362–365. p. – Tóbiás Áron: Tersánszky és a cenzúra. Kortárs 1966. 10. sz. 1566–1568. p. – Markovits Györgyi: Kassák Lajos az osztálybíróság előtt. MKSzle 1967. 4. sz. 371–376. p. – EGYKORÚ KÖZLEMÉNYEK. – Figyelmező. Szerk. Vida Károly. Betiltása két ízben. M. Hírl. 1850. 49. sz. – [Falk Miksa] (Fk): Az időszaki sajtót illető rendszabályok. PN 1857. júl. 26. – [Falk Miksa] (Fk): Szabad sajtó. PN 1860. nov. 1, 6. – Perlaky Mihály: A sajtószabadság lényege és szüksége . . . Kolozsvár 1861. 51 p. – J[ókai] M[ór]: A sajtó morális szabadsága. MS 1862. 106, 109. sz. – A sajtószabadság Magyarországon. Keményi Ambrus után. Főv. L. 1878. 5. sz. – Baumgarten Izidor: A sajtójogi felelősség rendszere. 1883. 55 p. – Láng József: Cenzúra és sajtószabadság. 1889. – B. P. H.: A hírlapok utcai árusítása. C 1893. 7. sz. 22. p. – Házkutatások. Nsz 1895. ápr. 19. 3. p. [munkáslapok szerk.] – A sajtószabadság mellett. Nsz 1898. febr. 19. 5–6. p. Szabad a sajtó! Nsz 1902. jún. 14. 1. p. – Garbai Sándor–Weltner Jakab: A nemzeti uralom vívmányai. Népbutítás. A sajtószabadság letiprása . . . 1906. 24 p. – Szemere Miklós: Sürgős interpellációja sajtóügyben a miniszterelnökhöz okt. 10-én. 1906. 29 p. – Az új rendszer sajtószabadsága. Nsz 1906. júl. 12. 5–8. p. – Garami Ernő: A vélemény és a rágalmazás szabadsága. Szoc. 1909. 289–296. p. – A sajtójog főbb kérdéseinek reformja. 1910. 116 p. – A Budapesti Újságírók Egyesületének előterjesztése a sajtóról szóló törvényjavaslat ellen. 1913. 16 p. – Törvényjavaslat a sajtóról. Előadói tervezet. 1913. 74 p. – Az Újságkiadók Országos Szövetségének emlékírása a sajtóról szóló törvényjavaslat tárgyában. 1913. 17 p. – Az esküdtszék és sajtószabadság orvtámadói ellen. Nsz 1913. okt. 26. 7–8. p. – Székely Aladár: A sajtóreformhoz. HSZ 1913. 28. köt. 497–503. p. – Szabó Ervin: „Korlátlan sajtószabadság.” Ny 1914. I. 151–152. p. – Az Újságírók Egyesülete és a cenzúra. Nsz 1918. febr. 19. 6. p. – A Budapesti Újságírók Egyesülete. Nsz 1918. okt. 3. 4. p.; okt. 4. 6. p. – Mától fogva nincs cenzúra. Nsz 1918. okt. 25. 1. p. – Serény Aladár: „Bizalmas.” A háborús cenzúra hóhérmunkája. 1919. 64 p. – Hol a sajtószabadság? Vörös Ú. 1919. 17. sz. 2. p. – A Közoktatási Népbiztosság VI. sz. belső rendelete. C 1919. 17. sz. 69–70. p. – Szerény tiltakozás a sajtószabadság eltiprása miatt. Nsz 1921. máj. 24. 3. p. – A Nemzeti Múzeum nem adja ki az „emigráns” lapgyűjteményt az ügyészségnek. Szózat 1924. nov. 14. – A rendjavaslat No II. béklyó a gondolat- és véleményszabadságra. Nsz 1924. máj. 20. 1–2. p. – Nagy Lajos: Szabad-e, lehet-e írni a magyar írónak? Ny 1925. I. 483–493. p. – Vámbéry Rusztem: Sajtóbilincsek és sajtórabszolgák. 1927. 15 p. – Nagy Lajos: Magyar író 1929-ben. Száz. 1929. júl.–aug. 373, 381. p. – Ráth-Végh István: Cenzúra és erkölcs. Ny 1929. I. 823–827. p. – Babits Mihály: Könyvpropaganda és könyvégetés. Ny 1933. I. 563–564. p. – Fábry Zoltán: A könyv magyar gyújtogatói. Korunk 1933. 851–853. p. – Benedek Marcell: Európa retteg a betűktől. C 1935. 21. p. – Szász Menyhért–Huberth Gusztáv: „A Sajtó” ankétja a tiltott közlésről. S 1935. 5–6. sz. 1–27. p. – Kelemen Kornél: A sajtószabadság és a magyar sajtó reform. 1936. 32 p. – Déri Tibor: Az írói szabadságról. Szép Szó 1936. 156–160. p. – Nagy Lajos: Jelentés az írói szabadság ügyében. Ny 1936. II. 372. p. – Babits Mihály: Cenzúra. Ny 1937. I. köt. 157–159. p. – Az indexre tett Petőfi. Nsz 1937. febr. 5. 9. p. – Magyar írók sorsa. Gondolat 1937. 2. sz. 105–106. p. – A magyar írók tiltakozása a magyar irodalom megcsonkítása ellen. Nsz 1937. dec. 1. 12. p. – Nyékhegyi István: Sajtó és közigazgatás. 1937. 14 p. – Petőfi védelmében! M. Nap 1937. febr. 24. 3. p. – Budapesti levél: Ötvenkilenc név – és akik hiányoznak. M. Nap 1938. máj. 20. 3–4. p. [Kiáltvány a zsidótörvény ellen.] – enc: A könyvmáglya. Új Hang 1938. 5. sz. 45–46. p. – A magyar művészek kiáltványa a zsidójavaslat ellen. M. Nap 1938. máj 6. 1. p. – Márai Sándor: A könyvek sorsa. C 1938. 18. sz. 56. p. – Mit kíván a magyar nép? Válasz 1938. 3. sz. 121–127. p. [Márciusi Front progr.] – Remenyik Zsigmond: Írók és szabadság. Szép Szó 1938. 177–183. p. – Rendőrség oszlatta fel a magyar írók értekezletét Budapesten. M. Nap 1938. jan. 22. 4. p. – Sziklay János: A sajtótörvény reformja. S 1939. 5. sz. 1–2. p. – Nagy Loránd: A sajtójog néhány időszerű kérdéséről. Szeged 1940. 25 p. – Elkészült a Sajtókamara memoranduma a sajtónovella ügyében. MS 1940. 2. sz. 3–4. p. – Ismét életbelép a teljes cenzúra. Nsz 1940. aug. 29. – A Sajtókamara elnökének miniszterelnöki kihallgatása. MS 1940. 10. sz. 7. p. [Előzetes cenzúra enyhítése.] – Szerzők, fordítók, rajzolók stb. mikor esnek a bejelentési kötelezettség alá? C 1940. 7. sz. 13. p. [Második zsidótörvény.] – Egyed István: A sajtószabadság fogalma. S 1943. 6. sz. 1–6. p., 7. sz. 1–4. p., 8. sz. 1–6. p., 9. sz. 1–4. p. – Könyvek beszolgáltatása. C 1944. 40. sz. 143–144. p. – Változások a cenzúra vezetésében. MS 1944. 5. sz. 8. p. – Trócsányi Zoltán: A bpi német könyvharácsolás. MKSzle 1945. 1–21. p. – PEREK. – Borostyáni Nándor: Hírlapírók a hűvösön. VÚ 1875. 26. sz. 409. p. – Komjáthy Béla: Védbeszédek politikai sajtóperekben. 1889. 11, 156 p. – Balogh N. Imre: Sajtószabadság? C 1908. 15. sz. 88. p. – Elfogatási parancs hírlapírók ellen. Bécsi M. U. 1919. okt. 31. 5. p. – Sajtószabadságunk okmánytára. Nsz 1922. okt. 29. 1. p. – A „Szocialista Munkás” kiadóit már megint

elítélték. Párisi Munkás 1926. júl. 10. 1. p. – Szocialista írók pöre a debreceni bíróság előtt. Csehszlovákiai Nsz 1936. júl. 19. 4. p. – A néma forradalom a bíróság és a parlament előtt. Kovács Imre izgatási és nemzetgyalázási pere. 1937. 105 p. – A „Viharsarok" a bíróság előtt. Féja Géza pere. 1937. 47 p. – Németh Imre: Irodalmi pörök. Híd 1937. 2. sz. 1. p. – „Némuljon hát el a magyar irodalom"? Nsz 1937. nov. 4. 3. p. [Féja- és Kovács-perek] – Szabó Dezsőt izgatásért egyhónapi fogházra ítélték. Nsz 1937. okt. 9. 8. p. – Magyarországi sajtóperek. Híd (Szabadka) 1938. ápr. – Szekfü Gyula az elítélt magyar írók mellett. M. Nap 1938. dec. 28. 4. p. – Utóhangok a budapesti írói pörökhöz. M. Nap 1938. jan. 14. 4. p. – Veres Péter: Sajtószabadság és nacionalizmus. Nsz 1938. máj. 1. [Népi írók.]

Nyomdászat, grafikai és rokoniparok. – SZAKSAJTÓ. – A Bp.-i Mesterek és Nyomók Köre Szakbizottsági Értesítője. 1903–1907. – A Gépmester. 1914–1915.; 1929–1935. A magyarországi gépmesterek és nyomók szakközlönye. – Grafikai Figyelő. 1933. Szak-, nyelv- kulturális és nyomdásztársadalmi folyóirat. – Grafikai Munkás. 1926–1939. Keresztény Grafikai Munkások Országos Szövetsége... hivatalos lapja. – Grafikai Szemle. 1891–1914; 1928–1929; 1936–1939. Szakfolyóirat a grafikai iparágak számára. Melléklapja: Ungarische Graphische Rundschau. – Grafikus Művezető. 1927–1938. – Graphica. 1883–1886; 1893–1913. A könyv- és kőnyomdászok, könyvkötők és a rokonágak szakközlönye. – Graphikai Közlöny. 1883–1887. Szaklap könyv- és kőnyomdák, könyvkötődék... számára. – Gutenberg. Eger, 1865–1867. – Ua. 1885. Független közlöny. Az összes magyarhoni könyvnyomdászok és betűöntők részére. – Ua. 1885–1919. Deutsche Beilage zum Vereinsorgan Typographia. – Gyakorlati Mesterszedés Kézikönyve. 1910–1911. – Hasznos Közlemények könyvnyomdák, könyvkötészetek és papírkereskedők részére. 1910–1912. – Keresztény Grafikai Munkások. 1939–1944. Keresztény Grafikai Munkások Orsz. Szövetsége hivatalos közlönye. – „Legyen Világosság!" – Es werde Licht!" 1888. – Litographia. 1904–1948. A magyarországi grafikai munkások szakközlönye. Mellékletei: 1905–1911: Senefelder; 1911: Deutsche Beilage der Litographia. – Magyar Grafika. 1920–1932. A grafikai iparágak fejlesztését szolgáló folyóirat. Melléklap: 1930–1932: Nyelv művelő. Mellékletek: 1923: Ungarische Graphik; 1923–1924: Grafica Maghiara. – Magyar Grafikus. Ungarischer Grafiker. 1903–1908. Az összes sokszorosító-, papír- és könyvkötőipar szaklapja. – Magyar Nyomdaipar. 1935–1936. A Magyarországi Nyomdatulajdonosok Országos Egyesülete hivatalos lapja. – Ua. 1938. – Magyar Nyomdászat. 1888–1924. A könyv- és kőnyomtatás, a betűöntés és graphicai rokon szakmák havi közlönye. – Nyomda- és Rokonipar. 1911–1949. A könyvnyomdai, litográfiai, fénynyomdai, betű- és tömöntői, kémigráfiai, könyvkötőipari munkaadók lapja. – Nyomdaipar. Szekszárd. 1914–1919; 1923–1924. A nyomdászat és rokonszakmák érdekeit felölelő szaklap. (1902–1913: Nyomdaipar Magyarországon.) – Nyomdaipar Magyarországon. Szekszárd. 1902–1913. A vidéki nyomdászat és rokonszakmák érdekeit felölelő havi folyóirat. (1914-től Nyomdaipar c.-mel.) – Nyomdászok Közlönye. 1883–1885. Szak- és társadalmi lap. – Nyomdászok Lapja. 1894. Nyomdásztársadalmi heti szaklap. – Satyr. 1914. A könyvnyomdászok és rokonszakmabeliek humorisztikus lapja. – Szabad Typographia. 1902. – Szakbizottsági Értesítő. 1903–1907. A Gépmesterek és Nyomók Körének lapja. – Typographia. 1869–1948. A Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyesületeinek hivatalos közlönye. (1948. máj. 1-től: Betű.) –

Ungarische Graphische Rundschau. Zeitschrift für die graphischen Gewerbe. 1928–1929. A Grafikai Szemle melléklapja. – Vidéki Nyomdaipar. Szombathely. 1940–1941. – Vidéki Nyomdászat. Miskolc, 1908. A vidéki szervezett nyomdászok érdekeit képviselő hetilap. – Világosság. 1896–1897. A könyvnyomdászok és betűöntők haladó szervezetének közlönye. – ADATFORRÁSOK. – Az Austriai birodalom könyv- s kőnyomdái. Családi L. 1856. I. 7. sz. 325–329. p. – Kimutatása a magyarországi összes könyv- és kőnyomdáknak. Stat. és Nemzetgazd. Közl. 1867. – A Magyar Korona területén levő kő- és könyvnyomdák jegyzéke. MKSzle 1878. 153–159. p. – Magyarország és társországainak könyvnyomdái. M. Nyomd. Évk. 1883. 71–81. p., 1888. 103–130. p., 1889. 113–126. p., 1890. 123–142. p., 1891. 90–112. p., 1894. 102–124. p., 1895. 14–31. p. [A szerzők és címek változók.] – Magyarországi nyomdász-statisztika. Typ. 1885. ápr. 24, máj. 8, 15. 29, jún. 5, 19, 26, júl. 24 – Magyarországi könyvnyomdászstatisztika 1894-ről. 1895. 36 p. – Firtinger Károly: A magyar állam nyomdászat-történelmi térképe. 1896. 28 p. 1 térk. – Az adatokat folyamatosan közli a MKSzle: A hazai nyomdák [1898–1912]-ben címen mellékletként (1898–1913. évf.) és Változások a magyarországi nyomdáknál [1899. márc. hó 15-től 1934. dec. 31]-ig címen (1899–1932/34. évf.) évente 1–4 alkalommal. – Pusztai Ferenc: Nyomdászati enciklopédia. Az összes grafikai tudományok ismerettára. 1902. 596 p. – Pusztai Ferenc: Nyomdászati mesterszók. 1902. 205 p. – Vidéki nyomdák címjegyzéke. [1908?] 12 p. – Lerner Dezső: Statisztikai rész. Nyomdász évkönyv és útikalauz. 1910. 77–118. p., 1911. 65–98. p. – 16 év története számokban. Typ. 1914. 25. sz. 2–3. p.; 26. sz. 1–2. p. – Elekes Dezső: A magyar nyomdaipar statisztikája. M. Stat. Szle 1928. 991–1008. p. – Nyomdászati lexikon. Szerk. Biró Miklós, Kertész Árpád, Novák László. 1936. 546, 2 p. – Székely Artúr: A statisztika. Typ. 1936. 3. sz. 2. p. – Székely Artúr: Nyomdaiparunk helyzete a statisztika tükrében. Typ. 1942. 10. sz. 1–2. p. – Magyarországi nyomdahelyek, nyomdák és kiadók 1712–1850. 1956. 59 p. – NYOMDÁSZATTÖRTÉNET. L. Könyvkiadás, nyomdászat, könyvkereskedelem. Történeti áttekintések, összefoglalások. Történeti résztanulmányok. – A NYOMDÁSZAT HELYZETE (EGYKORÚ ÍRÁSOK). – Magyar könyvnyomdászat. Bpi Hírl. 1860. 158. sz. – Szabó József: A könyvnyomdászat hanyatlásának egyik oka. PN 1865. 188–189., 194–195. sz. – Wajdits József – Aranyossi Lajos: A magyar nyomdászat jelen állása. Pest 1865. – A magyarországi nyomdászat fennállásának 400-os ünnepélye. Munkás Heti Krón. 1873. szept. 14. 3. p. – H. M.: Észrevételek nyomdatermésünkről. Typ. 1873. okt. 10. – P. I.: Rövid vázlat a magyar könyvnyomdászat jelen álláspontja fölött. Typ. 1876. febr. 18. – Szabó Elek: A nyomdaipar érdekében. Typ. 1877. aug. 3, 10, 17, 24, 31. – Szőllősy Mihály: A magyar nyomdásztermékekről. Typ. 1877. ápr. 20, 27, máj. 4, 11, 18. – Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. Typ. 1881. jan. 28. [Nyomdai viszonyok bírálata.] – Bóna Károly János: Miért pang a nyomdászipar hazánkban? Typ. 1885. ápr. 10. – Kézdivásárhelyi Kovács Károly: A hazai nyomdászat és az állam. M. Nyomd. 1888. 163–165. p. – Láng József: Emlékkönyv az első bpi magyar versenyszedés alkalmából. [1890] 26 p. – A könyvnyomdászat szabad ipar. Graph. 1899. szept. – Kner Izidor: Tisztességtelen verseny. Graph. 1901. jan. – Kner Izidor: Védekezés a tisztességtelen konkurrencia ellen. Graph. 1901. aug. – Falk Zsigmond: A magyar nyomdaipar hazafias gyakorlásáról. M. Ip. 1903. 1235–1236. p. ; u. a. Graph. 1904. febr. – Valter Ernő: A nyomdaipar bajai. Graph. 1903. júl., aug., szept. –

Novák László: A lefolyt év krónikája. M. Nyomd. Évk. 1904. 31–38. p. – A magyar könyvnyomtatás jövője. M. Nyomd. 1909. 133–137. p. – A nyomdák számának korlátozása. C 1909. 25. sz. 172–173. p. – Szilágyi József: A gazdasági szervezkedés hatása a magyarországi nyomdaiparra. Nyomd. Évk. 1909. 173–178. p. – Pollák Rudolf: Egészségtelen állapotok. Typ. 1912. febr. 9, 16, 23, márc. 1. – Szertelen nyomdaalapítás. M. Nyomd. 1913. 257–258. p. – A technika haladása és a grafikai ipar. Litogr. 1913. máj. 8. – A grafikai ipar és a drágaság. Munkásügy Szle. 1918. 449. p. – A nyomdászok értekezlete. Vörös Ú. 1918. 5. sz. – Új hárorús megállapodás a grafikai iparban. Munkásügyi Szle 1918. 152. p. – Nyomdák szocializálása. A Munka 1919. máj. 17. 5–6. p. – Történelmi események. Typ. 1919. 32. sz. 1–3. p. [Nyomd. a tanácsközt. után.] – Kner Imre: Hozzászólások a nyomdász szakma legfontosabb kérdéseihez. M. Graf. 1927. 482, 496, 515. p. – A KMP KB utasítása az illegális nyomda szcrvezéséről. Közli: A cenzúra árnyékában. 1966. 88–92. p. [1928. máj.] – Lőwy László: A könyvnyomtatás fejlődési lehetőségeiről. M. Graf. 1929. 122–129. p. – A grafikai ipar öt esztendeje. S 1930. 5. sz. 284–285. p. – Kner Imre: A magyar nyomdaipar kollektív propagandája. Gyoma 1935. [8] p. – Mihalik Gusztáv: Nyomdaiparunk és a gazdasági élet. 1938. 35 p. – Szakasits Antal: A könyvtermelés fejlesztése. Typ. 1940. 32. sz. – Mihalik Gusztáv: A könyvnyomtatás jelentősége és szerepe gazdasági életünkben. 1941. 30, 2 p. klny. Városi Szle 1941. 432–459. p. – VÁROSOK, TERÜLETEK NYOMDÁSZATA. – Bánát. – Milleker Félix: Geschichte des Buchdruckes und des Zeitungwesens im Banat 1769–1922. Fehértemplom 1926. 45 p. – Brassó. – Gross Julius: Kronstädter Drucke 1535–1886. Kronstadt 1886. X, 196, 2 p. – Budapest. – Pesten létező könyv- és kőnyomdák. Orsz. Nagy Képes Naptár 1862. 287. p. – Néhány adat a bp-i könyvnyomdászati iparról. Bp. Főv. Stat. Hiv. Havi Kimutatásai 1876. aug. 121. p. – Firtinger Károly: Bp. nyomdái. Graf. Szle 1894. 4–5. p. – A bp-i nyomdák és betűöntődék 1894-ben. Bp. Főv. Stat. Havi Füz. 1895. nov. 468–470. p. – Sz.: A bp-i könyvnyomdák gépstatisztikája. M. Nyomd. Évk. 1898. 127–144. p. – A bp-i grafika és rokoniparok helyzete a háborúban. M. Ip. 1915. 478. p. – Török nyomda Bp-en. Magyarság 1921. jún. 17. – Magyar Elek: Nyomtatóműhelyek és nyomtatómesterek az egyesített Pest-Budán. M. Nyomd. 1923. 161–172. p. – Ráczkevi L.: Bp. egykor és most. M. Nyomd. 1923. 114–115. p. – Burgenland. – Csatkai Endre: Die Vergangenheit der Buchdruckerkunst im Burgenlande. Gutenberg Jb. 1928. 172–174. p. – Debrecen. – D-i nyomtatványok időrendben való jegyzéke 1567–1860. Csokonai Album. 1861. – Esztergom. – Sennowizt Adolf: E. könyvnyomdászatának története. M. Nyomd. 1895. 2–3, 37–39, 51–52, 85–87, 100–101, 115–116. p. – Győr. Pitroff Pál: A gy-i sajtó története, 1728–1850. Gy. 1915. 150 p. – Kaposvár. – Fonai László: K-i nyomdászat a múltban és ma. Somogyi Írás 1963. júl. 46–50. p. – Kecskemét. – Heltai Nándor: A nyomtatott betű útja K-en. 1. r. K. 1958. 64 p. 1 t. – Kolozsvár. – Ferenczi Zoltán: A k-i nyomdászat története. K. 1896. VIII, 118 p. – K. nyomdaiparának fejlődése. M. Graf. 1921. 107–108. p. – Komárom. – Baranyai József: A k-i nyomdászat és a k-i sajtó története. Komáromi Ú. 1914. 6–8, 18, 21–23. sz. és klny. 1914. 192 p. – Lőcse. – Hajnócy Iván – Firtinger Károly: L. város könyvnyomtatói. Graf. Szle 1908. – Miskolc. – Szűcs Andor: A 136 esztendős m-i könyvnyomtatás. M. 1948. 23 p. 2 t. – Nagykároly. – N. város könyvnyomtatói. Graf. Szlé 1899.

114. p. – Nagyvárad. – Naményi Lajos: A n-i nyomdászat története. MKSzle 1901. 170–182, 280–296, 364–386. p., 1902. 127–145. p. és 1902. 77, 3 p. 2 t. – Pápa. – Novák László: P. városa és a könyvnyomtatás. Typ. 1938. 28, 29. sz. – Pécs. – Borsy Károly: Mozaikok a p-i nyomdászat múltjából. Művelőd. Tájékozt. 1963 ápr. 96–99. p. 1 t. – Sopron. – Firtinger Károly: S. nyomdásztörténete. Graf. Szle 1900. 140–142. p. – Csatkai Endre: Adatok a s-i könyv történetéhez. Sopronvármegye 1925. máj 30. – Székesfehérvár. – Stigler István: Sz. nyomdászatának 150 éves története. Sz. 1957. 29 p. 9 t. – Szombathely. – Horváth Tibor Antal: Adalékok a sz-i lytographia történetéhez. Dunánt. Szle 1943. 249–253. p. és klny. – Kuntár Lajos: A sz-i könyvnyomdászat története. Sz. 1957. 85 p. – Ulreich Tibor: Sz. nyomdái napjainkig, valamint termékeik 1787-től 1900-ig. Sz. 1961. 228 p. – Temesvár. – Berkeszi István: A t-i könyvnyomdászat és hírlapirodalom története. Történelmi és Régészeti Értesítő, 1899. T. 1–189. p. és klny. T. 1900. IX, 185 p. 5. mell. – Vác. – Karcsu Antal Arzén: A v-i könyvnyomdászat története. V. 1875. 36 p. – Vas megye. – Kováts S. János: A könyvnyomtatás története Vm-ben. Szombathely 1891. 6, 79, 1 p. – Kuntár Lajos: A könyvnyomdászat V. m.-ben. Szombathely 1958. 386 p. – Ld. még Egyes nyomdák. – A NYOMDÁSZOK HELYZETE, SZERVEZKEDÉSE, EGYLETEIK. – Szervezkedés. – Novitzky N. László: Egyesült erővel. A magyar könyvnyomdászok ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története. 1912. 559, 1 p. 3 mell. – Grosz Ernő: Egyesült erővel. 2. A magyar könyvnyomdai munkásság története 1912-től 1937-ig. 1937. 223, 1 p. 16 t. – Mit akar a szervezett magyar nyomdaipari munkásság kamarai csoportja? 1938. 31 p. – Múlt: szakszervezetek – jövő: Nyomda- és Rokonipari Kamara. 1939. 30, 2 p. – Országos egyesületek. – *Grafikai Munkások, Munkásnők és Rokonszakmák Országos Szakegylete.* – G. M., M. és R. O. Sz. alapszabályai. 1940. 15 p. – *Magyar Könyvnyomdai Munkások Szakszervezete.* – A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Szakszervezetének szabályzata. 1932. 24 p. – A. M. K. M. Sz.-nek alapszabályai. 1940. 5, 3 p. – Ua. 1940. 15 p. – Vietorisz Géza: Hittel, szívvel, szervezetten egy évszázadon át. M. Graf. 1962. 3. sz. 129–131. p. – *Magyar Nyomdászok Társasága.* – A M. Ny. T. alapszabályai. Gyoma 1937. 28, 4 p. – *Magyarországi Gépmesterek és Nyomók Egyesülete.* – A Magyar Gépmesterek és Nyomók Egyesülete alapszabályai. 1930. 15 p. – *Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete.* – Markovits Kálmán: Öt esztendő. (1925–1929.) [1930] 25 p., 1 mell. – *Magyarországi Könyvnyomdai, Betű- és Tömöntődei Munkások és Munkásnők Szabad Szervezete.* – Szabályzat a magyar könyvnyomdai és betűöntődei munkások és munkásnők szabad szervezetének... Tervezet. 1904. 15 p. – Magyarországi könyvnyomdai és betűöntődei munkások és munkásnők szabad szervezete. 1912. 25 p. – A magyarországi könyvnyomdai és betűöntődei munkások és munkásnők szakszervezetének jelentése a központi vezetőség 1935– 1938. évi működéséről. 1938. 48 p. – *Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete.* – A M. K. M. E.-nek [1929–1944.] évi jelentése és zárószámadása... [1930–1944.] – A M. K. M. E.-nek alapszabályai. 1932. 27, 5 p.; ua. 1944. 32. p. 1 mell. – *Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Jótékonysági Köre.* – Emlékfüzet a M. K. és B. J. K.-nek tíz éves fennállása alkalmából. A kor történetét írta Schwind Béla. 1892. 19 p. – *Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyező Egyesülete.* – M. K. és B. S. E. Alapszabályok. 1903. 24 p. – *Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete.* – Zaka Lajos: Egyesületünk

feloszlatása és kibontakozása. 1901. 32 p. – LERNER DEZSŐ: A M. K. és B. Sz. tíz éves története 1895–1905. [1905.] 24 p. – *Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szállóegyesülete.* – M. K. ÉS B. Sz. 1909. 53 p. – *Magyarországi Könyvnyomdászok és Rokonszakmabéliek Szakköre.* – MORÓCZ JENŐ: Huszonöt esztendő. 1907. 40 p. – M. K. ÉS R. Sz. Alapszabályok. 1911. 15 p. – M. K. ÉS R. Sz. 1912. – Városok egyletei. – Budapest. – *Betű- és Tömöntők Köre.* – ÖTVEN esztendő. Bp.-i B. és T. K. fennállásának félszázados története. 1934. 63 p. – *Gépmesterek és Nyomók Köre.* – A BP.-I G. és Ny. K.-nek 25 éves története 1883-től 1908-ig. 1908. 48 p. 1 t. – *Hírlapszedők Köre.* – GÁBOR DÖME: Emlékkönyv a Bp.-i H. K. huszonötéves fennállására. 1884–1909. 1909. 64 p. – A BP.-I H. K. félszázados története 1884–1934. Összeáll. Csillag–Reismann–Novák 1934. 87, 3 p. 15 t. – *Kéziszedők Köre.* – A. K. K. alapszabályai. 1941. 8 p. – *Korrektorok és Revizorok Köre.* – A bp.-i K. és R. K. alapszabályai. 1931. 7, 1 p. – *Könyvnyomdászok Dalköre.* – BOZSIK ISTVÁN: Bp-i Nyomdászok Dalköre 50 esztendejének története. 1936. 8 p. – *Könyvnyomdászok és Betűöntők Egylete.* – ZAKA LAJOS: A Bp.-i K. és B. E. negyedszázados fennállásának történelme. 1887. V, 144 p. 1 t. – *Könyvnyomdászok és Betűöntők Hitelszövetkezete.* – K. ÉS B. H. Rendes évi közgyűlés. 1891–1916. 1917. 210 p. – A BP.-I K. és B. H. alapszabályai. 1942. 8 p. – *Pest-budai Könyvnyomdászok Segélyző-egyesülete.* – -N ÉS IMREH SÁNDOR: A vándor és beteg könyvnyomdászokat segélyező egylet Pesten. Gutenberg 1866. 1–3, 11., 1876. 9. sz. – *Pestmegyei Könyvnyomdai és Rokonszakmabeli Munkások és Munkásnők Társasköre.* – P. K. ÉS R. M. és M. T. alapszabályai. 1940. 6 p. – *Typographia dalkör.* – A „T. D." története... 1896. 63 p. – Debrecen. – A D.-I Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyletének alapszabályai D. 1881. 14, 2 p. – HOROVITZ ZSIGMOND: A D.-i Könyvnyomdászok Segélyező- és Önképző-Egyletének huszonötéves története. D. 1897. 48 p. – BENEDEK SÁNDOR: 50 év a d.-i könyvnyomdászok életéből. 1872–1922. D. 1922. 43 p. – ERDÉLYI KÁROLY: A d.-i Nyomdász-Egyesület huszonötéves története 1922–1947. D. 1947. 120 p. 4 t. – Kassa. – KAPY GÁBOR: A k.-i könyvnyomdászok egyesülete huszonötéves fennállásának története. K. 1899.; ua. Typ. 1899. 45–50. sz. – Kolozsvár. – GOMBOS FERENC: A k.-i könyvnyomdászok segélyző egyletének keletkezése és fejlődése. K. 1886. – Nagyvárad. – LÁNG JÓZSEF: Emlékkönyv a könyvnyomdászok szakkörének tíz évi működéséről. 1882–1892. N. 1892. 56 p. – VIDOSITS GYULA: A N.-i Könyvnyomdász Egylet tízéves története. N. 1892. 28 p. – Pécs. – BORSY KÁROLY: A p.-i nyomdászegylet első évei. [1869–1875.] P. 1958. 34–56. p. Klny. Janus Pannonius Múz. 1957. évi Évk. – Pozsony. – KOWARIK KÁROLY FÜLÖP: Huszonöt év. A p.-i könyvnyomdászok és betűöntők egyletének története. P. 1903. IV, 76 p. – A P.-I Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyletének története c. munka kiegészítése. Még három év. [1903–1905.] Noch drei Jahre. H. n. 1906. 77–87, 85–96. p. – Temesvár. – GÁBRIEL JÓZSEF–MANGOLD SÁNDOR: A T.-i Könyvnyomdász Egylet története (1851–1887). T. 1890. 40, 46 p. – GÁBRIEL JÓZSEF: A t.-i könyvnyomdászok egyesületének 60 éves története. 1851–1911. T. 1911. 2, 72 p. – MAGYARI LAJOS: Saptezecisicinci ani din viata tipografilor Timișoreni. – FÜNFUNDSIEBZIG Jahre... Hetvenöt év a t.-i nyomdászok életéből. Timișoara 1926. 36 p. – MUNKAVISZONYOK, BÉRVISZONYOK. – A NYOMDAIPARRÓL. Munkás-Heti-Krónika 1877. aug. 26. 2–3. p. – SZEDŐ-ÁRSZABÁLY és munkarend. M. Nyomd. Évk. 1888. 141–144. p. – A BUDAPESTI könyvnyomdászok munkaidő és munkadíj szabályzata. M. Nyomd. Évk. 1891. 127–136. p.; 1894. 123–132. p. – A BP.-I

könyvnyomdászok munkaidő- és munkabér szabályzata. 1903. 24. p.; ua. 1905. 25 p. – A BP.-I gépmesterek és nyomók munka és bérviszonyainak statisztikája. 1904. 24 p. – MAGYARORSZÁGI könyvnyomdászok munkaidő és munkabérszabályzata. 1907. 204 p.; ua. [1918] 36 p. – KUNFI ZSIGMOND: A nyomdászok szerződése nyomán támadt vitához. Szoc. 1907/8. dec. 19. 117–123. p. – LAKATOS LÁSZLÓ: Az osztályharc álláspontja. Szoc. 1907/8. dec 19. 111–117. p. – A BP.-I könyvnyomdai szakmunkások, munkásnők és segédmunkások számára az 1910. évben megállapított munkaidő és munkabér szabályzatok tárgyalásai. 1912. XVI, 832 p. – HELLER FARKAS: Tanácskozás a gyermekmunkáról és ólomkérdésről. 1913. 11 p. Klny. Munkásügyi Szle. – KOLLEKTÍV szerződés, mely egyrészt a Könyv- és Papírüzemek Egyesülete, másrészt a Magántisztviselők Szövetsége között 1919. II. 26-án létesített. 1919. 20 p. – A BP.-I könyvnyomdái, betű és tömöntő szakmunkások, munkásnők és segédmunkások munkaidő- és munkabér szabályzata. 1926. 65, 1 p.; 1927. 68 p.; 1939. 84, 4 p.; 1939. 95 p. – A NEGYVENÓRÁS munkahét. Typ. 1938. 24. sz. 1. p. – A MAGYARORSZÁGI (vidéki) könyvnyomdászok munkaidő- és munkabérszabályzata. 1938. 55,1 p. – A BP.-I ÉS vidéki kőnyomdai szakmunkások, segédmunkások és segédmunkásnők munkaidő- és munkabérszabályzata. 1941. 30, [6] p. – PÁLYI MÁRTON: A grafikai ipar egészségügye. 1941. 154, 2 p. – SZAKKÉPZÉS. – A BUDAPESTI nyomdászok önképző egylete. VÚ 1868. 16. sz. 193. p. – KLEINMANN FRIGYES: Hivatás, szakképzettség és műveltség. M. Nyomd. Évk. 1888. 5–26. p. – GELBERGER MIHÁLY: A nyomdászat mint képesítéshez kötött iparág. M. Nyomd. 1890. 149–150. p. – NOVÁK LÁSZLÓ: A szakiskola tervezete. M. Nyomd. 1895. 97–99. p. – TSCHUTSCHEGG VINCE: Az új nyomdászsarjadék és előképzettsége. M. Nyomd. 1897. 36–37, 85–87. p. – VENKOVITS KÁROLY: A szakiskola ügye. M. Nyomd. 1898. 119–120. p. – JANOVITS FERENC: „Az ige testté lőn". (Az államilag biztosított nyomdászoktatásról.) M. Nyomd. 1908. 6. 7. sz. – LENGYEL SÁNDOR: A szakirányú nyomdásztanonciskola reformja. Kolozsvár 1914. 35 p. – KNER IMRE: Ipari nevelés és iparművészet. Gyoma 1919. 31 p. – A MAGYAR Nyomdaipari Továbbképző tanfolyamok értesítője. 1924–1927. Szerk. Novák László–Müller Sándor. 1927. 32 p. 34 t. – KNER IMRE: A nyomdász önképzésének útja és eszközei. M. Graf. 1925. 169–172, 194–197. p. – NOVÁK LÁSZLÓ: A magyar nyomdászati szakkultúra fejlődése. 1927. 7 p. – BARANYAI JÓZSEF: Milyen legyen a mai nyomdász? M. Graf. 1929. 63–66. p. – NYOMDATECHNIKA l. Könyvművészet. Tipográfia, stílusproblémák. – KÖNYVKÖTÉS l. Könyvművészet. Könyvkötőművészet, könyvkötőipar.

Papíripar és kereskedelem. – SZAKSAJTÓ. – PAPÍR. 1899–1904. Szaklap a papír- és írószerkereskedelem, könyvkötészet és rokonszakmák számára. 1905-től: Papír-Szaklap. Melléklap: Könyvkötő Ipar. – PAPÍR-Szaklap. 1905–1914. Szaklap a könyv-, papír- és írószerkereskedelem, könyvkötészet és rokonszakmák számára. 1905 előtt: Papír. Melléklap: Magyar Könyvkötő-Újság. – PAPÍR Szaklap. 1932. A Magyar Papír- és Írószerkereskedők Országos Szövetségének hivatalos közlönye. – TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK. – BOGDÁN ISTVÁN: A magyarországi papíripar története 1530–1900. 1963. 486 p. 3 t. – FAZAKAS JÓZSEF: A magyar papírtörténeti irodalom bibliográfiája. OSZK Évkve 1958. 1959. 285–309. p. – BOGDÁN ISTVÁN: XIX. századi vízjeleink. Pip. 1957. 1–2. sz. 23–30. p. – BOGDÁN ISTVÁN: Papíripari találmányok a XIX. század második felében. Pip. 1958. 1–2. sz. 34–38. p.; 1959. 1. sz. 27–31. p. – BOGDÁN ISTVÁN: Papírmalmaink átalakítása papírgyárakká. Pip. 1963. 5. sz. 193–196. p. – EGYKORÚ KÖZLEMÉNYEK. –

Szeberényi Lajos: Az ember és a papiros. VU 1862. 24. sz. 282–283. p. – -: Ueber die Papierfabriken. P. Ll. 1869. ápr. 21. r. sz. – Posner K. Lajos: Papírgyártmányok. Hivatalos jelentés a bpi 1885. orsz. ált. kiállításról. III. 1886. 311–314. p. – Stadler Tódor: Papírgyártás. Hivatalos jelentés a bpi 1885. orsz. ált. kiállításról. III. 1886. 303–308. p. – A magyar korona országainak gyáripara 1898-ban. Szerk. Szterényi József. 1901. 13. füz. Papirosanyag és papirosgyártás. 139 p. – Farkas Ferenc: A papirosanyag- és papirosgyártás az 1899. évben végrehajtott ipari statisztikai fölvételek adatai alapján. 1900. 2, 140 p. – [Farkas Ferenc]: Papirosanyag- és papirosgyártás. 1901. 4, 139 p. – A magyar papírgyárak bejegyzett védjegyei. 1901. 19 p. 13 t. – Moiret F. Ödön: A papíripar és papírt feldolgozó iparágak helyzete 1902-ben. Honi Ip. 1902. 24. sz. – Goldziher Géza: A papírfeldolgozó ipar 1905-ben. Honi Ip. 1905. dec. 15. sz. – A papíripar helyzete az 1904. évben M. Ip. 1905. 280–282. p. – Néhány számadat papiroskereskedelmünkről. C 1907. 34. sz. 210. p. – Papír-kivitel és behozatal. C 1907. 26. sz. 141. p. – Papírgyártás és fogyasztás. C 1907. 36. sz. 219. p. – A papíripar helyzete. M. Ip. 1908. 649–651. p. – Schuler József: A papír- és írószakma, 1908-ban. Honi Ip. 1909. jan. 1. sz. – Goldziher Géza: A papíripar helyzete. Honi Ip. 1910. máj. 1. sz. – Papíriparunk a múlt évben. M. Ip. 1912. 385. p. – Papíriparunk háborús helyzete. M. Nemzetgazda 1916. jan. 1. sz. – Herz Henrik: Magyarország papírellátása. Honi Ip. 1918. nov. 1. sz. – Papírbeszerzés és elosztás. C 1920. 25. sz. 127. p. – Papírfogyasztás. D 1932. 1–2. sz. 42. p. [1931. I. fé.] – A Magyar Papír- és Írószerkereskedők Orsz. Szövetségének alapszabályai. 1939. 8 p. – Papiros ellátás. C 1944. 30. sz. 121. p. – GYÁRAK. – Budapest. – *Riegler J. E. Rt.* – XXX év. Egy magyar iparvállalat története. R. J. E. rt. Budapesten. [1903?] 42 p. – Diósgyőr. – 175 év a minőség szolgálatában. Lapok a Diósgyőri Papírgyár történetéből. (1782–1957.) Diósgyőr 1957. 28 p., 8 t. – Fiume. – Bogdán István: A fiumei papírgyár első évtizedei. Pip. 1966. 5. sz. 179–184. p.

Könyvművészet. – SZAKSAJTÓ. – L. Nyomdászat, grafikai és rokoniparok. Szaksajtó. – ÁLTALÁBAN. – Czakó Elemér: A könyvnyomtatás és könyvdíszítés iparművészete. MKSzle 1901. 126–149, 224–255, 348–363. p.; ua. klny. 1902. 72 p. 3 t. – Deák Geyza: A könyv és a könyv díszítése. Pápa 1910. 59 p. – Jaschik Álmos: A könyv művészete. Szabad Műv. 1912. 1. sz. 10–12. p. – Kner Imre: Ipari nevelés és iparművészet. Gyoma 1919. 31 [1] p. – Novák László: Grafikai sokszorosító művészet. 1925. 144 p. – E. Kner: Betrachtungen über die Möglichkeit der Herausbildung eines modernen Buchstils. Gyoma 1927. 19 p. – Kner Imre: Magyar könyv- és reklámművészekről. M. Graf. 1928. 211–215. p. – Kner Imre: A „szép" könyvről. KSzle 1934–35. 26–27. p. – Kner Imre: A könyv művészete. Tanulmányok a tipográfiáról és a könyvművészetről. (Szerk. és bev. Haiman György.) 1957. 161 p. – TÖRTÉNET. – Az iparművészet könyve I. Szerk. Ráth György. 1902. VII, 532 p. 91 mell. – Kner Imre: Könyv a könyvről. Gyoma 1912. 80 p. – A huszadik század könyvművészete. A M. Bibl. T. első kiállítása. 1921. 49 p. – Király György: A XX. század könyvművészete. Ny 1921. I. 798–799. p. – A magyar szépliteratura virágoskertje. A M. Bibliophil Társaság negyedik kiállításának katalógusa. Rendezte Kremmer Dezső. 1925. X, 225 p. – Drescher Pál: Régi magyar gyermekkönyvek. 1538–1875. 1934. 133 p. 14 t. – A szép könyv. 1473–1933. [1934.] 16 p. [OSZK kiállítása.] – Nagy József: Debrecen könyvművészete. M. Exlibris 1935. 5–7. p. 1936. 40–44. p. – Drescher [Szentkuty] Pál: A szép magyar könyv. 1473–1938. [1938.] 39 p. 16 t.

– Rosner, Karl: Ungarische Buchkunst. Lipcse 1938. 120 p. – Scheiber Mária: A klasszicizmus korának magyar könyvművészete. Papír- és Nyomdatechn. 1956. 6. sz. 1–9. p. – Fitz József: A ferencjózsefi korszak magyar díszkiadásai. K 1960. 1. sz. 53–56. p. – Kovács Ilona: A Nyugat és a magyar könyvművészet megújulása. MKSzle 1962. 2–3. sz. 131–147. p. – Szij Rezső: A Nyugat és a könyvművészet. Műv. tört. Ért. 1963. 1. sz. 58–69. p. – EGYKORÚ ÍRÁSOK. – Az irodalom díszöltönyben. Mo. és a Nagyvilág 1869. 3, 4. sz. – Az iparművészet 1896-ban. Szerk. Ráth György. 1896. – L[yka] K[ároly]: Illusztrált magyar díszművek. Műcsarnok 1898. 195–197. p. – Nádai Pál: Modern magyar amatőrkönyvek. KSzle 1914. 5. sz. 127–134. p. – Bibliofil: Bibliofil könyvek. MKSzle 1920–21. 145–151. p. – Bálint Aladár: Új könyvek. Tipográfiai és grafikai tallózás. Ny 1921. I. 161–162. p. – E. Kner–L. Kozma: Neue Bahnen ungarischer Buchkunst. Gyoma 1922. 20 p. – Kassák Lajos: A könyvről. Ny 1928. I. 387–388. p. – Elek Artúr: Magyar könyvművészet. Ny 1930. I. 83–84. p. – Debreceni László: Szegedi Kis Kalendárium. Erd. Fiatalok, 1931. 5–6. sz. – Tóth László: Az 1931. év három legszebb magyar könyve. MKSzle 1931. 144. p. – Nagy Zoltán: A mai magyar könyvművészet. D 1937. 1–2. sz. 7–9. p. – Tolnai Gábor: Legszebb magyar könyv. 1939. MKSzle 1940. 89–91. p. – TIPOGRÁFIA, STÍLUSPROBLÉMÁK. – Ács Mihály: Képzőművészet a magyar nyomdászatban. M. Nyomd. 1890. 33–34, 50–52, 68–70. p. – Kosovitz Rezső: Magyar stílus a magyar nyomdászatban. M. Nyomd. Évk. 1894. 35–38. p. – Székely Imre: Teremtsünk magyar stilt. M. Nyomd. Évk. 1894. 31–35. p. – Ruzicska Gyula: Modern irány a nyomdászatban. Nyomd. Évk. 1900. 28–38. p. – Augenfeld M. Miksa: Az újabb irány és a magyar nyomdaipar. Graf. Szle 1901. 11. sz. 167–168. p. – Perényi Elek: A szecesszió. M. Nyomd. 1901. 7–8. sz. – Schwartz Adolf: A szecesszió. Nyomd. Évk. 1901. 30–37. p. – Augenfeld Miksa: A mesterszedés. Gyoma 1903. 103 p. 17 t. – Augenfeld Miksa: A könyvnyomtatás díszítő eszközei. Graf. Szle 1904. 140–141, 164–165, 218–219. p. – Lyka Károly: A könyvnyomtatás mint iparművészet. Graf. Szle 1904. 10. sz. 187. p. – Aigner Antal, ifj.: Magyaros, nemzeties stílus; művészi irány. M. Nyomd. Évk. 1905. 37–43. p. – Butkovszky Bertalan: A magyar stílus jövője a nyomdászatban. M. Nyomd. Évk. 1905. 97–104. p. – Kner Imre: Művészet és nyomdászat. 1907. 10 p. [Klny. Könyvnyomt. Évk. 1907.] – Kner Imre – Faltusz Ede: A színekről és a színes nyomtatásról. 1907. 20 p. 6 t. [Klny. M. Nyomd. Évk. 1907.] – Czakó Elemér: Nyomdász esztétika. M. Nyomd. 1908. 5. sz. 133–134. p. – Czakó Elemér: Nyomdászat és iparművészet. Nyomdaipar Mo.-on. 1908. 10. sz. 2–3. p. – Kner Imre: Gondolkozzunk csak...! Graf. Szle 1908. 170–171. p. – Bárány Nándor: Művészek közremunkálkodása a tipográfiában. Graf. Szle 1909. 7–12, 148–149, 170–171, 198–199, 221, 249–251, 267. p. – R. Tóth József: A tradíció szerepe a nyomdászat fejlődésében. Graf. Szle 1909. 195–197. p. – Hermann Károly: A könyvnyomtatás mai iránya. M. Nyomd. 1910. 114–117. p. – Kner Imre: A plasztikus hatás jogosultságáról. M. Nyomd. Évk. 1910. 89–92. p. – N. J.: Kritikai tanulmány a magyar könyvnyomtatás mai irányáról. M. Nyomd. 1912. 277–297, 306, 331–333. p. – Nádai Pál: Nyomdai művészet. M. Iparműv. 1916. 289–291. p. – Kozma Lajos: Tipográfiai díszítmények. Gyoma 1920–1929. 21 t. – Betűstílus. Tervezte Antal Sándor. [1922.] 50 p.; ua. 1926. – Szabó Róbert: Az értékjegyes nyomtatványokról. 1922. 20 p. – Kassák Lajos: Tipográfia. Ma 1922. VII/5–6. sz. 15. p. – Kner Imre: Svédországból. (Az I. Nem-

zetközi Nyomdászkongresszus.) C 1923. 26. sz. 117–118. p., 28. sz. 125–126. p. – LŐWY SALAMON – NOVÁK LÁSZLÓ: Betűművészet I–II. 1926. – NÁDAI PÁL: Könyvművészet díszek nélkül. M. Graf. 1927. 116–118. p. – WANKÓ VILMOS: A szép könyv tipográfiájáról. M. Graf. 1927. 122–142. p. – KASSÁK LAJOS: Útban az elementáris tipográfia felé. M. Graf. 1928. 144–148. p. – REITER LÁSZLÓ: Új szellem, új tipográfia. M. Graf. 1928. 5–6. p. – ABC.: Széljegyzetek az anyagszerű tipográfiához. Graf. Szle 1928/29. 163–171. p. – ROVÓ ALADÁR: A betű. 1929. 112 p., 8 t.; ua. 2. kiad. 1936. 108 p. – BORTNYIK SÁNDOR: A korszerű tipográfiáról. M. Graf. 1929. 12–15. p. – E. KNER: Handgemachtes Buch und Maschinenbuch. Mainz 1929. 16 p. [Klny. Gutenberg-Jahrbuch 1929. 221–236. p.] – KNER IMRE: A szignet a tipográfiában. M. Graf. 1929. 59–61. p. – KNER IMRE: Reklám és tipográfia. A M. KÖNYV- és Reklámművészek Társasága bemutatkozó kiállításának katalógusa. Gyoma 1930. 17–22. p. – NOVÁK LÁSZLÓ: Betűszedés. 1930. 136 p. 16 t. – NYOLC levél a reklámról. Tervezte és szövegét írta Kner Imre. Gyoma 1931–1935. 4, 32 p. – EGY könyvoldal typográfiai megoldásának lehetőségei. Kner Imre elgondolásai alapján összeáll... Haimann György. Gyoma 1932. [305] p. – ROVÓ ALADÁR: A könyv. [1934.] 62, [12] p. – HAIMAN-KNER GYÖRGY: Könyvnyomtatás és kultúra. Ny 1937. II. 220–221. p. – KNER [IMRE], EMERICH: Zeitfragen des typografischen Stils. [Gyoma 1937] 2, 15, 3 p. – SZENTKUTY PÁL: Régi hazai nyomdák mintakönyvei. 1940. 114 p. – KNER IMRE: Tipográfiai megjegyzések M. Tótfalusi K. Miklósnak „Mentsége" hasonmás kiadásához. Gyoma, 1940. 118–123. p. – HAIMAN-KNER GYÖRGY: A nyomtatott betű művészete. 1942. 32, 2 p., 16 t. – SZENTKUTY PÁL: Betűesztétika. 1942. 12 p. klny. MKSzle 1942. 167–175. p. – KNER IMRE: Gondolatok a nyomdaiparról. Gyoma 1942. 26 p. [Klny. Tíz írás a nyomdászatról. 1942. 197–213. p.] – NÉHÁNY szó a betűszedésről. Néhány modern üzleti nyomtatvány, tervezte és szedte Kner Mihály. Gyoma 1943. 16, 20 p. – SZÉKELY ARTÚR: Szedésszabályok. 1943. 40 p. – MÓRICZ MIKLÓS: A tipográfia művészei. M. Graf. 1959. 2. sz. 30–32. p. 10 t. – VÉRTESY MIKLÓS: Nyomdai sokszorosító eljárások. 1. Magasnyomás. K 1962. 12. sz. 725–726. p.; 2. Mélynyomás. K 1963. 1. sz. 30–31. p.; 3. A síknyomás. K 1963. 2 sz. 88–89. p. – T i p o g r á f u s o k. L. Nyomdai, kiadói és könyvkereskedő-cégek, intézmények. – KÖNYVILLUSZTRÁCIÓ, KÖNYVDÍSZÍTÉS. – JANOVITS FERENC: Illusztrációink. Graf. Szle 1893. 117–118. p. – KÁLDOR LAJOS: Az ornamentika stílszerű fejlődése. Graf. Szle 1900. 4. sz. 44–48. p. – KÁLDOR LAJOS: Az ornamentika ismerete. Nyomd. Évk. 1900. 72–76. p. – KNER IMRE: A színharmónia. M. Nyomd. Évk. 1909. 33–52. p. és átdolg. klny. Gyoma 1909. 32 p. 6 t. – A MAGYAR Bibliophil Társaság ifjúsági és gyermek-képeskönyv kiállítása az Iparművészeti Múzeumban. 1921–22. 39 p. – A RÉGI BUDA és Pest könyvekben és képekben. A M. Bibl. Társ. 3. kiállításának katalógusa. 1922. 51 p. 9 t. – AKANTISZ VIKTOR: A Magyar Bibliofil Szemle könyvdíszítéseiről. M. Bibl. Szle 1925. 103–104. p. L. még 175–176. és 262–263. p. – JASCHIK ÁLMOS: A könyvillusztrálás művészete. Könyvbar. L. 1927. 35–41. p., 1928. 133–138. p. 3 t. – WALTER ERNŐ – NOVÁK LÁSZLÓ: A színek világa. 1927. 120 p. 22 mell. – KNER IMRE: A hatszínű színkör egymásra nyomtatott áttetsző színeiből keletkező új színek. Gyoma 1928. Bev. +120 színes t. – BUDAY GYÖRGY: Az illusztrált könyvről. KSzle 1934–35. 37. p. – NAGY ZOLTÁN: A modern magyar könyvillusztráció. MKSzle 1937. 135–152. p. – SZEGI PÁL: Petőfi és illusztrátorai. Szabad Műv. 1949. 273–281. p. – D[EZSÉNYI BÉLÁNÉ] SZEMZŐ PIROSKA: A magyar folyóiratillusztráció kezdetei. Művészettör-

téneti Tanulmányok Lyka Károly 85. születésnapjára. M. Műv. tört. Munkaközösség Évk. 1953. 101–184. p. – SCHILLER ALFRÉD: A művészeti képsokszorosítás fejlődése és legújabb eredményei Magyarországon. 1959. 14 p. [Németül is.] – G r a f i k a. – A GRAFIKUS művészetek jelenlegi állása. M. Iparműv. 1901. 120–125, 161, 229–230, 267. p. – CZAKÓ ELEMÉR: A dekoratív grafika mai állása. M. Iparműv. 1909. 124–134. p. – RADVÁNYI LÁSZLÓ: A grafikai reklám művészete. 1921. 21 p. – NÉMETH ANTAL: Konstruktivizmus, képarchitektura és nyomdai grafika. M. Graf. 1924. 176–178. p. – NOVÁK LÁSZLÓ: Grafikai sokszorosító művészetek. 1925. 136 p., 22 t. – DUKAI KÁROLY – NOVÁK LÁSZLÓ: Grafikai rajz és metszés. 1926. 135 p. – LAUPÁL ANTAL: A reklám eredete és a grafika. M. Graf. 1928. 150–173. p. – KÓS KÁROLY: Erdélyi grafika, erdélyi grafikusok. Erd. Hel. 1929. 331–337. p. – KÓS KÁROLY: A grafikai művészetek fejlődési útja. Erd. Hel. 1929. 262–267. p. – ELEK ARTÚR: Az új magyar grafikai művészet. Erd. Hel. 1930. 12–17. p. – E. KNER: Ungarische Buch- und Reklamgraphik. Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik. 1930. 10. Heft. 505–517. p. [Klny. is.] – MAGYAR grafikai almanach. Szerk. Biró Miklós. 1933. 270 p. – NEMZETKÖZI alkalmi grafika- és exlibriskiállítás a Szegedi Városi Múzeumban. Katalógus. Szalay József bevezetőjével és Buday György tanulmányával. Szeged 1934. 32 p. – SOÓ REZSŐ: A mai debreceni grafika. Debrecen 1935. 26 p. és Debr. Szle 1935. 91–104, 191–205. p. – TÓTH ERVIN: Az új erdélyi grafika. M. Exlibris 1936. 49–55. p. – ROSNER KÁROLY: Magyar grafikus művészet. 1937. 18 p. 44 t. – ELEK ARTÚR: Az újabb magyar grafikai művészet. M. Műv. 1937. 201–228. p. – VARGA NÁNDOR LAJOS: Adattár a magyar művészi grafikához I–II. 1937–1945. 378, 149 p. – SOÓ REZSŐ, BEREI: Modern magyar kisgrafika. M. Műv. 1938. 344–350. p. – TÓTH ERVIN: A grfikai művészetek kis könyve. 1941. 51 p. – TÓTH ERVIN: Szép magyar grafika. 1943. 24 p. – VARGA NÁNDOR LAJOS: Ismertető a művészi grafikához. 1943. 14 p., 26 t. – VARGA NÁNDOR LAJOS: Vonalművészet. 1944. 281 p. – SOÓ REZSŐ: A XVIII–XIX. század grafikai művészete a növénytan szolgálatában. (A botanikai díszművek bibliográfiája.) Debrecen 1947. 22 p. – VÉGVÁRI LAJOS: A magyar grafika száz éve. Új Hold 1948. márc.- ápr. – FRANK JÁNOS: A magyar politikai karikatúra 1867–1875. M. Műv. tört. Munkaközösség Évk. 1951. 1952. 90–102. p. – KAJÁN TIBOR: Daumier és a magyar karikatúra. Szabad. Műv. 1953. 3. sz. 125–126. p. – KERTAINÉ FRIEDRICH KLÁRA: Az 1905-ös orosz forradalom hírlapi grafikánkban. Műv. tört. Ért. 1956. 1. sz. 39–46. p. – *Fametszet.* – MORELLI GUSZTÁV: A reprodukció általában. A fametszés. (Xilographia.) Graf. Szle 1900. 1–3, 14–16, 27–29. p. – A NYOMTATOTT könyv díszítése. 1. Fametszet. A M. Bibliophil Társaság 4. kiállítása, 1923. máj.-szept. Rendezte Majovszky Pál. 1923. 91 p. – RABINOVSZKY MÁRIUS: Modern magyar fametszet. M. Graf. 1929. 30–31. p. – ROSNER KÁROLY: A magyar fametszet két évtizede. M. Iparműv. 1931. 219–260. p.; klny. is. – ROSNER KÁROLY: A magyar fametszet új mesterei. M. Iparműv. 1932. 161–200. p. – BUDAY GYÖRGY: A fametszés művészetéről. Könyves 1935. máj.-jún. 7–8. p. – SZANTNER LAJOS: A fa- és linómetszetről. Képzőműv. 1935. 80. sz. 14–16. p., 81. sz. 34–36. p. – NAGY ZOLTÁN: A modern magyar könyvillusztráció. A fametszet újjászületése. 1937. 20 p. [Klny. MKSzle 1937. 135–152. p.] – TÓTH ERVIN: Fametszet a XX. században. 1939. 41 p. 6 t. – VARGA NÁNDOR LAJOS: A fametszet. Könyv a fametszet mesterségéről és történetéről. 1940. 523 p. – VARGA NÁNDOR LAJOS: Adattár a magyar metszőművészethez. II. Fametszők és rézkarcolók 1891–1944. 1945. 149 p. – TÓTH ERVIN:

A XX. sz. fametszete. A jelenkori stílustörekvésekről. Műv. tört. Ért. 1965. 1. sz. 40–58. p. – *Rézmetszet.* – PAPP BÉLA: A rézmetszet és rézkarc. M. Graf. 1924. 38–39, 96–98, 151. p. – A RÉZMETSZETTEL díszített könyv. A Magyar Bibliophil Társaság nyolcadik kiállítása... Rend. és a katalógust szerk. Drescher Pál. 1937. 71 p. 8 t. – PATAKY DÉNES: A magyar rézmetszés története. A XVI. sz.-tól 1850-ig. 1951. 415 p. – PRETSCH ERNŐ: A metszetmélynyomás (réznyomás) fejlődése Magyarországon. Papír és Nyomdatechn. 1956. 10. sz. 298–301. p. – *Rézkarc.* – MÁRKUS LÁSZLÓ: A rézkarc. Műv. 1905. 145–150. p. – ELEK ARTÚR: Ifjú magyar rézkarcolók. M. Műv. 1925. 439–448. p. – VARGA NÁNDOR LAJOS: A rézkarc. 1935. 209, [3] p. – VARGA NÁNDOR LAJOS: Adattár a magyar művészi grafikához. Rézkarcolók 1900–1936. 1937. IV, 375 p. – *Acélmetszet.* – VELICS LÁSZLÓ: Az acélmetszés újabb fellendüléséről. M. Kult. 1922. 209–212. p. – *Linóleummetszet.* – LINÓLEUM metszés. Linoleografia. M. Iparműv. 1907. 248., 257. p. – HELBING FERENC: A linómetszés. Díszítő Műv. 1914. 3. sz. 60–62. p. – KUN MIHÁLY: A linómetszet alkalmazása szakmánkban. M. Graf. 1922. 120–123. p. – *Litográfia (kőrajz).* – NAGY ZOLTÁN: A magyar litográfia története a XIX. században. 1934. 136 p., VIII t. – GERSZI TERÉZ: A magyar kőrajzolás története a XIX. században. 1960. 318 p. 105 t. – PLAKÁTMŰVÉSZET. – LYKA KÁROLY: Az utca művészete. [A plakát.] Új Idők 1898. I. 367–368. p. – BIRÓ MIHÁLY: A művészi plakátról. Szabad Műv. 1912. 2. sz. 18–20. p. – ROSNER KÁROLY: A plakát kézikönyve, 40 színes melléklettel. 1935. 1 db. 40 mell. – MÁTÉ GYÖRGY: A magyar forradalmi plakátművészet útja. Csillag 1956. 8. sz. 356–368. p. – (GÁBOR IMRÉNÉ:) A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai. 1959. 27 p. 48 mell. – (GÁBOR IMRÉNÉ–RUDAS KLÁRA:) Újságrajzok 1919. 1959. XI, 17 p. 55 t. – (MUNKÁCSI PIROSKA:) A M. Tanácsközt. plakátjai az OSZK-ban. 1959. 249 p. 37 t. – KÖRNER ÉVA: Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság plakátművészetéről. Szabad Műv. 1959. márc.-ápr. – PÓR BERTALAN: A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai. M. Graf. 1959. 5. sz. 324–331. p. – TISZAY ANDOR: A Magyar Tanácsköztársaság plakátművészete. MKSzle 1959. 203–208. p. – ILLUSZTRÁTOROK, GRAFIKUSOK, KÖNYVTERVEZŐK. – *Balázs Árpád.* – FARKAS ZOLTÁN: B. A. Ady-illusztráció. Ny 1932. II. 231 p. – *Bíró Mihály.* – SPIEGEL FRIGYES: Egy szocialista művész. B. M. munkáihoz. M. Iparműv. 1913. 235–237. p. – BERÉNYI RÓBERT: B. M. Szabad Műv. 1948. 244–245. p. – BAUER JENŐ: B. M. Műv. 1967. 6. sz. 8–11. p. – *Bródy-Maróti Dóra.* – SZIJ REZSŐ: B.-M. D. K 1963. 12. sz. 742–744. p. – *Buday György.* – KÓS KÁROLY: B. Gy. grafikái. Erd. Hel. 1932. 68–69. p. – ORTUTAY GYULA: B. Gy. művészete. Napkelet 1934. 3. sz. 135–138. p. – GENTHON ISTVÁN: B. Gy. fametszetei. KSzle 1934–1935. 104. p. – FARKAS ZOLTÁN: B. Gy. fametszetei. Ny 1935. II. 208–209. p. – NAGY ZOLTÁN: B. Gy. Puszták Népe 1948. 95–100. p. 1 t. – CSAPLÁR FERENC: Radnóti és B. Gy. Tiszatáj 1964. 11. sz. 9. p. – PÁSZTOR JÓZSEF, M.: A költő és illusztrátora. Radnóti emlékek. Tiszatáj 1964. 6. sz. 6. p. – TOLNAI GÁBOR: B. Gy.-ről. Kortárs 1967. 10. sz. 1608–1613. p. – *Derkovits Gyula.* – REITER LÁSZLÓ: D. Gy., a könyvillusztráló. A Könyves 1934. szept.-okt. 4–5. p. – SZABÓ JÚLIA: Die Holzschnittfolge „1514" von Gyula Derkovits. Acta Hist. Art. 1964. 1–2. fasc. 171–210. p. – *Dévéky József.* – CS[ATKAI] E[NDRE]: D. J. Szabad Műv. 1952. 600–601. p. – *Falus Elek.* – LENGYEL GÉZA: F. E. Ny 1932. II. 417–418. p. – *Fáy Dezső.* – ELEK ARTÚR: F. D. festő és illusztrátor. 1929. 32 p. – FARKAS ZOLTÁN: F. D. a grafikus. Fórum 1933. 176–178. p. – *Gáborjáni Szabó Kálmán.* – TÓTH ERVIN: G. Sz. K. grafikái. Debrecen 1963. 36 p. 33 t. – *Gara Arnold.* – SZABLYA SÁNDOR: G. A. Graf. Szle 1912. 289–290. p. – MÓRICZ ZSIGMOND: G. A. Ny 1929. II. 311–312. p. – *Harangly Jenő.* – H. J. 12 rézkarcexlibrise. Siklóssy László bev. 1935. 8 p. 12 t. – *Istókovits Kálmán.* – NIKELSZKY GÉZA: I. K. grafikai művészete. Kisgrafika 1944. 1–3. p. – *Jankó János.* – L[YKA] K[ÁROLY]: A rajztoll humoristája. [J. J.-ról.] Új Idők 1933. 627–629. p. – *Jaschik Álmos.* – BENEDEK MARCELL: J. Á. M. Graf. 1920. 2. sz. 21–24. p. – FARKAS ZOLTÁN: J. Á. meseillusztrációi. Ny 1933. I. 260–261. p. – *Kádár Lívia.* – SUPKA GÉZA: K. L. a vizionárius művész. Lit. 1929. 413–419. p. – *Kassák Lajos.* – LENGYEL LAJOS: K. L. a tipográfus. Kortárs 1967. 3. sz. 388–389. p. – *Keleti Artúr.* – SZIJ REZSŐ: A könyv művészei. K. A. K 1963. 4. sz. 231–233. p. – *Koffán Károly.* – K. K.: De profundis. 32 fa- és linóleummetszet. Páris 1934–1939. [Bev.] F. Gachot. 1940. [4] p. 32 lev. – VARGA SÁNDOR FRIGYES: K. K.: De profundis. 32 fa- és linóleummetszet. MKSzle 1940. 308–309. p. – *Kós Károly.* – PADÁNYI GULYÁS JENŐ: K. K. linóleummetszetei. Erd. Hel. 1930. 168–169. p. – *Kozma Lajos.* – K. L. exlibrisei. 1909. 32 sztlan. lev. – K. L. szignetkönyve. Kner Imre előszavával. Gyoma 1925. XVIII, 2 p., 50 t. – E. KNER,: Ludwig Kozma als Buchkünstler. Mainz, 1930. 16 p. + 16 t. [Klny. Gutenberg-Jahrbuch 1930. 298–328. p. 16 t.] – GYERGYAI ALBERT: Emlékezés K. L.-ra. Új Építészet 1949. 41–42. p. – K [AESZ] GY[ULA]: K. L. életrajza. Új Építészet. 1949. 43–44. p. – K. L. munkásságának bibliográfiai jegyzéke. Új Építészet 1949. 80. p. – KOÓS JUDITH: K. L. (Vázlatok egy tanulmányhoz.) Kortárs 1961. 382–391. p. – KOÓS JUDIT: K. L. helye és szerepe a XX. sz.-i művészettörténetben. Művészettört. Ért. 1965. 4. sz. – KOÓS JUDIT: Ismeretlen dokumentumok Ady Endre és K. L. barátságáról. A Petőfi Irod. Múz. Évk. VI. 1965–66. – *Lumnitzer János György.* – MIHALIK JÓZSEF: Egy ismeretlen magyar rézmetsző. [L. J. Gy.] Múz. és Kvt. Ért. 1911. 22–25. p. – *Major Henrik.* – BÁLINT ALADÁR: M. H. panoptikuma. Ny 1913. I. 855–856. p. – M. H. 1887–1948. Szabad Műv. 1948. 333. p. – *Maja János.* – TÓTH ERVIN: M. J. fametszetei. Debrecen 1962. 26 p. 32 t. – *Mattis-Teutsch János.* – HEVESY IVÁN: M. T. J. Ny 1923. II. 1938–1943. p. – *Menyhárt József.* – SOÓ REZSŐ: Die kleingraphische Kunst von József Menyhárt. Exlibris-Kunst und Gebrauchsgraphik Jahrbuch. 1961. 61–64. p., és klny. 1961. – *Molnár C. Pál.* – ROSNER [KÁROLY] KARL: Paul C. Molnár, ein ungarischer Buchkünstler und Meister des Holzschnitts. 1934. 12 p. [Klny. Gutenberg Jahrbuch.] – NAGY ZOLTÁN: M. C. P. könyvművészetéről. KSzle 1934–35. 133–134. p. – DERCSÉNYI DEZSŐ: M. C. P. Hung. Quart. 1936. 322–331. p. – *Morelli Gusztáv.* – OLGYAI VIKTOR: M. G. A Képzőműv. Főisk. Évkve 1908/9. 3–8. p. – M. G. 1848–1909. M. Iparműv. 1909. 75–76. p. – N.: M. G. Műv. 1909. 187–191. p. – *Mühlbeck Károly.* – ZSIGRAY JULIANNA: M. K. Új Idők, 1943. I. 303–304. p. – *Nagy Sándor.* – FARKAS ZOLTÁN: N. S. Ny 1931. II. 492. p. – *Pólya József.* – JANTSITS GABRIELLA: P. J. az illusztrátor. Communicat. Bibl. Hist. Med. Hung. 1963. 27. sz. 83–92. p. – *Radványi Román Károly.* – R. R. K. könyvjegyeinek és alkalmi grafikai lapjainak felsorolása. Összeállította és bevezette Arady Kálmán. Kisgrafika 1937. különszám 8, 2 p. – *Reiner Imre.* – R. I. a tipográfus, a betűtervező és könyvművész. M. Graf. 1959. 3. sz. 186–189. p. – *Reiter László.* – ELEK ARTÚR: R. L. könyvművészete. 1943. 75 p. – *Rozsnyai Kálmán.* – PINTERITS TIBOR: R. K. könyvjegyeinek felsorolása. Kisgrafika 1938. 14–17. p. – *Szabó Béla, Gy.* – KOVÁCS LÁSZLÓ: Gy. Sz. B. Erd. Hel. 1941. 58–59. p. – *Székely Bertalan.* – Sz. B. illusztrációi egy tervezett Petőfi életrajzhoz.

Közli Büky Béla–Csengeryné Nagy Zsuzsa. M. Tud. 1963. 6–7. sz. 482–491. p. – *Szigethy István.* – Sz. I.: Exlibris. Rajzos könyv. Karinthy Frigyes előszavával. Kolozsvár 1916. 44 p. – *Tihanyi Lajos.* – T. L. litográfiái. 1917. 4 t. – *Tóth János.* – Kováts Árpád: T. J. fametszetei. Vasi Szle 1937. 278. p. – *Vadász Endre.* – Soó Rezső: V. E. emlékezete. Vándortűz, 1947. nov. 85–87. p. – *Varga Nándor Lajos.* – Galambos Ferenc: V. N. L. a magyar grafikaművészet nagy öregje. Kisgrafikai Ért. 1964. aug. 114–116. p. – *Végh Gusztáv.* – Szij Rezső: A könyv művészei. V. G. K 1963. 10. sz. 614–616. p. – *Vértes Marcel.* – Dercsényi Dezső: V. M. Hung. Quart. 1936. 322–331. p. – Keleti Arthur: Vertès. [V. M.] Műv. 1960. 2. sz. 13–15. p. – *Zichy Mihály.* – Riedl Frigyes: Z. M. képei Arany balladáihoz. PN 1898. 346. sz. – Elek Artúr: Z. M. a könyvillusztrátor. Könyvbar. L. 1928. 118–126. p. – Hoffmann Edith: Z. M. Faust-illusztrációiról. Szépműv. 1940. 65–67. p. – Z. M. emlékkiállítás. Grafikai művek. 1952. 46 p. – Pataky Dénes: Z. M. Arany János balladái. 1957. XII–XIII. p. – Berkovits Ilona: Z. M. Igor-ének illusztrációi. MKSzle 1958. 3. sz. 271–279. p. – Berkovits Ilona: Z. M. ismeretlen János vitéz illusztrációi. It 1958. 435–436. p., 4 t. – Berkovits Ilona: Z. M. Madách-illusztrációi. M. Tud. 1963. 3. sz. 163–175. p. – KÖNYVKÖTŐMŰVÉSZET, KÖNYVKÖTŐIPAR. – Szaksajtó. – Buchbinder Fachblatt. 1895–1896. Társlapja: Könyvkötők Lapja. – Buchbinder Zeitung. 1899–1906. Társlapja: Könyvkötők Lapja. – Könyvkötő-Ipar. 1903–1905. A Papír, 1905-től a Papír Szaklap melléklapja. – Könyvkötő Ipar. 1932–1937. A bpi könyvkötők... ipartestülete könyvkötő szakosztályának hivatalos lapja. – Könyvkötők Lapja. 1894–1896. Könyvkötő és rokoniparágat űzők szakközlönye. Társlapja: Buchbinder-Fachblatt. – Ua. 1899–1948. A magyarországi könyvkötők, vonalzók ... közlönye. Társlapja: Buchbinder Zeitung. – Könyvkötőmesterek Lapja. 1912–1915; 1920–1924. A magyarországi könyvkötőmesterek hivatalos lapja. – Magyar Könyvkötő. 1887. Szaklap könyvkötők, bőr- és díszmunkások ... részére. Melléklapja: Der Ungarische Buchbinder. – Magyar Könyvkötő-Újság. 1910–1914. Szaklap könyvkötő ... és rokoniparosok számára. A Papír-Szaklap melléklapja. – Der Ungarische Buchbinder. 1887. A Magyar Könyvkötő melléklapja. – L. még Nyomdászat, grafikai és rokoniparok. Szaksajtó. – Tanulmányok, cikkek. – Varjú Elemér: A könyvkötészet. Millenniumi Emlékkönyv. Az iparművészet 1896-ban. 1896. 216–223. p. – Kner Izidor: A könyvkötő mesterségről. Graf. Szle 1902. 22–23. p. – Gulyás Pál: A könyvkötés technikája. 1904. 68 p. Klny. MKSzle 1904. – Gulyás Pál: A művészi könyvkötés evolúciója. MKSzle 1911. 41–52. p. – Gulyás [Pál] Paul: Entwicklungsgeschichte der Buchbinderei in Ungarn. Zeitschrift für Bücherfreunde 1914. 182–197. p. és klny. Leipzig 1914. – Jaschik Álmos: Magyar Könyvkötőművészet. KSzle 1914. 5. sz. 134–139. p. 2 t. – Jaschik Álmos: Fejezetek a könyvkötőipar történetéből. M. Iparoktatás 1917. 71–81, 148–165, 216–228, 358–374, 430–441, 503–508, 537–568, 587–632. p. – Jaschik Álmos: A könyvkötőipar múltjából. M. Graf. 1920. 52–54, 71–73, 88–89, 102–104, 118–120, 132–135, 153–156. p.; 1921. 5–8, 22–24, 38–41, 56–58, 72–74. p.; 1922. 6–8, 30–32, 47–49, 96–98, 118–120. p. – Jaschik Álmos: A könyvkötő mesterség. 1922. 260 p. – Kner Erzsébet: A könyvkötő-mesterség. Gyoma 1925. 27 p. – A könyvkötők és rokonszakmabeli munkások és munkásnők kézikönyve. Szerk. Farkas Sándor. 1936. 223. p. – Régi magyar könyvkötések (Végh Gyula színes rajzaiban). A M. Bibliophil Társ. kiállítása Bp-en,

1936. ápr. havában az Iparműv. Múzeumban. Gyoma 1936. 40 p., 8 t. – Old Hungarian Bookbindings. Alte ungarische Bucheinbände. [Gyoma] 1937. 13 p. 7 t. – Romhányi Károly: A magyar könyvkötés művészete a XVIII–XIX. században. 1937. 341 p. 20 t.; ua. Kiegészíti Csatkai Endre. Soproni Szle 1938. 105–106. p. – Szervezkedés, munkaviszonyok. – Könyvkötők! Munkás-Heti-Krónika 1873. okt. 12. 31. sz. 3. p. – Könyvkötő munkák árszabálya. H. é. n. 42 p. [1901–1910.] – A bpi könyvkötő és vonalozó munkások és munkásnők munkabérszabályzata. [1922.] 32 p. – Buchinger Manó: A magyarországi könyvkötőmunkások szervezkedésének története. Szoc. 1927. 466–468. p. – Iparunkért! A bpi könyvkötők... és tímárok ipartestülete 40 éves fennállásának emlékére! Szerk. Karczag Vilmos és Szekeres Róbert. [1929.] VIII, 68 p. – Könyvkötők. – *Bíró Márta.* – Lengyel Géza: B. M. műhelyében. Ny 1921. 160–161. p. – *Feleky Károly.* – Fraknói Vilmos: Egy magyar könyvkötő New Yorkban. [F. K.] MKSzle 1912. 213–218. p. – *Gottermayér Nándor.* – Gulyás Pál: G. N. MKSzle 1924. 149–150. p. – Révay Mór János: G. N. [1852–1924.] C 1924. 26. sz. 103–104. p. – *Gróf József.* – Nádai Pál: Hagyományok és újszerűség. G. J. könyvművészete. M. Graf. 1921. 149–150. p. – *Kner Erzsébet.* – Kner Imre: A könyvkötő mesterség. K. E. könyvkötő munkáinak ismertetése. Gyoma 1925. 27 p. 13 t. – Kner Erzsébet: Könyvkötések. Erd. Hel. 1931. 224–225. p. – Könyvkötések K. E. műhelyéből. Gyoma [1935.] 32 p.

Könyvkereskedelem, könyvterjesztés. – SZAKSAJTÓ. – Ajánlatok 1888–1889. Szerk. Kőszegi József. [Hirdetési szaklap.] – Corvina. 1878. szept. 5–1951. [márc. 2.] A Magyar Könyvkereskedők Egyletének közlönye. Melléklapja: Magyar Könyvészet, Külföldi Irodalmi Értesítő. – Csak Szorosan. 1901. máj. 20–1913. 1. sz. [1913. febr.-tól Magyar Könyvkereskedő c.-mel.] A magyarországi könyvkereskedő-segédek egyesületének közlönye. Melléklap, 1910. 4. sz.-tól: Magyar Könyvészet. – Könyv- és Papírkereskedők Lapja. 1905. Szaklap a könyv-, papír- és írószerkereskedelem, könyvkötészet és rokonszakmák számára. – Könyvárusok Tanácsadója. 1902. dec. 1. [Egyetlen sz.] Szaklap a magyar könyvárusok részére. – A Könyves. 1931 júl.–1937 máj. [1934: Könyves.] A „Csak Szorosan" hivatalos közlönye. – Könyvkereskedelem. 1906. dec. 15–1907. jún. 11. Szerk. Lőrinc Ernő. – Könyvkereskedelem. 1938 febr.–dec. Szerk. Lőrinc Ernő. A Magyar Könyvpiac társlapja. – Könyvkereskedők Lapja. 1894. júl. 4–1895. márc. 20. – Könyvkereskedők Lapja. 1905. ápr. 20–1909. – Könyvpiac. 1909. A sokszorosító ipar érdekeit szolgáló szaklap. – Magyar Könyvkereskedő. 1913 febr.–1918 máj. [Előtte: Csak Szorosan.] A Magyar Könyv- és Zeneműkereskedő Alkalmazottak Orsz. Egyesületének közlönye. Melléklap: Magyar Könyvészet. – Magyar Könyvkereskedők Évkönyve. I–XVIII; u. f. I. 1891–1918, 1930. – Magyar Könyvkiadó. 1906–1908. Időszaki értesítő könyvárusok használatára. – Tiszántúli Könyves. Debrecen, 1938 febr. – máj. [2 szám.] – A KÖNYVKERESKEDELEM TÖRTÉNETE. – L. Könyvkiadás, nyomdászat, könyvkereskedelem. Történeti áttekintések, összefoglalások. Történeti résztanulmányok. – EGYKORÚ ÍRÁSOK. – Friebeisz István: A magyar könyvek kelendőségének akadályairól. PN 1856. dec. 10. – Ráth Mór: Irodalmunk terjesztése eszközeiről. MS 1857. 23, 33. sz. – Aigner Lajos: A magyar könyvkereskedelem és irodalom érdeke. C 1885. 24. sz. 103–104. p., 25. sz. 106–108. p., 26. sz. 111. p., 35. sz. 143. p. – Aliquis: Könyvkereskedelmünk miseriái. C 1886. 2. sz. 6–7. p., 6. sz. 22–23. p., 7. sz. 26–27. p., 9. sz. 34–35. p. – Koczányi Béla: Észrevételek

Aliquis „Misériái"-ra. C 1886. 3. sz. 11. p. – Aliquis contra Koczányi. C 1886. 6. sz. 22. p. – Révai Samu: Nemzeti irodalmunkról és a magyar könyvkereskedelemről. C 1887. 13. sz. 54–56. p., 14. sz. 58–59. p., 15. sz. 62–63. p. és klny. 1887. 18 p. – Szana Tamás: A könyvárusok panasza. C 1887. 15. sz. 63–64. p., 16. sz. 66. p. – Wajdits József: A könyvkereskedelem jelen állása. Hol rejlik a baj? C 1887. 34. sz. 143. p., 35. sz. 147–148. p. – Bereghi József: Az irodalom terjesztése és a könyvkereskedők. C 1889. 36. sz. 151–152. p. – [Rózsa Miklós].: A könyvárus helyzete hazánkban. C 1890. 30. sz. 121–122. p., 32. sz. 131. p., 1891. 1. sz. 3–4. p., 3. sz. 9–10. p., 5. sz. 18–19. p., 6. sz. 22–23. p., 7. sz. 26–27. p., 8. sz. 31. p., 9. sz. 34–35. p.. – Szana Tamás: Nemzeti szempont a könyvvásárlásban. PN 1890. 307. sz. – Wekerle László: A magyar irodalmi termékek forgalmi pangásáról. C 1891. 14. sz. 55–56. p., 15. sz. 59. p., 16. sz. 62–63. p., 20. sz. 78–79. p., 22. sz. 89. p., 23. sz. 96. p., 24. sz. 101–102. p., 25. sz. 106–107. p. – Adressbuch für den Buch-, Kunst-, Musikalienhandel... der österr.-ungar. Monarchie. Oesterr. -ungar. Zeitungs-Adressbuch. Hrsg. Moriz Perles. XXIX. Jahrg. 1894–95. Wien 1894. VI, 336. p. – Solymossy Sándor: Az ezredév s a könyvkereskedések. Jelenkor 1896. 7. sz. – Kókay Lajos: A magyar könyvkereskedelem bajai. Nyílt levél... C 1899. 31. sz. 164–165. p. – O. Gy.: Észrevételek Kókai úr „Nyílt levelére." C 1899. 33. sz. 175 p. – Ranschburg Viktor: A magyar könyvkereskedelem helyzete és szerepe. M. Kritika 1899–1900. 106–109. p. – Róna Béla: A modern magyar könyvkereskedelem. C 1902. 1. sz. 2. p., 2. sz. 7. p., 3. sz. 13. p., 5. sz. 22. p. – [Petrik Géza]: Mit tegyünk? Tervezet a magyar könyvkereskedők helyzetének javítására. 1904. 12 p. [Klny. C] – Zórád Árpád: A magyar imperializmus és a könyvkereskedelem. C 1904. 5. sz. 24–25. p., 9. sz. 53–54. p., 10. sz. 58–59. p. – – Könyvkereskedelmünk jövőjéről. C 1908. 26. sz. 151–152. p. – Wiesner Jakab: Nyílt levél Tolnay Lajos országgyűlési képviselő úrhoz. C 1908. 18. sz. 106–108. p. – [Franke Pál]: „Krach". 1909. 15 p. [Klny. Csak Szorosan.] – Döme Károly: Ahol nincsenek hivatásos könyvárusok. C 1910. 9. sz. 58–59. p. – Lévai Mór: Könyvkereskedők – Impresszáriók. C 1910. 5. sz. 30–31. p., 6. sz. 37–39. p. – Wiesner Jakab: A magyar könyvkereskedelem. C 1910. 7. sz. 42–46. p., 8. sz. 50–53. p. – Sugár Jenő: A jövő könyvkereskedelméről. 1912. 16 p. – Kende Ferenc: A könyv mint kereskedelmi cikk. C 1913. 30. sz. 188. p. – Stemmer Ödön: A mozi és a könyv. C 1913. 8. sz. 40–41. p. – Kende Ferenc: Háború és könyvkereskedelem. C 1914. 27. sz. 151. p., 28. sz. 155–156. p., 33. sz. 178–179. p., 1915. 1. sz. 3. p., 3. sz. 11–12. p., – [Kőhalmi Béla] (kb.): Rövid előadás a könyvkereskedelemről. KSzle 1914. 1. sz. 16–19. p. – Hevesi Sándor: Tauchnitz, Teubner vagy harc a német könyv ellen. C 1915. 105–106, 119–120. p. – Szakasits Antal: Jegyzetek a könyvpiacról. Typ. 1916. 42. sz. – S. A.: Az irodalom az utcán. VU 1917. 46. sz. – Tarczai György: Irodalom és könyvterjesztés. M. Kultúra 1917. 586–598. p. – Figyelmeztetés a könyvkereskedőkhöz. Vörös Ú. 1919. 94. sz. 5. p. – Kende Ferenc: A nagy munka megindult. C 1919. 13–15. sz. 45–46. p. – Könyvek – könyvtárak. Vörös Ú. 1919. 97. sz. 7. p. – Könyvkereskedés a liszthivatalokban, kórházakban és fürdőkben. Vörös Ú. 1919. 52. sz. 5. p. – Megindulnak a vonatokon a mozgó propagandakocsik. Vörös Ú. 1919. júl. 17. – Megszüntették a könyvkereskedő egyesületeket. C 1919. 8–9. sz. 33. p. – A szocializált könyvkiadó- és kereskedő-üzemek beosztása. C 1919. 16. sz. 59–60. p. – Újonnan szocializált könyvkiadó és kereskedő üzemek. C 1919. 18. sz. 83. p. – A békeszerződés... C 1920. 5. sz. 29–30. p. – Gergolovits Vilmos:

A magyar könyvkereskedelem és a gazdasági-kérdések. C 1923. 18. sz. 84–85. p. – Kéméri Szántó Andor: „A szellemi termékek technikai előállítása és forgalomba hozatala." 1927. 22 p. – Révész Mihály: „Minden kézbe könyvet!" Szoc. 1930. 379. p. – Szendi Leó: Siralmas ének a könyvkereskedelem bajairól. A Könyves 1932. 11–13. p. – Guzmits Ernő: Magyar könyvkereskedő sorsa 1933-ban. C 1933. 6. sz. 15. p. – Wolf Gyula: Könyvválság, árpolitika, s a könyvkereskedő. Lit. 1933. 10. sz. 1. p. – Ankét a könyvkereskedelemről. A Könyves 1934 szept.–okt. 19–20. p. – Kner Imre: Utóhang a karácsonyi statisztikához. C 1934. 5. sz. 14–15. p. – Trócsányi Zoltán: Séta a könyvpiacon. Bpi Hírl. 1934. márc. 11. – H. A.: A magyar könyvkereskedelem reorganizálásának útja. C 1935. 37. sz. 113–114. p. – Kéméri-Szántó Andor: Monológ. C 1935. 49. sz. 155–156. p. – Mautner Manó: A magyar könyvkereskedelem rétegeződése. A Könyv 1935. 4. sz. 4. p. – A könyvpiac akadályai. Könyvpiac. 1936. 10. sz. 1. p., 11. sz. 1–2. p., 12. sz. 1. p. – Mautner Manó: Jobb jövő felé. A Könyv 1936. 4. sz. 2. p. – K. K.: A legnagyobb magyar falu könyvkereskedelme. Könyvpiac 1937. 13. sz. 3. p. – s. g.: A könyvkereskedelemnek új útra kell lépnie. Lit. 1938. jan. 15. borítólap 3–4. p. – A magyar könyvkereskedelem. C 1939. 2. sz. 5. p. [1938-ban] – Detektívregény tőzsde a Calvin téren. Nsz 1941. jún. 24. 6. p. – Beszámoló. C 1943. 60. sz. 171. p. [1942] – SZERVEZKEDÉS, EGYESÜLETEK. – *Österreich–Ungarisches Buchhändler Verein.* – Das Verein der österreichisch-ungarischen Buchhändler. 1859–1899. Festschrift ... verf. von Junker Carl. Wien 1899. 70 p. 1 t. – Oesterr. Ung. Buchhandler Korrespondenz Festnummer... 1860–1910. Red. Karl Junker. Wien 1910. 98, 110, 24, 45 p. – *Magyar Könyvkereskedők Egyesülete.* [A Corvina, az egyesület folyóirata 1878-tól rendszeresen tájékoztat az egyesület működéséről.] – A M. K. E.-nek alakuló közgyűlése. C 1878. 1. sz. 2–6. p. – A M. K. E.-nek alapszabályai. M. Könyvker. Évk. 1885. 273–278. p., 1900. 255–266. p. – F.: A M. K. E. MKSzle 1896. 319–320. p. – Barta Lajos: Egy kis visszapillantás a múltba. C 1903. 29. sz. 143–144. p. [25 év.] – Wiesner Jakab: Egyesületünk és a magyar könyvkereskedelem. 1905. 47 p. [Klny C 1905. 26, 27, 28. sz.] – A M. K. E. alapszabályai. Magyar könyvkereskedelmi szokásjog. 1910. 32 p. – Benkő Gyula–Wiesner Jakab: Két jelentés a M. K. E. 1911. november 26-iki közgyűléséről. 1912. 30 p.; ua. 1918. júl. 21. közgyűlésén. 1918. 29, 3 p. [Klny. C 1918. júl. 30.] – Egyesületünk 50 éves jubileumi ünnepsége. C 1929. 21. sz. 121. p., 22. sz. 125. p., 23. sz. 129–131. p. – Egyesületünk ötvenedik rendes közgyűlése. C 1934. 25. sz. 71–84. p. – Indítvány az alapszabályok módosítására. C 1936. 28. sz. 59–62. p., 29. sz. 63–64. p., 30. sz. 65–66. p. – Beszámoló. C 1934. 1. sz. 1. p., 2. sz. 2–4. p. – Zsidók Egyesületi tagsága. C 1944. 34. sz. 129. p. – *Magyar Könyvkereskedők Országos Szövetsége.* – Barta Lajos: A M. K. O. Sz. C 1904. 20. sz. 114–115. p. – Franke Pál: Fölhívás. C 1904. 12. sz. mell. – *„Csak Szorosan"-Egylet (Magyar Könyv- és Zeneműkereskedelmi Alkalmazottak Országos Egyesülete).* – Sennowitz Adolf: A „Cs. Sz." budapesti könyvkereskedő-segédek egyesületének története. 1898. 2, 66 p. Klny. M. Könyvker. Évk. 1898. – Kiszlingstein Gusztáv: A Magyar Könyv- és Zeneműkereskedő Alkalmazottak Orsz. Egyesülete (Cs. Sz.) negyvenéves története 1873-tól 1913-ig. 1913. 56 p. – A Cs. Sz. 40 éve. C 1913. 35. sz. 235–237. p. – A „Cs. Sz." újjáalakulásának története. A Könyves 1931. 1. sz. 2–5. p. – Steiner László: A „Cs. Sz." újjáalakulása. A Könyves 1932. 29–30. p. – A könyves alkalmazottak szociális helyzete és a „Cs. Sz." célkitűzései. Könyves 1937 ápr.–máj. 6–9. p. – K. Szabó Béla és Köves-

Árky Ferenc: A „Cs. Sz." 75 éve. C 1944. 57. sz. 181. p., 59. sz. 185. p., 61. sz. 191. p., 62. sz. 193. p., 73. sz. 217–218. p., 78. sz. 225. p. – SZAKTUDÁS, SZAKKÉPZÉS, HIVATÁS. – Ferenczi B.: Nyílt levél Aigner Lajos úrhoz. C 1880. 21. sz. 83. p. [Könyvkereskedői Akad. alapítását jav.] – Ranschburg Győző: Mikép fokozható a könyvárusi sarjadék szellemi tehetsége és mikép javítható ezzel kapcsolatban a könyvkereskedői segédek anyagi helyzete. 1885. 8 p. – Ranschburg Viktor: A könyvárus műveltsége. 1887. 38 p. – Rózsa Miklós: A könyvárus hivatása és a könyvkereskedelem befolyása a műveltség fejlődésére... 1891. 42 p. – Huszár Vilmos: A könyvkereskedő és a könyvek. C 1895. 2. sz. 6–7. p. – A könyvkereskedő képzettsége. C 1899. 15. sz. 69–70. p. – Visszhang „A könyvkereskedő képzettsége" című cikkre. C 1899. 17. sz. 79–80. p. – A. I.: A könyvárus iskola. C 1900. 23. sz. 122–123. p. – – : Könyvkereskedő szakiskolánk... C 1902. 29. sz. 132–133. p. – –: A „Csak szorosan" előterjesztése a könyvkereskedői gyakornokok képesítése tárgyában. C 1903. 32. sz. 165–166. p. – Székely Dávid: Könyvárusi szakiskola. C 1903. 12. sz. 58–59. p. – Wiesner Jakab: A könyvkereskedő hivatásáról. 1903. 15 p. – W.: Könyvkereskedői szakiskola. C 1907. 1. sz. 3–4. p. – H. A.: A könyvkereskedői alkalmazott szociális és kulturális helyzete. A Könyves 1932. 1. sz. 1–5. p. – A kereskedés képesítéshez kötése. C 1938. 9. sz. 27–28. p. – Lőrincz Ernő: Könyvkereskedői és kiadói alapismeretek. 1944. 212 p. – Kövesárky Ferenc: A könyvkereskedő hivatása. C 1944. 21. sz. 91–93. p. – JOGI SZABÁLYOZÁS, RENDELKEZÉSEK. – Benkő Gyula: Magyar könyvkereskedelmi szokásjog. 1889. 20 p. [Klny. C 1888. 22–27. sz.] ua. 1889. 20 p. [Klny. Jog.] – Magyar könyvkereskedelmi szokásjog. M. Könyvker. Évk. 1893. 195–205. p., 1894. 245–246. p. – A magyar könyvkereskedelem szokásjoga. 1937. 34 p., ua. 1941. 32 p. – KÖNYVKERESKEDELMI ÁGAZATOK. Antikvárkereskedelem. Révai Samu: Az ódondászat rendezése. C 1887. 28. sz. 119. p., 29. sz. 122–123. p. – Sennowitz Adolf: A magyarországi antiquar-könyvkereskedelemről. C 1888. 34–36. sz., 1889. 1–8. sz. – Aristides: Könyvkereskedők és antiquariusok. C 1897. 29. sz. 162–163. p. – Vedress János: Az antiquar-könyvkereskedők jövőjéről. C 1919. 89–91. p. [1880–1919.] – Ranschburg Gusztáv előadása „A tudományos antikváriátus." C 1929. 14. sz. 79. p. – Sziklai István: A tudományos antiquarium. A Könyves 1932. 1. sz. 7. p., 2. sz. 13–14. p. – Makkai László: Könyvek – Gyűjtők – Könyvtárak. – A magyar antikvárius könyvpiac szemléje. MKSzle 1938. 294–312. p. – Könyvaukció. – Fülep Lajos: Egy és más a könyv-aukcióról. KSzle 1916. 1. sz. 1–7. p. – Könyv- és metszetaukciók Magyarországon. C 1923. 35. sz. 151. p. – Könyvaukció. A Könyves 1933. 7–9. p. – Az árverési csarnok és a könyvkereskedelem. KSzle 1935. szept. 25. 6. p., okt. 15. 15–16. p. – PROPAGANDA REKLÁM – Wiesner Jakab: Nyílt levél Berczik Árpádhoz. C 1907. 2. sz. 8–9. p. [Könyvnap.] – Kőhalmi Béla: Indítvány. KSzle 1913. 2. sz. 4. p. – Harsányi Lajos: A mi irodalmunk és a reklám. Élet 1917. I. 31–34. p. – Gellért Andor: A magyar könyv katasztrófája – a magyar könyv propagandája. Reklámélet 1931. 7–8. sz. 1–3. p. – Új utak a könyvreklámozásban. Typ. 1931. 34. sz. – A könyv külföldi propagandája. Könyvpiac 1936. 17. sz. 2–3. p. – Központi könyvpropaganda. Könyvpiac 1936. 20. sz. 3. p. – KÖNYVNAPOK, KÖNYVHÉT. – Könyvnap. Lit. 1927. 152. p. – Balassa József: A magyar könyv hete. Lit. 1929. 76–77. p. – Móra Ferenc: Hogyan kellene könyvhetet rendezni? Írók a könyvről. 1930. – Móricz Zsigmond: A könyv és az író a vásáron.

Ny 1931. I. 752–758. p. – Móricz Zsigmond: Magyar írók sátora. Ny 1931. I. 846. p. – Öt éves a könyvnap eszméje. Lit. 1931/32. 476–477. p. – Könyvnapi könyvek. C 1932. 21. sz. – Tamás László: Az „írók sátora". M. Kult. 1932. I. 227–228. p. – Ijjas Antal: A könyv az utcán. M. Kult. 1933. 556–557. p. – A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 29. 400/1933. Va. 1. sz. rendelete a Magyar Könyvnap megtartása tárgyában. C 1933. 22. sz. 67–68. p. – Asztalos Miklós: Könyvnapi gondolatok. KSzle 1934. 17. sz. – Benedek Marcell: A könyvnap és az ifjú könyves. A Könyves 1934 máj. 3–4. p. – Dénes Béla: Könyvnap, „Ige"-kongresszus és egyebek. Független Szle 1934. 133–134. p. – Kodolányi János: Íróhét, könyvhét. Szabadság 1934. 21. sz. – – A könyvnap gondolata. D 1934. 1–2. sz. 27. p. – Szekfü Gyula: Erdélyiek és felvidékiek a pesti utcán. MSzle 1934. 279. p. – Balogh József: Megint egy könyvnap. MSzle 1935. 271–273. p. – Benedek Marcell: A könyvnap és a szépség. Könyves 1935 máj.–jún. 1. p. – Hóman Bálint: A Magyar Könyvnapról. C 1935. 23. sz. 76. p. – Keéri-Szántó Andor: A könyvnap. C 1935. 51. sz. 163–164. p. – A Magyar Könyvnap könyvei. C 1935. 19. sz. 53. p. – S[upka] G[éza]: A magyar könyv tavaszi parádéja. Lit. 1935. 169–170. p. – Szakasits Antal: A könyvnap igazi tükre. Typ. 1935. 22. sz. – u: A könyvnap. D 1935. 4. sz. 115–116. p. – Ugron Gábor: A gondolat ünnepe. C 1935. 21. sz. 64–65. p. – Asztalos Miklós: A könyvnap elé. Könyves 1936 ápr.–máj. 1–2. p. – Beszélgetés Keéri-Szántó Andorral a könyvnapról. A Könyv 1936. 4. sz. 3. p. – Az 1936-os magyar könyvnap értékei. Lit. 1936. 145–150. p. – H. Gy.: Amerika utánunk csinálja a könyvnapot. C 1936. 113–114. p. – Kodolányi János: Készüljünk a könyvnapra! Könyvpiac 1936. 1. sz. 1–2. p. – A könyvnapi kiadványok jegyzéke. C 1936. 14. sz. 31. p. – Szabados Sándor: Beszélgetés Zsolt Bélával a könyvnapról és új könyvéről. Könyves 1936 ápr.–máj. 13–14. p. – Szabó Pál: A falu és a könyvnap. Könyves 1936 ápr.–máj. 6–8. p. – Ugron Gábor: A Magyar Könyvnap elé. C 1936. Könyvnapi különszám 1–2. p. – Császár Elemér: Könyvnapi gondolatok. D 1937. 4. sz. 73–74. p. – Az egyesületi tagok könyvnapi kiadványainak jegyzéke. C 1937. 13. sz. 43–45. p. – Illés Endre: Könyvek az utcán. Új Magyarság 1937. 122. sz. – Kunszery Gyula: Könyvnap után. M. Prot. L. 1937. 113. p. – A Magyar Könyvnap jelentősége. C 1937 jún. 1–3. könyvnapi külön szám. – Pavel Ágoston: Az 1937-es könyvnapra. Vasi Szle 1937. 1–2. sz. 111. p. – Szakasits Antal: Magyar Könyvnap. Typ. 1937. 22. sz. – Tamás Lajos: A szlovenszkói magyar könyv a budapesti könyvnapon. Láthatár 1937. 282–283. p. – A tízéves magyar könyvnap. Lit. 1937. 185–186. p. – Veres Péter: Könyvnap után. Gondolat 1937. 194–195. p. – 1938-as könyvnapi könyvek végleges jegyzéke. C 1938. 17. sz. 51–52. p. – A könyvnapi könyvek új jegyzéke. C 1938. 16. sz. 47. p. – Szakasits Antal: A magyar könyv megbecsülése. Typ. 1938. 22. sz. – Veres Péter: Irodalom és közönség. (Könynap elé.) Kelet Népe 1938. 333-338. p. – A bejelentett könyvnapi könyvek jegyzéke. C 1939. 14. sz. 33-34. p. – Birkás Endre: Könyvnap után. M. Élet 1939. 7 sz. – Borgisz: A könyv ünnepe. Nsz 1939. 101. sz. – (k.i.): A könyvnap elé. D 1939. 2. sz. 49–50. p. – Kenyeres Imre: Könyvnap és irodalom. M. Kultúrszle 1939. 4. sz. 1–2. p. – A könyvnapi könyvek végleges jegyzéke. C 1939. 16. sz. 39–40. p. – Balogh József: Még egyszer: a könyvnap után. M. Kult. 1940. II. 68. p. – A bejelentett könyvnapi könyvek jegyzéke. C 1940. 17. sz. 37–39. p. – Grosz Ernő: Könyvnapi gondolatok a jubileumi évben. Tqp. 1949, 22, sz. – Herczeg Ferenc: Könyvnap. Új Idők 1940. I.

639–640. p. – Kelemen János: Irodalom és könyvnap. Kelet Népe 1940. 13. sz. – Könyvnapi figyelő. Szemelvények százharminckét írótól. [Szerk]. Lovag Sándor. 1940. 122 p. – „Magvető." (Jegyzetek könyvnapi könyvekről.) Kelet Népe 1940, jul. 1. 14. p. – Móricz Zsigmond: Könyvnapi köszöntő. M. Kultúrszle 1940. 135. p. – Ruszkabányai Elemér: A könyvnap elé. M. Kultúrszle 1940. 93. p. – Bejelentett könyvnapi könyvek jegyzéke. C. 1941. 17. sz. 36–38. p. – Erdélyi Tamás: Nagyon időszerű sorok a könyvnapra. Nsz 1941. 123. sz. – Féja Géza: Könyvnapok. M. Út 1941. 22. sz. – Herczeg Ferenc: Beszéljünk a könyvnapról. P. Hírl. 1941. 129. sz. – K. I.: A könyvnap után. D 1941. 7. sz. 157–158. p. – Nagy Lajos: Könyvnapi könyvégetés. 1941. N. L.: Író, könyv, olvasó I. 1959. 531–535. p. – Szakasits Antal: A magyar könyvnaphoz. Typ. 1941. 23. sz. – F. G.: Könyvnap után. Híd 1942. 22. sz. – Könyvnapi tudnivalók és teendők. C 1942. 13. sz. 26–28. p. [Jegyzék]; Pótlás a jegyzékhez. C 1942. 15. sz. 31. p. – Szabédi László: Könyvnapok – 1942. Hitel 1942. 184–185. p. – Szabó Zoltán: A könyvnapi termés. M. Szle 1942. II. 35–41. p. – Szakasits Antal: Könyvnapi tanulságok. Typ. 1942. 29. sz. – Hankiss János: Könyvnap után. Forrás 1943. II. 257–258. p. – Könyvnapi könyvek. C 1943. 13. sz. 25. p., 14. sz. 27. p., 15. sz. 1. p. – A magyar könyvnap. Új Idők 1943. I. 631. p. – Szakasits Antal: Könyvnap és könyvpropaganda. Typ. 1943. 22. sz. – Tamás Kálmán: Könyvnapok a háború második évében. M. Kultúrszle 1943. 123. p. – Az 1944. évi könyvnapi könyvek. C 1944. 24. sz. 105–107. p., 39. sz. 141–142. p. – Tamás Kálmán: A tizenötödik magyar könyvnap elé. M. Kultúrszle 1944. 101. p. – Bi[sztray Kálmán]: József Attila két könyvnapja. Hírlap 1949. 139. sz.

Nyomdai, kiadói és könyvkereskedő-cégek, intézmények. – *Abafi (Aigner) Lajos.* – Jelesebb magyar és külföldi állam- és jogtudományi művek jegyzéke. Kaphatók A. L. könyvkereskedésében . . . 1870. 48 p. – Aliquis: A. L. (1840–1909). C 1909. 18. sz. 122–123. p. – i-y: A. L. temetése. C 1909. 18. sz. 123. p. – Schöpflin Aladár: A. L. Ny 1909. II. 103–104. p. – Aigner Lajos l. Abafi (Aigner) Lajos. – *Állam(i) nyomda.* – Firtinger Károly: A m. kir. államnyomda. M. Nyomd. Évk. 1883. 49–53. p. – Péchy Imre: A M. K. Áll. nyomda. 1895. 20 p. – A M. Kir. Állami Nyomda 1895–1905. 1917. 19 p. Klny. M. Kir. pénzügymin. tíz éve. – Á. Ny. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 385–400. p. – *Amicus.* – A. 1920. 1921, 1922, [Kiadói jegyzék.] 1923. 48 p. – Szij Rezső: Reiter László és az A. kiadó. K 1964. 12. sz. 742–744. p. – *Athenaeum Rt.* – Spectator: Az A. irodalmi és nyomdai rt. kiadványai 1896-ban. Kritikai tájékoztató. 1897. 15, (5) p. – A. irodalmi és nyomdai részvény társulat. Bp. 1899. 2, 18. p. 13 t. – Az A. Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadásában megjelent könyvek teljes lajstroma. [189?] 104 p. – A. Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Könyvnyomdai betűminták. 1901. XXII. 160 p. – Az A. irodalmi és nyomdai részvénytársulat alapszabályai. 1904. 15 p. – Wózner Ignác – Durmits Imre – Pawlovszky J. Alajos: Egy kis beszámoló az A. tanonc-oktatásáról. 1904. 10 p. – Durmits Imre: A. Dalegylet. 25 év története. 1905. 32 p. – Az A. 1868–1908. C 1908. 15. sz. 85–86. p. – Betűminták. [190?] 2, XII, 160 p. – Az A. irod. és nyomdai rt. által kiadott könyvek jegyzéke. 1912: középiskolai tankönyvek; 1918: ifj. iratok; 1920: kiadványjegyzék. 1912, 1918, 1920. 5 füz. – Szabó László: A. Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből. (1868–1918). 1918. 163 p. 1 t. – Az A. irodalmi és nyomdai rt. szépirodalmi és közérdekű kiadványainak szakok szerint csoportosított jegyzéke. 1922. 48 p. – Az A. programja. Lit. 1926. II. 7–8. p. – Az A. összes könyvkereskedői forgalomban levő könyveinek jegyzéke. [Szerk. Braun Róbert.] 1934. – Az A. Irodalmi és Nyomdai Rt. elismert vállalati nyugdíjpénztárának alapszabályai. 1940. 30 p. – Makay Ernő – Pálos János: A. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. mell. 23 p. 3 t. – A. Nyomda. M. Graf. 1958. 409–434. p. – Hajós Tibor: Képek az A. történetéből. K 1959. 218–220. p. – Kiss István: Az A. Népműv. 1966. 8, 9. sz. 1967. 2, 4–6, 8, 9. sz. – Bánáti Ágnes – Sándor Dénes: A százesztendős A. 1868–1968. 1968. 269 p. 24 t. – Athenaeum Rt l. még Emich Gusztáv és Sajtó. Szerkesztők, újságírók, publicisták. Miklós Andor, Mikes Lajos. – *Bécsi Magyar Kiadó.* – Kőhalmi Béla: A B. M. K. könyvei. Wien 1921. Előszó. – Galambos Ferenc: Könyvkiadás a bécsi magyar emigrációban. Val. 1961. 6. sz. 107–109. p. – Silfen János: A B. M. K. MKSzle 1965. 2. sz. 154–158. p. – *Beimel és Kozma ny.* – Firtinger Károly: Két régibb fővárosi nyomda. Graf. Szle 1892. 56–57, 72–73. p. – *Benkő Gyula.* – B. Gy. [Nekr.] C 1934. 5. sz. 13. p. – *Bertalanffy-ny.* – Strauz János: Egy régi nyomda megszűnése. Nyomdaipar Mo.-on, 1909. 11. sz. 4–5. p. – *Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet.* – B. K. és K. Nsz 1891. jan. 23, febr. 20. – *Comenius Könyvterjesztő Vállalat (Csehszlovákia).* – A C. manipulációja a magyar könyvekkel. Kassai Munkás 1921. szept. 16. 3. p. – A „C." és a magyar könyv. Kassai Munkás 1922. jan. 27. 4. p. – A C. zsibvására. Munkás 1922. máj. 24. 3. p. – *Corvina Rt.* – C. Olcsó és népszerű olvasmányt kiadó részvénytársulat. Száz. 1868. 267. p. – Dux Adolf: A C. programmjához. Száz. 1868. 286. p. – Szabó Richard: C. Olcsó és népszerű olvasmányt kiadó társulat. Bpi Közl. 1870. 26–27. p. – *Csáthy-féle könyvkereskedő és kiadó cég.* – [Zoltai Lajos]: A Cs.-féle debreceni könyvkereskedő és kiadó cég százéves története. 1805–1905. Debrecen 1905. 8, 48 p. 4 t. – sp-: A Cs.-féle debreceni könyvkereskedő és könyvkiadó cég 100 éves. 1805–1905. MKSzle 1906. 80–82. p. – Steinhofer Károly: Ifj. Csáthy Károly debreceni könyvkereskedő élete és működése. 1842–1906. 1909. 42 p. Klny. M. Könyvker. Évk. – V. B.: Csáthy Kálmán. [Nekr.] C 1922. 27. sz. 127. p. – *Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (Masaryk Akadémia).* – a. i. [Andreánszky István]: A napokban megjelenik a M. A. első könyvsorozata. Csehszlovákiai Nsz. 1935. dec. 12. 4. p. – Fábry Zoltán: Szlovenszkói könyvek. Korunk 1935. 2. sz. 154–155. p. – Győry Dezső: Felvonul a szlovenszkói irodalom 24 kötetben. M. U. 1935. okt. 27. 7. p. – Milyen könyvek jelennek meg a M. A. kiadásában? Prágai M. Hírl. 1935. nov. 24. 12. p. – Barta Lajos: Szlovenszkói magyar könyvtemető. Korunk 1937. 1. sz. 45–46. p. – *Cserépfalvi Imre.* – Cs. két könyvnapi tromfja. Lit. 1937. 193–194. p. – Egy kiadó új ösvényeket tör . . . Lit. 1938. 133–134. p. – V[ass] L[ászló]: Folytatódik a „Magyarország felfedezése" könyvsorozat. M. Nap 1938. jan. 15. 12. sz. 4. p. – Hegedüs Zoltán: Beszélgetés József Attila kiadójával. Nagyvilág 1947. 13. sz. 9. p. – György István: Még égtek a máglyák. Gy. I.: Soha többé! 1963. 234–241. p. – Sonnevend Péter: Fejezetek a Cs. Könyvkiadó Vállalat (1934–1949) történetéből. MKSzle 1968. 321–333. p. – *Csíksomlyói ferences nyomda.* – Glósz Miksa: A csíksomlyói sz. ferencrendi szerzetesek nyomdájában az 1662–1884-ik évben megjelent könyvek címtára. Csíksomlyó 1884. 23 p. – *Czéh Sándor.* – Aigner Károly: Két győri nyomda története. [Streibig-Sauerwein és a Cz. S. féle nyomda.] Typ. 1884. 51. sz. – *Dante.* – Emlékkönyv. 1919–1935. Szerk. Benedek Marcell. 1936. 251 (1) p. – *Debreceni városi ny.* – D. város 327 éves nyomdájának mintakönyve. Debrecen 1885. 178 t. – Csűrös Ferenc: A d. v. ny. története 1561–1911. Debrecen [1911] 4, 504 p. – Csűrös

Ferenc: D. sz. kir. város és a tiszántúli ref. egyházkerület tulajdonát tevő könyvnyomda fejlődésének rövid áttekintése. Debrecen 1925. 24 p.; Ua. 1934. 22,2 p. – Módy György – Kádár Zoltán: A d. könyvnyomda művészete. Szabad Műv. 1949. 399–406. p. – Székely János: A 400 éves d. ny. 1561–1961. M. Graf. 1958. 371–384. p. – Benda Kálmán – Irinyi Károly: A négyszázéves d. ny. (1561–1961). 1961. 432 p. 24 t. – *Délvidéki Szépmíves Céh.* – Bisztray Gyula: A D. Sz. C. bemutatkozó kiállítása. Kalangya 1942. 4–8. p. – Herceg János: A D. Sz. C. szerepe. Kalangya 1942. 568–571. p. – *Dobay János.* – A nyomda. Emlékül 1903. febr. 14. Gyula 1903. 23 p. – *Edelmann, Carl.* – Verzeichniss der vorzüglichsten Zeitschriften Deutschlandes, Frankreichs und Englands, welche für das Jahr 1851 durch die Buchhandlung von C. E. (früher G. Heckenast) in Pesth ... zu beziehen sind. Leipzig 1851. IV. 39 p. – *Eggenberger.* – Újabban megjelent történeti és régészeti könyvek lajstroma találhatók az E.-féle akad. könyvkereskedésben. 1871. 24 p. – Ágai Adolf: Egy tudós-tanya. C 1897. 17. sz. 90–91. p., 18. sz. 96–97. p. – *Egyesült Hírlapkiadó Váll. Rt.* – Az E. H. V. Rt. alapszabályai. 1894. 14 p. – *Egyetemi-ny.* – Könyvjegyzéke a cs. k. pesti E. Könyvnyomdának. Bücher-Verzeichniss der k. k. Pester Universitäts-Buchdruckerei. 1858. 69 p. – Baloghy István: A m. kir. e. ny. termékeinek címjegyzéke 1777–1877. 1882. VIII. 272 p. – Jegyzék a magyar királyi Tud.-egyetemi Ny. igazgatóságánál készenlétben tartott tan- és vezérkönyvek, tudományos és egyéb művek- és nyomtatványokról. 1894. 39 p.; ua. 1897. 43 p.; ua. 1907. 58 p. – Iványi Béla – Gárdonyi Albert: A királyi magyar E. Ny. története 1577–1927. A tárgyi emlékek ismeretével kiegészítve szerk. Czakó Elemér. 1927. 202, 2 p. – Novák László: Nyomdatörténeti kiállítás. M. Graf. 1927. 423–424. p. – Reiter László: Az E. ny. jubileumi kiállítása. A Műgyűjtő 1927. 113. p. – Czakó Elemér: Nyomdatörténeti kiállítás. Könyvbar. L. 1928. 173–175. p. – Nádai Pál: Az Universitas nyomdája. Nagyszombat-Budapest. A Királyi M. E. Ny. háromszázötvenesztendős élete. M. Graf. 1928. 1–2. sz. 9–64. p. 8 t. Klny. 1928. 56 p. – Zelliger Alajos: Pantheon Tyrnaviense ... 1578–1930. Tyrnaviae [Nagyszombat] 1931. XV. 257 p. – A Kir. M. E. Ny. nyugdíjpénztárának szabályzata és a nyugdíjpénztár tagjainak fegyelmi szabályzata. 1939. 14 p. – A Királyi M. E. Ny. Könyvművészeti kiállítása. D 1941. 285–286. p. – Kenyeres László: Az E. Ny. könyvkiállítása. MKSzle 1942. 463–464. p. – Múzeális érdekességű leletek az E. Ny.-ban. Papír- és Nyomdatechn. 1949. 8. sz. 8–9. p. – Az E. Ny. 1577–1958. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 459–474. p. – Kiadványa: Diárium, később Magyar Könyvbarátok Diáriuma, majd újból Diárium 1926–45. – L. még Bibliofília, könyvgyűjtés. M. Könyvbarátok Szövetsége. – *Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt.* – Heltai Nándor: A nyomtatott betű útja Kecskeméten. I. rész: nyomdák-könyvtárak. Kecskemét 1958. 64 p. 1 t. – Vajda Árpád: Tóth László. [A nyomda igazgatója.] M. Sakkélet 1964. márc. 33–34. p. – *Első Magyar Betűöntöde Rt.* – E. M. B. r. t. évi jelentései és mérlegei. 1891–99. – E. M. B. R. T. Bp. (Betűmintakönyv.) Erste Ungarische Schriftgiesserei A. G. Schriftproben. 1922. 107 p. 2 t. – – [Nagy Zoltán]: Az E. M. B. betűtervezési pályázatáról. M. Graf. 1960. 1. sz. 11–12. p. – *Emich Gusztáv, id. és ifj.* – Írásmutatvány Eisengels és E. Könyvnyomtató-intézetéből. 1851. 42 lev. – Az E. G. által 1857 végéig kiadott könyvek címének lajstroma. 1858. 58 p. – V[adnai] K[ároly]: Az E.-nyomda. Főv. L. 1865. 180. sz. 688–689. p. – Sennowitz Adolf: E. G. 1814–1869. 1893. V–LII. p. 1 t. Klny. M. Könyvker. Egyl. Évk. III. 1892. – -y. -z.: Emőkei E. G.

Graf. Szle 1899. 29–31. p. – A Petőfi-ház. C 1907. 17. sz. 93. p. – E. G. halála. C 1911. 116. p. – E. G. [Nekr.] Nyomdaipar Mo.-on. 1911. 13. sz. 9. p. – Emőkei E. G. MKSzle 1911. 281–282. p. – Magócsy-Dietz Sándor: E. G. 1843–1911. Élet és jellemrajz. 1912. 23 p. Klny. Kertészeti L. – Asztalos Miklós: A négy E. emléke. Napkelet 1933. 141–142. p. – *Erdélyi Múzeum Egyesület.* – Az E. M. E. kiadványainak könyvészeti leírása. 1859–1934. Összeáll.: Valentiny Antal. Az E. M. E. háromnegyedszázados tudományos működése. 1859–1934. Szerk. György Lajos. Cluj-Kolozsvár, 1937. IV. 344 p. – *Erdélyi Szépmíves Céh.* – Benedek Marcell: Az E. Sz. C. kiadványai. Száz. 1927. 128–131. p. – Tabéry Géza: Az erdélyi könyv. Könyvbar. L. 1927. 95–96. p. – Erdélyi irodalom. D 1933. 5–6. sz. 131–132. p. – Kovács László: A tízéves E. Sz. C. E. Sz. C. Emlékkönyv, 1924–1934. Kolozsvár 1934. – Kovács László: A tízéves E. Sz. C. Erd. Hel. 1934. 161–166. p. – Pongrácz Kálmán: A tízéves E. Sz. C. MSzle 1934. 160–166. p. – Gaál Gábor: Az E. Sz. C. tíz éve. Korunk 1935. I. 216–218. p. – Kovács László: Két millió könyv. Erd. Hel. 1944. 315–316. p. – Pomogáts Béla: Az E. Sz. C. könyveinek felhasználása. K 1961. 9. sz. 555–557. p. – *Az Est.* – Az Est könyvárusító osztályának könyvjegyzéke. [1916] 31 p. – *Európa Irodalmi és Nyomdai Rt.* – Az „E." i. és ny. rt. alapszabályai. 1902. 12 p. – *Falk Zsigmond.* – Lovag F. Zs. élete és működése. 1913. 98 p. 1 t. – *Fejérvizy Márton.* – Félévszázad a küzdelem útján. F. M. 60 éves, Schuszter János 50 éves nyomdász... jubileumára. 1918. 26 p. – *Ferenczi Bernát.* – F. B. [Nekr.] C 1889. 33. sz. 139. p. – F. B. cég miskolci könyvkereskedés alapításának centennáriuma. 1835–1935. C 1935. 2. sz. 6–8. p. – Péczy-Horváth Rezső: Százéves jubileumát üli a Felvidék legrégibb könyvkereskedése. Lit. 1935. 10. sz. 69–71. p. – *Firtinger Károly.* – [Nekrológok:] Typ. 1903. 14. sz.; Graf. Szle 1903. 4, 10. sz.; MKSzle 1903. 189–190. p.; M. Nyomd. 1903. 11. sz. – *Földes Ede.* – Szenes Lajos: F. E. 40 éves szakmai jubileuma. C 1947. 32. sz. 2. p. – *Földtani Társulat.* – Halaváts Gyula: A magyarhoni F. T. 1852–1883. évi összes kiadványainak betűsoros tartalom-mutatója. 1884. 73 p. – *Fővárosi Nyomda, Vonalzó és Könyvkötő Rt.* – A F. Ny. V. és K. rt. alapszabályai. 1893. 18 p. – *Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda.* – A F. T. M. I. I. és K. alapszabályai. 1873. 31 p. – F. T. Könyvjegyzék az irodalom különféle ágai szerint rendezve. 1895. 32 p. – Lőwy Salamon: A F. T. nyomtatványainak kiállítása. Graf. Szle 1906. 34–36. p. – A F. T. és a Lampel R.-féle könyvkiadóvállalat kiadásában megjelent vizsgai jutalomkönyvek és tanári könyvtáraknak való művek jegyzéke. 1911. 80 p. – A Révai-F. per. 1912. 234 (1) p. – A F. T. és a Lampel R. (Wodianer F. és Fiai)-féle könyvkiadó vállalat könyvjegyzéke. 1913. 256 p. – Kőhalmi Béla: Kapitalista könyvirodalom. (A Révai és F. vetélkedéséről.) HSz 1913. 98–103. p. – Steinhofer Károly: A F.-T. fennállásának negyvenedik évfordulója. C 1913. 9. sz. 44–46. p. – A F. T. karácsonyi könyvjegyzéke. 1916. 64 p. – Tolnai Gábor: A F. T. múltja. M. Írók könyve. 1937. 156–166. p. – Egy magyar könyvkiadó regénye. Összeáll. Révay József és Schöpflin Aladár. 1938. 216 p. 8 t. 1 mell. – F. nyomda. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 485–502. p. – Bisztray Gyula: Az Arany János-kiadások rostája (1883–1958). MKSzle 1959. 23–46. p. – A F. nyomda története. 1966. 80 p. 4 t. – – *Führer Adolf.* – F. A. jubileuma és az Irodalmi Tájékoztató új kiadása. A Könyv 1937. 9. sz. 7. p. – Keéri-Szántó Andor: F. A. C 1939. 139. p. – *Geibel Károly.* – Sennowitz Adolf: G. K. 1900. 65 p. 1 t. Klny. M. Könyvker. Évk. – *Genius Rt.* – A G. irodalmi almanachja. 1922–23.

[1921–1922.] 100, 124 p. – G. Rt. Lit. 1926. IV. 13. p. – G. 1920–1926. Ny 1927. I. XXII–XXIV. p. – A G. műhelytitkaiból. Lit. 1929. 382–383. p. – EGY KÖNYVKIADÓ jubileumára. Ny 1930. IV. k. VI. p. – K. B.: A G. ifjúsági könyvei. Élet 1932. 408. p. – A G. ÉS Révai Rt. fúziója. Lit. 1933. XLVII. p. – BÁLINT LAJOS: Egy könyvkiadó. B. L.: Művészbejáró. (Visszaemlékezések.) 1964. 350–357. p. – *Globus Nyomdai Műintézet Rt.* – G. NY. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 505–511. p. – *Gömöri Jenő Tamás.* – SZILÁGYI GÉZA: Egy harcos költőről. HSz 1949. 2. sz. 154–155. p. – G. J. T.: Emlékezés a Modern Könyvtárra. A Könyv 1964. 8. sz. 280–281. p. – *Gutenberg Könyvnyomda.* – „G." K. VÁLLALAT, mint szövetkezet, alapszabályai. Typ. 1891. 14. sz. (1–2.) p. – G. K. Typ. 1891. 18. sz. 1. p. – G. K. VÁLLALAT mint szövetkezet. Szövetkezés 1892. 9. sz. 147–148. p. – ZAKA LAJOS: Tetemre hívás. Typ. 1899. 31. sz. (1.) p. – A G.-NYOMDA ügye. Typ. 1899. aug. 11. – *Grünn-nyomda.* – KOVÁCS JÁNOS: Az első könyvnyomtató műhely Szegeden. Szegedi Híradó 1888. 95. sz. – *Haraszti József.* – H. J. Typ. 1933. 37. sz. – *Hartig Gusztáv.* – STEINHOFER KÁROLY: Egy kassai könyvkereskedés fennállásának félszázados évfordulója. C 1905. 18. sz. 110. p. – *Hartleben Konrád Adolf.* – H. K. A. Könyvkereskedésének könyvcímtára. 1. Jelesb. ker. katholikus hittudományi munkák jegyzéke. 1861. 38 p. – L. AIGNER: Eötvös und H. [Levélváltás.] C 1880. 1. sz. 2. p., 2. sz. 6–7. p. – ALIQUIS: H. K. A. letelepedése és működése Magyarországon 1801–1863. C 1882. 23. sz. 90–92. p., 26. sz. 105–107. p., 27. sz. 110–111. p. – SENNOWITZ ADOLF: H. K. A. M. Könyvker. Évk. 1896. V–LVIII. p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: H. K. A. kiadó lapterjesztési ötletei és a Patriotisches Wochenblatt. MKSzle 1942. 421–423. p. – *Hazai Hírlapkiadó RT* – H. H. Rt. alapszabályai. 1941. 8 p. – *Hazánk Irodalmi és Könyvnyomda Rt.* – PÁTRIA Nyomda múltjából. 1893–1958. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 631–638. p. – 1894-től l. Pátria Ny. – *Heckenast Gusztáv.* – VERLAGS Katalog von G. H. PEST. Bis Ostern 1855. 1855. 47 p. – H. G. PESTI könyvkiadó és nyomdatulajdonos által kiadott könyvek, zeneművek és arcképek névsora. 1862. 64 p. – P[ÁKH] A[LBERT]: Hol és miképp terem a Vasárnapi Újság. VU 1863. 4–6, 15–18. p. – ÁRJEGYZÉKE azon szaktudományos és ismeretterjesztő munkáknak, melyek H. G. által kiadattak. 1871. – VERLAGS-Katalog von G. H. in Pest. 1872. 30 p. – A. K.: H. G. C 1879. 15. sz. 58–59. p. – SENNOWITZ ADOLF: H. G. 1811–1878. M. Könyvker. Évk. 1890. VII–XLIX. p. – HECKENAST DEZSŐ: H. G. Egy fejezet a magyar irodalmi élet történetéből. 1936. 46 [2] p. – BAUMGARTEN, ALEXANDER: Grandmothers favourite books. [H. G. 1855-ös katalógusáról.] Hung. Quart. 1941. 124–129. p. – SZEMZŐ PIROSKA: Peter J. N. Geiger és H. G. könyvillusztrációnk történetében. 1942. 27 p. – D[EZSÉNYINÉ] SZEMZŐ PIROSKA: H. G., a zenei kiadó. (Liszt Ferenctől Volkmann Róbertig.) MKSzle 1961. 432–465. p. – L. még Landerer és Heckenast. – *Hegedüs Sándor és Sándor Imre Irod. és Ny. Rt.* – HORNYÁNSZKY VIKTOR: A H. és S. cég és a református népiskolai könyvtárak. 1913. 24 p. – HORNYÁNSZKY VIKTOR válasza a H. és S. cégnek. 1913. 24 p. – NAGY irodalmi és nyomdai vállalat alapítás. C 1918. 30. sz. 163. p. – S. I. HALÁLA. [Nekr.] C 1931. 22. sz. 107–108. p. – H. S. HALÁLA. [Nekr.] C 1934. 28. sz. 91. p. – *Heilprin Mihály.* – H. M., AZ ELSŐ miskolci könyvkiadó. Bors. Szle 1958. 2. sz. 39–40. p. – *Heller Mihály.* – GYÖRGY ISTVÁN: Az illegális lap nyomdásza volt. Népszab. 1966. 287. sz. 4–5. p. – *Hercz János ny.* – F-R K. [FIRTINGER KÁROLY]: Visszaemlékezés egy régi pesti nyomdára. Typ. 1881. 37. sz. 2. p. – *Híd Kiadó (Nyitra).* – [RÁCZ ISTVÁN] (B-Y): A szlovenszkói magyar könyv problémái. I. Könyvbehozatal – gyarmati módra. II. A szlovenszkói H. szerepe. M. Nap 1937. szept. 17–18. – MÁRTONVÖLGYI LÁSZLÓ: A „H." húsz év távlatából. Csanda Sándor: Magyar-szlovák kulturális kapcsolatok. Bratislava 1959. 360–363. p. – *Hochmeister Márton.* – SENNOWITZ ADOLF: Ifj. H. M. örökösei. C 1889. 30–31, 35–36, 38–39, 43–44, 47–48. p. – *Hoffmann Alfréd.* – : H. A. Életrajzi vázlat. C 1905. 30. sz. 187. p. – V. GY.: H. A. C 1905. 3. sz. 14. p. – W.: H. A. [Nekr.] C 1905. 30. sz. 282. p. – RÓNA BÉLA: H. A. 1838–1905. M. Könyvker. Évk. 1906. 1907. V–XVII. p. – *Honterus ny.* – TONTSCH, HERMANN: Die Honteruspresse in 400 Jahren. Festschrift der Buchdruckerei Johann Götts Sohn. Kronstadt-Braşov 1933. [6], 111, [3] p. – *Hornyánszky Viktor.* – ÁCS MIHÁLY: H. V. György. Typ. 1882. 21. sz. – B.: H. V. C 1882. 20. sz. 78–79. p. – H. V. NYOMDÁJA. MKSzle 1883. 227–228. p. – BETŰMINTÁK H. V. könyvnyomdájából I. 1890. 144 lev. – TÁJÉKOZTATÓ a könyvnyomtató intézettel érintkező írók és könyvkiadók számára. 1890. 68 p. – H. V. KÖNYVNYOMDÁJA Budapest. [1896.] 35 p. – H. V. KÖNYVNYOMDÁJA Budapest. 1898. [7] p. 14 t. – *Horovitz Fülöp.* – H. F. [Nekr.] MKSzle 1886. 342–343. p. – TETTEY NÁNDOR: H. F. 1813–1886. [Nekr.] C 1886. 36. sz. 152–153. p. – *Hungária-ny.* – ROSNER KÁROLY: Bíró Miklós. M. Graf. 1930. 139–140. p. – BÁRCZY ISTVÁN – LYKA KÁROLY – KNER IMRE – BRÓDY LAJOS: Hatvan esztendő. [1934.] 66, 5. p. – FARKAS ZOLTÁN: H. könyvek. Ny 1935. I. 512–513. p. – *Hungária Hírlapny.* – A H. H. Rt. alapszab. 1943. 8 p. – *Írók Kiadóvállalata, Pozsony.* – ILLÉS ILONA: A pozsonyi I. K. A Petőfi Irod. Múz. Évk. VI. 1965–1966. [1967.] 105–117. p. – *Jaschkó Géza és Fia.* – 125 ÉV a magyar könyv szolgálatában. C 1942. 1. sz. 1. p. – *Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat* l. Szent István Társulat. – *Jurány Vilmos.* – SENNOWITZ ADOLF: J. V. M. Könyvker. Évk. 1894. IV–XLIV. p. – *Káldor Könyvkiadó Váll.* – ÚJ MAGYAR könyvkiadó. Lit. 1931/32. 426. p. – LÁNYI OTTÓ: A K. K. V. programja. A Könyves 1932. 21–22. p. – K. K. Lit 1933. XLIV. p. – *Kaposssy József.* – RÉVAY MÓR JÁNOS: K. J. (1863–1922). [Nekr.] C 1922. 45. sz. 217–218. p. – *Kassai jezsuita ny.* – STEINHOFER KÁROLY: A k. j. ny. kiadóvállalata. C 1905. 148–149. p. – *Katolikus Irodalmi Társulat.* – JEGYZÉK a Magyarországi... K. I. T. kiadványairól. 1887. 38 p. – *Kazinczy Társaság, Kassa.* – SZIKLAY FERENC: Kulturális szervezkedésünk története. BORSODI ISTVÁN: Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. 1938. 101–102. p. – SEMETKAY JÓZSEF: A K. T. könyvbarátai. D 1940. 4. sz. 84–85. p. – GYŐRY DEZSŐ: Gömöry János. K 1959. 7. sz. 538–540. p. – GÖMÖRY JÁNOS: Emlékeim egy letűnt világról. 1964. 247 p. – *Keéri-Szántó Andor.* – BENEDEK MARCELL: K. Sz. A. C 1948. 36. sz. 1. p. – K. Sz. A. halála. [Nekr.] C 1948. 37. sz. 1. p. – *Kék László.* – Betűmutatvány K. L. gyorssajtóval ellátott könyvnyomdájából. Balassagyarmat 1856. 12 lev. – *Kellner István.* – K. I. könyvesboltjának kiállítása. 1919. 39 p. – K. I.: Buchhandlungskatalog 1–2. 1920. 99, 103 p. – K. I.: Luxusdrucke. Livres illustrés des 18–20e siècle. Graphik. Katalog 1. 1920. 81, [1], 83 p. – *Kertész József és Árpád.* – K. J. Betűminták. Schriftproben. 1863. XXXV lev. – K. J. könyvnyomdája cég negyven éves fennállásának emlékéül. 1903. 8 p. – K. J. könyvnyomdája. Betűminták. 1906. 176 p. 1 t. – KERTÉSZ ÁRPÁD: K. J. (1837–95.) Kor- és életrajz. 1914. 252 p. 17 t.; 2. kiad. 1929. 259 p. 14 mell. – K. Á. nyomdászságának félszázados jubileuma. Typ. 1938. 18. sz. – G. E.: A hetvenéves K. Á. Typ. 1941. 28. sz. – *Kilián Frigyes.* – SENNOWITZ ADOLF: A K.-ok könyvárus családja Pesten. M. Könyvker. Évk. 1900. IV–XCVIII. p. – JÄGER GUSZTÁV: K. F. 1832–1907. [Nekr.] C 1907. 29. sz. 159. p. – *Kilián József.* – EGY öreg betűszedő jubileuma. VU 1905. 25. sz. 404–405. p. – *Kisfaludy-Társaság.* –

Vadnai Károly: A magyar Shakespeare-kiadás pártfogójáról. [Tomori Anasztáz.] BSz 1895. 220. sz. 34–48. p. – Cholnoky Viktor: Magyar Shakespeare-tár. Ny 1908. I. 572. p. – A K.-T. nemzeti könyvtára. (Prosp.) [1914.] 10 [2] p. – Új magyar Shakespeare. C 1914. 8. sz. 47–48. p. – Kétszáz kötet magyar klasszikus. VÚ 1914. 17. sz. 338–339. p. – Kővári József: Ötven év a K.-T. történetéből. (1849–1899.) Szombathely 1934. 79 [1] p. – A százéves K.-T. (1836–1936.) Szerk. és a Társaság történetét írta Kéky Lajos. 1936. 512 p. Külön is: Kéky Lajos: A K.-T. története (1836–1936). 1936. 270 p. – [A K. T. Évlapjai (új folyam 1868-tól) rendszeresen tudósít a társaság kiadói tevékenységéről, kiadványairól is.] – *Klösz György.* – K. Gy. és Fia térképészeti és kőnyomdai műintézet. [Mintakönyv.] É. n. 3 p. 30 t. – Offset nyomda. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 607–611. p. 9 mell. – *Kner-nyomda, Gyoma* (röv.: Gy.) – K. Izidor: Huszonöt esztendő. Emlékfüzet... Gy. 1899. 7 p. – Weil József: Negyedszázad a kultúra szolgálatában. Gy. 1907. 24 p. – K. Imre: Programmunk. Röpke Lapok, nyomdai ismeretterjesztő újság. Szerk. K. Izidor. Gy. 1909. XI. évf. 14. sz. 4 has. – Jaschik Álmos: Két magyar kiadóról és kiadványaikról. (K. és Tevan.) KSzle 1917. 10–26. p. – K.-almanach az 1919. esztendőre. Kiadóvállalatunk addig megjelent legszebb kiadványaiból... Gy. 1918. 80 p. – K.-Almanach az 1922. évre. [Függ.: kiadv. jegyz.] Gy. 1921. 96, 23 p. – K. Izidor: Könyvek jegyzéke. Gy. 1922. – [Turóczi-] Trostler József: Király György emléke. Élete és irodalmi működése. 1922. 15 p. – Babits Mihály: Király György. Ny 1922. I. 629–635. p. – K. Imre: Király Györgyről. Ny 1922. I. 692 p. – Kozma Lajos: Király Györgyről. Ny 1922. I. 691. p. – Rabinovszky Márius: K. Albert grafikája. M. Graf. 1927. 185–186. p. – Kozma [Lajos] Ludwig: Typographischer Schmuck entworfen für den Buchdrucker und Verleger Isidor K. 1920–1929. Gy. 1929. 21 t. – K. Izidor emlékkönyve. M. Graf. 1930. 21–24. p. – Rubinyi Mózes: K. Izidor 70 éves. M. Graf. 1930. 18–20. p. – K. Izidor: Félévszázad mesgyéjén. 1882–1932. Gy. 1931. 178 p. – K. Izidor: Ein halbes Jahrhundert im Dienste der Buchdruckerkunst. Auszug aus einer ungarischen Selbstbiographie. Gy. 1931. 32 p. – K. Izidor könyvnyomtató kiadásában megjelent könyvek jegyzéke. Gy. 1931. 19 p. – Sz. A.: K. Izidor. C 1931. 41. sz. 179–180. p. – Amerikai karrier az Alföld közepén. K. Izidor compaktorinas legendás életútja. Lit. 1931/32. 241–242. p. – Rába Leó: Jubilál a K. Ny. M. Graf. 1932. 12–15. p. – Augenfeld M. Miksa: Gyomai emlékek. K. Izidor elhunyta alkalmából. Typ. 1935. 35. sz. – Breuer Béla: K. Izidor halálakor. Typ. 1935. 35. sz. – K. Izidor. Typ. 1935. 34. sz. – K. Izidor könyvnyomtatómester. C 1935. 34. sz. 105–106. p. – Reiter László: K. Izidor és a magyar könyv. 1860–1935. A Könyv 1935. 9. sz. 2. p. – Tersánszky Józsi Jenő: K. Izidor. Ny 1935. II. 210. p. – Dercsényi Dezső: K. Albert. Hung. Quart. 1936. 322–331. p. – K. Imre: In memoriam K. Izidor. C 1936. 45. sz. 106–107. p. – Kodály Zoltán: „Mentség." MSzle 1940. II. 334–343. p. – K. Imre: Betűmintakönyv. A gépek leltára. Mell.: A K. ny. épületeinek, gépeinek és betűinek története. Gy. 1941. 22 p. 187 mell. – Elek László: Radnóti Miklós levelei K. Imréhez. Tiszatáj 1956. 5. sz. 410–412. p. – Szij Rezső: K. Imre két levele. Vásárhelyi Szó 1956. 10. sz. 43–46. p. – K. Imre: A könyv művészete. Tanulmányok a tipográfiáról és könyvművészetről. Bev. Haiman György. 1957. 161 p. – Kéki Béla: A K.-ny. és a magyar könyvművészet. 1957. 16 p. Klny. Papírip. és M. Graf. 1957. 3–4. sz. mell. I–XVI. p. – Grigássy Éva: Egy magyar nyomda 75. évfordulójára. K 1957. 7. sz. 551–552. p. – K. Imre cikkei és tanulmányai a tipog-

ráfiáról és a könyvművészetről. [Bibl.] K. I. A könyv művészete. 1957. 157–160. p. – Rényi Péter: Jegyzetek K. Imréről. Kortárs 1959. 109–120. p. – Elek László: Móra Ferenc levelezése a gy.-i K. családdal. A Szántó Kovács Múz. Évk. 1960. Orosháza [1961.]. 376–423. p. – Sáfrán Györgyi–Szij Rezső: K. Imre levelezéséből. 1961. Klny. It. 1961. 2. sz. 155–168. p. – Szij Rezső: Az utolsó esztendők. (K. Imre emlékezete.) Debrecen [1962]. 6 p. Klny. Alföld 1962. 2. sz. 101–106. p. – K. Imre leveleiből. K. I. kiadatlan levelezése alapján összeáll.: P. Reichel Ágnes. Sajtó alá rend. Kiss László. Szeged 1963. 64 p. – Szij Rezső: Kodály Zoltán és a magyar könyvművészet. Műv. 1963. 1. sz. – Szij Rezső: K. Imre halálának 20. évfordulóján. K 1964. 7. sz. 423–425. p. – Szij Rezső: Balázs Béla–József Attila–K. Imre. Életünk 1965. 1. sz. 68–69. p. – Szántó Tibor: Emlékezés K. Imrére. Új Írás 1966. 6. sz. 100–104. p. – Szij Rezső: A könyvművész K. Imre. Békési Élet 1966. 1. sz. 2–11. p. – Szij Rezső: Szabó Lőrinc és K. Imre kapcsolatához. Alföld 1966. 5. sz. 60–67. p. – Elek László: Mata János egyik levele K. Imréhez. Békési Élet 1967. 1. sz. 122–131. p. – Szij Rezső: Adatok a XX. századi magyar író és kiadója közötti kapcsolathoz. (Részletek a K.-levelezésből.) MKSzle 1967. 70–75. p. – L. még Könyvművészet. Illusztrátorok... Kozma Lajos és Könyvkötőművészet... Könyvkötők. Kner Erzsébet. – *Kogutowicz és Társa.* – K. Manó. [Nekr.] C 1908. 36. sz. 234–235. p. – Offset nyomda. [Előzménye: K. és Tsa.] Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 607–611. p. 9 mell. – *Kókai Lajos.* – Levél Christianiából [K. Rezsőhöz]. C 1914. 34. sz. 182. p. – K. L. [Nekr.] C 1916. 14. sz. 58. p. – *Kolozsvári kollégiumi nyomda.* – Gyulai Farkas: Adatok a könyvnyomtatás történetéhez Mo.-on. MKSzle 1902. 61–91. p. és Klny. 1902. 33 p. – *Koroknay-ny.* – K. József: Az első kiadó emlékezik [József Attilára]. Tiszatáj 1957. 3. sz. – Péter László–Reguli Ernő: A szegedi K.-ny. kiadói tevékenysége. MKSzle 1957. 275–281. p. – Szilágyi Béla: József Attila első kiadója. Emlékezés K. Józsefre. Tiszatáj 1964. 7. sz. 7. p. – *Kosmos Könyvkiadó Váll.* – K. K. V. Lit 1933. XLVII. p. – Szabados András: Interjú a K. K.-val. A Könyves 1933. 15–17. p. – Gereblyés László: Jegyzetek egy új könyvkiadó vállalatról. Szabad Írás 1934. 1. sz. 11–12. p. – *Kőnig Gyula.* – K. Gy. 1842–1913. C 1913. 51. p. – Szénássy Barna: K. Gy. 1849–1913. 1965. 142 p. 1 t. – *Könyves Kálmán rt.* – Egy magyar könyvkiadó-vállalat. A K. K. új otthona. M. Szalon 1902–03. 509–512. p. – W.: K. K.-ék. C 1904. 15. sz. 86–87. p. – *Közlekedési Ny.* – K. Ny. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 549–560. p. – *Központi Sajtóvállalat.* – Baranyay Lajos: Tíz éves a K. S. A M. Élet Képeskve 1928. 49–50. p. – *Központi Statisztikai Hivatal.* – Elekes Dezső: A K. S. H. kiadványpublikáló munkássága. M. Stat. Szle 1937. 665–673. p. – *Kramer Mór.* – Ismeretlen szombathelyi nyomda. Vasi Szle 1964. 4. sz. 597–598. p. – *Lampel Róbert.* – L. R. neveléstani kalauza. R. L. pädagogischer Wegweiser. 1857. 60 p. – Sennovitz Adolf: L. R. 1821–1874 M. Könyvker. Évk. 1891. V–XXXV. p. – L. R. könyvkereskedése (Wodianer és Fiai) rt. tanszerraktárának és a tanári könyvtárak szakok szerint rendezett jegyzéke. 1911. VIII, 324 p. – Haraszti Károly: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem múltjából... II. A L. R. cég megalapítása... 1913. 46 p. – L. még Franklin-Társulat. – *Landerer és Heckenast.* – Szabó József: A L. nyomdász-család. VÚ 1867. 31. sz. 381–383. p., 32. sz. 393–394. p. – Sennowitz Adolf: Böngészetek egy régi üzletkönyvből. C 1892. 4. sz. 14–15. p., 6. sz. 25–26. p., 9. sz. 36–38. p., 10. sz. 40. p. – K. Cz.: Füskuti L. Lajos. [Nekr.] C 1894. 13. sz. 45–47. p. – Haraszti Károly: A magyar könyvkiadás és könyvkeres-

kedelem múltjából I. L. Lajos könyvnyomdász és H. Gusztáv könyváruscég társulásának története. III. A Trattner és L. nyomdász-családok vállalatainak ismertetése. 1913. 46 p. – Haraszti Károly: L. Lajos nyomdász és H. Gusztáv könyváruscég társulásának története. C 1913. 27–32. sz. – Gárdonyi Albert: Die Niederlassung der Buchdruckfamilie L. in Ungarn. [1936.] 171–176. p. Klny. Gutenberg Jb. 1936. – Pásztor Árpád: L. és H. Írók a viharban 1940. 145–167. p. – Fitz Józse: A negyvennyolcas L. K 1959. 774–777. p. – Bükyné Hováth Mária: A L. család nyomdászati vállalkozásai. MKSzle 1966. 10–27. p. – L. még Franklin-Társulat. – *Lantos rt.* (L. Adolf). – L. A. antikváriumának könyvjegyzékei. – Miért szűnik meg Budapest egyik legnagyobb könyvkereskedése? [Beszélgetés L. A.-fal.] Könyvpiac 1937. 5. sz. 1–2. p. – Gy. A.: L. A. [Nekr.] C 1942. 4. sz. 7. p. – *Lauffer Tivadar.* – A L. T. könyvkereskedés 100 éve. A Könyv 1935. 5. sz. 2. p. – *Légrády Testvérek.* – Móricz Zsigmond: L. Imre. Ny 1932. I. 335–337. p. – Zrínyi Nyomda. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 707–720. p. 1 t. – L. még Sajtó. Újságírók. Légrády. – *Lloyd-nyomda.* – Deutsch Antal: A pesti L.-Társulat. 1853–1903. Bev. Falk Miksa. 1903. XVI, 250 p. – s. i.: Reminiszcenciák. (A pesti L. ny.-ról.) Typ. 1943. 29. sz. – *Löbl-nyomda.* – L. Dezső: A L.-ny. hatvan éve. Dallos Hanna rajzaival. 1936. 60 p. – Lőwy Adolf – V. Zs.: L. A. C 1910. 31. sz. 188–189. p. – L-ó A-g: L. A. 1837–1918. [Nekr.] C 1918. 15. sz. 80. p. – *Lőwy Miksa.* – W.: L. M. C 1911. 31. sz. 194–195. p. – *Lőwy Salamon.* – Novák László: Egy öreg nyomdász fejfája mellé. Typ. 1939. 38. sz. – *Lukács László.* – A hazai ipar ismét egy hatalmas lépést tett előre. [Gőzsajtó alk.!] M. Hírl. 1852. 4263. p. – *Magyar Földrajzi Intézet.* – A M. F. I. rt. (ezelőtt Kogutowicz és Társa) által kiadott... falitérképek, kéziatlaszok stb. jegyzéke. [1906.] 56 p. – *Magyar Írók Könyvkiadói Egyesülete.* – „M. I. K. E." [Balázs Sándor, Berczik Árpád, Sziklai János, Gabányi Árpád, Erdélyi Gyula körlevele.] C 1886. 7–8. p. – *Magyar Jogászegylet.* – A m. j. kiadványainak jegyzéke, tárgy- és névmutatója. 1904. 79, 2 p. – *Magyar Mór.* – W.: M. M. halála. C 1911. 10–11. p. – *Magyar Orvosi Könyvkiadó Társ.* – Volenszky Frigyes: Levél az orvos-irodalmi magyar könyvkiadó társulatot illetőleg. Gyógy. 1862. 12. sz. – Markusovszky Lajos: Felszólítás a „M. O. K. T." ügyében. Gyógy. 1863. 32, 46. sz., 1864. 5, 11, 14. sz., 1865. 34, 47. sz., 1866. 2, 5, 50. sz. – Balassa János: Megnyitó beszéd a M. O. K. T. február 20-án tartott gyűlésén. Orv. Hetilap 1864. 9. sz. – A m. o. k. t. VÚ 1864. 33. sz. 536. p. – Balassa János: Beszéd a M. O. K. T. közgyűlésén. Orv. Hetilap 1865. 51. sz. – A M. O. K. T. jelentése 1865–1880, 1894, 1895, 1903, 1908, 1909, 1912, 1913, 1914, 1915. évi működéséről és tagjairól. 1868–1916. – Markusovszky Lajos: A M. O. K. T.: az igazgatótanács jelentései. Orv. Hetilap 1871. 15. sz; 1872. 13. sz. – A M. O. K.-T. 1929. évkönyve. Összeáll. Torday Árpád. 1930. 61 p.; ua. 1935–1936. 1936. 56 p.; ua. 1937. és 1938. 1938. 63 p. – *Magyar Pantheon Társaság.* – Irodalompártoló társaság. [Jókai Mór M. P. c. szózata.] C 1889. 16. sz. 61–62. p. – *Magyar Szemle Társaság.* – Bisztray Gyula: Fejezetek a magyar könyvkiadás történetéből. Babits Mihály három munkájának kiadás-története. MKSzle 1966. 126–137. p. – *Magyar Természettudományi Társulat.* – A Természettudományi Könyvkiadó akadémiai segélyezése és eddigi munkássága. Ak. Ért. 1890. I. 61–62. p. – A kir. m. T. T. kiadványai 1841-től 1900-ig. 1900. 32 p. – A kir. m. T. T. folyóiratai és kiadványai 1841-től 1905 végéig. 1906. 35 p. – Gombocz Endre: A Kir. M. T. T. története 1841–1941. 1941. VI, 467 p. 20 t. – *Magyar Történelmi Társulat.* – H. Balázs Éva: A T. T. könyvkiadásának 100

éve. Sz 1967. 6. sz. 1169–1173. p. – *Magyar Tudományos Akadémia.* – Barsi József: A MTA könyvkiadásai. PHírl. 1865. mutatv. és 3., 6. sz. – Helyes indítvány. Figy. 1874. 51. sz. 599–601. p. – A M. T. A. irodalmi vállalata. Gazd. L. 1875. 83. p. – A m. t. a. könyvkiadó vállalatának első (történelmi) sorozatára beérkezett aláírások. VU 1875. 41. sz. 651. p. – A T. A. könyvkiadó hivatalt nyitott. Gazd. L. 1875. 50. p. – Sz.: Az akadémia kiadványairól. C 1879. 32. sz. 127. p. – A M. T. A. kiadásában megjelent munkák és folyóiratok betűrendes cím- és tartalomjegyzéke 1830–1889 június hó végéig. 1890. 502 p.; ua. II. 1889–1910. 1911. 1088 p. – A MTA kiadóvállalata. 1890. – Az Akadémiai Könyvkiadó Hivatal eddigi működéséről elszámolás és saját üzlethelyiség felállítása az akadémia épületében. Ak. Ért. 1890. I. 666–669. p. – Fraknói Vilmos: A Történelmi Bizottság kiadványai és eddigi munkássága. Ak. Ért. 1890. I. 24–36. p. és klny. (1855–1889) [1890.] 13 p. – Az Irodalomtörténeti Bizottság akadémiai kiadványainak összefoglaló ismertetése. 1879–1890. Ak. Ért. 1890. I. 137–139. p. – A MTA Könyvkiadó Vállalata. [Tört. és kiadványbibliogr.] Ak. Ért. 1891. II. 530–541. p. – A M. T. A. könyvkiadó-vállalata. BSz 1891. 66. köt. 173. sz. 320. p. – A MTA Könyvkiadó Vállalatának pártoló tagjai. Ak. Ért. 1891. II. 622–632. p. – A MTA zoológiai kiadványai 1832-től 1890-ig. Ak. Ért. 1891. II. 513–530. p. – A MTA millenniumi kiadványának tervezete. Ak. Ért. 1893. IV. 170–171. p. – A M. T. A. kiadásában megjelent munkák és folyóiratok címjegyzéke 1831-től 1895. végéig. 1896. 39 p. – A M. T. A. Könyvkiadó vállalata. BSz 1896. 85. köt. 231. sz. 334–335. p. – A M. T. A. főtitkári hivatala: Aláírási felhívás a M. T. A. Könyvkiadóvállalatára. BSz 1899. 98. köt. 268. sz. 158–160. p. – A M. T. A. Főtitkári Hivatala: Felhívás a M. T. A. Könyvkiadó-Vállalatára. BSz 1902. 109. köt. 302. sz. 334–336. p. – A M. T. A. könyvkiadó vállalata új cyclusának (1908–1910) tervrajza. C 1908. 5. sz. 33. p. – A M. T. A. könyvkiadóhivatalában még kapható akadémiai kiadványok jegyzéke. 1915. 82 p. – Az Akadémia kiadványai. VÚ 1916. 53. sz. 848–849. p. – Az MTA kiadványainak jegyzéke. 1934. 135 p. – *Marosvásárhelyi Ref. Főiskolai Ny.* – Koncz József: A m. ev. r. kollégium könyvtárának és ny.-nak ismertetése. Marosvásárhely 1877. – Imreh Sándor: A m. ev. ref. főtanoda újonnan berendezett könyvnyomdájának mutatványkönyve. Marosvásárhely, 1880. – Koncz József: A m. ev. ref. kollégium könyvnyomdájának száz éves története 1786–1886. Marosvásárhely 1887. 94 p. – A m. ev. Ref. Collegium könyvnyomdája termékeinek jegyzéke 1786–1887. október 1-ig. Marosvásárhely 1887. 24 p. – *Méhner Vilmos.* – M. V. [Nekr.] C 1907. 25. sz. 136. p. – M. V. 1837–1907. [Nekr.] VÚ 1907. 36. sz. 715. p. – *Miklós Andor.* – M. A. halála. C 1933. 51. sz. 167. p. – L. még Athenaeum. – *Monde.* – Hollós Korvin Lajos: A M. magyar könyvei. Élet és Irod. 1960. júl. 22. 11. p. – Szenes Lajos: A „dunai hajósok" védelmében. Hozzászólás Hollós Korvin Lajos cikkéhez. Élet és Irod. 1960. júl. 29. 11. p. – Nagy Péter: Az 1919 utáni emigráció egyik kiadói vállalkozása. ITK 1960. 1. sz. 34–39. p. – Nagy Péter: A M. magyar könyvei. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. 1962. 279–284. p. – Markovits Györgyi: Francia vonatkozású kiadványok és a horthysta cenzúra. MKSzle 1964. 257–259. p. – *Móricz Miklós.* – M. M. emlékezete. M. Graf. 1966. 4. sz. 178. p. – *Morócz Jenő.* – M. J.: Egy nyomdász emlékiratai. Nyomd. Évk. 1906. 22–25. p. – *Müller Lajos.* – L. D.: József Attiláról a nyomdász. Szép Szó 1938. 121–123. p. – M., a nyomdász emlékezése Radnóti Miklósról, a költőről. Tiszatáj 1967. 5. sz. 483–486. p. – M. L.: József Attilával a vádlottak padján. Kortárs 1958.

5. sz. – *Műszaki Irodalmi és Nyomdai rt.* – M. I. ÉS NY. RT. alapszabályai. 1900. 10 p. – *Nádor Kálmán.* – GEBHARDT GYULA: N. K. [Nekr.] C 1917. 15. sz. 66–67. p. – *Nagel Ottó.* – N. O. [Nekr.] C 1893. 36. sz. 141–142. p. – *Nemzeti Kaszinó.* – KŐHALMI BÉLA: A könyvkiadó N. C. HSz 1911. 4. sz. 491–492. p. – *Népszava.* – A MAGYARORSZÁGI Szociáldemokrata Párt kiadja Marx és Engels műveit. Typ. 1904. szept. 2. – N. KÖNYVKERESKEDÉS. Typ. 1911. okt. 13. – N. KÖNYVKERESKEDÉS. Könyvek a munkásoknak! A N. KÖNYVKERESKEDÉS nagy könyvjegyzékéből. 1916. 16 p. – NYIGRI IMRE: Korkép könyvekről. Nsz 1923. febr. 15. – FEGYVERTÁRUNK. Nsz 1924. okt. 5. 4, 17–19. p. – [GERGELY GYŐZŐ] (GGY): Proletárok könyvvásárlása. Nsz 1924. jún. 29. 9. p. – SZÉKELY GYULA: Szocialista könyvkiadást! Pártszervezet 1932. 4. sz. – A N. KÖNYVKERESKEDÉS árleszállítási jegyzéke. 1935. – N. KÖNYVKERESKEDÉS: Ismeri Ön a Modern Irodalombarátok Könyvszövetségét? [Programm.] Szoc. 1936. szept. borítólap ós Gondolat 1936. 2. sz. borítólap. – SZENES LAJOS: Harcom a demokratikus könyvekért. 1930–1944. 1946. 7 p. – KABOS ERNŐ: A N. Olvasótára 1907–1908-ban. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. 1962. 14–59. p. – SZILÁGYI JÁNOS: Adalékok a szociáldemokrata könyvkiadás történetéhez a két világháború között. MKSzle 1962. 41–51. p. – SZILÁGYI JÁNOS: A N. Könyvkiadó szépirodalmi kiadványai a két világháború között. ITK 1963. 612–618. p. – *Novák László.* – N. L. 1873–1942. [Nekr.] Typ. 1942. 19. sz. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: N. L. (1873–1942.) MKSzle 1942. 435–436. p. – ZIEGLER GYULA: Emlékezés N. L.-ra. Typ. 1947. 19. sz. – *Novitzky N. László.* – N. N. L. 1862–1929. Typ. 1929. 9. sz. – *Novum.* – MEGTÖRTÉNT az első lépés a haladó magyar irodalom gazdasági megszervezésére. M. Nap 1936. márc. 11. 4. p. – A „N.” a baloldali szellemi munkásokhoz. M. Nap 1936. márc. 21. 4. p. – *Nyugat rt.* – HÍREK a Ny. köréből. [Ny.-könyvtár.] Ny 1910. II. 1919–1920. p. – NY.-KÖNYVTÁR. Typ. 1910. dec. 9. – IGNOTUS: A Ny. olvasóihoz. Ny 1912. II. 1–3. p. – ELEK ARTÚR: A magyar író és kiadója. Ny 1913. I. 43–52. p. – NY.-KÖNYVTÁR. Kassai Munkás 1921. ápr. 1. 2. p. – A NY. ÚJ olcsó könyvakciója. Ny 1931. II. 127. p. utáni borítón. – LENGYEL GÉZA: Falus Elek és a Ny. Ny 1932. I. 417–418. p. – GELLÉRT OSZKÁR: Egy író élete. [Önéletrajz.] I–II. 1958–1962. – SZILÁGYI JÁNOS: A Ny. könyvkiadó. A Könyv 1964. 10. sz. 356–358. p. – LEVELEK Hatvany Lajoshoz. Válog. Hatvany Lajosné. 1967. 716 p. 17 t. – L. még Sajtó. Időszaki sajtótermékek. Nyugat. – *Officina.* – CS. SZABÓ LÁSZLÓ: O.-könyvtár. Ny 1941. 574. p. – *Oravetz István.* – SZENES LAJOS: O. I. [Nekr.] C 1949. 42. sz. – *Országos Középtanodai Tanáregylet.* – GYÖRGY ALADÁR: Egy új könyvkiadó-vállalat. Figy. 1875. 34. sz. 397–398. p. – *Országos Községi Központi Nyomda.* – AZ O. K. K. NY. rt. alapszabályai. 1899. 20 p. – *Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.* – KŐSZEGI JÓZSEF: A P. és az ő Lexikona. C 1893. 6. sz. 18–19. p. – EGY OSZTRÁK könyvkereskedő a magyar irodalomról. [P. Lexikon.] C 1898. 4. sz. 19–20. p. – A KÖNYVKERESKEDŐK egyesülete dr. Gerő Lajosnál. [P. Lexikon.] C 1898. 7. sz. 38–39. p. – LASKÓCZY MIHÁLY: Dr. Gerő Lajos és a P. Nagy Lexikona. C 1898. 2. sz. 7–8. p. – P. I. ÉS ny. rt. alapszabályai. 1921. 11 p.; 1930. 38 p. – KOSSUTH Nyomda. [Előzménye: P.] Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 525–540. p. 4 t. – *Pantheon rt.* – A P. első esztendeje. M. Graf. 1921. 104–105. p. – *Pápai Ernő ny.* – P. E. Műintézete. Betűmintakönyv. 1925. – P. E. Műintézete huszonötéves fennállásának megemlékezésére. 1935. 38p. 1 t. – *Pápai főiskolai ny.* – EÖTVÖS LAJOS: A p. ny. története. Sz 1868. 310–326, 737. p.; 1869. 331. p. – SUPKA ERVIN: A p. f. ny. száz éve. MKSzle 1938. 390–391. p. –

TÓTH LAJOS: A f. ny. története. Pápa 1939. [4] 51 p. – *Parthenon Művészetterjesztő és Többszörösítő rt.* – A P. M. ÉS t. rt. alapszabályai. 1897. 24 p. – A P.-KÖNYVEK szabályzata. 1941. 10 p. – *Pátria Irodalmi Váll. és Nyomdai Rt.* – A „P.” I. V. és ny. rt. alapszabálya. 1899. 11 p.; 1922. 12 p. – A „P.” I. ÉS Ny. rt. könyvkötészetének . . . 50 éves [jubileuma]. [1942.] 24 p. – A P.-NY. jubileuma. Typ. 1947. 16. sz. – P. NY. múltjából. 1893–1958. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 631–638. p. – *Pécsi liceumi ny.* – VIDA MÁRIA: Pécsi nyomtatványok időrendes jegyzéke. IV. A püspöki l. ny. Pécs 1932. – *Peidl Gyula.* – H. S.: Emlékezés P. Gy.-ra. Typ. 1943. 18. sz. – N. E.: Emlékezés P. Gy.-ra. Typ. 1943. 8. sz. – P. GY. Typ. 1943. 5. sz. – *Pénzjegynyomda.* – P. [1849–1958] Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 639–654. p. 1 t. – *Pesti Könyvnyomda Rt.* – A P. K. RT. alapszabályai. 1900. 13 p. – [FALK ZSIGMOND ifj.] TIPOGRAFUS: Ahol az Ország-Világ készül. 1904. 36 p. Klny. O-V 1904. Alm. – A P. K. RT. ötven éves fennállásának története. 1868–1918. 1918. 35 p. – *Petőfi Társaság.* – P.-KÖNYVTÁR. VÚ 1908. 25. sz. 516. p. – SAS EDE: A P. T. 50 esztendeje. 1926. 235 p. – CSÁSZÁR ELEMÉR–HAVAS ISTVÁN: A P.-T. hatvan éve . . . 1936. 48 p. 3 t. – *Petrik Géza.* – P. G.: Levele. C 1913. 75–76. p. – P. G. [Nekr.] C 1925. 35. sz. 159–160. p. – L. még Könyvtárosok, bibliográfusok. – *Pfeifer-cég.* – . . . Y. . . R.: P. Ferdinánd. [Életrajz.] C 1879. 31. sz. 122–123. p. – SENNOWITZ ADOLF: P. Ferdinánd. 1833–1879. 1899. 54 p. Klny. M. Könyvker. Évk. – A P. FERDINÁND cég jubileuma. MKSzle 1907. 87. p. – P. ISTVÁN [Nekr.] C 1909. 10. sz. 72–73. p. – *Phoenix Kiadó (Oravetz I.).* – SZENES LAJOS: Az Új Harcos megjelenéséről és a P. kiadóról. A Könyv 1963. 7. sz. – *Piatnik Rt.* – SZOMAHÁZY ISTVÁN: A pesti Kártyaházban. PN 1918. ápr. 7. – 500 ESZTENDŐ a játékkártya fejlődésének múltjából. Nagy-Bp. 1927. 302. p. – JÁTÉKKÁRTYAGYÁR és Ny. Írta: Koltai Ferenc–Buzás Ferencné stb. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 513–524. p. 1. mell. – *Plakát és Címke Ny.* – P. ÉS C. NY. [1849–1958] Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 655–662. p. – *Politzer Zsigmond.* – A HUSZADIK Század könyvtára. [„Társadalomtudományi Könyvtár”.] HSz 1903. 10. sz. 851–852. p. – P. Zs. [Nekr.] C 1917. 5. sz. 26. p. – *Posner Grafikai Műint. és Üzleti Könyvek Gyára Rt.* – KÖZLEKEDÉSI Nyomda. [Előzménye: Posner.] Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 549–560. p. – *Práger Jenő (Pozsony).* – AZ ÚJ EURÓPA Könyvesháza. Legújabb könyvek jegyzéke. Bratislava-Pozsony 1935. 12 p. – NEUE Bücher aus dem Eugen P. Verlag. Winter 1935–36. Bratislava 1936. 8 p. – Az ÚJ Európa Könyvesházának élettörténete dióhéjban. M. U. 1937. jún. 19. 8. p. – CSEHSZLOVÁK államférfiak művei magyarul. Csehszlovákiai Nsz 1937. júl. 18. 4. p.; M. Ú. 1937. júl. 3. 8. p. – GYŐRY DEZSŐ: Tíz író keres egy kiadót! Nyílt levél a csehszlovákiai magyar könyvkiadókhoz. M. Ú. 1937. okt. 28. 4. p. – „Tíz ÍRÓ keres egy kiadót!” Jelentkezik a kiadó! P. J. levele Győry Dezsőhöz. M. Ú. 1937. nov. 7. 9. p. – Az EGÉSZ világ hangja szól a magyar olvasóhoz. [Kvjegyzék.] Bratislava-Pozsony 1937. 28 p. – Az ÚJ Európa Könyvesháza. [Kvjegyzék.] Bratislava-Pozsony 1938. 29 lev. – MIT AKAR a Bibliotheca Humana? M. Nap 1938. jan. 1. 4. p. – SZENES LAJOS: Az Eugen P. Kiadó magyar kiadványai. Könyv 1962. 7. sz. 15–17. p. – *Pusztai Ferenc.* – P. F. MKSzle 1924. 150. p. – *Ranschburg Andor.* – PAULIUS: R. A. emlékének. Munka 1937. 56. sz. 1810. p. – *Ranschburg Gusztáv.* – R.G. jubileuma. A Könyv 1935. 1. sz. 2. p. – BENEDEK MARCELL: R. G. [Nekr.] C 1944. 20. sz. 87. p. – *Ranschburg Henrik.* – A GILHOFER és R. cég 100 katalógusa. MKSzle 1912. 96. p. – R. H. C 1914. 25. sz. 145. p. – *Ranschburg Viktor.* – W.: R. V. C 1905. 26. sz. 152. p. – EGY MAGYAR könyvkiadó. C 1917. 32. sz. 142–143.

p. – R. V. 1862–1930. [Nekr.] C 1930. 177–178. p. – *Rasofszky Andor.* – R. A. Typ. 1946. febr. sz. – *Ráth Mór.* – [R. M. könyvkereskedésének megnyitása.] VÚ 1857. 9. sz. 76. p., 29. sz. 307. p.; Hölgyf. 1857. 568. p. – A „Vastuskóhoz". Főv. L. 1870. 423. p. – A BÉCSI világtárlati jury elé terjesztett jelentés R. M. kiadói tevékenységéről. BSz 1873. II. 443–447. p. – A. K.: R. M. C 1882. 1. sz. 1–2. p. – R. MÁTYÁS: R. M. kiadványainak jegyzéke 1857–1887. 1888. – R. GYULA [Nekr.] C 1899. 25. sz. 131. p. – R. M. [Nekr.] C 1903. 4. sz. 23–24. p. – R. M. [Nekr.] MKSzle 1903. 94–95. p. – R. M. 1829–1903. [Nekr.] VÚ 1903. 6. sz. 90. p. – A R. M. könyvkereskedő-cég jubileuma. MKSzle 1907. 287–288. p. – STEINHOFER KÁROLY: R. M. 1829–1903. 1908. 23 p. és M. Könyvker. Évk. 1907. – AZ ÚJ R.-féle könyvkereskedés. C 1911. 30. sz. 190. p. – ÁGAI ADOLF: Az öregúr. [Deák F. és R. M.] Hatvany Lajos–Belia György: Magyarok beszélnek. 1957. 92–96. p. – NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ: 101 éve nyílt meg R. M. könyvesboltja. K 1958. 8. sz. 617–618. p. – BISZTRAY GYULA: Az Arany János-kiadások rostája (1883–1958). MKSzle 1959. 23–46. p. – *Rényi Károly.* – R. K. [Nekr.] C 1924. 52. sz. 235. p. – *Réthy ny.* – R. LIPÓT. Graf. Szle 1893. 181–182. p. – B.: R. Lipót jubileuma. Hetven év a nyomdászat szolgálatában. Nyomdaip. Mo.-on. 1903. 7. sz. 4–5. p. – SYDNEY CARTON: Kossuth és Petőfi szedője. Az öreg R. Lipót. Új Idők 1903. II. 131. p. – BALLÓNÉ MIKE ÁGNES: A szarvasi R.-nyomda története (1847–1856). Körös Népe VI. Békéscsaba 1965. 5–42. p. – SZABÓ FERENC: 120 éves a nyomdászat Békés megyében. (A szarvasi R. nyomda alapítása.) Békési Élet 1967. 1. sz. 116–121. p. – *Révai Testvérek.* – S-ÉN E.: R. T. jubiláltak. 1869–1894. C 1894. 31. sz. 128–129. p., 32. sz. 133–134. p. – A JÓKAI-jubileum és a Nemzeti díszkiadás története (Jókai Mór összes művei, 100. köt.) 1898. 252 p. – R. T. IRODALMI Intézet Rt. könyvesháza. [1898.] 39 p. – R. SAMU ünneplése. C 1900. 36. sz. 198–199. p. – A R. T. és a grand prix. C 1900. 25. sz. 136–137. p. – SEBESTYÉN EDE: R. Samu. C 1900. 34. sz. 186–187. p. – KIVONAT Kiss József ... „R. Mórról" a „Hét" egyik számában írt cikkéből. C 1901. 28. sz. 154–155. p. – KB.: R. Leó. [Nekr.] C 1907. 11. sz. 57–58. p. – R. SÁMUEL. 1833–1908. [Nekr.] C 1908. 32. sz. 194–195. p. – STEINHOFER KÁROLY: R. Sámuel élet- és pályarajza. 1833–1908. M. Könyvker. Évk. 1910. V–LXXXIII. p. és 1910. 81 p. – A R.–FRANKLIN per. 1912. 234 [1] p. – KŐHALMI BÉLA: Kapitalista könyvirodalom. [A R. és Franklin.] HSz 1913. 98–103. p. – R. MÓR JÁNOS: Írók, könyvek, kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai I–II. 1920. – KUNCZ ALADÁR: R. Mór János: Írók, könyvek, kiadók. (Egy magyar könyvkiadó emlékiratai.) Ny 1922. 1027–1029. p. – R. MÓR JÁNOS. [Nekr.] C 1926. 28. sz. 143–144. p. – SCHÖPFLIN ALADÁR: R. Mór János. Ny 1926. II. 158. p. – R. MÓR JÁNOS: A R. Nagy Lexikonának története. (R. Mór Jánosné: A R. Nagy Lexikona főszerkesztőjének kálváriája.) 1927. 29 p. – KASSÁK LAJOS: A könyvről. Az új R.-kiadások alkalmából. Ny 1928. I. 386–388. p. – R. ÖDÖN. [Nekr.] C 1931. 14. sz. 65. p. – A GENIUS és R. Rt. fúziója. Lit. 1933. XLVII. p. – R. ÖSSZES könyvkereskedői forgalomban levő könyveinek jegyzéke. [Szerk. Braun Róbert.] 1935.; ua. 1943. – R. T. IRODALMI Rt. alapszabályai. 1935. – BORSY KÁROLY: Egy könyvsorozat története. A százkötetes Jókai díszkiadás 1894–1898. K 1957. 5. sz. 362–364. p. – A R. NYOMDÁRÓL. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 663–674. p. – *Romwalter-nyomda.* – ÖTVENÉVES jubileum. Sopron 1900. júl. 15. – MARBACH E.: Fünfzig Jahre im Dienste der Kultúr. Oedenburger Ztg. 1900. júl. 15. – L. még Röttig–Romwalter. – *Rovó Aladár.* – R. A. 1. A katalógus-készítés művészete. 2. Az én szedőgépem. 3. Művészi színnyomatok.

[1916.] 18 p. [6] t. – *Rózsa Kálmán.* – R. K. és neje, ezelőtt Bucsánszky Alajos: ... A magyar, német, tót, szerb-horvát és román nyelvű érdekes, mulattató és tanulságos népies történetek ... jegyzéke. 1895. 64 p. – *Rózsavölgyi és Társa.* – KLIEGL hangjegyíró gépeinek első terméke... Hölgyfutár 1857. 17. p. – A LEGRÉGIBB magyar zeneműkiadó cég. Bpi Újságírók Egy. Alm. 1908-ra. [1907.] 504–505. p. – *Rozsnyai Károly.* – R. K. [Nekr.] C 1923. 29. sz. 129. p. – *Röttig-Romwalter ny.* – RÖTTIG Gusztáv. Typ. 1920. 41. sz. – *Sarló.* – KOVÁCS ENDRE: A S. története. Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. Szerk. Borsody István. 1938. 178–188. p. – KOVÁCS ENDRE: A S. mozgalom és a magyar irodalom. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Szerk. Szabolcsi Miklós és Illés László. 1962. 301–336. p. – *Sarló és Kalapács.* – S. ÉS K. Könyvtár és folyóirat. Munkás 1929. dec. 8. 4. p. – BOTKA FERENC: A S. és K. könyvtára. (1930–1933.) MKSzle 1967. 4. sz. 340–344. p. – TISZAY ANDOR: Magyar nyelvű könyvkiadványok a Szovjetunióban a két világháború között. MKSzle 1967. 4. sz. 334–340. p. – *Sárospataki ref. főisk. ny.* – SZINYEI GERZSON: A f. ny.-ról. Spi Ref. L. 1905. 26. sz. – TAKÁCS BÉLA: A s. ny. története. Sárospatak 1958. 112 p. – *Sauerwein Géza* l. Streibig–Sauerwein. – *Sennowitz Adolf.* – STEINHOFER KÁROLY: S. A. 1909. 36. sz. 259–261. p. – *Singer és Wolfner Rt.* – 1885–1896. S. és W. cég összes kiadványainak jegyzéke. 1896. 84 p. – -I: Színes könyvek ... [S. és W. új vállalata.] BSz 1900. 103. köt. 308–310. p. – S. ÉS W. könyvjegyzéke. 1916/20. 4 füz. – BEREGI JÓZSEF: Id. W. József. [Nekr.] C 1921. 52. sz. 253. p. – S. SÁNDOR. [Nekr.] C 1926. 51. sz. 264. p. – RUBINYI MÓZES: A magyar könyv mesterei: W. József. M. Graf. 1930. 354–355. p. – W. JÓZSEF. 1931. január 8. [75. születésnapjára kiadott emlékirat.] 1931. – Sz. A.: W. József hetvenöt éves. C 1931. 3. sz. 7. p. – ELEK ARTÚR: Elhunyt W. József. Ny 1932. I. 295. p. – W. JÓZSEF. [Nekr.] C 1932. 8. sz. 27–28. p. – W. JÓZSEF. Emlékalbum, a S. és W. ... kiadásában. 1933. – S[UPKA] G[ÉZA]: Két egyetemi hallgató nekivág az életnek. A S. és W. ötvenéves jubileumára. Lit. 1935. márc. 16. 91–94. p. – EGY NAGYLEXIKON [Új Idők] műhelyéből. 12 cikk a mai lexikonírásról. Írták Balla Antal, Bulla Béla stb. 1938. 61 p. – *Stádium Ny.* – A SZIKRA Lapnyomda fejlődésének története. [1945-ig: Stádium] Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 679–690. p. – *Stampfel Károly.* – GAAL MÓZES: S. K. C 1898. 16. sz. 82–83. p. – S. K. KIADVÁNYAINAK jegyzéke. 1873–1903. Pozsony 1903. 120 p. – S. K. (1873–1904.) C 1904. 16. sz. 93. p. – WIESNER JAKAB: S. K. C 1905. 17. sz. [102.] p. – *Statisztikai Hivatal.* – A FŐVÁROSI s. h. kiadványai 1870-től 1882-ig. Stat. H. Füz. 1882. okt. 250–252. p. – A M. KIR. Közp. S. H. újabb kiadványai. 1939. [4] p. – *Stein János.* – S. J. [Nekr.] C 1886. 26. sz. 109–110. p. – VÁRADY AURÉL: A régi bolt és a régi könyvbarátok. Pásztortűz 1927. 365–366. p. – *Steinhofer Károly.* – (K. F.): S. K. [Nekr.] C 1946. 13. sz. 1. p. – *Stephaneum* l. Szent István Társulat. – *Streibig–Sauerwein-ny.* – AIGNER KÁROLY: Két győri nyomda története. (S.-S. és a Czéh Sándor féle ny.) Typ. 1884. 51. sz. – JENEI FERENC: Régi magyar irodalmunk és a győri S. nyomda. (1728–1850.) Győri Városi Közkvt. Évk. 1939. és klny. Győr 1939. 11 p. – *Szamosújvári gör. kat. nyomda.* – CATALOGUL cărtilor din editura şi depozitul tipografiei diecezane Gherla-Szamosújvár, 1916–1918. Gherla [Szamosújvár] 1916, 1918. 16, 16 p. – *Számvald Gyula.* – AIGNER LAJOS: Kazinczy Gábor és Sz. Gy. C 1880. 9. sz. 33–35. p. – *Szászvárosi könyvnyomda rt.* – A SZ. K. R. T. alapszabályai. Szászváros 1902. 16 p. – *100 %.* – E. Á.: Új könyvek, új célkitűzések. Korunk 1929. 74. p. – L. még Sajtó. Időszaki sajtótermékek ... 100 %. – *Székely Artúr.* – Sz. A. félszázados jubileuma. Typ. 1937. 44. sz. – *Székes-*

fővárosi Házinyomda. – A FŐVÁROS házi könyvnyomdája. Graph. 1898. okt. – BUDAPEST Sz. H.-nak betűmintái 1901. évről. [1901.] 92 p. – SZABÁLYUTASÍTÁS a sz. h. részére. 1910. 8 p. – ÖNÁLLÓ üzemmé alakítják a főváros h.-ját. Nsz 1925. jan. 27. 6. p., jan. 29. 6. p. – A H. MŰKÖDÉSÉRE felügyelő bizottság megalakítása. Főv. Közl. 1925. nov. 20. 1392. p. – B[AJÁN] GY[ULA]: A sz. H. Városi Szle 1927. 949–950. p. – B. S.: Harmincöt éves a Sz. H. O-V 1930. aug. 17. 10. p. – SZABÁLYZAT a Bp. Szfv. Elektromos Műveinél... a Sz. H.-nál havifizetéses állásokra és munkahelyekre alkalmazottaknak illetményeiről és létszámáról. 1939. 14 p. 6 mell. – BP. SZÉKESFŐVÁROS Elektromos Művei... és a Sz. H. havifizetéses alkalmazottainak illetményszabályzata és... nyugdíjszabályzata. 1939. 14, 26 p. 6 mell. – MICHALIK GUSZTÁV: Egy impresszum csöndes jubileumára... Városi Alk. Orsz. Szöv. 1945. dec. 1. 1–2. p. – AKADÉMIAI NY. Papírip. és M. Graf. 1958. 6. sz. 401–408. p. – *Szénásy Béla.* – 130 ESZTENDŐS cég. C 1910. 36. sz. 238. p. – *Szenes Lajos.* – Sz. L.: Harcom a demokratikus könyvekért. (1930–1944.) 1946. 7 [1] p. – Sz. L.: A „Szürke könyvsorozat" és a Téka-könyvek születése. A Könyv 1961. 11. sz. – NÁDASS JÓZSEF: Sz. L. 1892–1965. Tájékoztató 1965. 11. sz. 11. p. – *Szent Antal ny.* – Sz. A. NY. és Irodalmi-vállalat M. Sz. (ezelőtt Szabadkai Nyomda- és Hírlapkiadó vállalat mint szövetkezet) alapszabályai. [Szabadka] (1908). 16 p. – *Szent István Társulat (és Stephaneum).* – A Jó ÉS Olcsó Könyvkiadó Társulat névkönyve, s alapszabályai. 1850. 75 p., 1852. 192 p., 1853. 93 p. – A JÓ ÉS olcsó könyvkiadó társulat... M. Hírl. 1852. 4052–4053. p. – A Sz. I. T. ÁLTAL 1848 óta kiadott könyvek és képek jegyzéke. Sz. I. T. jegyző- és névkve 1858. 36–55. p. – HUMMER NÁNDOR: A Sz. I. T. története. 1896. 32 p. – A Sz. I. T. KIADÁSÁBAN megjelent és nála bizományban tartott könyvek és tanszerek jegyzéke. 1901. 80 p. – NOTTER ANTAL: A Sz.-I.-T. története. 1904. 268 p. – Sz. I. T. kiadványainak jegyzéke. I. Ájtatossági és imakönyvek. 1907. 20 p., 1908. 16 p.; II. Tankönyv és tanszerek. 1907. 54 p., 1908. 56. p.; III. Ifjúsági iratok, népies olvasmányok, szépirodalmi művek. 1907. 54 p.; IV. Tudományos és vegyes tartalmú kiadványok. 1907. 46 p., 1910. 35 p. – A Sz.-I.-T. tankönyveinek és Taneszközeinek... jegyzéke az 1908–1909. iskolai évre. 1908. 112 p. – Sz. I. T. Általános Könyvjegyzék. A kat. teológia, filozófia, szociológia, szépirodalom jelesebb termékei. 1911. 160 p. 7 t. – A Sz. I. T. rövid története. 1911. 15 p. – ERDŐSI KÁROLY: A hetvenötéves Sz. I. T. 1923. 174 p. 5 t. – DR. KEÉRI-SZÁNTÓ ANDOR beszéde Erdősi Károly huszonötéves vezérigazgatói jubileumán. C 1931. 12. sz. 55–57. p. – A Sz. I.-T. könyvjegyzéke. 1933. 1933. – ERDŐSI KÁROLY: A kilencvenéves Sz. I.-T. Kath. Szle 1938. 129–130. p. – MUNKÁBAN eltöltött 50 esztendő emlékére. [Stephaneum] 1939. [12] p. – A STEPHANEUM-NY. és könyvkiadó a Sz. I. T. egyesített üzemei R. T. nyomdaszakosztályának személyzete... félszázados munkásságának emlékére jubileumi ünnepélyt rendez... 1940 [36] p. – ERDŐSI KÁROLY. [Nekr.] C 1946. 1. sz. 1. p. – THURZÓ GÁBOR: A 100 éves Sz. I. T. Vig. 1948. 305–311. p. – A STEPHANEUM-nyomda fejlődése a Franklin-nyomdával való egyesítésig. (1899–1949.) M. Graf. 1958. 487–504. p. – *Szilády ny.* – Sz. KÁROLY. VÚ 1871. 23. sz. – Sz. KÁROLY. Mo. és a Nagyvilág 1870. 22. sz. – Sz. KÁROLY. Főv. L. 1871. 122. sz. – JOÓS FERENC–FENYVESSINÉ GÓHÉR ANNA: Az első kecskeméti könyvnyomda története és kiadványainak bibliográfiája. 1841–1918. Kecskemét 1959. 102 p. 11 t. – *Szlovenszkói M. Könyvbarátok.* – KÖNYVEK, amelyek a „Sz. M. K." terjesztésében kaphatók. Csehszlovákiai Nsz 1938. júl. 24. 2. p., júl. 31. 2. p., aug. 21. 2. p. – *Tátra Lap- és Könyvkiadó.* – SÁNDOR LÁSZLÓ:

A csehszlovákiai magyar könyvkiadás margójára. Korunk 1937. 12. sz. 1073–1074. p. – *Telegdi Kovács-cég.* – T. K. LAJOS. [Nekr.] VÚ 1873. 34. sz. – KOMORÓCZY GYÖRGY: Egy debreceni könyvkereskedő cég iratai a Debreceni Állami levéltárban. MKSzle 1965. 230–234. p. – *Tettey Nándor.* – T. N. C 1885. 9. sz. 34–35. p. – SENNOWITZ ADOLF: T. N. M. Könyvker. Évk. 1897. V–LVI. p. – *Tevan-nyomda.* – JASCHIK ÁLMOS: Két magyar kiadóról és kiadványaikról. (Kner és T.) KSzle 1917. 10–26. p. – KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Fanni hagyományai. T. új kiadása. Ny 1917. I. 140–141. p. – A KÖNYV művészete. M. Hírl. 1921. ápr. 24. – KÁROLY SÁNDOR: A békéscsabai Insel Verlag születése, élete, halála. Ellenzék 1930. jún. 12. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A bölcs Esopusnak és másoknak fabulái... MKSzle 1944. 68–69. p. – T. ANDOR: A bölcs Aesopus. M. Graf. Szaklap 1948. 4–5. sz. – RÉNYI PÉTER: Egy szép magyar könyvről. Papír- és Nyomdatechn. 1949 márc. – BALASSA TIBOR: Esopus és Nyársforgató Jakab. Tiszatáj 1949 márc. – BENEDEK MARCELL: Esopus és Nyársforgató Jakab. Csillag 1949. 14. sz. – RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS: Az utolsó Elzevir. T. Andor halálára. Irod. Ú. 1955. 42. sz. 6. p. – D[EZSÉNYI BÉLÁNÉ] SZEMZŐ PIROSKA: T. Andor és a magyar könyvművészet. MKSzle 1956. 1. sz. 68–76. p. – T. ANDOR: A könyv évezredes útja. [Bev.] Keleti Artúr. 1956. 358 p. – (Sz. R.): Ady levele kiadójához [Tevanhoz] novelláskötete ügyében. Élet és Irod. 1960. 46. sz. 3. p. – DEÁK DÉNES: Emlékezés T. Andorra. M. Graf. 1963. 1. sz. 25–28. p. – SZIJ REZSŐ: Keleti Artúr. K. 1963. 4. sz. 231–232. p. – SZIJ REZSŐ: T. Andor kiadói munkássága. Gyoma 1963. 129–189. p. 1 t. – SZIJ REZSŐ: T. Andor, a bibliofil könyvkiadó. MKSzle 1964. 337–343. p. – *Tolnai Lapkiadó.* – PALOTA szegény magyar írók véréből, agyvelejéből. Vágóhíd 1918. júl. 30. 13. p. – *Trattner–Károlyi ny.* – SZABÓ JÓZSEF: A T.-K. könyvnyomda története. VÚ 1867. 19. sz. 225–227. p., 20. sz. 238–240. p. – HARASZTI KÁROLY: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem múltjából... III. A T. és Landerer nyomdászcsaládok vállalatainak ismertetése. 1913. 46 p. – *Az Út.* – MEGINDUL „Az Út" kis könyvtára. Munkás 1931. máj. 24. 18. sz. 4. p. – *Vajna György és Tsa.* – NELLER MÁTYÁS: Magyar könyvkiadó külföldi kultúrpropagandája. Napkelet 1936. 641–643. p. – *Várnay Lipót.* – V. L. [Nekr.] C 1905. 12. sz. 73. p. – *Vérey József.* – V. J. [Nekr.] C 1891. 18. sz. 70–71. p. – *Világosság Könyvnyomda Rt.* – Tíz esztendeje nyílt meg a V. ny. Építőmunkás 1915. márc. 25. – A V. K. RT. huszonöt éve. Szerk. Freund Jenő. 1930. 60 p. 21 t. – HIMNUSZ a rotációsról. Nsz 1930. máj. 31. sz. – RÉVÉSZ MIHÁLY: A V. Albuma. A V. K. Rt. huszonöt éve. Szoc. 1930. jún. 191. p. – A V.-NY. jubileuma. Nőmunkás 1930. jún. 1. – V.-NY. negyedszázados jubileuma. Húsipari Munkások L. 1930. 6. sz. 4. p. – DEUTSCH DÁVID, Fürst Vilmos, Novák László és Virág Jenő ötvenesztendős nyomdászságának emlékére a V. K. r. t. személyzete. 1937. 16 p. – ÖTVENESZTENDŐS munka. Nsz 1942. ápr. 22. sz. – *Weber János Jakab.* – W. J. J. C 1880. 12. sz. 47–48. p., 13. sz. 51–52. p., 14. sz. 54. p. – *Weinberg Gyula.* – BENEDEK MARCELL búcsúszavai W. Gy. temetésén. C 1943. 57. sz. 157. p. – GY. A.: W. Gy. [Nekr.] C 1943. 57. sz. 157. p. – *Werfer Károly.* – W. K. AKADÉMIAI könyvnyomdájának monographiája. (1606–1885.) Kassa 1885. 16 p. – *Wiesner Jakab Emil.* – WOLFNER JÓZSEF: W. J. E. [Nekr.] C 1921. 47. sz. 219. p. – *Wigand Ottó.* – „W. H.": O. W. C 1879. 12. sz. 47–48., 13. sz. 51–52. p. – SENNOWITZ ADOLF: W. O. 1795–1870. M. Könyvker. Évk. 1894. V–LVII. p. – *Wodianer Artúr.* – SEBESTYÉN EDE: W. A. C 1900. 19. sz. 97. p. – T. D.: Vásárhelyi W. A. [Nekr.] C 1921. 9. sz. 42. p. – *Wodianer Fülöp.* – W. F. [Nekr.] C 1899. 4. sz. 18–19. p. – W.: 500. C 1907. 33. sz. 203. p. – LAMPEL R. könyv-

kereskedése (W. F. és Fiai) rt. tanszerraktárának és a tanári könyvtárak szakok szerint rendezett jegyzéke. 1911. VIII, 324 p. – L. még Lampel. – *Wodianer József.* – W. J. [Nekr.] C 1892. 5. sz. 18. p. – *Wolf-könyvesbolt.* – W. Gyula, ifj.: Egy győri könyvesbolt nyolcvan éve. 1860–1940. Győr 1940. 28 p. 1 mell. – *Wolfner* l. Singer és Wolfner. – *Zaka Lajos.* – Haraszti József: A régi jó világból. Z. L. emléke. Typ. 1920. 19, 32, 48. sz. – -y.: Z. L. emlékezete. Typ. 1923. 26. sz. – *Zilahi Simon.* – Z. S. C 1910. 32. sz. 197–198. p. – Z. S. [Nekr.] C 1913. 29. sz. 173–174. p. – –: Z. S. 1849–1913. [Nekr.] VÚ 1913. 41. sz. 817. p. – *Zilahy Sámuel.* – Bruckner Lajos: Z. S. 1846–1896. [Nekr.] C 1896. 11. sz. 198. p.

SAJTÓ

Sajtótörténet. – SAJTÓBIBLIOGRÁFIÁK. – Az 1850–1945 között megjelent időszaki kiadványok bibliográfiáit közli: Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve II. 1942. 79–85. p. és Szentmihályi János – Vértesy Miklós: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához. 1963. 82–87. p. □ Gárdonyi Albert: A magyar folyóirat és hírlapirodalom bibliográfiája. KSzle 1913. 5. sz. 33–34. p. – Dezsényi Béla: Sajtó és könyvészet. MKSzle 1942. 126–152. p. és klny. – Kemény G. Gábor: Bevezető a magyar sajtótörténet irodalmába. MS 1955. 11. sz. 492–494. p. – L. még Összefoglaló sajtótörténetek. – A SAJTÓ SZAKSAJTÓJA. – A Kath[olikus] Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye 1913–1915. – Református Sajtó. A Református Sajtóegyesület közlönye. 1918–1919. – A Sajtó. A Katholikus Sajtóhölgybizottság közlönye. 1916–1919.; utóbb: Sajtószemle – A Sajtó. Tud. folyóirat a sajtó és a hírszolgálat jogi, gazdasági, szociális, műszaki és történelmi kérdéseiről. 1927–1944. – Sajtószemle (előbb: A Sajtó). A „Kath. Hölgyek" Orsz. Sajtóegyesületének kis közlönye. 1929–1942. – A Szaksajtó. 1927–1938. – Újságkiadók Lapja. 1900–1919. Szünetelt: 1913 nov.–1914 júl., 1915 ápr.–szept., 1916 febr.–1918 máj. – V. H. O. Sz. A Vidéki Hírlapírók Orsz. Szövetségének hiv. értesítője. 1897–1918. Szünetelt: 1915 dec.–1916. máj. – Vidéki Sajtó. Sajtótudományi folyóirat. Miskolc 1929 febr.–máj. – A Vidéki Sajtó. A Magyarországi Vidéki Lapok Országos Egyesületének értesítője. Szombathely 1938. márc. 1–jún. 1. – Világsajtó. Illusztrált nemzetközi lapszemle. 1919. márc. 1. [Egyetlen szám.] – ÖSSZEFOGLALÓ SAJTÓTÖRTÉNETEK. – Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története. 1780-tól 1867-ig. 1887. VIII, 510 p. – Hírlapjaink. A magyarországi hírlapok monográfiája. Készült az 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás sajtókiállítása számára. I–VI. 1896. – Dezsényi Béla: Az időszaki sajtó története a Dunatáj országaiban. 1947. 71 p. – Dezsényi Béla – Dörnyei Sándor – Ardó Mária: A magyar sajtó történetének korszakai. It 1950. 4. sz. 67–68. p. – Dezsényi Béla – Nemes György: A magyar sajtó 250 éve I. 1954. 287 p. 24 t. – RÉSZTANULMÁNYOK. – Pulszky Ferenc: Journalista élményeim. M. Salon 1888. 387–394. p. – Szabó Dezső: Tanulmány a hírlapokról. M. Nyomd. Évk. 1888. 49–100. p. [XIX. sz. végéig.] – Szomaházy István: Az újság- és a hírlapírás műhelyéből. 1893. 182[20] p. – Gyulai Pál: Hírlapjainkról. Gy. P. Emlékbeszédek 1902. II. 323–334. p. – Déri Gyula: A magyar politikai irodalom a 19-ik században. Az „Egyetértés" története. Egyetértés. Jubileumi szám. 1905. 161–179. p. – Déri Gyula: A magyar ellenzéki hírlapírás története. 1905. 354 p. – Szegedy Maszák Hugó: Az újságszerkesztés régi rendje. Újságírók Alm. 1909. 73–82. p.

[1860-as évek] – Barna Izidor: Egy újságíró emlékei. 1879–1897. Újságírók Alm. 1913. 75–122. p. – Halász Imre: A sajtó viharos korszakából. Ny 1914 I. 23–42. p. – Hegedűs Gyula: A fővárosi rovatvezetők. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 194–202. p. – Tábori Kornél: A műhely titkaiból. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 189–193. p. [1860-as évek.] – Angyal Dávid: Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. 1925. [1–222. p.: A magyar hírlapirodalom 1849–1860.] – Berzeviczy Albert: Időszaki sajtónk az ötvenes években. M. Bibl. Szle 1925. 4–7. p. – Szike Béla: A magyar hírlapirodalom a szabadságharc után. It 1927. 124–127. p. – Emlékkönyv 1889–1929. A magyar újságkiadás negyven éve. (Szerk. Berkes Verő) 1929. 168. LX p. 11 t. – Hajdu Pál: A kommunista sajtó a Tanácsköztársaság előtt és alatt. Új Márc. 1929. különszám. – Róna Lajos: Harminc év az újságírópályán I–II. 1930. – Sajó Aladár: Egy újságíró jegyzőkönyvéből. [1930] 199, [1] p. – Újságíró-arcképek. Összeáll. Wünscher Frigyes. 1932. 95 p. [25 újságíró.] – Lovrich Gizella: A tárca a magyar irodalomban. 1937. 63 p. – Mikes Imre: A sajtó. Metamorphosis Transylvaniae 1918–1936. Cluj 1937. 30–39. p. – Siklóssy László: Az országgyűlési beszéd útja. 1939. 605 p. 35 t. [A hírlaptudósítás tört.] – Szinnyei Ferenc: Hírlapirodalmunk a Bach-korszakban. 1939. 6 p. – Tóth László: Arcélek az újságpapíron. 1941. 266 p. – Sziklay János: A magyar hírlapírás a szabadságharc után. S 1943. 12. sz. 7–10. p., 1944. 1. sz. 4–7. p., 2. sz. 4–7. p., 3. sz. 1–7. p., 4. sz. 2–8. p. – Major Róbert: 25 év ellenforradalmi sajtója. 1919–1944. 1945. 108 p. – Móricz Miklós: Móricz Zsigmond az újságírásról, újságírókról. ITK 1955. 366–375. p. – Práger Miklós: A Magyar Tanácsköztársaság sajtójáról. M. Munkásmozg. Int. Ért. 1955. 2. sz. 13–37 p. – Pók Lajos: A Nyugat előzményei. It 1957. 3. sz. 285–303. p. – Horváth Zoltán: A magyar sajtó a dualizmus utolsó évtizedeiben. It 1961. 1. sz. 17–41. p. – Lengyel Géza: Magyar újságmágnások. 1963. 193, 3 p.; vö. MKSzle 1965. 193–195. p. – Siklós András: A magyarországi sajtó a forradalmak időszakában. 1918–1919. MKSzle 1963. 73–85 p. – Nádor Jenő: Újságírók Horthy-ligeten. MS 1964. 6. sz. 186–187. p. [1944.] – Sztrókayné Mándy Teréz: A Tanácsköztársaság sajtója. MS 1964. 3 sz. 89–91. p. – Vidor Gyula: Emlékek a polgári sajtó antifasiszta tevékenységéről. MS 1965. 12. sz. 377–378. p. – Horváth Zoltán: A nagyvárosi magyar sajtó története. H. Z.: Irodalom és történelem. 1968. 161–214. p. – MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI MAGYAR SAJTÓ (bibliográfiák és tanulmányok). – Kereszty István: Az amerikai magyar sajtó. MKSzle 1912. 187–188. p. – György Lajos: A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje. 1919–1923. Kolozsvár 1924. 21 p. – Kun Andor: Az Északamerikai Egyesült Államok magyar sajtója. S 1930. 10. sz. 523–525. p. – Motkó Géza: A „Csehszlovákiai" sajtó. S 1930. 8. sz. 412–425. p. – Szvatkó Pál: A sajtó. Magyarok Csehszlovákiában. 1918–1938. Az Ország Útja (Bp.) 1938. 6. sz. – Mokcsay Júlia: A megszállott területek magyar időszaki sajtója. MKSzle 1939. 266–276. p. – Berey Géza: A magyar újságírás Erdélyben, 1919–1939. Szeged 1940. 94 p. – Monoki István: A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt. 1919–1940. 1941. 266 p. – Nagy Iván: Külföldi magyar sajtó. Láthatár 1943. 16–20. sz. – Antal György: A franciaországi magyar sajtó 1946. Magyar Újesztendő. A M. Függetlenségi Mozg. Évk. Paris 1945. – Pagonyi Antal: Krasznojarszki folyóiratok. Hadtört. Közl. 1957. 3–4. sz. 179–181. p. – Terbe Lajos: Szibériai magyar lapok 1915–1921. OSZK Évkve 1958. 1959. 258–284. p. – Tálas Géza: Illegális magyar sajtó a francia ellenállási mozgalomban. MKSzle 1960. 313–323. p. – Terbe Lajos:

A Szovjetunió európai részében megjelent magyar lapok 1917–1921. Bibliográfia és sajtótörténeti vázlat. OSZK Évkve 1959. 1961. 241–259. p. – BOTKA FERENC: A csehszlovákiai magyar nyelvű szocialista sajtó irodalmi bibliográfiája. (1919–1938). 1966. 376 p. – TERBE LAJOS: Oroszországban, illetve a Szovjetunióban megjelent magyar nyelvű lapok 1915–1921. Kiegészítések és pótlások két korábbi dolgozatunkhoz. OSZK Évkve 1963–64. 1966. 286–298. p. – TURCZEL LAJOS: A csehszlovákiai magyar folyóiratirodalom kezdetei. MKSzle 1967. 63–67. p. [1919–1923.] – HAZAI NEM MAGYAR NYELVŰ SAJTÓ. – OSZTERN RÓZSA: Zsidó újságírók és szépírók a magyarországi német nyelvű időszaki sajtóban a „Pester Lloyd” megalapításáig, 1854-ig. 1930. 93 p. – SIGERUS EMIL: Die deutsche periodische Literatur Siebenbürgens 1778–1930. Ostland (Si.) 1931. 116–123, 143–154. p. – RÉZ [HENRIK], HEINRICH: Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918. München 1935. 150 p. – DEZSÉNYI BÉLA: Külföldi származású szórakoztató mellékletek magyarországi német hírlapokban. MKSzle 1937. 323–331. p. – LŐRINCZI LÁSZLÓ: Az erdélyi román sajtó száz éve. Erd. Hel. 1938. 302–303. p. – WEISENFELD, E.: Die Geschichte der Publizistik bei den Siebenbürger Sachsen. Frankfurt 1939. 143 p. – HEIDE, WALTHER: Handbuch der deutsch-sprachigen Zeitungen im Ausland. 2. Aufl. Essen 1940. XVI, 352, XXXII p. – BÖŐR GYÖRGY: A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században. Kolozsvár [1943]. 52 p. – VIGH KÁROLY: A tizenkilencedik század szlovák hírlaptörténete. 1945. 76 p. – ORSZÁGRÉSZEK, MEGYÉK, VÁROSOK SAJTÓJA. – A r a d – TELLER KÁLMÁN: Az aradi újságírás. Múlt és Jövő 1917. 8. sz. – B a l a t o n. – LUKÁCS KÁROLY: A balatonvidéki hírlapirodalom első negyedszázada. (1861–1885) MKSzle 1944. 35–52. p. és klny. 1944. 20 p. – B u d a p e s t. – BUDAPESTEN megjelenő 66 időszaki lap nyomdák szerint. PN 1865. 247. sz. – ÚJVÁRI PÉTER: A fővárosi sajtó és a vidéki sajtó. Újságírók Alm. 1911. 75–78. p. – BUDAPESTI sajtó 1911-ben. C 1913. 7. sz. 36–37. p. – NEUMANN EDE: A fővárosi napisajtó fejlődése. Typ. 1923. 2–12. sz. [1867–1900] – KELÉNYI B. OTTÓ: Buda és Pest hírlapirodalmának múltja. S 1927. 1. sz. 10–17. p., 5. sz. 1–11. p. – ELEKES DEZSŐ: Budapest irodalmi termelése. Városi Szle 1932. 184–203. p. – RÉDEY TIVADAR: A fővárosi sajtó szerepe az irodalomban. Napkelet 1932. 701–706. p. és klny. – BUDAPESTEN megjelenő politikai napilapok. Hétfői politikai lapok. M. Sajtó Évkv. 1938. 57–72. p. – ELEKES DEZSŐ: Budapest szerepe Magyarország szellemi életében. 1938. 138–140. p. – ELEKES DEZSŐ: A fővárosi sajtó történetéből. S 1939. 3 sz. 13–15 p. – SZIKLAY JÁNOS: Hogy keletkeztek és fejlődtek a ma fennálló budapesti napilapok M. Sajtó Évkv. 1938. 4–35. p. – C e g l é d. – SZOMORU ISTVÁN: A ceglédi hírlapírás története I. 1878–1919. II. 1919–1958. Cegléd-Bp. 1957–1959. – D e b r e c e n. – EMBER ERNŐ: A debreceni időszaki sajtó. 1849–67. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Kvt. Évk. 1954. Debrecen 1955. I. rész. 301–382. p. – EMBER ERNŐ: A debreceni időszaki sajtó 1867–1900. I–II. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Kvt. Évk. 1955. 1956. Debrecen 1956, 1957. I. rész 261–370, 77–142. p. – D é l v i d é k. – – CSUKA ZOLTÁN: A délvidéki magyar irodalom és folyóirat. Délvidéki Szle 1944. 251–253. p. – D u n á n t ú l. – TÜSKÉS TIBOR: Régi dunántúli folyóiratok. Jelenkor 1966. 3. sz. 260–266. p. – E r d é l y. – VÁRADY AURÉL: Az erdélyi magyar sajtó az 1880-as években. Pásztortűz 1927. 56–59, 82–84. p. – KRISTÓF GYÖRGY: Az erdélyi magyar időszaki sajtó az abszolutizmus korában. Erd. Irod. Szle 1929. 25–48. p. és klny. Kolozsvár 1929. – KRISTÓF GYÖRGY: Az erdélyi időszaki sajtó a

kiegyezéstől a közhatalom változásáig (1867–1919). MKSzle 1938. 41–66. p. és klny. 1938. 29 p. – KRISTÓF GYÖRGY: Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története 1867-ig. Kolozsvár 1939. 29 p. – Ua. Erd. Múz. 1939. 3. füz. 249–275. p. – KRISTÓF GYÖRGY: Az abszolutizmus korának erdélyi magyar hírlapirodalma. Erd. Múz. 1941. 1–2. füz. 20–29. p. és klny. Kolozsvár 1941. – L. még Magyarországon kívüli magyar sajtó. É s z a k - M a g y a r o r s z á g. – KAMONDY MIKLÓS: Adatok Észak-Magyarország hírközlésének történetéhez. 1–4. Borsodi Szle 1964. 4. sz. 64–73. p., 6. sz. 64–71. p., 1966. 4. sz. 63–69. p., 6. sz. 72–81 p., 1967. 1. sz. 84–89. p. – F e j é r m. – FÜLÖP ATTILA: A Fejér megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Székesfehérvár 1965. 191 p. – G y ő r. – PITROFF PÁL: A győri sajtó története. (1728–1850.) Győr 1915. 150 p. – CSIZMADIA ANDOR: Egy magyar kultúrtáj negyedszázados sajtóélete. S 1939. 9. sz. 4–9 p. – K o m á r o m é s K. m. – BARANYAY JÓZSEF: A komáromi nyomdászat és a komáromi sajtó története. Bp.–Komárom 1914. 192 p. és klny. Komáromi U. 1913–1914. – BÁRDOS LÁSZLÓ ISTVÁN–HORVÁTH GÉZA: Komárom megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Tatabánya 1962. 83 p. – M e z ő k ö v e s d. – KISS GYULA: Az ötvenéves mezőkövesdi sajtó a századfordulón. Matyóföld 1963. 1. füz. 10–20. p. – P é c s. – KARDOS EMILIA: A pécsi német sajtó és színészet története. 1932. 156 p. – MÁTÉ KÁROLY: A sajtó története Pécsett. Pécs 1934. – P o z s o n y. – LŐVŐ R.: 30 Jahre Posoner Journalistik. Pozsony 1901. 207 p. – – AMBROVITS, HANS: Bibliographie der Zeitungen und Zeitschriften Pressburgs. Südost-Forschungen 1942. 605–645. p. – S o m o g y m. – KELLNER BÉLA: Somogyi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Kaposvár 1957. 90, 4 p. – S o p r o n – CSATKAI ENDRE: Vierhundert Jahre Presse in Oedenburg. Oedenburger Ztg. 1927. márc. 2. – CSATKAI ENDRE: Kísérletek Sopronban újság és folyóirat kiadására 1850-ig. MKSzle 1959. 90–94. p. [1879-ig!] – T e m e s v á r. – BERKESZI ISTVÁN: A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története. Történelmi és Régészeti Értesítő 1899. [Temesvár.] 1–189. p. és Temesvár 1900. IX, 185 p. – BERKESZI ISTVÁN: Adatok a temesvári hírlapirodalom történetéhez. Történelmi és Régészeti Értesítő XVII–XXVI. évf. Temesvár 1901–1910. – U n g v á r. – SZTRIPSZKY HIADOR: Mit termelt Ungvár hírlapirodalma 1861–1916. Görög-Kath. Szle. 1916. – V a s m. – KRAJEVSZKY GIZELLA–TAKÁCS MIKLÓS: Vas megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1777–1963. Szombathely 1964. 111 p. – SMIDT LAJOS: Ismeretlen Vas megyei hírlapok. Vasi Szle. 1967. 2. sz. 253–256. p. – V e s z p r é m m. – NAGY LÁSZLÓ: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956. Veszprém 1957. 171 p. 1 térk. – Z a l a m. – JAKAB BÉLA: A sajtó-élet első száz éve Zalában. Klny. Életünk 1963. 3. sz. 183–192. p. [1861–1961.] – PERIODIKAFÉLESÉGEK. – D i v a t l a p o k. – NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ: Magyarországi női lapok a XIX. század végéig. OSZK Évkve 1957. 1958. 193–229. p. – TURÁK JÁNOS: A divatlapok szerepe Magyarországon a XIX. század második felének irodalmi életében. Szeged 1961. 63–71. p. Klny. Szegedi Ped. Főisk. Évk. [1849–1867] – E g y h á z i, f e l e k e z e t i s. – SZIKLAY JÁNOS: Negyven év a magyar katolicizmus történetében. 1899. 157 p. – FARAGÓ PÁL: Klerikális szemle. Szoc. 1908–1909. 66–72. p. – EISLER MÁTYÁS: A magyarországi zsidó felekezeti hírlapirodalom. Egyetértés 1911. jún. 1. – GROSZMANN ZSIGMOND: A magyarországi zsidó felekezeti hírlapirodalom bibliográfiai összeállítása. Egyetértés 1911. jún. 1. – SZÉKELY NÁNDOR: Zsidó felekezeti újságok és zsidó újságírók. M. Kult. 1927. I. 128–132. p. [1867–1927.] – JOÓ TIBOR: A magyar protestáns időszaki sajtó. Prot. Szle 1935. 114–146. p. – DEZSÉNYI

Béla: A magyar katolikus sajtó. Fejlődéstörténeti vázlat. Regnum évk. 1942–1943. 200–228. p. – Dezsényi Béla–Szemző Piroska: A katolikus sajtó hazai irodalma. 1943. 10 p. – Erényi Tibor: A magyar klerikális sajtó és a Párizsi kommün. Világosság 1962. 3. sz. 24–27. p. – Gyermek és ifjúsági s. – Tóth József: Ifjúsági lapirodalmunk 1848 után. Figy. 1875. 9. sz. 97–99. p., 10. sz. 109–111. p. – Katonai s. – Lukács József: Katonai hírlapok a magyar honvédség felállításáig. MKSzle 1941. 381–388. p. és klny. 1941. 8 p. [1867-ig] – Lukács József: Katonai hírlapok a magyar honvédség megalakításától a világháború kitöréséig. MKSzle 1942. 290–300. p. [1867–1914] – Lukács József: Katonai hírlapok az 1914–18. évi világháborúban. MKSzle 1942. 45–54. p. – Mezőgazdasági s. – Czettler Jenő: A magyar szövetkezeti sajtó és Jancsó Dezső: Az agrár sajtó. Tizenkét év a Magyar Gazdaszövetség történetéből. 1896–1908. [1909] 334 p. – Mezőgazdasági szakfolyóirataink bibliográfiája I. 1796–1899. Összeáll. Turányi Kornél. 1958. 115 p. – Munkásmozgalmi s. – [Varga Sándor Frigyes]: A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája. 1848–1948. I–IV. 1951–1959. – Máté György: Kommunista lapok a bethleni konszolidáció idején. MS 1955. 208–210. p. – Máté György: Illegális kommunista üzemi lapok. MS 1956. 5. sz. 220–221. p. – Máté György: Szikrától lobban a láng. (A magyar kommunista sajtó munkásainak harca.) 1956. 183 p. – Szakasits Árpád: A munkássajtó kialakulása. 1959. 13 p. – Képek a magyar kommunista sajtó történetéből. 1962. – Fáklyahordozók: Cikkgyűjtemény hős nyomdászok és újságírók életéről. 1967. 58 p. – Mucsi Ferenc: Nemzetiségi munkássajtó, nemzetiségi munkásegyletek Budapesten. Budapest 1967. 2. sz. 40–41. p. – Műszaki-gazdasági s. – Turányi Kornél: Az első műszaki és ipari szakfolyóiratok Magyarországon. MKSzle 1967. 255–258. p. [1837–1867.] – Szépirodalmi f. – L. J.: Szépirodalmi lapjaink érdekében. PN 1858. 41. sz. – Oravecz Eleonóra: Az ötvenes évek kritikájának története a folyóiratokban és a napilapokban. Győr 1932. 82 p. – Mahotka Jenő: Szépirodalmi folyóirataink története az abszolutizmus korában. 1934. 43 p. – Színházi és zenei s. – Kereszty István: A magyar zenei és színházi sajtó. M. Művészeti Alm. 1903. – Rexa Dezső: A magyarországi színházi lapok története a kiegyezésig. S 1934. 9–10. sz. 4–10. p. – Tudományos és szaks. – Tudományos és szak-folyóiratok. VU 1879. 1. sz. 10–11. p., 3. sz. 42. p. – Pintér Jenő: A magyar nyelvtudományi folyóiratokról. Szily-emlékkönyv 1918. 51–54. p. – Petur László: A magyar tudományos ismeretterjesztő sajtó történetéből. Élet és Tud. 1966. 48. sz. 2260–2263. p. – Szalkai Pál: Pénzügyi folyóiratkiadásunk történetéből. Pénzügyi Szle 1967. 6. sz. 516–526. p. – Viccelapok. – Szinnyei József: Humorisztikus lapjaink. 1803–1873. Mo. és a Nagyvilág 1873. 9. sz. 107. p. – z. j.: A magyar élclapokról. BSz 1874. IV. 396–402. p. – Szana Tamás: Az első magyar élclapok. M. Salon 1893 jan. 290. p., febr. 370. p., márc. 469. p. – Morlin Adorján: A magyarnyelvű élclapok első évtizedei. MKSzle 1943. 166–183. 383–406. p. [1848–1867] – Rudas Klára: A Magyar Tanácsköztársaság humoros sajtójáról. MKSzle 1959. 208–213. p.

Sajtóügy, sajtóviszonyok. – STATISZTIKA. – Lapstatisztika az ausztriai birodalomban, a koronaországok és nyelvek szerint. PN 1850. 38. sz. – Némi adatok a hírlapok statisztikájához. PN 1850. 149, 151. sz. – Szinnyei József: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája 1780-tól 1907-ig. MKSzle 1908. függ. – (k. i.): A hazai idegennyelvű hírlapirodalom statisztikájához. MKSzle 1912. 383–384. p.

– Elekes Dezső: Az időszaki sajtó statisztikája. M. Stat. Szle 1927. 250–271. p. és klny. – Csonkamagyarország sajtójának statisztikája. S 1928. 76–79. p. – Grafikonok a magyar sajtóról. S 1929. 1. sz. 9–10. p., 4. sz. 213–214. p. – Csonkamagyarország sajtójának statisztikája. S 1929. 2. sz. 76–79. p. – Kende Félix: A posta évi jelentése és a sajtó. S 1929. 8. sz. 436–440. p. – Statisztika a magyar újságírókról. S 1930. 12. sz. 624–628. p. – Elekes Dezső: Magyarország időszaki sajtója 1934-ben. M. Stat. Szle 1935. 12. sz. – Elekes Dezső: Magyarország időszaki sajtója a statisztika világánál. A magyar sajtó évkönyve 1936. 30–34. p. – Elekes Dezső: A szellemi kultúra, különösen az időszaki sajtó számbavételének problémája. M. Stat. Szle 1943. 159–181. p. és klny. 1943. – EGYKORÚ KÖZLEMÉNYEK, BESZÁMOLÓK. – Sajtóviszonyok. I–IV. PN 1850. 190, 193–195. sz. – Az időszaki sajtó. 1849–1853. Új M. Múz. 1854. I. 8. sz. – Jakab Elek: Hírlapirodalmi kórjelenségek. PN 1856. 412. sz. – Teleki Domokos id.: Hírlapirodalmunk. PN 1857. 282. sz. – Greguss Ágost: Szerkesztői élmények a provisorium alatt. Polit. Hetilap 1865. 11. sz. – Keleti Károly: Szemleirodalmunk és a közönség. Polit. Hetilap 1866. 20. sz. – Jakab Elek: Lapirodalmunk decentralizált állapotáról. Reform 1870. 213. sz. – György Aladár: Pár szó hírlapirodalmunkról. Figy. 1873. 25. sz. 289–291. p. – Acsády Ignác: Még egy szó hírlapirodalmunkról. PN 1880. 233. sz. – Pulszky Ferenc: Hírlapirodalmunkról. PN 1880. 231. sz. – Magyar hírlapirodalom. M. Salon 1888. 354–439. p. – A burzsoá lapok erkölcse. Nsz 1895. máj. 8. 6. p. – A magyar sajtószabadságról. Nsz 1895. jún. 7. – Zimándy Ignác: A magyar napisajtó parazitái. 1901. 16 p. – Modern rablók. Nsz 1902. júl. 5. 1–2. p. – Ambrus Zoltán: Irodalom és újságírás. Szerda 1906. 1–16. p. – Szemere Miklós sürgős interpellációja sajtóügyben . . . 1906. 29 p. – Kéri Pál: Az erkölcstelen újság. Ny 1908. II. 274–275. p. – Adorján Andor: Kétféle sajtó. Ny 1912. I. 205–207. p. – Hajdu Miklós: Egyféle sajtó. Ny 1912. I. 383–384. p. – pf-: A sajtóhadiszállás irodalma. HSz 1916. 33. köt. 1. sz. 66–68. p. – Rónai Zoltán: A modern sajtó és a háború veszedelme. HSz 1916. 33. köt. 1. sz. 63–66. p. – (k. zs.): Sajtóproblémák. HSz 1917. 35. köt. 4. sz. 252–256. p. – Benda Jenő: Az uszító sajtó. HSz 1917. 36. köt. 5. sz. 297–309. p. – Gesztesi Gyula: A magyarság a világsajtóban. Magyar sajtópolitika. Apponyi Albert előszavával. 1918. 160 p.; V. ö.: Jászi Oszkár: A magyarság a világsajtóban. HSz 1918. 39. köt. 3. sz. 131–133. p. – Latinka Sándor: Háború az uszító sajtó ellen. 1918. 22 p. – Rudas Zoltán: Pacifizmus és sajtókérdés. HSz 1918. 39. köt. 4. sz. 199–201. p. – Magyar Lajos: A forradalmi sajtó. Az Ember 1919. jan. 28. – Vidéki hírlapirodalmunk a proletárdiktatúra idején. MKSzle 1919. 140–142. p. – Nemzeti újjászületés és sajtó. 1920. 123 p. – A Főváros a destruktív sajtó ellen. NÚ 1921. febr. 17. – A magyar sajtó. Szoc. 1927. 8. sz. – B[raun] R[óbert]: A csonkasajtó és az új államok magyarsága. Száz. 1929. 164. p. – Milotay István előadása az új magyar újságíróról. S 1930. 3. sz. 151–153. p. – Tamás László: A mai magyar sajtó és irányító egyénisége. M. Kult. 1930. 385–400. p. – A vidéki sajtó hivatása. Klebelsberg Kunó gróf beszéde . . . S 1931. 1. sz. 53–54. p. – Kállay Miklós: Újságírás és szabadság. S 1934. 2. sz. 1–2. p. – Az újságírók élete és munkafeltételei. S 1935. 1. sz. 1–6. p. – Nagy Lajos: A mai magyar sajtóról. Szép Szó 1936. 91–100. p. – Kőrözsy Béla: Sajtóviszonyok Magyarországon. 1937. 32 p. – Fiala Ferenc–Nyékhegyi István: A magyar sajtó igazi arca. 1938. 50 p. mell. Összetartás 1938. 3. sz. – Ijjas Antal: Magyar sajtó 1940-ben. M. Kult. 1940. II. 132–134. 149–151, 164–166. p. – Irodalmi és sajtóproblémák a lilla-

füredi többnapos írói összejövetelen. MS 1942. 12. sz. 5. p. – Szabó Zoltán: A sajtó meg a könyv. Ny 1942. II. 28–30. p. – Változások a magyar napisajtóban. MS 1944. 4. sz. 7–8. p., 6. sz. 7. p. – SAJTÓELMÉLET, SAJTÓTUDOMÁNY, AZ ÚJSÁGÍRÁS TECHNIKÁJA. – Lédererer Ábrahám: A napi sajtó psychologiája és paedagogiája 1893. 21 p. – Sajó Aladár–Róna Lajos: Az Újság. „Újságírás – Újságkiadás." [1902]. 175 p. – Radó Sámuel: Hírlapírók iskolája. Bev. Zilahi Simon. 1909. 83 p. – Bíró Lajos: A sajtó. 1911. 42 p.; vö. Szabadgondolat 1913. 125–126. p. és B. L. válasza uo. 161. p. – Szabó László: A modern újságírás. [1916] 221 p. – Máté Károly: Sajtó és tudomány. 1929. 19 p. – Szabó László: Az újságírás erkölcstana. 1929. 154 [4] p. – Zsedényi Béla: A sajtótudomány létjogosultsága és feladatai. 1930. 26 p. – Riegler Imre: Folyóiratkultúra, sajtóreform, sajtótudomány. 1936. – Szomaházy István: Az újság. A hírlapírás műhelytitkai. 1937. – Dékány István: A sajtó szerepe a természetes és mesterséges közvélemény alakításában. S 1938. 3–4. sz. 1–19. p. – Zubor István: Az újság technikája. 1940/1941. 160 p. – Máté Károly: Sajtótörténeti fogalmaink tisztázása. MKSzle 1943. 188–192. p. – TESTÜLETEK, SZERVEZETEK, EGYESÜLETEK. – *Budapesti Újságírók Egyesülete.* – B. U. E. Jubiláris Alm. 1918. 365, [3] p. – 1920-tól l. M. Újságírók Egyesülete. – *Központi Sajtóvállalat.* – Baranyai Lajos: Tíz éves a K. S. A M. Élet képeskönyve 1928. 49–50. p. – *Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézete.* – Balla Antal: Hatvan esztendő. 1941. 132 p. – *Magyar Távirati Iroda.* – Hédervári-Radó Klára: Húsz év a M. T. I. történetéből. S 1931. 529–539. p. – Az ötvenéves M. T. I. S 1931. 1–3. p. – *Magyar Újságírók Egyesülete.* – Sziklay János: A kávéforrástól a sajtókamaráig. S 1939. 11. sz. 2–4. p., 12. sz. 2–4. p., 1940. 1. sz. 6–7. p., 2. sz. 4–6. p., 3. sz. 6–7. p. – Fodor Oszkár: Hetven éve alakult meg az Újságírók Egyesülete. MS 7. 1966. 9. sz. 280–281. p. – 1920 előtt l. Bp-i U. E. – *Magyar Újságkiadók Országos Szövetsége.* – Illés József: M. U. O. Sz. 1898–1908. 1908. 54 p. 4 t. – *Országos Magyar Sajtókamara.* – Kenedy Géza: A Sajtókamara. M. Szle 1929. ápr. 341. p. [A kamara ellen.] – [Válasz Kenedy cikkére.] S 1929. 4. sz. 257–258. p. – Újságíró Kamara. Ny 1931. II. 607–608. p. – Gábor Andor: Újságírókamara. Új Hang 1938 nov. Közli: A cenzúra árnyékában. 1966. 730–731. p. – A sajtókamara. A vonatkozó összes rendeletek és törvényszakaszok egységes jegyzéke. Összeáll. és bev. Volenszky Béla. 1939. 122 p. – A sajtókamara megalakulása. S 1939. 6. sz. 23–31. p. – Az O. M. S. évk. 1940. Szerk. Gáspár Jenő. 1940. 305 p. 20 t. – Ua. 1941. 448 p. 30 t. – Ua. 1942. 402 p. 20 t. – Ua. 1943. 390 p. 15 t. – Az O. M. S. ügyrendje. 1940. 62 p. – Gáspár Jenő: Öt esztendő. MS 1944. 6. sz. 1–2. p. – A Sajtókamarára vonatkozó kormányrendeletek. MS 1944. 6. sz. 3–4. p. – *Otthon. Írók és Hírlapírók Köre.* – Sziklay János: Az O. I. és H. K. történetéből. S 1931. 3. sz. 117–120. p. – *Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége.* – Szávay Gyula–Palócz László: V. H. O. Sz. 1896–1907. Jelentés a szövetség tíz éves működéséről. Szeged 1907. 35 p. – A V. H. O. Sz.-nek hivatalos értesítője. I–XIV. 1897–1910. – 1920-tól l. M. Újságírók Egyesülete.

Időszaki sajtótermékek: lapok, folyóiratok. – *Akadémiai Értesítő.* – Az A. É. című havi folyóirat előrajza. BSz 1890. 175–176. p. – Viszota Gyula: Az A. É. 70 éves jubileuma. Ak. Ért. 1911. 370–375. p. – Gergely Pál–Molnár Zoltán: Az A. É. és a Magyar Tudomány repertóriuma. 1840–1960. 1962. 377 p. – *Alföld.* – Szöllősi Károly–Edvi Illés László: 25 év egy magyar lap életében. Az „A". első huszonötévi folyama. Arad 1886. 121 p. – *Alkotmány.* – Pogány Kázmér:

A. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 6–10. p. – *Általános Munkás Újság.* – Révész Mihály: Vázlatok a munkássajtó történetéből. Nsz Naptár 1908. 49–56. p. – Históriás: Örömnap volt... Nsz 1940. ápr. 5. 4. p. – *Amerikai Magyar Népszava.* – Az A. M. N. jubileumi díszalbuma. Szerk. Berkó D. Géza. 1899–1909. H. n. 1910. 404 p. 4 t. – *Apollo.* – Gál István: A., vagy a közép-európai humanizmus kísérlete. Apollo 1935. 478–480. p. – Sándor László: A. Korunk 1939. 791–792. p. – *Aradi Vészlapok.* – Miklós Róbert: Az „A. V." szerkesztői levelezéséből. A Petőfi Irod. Múz. Évkve 1959. 1959. 135–142. p. – *Arany Trombita.* – Geréb László: A. T. Táncsics M. vál. írásai. 1957. 512–517. p. – (B. F.): Sassy Árpád és az A. T. Bors. Szle 1960. 5. sz. 414–415. p. – *Arbeiter Zeitung.* – Imre József: A soproni A. Z. (1907–1909.) Sopr. Szle 1959. 1. sz. 42–57. p. – *Aurora.* – Kunszery Gyula: A. ITK 1965. 708–711. p. – *Bolond Miska.* – Gazdag Lajos: Az önkényuralom és a Tóth Kálmán B. M.-ja. Kath. Szle 1909. 397–411, 494–508. p. – *Borsszem Jankó.* – Csicseri Bors [Ágai Adolf]: A B. J. története. Borsszem Jankó 1887. ápr. 10. – Csicseri Bors [Ágay Adolf]: Andrássy Gyula és a B. J. Borsszem Jankó 1890. febr. 23. – Csicseri Bors [Ágai Adolf]: A B. J. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 53–57. p. – Szegedy-Maszák Hugó: A B. J. alapítása. Újságírók Alm. 1906. 180–186. p. – *Budapest.* – Harminc év 1877–1907. A „Bp." jubileumi Albuma. Írták: a „Bp. volt és jelenlegi munkatársai. [1908.] VIII, 341, [59] p. 18 t. – Lovászy Károly: Bp. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 39–41. p. – *Budapesti Hírlap.* – Zilahi Simon: B. H. (1881–1896.) Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 1. köt 1896. 9–16. p. – Kádár Lehel:. B. H. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 42–46. p. – Rákosy Gyula: A B. H. S 1939. 5. sz. 6–8. p. – *Budapesti Közlöny.* – A „B. K." hivatalos lap s ennek mellék-közlönye, a „Hivatalos Értesítő". Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 1. köt. 1896. 17–22. p. – *Budapesti Munkás Ujság.* – Révész Mihály: Vázlatok a munkássajtó történetéből. Nsz Naptár 1908. 49–56. p. – *Budapesti Napló.* – Rejtő István: A B. N. és a „híréli" rovat. MKSzle 1963. 59–72. p. – L. még Szerkesztők, újságírók.... Ady Endre. – *Budapesti Szemle.* – A „B. Sz." és a „Hét". HSz 1904. 436–441. p. – Balassa József: Megszűnt a B. Sz. Világ 1924. aug. 7. – Lukinich Imre: A B. Sz. történetéből. M. Bibl. Szle 1925. 223–226. p. – L. még Szerkesztők, újságírók.... Gyulai Pál. – *Bús Vitéz Fekete Levese.* – Morlin Adorján: Ki látta a „Krampuszok" és a „B.V.F.L." című élclapokat? MKszle 1943. 93. p. – *Darwin.* M[adzsar József]: Új természettudományi folyóirat. HSz 1912. nov. 1. 44–45. p. – Galambos Ferenc: Fülöp Zsigmond és a D. című folyóirat. MKszle 1966. 247–251. p. – *Debrecen.* – (k. i.): Ady Endre a régi „D." szerkesztőségében. Debrecen 1949. 1. sz. 4. p. – *Delejtű.* – Berkeszi István: A D. Délmagyarország első hírlapja. Temesvár 1910. 93 p. 3 t. – *Délmagyarország.* – A „D." fél évszázada. 1910–1960. Jubileumi emlékkönyv. (Szerk. Lökös Zoltán, Péter László, Simon István.) Szeged 1960. 83 p. – *Dokumentum.* – L. Szerkesztők, újságírók.... Kassák Lajos. – *Dolgozók Lapja.* – Győri Imréné: D. L. A Kommunisták Magyarországi Pártja (a Kommunista Internacionálé Szekciója) központi lapja (1937–1938). Összeáll. Friss Istvánné–Márton Lajosné. 1955. 151 [1] p. 1 t. – *Dunántúl.* – Katkó István: Az első „D."-ról Jelenkor 1963. 10. sz. 890–892. p. – *Ébredj.* – Endre Károly: Egy folyóirat alapításának története. Igaz Szó 1957. 449–456. p. – *Egyenlőség.* – Hevesi Simon: Az „E". 50 éves jubileumára. Izr. M. Irod. Társ. Évkve 1929. 196–201. p. – Csetényi Imre: Az

E. és a magyar irodalom. Izr. M. Irod. Társ. Évkve 1930. 107–124. p. – -N. -S.: Az E. félszázados jubileuma. M. Zs. Szle 1930. 81–84. p. – *Egyetemes Philológiai Közlöny.* – Fináczy Ernő: Az E. Ph. K. története. EPhK 1897. 193–201. p. – *Egység.* – Szabó György: Az E. elméleti platformja. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. 1962. 115–142. p. – *Ellenállás.* – (H. E.): Az E. köre. Egy értelmiségi csoport és egy titkos újság harca és munkája a németek és a nyilasok ellen a felvilágosításért és a felszabadításért. Új Mo. 1946. jún. 18. – *Emberség.* – Molnár István: Ismeretlen irodalmi lap 1919-ből. ITK 1959. 512–515. p. – *Én Újságom.* – Tíz esztendő. Emléklapok az „É. Ú." tíz éves fennállása alkalmából. 1900. 15 [5] p. – *Erdélyi Munkáslap,* – Jordáky Lajos: Az első kolozsvári szocialista munkáslap. MKszle 1963. 214–226. p. – *Erdélyi Múzeum.* – [György Lajos]: Az „E. M." ötven esztendeje. [1940.] 22 p. klny. BSz. – György Lajos: Az „E. M." története 1874–1937. Kolozsvár 1940. 40 p. – Valentinyi Antal–Entz Géza: Az E. M. név- és szakmutatója. 1874–1917. 1930–1937. Kolozsvár 1942. 186 p. – *Az Est.* – Erdely Jenő: Az Est. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 20–26. p. – L. még Szerkesztők, újságírók... Mikes Lajos, Miklós Andor. – *Az Eszme.* – Szilvágyi Irén: Kulturális hetilap Székesfehérváron 1919-ben. Fejér m. Szle 1965. 2. sz. 97–99. p. – *Az Esztendő.* – Ilia Mihály: Hatvany Lajos folyóirata: Az E. Acta hist. lit. V. Szeged (1965) 17–33. p. – *Ezüstkor.* – Rónay László: Az E. nemzedéke. 1967. 222 p. – – *Figyelmező.* – Angyal Dávid: A F. története. M. Bibl. Szle 1925. 113–115. p. – *Figyelő* (1905). – Pók Lajos: F. 1905. [Repert.] Galambos F.: Nyugat repert. 1959. 443–454. p. – Pók Lajos: A Nyugat előzményei. It 1957. 285–303. p. – *Fővárosi Közlöny.* – Molnár Gyula: Budapest hivatalos lapjának 50 esztendeje. Városi Szle 1937. 566–587. p. – *Fővárosi Lapok.* – F. L. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 1. köt. 1896. 23–30. p. – Milkó Izidor: Vadnai Károly és a F. L. Ny 1924. 179–190. p. – Siklóssy László: Vadnai Károly és a F. L. S 1932. 7. sz. 193–199. p. – Sziklay János: Az egyetlen szépirodalmi napilap és Vadnay Károly. S 1943. 4. sz. 1–3. p. – *Friss Újság.* – Erdős Dezső–Gergely Győző: F. Ú. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 50–59. p. – *A Front.* – Markovits Györgyi: Egy illegális lap és József Attila. A F. OSZK Évkve 1963–64. 1966. 299–311. p. – *Gondolat* – G[ergely] S[ándor]: A „G". fejfájára. Új Hang 1938. 3. sz. 78–79. p. – Vértes György: Gaál Gábor három levele. MKszle 1962. 337–339. p. – Vértes György: A G. és a Szép Szó kapcsolata. Kortárs 1963. 12. sz. 1871–1874. p. – Gondos Ernő: A G. Párttört. Közl. 1964. 1. sz. 99–133. p. – [Horváth Zoltánné hozzászólása.] Uo. 145–150. p. – *Grafikai Szemle.* – G. Sz. Szakfolyóirat a grafikai iparágak számára. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 3. köt. 1896. 91–92. p. – *Győri Közlöny.* – Ruschek Antal: A vidéki sajtó hivatásának méltatása és a „Gy. K." rövid története. Győr 1882. 18 p. – *Harcoló Bányász.* – Juranincsné Döme Piroska: H. B. az illegális KMP bányászbizottságának lapja. MS 1967. 9–10. sz. 309–311. p. – *Havi Szemle.* – Németh G. Béla: Három ellenzéki folyóirat a századvégről. It 1954. 319–343. p. – *Helicon.* – Ludányi Valéria: A „H." c. irodalomelméleti folyóirat története. (Debrecen 1938–1943.) Adalék a magyarországi idegen nyelvű sajtó történetéhez. Debrecen [1957]. 371–400. p. Klny. Debreceni Kossuth L. Tud. egy. Kvt. 1955. évi Évkve. – *A Hét.* – A H. Politikai és irodalmi szemle. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 1–7. p. – A „Budapesti Szemle" és a „H." HSz 1904. 436–441. p. – László Erzsébet: Francia hatások a H. című folyóiratra. Debrecen 1937. 75 p. – Komlós Aladár: Ady és A H. ITK 1955. 334–336. p. – *Híd* (Szabadka, 1934–). – Kek Zsigmond: A H. története. Híd 1945. 1–2. sz. 2–8. p. – Dersi Tamás: Emlékezés a szabadkai H.-ra. MS 1966. 3. sz. 91–93. p. – *Hírmondó.* – Pákh Albert: A „H". czímű néplap és a „Vasárnapi Újság". VU 1858. 46. sz. 547–549. p. – A „H." iránti részvét és az új olvasó közönség. VÚ 1858. 48. sz. 572. p. – *Hivatalos Közlöny.* – Gopcsa László: A H. K. története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 3. köt. 1896. 127–129. p. – *A Hon.* – Hindy Árpád: Hírlapszerkesztés a hatvanas évek közepén. M. Salon 1889. 291–293. p. – Erődi Béla: Jókai és a H. Élet 1925. 64–69. p. – *La Hongrie Républicaine.* – Vág Sándor: A „La Hongrie Républicaine" és Juhász Gyula. ITK 1956. 356–364. p. – *Honszeretet.* – Wágner A.: A bajai „H". története. Baja 1913. 24 p. – *Hölgyfutár.* – Vadnay Károly: Visszaemlékezés a „Legelső számra". Főv. L. 1893. jan. 8. – Vadnay Károly levelestárából. Közli Kéky Lajos. ITK 1942. 41–63, 164–185. p. – *Huszadik Század.* – Jászi Oszkár: Tíz év. HSz 1910. I. 1–10. p. – Braun Róbert: Egy cseh lap a H. Sz.-ról. HSz 1918. 94–97. p. – Az új H. Sz. HSz 1947. 1–3. p. – *Igaz Szó.* – Pintér István: Az „I. Sz." – a magyar hadifoglyok lapja a Szovjetunióban. Párttört. Közl. 1958. 1. sz. 148–156. p. – *Igazmondó.* – J[ászi] O[szkár]: A kormány népies propagandája. HSz 1914. I. 676–682. p. – *Igazság.* – Péter László: Az I. története (1918–19). Szeged 1962. 52 p. – *Internacionálé.* – Hevesi Gyula: Az I. az első kommunista folyóirat. Társ. Szle 1958. 10. sz. 112–115. p. – *Irodalmi Értesítő* (1874–1875). – Márki Sándor: Egy magyar bibliofil lap ötven év előtt. M. Bibl. Szle 1924. 13–18. p. – *Irodalomtörténeti Közlemények.* – Ötven esztendő. ITK 1941. 329–335. p. – *Írott Kő.* – Tüskés Tibor: Az „I. K." (1936–1937). Vasi Szle 1963. II. 108–115. p. – Bárdosi Németh János: Levél az „I. K."-ről K. E.-nek. Vasi élet és irodalom. Vas megye irodalmának múltja és jelene. Szombathely 1957. 182–185. p. – Kiskerti Károly: Az „I. K.". Vasi élet és irodalom. Vas megye irodalmának múltja és jelene. Szombathely 1957. 186–199. p. – Tüskés Tibor: A második I. K. (1942–1944). Életünk 1964. II. 77–85. p. – *Isonzomenti Tárogató.* – Egy hadiújság kincsei. Élet és Irod. 1960. 20. sz. 11. p. – *Izenet.* – Berczeli A. Károly: I. Szegedi folyóirat az új magyar szellemiség szolgálatára. Szeged 1934. 17 p. – *Jogtudományi Közlöny.* – Tartalommutató a „J. K." huszonöt évfolyamához. 1865–1890. 1891. VIII, 191 p. – Berczel Aladár: In memoriam: J. K. Száz. 1935. 23–24. p. – *A Jövendő.* – Bessenyei György: Ady Endre a hódmezővásárhelyi „A J." című lapnál. Alföld. 1956. 1. sz. 73–75. p. – *Kakas Márton.* – K. M. albuma. 1896. 106 p. – *Kalangya.* – Szirmai Károly: Gondolattöredékek a jugoszláviai magyar irodalomból és a K.-ról. Kalangya 1934. 1–4. p. – Herczeg János: Tíz esztendő. Kalangya 1941. 93–95. p. – Csuka Zoltán: Új köntösben – régi utakon. Kalangya 1942. 480–481. p. – *Katholikus Szemle.* – Tóth László: Az ötvenéves K. Sz. Egy fejezet a magyar szellemi élet történetéből. Kath. Szle 1936. 14–37. p. – *Kassai Munkás.* – Illés Béla: A K. M.-ról. Élet és Irod. 1966. 15. sz. 5. p. – *Kelet Népe.* – Barsi Dénes: A K. N. Dobai pusztától Móricz Zsigmondig. Magyar Élet 1940. 1. sz. – Szabó Pál: A K. N. viszontagságos pályafutása. M. Út 1942. okt. 22. – Jócsik Lajos: A K. N. szerkesztőségében. Móricz Zsigmond ébresztése. 1945. 71–83. p. – Örvös Lajos: Az utolsó nyár. Valóság 1947. 578–583 p. – Sinka Erzsébet: A K. N. 1935–1939. MKszle 1967. 144–156. p. – *Képes Családi Lapok.* – A „K. Cs. L."

története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 9–11. p. *Kis Újság.* – A „K. Ú." története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 1. köt. 1896. 31–33. p. – K. Ú. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 60–62. p. – *Kisfaludy-Társaság Évlapjai.* – Tetzel Lőrinc: Név- és tárgymutató a K.- T. É.-hoz. I–VII.; új f. I–XL. 1907. CCLIII p. – *Kommunista.* – Egy éves a K. Komm. 1929. 23. sz. 1–3. p. – Vértes György: Derkovits ismeretlen rajza az illeg. komm. sajtóban. Műv. 1960. 5. sz. 37. p. – Friss Istvánné: A KMP, a KIMSZ és az ESZE nyomdáiról (1932–1936). Párttört. Közl. 1962. 2. sz. 149–162. p. – *Korunk.* – Hevesy Iván: „K.". Ny 1926. I. 940–941. p. – Miért jelenik meg a K.? Korunk 1929. 841–843. p. – Gáll Ernő: A K. szerepe a polgári nacionalizmus elleni harcban, a román és a magyar dolgozó testvéri szövetségének megerősítésében. Igaz Szó 1954 dec. 123–140. p. – Tóth Sándor: A Szovjetunió népszerűsítése a K.-ban (1926–1940). Igaz Szó 1956 jan. 59–70. p., febr. 202–219. p. – Nádass József: Emlékezés és üdvözlet. Korunk 1957. 334–335. p. – Tóth Sándor: Adalékok a K. történetéhez. Korunk 1960. II. 1082–1090. p. – Tóth Sándor.: Adalékok a K. történetéhez. Tanulm. a m. szoc. irod. történetéből. 1962. 399–408. p. – Kántor Lajos: Radnóti Miklós és a K. Élet és Irod. 1962. 20. sz. 11. p. – Vértes György: Gaál Gábor három levele. MKSzle 1962. 337–339. p. – Borza Lucia: A Lupta de clasă a K.-ról és Gaál Gáborról. Krit. 1964. 8. sz. 46–47. p. – Remete László: Dienes László és a K. ITK 1965. 292–305. p. – Fábry Zoltán: A „K." negyven éve. Napjaink 1966. 4. sz. 9. p. – L. még Szerkesztők, újságírók . . .. Gaál Gábor. – *Koszorú* (1863–1865). – Arany János: Előf. felhívás. PN 1862. 259. sz. – Bisztray Gyula: Arany János „K."-jának olvasóközönsége. MKszle 1962. 75–81. p. – Turányi Kornél: A „Szépirodalmi K." programja. ITK 1967. 1. sz. 78. p. – *Koszorú (1879–1886).* – Németh G. Béla: A K. (Az irodalmi ellenzék egyik folyóirata). It 1954. 74–85. p. – *Krampuszok.* – Morlin Adorján: Ki látta a „K." és a „Bús Vitéz Fekete Levese" című élclapokat? MKszle 1943. 93. p. – *Láthatár.* – Csuka Zoltán: Új útszakasz előtt. Láthatár 1936. 3–5. p. – Pusztai P. József: Tízéves a L. Sorsunk 1942. 145–146. p. – *A Léghajós.* – Tr[ócsányi] Z[oltán]: Magyar lap Szentpétervárott 1880-ban. MKszle 1941. 292. p. – *Literatura.* – Supka Géza: Tíz év. Lit. 1936. 1. sz. I–II. p. – Csécsy Imre: „Korunk Száva" és „L.". Száz. 1939. jan. 14. – Rónay Mária: A „L." története (1926–1939). 115 p. F. Sz. E. K. Bq 800/6 [Gépirat.] – Batári Gyula: Egy évtizeden át a könyvbarátok kalauza volt. K 1967. 8. sz. 487–488. p. – *Luceafărul.* – Gáldi László: Goga pesti évei és a „L.". 1941. 28 p. Klny. E Ph K – *Ma.* – Lukács György: Felvilágosításul. Vörös Ú. 1919. ápr. 18. – L. még Szerkesztők, újságírók . . .. Kassák Lajos. – *Magyar Állam.* – Zimándy Ignác és a „M. Á.". Adatok a sajtópör történetéhez. 1899. 24 p. – *Magyar Amerika* – Kun Andor: Az első amerikai magyar újság. S 1930. 8. sz. 409–411. p. – *Magyar Bazár.* – A „M. B." mint a Nők Munkaköre. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 45–48. p. – *Magyar Csillag.* – Móricz Zsigmond: Illyés Gyula: M. Cs. Kelet Népe 1941. nov. 15. – Szíj Gábor: A Babits-emlékkönyv és a M. Cs. M. Élet 1941. 12. sz. 7–9 p. – Illyés Gyula: A „Nyugat" vége. Irod. Újs. 1954. júl. 17. – Galambos Ferenc: M. Cs. 1941–1944. [Repert]. G. F.: Nyugat repert. 1959. 464–508. p. – *Magyar Emléklapok.* – Szinnyei Ferenc: M. E. It 1912. 113–116. p. – *Magyar Estilap.* – M. E. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 1. köt. 1896. 43–45. p. – Hacsak Géza: Budapest első bulvárd-lapja. S 1937. 9–10. sz. 17–22. p. – *Magyar Géniusz.* – Pók

Lajos: A Nyugat előzményei. It 1957. 285–303. p. – Pók Lajos: M. G. 1902–1903. [Repert.] Galambos Ferenc: Nyugat repert. 1959. 413–454. p. – *Magyar Hírlap.* – Faragó Jenő: M. H. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 63–66. p. – Csép Attila: Csernátony Lajos névtelen és álnevű levelezése a M. H.-ban. OSZK Évkve 1958. 1959. 340–348. p. – *Magyar Könyvészet.* – -ly-: M. K. Szerk. és kiad. Székely Dávid. [Program és ism.] MKszle 1905. 62–63. p. – *Magyar Könyvszemle.* – A M. K. első decenniuma. MKszle 1885. 291–292. p. – Schönherr Gyula: A M. K. új folyama. MKszle 1892/93. 1–4. sz. 376–377. p. – Szerkesztő változás a M. K.-nél. MKszle 1902. 162–164. p. – -i. -r.: Hatvanéves a „M. K.". Lit. 1935. LXXXII. p. – *Magyar Kritika.* – [Mitrovics Gyula]: M. K. ITK 1898. 245–247. p. – *Magyar Kurir.* – A M. K. 20 éves jubileuma. S 1930. 1. sz. 31. p. – A 30 éves M. K. S 1940. 1. sz. 8–9. p. – *Magyar Nyelv.* – Ruzsiczky Éva: A Magyar Nyelvtudományi Társaság és a M. Ny. Látóhatár 1966. 5–6. sz. 539–545. p. – *Magyar Nyelvészet.* – Babos Ernő: Az első magyar nyelvtudományi folyóirat. MNyr 1956. 3. sz. 289–294. p. – *Magyar Nyelvőr.* – Voinovich Géza: Arany János széljegyzetei a Nyelvőrben. MNy 1917. 155–161. p. – Balassa József: A M. Ny. története (1872–1940). 1941. 64 p. – Dénes Szilárd: Móricz Zsigmond és a M. Ny. MNyr 1949. 284–288. p. – Dénes Szilárd: Arany János észrevételei a M. Ny. legelső számaira. MNyr 1959. 157–161. p. – *Magyar Nyomdászat.* – A „M. Ny." jubileuma. Hiv. Közlemények 1912. 4–5. p. – Szerkesztő: Ötven esztendő küzdelmei és eredménye. M. Nyomd. 1923. 157–160. p. – *Magyar Pedagógia.* – Tettamanti Béla – Márer Erzsébet: A M. P. negyven évfolyamának – 1892–1931 – tartalom és névmutatója. Szeged 1933. 290 p. – *Magyar Pénzügy.* – Ötven év. M. Pénzügy 1930. 1. sz. 1. p. – *Magyar Sajtó.* – A „M. S." átalakulása és iránya. PN 1862. 246. sz. – Jókai Mór: Tisztelt közönséghez. MS 1862. 272. sz. – Kemény István: A száz év előtti „M. S.". MS 1955. 465–466. p. – *Magyar Salon.* – [Prém József] Fanfaron: „M. S." Koszorú 1884. 285–286, 368. p. – Huszonöt év. M. Szalon 1907. 3–4. p. – *Magyar Sion.* – Kereszty Viktor: A „M. S." repertoriuma 1863–1893. Esztegom 1893. 128 p. – *Magyar Száműzöttek.* – Kun András: Az első amerikai magyar újság. S 1930. 8. sz. 409–411. p. – *Magyar Szemle* (1888–1906). – M. Sz. Szépirodalmi, művészeti és kritikai hetilap. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 13–15. p. – Németh G. Béla: Három ellenzéki folyóirat a századvégről. It 1954. 3. sz. 319–343. p. – *Magyar Szemle* (1927–1944). – Bisztray Gyula: A „M. Sz.". M. Szle 1943. 259–268. p. – *Magyar Szó.* – Nagy Péter: Móricz Zsigmond ismeretlen írásai a M. Sz.-ban. ITK 1962. 347–350. p. – *Magyar Történelmi Tár.* – Pelz Béla: A M. T. T. és a Történelmi Tár tartalommutatója. 1914. 152 p. – *Magyar Zsidó Szemle* – „M. Zs. Sz." Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 139–141. p. – Az ötvenéves M. Zs. Sz. jubileumára. M. Zs. Szle 1933. 186–200. p.; 1934. 3–15. p. – *Magyarország* (alap. 1893). – Török Gyula: M. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 67–71. p. – *Mai Figyelő.* – Markovits Györgyi: „M. F." 1935–1936. MKSzle 1968. 2. sz. 190–195. p. – *Máramarosi Lapok.* – Szépfaludy Ferenc: A M. L. története. Máramarossziget 1896. – *Mátyás Diák.* – A „M. D." története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 65–68. p. – *Morgenstern.* – Hammerl Lajos: Újabb adatok a M. c. soproni lapról. Soproni Szle 1966. 1 sz. 50–53. p. – *Múlt és Jövő.* – Fürst Aladár: A „M. és J." jubileumára. Izr. M. Irod. Társ. Évkve 1935. 203–218. p. – *Munka.* – Dienes László: A „M.". Korunk 1928. 826–827. p. –

M. Pásztor József: Kassák Lajos folyóirata, a „M." 1928–1939. MKSzle 1967. 126–143. p. – *Munka Szemléje.* – Fabó Irma: A M. Sz. (1905. febr. 15–1908. ápr. 29.) MKszle 1965. 14–29. p. – *Munkás-Heti-Krónika.* – Szakasits Árpád: Három munkásújság. Nsz 1922. ápr. 30. 15–18. p. – 85 éve jelent meg a M.H.K. Munka 1958. 1. sz. VIII–IX. p. – *Nagyszentmiklós.* – Dezsényi Béla: Egy régi vidéki újság képes melléklete. MKszle 1944. 176–178. p. – *Nagyvárad.* – Huszonöt év. A „N." jubiláris albuma. 1870–1895. Összeáll. Fehér Dezső. Nagyvárad 1895. 80 p. 1 t. – Láng József: A „N." politikai napilap huszonhat éve. Nagyvárad 1896. 10 p. – A hatvan esztendős „N.". S 1930. 12. sz. 661. p. – *Nagyvilág.* – Gereblyés László: József Attila és a N. Nagyvilág 1957. 9. sz. 1283–1286. p. – *A Nap.* – Kaczér Illés: A N. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 11–19. p. – *Napkelet* (alap. 1923.). – Tormay Cecile: Öt év. Napkelet 1928. I. 1–2. p. – A „N." költészete, vagy a ló, a varjú meg a szarka. Ny 1932. II. 88. p. – [Zichy Rafaelné–Hekler Antal]: A Napkelet olvasóihoz. 1938. 4 p. Klny. Napkelet. – Schöpflin Aladár: Búcsú a N.-től. Ny 1940. 478–479. p. – *Negyvenkilenc.* – Tardy Lajos: Kossuth illegális emigrációs folyóirata: A „N." MKszle 1967. 254–255. p. – *Nemzeti Nőnevelés.* – Komáromy Lajos: N. N. E folyóirat rövid története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 143–149. p. – *Népnevelők Lapja.* – A „N. L." története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 155–158. p. – *Népszava.* – Révész Mihály: Húsz év története klisékben. Nsz Naptár 1925. 61. p. – Tieder Zsigmond: Ady és a N. Nsz 1925. dec. 25. – Révész Mihály: [A N. félévszázada.] Szoc. 1927. 175–177. p.; Nsz 1927. máj. 15. 6. p. – Révész Mihály: A N. története. 1930. 24 p. – Révész Mihály: A betű harcának huszonöt és ötven esztendeje. Szoc. 1930. 97–102. p. – Madzsar József: Mi történt a N.-val? [1932.] 7 p. Klny. Társ. Szle 1932 ápr. – Madzsar József: A N. új arca. Társ. Szle 1932. 167–172. p. – Révész Mihály: A mi történetünk. 2. Huszonöt esztendő: a szociáldemokrata párt megalakulásától a háború kitöréséig, 1890–1914. 1936. 23 p. – Révész Mihály: A N. története. 2. kiad. [1945.] 45 p. – A N. szabadságharca. Szemelvények 75 év szocialista sajtójából. Szakasits Árpád irányításával összeáll. Pikay István, Vészi Endre. 1947. 365 p. 7 t. – G[árdos] M[iklós]: A húszesztendős karácsonyi szám. Beszélgetés Szakasits Árpáddal. Nsz 1961. dec. 24. 3. p. – Mód Aladár: Húsz év múltán. M. Nemzet 1961. dec. 24. 8. p. – Pamlényi Ervin: A magyar ellenállás riadója. A N. 1941-es karácsonyi száma. M. Nemzet 1961. dec. 24. 7. p. – S. Vincze Edit: A N. történetéhez (1889–1896). MKszle 1961. 148–166. p. – Gergő Zoltán: Kommunista újságírók a „N."-nál (1938–1944). Párttört. Közl. 1962. 4. sz. 188–192. p. – Tiborc Zsigmond: Adalékok a N.-napilap megindulásához. MKszle 1964. 71–72. p. – Bessenyei György: A N. vitája Ady Endréről és a modern magyar irodalomról. M. Tud. 1965. 10. sz. 628–637. p. – Szakasits Árpád: Hatvan év óta napilap a N. MS 1965. 3. sz. 85–87. p. – Darvas József: A N. függetlenségi számáról. Népszab. 1966. 304. sz. 4–5. p. – E. Fehér Pál: Karácsonyi N. 1941. Élet és Irod. 1966. 52. sz. 1. p. – *Néptanítók Lapja.* – Gyertyánffy István: A N. L. ünnepi száma a lap megalapításának negyedszázados évfordulója alkalmából. 1868–1893. 1893. 48 p. – A „N. L." 1868–1892. évi folyamainak repertóriuma. [Összeáll.] Petrik Géza. 1893. IV, 274 p. – [Friml Aladár] f. a.: A N. L. fennállásának ötvenedik évét ünnepelte... M. Középisk. 1918. 30–31. p. – *Névtelen Jegyző.* – mgy [Markovits Györgyi]: A N. J. című folyóiratról. MKSzle 1968. 376–382

p. – *Nők Lapja.* – Buchingerné L. Szeréna: A húszéves N. L. Szoc. 1930. 106–109. p. – *8 Órai Újság.* – Tóth László: 8 Ó. Ú. M. Újságírók Jubil. Alm. 1918. 93–96. p. – *Nyugat* – Horváth János: A „Ny." magyartalanságai. 1911. 16 p. Klny. MNy. – Ignotus: Disputa. [Bpi Hírl. contra Ny.] Ny 1911. II. 957–958. p. – Ignotus: A Ny. magyartalanságairól. Ny 1911. II. 1028–1040. p.; 1912. I. 296. p. – Ignotus: Tünetek. [Bresztovszky Ernő a Ny. ellen.] Ny 1911. II. 683–686. p. – Irodalom – politika. A Ny. szerepe. Világ 1911. dec. 31. 11–12. p. – Feleky Géza: Irodalompolitika. A Ny. és a fiatalok. Világ 1912. jan. 4. 6–7. p. – Harc a Ny. körül. HSz 1912. I. 252–256. p. – Fenyő Miksa: Irodalmi vita. [Rákosi J. a Ny. ellen.] Ny 1915. II. 1302–1303, 1313–1317. p. – Ignotus: Tizedik év. Ny. 1917. I. 1–13. p. – A Ny. új korszaka. Ny 1925. II. 213–214. p. – Schöpflin Aladár: Judeocentrikus világfelfogás. Ny 1925. II. 166–170. p. – Fenyő Miksa: A Ny. húsz éve. Ny 1927. I. 6–10. p. – Szirmai Rezső: Ny. és Pandora. Együtt 1927. 2. sz. 25–27. p. – Móricz Zsigmond: Új magyar optimizmus. [Babits és Móricz az új szerkesztők.] Ny 1929. II. 571–572. p. – Ignotus Pál: A Ny. útja. 1930. 20 p. – Ascher László: Irodalmi ellenforradalom. Szoc. 1930. 168–170. p. – Babits Mihály: Baloldal és nyugatosság. Ny 1930. II. 157–160. p. – Babits Mihály: A Ny. és az akadémizmus. Ny 1930. I. 171–177. p. – Gaál Gábor: Nemzeti koncentráció a Ny.-nál. Korunk 1930. 135–136. p. – Ignotus Pál: Ignotus contra Ny. A Toll 1930. 5. sz. 9–13. p. – Babits Mihály: A Ny. és a nyugat. Ny 1932. I. 483–484. p. – Babits Mihály: A Ny. régen és most. Ny 1932. I. 69–73. p. – Babits Mihály: Üzenet és vallomás. Ny 1932. II. 575–576. p – [A 25 éves Ny. jub. nagygyűlésén elmondott beszédek.] Ny 1932. I. 65–85. p. – Irodalmi szalon. (Ny.-Barátok Köre.) Ny 1932. II. 657–658. p. – Móricz Zsigmond: Huszonöt év. Ny 1932. I. 1–4. p. – Babits Mihály: A Ny. új korszaka elé. Ny 1934. II. 517–518. p. – Hatvany Lajos: Ady, Bródy és a Ny. Lit. 1934. máj. 15. 147–151. p. és H. L. Ady I. 1959. – Farkas Lujza: A Ny. és a századeleji irodalmi forduló. 1935. 113 p. – [Gellért Oszkár:] A harmincadik évolyam. Ny 1937. I. 1–3. p. – A harmincéves „Ny.". Nsz 1937. jan. 1. 7. p. – Illyés Gyula: Jó alkalom. [A Népszava a Ny. ellen.] Ny 1937. II. 473–474. p. – M. Pogány Béla: A Ny. a történelmi fejlődés ítélőszéke előtt. Gondolat 1937. 5. sz. 274–280. p. – Kardos Albert: A Ny. Debrecenben harminc év előtt. Ny 1940. 70–74. p. – Németh László: A Ny. húsz éve. N. L.: Készülődés a Tanú előtt. I. 1941. 82–89. p. – Schöpflin Aladár: Babits Mihály és a Ny. Babits Emlékkönyv. Szerk. Illyés Gyula. 1941. 225–229. p. – Elek Artúr: Schöpflin Aladár és a Ny. M. Csillag 1942. II. 265–267. p. – Harsányi Zoltán: A „franciás" Ny. Debrecen 1942. 124 p. – Sós Endre: Ignotus és a „Ny." negyven esztendeje. Nsz 1948. 15. sz. – Tóth Dezső Vörösmarty és a Ny. It 1952. 3–4. sz. 353–364. p. – Belia György–Sándor Anna: Schöpflin Aladár hagyatékából. 1. Adalékok a Ny. történetéhez. 2. Móricz Zsigmond és Schöpflin Aladár. ITK 1953. 324–338. p. – Szalai Sándor: József Attila és a Ny. Az ELTE Bölcsészettud. Karának Évkve az 1952–1953. évre. 1953. 462–481. p. – Gyergyai Albert: Adalékok a Ny. történetéhez. ITK 1954. 2. sz. 189–192. p. – Illyés Gyula: A „Ny." vége. Irod. Ú. 1954. 18. sz. 3. p. – Gellért Oszkár: A „Ny." vége. Illyés Gyula cikkének kiegészítéséül. Irod. Ú. 1954. 21. sz. 3. p. – László Imre: A Ny. kérdéséhez. It 1954. 2. sz. 162–170. p. – Sándor Anna: Kaffka Margit leveleiből. Adalékok a Ny. történetéhez. ITK 1954. 347–352. p. – Kardos Pál: A „Ny." debreceni

kapcsolatai. Acta universitatis Debreceniensis... II. 1955. 85–100. p. – KÖRTÉS JÚLIA: Vörösmarty és a „Ny.". Fehérvár 1955. 3. sz. 244–253. p. – KOMLÓS ALADÁR: Haladó hagyomány-e a Ny.? K. A.: Tegnap és ma. 1956. 248–258. p. – GELLÉRT OSZKÁR: A Ny. a Tanácsköztársaság alatt. Élet és Irod. 1957. szept. 27. – HATVANY LAJOS: „Ny." H. L.: Beszélő házak. 1957. 201–203. p. – MÓRICZ VIRÁG: Gellért Oszkárról. Kortárs 1957. 267–270. p. – HATVANI LAJOS: A félszázados Ny. Élet és Irod. 1958. jan. 3. 3. p. – L[ÁNYI] S[AROLTA]: Az ötvenéves Ny. K 1958. 2. sz. 121–123. p. – BÖLÖNI GYÖRGY: A „Ny." és a forradalom. B. Gy.: Magyarság-emberség. 1959. 523–527. p. – GALAMBOS FERENC: Ny. repertórium. 1959. 571 [1] p. 1 t. – FÜST MILÁN: A Ny. születése. It 1959. 3–4. sz. 453–466. p. – FENYŐ MIKSA: Följegyzések a „Ny." folyóiratról és környékéről. Niagara Falls (Canada) 1960. 205 [2] p. – ILIA MIHÁLY: A Ny. és a Holnap. Szeged 1961. 31–38. p. Klny. Acta Univ. Szegediensis, Acta Hist. Lit. – KARDOS PÁL: A Ny. a forradalom alatt. 1961. 183–199. p. Klny. Acta Univ. Debr. de L. Kossuth Nom. Tom. 6/1. 1959–1960. – GELLÉRT OSZKÁR: Egy író élete II. A Ny. szerkesztőségében. 1926–1941. 1962. 675 p. 16 t. – KOVÁCS ILONA: A Ny. és a magyar könyvművészet. MKszle 1962. 131–147. p. – KOMLÓS ALADÁR: A Ny. kritikusai. M. Tud. 1963. 9. sz. 578–591. p. – SZÍJ REZSŐ: A Ny. és a könyvművészet. Műv. tört. Ért. 1963. 1. sz. 58–69. p. – FEHÉR [PÁL], E.: A Gy[áriparosok] O[rszágos] Sz[övetsége] és a Ny. Élet és Irod. 1964. 38. sz. 7. p. – GELLÉRT OSZKÁR: Még egyszer a GyOSz és a Ny. Élet és Irod. 1964. 39. sz. 5. p. – GÁL ISTVÁN: A Ny. angol kapcsolatairól. Filol. Közl. 1964. 3–4. sz. 417–420. p. – GELLÉRT OSZKÁR: Bartók és a Ny. Élet és Irod. 1965. 39. sz. 6. p. – KOVÁCS ILONA: Könyvkiadási viszonyok a Ny. tükrében. MKszle 1965. 1. sz. 34–39. p. – KOMLÓS ALADÁR: Adalékok a Ny. íróinak műveihez. ITK 1966. 5–6. sz. 641–645. p. – JÁRDÁNYI PÁL: A zene a Ny.-ban. Muzsika 1966. 5–10. p. – L. még Szerkesztők, újságírók. Móricz Zsigmond. – *Ország-Világ.* – O.-V. Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 17–24. p. – *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny.* – ALEXANDER BERNÁT: Az „O.K.T.K." története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 159–162. p. – *Orvosi Hetilap.* – FISCHER ANTAL: Markusovszky Lajos és az OH. Orv. Hetilap 1966. 38. sz. 1793–1795. p. – *Pandora.* – SZIRMAI REZSŐ: Nyugat és P. Együtt 1927. 2. sz. 25–27. p. – *Papramorgó.* – VÁRKONYI ANDRÁS: Az elfelejtett „P.". Világosság 1962. 7–8. sz. 92–96. p. – *Pártmunka.* – HAJDU TIBOR: Cikkek a Párt munkamódszeréről és tömegkapcsolatairól... (1932–1935) Párttört. Közl. 1962. 4. sz. 149–187. p – *Pécsi Napló.* – L. Szerkesztők, újságírók. Thury Zoltán. – *Pécsi Tárogató.* – HERNÁDY FERENC: A P. T. két száma. Pécs 1958. 9 p. – *Periszkóp.* – SZABÓ GYÖRGY – GÁL ISTVÁN: A „P." 1925–26. Egy romániai radikális magyar folyóirat. Filol. Közl. 1962. 1–2. sz. 72–79. p. – *Pester Lloyd.* – P. L. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 1. köt. 1896. 83–86. p. – A „P.L.". A Pesti Lloyd-Társulat 1853–1903. 1903. 189–226. p. – LÁZÁR LEÓ: P. L. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 97–102. p. – A P. L. ÉS Vészi József. S 1928. 1. sz. 16. p. – SUPKA GÉZA: A P. L. hetvenöt éve. S 1928. 8. sz. 389–406. p. – VÉSZI JÓZSEF és a P. L. jubileuma. S 1928. 6. sz. 279–290. p. – A P. L. ÉS hazánk hírneve. Ny 1932. I. 293–298. p. – *Pester Sonntagsblatt.* – SZEMZŐ PIROSKA: A P. S. Pesti szépirodalmi folyóirat az abszolutizmus korában. (1853–1855). 1942. 9 p. – *Pester Zeitung.* – SZEMZŐ PIROSKA: A „P. Z." egy XIX. századbeli kormánylap története. 1941. 40 p. 1 t. – SZEMZŐ

PIROSKA: A P. Z. története. MKszle 1941. 50–68. p. – *Pesther Tageblatt.* – SZIKLAY LÁSZLÓ: Szlovák népdalok a „P. T.-ban". A Szegedi Tanárképző Főisk. Közl. I. Szeged 1966. 83–89. p. – *Pesti Futár.* – SZINI GYULA: A húszéves P. F. Ny 1928. I. 829–830. p. – [A P. F. jubileuma.] M. Közg. 1937. 32. sz. 7. p.; P. Futár 1937. 24. sz. 108–110. p. – *Pesti Havi Irat.* – VISZOTA GYULA: Eötvös és Trefort tervezett folyóirata, a „P. H. I.". Ak. Ért. 1907. 244–247. p. – *Pesti Hírlap.* – P. H. Történeti vázlat. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 1. köt. 1896. 59–66. p. – MIKSZÁTH KÁLMÁN: A régi műhelyben. (A P. H. 30 éves jubileuma alkalmából.) A Budapesti Újságírók Egyesülete 1910-ik évi alm. 31–54. p. – L. S.: A P. H. és a történelmi osztály. HSz 1917. 35. k. 261–263. p. – BENDA JENŐ: P. H. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 103–113. p. – AZ ÖTVEN éves P. H. jubileumi albuma 1878–1928. 1928. 1072 p. – A P. H. Emlékkönyve 1878–1928. 1928. 144 p. – A P. H. kettős ünnepe. S 1934. 4. sz. 1–3. p. – *Pesti Napló.* – SZILÁGYI SÁNDOR: A cenzúra történetéhez. A „P. N." 25 éves jubileuma alkalmából. PN 1875. 59. sz. – GYULAI PÁL: A P. N. és a Kisfaludy-Társaság. [1884.] Gy. P.: Bírálatok, cikkek, tanulmányok. 1961. 566–567. p. – SZINI GYULA: P. N. Újságírók Jubiláris Alm. 1918. 114–119. p. – A P. N. cikkei 1927. [Repert. 1928.] 93 p. – A NYOLCVAN éves P. N. ajándékalbuma (1850–1930). 1930. 240 p. – NÉMETH G. BÉLA: A P. N. kezdeti szakasza. ITK 1960. 174–188. p. – ZUBOLY [BÁNYAI ELEMÉR]: A P. N. jubileuma. É. n. 15, 1 p. – *Pesti Röpivek.* – SZILÁGYI SÁNDOR: Egy régi divatlap történetéből. Főv. Lapok 1871. 691. p. – *Philologiai Közlöny.* – HÓMAN BÁLINT: A „Ph. K." 1871–1872. (Hóman Ottó levelei nyomán.) 1911. 10 p. [Klny. EPhK 1911.] – *Politikai Hetilap.* – L. Szerkesztők, újságírók. Eötvös József. – *Politisches Volksblatt.* – SÁNDOR MIHÁLY: P. V. Újságírók Jubil. Alm. 1918. 123–125. p. – *Pozsonyvidéki Lapok.* – SZIKLAI JÁNOS: „P. L." Figy. 1877. 3. k. 75–78. p. – *Pravda.* – Budapesten tartózkodó orosz kommunisták lapja. PN 1919. ápr. 9. – RIESZ BÉLA: P. – Magyarországon. Tiszatáj 1964. 10. sz. 8. p. – *Pressburger Zeitung.* – ANGERMAYER KÁROLY. IFJ.: A P. Z., Magyarország legrégibb hírlapja története. Geschichte der P. Z. Pozsony. 1896. 23 p. – ANGERMAYER KÁROLY. IFJ.: A „P. Z." története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 1. köt. 1896. 135–144. p. – PICHLER ALAJOS: Enstehung der „P. Z.". Zum 150 Jahrg. Pozsony 1913. 52, XXXVI p. – *Proletár.* – SZTRÓKAYNÉ MÁNDI TERÉZ: A P. MS 1962. 1. sz. 23. p. – *Proletárjog.* – BICZÓ SÁNDOR: P. Jogtud. Közl. 1959. 2–3 sz. 99–103. p. – *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap.* – SZŐTS FARKAS: A „P. E. és I. L." története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 167–173. p. – *Protestáns Szemle.* – S. SZABÓ JÓZSEF: Visszapillantás a P. Sz.-re. Prot. Szle 1932. 617–622. p. – *Reform.* – TOKÁR PÉTER: A R. és a „Press Relations". MS 1966. 11. sz. 334–335. p. – *Reggeli Hírlap (Miskolc).* – ZIRCZ PÉTER: A miskolci R. H. történetéről. Bors. Szle. 1966. 3. sz. 72–78. p. – ZIRCZ PÉTER: Miskolc művelődéstörténete a húszas években, a R. H. tükrében. Bors. Szle 1966. 4. sz. 50–62. p. – *Reggeli Újság.* – TÁJÉKOZTATÓ az újvidéki R. U. huszonkétesztendei munkájáról. [Kecskemét] 1941. 8 p. – *A Sajtó.* – WÜNSCHER FRIGYES: A S. hét esztendeje. S 1934. 1. sz. 1–2. p. – „A S." TÍZ esztendeje. S 1937. 11–12. sz. 1. p. – SZÁSZ MENYHÉRT: „A S." a sajtó szolgálatában. S 1937. 11–12. sz. 2–3. p. – *Simplicissimus.* – JEGOROV, O.: Egy szatirikus folyóirat: „S". 1896–1914. Filol. Közl. 1960. 1. sz. 21–36. p. 3t. és klny. 1960. – *Soproni Szemle.* – A S. Sz. ELSŐ tíz évfolyamának (1937–1944. 1955–1956) cikkei és szerzői. Sopr. Szle 1957. 3–4. sz. 335–352. p.

– *Sopronvármegye.* – A „S." harmincéves jubileuma. S 1929. 11. sz. 604–609. p. – *Sorsunk.* – Várkonyi Nándor: A „S". dióhéjban. Jelenkor 1963. 10. sz. 887–890. p. – László Lajos: S. A pécsi Janus Pannonius Irodalmi Társaság folyóirata. Pécs 1966. 270 p. – *Statisztikai Szemle.* – Gyulay Ferenc: Adalékok a S. Sz. történetéhez. Stat. Szle 1963. 8–9. sz. 872–879. p. – *Szabad Írás.* – M. Pásztor József: Sz. I. Irodalmi lap 1934-ben. MKszle 1963. 317–325. p. – *Szabad Nép.* – Az illegális Sz. N. Összeáll. Svéd László. 1954. 135 [1] p. 3 t. – Pintér István: Rózsa Ferenc és az illegális Sz. N. MS 1956. 5. sz. 37–39. p. – Pintér István: Az illegális Sz. N. Párttört. Közl. 1962. 1. sz. 1–13. p. – Gács László: Sz. N., 1942. Élet és Irod. 1967. 4. sz. 5. p. – *Szabad Szó.* – Mód Aladár: A Sz. Sz. és íróinak feladata. Szabad Szó 1944. febr. 27. – Varga Rózsa: A népi írók Sz. Sz. c. lapjának történetéből. ITK 1962. 4. sz. 439–453. p. – Kopré József: Emlékeim a Sz. Sz.-ról. Jelenkor 1965. 9. sz. 865–870. p. – Varga Sándor: A Szabad Szó című hetilap könyves-akciói 1939–1943. MKSzle 1968. 305–320. p. – *Szabadság* (Nagyvárad). – A „Sz." negyven éves jubileum-albuma. 1874–1914. Nagyvárad 1914. 202 p. – *Szabadság.* – Vér Andor: Emlékezés Bajcsy-Zsilinszky Endrére és a Sz.-ra. Bors. Szle 1965. 1. sz. 66–77. p. – *100 %.* – Új valóság – régi irodalom. Korunk 1928. 76–77. p. – Tamás Aladár: A 100 % előtt. Kortárs 1958. 8. sz. 260–266. p. – Erki Edit: A 100 %. Szabolcsi Miklós – Illés László: Tanulmányok a magyar szoc. irod. tört. 1962. 239–278. p. – Tamás Aladár: A 100 %. A KMP legális folyóirata. 1927–1930. 1964. 520 p. 12 t. – Erényi Tibor: Az illegális KMP történetének forrásai. Néhány megjegyzés a 100 %-ról. Kritika 1964. 9. sz. 30–35. p. – Pór György: Gondolatok a „100 %"-ról. Tiszatáj 1964. 10. sz. 8. p. – *Századok.* – Petrik Géza: Repertorium a „Sz." 1867–1890. évfolyamaihoz. 1890. 144 p. – Bányai Elemér: A Sz. név- és tárgymutatója. 1867–1876. 1908. IX, 737 p. – Sz. 1867–1916. évi folyamainak tartalommutatója. Összeáll. Pelz Béla. 1917. 195 p. – Glatz Ferenc: Kísérlet történelmi folyóirat indítására 1865-ben. Sz 1966. 1278–1299. p. – Glatz Ferenc: Szerkesztőségi munka a induló Sz.-nál. Sz. 1967. 3–4 sz. 665–687. p. – Incze Miklós: A száz esztendős Sz. Sz 1967. 6. sz. 1174–1176. p. – Mann Miklós: Adatok a Sz. történetéhez Szilágyi Sándor szerkesztői korszakából (1875–1899). Sz 1968. 1–2. 205–239. p. – *Szegedi Híradó.* – Mikszáth Kálmán: Ismeretségünk története (1884). M. K.: Emlékezések és tanulmányok. 1957. 131–135. p. – Reizner János: A „Sz. H." politikai napilap negyedszázados pályafutása. Szeged 1884. 50 p. – *Szegedi Hírlap.* – Sz. H. centenáris évkönyve. 1848–1948. Szerk. Fábián Ferenc. Szeged 1948. 95 p. – *Szegedi Napló.* – A Sz. N. huszonöt éve. 1878–1903. Szeged 1904. 240 p. – L. még Szerkesztők, újságírók. Thury Zoltán. – *Szép Szó.* – A Sz. Sz. évkönyve. Szerk. Remenyik Zsigmond. New York 1940. – Sz. Sz. almanach. 1945. 63 p. – Imre Katalin: A Sz. Sz. és József Attila. ITK 1962. 40–58. p. – Remenyik Zsigmond: József Attila és a Sz. Sz. Élet és Irod. 1962. jan. 13. – Vértes György: A Gondolat és a Sz. Sz. kapcsolata. Kortárs 1963. 12. sz. 1871–1874. p. – Sándor László: József Attilával a Sz. Sz. első szerkesztőségi értekezletén. Kortárs 1966. 1. sz. 148–149. p. – *Szépirodalmi Lapok.* – Törő Györgyi: A Sz. L. It 1958. 418–434. p. – *Szerda.* – Kunz Egon: A Sz. Egy folyóirat különös története. 1948. 76, 4 p. – Pók Lajos: A Nyugat előzményei. It 1957. 285–303. p. – Pók Lajos: Sz. [Repert.] Galambos Ferenc: Nyugat repertórium. 1959. 455–463. p. – *Sziget.* – Kardos László: Sz. Válasz 1936. 716–718. p. – *Szilágyság.* – A „Sz." ötvenéves jubileuma. S 1933. 6. sz. 187–188. p. – *Színház és Film.* – Mándi Teréz: Mai szemmel. A szocialista kultúráért vívott harc történetéhez. Élet és Irod. 1959. 5. sz. 10. p. – *Tábori Újság (1914).* – A przemysli T. U. összegyűjtött példányai az egri múzeumban. S 1932. 1. sz. 25. p. – Breznay Imre: A valóban első magyar nyomtatott „T. U.". MS 1944. 1. sz. 4. p. – *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye.* – Szabó György: „A T. K." K 1959. 2. sz. 216–217. p. – *Tanítóbarát.* – L. Szerkesztők, újságírók..., Gárdonyi Géza. – *Tanu.* – Kovács László: T. Erd. Hel. 1932. 742–743. p. – Pap Károly: Németh László és a „T.". Ny 1933. I. 646–649. p. – Makkai Sándor: Németh László és a T. Erd. Hel. 1934. 449–456. p. – Gombos Gyula: A T. ravatalánál. M. Út 1937. 7. sz. 5. p. – Lutter Tibor: Németh László „T."-ja. Napkelet 1937. 829–831. p. – *A Tett.* – József Farkas: „A T.". (1915. november 1. – 1916. szeptember 20.) A M. Mmozg. Int. Ért. 1955. 4. sz. 20–36. p. – L. még Szerkesztők, újságírók... Kassák Lajos. – *Toll.* – Németh Andor: A tízéves T. Toll 1938. 1–2. p. – Komlós Aladár: Adalékok a „T." Ady vitájához. ITK 1955. 1. sz. 110–113. p. – Sós Endre: Kaczér Vilmos és a „T.". Új Élet 1967. 15. sz. 4. p. – *Tűz.* – Madácsy László: Ady, Juhász és a „T." Tiszatáj 1949. 64–67. p. – Lovászy Márton: A „T." és szerkesztője. Élet és Irod. 1962. 1. sz. 7. p. – Silfen János: A „Névtelen költő" két verse a T. című bécsi folyóiratban. MKszle 1967. 67–69. p. – *Typographia.* – Ács Mihály: A „T." tízévi fennállása. Typ. 1879. 18. sz. 1. p. – A „T." huszonötéves jubileuma. Typ. 1894. 18. sz. 2–3. p. – Zalka Lajos: XL. évfolyam. Typ. 1908. 1. sz. 1–2. p. – Ötven esztendő (1869–1919). Typ. 1919. 18. sz. 1–9. p. – H[erzog] S[alamon]: A „T." hetven éves. Typ. 1939. 17. sz. 2–3. p. – *Új Előre.* – Kovács József: Adatok az amerikai magyar szocialista irodalom történetéhez. ITK 1963. 356–360. p. – *Új Föld.* – Hevesy Iván: U. F. Ny 1926. I. 1015–1016. p. – Tamás Aladár: A 100 % előtt. Kortárs 1958. 8. sz. 260–266. p. – *Új Hang.* – Illés László: Az U. H. kritikai munkássága. ITK 1960. 1–16. 160–173. p. és Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. 1962. 409–445. p. – Markovits Györgyi: Az U. H. és az ellenforradalmi cenzúra. MKszle 1967. 263–271. p. – *Új Harcos.* – Szenes Lajos: Az U. H. megjelenéséről és a Phönix kiadóról. A Könyv 1963. 7. sz. 13–14. p. – *Új Idők.* – U. I.: Szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilap. A lap története. Hírlapjaink. A mo.-i hírlapok monogr. 2. köt. 1896. 25–32. p. – *Új Munka.* – Móricz Zsigmond: „U. M." Ny 1931. I. 546–547. p. – *Új Nemzedék.* – Németh G. Béla: Három ellenzéki folyóirat a századvégről. It 1954. 3. sz. 319–343. p. – Németh G. Béla: Egy elfelejtett századvégi folyóirat. ITK 1958. 279–293. p. – *Újpesti Közlöny.* – Nagy D. Ferenc: Martosy Mórocz János és egy elfelejtett sajtóorgánum, az „U. K.". MKszle 1967. 260–263. p. – *Az Újság.* – Mikszáth Kálmán: Kinek csináljuk a lapot? [1904]. M. K. Emlékezések és tanulmányok. 1957. 470–475. p. – Vulpes [Kálnoki Izidor]: Az U. [1913.] 127 p. – Az U. Újságírók Jubil. Alm. 1918. 27–38. p. – *Ung.* – Ötven év. Az „U." társadalmi hetilap 50 éves fennállásának jubileumi száma. 1863–1912. Ungvár 1912. 36 p. – *Ungarische Jahrbücher.* – Halász Gábor: Az U. J. margójára. M. Szle I. 1927. 101–104. p. – *Az Út (1931–36).* – Csanda Sándor: Az Út. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. 1962. 337–371. p. – *Vajdasági Írás.* – Borsodi Lajos: Szenteleky Kornél és a V. I. Láthatár 1933. 1. sz. – *Válasz.* – Németh László: A V. Tanú 1934. 8. sz. 194–196. p. – Nagypál István: A V.-tól a Tanúig. Gondolat 1935. 348–351. p. – Sárközi György: A „V.".

Új Szellem 1936. 4. sz. 7–8. p. – Fábry Zoltán: A V. M. Nap 1938. jan. 14. – Kodolányi János: A V. sírkövére. (1938. szept.) K. J.: Visszapillantó tükör. 1968. 344–347. p. – Juhász Izabella: Gulyás Pál és Sárközi György levelezése. Könyv és Könyvtár V. 77–133. p. – K. Nagy Magda: A V. 1963. 379 p. – Bata Imre: A V. indulása. B. I. Ívelő pályák. 1964. 97–151. p. – Kardos Pál: A V. és az Ady Társaság. Alföld 1964. 2. sz. 151–152. p. – *Valóság.* – Agárdi Ferenc: Harminc éve jelent meg a V., József Attila folyóirata. MNemzet 1962. júl. 15. 8. p. – *Vasárnapi Könyv.* – A V. K. húsz esztendeje. 1930. 48 p. – *Vasárnapi Újság.* – Pákh Albert: A „Hírmondó" című néplap és a „V. U.". VU 1858. 46. sz. 547–549. p. – Pákh Albert: Az év és évtized végén. VU 1863. 52. sz. – -s-s: A 25-dik év küszöbén. VU 1877. 52. sz. – Dux Adolf: Jubiläum der „V. U." P. Ll. 1879. 74. sz. mell. – Jókai Mór: Hogy született, hogy dajkáltuk? VU 1879. 11. sz. mell. – Nagy Miklós: A V. U. huszonötödik évfordulóján. 1854–1879. VU 1879. 11. sz. mell. – Szinnyei József id.: A V. U. bibliographiája. 1854. márc. 5– 1879. márc. 2. VU 1879. 11. sz. 175. p. – Szinnyei József, id: A V. U. dolgozó-társainak repertóriuma. 1854. márc. 5– 1879. márc. 2. VU 1879. 16. sz. 258–259. p. – A V. U. dolgozó társai. VU 1879. 11. sz. 170–175. p. mell. – A V. U. Huszonötödik évfordulóján Gyulai Pál levele Nagy Miklós úrhoz, a V. U. szerkesztőjéhez. VU 1879. 11. sz. 161–163. p. – Porzó [Ágai Adolf]: A régi műhelyben. (Visszaemlékezés Pákh Albertre.) VU 1880. 2. sz. 27–29. p. – M[ikszáth] K[álmán]: Ötven év. VU 1904. jan. 3. 1–3. p. – Kemény Lajos: A V. U. illusztrátorai 1854–1858. Műv. 1912. 202–203. p. – Zuboly: A hatvanéves „V. U.". VU 1914. 2. sz. 32. p. – Tábori Kornél: A bécsi titkos levéltár és a V. U. VU 1921. 93–94. p. – Schöpflin Aladár: Emlékezés a V. U.-ra. Tükör 1934. 3. sz. 26–29. p. – Tolnai Gábor: A V. U. és a modern magyar irodalom. KSzle 1935. 110–111. p. – *Vasi (Dunántúli) Szemle.* – Dömötör Sándor: A Vasi (Dunántúli) Szemle tizenegy éve (1933–1944). Vasi élet és irodalom. Vas megye irodalmának múltja és jelene. 1957. 163–181. p. és klny. Szombathely 1957. 23 p. – *Vigilia.* – Petőcz Pál: A V. irodalomelmélete és irodalompolitikája (1935–1944). ITK 1964. 5–6. sz. 643–666. p. – Rónay László: A harminc éves V. első évtizede. Vigilia, 1965. 7. sz. 398–409. p. – *Világ.* – Jászi Oszkár: Miért léptem ki a V. szerkesztőségéből? 1911. 32 p. – Mérő Gyula: V. Újságírók Jubil. Alm. 1918. 126–131. p. – Kemény István: A régi „V.". MS 1965. 378–379. p. – Fabó Irma: A radikális sajtó kialakulása. V. 1910–1914. MKszle 1966. 317–330. p. – *Világirodalmi Szemle.* – Tiszay Andor: A V. Sz. négy éve (1935–1938). MKszle 1966. 56–62. p. – *Világosság.* – Madzsar József: A „V." szekesztőbizottságának tagjai között. Világosság 1906. 1. sz. 1. p. – Kemény István: Szabó Ervin és a „V.". OSZK Évkve 1961–62. 1963. 304–325. p. – *Vörös Lobogó.* – Bölöni György: V. L. Kortárs 1959. 3. sz. – *Vörös Újság.* – Vágó Béla: A V. U. első számáról. Új Márc. 1928. 3. sz. 161–162. p. – Hajdú Pál: V. U. és a kommunista sajtó a Tanácsköztársaság előtt és alatt. Új Márc. 1929. márc. különszám. – Hajdú Pál: A V. U-ról. Társ. Szle 1958. 12. sz. 89–93. p. – Erényi Tibor: A V. U. MS 1962. 6. sz. 187–189. p. – *Zenészeti Lapok.* – Kristóf Károly: Száz esztendős a magyar zenei szaksajtó. Muzsika 1960. 10. sz. 13–14. p.

Szerkesztők, újságírók, publicisták. – *Ábrányi Emil* – Rubinyi Mózes: Á. E. S 1930. 11. sz. 590–596. p. – *Ábrányi Kornél, ifj.* – Halász Imre: Á. K. Visszapillantás Á. K. publicisztikai pályafutására. Ny 1913. I. 499–500. p. – *Ady Endre.* – Bölöni György: A., az újságíró. 1956. 68 [30] p. 8 t. – Lengyel Géza: A. a műhelyben. 1957. 394 p. – Lengyel Géza: A. a Budapesti Naplónál. It 1957. 1. sz. 66–78. p. – Vezér Erzsébet: A. világnézeti fejlődéséhez. ITK 1961. 162–178. p. – Dersi Tamás: A. E. és Mikes Lajos. Látóhatár 1964. okt. 925–932. p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Debrecen, Hét, Jövendő, Tűz. – *Ágai Adolf.* – Á. A. 1836–1916. VU 1916. 40. sz. 634. p. – P. M.: Á. A. emlékezete. S 1936. 5–6. sz. 29–31. p. – *Alpári Gyula.* – Kreibich, Karel: A. Gy. (1882–1944). MS 1964. 10. sz. 314–315. p. – *Ambrus Zoltán.* – Schöpflin Aladár: A hírlapíró A. Z. S 1932. 3. sz. 68–70. p. – *Andor József.* – Az Élet A. J. emlékszáma. Élet 1918. 42. sz. 969–992. p. – *Arany János.* – Rubinyi Mózes: A. J. mint szerkesztő. S 1932. 9. sz. 257–261. p. – Gelencsér Károly: A. J. folyóiratai. 1936. 50 p. – Kolta Ferenc: A. J. szerkesztői évei. Dunántúl 1952. 3. sz. 43–49. p. – Kozocsa Sándor: A. J. szerkesztői munkásságához. MKSzle 1963. 98–100. p. – *Babits Mihály.* – L. Időszaki sajtótermékek . . . Nyugat. – *Bálint György.* – Magyar István: B. Gy. MS 1956. 7. sz. 324–325. p. – Sztrókayné Mándi Teréz: B. Gy. MS 1963. 1. sz. 24–26. p. – Magyar István: A 60 éves B. Gy. MS 1966. 7. sz. 220–222. p. – *Bányai Elemér* – Zuboly könyve. Összeáll. Mikes Lajos. 1916. 288 p. 1 t. – Papp Viktor: Zuboly. S 1929. 11. sz. 594–597. p. – Dersi Tamás: Emlékezés Zubolyra. Élet és Irod. 1965. 16. sz. 4. p. – *Barta Lajos.* – Hamar Imre: Az újságíró B. L. MS 1964. 12. sz. 379–380. p. – *Bíró Lajos.* – Gellért Oszkár: B. L. a publicista. Ny 1918. II. 799–805. p. – Novobáczky Sándor: B. L., mi, és az antizsurnalizmus. MS 1966. 4. sz. 101–102. p. – *Borostyáni Nándor.* – Sziklay János: B. N. S 1942. 12. sz. 1–3. p. – *Bresztovszky Ernő.* – Sz[akasits Árpád]: B. E. Szoc. 1922. 130–131. p. – B. E. Nsz 1922. febr. 21. 3. p. – *Csukássi József.* – Vértesi Arnold: Emlékezés Cs. J.-ről. PN 1893. 302. sz. – *Dienes László.* – L. Időszaki sajtótermékek . . . Korunk. – *Endrődi Sándor.* – Nagy Miklós: E. S., mint képviselőházi naplószerkesztő. Prot. Szle. 1937. 185–187. p. – *Eötvös József.* – Antall József: E. J. és a Politikai Hetilap engedélyezése. MKSzle 1963. 100–107. p. – Antall József: E. J. Politikai Hetilapja és a kiegyezés előkészítése. 1865–1866. Sz 1965. 1099–1130. p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Pesti Havi Irat. – *Eötvös Károly.* – Kemény István: E. K., az újságíró. MS 1956. 4. sz. 177–179. p. – *Falk Miksa.* – Supka Géza: F. M. és az újságírói etika. S 1928. 12. sz. 609–622. p. – *Fehér Dezső.* – Ady Endre: F. D. jubileuma. Ny 1914. I. 381. p. – *Feleky Géza.* – Sós Endre: F. G. az újságíró és polihisztor. MS 1964. 8. sz. 250–251. p. – *Fényes László.* – Kemény István: F. L. emlékezete. MS 1964. 5. sz. 154–155. p. – *Frankel Leó.* – Aranyossi Magda: F. a szerkesztő és újságíró. MS 1956. 3. sz. 128–130. p. – *Frankenburg Adolf.* – Áldor Imre: F. A. Mo. és a Nagy Világ 1866. 46. sz. – Kárpáti Károly: F. A. Mo. és a Nagy Világ 1879. 1. sz. – F. A. Főv. L. 1879. 4. sz. – F. A. VU 1879. 1. sz. – Zsidai József: Gondolatok F. A. marxista megítéléséhez. Sopr. Szle 1962. 1. sz. 9–16. p. – *Gaál Gábor.* – Kohn Hillel: G. G. és a Korunk. Korunk 1957. 96–99. p. – Járai Dezső: G. G. és a két világháború közötti erdélyi irodalom. Korunk 1958. 592–595. p. – Haraszti Sándor: G. G., a szerkesztő. Kortárs 1964. 3. sz. 472–474. p. – Kovács Sándor Iván: „A lap hivatása a lényegem . . ." Tiszatáj 1964. 10. sz. 9. p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Korunk. – *Garami Ernő.* – G. E. Nsz 1935. máj. 29. 1–3. p., máj. 30. 9–10. p., jún. 1. 3–4. p. – *Gárdonyi Géza.* – Tóth Kálmán: Az újságíró G. Élet 1923. 151–152. p. – Hofbauer László: G. G. szegedi újságíróskodásának története. (1888–1891.) Debreceni Szle 1932. 21–28. p. – Hegedűs András: Győr irodalmi örök-

ségéből. Petőfi Sándor és a győri „Hazánk". – G. G. a „Tanítóbarát" szerkesztője. Győr 1961. 109 p. – *Gellért Oszkár.* – L. Időszaki sajtótermékek . . . Nyugat. – *Gömöri Jenő Tamás.* – L. Időszaki sajtótermékek . . . Tűz. – *Gyulai Pál.* – Jónás Károly: Gy. P. mint a Budapesti Szemle szerkesztője. ITK 1926. 314–315. p. – *Halász Imre.* – Ignotus: H. I. 1841–1918. Ny 1918. I. 447–451. p. – Schöpflin Aladár: H. I. emléke. Ny 1938. I. 249–254. p. – *Harsányi Kálmán.* – Pásztor Mihály: H. K. S 1930. 6. sz. 307–309. p. – *Hatvani Lajos.* – L. Időszaki sajtótermékek . . . Esztendő, Nyugat. – *Hegedűs Sándor.* – Sziklay János: H. S. S 1941. 10. sz. 3–5. p. – *Herczeg Ferenc.* – Gergely István: H. F. újságszerkesztői programja. Toll 1929. 20. sz. 29–32. p. – Pannonius: H. F., az újságíró. S 1933. 9. sz. 225–228. p. – *Hevesi József.* – Sziklay János: H. J. S 1930. 7. sz. 362–363. p. – *Hoitsy Pál.* – H. P. (1850–1927). S 1928. 1. sz. 14–16. p. – *Ignotus.* – I.-emlékszám. Ny 1924. II. 661–729. p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Nyugat. – *Jókai Mór.* – Gyulai Pál: J. mint hírlapíró. BSz 1875. IX. 202–216. p. és Bírálatok 1911. 132–152. p. – Bényi János: Az újságíró J. Toll 1954. 5. sz. – Tiszai Andor: Az újságíró J. MS 1955. 2. sz. 81–82. p. – Palásti László: J. M. élclapjai. MS 1956. 5. sz. 222–223. p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Hon. – *József Attila.* – A Szép Szó J. A. száma. Szép Szó 1938. 1. sz. 3–134. p. – Tersánszky Józsi Jenő: J. A., a szerkesztő. Kis U. 1949. nov. 1. – Sztrókayné Mándi Teréz: J. A. újságírói és szerkesztői munkássága. MS 1965. 10. sz. 315–318. p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Front, Nagyvilág, Szép Szó. – *Juhász Gyula.* – Grezsa Ferenc: J. Gy. a szocialista újságíró. Tiszatáj 1962. 4. sz. 8. p. – Péter László: J. Gy. „újságírói sikere". Szeged 1961. 25–29. p. Klny. Acta Hist. Lit. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Tűz. – *Kaffka Margit.* – Bodnár György: A publicista K. M. ITK 1961. 286–298. p. – *Karinthy Frigyes.* – Sztrókayné Mándi Teréz: K. és az újságírás. MS 1963. 9. sz. 283–284. p. – *Kassák Lajos.* – Radnóti Miklós: A szerkesztőségi asztal. Ny 1941. 119. p. – K. L.: A magyar avantgard három folyóirata. Helikon 1964. 215–256. p. – Csaplár Ferenc: K. L. folyóirata: a Dokumentum. Tiszatáj 1967. 3. sz. 298–302. p. – Dénes Zsófia: A 28 éves szerkesztő. Élet és Irod. 1967. 30. sz. 4. p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Munka. – *Kásztel András.* – Gáti Jolán: K. A. Párttört. Közl. 1964. 1. sz. 209–212. p. – *Kecskeméthy Aurél.* – K. A. Naplója. 1851–1878. 1909. LXIX, 526 p. – *Kelemen Géza.* – K. G. ünneplése. MS 1943. 11. sz. 7. p. – *Kemény Zsigmond.* – Sziklay János: Báró K. Zs. S 1939. 6. sz. 4–6. p. – *Király György.* – Czakó Ambró: K. Gy. a publicista. Ny 1922. 641–643. p. – *Királyi Pál.* – Riegler Imre: K. P. S 1938. 3–4. sz. 26–32. p. és klny. – *Kiss József.* – K. J. és kerekasztala. Bev. Kóbor Tamás. Összeáll. Kiss Géza. 1934. 255 p. 1 mell. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Hét. – *Klebelsberg Kunó.* – Nagy József: Gr. K. K. mint publicista. 1930. 20 p. – *Kóbor Tamás.* – K. T. jubileuma. S 1931. 3. sz. 158–159. p. – *Komáromi János.* – Bodor Aladár: K. J. az újságíró. S 1937. 9–10. sz. 12–16. p. – *Komját Aladár.* – Komját Irén: K. A., mint szerkesztő és újságíró. MS 1956. 2. sz. 76–78. p. – *Kossuth Lajos.* – Viszota Gyula: K. L. hírlapirodalmi munkásságához. It 1918. 261–274. p. – Balla Antal: K. L. mint újságíró. S 1927. 11. sz. 1–6. p. – Bodrogi János: K. L. hírlapírói munkássága. S 1934. 7–8. sz. 5–11. p. – Dányi Károly K. és a Deák-párt hírlapi vitája 1867-ben. Kolozsvár 1941. 136 p. – Major Jenő: K. a publicista. HSz 1949. 155–159. p. – Terestyéni Ferenc: K., az újságíró. MNy 1952. 1–4. sz. 31–45. p. – Dezsényi Béla: K., a forradalmi publicista. It. 1953. 1–2. sz. 5–63. p. – Bony-

hádi Jenő: K. L. – a magyar újságírás nagy alakja. MS 1955. 8. sz. 373–375. p. – Dezsényi Béla: K. L. publicisztikai munkássága az emigrációban. Az OSzK Évkve 1959. 1961. 344–359. p. – *Kosztolányi Dezső.* – Szabó Zoltán: K. D. az újságírásban. M. Csillag 1942. II. 465–470. p. – *Kozma Andor.* – Thury Zsigmond: K. A., az újságíró. S 1941. 1. sz. 8–10. p. – *Kozma Miklós.* – K. M. MS 1941. 12. sz. 1–2. p. – *Krúdy Gyula.* – K. Gy. halála. S 1933. 5. sz. 156–157. p. – *Kun Béla.* – Dersi Tamás: Az újságíró K. B. 1905-ben. Új Írás 1966. 10. sz. 81–87. p. – Dersi Tamás: A publicista K. B. Tiszatáj 1967. 5. sz. 478–482. p. – *Latinka Sándor.* – Szabó Gyula: L. S. hírlapírói és kulturális szervező munkássága. Jelenkor 1963. 11. sz. 1057–1061. p. – *Légrády Imre.* – Litteratus: L. I. (1868–1932.) S 1932. 3. sz. 65–67. p. – Móricz Zsigmond: L. I. Ny 1932. I. 335–337. p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Pesti Hírlap. – *Légrády Károly.* – Az újságkiadó tisztviselők ünnepe L. K. emlékezetére. S 1932. 25. p. – *Lenkey Gusztáv.* – L. G. S 1936. 7–8. sz. 8–9. p. – *Londesz Elek.* – Tamás Ernő: L. E. S 1934. 2. sz. 13–15. p. – *Lonkay Antal.* – Hindy Zoltán: L. A. S 1927. 1–2. sz. 1–2. p. – *Lőrinczy György.* – L. Gy. (1860–1941). S 1941. 3. sz. 3–4. p. – *Madách Imre.* – [Dezsényiné] Szemző Piroska: M. néplapterve. ITK 1965. 79–81. p. – *Madarász Emil.* – Sztrókayné Mándi Teréz: M. E. újságírói munkássága. MS 1964. 11. sz. 345–347. p. *Madzsar József.* – Sztrókayné, Mándi Teréz: M. J. MS 1966. 5. sz. – *Markos Gyula.* – Nyolcvan éves a Herkó Páter megalapítója. MS 1941. 7. sz. 8. p. – *Márkus Miksa.* – Ünnepi vacsora M. M. tiszteletére. S 1929. 2. sz. 107–110. p. – *Martosy Mórocz János.* – L. Újpesti Közlöny. – *Mezei Ernő.* – Kun Andor: M. E. S 1932. 11. sz. 321–323. p. – *Mikes Lajos.* – Sós Endre: M. L. Jelenkor 1964. 2. sz. 178–181. p. – Dersi Tamás: A rejtélyes doktor. M. L. és az Estlapok. 1965. 520 p. 1 t. – *Miklós Andor.* – Kárpáti Aurél: M. A. (1880–1933.) Ny 1933. II. 596–597. p. – Lengyel Ernő: M. A. (1880–1933). S 1934. 1. sz. 5–8. p. – L. még Mikes Lajos. – *Mikszáth Kálmán.* – Lőrinczy György: M. K. S 1931. 7. sz. 344–350. p. – Rubinyi Mózes: M., a hírlapíró. MS 1955. 5. sz. 227–228. p. – Nacsády József: Mikszáth szegedi évei. 1956. – M. K.: M.-asztal. Levél a szerkesztőség tagjaihoz. (1893.) M. K.: Emlékezések és tanulmányok. 1957. 276–293. p. – *Molecz Károly.* – Schöpflin Aladár: M. K. S 1930. 7. sz. 360–361. p. – *Móra Ferenc.* – Kun Andor: M. F. mint újságíró. S 1935. 3–4. sz. 4. p. – Vajda László: M. F. vezércikkei. Bibliográfia. Szeged 1961. 123 p. – *Móricz Pál.* – Bodor Aladár: M. P. S 1936. 3–4. sz. 8–11. p. – *Móricz Zsigmond.* – M. Zs.: Öreg újságíró kesereg. Ny 1931. II. 549–550. p. – Németh László: M. Zs. a szerkesztő. M. Zs. ébresztése. 1945. 59–69. p. – Kelemen János: M. Zs., a szerkesztő. Valóság 1947. 583–587. p. – Móricz Miklós: M. Zs. az újságírásról, újságírókról. ITK 1955. 366–375. p. – Frank László: Az újságíró M. Zs. MS 1962. 3–4. sz. 121–122. p. – Móricz Virág: M. Zs., a Nyugat új szerkesztője. A Petőfi Irod. Múz. Évkve 1963. 7–26. p. – M. Zs. szerkesztő úr. Összeáll. Móricz Virág. 1967. 491 p. – L. még Időszaki sajtótermékek . . . Kelet Népe, Nyugat. – *Nagy Ignác.* – N. I. 1810–1854. VU 1859. 10. sz. – Zsoldos Benő: N. I., az újságíró. S 1935. 2. sz. 13–16. p. – *Nagy Miklós.* – Mikszáth Kálmán: N. M. VU 1905. 32. sz. – Schöpflin Aladár: N. M. VU 1907. 28. sz. 553–554. p. – *Németh László.* – L. Időszaki sajtótermékek . . . Tanu. – *Osvát Ernő.* – Móricz Zsigmond: O. E., a Nyugat szerkesztője. Ny 1923. I. 721–725. p. – O.-emlékszám. Ny 1923. 11–12. sz. 721–880. p. – Pap Károly: O. és Mikes. Ny 1930. II. 452–457. p. és Kortársak nagy írókról. 2. sorozat. 1956. 393–400.

p. – L. még Időszaki sajtótermékek... Nyugat. – *Pákh Albert.* – Ágai Adolf: P. A. Ország Tükre 1863. 24. sz. – Vadnai Károly: P. A. Haz. s a Külf. 1867. 7,8. sz. – Gyulai Pál: P. A. (1828–1867.) VU 1867. 7. sz. – Porzó [Ágai Adolf]: A régi műhelyben. VU 1880. 2. sz. 27–29. p. – *Pakots József.* – P. J. halála. S 1933. 6. sz. 184. p. – *Papp Miklós.* – K.: P. M. 1837–1880. VU 1880. 8. sz. 113–114. p. – *Pásztor Árpád.* – Sztrókayné Mándi Teréz: P. Á., az első világjáró magyar riporter. (1877–1940.) MS 1966. 2. sz. 57–59. p. – *Patai József.* – A Múlt és Jövő P. J. emlékszáma. 1935. – *Pável Ágoston.* – Horváth Ferenc: P. Á. a kultúrpolitikus és szerkesztő. P. Á. Szombathely – Murska Sobota 1967. 70–78. p. – *Pethő Sándor.* – Schöpflin Aladár: P. S. Ny 1940. 440–441. p. – Pamlényi Ervin: P. S. M. Nemzet 1965. 56 sz. 7. p. – *Purjesz Lajos.* – Bíró Lajos: In memoriam P. L. Ny 1925. 100–102. p. – *Rákosi Jenő.* – Pethő Sándor: R. J. a publicista. Élet 1912. 498–508. p. – Papp Ferenc: R. J. a hírlapíró. 1924. 128 p. – Sikabonyi Antal: R. J. mint publicista. 1930. 43 p. – Schöpflin Aladár: R. J., mint publicista. Ny 1930. II. 145–146. p. – Sebestyén Károly R. J.-ről. S 1930. 4. sz. 206–209. p. – Süle Antal: R. J. (1842–1929.) S 1930. 4. sz. 169–171. p. – L. még Időszaki sajtótermékek... Budapesti Hírlap. – *Rákosi Viktor.* – Schöpflin Aladár: R. V. (1860–1923.) S 1929. 12. sz. 657–661. p. – *Reményik Sándor.* – R. S. halála. MS 1941. 11. sz. 7. p. – *Reviczky Gyula.* – Rubinyi Mózes: R. Gy. S 1931. 11. sz. 540–542. p. – *Roboz Béla és Imre.* – A Roboz-fivérek negyedfélesztendős kálváriája. Szerk. Szerda István. 1926.; Pesti Röpirat 1926. szept. 26. – *Róna Lajos.* – R. L.: Harminc év az újságírói pályán I–II. 1930. 638 p. – *Rózsa Ferenc.* – Máté György: R. F. emlékezete. MS 1955. 6. sz. 267–268. p. – Sztrókayné Mándi Teréz: R. F. 1906–1942. MS 1966. 12. sz. 377–379. p. – L. még Időszaki sajtótermékek... Szabad Nép. – *Rudas László.* – Sztrókayné Mándi Teréz: R. L. publicisztikai tevékenysége. MS 1965. 4. sz. 120–123. p. – *Rudnyánszky Gyula.* – R. Gy. 1858–1913. VU 1913. 50. sz. 993. p. – *Ságvári Endre.* – Sztrókayné Mándi Teréz: S. E. MS 1963. 11–12. sz. 372–374. p. – *Schmittely József.* – Várady József: S. J. S 1931. 1. sz. 22–23. p. – *Schönherz Zoltán.* – Vadász Ferenc: Forró percek. 50 éve született S. Z. Irod. U. 1955. 30. sz. 2. p. – Máté György: S. Z. Népszab. 1962. okt. 9. 236. sz. 2–3. p. – *Schöpflin Aladár.* – Tolnai Gábor: S. A. 1872–1950. It 1950. 3. sz. 125–127. p. – Farkas Zoltán: S. A. K 1960. 5. sz. 362–364. p. – *Sebestyén Arnold.* – Lengyel Ernő: S. A. S 1933. 1. sz. 7–14. p. – *Sebők Zsigmond.* – Rubinyi Mózes: S. Zs. S 1931. 10. sz. 481–484. p. – *Supka Géza.* – Rónai Mihály András: S. G. halálára. Irod. Ú. 1956. 21. sz. 10. p. – L. még Időszaki sajtótermékek... Literatúra. – *Surányi Miklós.* – S. M. (1882–1936). S 1936. 5–6. sz. 1–2. p. – Papp Viktor: S. M. S 1936. 7–8. sz. 2–7. p. – *Szabó Endre.* – Kárpáti Aurél: Sz. E. S 1930. 3. sz. 113–115. p. – *Szabóné, Nogáll Janka.* – Kárpáti Aurél: Sz. – N. J. S 1930. 3. sz. 115. p. – *Szabolcsi Miksa.* – L. Időszaki sajtótermékek... Egyenlőség. – *Szakasits Árpád.* – Sz. Á. búcsúztatása. MS 1965. 5–6. sz. 130–134. p. – *Szamuely Tibor.* – Aranyossi Pál: Sz. T. az újságíró. 1954. 10 p. – Fodor Oszkár: Sz. T. ismeretlen cikkei. MKSzle 1963. 107–110. p. – Becsky Andor: Sz. T. tábori újságai. MKSzle 1966. 50–54. p. – *Szana Tamás.* – Sz. T. Igazm. 1871. 41. sz. – Sz. T. C 1908. 5. sz. 31. p. – *Szász Menyhért.* – Tamás Ernő: Sz. M. S 1939. 2. sz. 10–11. p. – *Szegfi Mórné Kánya Emilia.* – r. i.: Ki volt az első magyar újságírónő? M. Nemzet 1949. 67. sz. – Fabó Irma: Sz. E. – az első magyar szerkesztőnő. Nők L. 1953. 49. sz. – *Széll Kálmán.* – Őrs: Sz. K. és a sajtó. S 1943.

6. sz. 7–8. p. – *Sziklai János.* – Sz. J. ünneplése. S 1930. 2. sz. 101–102. p. – *Szilágyi Ferenc.* – Sz. F. 1797–1876. Mo. és a Nagy Világ 1876. 22. sz. – Szabó Károly: Sz. F. emlékezete. 1878. 25 p. – *Szilágyi Sándor.* – Sz. S.: Visszaemlékezés szerkesztői pályámra. PN 1872. 13, 31, 32, 36, 37, 69, 70, 79, 80, 85, 103, 114. sz., 1873. 40, 61, 68, 76. sz. – *Tamás Aladár.* – L. Időszaki sajtótermékek... 100 %. – *Táncsics Mihály.* – T. M. hírlapszerkesztő 1848–1849-ben. Hadi-törv. ítélet. M. Hírl. 1851. 568. sz. – T. M. VU 1868. 11. sz. – *Than György.* – Szele György: T. Gy. S 1930. 9. sz. 471–472. p. – *Thury Zoltán.* – Kolta Ferenc: T. Z. a Pécsi Naplónál. Pécsi Ped. Főisk. Évkve 1957. 159–172. p. – Juhász Antal: T. Z. a Szegedi Naplónál. Szeged 1962. 25–39. p. Klny. Acta hist. lit. 1961. 1. – *Tormay Cecil.* – A Napkelet T. C.-emlékszáma. 1937. 290–352. p. – *Tóth Árpád.* – Kardos Pál: T. Á., a debreceni hírlapíró. Építünk 1953. 3. sz. 62–75. p. – *Tóth Béla.* – Schöpflin Aladár: T. B. S. 1931. 9. sz. 433–439. p. – *Tóth Kálmán.* – Gazdag Lajos: Az önkényuralom és T. K. Bolond Miskája. Kath. Szle 1909. 397–411, 494–508. p. – T. K. centennáriuma. S 1931. 3. sz. 159. p. – *Tömörkény István.* – Andor Leon: Egy füstös vén redakcióban. Élet és Irod. 1961. 10. sz. 15. p. – *Török János.* – Abafi Lajos: T. J. hírlapjai. C. 1880. 37–39. p., 42–43. p., 45–46. p. – *Törs Kálmán.* – Lőrinczy György: T. K. S 1931. 2. sz. 65–69. p. – *Trefort Ágost.* – L. Időszaki sajtótermékek... Pesti Havi Irat. – *Túri Béla.* – Tóth László: T. B. az újságíró. S 1936. 9–10. sz. 1–5. p. – *Vahot Imre.* – V. I. Főv. L. 1879. 44. sz. – V. I. VU 1879. 9. sz. – *Vachott Sándor.* – Úrváry Lajos: V. S. Hölgyf. 1861. 45. sz. – V. S. Szépirod. Figy. I. 1861. 24. sz. – *Vadnay Károly.* – V. K. Haz. s a Külf. 1870. 29. sz. – V. K. levelestárából. Közli Kéky Lajos. ITK 1942. 41–63, 164–185. p. – L. még Időszaki sajtótermékek... Fővárosi Lapok. – *Vajda János.* – Rubinyi Mózes: V. J. – a hírlapíró. S 1933. 4. sz. 104–105. p. – *Vértesi Arnold.* – Vértesy Miklós: A lapszerkesztő V. A. Az Egyet. Kvtár Évkvei III. 1966. 159–193. p. – *Vészi József.* – Kosztolányi Dezső: V. J. Ny 1928. I. 827–828. p. – V. J. ötvenéves újságírói jubileuma. S 1928. 5. sz. 245–246. p. – V. J. hetvenötéves. S 1933. 11–12. sz. 317. p. – L. még Időszaki sajtótermékek... Pester Lloyd. – *Weltner Jakab.* – Révész Mihály: W. J. 1936. 37 p. – *Zimándy Ignác.* – L. Időszaki sajtótermékek... Magyar Állam. – *Zuboly* l. Bányai Elemér.

OLVASÁS, OLVASÓKÖZÖNSÉG

SZAKSAJTÓ. – L. Könyv, könyvkiadás. Bibliofília, könyvgyűjtés. Könyvtárügy, könyvtárpolitika.

Olvasás. – AZ OLVASÁS PEDAGÓGIÁJA ÉS LÉLEKTANA. – Bárány Ignác: Az olvasás tanmódja. 1863. XX, 254 p. – Novák Gyula – Szabó Károly: Az írás-olvasási módszerek lexikona I. Veszprém 1911. 201 p. – Radnai Béla: Az írás és olvasás lélektana. 1918. 27 p. Klny. Írás. – Benedek Marcell: Bevezetés az olvasás művészetébe. [1922.] 205 [3] p.; új átdolg. kiad. [1937.] 274 p. – Bisztray Gyula: Az olvasás művészete. M. Kultúrszle 1943. 245–246. p. – KÖZÖNSÉGNEVELÉS, OLVASÓNEVELÉS. – Roboz István: Daguerrotyp, vagy azon nevezetességek arcképcsarnoka, kik nem pártolják az irodalmat. 1863. 132 p. – Székely János: Miket ne olvassunk? Kolozsvár 1884. VIII, 72 p. Klny. Ellenzék. – Gyalui Farkas: Mit olvassunk? Előadás az iparos ifjaknak. Kolozsvár 1895. 12 p. – Kende Ferenc: Miként fokozható a könyvkereskedelem által a közönség könyvvásárlási kedve? 1910. 14

p. – SZABÓ ERVIN: Mit olvasnak és mit olvassanak? Népműv. 1911. 2. sz. 60–64. p. – POGONYI BERNÁT: Mit olvassunk? Eger 1918. 25 p. – KŐHALMI BÉLA: Mit olvassunk a szocialista irodalomból. 1919. 16 p. – DÉZSI LAJOS: A száz legjobb könyv. M. Bibl. Szle 1924. 87–101. p. – MÓRICZ ZSIGMOND: A közönség nevelése. Ny 1931. II. 122–123. p. – BENE FERENC: Mit olvassunk? Kolozsvár-Cluj, 1937. 12 p. – FITZ JÓZSEF: Mit olvassunk? Sorsunk 1941. 200–207. p. – FITZ JÓZSEF: Mennyit olvassunk? Sorsunk 1942. 100–104. p. – KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Az olvasó nevelése. K. D.: Ábécé. 1957. 62–67. p.

Olvasóközönség. – IRODALOM ÉS TÁRSADALOM, IRODALOM ÉS KÖZÖNSÉG. – KEMÉNY ZSIGMOND: Élet és irodalom. PN 1852. 787–843. sz.; 1853. 849–1021. sz. és 1883. 123 p. – SZONTAGH GUSZTÁV: Irodalom és élet. PN 1854. 3. sz. – TÖRÖK SÁNDOR: Író, közönség, közvélemény. MS 1856. 128. sz. – AZ IRODALOM és a közönség. PN 1874. 5,6. sz. – AZ IRODALOM és olvasóközönség. MS 1885. 54. sz. – -A.: Irodalom és közönség. Új Idők 1904. I. 182. p. – WIESNER JAKAB: Irodalom és közönség. 1904. 31 p. – R[IEDL] F[RIGYES]: Irodalom és társadalom. Ny 1912. II. 157–158. p. – SZABÓ DEZSŐ: Az irodalom mint társadalmi funkció. Ny 1912. I. 755–763. p. – BUDAY GYÖRGY: A magyar könyv társadalmi hivatása. Ny 1931. I. 53–56. p. – GERGELY GYŐZŐ: A könyv szociológiája. Szoc. 1931. 4. sz. 109–111. p. – HEVESI SÁNDOR: Tömeg és közönség. Új Idők 1935. I. 657–660. p. – VERES PÉTER: Irodalom és közönség. Kelet Népe 1938. 6. sz. 333–338. p. – JANCSÓ FERENC: Az olvasóközönség és az irodalom. Írott Kő 1942. 1. sz. – ZEMPLÉNYI ISTVÁN: Irodalom és társadalom. 1942. 48 p. – NAGY LAJOS: Író, könyv, olvasó I–II. 1959. – SZOBOTKA TIBOR: Közönség és irodalom. 1964. 218 p. – AZ OLVASÓKÖZÖNSÉG TÖRTÉNETE. – Történeti visszatekintések. – MEDVE IMRE: Statisztikai adatok a magyar irodalom terjedéséről, annak első bölcsőjétől kezdve máig. Orsz. Tükre Képes Naptár 1863. 112. p. – FRANKL P. E.: Elődeink épületes és mulattató olvasmányai. M. Zs. Szle 1885. 218–223, 298–303. p. – HORVÁTH JÁNOS: Aranytól Adyig. Irodalmunk és közönsége. 1921. 59 p. – MÁTÉ KÁROLY: A könyv és közönsége. D 1937. 1–2. sz. 1–3. p. – FARKAS GYULA: Író és olvasó a XIX. sz.-ban. Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky Sándor. V. 1942. 359–390. p. – SZABÓ ANDRÁS ENDRE: A legtöbbet olvasó vidéki városok – 80 évvel ezelőtt. [1884.] K 1962. 7. sz. 405. p. – A KEGYES olvasóhoz! Előszavak és utószavak vál. gyűjteményc. Összeáll. Kenyeres Ágnes. 1964. 485 p. 32 t. – Egykorú írások. – KEMÉNY ZSIGMOND: Szellemi tér. PN 1853. 1036, 1037, 1040, 1043, 1044, 1048, 1050, 1056, 1063–1065. sz. – NEMZETI irodalom. Egy parlagi olvasó elmélkedései. Divatcsarnok 1855. 55–59. sz. – B. F.: Szellemi élősdiség. VU 1855. 52. sz. 425–426. p. – FRIEBEISZ ISTVÁN: A magyar könyvek kelendőségének akadályairól. PN 1856. 486. sz. – Az OLVASÓ közönség statisztikája. VU 1856. 51. sz. 451–452. p. – A MAGYAR irodalom terjedésének akadályairól. PN 1857. 7. sz. – K. F.: Néhány szó az irodalom pártolása körül. Delejtű 1859. 157. sz. – V.: Az irodalompártolás. VU 1859. 3. sz. 23–33. p. – TORKOS LÁSZLÓ: A magyar olvasó-közönség. Figy. 1872. 1. sz. 1–2. p. – Cs. J.: Modern írók és modern közönség. Figy. 1875. 41. sz. 481–482. p. – GYÖRGY ALADÁR: Olvasó-közönségünk. Figy. 1875. 43. sz. 505–507. p. – JÓKAI MÓR: Az első magyar szépirodalompártoló társulat. A Hon 1880. 161. sz. – RÉVAI SAMU: Olvasmányainkról... C 1883. 10. sz. 38–39. p., 11. sz. 43–44. p., 12. sz. 46–48. p. – STEINER MIHÁLY: Miért nem vesz könyvet a közönség? C 1885. 36. sz. 149–152. p. – Az ÍRÓK és a közönség, Irodalom 1887, 19. sz. – FELMÉRI LAJOS: Olvasás és olvasmányok.

Erd. Múz. 1892. 2–3. füzet 91–109. p. – BARTHA MIKLÓS: A közönség kívánja. M. Géniusz 1897. 377–379. p. – ZIGÁNY ÁRPÁD: Irodalompártolás. M. Könyvker. Évk. 1902. 44–52. p.; M. Közélet 1902. I. 44–52. p. – MIKES LAJOS: Mit olvas a nagyközönség? Polit. Hetiszle 1903. okt. 18. – KENDE FERENC: A könyvek új fogyasztói. C 1910. 18. sz. 114–115. p. – K. L.: Az olvasó Magyarország. Mo. 1917. dec. 30. 6. p. – MÓRICZ ZSIGMOND: Új közönség. Az ember 1919. ápr. 1. – KREMMER DEZSŐ: Könyvek, olvasók. A Nép 1921. aug. 8. – DÓCZY JENŐ: Irodalmi termés és fogyasztás. Magyarság 1928. 199. sz. – IGNOTUS PÁL: A közönség válsága. Száz. 1928. 637–639. p. – I. A.: A magyar könyv tragédiája. M. Kult. 1932. I. 228–229. p. – BRESZTOVSZKY EDE: Az író, az olvasó és a magyar könyv. Szoc. 1933. 1. sz. 23–26. p. – GRONOVSZKY Iván: A könyv és az olvasó. KSzle 1935. 45–47. p. – BISZTRAY GYULA: Könyvtár és közönség. D 1936. 4. sz. 97–101. p. – GYERGYAI ALBERT: Írók és olvasók. Tükör 1936. 828–830. p. – SZIKLAY JÁNOS: Kiadók, írók, közönség. Könyvpiac 1936. 3. sz. 1. p. – DRESCHER PÁL: Olvasmány, művelődés, könyvtár. Bpi N. 1937. 107–110. p. – BIRKÁS ENDRE: A könyv és az olvasó. M. Kultúrszle 1940. 7–8. p. – BARABÁS LAJOS: Az író és a közönség. M. Út 1941. 22. sz. – MIT OLVAS Magyarország? M. Kultúrszle 1941. 6. sz. 126–127. p. – GEDÉNYI MIHÁLY: Író és olvasó. 1943. 21 [3] p. – THURZÓ GÁBOR: Mindenféle a kritikusokról, olvasókról, olvasmányokról. D 1943. 9. sz. 199–202. p. – OLVASÓRÉTEGEK. – Középosztály, értelmiség. – SZANA TAMÁS: A vidék olvasmánya. C 1884. 15. sz. 58–59. p. – DRESCHER PÁL: A magyar könyvtermelés és a főváros könyvolvasása a háború utáni években. 1930. 11 p. – KOVALOVSZKY MIKLÓS: Egy pestkörnyéki iskola társadalomrajza. Vasszínű égbolt alatt. (1932–1943.) 1961. 73–75. p. – (GR.): Mit olvas a tanár? D 1938. 5–6. sz. 155–156. p. – OROSZ LÁSZLÓ: Egy alföldi falu „intelligenciájának” olvasmányai. Válasz 1948. 363–366. p. – NAGY ISTVÁNNÉ: A Horthy-korszak „középosztályának” irodalmi ízléséről. Az Egyet. Kvtár Évkve III. 1966. 195–224. p. – Egyes személyek olvasmányai. – LEGKEDVESEBB könyveim. Összegyűjtötte és közrebocsájtja Gyalui Farkas. 1904. 160 p. – KÖNYVEK könyve. 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól. Összeáll. Kőhalmi Béla. 1918. 248 p. – Az ÚJ könyvek könyve. 173 író, művész, tudós vallomása olvasmányairól. Összegyűjt. és bev.: Kőhalmi Béla. 1937. 398. p. – *Ady Endre.* – VARGA JÓZSEF: A. E. elfelejtett vallomása kedves olvasmányairól és ismeretlen levele Kőhalmi Bélához. ITK 1958. 4. sz. 510–512. p. – *Babits Mihály.* – HALÁSZ GÁBOR: B. az olvasó. M. Csillag 1942. II. 461–163. p. – TÜSKÉS TIBOR: B. M. ifjúkori olvasmányai. Könyv 1965. 6. sz. 217–218. p. – *Bársony István.* – B. I.: legkedvesebb könyveim. Új Idők 1904. I. 111. p. – *Endrődi Sándor.* – E. S.: Legkedvesebb könyveim. Új Idők 1904. I. 111. p. – *Hegedűs Pál.* – BABITS MIHÁLY: H. P. – az író és az olvasó. Szeged és Vidéke 1907. nov. 17. – *Herczeg Ferenc.* – H. F.: Legkedvesebb könyveim. Új Idők 1904. I. 112. p. – *József Attila.* – WEINBERG JÓZSEF: Egy igazi könyvvásárló. K. 1956. 4. sz. 299–300. p. – *Juhász Gyula.* – J. GY.: A könyvek és én. Hétfői Rendkívüli Ú. 1922. nov. 20, 27, dec. 4, 11.; K 1966. 6. sz. 349–351. p. – MADÁCSY LÁSZLÓ: J. Gy. olvasmányai. Tiszatáj 1947. 2. sz. 5–8. p. – *Klebelsberg Kunó.* – -F.-: Gróf K. K. mint olvasó. KSzle 1934–35. 11–12. p. – *Krúdy Gyula.* – KRÚDY ZSUZSA: Az olvasó K. K 1962. 4. sz. 226. p. – *Kun Béla.* – DERSI TAMÁS: K. B. és az irodalom. K 1960. 11. sz. 635–646. p. – *Mikszáth Kálmán.* – M. K.: Legkedvesebb könyveim. [1904.] M. K.: Emlékezések és tanulmányok. 1957. 424–425. p. –

Móra Ferenc. – M. F.: Legkedvesebb tankönyveimről. Köznevelés 1957. 13. sz. 292–294. p. – *Móricz Zsigmond.* – Vargha Kálmán: Első könyvek első mesterek. It 1962. 1. sz. 1–18. p. – *Osvát Ernő.* – O. E.: Olvasmányok. Esti Ú. 1899. máj. 6. – *Radnóti Miklós.* – R. M.: A könyv és az ember. R. M.: tanulmányok, cikkek. 1956. 142–145. p. – Batári Gyula: R. M. vallomása olvasmányairól. ITK 1963. 729–730. p. – *Szabó Ervin.* – Sz. E. vallomása olvasmányairól. Sz. E. könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. 1959. 594–596. p. – *Szerb Antal.* – Halász Gábor: A szenvedélyes olvasó. M. Csillag 1942. I. 178–180. p. – Munkásolvasók. – Mit olvassunk? 1908. 98 p. – Pogány József: Kultúra – álkultúra. Könyvdemokratizálás. Szoc. 1910–11. 190–192. p. – Király Albert: A munkások irodalmi és művészeti nevelése. Nsz 1920. jan. 20. 7. p. – H. S.: Mit és hogyan olvassunk? Typ. 1923. 42. sz. – Fegyvertárunk. Nsz 1924. okt. 5. 4. p. – Ggy.: Proletárok könyvvásárlása. Nsz 1924. jún. 29. 9. p. – Grünberg Mária: Mit hogyan olvassunk. Nőmunkás 1925. 3. sz. – R. Fodor Árpád: A könyvolvasó munkás. M. Szle 1928. III. 35–41. p. – Szakasits Antal: Olvas a proletár. Együtt 1928. 2. sz. 4–6. p. – R. Fodor Árpád: A könyvolvasó munkás. M. Szle 1929. 35–41. p. – Akik a mi könyveinket vásárolják. Nsz 1930. máj. 9. 5. p., máj. 11. 9. p. – (sz. a.): „Mindenki kezébe könyvet." Typ. 1931. 19. sz. – Pesterzsébet munkássága a szocialista könyvkultúráért. Nsz 1931. máj. 9. 6. p. – László Dezső: Mit olvasson a munkás? Typ. 1932. 23. sz. – Lotz Antal: A munkásifjúság védelmében. M. Kult. 1932. 20. sz. – Schmidt Sándor: A munkásság szabadidőmozgalma. M. Lélek 1939. 11. sz. – Csapláros István: Munkás és irodalom. 1940. 25 p. – Gyulai Elemér: A magyar munkásifjúság szórakozása. Szoc. Szle 1940. 2. sz. – Rostás Ilona – Reitzer Béla: Ezer munkásvélemény a szabad időről. Munkaügyi Szle 1940. 5. sz. 216–225. p. és klny. – Rostás Ilona – Reitzer Béla: A munkás és fizetéses szabadsága. Munkaügyi Szle 1940. 6. sz. 257–261. p. – Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. 1941. 116 p. – Adatok a vidéki ifjúmunkásság helyzetéről. Nsz 1942. ápr. 26. – Hanskarl Erzsébet: „Mi a kedvenc olvasmányod?" Jelenkor 1943. 21. sz. 10–11. p. – Rézler Gyula: Egy magyar textilgyár munkástársadalma. 1943. – Hankiss János: A művelt munkás. M. Lélek 1944. 1. sz. – Petrányi Győző – Rusznyák Gyula: Munkásifjúságunk helyzete. 1944. – Munkásműveltség könyve. Szerk.: Szendrő Ferenc. 1947. 319 p. 8 t. – Szilágyi János: Munkásosztályunk általános műveltségi helyzete 1919–1945 között. 1964. 135 p. – Szilágyi János: A munkásság két világháború közötti irodalmi olvasmányai. MKSzle 1967. 3. sz. 271–279. p. – L. még Könyvtárügy, könyvtárpolitika. Munkáskönyvtárak. – Parasztság, falusi nép. – Bonyhádi Benjámin: Miként és miért kell népünket olvasásra szoktatni? VU 1859. 17. sz. 196–198. p., 19. sz. 22. p. – Egy példája a magyar nép szellemi fogékonyságának. (Olvasás Válon.) VÚ 1859. 16. sz. 190. p. – Dr. y-s: Népünk olvasási kedvéről. C 1885. 31. sz. 131–132. p., 32. sz. 134–135. p. – Solymossy Sándor: Mit szeret a nép olvasni? 1906. 15 p. – Gulyás Pál: Mit olvas a magyar nép? Múz. és Kvt. Ért. 1911. 2–3. sz.; MKSzle 1911. 284–287. p. – Bodor Aladár: A könyv és a falu. A Falu 1929. 6. sz. 327–331. p. – A falu és a könyv. D 1933. 5–6. sz. 147–148.p. – Móricz Zsigmond: A magyar irodalom és a magyar nép. PN 1933. 136. sz. – Simándi Béla: A könyv nélküli falu. M. Szle 1933. 285–287. p. – Trócsányi Zoltán: A ponyvafüzetről a napilapig. M. Szle 1933. 340–349. p. – Nevelős Gyula: A könyv a tanyán. Pestvm. Népm. 1935. 254–257. p. – Szabó Zoltán: A könyv és a falu. Kath. Szle 1935. 394–

403. p. – Buday György: A népkönyv. Válasz 1936. 468–474. p. – Veres Péter: A falu és a könyv. Könyves 1936. ápr.–máj. 305. p. – Dávid Tibor: Olvas a falu. M. Kult. 1938. I. 104. p. – G. G.: A falusi nép számára megfelelő irodalom. Korunk 1938. 716–717. p. – Horváth Imre: Könyvet a falunak. M. Lélek 1939. 6. sz. – [Fehér Lajos]: Könyvet a falunak! Szabad Szó 1941. aug. 17. – Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. 1941. 116 p. – Mit olvassunk? Szabad Szó 1941. jan. 5. – Tóth Béla: Nép és könyv. M. Élet 1941. 3. sz. – Sebestyén Géza: Könyv a falun. M. Szle 1942. 243–249. p. – Dégh Linda: Adalékok a magyar parasztság irodalmi életéhez. M. Századok 1948. 299–315. p. – Arany János: Népnevelési ügyben. [Közli Lukácsy Sándor.] Csillag 1956. 10. sz. 795–798. p. – Bényei Miklós: A népi írók hatása Tiszaladány olvasási kultúrájára. K 1967. 1. sz. 41–42. p. – L. még Könyvtárügy, könyvtárpolitika. Népkönyvtárak, agrárszocialista könyvtárak. – Nőolvasók. – Vozári Pál: A nők és a könyvek. A Könyv 1902. 4. sz. 10–11. p. – Tóth Rezső: A leány-olvasmányokról. [1906.] 15 p. Klny. Nemzeti Nőnevelés. – Radnóti Dezsőné: Leányaink és olvasmányaink. Család és Isk. 1908. 7–9. sz. – Ego: Mit olvasnak a nők? Typ. 1923. 14, 17. sz. – Biczó Ferenc: Mit olvassanak a fiatal leányok? Kaposvár [1927.] 14 [2] p. – Fort Sándor: Egy népkönyvtár nevelő munkája nőolvasói körében. A Főv. Kvt. Évke 1937. 133–147. p. és klny. 1938. 17 p. 4 t. – Sándor István: A könyv és a magyar nő. D 1937. 3. sz. 41–44. p. – Gábor Géza: Mit olvassanak leányaink? Győr 1940. 12 p. – Nagydiósi Gézáné: Női olvasómozgalom a múlt század közepén. MKSzle 1957. 66–67. p. – Ifjúság, gyermekek. – Farkas László: Az ifjúsági és gyermekirodalom. Figy. 1872. 5. sz. – Kisfaludy Árpád: Levelek húgomhoz az olvasásról. 1888. 105 p. – Nádai Pál: A gyermekeknek való könyvről. Népműv. 1907. I. 524–530. p. – Radnóti Dezsőné: Ifjúságunk irodalmi termékeiről. Család és Isk. 1907. 7. sz. – Wolmuth Ernő: Mit olvasson az ifjúság? (Könyvjegyzékkel.) Tanítók Évkve 1908/9. 75–91. p. – Ehrenhaftné Heller Margit: Mit és hogyan olvasson az ifjúság? KSzle 1917. 1. sz. 26–34. p. – Biczó Ferenc: Mit olvassanak a fiatal lányok? Kaposvár 1927. 14 p. – Imre Sándor: A legújabb irodalom és az ifjúság. Híd 1927. 67–72. p. – Bresztovszky Ede: A gyermek, az író és az olvasó. Nsz 1931. 144. sz. – Móricz Zsigmond: A gyermek és a könyv. D 1933. 3–4. sz. 69–70. p. – Szondy György: Mit olvasson a gyermek? 1933. 43 p. – Ligeti Boriska: Mit mond a könyvről maga az ifjúság? A Jövő Útjain 1934. 50–54. p. – Voinovich Géza: Az ifjúsági irodalomról. D 1934. 7–8. sz. 169–170. p. – Berend Klára: Az ifjúság irodalmi érdeklődése. Szeged 1935. 53 p. – Baloghy Mária: A gyermek és a szabadidő. 1937. 23 p. – Zsák Wilfrid: A Fővárosi Könyvtár és ifjúsági olvasói. 1937. 29 p. – Az ifjú és olvasmányai. Szerk. Dobos Károly. 1938. 176 p. – Nyireő Éva: A mai ifjúság olvasmányai és a túlkorai olvasmányok veszedelme. 1938. 12 p. Klny. A Jövő Útjain. – L. még Könyvkiadás... Gyermek- és ifjúsági könyvek és Könyvtárügy, könyvtárpolitika. Iskolai könyvtárak, ifjúsági könyvtárak. – Diákok, egyetemi hallgatók. – Mihály József: Könyvszeretetet és tanulóifjúság. Bpi Hírl. 1914. febr. 8. – Biczó Ferenc: Mit olvasnak a diáklányok? Kaposvár 1936. 19 p. Klny. Kaposvári Egyesületi Leánygimn. 1935–36. évi ért. – Szondy György: A modern iskola és az ifjúság olvasmányai. 1936. 61 p. – Fábián István: Gimnazisták olvasmányai. M. Szle 1936. I. 194–200. p. – Kenyeres Imre: Egyetemi hallgatók olvasmányai. M. Szle 1936. 199–208. p. – Goitein György: Mit olvasnak a kereskedelmisták? Kaposvár 1937. 8 p. Klny.

Kaposvári községi Felső Keresk. Isk. 1936–37. évi ért. – HORVÁTH RICHÁRD: Mit olvasnak a diákok? M. Kult. 1939. 8. sz. 235–237. p. – LÁNYI EDE: A mai tanulóifjúság olvasmányai. Kassa 1940. 20 p. – MEGYER JÓZSEF: A diák olvasmányai. 1940. 16 p. – ARATÓ LÁSZLÓ: Mit olvas a kamaszdiák. Sorsunk 1942. 449–450. p.

Olvasmányok. – Szépirodalom. – SZANA TAMÁS: Legújabb költőink és a közönség. Otthon 1875. I. – „RÁBA vidék": Regényirodalmunk és az olvasók. C 1888. 10. sz. 43–44. p., 11. sz. 47. p. – KIK A legnépszerűbb írók. C 1911. 22. sz. 138. p. – VÉGH SAMU: Mire valók a klasszikusok? Zilah 1914. 14 p. – NÁDAI: Magyar írók, külföldi írók és vásárlók. Új Élet 1914. 547–549. p. – KRÚDY GYULA: Pesti utca regényolvasói. Ny 1929. I. 212–213. p. – DÉNES TIBOR: A regény és olvasója. Fiatal Magyarság 1936. 74–75. p. – HARASZTHY GYULA: Irodalom, ízlés, közönség. D 1940. 252–253. p. – GÖBEL JÓZSEF: Regény és olvasó. D 1941. 4. sz. 75–77. p. – HARASZTHY GYULA: Az irodalmi közönség. D 1942. 285. p. – ORBÁN DEZSŐ: Magyar Irodalompártoló Társaság. D 1943. 51–52. p. – SZABÓ LAJOS válasza uo. 53–54. p. – BISZTRAY GYULA: Folyóirataink példányszáma és olvasóközönsége az 1840-es és 50-es években. MKSzle 1967. 177–183. p. – Tudományos és ismeretterjesztő irodalom. – SZELLEMI forgalom a mezőgazdasági ismeretterjesztés körében az utóbbi nyolcvan év alatt. Gazd. Füzetek 1862. 3. sz. – EGY társadalomtudományi olvasókör terve. HSz 1904. IX. köt. 3. sz. 240–243. p. – LUKÁCS ELEMÉR: Szellemi munkás és szakirodalom. C 1919. 18. sz. 77–79. p. – Ponyva, detektívregény. – GYÖRGY ALADÁR: Ponyvairodalom ellenszerei. Sárrét 1876. 22. sz. – AMIT A ponyván árulnak. Isk. és Népk. 1878. 1. sz. – A DETEKTÍV-regény. C 1908. 13. sz. 74–75. p. – HANKISS JÁNOS: A detektívregény. 1928. X, 32 p. – GERGŐ ENDRE: A ponyvairodalom kritikájához. Ny 1930. II. 364–367. p. – [LYKA KÁROLY] KRÓNIKÁS: A tízhúszoldalas irodalom. Új Idők 1931. I. 6. p. – E. GY.: A mai ember és az utca irodalma. Új Idők 1932. II. 80. p. – FÖLD ERNŐ: A giccs-narkotikum. Szoc. 1932. 10. sz. 312–315. p. – B[RAUN] R[ÓBERT]: A detektívregény. M. Otthon 1934. 44–45. p. – T[URCSÁNYI] GY[ULA]: Irtóhadjárat indult a ponyvaregények és népköltők ellen. PN 1934. febr. 18. – FARKAS ZOLTÁN: Küzdelem a ponyva ellen. M. Szle 1935. 246–250. p. – GAÁL GÁBOR: Ponyva és irodalom. Korunk 1937. 46–49. p. – IJJAS ANTAL: Tömegkultúra és tömegirodalom. M. Kult. 1937. 3. sz. – HÁRS LÁSZLÓ: A reakciós ponyvaregény. Szoc. 1938. 5. sz. 225–231. p. – NAGY LAJOS: A ponyváról vall a ponyvaolvasó. 1940. N. L.: Író, könyv, olvasó I. 1959. 510–514. p. – SÖREGI JÁNOS: A szegény ember és a vásári ponyvairodalom. Debrecen 1940. 10 p. Klny. Debreceni Képes Kalendárium 1940. – BENEDEK MARCELL: Levél egy fiatalemberhez a bestseller-műveltségről. M. Kultúrszle 1941. 32. p. – MARIUS: A ponyva-irodalom. S 1942. 10. sz. 5–9. p. – BÉKÉS ISTVÁN: Magyar ponyva Pitaval. A XVIII. század végétől a XX. század kezdetéig. 1966. 479 p. – L. még Könyvkiadás . . . Ponyva, népies könyvek. Pornográf kiadványok.

BIBLIOFÍLIA, KÖNYVGYŰJTÉS

SZAKSAJTÓ. – BÜCHER die man kaufen sollte! 1930–1932. Eine kleine aber erlesene Bücherschau. – DER Bücherfreund. Máramarossziget 1917. Wochen-Beilage der „Deutschen Karpathenzeitung." – DIÁRIUM. 1931–1948. (1935–1939: Magyar Könyvbarátok Diáriuma.)

Könyvbarátok közlönye. – KÖNYVBARÁTOK Lapja. 1927–1928. – KÖNYVGYŰJTŐ. 1914–1915. A Könyvtári Szemle melléklete. – KÖNYVGYŰJTŐK Évkönyve. 1919. Szerk. Kőhalmi Béla. 1919. 94 p. – KÖNYVKEDVELŐK kalauza. 1902. – KÖNYVKEDVELŐK Lapja. 1889–1892. Szerk. Gerő Imre. – UA. 1928–1929. Szerk. Révay József. – MAGYAR Bibliofil Szemle. 1924–1925. – MAGYAR Gyűjtők Lapja. 1897. – MAGYAR Könyvbarátok Diáriuma. 1935–1939. (1931–1935 és 1940–1948: Diárium.) – TÖRTÉNETI MŰVEK, KÉZIKÖNYVEK. – SZANA TAMÁS: A könyv régen és most. 1888. 113 p. – SZILÁGYI GÉZA: Fejezetek az erotikus irodalom bibliofíliájából és bibliográfiájából. M. Bibl. Szle 1925. 206–210. p. – LANGER MÓR: A magyar és külföldi bibliofília története. Régi és becses magyar könyvek jegyzéke. 1936. 192 p. 1 t. – CSATKAI ENDRE: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. Sopron 1938. 12 p. Klny. Sopr. Szle. – MAKKAI LÁSZLÓ: Könyvek – gyűjtők – könyvtárak. MKSzle 1938. 294–312. p. – MAKKAI LÁSZLÓ–M. HORVÁTH MAGDA: A magyar könyvgyűjtő kézikönyve. Magyar könyvritkaságok és kézikönyvek 1888–1938 közt elért árainak jegyzéke. 1939. 232 p. – EGYKORÚ CIKKEK, RÉSZTANULMÁNYOK. – GÁSPÁR IMRE: Ifjú könyvgyűjtőknek. Irod. Ért. 1874. 30–31. p. – SZANA TAMÁS: Egy könyvkedvelő jegyzeteiből. Nemzet 1886. 201, 203. sz. – SZANA TAMÁS: Egy amateur naplójából. 1899. 183 p. – SZINI GYULA: Könyvszeretet. A Hét 1904. I. 351–352. p. – A BIBLIOFIL és bibliomán. MKSzle 1908. 280–281. p. – GULYÁS PÁL: A könyvgyűjtés főbb irányai. Uránia 1908. 2. sz. 59–68. p., 3. sz. 135–141. p., 4. sz. 168–175. p. – SZALAY JÓZSEF: Műgyűjtésről. Szegedi amatőrök. Szeged 1912. 11 p. – KACZIÁNY GÉZA: Editio princeps. KSzle 1913. 5. sz. 39. p. – TÍZEZREK bibliofíliája. KSzle 1913. 1. sz. 6–7. p., 1916. 103. p. – GRANGERIZÁLT könyvek. KSzle 1915. 46–47. p. – VANNAK-E bibliofilek? KSzle 1915. 214–218. p. – A SZOCIALISTA könyvbarátságról. Leopold Winarski: A német és osztrák könyvbarátságról; Szabó Ervin: Néhány szó a magyar szocialista könyvbarátságról. KSzle 1916. 36–46. p. – GERGELY JENŐ: Bibliofil-túlzások. M. Graf. 1921. 37–38. p. – s.: Bibliofília és a Nemzeti Múzeum könyvtára. M. Bibl. Szle 1924. 237–238. p. – SZALAY JÓZSEF: Ajánlással és kézírással ékes könyvek. M. Bibl. Szle 1924. 69–77, 185–190. p., 1925. 54–56, 145–147, 234–236. p. – SZALAY JÓZSEF: A könyvről és a könyvszeretetről. Szeged 1931. 22 p. – DRESCHER PÁL: A könyvgyűjtés jelentősége és feladatai. Könyves 1934 dec. 2–3. p. – DRESCHER PÁL: A magyar bibliofília válsága. KSzle 1934–35. 4. p. – LÁNYI OTTÓ: Bibliofília és bibliománia. D 1936. 7–8. sz. 171–173. p. – TR[ÓCSÁNYI] Z[OLTÁN]: A bibliofília ellentéte a bibliofóbia. MKSzle 1939. 475. p. – SZENTKUTY PÁL: A tulajdonos névbejegyzésével ékes könyvek gyűjtése. MKSzle 1943. 327. p. – FITZ JÓZSEF: Bibliofil értékeink. K 1958. 358–361. p. – BIBLIOFIL ÉS KÖNYVBARÁT TÁRSASÁGOK. – *Műbarátok Köre* (M. K.). – ZSÁK WILFRIED: A M. K. és a magyar bibliofília. KSzle 1915. 9–12. sz. 218–222. p. – *Magyar Bibliofil Társaság* (M. B. T.). – M. B. T. évkönyve I. 1921–1928. 1928. 55, VI p. – M. B. T. MKSzle 1920/21. 158. p. – M. B. T. M. Bibl. Szle 1924. 56–58, 120. p. – V. GY.: A M. B. T. M. Bibl. Szle 1924. 232. p. – A M. B. T. évenkénti könyvversenye. (Felhívás.) C 1929. 30. sz. 151. p. – M. B. T. KSzle 1934–35. 56. p. – *Magyar Könyvbarátok Szövetsége*. – A K. Sz. és a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda kultúrmunkája. Napkelet 1933. 139. p. – A MAGYAR Könyvbarátok. D 1939. Karácsonyi árjegyzék 12–15. p. – A MAGYAR Könyvbarátok 15 éve. D 1939. Karácsonyi árjegyzék 17–20. p. – A MAGYAR Könyvbarátok Munkatársai az első tizenöt évben. D 1939. Karácsonyi árjegyzék 21–25. p. – TIZENÖTÉVES könyvbarátok.

D 1940. 3. sz. 49–51. p. – A Magyar Könyvbarátokhoz. D 1945. 49–50. p. – *Magyar Könyvművészeti Társaság* (M. K. T.). – N. E.: M. K. T. alakult. M. Graf. 1928. 178–179. p. – *Magyar Bibliofilek Szövetsége* (M. B. Sz.). – Jékely Zoltán: A M. B. Sz.-nek megalakulása. MKSzle 1937. 68–69. p. – KÖNYVGYŰJTŐK, BIBLIOFILEK. – *Arady Kálmán.* – Kozocsa Sándor: A. K. (1893–1964.) MKSzle 1965. 2. sz. 173–174. p. – *Bánszky Tamás.* – Kanszky Márton: B. T. fametszetgyűjteménye. Élet 1937. 410. p. – *Görcsöni Dénes.* – G. D. halála. KSzle 1914. 3. sz. 92. p. – *Szana Tamás.* – Szigma: Sz. T. MKSzle 1908. 93–94. p. – *Szentkuty (Drescher) Pál.* – Máté Károly: Sz. (D.) P. (1889–1957.) MKSzle 1958. 165–166. p. – L. még Könyvtárügy, könyvtárpolitika. Magánkönyvtárak és Könyvművészet. – EXLIBRIS, KÖNYVJEGY. – Szaksajtó. – Kisgrafika. 1937–1944. A Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének értesítője. – Magyar Exlibris. Debrecen 1935–1936. – Történeti tanulmányok, egykorú írások. – Schwarz Ignác: Magyar könyvgyűjtők exlibrisei. M. Gyűjtők L. 1897. 3. sz. – Exlibrisek. KSzle 1902. febr. 25. 8. p. ápr. 25. 5. p. – Csányi Károly: Exlibrisek. M. Iparműv. 1907. 10–12. p. – Ex-libris irodalom. KSzle 1913. 9. sz. 81–83. p. – Siklóssy László: Az ex-libris Magyarországon. A Gyűjtő 1913. különsz. 7–48. p. – Az ex-libris Magyarországon és külföldön. L'Ex-libris en Hongrie et à l'Étranger. Szerk. Siklóssy László. A Gyűjtő 1913. 6–8. sz. 155–200. p. és klny. 1913. 158 p. 30 mell. – Rexa Dezső: Előadás az exlibrisről. KSzle 1916. 92–102. p. – Nagy Lajos: Exlibrisgyűjtemény a debreceni főiskolai nagykönyvtárban. Debr. Prot. L. 1920. 20–21, 29–30, 36, 44, 53–54. p. – Jambrekovich László: Gróf Apponyi Albert exlibris-terve. M. Bibl. Szle 1925. 260–261. p. – Siklóssy László: Az erdélyi exlibris. Pásztortűz 1925. 548–552. p. – Siklóssy László: A magyar exlibris a háború előtt. Művészeti Szalon 1931. 5–6. sz. 4–12. p., 7–8. sz. 12–20. p. – -f.-: Kis magyar ex-libris bibliográfia. KSzle 1934–35. 44–45. p. – Lyka Károly: Ex-librisek, könyvcímerek. D 1935. 1. sz. 19–20. p. – Soó Rezső, Berei: Debrecen exlibrisművészei I–II. M. Exlibris 1935. 8–12. p., 1936. 56–66. p. – Békés István: Az Ajtósi Dürer Céh keletkezése és feladatai. M. Exlibris 1936. 17–21. p. – Réthy István: Az Ajtósi Dürer Céh élete 1936-ban. M. Exlibris 1936. 67. p. – A Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének évkönyve az 1937. esztendőre. [1937.] 40 p. – Arady Kálmán: A magyar könyvjegy és a M[agyar] E [xlibrisgyűjtők és] G[rafikabarátok] E[gyesülete]. Kisgrafika 1937. 1–2. p. – Szabó T. Attila: A könyvjegy művészete. Pásztortűz 1937. 191–193. p. – Csatkai Endre: A soproni exlibris története. Sopron 1938. 26 t. – Tóth Ervin: A magyar exlibrisművészet. Kisgrafika 1938. 17–21. p. – Barcsay Andrásné Weissenbach Jeanette: Az exlibris és a könyv. MKSzle 1942. 34–47. p. – Nikelszky Géza: Pécs könyvjegyművészete. Dunántúl 1942. márc. 15. – Arady Kálmán: Régi magyar exlibrisek. MKSzle 1962. 59–66. p. – Galambos Ferenc: Nagy József és a magyar exlibrisgyűjtés. KBK Értesítő 1962 dec. 10–13. p.

Magánkönyvtárak. – *Almási Balogh Pál.* – A. B. P. könyvtára. Reform 1870. máj. 28. sz. 2. p. – *Apponyi-család* (A. Antal György, A. Antal, A. Gyula, A. Lajos), Nagyappony. – Jambrekovich László: A gróf Apponyiak nagyapponyi könyvtáráról. MKSzle 1925. 56–67. p. – Jambrekovich László: A nagy-apponyi Apponyi könyvtár. M. Bibl. Szle 1925. 116–120. p. 1 t. – *Apponyi Albert.* – Hováth Jenő: A. A. gróf könyvtára. M. Bibl. Szle 1925. 67–68. p. – *Apponyi Sándor és neje.* – Apponyi Sándor: Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. I. köt. XV–XVI. sz. 1900. V, 478. p.; II. köt. XVII–XVIII. sz. 1902. 4, 423. p. – Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Gesammelt und beschrieben v. Graf Alexander Apponyi I–II. München 1903.; III–IV. Neue Sammlung. 1–2. Besorgt v. L. Dézsi. München 1925–1927. – Dézsi Lajos: Látogatás gróf A. S.-nál. M. Bibl. Szle 1924. 28–36. p. – Hóman Bálint: A. S. MKSzle 1924. 1–8. p. – Gróf A. S. Kiad. M. Nemz. Múz. 1925. 12 p. – Rariora et curiosa. Gr. A. S. gyűjteményéből közli Végh Gyula. 1925. 99 p. 16 mell. – Sikabonyi Antal: Gróf A. S. (1844. jan. 19–1925. ápr. 18.) M. Bibl. Szle 1925. 1–3. p. – Végh Gyula: Rariora et curiosa gr. A. S. gyűjteményéből. M. Bibl. Szle 1925. 14–17. p. – Gróf A. S. emlékezete. 1926. 57 p. 9 t. – Alapítólevél. [Gróf A. S.-alapítvány.] MKSzle 1930. 155–159. p. – Gróf A. S.-né halála. MKSzle 1930. 200–202. p. – Tóth László: A. S.-né (1856–1930.) MKSzle 1930. 151–155. p. – Vértesy Miklós: A. S. (1844–1925.) K 1957. 4. sz. 251–253. p. – *Arany János.* – Debreczeni István: A. J. könyvtára. MKSzle 1967. 186–191. p. – *Babics József.* – Lukinich Imre: Egy magyar bibliofil emléke. M. Bibl. Szle 1925. 95. p. – *Babits Mihály.* – B. M.: Az én könyvtáram. Könyvbar. L. 1927. 1. sz. 28–34. p.; K 1966. 1. sz. 37–40. p. – *Bajza József.* – (y) [Lukácsy Sándor]: B. J. könyvtárának sorsa. K 1958. 4. sz. 259. p. – *Ballagi Géza.* – Zuboly [Bányai Elemér]: A B.-gyűjtemény. PN 1912. júl. 28. 35. p. – *Bayer József.* – Kremmer Dezső: B. J. színészettörténeti könyvtára. KSzle 1917. 46–51, 88–92. p. – *Benczur Gyuláné.* – B. R.: Magyar asszonyok könyvtára. M. Bibl. Szle 1924. 65–68. p. – Bartoniek Emma: B. Gy. MKSzle 1928. 91–92 p. – *Benigni József.* – György Lajos: A B.-könyvtár. Adatok a kolozsvári Egyetemi könyvtár történetéhez. Erd. Múz. 1943. 1–7. p. – *Beöthy Zsolt.* – Kéky Lajos: B. Zs. könyvtára. M. Bibl. Szle 1925. 64–67. p. – *Brassai Sámuel.* – Jancsó Elemér: B. S. könyvtára. KSzle 1935. szept. 25. 5–6. p. – *Braun Róbert.* – B. R. könyvtárából származó könyvek aukciója. 1937. XI. 3–4. 1937. – *Csekonics Endre.* – Néhai zsombolyai és janovai Cs. E. gróf v. b. t. t. kir. főasztalnokmester könyvtárának jegyzéke. 1936. 103 p. – *Csillag Béla.* – Buda-pesti képek, könyvek Cs. B. gyűjteményében. 1936. 66 p. 30 t. – *Dankó József.* – D. J. könyvtárának sorsa. MKSzle 1895. 370. p. – Kollányi Ferenc: D. J. MKSzle 1895. 91–93. p. – *Deák Ferenc.* – Ks.: D. F. könyvtára. M. Bilb. Szle 1925. 173. p. – Panka Károly: D. F. könyvtáráról. MKSzle 1938. 288–293. p. és klny. 1938. 7 p. – *Dévay József.* – D. J. könyvtára. MKSzle 1894. 302. p. – *Elek Artúr.* – Balogh Ilona: E. A. könyvtára a Szépművészeti Múzeumban. Az Orsz. Szépműv. Múz. Közl. 1947. 1. sz. 33–34. p. – *Elischer Boldizsár.* – Az E.-féle Goethe-gyűjtemény katalógusa. Összeáll. Heller Ágost. 1896. V, 145 p. [Németül is.] – Pukánszky Béla: Balthasar Elischer und seine Goethe–Sammlung. Deutsch-Ungarische Heimatsblätter 1932. 183–210. p. és klny. Pécs 1932. 183–210. p. – György Josef: Die Goethe–Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. 1963. 31 p. 12 t. – *Emich Gusztáv.* – Katalog der Bibliothek des Herrn Ritter von E. G. in Bp. 1888. 22 p. – Fraknói Vilmos: A Korvina-könyvtárban másolt kéziratok E. G. gyűjteményében. 1903. 14 p. 1 mell. Klny. MKSzle 1901. – E. G. könyvtára. MKSzle 1906. 282–283. p. – *Ernst Lajos.* – Ernst Múzeum. A magyar történet, irodalom, művészet, színészet és zene emlékeinek gyűjteménye. Ideiglenes katalógus. 1912.; ua. ... és a múzeummal kapcsolatos kiállítási helyiség ismertetése. 1912. 17 p. 16 t. – K. G.: Az Ernst-gyűjtemény. KSzle 1914. 33–36, 59–63. p. – Gáspár Margit: E L. gyűjteményének árverése. MKSzle 1940. 181–183. p. – Tolnai Gábor:

Mikes Kelemen könyvtára? MKSzle 1940. 270–271. p. – *Esterházy-könyvtár.* – CSONTOSI JÁNOS: Jelentés a soproni és kismartoni könyvtári bizottság kutatásairól. Sz 1883. Különsz. 85–94. p. – BARTHA DÉNES – SOMFAI LÁSZLÓ: Haydn als Opernkappelmeister. Die Haydn-Dokumente der Esterházy-Opernsammlung. Bp-Mainz 1960. 470 p. mell. – *Falk Miksa.* – F. M. könyvtárának jegyzéke. É. n. 48 p. – *Fáy-könytár.* – A F.-FÉLE könyvtár ... MKSzle 1881. 84–86. p. – *Frank Ignác.* – TURÁNYI KORNÉL: Pest városi közkönyvtár létesítésének terve. (1867–1884.) MKSzle 1959. 3. sz. 287–290. p. – REMETE LÁSZLÓ: A Fővárosi Könyvtár előtörténetéből. A F. Sz. E. K. Évkve 1961. 1962. 77–95. p. – *Gárdonyi Géza.* – KÉKY LAJOS: G. G. könyvtára. M. Bibl. Szle 1925. 148–151. p. – KATONA JENŐ: G. G. könyvtára. K 1955. 11. sz. 513–515. p. – *Ghyczy Kálmán.* – THALY ISTVÁN: G. K. könyvtára. MKSzle 1888. 229–234. p. – *Glück Frigyes.* – KŐHALMI BÉLA: G. F. könyvtára. KSzle 1915. 207–214. p. – *Goldstein Henrik.* – EGY budai díszkönyvtár. KSzle 1917. 97–98. p. – *Goldziher Ignác.* – S. [SIKABONYI ANTAL]: A G.-könyvtár. M. Bibl. Szle 1924. 238. p. – *Herczeg Ferenc.* – H. F.: Az én könyvtáram. Könyvbar. L. 1927. 265–266. p. – *Hieronymi Károly.* – [RADOS GUSZTÁV]: A M. kir. József-Műegyetem könyvtárának tulajdonában őrzött H. K. könyvhagyatékának címjegyzéke. 1916. 8, 232 p. – *Horánszky Lajos.* – KREMMER DEZSŐ: H. L. könyvtára. KSzle 1915. 36–43, 111–119. p. – *Horváth Árpád.* – H. Á. jelentése az Orsz. M. K. Statisztikai Hivatalhoz saját könyvtáráról. MKSzle 1885. 42–59. p. és klny. [1885.] 16 p. – *Jókai Mór.* – ÖZV. FESZTY ÁRPÁDNÉ JÓKAI RÓZA: Pár szó J. könyvtáráról. M. Bibl. Szle 1924. 197–199. p. – *Juristowski Miklós.* – CSERMELY GYULA: Egy különleges könyvtár. 1939. 125 p. – *Justh Zsigmond.* – KOZOCSA SÁNDOR: J. Zs. könyvtára. KSzle 1935. 15. sz. 119–120. p. – *Kacsóh Pongrác.* – ISOZ KÁLMÁN: K. P. hagyatékának árverése. M. Bibl. Szl 1925. 97–98. p. – *Kátai Gábor.* – A NÉHAI K. G. dr. hagyatékához tartozó könyvtár jegyzéke. Karczag 1879. 120 p. – *Katona Lajos.* – NÉHAI dr. Katona Lajos könyvtárának címjegyzéke. 1911. 54 p. és Ak. Ért. 1911. 465–514. p. – *Kaufmann Dávid.* – NÉHAI dr. K. D. tanár könyvtárának héber kéziratai és könyvei. Összeáll. és ism. Weisz Miksa. 1906. 4, 199, 80 p. – GOLDZIHER IGNÁC: K. D. könyvtára. Ak. Ért. 1906. 306–314. p. – A K. D.-FÉLE zsidókönyvtár a M. Tud. Akadémiában. MKSzle 1906. 86–88. p. – SCHEIBER SÁNDOR: The Kaufmann Haggadah. 1957. 55 t. mell. 29 p. – SCHEIBER [SÁNDOR] ALEXANDER: Die Kaufmann-Haggadah. 1958. 30 p.; ua. 2. Aufl. 1959. 30 p. – MICROCARD catalogue of the rare Hebrew codices, manuscripts and ancient prints in the Kaufmann collection, repr. on microcards. Introd. by Ignac Goldziher. Ed. by R. Gergely. 1959. 44 p. 16 t. – *Knauz Nándor.* – K. KÖNYVTÁRÁNAK sorsa. MKSzle 1899. 409–410. p. – *Kornfeld Móric.* – INDEX librorum Hungaricorum. Bibliotheca Mauritii Baronis Kornfeld. 1913. 48 p. – *Kossuth Lajos.* – K. L. könyvtára. MKSzle 1896. 207. p. – LUKINICH IMRE: K. L. irodalmi hagyatéka. M. Bibl. Szle 1924. 148–152. p. – TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS: Ismeretlen adatok K. L. könyvtáráról. Budapest 1946. 136–138. p. – KATONA JENŐ: K. L. könyvtára. K 1954. 11. sz. 20–22. p., 1955. 1. sz. 27–28. p. – *Kőrösi Csoma Sándor.* – DUKA TIVADAR: K. Cs. S. BSz 1884. 463–472. p. – DUKA TIVADAR: K. Cs. S. BSz 1898. 427–463. p. – *Krejcsi Rezső.* – KŐHALMI BÉLA: K. R. könyvtára. KSzle 1914. 2–3. sz. 88–91. p. – *Madách Imre.* – SZŰCSI JÓZSEF: M. I. könyvtára. MKSzle 1915. 5–28. p. – KOZOCSA SÁNDOR: M. I. könyvtára. KSzle 1935. 1. sz. 99–100. p. – LUKÁCSY SÁNDOR: M. könyvei között. K 1964. 10. sz. 336. p. – *Mátyás Flórián.* – TORDAI ÁNYOS: M. F. könyvtára. Pécs-Baranya-

megyei Múz. Egyesület Ért. 1909. 18–31. p.; ua. 1909. – *Nádasdy Ferenc.* – HORVÁTH JÓZSEF: A nádasdi gróf N.-család nádasd-ladányi elsőszülöttségi könyvtárának története és ismertetése. 1889. 159 p. – SITTE ALFRÉD: Gróf N. F. művei és könyvtára. MKSzle 1902. 146–158. p. – *Nagy István.* – N. I. könyvtára. Sz 1869. 679–680. p. – KELECSÉNYI ÁKOS: N. I. élete és gyűjtőmunkája. MKSzle 1963. 334–340. p. – KELECSÉNYI ÁKOS: A N. I.-féle gyűjtemény. MKSzle 1966. 158–163. p. – *Pauer János.* – SULYOK JÁNOS: A székesfehérvári P.-gyűjtemény. MKSzle 1967. 191–199. p. – *Pethő Gyula.* – P. GY. DR. m kir. főgeológus könyvtára. 1903. 102 p. – *Petőfi Sándor.* – MAJLÁTH BÉLA – THALLÓCZY LAJOS: P. S. hátrahagyott kéziratai és könyvtára. MKSzle 1880. 193–217. p. – KATONA JENŐ: P. könyvtára. K 1953. 12. sz. 17–19. p. – *Pulszky Ágost.* – A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI Társaság P. Á. könyvtárának betűrendes katalógusa. 1903. 111 p. – *Rádl Ödön.* – R. Ö. hagyatéka. Múz. és Kvt. Ért. 1917. 1. sz. 54. p. – *Rákosi Jenő.* – KÁRPÁTI AURÉL: R. J. könyvtára. M. Bibl. Szle 1924. 199–201. p. – *Ráth György.* – R. GY.: Unicumok könyvtáramban. MKSzle 1894. 1–9. p. – R. GY. régi m. könyvtára. 1905. IV, 79 p.; Ak. Ért. 1905. 577–650. p. – R. GY. MKSzle 1905. 280–281. p. – R. GY. régi magyar könyvtára a M. T. Akadémiában. MKSzle 1905. 381–384. p. – CSÁNYI KÁROLY: R. Gy. Lit. 1928. 145–147. p. – *Ravasz László.* – KÉKY LAJOS: R. L. könyvtára. M. Bibl. Szle 1925. 237–239. p. – *Schlauch Lőrinc.* – FRAKNÓI VILMOS: Sch. L. szatmári püspöknek Török János által gyűjtött könyvtára. MKSzle 1877. 77–90. p. – MESZLÉNYI GYULA: Bibliotheca Laurenziana. Szatmár 1900. 202 p. – *Simor János.* – DANKÓ [JÓZSEF] JOSEPHUS: Binae disquisitiones, quorum ... J. Simor ... de supellectile libraria theologica. Strigonii 1886. 63 p. 3 t. (Borítékcím: Monimentum quinquagênariorum sacerdotii em. dom. Joannis cardinalis Simor'...) – DANKÓ JÓZSEF: S. bíbornok érsek könyvtárának kéziratai. MKSzle 1886. 107–118. p. – SUJÁNSZKY ANTAL: Cathalogus Bibliothecae Joannis Cardinalis Simor ... Strigonii 1887. 4 p. 1590 has. – SENNOWITZ ADOLF: S. J. C 1891. 4. sz. 14–15. p. – S. J. bíbornok. MKSzle 1891. 161–162. p. – *Somogyi Károly.* – MÓRA FERENC: S. K. emlékezete. Szeged 1923. 18 p. – MÓRA FERENC: Egy nagy könyvtáralapítóról. Közműv. 1924. 4. sz. 125–126. p. – VÁSÁRHELYI JÚLIA: Emlékezés a könyvtáralapító S. K. kanonokra. Szeged 1940. 14 p. – BEZERÉDY ISTVÁN: „A tudomány kincs, a munka hozzá a kulcs". S. K. emlékezetére. Dél-Magyarország 1963. márc. 20. – L. még Szeged. Somogyi K. – *Stein Aurél.* – RÁSONYI LÁSZLÓ: S. A. és hagyatéka. 1960. 37 p. – *Sulyok Zoltán.* – MARYCZ GYŐZŐ: S. Z. könyvtárának jegyzéke. Békéscsaba 1920. 84 p. – *Szabó Dezső.* – SZABÓ ISTVÁN: Sz. D. ötezer könyve között. M. Nemzet 1940. 68. sz. – *Szabó Ervin.* – REMETE LÁSZLÓ: Sz. E. szocialista könyvgyűjteménye a Fővárosi Könyvtárban. 1968. 37, 4 p. Klny. F. Sz. E. K. Évkve XII–XIII. – *Szalay József.* – Sz. J.: Ajánlással és kézírással ékes könyvek. M. Bibl. Szle 1924. 69–77, 185–190. p., 1925. 54–56, 145–147, 234–236. p. – Sz. J. ünneplése. KSzle 1935. 48. p. – TOLNAI GÁBOR: Sz. J., a bibliofil. (1870–1937.) MKSzle 1937. 252–254. p. – *Széchenyi István.* – SZABÓ LÁSZLÓ, BÁRTFAI: Gróf Sz. I. könyvtára. 1923. 102 p. – *Szinnyei József.* – EÖTVÖS LAJOS: Hatezer hírlap. VÚ 1871. 36. sz. 455. p. – L. még Bp. Országos Széchényi K. – *Szüry Dénes.* – Sz. D.: Száz év. Irodalom-nyelvfejlődés. 1767–1867. 1907. 149 p. [kat.] – SZENTKUTI PÁL: A Fővárosi Könyvtár Sz.-gyűjteménye. MKSzle 1943. 407–412. p. – *Thallóczy Lajos.* – SZEKFŰ GYULA: T. L. könyvtáráról. KSzle 1916. 137–140. p. – *Thuránszky Tamás.* – KI.: T. T. hírlapgyűjteménye. Erd. Múz. 1910. 6. füz. 387. p. – *Todoreszku Gyula*

és Horváth Aranka. – [KŐHALMI BÉLA] PHILOBIBLOS: T. Gy. dr. gyűjteménye. KSzle 1914. 149–153, 174–178. p. – MELICH JÁNOS: Dr. T. Gy. 1866–1919. MKSzle 1919. 118–120. p. – AKANTISZ VIKTOR: Dr. T. Gy. és neje H. A. régi magyar könyvtára. 1922. XVI, 117 p. 10 mell. – PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN: A Todoreszku–Horváth könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. MKSzle 1929. 95–98, 214–221. p., 1930. 137–145. 303–310. p. – FITZ JÓZSEF: Dr. Schöffer Aladárné [Todoreszkuné] ravatalánál. MKSzle 1938. 353–354. p. – *Toldy Ferenc.* – E. ILLÉS LÁSZLÓ: T. F. könyvtára. Főv. L. 1876. 19. sz. 88–89. p. – THALLÓCZY LAJOS: T. F. könyvtára. Figy. 1877. 2. köt. 142–145. p. – PONORI THEWREWK ÁRPÁD: A Toldy-könyvtár magyar régiségei és ritkaságai. A II. ker. királyi egyetemi kat. főgimnázium 1881/82. évi ért. – *Tóth Béla.* – KOZOCSA SÁNDOR: T. B. könyvtára. KSzle 1935. 14. sz. 107–108. p. – *Török János* l. Schlauch Lőrinc. – *Vigyázó Ferenc.* – BERZEVICZY ALBERT: V. F. gróf emlékének megörökítése... Ak. Ért. 1928. 175–177. p. – VARGHA GYULA beszéde gróf V. F. ravatalánál. Ak. Ért. 1928. 178–179. p. – *Vitál Alajos.* – REIZNER JÁNOS: Adalékok a hazai könyvtárak statisztikájához. I. Vitál Alajos könyvtára. MKSzle 1887. 89–92. p. – *Vörösmarty Mihály.* – CSAPODI CSABA: V. M. könyvtára. MKSzle 1956. 1. sz. 65–68. p. – L. még Bibliofília, könyvgyűjtés. Könyvgyűjtők, bibliofilek.

KÖNYVTÁRI KULTÚRA

Könyvtárügy, könyvtárpolitika. – SZAKSAJTÓ. – ISKOLAI ÉS NÉPKÖNYVTÁR. 1878–1879. Az iskolai és népkönyvtárakat terjesztő központi bizottság hivatalos közlönye. – ISKOLÁNKÍVÜLI NÉPMŰVELÉS. 1928–1929. – KÖNYVTÁRI SZEMLE. 1902. Könyvtárak és könyvgyűjtők félhavi értesítője. – UA. 1913–1917. Könyvtárak, olvasók, és könyvgyűjtők félhavi értesítője. Melléklap: Magyarország Bibliográfiája. – UA. 1934–1935/36. Melléklap: Magyar Könyvészet. – MAGYAR KÖNYVSZEMLE. 1876–. Szünetelt: 1935–1936, 1947–1954. – MÚZEUMI ÉS KÖNYVTÁRI ÉRTESÍTŐ. 1907–1918. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és Országos Tanácsának hivatalos közlönye. – NÉPMŰVELÉS. 1906–1917. Havi folyóirat a népművelés köréből. – PESTVÁRMEGYEI NÉPMŰVELÉS. 1928. Közművelődési és tanügyi szaklap. – A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG Könyvtárügye. A könyvtárügyi politikai megbízottak hivatalos lapja. 1919. máj. 1–júl. 1. – ADATTÁRAK. – PETZHOLDT, JULIUS: Adressbuch der Bibliotheken Deutschland's mit Einschluss von Oesterreich–Ungarn und der Schweiz. Dresden 1874. XI. 526 p. – GYÖRGY ALADÁR: Magyarország köz- és magán-könyvtárai 1885-ben. 1886–1887. 402, 403–615. p. 1 térk. – Folyamatosan közöl adatokat M. Stat. Évk. (1899–1903: 40–50 nagyobb kvtár; 1904–1906: 5000 kötetnél nagyobb közkvtár; 1907–1913, 1925, 1930, 1935: 10 000 kötetnél nagyobb közkvt.) – MAGYAR MINERVA. A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. Közrebocsátja a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. I. évf. 1900. 1900. XVIII, 2, 391, 1 p.; II. évf. 1901–1902. 1902. XXXII, 550, 2 p.; III. évf. 1903–1904. 1904. VI, 934, 1 p.; IV. évf. 1904–1911. 1912. IV, 1039 p.; V. évf. 1912–1913. 1915. VI, 1127 p.; VI. évf. 1930–1931. 1932. IX, 976 p. – BOHATTA, JOHANN–HOLZMANN, MICHAEL: Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie. Wien 1900. VI, 2, 573, 3, 6 p. – SZABÓ ANDRÁS ENDRE: Könyvtári adatok (1884–1962). 1966. – KÖNYVTÁRI MINERVA. I–II. 1965. XLII, 684; 234 p.; Ua. angolul: Hungarian Library Directory. I–II. 1965.; Ua. oroszul: Putevoditel' vengerszkih bibliotek. I–II. 1965. – TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK, CIKKEK. – GÁRDONYI ALBERT: Könyvtárügyünk és a törvényhozás negyven év előtt. KSzle 1913. 2. sz. 3–4. p. – PANKA KÁROLY: Az országos könyvtár felállításának eszméje a törvényhozás előtt. KSzle 1913. 4. sz. 26–28. p. – GULYÁS PÁL: Kommunista könyvtárpolitika. MKSzle 1920–21. 1–84.; 1922. 13–58. p. és 1921. 129 p. – GULYÁS PÁL: A könyv sorsa Magyarországon a legrégibb időktől napjainkig MKSzle 1923. 27–96, 176–199. p., 1924. 13–71. p. – GULYÁS PÁL: A könyvek és könyvtárak hajdan és most. 1924. 76 p. – FITZ JÓZSEF: A könyv sorsa Erdélyben. Erdély 1940. 179–187. p. 4 t. – GYÖRGY LAJOS: Erdély könyvtár- és levéltárügye. M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. 1938–1941. 3–12. p. – KŐHALMI BÉLA: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. 1959. 258 p. 13 t. – KŐHALMI BÉLA: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. 1959. XI, 211 p. – VARGA ZOLTÁNNÉ: Az imperializmus kora első két évtizedének könyvtárpolitikai előzményei és kezdetei Magyarországon. Könyv és könyvtár 1964. 43–69. p. és klny. – DÉRI MIKLÓSNÉ: Könyvek és könyvtárak a két világháború között. K 1966. 10. sz. 577–579. p. – EGYKORÚ ÍRÁSOK. – MÁTRAY GÁBOR: Kérelem a nyilvános- és magánkönyvtárak s képgyűjtemények t. c. elöljárói és birtokosaihoz hazánkban. Hölgyf. 1852. 33. sz. 128. p. – KÉRELEM a nyilvános és magánkönyvtárak s képgyűjtemények... M. Hírl. 1852. febr. 10. 3150–3151. p. – MÁRKI JÓZSEF: Könyvtár, könyvtári címmutató és közművelődés. Sürgöny 1864. 234. sz. – SZÁSZ KÁROLY: Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár. PN 1871. 285–288. sz. és klny. 1871. 27, 3 p. – SZINNYEI JÓZSEF: Alapítsunk hírlapkönyvtárakat. Reform 1872. 149. sz. – A KÖZKÖNYVTÁRAK és gyűjtemények tárgyában a közokt. min. rendelete azok főfelügyelőjéhez, Pulszky Ferenchez. Reform 1874. 221. sz. – KÖNYVTÁRAK, s múzeumok. Pulszky Ferenc jelentése a közoktatási miniszterhez. PN 1874. 241–242. sz. – P. SZATHMÁRI KÁROLY: Országos könyvgyűjteményeinkről. Emlékirat. Bpi Közl. 1874. 49. sz. – K. P. M.: Mikor lesz hírlap-könyvtárunk? Tört. L. 1874. 4. sz. – K. PAPP MIKLÓS: Hírlapkönyvtár. Tört. L. 1874. 14. sz. – G. P.: Alakítsunk közkönyvtárakat. Bácska 1878. 5. sz. – ROSENBERG SÁMUEL: Könyvtárakról és azoknak befolyásáról a társadalmi életre. C 1880. 2–6. sz. és klny. Eperjes 1880. 28 p. – MAGYARORSZÁG köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. MKSzle 1886. 19–40. p. – BUDAPEST, márc. 20. Religio 1902. I. 242–243. p. [Templomokból közkönyvtárak, Timon Zoltán indítványa.] – GYALUI FARKAS: A magyar könyvtárak jövőjéről. BSz 1904. 330. sz. 437–450. p. és klny. 1904. 16 p. – ÁBRAHÁM SÁNDOR: Nyilvános könyvtár. Független Ú. 1906. 25. és klny. Zilah 1906. 8 p. – FERENCZI ZOLTÁN: Az olvasásról a köz- és népkönyvtárakkal kapcsolatban. Múz. és Kvt. Ért. 1907. 73–80. p. – MÓCZÁR JÓZSEF: A középiskolai tanári könyvtárak átalakítása közkönyvtárakká. Népmív. 1907. 265–269. p. – GYALUI FARKAS: A magyar könyvtárak ügye. Bpi Hírl. 1908. 244. sz. – FERENCZI ZOLTÁN: A könyvtárak, mint a nemzeti művelődés eszközei. Múz. és Kvt. Ért. 1909. 188–196. p. és klny. 1909. 25 p. – MAGYAR városi könyvtárak 1908-ban. C 1910. 19. sz. 120–121. p. – DIENES LÁSZLÓ: Centralizáció a könyvtárügy terén. Népmív. 1911. 84–89. p. – ERDÉLYI PÁL: Az erdélyi könyvtárakról. Erd. Múz. 1912. 127–149. p. és klny. Kolozsvár 1912. 25, 3 p. – ALPÁRI GYULA–BALÁZS BÉLA: Nyilvános könyvtárak. Világ 1913. dec. 31. – FERENCZI ZOLTÁN: Pár szó a könyvtárakról. KSzle 1913. 1. sz. 3–5. p. – SCHEIN JÓZSEFNÉ: Könyvtárpolitika – nemzetiségi politika. KSzle 1913. 10. sz. 88–89. p – SIKABONYI ANTAL: Könyvtári kérdésekről. M. Figy. 1913. 271– 283

p. és klny. [1913]. 20 p. – MÚZEUMOK és könyvtárak. – Wlassics Gyula elnöki beszédei. 1913. 132,2 p. – KŐHALMI BÉLA: Közkönyvtáraink szervezéséhez. HSz 1914. 29. köt. 2. sz. 264–266. p. – KÖNYVET a sebesülteknek! KSzle 1914. 7–12. sz. 215–216. p. – WLASSICS GYULA könyvtárpolitikai kérdésekről. KSzle 1914. 1. sz. 1–2. p. – DIENES LÁSZLÓ: A könyvtárak és a békemozgalom. KSzle 1915. 4–8. sz. 95–96. p. – MIHALIK JÓZSEF: Intézményeink és a háború. Múz. és Kvt. Ért. 1915. 1–26. p. – KŐHALMI BÉLA: Menekülő erdélyi könyvtárak. KSzle 1916. 58–63. p. – DIENES LÁSZLÓ: Könyvtár a kommunista társadalomban. 1919. 18 p. – KLUBOKBÓL és főúri palotákból könyvtárak lesznek. Vörös Ú. 1919. ápr. 7. – A KÖNYV a dolgozó népé. Vörös Ú. 1919. máj. 7. – KÖNYVEK-könyvtárak. Vörös Ú. 1919. jún. 1. – A KÖZKÖNYVTÁRAK Gyűjtő és Elosztó Telepének munkája. Tanácsközt. Kvtügye 1919. júl. 4. – A KULTÚRA közkincs. Fáklya 1919. ápr. 22. – STEINHOFER KÁROLY: A könyvtárak a kommunista államban. C 1919. máj. 30. 46–47. p. – NYIRED ISTVÁN: A megcsonkított Magyarország könyvtári és múzeumi közművelődésügye. Társadalomtudomány 1921. 597–601. p. – GULYÁS PÁL: Magyarország könyvtárai és a trianoni béke. MKSzle 1922. 225–229. p. – TÖRVÉNY nemzeti nagy könyvgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről. MKSzle 1922. 216–222. p. – FIGYELŐ: Magyar könyvek sorsa a Felvidéken. M. Bibl. Szle 1924. 235–237. p. – HÓMAN BÁLINT: Múzeumok, könyvtárak, levéltárak. 1927. 50 p. Klny. A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán. 1927. 295–345. p. – BALOGH JÓZSEF: Új magyar könyvtárpolitika felé. M. Szle 1932. okt. 163–166. p. – FORT SÁNDOR: Tudományos könyvtár és népkönyvtár. Pestvm. Népm. 1937. 260–263. p. – PASTEINER IVÁN: Magyar könyvtárpolitika. M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. I. 1935–37. 1937. 5–12. p. – RÉDEY TIVADAR: Könyvtáros és közönség. A M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. 1937–1938. 5–11. p. – BAY FERENC: Könyvtárpolitikánk célkitűzései. Győr 1939. 19,1 p. Klny. Győri Városi Közkvt. Évk. – PASTEINER IVÁN: A közgyűjtemények orsz. felügyelőjének felügyelete alatt álló közgyűjtemények működése 1938-ban. MKSzle 1939. 123–135. p. – BISZTRAY GYULA: Könyvek világa. Könyvtárak és könyvkedvelők gondjai. M. Szle 1940. 425–435. p. – GÁSPÁR MARGIT: Felvidéki és Kárpátaljai könyvgyűjtés. MKSzle 1940. 91–92. p. – WITZMANN GYULA: A városi könyvtárügy. 1940. 23 p. Klny. Városi Szle 1940. 3. sz. 371–391. p. – HARASZTHY GYULA: Az erdélyi könyvakció. MKSzle 1941. 331. p. – NÉMETH ENDRE: Jog és törvényhozás a könyvtári életben. A Főv. Kvt. Évk. 1941. 173–216. p. – SÁRKÁNY OSZKÁR: A vidéki kutató és a könyvtár. MKSzle 1941. 285–288. p. – GÁSPÁR MARGIT: Délvidéki gyűjtés. MKSzle 1942. 430–431. p. – GÁSPÁR MARGIT: Kelet-magyarországi és erdélyi gyűjtés. MKSzle 1942. 58. p. – DEZSÉNYI BÉLA: A hírlapkönyvtár gyűjtőköre. MKSzle 1943. 136–149. p. – FITZ JÓZSEF: Könyvtárak a háborúban. A M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. 1941–1943. 3–7. p. – D. GÁL ÁGOTA: Hazai Könyvtári kiállításaink történetéhez. MKSzle 1957. 388–398. p. – SZABÓ ERVIN: Magyar nyelven megjelent könyvtudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1959. 747 p. 11 t. – Vidéki könyvtárak. – VIDÉKI könyvtáraink tanulmányozása. MKSzle 1898. 314. p. – VIDÉKI könyvtáraink (1899, 1901–1916.-ban). [A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége hivatalos jelentésének a könyvtárakra vonatkozó adatai.] MKSzle 1900, 1902, 1903, 1905–18. évf.-ban. – VIDÉKI könyvtáraink jövője. MKSzle 1899. 17–40. p. – VIDÉKI könyvtárak állami segélyezése. MKSzle 1900. 110–111. p., 1901. 333–334. p., 1904. 366–367. p. – VIDÉKI nyilvános könyvtárak fejlő-

dése. MKSzle 1903. 318–319. p. – RADÓ ISTVÁN: Vidéki közkönyvtárak. MKSzle 1940. 55–64. p. – KÖNYVTÁRÜGYI SZERVEK. – *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, Főfelügyelősége, Szövetsége.* – MÚZEUMI ÉS KÖNYVTÁRI ÉRTESÍTŐ. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének és Országos Tanácsának hivatalos közlönye. Szerk. Mihalik József. 1907–1918. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Főfelügyelete. MKSzle 1898. 82–91. p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos felügyelete, szervezése és gyarapítása tárgyában kibocsátott szabályzatok. 1901. 52 p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak országos főfelügyelőségének szabályzata. (1901?) 7 p.; MKSzle 1901. 74–79. p. – AZ ORSZÁGOS múzeum- és könyvtárbizottságnak és a múzeumok és könyvtárak országos tanácsának újjáalakulása. MKSzle 1901. 191–198. p. – PORZSOLT KÁLMÁN: Az Orsz. múzeum- és könyvtárbizottság jelentése. 1901. 10 p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Tanácsának [1901–1913.] évi jelentése. I–XII. 1902–1914. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Szövetségének szervezete. MKSzle 1903. 69–71. p. – MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Szövetsége 1904. október 29-én Temesvárt tartott közgyűlésének és október 30-án Versecen tartott ülésének jegyzőkönyvei. 1904. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos szövetsége 1906. máj. 24-én Budapesten tartott ülésének jegyzőkönyve. 1906. 46,1 p. – FRAKNÓI VILMOS: Visszatekintés egy évtized munkásságára. Múz. és Kvt. Ért. 1907. 121–137. p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének új szabályzata. Múz. és Kvt. Ért. 1907. 112–115. p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének újjáalakulása. MKSzle 1907. 285. p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Tanácsának új szabályzata [1908] Múz. és Kvt. Ért. 1908. 171–172. p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Tanácsának ügyrendje és a Múzeumok és Könyvtárak Tanácsa és Orsz. Főfelügyelősége egyesített hivatalának szolgálati szabályzata és ügyrendje. 1909. 55 p. – WLASSICS GYULA... Apponyi Albert vall. és közokt. ü. miniszterhez intézett emlékirata. Múz. és Kvt. Ért. 1909. 57–60. p. – SZABÓ ERVIN véleménye a Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának emlékiratáról. 1910. 8 p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Orsz. Főfelügyelőségének emlékirata a magyar könyvtárügy fejlesztése érdekében. MKSzle 1912. 188–192. p. – WLASSICS GYULA: A mi emlékiratunk. Múz. és Kvt. Ért. 1912. 1–4. p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Orsz. Szövetségének szervezete. Múz. és Kvt. Ért. 1912. 315–316. p. – WLASSICS GYULA elnöki megnyitóbeszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein születésének hatvanadik évfordulójára. 1912. 97 p. – [SZABÓ ERVIN] Egy régi könyvtáros: Szövetségünk közgyűléséhez. KSzle 1913. 6. sz. 45–46. p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége hivatalának ügyrendje. 1914. 20 p. – UA. 1916. 32 p. – MIHALIK JÓZSEF: Reformok. Múz. és Kvt. Ért. 1915. 151–165. p., 1916. 1–9. p. – WLASSICS GYULA: A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége közgyűlésén Sopronban 1915. okt. 5-én elmondott megnyitó beszéde. 1915. 13 p. – A FŐFELÜGYELŐSÉG hatáskörébe tartozó közgyűjtemények új csoportosítása. Múz. és Kvt. Ért. 1916. 61–66. p. – MIHALIK JÓZSEF: Két évi munkásság eredményei. Múz. és Kvt. Ért. 1916. 66–79. p. – GULYÁS PÁL: A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa 1914–1917. évi működése. Múz. és Kvt. Ért. 1918. 81–93. p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Orsz. Főfelügyelősége csatlakozása a Magyar Nemzeti Tanácshoz. Múz. és Kvt. Ért. 1918. 201. p. – *Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet* (1919). – SZABÓ GYÖRGY: Kísérlet a rendszeres bibliográfiai munka megteremtésére a Tanácsköztársaság idején. ITK 1959. 229–231.

p. — *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ.* — Az O. K. és B. K. szabályrendelete. MKSzle 1923. 158–159. p. — PASTEINER IVÁN: Jelentés az O. K. és B. K. 1923. évi működéséről. MKSzle 1924. 120–131. p. — PASTEINER IVÁN: Bibliográfiai Központ. M. Bibl. Szle 1925. 91–92. p. — PASTEINER IVÁN: Az O. K. és B. K. A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán. 1927. 345–349. p. — PASTEINER IVÁN: Jelentés a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége . . . továbbá az OKBK 1943. évi működéséről. 1944. 40 p. — *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.* — A M. K. ÉS L. E.-NEK évkönyve I. 1935–1937. Szerk. Bisztray Gyula. 1937. 92 p. II. 1937–1938. Szerk. Bisztray Gyula. 1938. 96 p. III. 1938–1941. Szerk. Witzmann Gyula. 1941. 75 p. — FITZ JÓZSEF: A M. K. és L. E.-nek célkitűzései. KSzle 1935. szept. 25. 1–2. p. — A. M.: A M. K. és L. E. első rendes közgyűlése. MKSzle 1937. 66–67. p. [1936.] — J. HAJDÚ HELGA: A Szabó Ervin Kör elődje: a M. K. és L. E. K 1959. 4. sz. 251–252. p. — KÖTELESPÉLDÁNY. — TÓTH ANDRÁS: A kötelespéldányszolgáltatás története Magyarországon. 1964. 91 p. [A jegyzetekben bőséges irodalom, függelékben a legfontosabb rendelkezések.] — KÖNYVTÁRTUDOMÁNY. — KUDORA KÁROLY: Könyvtártan. 1893. XIX, 208 p. — GYALUI FARKAS: A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár 1903. 2, 25 p. — FERENCZI ZOLTÁN: A könyvtártan alapvonalai. 1903. XII, 240 p. — GULYÁS PÁL: Könyvtári problémák. 1917. 180 p. — NYIREŐ ISTVÁN: A könyvtártudomány mai törekvései. 1930. — SZÍVÓS BÉLA: A könyvtártan mint tudomány. Miskolc 1931. 12 p. — L. még az egyes ágazatokat, pl. Bibliográfia, Könyvtártan stb. — K ö n y v t á r o s k é p z é s é s t o v á b b k é p z é s. — [KÖZLEMÉNYEK a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének szaktanfolyamairól.] MKSzle 1898. 205–206, 352–356. p., 1900. 406–409, 334–335. p., 1902. 528–529. p., 1904. 347–349. p., 1907. 190–191, 284–285. p., 1909. 288. p., 1913. 286. p. — ESZTEGÁR LÁSZLÓ: A bibliográfiai szakismeretek megszerzése. MKSzle 1898. 212–225, 357–371. p. — -R.: A könyvtári tudományok a kolozsvári m. kir. Ferencz-József tudományegyetemen. MKSzle 1901. 417. p. — BUDAPEST Székesfőváros könyvtárainál rendszeresített könyvtári szakvizsga szabályzata. 1911. 15, 2. — A KÖNYVTÁRTUDOMÁNY a budapesti kir. magyar tudományegyetemen. MKSzle 1914. 286. p. [Gulyás P.] — KÖNYVTÁRI előadások. — Könyvtárosképzés. KSzle 1916. 1. sz. 27–28. p. — GULYÁS PÁL: Könyvtárosképzés. Múz. és Kvt. Ért. 1917. — A KÖZOKTATÁSÜGYI Népbiztosság 87 745/III. b. sz. rend. a könyvtárosi tanfolyamról. A Tanácsközt. Kvtügye 1919. máj. 1. — DIENES LÁSZLÓ: Könyvtárosképzés a Tanácsköztársaságban. 1919. 13 p. — HOLUB JÓZSEF: Könyvtáros és levéltárosképzés. MKSzle 1923. 95–110. p. — EGYETEMI magántanári képesítés. S 1933. 5. sz. 156. p. [Máté Károly] — ASZTALOS MIKLÓS: A könyvtárosképzés kérdéséhez. KSzle 1934. 2. sz. 9–10. p. — BAY FERENC nyilatkozata. KSzle 1934. 1. sz. 3. p. — F[ITZ] J[ÓZSEF]: Adalékok a könyvtárosképzés magyar bibliográfiájához. KSzle 1934. 3. sz. 18. p. — FITZ JÓZSEF: A könyvtárosképzés kérdéséhez. KSzle 1934. 3. sz. 17–18. p. — [KÖZLEMÉNYEK a M. Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete szaktanfolyamairól.] M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. I. 1935–37. 43–48. p., II 1937–38. 73–78. p. és MKSzle 1937. 67–68, 347. p., 1938. 82. p. — KÁPLÁNY GÉZA: A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében. 1937. 18. p. Klny. Műsz. Bibl. Közl. 18. sz. — KÖNYVTÖRTÉNET és karrier. MKSzle 1944. 74–75. p. — VÉRTESY MIKLÓS: Könyvtárosvizsga 50 évvel ezelőtt. K 1958. 8. sz. 574. p. — EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI KÖNYVTÁRAK. — KUDORA KÁROLY: Könyvtárpolitika és az új egyetemek 1912. 16 p. — PERSIÁN KÁLMÁN: Az új egyetemek és

könyvtáraik. Kolozsvár 1914. 18 p. — PASTEINER IVÁN: Az egyetemi könyvtárak. MKSzle 1937. 3–11. p. és klny. 1937. 7 p. — VARGA ZSIGMOND: A régi protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége. MKSzle 1937. 193–201. p. — SZAKKÖNYVTÁRAK. — EÖRY: Szerény indítvány hazai mezőgazdasági könyvtárak ügyében. M. Gazda 1859. 11–12. sz. 177–178, 193–194. p. — KOVÁCH LÁSZLÓ: Gazdasági könyvtárak ügyében . . . M. Gazda 1859. 16. sz. 268–269. p. és Gazd. L. 1859. 25. sz. [Eöryhez.] — MEZEI közkönyvtárak. MS 1864. 197. sz. — TERMÉSZETRAJZI könyvtár felállítása érdekében. [Xantus János indítványa.] PN 1864. 212. sz. — JOGI szakkönyvtárak. Ügyvédek L. 1887. 44. sz. 1. p., 52. sz. 9. p. — SICHERMANN BERNÁT: Létesítsünk Kamarai Könyvtárakat. A Jog 1887. 108–109. p. — BÍRÓSÁGI könyvtárak. Ügyvédek L. 1889. 3. sz. 1–2. p. — MÁRKUS DEZSŐ: Törvényszéki könvytárak. Jogtud. Közl. 1889. 23. p. — K. NAGY SÁNDOR: A törvényszéki könyvtárak kiegészítéséről. Jogtud. Közl. 1890. 353. p. — A HATÓSÁGI könyvtárakról. M. Közigazgatás 1896. 8. sz. 1–2. p. — SZAKKÖNYVTÁRAKAT az iparosoknak! M. Ip. 1903. 579. p. — ROB.: Országos zenekönyvtár és más egyebek. C 1905. 8. sz. 48. p. — KÖZIGAZGATÁSI szakkönyvtárak. M. Közigazgatás 1907. 13. sz. 1–2. p. — KÖZLEKEDÉSI szakkönyvtár. Városok L. 1910. 35. sz. — KREMMER Dezső: Színészettörténeti Könyvtár. KSzle 1913. 46–48. p. — BRAUN RÓBERT: Magyar szerkesztőségi könyvtárak. KSzle 1914. 4. sz. 93–97. p. — SZILY ADOLF: Könyvtárt a vakoknak! Világ 1914. ápr. 19. — FILATELISTA könyvtár. VÚ 1915. 25. sz. 460. p. — WALLESHAUSEN GYULA: A mezőgazdasági könyvtárügy történetéhez. MKSzle 1960. 326–332. p. — PARLAMENTI KÖNYVTÁRAK. — TRÓCSÁNYI GYÖRGY: Parlamenti könyvtárak. MKSzle 1937. 97–110. p. és klny. 1937. 15. p. — KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK. — MEGYEI közkönyvtárak. MS 1864. 197. sz. — BÁRÓ EÖTVÖS József levele a népművelési egyletek ügyében. PN 1867. 230, 231. sz. — NYILVÁNOS könyvtáraink. Figy. 1874. 26. sz. — GYÖRGY ALADÁR: A közművelődési csarnokokról. Isk. és Népk. 1879. 115–122. has. — GYÖRGY ALADÁR: A népnevelési egyesületek jelentősége. A Nép Barátja (Kolozsvár) 1881. 113, 114. sz. — X. Y. [MOCSÁRY LAJOS]: A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés. 1886. 64 p. — BALOGH BERTALAN: Magyar nemzeti közművelődés. A magyar közművelődési egyesületek szövetségéről . . . 1905. 66 p. — GÁLFFY IGNÁC: Közművelődési egyesületeink feladatairól. Miskolc 1905. 176,3 p. — A SZABAD tanítás Pécsett 1907-ben tartott magyar országos kongresszusának naplója. Szerk. Vörösváry Ferenc, Pályi Sándor közreműködésével. 1908. XIV, 647 p. — A SZABADOKTATÁS országos szervezete. Közread. Orsz. Közoktatási Tanács. 1909. 259 p. — ÁLLANDÓ könyvkiállítás és olvasócsarnok. Népmív. 1911. 163–164. p. — OZORAI FRIGYES: A nyilvános könyvtár és az iskola. Népmív. 1911. 68–73. p. — MINTAJEGYZÉK városi nyilvános könyvtárak számára. Összeáll. Madzsar József. 1913 X, 240 p. — KŐHALMI BÉLA: Közkönyvtáraink szervezéséhez. HSz 1914. 29. köt. 2. sz. 264–266. p. — NÉPKÖNYVTÁR és nyilvános könyvtár. KSzle 1914. 23–24. p. — PORZSOLT KÁLMÁN: Kávéházi könyvtárak. P. Hírl. 1915. okt. 24. — BALOGH BERTALAN: Iskolán kívüli oktatásunk és a könyvtárügy. Múz. és Kvt. Ért. 1918. 178–183. p. — FARKAS JÓZSEF: A könyvtári problémákról. Múz. és Kvt. Ért. 1918. 183–191. p. — GULYÁS PÁL: Még egy szó a magyar közművelődési könyvtárakról. MKSzle 1918. 218–222. p. — MIHALIK JÓZSEF: Még egy szó a magyar közművelődési könyvtárakról. Múz. és Kvt. Ért. 1918. 94—112. p. [Gulyás Pál cikkére] — MIHALIK JÓZSEF: A magyar közművelődési könyvtárak szervezése. [1911–1920 között] 19 p. — NYIREŐ ISTVÁN: Az iskolánkívüli népművelés eszközei. 1922. 90–111. p. Klny. Társadalom-

tudomány. – DRESCHER PÁL: Nagyvárosi népkönyvtárak. MKSzle 1937. 29 – 34. p. – RÁCZ ARANKA: Dolgozzuk fel a magyar közművelődési könyvtárügy történetét. K 1957. 6. sz. 401 – 404. p. – GÁTINÉ, PÁSZTOR MÁRIA: Türr tábornok és a népművelés. F. Sz. E. K. Évk. 1958 – 1959. 176 – 187 p. és klny. – SZABÓ ERVIN könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. 1959. 746 p. – M u n k á s k ö n y v t á r a k . – NYILVÁNOS könyvtár a fővárosi munkásoknak. M. Népzászló 1898. 42. sz. – SZABÓ ERVIN: Munkáskönyvtárak. HSz 1902. 2. köt. 433 – 435. p. – INGYENES kölcsönkönyvtár. Építőmunkás 1908. szept. 10. – TISZTÍTSUK meg könyvtárainkat. Nsz 1908. jan. 5. – PÁSZTOR BÉLA: A munkavezetők könyvtára. A Munkaadó 1910. febr. 13. 8. p. – A BUDAPESTI csoportok könyvtárából. Építőmunkás 1912. márc. 21. – A KÖNYVTÁR. Építőmunkás 1913. szept. 18. – MUNKÁSGIMNÁZIUMOK könyvtárai. Új Élet 1914. jan. 89. p. – SZABÓ ERVIN: Munkásképzés és munkáltató érdek. M. Gyáripar 1917. 1. sz. 4 – 7. p.; Vas- és Fémmunkások L. 1917. márc. 16. és 30. – GYÁRI munkáskönyvtárak. Vörös Ú. 1919. ápr. 12. 8. p. – GYÁRI munkáskönyvtárak szervezése. . . Vörös Ú. 1919. ápr. 20. 5. p. – KÖNYVTÁRAT kapnak az ifjúmunkások. Ifjú Proletár 1919. máj. 11. 16. p. – RANSCHBURG PÁL: Gyári munkáskönyvtárak. Szaksz. Ért. 1919. 5. sz. – AZ ÚJ könyvtárak. Az Ifjúmunkás 1922. okt. 4. p. – MUNKÁSJÓLÉTI intézmények. 2. kiad. összeáll. Szántó Menyhért. 1935. 69 p. – KÖNYVTÁRAT Angyalföldnek. Nsz 1937. nov. 9. 6. p. – SCHMIDT SÁNDOR: A munkásság szociális helyzete és a szabadidőmozgalom. Esztergom 1939. 24 p. – LÁTOGATÁS egy munkáskönyvtárban. Nsz 1943. okt. 20. – NAGY ISTVÁN: Könyvtárosaink hivatásáról. Nsz 1943. nov. 28. – VÁLASZOLNAK a munkáskönyvtárosok. Nsz 1943. dec. 12. 16. p. – SZILÁGYI JÁNOS: A szakszervezeti könyvtárak Magyarországon a két világháború közötti időben. MKSzle 1958. 246 – 259. p. – SZILÁGYI JÁNOS: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között. 1961. 112 p. – SERFŐZŐ LAJOS: A KMP tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925 – 1945). 1963. 126 p. – SZILÁGYI JÁNOS: Munkásosztályunk általános műveltségi helyzete. 1919 – 1945. 1964. 135 p. – SIMAY NORBERT: A százéves szakszervezeti könyvtármozgalom ünnepe. K 1967. 2. sz. 59 – 61. p. – L. még Olvasás, olvasóközönség. Munkásolvasók. – N é p k ö n y v t á r a k, a g r á r s z o c i a l i s t a k ö n y v t á r a k. – KÖZSÉGI könyvtárak. PN 1853. 984. sz. – SZEBERÉNYI LAJOS: Községi könyvtárak. VÚ 1855. 1. sz. 4 – 5. p. – BOROS MIKLÓS: Községi könyvtárak. VÚ 1856. 10 – 11. sz. 82, 92 – 93. p. – SZOCIÁLIS tevékenység, casinók, községi könyvtárak. MS 1856. 40, 41, 43. sz. – TÖRÖK JÁNOS: Községi könyvtárak. MS 1857. 55. sz. – SZENTKUTY KÁROLY: Észrevételek a népkönyvtárak alapítása s kezelése körül. Néptanítók L. 1872. 238 – 241. p. – NÉPKÖNYVTÁRAK érdekében. PN 1874. 262. sz. – VERES SÁNDOR: Mit tehet a tanító a népkönyvtárak ügyében? Néptanítók L. 1875. 265 – 267. p. – UTASÍTÁS. Falusi Gazda 1877. jan. 1. 15. – BERKOVITS FERENC: Tanulmány a népkönyvtárról. Nagyvárad 1878. 15 p. – V. L.: Népkönyvtárak. Bajai Közl. 1878. 81. sz. – GYÖRGY ALADÁR: Az első kísérlet népkönyvtárak ügyében. Isk. és Népk. 1879. 87 – 89. p. – KÖZMŰVELŐDÉSI csarnokok, kapcsolatban a népkönyvtárakkal. Isk. és Népk. 1879. 66 – 67. has. – BOROSS MIHÁLY: Községi könyvtár. Új Községi Közl. 1884. 133 – 134. p. – DOLINAY GYULA: A népkönyvtárak és népolvasmányok. Isk. Szle 1887. 346 – 349. p.; M. Tanítóképző 1887. dec. 31. sz. – SIRISAKA ANDOR: Állítsunk népkönyvtárakat! Isk. Szle 1887. 155 – 158, 172 – 173, 188 – 190, 244 – 245, 259 – 261. p. – PALLÓS ALBERT: Az ifjúsági és népkönyvtárak. Prot. Közl. 1891. 212 – 214, 237 – 238. p. – RADÓ ANTAL: Ingyenes népkönyvtárat

kérünk! M. Szle 1893 nov. 5. sz. 529 – 530. p. – SOMOGYI GÉZA: A népkönyvtárakról. Néptanítók L. 1893. 25 – 27, 33 – 35, 41 – 43. p. – GYÜRKY ÖDÖN: Katholikus népkönyvtárak. 1896. [Mintajegyzék bevezetéssel] – BERKOVITS FERENC: A népkönyvtárakról. Nagyvárad 1897. 15 p. – A FÖLDMÍVELÉSÜGYI m. k. minisztérium könyvtárainak címjegyzéke az 1898. évi július hó 3-ki állapot szerint. 1898. 232 p. – GAZDASÁGI népkönyvtárak. VÚ 1900 nov. 25. sz. – GUTTENBERG PÁL: Népkönyvtárak. HSz 1900. II. köt 7. sz. 59 – 65. p. – A JULIÁN Egyesület vándorkönyvtárának jegyzéke. 1901. 102 p. – NÉPKÖNYVTÁRAK szervezése. MKSzle 1901. 418 – 419. p. – CIRUS: Népkönyvtárak. Erd. Gazda 1902. máj. 4. – GYÖRGY ALADÁR: Népkönyvtáraink. M. Közélet 1902. III. 245 – 251. p. – ROBOZ ANDOR: Népkönyvtárak – népies irodalom. Polit. Hetiszle 1902. jan. 5. – UTASÍTÁS a népkönyvtárak szervezésére. A népkönyvtárak számára ajánlható művek jegyzékével. Kiad. a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa. 1902. 68 p. – A NÉP és vándorkönyvtárak kezelési szabályzatai. 1903. – MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Tanácsa vándorkönyvtárainak jegyzéke. 1 – 5. sor. 1904. – NÉPKÖNYVTÁRAK és kisebb könyvtárak számára általában ajánlható művek jegyzéke. 2. sorozat. Kiad.: a Múz. és Kvtárak Orsz. Tanácsa. 1905. 50 p. – SOLYMOSSY SÁNDOR: Népkönyvtárak szervezése. Népmív. 1906. I. 511 – 521. p. és klny. 1906. 16 p. – FERENCZI ZOLTÁN: A nép- és városi közkönyvtárakról. Múz. és Kvt. Ért. 1907. 13 – 18. p. – FERENCZI ZOLTÁN: A népkönyvtárak nemei. Múz. és Kvt. Ért. 1907. 155 – 163. p. – FERENCZI ZOLTÁN: Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, ezek szervezése és az esteli könyvtárak kérdése. Népmív. 1907. 238 – 264. p. és klny. 1907. – FERENCZI ZOLTÁN: Az olvasásról a köz- és népkönyvtárakkal kapcsolatban. Múz. és Kvt. Ért. 1907. 73 – 80. p. – FÜLÖP ZSIGMOND: Népkönyvtárak Angliában és nálunk. HSz 1907. 16. köt. 1073 – 1076. p. – A MAGYAR kir. földművelődésügyi miniszter által létesített népkönyvtárak címjegyzéke. 1907. 82 p.; 1913. 140 p. – NÉP- ÉS vándorkönyvtárak. Dunántúli Közműv. Egy. 1906. évk. 1907. 52 – 69. p. – NÉPKÖNYVTÁRAK és kisebb könyvtárak számára általában ajánlható művek jegyzéke. A magyar népkönyvtárak szervezésének alapelvei. 1908. 66 p. – SZABÓ ERVIN: Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására. Népmív. 1907. 270 – 278. p. – TÓTH REZSŐ: Könyvjegyzék a népkönyvtárak számára. Népmív. 1907. 279 – 295. p. és klny. 1908. 17 p. – MIHALIK JÓZSEF: A népkönyvtár címjegyzék irányelvei. 1908. 12 p. – NÉP- ÉS vándorkönyvtárak. A Dunántúli Közműv. Egy. Évk. XVIII. 1908. 92 – 110. p. – NÉP- ÉS ifjúsági könyvtárak. A Felvidéki M. Közműv. Egy. Évk. 1908/9. 1909. 68 – 84. p. – GULYÁS PÁL: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. 1909. 239 p. Átdolg. kiad. 1913. 308 p. – SZE. E. [SZABÓ ERVIN]: Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Népmív. 1910. 318 – 320. p. – KIMUTATÁS a népkönyvtárakról. Múz. és Kvt. Ért. 1909. 1. sz. mell. 22 p. – GULYÁS PÁL: Népkönyvtári címjegyzék. 1910. 596 p.; 1. pótfüz. 1912. 250 p.; 2. pótfüz. 1916. 216 p. – WLASSICS GYULA: Pharmacia Animi . . . Múz. és Kvt. Ért. 1910. 140 – 142. p. – GULYÁS PÁL: A hazai népkönyvtárügy kialakulása és mai helyzete. Múz. és Kvt. Ért. 1911. 65 – 84. p. és klny. 1911. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Tanácsa népkönyvtárának jegyzéke. 1912. 17 p. – A MÚZEUMOK és Könyvtárak Országos Tanácsa vándorkönyvtárának jegyzéke. 1912. 10 p. – GULYÁS PÁL: A magyarországi szabadoktatásügyi intézmények, különös tekintettel a népkönyvtárakra. MKSzle 1913. 123 – 135. p. – A M. KIR. Földművelésügyi Minisztérium által adományozott népkönyvtárak címjegyzéke. 1913. 140 p. – KÖRRENDELET a népkönyvtáraknak az ifjúsági

egyesületek kezelésébe való átutalásáról. Múz. és Kvt. Ért. 1915. 149. p. – Mihalik József: Bács-Bodrog vármegye a népkönyvtárakért. Múz. és Kvt. Ért. 1917. 1. sz. 1–8. p. [1879.] – Földi Mihály: Népkönyvtárak. Ny 1919. I. 604–605. p. – A Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által az 1927. évben létesített 1500 népkönyvtár (községi könyvtár) könyvanyagának jegyzéke. 1927. 30 p. – A népkönyvtárak (községi közkönyvtárak) céljaira alkalmas könyvek első jegyzéke. I–IV 1928–1939. – A m. kir. földművelésügyi miniszter által adományozott gazdasági népkönyvtárak könyvjegyzéke. [1930.] 12 p. – Nagypál István [Schöpflin Gyula]: Népkönyvtárak. Ny 1932. II. 479–480. p. – Nevelős Gyula: A népkönyvtárak élete és a magyar népkönyvtárak. Pestvm. Népm. 1934. 6–7. sz. 241–249. p. – Bisztray Gyula: Népkönyvtár és vándorkönyvtár. Néptanítók L. és Népműv. Tájékoztató. 1935. 22. sz. 868–873. p. – Szabó István Andor: A népkönyvtárakról. Pestvm. Népm. 1935. 166–167. p. – Bisztray Gyula: Népkönyvtáraink szervezete és feladata. Pestvm. Népm. 1936. 404–410. p. – Bisztray Gyula: Népkönyvtári problémák. M. Szle 1936. 65. p. – Bisztray Gyula: A falusi népkönyvtárak. MKSzle 1937. 111–119. p. – Fort Sándor: A népkönyvtáros. Pestvm. Népm. 1937. 216–218. p. – Fehér Lajos: Tovább egy lépéssel. Szabad Szó 1942. jan. 18. – Bisztray Gyula: A népkönyvtárak gyakorlati kérdései. 1944. – D[ezsényiné, Szemző] P[iroska]: Táncsics Mihály népkönyvtára. Könyvb. 1952. 5. sz. 19–21. p. – N. Gy.: A községi népkönyvtárak első terve. K 1955. 12. sz. 544. p. [1850-es évek.] – Nagy Dezső: Régi olvasókörök nyomában. A Könyv 1955. 1. sz. 29–31. p. – Bárdos László [István]: A tatai járás népkönyvtárai 25 évvel ezelőtt és ma. K 1958. 8. sz. 583–584. p. – Papp Ivánné: Adalékok az alföldi olvasókörök és népkönyvtárak történetéhez 1890–1914. OSZK Évkve 1957. 1959. 283–300. p. – Kiss Jenő: Agrárszocialista olvasókörök a múlt század végén. Népműv. 1958. 9. sz. 19–20. p. – Kiss Jenő: Az agrárszocialista olvasókörök történetéből. (1867–1914). MKSzle 1959. 180–193. p. – Vértesy Miklós: Falusi könyvtáraink az első világháború előtt. K 1959. 10. sz. 748–750. p. – Kiss István: Népkönyvtárak a két világháború között. Népműv. Ért. 1961. 1. sz. 89–122. p. – Kiss Jenő: Gazdakörök és olvasókörök a két világháború között. Népműv. Ért. 1963. 3–4. sz. 172–202. p. – Bényei Miklós: „Legyen minden helyiségben olvasóintézet." Táncsics Mihály könyvtárügyi programja. K 1966. 4. sz. 201–203. p. [1840–1860-as évek.] – Varga Sándor: A Szabad Szó című hetilap könyves-akciói 1939–1943. MKSzle 1968. 305–320. p. – Kató József: A Békés megyei olvasó- és munkáskörök tevékenysége az 1890-es évek agrárproletár mozgalmában. Békési Élet 1967. 1. sz. 58–69. p. – *Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület.* – A D. M. K. E. könyvtárjegyzéke. 1–4. füz. [1900–1920. között.] – A Délmagyarországi népkönyvtárak állapota az 1906. év végén. Történelmi és régészeti ért. 1907. Temesvár 1907. 115–117. p. – A D. M. K. E. könyvtárjegyzéke. Szeged 1930. 44 p. – *Dunántúli Közművelődési Egyesület.* – A D. K. E. évkönyvei az [1890–1908.] egyesületi évről. 1892–1908. – A D. K. E. II. számú vándorkönyvtárának könyvjegyzéke. 1898. – A D. K. E. V. számú vándorkönyvtárának-könyvjegyzéke. É. n. – *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület.* – Sándor József: Visszapillantás az EMKE alakulása és fejlődése történetére. Kolozsvár 1895. 112 p. – Az EMKE-népkönyvtár könyveinek jegyzéke. Kolozsvár 1896.; Ua. 1904. 13 p. – Az Emke alapszabályai. 1899. 15 p. – Az E. M. K. E. m. kir. honvédkönyvtárának jegyzéke. I–V. sorozat. 1907. 8, 10, 10, 8, 8 p. – Sándor József: Az E. M. K. E. megalapítása és negyedszázados működése 1885–1910. Kolozsvár 1910. 8, 594 p. – Az E. M. K. E. munkatervéhez. Kolozsvár 1913. 1–4. r. 52, 79, 16, 16 p. – Az EMKE alapszabályai. Kolozsvár 1941. 20 p. – *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület.* – Jelentés az [1890–1900.] évi működésről. Nyitra 1891–1900. – A F. M. K. E. évkönyve az [1900/01–1916/17.] évekről. Nyitra 1901–1917. – A F. M. K. E. által adományozott népkönyvtárak jegyzéke. 1910. 9, 3 p. – Iskolai és népkönyvtárak. – Megyénkénti statisztikai kimutatás az 1876–1877-iki tanévben fentállott iskolai és népkönyvtárakról. Isk. és Népk. 1878. 2. sz. 24. has. – A vallás- és közoktatási minisztérium intézkedései az iskolai és népkönyvtárügyben. Isk. és Népk. 1878. 2. sz. 19–20. has. – Dolinay Gyula: Könyvet a népnek. 1879. 77 p. – Gőbel János: Az iskolai és népkönyvtárak. Székesfehérvár 1879. – Dolinay Gyula: Az állami felügyelet. Isk. és Népk. 1879. 10. sz. 145–147. has. – Benedek Elek: Népiskolai és népkönyvtárak. National Minorities 1906 jan.–febr. 120–126. p., márc.–ápr. 327–332. p.; Népmív. 1906. 120–126, 327–332. p. – Iskolai könyvtárak, ifjúsági könyvtárak. – Molnár Aladár: Állítsunk könyvtárakat a népiskoláknak. PN 1867. 236. sz. – Gyermekkönyvtárak. VÚ 1871. 47. sz. 593. p. – Lechner László: Az ifjúsági könyvtárak a középiskolában. Orsz. Középtan. Tanáregy. Közl. 1877/1878. 1–2. sz. – K. L.: Az ifjúsági könyvtárakról. Nemzeti Népokt. 1893. 47–49. p. – Morvay Győző: Az ifjúsági catalogus ügyében. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1893/94. 487–491. p. – Szemák István: Végszó az ifjúsági catalogus ügyében. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1893/94. 337–346. p. – Szemák István: Középiskolai ifjúsági könyvtárjegyzék. I–II. füz. 1894. – Szemák István: A középiskolai ifjúsági könyvtárak. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1894/95. 236–238. p. – Markovics Sándor: Néhány szó az ifjúsági könyvtárakról. Győr 1898. – Morvay Győző: Középiskolai könyvtárak. 1898. 58 p. – Morvay Győző: Középiskoláink könyvtárai. MKSzle 1898. 131–136, 246–270. p. – Kőszeghy István: Alakítsunk gazdasági ismétlő iskolai könyvtárakat! Gazdasági Tanító 1900 14–16. p. – Ifjúsági könyvtárak a népiskolákban. VÚ 1902. 35. sz. 568. p. – Neményi Imre: Ifjúsági könyvtárak és ifjúsági olvasmányok a nevelés szolgálatában. 1902. 346, 2 p. – Wlassics Gyula: Ifjúsági könyvtárak. C 1902. 24. sz. 107–108. p. – Makar József: Az ifjúsági olvasmányok és könyvtárak. M. Tanítóképző 1903. 10–21, 71–90, 249–266. p. – Mohar József: Néhány szó a tanító(nő) képzőintézeti ifjúsági olvasmányokról és könyvtárakról. [1903.] 40 p. – Könyvjegyzék a népiskolai ifjúsági könyvtárak számára. 1904. 19 p. – Tóth Rezső: A magyar ifjúsági irodalom s a népiskolai ifjúsági könyvtárak. 1904. 52 p. – Megyesi Ferenc: Az ifjúsági könyvtárak ügye. Az Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1904/5. 361–364. p. – Szemák István: A középiskolai ifjúsági könyvtárjegyzék ügye. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1904/5. 578–583. p. – Tóth Rezső: Észrevételek. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1904/5. 583–584. p. – Utasítás a népiskolai ifjúsági könyvtárak kezeléséről. [1905.] 8 p. – Várdai Béla: Milyen legyen a gimnáziumi ifjúsági könyvtár? Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1905/6. 225–232. p. – Herzfeld Miksa: Az ifjúsági könyvtárak állománya. Keresk. Szakokt. 1908/9. 360–366. p. – A népiskolai ifjúsági könyvtárak hatása és állapota az 1907–8. iskolai évben. Uránia 1910. 147–159. p. és 1910. 47¦ p. – Staindl Mátyás: Az ifjúsági könyvtárak reformja. Népmív. 1910. 333–336. p. – A budapesti Jézus Társasági középiskolai Mária-kongregációk könyvjegyzéke. 1912. 32 p. – A dunamelléki ref. egyh. ker. által szervezett népisk. ifj. könyvtárak könyvjegyzéke. Kunszentmiklós 1912. 21 p. – Könyv-

Jegyzék a népiskolai ifjúsági könyvtárak számára. [1912.] 16 p. – Szemák István: Ifjúsági könyvtárjegyzéke a középfokú iskolák ifjúsági könyvtárai számára. 1912. 170 p. – S. Szabó József: A népiskolai ifjúsági és tanítói könyvtárak ügye. Debr. Prot. L. 1912. márc. 23. – Király György: Ifjúsági könyvtáraink ügye. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1912/13. 824–834. p. – Király György: Néhány megjegyzés Szemák István észrevételeire. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1912/13. 943–945. p. – A Luther-Társaság által szervezett népiskolai ifjúsági könyvtárak könyvjegyzéke. Közzéteszi Majba Vilmos 1913. 10, [2] p. – A Luther-Társaság magyar-német könyvjegyzéke. 1914. 8 p. – A Luther-Társaság magyar-tótkönyvjegyzéke. 1914. 6 [2] p. – A Luther-Társaság népiskolai ifjúsági könyvtártípusai. [1911–1920 között.] 8 p. – A magyarországi református egyetemes konvent által szervezett . . . népiskolai ifjúsági és tanítói könyvtárak könyvjegyzéke. [Debrecen] 1913. 23, 3 p. – Kohányi Gyula: Az ifjúsági könyvtárak hatása a népművelésre. Új Élet 1913. II. 897–911. p. – Kötse István: Ifjúsági könyvtárak. M. Tanítóképző 1913. 336–346, 461–468. p. – Berenczky Sándor: Ifjúsági könyvtárjegyzék. Ág. h. ev. középiskolák számára. 1915. 18 p. – Nógrády László: Külön könyvtáros tanárt és olvasótermet a középiskolába! Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1916/17. 273. p. – Gyulai Ágost: A népiskolai ifjúsági könyvtárak számára ajánlott művek magyarázatos jegyzéke. I. Típusokra osztott művek. 1917. 141 p. – Szemák István: Az ifjúsági könyvtárjegyzék ügye. Alkotmány 1917. jan. 18. – Az ifjúsági könyvtárakat intéző bizottság szervezeti és ügyviteli szabályzata. 70.596/1918. sz. vall. és közokt. min. rendelet. 1918. 20 p. – Jelentés az iskolai könyvtárakról. Vörös Ú. 1919. 7. p. – Könyvjegyzék az ifjúsági iskolai könyvtárakba sorozandó „beszerzendő és beszerezhető" könyvekről. [1930.] 8 p. – V. számú összesített hivatalos kath. ifj., tanítói, tanári, levente és cserkész könyvtárjegyzék. 1930. 80 p. – Tankönyvengedélyezési szabályzat és szabályzat az ifjúsági könyvtárakba elhelyezhető könyvek megbírálása tárgyában a magyar katolikus iskolák számára. 1936. 16 p. – I. számú pótjegyzék a református iskolák ifjúsági könyvtárjegyzékéhez. 1938. 19 p. – Ifjúsági könyvtárjegyzék a katolikus iskolák számára. 1939. 168 p. – Horváth Kálmán: Ifjúsági könyvtárjegyzék a kisdedóvók, népiskolák, mezőgazdasági népiskolák és egyéb alsófokú gazdasági iskolák számára. 1941. 72 p. – Horváth Kálmán: Ifjúsági könyvjegyzék a polgári iskolák, gimnáziumok és leánygimnáziumok számára. 1941. 300 p. – Márai György: Könyvismertető a magyar ifjúság és vezetői számára. 4. átdolg. kiad. 1941. 100 p., 5. kiad. 1941. 100 p. – Újvári Gyula: Az ifjúsági könyvtárjegyzék múltja és jelene. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 1941/42. 27–33. p. – N. Szabóki Györgyi: Adatok a népiskolai ifjúsági könyvtárak történetének kezdeteihez. (1868–1902.) Orsz. Ped. Kvt. Évke 1961. 1963. 115–127. p. – Pedagógiai, tanítói, tanári könyvtárak. – Könyvjegyzék a középiskolai tanári könyvtárak számára. 1886. 84 p.; 1895. 117 p. – György Aladár: A tanítóegyletek könyvtárai. Néptanítók L. 1887. 823–825. p. – Dobay Sándor: A tanári könyvtárakról. Orsz. Középtan. Tanáregy. Közl. 1891–1894. 4. sz. – Schultz Imre: Tanítói könyvtár. 1893. 73 p. 2 t. – Láng Lajos: Járási tanítói könyvtárak. Néptanítók L. 1897. okt. 4. 1–3. p. – Homoky György: Tanítói szakkönyvtárak. Nemzeti Iskola 1905. jún. 10. – Könyvjegyzék a középiskolai tanári könytárak számára. 1929. 178 p. – A tanítói könyvtár állománya. [Sopron] 1938. 23 p. – A tanítók továbbképzése, pedagógiai szemináriumok és szemináriumi könyvtárak. Előadás. 1939. 11 p. – Nagy J. Béla: Tanári könyvtárak. MKSzle 1943. 72–74. p. – Kaszinói, egyesületi könyvtárak. – Szociális tevékenység, casinók, községi könyvtárak. MS 1856. 40, 41, 43. sz. – Szomaházy István: A casinók könyvtárairól. Veszprém 1883. 3. sz. – [György Aladár]: Nyílt felhívás a hazai kaszinók és olvasókörök t. elnökségeihez. C 1887. 35. sz. 147–148. p. – Szabó Ferenc: Egyesületi könyvtáraink ügyében. Népiskolai Tanügy 1901. 133–134. p. – Dezsényi Béla: Még valami a vidéki kaszinók könyvtárairól. MKSzle 1943. 297–300. p. – Jalsoviczky Károly: Használtak-e a kaszinók a könyv- és hírlapkiadásnak? MKSzle 1943. 78–83. p. – Katonai könyvtárak. – -y-y: Az első honvéd csapattiszti könyvtár. Ludovica Ak. Közl. 1884. 95–103. p. – Fehér János: A honvéd csapattiszti könyvtárakról. Ludovica Ak. Közl. 1887. 60–63. p. – Szabó Lajos: Központi honvéd könyvtár. A Hadsereg 1905. 152–155. p. – L.: Tiszti könyvtárak. A Hadsereg 1907. 87–88. p. – Sándor József: Cs. és kir. közös hadseregbeli és m. kir. honvédkönyvtárak létesítése tárgyában az első megkeresések. EMKE évi jelentése. Kolozsvár 1908. 57 p. – Honvédlegénységi könyvtárak. A FMKE évkönyve 1908/9. 1909. 84–85. p. – Wlassics Gyula: Katonai könyvtárak. Bpi Hírl. 1914. márc. 22. – Kultúrpropaganda a Vörös Hadseregben. Fáklya 1919. ápr. 20. 2. p. – Egyházi, felekezeti könyvtárak. – Ipolyi: Mily kincseket bírunk régi plebániai könyvtárainkban? Religio 1870. I. 300–301, 308–309. p. – Erdős József: Egyházmegyei könyvtáraink ügyéhez. Debr. Prot. L. 1886. szept. 8. – A tiszáninneni ev. ref. egyházkerület szabályrendelete a lelkészi könyvtárakról. Sárospatak 1889. 7 p. – Derzsi József: Az egyházköri könyvtárakról. Unitárius Közl. 1890. 11–12. p. – Dombi Lajos: Állítsunk egyházi könyvtárakat! Debr. Prot. L. 1892. márc. 5. – S. Szabó József: Parochiális könyvtárak. Debr. Prot. L. 1892. márc. 19. – Zsidó közkönyvtár. M. Zs. Szle 1907. 209–211. p. – Kuluncsiek Pál: Katholikus könyvtárt az intelligenciának. Kath. Nevelés 1909. 235–238. p. – Könyvek jegyzéke, azok rövid ismertetésével. Kat. ifjúsági, intézeti és családi könyvtárak összeállítása számára. 1912. 95 p. – A Szent Szív Mária-kongregációk könyvtárjegyzéke. 1914. 86 p. – Egyházközségi könyvtáralapítás. Keresztény Magvető 1918. 135. p. – Varga Ottó: A régi egyházi könyvtárak. MKSzle 1937. 11–18. p. – Kölcsönkönyvtárak. – A. S. Szegedin.: Das Leihbibliotheksgeschäft in Oesterreich-Ungarn. C 1886. 10. sz. 38–40. p. – Könyvkereskedelmünk újabb bajai. C 1911. 26. sz. 159–160. p. – A könyvek ellen. NSz 1924. júl. 22. – Szemző Piroska: A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei. MKSzle 1939. 165–175. p. – Arady Kálmán: Exlibrisadatok a XIX. sz. olvasótársaságok és kölcsönkönyvtárak történetéhez. MKSzle 1964. 247–253. p. – Magánkönyvtárak. – Lampel Róbert: A magyar könyvtára, vagyis jegyzéke ajánlható magyar könyveknek egy házi könyvtár alapítására vagy kiegészítésére. 1857. 21 p. – Pulszky Ferenc: Magánkönyvtárak. PN 1874. 276. sz. – Tőkés: A házi könyvtárakról. VÚ 1881. 7. sz. 101–102. p. – Freytag Gusztáv: A házi könyvtárról. A Könyv 1902. 4. sz. 1–2. p. – L. még Bibliofília, könyvgyűjtés. Olvasás, olvasóközönség. – KÖNYVTÁRTAN. – Általában. – L. még: Könyvtártudomány. – Könyvtárrendezési mozgalmak hazánkban. MKSzle 1879. 241–253. p. – Szinnyei József: Észrevételek a könyvtárrendezés tervvázlatára. MKSzle 1879. 305–313. p. – Barna Ferdinánd: Hazai könyvtáraink rendezéséről. MKSzle 1883. 70–74. p. – Szabó Ervin: Armin Graesel: Handbuch der Bibliothekslehre. [Könyvkritika.] MKSzle 1902. 510–516. p. és klny. 1902. – Könyvtári előadások. Az 1937. évi febr. 1–márc. 23. közt tartott könyvtárosképző tanfolyam előadásainak összefoglaló vázlata. 1937. 1–10. –

BAY FERENC: A korszerű könyvtári szolgálat. [Győr] 1940. 27 p. – KÁPLÁNY GÉZA: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése I–II. 1943. – Könyvtárvezetés. – FERENCZI ZOLTÁN: Modern könyvtárak szervezéséről. MKSzle 1894. 222–223. p. és klny. 1895. 22 p. – BENZE ADOLF: Scientific Management. KSzle 1913. 9. sz. 78–79. p. – BRAUN RÓBERT: A gazdaságosság elve a könyvtárban. KSzle 1913. 10. sz. 85–86. p. – MADZSAR JÓZSEF: A szellemi munka szervezése. KSzle 1913. 4. sz. 25–26. p. – NIKLAI PÉTER–HELLER MARGIT: A könyvtári munka szervezéséről... KSzle 1913. 11. sz. 96–97. p. – ASZTALOS MIKLÓS: A könyvtári racionalizálás. KSzle 1935. okt. 25. 17–18. p. – Építés, berendezés. – FERENCZI ZOLTÁN: A könyvtárak berendezéséről. MKSzle 1892–1893. 365–368. p. – A KÖNYVTÁR-épületről. VÚ 1903. 17. sz. 268–269. p. – GYALUI FARKAS: A torinoi könyvtári tűzvész és tanulságai. MKSzle 1904. 322–333. p. – MODERN könyvtári vasállványok. MKSzlc 1908. 388–391. p. – SZALAY IMRE: Tájékoztató múzeumok és könyvtárak építésére és berendezésére. 1909. 18 p. XXXV t. – MÁLNAI BÉLA: Újabb magyar könyvtárépületek. Népmív. 1911. 12. sz. 95–99. p. – SZABÓ ERVIN: A modern könyvtárépítés némely elvéről tekintettel a főváros terveire. Városi Szle 1911. 2. sz. 113–124. p. és klny. 1911. 18 p. – BAY FERENC: Gyakorlati törekvések régi könyvtári berendezések technikai felfrissítésére. A M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. 1938–1941. 19–28. p.; Pécs 1941. 28 p. – KÉKI BÉLA: Egyetemi könyvtárak építése Magyarországon századunk első évtizedében. A Bpi Műsz. Egy. Közp. Kvt. Évkvei I. 1967. 1967. 247–267. p. – Gyűjtőkör. Állománygyarapítás. – MOZGALOM a hazai könyvtárak kettős példányainak csere útján való értékesítése ügyében. MKSzle 1904. 252. p. – GULYÁS PÁL: A könyvtári anyag kiselejtezése. Múz. és Kvt. Ért. 1907. 40–42. p. – HERZOG JÓZSEF: Mi tartozik a levéltárba és a könyvtárba. A M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. I. 1935–1937. 13–20. p. – FITZ JÓZSEF: A könyvtár gyűjtőköre. MKSzle 1937. 273–297. p. – TR[ÓCSÁNYI] Z[OLTÁN]: A bélyegzők kérdése. MKSzle 1937. 362–363. p. – GORIUPP ALISZ: A magyar vonatkozású könyvek könyvtári problémája. MKSzle 1938. 365–368. p. – VARGA ENDRE: A proveniencia elve. 1939. 33 p. – Katalógusok; címleírás, osztályozás. – GULYÁS PÁL: A bibliográfia kézikönyve. I. 1941. 65–577. p. – HAZAI könyvtáraink lajstromozása. MKSzle 1883. 364–365. p. – SEBESTYÉN GYULA: A katalóguskészítés kérdéséhez. MKSzle 1895. 21–28. p. – A NYOMTATOTT katalóguscédulákról. MKSzle 1896. 399. p. – GULYÁS PÁL: A modern nyomtatványok könyvészeti leírásának szabályai. MKSzle 1906. 335–344. p. – KREMMER DEZSŐ: Néhány szó a tárgymutatókról. KSzle 1913. 3. sz. 5. p. – ORSZÁGOS Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. A központi címjegyzék katalogizálási szabályai. 1928. 45 p. – GORIUPP ALISZ: Az Adrema jelentősége a könyvtári üzemben. KSzle 1935. okt. 15. 11–13. p. – DOMANOVSZKY ÁKOS: Index-katalógus, címszavas katalógus. MKSzle 1937. 19–28. p. – GORIUPP ALISZ: A katalógussokszorosítás problémái. MKSzle 1937. 202–208. p. – VARJAS BÉLA–WALDAPFEL ESZTER–KOZOCSA SÁNDOR: Megtévesztő adatok a címlapokon. MKSzle 1937. 215–228. p. – KNIEZSA ISTVÁN: Cirillbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos átírása. MKSzle 1939. 149–158. p. és klny. [1939] 14 p. – BORBÉLY ANDOR: A térképkatalogizálás kérdése. MKSzle 1942. 399–404. p. – A TÉRKÉPKATALOGIZÁLÁS kérdése. Gazda Samu, Glaser Lajos hozzászólásai. MKSzle 1942. 407–409. p. □ KÖNYVEK osztályozása a könyvtárakban. MKSzle 1888. 326. p. – GULYÁS PÁL: Schneller István könyvtári szakrendszere. [1892.] MKSzle 1918. 145–153. p. – SZABÓ ERVIN: Bibliographia Economica Universalis. 1903. Preface, I–VI. p. [Dewey szakrendszere és átdolg.] – A FŐVÁROSI Könyvtár osztályozása, 1912. 25, 38 p. – KÖNYVTÁRAK nemzetközi osztályozó rendszere magyar viszonyokra alkalmazva. I. füz. Bevezetések, rövidített osztályozás, közös alosztások. 1912. 25, 14, 38 p. – MADZSAR JÓZSEF: Nemzetközi osztályozás. KSzle 1913. 7. sz. 57–58. p. – A TIZEDES osztályozás térfoglalása. KSzle 1913. 7. sz. 60. p. – CLAUSER MIHÁLY: A Dewey-féle szakrendszer. D 1936. 2. sz. 59–60. p. – [WITZMANN GYULA]: Decimális rendszer. 1937. 23 p. – WITZMANN GYULA: Könyvtár és tizedesosztályozás. MKSzle 1937. 209–214. p. – CSAPODI CSABA: A néma katalógus. MKSzle 1939. 277–284. p. – NÉMETH ENDRE: A tizedes osztályozás fejlődése. 1939. 30 [2] p. – WITZMANN GYULA: Elvi közös alapok a különböző szakrendszerekben. MKSzle 1940. 36–45. p. – CHIRKE GÉZA: Közös alosztások. Adalék a könyvtári szakrendszer kérdéséhez. Főv. Kvt. Évkve 1942. 41–63. p. és klny. 24 p. – KÁPLÁNY GÉZA: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése. II. Tizedes-rendszer. 1943. 117 p. – VÉRTESY MIKLÓS: A katalogizálás történetéből. K 1965. 11. sz. 669–670. p. – REMETE LÁSZLÓ: Szabó Ervin és a decimális rendszer. K 1968. 9. sz. 515–519. p. – Kézi könyvtár, tájékoztatás. – GYALUI FARKAS: Kézi könyvtárak Amerikában és nálunk. Bpi Hírl. 1899. nov. 1. – BRAUN RÓBERT: Információk. KSzle 1914. 26–30. p. – BAY FERENC: Beszélgetés könyvekről, könyvtárakról. Győr 1939. 14,2 p. – BAY FERENC: A korszerű könyvtári szolgálat. Győr 1940. 27 p. – Különgyűjtemények. – *Folyóirat-* és *hírlaptár.* – KERESZTY ISTVÁN: Folyóiratok a könyvtárban. MKSzle 1897. 321–325. p. – KREMMER DEZSŐ: Újságszelvények gyűjtése. KSzle 1915. 4–8. sz. 58–70. p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Hírlaptári problémák. MKSzle 1938. 313–316. p. – MOKCSAY JÚLIA: Hírlapnyilvántartások. MKSzle 1940. 85–87. p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Hírlaptárak jelentősége. S 1941. 12. sz. 3–5. p. – L. még: Bp. Orsz. Széchényi Kvt. – *Régi és ritka könyvek.* – CSONTOSI JÁNOS: Mit tartsunk a kézirat gyanánt nyomtatott könyvekről? MKSzle 1881. 181–184. p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Régi magyar nyomtatványok meghatározása. Könyvgy. Évk. 1919. ld. MKSzle 1940. 70–71. p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Régi magyar nyomtatványok nyelve és helyesírása. 1935. 42 p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A XVIII. század magyar nyomtatványainak meghatározása. MKSzle 1938. 193–278. p. és klny. – SUPKA ERVIN: Kőnyomatok a könyvtárban. MKSzle 1940. 157–164. p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: XVI. századbeli magyar nyomtatványok meghatározása. MKSzle 1940. 70–71. p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Kormeghatározó-e az $\overset{e}{o}$, ö, u, $\overset{e}{u}$ stb. MKSzle 1941. 182–184. p. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A XIX. század első három évtizede magyar nyomtatványainak meghatározása. MKSzle 1943. 252–262. p. – *Kézirattár.* – JAKAB ELEK: Könyv- és kézirattáraink s irodalomtörténetünk. Figy. 1879. VI. k. 106–121. p. – VOLF GYÖRGY: Régi kézirataink oltalma. MKSzle 1881. 64–68. p. – (CSONTOSI JÁNOS: Észrevételek Volf György: „Régi kézirataink oltalma" című cikkére.) MKSzle 1881. 68–74. p. – HÓMAN BÁLINT: A „libelli graduales" könyvtári feldolgozása. MKSzle 1922. 64–71. p. – HALÁSZ GÁBOR: Kéziratmeghatározás. [Újkor.] 1937. 16 p. – GÁBRIEL ASZTRIK: A középkori kéziratok indentifikációja és lokalizációja] MKSzle 1937. 299–312. p. – GÁBRIEL ASZTRIK: A középkori kéziratok kormeghatározása. MKSzle 1938. 355–364. p. és klny. 1939. 15 p. – SÁRKÁNY OSZKÁR: Újkori kéziratok katalogizálásáról. MKSzle 1939. 62–66. p. – Cs. GÁRDONYI KLÁRA: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához. MKSzle 1940. 79–83. p. – JOÓ TIBOR: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához. MKSzle 1940. 286–291. p. – CSAPODI CSABA: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához. MKSzle 1940. 397–403. p.

– *Zeneműtár.* – D'ISOZ KÁLMÁN: A zenei gyűjtemények kérdése. Zeneközlöny 1905. 24. sz.; vö. MKSzle 1905. 379–380. p. – KERESZTY ISTVÁN: A zene irodalma a könyvtárban. MKSzle 1908. 319–341. p. – *Helyismereti anyag.* – HELYI nyomtatványok gyűjtése a vidéki könyvtárakban. Múz. és Kvt. Ért. 1916. 164–165. p. – Könyvegészségügy, restaurálás. – ERDÉLYI PÁL: Régi kéziratok tatarozása. MKSzle 1898. 113–123. p. – FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ: A Sanct-Galleni konferencia. MKSzle 1898. 321–333. p. – RÉGI kéziratok megóvása. MKSzle 1899. 321–328. p. – FILEP GYULA: A könyvek fertőtlenítése. Kolozsvár 1902. 9 p. Klny. Közegészségügyi Kalauz. – A KÖNYVTÁRI könyvkötés szabályai. MKSzle 1911. 344–351. p. – SASVÁRI DEZSŐ: Régi papirosok és kötések restaurálása. MKSzle 1941. 395–397. p. és klny. 1941. 4 p. – SASVÁRI DEZSŐ: Porladásnak induló kéziratok és könyvlapok restaurálása az Országos Széchényi Könyvtárban. MKSzle 1942. 426–428. p. – SASVÁRI DEZSŐ: Régi bőrkötésű könyvek restaurálása. MKSzle 1943. 435–437. p. – Fényképezés. – FÉNYKÉPMÁSOLATOK régi hazai kéziratokról. MKSzle 1883. 361. p. – A FÉNYKÉPÉSZET könyvtár-technikai jelentőségéről. MKSzle 1910. 92–93. p. – GRONOVSZKY IVÁN: Fotokópia és mikrofilm. MKSzle 1940. 83–85. p. – A könyvtári személyzet. – OSZTRÁK törvény az osztrák könyvtárnokokról. MKSzle 1889. 202–204. p. [M. viszonyokról is.] – NŐK könyvtári szolgálatban. MKSzle 1903. 441. p. – VIDÉKI könyvtárosaink sérelme. Múz. és Kvt. Ért. 1916. 54. p. – GORIUPP ALIZ: Néhány adat a magyar és német könyvtárak személyzeti állapotáról. MKSzle 1940. 394–397. p. – VÉRTESY MIKLÓS: Amíg egy könyvtáros eljutott odáig ... K 1959. 1. sz. 59–60. p.

Bibliográfia. – Az időszak jelentékenyebb magyar bibliográfiáit közlik: GULYÁS PÁL. A bibliográfia kézikönyve II. 1942. 400 p. és SZENTMIHÁLYI JÁNOS – VÉRTESY MIKLÓS: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához. 1963. 730 p. – A m. bibliográfiák kurrens könyvészete: A MAGYAR bibliográfiai irodalom. [1900–1912]. MKSzle 1900–1913. évf. – SZAKSAJTÓ. – L. Könyv, könyvkiadás. Szaksajtó és Könyvtárügy, könyvtárpolitika. Szaksajtó. – SZAKISMERETEK. – ESZTEGÁR LÁSZLÓ: A bibliográfiai szakismeretek megszerzése. MKSzle 1898. 212–225, 357–371. p. – GULYÁS PÁL: A modern nyomtatványok könyvészeti leírásának szabályai. MKSzle 1906. 335–344. p. – GULYÁS PÁL: Bibliográfiai rendszerek. MKSzle 1908. 289–313. p., 1909. 23–43. p. – FITZ JÓZSEF: A bibliográfia. A magyar tudománypolitika alapvetése. (Szerk. Magyary Zoltán. 1927.) 349–367. p. – KOZOCSA SÁNDOR: Bevezetés a bibliográfiába. 1939. 115 p. – GULYÁS PÁL: A bibliográfia kézikönyve I–II. 1941–1942. 384, 400 p. – KŐHALMI BÉLA: A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban. 1945–1965. 1967. 574 p. [Előzmények is.] – A MAGYAR KÖNYVÉSZET ÜGYE (általános és nemzeti bibliográfiák). – A MAGYAR könyvészet ügye. PN 1854. 264. sz. – KERTBENY KÁROLY – SZÁMVALD GYULA: Magyar könyvészet. Előfizetési felhívás. PN 1855. I. 48. sz. – POMPÉRY JÁNOS: Irodalmunk és a magyar könyvészet. PN 1856. 160, 161, 163, 165, 168, 169. sz. – AIGNER LAJOS: Könyvészetünk ügye. Koszorú 1863. II. 14. sz. – KÖNYVÉSZET. [Programm.] Bpi Hírl. 1860. 183. sz. – MAGYAR könyvek címjegyzéke. VÚ 1860. 14. sz. 166. p. [Lauffer és Stolp.] – SZINNEYI JÓZSEF: Egy „Magyar írók névtárá"-nak terve. MKSzle 1877. 353–371. p. és klny. – FRAKNÓI VILMOS: Könyvészeti mozzanatok hazánkban. MKSzle 1878. 238–243. p. – FRAKNÓI VILMOS: Szabó Károly „Régi magyar könyvtára." MKSzle 1878. 303–313. p. – AIGNER LAJOS: Curiosum. C 1881. 2. sz. 7–8. p. – K. BÉLA: A magyar könyvészetről. C 1882. 1. sz. 2–3. p. – KISZLINGSTEIN SÁNDOR: A magyar könyvészet érdekében. C 1888. 1. sz. 2. p. – KISZLINGSTEIN SÁNDOR: A magyar könyvészetről. C 1888. 14. sz. 58. p. – K. L.: A „könyvészeti bizottság" jelentése. C 1888. 6. sz. 24–25. p. – VARJÚ ELEMÉR: Az 1711 előtti magyar nyomtatványok könyvészete. MKSzle 1898. 334–352. p. – VÁRADI ÖDÖN: Indítványok egy évenkénti repertorium és bibliográfia érdekében. C 1900. 20. sz. 102–103. p. – L. I. Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Erd. Múz. 1901. 2. füz. 122–123. p. – MAGYAR Könyvészet 1886–1900-ig. MKSzle 1901. 110–111. p. – ŐCSI TIBOR: Magyar bibliographiai irodalom. C 1901. 6. sz. 27–28. p. – BARCZA IMRE: Audiatur et altera pars. C 1901. 8. sz. 38–40. p. [Válasz Őcsi T.-nak] – ŐCSI TIBOR: Nyílt levél a „Corvina" szerkesztőjéhez. C 1901. 9. sz. 44. p. [Válasz Barczának.] – B. L.: Ad astra! C 1904. 12. sz. 73. p. – LŐRINCZ ERNŐ: Általános könyvárjegyzék, 1904. C 1904. 22. sz. 122–124. p. – RÉNYI KÁROLY: Általános könyvárjegyzék. C 1904. 23. sz. 128–129. p. [Válasz.] – LŐRINCZ ERNŐ: Válasz Rényi Károly úrnak! C 1904. 25. sz. 142–143. p., 26. sz. 146–147. p. – SZINNYEI JÓZSEF „Magyar írók élete és munkái" c. művéből. Kiad. és előszóval ell. Pongrácz Elemér. 1905. 19 p. – SZINNYEI JÓZSEF: Magyar Írók Névtára, 100 füzet. C 1907. 5. sz. 29. p. – SZINNYEI JÓZSEF, ID.: Hogyan készülnek a „Magyar írók"? Bp. Újságírók Alm. 1908-ra. 222–238. p. – ÚJ bibliografia. C 1908. 3. sz. 16. p. – KŐHALMI BÉLA: A magyar nemzeti bibliográfia kérdése. KSzle 1913. 93–94., 101–103. p. – PETRIK GÉZA levele. C 1913. 14. sz. 75–76. p. – SÖMJÉN LÁSZLÓ: Könyvészetünk reformja. C 1913. 18. sz. 106. p. – BIBLIOGRÁFUS: A magyar bibliográfia kérdése. KSzle 1913. 28–29. p. [Sömjén cikkéhez.] – PETRIK GÉZA: Néhány megjegyzés a Sömjén-féle könyvészeti reformra. C 1913. 20. sz. 117–119. p. – KŐHALMI BÉLA: Nincs nemzeti bibliográfiánk. Budapest 1914. 30. p.; HSz 1914. 30. köt. 175. p. – FERENCZI ZOLTÁN: Mo. bibliográfiája. KSzle 1914. 37–38. p. – HARASZTI KÁROLY Bibliográfiánk és a köteles példányok. C 1914. 17. sz. 104. p. – KIRÁLY GYÖRGY: Nincs nemzeti bibliográfiánk. It 1914. 278. p. – [KŐHALMI BÉLA] (K. B.): Ének a magyar könyvkiadás általános könyvárjegyzékéről. KSzle 1914. 22, 51. p. – KŐHALMI BÉLA: Könyvészeti programm. C 1914. 19. sz. 114–115. p. – A MAGYAR bibliográfia átalakulása. KSzle 1914. 168–169. p. – KERESZTY ISTVÁN: Magyar könyvészet. C 1916. 7. sz. 27–28. p. – ÁLTALÁNOS könyvjegyzék. C 1918. 28. sz. 154–155. p. – KŐHALMI BÉLA: A háromhavi könyvészet – Egyúttal indítvány is. C 1918. 24. sz. 135–136. p. – BARCZA IMRE: Látogatás Petrik Gézánál. C 1922. 15. sz. 67–68 p. – ÚJ általános könyvjegyzék. C 1925. 8. sz. 41. p. – ÚJ bibliografiai kiadványaink. C 1930. 13. sz. 67–68. p. – SZTRIPSZKY HIADOR: A Régi Magyar Könyvtár gyarapodása 1912 óta. IT 1937. 36–38. p. – TRÓCSÁNYI GYÖRGY: Magyar Nemzeti Bibliográfia. M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. 1937–1938. 21–42. p. [Függ.: Magy. bibliográfiák vál. bibliogr.] – GULYÁS PÁL: Hogyan készül a Magyar Írók új sorozata? It 1939. 1–2. sz. 5–25. p. és klny. 1939. 23 p. – MAGYAR Könyvészet. C 1941. 2. sz. 3. p. – MOKCSAY JÚLIA: A legújabb kor magyar könyvészeti törekvései. Erd. Múz. 1941. 3–4. füz. 285–290. p. – A MAGYAR Nemzeti Bibliográfia felhívása a kiadókhoz. C 1942. 18. sz. 37. p. – BATIZFALVY MÁRTON: A könyvárusi bibliográfia margójára... C 1943. 46. sz. 95. p. – A HETI és a havi bibliográfia. C 1943. 58. sz. 163. p. – A MAGYAR Könyvészet olvasóihoz. C 1943. 46. sz. 95–96. p. – BISZTRAY GYULA: Három év magyar könyvészete. MKSzle 1944. 85–99. p. – TÓTH JÁNOS, GYŐR: A Magyar Könyvészet. C 1944. 74. sz. 217. p.

[Krit]. – VÁLASZ Tóth János kartársunk cikkére. C 1944. 76. sz. 221. p. – TÓTH JÁNOS, GYŐR: A Magyar Könyvészet ügye. C 1944. 81. sz. 231. p. – SZENTMIHÁLYI JÁNOS: A hungarica bibliográfia néhány problémája. MKSzle 1958. 109–117. p. és klny. 1958. 11 p. – SZENTMIHÁLYI JÁNOS: A magyar nemzeti bibliográfia. 1960. 33 p. [Jegyzet.] – KŐHALMI BÉLA: Retrospektív nemzeti bibliográfiánk 1473–1920-ig. MKSzle 1962. 1–17. p. – SZENTMIHÁLYI JÁNOS: A bibliográfia és az irodalomtörténet. OSZK Évkve 1961–62. Bp. 1963. 125–135. p. – BÓDAY PÁL: A magyar nemzeti bibliográfia. 1963. [1967.] 96 p. – BÓDAY PÁL: Képes olvasókönyv a magyar nemzeti bibliográfiához. 1964. XI, 301 p. – TURÁNYI KORNÉL: A Magyar Könyvészet programja. MKSzle 1966. 49–50. p. [Magyar Mihály 1855–56.] – M. KONDOR VIKTÓRIA: Hogyan készült id. Szinnyei József „Magyar írók élete és munkái" című műve? MKSzle 1968. 171–178 p. – SZAKBIBLIOGRÁFIÁK. – A MAGYAR tud. akadémia nov. 30-diki üléséről. VÚ 1874. 49. sz. 784. p. – BÉKÉSSI: Magyar Történettudományi Szemle. 1874. BSz 1875. VII. k. 194–208. p. – KOCZÁNYI BÉLA: Néhány fontos szó egy létesítendő zeneműkiadványi összjegyzék ügyében. C 1896. 32. sz. 317. p. – Z. B.: Magyar zenemű-bibliografia. C 1904. 17. sz. 101. p. – ZEIDLER REZSŐ: Magyar zenemű-bibliográfia. C 1907. 27. sz. 150. p. – MAGYAR ipari bibliográfia. C 1908. 11. sz. 64–65.p – GULYÁS PÁL: Magyar tudományos könyvészet terve. MKSzle 1912. 289–301. p. – GÁRDONYI ALBERT: A magyar folyóirat és hírlapirodalom bibliográfiája. KSzle 1913. 33–34. p. – GELLÉRI MÓR levele a szerkesztőséghez. C 1913. 13. sz. 68–69. p. – LUKINICH IMRE: Magyar történelmi bibliográfia. KSzle 1914. 3–6. p. – HÓMAN BÁLINT–SZABÓ ERVIN: Hozzászólás a magyar történelmi bibliográfia tervéhez. KSzle 1914. 39–43. p. – KIRÁLY GYÖRGY: Magyar irodalomtörténeti bibliográfia. KSzle 1914. 67–71. p. – GOMBOCZ ENDRE: A magyar botanikai irodalom bibliográfiájának tervezete. 1920. 2 p. Klny. Botanikai Közlemények. – SZUKOVÁTHY IMRE: Néhány adat a sportbibliográfia történetéhez. Testnevelés 1936. 10–11. sz. és klny. – JÁKI LÁSZLÓ: Pedagógiai szakbibliográfiák 100 éve. Ped. Szle 1959. 2. sz. 103–210. p. – KOZOCSA ISTVÁN: Magyar sportbibliográfiai törekvések. MKSzle 1960. 347–348. p. – KOZOCSA SÁNDOR: A magyar orvostudományi és egészségügyi bibliográfia a kezdettől napjainkig. MKSzle 1961. 190–196. p. – DOKUMENTÁCIÓ, TAJÉKOZTATÁS. – ESZTEGÁR LÁSZLÓ: Az egyetemes repertórium. MKSzle 1896. 341–350. p. – ESZTEGÁR LÁSZLÓ: A brüsszeli második nemzetközi bibliográfiai konferencia. MKSzle 1897. 266–275. p. – ESZTEGÁR LÁSZLÓ: A brüsszeli határozatok. MKSzle 1897. 334–336. p. – MURAI VILMOS: Nemzetközi techno-bibliográfiai intézet. 1910. 6 p. Klny. M. Mérn. és Ép. Egyl. Ért. – PÁLFFY MIKLÓS: A műszaki forrás és adattudakozó központ. Technika 1937. 2. sz. 49–50. p. – DOKUMENTÁCIÓS szolgálat a newyorki magyar könyvtárban. MKSzle 1938. 323–324. p. – KÁPLÁNY GÉZA: Ipari dokumentáció. Ipari adat- és forráskutató központ felállítása Magyarországon. 1938. 26 p. – [VEREDY] WITZMANN GYULA: Dokumentáció. 1938. VIII, 14 p. – KÁPLÁNY GÉZA: A dokumentáció és a könyvtárak. MKSzle 1940. 147–156. p. – KÁPLÁNY GÉZA: A dokumentáció problémái. 1940. 20 p. Klny. Műszaki Bibl. Közl. 22. – KÁPLÁNY GÉZA: Magyar ipari dokumentációs-szakirodalmi adat- és forráskutató központ felállítása. Elektrotechnika 1940 jún. 73–75. p. – KÁPLÁNY GÉZA: Dokumentációs problémák, különös tekintettel a kémiai tudományok fejlődésére. Kémikusok L. 1941. 3. sz. 1–4. p. – KÁPLÁNY GÉZA: A dokumentáció célja és feladatai. 1942. 35 p. – KÁP-

LÁNY GÉZA: A dokumentáció feladatai. MKSzle 1943. 150–165. p. – [VEREDY] WITZMANN GYULA: A dokumentáció fejlődése és időszerű kérdései, a könyvtáros szemszögéből. M. Kvt. és Levt. Egy. Évk. IV. 1941–1943. 28–50. p. és klny. 1944. – MŰSZAKI Bibliográfiai Közlemények. Szerk. Kaplány Géza. alap. 1931. 1–28. füz. – POLZOVICS IVÁN: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. 1962. 450 p. – KERESKEDELMI BIBLIOGRÁFIÁK. – LÖW. D. DEZSŐ: Hogyan terjesszük az irodalmat? C 1881. 25. sz. 100. p. – PETRIK GÉZA: Könyvművészetünkről. C 1884. 17. sz. 66–67. p. – s.: A mi karácsonyunk. C 1888. 35. sz. 146. p. – ISMÉT egy könyvjegyzék-concurrentia. C 1894. 15. sz. 55. p. – E–R: A magyar könyvkiadók milléniumi könyvjegyzéke. MKSzle 1897. 93–96. p. – ÚTMUTATÓ a magyar irodalomban. C 1900. 9. sz. 49. p. – JÄGER GUSZTÁV: A könyvkereskedő bibliája. C 1904. 18. sz. 104–105. p. – VELŐS LIPÓT: Könyvjegyzékek. KSzle 1915. 186–188. p. – RÉVAY MÓR JÁNOS: Egy optimista könyv jegyzék. M. Bibl. Szle 1925. 71–72. p. – BRAUN RÓBERT: Milyen legyen a korszerű könyvjegyzék. Könyves 1935 máj.–jún., 8–10. p. – INTÉZMÉNYEK. – MAGYAR bibliográfiai társaság. MKSzle 1897. 316–318. p. – KŐHALMI BÉLA: A „Bibliográfia" rovata és a Bibliográfiai Intézet. C 1919. 21. sz. 116. p. – SZABÓ GYÖRGY: Kísérlet a rendszeres bibliográfiai munka megteremtésére a Tanácsköztársaság idején. ITK 1959. 229–331. p. – ORSZÁGOS Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. C 1923. 8. sz. 36. p. [VKM rend.] – GERE KELEMEN: Egyesületünk célja és munkaprogramja. Műszaki Bibl. Közl. 1931. 1. sz. 7–8. p. – KERTÉSZ JÁNOS: A Magyar Szociográfiai Intézet bibliográfiai tevékenysége. KSzle 1935. okt. 25. 21. p.

Közkönyvtárak, kölcsönkönyvtárak. – ABONY. – Az A.-I „kath. olvasóegylet" 25 éves múltja. Összeáll.: Ververán István. Cegléd 1898. 19 p. – ALSÓKUBIN. – Árvamegyei Csaplovits-K. – REXA DEZSŐ: Az Á. Cs. K. története. Múz. és Kvt. Ért. 1907. 200–206. p., 1908. 31–41., 113–119. p. – REXA DEZSŐ: A Cs. K. története. Árvamegyei Alm. 1912. 23–33. p. – MAT'OVČIK, AUGUSTIN: Vavrinec Čaplovič a osudy jeho kinižnice. Martin 1962. 150 p. – ARAD. – Közművelődési Intézet K. – Az A.-I kultúrpalota felavatása. MKSzle 1913. 388–389. p. – A. SZ. KIR. város K. I. K. A. 1915. 7. p. – ECKHARDT SÁNDOR: Az a.-i közművelődési palota francia könyvei. A. 1917. 25 p. 1 t. – BAJA. – Polgári Olvasóegylet. – NOVOTH ISTVÁN: 50 év. A B.-i P. O. története. B. 1911. 34 p. – Ferences K. – SZENT FERENC-rendi atyák könyvtára. Baja. 1878. 11. sz. – T[ÜSKÉS] T[IBOR]: Iskolai könyvtáralapítás 110 évvel ezelőtt. K 1958. 1. sz. 20. p. – BALATONFÜRED. – Edelmann Károly. – NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ: Egy kölcsönkönyvtár és fiókja száz évvel ezelőtt. MKSzle 1959. 94–98. p. – BÁRTFA. – ÁBEL JENŐ: A b.-i sz. Egyed templom könyvtárának története. 1885. (6), 206 p. 1 t. – BÉKÉSCSABA. – MÁV Vasutas Olvasókör. – A B.-I „MÁV V. O." alapszabályai. B. 1937. 24 p. – BÉKÉSSZENTANDRÁS. – MADAY PÁL: Adatok a B.-i Munkás Egylet történetéhez. Körös Népe 1965. 81–90. p. – BEREGSZÁSZ. – Beregi Ref. Egyházmegye K. – HARSÁNYI ANDRÁS: A B. R. E. K. MKSzle 1941. 245–269. p. – Dobay Antal. – D. A. kölcsönkönyvtára Tisza-Újlakon és Beregszászban. B. 1865. 15 p. – BEREMEND. – A B.-I Polgári Olvasókör alapszabályai. Siklós 1936. 24 p. – BERLIN. – SZÁSZ GERŐ: A berlini magyar könyvtár érdekében. Szépirod. Közl. 1858. 87., 88. sz. – SZINYEY GERZSON: Berlini magyar könyvtár. Bethlen-féle alapítvány. Magyar egylet. VÚ 1862. 9. sz. 105. p. – SZAKÁCS MÓZES:

Értesítés a berlini magyar könyvtárról. VÚ 1864. 20. sz. 186–187. p. – BESZTERCE. – Á g. e v. F ő g i m n á z i u m K. – Budaker Gottlieb: Über die Entwicklung des Bibliothekwesens an der Bistritzer Lehranstalt in den letzten sechs Jahren 1856–1861. A b. ág. ev. főgimn. ért. 1860/61. 3–26. p. – BESZTERCEBÁNYA. – M ú z e u m i (V á r o s i) K. – B. szab. kir. város közkönyvtárának szabályzata. B. 1904. 11 p. – K a t h. F ő g i m n á z i u m K. – Jurkovich E.: A b.-i F. K.-ai. Besztercebánya és Vidéke. VII. évf. 12. sz. – BICSKE. – A b.-i függetlenségi olvasókör könyvtárának alapszabályai. Gyoma 1893. – BONYHA. – Olvasó egylet falun. VÚ 1859. 9. sz. 105. p. – BRASSÓ. – E v a n g é l i k u s F ő g i m n á z i u m K. – Nussbächer Károly: A b.-i evang. isk. k. MKSzle 1888. 189–194. p. – G[ross] J[ulius]: Die ältesten Druckwerke und die Kronstädter Gymnasialbibliothek. Kronstädter Zeitung és klny. B. é. n. 8 p. – M. K a s z i n ó K. – Könyvtárhasználati füzet. [B. 1900 k.] – BUDAPEST. – Á l t a l á b a n. – „A főváros közkönyvtárai" 100 évvel ezelőtt. [A Hétfői Lap 1868-i cikkének közlése.] K 1962. 4. sz. 216. p. – Pulszky Ferenc: Fővárosi könyvtárak. PN 1875. 19. sz. – A bpi közkönyvtárak és a Nemzeti Múzeum látogatottsága 1888-, 1889–92-, 1893-, 1894, 1895-, 1896-, 1898-ban. Stat. H. Füz. 1889. 344–345. p.; Főv. Stat. H. Füz. 1893. 515–516. p.; Bp. Főv. Stat. H. Füz. 1894. 440. p.; 1895 316. p.; 1896. 116–117. p.; 1897. 46. p.; 1899. 12–13. p. – A bpi közkönyvtárak és múzeumok látogatottsága [1900–1905]-ben. Bp. Főv. Stat. H. Füz. 1901. 728–730. p.; 1902. 356–358. p.; 1903. 64–66. p.; 1904. 49–50. p.; 1905. 73. p.; 1906. 50–51. p. – A bpi könyvtárügy. PN 1910. dec. 18. – Dienes László: A bpi könyvtárak orvosi és természettudományi folyóiratainak együttes katalógusa és egyéb kooperációs kérdések. KSzle 1915. 89–92. p. – Kőrösy Kornél: A bpi könyvtárak folyóiratainak ügyében. Orv. Hetilap 1915. 14. p. – Könyvtári séták. M. Bibl. Szle 1924. 53–55, 102–105. p. – Witzmann Gyula: A városi könyvtárügy. Városi Szle 1940. 3. sz. 371–391. p. és 1940. 23 p. – Neubauer Gyula: Közgazdasági műveltségünk és a könyvtárügy. Közg. Szle 1942. 757–770. p. – Nádas Rózsa: Elmaradottak-e hazai közgazdasági könyvtáraink? Közg. Szle. 1942. 863–873. p. – Turányi Kornél: Pest városi közkönyvtár létesítésének terve (1867–1874) MKSzle 1959. 287–290. p. – Toldy Ferenc javaslata a pesti városi könyvtár létesítésére. Közli Turányi Kornél. F. Sz. E. K. Évkve 1961. 105–107. p. – Remete László: Budapest könyvtári múltjából. 1964. 22 p. Klny. F. Sz. E. K. Évkve. – O r s z á g o s S z é c h é n y i K ö n y v t á r (OSZK) – M a g y a r N e m z e t i M ú z e u m K ö n y t á r a (MNMK) – N e m z e t i M ú z e u m K ö n y v t á r a (NMK) – S z é c h é n y i K ö n y v t á r (SZK) – S z é c h é n y i O r s z á g o s K ö n y v t á r (SZOK) – *Jelentések.* – [Jelentések a könyvtár állapotáról, az 1874–1933. években.] MKSzle 1876–1932/34. évf. – [Évnegyedes jelentések a könyvtár állapotáról 1893. okt. 1–1918. márc. 31.] MKSzle 1894–1918. évf. – Jelentés a MNM 1898–1923. évi állapotáról. Közzéteszi a MNM Főigazgatósága. 1899–1926. 16 db. – Hóman Bálint: A MNM öt éve. (1924–1928.) Jelentés az intézet 1924–1928. évi állapotáról és működéséről. 1929. 165 p. 12 t. – Jelentés az OSZK 1934–1935, 1937–1943. évi működéséről. 1934–1944. Soksz. 8 db. – *Történet. – Összefoglaló munkák, ismertetések.* – Jankovich Béla: Magyar nemzeti könyvtár. MKSzle 1895. 1–20. p. és klny. 1895. 22, 2 p. – A MNMK 1802–1895. 1896. 16 p. – A MNMK (1802–1895.) MKSzle 1896. 97–120. p. – A MNMSZOK 1802–1902. Alapításának 100. évfordulójakor ismertetik a könyvtár tisztviselői,

1902. 4. 74, 2 p.; A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. 1902. 3–74. p. – Tájékoztató a MMN gyűjteményeiben. 1919. 54 p. – Lechner Jenő: A MNM épülete 1836–1926. 1927. 68 p. 28 mell. – *A könyvtár történetéről általában.* – . . . r.: Nemzeti múzeumunk érdekében. M. Hírl. 1951. ápr. 17. 1965. p. – [Kigazító válasz:] Kubinyi Ágoston. Nemzeti múzeum. M. Hírl. 1851. ápr. 26. 1998. p. – Kubinyi Ágoston: A MNM mint intézet és tulajdon örökítése a gróf Rádaykönyvtár megvétele érdekében. PN 1859. 17, 18, 31, 83, 85 és 86. sz. – XX: A SZK. VÚ 1869 jan. 3. sz. – Szász Károly: Közkönyvtáraink és az országos könyvtár. PN 1871. 285–288. p. és klny. 1871. – Barna Ferdinánd: A MNMSzOK-nak rendezéséről. MKSzle 1876. 127–134, 173–183. p. – Radvánszky Béla: A N.M. ügyeinek megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése. MKSzle 1881. 31–63. p. – Csontosi János: Adatok a NMK-nak történetéhez. MKSzle 1885. 1–41. p. – Szinnyei József, id.: Könyvtári emlékek. Főv. L. 1887. 94–95. sz. és klny. 1887. 20 p. – Majláth Béla: A SZOK a MNM-ban. M. Salon 1888. febr. 512–518. p. – Csontosi János: Barna Ferdinánd nyugdíjbamenetele és a múzeumi könyvtár-rendezés. MKSzle 1889. 360–364. p. – A MNM szervezete és szolgálati szabályzata. [1889.] 31 p.; 1898. 38 p.; [1909.] 44 p. – A MNM ügye az országgyűlésen. MKSzle 1892/93. 378. p. – Igazgató-változás a MNM-ban. MKSzle 1895. 74–80. p. – A MNMK-nak tisztviselői 1803-tól 1896-ig. MKSzle 1896. 396–398. p. – Fejérpataky László: A SZOK. M. Salon 1898. dec. 534–547. p. – A MNMK-nak szervezete és szolgálati szabályzata. MKSzle 1898. 282–291, 385–395. p. – Szalai Emil: Magyar Nemzeti Könyvtár. Polit. Hetiszle 1901. júl. 14. – A MNM százéves jubileuma. MKSzle 1902. 450–472. p. – A NMK. VÚ 1902. 48. sz. 782–783. p. – Szalay Imre: A MNM gyűjteményeinek méltó elhelyezése. 1907. 23 p. 1 mell. – Kollányi Ferenc: Az Akadémia és a NM. 1910. 63 p. – Fóti József Lajos: Az új SZK. HSZ 1910. I. 364–367. p. – Panka Károly: Az országos könyvtár felállításának eszméje a törvényhozás előtt. KSzle 1913. 26–28. p. – Szücsi József: Könyvtárunk balkáni feladatai. MKSzle 1917. 1–13. p. – Hóman Bálint beszéde. Elmondotta a MNM főigazgatójává történt kinevezésekor (1923. dec. 22.). 1924. 16 p. – S: Bibliofília és a NMK. M. Bibl. Szle 1924. 237–238. p. – s. a. [Sikabonyi Antal]: A NMOSZK. M. Bibl. Szle 1924. 226–227. p. – Nyireő István: A MNM OSZK-nak átszervezési munkálatai. MKSzle 1927. 213–246. p. – A MNM Barátai Egyesületének első százezer pengője. Összefoglaló jelentés a N. M. támogatásáról. 1926–1933. 1934. 28 p. – A MNM Tanácsának szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályrendelete. [1934.] 20 p. – Asztalos Miklós: A MNM legégetőbb kérdése. [Helyhiány.] KSzle 1935. nov. 10. 25–27. p. – Az OSZK fölös példányainak árverésre bocsátása. D 1935. 7–8. sz. 224–225. p. – Kozocsa Sándor: A NM. D 1938. 7–8. sz. 229–232. p. – A M.N.M. tisztviselőinek rangsora. [1938] (15) lev. – Gáspár Margit: Az OSZK felvidéki és kárpátaljai könyvgyűjtése. MKSzle 1941. 179–180. p. – Gáspár Margit: A SZK és a nyomdaipar pereskedése. MKSzle 1941. 85–88. p. – Goriupp Alisz: Statisztikai adatok az OSZK öt évi címfelvétel-sokszorosításáról. MKSzle 1941. 176–177. p. – Koczina Jánosné: Egy régi terv a Nemzeti Könyvtár építésére. K. 1956. 6. sz. 428. p. – Kőhalmi Béla: A három nagy könyvtár a Tanácsköztársaság alatt. MKSzle 1959. 149–162. p. – Borsa Gedeon: Az OSZK elhelyezésének históriája. K 1960. 7. sz. 484–486. p. – Pálvölgyi Endre: A Csontosi János elleni fegyelmi vizsgálat és annak politikai háttere. Egyet. Kvt. Évkve II. 1964. 163–192. p. – Ferenczyné

WENDELIN LÍDIA: Az OSZK olvasószolgálatának története 1802–1919. OSZK Évkve 1963–64. 1966. 210–234. p. – UA.: 1920–1944. OSZK Évkve 1965–66. 1967. 491–499. p. – *Hírlaptár*. – K[ERESZTESI] P[APP] M[IKLÓS]: Mikor lesz hírlapkönyvtárunk? Tört. L. 1874. 4. sz. – K. PAPP MIKLÓS: Hírlapkönyvtár. Tört. L. 1874. 14. sz. – SZINNYEI JÓZSEF ID.: Alapítsunk hírlap-könyvtárakat! Figy. 1880. 345–350. p.; A Hon 1880. 271. sz. – ORSZÁGOS Hírlapkönyvtár. MKSzle 1884. 321. p. – SZINNYEI JÓZSEF, ID.: Hírlapirodalmunk és hírlapkönyvtár. Nemzet 1884. és klny. 1884. 13 p. – SZINNYEI JÓZSEF: A múzeumi hírlapkönyvtár. PN 1890. 186. sz. – KERESZTY ISTVÁN: A MNMK-nak hírlaposztálya. MKSzle 1895. 235–249. p. – SZINNYEI JÓZSEF: A MNM hírlap könyvtára. MKSzle 1902. 347–351. p. – GORIUPP ALICE: A MNM Hírlaptára fennállásának első félszázadában. 1884–1934. 1934. 23 p. – DEZSÉNYI BÉLA: Az OSZK Hírlaptára. OSZK Évkve 1957. 1958. 84–107. p. [75. évford.] – KÓKAY GYÖRGY: Hetvenötéves az OSZK Hírlaptára. K. 1959. 7. sz. 488–490. p. – *Régi és ritka könyvek gyűjteményei*. – [A HORVÁTH ISTVÁN-könyvtárt átadták a NMnak] Der Spiegel 1852. 390. p. – A BIBLIOTHECA Apponyiana a MNMban. MKSzle 1925. 192. p. – SASVÁRI DEZSŐ: Kódexek és régi könyvek restaurálása az OSZK-ban. MKSzle 1941. 181–182. p. és 1941. 4 p. 1 t. – SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ: Az OSZK ősnyomtatványgyűjteménye. OSZK Évkve 1963–64. 1966. 109–128. p. – *Kézirattár, levéltár*. – CSONTOSI JÁNOS: A MNM Kézirattára. M. Salon 1888. VIII. 519–528. p. – FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ: A MNM Levéltára. M. Salon 1888. VIII. 529–536. p. – A HUNYADI-LEVÉLTÁR megszerzése. MKSzle 1896. 149–160. p. – SCHÖNHERR GYULA: A MNM levéltára. 1902. 2, 16 p. Klny. A MNM múltja és jelene. 1902. – SZABÁLYZAT családi levéltáraknak a MNM-ban való letéteményezésére és kezelésére. MKSzle 1915. 109–112. p. – SULICA SZILÁRD: A Múzeumi levéltár kialakulása. Levélt. Közl. 1932. 177–222. p. – *Zeneműtár*. – KERESZTY ISTVÁN: Könyvtárunk zenei gyűjteménye. MKSzle 1902. 417–425. p. – LAVOTTA REZSŐ: Az OSZK zenei anyagának új beosztása. MKSzle 1922. 59–63. p. – Isoz KÁLMÁN: A NM zenei gyűjteményének kialakulása. MKSzle 1928. 11–27. p. – *Az OSZK-ba került magángyűjteményekről* l. Magánkönyvtárak. Apponyi Sándor és neje, Benczur Gyuláné, Horváth Árpád, Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Széchenyi István, Szinnyei József, Todoreszku Gyula és Horváth Aranka. – *Az OSZK vezetőiről, könyvtárosairól* l. Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Bajza József, Barna Ferdinánd, Bartoniek Emma, Fejérpataky László, Fitz József, Fraknói Vilmos, Goriupp Aliz, Gulyás Pál, Pulszky Ferenc, Schönherr Gyula, Szinnyei József, id., Vértesy Jenő, Zolnai Klára. – *Kiadványok*. – BÉLLEY PÁL – F. WENDELIN LÍDIA: Az OSZK kiadványairól. [Teljes jegyzék.] OSZK Évkve 1957. 1958. 365–383. p. – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK); Akadémiai Könyvtár (AK). – *Jelentések*. – A MTAK állapotáról, gyarapodásáról és használatáról 1876 és 1917 között l. MKSzle 1876–1919. évf. – Folyamatosan közölnek jelentéseket, híreket s egyéb közleményeket a könyvtár helyzetéről, állományáról, forgalmáról és történetéről az MTA következő periodikái: 1840–1866: Magyar Akadémiai Értesítő; 1867–1889: A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője; 1890–1955: Akadémiai Értesítő; 1956 óta: Magyar Tudomány. – *Történet*. – *Összefoglaló munkák, ismertetések*. – DIVALD KORNÉL: A M.T.A. palotája és gyűjteményei. 1917. 143 p. – BERLÁSZ JENŐ: Az AK történetének vázlata. MKSzle 1956. 202–216. p. – BERLÁSZ JENŐ – SZ. NÉMETH MÁRIA: Az AK múltja és jelene. 1956. 30 p. Klny. MKSzel

1956. 202–229. p. – HARASZTHY GYULA: A 130 éves AK. 1956. 23 p. Klny. M. Tud. 1956. 63–84. p. – A M.T.A.K. 1826–1961. Szerk. Rózsa György. 1960. 109 p. 1 t. – *Egyéb tanulmányok és közlemények*. – JANCSÓ könyvtár megvétele s gróf Teleky József újabb ajánlata. M. Ak. Ért. 1850. 48. sz. – [TOLDY FERENC]: Kérelem a hazafiakhoz régi magyar kéziratok és könyvek beküldése ügyében. M. Hírl. 1850. 189. sz.; PN 1850. 89. sz. – TOLDY FERENC: Felszólítás történeti irományok s régi magyar irodalmi maradványok beküldése iránt. M. Hírl. 1852. 775. sz. – Az A. K. B Sz 1863. 455. sz. – Az AKADÉMIA palotája, díszterme és könyvtára. Mo. és a Nagyvilág 1865. 10–11. sz. – A M.T.A. [Pulszky Ferenc ajándéka: archeológiai könyvtár.] VÚ 1867. 12. sz. 141. p. – HUNFALVY PÁL: Tudósítás a MTAK-ról. Ak. Ért. 1868. 33–35. p. – A MAGYAR AK. Bpi Közl. 1870. 105. sz. – GOLDZIHER IGNÁC: Jelentés a MTAK számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten. 1874. 42 p. és Ak. Ért. 1874. 103–104. p. [Kivonat.] – JAKAB ELEK: A MTA kézirat-tárának ismertetése. 1892. 43 p. – HELLER ÁGOST: A MTAK. MKSzle 1895. 353–357. p. – HELLER ÁGOST: A Goethe-gyűjtemény. Ak. Ért. 1896. 317–320. p. – HELLER ÁGOST: A MTAK. 1901. – A SZÉCHENYI Múzeum megnyitása. 1905. nov. 5. Ak. Ért. 1905. 651–657. p. – SZILY KÁLMÁN: A MTAK. Ak. Ért. 1905. 356–359. p. – BERZEVICZY ALBERT: A könyvtár alapításának százados ünnepe 1926. március 15-én. Ak. Ért. 1926. 5–6 p. – A MTA Vörösmarty-szobájának megnyitása és ismertetése. Ak. Ért. 1927. 160–161. p. – BERZEVICZY ALBERT beszéde a rákoskeresztúri báró Podmaniczky – gróf Vigyázó-múzeum megnyitásán. Ak. Ért. 1935. 144–146. p. – JELENTÉS a MTA régi főtitkár levéltárának rendezése körül végzett munkálatokról. 1941. 8 p. Klny. Ak. Ért. – Az AKADÉMIA az ostrom alatt. Ak. Ért. 1946. 6. p. – JELENTÉS a II. világháborús károkról. Jelentés az Igazgató Tanács által kiküldött bizottság ... üléséről. Ak. Ért. 1948. 70–76. p. – GERGELY PÁL: Arany János akadémiai titoknoki és főtitkári működése. 1957. 31–52. p. Klny. M. Tud. 1957. – GERGELY PÁL: Arany János és az Akadémia. 1957. 144 p. 4 t. – GERGELY PÁL: Arany János és az AK. 1958. 8 p. Klny. MKSzle 1957. 384–388. p. – GERGELY PÁL: Az Akadémia levéltára a MTAK-nak Kézirattárában. MTA Nyelvtud. Oszt. Közl. 1958. 429–436. p. – KŐHALMI BÉLA: A három nagy könyvtár a Tanácsköztársaság alatt. MKSzle 1959. 149–162. p. – FRÁTER JÁNOSNÉ: „Nemzeti részvét emelte." 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. 1962. 13 p. Klny. M. Tud. – FRÁTER JÁNOSNÉ: Részletek az AK történetéből (1865–1875). 1965. 59, 13 p. – FRÁTER JÁNOSNÉ: A MTA Történettudományi Bizottságának működése (1854–1949). 1966. 61 p. 3 t. – Sz. GARAI JUDIT – ÚJHELYI GABRIELLA: A MTA orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. MKSzle 1967. 4. sz. 325–334. p. – *Az MTAK-ba került magángyűjtemények* l. Magánkönyvtárak. Elischer Boldizsár, Katona Lajos, Kaufmann Dávid, Körösi Csoma Sándor, Ráth György, Stein Aurél, Szilágyi Dániel, Vigyázó Ferenc. – *Az MTAK vezetői, könyvtárosai* l. Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Hellebrant Árpád, Hunfalvy Pál, Melich János, Szily Kálmán, Szinnyei József ifj., Török Pál. – Egyetemek, főiskolák, felsőfokú tanintézetek könyvtárai. – Egyetemi Könyvtár (E. K.). – Tudományegyetemi Könyvtár v. Tudományegyetem Könyvtára (T.K.). – DÉRI MIKLÓSNÉ: Az E. K. bibliográfiája. Az E. K. Évk. I. 1962. 105–119. p. [Kiegészítések:] Ua. II. 1964. 161–162. p.; Ua. III. 1966. 225–227. p.; Ua. IV. 1968. 165–166. p. – DÉRI MIKLÓSNÉ: Az ELTE történetének bibliográfiája. 1963. 87 p. –

Jelentések – Jelentés a bpi m. kir. T.K.-nak 1876–1916. és 1928–1929. évi állapotáról. MKSzle 1876–1918. évf. és 1929–1930. évf. [Némileg eltérő címeken. Általában klny. is.] – Jelentés a bpi T.K.-nak rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1877–1918. [Változó címekkel.] A bpi kir. Magy. T.K.-nak címjegyzéke. 1878–1922. c. kiadvány részeként. – *Történet. – Összefoglaló munkák.* – Szász Károly: Közkönyvtáraink és egy országos könyvtár. 1871. 37 p. Klny. PN. – Márki József: Könyvtári nefelejts, vagy a bpi M. Kir. T.K.-nak rövid ismertetése. 1778–1874. 1874. 36 p. – Szilágyi Sándor: A bpi kir. m. T. K. Die Königlich ungarische Universitäts–Bibliothek zu Budapest. 1882. 12 p. – Máté Sándor: A bpi m. kir. T. K. 1774–1895. 1896. 21 p. – Pálvölgyi Endre: Az E. K. története. (1635–1960.) A 325 éves Bpi Eötvös Loránd Tudományegyetem rövid története. (Szerk.: Székely György.) 1960. 56–63. p. – *Résztanulmányok, cikkek.* – Az egyetemi könyvtár. M. Hírl. 1849. 6., 8. sz. – A m. kir. E. K. Új. M. Múz. 1850–1851. I. 79. sz., 1851–1852. I. 402. sz. – A m. kir. E. K. Sürgöny 1865. 27. sz. – Könyvtári alaprajz és még valami. PN 1866. 184. sz. – Toldy Ferenc: Nyílt levél Sz. P. országgyűlési képviselő úrhoz a m. kir. E. K. ügyében. 1868. 20 p. – [Toldy Ferenc:] Egy országos intézet veszedelmének nyílt és titkos, érdekes története. 1870. 50 p. Klny. Reform. – Az E. K. rendezéséhez. Ath. 1874. 4. sz. 241–242. p. – [Válasz:] Szinnyei József: Az Athenaeum szerkesztőjéhez. Ath. 1874. 5. sz. 317–318. p. – Horváth Árpád: Néhány szó a bpi M. Kir. E. K. rendezése és címtározása ügyében. 1876. 51, 3 p. Kivonata: MKSzle 1876. 276–282. p. – Fraknói Vilmos: Horváth Árpád röpirata. MKSzle 1876. 276–278. p. – Than Károly–Horváth Árpád: A bpi Kir. M. Tudományegyetem új könyvtára palotájának bemutatása. 1876. 130 p. – Márki József: Könyvtár-fölavatás. MKSzle 1876. 113–114. p. – Szinnyei József, id.: Az E. K. rendezéséről. MKSzle 1876. 21–25. p. – A vallás- és közoktatási m. kir. miniszter végjelentése a bpi T. K.-nak, Élettani Intézetének és a központi épület egyik szárnyának felépítéséről. 1879. 55 p. – Könyvtárrendezési mozgalmak hazánkban. MKSzle 1879. 241–253. p. – Szinnyei József: Észrevételek a könyvtárrendezés tervvázlatához. MKSzle 1879. 305–313. p. – Szinnyei József: Könyvtári emlékek. 1887. 20 p. Klny. Főv. L. 1887. 94–95. sz. 675–681, 687–688. p. – M. S.: Könyvtártörténeti adalék. MKSzle 1897. 277–278. p. – Madzsar József: Az E. K.-ról. HSz 1907. II. 973–976. p. – Szabó Ervin: Az E. K.-ról. HSz 1907. II. 964–973. p. – Balogh József: A bpi E. K. NÚ 1927. jún. 1. – Haraszthy Gyula: Az E. K. modernizálása. MKSzle 1940. 46–54. p. – Tóth András: Haladás és reakció küzdelme a bpi E. K. új épülete körül. MKSzle 1955. 41–71. p. – Tóth András: Az E. K. és a magyar tudományos élet 1849–1876. 1958. Klny. Tanulmányok Budapest múltjából. XII. 459–493. p. – V[értesy] M[iklós]: Az E. K. első panaszkönyve. (1835–65.) K 1958. 5. sz. 349–350. p. – Kőhalmi Béla: A három nagy könyvtár a Tanácsköztársaság alatt. MKSzle 1959. 149–162. p. – Lányi Kamilla: Nevezetes könyvkölcsönzők. [1843–1866.] K 1959. 11. sz. 854. p. – Tóth András: A Galilei-kör a magyar könyvtárügyért. K 1959. 1. sz. 21–22. p. – Szalatnai Rezső: Juhász Gyula és az E. K. E. K. Évkvei I. 1962. 215–222. p. – Vértesy Miklós: Szinnyei József és Horváth Árpád. (Az E. K. története 1875–1876-ban.) E. K. Évkvei I. 1962. 97–103. p. – Dümmerth Dezső: Kishivatalnokok az E. K. szolgálatában 1836–1895. E. K. Évkvei II. 1964. 135–159. p. – Izsépy Edit: Az 1920-as évek gazdasági nehézségeinek hatása az E. K. folyóiratállományára. E. K. Évkvei II. 1964.

127–133. p. – Vértesy Miklós: Az E. K. ősnyomtatvány-gyűjteményének története. E. K. Évkvei II. 1964. 109–126. p. – Tóth András: Tervek az E. K. fejlesztésére. (1906–1914.) MKSzle 1967. 228–242. p. – *Az E. K.-ba került magángyűjteményekről* l. Magánkönyvtárak. Frank Ignác, Toldy Ferenc. – *A könyvtár vezetőiről, könyvtárosairól* l. Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Ferenczi Zoltán, Kudora Károly, Szilágyi Sándor, Szinnyei József, id., Toldy Ferenc. – *Kari, intézeti könyvtárak.* – *Bölcsészettudományi Kar.* – *Növénytani Intézet.* – Dietz Sándor: A bpi kir. m. tud. egyetem N. I.-nek könyvtára. MKSzle 1881. 214–221. p. – *Orvostudományi Kar.* – Korbuly György: A budapesti orvoskari tanártestület „Weszprémi István” könyvtára. Orv. Hetilap 1943. 12. sz. 147–149. p. – *Diákegyesületek könyvtárai.* – *Joghallgatók Tudományos Egyesülete K.* – Antony István–Szalay Sándor: A könyvtár. Joghallgatók tudományos egyesületének almanachja. 1906. 12–23. p. – *Tudomány- és Műegyetemi Olvasókör* (T. M. O.). – *Egyetemi Kör (E. Kör).* – Ifj. Háry Sándor: A T. M. O. könyvtáráról. Egyetemi Híradó, 1875. 3–5. p. – A T. M. O. évkönyve. 1878–1889. – Az E. Kör ügykezelési szabályzata. 1887. 16 p.; 1888. 19 p. – Az E. Kör alapszabályai. 1897. 12 p.; 1899. 12 p. – E. Kör. Szerk. Orbán István. 1928. 30 p. – Műegyetem K. – Nagy Károly: A legnagyobb magyar műszaki könyvtár. Uránia 1913. 3. sz. 97–104. p. és klny 1913. – Móra László: Eötvös József és a M.-i K. K 1964. 1. sz. 23–25. p. – Móra László: A M.-i K. alapítása 1848-ban, MKSzle 1964. 146–154. p. és klny. 1964. – Móra László: A régi és az új műszaki egyetemi könyvtárépületek. K 1964. 7. sz. 400–403. p. – Móra László: A M.-i K. a Tanácsköztársaság idején. MKSzle 1965. 235–241. p. – Kéki Béla: Egyetemi könyvtárak építése Magyarországon századunk első évtizedében. A Bpi Műsz. Egy. Közp. Kvt. Évkvei I. 1967. 247–267. p. – Móra László: A műszaki felsőoktatási könyvtárhálózat kialakulása és fejlődése. A Bpi Műsz. Egyetem Közp. Kvt. Évkvei I. 1967. 23–67. p. – Hodinka László: Arányok és tendenciák állománygyarapításunkban. Adalékok a leltározás történetéhez és a könyvállomány tartalmi elemzéséhez. A Bpi Műsz. Egy. Közp. Kvt. Évkei I. 1967. 147–165. p. – L. még Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Rados Gusztáv, Wartha Vince. – Kertészeti és Szőlészeti Főiskola K. – Geday Gusztáv: A K. és Sz. F. K.-nak története. 1860–1894. 1967. 58 p. – Rabbiképző Intézet K. – Klein Miksa: A Ferenc József orsz. R. I. K. M. Zs. Szle 1917. 186–195. p. – Ráday K. – Kubinyi Ágoston: A magyar nemzeti múzeum mint intézet és tulajdonörökítése a gróf R. féle K. megvétele ügyében. PN 1859. 17–18, 31, 83, 85, 86. sz. – Rupp Kornél: A R.-K. MKSzle 1897. 173–180. p. – Pruzsinszky Pál–Hamar István: A Bpi Református Theológiai Akadémia R. K.-ának múltja és jelene. 1913. 88 p. 4 t. – Bory István: A R.-K. Császár-Elemér-Emlékkönyv. 1934. 52–57. p. – Péter Zoltán: A jubiláló R.-K. MKSzle 1962. 303–316. p. – Unitárius Theológiai K. – A T. K. Keresztény Magvető 1873. 395–396. p. – Hivatalok, hatóságok könyvtárai. – Képviselőház K. – Küffer Béla: Tájékoztató [a K. K. történetéről, rendszeréről]. A K. K.-nak katalógusa. 1866–1893. 1894. VII–XIX. p. – Panka Károly: A K. K.-nak története. MKSzle 1917. 14–22. p. és klny. 1917. – N. Ú.: A nemzetgyűlés K.-a. M. Bibl. Szle 1924. 230–231. p. – Trócsányi György: Parlamenti könyvtárak. MKSzle 1937. 97–109. p. és klny. 1937. 15 p. – Berecz Sándor: Az Országgyűlési K. M. Törvényhozók L. 1942. 150. p. – Z. Martos Erzsébet: Egy régi kívánságkönyvről. K 1956. 5. sz. 349. p.

– Vértesy Miklós: Százéves az Országgyűlési K. K 1968. 2. sz. 68–70. p. – Központi Statisztikai Hivatal K. – A m. kir. K. S. H. nyilv. K.-nak és térképgyűjteményének ügykezelése és használatára vonatkozó szabályzat. 1898.; vö. A m. kir. K. S. H. nyilvános K.-nak és térképgyűjteményének ügykezelési és használati szabályzata. MKSzle 1897. 392–397. p. – Gombás Géza: A K. S. H. K.-nak gyarapodása és forgalma. M. Stat. Szle 1929. 675. 786, 1108, p.: 1930. 49. p.; 1931. 296–297. p.; 1932. 213–214. p.; 1933. 111–112. p.; 1935. 226–227. p.; 1936. 158–159. p.; 1937. 223–224. p.; 1938. 184–186. p.; 1939. 311–312. p.; 1940. 504–505. p.; 1941. 241–244. p.; 1942. 238–240. p.; 1943. 214–216. p.; 1944. 253–256. p. – Kovacsics József: A K. S. H. K. Stat. Szle 1957. 478–486. p. – Fővárosi Statisztikai Hivatal K. – [A K. negyedévi ill. évi gyarapodásáról, állapotáról 1877-től rendszeresen beszámol: Budapest Fővárosi Statisztikai Hivatalának Havi Füzetei; Az évi gyarapodások egy része önállóan is „A Székesfővárosi S. H. K.-nak ... évi gyarapodása" címen.] – Kőrösy József: Emlékirat a fővárosi és a statisztikai könyvtár egymáshoz való viszonyáról. Bp. Főv. Stat. Havi Füz. 1902. 663–683. p. és klny. 1902. 24 p. – Kőrösy József: Visszapillantás a S. H. K.-nak 33 évi fennállására. Bp. Főv. Stat. Havi Füz. 1903. 595–600. p. – Kereskedelmi és Iparkamara K. – Varró István: Szabó Ervin a Budapesti K. és I. K.-ban. MKSzle 1960. 183–194. p. – L. még Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Barcza Imre. – Kuria K. – Tóth György: M. Minerva és a K. K. A bírósági könyvtárakról. M. Jogi Szle 1927. – Országos Pénztár K. – Az O. P. K. Munkásügyi Szle 1915. 375. p. – Tudományos, művészeti, szakmai egyesületek, társulatok, intézmények könyvtárai. – Technológiai K. – Fodor Alajos: A T. K. Barátai Egyesületének megalakulása. Műszaki Bibl. Közl. 1931. 1. sz. 5–6 p. – Gr.: A T. K. Barátainak Egyesülete. MKSzle 1941. 115. p. – Tombor Tibor: Az olvasószolgálati munka kialakulása az Orsz. Műszaki K.-ban. Műsz. K. Táj. 1957. 1–2. sz. 34–43. p., 3. sz. 25–41. p. – Jánszky Lajos: 75 éves az Orsz. Műszaki K. K 1958. 12. sz. 881–883. p. – Az Orsz. Műszaki K. 75 éve 1883–1958. Az Orsz. Műszaki K. jubileumi Évk. 1958. 1–137. p. – L. még Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Káplány Géza. – Baumgarten Alapítvány K. – L. J.: Elpusztult Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád pótolhatatlan értékű hagyatéka. Szabadság 1945. 6. sz. – Devecseri Gábor: A magyar írók egykori könyvtára. K 1966. 2. sz. 101–102. p. – Földrajzi Társulat K., Magyar. – Dubovitz István: A M. F. T. K.-nak hatvanéves története. Földr. Közl. 1934. 68–74. p. – Kisfaludy-Társaság. – Kéky Lajos: A K.-T. ereklyetára. Könyvbar. L. 1927–28. 52–56. p. – Könyvkereskedők Egyesülete K. – Könyvtári jelentés. C 1921. 15. sz. 76–77. p. – Stemmer Ödön: Teremtsük meg szakk.-unkat. C 1922. 7. sz. 25–26. p. – Ranschburg Viktor: A könyvkereskedelmi szakk. fontosságáról. C 1922. 12–13. sz. 54. p. – Az E. K. C 1937. 50. sz. 161–162. p. – Az E. K. és reference-szolgálat. C 1938. 10. sz. 31–32. p. – Közegészségügyi Intézet K., Országos – Znakovszky Emma: Az O. K. I. K.-nak munkája az 1927–1960. években. Az Orv. K. 1961. 2. sz. 16–26. p. – Mérnök- és Építész-Egylet K., Magyar. – Beszámoló a M. M. és É.-E. K.-nak... 1935. évi gyarapodásáról... Lósy-Schmidt Ede XVIII. évi jelentése. 1936. 15 p.; Ua. XIX. évi jelentése. 1937. 6 p.; Ua. 1938. 27 p. – A M. M.- és É.-E. K.-nak 1940-ben megállapított ötödik (bővített) szakcím beosztása. 1940. 8 p. – Meteorológiai Intézet K. – Kováts Károly: A M. I. K.-nak fejlődése 1870-től napjainkig. 1900. – Orvosegyesület K. – Temesváry Rezső: A Kir. O.-i K. százéves története. Gyógyászat 1937. – Petőfi Ház K. – Kéri Gyula: A P. H. története és katalógusa. 1911. 182 (1) p. – Múzeumok könytárai. – Iparművészeti Múzeum K. – Az Országos Magyar I. M. és Iskola K.-nak ideiglenes szabályzata. [1900] 12 p. – Az Orsz. Magyar I. M. és iskola K.-nak ügyrendje. [1916] 8 p. – Szőnyi László: Az Országos Magyar I. M. és Iskola K. M. Iparműv. 1916. 1–2. sz. 22–28. p. – Kereskedelmi Múzeum K. – Baross: A K. M. tudakozó irodája és K. M. Ip. 1890. nov. 30. – A m. kir. K. M. nyilvános K.-nak ügykezelésére és használatára vonatkozó szabályzat. 1900. 12 p. – Mezőgazdasági Múzeum K. – Magyar kir. M. M. K.-i szabályzata. 1915. 6 p. – Színházak könyvtárai – Nemzeti Színház K. – Szigligeti: Fölhívás „A N. Sz. K." ügyében. Főv. L. 1871. 52. sz. és Bpi Közl. 1871. 50. sz. – A N. Sz. K. 1871; 1899. – Rexa Dezső: A budapesti N. Sz. Könyv- és levéltára. Múz. és Kvt. Ért. 1908. 63–67. p. és klny. 1908. 7 p. – Kéky Lajos: A N. Sz. súgókönyvei. M. Bibl. Szle 1925. 197–201. p. 1 t. – Népszínház K. – Berczeli Károlyné: A N. K. OSZK Évke 1958. 1959. 369–378. p. – Egészségügyi és szociális intézmények könyvtárai. – Rókus Kórház K. – Majer István – Kronperger Antal – Blümelhuber Ferenc: Fölhívás a Sz. R.-hoz címzett pesti K.-ban alapítandó K. ügyében. M. Hír. 1852. júl. 8. 3832–3833. p. – A Sz. R.-ról nevezett K. K.-ról. M. Hírl. 1852. nov. 17. 4436. p. – A pestvárosi R. közkórház K. Sürgöny 1862. 57. sz. [2.] p. – Vakok K. – Szily Adolf: A V. központi K. 1910. 7. p. Klny. M. Gyógyped. 1910. 1. sz. – Fővárosi Könyvtár (F. K.), Fővárosi Nyilvános Könyvtár (F. Ny. K.), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (F. Sz. E. K.). – *Jelentések* – Jelentések a könyvtár állapotáról és működéséről 1901–1945 között különböző szerzőktől és változó címeken az alábbi periodikákban: Főv. Közl. 1902–1906; A F. Ny. K. Ért. I–XII. 1907–1918; Ua. Új sorozat I–X. 1921–1930; A F. K. Évkve I–XIII. 1931–1946. – Évi jelentés a F. K. működéséről [1914–1921.] 8–11. évf. Előterjeszti: Szabó Ervin. 12–15. évf. Előterjeszti: Kremmer Dezső. 1915–1922. 8. füzet. – A F. K. 1911–1913. évi működéséről. MKSzle 1912–1914. évf. – A Bpi. Városi Nyilvános K. 1914. és 1916. évi működéséről. MKSzle 1915. és 1918. évf. – *Történet. – Általában.* – Főlevéltárnoki előterjesztés a F. K. létesítése tárgyában. Főv. Közl. 1897. febr. 2. 1–2. p. – Fővárosi könyvtár, levéltár és múzeum. MKSzle 1900. 222–223. p. – Kőrösy József: Emlékirat a fővárosi és a statisztikai könyvtár egymáshoz való viszonyáról. Bp. Főv. Stat. Havi Füz. 1902 nov. 663–683. p. és klny. 1902. 24 p. – Dr. Toldy László főlevéltárnok ... külön véleménye a F. K. szervezése ügyében. Főv. Közl. 1902. nov. 25. I. sz. mell. 1–24. p. – A fővárosi és a statisztikai könyvtár kölcsönös viszonyáról... Főv. Közl. 1902. nov. 25. II. sz. mell. 1–23. p. – Jelentés a F. K. átvételéről. Bp. Főv. Stat. Havi Füz. 1903 ápr. 180–184. p. – Szabó Ervin: A F. K. A F. K. Ért. 1907. 1. sz. 1–4. p. – Községi nyilvános könyvtár létesítése ügyében a Központi Városházán tartott szakértekezlet jegyzőkönyve. 1910. 38, 1 p. – Szabó Ervin: Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Bp.-en. 1910. 3. 61 p. 17 t. – Gulyás Pál: Az új fővárosi közkönyvtár tervezete. MKSzle 1910. 193–213. p. – Gulyás Pál: Az új fővárosi közkönyvtár körül. MKSzle 1910. 352–358. p. – Szabó Ervin: Az új fővárosi közkönyvtár dolgában. MKSzle 1910.

338–351. p. – Szabó Ervin: Községi nyilvános könyvtár Bp.-en. Városi Szle 1910. 446–490. p. – Bp. székesfőváros könyvtárainál rendszeresített könyvtári szakvizsga szabályzata. 1911. 15, 2, 3 p. – Előterjesztés a millenniumi alapítványnak Közművelődési Intézet létesítésére való felhasználása iránt. 1911. 11 p. – A községi nyilvános könyvtár részletes pályázati programja. 1911. 21 p. 1 t. – Jegyzőkönyve a községi nyilvános könyvtár és közművelődési intézet tervpályázata bírálatának. 1911. – Szabó Ervin: Előterjesztés. Bp. Székesfőváros tekintetes tanácsához a F. K.-nak községi nyilvános könyvtárrá fejlesztése tárgyában. 1911. 6 p. – Szabó Ervin: A modern könyvtárépítés némely elvéről, tekintettel főváros terveire. 1911. 18 p. Klny. Városi Szle 1911. 2. sz. 113–124. p. – Szabó Ervin: A F. K. tervpályázata (és valami a zsürikről). A Ház 1911. 241–258. p. – Előterjesztés a F. K.-t és a fővárosi képzőművészeti gyűjteményt magába foglaló Közművelődési Intézet elhelyezése tárgyában. 1912. 10 p. – A F. K. osztályozása. I–II. 1912. 25, 38 p. – Szabó Ervin: A városi múzeumok föladatai és a fővárosi múzeum. 1913. 69 p. és Városi Szle 1913. 305–352. p. – Bp. Tanács XIV. ü.o. előterjesztés a F. K.-t és a fővárosi képzőművészeti gyűjteményt magába foglaló közművelődési intézet elhelyezése tárgyában. 1914. 10 p. – Bizottsági és tanácsi előterjesztés a IX. ker. Calvin-tér, Ráday- és Oroszlán-utcák között fekvő ingatlanoknak a F. K.-t ... magába foglaló Közművelődési Intézet céljaira való átengedése ügyében. Főv. Közl. 1914. 41. sz. 1436–1441. p. – Tanácsi könyvtár. Városi Szle 1914. 354–356. p. – Az új F. K. Nsz 1914. máj. 28. – Szabó Ervin: Tíz év. Bp. Városi Kvt. Ért. 1915. 1–2. sz. 1–46. p. – A F. K. gyakornokai számára tartandó előadások syllabusa. 1916. máj. 3–júl. 5-ig. [1916.] 28 p. – Gulyás Pál: Jóakaratú emberek figyelmébe! Múz. és Kvt. Ért. 1916. 202. p. – Gulyás Pál: Városi nyilvános könyvtár. Bp. Múz. és Kvt. Ért. 1916. 4. sz. 211–212. p. – Szabó Ervin: A könyvtár és a háború. A bpi Városi Nyilvános Kvt. Ért. 1915. 1–2. p., 1916. 1–3. p. – Mihalik József: A bpi városi nyilvános könyvtár. Múz. és Kvt. Ért. 1917. 227–235. p. – [Gulyás Pál jelentése (1920. ápr. 20-án). Haller István min.-hez a F. K. baloldali irányzatáról.] K. Figy. 1966. 4. sz. 362–364. p. – Enyvvári Jenő: A F. K. ... Könyvbar. L. 1928. 318–319. p. – Kelényi B. Ottó: A könyvtár és a művelődés kapcsolatai. Városi Szle 1928. 251–259. p. – Drescher Pál: Közművelési közkönyvtárak a főváros kultúrájának szolgálatában. 1929. – A F. K. költözködése. A F. K. Évkve 1931. 56–58. p. – Gárdonyi Albert–Kelényi B. Ottó: A F. K. története. A F. K. Évkve 1931. 35–56. p. – Urai Dezső: Megdöbbentő helyzetjelentés a F. K. romlásáról. Új Főváros 1937. 17. sz. 4. p. – Németh Endre: A tizedes osztályozás fejlődése. 1939. – Enyvvári Jenő: A F. K. a nemzetközi tudományos kapcsolatok szolgálatában. M. Főváros 1939. 11. sz. 2. p. – Witzmann Gyula: A városi könyvtárügy. Városi Szle 1940. 371–391. p. – A királyi és császári olasz kormány könyvajándéka. A F. K. Évkve 1940. 43–59. – Chirke Géza: Közös alosztások. Adalékok a könyvtári szakrendszer kérdéséhez. A F. K. Évkve 1942. 41–63. p. – Kondorosi Sándor: A könyvraktárrendezés kérdéséhez. Különös tekintettel a F. K.-ra. A F. K. Évkve 1942. 151–167. p. – Nagy Iván: Túlzott takarékosság a F. K. körül. M. Főváros 1943. jan. 7. – Összefoglaló adatok a Székesfővárosi Szabó Ervin K.-ról. A F. K. Évkve 1943–45. 5–15. p. – Az összes forgalom 1932–1945. A F. K. Évkve 1943–1945. 48–49. p. – Kőhalmi Béla: Ötvenéves a F. Sz. E. K. K 1954. 8–9. sz. 9–12. p. – A F. Sz. E. K. fennállása 50 éves évfordulójának megünneplése (1954.

okt. 15.) A F. Sz. E. K. Évkve IV. 1949–54. 1955. 55–67. p. – Remete László: Reakciós hadjárat Szabó Ervin, a könyvtárpolitikus ellen (1910–1918). A F. Sz. E. K. Évkve IV. 1949–1954. 1955. 69–84. p. és klny. – Remete László: A Szabó Ervin K. a Tanácsköztársaság alatt. A F. Sz. E. K. Évkve V. 1955. 1957. 56–67. p. és klny. – Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900–1918. Kőhalmi Béla tanulmányával. 1959. 746 p. 15 t. – Kőhalmi Béla: Egy híres „Emlékirat"-ról. Ötven év... K 1960. 5. sz. 321–323. p. – Remete László: A F. K. az ellenforradalom első éveiben (1919 augusztus–1923.) A F. Sz. E. K. Évkve VIII. 1960. 1961. 59–103. p. és klny. 1962. – Remete László: A bpi könyvtárügy úttörői. [Hat arcképvázlat.] 1964. 45 p. – Remete László: A F. Sz. E. K. története. 1966. 324, 14 p. – Remete László: A Nagy Október hatása a F. K.-ra [1917–18.] MKSzle 1967. 4. sz. 319–325. p. – *A könyvtárba került magángyűjteményeket* l. Magánkönyvtárak. Ballagi Géza, Frank Ignác, Horánszky Lajos, Szabó Ervin, Szüry Dénes. – *A könyvtár munkatársait* l. Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Braun Róbert, Czóbel Ernő, Dienes László, Kőhalmi Béla, Kremmer Dezső, Madzsar József, Pikler Blanka, Szabó Ervin, Szigeti Gabriella. – *Budapest-gyűjtemény, különgyűjtemények.* – A F. K. levele. (Ballagi politikai röpiratgyűjteménye.) C 1911. 5. sz. 29. p. – Kelényi B. Ottó: A F. K. Budapesti Gyűjteménye a városkutatás szolgálatában. KSzle 1934. 43–44, 51–52. p. – Enyvvári Jenő: Szépirodalmi ritkaséggyűjtés a F. K.-ban. [Szüry-gyűjtemény.] Bpi N. 1937. 317–320. p. – Kelényi B. Ottó: A könyvtár a várostörténeti kutatás szolgálatában. MKSzle 1937. 313–322. p. – Gerendás Ernő: Adatok a budai és a pesti céhek életéhez, különös tekintettel a F. K. céhiratajra. 1941. 64 p. – *Fiókhálózat általában.* – [Madzsar József]: Fiókok ügykezelése. 1913. [Kőnyomat.] – Madzsar József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. (Bev. Szabó Ervin.) 1913. X p. 240 has. – Dienes László: A fiókközpont működése 1915-ben. A Városi Nyilvános K. 9. jelentése az 1915. évről. 1916. 31–35. p. – Dienes László: Fiókközpont. Városi Nyilvános K. Tizedik jelentés a könyvtár működéséről az 1916. évben. 1917. 30–37. p. – Budapest fiókkönyvtár hálózatának kiépítése. Vörös Ú. 1919. ápr. 16. 6. p. – Földi Mihály: Népkönyvtárak. Ny 1919. I. 604–605. p. – A fiókkönyvtárak magyar nyelvű szépirodalmi könyveinek jegyzéke. 1929. 127 p. – Tobisch Irén: Könyvtári mesedélutánok. Néptanítók L. 1932. 15–16. p. – Drescher Pál: Mit olvas a F. K. közművelődési fiókjainak közönsége. A F. K. Évkve 1934. 35–37. p. és klny. 1935. – Jön a fővárosi mozgókönyvtár. Új Főváros 1935. 20. sz. 4. p. – Karl [Keszthelyi] Erzsébet: Bp. székesfőváros gyermekkönyvtárai. Bpi Polgári Iskola 1937–38. 190–201. p. – *1. sz. fiók.* – Rudas Klára: Az 1. számú könyvtár 50 éves története. 1964. 47 p. és F. Sz. E. K. Évkve 1963. Bp. 1964. 79–97. p. – *2. sz. fiók.* – Szabó Ervin: A nyilvános könyvtár. A Deák Ferenc Könyvtár felavatásához. Világ 1913. dec. 30. – Madzsar József: Az első fővárosi fiókkönyvtár. KSzle 1914. 1. sz. 19–22. p. – Farkas Józsefné: A főváros első közművelődési könyvtárának története. 1913–1945. 1963. 26 p. 3 t. – Farkas Józsefné: A 2. számú könyvtár fél évszázada. F. Sz. E. K. Évkve 1963. Bp. 1964. 98–117. p. – Farkas Józsefné Pákozdy Ilona: A főváros első fiókkönyvtára. K 1964. 2. sz. 62–63. p. – Kőhalmi Béla: Az Almássy téri Deák Ferenc könyvtár történetéhez. MKSzle 1964. 154–155. p. – *3. sz. fiók.* – Váradi Irma: Egy városi fiókkönyvtár kezdetei. Városi Szle 1914. 829–837. p. és

klny. 1914. 9 p. – Zsák Wilfrid: A F. K. ifjúsági olvasói. A F. K. Évkve 1936. 153–158. p. és 1937. 32 p. – Illés Zsuzsa: A 3. sz. kerületi könyvtár 50 éves története. 1964. 66 p. és A F. Sz. E. K. Évkve 1963. Bp. 1964. 121–140. p. – Gönczi Imre: Ötven éves a 3. sz. Szabó Ervin K. K. 1964. 8. sz. 445–448. p. – *5. sz. fiók.* – Állatkerti könyvtár. Világ 1913. máj. 8. – A könyvtári csacsi tragédiája. Főv. Hírl. 1921. szept. 14. – *6. sz. fiók.* – A budai közművelődési könyvtár megnyitása. A Tanácsközt. Kvtügye 1919. júl. 4. 7. p. – Pásztor Mária, Gátiné: A Budai Könyvtár Egyesület története (1891–1919.) F. Sz. E. K. Évkve 1956–1957. 87–92. p. – *7. sz. fiók.* – Hanvai Sándor: A székesfővárosi V. kerületi Népház. [1911.] 24 p. klny. A Társad. Múz. Ért. – A bpi V. Kerületi Ált. Közjótékonysági Egyesület jelentése a népház 25 évi működéséről és az 1935. évi jelentés. 1936. 68 p., 4 t. – *8. sz. fiók.* – Becski Andorné: Gondolatok egy jubiláló könyvtárban. K 1959. 11. sz. 811–812. p. – *9. sz. fiók.* – Fort Sándor: Egy népkönyvtár nevelő munkája nőolvasói körében. A F. K. Évkve 1937. 133–147. p. és klny. 1938. 17 p. 4 t. – Társadalmi szervezetek, egyesületek, körök, kaszinók könyvtárai. – Galilei Páholy K. – Ittner M. W.: Útmutatás a G. P. K.-nak és könyvjegyzékeinek használatához. [1896?] 19 p. [Németül is.] – Házfelügyelők Betegsegélyző és Társadalmi Egyesülete K. – Orion: Könyvtárunk megnyitása. Házfelügyelők L. 1907. máj. 1. 1–2. p. – Kereskedelmi Utazók Egyesülete K. – Beer Béla: K.-unkról. M. Utazó Kereskedő 1904. jún. 15. – K.-unkról. M. Utazó Kereskedő 1906. okt. 15. – Beer Béla: A könyvtár. M. Utazó Kereskedő 1908. nov. 1. – Nemzeti Casino K. – Casinói könyvtár Pesten. Új M. Múz. 1850–51. I. 303. p. – Csontosi János: Emlékirat a N. C. K.-ról. MKSzle 1887. 117–130. p. – Országos Kaszinó K. – Az O. K. K. 1899. 43 p. – Pesti Olvasóegylet. – A P. O. alapszabályai. Pest 1869. – Tanítók Turista-egyesülete K. – A M. T. T. kiadványa. I. Könyvtári szabályzat. 1898. 24 p. – Zuglói Társaskör K. – A Z. T. K. Bpi Városi Kvt. Ért. 1915. 1–2. sz. 123–124. p. – Munkás és szakegyleti könyvtárak. – Építőmunkások Orsz. Szövetségeinek könyvtárai. – Ingyenes kölcsönkönyvtár. Építőmunkás 1908. szept. 10. – A bpi csoportok könyvtáráról. Építőmunkás 1912. márc. 21. sz. – Gentischer Ágoston: Könyvtárunk. Építőmunkás 1920. 2. sz. 2–3. p. – Famunkás Szövetség könyvtárai. – A pesti asztalos-segédek könyvtára. VÚ 1863. 11. sz. 99. p. – Iparos Segédek Krajcáros K. – Kuliffay Albert: Pesti I. S. K. K. Iparosok L. 1860. 167. p. – Könyvkötők és Rokonszakmabeli Munkások és Munkásnők Szakegyesületének K. – Gábri László: Néhány szó a könyvtárról. Könyvkötők L. 1927. 23. sz. 2. p. – György Miklós: Napirenden a szakkönyvtár fölállításának ügye. Könyvkötők L. 1943 16. sz. 1–2. p. – Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyletének K. – Nyilas Márta: A bpi nyomdászkönyvtár. 1865–1945. MKSzle 1959. 163–179. p. – Nyilas Márta: Százéves a nyomdászkönyvtár. K 1966. 563–565. p. – Százéves a Nyomdászszakszervezet Könyvtára. 1866–1966. (Kiállítás Gutenberg Művelődési Otthonban. 1966. dec. 17–31. Útmutató.) [1966.] – Simay Norbert: A százéves szakszervezeti könyvtármozgalom ünnepe. K 1967. 2. sz. 59–61. p. – Somkuti Gabriella: Kiállítás a nyomdászkönyvtár 100 éves jubileuma alkalmából. MKSzle 1967. 96–97. p. – Magyar Munkások Gyermekbarát Egyesületének Szakk.

– Könyvet a proletárszülők könyvtárába. Fáklya 1919. ápr. 22. 7. p. – Ötvösök K. – Az Ö. K. Arany és Ezüstműves Ipar 1908. jan. 1. – Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége K. – A Mo.-i V. és F. K. Sz. Bpi helyi csoportjának könyvtára. 1920. 84 p. – Megnyílt a K. Az Ifjúmunkás 1920. 11. sz. 4. p. – Szilágyi János: A Vasas Szakszervezet K.-nak története. K. 1958. 10–11. sz. 748–750, 814–815. p. – Népkönyvtárak, iskolai és népkönyvtárak, könyvtáregyesületi könyvtárak. – Budai Könyvtár-Egyesület. – A B. K.- E. alapszabályai és könyvtári szabályzat. 1895. 19 p. – A B. K.-E. évkönyve. Összeáll. [Jurányi] Jurmann Győző. 1895. 31 p. – A B. K.-E. második évkönyve. Összeáll. Koncsek Lajos. 1896. 33 p. – A B. K.-E. harmadik évkönyve az 1896. évről. Összeáll. Koncsek Lajos. 1897. 20 p. – Budai Könyvtár Közlönye. Kiad. a B. K.-E. Szerk. Jurányi Győző. [Alap. 1897.] – A B. K.-E. negyedik évkönyve. Összeáll. Jurányi Győző. 1898. 68 p. – A B. K. E. alapszabály-tervezete. 1900. 18 p. – Pásztor Mária, Gátiné: A B. K.-E. története. (1891–1919.) A F. Sz. E. K. Évkve VI. 1956–1957. 1958. 87–92. p. – L. tovább: Budapesti Könyvtár-Egyesület. – Budapesti Könyvtár-Egyesület. – A B. K.-E. alapszabályai. 1900. 16 p. – A „B. K.-E." központi választmányának évi jelentése az 1900. évről. 1901. – Stöhr Géza: A B. K.-E. Múz. és Kvt. Ért. 1908. 162. p. – A B. K.-E. központi választmányának évi jelentése az 1910. évről 1911. 22 p.: az 1911. évről. 1912. 23 p.; az 1912. évről. 1913. 23 p. – L. előbb: Budai Könyvtár-Egyesület – Erzsébet Népakadémia K. – Az E. N. 25 éves működése és jelentése a XXV-ik (1926–27) egyesületi évről. Szerk. Petrides Jenő. 1928. – [Pályi Sándor]: Erzsébet-akadémia, a magyar nép közművelődési csarnoka. é.n. 15 p. – Óbudai Gázgyár Népk. – A főváros népkönyvtárt állított fel az O. G.-ban NÚ 1922. máj. 27. – Óbudai Olvasó-Egylet. – Az Ó. O.-E. alapszabályai. 1896. 36 p. – Tabáni Népkönyvtár Egyesület. – A Bpi T. N. E. Néptanítók L. 1881. 80. p. – V. ker. Népház l. Bp. Fővárosi Könyvtár 7. sz. fiók. – VI. ker. Népkönyvtár Egyesület. – A VI. ker. N. E. évkönyve. Szerk. Dobosi János. 1906. – X. ker. Nép- és Iskolai K. – Moussong Géza: A Bp. X. ker. N. és I. K. évi jelentése az 1887–88. évről. 1888. □ Edelmann K. kölcsönk. – Nagydiósi Gézáné: Egy kölcsönkönyvtár és fiókja száz évvel ezelőtt. MKSzle 1959. 94–98. p. – Pedagógiai és iskolai könyvtárak. – Országos Pedagógiai K. – Az O. P. K. és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítője 1907–1915. Folyt.: Paedagógiai Értesítő 1915. júl. – 1917. [Folytatólagosan közöl évi jelentéseket, beszámolókat.] – Német nyelvű testvérlapja: Monatsberichte der Pädagogischen Landesbibliothek und des Museums für Lehrmittel 1909–1915. Folyt.: Pädagogishce Berichte aus Ungarn 1915. második félév. – Gyertyánffy István: Emlékirat az Orsz. Tanszermúzeum és P. K. ügyében. 1896. – Gyertyánffy István: A Paedagogium K.-ának ismertetése. 1898. 579 p. – Vángel Jenő: A Tanszermúzeum és a P. K. M. Ped. 1907. 6–16. p. – Gyulai Aladár: Az új P. K. és tanszermúzeum. Népoktatás 1914. 44–46. p. – Az O. P. K. és Tanszermúzeum helyiségének bemutatása. Az O. P. K. és Tanszermúzeum Hiv. Ért. 1914. 28–30. p. – Imre Sándor: Paedagógiai irodalmunk és az O. P. K. Az O. P. K. és Tanszermúzeum Hiv. Ért. 1915. 120–124. p. – Gyertyánffy István: Az Orsz. Tanszermúzeumról és P. K.-ról. 1923. 74 p. – Kokovai Lajos: Az „első" O. P. K. története. Az O. P. K. évk. 1961. 1963. 128–142. p. – Kokovai

Lajos: Az Orsz. Tanszermúzeum története. Az O. P. K. évk. 1962. 1964. 97–113. p. – Kokovai Lajos: Az első O. P. K. állománya és forgalma. Az O. P. K. évk. 1965. 97–120. p. – Fővárosi Pedagógiai K. – A F. P. K. Értesítője. Szerk. Ozorai Frigyes. 1. sz. 1912/13. – Új folyam: A F. P. K. évkönyve és szemelvényes szakjegyzések. 1928–1942. 1–8. sz. 1928–1943. – A F. P. K. Népmív. 1909. I. 293–303. p. – A Pedagógiai Szemináriumból. [kvtára] Új Élet 1914. 204–210. p. – Szabó Ervin [véleménye a Ped. Szem. szervezéséről.] Népműv. (Új Élet) 1916. 693–696. p. – (K-y) [Kemény Ferenc:] F. P. K. M. Ped. 1927. 247–248. p. – Keleti Adolf: Bp. székesfőváros P. K.-a. Néptanítók L. 1932. 389–391. p. – G. J.: A F. P. K. tíz esztendeje. Ped. Szem. 1935–36. 507–509. p. – Ny.[ireő] É.[va]: A F. P. K. Ped. Szem. 1935–36. 630–632. p. – Nyireő Éva: Pedagógiai könyvtáraink célja és rendeltetése. Ped. Szem. 1935–36. 1. sz. 121–125. p. – Németh Sándor: A F. P. K. Ped. Szem. 1938/39. 188–192. p. – Pesti Főreáltanoda K. – Ney Ferenc: Magyar k. a P. F.-nál. Csatár 1862. II. 8. sz. – II. ker. kir. Kat. Főgimnázium K. – Ponori Thewrewk Árpád: A Toldy-K. magyar régiségei és ritkaságai. A II. ker. kir Egy. Kath. Főgimn. ért. 1881/82. – CEGLÉD. – Katsányi Sándor–Nagy Dezső: A ceglédi könyvtárügy története. MKSzle 1960. 402–427. p. – CSEPEL. – *Munkásotthon K.* – Drucker Tibor: A cs.-i M. története. 1964. – Új könyvtár. Proletár (Csepel) 1919. márc. 29. 4. p. – CSÍKSOMLYÓ. – *Ferences K.* – Ballagi Aladár: A cs.-i Szent Ferenc rendi zárda K.-a. MKSzle 1879. 266–267. p. – *Kath. Főgimnázium K.* – Glósz Miksa: A cs.-i rom. K. F. tanári K.-nak vázlatos történelme és szakkatalógusa. A cs.-i r. K. F. 1886. és 1888. évi ért. 3–37. p. – CSURGÓ. – *Református Főgimnázium K.* – Kondor József: A könyvtár története s ez évi gyarapodása. A cs.-i ev. R. F. 1894/95. évi ért. – DEBRECEN. – Géresi Kálmán: Könyvtárak. D. sz. kir. város egyetemes leírása. Szerk. Zelizy Dániel. D. 1882. 547–555. p. – Sz. Szabó László: D. könyvtári kultúrája. K 1961. 12. sz. 717–722. p. – Tudományos és szakkönyvtárak. – Egyetemi K. – A D.-i m. kir. tudományegyetemi k. használati szabályzata. D. 1918. 17 p. – A D.-i M. Kir. Tisza István Tudományegyetem K.-nak Szervezeti és Ügyviteli Szabályzata. D. 1923. ua. 1937. 14 p. – A D.-i E. K. története számokban. 1916–1952. D. 1953. 18 p. [Soksz.] – Módis László: A D.-i E. K. történeti adatai I. A d.-i egyetemi és református kollégiumi könyvtár egyesítési kísérletei (1913–1933). DEK Évkve 1953. I. D. 1954. 258–373. p.; II. Az E. K. létesítése. III. Az E. K.-i bizottság szerepe és munkája (1914–1944). DEK Évkve 1954. I. D. 1955. 239–300. p. – Gottesmann Dóra: A d.-i E. K. gyűjtőpolitikája az alapítástól 1919-ig. Könyv és könyvtár IV. 1964. 235–244. p. – Református Kollégium K. – Dézsi Lajos: A d.-i ev. ref. főiskola nyilvános olvasóterme. MKSzle 1890. 354–358. p. – A K.-i Nagy K. és a vele kapcsolatos gyűjtemények szervezeti rendszabálya. D. 1906. 23 p.; Ua. 1909. 19 p. – Balogh Ferenc: A d.-i R. K. története. Adattári rendszerben. D. 1915. 782 p. – Varga Zsigmond: Ismeretlen unikumok a d.-i R. főiskola Nagyk.-ában. Debr. Szle 1927. 308–310. p. – Kokas Eszter–Kuthy Sándor: A d.-i K. K. régi magyar természettudományi műveiről. Debr. Szle 1928. 603–608. p. – Varga Zsigmond: A d.-i R. Főiskola Nagyk. írásban és képben. I–II. D. 1934. 228, III p. 103 t. – Esze Tamás: A d.-i k.k.-ának pusztulása. Egyháztörténet 1945. 54–64. p. – Varga Zsigmond: A K.-i Nagy K. és vele kapcsolatos múzeum kialakulási története és egyetemes művelődéstörténeti jelentősége. D.

1945. 378 p. 96 t. – Módis László: A D.-i E. K. történeti adatai. I. A d.-i egyetemi és r. k. k. egyesítési kísérletei (1913–1933). DEK Évkve 1953. D. 1954. 258–373. p. – Molnár Pál: A D.-i R. Főiskola Ngyk. Gérési Kálmán igazgatása idején (1874–1896). Könyv és könyvtár II. 1961. 99–142. p. Klny is. – Módis László: Helyreigazítások a d.-i r. k. nagyk.-ról megjelent dolgozatokhoz. Könyv és könyvtár III. 1963. 157–160. p. – Molnár Pál: Válasz Módis László bírálatára. Könyv és könyvtár III. 1963. 161–164. p. – L. még Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Géresi Kálmán. – Közművelődési könyvtárak. – D. Város Közművelődési K. – Csűrös Ferenc: A városi könyvtár. Előterjesztés a tanácshoz. Debr. Közl. 1915. júl. 10. – Szabó Ervin: „D.-i könyvtári föladatok." Debr. Közl. 1915. dec. 26. 2–3. p. – Új városi könyvtár D.-ben. (Szabó Ervin levele D. közművelődési tanácsnokához.) KSzle 1915. 9–12. sz. 188–191. p. – Nagy József: Hazánk első közművelődési könyvtára. Debr. Közl. 1917. 31–32. sz. – Szabó László, Sz.: A d.-i „K. K." története alakulásától a felszabadulásig. (1917–1944.) Könyv és könyvtár III. 1963. 119–138. p. – Függetlenségi Kör K. – D.-i Függetlenségi és 48-as Olvasókör Szervezeti Szabályzata. D. é. n. – Városi Népkönyvtár. – Rendtartási szabály D. sz. kir. város népkönyvtárát illetőleg. D. 1895. 12 p. – Újváros-úti Olvasókör. – Tóth András: Az Ú. O. működésének tízéves története 1925–1935. D. 1936. 54 p. – Református Főgimnázium. – A kollégiumi nagykönyvtár és a vele kapcsolatos gyűjtemények szervezeti rendszabálya. D. 1902. 18 p. – DUNAPATAJ. – A d.-i Kereskedők és Iparosok Olvasókörének alapszabályai. Paks 1897. 14 p. – EGER. – Érsekmegyei K. – Toldy Ferenc: E.-i szűnnapok. Új M. Múz. I. 515–534. p. és klny. Pest 1853. – [Csontosi János]: A pécsi, e.-i és gyöngyösi könyvtárakról. MKSzle 1880. 184–186. p. – Michalek Manó: Az e.-i É. K. története. Irod. Szle 1893. 25–28, 33–34. p. – Varjú Elemér: Adatok az e.-i É. K. ismertetéséhez. MKSzle 1902. 27–49. p. – Népkönyvtár. – E.-i n. Népiskolai Tanügy 1909. márc. 6. – EPERJES. – Ferences Kolostor K. – Ballagi Aladár: Felvidéki könyvtárbuvárlatok. MKSzle 1879. 150–156. p. [153–156. p.] – ESZTERGOM. – Főegyházmegyei K. – Ocs[kovszky] F[erenc]: Az e.-i főegyház k.-a. MS 1856. 82. sz. – L. még Magánkönyvtárak. Simor János. – FUTTAK. – A „F.-i Magyar Olvasókör" alapszabályai. Újvidék 1899. 20 p. – GUTORFÖLDE. – A G.-i Körjegyzőségi Iparos-Olvasókör alapszabályai. Zalaegerszeg [1937] 15 [13] p. – GYŐR. – Bay Ferenc: A könyvtárügy Győrött a Tanácsköztársaság idején. MKSzle 1960. 41–46. p. – Püspöki Papnevelő Intézet K. – Kisfaludy A. Béla: A gy.-i P. nagyobb seminarium K.-ról. MKSzle 1884. 27–31. p. – Közművelődési Könyvtárak. – Városi Közk. – Sefcsik Ferenc: Városunk közkönyvtárának története. Győri Szle 1932. 304–309. p. – Adatok a könyvtár 40 éves múltjához. A Gy.-i V. K. Évk. I. Gy. 1939. 27–33. p. – Bay Ferenc: Gy.-i könyvtárstatisztikai tanulságok. Gy. 1939. 11, 1 p. – Bay Ferenc: A gy.-i K. negyven éve. Gy.-i V.K. Évk. I. 1898–1938. Gy. 1939. 58p. – Lengyel Alfréd: Gy. V. K.-a. Gy. 1939. 12 p. és Győri Szle 1939. 65–75. p. – Lengyel Alfréd: A gy.-i V. K. Streibig gyűjteménye. Gy. 1939. 12 p. – Nyomdászok K. – Mónus Imre: A gy.-i Ny. K.-nak története. MKSzle 1960. 303–312. p. – Szenes Lajos: Adalék Mónus Imre: A gy.-i Ny. K.-nak története c. cikkéhez. MKSzle 1961. 324–325. p. – Olvasó Egylet (Casino) K. – Kerekes Emil: Adatok a Kaszinó történetéhez. Győri Szle 1930,

104–106. p. – Magánkönyvtárak. – Bay Ferenc: A gy.-i magánkönyvtárak statisztikai megvilágításban. KSzle 1935. 4–5. p. – GYULA. – Városi Nyilvános Könyvtár. – A Békésvármegyei Közművelődési Egyesület népkönyvtárának alapszabályai. Gy. 1899. 4 p. – Implom József: A gy.-i Múzeum és K. hetven éve. (1868–1938.) Gy. 1940. 67 p. 1 t. – Implom József: A gy.-i V. K. tíz éve. Gy. 1940. – Benedekvárosi Olvasókör. – A Gy.-i B. O. módosított alapszabályai. Gy. 1941. 16 p. – Újvárosi Olvasókör K. – A gy.-i Ú. O. alapszabályai. Gy. 1937. 25 p. – GYULAFEHÉRVÁR. – *Batthyány K.* – A B.-Intézet. Gyulafehérvári Füzetek 1861. 100–142. p. – Varjú Elemér: A gy.-i i B. K. 1899. 271 p. 5 mell. – Varjú Elemér: A gy.-i B.-K. MKSzle 1899. 134–175, 209–243, 329–345. p.; 1900. 17–55, 131–169, 228–249, 338–361. p.; 1901. 24–52. p. – Beke Antal... Nyílt levele a gy.-i B. K. kéziratai ügyében a Magyar Könyvszemle szerkesztőségéhez. Gyulafehérvár 1902. 24 p. Klny. Közművelődés 1902. 11, 12. sz. – Batthyaneum. Szerk. és kiad. Gyárfás Tihamér. I–II. Brassó 1911, 1913. 170, 167 p. – Somkúti Gabriella: A gy.-i B. K. K 1960. 9, 10. sz. 665–666, 746 747. p. – HALLE. – Magyar K. – Révész Kálmán: A h.-i M. K. MKSzle 1886. 259–268. p. – Raffay Sándor: A h.-i egyetemi könyvtárral kapcsolatos M. K. Múz. és Kvt. Ért. 1914. 54–59. p. – HÓDMEZŐVÁSÁRHELY. – Városi Közk. – Székely János: A h.-i V. K.-ról. Múz. és Kvt. Ért. 1912. 295–299. p. – Földmunkás Egylet K. – Nagy Dezső: Egy F. E. K. 1894-ben. MKSzle 1961. 321–324. p. – Kat. Olvasóegylet. – A h.-i római K. O. módosított alapszabályai. H. 1896. 19 p. – Földeákszéli Olvasókör. – A F. Balogi O. alapszabályai. H. 1938. 16 p. – IGLÓ. – Evang. Főgimnázium K. – Pákh Károly: Az i.-i ág. hitv. E. F. K.-nak története. 1896. 127 p. – JAKABHEGY. – Szilvek L.: A jakabhegyi remeteház és k.-a. Pécs 1934. 31 p. – JÁSZAPÁTI. – MÁV Alkalmazottak és Nyugdíjasok Önképző és Olvasókörének alapszabályai. J. [1936] 16 p. – JENA. – Magyar K. – Bucsay Mihály: A j.-i M. K. MKSzle 1941. 278–283. p. és klny. 1941. 10 p. – KALOCSA. – Főszékesegyházi K. – Winkler Pál: A k.-i érseki kastély és F. K. története. K. 1932. 44 p. – KARÁD. – A k.-i Katholikus Iparos Olvasókör alapszabályai. Veszprém 1897. 16 p. – KASSA. – Felsőmagyarországi Múzeum K. – Tóth Lőrinc: A F. M. könyv- és okmánytára. A F. M.-egylet évk. 1885. 10–28. p. – Récsei Viktor: Azon gyűjtemények vázlatos ismertetése, melyeket dr. Henszlmann Imre a F. M.-nak hagyott. A F. M.-egylet évk. 1891. 14–24. p. – Jogakadémia K. – Röszler István: Adalékok a k.-i kir. J.K.-hoz. MKSzle 1882. 1–34. p. és klny. K. 1882. – A k.-i kir. J. ifjúsági egyleteinek évkönyve. Kiad. az olvasókör, segélyegylet és dalkör. 1–3. évf. K. 1892–1894. – Baintner Hugó: Közkönyvtárak. K.-i egyetem Emlékkönyv. K. 1901. 319 p. – Kat. Olvasókör. – Kiss József: K.-i K. O. története. K. 1905. 16 p. – KECSKEMÉT. – Heltai Nándor: A nyomtatott betű útja K.-en. 1 r. Nyomdák – könyvtárak. K. 1958. 64 p. 1 t. – Ref. Főiskola és Jogakadémia K. – A k.-i Ev. R. J.-i olvasókör évkönyve. 1890–91-ről. K. 1891. 148, 4 p. – A J. tanári kar előterjesztése a könyvtárügy rendezése tárgyában. K. 1899. 16 p. – Szabadi Sándor: A k.-i református egyház könyvtára. MKSzle 1961. 308–314. p. – Városi K. – Hebenstreit Nándor: Móra Ferenc levele a k.-i K.-hoz. K 1957. 7. sz. 527. p. – Heltai Nándor: A k.-i K. hatvan éve. Kiskunság 1958 okt.–nov. 51–55. p. – Heltai Nándor: A k.-i K. történetéből. MKSzle 1959. 103–106. p. – Joós Ferenc:

Hány éves a k.-i K? Kiskunság 1959 jan.–febr. 85–86. p. – Heltai Nándor: Tájékozatlanság vagy egy kis akadékoskodás? (Hozzászólás Joós Ferenc cikkéhez.) Kiskunság 1959 jan.–febr. 87–90. p. – Kaszino Egyesület K. – A k.-i C. alap-, házi- és könyvtárkezelési szabályai. K. 1930. 32 p. – KÉSMÁRK. – Evang. Liceum K. – Ballagi Aladár: Felvidéki könyvtárbúvárlatok. MKSzle 1879. 93–102. p. [98–99. p.] – Kudora Károly: A k.-i ágost hitv. E. L. K. K. 1884. 16 p. – KESZTHELY. – Festetics K. – Klempa Károly: A k.-i F. K. K. [1938.] 24 p. – KISKUNFÉLEGYHÁZA. – Royko Viktor Kölcsönk. – Dr. R. V. K. és olvasóterme. C 1936. 5. sz. 11–12. p. – Dr. R. V. olvasótermének megnyitása. C 1936. 7. sz. 15–16. p. – R. V.: Beszámoló. C 1937. 11. sz. 39. p. – Dr. R. V.: Beszámoló a R.-könyvkereskedés olvasótermérői. C 1939. 12. sz. 37–38. p. – KOLOZSVÁR. – Erdélyi Nemzeti Múzeum K. (Erdélyi Múzeum Egylet röv. E. M. E.). – Szabó Károly: Könyvtárnoki jelentés az E. M. E. 1861. nov. 25-ki közgyűlésén. PN 1861. 279. sz. – Az E. M. E. 1874. március 12-kén tartott közgyűlésén... jelentések. VI. A könyvtárról. Erd. Múz. 1874. 5. sz. 90–92. p. – Szabó Károly, Ferenczi Zoltán, Gyalui Farkas, Erdélyi Pál ill. a könyvtári ellenőrző bizottság jelentései az Erd. Múz. 1875–1906. és a MKSzle 1885–1913. évfolyamaiban. – Erdélyi Pál: Jelentés az E. M. K. [1907–1914.] évi állapotáról. K. 1908–1915. 8 db. – Valentiny Antal: Jelentés az E. N. M. K.-ról (1920–1941). Erd. Múz. 1942. 3. füz. 449–459. p. – Herepey Árpád: Jelentés a Könyv- és Kézirattár 1943. évi munkálatairól. E. M. E. Évk. az 1943. évre. 12–15. p. – Az E. M. E. Évkönyvei. I–XIV. K. 1861–1873. – Az E. M. E. évi tudósításai. K. 1866–69. – Kelemen Lajos: Az E. M. E. múltja, jelene, tárai. [K.] 1909. 68 p. – Az E. M. E. háromnegyedszázados tudományos működése. 1859–1934. Szerk. György Lajos. Cluj-K. 1937. IV, 344 p. – Szabó T. Attila: Az E. M. E. története. Erdély magyar egyeteme. Szerk. Bisztray Gyula – Szabó T. Attila – Tamás Lajos. K. 1941. 139–152. p. – Veress Endre: Gróf Kemény József. Emlékkönyv az E. M. E. félszázados ünnepére. 1909–1942. K. 1942. – L. még Könyvtárosok... Szabó Károly. – Ferenc József Tudományegyetem K. – Ferenczi Zoltán: Jelentés a k.-i m. kir. F. J. T. K.-ról [1891/92–1894/95.] isk. évben. MKSzle 1892/93, 1896; továbbá 1903/04-től az egyetem Actáiban. □ A k.-i F. J. T. K. szervezeti szabályzata. MKSzle 1900. 94–96. p. – Utasítás a k.-i F. J. m. kir. T. K. részére. K. [1901.] 8 p. – A k.-i E. könyvtárépületének tervpályázata. MKSzle 1904. 368–369. p. – Útmutató a jog- és államtudományi Seminarium könyvtárának használatáról. K. 1910. 154, 1 p. – Erdélyi Pál: A kolozsvári E. K. Uránia 1912 febr. 49–54. p. – Winisch Nándorné: A kolozsvári E. K. román kézre jutása. Pécs 1933. 7 p. – György Lajos: Az erdélyi könyvtárügy és a k.-i E. K. Erdély magyar egyetem. K. 1941. 207–246. p. – S. Csengeri Ilona: A k.-i E. K. MKSzle 1942. 252–258. p. – György Lajos: A Benigni-könyvtár. Adatok a k.-i E. K. történetéhez. Erd. Múz. 1943. 1–7. p. – Kéki Béla: Egyetemi könyvtárak építése Magyarországon századunk első évtizedében. A Bpi Műsz. Egy. Közp. Kvt. Évkvei I. 1967. 247–267. p. – L. még Magánkönyvtárak. Benigni József. Könyvtárosok... Erdélyi Pál, Ferenczi Miklós, Gyalui Farkas. – Ref. Kollégium K. – Szabó Samu: A k.-i R. K. K.-a. MKSzle 1885. 165–168. p. – Unitárius Főiskola K. – Simén Domokos: Az unitáriusok k.-i F.-nak K. Keresztény Magvető 1876. 193–207. p. – Benczédi Pál: A volt k.-i U. kollégium K.-nak kézirattáráról. Emlékkönyv Kele-

men Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. K.-Bukarest 1957. 33–45. p. – KOMÁROM. – Nyilvános K. – Erdélyi Pál: A komárommegyei Kultsár K. MKSzle 1886. 75–90. p. – Thaly István: Ghyczy Kálmán K.-a. MKSzle 1888. 229–234. p. – K. vármegye K.-a kiadványai. Szerk. Alapi Gyula. I–VI. K. 1906–1909. – Alapi Gyula: A k.-i kultúrház. Múz. és Kvt. Ért. 1914. 1–15. p. – Alapi Gyula: Kultsár István (1760–1828) és könyvtára. K. 1928. 211 p – V. Busa Margit: A Kultsár-K. ismeretlen árverési jegyzéke. MKSzle 1967. 60–62. p. – Olvasókör K. – Balkay Adolf: Az O. K. C 1883. 19. sz. 74. p. – KÖRMÖCBÁNYA. – Ballagi Aladár: Felvidéki könyvtárbúvárlatok. MKSzle 1879. 13–20. p. – LOSONC. – Concilia Emil: L. könyvtárainak ismertetése. MKSzle 1885. 62–76. p. – E: Losoncz, aug. 29. (Egy kis polémia L. becsületéért.) VÚ 1860. 41. sz. 499–500. p. – LŐCSE. – Evang. Egyház K. – Ballagi Aladár: Felvidéki könyvtárbúvárlatok. MKSzle 1879. 150–156. p. [150–153. p.] – Géresi Kálmán: A l.-i új könyvtár. Sz 1906. 666–670. p. – MAROSVÁSÁRHELY. – Szilágyi Erzsébet: M. könyvtárai. K. 1959. 1. sz. 18–19. p., 2. sz. 102–104. p. – Teleki K. – Jakab Elek: A T.-K. és a M.-i Kemény Zsigmond-Társaság. Figy. 1879. VI. k. 195–210. p. – Az erdélyi református egyházkerület igazgatótanácsának jelentése a „Teleki théka" ügyében. [Kolozsvár 1912] 42 p. – Teleki Domokos: A m.-i T.-K. története. Erd. Múz. 1930. 313–324. p. és klny. Cluj-Kolozsvár 1931. 14 p. – Teleki Domokos: A m.-i T. K. története. Az E. M. E. vándorgyűlésének emlékkönyve. M. 1930. Cluj-Kolozsvár 1931. 35–46. p. – Fodor I.: Teleki téka. M. 1938. 32 p. – Somkúti Gabriella: A m.-i Teleki-theca. K 1955. 464–466. p. – Református Kollégium K. – Koncz József: A m.-i ev. R. K. K.-nak és nyomdájának ismertetése. M. 1877. – Koncz József: A m.-i helv. hitv. főtanodai K. ismertetése. MKSzle 1879. 215–233, 313–332. p. – Kónya Imre: A m.-i K. K. Búvár 1940. 586–588. p. – Farczády Elek: A m.-i Bolyai Tudományos K. Emlékkönyv Kelemen Lajos... Kolozsvár-Bukarest 1957. 265–278. p. – MEZŐBERÉNY. – A m.-i Társadalmi Olvasókör alapszabályai. M. 1930. 11 p. – MOHÁCS. – Földművesek Olvasóköre. – A „M.-i F. O." módosított alapszabályai. M. 1937. 15 p. – Polgárok Olvasóköre. – A „M.-i P. O."-nek módosított alapszabályai. M. 1941. 24 p. – NAGYBÁNYA. – N. város nyilvános könyvtárai. MKSzle 1887. 322–323. p.; vö. Schönherr Gyula közl. Nagybánya és Vidéke 1887. 36, 37, 38. sz. – A n.-i P. O. alapszabályai. N. 1942. 12 p. – NAGYENYED. – N. város kulturális képe. Függ.: Alsófehér vármegye közkönyvtárainak jegyzéke. N. 1909. 79 p. – Ref. Főiskola Bethlen K. – Mihályi Károly: A n.-i ev. R. collégium K. Hivatalos jelentés. MKSzle 1884. 87–101. p. – Nagy Géza: A B. Kollégium tudományos gyűjteményeinek története. Kolozsvár 1947. 18 p. – Vita Zsigmond: Zágoni Gábor könyvtárának maradványai az enyedi B. K.-ban. Könyv és könyvtár II. 1961. 169–173. p. – Jakó Zsigmond: Az enyedi régi K. kéziratos ritkaságairól. Nyelv- és Irod. tud. Közl. 1964. 2. sz. 209–225. p. – NAGYHARSÁNY. – A n.-i Polgári Olvasókör alapszabályai. Pécs 1935. 20 p. – NAGYKÁLLÓ. – Sárkány Oszkár: A n.-i gimn. K.-ról MKSzle 1941. 284–285. p. – NAGYSZEBEN. – Modern Könyvtár. – Csáki Richárd: Die Moderne Bücherei in Hermannstadt. Die Karpathen 1912/13. 374–376. p. – Érseki Főgimnázium K. – Ballagi Aladár: A „n.-i É. F. K." és az iskolai értesítőkben megjelent könyvjegyzékek. MKSzle 1888. 195–205. p. – NAGYVÁRAD. – Jogakadémiai K. –

Bozóky Alajos: A n.-i J. K. MKSzle 1887. 179–184. p. – Nyilvános K. – N. Ny. K.-a. Városok L. 1911. aug. 5. sz. 299–302. p. – Bodnár János: A n.-i Ny. K. keletkezése és működésének első esztendeje. N. 1913. 28 p. – N. város Ny. K.-ának [2–5.] évi jelentése [1913–1916]-ról. Előterjeszti Bodnár János. N. 1914–1917. – NÉMETBOGSÁN. – Kaszinó-Egylet K. – Circular-Schreiben des Ausschusses resp. Präsidiums an die Mitglieder wegen geschenksweiser Ueberlassung von Büchern für die Bibliothek... N. 1895. – Ondra Georg: Geschichte der N.-Bogsaner Casino-Bibliothek. Krassó-Szörényer Post 1897–98. [11 közl.] – NÉMETÚJVÁR. – Fejérpataky László: A n.-i Ferencrendi zárda K. MKSzle 1883. 100–137. p. és klny. 1883. 37 p. – NEW YORK. – Szentkirályi József: A n.-y.-i Magyar Könyvtár. Láthatár 1940/41. 97–100. p. – NYÍREGYHÁZA. – Polgári Olvasó Egylet K. – Leffler Sámuel: A ny.-i P. O. E.-nek 1896. évi szept. 6-án tartott ... közgyűlésén elmondott beszéd, valamint a P. O. E-nek története. Ny. 1896. 23 p. – NYITRA. – Egyházmegyei K. – Dezső Adolf: Adatok a ny-i E. K.-ról. MKSzle 1885. 128–136. p. – Városi Közk. – A ny.-i Kultúrpalota. A F. M. K. E. elnökségének fölterjesztése a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsához. Ny. 1905. 22 p. – OROSHÁZA. – Függetlenségi és 48-as Politikai Párt Olvasóköre. – Zatykó András: Az o.-i F. és 48-as P. P. O. 60 éves története (1868–1928). O. 1928. 28 p. – Polgári Olvasókör. – Kálmán Rezső: Az O.-i P. O. története (1867–1917). O. 1917. 56 p. 2 t. – ÓZD. – Munkás Olvasóegylet. – Hlaváts Samu: Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű r. t. o.-i M. O. 25 éves története. Miskolc 1909. 36 p. – PAKS. – A „P.-i Iparos Olvasókör" alapszabályai. Kalocsa [1930] 16 p. – PANNONHALMA. – Szent Benedek Rend K. – Kuncze Leo: A p.-i Sz. B. R. K.-nak története és jelen állapota. MKSzle 1878. 166–190. p. – Kuncze Leó: A p.-i Sz. B. R. K.-inak története és jelen állapota. 1878. 84 p. – Récsey Viktor: A p.-i főapátság K. MKSzle 1895. 276–279. p. – Récsey Viktor: A p.-i Sz. B. R. központi K. MKSzle 1896. 84–86. p. – A p.-i Sz. B. R. története. Szerk. Sörös Pongrác. VI. B. ... 1802-től napjainkig. 1916. 1187 p. – PÁPA. – Ref. Főiskola K. – Borsos István: A p.-i ev. R. F. K.-nak katalogusa és rövid története. P. 1901. 732, 2 p. – Pongrácz József: A p.-i R. F. K. P. 1931. – A p.-i Főiskola Ifjúsági Képzőtársaság jubileumi emlékkönyve. (1841–1941.) Összeáll. Szabadi Béla. é. n. 56 p. – PÉCS. – Püspöki K. – Cs[ajághy Károly]: Érdekes régiségek. Családi L. 1852. II. 4. sz. 170–174. p. – Cs[ajáhgy] K[ároly]: A p.-i P. K. Családi L. 1852. II. 4. sz. – Sarkady István: A p.-i P. K. Új M. Múz. 1859. I. 174–178. p. – [Csontosi János]: A p.-i, egri és gyöngyösi könyvtárakról. MKSzle 1880. 184–186. p. – Varjú Elemér: Jegyzetek a p.-i egyházmegyei K.-ból. MKSzle 1907. 193–206. p. – Asztalos Miklós: A P. K. vendégei 1835–1925. Dunántúl 1925. ápr. 12. – 1924-től l. Egyetemi K. – Egyetemi K. – Francia könyvadományok a p.-i egyetemnek. Dunántúl 1924. aug. 2. – Asztalos Miklós: Megkerült az úgynevezett Nyírkállói kódex. Sz 1929. 109–112. p. – Asztalos Miklós: A P. K. MSzle 1929. 221. p. – Balogh Károly: Az Erzsébet-tudományegyetem K.-a M. Műv. 1929. 8. sz. 568–575. p. – A magyar kir. Erzsébet tudományegyetem K.-nak ügyviteli szabályzata. P. 1929. – Jelentés az E. K. működéséről az 1930/31–1944/45. tanévben. P. 1931–1945. 15 db. – Fitz József: Klimo püspök könyvei között. Dunántúl 1934. márc. 6. – Szabó Pál: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. P. 1940. (184–197. p.;

E. K.) – LITVÁNYI LÁSZLÓ: A p.-i püspöki K. Sorsunk 1941. 3. sz. 240–244. p. – FÉNYES MIKLÓS: P. száznyolcvanéves K.-a. K 1954. 10. sz. 7–10. p. – PETROVICH EDE: Ismeretlen adatok a p.-i E. K. történetéhez. MKSzle 1967. 40–43. p. – Városi Múzeum K. – FEJES GYÖRGY: A p.-i M. K. Dunántúl 1924. dec. 25. – SZABÁLYRENDELET a V. M. és K. szervezetéről és igazgatásáról. P. 1905. 14 p. – Szent Mór Kollégium K. – VÁRKONYI NÁNDOR: A p.-i Sz. M. K. K. P. 1931. – PÉCSVÁRAD. – A P.-I iparos olvasókör módosított alapszabályai. Pécs 1937. 15 p. – POZSONY. – Z BRATISLAVSKÝCH knižníc. Bratislava é. n. 135 p. – Egyetemi K. – KUMLIK EMIL: Elveszett kincsek. A p.-i E. K. M. Bibl. Szle 1925. 126–129. p. – MÓRA LÁSZLÓ: Látogatás a p.-i E. K.-ban. K 1966. 2. sz. 78–81. p. – Orvos-Természettudományi Egyesület K. – MERGL KÁROLY: A p.-i O.-T. E. K.-nak ötvenéves múltja. Emlékmű 50. évfordulóra I. P. 1907. 95–110. p. – Városi K. – A P.-I V. Közk. MKSzle 1900. 335. p. – RÓZSNYÓ. – Társalgási Egylet K. – A R.-I T. E. gróf Andrássy Dénes K. [R. 1903–1904?] – SALGÓTARJÁN. – Acélgyári Olvasó-Egylet K. – WARBOSCH B.: A s.-i A. O.-E. története. 1878–1926. S. é. n. 104 p. – SÁROSPATAK. – Református Főiskola K. – SZINNYEI GERZSON: A s.-i F. K. története. S. 1884. 71 p. – HARSÁNYI ISTVÁN: Becses ajándék a s.-i R. F. K.-nak. Múz. és Kvt. Ért. 1911. 298. p. [Szkárosy-hagyaték.] – A S.-I R. F. K. kézirattárának rendezéséről. Ferenczi Zoltán jelent. kiv. Múz. és Kvt. Ért. 1913. 273–274. p. – HARSÁNYI ISTVÁN: A s.-i Rákóczi K. és katalógusa. MKSzle 1913. 17–28, 136–147, 232–240, 341–344. p., 1914. 68–71, 153–156, 256–259, 333–336. p. és klny. 1917. 70 p. – ALAPY GYULA: A cseh akadémia és egy magyar K. Comenius könyvei. M. Bibl. Szle 1925. 174–175. p. – HARSÁNYI ISTVÁN. MKSzle 1928. 151. p. – GULYÁS JÓZSEF: A s-i F. Nagyk. utóbbi félszázadának története. KSzle 1935. I. 1935. okt. 25. 19. p., II. nov. 10. 28–39. p. – KATONA JENŐ: A s.-i F. K. K 1956. 9. sz. 650–652. p. – ÚJSZÁSZY KÁLMÁN: A s.-i Nagyk. Bors. Szle 1959. 3. sz. 60–62. p. – SELMECBÁNYA. – Bányászati és Erdészeti Akadémia K. – SZABÓ TIBOR: A soproni bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar K.-nak története. Sopron 1952. Fotomásolat. – SZABÓ ISTVÁN: Hazánk első műszaki jellegű műemlékk.-a. Sopr. Szle 1961. 3. sz. 259–262. p. – MÓRA LÁSZLÓ: A legrégibb műszaki k.-unk feldogozása. K 1966. 452–453. p. – MÓRA LÁSZLÓ: A selmeci volt Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola műszaki K.-ának feldolgozása és hasznosítása felsőoktatásunkban. Felsőokt. Szle 1966. 451–457. p. – SEPSISZENTGYÖRGY. – Székely Nemzeti Múzeum K. – A Sz. M. KÖZK. Székely Nép 1910. 38. sz. – SIKLÓS. – Iparos Olvasókör. – A S.-I I. O. módosított alapszabályai. S. 1936. 23 p. – SOPRON. – S. Város Közk. – RADÓ ISTVÁN: S. sz. királyi V. K.-nak története... MKSzle 1937. 247–250. p. – RADÓ ISTVÁN: Gróf Széchenyi István könyvtárának töredéke. MKSzle 1938. 113–122. p. – RADÓ ISTVÁN: A s.-i Széchenyi-K. Sopr. Szle 1939. 340–343. p. – Evang. Lyceum K. – MÜLLNER MÁTYÁS: Adatok a s.-i E. L. K. történetéhez. MKSzle 1880. 1–8. p. – SZABADKA. – Közkönyvtár-Egyesület K. (Sz. Város Közk.) – IVÁNYI ISTVÁN: A sz.-i K.-E. alapszabályai. Sz. 1892. – IVÁNYI ISTVÁN: A sz.-i K.-E.-ről első évi jelentés és a K. fejlődésének története. Sz. 1894. – FARKAS ZSIGMOND: A sz.-i K.-E. évkönyve. Sz. 1895. – BIBÓ-BIGE GYÖRGY: A sz.-i K.- és Múzeum-E. évkönyve 1901. évről. Sz. 1902. – Községi Főgimnázium K. – TONCS GUSZTÁV: Zomborcsevits Vince és

K.-a. Sz.-i Városi m. Főgimn. ért. 1900. 3–56. p. – SZATMÁR (később Sz.-németi). – Püspöki és Egyházmegyei K. – FRAKNÓI VILMOS: Schlauch Lőrinc szatmári püspöknek Török János által gyűjtött K.-a. MKSzle 1877. 5–15, 77–90. p. – MESZLÉNYI GYULA: Bibliotheca Laurenziana. Sz. 1900. 202 p. – SZEGED. – Tudományos és szakkönyvtárak. – Egyetemi K. – SZÁDECZKY-KARDOSS BÉLA: K.-i jelentés az 1921/22. tanévről. Acta Litterarum Regiae Universitatis Hungariae Francisco-Josephinae MCMXXI–XXII. Beszámoló a sz.-i m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem 1922/23–1926/27. évi működéséről. Sz. 1929. 496; ua. 1927/28–1928/29. évi... Sz. 1930. 498 p. – BIBÓ ISTVÁN: Könyvtáraink racionalizálása. A sz.-i E. K. tíz éve. Sz. 1930. 23 p. Klny. Széphalom 1930. 10–12. p.; ua. A sz.-i E. K. tizenkét éve. Sz. 1933. 19 p. – SULICA SZILÁRD: A sz.-i E. K. válságos helyzete. Sz. 1939. 28 p. – SULICA SZILÁRD: A sz.-i E. K. fejlődésének akadályai. MKSzle 1939. 285–302. p. – NOVÁK ÁKOS: A sz.-i Tudományegy. K.-ának alapítása és működésének első évei. (1921–1924.) Sz. 1966. – L. még Könyvtárosok... Bibó István – Somogyi Könytár. – JELENTÉSEK évenként: MKSzle 1885–1906. évf. [Ruszti (Reizner) János. Tömörkény István]; további adatok: MKSzle 1907–1918. évf. Vidéki könyvtáraink c. beszámolókban. – SOMOGYI KÁROLY esztergomi kanonok könyvtár-adománya. MKSzle 1880. 157–163. p. – FRAKNÓI VILMOS–HUNFALVY PÁL–SZILÁGYI SÁNDOR: Bizottsági jelentés a S. K. állapotáról. MKSzle 1880. 189–191. p. – A SOMOGYI által Sz.-nek ajándékozott... VÚ 1881. 8. sz. 125. p. – A SZ.-I K. VÚ 1881. 35. sz. 559. p. – REIZNER JÁNOS: Javaslat a Sz. város tulajdonát képező S. K. rendezése, felállítása s címtározása ügyében. Sz. 1882. Kőnyomat – A S.-K. megnyitása Sz.-en. MKSzle 1883. 336–339. p. – REIZNER JÁNOS: A sz.-i S.-K. 1884. 15 p. – A SZ.-I S.-K. új helyisége. MKSzle 1896. 317. p. – BERKESZI ISTVÁN: A S.-K. és Városi Múzeum Sz.-en. Délmagyarországi Tört. és Régészeti Ért. 1908. – A SZ.-I S.-K. és Városi Múzeum szabályzata. I. Sz. 1908. 19. p. – TÖMÖRKÉNY ISTVÁN: Tárgymutató a könyvtárban. Múz. és Kvt. Ért. 1913. 57–59. p. – A S.-K. és Városi Múzeum. Múz. és Kvt. Ért. 1913. 158–159. p. – MÓRA FERENC: Rovó Somogyi. M. Bibl. Szle 1924. 82–86. p. – SZŐKE MIHÁLY: Élő könyvtárak – halott könyvtárak. Szegedi Szle 1929. 17–18. sz. 14–15. p., 19. sz. 8–9. p. – SZŐKE MIHÁLY: A S.-K. 1928-ban. Szegedi Szle 1929. 1–3. sz. 11, 17–19, 12–14. p. – MÓRA FERENC: A S.-K. és Városi Múzeum nevezetesebb mozzanatai 1922–1929-ig. Szegedi Szle 1930. 16. sz. 3–5. p. – INDÍTVÁNY a kultúrpalota kibővítésére. Szegedi Szle 1930. 17. sz. 2–4. p. – SZŐKE MIHÁLY: A sz.-i S.-K. KSzle 1935. 6. sz. 36–37. p. – MÓRA FERENC: A S. K. M. F.: Szegedi tulipántos láda I. (1936.) 220–223. p. – MÓRA FERENC: A Városi Múzeum és S.-K. M. F.: Szegedi tulipántos láda II. (1936.) 64–72. p. – A SZ.-I S. K. és Városi Múzeum szabályzata, ügy- és házirendje. Sz. 1937. 51 p. – NAGY DEZSŐ: A sz.-i Múzeumbarátok Egyesülete és a folyóiratjárató társaság 1920–1929. MKSzle 1957. 179–182. p. – VÉRTESY MIKLÓS: Vizsgálat a S. K.-ban 1886-ban. K 1958. 1. sz. 31. p. – BEZERÉDY ISTVÁN: 80 éves a sz.-i S. K. K 1963. 11. sz. 633–640. p. – KŐHEGYI MIHÁLY: Két könyvtártörténeti vonatkozású Móra levél. MKSzle 1963. 258–260. p. – (Sz. R.): Móra Ferenc a sz.-i könyvtári helyzetről. K 1963. 3. sz. 153. p. – A könyvtár alapítójára és gyűjtményére l. még Magánkönyvtárak. Somogyi Károly. – A könyvtár vezetőire l. még Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Móra Ferenc, Reizner (Ruszti) János, Tömörkény István. □ Békés-bánáti Réf. Egy-

házmegye K. – HARSÁNYI ANDRÁS: A B.-b.-i R. E. Baráti K. MKSzle 1941. 398–400. p. – Ferencesek K. – BARÓTI DEZSŐ: A sz.-i F. K. KSzle 1935. 5. sz. 33–34. p. – SZÉKELYKERESZTÚR. – SÁNDOR JÁNOS: A sz.-i unitárius középtanoda K. - Keresztény Magvető 1876. 75–89. p. – SZÉKELYUDVARHELY. – Udvarhelyvármegyei Tisztviselői K. – SZABÁLYRENDELET az U. T. K.-ra. Sz. 1897. 8 p. – Ref. Gimnázium K. – GYALUI FARKAS: A sz.-i Ev. R. G. K. MKSzle 1895. 332–336. p. – SZÉKESFEHÉRVÁR. – Püspöki K. – KUTHY ISTVÁN: Emlékek a sz.-i P. K. múltjából. Székesfehérvári Szle 1937. 3–4. füz. 36–48. p. – SZEKSZÁRD. – Polgári Olvasókör. – A SZ-I P. O. módosított alapszabályai. Sz. 1930. 24 p. – SZENTES. – Csongrádvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat K. – MOLECZ BÉLA: A Cs. T. és R. T. K. Sz. 1899. – Könyvkereskedők Egylete K. – Sz.-I K. E. K.-i kiviteli könyvecskéje. Kunszentmárton 1901. 16 p. – Polgári Olvasókör. – PAPP LÁSZLÓ: A sz.-i P. O. története. Sz. 1893. – Ref. Kör K. – A sz.-i R. K. K.-i kiviteli könyvecskéje. Sz. 1907. 48 p. – SZIGETVÁR. – Olvasó Egylet. – HÁMORY PÁL: A Sz.-i Keresztény O.-E. története. Sz. 1937. 8 p. – ÓVÁRI TERÉZIA: A Sz-.i O. E. története az első világháborúig. Művelőd. Tájékozt. 1967. 97–102. p. – SZOLNOK. – Sz. Város Közk. – Sz. MEGYEI V. Múzeum és K.-egyesületének alapszabályai. Sz. 1935. 11 p. – Fűrésztelepi Munkások K. – KRAJCZÁR IMRE: Megkerült egy munkásmozgalmi könyvtár. K 1966. 8. sz. 450–451. p. – Műkedvelő Színtársulat K. – VÉRTESY JENŐ: A sz.-i M. Sz. K. a M. Nemzeti Múzeumban. MKSzle 1912. 8–18. 135–151, 224–229. p. – Szabó Ervin K. – Sz. E. K. Sz-on. Szolnoki Munkás 1919. ápr. 30. 2. p. – SZOMBATHELY. – GERGELY ISTVÁN: A szakszervezeti könyvtármozgalom... Vas megyében. A Berzsenyi Dániel Megyei K. Évk. 1962. Sz. 1963. 45–62. p. – KUNTÁR LAJOS: A könyvtárügy kezdetei Sz.-en. Életünk 1967. 2. sz. 77–85. p. – Városi Közk. (röv. V. K.) Vasvármegyei Kultúr-Egyesület K. (röv. V.-i K.-E. K.). – PÁVEL ÁGOSTON: Sz. múzeális értékei. Szombathely 1777–1927. Jubiláris emlékalbum. Sz. [1927.] 163–165. p. – KUNTÁR LAJOS: A Berzsenyi Dániel K. vázlatos története. Vasi élet és irodalom. Vas megye irodalmának múltja és jelene. Szerk. Palkó István. Sz. 1957. 64–70. p. – KUNTÁR LAJOS: Sz. város közkönyvtárainak története. A Berzsenyi Dániel Megyei K. Évk. 1962. 22–44. p. – L. még Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. Pável Ágoston. – Püspöki K. – GÉFIN GYULA: A sz.-i P. K. Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesülete... II. Évk. II. 1926–27. Sz. 1927. 103–108. p. – NAGY REZSŐNÉ GÉFIN MÁRIA: A sz.-i Herzan-K. francia könyvei és kéziratai. Győri Szle 1934. 348–365, 462–472. p. és Győr 1934. 96 p. – WERNER ALAJOS: A sz.-i P. K. zenei ritkaságai. Vasi Szle 1934. 4. sz. 308–314. p. – Sz.-i Olvasókör. – A SZ.-I O. által rendezett felolvasások. Sz. 1888. – TATA. – BÁRDOS LÁSZLÓ: A t.-i járás népkönyvtárai 25 évvel ezelőtt és ma. K 1958. 8. sz. 583–584. p. – BÁRDOS LÁSZLÓ ISTVÁN: A t.-i járás könyvtárügye az 1930-as években és 25 évvel később. A Komárommegyei K. Évk. 1952–1961. 1962. 18–24. p. – TATABÁNYA. – BÁRDOS LÁSZLÓ ISTVÁN: Munkáskönyvtárak T.-n a felszabadulás előtt. A Komárommegyei K. Évk. 1952–1961. 1962. 51–59. p. – Iparosok és Kereskedők Olvasóköre. – A T.-I I. és K. O.-nek alapszabályai. Felsőgalla 1940. 20 p. – TEMESVÁR. – T. SZ. K. város közművelődési intézményei... T. 1904. 130 p. – Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat K. – MILETZ JÁNOS: A D. T. és R. M. T. K.-nak ismertetése. Történelmi és Régészeti Értesítő... T. 1877. 90–95. p. – A T.-I múzeum- és könytárpalota építkezési ügye. Történelmi és Régészeti Értesítő... 1906. 87. p. és 1907. 119. p. – Városi Nyilvános K. – A V. NY. K. Történelmi és Régészeti Értesítő... T. 1905. 120. p. – T.-józsefvárosi Polgári Olvasó-Egylet K. – A T.-J. P. O.-E. alapszabályai. T. 1892. – EMLÉKLAPOK az egylet 25 éves fennállása alkalmából. É. n. – TIHANY. – RÉCSEY VIKTOR: A tihanyi apátság ősnyomtatványai és ritkább művei. M. Állam 1890. 48–50. sz. – TISZAFÖLDVÁR. – Függetlenségi és 48-as Olvasókör. – SZABÓ GYULA: A T.-i „F. és 48-as O." félévszázados története. Kunszentmárton 1941. 16 p. – TISZAFÜRED. – Múzeum- és Könyvtáregylet. – MILESZ BÉLA: A T.-i M.- és K. működése az [1897–1911] évben. Eger 1898–1912. – KÜRTHY SÁNDOR: A t.-i M. és K. az 1912. évben. T. 1913. 12 p. – TISZAÚJLAK. – Doby Antal kölcsönkönyvtára. – D. A. K. T.-ON és Beregszászban. Beregszász 1865. 15 p. – PAPP IVÁNNÉ: Könyvtár T.-on MKSzle 1959. 98–103. p. – PAPP IVÁNNÉ: Arany János és a t.-i könyvtár (1866). MKSzle 1960. 177–183. p. – TÚRÓCSZENTMÁRTON. – Matica Slovenska. – GOMBOCZ ISTVÁN: 100 éves a M. S. MKSzle 1964. 90–92. p. – ÚJPEST. – Munkásotthon „Otthon" K. – SZALAI GYÖRGY: Az Ú.-i munkásotthon története. 1963. 92 p. – ÚJVIDÉK. – NOVOSZADSZKE biblioteke. Ú. 1910. 14 p. – VÁRPALOTA. – KÖNCZÖL IMRE: Könyv- és könyvtárkultúra V.-n. Veszprémi Megyei K. Évk. 1965. 47–61. p. és klny. – VELENCE. – NAGY ISTVÁN: A Vértesaljai Református Egyházmegye K.-nak története és jegyzéke. Székesfehérvár 1934. 25 p. – VERSEC. – Városi Múzeum és K. – MILLEKER BÓDOG: A v.-i V. M. és K. Múz. és Kvt. Ért. 1910. 244–247. p. – V. THJG. város szabályrendelete a V. M. és K. szervezetéről és igazgatásáról. V. 1910. 10 p. – VESZPRÉM. – Veszprémvármegyei Múzeum és K. – V. M. ÉS K. évi jelentései. V. 1905–1932. – VARGA BÉLA: A V.-i Megyei K. története. 1902–1960. V.-i Megyei K. Évk. 1961. V. 1962. 7–46. p. – Polgári Társaskör K. – SZOMAHÁZY ISTVÁN: A casinók könyvtárairól. Veszprém 1883. 3. sz. – ZILAH. – ÁBRAHÁM SÁNDOR: Nyilvános könyvtár. Független Újság 1906. 28. sz. és klny. Zilah 1906. 8 p. – Ref. Kollégium K. – KINCS GYULA: A z.-i K.-i K. története. A z.-i ev. ref. Főgimn. ért. 1894/95. 223–229. p. – M. NAGY OTTÓ: Alvó értékek. A z.-i R. K. K. Pásztortűz 1940. 32–34. p. 1 tk. – ZOMBOR. – Városi Könyvtár-Egylet K. – A Z. V. K.-E. alapszabályai. Z. 1882. Ua. 1909. – Z. SZ. KIR. V. K.-E. K. kezelési szabályai. Z. 1901. 11 p.; U.a. 1909.

Könyvtárosok, bibliográfusok, szakírók. – *Ábel Jenő.* – CSONTOSI JÁNOS: Rómer Flóris és Á. J. emlékezete. MKSzle 1889. 321–339. p. – *Apponyi Sándor* l. Bibliofilia, könyvgyűjtés. Magánkönyvtárak. – *Bajza József.* – ASZTALOS MIKLÓS: B. J. 1885–1938. MKSzle 1938. 67–70. p. – *Barna Ferdinánd.* – B. F. MKSzle 1889. 360–364. p. – BERECZKY LÁSZLÓ: B. F. (1825–1895.) K 1957. 5. sz. 343–344. p. – *Bartoniek Emma.* – CSAPODI CSABA: B. E. (1894–1957.) MKSzle 1957. 405–406. p. – MEZEY LÁSZLÓ: B. E. 1894–1957. Sz 1958. 1–4. sz. 510. p. – *Bibó István.* – ASZTALOS MIKLÓS: Halottaink. MKSzle 1937. 73–76. p. – *Bodrogi János.* – TÖTHPÁL JÓZSEF: Negyvenöt esztendő a könyvtárban. K 1964. 6. sz. 343–344. p. – *Braun Róbert.* – KŐHALMI BÉLA: B. R. a bibliográfus és lexikográfus. Száz. 1937. 115–116. p. – B. R. a

könyvtáros és szociográfus. Bibliográfia és tanulmány. (Összeáll. Pórné Váradi Irma.) 1960. 73 p. – Kőhalmi Béla: B. R. a könyvtáros és lexikográfus. B. R. a könyvtáros és szociográfus. (Összeáll. Pórné Váradi Irma.) 1960. 7–10. p. – Remete László: B. R. (1879–1937.) K 1961. 12. sz. 738–741. p. és R. L.: A budapesti könyvtárügy úttörői. 1964. 15–20. p. – *Csontosi János* l. Közkönyvtárak ... Bp. Országos Széchényi K. – *Czóbel Ernő.* – Fabó Irma: Cz. E. (1886–1953.) K 1963. 7. sz. 401–402. p. – *Dienes László.* – D. L. művei és a róla szóló irodalom. [Bibliográfia.] D. L. (1889–1953.) 1964. 283–294. p. – Kőhalmi Béla: D. L. (1889–1953). K 1953. 4. sz. 21. p. – Szalai György: D. L. 1889–1953. A Főv. Kvt. évk. 1949–1954. 1955. 67–68. p. és K 1956. 9. sz. 647–649. p. – D. L. (1889–1953). (Az életrajzot írta, a dokumentumokat vál. és jegyz., a bibliográfiát összeáll.: Remete László.) 1964. 296 p. XXVI t. – Remete László: D. L. R. L.: A budapesti könyvtárügy úttörői. 1964. 21–27. p. – *Erdélyi Pál.* – Asztalos Miklós: Halottaink. MKSzle 1937. 73–76. p. – *Esztegár László.* – E. L. MKSzle 1905. 184–185. p. – *Fejérpataky László.* – Gulyás Pál: F. L. MKSzle 1923. 3–14. p. – *Ferenczi Miklós.* – Kelemen Lajos: F. M. 1886–1933. [Nekr.] Erd. Múz. 1934. 1–6. sz. 3–5. p. – *Ferenczi Zoltán.* – F. Z. MKSzle 1927. 203–204. p. – Bereczky László: F. Z. (1857–1927.) K 1957. 1. sz. 13–16. p. – *Fitz József.* – F. J. 75 éves. OSZK Évkve 1961–62. 1963. 37–38. p. – F. J. irodalmi munkássága. K 1963. 6. sz. 337. p. – Máté Károly: F. J. 75 éves. MKSzle 1963. 4. sz. 364–365. p. – Soltész Zoltánné: F. J. K 1963. 6. sz. 335–336. p. – [V. M.]: F. J. (1888–1964). K 1964. 11. sz. 666. p. – Kőhalmi Béla: F. J. emléke. MKSzle 1965. 71. p. – *Fraknói Vilmos.* – F. V. irodalmi munkássága. 1860–1910. 1910. 4, 64 p. – Angyal Dávid: F. V. (1843–1924.) M. Bibl. Szle 1924. 129–131. p. – Tóth László: F. V. (1843–1924.) MKSzle 1924. 98–105. p. – *Garay János.* – Dümmerth Dezső: G. J. mint könyvtáros. K 1962. 7. sz. 407–408. p. – *Géresi Kálmán.* – Kardos Albert: G. K. 1841–1921. Tisza-Évkönyv 1922. 192–215. p. – *Goriupp Aliz.* – Varga Imre: G. A. a könyvtáros. K 1954. 1. sz. 12–13. p. – *Gulyás Pál.* – Kókay György: G. P. (1881–1963.) ITK 1963. 543. p. – Kozocsa Sándor: G. P. (1881–1963). MKSzle 1963. 363–364. p. – *Gyalui Farkas.* – Gy. F.: Hatvanéves irodalmi munkám. 1882–1942. Kolozsvár 1943. 22 p. – Remete László: Gy. F. (1866–1952.) K 1964. 2. sz. 80–82. p. – *György Aladár.* – Nyilas Márta: Gy. A. (1844–1906.) K 1961. 9. sz. 549–550. p. – *Györke József.* – Tolnai Gábor: Gy. J. (1906–1946). MKSzle 1964. 1–4. p. – *Halász Gábor.* – Tolnai Gábor: H. G. (1901–1945.) MKSzle 1946. 95–97. p. – Antal László: H. G. (1901–1945.) K 1960. 4. sz. 280–282. p. – *Hellebrant Árpád.* – Lukinich Imre: H. Á. (1855–1925). M. Bibl. Szle 1925. 260. p. – Vértesy Miklós: H. Á. (1855–1925.) K 1958. 9. sz. 653–655. p. – *Heller Ágost.* – Fröhlich Izidor: H. Á. emlékezete. 1904. 35 p. – *Honti János.* – K. Waldapfel Eszter: H. J. (1910–1945.) MKSzle 1946. 97–98. p. – *Horváth Ignác.* – H. I. MKSzle 1911. 280–281. p. – *Hunfalvi Pál.* – H. P. halála. MKSzle 1891. 332–333. p. – *Iványi Béla.* – Degré Alajos: Dr. I. B. (1878–1964.) Vasi Szle 1964. 2. sz. 292–296. p. – *Jakubovich Emil.* – Asztalos Miklós: Halottaink MKSzle 1937. 73–76. p. – *Joó Tibor.* – Hubay Ilona: J. T. 1901–1945. MKSzle 1945. 123–124. p. – *Káplány Géza.* – Tombor Tibor: K. G. (1880–1952). -1958. 6. sz. 417–420. p. – Tombor Tibor: K. G. utolsó évei. K 1958. 10. sz. 747. p. – *Kereszty István.* – Rédey Tivadar: K. I. 1860–1944. MKSzle 1944. 167–169. p. – *Kertbeny Károly.* – H[einrich] G[usztáv]: K. nagy bibliográfiai munkájáról. EPhK 1881.

169–170. p. – Aigner Károly: K. K. C 1882. 3. sz. 10–11. p., 4. sz. 14. p. – Abafi Lajos: K. K. könyvészeti törekvései. MKSzle 1898. 161–176, 234–246. p. – Vértesy Miklós: K. K. (1824–1882.) K 1958. 5. sz. 329–331. p. – Turányi Kornél: K. K. egy elkobzott levele. MKSzle 1967. 62–63. p. – *Kiszlingstein Sándor.* – G[ulyás] P[ál]: K. S. MKSzle 1913. 187. p. – *Kont Ignác.* – Bányai Elemér: K. I. hagyatéka. KSzle 1913. 36–37. p. – *Kőhalmi Béla.* – Haraszthy Gyula: K. B. K 1956. 4. sz. 245–247. p. – Haraszthy Gyula: K. B. hetvenötödik születésnapjára. MKSzle 1959. 381–382. p. – A 75 éves K. B. köszöntése és külföldi beszámolók a Szabó Ervin Körben. K 1959. 12. sz. 901–902. p. – Mátrai László: K. B. MKSzle 1964. 289–291. p. – Vértesy Miklós: Beszélgetés a nyolcvan éves K. B.-val. K 1964. 12. sz. 704–706. p. – K. B. köszöntése. OSZK Évkve 1963–64. Bp. 1966. 9–10. p. – *Kremmer Dezső.* – Isoz Kálmán: K. D. MKSzle 1926. 426–427. p. – *Kudora Károly.* – K. K. egyetemi könyvtárőr irodalmi és könyvtári működése 1874–1910. 1910. 246 p. – G[ulyás] P[ál]: K. K. MKSzle 1917. 122. p. – Vértesy Miklós: K. K.(1851–1916.) K 1967. 7. sz. 400–402. p. – *Lukinich Imre.* – Isoz Kálmán: L. I. MKSzle 1929. 222–223. p. – *Máday Andor.* – Dezsényi Béla: M. A. 1877–1958. K 1967. 12. sz. 722–724. p. – *Madzsar József.* – Bibliográfia. (M. J. munkássága és a róla szóló irodalom.) M. J. válogatott írásai. 1967. 249–280. p. – Remete László: M. J. a könyvtáros. K 1961. 6. sz. 356–358. p. – Remete László: A budapesti könyvtárügy úttörői. 1964. 29–34. p. – Sztrókayné Mándi Teréz: M. J. MS 1966. 5. sz. 158–160. p. – M. J. válogatott írásai. Vál., bev. és jegyz., a bibliográfiát összeáll. Kárpáti Endre. 1967. 280 p. 11 t. – *Majláth Béla.* – M. B. 1831–1900. MKSzle 1900. 220. p. – *Mandello Gyula.* – M. Gy. irodalmi működése. 1888–1905. 1905. 9 p. – *Márki József.* – Halottaink. MKSzle 1888. 340–341. p. – *Melich János.* – Gergely Pál: M. J. (1872–1963.) MKSzle 1964. 175–176. p. – *Móra Ferenc.* – Pavel Ágoston: Halottaink. Vasi Szle 1934. 3. sz. 258–259. p. – Bóday Pál: A könyvtáros M. F. Szeged 1954. 43 p. – Csongor Győző: M. F. munkássága. Bibliográfia. Szeged 1954. 32 p. – Vág Sándor: M. F. a könyvtáros. K 1954. 12. sz. 16–17. p. – Hebenstreit Nándor: M. F. levele a kecskeméti könyvtárhoz. K 1957. 7. sz. 527. p. – Móra László: M. F. (1879–1934). K 1958. 2. sz. 85–88. p. – Péter László: M. F. ajánló könyvjegyzéke a szegedi ifjúmunkásoknak. MKSzle 1959. 215–216. p. – Takács Tibor: M. igazgató úr ... Kotormány János emlékei M. F.-ről. 1961. 198 p. 3 t. – Bezerédy István: M. F. emlékezete. K 1964. 3. sz. 157–159. p. – *Nagy Sándor.* – Váczy János: Dr. N. S. 1858–1886. MKSzle 1886. 180–183. p. Cs[ontosi] J[ános] kieg. uo. 183–185. p. – *Pável Ágoston.* – Fáy F. Ervin: P. Á. a könyvtáros. P. Á.-emlékkönyv. Dunántúli Szle 1944. [1949.] 7–8. sz. 53–55. p. – P. Á. könyveinek, folyóiratokban megjelent tanulmányainak, cikkeinek és kéziratának jegyzéke. P. Á.-emlékkönyv. Dunántúli Szle 1944. [1949.] 7–8. sz. 59–64. p. – Kuntár Lajos: P. Á. (1886–1946). K 1963. 11. sz. 648–650. p. – Kiss Gyula–Takács Miklós: P. Á. (1886–1946). Vasi Szle 1966. 2. sz. 205–225. p. – P. Á. Előadások gyűjteménye az 1966. máj. 27-én megtartott Murska Sobota-i symposionról és az 1966. aug. 27-én megtartott szombathelyi symposionról. [M. és szlovén nyelven.] Szombathely–Murska Sobota 1967. 133 p. – Krajevszky Gizella: P. Á. élete és munkássága 1886–1946. (Kronológia és bibliográfia.) P. Á. Szombathely–Murska Sobota 1967. 107–124. p. – *Petrik Géza.* – A hetvenéves P. KSzle 1915. 185–186. p. – Havrán Dániel: P. G. MKSzle 1925. 156–159. p. – Sikabonyi Antal: P. G. M. Bibl. Szle 1925. 173. p.

– Kőhalmi Béla: P. G. (1845–1925.) K 1956. 3. sz. 185–187. p. – Hiller István: Nemzeti bibliográfiánk megteremtőjének és családjának soproni kapcsolatai. Sopr. Szle 1966. 4. sz. 344–350. p. – L. még Nyomdai, kiadó- és könyvkereskedő-cégek. – *Pikler Blanka.* – Remete László: P. B. (1883–1957.) K 1963. 2. sz. 85–87. p. és R. L.: A budapesti könyvtárügy úttörői. 1964. 35–40. p. – *Pongrácz József.* – Ughy Jenő: P. J. K 1963. 8. sz. 459–460. p. – *Pulszky Ferenc.* – E[sztegár] L[ászló]: P. F. MKSzle 1897. 314–315. p. – *Rados Gusztáv.* – Móra László: R. G. K 1962. 12. sz. 728–731. p. – *Rédey Tivadar.* – Vértesy Miklós: R. T. (1885–1953). K 1959. 3. sz. 181–182. p. – *Reizner János.* – Tömörkény István: R. J. MKSzle 1904. 126–127. p. – *Rómer Flóris.* – Csontosi János: R. F. és Ábel Jenő emlékezete. MKSzle 1889. 321–339. p. – *Schönherr Gyula.* – Kollányi Ferenc: Sch. Gy. MKSzle 1908. 185–188. p. – Sebestyén Gyula: Dr. Sch. Gy. Múz. és Kvt. Ért. 1908. – *Semmelweis Ignác.* – Palatkás Béla: S. I. mint könyvtáros. MKSzle 1965. 234–235. p. – Vilmon Gyuláné, ifj. – Réti Endre: S. I. a pesti Orvostanárkari Könyvtár tanárelnöke. Orv. Hetilap 1965. 40. sz. 1904–1905. p. – *Szabó Ervin.* – Kőhalmi Béla: A könyvtárpolitikus Sz. E. Világ 1918. okt. 27. – M[adzsar József]: Sz. E. [Nekr.] Főv. Közl. 1918. okt. 4. 1872. p. – Sz. E. 1877–1918. [Nekr.] HSz 1918. 4. sz. 161–165. p. – Sz. E. [Nekr.] Múz. és Kvt. Ért. 1918. 202–203. p. – Kőhalmi Béla: A könyvtárpolitikus Sz. E. Könyvgy. Évk. 1919. 7. p. – Sz. E. Vörös Ú. 1919. márc. 29. – Sz. E. A Forradalmi Kormányzótanács határozata. Nsz 1919. márc. 29. – Révai József: Sz. E. helye a magyar munkásmozgalomban. R. J: Marxizmus, népiesség, magyarság. 1955. 265–296. p. – Remete László: Móra Ferenc Sz. E.-ről. Tiszatáj 1956. 2. sz. 124–125. p. – Kőhalmi Béla: Megemlékezés Sz. E.-ről halálának 40. évfordulóján. MKSzle 1958. 213–223. p. – Sz. E. műveinek bibliográfiája. Sz. E. válogatott írásai. 1958. 483–500. p. – A Sz. E. irodalom. Sz. E. válogatott írásai. 1958. 501–505. p. – Tiszay Andor: Sz. E. hagyatéka K 1958. 10. sz. 753–754. p. – Kőhalmi Béla: Sz. E., a könyvtáros. 1959. 7 p. 1 t. – Sz. E. magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900–1918. Szerk. Tiszay Andor. 1959. 746 p. 11 t. – -T: Emlékezés Sz. E.-re halálának 40. évfordulója alkalmából. MKSzle 1959. 125–126. p. – Vedres Márk: „A mi barátságunk is . . . vitatkozással kezdődött." K 1959. 9. sz. 657–658. p. – Remete László: Sz. E. 1877–1918. R. L.: A budapesti könyvtárügy úttörői. 1964. 9–14. p. – Kovács Máté: Sz. E. a magyar szocialista művelődéspolitikában és könyvtári kultúrában. 1877–1918. K 1968. 9. sz. 507–514. p. – Sz. E. 1877–1918. Szerk. Remete László. 1968. 353 p. 8 t. – *Szabó Károly.* – Szilágyi Sándor: Sz. K. 1824. dec. 24–1890. aug. 31. MKSzle 1890. 295–299. p. – Rédey Tivadar: Sz. K. centenáriuma. M. Bibl. Szle 1924. 233–234. p. – Borsa Gedeon: Sz. K. (1824–1890). K 1956. 2. sz. 103–105. p. – *Szalay Imre.* – Báró Sz. I. MKSzle 1917. 244–246. p. – *Szamota István.* – Sz. I. MKSzle 1895. 368. p. – Sz. I. síremléktáblájának felavatása. MKSzle 1927. 204–205. p. – *Szigeti Gabriella.* – Remete László: Solti Andrásné Sz. G. (1893–1952). K 1961. 11. sz. 675–677. p. és R. L.: A budapesti könyvtárügy úttörői. 1964. 41–45. p. – *Szilágyi Sándor.* – Sz. S. ünneplése. MKSzle 1897. 221–222. p. – Sz. S. 1827–1899. MKSzle 1899. 93–94. p. – Rédey Tivadar: Sz. S. levelezése MKSzle 1924. 75–85. p. – Vértesy Miklós: Sz. S. (1827–1899.) K 1956. 8. sz. 573–575. p. – *Szily Kálmán.* – Sz. K. (1838–1924). MKSzle 1924. 149. p. – *Szinnyei József, id.* – Sz. J. kitüntetése. MKSzle 1897. 221. p. – V-y J: Idősb Sz. J. VÚ 1902. 28. sz.

445–446. p. – Gulyás Pál: Id. Sz. J. MKSzle 1913. 257–259. p. – Schöpflin Aladár: Sz. bácsi halálára. Ny 1913. II. 284–285. p. – Id. Sz. J. halálához. MKSzle 1913. 284–285. p. – Vértesy Jenő: Id. Sz. J. Sz 1913. 7. sz. – Id. Sz. J. emlékezete. MKSzle 1930. 202–203. p. – Kunz Ferenc: Sz. J. (1830–1913.) K 1956. 5. sz. 329–331. p. – Sz. J. emlékezete. K 1963. 8. sz. 454–455. p. – Kozocsa Sándor: Adatok id. Sz. J. életéhez. (1830–1913). MKSzle 1964. 66–70. p. – *Szinnyei József, ifj.* – Balogh Jenő: Gyászbeszéd Sz. J. ig. és r. t. főkönyvtárnok ravatalánál. Ak. Ért. 1943. 275–277. p. – Török Pál: Ifj. Sz. J. (1857–1943). MKSzle 1943. 184–186. p. – *Sztripszky Hiador.* – Borsa Gedeon: Sz. H. (1875–1946). K 1959. 4. sz. 263–266. p. – *Toldy Ferenc.* – Greguss Ágost: T. F. Félszázados irodalmi munkássága. 1821–1871. 1871. XII, 116 p. – A magyar könyvkereskedelem és T. F. C 1880. 2. sz. 91–92. p. – Bereczky László: T. F. (1805–1875.) K 1956. 7. sz. 495–497. p. – *Tömörkény István.* – T. I. [Nekr.] Múz. és Kvt. Ért. 1917. 221–222. p. – Móra Ferenc: T. Szeged 1922. 26 p. – Móra Ferenc: T.-emlékek. Lit. 1934. febr. 15. – Bezerédy István: T. I. (1866–1917). K 1958. 12. sz. 903–906. p. – Ficzay Dénes: T. I. levelei az aradi Kölcsey Egyesülethez. Tiszatáj 1958 máj. 5. p. – Szemző Piroska: Adatok T. I. életéhez. It 1958. 1. sz. 108–113. p. – *Török Pál.* – Györkösy Alajos: T. P. (1885–1943). MKSzle 1944. 53–54. p. – *Trócsányi Zoltán.* – D. B.: T. Z. nyolcvan éves. MKSzle 1966. 387–389. p. – *Valentiny Antal.* – Szta: V. A. Erd. Múz. 1943. 499–501. p. – *Veress Endre.* – Vértesy Miklós: V. E. (1868–1953). K 1960. 5. sz. 345–347. p. – *Vértesy Jenő.* – Dr. V. J. MKSzle 1916. 252–254. p. – Jenőfi M. Imre (Vértesy Miklós): V. J. (1877–1916). K 1959. 8. sz. 579–580. p. – *Wartha Vince.* – Móra László: W. V. K 1959. 1. sz. 11–14. p. – *Zolnai Klára.* – Z. K. 1892–1945. MKSzle 1945. 122–123. p. – Cs[apodi Csabáné] G[árdonyi] K[lára]: Z. K. Sz 1946. 312. p. – *Zsinka Ferenc.* – Hóman Bálint: Zs. F. ravatalánál. MKSzle 1930. 168–169. p.

KIEGÉSZÍTÉSEK

Könyv- és könyvtári kultúra. – Fülöp Géza: A könyv- és könyvtári kultúra a kapitalizmus időszakában (1789–1917). I–II. 1970. (Egyetemi jegyzet.)

Könyvkiadás, nyomdászat. – A könyv mestere. Kner Imre levelezése. Bev. Ortutay Gyula. 1969. 422 p. – Kollin Ferenc: Prager-könyvek az antifasizmus és a népfront-politika szolgálatában. MKSzle 1969. 239–252. p. – Kuntár Lajos: Szombathelyi nyomdák és nyomdászok. (Szombathely 1969.) 295 p., 8 t. – Markovits György: Munkásmozgalom és cenzúra harca a két világháború között. OSZK Évkve 1965–66. 1967. 516–535. p. – Markovits György: Les publications hongroises de la Resistance française. MKSzle 1969. 197–212. p. – Orosz László: A Részvény-nyomda története. [Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt.] (Kecskemét 1969.) 17 p. Klny. Kecskemét c. tanulmánykötet. – Schönwald Pál: Az Országos Propaganda Bizottság tevékenysége és kiadványai az 1918-as polgári forradalom alatt. MKSzle 1969. 20–28. p. – Szíj Rezső: A Genius–Lantos Kiadó. MKSzle 1969. 392–397. p. – Szíj Rezső: A Táltos könyvkiadóról. MKSzle 1969. 37–41. p. – Terbe Lajos: Magyar forradalmi könyvkiadás Szovjet-Oroszországban. MKSzle 1969. 10–19. p. – Tiszay

Andor: Különszámok és röpiratok a Szovjetunióról a két világháború között. MKSzle 1969. 29–36. p.

Sajtó. – Botka Ferenc: A franciaországi magyar nyelvű kommunista sajtó irodalmi bibliográfiája (1924–1944). „Jöjj el szabadság." Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. II. 1967. 551–603. p. – Botka Ferenc: A Sarló és Kalapács (1929–1937). Uo. 250–302. p. – Botka Ferenc: Kassai Munkás. 1907–1937. 1969. 587 p. – Dersi Tamás: A publicista Kun Béla. Pályakezdő korszak. 1969. 194 p. – Dezsényi Béla: A magyarországi hírlapkiadás és hírlapterjesztés múltjából. MKSzle 1969. 382–388. p. – Dezsényi Béla: Tények és irányok a magyar tudományos sajtókutatásban. M. Tud. 1968. 544–553. p. – Dezsényi Béla: A tudományos sajtókutatás helyzetéhez Magyarországon a két világháború között. MKSzle 1969. 159–162. p. – D[ezsényiné] Szemző Piroska: Heckenast és Vajda szerepe Jókai „A Hon" c. lapjának megindulásában. MKSzle 1969. 253–267. p. – Gondos Ernő: A „Gondolat"-ról. „Jöjj el szabadság." Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből II. 1967. 440–471. p. – H. Kohut Mária: Az Arany Trombitának (1869)... kauciója. MKSzle 1969. 48–52. p. – Illés László: A moszkvai Új Hang c. folyóirat repertóriuma (1938–1941). „Jöjj el, szabadság." Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből II. 1967. 605–671. p. – József Farkas: A M. Tanácsköztársaság sajtója. 1969. 111 p. – M. Pásztor József: Szabad Írás, 1934. „Jöjj el, szabadság." Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből II. 1967. 303–322. p. – M. Pásztor József: „Az Eszme." [Székesfehérvár, 1919.] MKSzle 1969. 42–47. p. – A M. Tanácsköztársaság sajtójának repertóriuma. Összeáll. Kálmán Lászlóné. 1968. VI, 489 p. – Markovits Györgyi: Fiatal magyar írók lapja: a Keresztmetszet. MKSzle 1969. 53–57. p. – Sándor Pál: Visegrádi utca 15. [Társadalmi Szemle.] MKSzle 1969. 1–9. p. – Turányi Kornél: Az első természettudományi ismeretterjesztő folyóiratok Magyarországon. MKSzle 1969. 62–63. p.

Könyvtári kultúra. – Arató Antal: A közművelődési könyvtárak szépirodalmi könyvanyagának kialakítása Szabó Ervin korában. F. Sz. E. K. Évkve 1966–67. 1968. 137–142. p. – Csendes Katalin: A Képviselőház Könyvtárának Ghyczy Ignác-gyűjteménye. MKSzle 1969. 352–361. p. – Dezsényi Béla: Az Országos Széchényi Könyvtár korai kapcsolatai a szovjet könyvtárüggyel és könyvkiadással. MKSzle 1969. 277–283. p. – D[ezsényi] B[éla]: Kőhalmi Béla. MKSzle 1969. 407–408. p. – Indali György: A „Pest-Budai Könyvnyomdászok Önképző Egyleté"-nek könyvtári jegyzéke 1869-ből. OSZK Évkve 1965–66. 1967. 474–481. p. – Indali György: A kaposvári szabómunkások szakegyletének könyvtára. MKSzle 1969. 158–159. p. – Indali György: Két szakszervezeti könyvtár a Horthy-korszak elején. MKSzle 1969. 57–62. p. – Kávássy Sándor: Szabó Ervin Könyvtár 1919-ben Kaposváron. K 1969. 1. sz. 6–7. p. – Kávássy Sándor: A Tanácsköztársaság könyvtárügye Somogyban... MKSzle 1969. 274–277. p. – Németh Antal: A Nemzeti Színház iratainak sorsa. OSZK Évkve 1965–66. 1967. 247–255. p. – Pukánszkyné Kádár Jolán–Berczeliné Monori Erzsébet: Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára. OSZK Évkve 1965–66. 1967. 214–246. p. – Szecskó Károly: Gárdonyi Géza egri könyvadományai. MKSzle 1969. 273–274. p. – Tardy Lajos: A „budai orosz könyvtár" és az ürömi mauzóleum orosz leírói. OSZK Évkve 1965–66. 1967. 429–445. p. – Vértesy Miklós: Az Egyetemi Könyvtár a kapitalizmus kibontakozása korában. E. K. Évkvei IV, 1968. 115–164. p.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A név- és tárgymutató a kötetben közölt szemelvényekben, bevezető tanulmányokban és jegyzetekben előforduló személyneveket, s elsősorban a magyar könyv-, olvasási és könyvtári kultúra, valamint sajtóügy történetével összefüggő tárgyszavakat (fogalmak, intézmények, orgánumok stb.) tartalmazza. A bibliográfiából csak az összefoglaló jellegű és fontosabb címszavakat vettük fel, s ezekre dőlt betűs (kurzív) lapszámjelöléssel utalunk.

TARTALOM

NEMZETI KÖNYVTÁR

A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR A MAGYAR TÁRSADALOM ÉLETÉBEN

1849-TŐL 1945-IG

GONDOLAT

A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR A MAGYAR TÁRSADALOM ÉLETÉBEN · 1849-TŐL 1945-IG